

Pieśni

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Biblioteka Pisarzy Polskich
Seria B Nr 26

Redaktor naczelny
JERZY WORONCZAK

Komitet redakcyjny
MARIAN BORECKI,
ELŻBIETA SARNOWSKA-TEMERIUSZ,
MIKOŁAJ SZYMAŃSKI (sekretarz redakcji)

oraz

zespół opracowujący „Dzieła wszystkie”
Jana Kochanowskiego

MARIA RENATA MAYENOWA (przewodnicząca zespołu),
JERZY AXER, MARIAN BORECKI, MARIA CYTOWSKA,
ZOFIA GŁOMBIOWSKA, MARIA KARPLUK, BOGUSŁAW KREJA,
JERZY MAŃKOWSKI, ZBIGNIEW NOWAK,
BARBARA OTWINOWSKA (sekretarz zespołu), JANUSZ PELC,
FRANCISZEK PEPLÓWSKI, MIROSLAW PERZ, ELŻBIETA SARNOWSKA-
-TEMERIUSZ, MIKOŁAJ SZYMAŃSKI, WIKTOR WEINTRAUB,
KRYSTYNA WILCZEWSKA, TADEUSZ WITCZAK, JERZY WORONCZAK,
LUCYNA WORONCZAKOWA, ZDZISŁAW ZAWADZKI,
JERZY ZIOMEK

Jan
Kochanowski
DZIEŁA WSZYSTKIE

Wydanie sejmowe
TOM IV

Pieśni

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Jan
Kochanowski

Pieśni

Opracowały

MARIA RENATA MAYENOWA i KRYSZYNA WILCZEWSKA

przy udziale

BARBARY OTWINOWSKIEJ

oraz

MARIA CYTOWSKA

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
MCMXCI

Edycja ukazuje się pod wysokim patronatem
Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej

UCHWAŁA

powzięta na V sesji — 19 posiedzeniu Sejmu
dnia 26 października 1978 r.

„Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
dla upamiętnienia 450 rocznicy urodzin i 400 rocznicy śmierci
znakomitego humanisty i wielkiego poety

Jana Kochanowskiego

twórcy polskiego języka literackiego
świadom wielkiej roli sztuki poetyckiej i myśli patriotycznej Poety
dla rozwoju kultury narodowej i ogólnoludzkiej

postanawia

zrealizować narodowe wydanie dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego,
aby dostarczyć społeczeństwu autentycznych tekstów poety
we wzorowym opracowaniu naukowym i typograficznym
wraz z nowoczesnym tłumaczeniem utworów łacińskich na język polski.
Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zleca Radzie Ministrów
przeznaczenie na ten cel odpowiednich środków i przekazanie
tej uchwały do wykonania Polskiej Akademii Nauk i Ministrom:
Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
oraz Kultury i Sztuki”.

Wstępy wydawców

Wybór przekazu i charakterystyka wydania

Wybór podstawy przedruku w wypadku *Pieśni* Kochanowskiego wydaje się bezproblemowy. *Pieśni Jana Kochanowskiego księgi dwoje* wyszły po raz pierwszy w 1586 r. w Drukarni Łazarzowej jako osobny tom. Egzemplarz tego pierwszego wydania zachował się także w Polsce. Stanowi własność Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI Qu. 2036. Dwa pozostałe egzemplarze odnotowane przez Piekarskiego¹ należą do Saskiej Biblioteki Krajowej w Dreźnie, sygn. Lit. Slav. 25 adl, i Biblioteki Krajowej w Stuttgarcie, sygn. Slav. u. ung. Dicht. adl. Ten ostatni egzemplarz jest zresztą zdefektowany (brak, według opisu Piekarskiego, kart I₂ i I₃). Egzemplarz stanowiący własność biblioteki Ossolińskich został w 1953 r. wydany w fotokopii pod staranną opieką W. Floryana².

Drugie i ostatnie wydanie osobne *Pieśni* w tej samej oficynie (1589) jest powtórzeniem pierwszego z szeregiem jednak odnotowanych przez Floryana różnic pisownianych, które zalecają, zdaniem wydawcy fotokopii, wydanie pierwsze jako podstawę przedruku³.

Drugie wydanie *Pieśni* (KochPieś2) wiąże z drugim wydaniem zbioru *Jan Kochanowski* (JK1B) wymienienie go w rejestrze tego ostatniego: „Pieśni rozmaitych książek dwoje. Tamże Pamiątka Tęczyńskiego fol. 79”. Zbiór wzbogaca się o *Pieśni* dopiero od wydania JK1C.

Za pierwodrukiem jako podstawą krytycznego wydania przemawia także data jego ukazania się. Wydanie ukazuje się wprawdzie po śmierci poety, ale w czasie, który pozwala przypuszczać, że układ cyklu, przynajmniej dwóch właściwych ksiąg pieśni (do *Sobótki*), a może i całości wraz z cyklem sobótkowym, *Pieśnią* (*Pieśń o dobrodziejstwach Boga*) i dwoma epicediami

¹ Zob. K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*, wyd. 2 rozszerzone, Kraków 1934.

² Zob. posłowie W. Floryana do wydania fototypicznego *Pieśni Jana Kochanowskiego Księgi dwoje*, Wrocław 1953, s. II. Drugie wydanie fototypiczne ukazało się w r. 1981.

³ Zob. przypis 2.

(*O śmierci Jana Tarnowskiego i Pamiętká ... hrábi ná Tęczynie*) pochodzi z jego ręki. Wprawdzie czterowiersz na karcie tytułowej, który się często traktuje jako dowód autorskiego układu całości, może dotyczyć tylko właściwego cyklu pieśniowego, co do którego trudno mieć wątpliwości. Dowodem bowiem na rzecz autorskiego układu tego cyklu jest także to, że nie zawiera on wszystkich pieśni poety⁴. (Ktoś więc, najprawdopodobniej poeta, przeprowadził selekcję?) Cykl sobótkowy, nigdy przedtem nie drukowany, wydaje się także uzasadniony jako integralna część zbioru *Pieśni*, umieszczona tu przez poetę. Pewne wątpliwości może budzić *Pieśń (Pieśń o dobrodziejstwach Boga)* umieszczona po *Sobótce* i dwa długie epicedia (*O śmierci Jana Tarnowskiego i Pamiętká... hrábi ná Tęczynie*). Nie ma jednak żadnej bezpośredniej dokumentacji, która mówiłaby o tym, że te trzy ostatnie teksty zostały włączone do tomu już przez kogo innego (np. drukarza), kto mógł łatwo rozporządzać tekstami już publikowanymi. Traktowanie tomu z 1586 r. jako podstawy przedruku wydaje się więc uzasadnione. Jest także zgodne z zasadą respektowania książki XVI-wiecznej jako swojej przedmiotowej całości.

Bezproblemowość jest jednakże pozorna, nawet przy założeniu, że sam układ tomu jest dziełem poety i winien być w wydaniu respektowany. Pozostają wątpliwości co do kształtu niektórych pieśni, które to wątpliwości wydają się w końcu nierozstrzygalne. Będziemy o nich mówić, choć nie cofamy się przed decyzją uznania pierwodruku *Pieśni ksiąg dwoich* za podstawę naszego wydania. Będziemy o nich mówić, by użytkownik naszego wydania był o nich poinformowany i mógł podjąć własne decyzje co do kształtu poszczególnych tekstów.

Problematyczność rozstrzygnięć nie wynika z dziejów tekstu *Pieśni* w tak często przedrukowywanym zbiorze *Jan Kochanowski* w okresie staropolskim. Tekst *Pieśni* w tym zbiorze nie ulega zasadniczym zmianom. Drobne zmiany, zwykle literowe, nawet wtedy gdy powodują zmianę wyrazu lub formy gramatycznej, występują najczęściej od JK5 lub JK6A, tj. od chwili, kiedy spuściznę Jana Kochanowskiego przejmuje drukarnia A. Piotrkowczyka⁵. Wątpliwości rodzą te przekazy niektórych pieśni, które wyprzedzały ich druk w cyklu. Mamy wśród nich dobrze datowane pierwodruki niektórych utworów, znacznie wcześniejsze niż ich pojawienie się w cyklu, a także datowane z pewnym przybliżeniem kopie rękopiśmienne.

Pierwsza pieśń II księgi została wydrukowana osobno prawdopodobnie

⁴ Kilka pieśni opublikował Januszowski w wydanym w 6 lat po śmierci poety tomie *Fragmentów*.

⁵ Zbiór *Jan Kochanowski* i inne dzieła poety ukazują się w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka od r. 1611.

przez S. Szarffenbergera i prawdopodobnie ok. r. 1570. Takie są ustalenia Piekarskiego. Można rzecz cofnąć o trzy lata, bowiem P. Statorius-Stojeński w *Polonicae grammatices institutio*, która była oddana do druku przypuszczalnie w lipcu 1567, cytował tytułem przykładu fragmenty tej pieśni⁶. Utwór zyskał w osobnym druczku tytuł *Pieśń o potopie*, którego brak w cyklu. Istnieją dwa warianty druku: A (Ossol XVI O.565) i B (BN XVI O.246 (Zam)) z tak zwanego kancjonału składanego Zamoyskich. Różnic tekstowych między nimi nie ma. Są drobne różnice ortograficzne. Poprawniejszy z tego punktu widzenia jest druczek z BN, reprodukowany przez nas w Aneksie 2. Różnice między tymi wczesnymi pierwodrukami a pierwodrukiem cyklu i dalszymi przedrukami tekstu tej pieśni w cyklu są dosyć znaczne. Proponujemy taką klasyfikację różnic: 1) zmiany redakcji tekstu obejmujące co najmniej jeden wers; 2) brak części tekstu niedostrzegalny z punktu widzenia jego koherencji; 3) pojawienie się tekstu poprzednio nie istniejącego i nie odpowiadającego niczemu w poprzedniej redakcji; 4) zmiany kolejności wersów; 5) zmiany literowe sugerujące inny wyraz niż w tekście poprzednim lub inną postać tego samego wyrazu; 6) wyraźne poprawki błędów; 7) wyraźne błędy lub braki części tekstu.

Porównanie *Pieśni o potopie* z pieśnią II 1 wykazuje wszystkie typy różnic prócz najprostszych, wymienionych pod 6 i 7. Pamiętajmy: jej pierwodruk ma charakter tekstu przeznaczanego do śpiewu, stanowi część kancjonału. Widoczne to jest w oznaczeniach powtórzeń (Repet). Pieśń posiadała swoją melodię, której nie znamy. Mówi o niej KlonFlis B2: „Chcesz li, możesz tego Flisá śpiewać ná tę notę jáko «Przeciwnie chmury słońce nam etc.»”

Można by bronić tezy, że pierwotny kancjonałowy charakter tej pieśni wymagał w zakończeniu pochwały Boga. Zmiana tego charakteru, włączenie do cyklu *Pieśni* spowodowało zmianę zakończenia. Zamiast: „Dziękujemy jemu ...” (zob. Aneks 1), występuje zwrotka, której motywy są częste w cyklu *Pieśni* Kochanowskiego: „Pómni sie, lutni! Nie twojéj to głowy Wspóminać Bogá żywego rozmowy. Każ ty nam zásiéć przy ciepłym kominie Áż zły czas minie”. Trafny wydaje się sąd J. Pelca, że wymiana zwrotki jest wymianą charakteru kancjonałowego pieśni na charakter horacjański⁷. Charakterystyczne pod tym względem są zmiany w kancjonałowym zapisie *Pieśni o dobrodziejstwach Boga*, o której niżej. Wolno by było przypuścić, że pierwotną wersję ostatniej zwrotki *Pieśni o potopie* zmienił sam poeta, przygotowując swój cykl

⁶ Zob. P. Zwoliński, *Najdawniejsze opracowania języka M. Reja* („Wizerunk” *M. Reja* z r. 1558 a „*Polonicae grammatices institutio*” P. Stojeńskiego z r. 1568), „*Język Polski*” 1953, z. 4.

⁷ Zob. J. Pelc, 1980, s. 333.

Pieśni. Wolno by było sądzić, że obie wersje są własnością poety, tyle że wcześniejsza odpowiada potrzebom kancjonału, późniejsza jest przez poetę zaadaptowana do tomu o ogólnym przeznaczeniu czytelniczym, gdyby nie pewien szczegół, o którym za chwilę. Jeśliby zaś należało przyjąć tezę, że tylko jedna wyszła z ręki poety, wiele przemawiałoby za wersją drugą.

Inaczej wygląda sprawa nieobecności w pierwodruku *Pieśni o potopie* zwrotki, która pojawiła się w tekście cyklu *Pieśni*. Pozwalamy sobie przytoczyć obie wersje tekstu obok siebie, tak by czytelnik widział kompozycyjną funkcję dodanej zwrotki:

Pieśń o potopie

Á wszyscy inszy nagle ogárnieni Repet.
I do jednego w głębiej potopieni;
Niebo á morze — ty dwie rzeczy były
Świat zástąpiły.

Potym zaś zbytnie zówarły się zdroje, Repet.
Á bystre rzeki wpádły w brzegi swoje;
Ziemiá ku słońcu, pełná pięknej rosy,
Rozwiłá włosy.

Pieśń II 1

Á wszyscy inszy nagle zágárnieni
I w głębokościach morskich zátopieni;
Niebo á morze — té dwie rzeczy były
Świat zástąpiły.

Á kiedy sie już práwie dosyc zstáło
Páńskiemu gniewu, po trosze spadáło
Wielkiego morzá, áż zá czássem skály
Z wody wyżrzály.

Potym i zbytnie zówarły się zdroje,
Á bystré rzéki wpádły w brzegi swoje;
Ziemiá ku słońcu pełné ciężkiej rosy
Rozwiłá włosy.

Zwrotka, której brak w wersji śpiewanej, wygląda na kompozycyjne uzupełnienie, włączenie ogniwa mówiącego o ustąpieniu Bożego gniewu i potopu. Może pochodzić z ręki poety, który miał jeszcze czas zadbać o przekazane Januszowskiemu do druku teksty *Pieśni*.

Przeredagowaniu uległa i druga część pierwszej zwrotki. W miejsce: „Wodá z gor szumi á pieni się Wisłá, Już z brzegow wyszłá”, czytamy: „Wody z gór szumiá, á pienista Wilná Już brzegóm silná”. Zmiany dotyczą licznych szczegółów językowo-stylistycznych: tekst cyklu wprowadza z punktu widzenia dzisiejszego czytelnika niezwykle określenie pieniącej się rzeki w czasie powodzi: *brzegóm silná*, ale w XVI-wiecznej polszczyźnie *silny komuś, czemuś* w znaczeniu ‘przewycięzający coś’ nie jest rzadkie. Przede wszystkim jednak zmienia się miejsce powodzi. Co mogło spowodować taką zmianę? Kto mógł tę zmianę spowodować? Może w czasie gdy powstawała wersja z pierwodruku *Pieśni*, miała miejsce lub przynajmniej bliska jej w czasie była rzeczywista powódź w Wilnie. Może szło o ucieczkę od niedokładnego rymu, zwłaszcza że jest to zarazem ucieczka od formy mazurzącej.

Cały szereg innych jednowyrazowych zmian istotnych jednak dla stylistyki tekstu pozostawiamy na boku w przekonaniu, że wszystkie one mogły

wyjsć z ręki poety, który teksty włączone do cyklu mógł przejrzeć na nowo. W każdym razie — a to dla współczesnego wydawcy nie jest obojętne — postać tekstu pieśni II 1 pozostała właściwie bez istotniejszych zmian we wszystkich dalszych przekazach staropolskich. Jedyna zmiana, którą trzeba uznać za samowolną obcą ingerencję, występuje od JK5, tj. od przejścia zbioru *Jan Kochanowski* do drukarni A. Piotrkowczyka, gdzie *zástąpiły* zostaje zmienione na prostsze *zátopiły* (32/20), ale i niszczące obraz, w którym nic nie istnieje poza niebem (lejącym deszczem) i morzem.

Wracamy do zapowiedzianego wyżej szczegółu, który może być argumentem za tym, że wersja pierwodruku *Pieśni* jest wersją właściwą. P. Statorius w swojej gramatyce na karcie M cytuje przykład: *Wisła brzegowi silna*. Nie powohuje się wprawdzie na Kochanowskiego, ale przykład brzmi jak parafraza znanego wersu z pieśni II 1, tyle że zamiast *Wilny* jest *Wisła*. Ale nawet jeśli się nie mylimy i nasz cytat pochodzi rzeczywiście z Kochanowskiego, wydają się prawdopodobne takie dzieje tekstu: musiał krążyć w odpisach tekst pieśni II 1 w wersji bliższej tekstowi zamieszczonemu w pierwodruku *Pieśni*. Z tego tekstu skorzystał ktoś, kto pieśń przeredagował dla kancjonału. Z tego lub z podobnego odpisu korzystał też Statorius. Poeta zaś swoją właściwą redakcją pieśni zamieścił w pierwodruku cyklu. I to jest oczywiście tylko hipoteza; mogłoby przecież być i tak, że krążył w odpisach właśnie tekst kancjonałowy, i on trafił do rąk Statoriusa. Inny jeszcze, może także cytat Statoriusa z tej pieśni: „Sam Noe nalezion co go Bog miłował” nie zmienia już nic w argumentacji.

Odmiany *Pieśni o potopie* mogłyby nie przeczyć decyzji wyboru pierwodruku *Pieśni* 1586 jako podstawy przedruku ustalonej przez poetę. Zasadnicze zmiany tekstowe mogą się tłumaczyć zmianą charakteru kancjonałowego pierwodruku *Pieśni o potopie* na charakter „czytelniczy” pieśni II 1. Do tych zmian wolno może wliczyć i zmianę Wisły na Wilejkę (Wilnę) z całym stylistycznym wystrojem, który od tej zmiany zależy.

Przyjrzyjmy się zmianom, jakie wystąpiły w tekście *Pieśni trzech*, których pierwotny druk pochodzi z r. 1580 z oficyny Mikołaja Szarffenbergera. Dzieje tego wydania znamy dzięki J. Kowalczykowi⁸. *Pieśni trzy* poprzedzone listem poety do Zamojskiego zostały wydane z okazji ślubu młodszej siostry przyrodniej kanclerza Zofii Zamojskiej z Łukaszem Działyńskim. Na weselu, które odbyło się w styczniu 1580, był obecny król. Istnieją dwa kolejne odbicia tego druczku⁹. Kolejności szybko po sobie następujących

⁸ Zob. J. Kowalczyk, *Jan Kochanowski i Jan Zamojski*, [w:] *Jan Kochanowski i epoka renesansu*, Wrocław 1984, s. 263 i nn.

⁹ Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Nieznane pierwsze wydanie „Pieśni trzech” Jana*

odbić ustalić niepodobna, drobne różnice między nimi nie mają znaczenia dla ustalenia tekstu. *Pieśni trzy* są wydane niejako w odwróconym następstwie w stosunku do tychże pieśni w cyklu *Pieśni*. Na pierwsze miejsce wysuwa się tu pieśń o charakterze politycznym: dziękczynienie za odzyskanie Połocka — stanowiąca w zbiorze pieśni 13 księgi II, na drugim miejscu jest pieśń o tematyce moralnej i patriotycznej w najogólniejszym znaczeniu tego słowa — w zbiorze poprzedza ona bezpośrednio pieśń 13, na ostatku pieśń *O uczciwej małżonce* — wyprzedzająca w zbiorze tamte dwie. Jest to pieśń 10 księgi II. Zmiana układu pieśni w cyklu w stosunku do *Pieśni trzech* nie dziwi. *Pieśni trzy* dedykowane były mężowi stanu Zamojskiemu i wysuwały na pierwsze miejsce te treści, które były dla niego najistotniejsze, a pieśń związaną z samą okazją ślubu dodawały na końcu; układem cyklu rządziły inne założenia, które, choć nie dadzą się pokazać explicite, musiały przecież istnieć.

Przejdźmy do różnic tekstowych. Pieśń *O wzięciu Połocká* zawiera jedną, nad którą warto się zastanowić:

wersja z *Pieśni trzech*

wersja ze zbioru *Pieśni*

Teraz był czas porokować

Teraz był czas prorokować

Wariant należy do najtrudniejszych do oceny. Różnica jest różnicą jednej litery. Jeśli jednak *porokować* mogłoby znaczyć tyle, co dzisiejsze *mówić*, a nawet *gniewać się, klócić się*, to narzuca się „lepszość” wersji z *Pieśni trzech*, a już co najmniej jej równowartość¹⁰.

Pieśń *O statecznym słudze R[zeczy] P[ospolitej]* zawiera dwie typowe zmiany redakcyjne o charakterze stylistycznym. Przytaczamy obie wersje obok siebie:

wersja z *Pieśni trzech*

wersja ze zbioru *Pieśni*

áni w sercu wády

áni niesie wády:

Czuje: niech sie, jáko chcą, siłą wszytki jády!

Niechaj drugi boleje, niech sie spuka jády.

Bog hojnie nágradzi:

Bóg nágrádzác będzie,

Tám dopiero będzie znác, co po czemu chodzi.

Á cnotá kiedykolwiek miejsce swé osiędzie.

Trudno stwierdzić, że wersja druga nie wyszła z rąk poety. Co do autorstwa pierwszej wersji trudno wątpić o jej autentyczności. Poeta żył i mało prawdopodobne, by latająca drukarnia podległa kanclerzowi miała cokolwiek

Kochanowski, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne 100. Filologia Polska XVI, Toruń 1979, s. 101—112.

¹⁰ Zob. komentarz I do 45/13.

zmienić w świeżo przywiezionym rękopisie poety. Z całą ostrożnością wolno powiedzieć chyba tylko tyle: zmiany redakcyjne uwyrażniają pointę tekstu, jego paralelizm składniowy, jego struktury wersyfikacyjne. Zmiany te są zachowane we wszystkich przekazach staropolskich cyklu *Pieśni*.

W pieśni *O uczciwej małżonce* jest jedyna zmiana, którą warto odnotować jako zmianę redakcyjną, zmiana wersu 5 pieśni: „Ten z gospodarstwa, á ow zaś z wysługi...” na: „Kto z gospodarstwa, á kto zaś z wysługi ...”, czyli zmiana podkreślająca paralelizm struktury składniowej. Może to być ręka poety. Obie wersje mogą pochodzić z jego ręki. Druga byłaby rezultatem przygotowania do druku cyklu. Nie wychodzimy jednak poza pewien — jeśli nawet dosyć duży — stopień prawdopodobieństwa hipotezy.

Przyjrzyjmy się jeszcze kilku zmianom w dziejach tekstu *Pieśni o dobrodziejstwach Boga*. Pierwotnie drukowana wraz z *Zuzanną*, a więc ok. 24 lata przed ukazaniem się cyklu *Pieśni*¹¹, zawiera następujące różnice:

w obu wersjach drukowanych przez Wirzbiętę (ok. 1562 oraz ok. 1585)

w cyklu *Pieśni*

w. 8 tekstu

Bo nád to przystojniejszej ofiary nie mamy.

Bo nád cię przystojniejszej ofiary nie mamy.

w. 24 tekstu

Á ty káždego karmisz z Twej
szczodrobliwości.

Á ty káždego żywisz z Twej
szczodrobliwości.

Pierwsza z różnic nie może budzić wątpliwości. Jest rzeczą oczywistą, że w wydaniu Januszowskiego (w cyklu *Pieśni*) znalazł się błąd zecerski. Łatwy do wyobrażenia sobie, jeśli się zważy częstość w tekstach modlitewnych ciągu *nád cię*, który mógł się tu mechanicznie narzucać. Błąd ten przetrwał we wszystkich drukowanych przekazach staropolskich cyklu.

Inaczej natomiast oceniamy zmianę pierwotnego *karmisz* na *żywisz*. Etymologiczna różnica między obu czasownikami w XVI w. była wyraźnie żywa. Katolicy używali najczęściej zwrotu *pożywać baranka*. Zwrot ten wydobyla etymologiczną wartość czasownika *pożywać*, a także *żywić* związanego ze znaczeniem *żyć*, *żywić* ‘powodować życie’, ‘wzmagać życie’; *karmić* jest w tym zestawieniu używane przede wszystkim przez przedstawicieli reformacji, zwłaszcza takich jak Krowicki, i akcentuje realność fizjologicznej czynności, o której mówią czasowniki *jeść* i *karmić*, zob. Sł. XVI s.v. *kar mić*, zwrot *karmić barankiem* oraz s.v. *bar anek*: *jeść*, *pożywać baranka*. Opozycja *karmić/żywić* nie jest bezwyjątkowa i metafora *karmić dobrami*

¹¹ Zob. *Zuzanna ...*, Kraków, M. Wirzbięta, ok. 1562 — wg K. Piekarskiego.

duchowymi jest w XVI w. dość częsta. Nie ma też powodu, by przypuszczać, że pierwotne *karmisz* w *Pieśni o dobrodziejstwach Boga* mogło być członem takiej opozycji. Ucieczka od *karmisz* i wymiana na *żywisz* może jednak mieć w sobie coś z poczucia tej opozycji. W każdym razie nie dałaby się wyjaśnić pomyłką zecera. Komu zatem przypisać tę zmianę? Sprawę wyostrza jeszcze i to, że w zapisie tej pieśni w rękopisie Osmólskiego, o którym się sądzi, że powstał wcześniej, może przed drukiem całego cyklu *Pieśni*, mamy *karmisz*, w przedruku zaś w *Kancjonale nieświeskim* z lat 1563—1564 mamy *żywisz*. Poeta żył, widział tę zmianę. Zaaprobował ją? Był wobec niej obojętny? Prawdą jest, że *Kancjonał* zmienia nie tylko to. Kraje całą pieśń na dystychy i porządkuje je inaczej, i z pewnością samowolnie (zob. Aneks 1). Warta wzmianki jest zmiana porządku ostatnich dwóch dystychów: *Bądź na wieki pochwalon ...* zostaje przesunięte na koniec, tak jak to jest w *Pieśni o potopie*, gdzie zwrotka końcowa jest wyśpiewaniem chwały Bożej, i potwierdza taką właśnie motywację zakończenia jednej i drugiej pieśni w wersji kancjonałowej.

Inne drobne zmiany, które choć często zmieniają znaczenie wyrazu lub formę gramatyczną, nie będą nas interesować, występują częściej od JK5, tj. od chwili gdy zbiór *Jan Kochanowski* zawierający *Pieśni* wchodzi do drukarni Piotrkowczyka. Wynikają też te różnice zwykle ze zmiany litery i nie mogą, jak się wydaje, stanowić o wyborze podstawy naszego przedruku.

Jeden jeszcze przekaz rękopiśmienny powinien nas na chwilę zatrzymać. Jest to przekaz *Sobótki* zawarty w rękopisie BOZ 1049 (dziś BN). Na karcie tytułowej tego rękopisu widnieją dwie daty: 1581 i 1589, w rękopisie jednak zawarte są teksty, które mogły albo musiały być wpisane przed rokiem 1581, a mianowicie wiersze Anonima-Protestanta i Sępa-Szarzyńskiego, wiersze łacińskie na cześć Stanisława Sokołowskiego, wiersz łaciński na herb Henryka Walezego i inne. Brückner datuje ten rękopis zgodnie z tą drugą datą, co oczywiście nie znaczy, że część wpisów nie została dokonana znacznie wcześniej, choćby wpis wierszy Anonima-Protestanta, o których się sądzi, że mogły powstać między 1562 a 1567 r. Datę wpisu cyklu sobótkowego trudno określić. Brückner znał rękopis, sądził, że jest wcześniejszy od wydania. Motywacji jednak tego sądu brak. Przekonanie o tym, że wersja rękopiśmienna cyklu wyprzedza drukowaną, wypowiada także wydawca rękopiśmiennej wersji J. Pelc¹². Między wersją rękopiśmienną a drukowaną są różnice. Trudno się zgodzić z opinią Brücknera, że tekst drukowany

¹² J. Pelc (1969) sądzi, że karta tytułowa została włączona do sylwy wtedy, gdy sylwa była już zapisana.

„stale poprawniejszy”, choć wiele „odmian” trzeba uznać za błędy kopysty¹³.

O drukowanych staropolskich przekazach cyklu sobótkowego trzeba powiedzieć, że zachowują dużą stabilność tekstu. Istotne różnice obserwuje się głównie w zestawieniu z rękopisem.

Różnice zaczynają się już od tytułu. Znamy tytuł cyklu sobótkowego w pierwodruku. Utwierdziła go tradycja wszystkich następnych przekazów staropolskich: *Pieśń świętojańska o sobótce*. Tytuł cyklu w przekazie rękopiśmiennym brzmi: *Sobótki Jana Kochanowskiego*. Tytuł druku zakwestionował Brückner¹⁴ i, co więcej, do swego wydania wprowadził tytuł *Sobótka*. Jego przekonanie, że tytuł nie pochodzi od poety, wydaje się trafne. Cykl nie jest pieśnią o obrzędach sobótkowych. Tytuł cyklu drukowanego wydaje się podkreślać i wysuwać na pierwsze miejsce krótkie wprowadzenie poety do zbioru pieśni panien-dziewek. Taka intencja jest chyba mało prawdopodobna.

Nie zatrzymuje też Brückner tytułu przekazu rękopiśmiennego. Mówiono o sobótkach w liczbie mnogiej, jak choćby Oczko 29: „... owy sobótki, nocné ognie, zbieránia ziół i do czárów á bálámuctw bábich kiermász ...” Ale tytuł *Sobótki* w liczbie mnogiej wydaje się zbiorczym określeniem wszystkich konkretnie odbywających się obrzędów sobótkowych, a nie jednego czarnoleskiego. Tytuł *Sobótka*, może najbardziej prawdopodobny, potwierdzony jest przez Oczkę 43: „Sobótká bábich czárów kiermász”, ale i w pewnym stopniu przez Kochanowskiego. Opublikowany we *Fragmentach* (s. 54/18—23) wiersz poety *Ná swé księgi, do Łaskiego* brzmi:

Psálmy sylam, gdzie kogo nabożnégo słyszę,
Á frászki záś dla dobrych towarzyszów piszę.
Sobótká pánióm służy, gracje odprawuję
Száchámi, á wesolé pieśniámi dáruję.
Tobie, Łaski, co własnie zázwołánié twoje,
Zacné hetmány dáję i surowé boje.

Oczywiście *Sobótka* mogła być hasłem wywoławczym dłuższego tytułu, jak *Psalmy dla Psalterza Dawidowego*, ale mogła być i tytułem jednowyrazowym. Takich tytułów jest dużo u Kochanowskiego. Nie jest więc rzeczą wykluczoną, że tytuł cyklu pochodzi nie od poety, ale od wydawcy. Wiemy przecież, że podobne wątpliwości co do autentyczności tytułów powstają w związku z kilku innymi utworami Kochanowskiego, jak choćby *Muza*

¹³ Zob. Jan Kochanowski, *Pisma zbiorowe*, wyd. A. Brückner, t. I, Warszawa 1924, s. 51.

¹⁴ Brückner, *op. cit.*

czy *Epitalamium* (Z Katulla). Jeśli trafnie przyjmiemy za Brücknerem tezę, że tytuł pojawiający się w druku nie pochodzi od poety, co więcej — a to śmielsza hipoteza — właściwym tytułem była *Sobótka*, wypada zapytać, co przynosiła taka zmiana tytułu. Otóż z tego, co wiemy ze źródeł XVI-wiecznych, sobótka nie miała dobrej prasy. Poza Oczką podobnie mówili o niej Marcin z Urzędowa, a i Rej w *Postylli* (zob. 276v). Ogólnie oceniano ją jako właśnie „bábich czarów kiermász”. Tytuł *Pieśń świętojańska o sobótce* wnosił elementy chrystianizacji, być może broniąc w opinii publicznej przed zarzutem zajmowania się nagannymi głupstwami. Możliwe więc, że zmiana była w interesie zapobiegliwego drukarza.

A teraz spójrzmy na te różnice między rękopisem a pierwodrukiem, które nie są oczywistymi błędami kopisty. Czasem wydają się w stosunku do druku poprawniejsze. Wybieramy odmiany najjaskrawsze. Lokalizujemy je zgodnie z pierwodrukiem, podając zawsze na początku tekst z pierwodruku, pod nim zaś tekst z rękopisu:

56/2

W tańcu także niezgánioné

W tańcu także niezelżone

56/26

Dziś bez przestánku pracujem

Dziś ustawicznie pracujem

59/4

Nie śmieje się, jáko chcemy

Nie śmieje się jako wiemy

59/10

Śmiejże się przynamniéj temu

Śmiejmy się przynamniej temu¹⁵

60/8

Ále ufa zówždy mocy

Ale nazbyt ufa mocy

65/10—11

Ja płacze, á żal zakryty

Mnoży we mnie płącz obfity

Ja śpiewam, á żal zakryty

Mnoży we mnie żal obfity

Poprzestaniemy na tych przykładach, choć nie wyczerpują one wariantów tekstu¹⁶.

Nie wątpimy, że nie znany nam autograf cyklu powstał na długo przed drukiem. Wiersz do Łaskiego Brückner datuje na 1575, chyba na teźe

¹⁵ Forma liczby mnogiej użyta w rękopisie jest potwierdzona w JK4, JK6A, JK6B, JK7, JK8.

¹⁶ Zob. Aneks 1.

podstawie, o której mówi komentarz Krzyżanowskiego do tego wiersza: po ucieczce Walezego Łaski, zwolennik Habsburgów, usiłował pozyskać dla swego stronnictwa Kochanowskiego i w tym celu odwiedził go w Czarnym Lesie. Wówczas zapewne otrzymał od poety zgodny z jego zawołaniem (zawodem wojownika) jakiś utwór o wojnie, może przekład III części *Iliady*. Domysł jest zatem oparty na dacie wizyty Łaskiego w Czarnym Lesie, i nie jest niczym więcej niż domysłem¹⁷. Przyjmijmy ten domysł. Gdyby tak było, cykl sobótkowy istniałby już przed r. 1575 jako tekst szeroko znany, krążący w odpisach. Istnieją argumenty za przesunięciem powstania *Sobótki* na okres jeszcze wcześniejszy. Fragment w datowanym liście do Fogelwedera (6 X 1571) stanowiący cytat z pieśni Panny 12 pozwala Brücknerowi sądzić, że *Sobótka* powstała ok. 1571 r.

Kopia zawarta w rękopisie mogła być i prawdopodobnie była wcześniejsza od druku, ale czy wcześniejsza od tego — może autografu — który miał Januszowski, nie wiemy. Jeśli w odniesieniu do tomu *Pieśni* chce się sądzić, że układ całości pochodzi z ręki poety, autograf musiał trafić do Januszowskiego najpóźniej na początku 1584 i, na dodatek, nie musiał być sporządzony w chwili oddania do druku.

Czy kopia rękopiśmienna pochodziła z autografu, innego autografu niż ten, który stał się podstawą druku, czy była kopią kopii, czy była przynajmniej częściowo zapisywana z pamięci? W przekazie rękopiśmiennym w pieśni Panny 1 z czwartej zwrotki zapisany został tylko jeden wers i pozostawione miejsce dla dalszych trzech, które dopisała inna ręka innym atramentem. Tak bywa, jeśli się zapisuje z pamięci. Jeśli *Sobótka* miała służyć paniom, mogła krążyć w licznych, także częściowych odpisach i wykonaniach. Prawdopodobieństwo zapisu z pamięci zmniejsza jednak znaczna długość cyklu.

Czy za obu przekazami stało jedno wspólne źródło? Na to kardynalne dla wydawcy pytanie trudno odpowiedzieć. Wydawca rękopiśmiennego przekazu sądzi, że mamy tu do czynienia z dwiema redakcjami pochodzącymi od poety, z których rękopiśmienna jest wcześniejsza.

Przyjrzyjmy się wariantom. Jeden z zacytowanych przez nas istotnych wariantów zawiera niewątpliwy błąd:

Ja śpiewam, a żal zakryty
Mnoży we mnie żal obfity

Powtórzenie słowa *żal* jest dosyć typowym błędem przepisującego, który powtarza automatycznie wyraz i semantycznie, i pod względem sylabicznym

¹⁷ Inne możliwości datowania wizyty Łaskiego w Czarnolesie zob. J. Pelc, *op. cit.*, s. 100.

podobny. Ten sam dwuwiersz w druku prawdopodobnie jest również błędny, brzmi bowiem:

Ja płaczę, a żal zakryty
Mnoży we mnie płacz obfity

Ja płaczę wobec sytuacji, które mają być analogiczne, a zaczynają się od *Śpięwa* ... w następnych wersach, i to *Śpięwa* powtarzają czterokrotnie, jest z pewnością błędem, potwierdzonym jeszcze przez ostatni wers tejże pieśni: *Acz mé pieśni płacz bez málá.*

Wykolejenie w pierwodruku zachowane w całym ciągu druków staropolskich jest widoczne jako błąd wtedy, gdy się przekroczy dwuwiersz i weźmie pod uwagę następne *śpięwa*. Bez sięgnięcia dalej w tekst błędny wyraz w pierwszym wersie jest niezauważalny i dwuwiersz sam w sobie wydaje się najzupełniej poprawny. Taka wymiana wyrazu na inny ściśle związany z nim semantycznie (*żal*, *placz*) w tymże dwuwierszu nie jest niemożliwa jako lapsus calami kopyisty. Nie wymaga tezy o innej redakcji.

Ale nie wszystko da się tak wytłumaczyć. Taż pieśń Panny 9 ma dodaną w rękopisie na końcu inną ręką i innym atramentem zwrotkę, której nie ma w druku:

U nas miłość u nas zgoda
U nas wolność i swoboda
Ale choćbym był i w niebie
Nie wytrwam miła bez ciebie.

Dodana zwrotka końcowa rękopisu zmienia śpiewającą na śpiewającego. Nowa, nie powtarzająca się nigdzie w przekazach drukowanych zwrotka jest dopisana na marginesie, już po zapisaniu tekstu następnej pieśni. Kompozycyjnie wydaje się nie przystawać do całości. O Polsce, w której nie ma takich okropności jak zbrodnia Tereusa i przemiana ludzi w ptaki, mówi zwrotka przedostatnia druku:

Chwałá Bogu, że te kráje
Niosą inszé obyczájé,
Áni w Polszcze jáko żywy
Zjáwiły sie tákié dziwy.

Cała pieśń jest pieśnią kobiecą. Przedostatni jej wers w druku brzmi:

Co śpięwam, plákác bych miálá.

Ostatni dwuwiersz rękopisu mówiący o miłości śpiewaka nie jest zapowiedziany przez poprzednie treści, a i sam śpiewak jest niespodzianką. Mogłoby

więc być tak, że zwrotka dopisana nie pochodzi od poety. Może jest dziełem któregoś z wykonawców pieśni, jeśli się założy, że pieśni sobótkowe Jana Kochanowskiego były śpiewane.

Wariantem, który sprawia tyleż kłopotów, co poprzedni, jest wariant wyrazu w wersie 59/4. Zamiana *wiemy* rękopisu na *chcemy* druku wydaje się zamianą treści logiczniejszej na mniej logiczną. Wiemy, że zwierzęta się nie śmieją, nie mamy powodu chcieć, by one się nie śmiały. Jeśli przyjąć niemożliwość wystąpienia wyrazu *chcemy* w tym miejscu, trzeba uznać, że druk wprowadza lekcję błędną. Kwalifikacja *chcemy* jako błędu nie wydaje się jednak usprawiedliwiona. *Chcieć* w formie osobowej, zwłaszcza poprzedzone zaimkiem *jako*, jest notowane w Sł. XVI w znaczeniu bliskim ‘twierdzić’, zob. np. BielKron 161: *bez przestania pisał księgi ..., których wiele było, jako drudzy chcą, iż ich było około sześci set*. Kochanowski używał takiego *chcieć*. Wystarczy zatrzymać się nad nie kwestionowanym wersem *Szachów* (A2v): *że jej natenczas równia mieć nie chciano*, gdzie *chcieć* również nie jest prostym wyrazem aktu woli i cytowany fragment może być rozumiany: ‘że nie sądzono natenczas, by ona miała równia’, a także przyjrzyć się dosyć liczny zapisom w Sł. XVI *chcieć* ‘twierdzić’, by się przekonać, że poprawka nie jest konieczna¹⁸. Ponadto *wiemy* wprowadzałoby rym nieścisły, którego Kochanowski mógł chcieć uniknąć, choć przecież zdarżają się ostrzejsze zakłócenia współbrzmienia.

Tylko przyjmując taką interpretację *chcemy* jak powyżej możemy przyjąć istnienie dwóch redakcyj. Jeśli się uzna *chcemy* po prostu za błąd, nie ma powodu przyjmować istnienia dwóch redakcyj, lecz wykołojenie w druku, które da się poprawić przy pomocy zapisu rękopiśmiennego.

Nie będziemy analizować innych różnic między drukiem a rękopisem. Cały szereg drobnych zmian świadczy na korzyść druku. Pod tym względem Brückner się nie mylił, choć jego sąd ogólny, że druk jest zawsze poprawniejszy od rękopisu, jest niesprawiedliwy.

Odnotowujemy także to, że Brückner znając rękopis i zmieniając tytuł nie przyjął wersji rękopisu dla 59/4 i 65/10. Przyjął wersję rękopiśmienną dla tych dwóch miejsc J. Krzyżanowski.

Chcielibyśmy odnotować jeszcze jeden szczegół, który daje pewien wgląd w redakcyjne prace wydawcy-drukarza. Pieśń II 14 jest drukowana w każdym zbiorze *Jan Kochanowski* od JK1C dwukrotnie, raz jako pieśń w cyklu *Pieśni*, raz jako chór w *Odprawie posłów greckich*. W cyklu *Pieśni* w w. 9 (46/26) pojawia się oczywisty błąd:

¹⁸ Zob. komentarz I do 59/4.

Á wam więc nád niniejszemi zwierzchność jest dáná ...

Błędu tego nie ma w chórze *Odprawy*, gdzie ten wers brzmi:

Á wam więc nád mniejszemi zwierzchność jest dáná ...

Obie wersje są drukowane pod tą samą okładką.

Można tu zauważyć, że w trzech późniejszych wydaniach *Jana Kochanowskiego* (JK3, JK4 i JK8) błędne „niniejszemi” zostało poprawione, natomiast różnica między tekstem w. 19 tejeż pieśni (47/7)

Przełożonych występki miásta zgubiły

a tekstem chóru *Odprawy*

Przełożonych występy miásta zgubiły

utrzymuje się konsekwentnie przez wszystkie wydania.

Najbardziej zagadkowe wydają się dzieje *Pamiętki* należącej do tej części tomu *Pieśni*, która mogła wejść pod tę samą okładkę, co cykl *Pieśni* już z woli drukarza. Interesujące i zagadkowe jest zestawienie wydanej osobno *Pamiętki*, tj. jej pierwodruku (Brześć Litewski, C. Bazylik, ok. 1570 wg Piekarskiego), z wydaniem tegoż tekstu w B. Paprockiego *Herbach rycerstwa polskiego* (Kraków, M. Garwolczyk, 1584) i wreszcie z tekstem pierwodruku *Pieśni* z r. 1586 w zasadzie ustabilizowanym dla okresu staropolskiego już do końca.

Wszystkie odmiany tekstowe rejestruje jak zwykle Aneks 1. Ogólna i sumaryczna charakterystyka porównanych przekazów wygląda tak: w 14 wypadkach pierwodruk jest zgodny z tekstem umieszczonym w *Herbach rycerstwa polskiego*, niezgodny zaś z tekstem zamieszczonym w *Pieśniach*, w 25 wypadkach pierwodruk odbiega od tekstu zamieszczonego w dziele Paprockiego, który z kolei jest zgodny z tekstem zamieszczonym w *Pieśniach*. *Pieśni* reprodukuje pierwodruk różniący się od tekstu zamieszczonego przez Paprockiego w 4 wypadkach. Oczywiście warianty tu policzone nie są bynajmniej równe sobie. Niektóre są zwyczajną i ewidentną poprawką błędu, niektóre są może na granicy wariantu fonetycznego. Są jednak i takie, które zastanawiają jako swoisty wariant redakcyjny. Zastanawiają przede wszystkim zmiany w wersach, w których pojawia się imię Tezeus, które, jak wiadomo, może być czytane dwusylabowo lub trzysylabowo. W pierwszym wypadku stanowi nawiązanie do greckiego traktowania dyftongu, w drugim może być nawiązaniem do łaciny. Zastanawia to, że na 4 użycia imienia pierwodruk *Pamiętki* ma wersy tak zbudowane, by sylabizm zmuszał trzykrotnie do lektury dwusylabowej, a tylko raz do trzysylabowej. W pierwodruku *Pieśni* zaś występuje sytuacja akurat odwrotna. Tak więc *Táki* pierwo-

druku *Pamiętki* zostaje zmieniony na *Ták w Pieśniach* (81/7), *Kiedy ... na Gdy ...* (81/25), *Ták rownie ... na Tákżeć ...* (81/31). Jeden zaledwie wers w *Pieśniach* zmusza do czytania tego imienia dwuzgłoskowo: *Tęczyński był twój Tezeus, nowa Aryjadno...* (82/3), tak też w Paprockim i w pierwodruku.

Inny rzucający się w oczy wypadek to zamiana wyrażenia *posługi patryjskie* w pierwodruku, utrzymanego u Paprockiego, na *ojczyste służby* w *Pieśniach*. Zamiana *posługi* na *służby* jest zrozumiała: wyrównuje sylabizm, ale zamiana *patryjski* na *ojczysty* może być dość istotną zmianą stylistycznej wartości. Poza tym miejscem w *Pieśniach* Sł. XVI słowa *patryjski* nie notuje, nie notuje go też Sł. stp. *Ojczysty* zaś w dzisiejszym znaczeniu tego wyrazu pojawia się w zapisach Sł. XVI w drugiej połowie XVI w., *ojczyzna* 'patria' występuje już w Sł. stp.¹⁹

Cokolwiek byśmy o tych wariantach myśleli, względna bliskość Paprockiego i *Pieśni* musi dziwić. Skąd miał Paprocki swoją podstawę druku tak bliską *Pieśniom*? Trudno pomyśleć, że Januszowski przedrukowywał z Paprockiego, dosyć marnego i czechizującego pisarza. Na zamieszczeniu *Pamiętki* w herbarzu mogło zależeć rodzinie Tęczyńskich. Czyżby dostali tekst od Januszowskiego, który już za życia Kochanowskiego przygotował tom do druku? Bardzo trudno tak pomyśleć. Może istniało jakieś jeszcze inne, dziś nie znane wydanie *Pamiętki*, a chyba na pewno istniały odpisy tekstu. Tyle jest pytań i żadnej możliwości pewnej odpowiedzi, poza ogólnym przekonaniem, że pierwodruk zawsze jest bliższy ręk poety niż późniejsze przekazy.

Trzeba jednak pamiętać i o książce XVI-wiecznej jako całości, którą warto respektować, i o tym, że to właśnie *Pieśni* Januszowskiego ustabilizowały interesujące nas teksty na długie wieki.

Nasz krótki przegląd wariantów wskazuje na to, że wybór podstawy przedruku bynajmniej nie jest bezproblemowy, każda decyzja musi wziąć na siebie pewien stopień arbitralności.

* *

*

Utwory, które się złożyły na *Pieśni księgi dwoje*, powstawały w ciągu długiego okresu. Znaczna ich liczba nie da się schronologizować nawet

¹⁹ Zob. znaną wypowiedź Ł. Górnickiego o różnicy między znaczeniem wyrazów *patria* a *ojczyzna*, GórnDworz F 6: „Pátryja jest łacińskie słowo; moim zdaniem lepiej uczyni, kto mówiąc o Polsce rzeczy pátryja moją niż ojczyzná moją, bo ojczyzna częściej się rozumie to, co gruntu komu ociec jego zostawił”.

w pewnych granicach (nie przed ..., nie po ...). Niektóre przecież dadzą się mniej lub bardziej ściśle umieścić w czasie. Podajemy rejestr tych tekstów, których przybliżona chronologia jest znana.

Teksty zamieszczone w tomie *Pieśni*, które można w przybliżeniu schronologizować, układają się w następującym porządku:

I 17 — zapis rękopiśmienny datowany przez Piekarskiego na połowę XVI w., zob. K. Piekarski, *Kochanowskiego pieśń 17 księgi I w tekście rękopiśmiennym XVI w.*, „Silva Rerum” 1930, s. 86 i nn.; zapis ten znajduje się w: Joannes Baptista Egnati, *De Caesaribus libri III ...*, Venezia 1517, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI.O.9560, sygn. lwow. 170235.

O śmierci *Jana Tarnowskiego* — druk 1561 r.; śmierć nastąpiła 16 maja 1561 r.

Pieśń (Pieśń o dobrodziejstwach Boga), druk ok. 1562 r.

I 13 — mówi o epizodzie radoszkowickim w wyprawie przeciw Moskwie, zima 1567/8.

II 1 — pierwodruk w *Kancjonale Zamoyskich* datowany przez Piekarskiego na 1570?, zob. K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*, Kraków 1934 (wyd. 2), napisana przed 1568, cytaty z pieśni (*Sam Noe nalezion co go Bog miłował ...* oraz *Wisła brzegowi silną*) zamieszczone w P. Statoriusa *Polonicae grammatices institutio ...*, Kr. 1568, dr. M. Wirzbięta, F7v; uwzględniając czas druku należy datę powstania tej pieśni przesunąć przed rok 1567.

Pamiętka ... Janowi Bąptyście hrabi na Tęczynie ..., druk 1570; śmierć Tęczyńskiego nastąpiła w 1563 r.

I 10 — ostatnia zwrotka mówi o panującym Zygmuncie Auguście, który zmarł 7 VII 1572.

Pieśń świętojańska o sobótce — prawdopodobnie przed 1571 r.; Brückner datuje wiersz Kochanowskiego *Ná swé księgi, do Łaskiego* (opublikowany we *Fragmentach*), który to wiersz mówi o sobótce, na ok. 1575, prawdopodobnie dlatego, że w 1575 Łaski odwiedził poetę w Czarnolesie; zob. Jan Kochanowski, *Pisma zbiorowe*, wyd. A. Brückner, t. I, Warszawa 1924, s. 48, powstanie zaś *Pieśni świętojańskiej* ok. 1571 na podstawie końcowej części listu do Fogelwedera, którego charakterystyczna fraza jest powtórzona w *Pieśni świętojańskiej ...*, list jest datowany z 6 X 1571 r.

II 5 — mówi o napadzie Tatarów na Podole, który się rozpoczął 8 IX 1575.

II 8 — mówi o czasie bezkrólewia przed wyborem Batorego, może przed jego koronacją (przed 15 XII 1575, w każdym razie przed zjazdem jędrzejowskim ze stycznia 1576).

WSTĘPY. WYBÓR PRZEKAZU

- II 20 — prawdopodobnie z okazji wizyty u P. Myszkowskiego po wprowadzeniu tego ostatniego na biskupstwo krakowskie w r. 1577.
- II 14 — pierwodruk jako chór w *Odprawie posłów greckich*, 1578 r.
- II 13 — dotyczy zdobycia Połocka w 1579 r., pierwodruk w *Pieśni trzy*, 1580 r.
- II 12 — pierwodruk w *Pieśni trzy*, 1580 r.
- II 10 — pierwodruk w *Pieśni trzy*, 1580 r.
- II 6 — prawdopodobnie po śmierci żony Jana Kostki wojewody sandomierskiego, 9 VII 1580, zob. J. Pelc, 1980, s. 99.

M.R.M.

Cechy gramatyczne języka *Pieśni*

WŁAŚCIWOŚCI GRAFICZNE

Pieśni Jana Kochanowskiego wydane w drukarni Łazarzowej w 1586 r. są drukiem w swych zasadniczych cechach graficznych nie odbiegającym od norm ustalonych w drukarniach polskich drugiej połowy XVI w. Są to (wymieniając tylko te, które różnią się od ortografii nam współczesnej):

1. Używanie litery *f* (tzw. *s* długie) w nagłosie i w śródgłosie (np. *strách*, *wczásfu**) oraz *s* (tzw. *s* krótkie) w wygłosie i przed następującą spółgłoską *s* lub *š* (np. *kęs*, *rosstępuią*, *wyszfzény*). Długie *f* jest niekiedy stosowane przed następującą spółgłoską miękką. Sądzimy, że nie należy uważać tego za odbicie wymowy twardej, ponieważ notujemy w tej pozycji znaczną większość zapisów litery *ś*, często w tych samych rodzinach wyrazowych, a nawet w wyrazach, np. *myśl* : *myfl*, *śpiéwála* : *śpiéwam* (w tym czasowniku przeważa zapis z *f*), *śmierć* : *fmierć*, nawet w bezpośrednim sąsiedztwie : *fmiéchu śmiešzného*. Nie występuje *f* jako *ś* przed literą *w*, a więc tylko *świat*, *Poświęconény* itd., i przed dźwiękiem *ń*: *pieśni*, *śniég*. Konsekwentne stosowanie *f* w grupie będącej wynikiem uproszczenia *-st-* przed spółgłoską uważamy za odbicie wymowy i wyrazy te transkrybujemy przez *s*, np. *jesli*, *żałosmie*. Również przez *s* transkrybujemy formy praes od czasownika *spać*, *usnąć* i pochodne imiesłowu.

2. Używanie litery *u* w śródgłosie (np. *funt*) i litery *v* dla dźwięku *u* w nagłosie (np. *vmié*) oraz dla przyimka (np. *v mnie*). Na uwagę zasługuje

* Przy podawaniu przykładów stosujemy następujące sposoby zapisu: transliterację w części dotyczącej grafiki, transkrypcję z pełnym uwzględnieniem pochyłeń przy omawianiu fonetyki i fleksji, w pozostałych partiach transkrypcję zmodernizowaną, tj. z pozostawieniem tylko *ó* zgodnie z dzisiejszym stanem. Przykłady sprowadzamy do formy podstawowej (mianownika, liczby pojedynczej, rodzaju męskiego i bezokolicznika), jeżeli nie ma to wpływu na jakość przedstawianego zjawiska. W części uwzględniającej pochylenia i częściowo przy omawianiu pisowni od wielkiej litery bierzemy w nawias samogłoskę zrekonstruowaną, jeżeli nastęrcza ona w tym względzie choćby najsłabszą wątpliwość. Przykładów nie lokalizujemy, gdyż cała dokumentacja jest łatwa do odszukania na podstawie indeksu.

czysto graficzne rozróżnienie, a więc używanie *u* w nagłosie wyrazu zapisywanego łącznie z poprzedzającym przeczeniem, np. *nieuścieczesz*, *nieuznać* (ogółem 7 tak zapisanych czasowników, z jednym wyjątkiem: *miewdálá*), a także *Nieusmierzone* itp. (ogółem 11 przymiotników i imiesłowów). Ponieważ w zasobie wielkich liter nie występuje litera *U*, mamy więc też zapisy typu *MVfzę* (na początku pieśni, gdzie zawsze dwa pierwsze znaki drukowane są wielkimi literami).

3. Oznaczanie miękkości dźwięków *ć, ś, ź, ż* przed samogłoską za pomocą następującego *i* i równocześnie znaku diakrytycznego, np. *chćiał*, *kolešie*, *ziemi*, *klądzie*, z wyjątkiem trzykrotnego zapisu *śc*: *kościáne*, *wściekły*, *mściwa*, obok stałego *ś* (np. *drogości*). Cechą wyróżniającą *Pieśni* z większości współczesnych im druków jest jednak konsekwentny zapis zaimka zwrotnego w każdej jego pozycji jako *fye*, a więc zarówno w pozycji przy czasowniku, jak i po przyimku: *Wziąłeś przed fye*, *ná fye*; zob. natomiast w wyrazach złożonych traktowanych jako całość: *przedsięwzięcia*, *przedsię*, *zásię*. Osobliwie przedstawia się stosowanie w *Pieśniach* litery *ń*. Od początku do s. 49 nie występuje ona ani razu, zastępowana przez *n*, pojawia się po raz pierwszy na s. 50 i odąd do końca spotykamy ją bynajmniej nie bezwyjątkowo. Zdecydowaliśmy się traktować zapisy *n* w funkcji *ń* nie jako błędy, lecz jako cechę systemu graficznego, czego konsekwencją jest nie stosowanie kursywy w odpowiednich miejscach transkrypcji, w indeksie zaś nieopatrywanie wykrzyknikiem odpowiednich wyrazów.

4. Ograniczenie stosowania litery *j* tylko do grupy dźwięków *ii* przed samogłoską, np. *wybija*, *Chrześcijański* (nie zawsze konsekwentnie, o czym niżej), stosowanie zaś litery *i* dla dźwięku *i* między samogłoskami, np. *zbroiá*, *leie*, *wyiał*, oraz przed samogłoską w nagłosie, np. *iáwnie*, *iuż*, przed spółgłoską natomiast i w wygłosie — litery *y*: *náyduię*, *woyny*, *Biycie*, *fwóy*, *odkláday*, *przypiy* itp. Wyjątkiem od wymienionej reguły jest zapis *reyestru*. Brak jest konsekwencji w oznaczaniu grupy dźwięków *-yi-*; oto spotykane typy zapisów: *przyidzie*, *prziydzie*, *przyymie*, *prziyjenna*, *Nicziiey*. Po przedrostku spółgłoskowym przed samogłoską konsekwentnie stosuje się *i*, np. *wzieżyły*, *ziádlá*, *podiełá*. Zdarzające się mieszanie liter *i* || *y* w innych pozycjach, częste w drukach tego okresu, traktujemy jako błędy. Interesujące, że znajdujemy je przede wszystkim w pozycjach rymowych, np. *myły* (: *były*), *pokrité* (: *rozmaíté*), *zićie* (: *rozmaície*). Spójnik *i*, zgodnie z regułą ówczesnych druków, zawsze ma postać graficzną *y* || *Y*.

5. Brak znaków diakrytycznych nad wielkimi literami, stąd pisownia *Ze* (= *Że*), *Snieg*, *Zle*. W wielkich literach nie ma też znaku *Ł*, np. *Lácno*, *SLónce*.

Inaczej niż większość druków tego okresu, nasz tekst oddaje dźwięki

šč stale jako *fcz* (np. *ieſzcze, ſczęśliwy*). Wspomnijmy też o używaniu liter *c* i *cz* zgodnie z dzisiejszymi zasadami (wiele innych ówczesnych druków w tych funkcjach ma *cz* i *cż* lub miesza *c* i *cz* dla oznaczenia głoski syczącej).

Co do samogłosek nosowych znajdujemy tylko jedną osobliwość: zapis *ſprzyázliwqm* w pozycji rymowej, który ma upodobnić końcówkę przymiotnikową z formą czasownikową *wzywam* (zapisane *wzywqm*). We fragmentach drukowanych wersalikami, gdzie brak liter *A, E*, posłużono się zapisami z rozszczepieniem: SVIENTOIANSKA, TENCZYNSKI (ale PAMIATKA); w pozycji wygłosowej mamy LEZA (= *leżą*).

Niektóre wyrazy pochodzenia grecko-lacińskiego, zwłaszcza imiona własne, wyróżniają się specyficznymi zapisami, podkreślającymi ich obcość, jak używanie: litery *i* tam, gdzie dzisiaj jest *y*, np. *diſzkántów, Korint, Lábirintowych*; *x*: *Alexándrem, Ixion, Styx*; *ph*: *Philozophowie, Delphinowie, Boſphorá, Aphrodytę, Perſephoná*, a nawet *Stepháná*; *th* (z rzadka): *Protheowé, Kárthago, Atheny*, a także *Mirthy*; ligatury *oe*: *Orphoeowych, Phoebowa*. Warto zauważyć, że dwukrotnie się pojawiający zapis *ge* zamiast oczekiwanego *gie* wystąpił również w wyrazach nierodzimych: *Iágellá, żagel* (1 r. obok *żagiel* 1 r.), natomiast stale np. *ogień*.

Zwróćmy też uwagę na sposoby zapisu dwusylabowo wymawianych grup *i̇i/ẏi* + samogłoska w słownictwie pochodzenia obcego, również głównie w imionach własnych. Najczęściej w grafice nie spotykamy odbicia tej dwuzgłoskowości (każdorazowo w sposób oczywisty narzucanej przez metrum wiersza), znajdujemy więc np. *diámentowé, Leliowé, melodiéy, Arioná* oraz *beſtyámi, Tityus, Aryádno, Dyámencie*; zaznaczenie dwuzgłoskowości mamy w *Zofia, leliia*; wyraźne odzwierciedlenie wymowy z jotą interwokaliczną spotykamy w zapisach: *melánkolijá, beſtyia, Filándijéy, Cecylijéy, Szwecijéy* — wszystkie w pozycjach rymowych (dwa ostatnie przykłady tworzą parę rymową).

Druki ówczesne, a wśród nich i druk *Pieśni*, cechują się również inną niż dziś tendencją (bo nie można tu mówić o zasadzie) wyróżniania wyrazów zapisem z początkową wielką literą. Zajmiemy się tym pokrótce, aby dostarczyć nieco uporządkowanego materiału, gdyż sprawa ta nie została dotąd (jak nam wiadomo) systematycznie opisana. Podobnie jak dziś pisane są bezwyjątkowo jednoczłonowe imiona własne wraz z etnicznymi, natomiast złożone nazwy miejscowe, których komponentami są wyrazy pospolite, zapisane są małą literą: *morze czerwóné, morze pólnocné* i *czarny lás*, ale *Hiſzpáńſkié morze*. Również konsekwentnie zapisywane są od wielkiej litery wszelkie przymiotniki od imion własnych, np. *Tybrowy, Fráncuſki, Słowieńſki, Párnázki, Kázimiérſki, Duńſki, Cerber(o)w, Orphoe(o)w, Węnecki* — ale też *wenecki*. Prócz tego zasługują na uwagę bardzo

często w ten sposób wyróżniane rzeczowniki osobowe określające człowieka pod względem społecznym, np. *Biskup, Car, Chłop, Iáncz(ar), Hetman, Hrabia, Król, Królew(a), Pan, Pánná, Philozoph, Póétá, Prorok, Tyran, Woiewodá*, w tym też zawody: *Drukarz, Zeglarz*, a nawet *Wiédźmá*. Zawsze *Bóg* chrześcijański i niekiedy też pogański, także *Bogini*; nie zawsze *Pan* (o Bogu). Zawsze *Boży* i *Páński*. Dodajmy do tego „gatunki” mitologiczne: *Faun, Muzá, Nymphá*. Zwierzęta tylko mało znane: *Gryf* i *Tygr* (ale np. *lew*). Z rzeczowników nieżywotnych w części od początku do *Sobótki* włącznie (70 stron) tylko wyjątkowo: *Bélicá, Cárstwo, Hordá, Miefiąc* ‘księżyc’, *Muzyká, Semy, Sobótká*, przymiotnik *Chrześcijánski*. W *Pieśni o dobrodziejstwach Boga* pojawiają się zapisane dużą literą wszystkie pory roku (*Wiofná* itd.); pozostawiamy tę pisownię ze względu na kontekst antropomorfizujący. Większe zagęszczenie obejmujące różne klasy znaczeniowe występuje w *Pamiętce* (na ośmiu stronach): *Dyáment, Mirth, Nawá, Práwo, Słońce, Stárostwo, Stolicá, Woiewództwo*, i przymiotniki: *Bohátérski, Oyczyfity, Południ, Pólnocny* (ale: *zachodny, wschódny*).

Zwracamy tu uwagę czytelnikowi, że w transkrypcji niniejszego wydania wprowadziliśmy, wbrew drukowi podstawy edytorskiej, zapisy wielką literą dla pojęć abstrakcyjnych, które miały w starożytnym Rzymie swoje bóstwa, jak *Fortuná* i *Szczęście, Miłość (Amor), Mus (Necessitas), Pogodá (Occasio)*, oczywiście tylko w kontekstach o stylizacji antropomorfizującej.

Zakończymy przegląd cech graficznych uwagami o łącznej i rozłącznej pisowni wyrazów. I tu nie widać przestrzegania jakiegś obowiązującej zasady, można jedynie wskazać na tendencje i wymienić typy łączliwości międzywyrazowej, w których rozwiązywano ten problem raczej doraźnie. Tak więc wiele jest przykładów łącznej pisowni wyrazów przyimkowych rozwijających się w kierunku adverbializacji, np.: *przededniem, pochwili, ktemu, poprawdzie, wkoło, pospołu, zwiérzchu, przeddzięki, wczás, zniénaglá, zgóry* i wiele innych — lecz obok tego *ná ten czás* (zawsze tak), *po co, nád to*, przy czym te same jednostki w różnych miejscach są pisane różnie, np. *przed tym : przedtym, w rychle : wrychle, k woli : kwoli*. Również nieutarte połączenia z przyimkiem często bywają pisane razem, np. *welbie, potym* (we frazie *Cóż potym*); wydaje się przy tym, że szczególnie na to podatne są zaimki osobowe, np. *zemną, ztobą, zwámi, przedemną, nádemną, eámmną*. Zwróćmy uwagę, że różne zapisy mogą sąsiadować ze sobą szeregowo, np. *ztrzędzým| y z pijánym, w szczęściu y wzáłobie*.

Sposób zapisów połączeń z *nie* (jako partykułą przeczącą) również nie wykazuje tendencji do trzymania się pewnych norm. Nie przeprowadzono odpowiednich obliczeń, nie możemy więc podać, która pisownia przeważa, por. np. *niewypuścím, niewiém : nie mniémáł, nie wiém*. Co do *nie*, które

można uważać za przedrostek (przy przymiotnikach, przysłówkach i zadiętywizowanych imiesłowach), zdecydowanie przeważa pisownia łączna. Warto zwrócić uwagę, że wśród zapisów rozłącznych mamy stosunkowo wiele użyć w funkcji orzecznika, np. *nie dawné, nie táyna, nie milá, nie brzydkié, nie pewny, Nie źle*.

Z innych typów łączliwości wymienimy dla przykładu połączenia z *by* jako wykładnikiem trybu przypuszczającego, które przy czasownikach z reguły, a przy innych wyrazach dość często pisane jest łącznie, np. *Rádoby, Dawnoby, wnetby*, ale *Nigdy bych* itp.

Cząstka *kolwiek* jest pisana razem, jeżeli stoi bezpośrednio przy swoim morfemie zaimkowym lub jest między nie wstawiona cząstka nie stanowiąca sylaby, np. *GDzieśkolwiek iest*; każda część pisana jest osobno, jeżeli zaimek tak zbudowany rozdzielony został wyrazem lub cząstką wyrazową stanowiącą co najmniej jedną sylabę, np. *Co ichkolwiek, iáko syekolwiek*.

Pisownia zrostów przedstawia się następująco. Łącznie zapisane zostały: *białagłowá* (4 r.), *rzeczypospolitéy*, osobno: *swą wola, wzlotychni głowách*; tu wymienimy też 1 zapis *Z tąd* na tle normy *zkąd, ztąd*. Niewątpliwe złożenia zawsze pisane łącznie, np. *wieloządny*. Jedynym przykładem rozdzielnej pisowni przedrostka jest *pod ziemny*.

Na koniec wymienimy bez klasyfikacji różne jednostkowe wypadki, jak *Niechci, nie wielé, Aby 'a gdyby', Teraz że, Iużci 'już tobie', Za by 'czyżby'*.

Zjawiskami z pogranicza grafiki i fonetyki są sposoby przedstawiania spółgłosek mogących ulegać upodobnieniom dźwiękowym. Sporadycznie występujące zapisy z ubezdźwięcznieniem to: *naleśce, nálezć, opcé, prętko* (2 r.), *przewieść 'przewieźć', ras, Słotkiémi, Szweckiego* itp. (3 r.), *tufz*. Ubezdźwięcznienie jest jednak niemal regularnym zjawiskiem w odniesieniu do przedrostków *roz-*, *bez-* i *przez-* przed spółgłoską bezdźwięczną, np. *rofkofz, rospędzi, rosprawie, rofstępuia, roftoczoné, bęspiecznie, nieprzespieczeństwo* i inne; inaczej tylko: *Rozchodżyły sye, rozćifka, sye rozpádmie*. Brak upodobnienia przedrostka *z-* (a raczej pisownię etymologizującą) zanotowano tylko w *zsfálfzowány, zftawa* (2 r.) oraz w przysłówkach *zkąd, ztąd*. Inne przedrostki drukowane są zawsze w postaci nie upodobnionej, przy czym zwracamy tu szczególną uwagę na wyraz *odchl(a)ń*, który transkrybujemy wbrew dzisiejszej pisowni bez ubezdźwięcznienia, aby uwydatnić jego budowę słowotwórczą, oczywistą jeszcze w szesnastowiecznej polszczyźnie. Wynikiem fałszywego skojarzenia z czasownikami z przedrostkiem *pod-* jest zapis *podkał*.

Upodobnienia pod względem miękkości (inne niż norma dzisiejsza) notujemy w zapisach *źwierz, źwierzę* (wyłącznie tak), a w wyrazach z przedrostkami tylko: *roźlicznych, roździelilá*.

Do zjawisk raczej tylko graficznych należy zaliczyć nieliczne zapisy typu *gwiazdźcie, oyczynnie, terážnieyszé*. W zapisie *Rośmiał fye* mamy do czynienia z uproszczeniem grupy spółgłoskowej w wyniku uprzedniego ubezdźwięcznienia i upodobnienia pod względem miękkości.

WŁAŚCIWOŚCI FONETYCZNE

Samogłoski pochylone

W *Pieśniach*, jak w innych drukach typografii Łazarzowej, rozróżniane są wszystkie 3 pary samogłosek jasnych i pochylonych za pomocą kreskowania *a* jasnego oraz *e* i *o* pochylonego.

W druku naszym obserwujemy dość znaczny procent odstępstw od tego, co przyjęto uważać za szesnastowieczną normę w tym zakresie. Zdecydowaliśmy jednak pewną ich część uznać nie za błędy, lecz za przejaw charakterystycznego dla tego okresu rozwoju polszczyzny, tj. dla ostatniej ćwierci wieku, zachwiania się systemu pochyleń. Przemawiają za tym doświadczenia redakcji *Słownika polszczyzny XVI w.* Tak więc jako błędy potraktowaliśmy przede wszystkim różnice kreskowania w wyrazach o najwyższej frekwencji (jakimi są zwłaszcza spójniki, przyimki i zaimki) oraz w formantach przedrostkowych, z wyjątkiem pozycji, w których podejrzewamy wpływ fonetyczny następującego dźwięku lub w których zastanawiająca jest liczba owych odstępstw, tak w naszym tekście, jak i w materiałach *Słownika polszczyzny XVI w.* Przy ocenie wyrazów występujących w pozycji rymowej wzięliśmy pod uwagę możliwość wyrównującego wpływu drugiego wyrazu danej pary i za błąd uważamy tylko te zapisy, które powodowałyby niezgodność współbrzmienia. Prócz tego w paru indywidualnych wypadkach orzekaliśmy o błędzie lub dopuszczalnej postaci wariantowej na podstawie osobistego odczucia wydawcy.

Oczywiście należy pamiętać, że stan samogłosek pochylonych zaprezentowany w naszej podstawie edytorskiej pochodzi w głównej mierze od składowca i nie musi mieć wiele wspólnego z językiem autora, o czym świadczą m. in. bardzo liczne różnice w tym względzie między poszczególnymi wydaniem staropolskimi.

To samo dotyczy zresztą niektórych zjawisk fonetycznych, niektórych końcówek fleksji imiennej i słowotwórstwa wyrazów formalnych.

Staramy się w tej części naszego opracowania wymienić wszystkie wyrazy i pozycje zawierające samogłoskę pochyloną. Zdajemy sobie sprawę, że dla przedstawienia całości zagadnienia należałoby tak samo postąpić z samogłoskami jasnymi, gdyż dla wykazania systemu opozycji obie ich

strony są równie ważne. Rezygnujemy jednak z tego ze względu na objętość niniejszego omówienia, czytelnik zaś interesujące go, a pominięte tu dane będzie mógł uzupełnić na podstawie indeksu. Omówienie będzie przebiegało według części mowy. Powstrzymujemy się od interpretacji genetycznej, staramy się jednak grupować materiał w ten sposób, aby służyło to pomocą do wyciągania odpowiednich wniosków. Bierzymy np. pod uwagę rodzaj wygłosu tam, gdzie to jest istotne, wyróżniamy też każdorazowo (osobnym ciągiem alfabetycznym oddzielonym myślnikiem od głównego wykazu) następstwo spółgłoski nosowej. W odniesieniu do rodzin wyrazów w części głównej przedstawiamy w zasadzie tylko wyraz podstawowy (lub najbliższy podstawowego), pochodnym zaś poświęcimy na końcu osobny fragment, zarówno tym, które zachowują samogłoskę pochyłą, jak i tym, w których obserwujemy wymianę samogłoski pochyłej na jasną zależnie od typu formacji lub części mowy.

Rzeczowniki (do których zaliczamy też przymiotniki odrzeczownikowe, jeżeli ich podstawa nie jest zaświadczona w *Pieśniach*, a budowa słowotwórcza nie zdaje się wywierać wpływu na pochylenie). Za punkt wyjścia w układzie przyjmujemy tu istnienie lub brak opozycji do samogłoski jasnej w obrębie paradygmatu. Jako poświadczenie tej repartycji przyjmujemy tylko materiał pochodzący z naszego tekstu.

W rzeczownikach zakończonych na spółgłoskę dźwięczną w N i (lub) A sg z zaświadczoną wymianą na samogłoskę jasną w innych przypadkach (może to dotyczyć wariantu z innym przedrostkiem): *bojaźń, czeladź, grad, posąg, przejazd/przyjazd, raz, rodzaj, skarb, zwyczaj — hetman, pan, tyran; biég, brzeg, kądzień, kolój, śnieg — cień, kámién, strumién; Bóg, bój, dwór, głód, grób, lód, łódź, miód, mróz, (nie)pokój, próg, stół, wół, zawód, zdroj — dóm, kón*; nie zaświadczone w innych przypadkach, a więc nie upoważniające do orzekania o ewentualnym braku pochylenia spowodowanym pojawieniem się końcówki: *ciężar, Dunaj, korab, obiad, przystaw, upad, zastrzał, zegar — dań, Hiszpan; kradzież, niedźwiędź, nocleg, sér, siów, Szwéd, zwierz; kościół, mól, popiół, powódź, smród, ubiór, wieczór, zawód — zakón*, w obcym imieniu własnym: *Amfijón*; z samogłoską zanikającą w odmianie: *dzién, ogień*. Brak pochylenia w rzeczowniku męskim przed spółgłoską dźwięczną tylko w *cénár, Cerber* i w obocznych zapisach (por. niżej) *przejázd, ráz*.

W G pl rzeczowników zakończonych na -a lub -o z zaświadczoną samogłoską jasną w innych przypadkach: *farb, mar, par, praw, przypraw|spraw*, również przed spółgłoską bezdźwięczną: *kart, lat, miast; niedziel; słów, wód — strón*, w podobnej pozycji morfologicznej: *przyjaciół*; nie

zaświadczone w innych przypadkach: *grón, ramión*, przed spółgłoską bezdźwięczną: *sirót*. W rzeczownikach męskich o rdzeniu zakończonym na spółgłoskę dźwięczną, w formach przypadkowych powodujących zanik *e* ruchomego, nie zaświadczonych w mianowniku: *spadków; zasiéwku; ogórkiem*. W tej samej pozycji (brak *e* ruchomego, brak zaświadczenia w G pl) znajdują się pochylenia w sylabie przedsufiksальной rzeczowników odmiany żeńskiej i nijakiej ze spółgłoską dźwięczną w zakończeniu rdzenia: *gadká, sprawcá, usadká, zdracjá; jáskólká, jászczórká, mrówká, przymówká, słówko, zbójcá, ziólko, źrzódló*, przed spółgłoską bezdźwięczną: *sobótka*. W innych rzeczownikach z przyrostkiem spółgłoskowym po dźwięcznej spółgłosce rdzenia: *prawdá; pochłébstwo, wiedzímá; chlódnik, lóźnicá, ubóstwo — slónce*.

W rzeczownikach rodzimych zachowujących pochylenie w całej odmianie (z zaświadczonymi formami przypadków innych niż N lub A sg lub bezkońcówkowy G pl, oraz w takich, w których sylaba z pochyleniem nie zmienia pozycji): *blazen, czapká, datek, dziatki, Gdańsk, gniazdo, gwiazdá, karmi(a), kradziéż, krasá, krzak, kwiatek, (nie)przyjaciél, pasza, piasek, piszczalká, plac(a), powagá, przypadek|spadek, ptak, siatká, sławá, straż, strzałá, tarcz(a), Tarnów, trawá, twarz, władza, zarzá, žal, żoraw — bramá, dzban, stan, wianek; bélićá, biésiádá, dészcz, dzieło, dziewczká, grzech, Kázi-miérz, roztérk, rzeká, siérp, śmiéch, śrébro, świeć(a), świeńcz, twiérdz(a), wiéc(e), wiérzch, zwiérciádło, zwiérzę, żołniérz — céná; bór, chróściány, córá, drógá, górá, pióro, piórun, różgá, skórá, stróż, uwróć, wódz, wódz(a), źrzóbek, żóláwski — bróná, dzwón, grómádá, kóniec, ogón, potómek, prómi(e)ń, stróna, uklón*.

Osobno wymienimy rzeczowniki zakończone na spółgłoskę bezdźwięczną, nie zaświadczone innymi formami przypadkowymi (jest to ostrożność podyktowana przytoczoną powyżej obocznością typu *lat : láto*): *Piast; krés, przypowieść, siéc; pochóp*.

Rzeczowniki obcego pochodzenia, w których pochylenie może m. in. odpowiadać samogłosce długiej lub wąskiej w wyrazie — źródle zapożyczenia: *Baptystá, car, Charon, diabel, fałsz, faun, Gaszk(o)n, gwałt, jedwab, klasztorny, koralowy, małżeństwo, Mars, Minotaur, nawá, páłac, tablicá, tal(e)r, żagiel — Jan, kásztellan, taniec; dekrét, fébrá, fortélny, Krétá, Nétá, pułkérz, szpérká, szpichlérz, tálérz — cénár, cyrénejski, klénót, Mycény; król, lós, mármór, róza — kómpás*.

Wyjaśnienia wymaga potraktowanie kreskowania *é* oraz *ó* w wyrazie *poétá* i w imionach *Dánáé, Nóé*. Nie można wykluczyć, że jest to sygnał dwusylabowej, nie dyftongicznej, wymowy sąsiadujących samogłosek. Ponieważ jednak (z wyjątkiem *é* w *Nóé*) samogłoski te odpowiadają greckim

i hebrajskim długościom, postanowiliśmy nie przypisywać tym samym znakom diakrytycznym odmiennych funkcji i w transkrypcji wprowadzamy tu pochylenia.

W sufiksach rzeczowników, głównie osobowych: *oracz*; *Krępak*, *nieborak*, *Polak* : *Polaku*, *prostak* : np. *prostaká*; *gospodarz* : *gospodarzu*, *żeglarz* : *żeglarze* (por. jednak *drukárzá*); *(nie)przyjaciél* : np. *(nie)przyjacielá*; *pásterz* : *pásterze*, *rycérzem*, *żolnierzowi*.

W prefiksach w zasadzie *a* pochylone, jak: *nagrodá*, *należcá*, *namiástek*, *nap(ó)j*, *nar(ó)d*, *nawálność*, *nienawiść*; *zabáwá*, *zach(ó)d*, *zacność*, *zagrodá*, *zakl(a)d*, *zakón|zakónnik*, *zamek*, *zaplátá*, *zasi(e)wek*, *zastrzał*, *zatóp*, *zawiásá*, *zawód*, *zazdrość*. Wyjątki: *nádziejá* (16 r.) (wobec *nadziejá* 2 r.), *náj(a)zd*. *o* pochylone tylko w *pómoc* (2 r.) (wobec *pomoc* 1 r.) i *pómstá*, spowodowane następstwem spółgłoski *m*.

Zwróćmy też uwagę na grupę *-ej-* powstałą na pograniczu morfemów: *séjmy* (zob. więcej przykładów przy czasownikach).

A oto rzeczowniki, w których występują oboczności pochyień w tej samej pozycji: *biésiádá* (2 r.) : *biesiádá* (2 r.), *bóry* (1 r.) : *boru* (1 r.), *brzégi* (1 r.) : *brzegi* itd. (13 r.), *dészcz* (3 r.) : *deszcz* (1 r.), *drógá* (8 r.) : *drogá* (4 r.), *przejazd|przyjazd* (2 r.) : *przejázd* (1 r.), *przypowieść* (1 r.) : *przypowieść* (1 r.), *raz* (19 r.) : *ráz* (1 r.), *k wóli* (3 r.) : *k woli* (1 r.) — *bróná* (1 r.) : *broná* (1 r.), *dómie* (1 r.) : *domu* itd. (12 r.), *dzién* (6 r.) : *dzień* (3 r.), *dzwóny* (1 r.) : *dzwonów* (1 r.), *kóniec|końcá* (8 r.) : *koniec|końcá* (5 r.), *koróná* (1 r.) : *koroná* (3 r.), *panná* (1 r.) : *pánná* (7 r.), *słóńce* (12 r.) : *słońce* (4 r.), *żóná* (2 r.) : *zoná* (13 r.).

Na zakończenie wskażemy wypadki występowania *o* jasnego tam, gdzie z dzisiejszego punktu widzenia oczekiwaliśmy *ó*: *rozbojczá*, *krásomowcá*, *mozgu*, *żoraw*.

Przymiotniki i przysłówki odprzymiotnikowe (oraz 1 rzeczownik odprzymiotnikowy, którego podstawa nie jest zaświadczona): *czarny*, *dawny|-o*, *łatwy|-ie*, *martwo*, *nagły|nagle|z nienaglá*, *płatny*, *prazen*, *rzadko*, *waleczny*; *biédny*, *powiéwny*, *szczéry*, *széroki|-o*, *świétny*, *trzęźwy|-i|po trzęźwiu*, *uprzéjmość*; *pobózny*, *prózny*, *równy|-o*, *rózny*, *spólny* — *ogrómnny*, *ustrónny*, *wónny*. Warto zauważyć, że pochylenia w przymiotnikach z sufiksem *-ny*, w których samogłoska nie sąsiaduje bezpośrednio ze spółgłoską nosową, nie są raczej spowodowane obecnością tego przyrostka, jak świadczą liczne inne przykłady tej formacji, np. *przypráwny*, *znáczny*, *zdrádnny*, *rzewny*, *godny*, *zbrojny*.

Oboczności występują w: *biały* (7 r.) : *biáły* (1 r. w rymie do *okazáły*), *czérwony* (1 r.) : *czerwony* (1 r.), *dostały|niestały|niestałość* (3 r.) : *stáły*

(1 r.), *potajemnie* (1 r.) : *tajemny* (1 r.), *własny/właściwy* (6 r.) : *własny* (1 r.) — *skromny/-ie* (2 r.) : *skromny* (1 r.).

Inaczej niż we współczesnej polszczyźnie samogłoskę jasną znajdujemy w *pozno*.

W przymiotnikach w tzw. formie prostej pochylenie w rodzaju męskim obejmuje tylko samogłoski *a* i *o*: *rad, praw; gotów, wesół, zdrów* (z przymiotników niezłożonych z samogłoską *e* w sylabie końcowej notujemy tylko postaci z przyrostkiem *-en*, gdzie *e* pochodzące z wokalizacji jeru pochyleniu nie ulega).

Przedrostki *na-* i *za-* w przymiotnikach są zawsze pochylone: *nadobny/-ie, nagrobny; zachodny, zacny/-ie, zazdrościwy*.

Przedstawimy jeszcze pochylenia w formantach imiesłowów biernych odmiany złożonej i w innych wyrazach, mających w swej końcowej części ten sam zestaw dźwięków (o odmianie niezłożonej zob. s. 44). Pochylenie *a* notowane jest tylko w imiesłowach utworzonych od czasowników ze ściągnięciem: *nádziany, podlany, zágrzany*. Należy tu zwrócić uwagę na zapis *porwonście* w ekspresywnym wyrażeniu, o czym zob. kom. I do 21/14. W imiesłowach na *-ony* (oraz w formach rzeczowników *broná, koroná, żoná* i w przymiotnikach *czerwony, zielony*) oznaczenie pochylenia występuje zaledwie 19 r., w czym tylko 2 r. nie w rymie; mamy tu zresztą do czynienia w większości (z czterema wyjątkami) z parami wzajemnie się rymującymi, np. *utrąpióny : żóny, utajóny : otworzóny*.

Dawny imiesłów bierny czasu teraźniejszego (pod względem funkcji zaliczający się zresztą do kategorii przymiotników) występuje 2 r. z zapisem pochylenia: *świádómy*.

Liczebniki z pochyleniami to: *dwánaście, ilé, piérwszy, wielé, wtóry*.

W zaimkach samogłoski pochylone wymienne w odmianie z jasną notujemy w: *sam; mój, swój, twój*; przed przyłączoną partykułą *-ż*: *cóz, któż, tóż*; poza tym: *ja, żaden; który*. N sg m *ón* (zarówno w funkcji anaforycznej, jak i wskazującej) występuje 16 r. i tylko raz *on* (stałe natomiast *o* jasne w formach z końcówką). Z tego powodu transkrybujemy zawsze *Ón* na początku wiersza, na miejscu *O* z druku, nie kreskowanego jak każda wielka litera w ówczesnym systemie graficznym. Na uwagę zasługuje 1 zapis *któ*, którego nie uznajemy za błąd zgodnie z rozstrzygnięciem Śl. XVI, gdzie notowanych jest 25 takich zapisów; na tle ogólnej frekwencji formy *kto* nie jest to liczba wysoka, charakterystyczne jest jednak i dające do myślenia to, że aż 20 użycí pochodzi z jednego tekstu; wymowa *któ* jest też znana w gwarach; dodajmy, że w *Pieśniach* następujący wyraz zaczyna się od *m*.

Czasowniki (też imiesłowy i rzeczowniki odsłowne). Jak wiadomo, ze względu na system pochyłeń rdzennych czasowniki sufiksalne dzielą się w staropolszczyźnie na dwie grupy: a) w których pochylenie występuje we wszystkich formach łącznie z bezokolicznikiem i rozkaznikiem; b) w których samogłoska jasna bezokolicznika i rozkaznika przeciwstawia się pochylonej w formach koniugacyjnych (wraz z imiesłowem i rzeczownikiem odsłownym). Ten punkt wyjścia stanowi pierwszą zasadę układu materiału w naszym przeglądzie. Kolejnym kryterium podziału jest budowa słowotwórcza postaci werbalnych, stwierdzamy bowiem dość częste zjawisko występowania samogłoski pochylonej w czasowniku o temacie iteratywnym; te ostatnie, w miarę posiadania odpowiedniego materiału pochodzącego z naszego tekstu, opatrujemy wskazaniem na oboczną postać „prostą” z samogłoską jasną. W wykazach traktujemy jako jedno „hasło” czasowniki różniące się przedrostkami oraz ich obecnością lub brakiem przy tym samym temacie. Posiadając kilka form koniugacyjnych wybieramy do egzemplifikacji dowolnie jedną z nich.

Czasowniki zaświadczone w bezokoliczniku i przynajmniej w jednej z form koniugacyjnych. Bez opozycji samogłosek: *trapić/trapi* (też *s-*, *u-*), *wywabić/przywabi*; (*wy*)*ciérpieć/ciérpi*; *obmówić* (też *wy-*)/(*z*)*mówię*, *okrócić/skróci* (też *o-*), *wrócić/wróć się* — *gónić/gónił*; w tematach iteratywnych: *podpiérąć/popieráli*, *przyléwać/naléwaj* (też *ob-*, *po-*, *wy-*), *śpiéwać/śpiéwa* (też *o-*, *zá-*). Z samogłoską jasną w bezokoliczniku i pochyloną w formach odmiennych: *báczyc* : (*o*)*baczy*, *kázác* : *kazesz* (też *o-*, *po-*, *roz-*, *zá-*), *pláwić się* : *przyplawiono*; w tematach iteratywnych: *przestáwác* : *stawáją* (też *do-*, *ná-*, *o-*, *pow-*, *prze-*, *u-*, *z-*) (: *zostanie*), *skákác* : *skaczą*, (*s*)*pádác* : *przypadáją* (też *s-*, *u-*) (: *przypadnie*), *wylátác* : *latáją*; *porównác* : *porównála* (też *prze-*, *z-*); oboczność występuje we *wsiádác* : *siadam* (1 r.) : *siádaj* (też *w-*) (2 r.).

Czasowniki z pochyleniem zaświadczone tylko w bezokoliczniku: *uważyc*; *uprzédzić*, *wyszczékác*; iteratywne: *polégác*, *zájéżdżác* (: *objéżdżić*). Zaświadczone tylko w formach odmiennych: *chwałę* (też *po-*), *doświadczą*, *drażnił*, *nákarmię*, *pali* (też *ná-*, *roz-*, *s-*, *zá-*), *raczysz* (też *u-*), *skarzesz*, *sklamála*, *strawisz*, *szali* (też *u-*), *uglaskány*, *utraciły*, *zdarzy*, *niezwalczony*; *niécąc*, *szczépi*, *uśmierzony*, *zlécony*, *zléczą*; *skróci* (też *o-*), *uwłóczy* — *bróni*, *chrónię się*, *dokóna*, *zrónił*. Oboczności występują w: *obrócił się* (1 r.) : *obrocwszy* (1 r.), *stradamy* (1 r.) : *strádal* (1 r.), *zmiérzy* (1 r.) : *niezmierzony* (1 r.). W tematach iteratywnych: *dawasz* (też *od-*, *po-*, *prze-*, *przy-*, *wy-*, *wz-*), *donaszály* (też *przy-*), *lamály*, *obawam się/obawiaj się*, *obradzáją*, *odważáją*, *przyganiála* (: *gáni*), *przymnażála*, *rozwadzał*, *sadza* (: *sádzóny*), *uskarżánié* (: *skárząc się*), *władacie*, *wygladza* (: *wyglądzi*), *wyrastáją*, *wyznawamy*, *wzma-*

ga, zamaczał, zarábiamy; miesza (też *po-, z-*), *miéwam, nárzékálá, niespodziéwany, ociérájác, omdléwa, piérzcháją, podziéla* (: *dzieli*), *przestrzéga* (: *ostrzeżony*), *umiéra, zabiéga* (: *pobieży*), *zágzréwa, zbiéra* (też *wy-*) (: *zbierzemy*), *zmiérza* (: *mierzy*), *zwiérzáły sie* (: *zawierzono*). Oboczności występują w: *mniéma|mniémánié* (6 r.) : *mniémánié* (1 r.), *obracálá sie* (1 r.) : *obracájác sie* (1 r.), *sklania* (1 r.) : *sklánial sie* (1 r.), *strzéla* (1 r.) : *ustrzéliány* (1 r.), *utracyły* (1 r.) : *stráci* itd. (4 r.).

Ze ściągnięcia pochodzi pochylenie w *balám sie*.

Osobne miejsce poświęcimy pochyleniom rdzennym w rozkazniku, biorąc pod uwagę możliwość przeciwstawiania się pozostałym formom. Od czasowników zaświadczonych też inną formą z pochyleniem: *karzy, każ* (też *o-, roz-*), *pochwal*; *obróć, przemów — bróni*; od zaświadczonych inną formą bez pochylenia: *gardz* (: *gárdzi*), *przestań* (: *wstánaq*); *jédź* (: *jedzie*), *powiédz(cie)* (: *powiedzq*), *uderz sie* (: *uderzy*), *wiérz* (: *wierzę*); *mnóźcie sie* (: *mnoży*), *trwóźmy* (: *strwożony*) — *schrón sie* (: *chronię sie*); oboczność występuje w *włóź(my)* (3 r.) (: *włózę*) : *włóž* (1 r.); zaświadczone tylko w rozkazniku: *glaszcz, žal sie*. Brak pochylenia w zestawieniu ze stanem dzisiejszym obserwujemy w rozkazniku *pómoź/pomóž* od bezokolicznika zaświadczonego również w formie *pómoc*.

W formach męskich czasu przeszłego sg, bez względu na obecność końcówki osobowej, pochylenia rdzenne występują w: *padł* (też *prze-, u-, w-, wy-*), *posiadł* (też *w^a, wy-, zá-*), *układł sie, (wy)nálazł; biégl, przestrzégł; dorósl, (roz)niósl, wióddłéś* (też *prze-, przy-, roz-, zá-*); oboczności występują w: *mógl* (12 r.) : *mogł* (1 r.), *rzékł* (też *przy-, wy-*) (4 r.) : *rzékł* (1 r.).

W bezokoliczniku atematycznym o rdzeniu spółgłoskowym pochylenie występuje w: *náléźć, ostrzéc, przewiédź sie, przysiéść* (też *u-, w-, zá-*), *rzéc*; oboczność: *(od)niéść* (też *pod-*) (5 r.) : *zniéść* (1 r.). Brak pochylenia rdzennego notujemy w *pómoc*.

Sufiksy bezokolicznikowe. Sufiks *-eć* jest w zasadzie pochyłony: *oprzéc sie, (ws)pómniéć, száléć, umrzéć, usłyszéć, widziéć, zámilczéć, zniszczéć*; wahania, zwykle z przewagą *é*, mamy w: *miéć* (11 r.) : *mieć* (1 r.), *pojźrzéć* (też *u-, zá-*) (3 r.) : *pojźrzéć* (1 r.), *siedziéć* (1 r.) : *siedziéć* (1 r.), *wiédziéć* (1 r.) : *wiédziéć* (1 r.), *wyciérpiéć* (1 r.) : *(wy)ciérpiéć* (2 r.); *e* jest w *doleciéć*. Pochylenie w *-ać* notujemy tylko w powstałym ze ściągnięcia *lać* (też *wy-, zá-*). Sufiks *-owáć* występuje zawsze z *a* jasnym, natomiast w pochodnym rzeczowniku raz mamy pochylenie: *w milówániu* (materiały Sł. XVI notują z rzadka pochylenie w formancie *-owá-*).

Przedrostki czasownikowe mają z reguły samogłoskę jasną. Wyjątkiem jest następstwo dźwięku *ĩ*: *najdzie(sz)* (*sie*) i *najdują sie* (razem 7 r.) (ale

nájduję/-esz, przenájdować, razem 4 r.), *obejdzie sie, odejmác sie/odejmié, podejmowác, pójdę* (i pozostałe w fut tego czasownika), *zajdzie, zdéjmowác, zéjdzie (sie)* — ale też *obejźrzal sie, pojźrzéc* (i pozostałe w tym czasowniku), *przejźrzal*; w *zajźrzę* itp. (4 r.) znajdujemy oboczność do *zájźrzalá* (1 r.). Podobnie, i również niekonsekwentnie, działa następstwo dźwięku *m* dla przedrostka *po-*: *pómniéc* (i pozostałe w tym czasowniku), *pómknęlá, pó-moc/pómoż, wspomnié/wspómioná/wspómínác/zápómniálá* — ale też *pomogé* (i inne w tym czasowniku), *pomordowály, wspominájmy*.

Wreszcie wykaz samogłosek pochyłonych w wyrazach nieodmieni-nych. Pozostając przy zwykłym układzie alfabetycznym spodziewamy się, że czytelnik łatwo dostrzeże pewne powtarzające się typy słowotwórcze i należycie sklasyfikuje zjawiska fonetyczne wywierające swój wpływ na barwę samogłoski (niektóre jednostki powtarzamy dwukrotnie, gdy wystę-
pują w nich dwie różne samogłoski pochyłone): *áza/zaby, bodaj, chocia(ż), naprzód, náзад, niechaj, nie lza, opodał, owa, ponieważ, przynamniéj, snać/|snadz, teraz, wedla, zwłaszcza; dopiéro, drzewiéj, inaczéj, indziéj, ledwé (ale ledwie), niestéty, nigdziéj, przécz 'dlaczego' i 'precz', przynamniéj, ráczéj, téż, tudziéż; dopiéróž, naprzód, spółem, ióž 'wtedy', (wpo)šrzód, wszákóž — króm*. Oboczności występują w: (*á*)*bowiém* (3 r.) : *bowiem* (1 r.), *piérwéj* (3 r.) : *pierwéj* (1 r.), *póki* (14 r.) : *poki* (1 r.) — *pónieważ* (1 r.) : *ponieważ* (1 r.).

Pochylenie formantu przysłówka odprzymiotnikowego notujemy w *bydlę-cé* i *ostátnié* (1 r.) : *ostátnie* (2 r.). Ponadto w połączeniu z partykułą *-z*: *trudnóž* (wiele przykładów na ścieśniający wpływ tej partykuły zob. w części poświęconej zaimkom i wyrazom nieodmiennym).

Na osobne podkreślenie zasługuje *a* pochyłone w przyimku *na* w po-
łączeniu z defektywną formą zaimka: *nań* i *ni nacz*.

Partykuła przecząca *nie* występuje 4 r. z pochyleniem w *nié ma(m)* i 6 r. w *niémász* 'non est'.

Należy też zaznaczyć, że morfem *pól-* wchodzący w skład rzeczowni-
ków i pochodnych od nich przymiotników jest obocznie zapisywany jako *pul-*, co wskazuje, że zaszło tu całkowite wyrównanie wymowy dźwięków *ó* i *u*, zob. *pólmisek, pólnoc* : *pulnocny*.

Kończymy omawianie pochyłeń przedstawieniem zachowania się samo-
głosek w rodzinach wyrazów. Podajemy tu najczęściej zapisy sprowadzone do formy podstawowej (jeżeli tylko nie mamy dowodów lub podejrzeń, że forma gramatyczna ma wpływ na jakość samogłoski); sygnał „itd.” po przytoczeniu oznacza, że dysponujemy też inną postacią przedrostkową lub formą gramatyczną. Rezygnujemy tu, jak i uprzednio, z klasyfikacji rzeczoz-

wej; zestawiając dane z uprzednio zaprezentowanym przeglądem można w zasadzie bez trudu wyciągnąć wnioski co do większej lub mniejszej regularności występujących opozycji, lub — być może niekiedy — ich wyjątkowości.

Rodziny, w których samogłoska pochylona występuje we wszystkich notowanych postaciach słowotwórczych (pomijamy tu różnice tematu czasownikowego): *Charon|Charon(o)w, dawny|-o|dawność, (do)stały itd. |(nie)stałość, dziatki|dziateczki, Gdańsk|gdański, gwałt|gwałtowny|-ie, jedwab|ujedwabić, karmi(a)|nákarmię, małżeństwo|małżeński, (po)waga| (prze)ważny|uważyć, prawdą|prawdziwy, sadza (3 sg)|usadka, sława|sławny|sławić, waleczny|niezwalczony, władacie itd.|władza|władny, zazdrość|zazdrościwy; brzeg|(po)brzeźny, ciępieć itd. |(nie)ciępliwy|ciępliwość, czerwony|czérwienić się, dzieło|dzielny|dzielność, Kázimiérz|kázimiérski, miésza itd. |miészaniec, pástérz|pástérski, piérwszy|piérwej, rzéká|rzeczny, usmiérzony|przymiérz(e), wiérzch|zwiérzchność, zwiérz|żwiérzę, żołniérz|żołniérski; górá|wzgórze, grómádá|zgrómádzić, kóniec|kóniecznie, król|królowác|królestwo|królewn(a), krótki|skrócić itd., pióro|piórko, piórun|piórunowy, równy|porównać itd. |równia (G sg), róža|różány.*

Z kolei pozycje, w których samogłosce pochylonej przeciwstawia się jasna w innej lub w kilku innych formacjach (również bez uwzględniania alternacji w temacie czasownikowym): *car : cárstwo, czarny : czárnawy, doświadczyć : świádómy|świádek, fałsz : fáłszowác, gospodarz : gospodárski|gospodárstwo, Hiszpan : hiszpañski, krasá : krásomowcá, pan : pánná|páński|páństwo|pánowác, potajemnie : tájemny|tájny|potájony itd., praca : pracowác|pracowity, przyjaciel : przyjázniá|sprzyjázliwy, sprawcá : sprawá|przypráwny|przypráwowác, taniec : táncowác, teraz : terázniejszy, zdrajca : zdrádá|zdrádný, złajnik : lájác, zwyczaj : niezwyčajny, żal : żálowác itd. |żálobá|żáłość|żálosny|-ie|żáłościwy; bieg : biež(e)ć, bohater : boháterski, strzela : strzelbá; chłódnik : chłodny, klósiány : kłosy, lákómie : lákomy, plónny : plony, pobóžny : pobožność, pochóp : pochopny, ubóstwo : ubogi, wieczór : wieczorny, wrócić itd. : wrotny, zakón : zakonnik.*

Ostatnią pozycją są wypadki, gdzie w tej samej rodzinie mamy zarówno pochodne z samogłoską pochyloną, jak i jasną: *baczy itd. : bącznie|niebączny|nieobączny, blazen|zblaźnił : blážnowác, chwałę|(po)chwałá : chwálebny|chwałny, kwiatek|kwiateczek : kwiat, placa|płatny : plácić|plát|zaplátá, szali (3 sg)|szalony|szaleństwo : száléc; śmiech|uśmiechác się : śmieszny; dóm|dómony (1 r.) : domá|domowy (1 r.), lóžnicá|cudzołóžnik : loże, mówić|przymówká : mowá itd. |niemowny itd. |krásomowcá, spółem|spólny|spóteczny|ná póły : : pospołu|zobopolny, wódz|wódz(a)|województwo : wojewodá.*

Inne zjawiska fonetyczne

Z pozostałych zjawisk fonetycznych dotyczących wokalizmu zwrócimy uwagę na samogłoski nosowe. W bierniku zaimka zwrotnego regułą jest brak nosowości, zarówno po czasowniku, jak i po przyimku. W całym tekście zanotowaliśmy tylko 2 odstępstwa: *się ... przygodzić i w się*. W zrostach natomiast nosowość jest zachowana, zob. przykłady na s. 25.

Wtórna nosowość zjawia się stosunkowo rzadko: *cienię/cieniów, kamięnię, pięnisty, przyjemny, tajemny, wenecki, więniec* (2 r.), *ziemia* (3 r.) (indeks wskazuje, jaka jest przewaga zapisów z *e* w tych wyrazach) oraz w końcówkach: *pędem, wzywam* (ten ostatni zapis w rymie do *sprzyjázliwą*).

Brak nosowości (z punktu widzenia dzisiejszej polszczyzny) mamy w: *czestować, pászczeká, przysiść* itd., *tesknić/teskność/teskliwy*. Obocznie do postaci z nosówką występuje przyimek *miedzy* (5 r.): *między* (9 r.) oraz *szcześcié* (1 r.): *(nie)szcześcié* (34 r.).

ę w tych miejscach, gdzie dzisiaj jest *ą*: *obciążylá, plęsy, pogrężony*.

Oboczność ę : *u* związana z różnicą odcienia znaczeniowego występuje w parach *chęć : chuć* (brak zależności od pozycji rymowej), *smętny/smęcić* (wszystkie użycia w rymie) : *smutny*.

Tylko *u* na miejscu dzisiejszego ę występuje w *puknąć/spukác sie*.

Inne zjawiska samogłoskowe, obce dzisiejszej polszczyźnie (niegwarowej), to: oboczność *je-* : *já-* w *jehać* i w czasownikach przedrostkowych, np. *jehać/objehać/przyjehać/rozjehać sie* (ogółem 5 r.) : *jáchác/dojáchác/|wjáchác* (ogółem 3 r.); oboczność *litościwy/litować* : *lutość*; oboczność *zorzá* : *zarzá* i *prózný* : *prazen* (zawsze postać rzadsza w rymie); zachowanie grupy *-ir-, -yr-* w *przechyrá, sirotá, styr* (ale *sér*); zachowanie zgodnej z warunkami przegłosu postaci *rozczosany*. Zwróćmy też uwagę na dwusylabową wymowę na pograniczu przedrostka i rdzenia w *poimác/poimány*.

Wśród osobliwości spółgłoskowych wymienimy niekonsekwentnie oznaczoną miękkość spółgłosek wargowych w wygłosie: *koráb, kotew, krew, pokwáp sie, wystáp* — ale *kwáp sie* (kustosz *kwáp sie*), *ośm, przeciw sie, ustáp*.

Dawna grupa **śr, *źr* dała następujące realizacje: prawie bezwyjątkowo *-jźrz-* w czasownikach z tematem *-jźrzec*: *obejźrzec, pojźrzec, ujźrzec, zajźrzec* i *przejźrzenie* (ogółem 15 r.); *-śrz-/-źrz-* tylko w *doźrzec, wyźrzec* oraz w pozycji nagłosowej: *śrzeżogá, śrzodek, źrzóbek, źrzódlo*; wreszcie *śr-/-źr-* w *przeźroczystry, śrebro, średni*.

Zwróćmy uwagę na bezwyjątkowo występującą postać przymiotników *prózný, różny*, czasownik *zárznác* (wymawiany *zar-znác*), przymiotnik *pasterzki* (wymowa *-řki*), *sz* w wyrazach *nászládować* i *szláchecki/szláchetny* (gdzie często w XVI w. *śl*), dodajmy tu też *szpichlérz*; inne niż dziś postaci poszczególnych wyrazów: *rządźcá, rzkomo, spárá, świércz*.

Uproszczenia grup głosowych notujemy w *goździe, jeno* (7 r.) obok *jedno* (5 r.), w przyimku *pole* ≤ *podle, przydą* (obok *przydzie*).

Wymienimy jeszcze osobliwości fonetyczne w wyrazach zapożyczonych, tj. różnice w zestawieniu z ich postacią dzisiejszą: *Filándyja, grof, mármór, stus, szmárák, szturm* ‘sztorm’, *trefunkiem*, oraz imiona *Krysztof, Sygmunt*. Imię *Orfeus* miało zgodnie z greką wymowę dwuzgłoskową (dowodzi tego niewątpliwie budowa sylabiczna wiersza). Czterokrotnie wymienione w *Pamiętce* imię *Tezeus* miało w 1 wydaniu takąż wymowę (dyftongiczną). W przedruku, który jest podstawą niniejszego wydania, dokonano drobnych zmian kontekstowych, w wyniku których otrzymaliśmy trzykrotnie (zob. 81/7, 25, 31) wymowę trójsylabiczną, bez zmian pozostał tylko wiersz 81/25, którego prawdopodobnie nie dałoby się przekształcić bez zmiany sensu. Przejście od *Tezeus* do *Teze-us* jest dostosowaniem tego imienia do wymowy łacińskiej.

CECHY FLEKSYJNE

Omówienie właściwości odmiany ograniczymy do wskazania form różniących się od ustalonych w dzisiejszej polszczyźnie oraz do przedstawienia końcówek obocznych. Na wstępie trzeba stwierdzić, że system fleksyjny *Pieśni* nie wyróżnia się prawie niczym sobie tylko właściwym na tle stanu im współczesnego, który, będąc wszakże znacznie mniej ustabilizowany niż język doby obecnej, dawał większe możliwości indywidualnego wyboru. Również osobliwości odmiany poszczególnych wyrazów (które będziemy przytaczać) wynikają z uwarunkowań określanych procesami fonetycznymi tak przecież jeszcze niedawno żywymi, które w późniejszym rozwoju języka uległy zakłóceniu.

G sg rzeczowników męskich twar-dotematowych: końcówka *-u* 69 r. (24 r. od rzeczownika zakończonego na spółgłoskę tylnojęzykową, np. *brzegu, porządku, wiérzchu*, 1 r. od rzeczownika żywotnego, odmienianego tradycyjnie według dawnej deklinacji na *-u: wolu*), *-á* 61 r. (29 r. od rzeczowników osobowych i żywotnych, 6 r. od nazw miejscowych, wśród pozostałych 2 r. od zakończonych na tylnojęzykową: *brogá, wieká* — oba w rymie). Odmienne niż dziś przedstawiają się formy: *Bosforá, kłopotá, mirá, plotá*, oraz wyżej wspomniane *brogá* i *wieká* (wobec *wieku* 4 r.).

Od rzeczowników miękkotematowych końcówka *-á* 35 r. (21 r. od osobowych i żywotnych, wymienimy też formę *pokojá* w rymie), *-u* 11 r.

Należy tu dodać jeszcze G sg *hrábie* (normalny od rzeczowników miękkotematowych).

tematowych na *-á*) i *Ákryzého* (od *Ákryzy*, według odmiany przymiotnikowej).

D sg: *-owi* 19 r., *-u* 19 r. (w tym *pożytku*, *żywotu* i w wyrażeniu skostniałym *po łbu*). Postaci oboczne występują w *gniewu* (1 r.): *gniewowi* (1 r., w rymie), *ojcu* (3 r.): *ojcowi* (1 r., może ze względów rytmicznych). Od rzeczowników zakończonych na *-á* twar-dotematowych mamy: *stáročie*, *wojewodzie*, od miękkotematowych: *hrábi*, *rzádzcy*.

W A sg rzeczowniki żywotne oznaczające ssaki występują wyłącznie w formie równej mianownikowi: *obróć swój kón*, [woda pożarła] *źwiéřz*, *źwiéřz leśny bijesz*, oraz 5 r. z przyimkiem *na*: *ná kón* (2 r.), *ná źwiéřz* (2 r.), *ná srogi dziw* (tj. Minotaura), por. natomiast np. *ptaká*; formę bezkońcówkową notujemy też w skostniałym wyrażeniu *prze Bóg*.

Na uwagę zasługuje też biernik *Ĵágiellá*.

W I sg wyróżnia się zapis *rymém* (może błąd) oraz *więźniém* (wobec pozostałych z powszechnie stosowaną końcówką *-em*).

L sg od tematów twardych: *-e* 55 r., *-u* 26 r. (w tym 21 r. od zakończonych na tylnojęzykową, pozostałe to *domu* 5 r., w tym 3 r. w rymie — obok *dómie* 1 r. w rymie do *łákómie*). Od tematów miękkich: *-u* 27 r., *-e* 2 r. (jest to *we dnie*, oboczne do *ná*, *o dniu*, również dwukrotnie zaświadczonego).

V sg od tematów twardych: *-e* 34 r. (w tym osobliwe *care*, być może zamierzony rusycyzm), *-u* 9 r. (od zakończonych na tylnojęzykową, z wyjątkiem trzech użyć *synu*). Od tematów miękkich: *-u* 10 r., *-e* 6 r. (od rzeczowników z sufiksem *-ec*, np. *myśliwcz*e, *poháncz*e). Rzeczowniki męskie zakończone na *-á* prawie bezwyjątkowo mają wołacz równy mianownikowi: *cieślá*, *hrábiá* (8 r.), *wojewodá*, *zbojćá*, *zdrajćá*; wyjątkiem jest *bębennico* (w rymie). Zwróćmy też specjalną uwagę na postać *Orfeu* (wymawianą dwusylabowo), zgodną z grecką formą wołacza.

Odnośnie do N i V pl zajmiemy się głównie końcówkami rzeczowników osobowych i żywotnych. Od twar-dotematowych *-owie* 15 r. (w tym: *delfinowie*, *faunowie*, *gryfowie* oraz *Anglikowie*, *Tátárowie*, *wnukowie*), *-i/-y* 10 r. (w tym: *czárci*, *psi*, *ptacy*, *smocy*, *wilcy*), *-y* występuje tylko w *kury* (od *kur*) i *woly*. Wymieńmy też osobowe i żywotne od innych tematów: *mieszkańcy*; *śludzy*; *żeglarze*, *żorawie*; *krásomowce*, *pijánice*, *rozbojce*, *zbojce*. Rzeczowniki nieżywotne mają zgodnie z normą ówczesną i dzisiejszą *-y/-i* od tematów twardych i *-e* od tematów miękkich, oraz również panującą wówczas formę *dni*. Wyjątkowo pojawia się *-é* w *ciąnié* (rym do *kámiénié*).

Olbrzymia większość G pl ma końcówkę *-ów*, inaczej tylko: *kámiéni*, *pieniędzy*, *prómieni* oraz *przyjaciól* i *pijánic*.

W końcówce D pl 5 r. brak pochylenia: *gościom*, *królom*, *ludziom* (2 r.),

nieprzyjacielom, pozostałych kilkanaście jej użyć występuje w postaci *-óm*, np. *brzegóm*.

Repartycja końcówek A pl przebiega według tychże zasad, co N pl rzeczowników nieżywotnych, tj. twar-dotematowe mają *-y/-i*, miękkotematowe *-e*. Nie ma w naszym tekście ani jednego użycia końcówki G pl w funkcji A, które świadczyłyby o wyodrębnieniu się kategorii rzeczowników męskosobowych (zjawisko to w końcowych latach XVI w. jest zresztą za ledwie w zaczątku). W formach *gości*, *ludzi* mamy do czynienia z zachowaniem się pierwotnej, właściwej temu przypadkowi końcówki deklinacji na *-i*. Sł. XVI wskazuje, że cofają się one na korzyść uogólnionej dla tematów miękkich końcówki *-e*, tak też i w *Pieśniach* mamy poza tym dwukrotnie *ludzie*.

W I pl zdecydowanie przeważa końcówka *-y* (wyłącznie od tematów twardych, w tym też *przyjacioly*). Prócz tego notujemy końcówkę *-mi*: *kamięmi*, *pieniędzmi*, *zwyczajmi* oraz wyjątkowo twar-dotematowe *wálmi* (dla odróżnienia od formy A w kontekście *wály zá wálmi*), a także *-ami*: *frásunkami* (zapis bez znaku diakrytycznego *kwiatkami* uznaliśmy za błąd).

Formy L pl to *brzegách*, *pálcách* : *zamcéch*.

Dwukrotnie notujemy w naszym tekście użycie rzeczownika męskiego w liczbie podwójnej. Są to N *węglá*, G *Kázimiérzu*.

Z osobliwości paradygmatów poszczególnych jednostek na uwagę zasługują przypadki zależne od *deszcz*: *dżdżá*, *dżdżem* (jako regularne następstwo zaniku jeru) oraz *dészczé* (forma powstała przez analogię). W liczbie mnogiej od (*nie*)*przyjaciél* notujemy 2 typy odmiany: *przyjaciól*, z *przyjacioly*, ale *nieprzyjacielom*. Rzeczownik *tyran* ma odmianę z podwójnym *n*, jak w podstawie zapożyczenia, łacińskim *tyrannus*: *tyránnowi*, *tyránny*. Formę mianownika analogiczną do reszty paradygmatu ma rzeczownik *ojciec*, co rzadkie jeszcze w XVI w. Należy też powiedzieć o mianowniku *frásunek*, obocznym do *frásunk*, zbudowanym według wzoru pożyczek od niemieckich formacji z sufiksem *-ung*, gdzie zaznaczyło się wyrównanie (w XVI w. jeszcze bynajmniej nie powszechne) do rzeczowników rodzimych z tzw. *e* ruchomym.

Z alternacji samogłoskowych związanych z odmianą rzeczowników męskich wymienimy inną niż dziś postać *na ledzie*, przedstawiającą stan nie zakłócony późniejszymi wyrównaniami.

Wśród rzeczowników żeńskich miękkotematowych należy zwrócić uwagę na różnicę pochylenia w końcówce N sg, np. *chwilá*, *duszá*, *zbrojá* itd. oraz *burza*, *lutnia*, *niewola*, *pasza*, *róża*, *władza*, dodajmy do tego V równy N *brácia*; końcówka z *-a* pochylonym jest charakterystyczna dla obfitej kategorii zapożyczeń łacińskich na *-yja/-ija*, z której w *Pieśniach*

zanotowane są w mianowniku tylko 2 przykłady: *bestyja, lelija*; obok nich wymienimy jeszcze 2 wołacze: *meláńkolija, Zofija*. Oboczność *-á* : *-a* ma wpływ na postać końcówek w niektórych innych przypadkach.

W G sg tematy twarde mają końcówkę *-y/-i*, miękkie na *-á* mają *-e* (np. *dusze, orlice, zbroje*). Od rzeczowników zakończonych w mianowniku na *-a* (pochylone) przeważa zdecydowanie *-ěj*, np. *melodyjėj, studniėj*, pięciokrotnie jednak znajdujemy *-e*, zawsze jako końcówkę oboczną: *lutnie* (3 r.) : *lutniėj* (11 r.), *prace* (2 r.) : *pracėj* (1 r.). Kończówekę *-ěj* ma również *pániėj* od rzeczownika na *-i*. W tematach spółgłoskowych obok przeważającej końcówki *-i/-y* notujemy też: *kądziele, krwie, lodzie, mácierze*. Są to rzeczowniki należące pierwotnie do różnych typów deklinacyjnych.

W D sg rzeczowników z tematem twardym mamy zawsze *-e*, z tematem miękkim na *-á* i spółgłoskowym — *-i* (np. *zbroi, czeládzi*). Dwa celowniki od rzeczowników z *-a* pochylonym w mianowniku to *Cecylijėj* i *woli*. Od *páni* celownik brzmi *pániėj*.

Kończóweki A sg to *-ę* (dla tematów twardych i miękkich na *-a* jasne) i *-ą* (dla rzeczowników z *-a* pochylonym w mianowniku): *lutnią, pracą, (nie)wola, też pánią*.

L sg: *-e* dla tematów twardych, *-i/-y* dla wszystkich miękkich, a więc zarówno np. *wieży, jak i lutni, (nie)woli*, też od spółgłoskowych (w tym też: *Moskwi*), raz *-ėj*: *wieczerzej*.

W V sg końcówką tematów twardych jest *-o*, tematów miękkich na *-a* pochylone (rodzimych lub dostatecznie przyswojonych) i spółgłoskowych *-i*, np. *lutni, wsi, nocy*. Od rzeczowników na *-ija* notujemy wołacze: *meláńkolija, Zofija*; formy wołacza równe mianownikowi były w XVI w. częste w odmianie rzeczowników tej formacji, tu wprowadzenie ich tłumaczy się dodatkowo koniecznością rymowania.

W N, A i V pl tematy twarde mają *-y/-i*, tematy miękkie na *-á* mają *-e*, tematy spółgłoskowe zaś, z jednym wyjątkiem, *-i/-y* (w tym *niemocy, nocy, obręczy, rozkoszy, twarzy*). Inaczej tylko: *rákosze*. Tu wymienimy też oboczność rzeczownika plurale tantum z pochodzenia rodzaju żeńskiego *gęśle* : *gęśli*.

W G pl tematy twarde występują w formie bezkończówekowej, takąż formę ma *bogin*, natomiast tematy spółgłoskowe mają końcówkę *-i* (tematów miękkich na *-á* i *-a* nie zanotowano).

D pl: *muzóm, nawóm* i *ziemiam*; tu też oboczność *kościóm* : *kościám*.

Kończóweka L pl występuje w dwóch wariantach różniących się pochylem samogłoski: 11 r. w postaci *-ách*, np. *cnotách*, 9 r. — *-ach*, np. *bitwach*, przy czym nie widać jakichś formalnych podstaw tej repartycji.

Formami liczby podwójnej są tylko N i A *ręce* i L *ręku*, łączące się zresztą z przydawką w liczbie mnogiej: *ná ślicznych ręku*.

Ze zjawisk związanych z inną niż dziś alternacją samogłosek w odmianie rzeczowników żeńskich notujemy w D i w L: *biesiedzie, kolesie, siostrze, żenie* (regularny brak przegłosu, gdzie dziś mamy do czynienia z wyrównaniem) i *gwiaździe* (wyrównanie do reszty odmiany, gdzie dziś ustaliła się forma z regularnym brakiem przegłosu).

Pod względem konsonantyzmu różni się od dzisiejszego swego odpowiednika miejscownik *w Polszcze*, normalny dla ówczesnej polszczyzny.

Rzeczowniki nijakie miękkotematowe kończą się w N i A sg na *-e*, np. *lice, morze*, lub *-é*, np. *weselé, zdrowié*, tu też należą rzeczowniki zbiorowe *liście, kámięnié* i wszystkie tzw. rzeczowniki odślowne, jak *nárzékánie* itp. Oboczność występuje w (nie)szczęścié (20 r.) : *szczęście* (2 r.).

Równoległe do tego w G sg występują końcówki *-á* (np. *morzá*) i *-a* (np. *wesela, zboża*). Tu należy poświęcić uwagę wyrazowi zanotowanemu w staropolszczyźnie wyłącznie w postaci G sg *równia*. Zwyczajowo przyjmuje się dla niego hipotetyczny mianownik *rówień* (zob. np. Sł. stp.), który jednak nie przyjmowałby końcówki z pochyleniem; umieszczamy zatem tę formę w indeksie pod hasłem zrekonstruowanym jako rzeczownik nijaki ROWNIE (z prawdopodobnym *e* pochyłym).

W I sg *-em* jest regularną końcówką typu pierwszego, np. *morzem*, i wyjątkowo też drugiego (*porożem, zdániem*), natomiast *-ém* wyłącznie drugiego, np. *milczemiém*.

W L sg repartycja końcówek układa się według twardości i miękkości tematów: *-e* (np. *drzewie*) i *-u* (*miejscu* i *szczęściu*).

W N i A pl w obrębie panującej — z jednym wyjątkiem — końcówki *-á* znajdujemy też *zbozá*, choć rzeczownik ten, jak świadczy G sg z *-a* pochyłym, należy do zakończonych w formie podstawowej na *-é* i jako taki powinien i w tych przypadkach mieć końcówkę pochyłą. Wzmiankowanym wyjątkiem jest *wiéca*, od nie zaświadczonego w sg *wiécé*.

W I pl obok końcówki *-y* (np. *láty, pióry*) 1 raz notujemy *skrzydłámi*.

W L pl: *polách* i *uszách*.

Liczba podwójna zaświadczona jest tylko formami N i A *oczy, uszy*, G *oczú, uszú*, I *oczýmá* (3 r.), *oczémá* (1 r.), L *oczú* (por. jednak wyżej wspomnianą formę *uszách*).

Kategoria rodzaju gramatycznego nie jest wprawdzie zjawiskiem należącym do fleksji, powiemy o niej jednak w tym miejscu, na zakończenie uwag o rzeczownikach, gdyż chodzi o jeden tylko fakt przytoczenia.

Jest to zachowanie rodzaju żeńskiego w nazwie, która dziś, zgodnie z postacią fonetyczną wygłosu, ma odmianę i składnię właściwą rzeczownikom męskim: *Stryks niewesoła*.

Uwagi o odmianie przymiotników i imiesłowów rozpoczniemy od omówienia oboczności tzw. form złożonych i niezłożonych (inaczej zaimkowych i rzeczownikowych, czyli krótkich) w N sg, jest to bowiem cecha najbardziej zwracająca uwagę współczesnego czytelnika, zwłaszcza w odniesieniu do rodzaju męskiego i nijakiego (te ostatnie mogą być mylnie brane za przysłówki). Reprezentuje je oboczność typu *próżny* : *prózen* w rodzaju męskim, w rodzaju żeńskim końcówki *-a* : *-á*, w nijakim *-é* : *-o*. Formy złożone pełnią w zdaniu funkcję przydawki lub orzecznika (wliczając tu przydawkę orzekającą), niezłożone — prawie wyłącznie orzecznika. Wyjątkiem tym jest przydawka *pełná* w rymie do *welná*. W poniższym wykazie zwrócimy uwagę na liczbę imiesłowów biernych w danej funkcji oraz na liczbę ich użyc w rymie, wydaje się nam bowiem, że obydwie sprawy w jakiś sposób modyfikują wymowę liczb bezwzględnych i odmiennie rozkładają się w każdym rodzaju gramatycznym. Tak więc form niezłożonych męskich mamy w tekście 43 (np. *godzien, krzyw, mądr*), w tym 5 imiesłowów, w rymie 3 przymiotniki; w rodzaju żeńskim — 19 (np. *miła, świadomá*), w tym 4 imiesłowy, wszystkie w rymie, w rymie też 10 przymiotników; w rodzaju nijakim — 8 przymiotników (np. *godno, krzywo*), 4 użycia w rymie. Funkcja orzecznika pełniona jest przez formę złożoną w rodzaju męskim 54 r., w tym 21 imiesłowów, rymów 32 — imiesłowowych 19; w rodzaju żeńskim 27 r., w tym imiesłowów 11, rymów 10 — imiesłowowych 8; w rodzaju nijakim 8 r., w tym 1 imiesłów rymujący się i 2 przymiotniki w rymie.

Omówienie form niezłożonych uzupełnimy stwierdzeniem, że przymiotniki i imiesłowy rodzaju męskiego mają w sylabie końcowej *a* pochyłone, np. *obraneś, podan*. Godne podkreślenia jest to, że w formach niezłożonych rodzaju żeńskiego i nijakiego (każdy z tych rodzajów notowany jeden raz) również występuje samogłoska pochyłona: *porwano*; jest to przykład morfologizacji pochylenia we wszystkich rodzajach odmiany niezłożonej, tj. zarówno przy wygłosie spółgłoskowym, jak i samogłoskowym (w Sł. XVI zjawisko to jest dość licznie potwierdzone). Pochylenie *ó* występuje tylko w przymiotnikach (przykłady przymiotników podano w rozdziale o pochyleniach); imiesłowy na *-on* pochylenia nie notują.

Z końcówek przypadkowych wymienimy D sg m i n, gdzie obok normalnej *-ému* występują 4 zapisy bez pochylenia, w tym 3 w rymie do *czemu, jemu, swemu*.

W A sg f wyróżnia się końcówka *-ę* w przymiotnikach dzierżawczych: *Charonowę, Fokárovę, Orfeowę* (ale nie np. *piórunowę*).

W N pl zwróćmy uwagę na tzw. końcówkę rzeczownikową w skostniałym wyrażeniu *jako żywy*.

I pl ma panującą końcówkę *-émi* bez względu na rodzaj rzeczownika określanego, dwukrotnie bez zaznaczonego pochylenia w rymie do *ziemi*, oraz I raz *boháterskimi* (*syny*).

V pl m pers w stopniu wyższym (równy nie zanotowanemu N pl m pers) ma, jak powszechnie w XVI w., formę równobrzmiącą z N sg m: *młodszy*.

Formy liczby podwójnej w odmianie przymiotnikowej to N *rozdzieloná* 'my dwoje rozdzieleni' i I *czarnémá* (*oczémá*).

Stopniowanie przymiotników i przysłówków omawiamy w rozdziale dotyczącym słowotwórstwa, zob. s. 51.

Z liczebników zwrócimy uwagę tylko na odmianę *dwa, oba* (zaświadczone przykłady tylko dla rodzaju męskiego), a więc N *dwá*, A *dwu*, D *dwimá*, *obiemá*, oraz na nie znaną współczesnej polszczyźnie kategorię liczebników zbiorowych *dwoj*, *oboj*, *troj*, odmienianych przez rodzaje i liczby według wzoru przymiotnikowego: N sg n *to dwoje*, G sg f *ze dwojéj nátury*, L sg n *w oboim szczęściu*, N pl *ksiégi dwoje*, *báki troje*.

Wśród zaimków należy wyróżnić kilka kategorii raczej formalnych niż znaczeniowych, z których każda charakteryzuje się pewnymi swoistymi cechami odmiany.

Zaimki *czyj, drugi, inszy, jáki, jákowy, káždy, który, niczyj, táki, tákowy, wszelki/wszeláki* odmieniają się całkowicie zgodnie z wzorem deklinacji przymiotnikowej. Jedynym godnym uwagi szczegółem jest fakt, że I pl (zaświadczony tylko w rodzaju męskim) ma równy stosunek końcówek *-émi* : *-ymi*, np. *inszémi* : *którymi*, podczas gdy w przymiotnikach *-ymi* można uznać za wyjątkowe.

Cechą wyróżniającą odmiany zaimków *mój, twój, swój* jest występowanie postaci pełnych i postaci z tzw. ściągnięciem. Ogólnie te ostatnie przeważają stosunkiem liczb 163 : 107. Ponieważ jednak w poszczególnych formach zdarzają się wahania tych proporcji, a nawet stosunek odwrotny (jak sądzimy — nieprzypadkowo), podajemy zestawienie szczegółowe; nie będzie to wykaz według przypadków, liczb i rodzajów, lecz według form synkretycznych:

mojégo (1 r.) : *mégo, twégo, swégo* (20 r.)
 — : *mému, twému, swému* (8 r.)

moim, twoim, swoim (14 r.) : *mym, twym, swym* (21 r.)

moją, twoją, swoją (20 r.) : *twa* (3 r.)

mojej, twojej, swojej (16 r.) : *mój, twój, swój* (31 r.)

moje, twoje (5 r.) : *ma, twa, swa* (10 r.)

moją, swoją (8 r.) : *swą* (4 r.)

moje, twoje, swoje (38 r.) : *mé, twé, swé* (53 r.)

moich, twoich, swoich (4 r.) : *mych, twych, swych* (10 r.)

swojemi (1 r.) : *twemi, swémi* (3 r.)

Jeden z zapisów *moim* (17/16) został uznany za błędny, ponieważ narusza sylabizm wiersza.

Oba zespoły form przybierają końcówki typu przymiotnikowego. Różnice w stosunku do tej odmiany są następujące: Formy nieściągnięte mają w N i A sg n i N i A pl subst, a także w N sg f wyłącznie końcówki bez pochylenia: *moje, moją* itd. W A sg f panuje końcówka -ę: *moję, twoję*. W formach ściągniętych typu *meo, swemu, twemi* stosunkowo często (7 r.) obserwujemy końcówki z samogłoską nie kreskowaną, czego nie uznaliśmy za błąd drukarski, lecz odbicie zakłóceń systemu, na które właśnie odmiana zaimka mogła być szczególnie podatna.

W związku z fleksją typu przymiotnikowo-zaimkowego zwracamy uwagę, że zapisy G sg f *krzywé, swé* zostały uznane za błędy literowe, ze względu na niewątpliwie archaiczny charakter końcówki -é w tym przypadku, nie spotykanej już u autorów ostatniej ćwierci XVI w.; zapisy te transkrybujemy jako *krzywé<j>, swé<j>*.

Zaimki *jeden* 'pewien', *ón* (*onego*), *sam*, *wszy(s)tek* oprócz cechy wspólnej z poprzednio omówioną grupą, tj. końcówki -ę w A sg f: *sámę, wszytkę*, odznaczają się pierwotną końcówką -y w N i A pl subst: *jedny, ony, sámý, wszy(s)tki* (łącznie 15 r.) obok wtórnej, przymiotnikowej -é: *sámé, wszy(s)tkié* (4 r.); charakterystyczne, że aż 13 użyć dawnej końcówki odnosi się do rodzaju żeńskiego. Również A pl m pers ma formę *wszytki*. Brak pochylenia notujemy 2 razy w *wszytkiemu*, w tym raz w rymie do *k temu*. Do omawianego typu należy jeszcze doliczyć *ów* i *żaden/żadny*, w materiale jednak nie zostały zaświadczone przypadki stanowiące o wyodrębnieniu tej grupy.

Zaimek *ten* nie powinien, zgodnie z przesłankami historycznymi, podlegać pochyleniom w odmianie m i n sg, tymczasem notujemy *tén* (1 r.) i *tému* (2 r., raz w rymie do *nawiętszému*).

Zaimek *ón* (*jego*) w G i D sg m występuje obocznie w formach pełnych i skróconych. Repartycja obu typów jest w zasadzie zgodna z dzisiejszymi jej zasadami: w G *jego* pełni funkcję przydawki dzierżawczej, *go* — dopełnienia; w D *jemu* nosi na sobie akcent logiczny, co formalnie wyraża się pozycją

na początku zdania, np. *Jemu sądy obradzają* (z wyjątkiem *przerównana jemu*), *mu* jest formą enklityczną, np. *Bóg mu tego życzył, być mu w okowach*. A sg m zaświadczony jest tylko w formie *go*. Rozkład użyc z nagłosowym *n-* (*jego : niego, jej : niój*), jest również taki jak dziś: użycie po przyimku przesądza o obecności *n-*. W I sg m mamy oboczność *nim* (10 r.) : *niem* (1 r.), jedyny zapis rodzaju nijakiego ma postać *niém* w rymie do *grániém*. L sg jest zaświadczony tylko w rodzaju męskim: *niem*. G, D i L sg f zawsze z pochyleniem: *jěj, niěj*.

Sobie właściwą i nie różniącą się od dzisiejszej odmianę mają zaimki *kto* i *co(kotwiek)*. Z dawnych enklitycznych form poprzyimkowych biernika na *-cz*, tak częstych jeszcze u współczesnych Kochanowskiemu, w *Pieśniach* ostało się tylko zadwerializowane *przéciz* 'prze co'. Tu też jest miejsce na wspomnienie o formie *ni nacz* 'na nic'.

Zaimki *ja, ty* cechują się w G, D i A obocznością form zwanych pełnymi i enklitycznymi: *mnie : mi, tobie : ci|-ć, mnie : mię, ciebie : cię*. Formy pełne noszą na sobie akcent logiczny, co w większości użyc łączy się z pozycją inicjalną w zdaniu. W trzech wypadkach można sądzić, że użycie formy *tobie* zostało wymuszone pozycją rymową (np. *w sobie : tobie*), mimo iż akcent w tych zdaniach pada na inny wyraz. Paralelnie wszystkie dopełnienia w formie *mi, ci|-ć, mię, cię* są nie akcentowane. Podajemy przykłady tylko dla celownika *-ć*: *Bożec pošli dobrą godzinę, by-ć tylko był ojcem*. Natomiast połączenia z przyimkiem zachowują się inaczej, niżbyśmy oczekiwali znając normę ówczesnego piśmiennictwa. Tylko w celowniku w tej pozycji występują formy pełne: *przeciw(ko) mnie — ku, przeciw tobie*; odwrotnie w bierniku: użycia po przyimku są wyłącznie w formie enklitycznej: *ná, o mię — ná, nád, w, zá cię*. Połączenia z przymiotnikiem lub zaimkiem w składni zgody występują w obu formach: *mnie sámę : mię smutną*. Formy enklityczne dopełniacza występują prawie wyłącznie w funkcji dopełnienia bliższego w zdaniu zaprzeczonym (łącznie 21 r.), w innych funkcjach notujemy tylko 4 r. *cię*.

W przypadkach zależnych zaimków *my, wy* notujemy formy z pochyleniami: zawsze *nas, was, nam, wam*; samogłoskę jasną mamy jedynie w *námi, wámi* oraz w formie celownika liczby podwójnej (zanotowanego w indeksie pod hasłem WA): *námá*.

W związku z możliwą funkcją 3 os. rozkaźnika (zob. s. 49) kwalifikujemy w indeksie niektóre formy zaimków jako N albo V.

W odmianie zaimków liczebnych zanotowano formy *do tyła, wiela* oraz *wielá* (w rymie do *przyjacielá*). Sądzimy, że tu jest miejsce na omówienie formy G *málá* (w zdaniu *málá nie dostawa* 'mało brakuje'), którą wprawdzie historycznie należy wywieść od przymiotnika *mały* (jako skostniały G sg n od-

miany niezłożonej), funkcjonalnie jednak widzimy ją jako człon paraleli *wiele* : *máło* — G *wiela* : *mála*.

W odmianie czasowników na uwagę zasługują końcówki 1 os. pl praes koniugacji *-ę, -esz* i *-ę, -isz*. Przede wszystkim nastąpiło zrównanie form obu tych typów odmiany, końcówkę *-im* notujemy tylko raz. Prócz tego występuje tu oboczność końcówek *-emy* : *-em*, a ponadto pojawia się pochylenie. Oto formy czasowników należących do koniugacji *-ę, -esz*: *chcemy* (2 r.), *obsiedziemy, odpoczniemy, zbierzemy, żałujemy; chcemy; folgujem, porzem, pracujęm, przestajęm, żałujęm*. Z koniugacji *-ę, -isz*: *odprawiemy, życzymy; musiemy; dzierżęm, siedziem* (2 r.); *wypuścim*. Nie zaszkodzi zauważyć, że 13 razy brzmienie końcówki determinowane jest pozycją rymową, w tym 6 użyć stanowią 3 pary wzajemnie się rymujące.

Cały paradygmat praes czasowników na *-em, -esz* charakteryzuje się prawie bezwyjątkowym pochyleniem samogłoski przedkońcówkowej: *do-więm się, powięm, umięm, więm; jész, rozumiesz, umiesz, wiész; śmie, umię, wie; rozumiemy*, ale oczywiście *jedzą, umieją*. Wyjątkiem są 2 zapisy *wiem* (wobec *więm* 16 r.), które może powinny być uznane za błędy.

Zwróćmy uwagę również na oboczności odmiany praes czasowników *dawác, stawác* (i ich pochodnych przedrostkowych), *wyznawác*, które w prawie równym stosunku 22 : 21 odmieniają się według dwóch wzorów: *dąję, stąję* : *dawam, stawam*, też *wyznawamy*. Uzupełnimy to informacją, że typ *dąję* 16 r. ukazuje się w rymie, typ *dawa* zaś 20 r., przy czym znajdujemy 6 par wzajemnie się rymujących: 1 r. *dąję* : *dostąję* i 5 r. *dawa* : *przedawa* itp.

Notowana dwukrotnie forma czasownika defektywnego *ślusze* występuje raz z pochyleniem, raz bez niego.

W czasie teraźniejszym wystąpiło jedno użycie liczby podwójnej: 1 os. *prágniwá*.

W odniesieniu do czasu przeszłego wskażemy na formy rodzaju żeńskiego i liczby mnogiej od czasowników z sufiksem *-ną-* w temacie praes; notujemy tu: *dotklá, wytchlá, zákwitlá* oraz *zákwitnęły, zniknęlá|-ęli*.

Forma *lecieli* przy podmiocie *żorawie* świadczy o wyróżnianiu rodzaju męskożywotnego. Jest to jedyny zapis tego rodzaju nie podyktowany charakterem końcówki rzeczownika (jak np. w *psi ulizáli*).

Czas przyszły złożony występuje w trzech wariantach: typ *będę* + forma na *-l* (19 r.) (np. *będę nosilá, będziesz chciał, będziecie miály*), w tym rodzaj męski 8 r., żeński 6 r., nijaki 2 r., w liczbie mnogiej rodzaj żeński i męskorzeczowy 3 r.; inf + *będę* (5 r.) (np. *nágrádzác będzie*), w tym dla rodzaju męskiego 3 r., żeńskiego 1 r., w liczbie mnogiej dla męskoosobowego 1 r.; *będę* + inf (5 r., a właściwie 3 r., bo w jednym wypadku raz użyte słowo

posiłkowe łączy się z trzema bezokolicznikami) (np. *będą budować*, może przypadkowo tylko w 3 os. pl), w tym dla rodzaju męskoosobowego 2 r., żeńskiego 1 r.

Wśród form imp w 2 os. sg notujemy dziesięciokrotne wystąpienie końcówki *-i/-y*: *karzy* (rym do *twarzy*), *ockni sie*, *pošli*, *pómni* 3 r., *pómni sie*, *przy-mkni sie*, *weźmi*, *zetrzy*. Rozkazniki zakończone na *-aj* (*-my*, *-cie*) oraz *-ej* (*-my*, *-cie*) mają bezwyjątkowo samogłoskę pochyłą. Zwracamy uwagę, że formy równobrzmiące z 2 os. sg, gdy występują przy podmiocie w mianowniku, nie przy wołaczu, pełnią funkcję rozkaznika 3 os. i tak zostały zakwalifikowane w indeksie, zob. s.v. *pomoc*, *żegnać*, a także *być*; gdy podmiotem w zdaniu jest zaimek (nie rozporządzający, jak wiadomo, możliwą do wyróżnienia formą wołacza), określiliśmy osobę jako wątpliwą, tj. 2 albo 3 os. sg, zob. s.v. *potłuc*, *prosić*, *przypić*, *użałować sie*, *wrzucić*, *zaśpiewać*. W 2 os. pl godne odnotowania jest ciekawe zjawisko pochylenia końcowej samogłoski przed przyłączoną do niej partykułą: *powiédzcież*.

W formach trybu przypuszczającego znajdujemy oboczność końcówek 1 os. sg: *-bych* (21 r.) przeważa nad *-bym* (7 r.), np. *przywyklábych*, *bych byl wierzył* i *bym chciałá*, *życzyłbym*; może się to zdarzyć nawet w tym samym zdaniu: *Chciałbym tak być szczęśliwy i życzyłbym sobie*, *Ábych ...* W 1 os. pl notujemy tylko jedno użycie: *bychmy trwáli*. Należy również zasygnalizować wystąpienie 2 os. sg bez końcówki osobowej: *musiałby* 'musiałbyś', *jákoby sie wrócił*, *ázby ... wyjął*. Tego samego typu zjawiskiem jest *bodaj miałá* 'obyś miała'.

Formy bezosobowe czasu przeszłego powstałe z imiesłowu biernego mają w wariancie z *-ano* wyłącznie samogłoskę pochyłą (np. *záprzedano*), w wariancie z *-ono* — wyłącznie jasną (np. *zwierzono*). Ogółem notujemy je 27 r., co wydaje się znamiennej skłonnością autorską w tekście poetyckim tej objętości. Dodajmy też jedno użycie formy bezosobowej z zaimkiem zwrotnym: *sie śpiéwáło*.

W odniesieniu do imiesłowów interesujące jest wystąpienie nieodmiennego part praes act w funkcji przymiotnikowej: *Ták bysmy go ... mówiąc usłyszeli* oraz być może *Że kto stojąc upádnie*.

Imiesłowy przeszłe czynne zbudowane są wyłącznie za pomocą formantu *-wszy*, w tym również *wpadwszy*. Poprzedzające *a* jest zawsze pochyłone, np. *zebrawszy*. W XVI w. nie była to kategoria ograniczona do aspektu dokonanego, mamy więc i w *Pieśniach*: *cálowawszy*, *miawszy*.

Na koniec przedstawimy listę form czasowników, które różnią się czymkolwiek od swoich odpowiedników w dzisiejszej polszczyźnie. Różnice te można sklasyfikować jako: a) fonetyczne: *mieciesz/mieczę*, (*o-*, *w-*)*się-*

dzie|obsiędziemy, przydą (1 r., obok *przyjdzie* 4 r.), *imp gardz*; b) inny temat praes bez zmiany typu koniugacyjnego: *ciecze|ucieczech|ciekący, dosięgę|dosięże, lęże* (od *lec*), *porzem* (od *proć*), *roście|rosta, zowiesz, zostoi sie* (od *zostać sie*), *żywe|żywie* (ale też *żyje|żyj*); c) przejście do innej koniugacji: *bieży|bieżąc|odbieżał* (*ubieżał, zbieżał*), *drápąją, kopąją, łápaj* (z domniemaną odmianą *łápam*, zob. Sł. XVI s.v.), *pátrząc|pátrzam* itd., *przyprawujesz, troszcze, zyszczesz*. Nie dają się sprowadzić do tych trzech typów przykłady takie, jak *wspomnię* (od *wspomnieć*) i *wynić* : *wyniść|wynidą*.

Osobno zwrócimy uwagę na inne niż dziś tematy inf (i zbudowane od nich formy praet i part praet pass): *kowác|okowány* (*wykowány*), *myślić*, (*ze*)*psowác|psował, rozwity*. Samogłoska *ę* w bezokolicznikach *ogłędác sie, zwętpić* (1 r. obok *wątpić* 2 r.) jest odbiciem dość żywej w XVI w. alternacji *ę* w inf : *q* w pozostałych formach (por. *ogłędasz* itd., od *zwętpić* nie ma w tekście form osobowych).

WYBRANE ZJAWISKA Z ZAKRESU SŁOWOTWÓRSTWA

Rzeczowniki nie dostarczają w tej dziedzinie wiele materiału. Kategoria rzeczowników zbiorowych nieosobowych zaświadczona jest tylko jednym przykładem pewnym: *liście* (nie jest to forma pl od nie istniejącego jeszcze wtedy *liść*, lecz derywat od *list*, którego liczba mnoga brzmiała *listy*). Drugi przykład, tylko prawdopodobny, to *kamięnie* (Sł. XVI dostarcza dowodów, że obecność pochylenia w końcówce nie przesądzała już wtedy o przynależności do tego typu słowotwórczego i forma taka, jeżeli tylko nie towarzyszą jej odpowiednie elementy składniowe, jak przydawka w rodzaju nijakim lub orzeczenie w liczbie pojedynczej, może być również traktowana jako N pl od *kamiień*). Genetycznie zbiorowy jest też rzeczownik *brácia*, pełniący tu oczywiście, jak normalnie w drugiej połowie XVI w., funkcję pl od *brát*.

Rzeczowniki zdrobniałe o wyraźnej funkcji deminutywnej lub hipokorystycznej (tj. nie zleksykalizowane) występują, w porównaniu np. z *Trenami*, niezmiernie rzadko; są to: *dziateczki, kwiateczki, kwiatki, listki, niebożątko, piórká, sárneczká, słówko, żrzóbek*.

Na uwagę zasługuje użycie postaci o luźno zestawionych członach: *w złotych li głowách* (ale obok tego *złotogłowy*), oraz podobne w charakterze rozerwanie złożenia *pólnoc*: *z pół- lub nocy, lub dnia* i *nie w pół nocy, Ale w pół zbytów*.

Ponadto słowotwórstwo rzeczowników dostarcza sporadycznych przykładów różnic w porównaniu ze stanem dzisiejszym, nie dających w zasadzie materiału do uogólnień. Wymienimy je alfabetycznie bez bliższej charakterystyki: *jaw* (w wyrażeniu *ná jáwi*), *nieprzezpieczeństwo* (obok *niebezpieczeń-*

stwo), *opiek*, *sąsiáádá*, *Turczyn* (1 r. obok *Turek* 4 r., w tym 3 r. w pl, 1 r. w sg w funkcji collectivum jak normalnie w XVI w.), *upad*, *wędá*, *występ*; w rzeczowniku *wilkość* mamy do czynienia dodatkowo z różnicą fonetyczną. Forma miejscownika *w Moskwí* każe rekonstruować mianownik nazwy miejscowej jako *Moskiew* (w odróżnieniu od nazwy etnicznej *Moskwa*).

Wśród przymiotników w notujemy odmienne użycia przyrostków *-i* i *-y* w *południ*, *trzeźwi* (2 r. obok *trzeźwy* 1 r.), *wschodny*, *zachodny*; inną niż dziś postać ma także derywat od *wieś*: *wieśny*.

Formacji odczasownikowych zaprzeczonych, których szczegółowe omówienie znajdzie Czytelnik we wstępie do *Trenów* (s. 28), występuje w *Pieśniach* stosunkowo mniej (pamiętając, że objętość tekstowa *Pieśni* jest od *Trenów* czterokrotnie większa); są to: *nieobrotny*, *nieodstępny* (i wariant 1 wydania *nieodprawny*), *niepamiętny*, *niepochybny*, *niewymowny*, *nieznośny*. O współfunkcyjnych z nimi postaciach odmiesłowowych zob. część poświęconą adiektywizacji imiesłowów, s. 55—56.

Liczbę złożzeń przymiotnikowych możemy uznać natomiast za stosunkowo znaczną (w zestawieniu z częstością występowania tej formacji np. w materiałach Sł. XVI); są to: *krzywoprzysiężny*, *prędkonogi*, *szerokowładny*, *wielostrony* 'wielostrunny', *wieloządny*. Żadne z tych złożzeń w materiałach Sł. XVI nie występuje u innych autorów, albo co najmniej u autorów wcześniejszych.

Odnosnie do stopniowania wymienimy formy inne niż dziś ustalone. Inny przyrostek stopnia wyższego notujemy w *mędrszy*, *naprzykrszy* oraz *namilejszy* (zapisane błędnie *namilsza* w wykolejonym wierszu trzynastogłoskowym i w rymie do *cudniejsza*), postać *namilszy* występuje ponadto dwukrotnie. Z osobliwości alternacji głosowych wskażemy na *naliszszy* (od *lichy*) i *rętszy* (od *rączy*); supletywna postać *więtszy* jest zgodna z ówczesną normą. Zwracamy też uwagę, że stopień najwyższy od *wysoki* transkrybujemy jako *nawyszy*, nie wprowadzając późniejszego upodobnienia grafiki do antonimicznego *namizszy*, gdzie *z* jest etymologicznie uzasadnione; upoważnia nas do tego pisownia nie tylko naszego źródła, ale też większości zapisów z materiałów Sł. XVI. O formie *znajomszy* można powiedzieć, że byłaby dziś zastąpiona raczej stopniowaniem opisowym.

Przedrostkiem stopnia najwyższego jest wyłącznie *na-* z *a* pochylonym.

Przysłówki z innym niż dziś przyrostkiem to tylko *łatwie* i *zbytanie*; można tu doliczyć i postać *ostatnie* (raz z *e* pochylonym) z zastrzeżeniem, że jest ona nosicielem innego znaczenia ('po raz ostatni') niż jej dzisiejszy odpowiednik z sufiksem *-o*. Postać *bydlęcé* można odnieść do rzadkiej dziś formacji przysłówek na *-ęco*.

Przysłówek *wczora* charakteryzuje się brakiem joty wygłosowej, odwrotnie niż zaimek przysłowny *nigdziej*.

Godny odnotowania jest też przysłówek *wzgórę*, wielokrotnie zresztą potwierdzony u innych pisarzy XVI w., będący z pochodzenia zrostem dawnego przyimka z formą biernika.

Przyrostek stopnia wyższego przysłówek jest zawsze pochylony, np. *cudniej, lepiej*.

Słotwórstwo zaimków dostarcza obocznych postaci *inszy* (18 r.), *iny* (3 r., zawsze w rymie do: *kráiny, przyczyny, syny*) i *inny* (1 r.) oraz *żaden* (5 r.) i *żadny* (2 r.). Oboczność *wszytek* (44 r.): *wszystek* (36 r.) wydaje się zjawiskiem przypadkowym, być może nie pochodzącym od autora, lecz od składacza (bardzo liczne różnice następných wydań, do JK8 włącznie, w stosunku do naszej podstawy, wykazują w tym względzie całkowitą dowolność). Celowy wybór jednej z postaci uzasadniony rymem możemy stwierdzić tylko w *wszytki* : *pożytki*.

Dość liczne (jak można oceniać) zaimki z formantem *-kolwiek*: *cokolwiek, czyjkolwiek, gdybykolwiek, gdziekolwiek, jakokolwiek, ktokolwiek*, wyróżniają się częstym roz biciem spójności obu morfemów, zwykle przez pojedynczą obcą cząstkę wyrazową, np. *kto sie kółwiek*, notujemy jednak i *Co zebránia twégo kółwiek będzie*.

Zauważmy też bardzo rzadkie występowanie zaimków nieokreślonych z formantem *-ś*: tylko po jednym razie *coś* i *gdzieś*; poza tym ta kategoria zaimkowa jest wyrażana formą bez wykładnika, np. *Jeśli sie z tobą co śpiewáło, Jest kto, co by ... chciał, Wpadwszy gdzie między skały*.

Raz notowana postać zaimka liczebnego *kilko* (w rymie do *tylko*) reprezentuje częstą w XVI w. odmiankę morfologiczną postaci *kilka*, w *Pieśniach* nie występującej, w Sł. XVI nieco przeważającej ilościowo.

Nie znany współczesnej polszczyźnie zaimek przysłówkowy *zinąd* 'skądinąd' jest powszechnie wówczas używaną, regularnie zbudowaną postacią słotwórczą (por. np. *stąd, z owąd*).

Przysłówek *wszędzie*, występujący 5 razy, ma postać wariantową *wszędę* (4 r.); charakterystyczne, że wśród wszystkich 9 użyc oba odmianki tylko jedno nie jest uwarunkowane rymem.

O formie *nigdziej* wspomniano już wyżej.

Wiele przykładów godnych omówienia dostarcza słotwórstwo czasowników (wraz z ich pochodnymi — imiesłowami i rzeczownikami odsłownymi). Zajmiemy się oczywiście tylko postaciami różniącymi się budową od ich współczesnych nam odpowiedników formalno-znaczeniowych. Konfrontacja z materiałem Sł. XVI wykazuje, że tylko bardzo nieliczne z nich występują wyłącznie w tekstach Kochanowskiego. Oznaczamy je

w poniższym przeglądzie sygnałem (K). Stan zaawansowania prac redakcyjnych tego słownika nie pozwala wszakże stwierdzić każdorazowo, czy interesujący nas czasownik jest potwierdzony u innych pisarzy w tym samym znaczeniu, w którym używa go Kochanowski. Gdyby się okazało, że nie, należałoby taki czasownik również zaliczyć do indywidualnych twórców językowych naszego autora. Intencją naszą jest traktować jako warianty tylko pary odpowiedników o tym samym znaczeniu dziś, co i u Kochanowskiego, ewentualnie z nieznaczną jego różnicą, mogące wystąpić w tych samych kontekstach. Nie mogąc jednak mieć zawsze całkowitej pewności co do rozstrzygnięć w tej kwestii, sygnalizujemy wątpliwość znakiem zapytania.

Najczęściej mamy do czynienia z różnicą przedrostków. Oto należące tu czasowniki w kolejności alfabetycznej prefiksów; pozycja po dwukropku wskazuje na dzisiejszy odpowiednik (przy jednostkach różniących się także typem rekcji podaje się również zaimki w odpowiedniej formie): (?) *napa-lić* : *zapalić*, *nawiedzić* : *odwiedzić*; *obląkany* : *zabląkany*, *okrywać* : *ukrywać*, *omyć* : *zmyć*, *ostrzec* : *ustrzec*, *ożywać się* : *odżywać się*; *odnieść* (*śmierć*) : *ponieść*, (?) *odrosły* : *urośły*; *podan* : *nadany*, *porównać z czym* : *zrównać*, *porównać z kim* : *dorównać komu*, *postąpić* : *ustąpić*, *potajony* (K) : *zatajony*; *przylewać* : *dolewać*; *uczarować* : *zaczarować*, *udarować* : *obdarować*, *ufrasować* : *zafrasować*, *ugrozić* (K) : *zagrozić*, *uhaftować* : *wyhaftować*, *ulizać* : *oblizać*, (?) *upleciony* : *opleciony*, *ustrzelany* : *postrzelany*, *utroskać się* : *zatraskać się*, *uważyć* : *zważyć*, *uznać co* : *doznać czego*, *uznać kogo* : *poznać*; *włożyć* : *złożyć*; *wzdawać* : *oddawać*; *strzymać* (*umowę*) : *dotrzymać*, *strzymać* (*stus* 'uderzenie') : *wytrzymać*, *zbraniać się* : *wzbraniać się*, *zdolać* : *podolać*, *zjąć* : *ująć*, *zjeść* : *ujeść*, *zleczyć* : *uleczyć*, *zmilczeć* : *zamilczeć*, *zronić* : *uronić*, *zrozumieć się* : *porozumieć się*, *zrównać z czym* : *dorównać czemu*, *zwierzyć czego* : *powierzyć co*; (?) *zagrzany* : *ogrzany*, *zakryty* : *ukryty*, *zaprzedać* : *sprzedać*, *zarażony* : *porażony*, *zasięść* : *osiąść*.

Jednemu przedrostkowi u Kochanowskiego odpowiada dziś połączenie dwu przedrostków: *dobywać* : *zdobywać*; *najdować/naleźć* : *znajdować/znaleźć*; *pojrzeć* : *spojrzeć*, *potkać* : *spotkać*; *przesta(wa)ć* : *poprzesta(wa)ć*; *wsta(wa)ć* : *powsta(wa)ć*; *wzmacniać* : *wspomagać*; *zyskać* : *odzyskać*; *zbawić* : *pozbawić*; *zabiegać* : *zapobiegać*. Taką różnicą przedrostków wraz ze zmianą zwrotności: *zbyć* : *pozbyć się*.

Odwrotnie: dwóm przedrostkom u Kochanowskiego odpowiada jeden przedrostek we współczesnej polszczyźnie: *dufać* (\leq *doufać*) : *ufać*.

Warianty różniące się brakiem przedrostka w jednej epoce i jego występowaniem w drugiej. Brak przedrostka u Kochanowskiego mamy w: *znać po kim* : *doznać od kogo*; *stradać* : *postradać*, *wetować* : *powetować*, *znać* :

: *poznać, niechać : poniechać lub zaniechać, ruszyć : poruszyć lub wzruszyć, żądać : pożądać; dawać się : pcd dawać się. Warianty współczesne bez przedrostka to: dodać czego : dać co, polyskanie : błyskanie, zachwycić : chwycić, zstać się/zstawać : stać się/(?) stawać.*

Rzadsze stosunkowo są opozycje polegające na różnicy tematu, tj. sufiksu czasownikowego. W tej grupie budowa słowotwórcza nie ma bezpośredniego wpływu na semantykę, dlatego nie bierzemy tu pod uwagę warunku wspólnego znaczenia. Ponieważ prawie każda para reprezentuje inny typ oboczności, przedstawimy je bez zróżnicowań w kolejności alfabetycznej: *dowiaadać się : dowiadywać się, obawać się : obawiać się, obiecować : obiecywać, odbieżeć/pobieżeć/ubieżeć/zbieżeć : odbiec itd., odejmać się : odejmować się, okazać/pokazywać : okazywać/pokazywać, poczytać się : poczytywać się, przyprawować : przyprawiać, rozwić/rozwity : rozwinąć/rozwinęty, uwłóczyć : uwłaczać, wspomionąć : wspomnieć, wstydać się : wstydzić się, wylatać : wylatywać, zbracić się : zbratać się, żalować się : żalić się.*

Osobno wspomnimy o nie istniejących dziś czasownikach iteratywnych (*nb.* nie zawsze pełniących w tekście Kochanowskiego swą właściwą funkcję kategoriałną): *donaszać/przynaszać, myjać się, palany.*

Z kolei zajmiemy się postaciami różniącymi się w stosunku do stanu współczesnego zarówno przedrostkiem, jak i przyrostkiem. A więc: u Kochanowskiego brak przedrostka, w języku nam współczesnym — przedrostek, po obu stronach opozycji inne tematy: *brać się na co : zbierać się, chować : zachowywać, cieszyć : pocieszać, mienić : zmieniać, mienić się : odmieniać się, pchać : spychać, przeciwić się : sprzeciwiać się, wyknać : przywykać. I odwrotnie, brak przedrostka w odpowiedniku dzisiejszym: podzielać (K) : dzielić, przestrzegać : strzec, wybierać wzory : brać wzór, (?) zamaczać : moczyć. Różnice przedrostka i tematu: zalać się : złapać.*

Wreszcie wariant o temacie supletywnym i różnicy przedrostków: *ukłaść się : położyć się.*

Do zjawisk słowotwórczych należy też zaliczyć różnice pod względem zwrotności (przy braku lub minimalnej różnicy znaczeniowej). Tak więc: u Kochanowskiego czasownik bez *się*, dziś czasownik zwrotny: *litować czego : litować się nad czym, mylić : mylić się, porównać/zrównać : porównać się/zrównać się, pozbyć : pozbyć się, strzec : strzec się. Dodatkowo z pojawieniem się przedrostka: zbyć : pozbyć się. Wreszcie różnica w przedrostku, temacie i zwrotności (nie licząc fonetycznej, o czym na innym miejscu): *spukać się : pęknąć.**

Na koniec wyliczymy postaci słowotwórcze dziś nie istniejące w ogóle lub występujące nie w swym znaczeniu strukturalnym. W znaczeniu morywowanym funkcją przedrostka dziś nie znana lub nie wchodząca praktycznie

w połączenie z tym właśnie rdzeniem czasownikowym: *dolożyć* ‘ułożyć do końca’, *dopić się* ‘zyskać piciem’, *dowić* (K) ‘uwić do końca’, *domyślić* (K) ‘skończyć myśleć’, *odpisać* ‘skończyć pisać’, *opiewać* ‘odpowiadać śpiewem’, *przybijać w bęben* ‘towarzyszyć grą na bębnie’, *wysiedzieć się* ‘siedząc przetrwać’, *zarzucić* ‘rzucić daleko’. Jednostki nie występujące dziś w odpowiedniej kategorii gramatyczno-znaczeniowej: *szalić* ‘causativum od *szaleć*’/ *uszałony* ‘doprowadzony do szaleństwa’, *ślubić* ‘pf od *ślubować*’, *zawadzić* ‘pf od *zawadzać*’.

NIEKTÓRE ZJAWISKA Z POGRANICZA MORFOLOGII I SEMANTYKI

Godne uwagi są różnice w aspekcie czasownika. Tak więc inaczej niż dziś (lub niż dziś sądzilibyśmy) niedokonane są: *paść* (lub może *padnąć*) w niektórych użyciach formy *padnie* (17/11, 54/23, 72/11), *poczytać* (*sie*), *przeciwić się*, *uwłóczyć*, *wetować*, *zdać się*; dokonane zaś to: *lecieć* ‘odlecieć’, *ogłądać* ‘zobaczyć’, *ratować*, *wyciskać*, *znać* ‘doznać, poznać’, może też *pchać*, *rządzić* (12/24).

Materiału do interesujących spostrzeżeń dostarczają imiesłowcy.

Imiesłów przeszły bierny. Znajdujemy dość liczne wypadki jego pochodności od czasownika zwrotnego. Są to: *kwapiony*, *niespodziewany*, *obląkany* ‘zbląkany’, *pogrążony*, *poruszony*, *przyrodzony*, *roztoczony*, *stroskany*, *strwożony*, *utajony*, *zapałony*, *zasłużony*, *zmieszany*, a być może też (zależnie od tego, czy podstawę czasownikową potraktujemy jako działanie od zewnątrz na obiekt, czy też jako czynność zwrotną, stan lub proces podmiotu): *nauczony*, *osuszony*, *położony* (*w trosce*), *przebudzony*, *przepasany*, *rozproszony*, *rozwity*, *sadzony*, *sfalszowany*, *trąpiony*/*strąpiony*/*utrąpiony*, *ubrany*, *uniesiony*, *urodzony*, *uśpiony*, *złożony*, *zmiękczoney*.

Funkcja dokonana imiesłowu pochodnego od czasownika niedokonanego właściwa jest też jednostkom oznaczającym techniczny sposób wykonania lub wykończenia przedmiotu: *ciosany*, *gladzony*, *pisany* ‘pomalowany’, *polewany*, *ślany* ‘wyścielony’, *tkany*, *złożony*; dodajmy tu też z innego zakresu znaczeniowego *mieszany* ‘różnorodny’.

Obficie zaświadczone jest zjawisko adiektywizacji imiesłowu. Chodzi o utratę pierwotnej funkcji (przedstawiania czynności od strony jej obiektu) i przybranie znaczenia właściwego przymiotnikowi, co składniowo wyraża się w pełnieniu funkcji przydawki określającej jakość. Są to: *blogosławiony*, *kwapiony* ‘przedwczesny’, *nauczony* ‘biegły’ lub ‘wykształcony’, *pokryty* ‘niejasny’, *poruszony*, *przyrodzony*, *skryty*, (*s*)*trąpiony*/*utrąpiony*, *stroskany*,

strwożony, szalony, wzięty, zapalony, zawikłany. Część z nich wymieniona jest wyżej jako pochodne od czasowników zwrotnych. Znaczną grupę stanowią tu jednostki leksykalne wyrażające stany psychiczne. Niektóre, jak np. *przyrodzony, wzięty*, wykazują wyraźne zerwanie związku znaczeniowego z podstawą czasownikową.

Do teje grupy należy zaliczyć preferowaną przez Kochanowskiego kategorię słowotwórczą: twory formalnie imiesłowowe z przedrostkiem przeczącym *nie-*. Jest to formacja bardzo przejrzysta znaczeniowo, sprowadzająca się do schematu 'którego nie można (rzadziej: który nie może się) + bezokolicznik' (zob. szerzej o tym w niniejszej edycji *Trenów*, Wstęp, s. 28—29). Oto ich lista z *Pieśni*: *niedobyty, nienagrodzony, nienaspiany, nieokrócony, nieprzebrany, nieprzejednany, nieprzelomiony, nieprzepasiony, nieprzeplacony, nieskończony, nieścigniony, nieugaszony, nieuśmierzony, nieuśpiony, nieużyty, niewrócony, niewysłowiony, niewytrwany, niezganiony, niezliczony, niezmierny, niezmożony, niezwalczony*; być może należy tu jeszcze doliczyć *niełapany* i *nietykany*.

Osobno warto zwrócić uwagę na specyficzną, właściwą tamtemu okresowi polszczyzny, jednostkę frazeologiczną z imiesłowem: *zabita śmierć* (zob. o niej kom. I do 21/14).

Imiesłów przeszły czynny na *-ly*. Właściwą podstawą tej kategorii gramatycznej są czasowniki nieprzechodnie lub zwrotne oznaczające stany i procesy; znaczenie imiesłowowe odzwierciedla schemat: 'który uległ temu stanowi lub procesowi'. Takie są w *Pieśniach*: *dostały, niedopiekły, odrosły, rozkwitły, zagorzały, zmarły*. Odchylenia gramatyczne od schematu podstawowego wykazują: *podległy* 'który podlega' (a więc funkcja praes), *przyszły* 'który przyjdzie' (funkcja fut), *odbieżały* 'którego odbieżano' (funkcja pass). Jednostką w inny sposób odbiegającą od wzorca jest *zabiegły* 'który zabiegł' (pochodna od czasownika czynnościowego).

Również wśród tych imiesłówów wystąpiło zjawisko adiektywizacji; notujemy następujące jej przykłady: *bywały, (nie)stały, wściekły, wyniosły, zapamiętały*; o należących do tej grupy jednostkach *miedbały* i *przemierzały* można powiedzieć, że związki znaczeniowe z czasownikiem jeszcze w nich w pewnym stopniu istnieją.

Wreszcie zanotujemy jedyny przykład odpowiadający znaczeniowo omówionej wyżej formacji imiesłówów zaprzeczonych: *nieobeszły* 'którego nie można obejść'.

Trzeba wszakże pamiętać, że kategoria imiesłówów na *-ly* dawno straciła swą produktywność i dlatego poszczególne jednostki, nie mając oparcia w świadomości żywego procesu słowotwórczego, łatwo ulegały w różnych kierunkach idącym zmianom semantycznym.

WYBRANE WŁAŚCIWOŚCI SKŁADNI

Zacznijmy od składni rządu poszczególnych jednostek leksykalnych lub frazeologicznych, najczęściej oczywiście czasowników. Podajemy tylko wypadki wykazujące różnice wobec ich dzisiejszych odpowiedników. I tu również, jak w dziale słowotwórstwa czasowników, za pary opozycyjne uznajemy tylko postaci o tym samym znaczeniu, choć niekiedy z drobną różnicą formalną, jak przedrostek, budowa tematu lub zwrotność. Stosujemy układ w kolejności przypadków, przyimków łączących się z danym przypadkiem i w końcu — alfabetyczny.

Różnice przypadku syntetycznego: *kto sie zda kto : kto zdaje się kim; ulżyć czego : czemu; dożyć czego : dożyć co, łapać czego : co, nagrodzić czego : co, popierać czego : co, poprawić czego : co, ruszyć kogo, czego : wzruszyć kogo (A), tacić czego : co, zagrz(ew)ać czego : co, zronić czego : uronić co, zwierzyć czego : powierzyć co; czas przyjdzie czemu : czego, mieć świadka czemu : czego, założyć fundament czemu : czego; ozdoba komu : czyja, podpora czemu : czego/czyja, wytrzymać co komu : co czyje; przyciskać komu : kogo (A), wytrzymać czemu : co, strach kogo (A) : komu, wstyd kogo (A) : komu; rządzić kogo : kim, wzgardzić co : czym.*

Najczęstsze są różnice obejmujące zmianę składni z przypadkiem syntetycznym na połączenie z przyimkiem: *dojechać czego : dojechać do czego, dorość czego : do czego, przywyknąć czego : do czego; bronić czego : od czego, odbieść czego : odbiec od czego; uchronić kogo czego : kogo od czego a. przed czym; zwierzać się czego : z czego; patrzeć kogo (G) : na kogo; wołać czego : o co; wiara czego : w co; niewdzięczny czego : za co; litować czego : litować się nad czym; chronić się kogo (G) : przed kim; pomóc czego : w czym; podobny czemu : do czego, przypięć komu : do kogo, uśmiechać się komu : do kogo, wrócić się komu : do kogo; różny czemu : od czego; coś spadnie (przenośnie) czemu : z czego, śmiać się czemu : z czego; rzec temu : na to; pożądany komu : przez kogo; płacić (przenośnie) komu co : komu za co; osieść co : osiąść na czym; słyszeć co : o czym, śpiewać kogo (A) : o kim, wiedzieć co : o czym; umierać głodem : z głodu; odmienić co czym : co na co; poczytać się kim : poczytywać się za kogo, szacować co czym : co za co.*

Znacznie mniej zmian zaszło w kierunku odwrotnym: *drogi u kogo : komu; (?) zaciąć w co : co; bawić się nad czym : czym; dosyć mieć na czym : czego; ufać w kim : komu; dziedziczyć w czym : co.*

Przy tym samym przyimku mogły wystąpić różne przypadki: *mówić o kogo : o kim; mieć staranie o kim, o czym : o kogo, o co; wątpić w czym : w co.*

Obfitą grupę stanowią też obustronne różnice przyimka: *mieć co z kogo* 'dostać' : *co od kogo*; *zwycięstwo z kogo* : *nad kim*; *pomóc ku czemu* : *do czego* a. *w czym*, *przypuścić k czemu* : *do czego*, *wrócić się k czemu* : *do czego*; *mało na kogo* : *dla kogo*; *brać się na co* : *zbierać się do czego*; *używać prawa na kogo* : *wobec kogo*; *dbać na co* : *o co*; *moc na kogo* : *nad kim*; *(ws)pomnieć na co* : *o czym*, *znać dawać na się* : *o sobie*; *grać w co* : *na czym*; *chodzić nad czym* 'paść' : *za czym*; *chcieć czego po kim* : *czego od kogo*; *tesknić po kim* : *tesknić za kim*; *tańcować po czym* (= 'w takt czego') : *tańczyć przy czym*; (?) *zazdrość w kim* : *o kogo*.

Wymienimy teraz wypadki, gdzie normalna składnia rzędu zastąpiona jest dziś określeniem o typie raczej okolicznikowym: *plakać czego* : *z powodu czego*; *szacować co z czego* : *co na podstawie czego*; *mieć nadzieję* a. *ufność o kim* : *co do kogo*; *nie mieć wątpienia w czym* : *co do czego*.

Połączeniom z bezokolicznikiem odpowiada dziś rekcja przypadkowa: *żądać* + inf : *pożądać czego*; *odkładać* + inf : *co*.

Połączeniom z przysłówkiem odpowiada dziś składnia przypadkowa z zaimkiem: *doznać inaczej* : *czego innego*; *nagrodzić zinaq* : *czym innym*.

Wymieńmy z kolei typy dopełnień, które dziś można wyrazić tylko zdaniem podrzędnym: *czuć co jakie* : *że coś jest jakie*; *sądzić co za co* : *że coś jest czym*; *chcieć mieć kogo w czym* a. *gdzie* : *chcieć, aby ktoś był w czym* a. *gdzie* (*Że mię nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie i gdzie żywego Szczęście mieć nie chciało*); *mniemać sie jakim* : *mniemać, że się jest jakim, pisany kim* : *piszą o nim, że jest kim, słyszeć kogo jakim* : *że ktoś jest jaki*; podobnie z przysłówkiem: *gorzej sądzić* : *sądzić, że jest gorzej*.

Różnica spójnika przy tym samym typie zdania zależnego występuje w *wolę że* : *żeby*.

Zwróćmy też uwagę na konstrukcje składniowe, których odpowiedniki nam współczesne funkcjonują na zasadzie określonego schematu transformacji całego zdania. Są to: *chęć podobać się w mowie náuczónéj białéjgłowie* 'chęć, aby moja mowa podobała się uczonej kobiecie', a więc: *kto podoba się komu w czym* : *co czyje podoba się komu*; *swéj dziélności Macie zaplátę niebieskié rádości* 'zapłatą waszej dzielności są niebieskie radości', tj. *kto ma co co* : *coś jest czym czyim* (wiele przykładów tego samego typu zob. Sł. XVI s.v. *mieć*, znac. 20.A.c.α.).

Osobliwością języka nie tylko Kochanowskiego, ale w ogóle ówczesnych autorów jest używanie struktur eliptycznych o określonej rekcji. Są to: *kazać komu od czego* (*Od stołu żenie każesz*): 'kazać komu odejść od czego a. aby odszedł od czego', *mieć z czym dokąd* (*Że będzie miał z czym do Wisły*): 'mieć z czym iść a. jechać dokąd', *umieć z czym* (*Bo ty z tym nadobnie*

umiész: 'umieć coś zrobić' (materiał haseł kazać i mieć w Sł. XVI zawiera podobne przykłady również z innych autorów).

Odnotujemy też wypadki, gdy wyraz posiadający w *Pieśniach* dopełnienie bliższe lub dalsze dziś nie łączy się składniowo z żadną formą zależną: *biec co, nieżyzny w co*; przechodnia konstrukcja *odbijać okręt od brzegu* ma dziś wyłącznie odpowiednik nieprzechodni *okręt odbija od brzegu*.

Z pogranicza składni i semantyki notujemy nieliczne wypadki różnic dystrybucji czasowników, tj. ich łączliwości z wyrazami należącymi do określonych klas znaczeniowych. Tak więc *zaniechać* wystąpiło również z dopełnieniem osobowym (dziś tylko z nieosobowym); odwrotnie: *nawiedzić co* (jakieś miejsce) (dziś jego odpowiednik *odwiedzić* dopuszcza tylko dopełnienie osobowe); *słyszeć srogość* oraz *wyrzec wiejskie wczasy* reprezentują połączenie z wyszczególnieniem treści przekazu, podczas gdy dziś możemy połączyć te czasowniki tylko z wyrazami typu *głos, słowa*.

Do zakresu składni międzywyrazowej należy też łączliwość stopnia wyższego przymiotników i przysłówków. Różne w stosunku do dzisiejszej polszczyzny są: *prędszy nad kogo, wysszej czego i wszech piękniejsza* (ta ostatnia struktura odpowiada znaczeniu stopnia najwyższego).

Kolejnym zagadnieniem, które omówimy szczegółowo, jest forma orzeczenia imiennego. Ogółem stwierdzono, że występuje ono 213 r. w mianowniku i 20 r. w narzędniku. Ponieważ dla właściwego naświetlenia tego stosunku ważna jest zarówno część mowy orzecznika, jak i typ zdania, w którym występuje, przedstawiamy poniżej tabelę, pozwalającą zorientować się w charakterystycznym, naszym zdaniem, rozrzucie realizacji szczegółowych. Dokonujemy podziału nie tylko na przymiotnik i rzeczownik, ale i równorzędnie z nimi na grupę złożoną z rzeczownika i przydawki, stanowiącej jego nieodzowne uzupełnienie. W obrębie wyrazów o odmianie przymiotnikowej interesujące wydaje się nam wyróżnienie imiesłowu biernego, a ponadto wydzielenie odmiany złożonej i niezłożonej. Ważne jest poza tym, czy zdanie ma podmiot „normalny” (lub eliptyczny), czy też stanowi go zaimek *to*. Bardzo istotna również okazuje się zależność od pełnego zdania i równoważnika. W tabeli liczby odnoszące się do tych dwóch typów składniowych oddzielone są od siebie dwukropkiem. Pozycja najniższa zawiera formy zaimków nie wykazujące znamion przynależności do odmiany złożonej lub niezłożonej: *to, twój, twoje* (rodzaj żeński zaimków, rozróżniająca w końcówce *a* jasne i pochylone, został zaliczony do odpowiednich form przymiotnikowych).

Podajemy przykłady w kolejności rzędów poziomych: *świat mu nie był miły; Usta twoje koralowé; sámám tak głupią była; Wiecznie będzie krzyw*

		Mianownik	Narzędnik
przymiotnik		złoż. 36 : 40 niezłoż. 26 : 18	6 : —
	imiesłów	złoż. 15 : 11 niezłoż. 5 : 5	
rzeczownik		6 : 11	10 : 1
	podm. <i>to</i>	3 : 12	
grupa		1 : 14	3 : —
	podm. <i>to</i>	3 : 4	
zaimek		2 : 1	

měj duszy; Bujné drzewo wiatróm krzywo; niech ja będę ścięty; Z gruntu wykorzeniony; Bądź ná wieki pochwalon; Żagiel i styr utracon; Kámién by był, nie człowiek; U Bogá káždy blazen; Sámá oná nagrodą i płacą jest sobie; Alic nász dudkiem czubátym; by to prawdą byłá; To pan, ... Kto przestał ná swoim; tychżesmy ojców dzieci; Szczęśliwy ja człowiek; żeś człowiekiem prąwym; Nadobnać to dziewczká byłá; Dzień to błogosláwiony; Jaciem twój był; bo to wszystko Twoje.

Wyjaśniamy, że nie chcąc zbyt komplikować tabeli nie sporządziliśmy osobnej rubryki w przymiotniku dla zdań z podmiotem *to*, których jest 4 z formą odmiany złożonej, np. *Szczęśliwy to będzie* (pozostałe przykłady niżej).

Prócz tego w związku z orzecznikiem wspomniemy o typie składniowym charakterystycznym dla tamtego okresu polszczyzny, w którym przymiotnik w mianowniku rodzaju żeńskiego pełni funkcję taką, w jakiej dziś używamy formy rodzaju nijakiego. Jest ich 5, wszystkie w równoważnikach, trzykrotnie z podmiotem *to*, raz *co* i raz bez podmiotu: *łatwiejsza to, to nietájna, płatna to, co chwálniejsza w tobie, u mnie wątpliwa* (wliczone w tabeli do odpowiedniej rubryki).

Sądzymy też, że godne osobnego pokazania są formy orzeczników przy bezokoliczniku *być* (w tabeli wliczone do odpowiednich rubryk). W mianowniku w tym połączeniu jest 5 przymiotników złożonych, np. *Chciałbym być tak szczęśliwy*, 2 niezłożone, np. *by kto mógł być wolen*, 4 imiesłowy złożone, np. *ojczyzny ojcem być názwany*, 1 niezłożony: *być w ręce daná Srogiéj pogánce*. W narzędniku 2 przymiotniki, np. *Chcesz być groźnym*, 2 rzeczowniki, np. *Kto ma być królem*, i jeden rzeczownik z przydawką: *Tákim ja chcę być przyjacielem tobie*.

Nie włączono do ogólnego wykazu przykładów orzekania za pomocą czasowników nietypowych w tej funkcji: *zda mi sie cudniejsza, Cokolwiek ...*

człowiek mieni swoje, Zaby sie człowiek mniémal godniejszym żywotá, i drugi typ: Jákoby sie wrócił cálym, lecz bym wolnym zginął był człowiekiem.

Z zagadnień składni w szerszym pojęciu tylko zasygnalizujemy niektóre zjawiska. Być może ich kompleksowe przebadanie w twórczości Kochanowskiego pozwoliłoby ustalić specyficzne różnice między utworami i gatunkami. Nie znając przeciętnych częstości, z jakimi występują poszczególne typy budowy zdaniowej w języku pisanym tamtej epoki, możemy tylko kierować się wrażeniami, że czegoś jest „dość dużo”. Zdajemy sobie sprawę, że spostrzeżenia nasze zyskałyby na wartości, gdyby zostały oparte na różnieniu typów utworów, np. wierszy lirycznych i epickich, lub na obserwacjach długości wersu i budowy strofy. Wykonanie jednak takiej pracy przekracza ramy niniejszego szkicu, w założeniu swym pobieżnego.

Obserwujemy więc w naszym zbiorze liczne przykłady szyku innego niż „naturalny” tok zdania niepoetyckiego. Dotyczy to m. in. rozerwania bezpośredniego kontaktu wyrazów stanowiących wzajemnie się określającą grupę składniową. Zajmiemy się bliżej tylko grupą imienną z przydawką, choć interesujących przykładów dostarcza też czasownik i jego argumenty (jak wiadomo jednak, wzajemne ich rozmieszczenie w zdaniu zależne jest od wielu czynników i nie każdy wypadek rozdzielności szyku może być wyjaśniony względami składni poetyckiej).

Rozdzielenie przydawki od wyrazu określanego zanotowano 120 razy, w tym 106 razy chodzi o przydawkę w składni zgody, 14 razy zaś — dopełniaczową, w postaci wyrażenia przyimkowego i innych (np. *Swégo mężá oná Głowy koroná; z spraw swych uczynić Poczet; czas przyjdzie ostatniéj potrzebie*). Liczba wyrazów wstawionych kształtuje się następująco (nie liczymy przyimków, za całość uważamy przydawkę ze swoimi określeniami, tj. nie liczymy mechanicznie odległości od nadrzędnego członu w przydawce): 1 wyraz — 87 r., 2 wyrazy — 17 r. (np. *Z léj napiérwsze poczatki żądze; najlepsze miály potkác gody; Czujnym stróżem był záwsze Pospolitój Rzeczy*), 3 wyrazy — 11 r. (np. *Jáko mściwa myślę cię drápác lwicá; dzień ná wszystkie strony Trwa nieskończony*), 4 wyrazy — 4 r. (np. *ścisłá, co dosyć, Bóg udzielił ręká; ku szczęściu (jesli tu jest które) nawyszzému*), 5 i 7 wyrazów — po jednym razie (*dziątek piérwszej żony, Sirót nędznych, przestrzégá wczásu; Ani z wielkim poságiem mężá rządzi, ani Nádzieje kładzie w gládkim miłósmiku páni*).

Najczęstszym typem, 38 razy notowanym, jest wstawienie między człony omawianego połączenia jednego czasownika (w formie osobowej lub w bezokoliczniku), np.: *lud wydárl zwierzony; pełné ciężkiej rosy Rozwiłá włosy; Nieuśmierzone zátopiły wody; koronę záwieśmy złotá; domowé okrócié ná-*

jázdy. Kolejnym co do częstości, ale już tylko 12 r. poświadczonym, jest rozdzielenie przez przysłówek (lub wyrażenie w funkcji przysłówka), np. *buntów dobrowolnie bogatych sie káję; rádość ná sercu niewymowną czuję*. Przykładowo inne typy: *świat sie wszystkim śmieje; Złota to strzałá; dobrą tylko sławę; poczet przyjaciół niemáły; rękę jěj uczciwą; jákiej cnotá dostojności; Furto — mówię — niewdzięczna* itd. W przykładach przytoczonych poprzednio widzieliśmy, jak różne kombinacje członów zdania, a nawet kombinacje całych zdań mogą odgrywać rolę wielowyrazowych części rozdzielających przydawkę od rzeczownika określanego.

Mniej licznym, lecz charakterystycznym typem szyku rozłącznego jest odległość między sobą współrzędnych, szeregowych członów zdania. Znalaziono 24 takie wypadki, w których najczęstszym typem jest wstawienie wyrazu nadrzędnego składniowo, zwykle czasownika lub grupy z czasownikiem, np.: *kufłá świadomy álbo kart; áni burzliwe morze frásuje, Áni ciężki grad; jeśli grzechów żálujem státecznie I niepráwości swicich; O mnie Moskwá i będą wiedziéć Tátárowie; Róža kwitnie i lełja; żal nie dopuścił i płácz*. Inne to np.: *Wino jesień i jáblká ... dawa; Niemowna przedtym áni ulubiona*, w tym i bardziej rozbudowane, np. *áni mármór serdecznój rány, Áni ulżá jedwabiem obité ściány; i mátkę, i syny Pożárlá wodá, i wszystek żwiérz iny*.

Z kolei zajmiemy się paralelizmem w budowie zdań, wybierając do omówienia tylko te, w których zabieg ten jest podkreślony powtórzeniem jakiegoś wyrazu w każdym członie paraleli. Oto np. zdania współrzędnie złożone o członach różniących się między sobą tylko podmiotem: *Mych niewczásów litujá nocy nie przespáné, Litujá pełné gwiazdy, wiátry niewytrwáné; Tám już pieśni rozmáité, Tám będą gadki pokryté, Tám trefné plesy z uklóny, Tám cénar, tám i gonióny; Jego śmierci pólnocné boginie plákáły, Plákáły ciemné lásy i wynioslé skály; I kámién stal, i kolo, stály rzéczné brody; Lubéż moje weselé, lubéż mé biésiády* itp. (11 konstrukcji tego typu). Zdania współrzędne o tym samym podmiocie (czasem eliptycznym): *W nádziejé ludzie orzá i w nádziejé siejá; Fortuná nawy ná morzu spráwuje, Fortuná w bitwie zwycięstwem száfuje; Prácuje we dnie, prácuje w nocy; Trzykroć z portu ná morze nawá wychodziłá, Trzykroć zásié do brzegu náзад sie wróciłá; Raczy li laskáwie, raczy li téż ináčzej* (18 konstrukcji tego typu). Paralelizmy w układzie szeregowych członów zdania są specyficznym wypadkiem rozdzielności szyku, omawianej w poprzednim akapicie, np.: *Ty umiesz tygry, umiesz lásy wodzić; Kto rwé wczásy, kto pożytki Może wspomniéć ...; Masz i dziélnością, Masz już náden i ludzkością; Czego chcesz od nas, Pánie, zá Twé hojne dáry? Czego zá dobrodziejstwá ...* Rzucającą się w oczy odmianką powyższego jest powtórzenie w szeregu tej samej przydawki lub przy tym

samym rzeczowniku zmiana przydawki, np.: *Niech ... żadne nárzekánié, Żaden láment nie będzie; Twojá láska, Twa dobroć ...; Że jest taká muzyká i takie stróny; Dzbanie mój pisány, Dzbanie poléwany; ... myśli godné siebie, Myśli ważné ná ziemi, myśli ważné w niebie* (ogółem 21 konstrukcji tego typu i podtypu).

Pozostają do wymienienia paralelizmy „normalne”, przeciwstawiające sobie więcej niż jeden wyraz w kolejnych członach, np.: *Wam płyną té chłodné zdroje, Wam kwitnie ląká zielona*, zwłaszcza z powtórzeniem tych samych spójników i innych wskaźników zespolenia, np.: *Byś wszystko złoto posiadł ..., Byś páłace rozwozdził ...; Co między pieniędzmi złoto, Co miesiąc między gwiazdami ...; Czemu mię ... nie pożárły Morskie wody, czemu mię ostré kry nie stárły.*

Bardzo licznie (jeżeli można polegać na wrażeniu nie popartym danymi porównawczymi) występuje w wierszach naszego zbioru równoważnik zdania. Znajdujemy ponad 300 jego przykładów. I tu także wyróżniają się pewne preferowane przez autora typy. Najczęstszy jest równoważnik z orzecznikiem bez spójki, np.: *w lowy ... jácháć niegotowy; jeslić milsza śmierć ná ... skále; Choć tu przymówki prazen; Wilná Już brzegóm silná; co chwálniejsza w tobie; Dobrac i miętká; Umysł twój krzyw* i wiele innych z przymiotnikiem; nieco mniej z rzeczownikiem, np. *szczęśliwy ja człowiek; Wielki posag — rodziców postęпки uczciwé; U Bogá każdy blazen; Jesli kto chłop ...; Twojá, miły, rozkosz — pole; co jednak twa háńbá* itd.; mniej więcej tyle samo z przysłówkiem, np.: *By nawięcéj, lákomému málo; tym jeszcze chutniej, Gdy ...; bo w tyl golo; Nie wié człowiek, co dobrze* itd., wśród nich warto zwrócić uwagę na połączenia z podmiotem bezokolicznikowym, np.: *próżno myślić o tym; trudno tego wetowác; Głowy ostrzec bárziej k rzeczy; Lepiej skrómnie wycierpieć*; nieco rzadziej z imiesłowem biernym, np.: *chrześcijáński zakón Podan Polakóm; Wszytki śpiéwác náuczóné, W tańcu także niezgánioné; Żagiel i styr utraçon, nawá ustrzelána* itd., i wreszcie inne orzeczniki, np.: *Kiedy człowiek sumnienia całégo; jakiej cnotá dostojności; człowiecza Wszytká o tym piecza; Godziná tam ják rok cały; Nic wiecznégo ná świecie; Przy nádziei oracz ścisły.*

Zwraca uwagę pod tym względem wystąpienie Panny 11 w *Pieśni świętojańskiej o sobótce*, które roi się (z całym przekonaniem używamy tego określenia) od orzecznikowych równoważników zdania. Jest ich w tym wierszu 18 w 8 zwrotkach, podczas gdy w pozostałych częściach tego cyklu — również dość obficie nimi utkanych, zapewne ze względu na stylizację ludową i ósmiozgłoskową strofę — najwyższa ich liczba wynosi 13 w 12 zwrotkach, a przeciętnie 3 w 6 lub 7 zwrotkach.

W kilkunastu przykładach równoważników orzecznikowych występuje zaimek *to*, czy to w funkcji podmiotu, czy quasi-orzeczenia, np.: *strách to bowiem tęgi*; *Dziwnie to prawdy blisko*; *Nieprzejednana to winá*; *co to miłość*; *szczęśliwa to drogá*; *nie twojej to głowy* itd.

Elipsy formy czasownika *być* w innych jego znaczeniach możemy się dopatrywać w równoważnikach typu: *zawsząd morze, zawsząd trwogá*; *Tuż z Aleksándrem Sigmunt*; *Lutni moją, ty ze mną*; *Koniec u Bogá w mocy* itd.

Kilka przykładów równoważników o strukturze bezokolicznikowej: *Zginąć wszytkiemu*; *być mu w okowách*; *jáko w przepásć pojźrzeć z wysokości*; *Á to jáko w nim szácować ...?* itd.; niektóre z nich to frazy utarte, jak np. *Cóż temu rzéc?*

Jako specjalnie interesujące (naszym zdaniem) wymienimy równoważniki będące skrótem struktury składniowej czasownika, z elipsą predykatu: *Potym do árkábuzów*; *Ná dwór ..., wole*; *Bodajże wam smród w gębę*; *Przedsię do mnie*; *Dobrá noc*; *Dobréj myśli ostátek*; *z flászą do studniej, á stól w cién lipowy*; *wywody ná stronę*; *kiedy o duszę*; *zá mną, piękne kolo*; *on przedsię ogonem wzgóre*; *Ná niěj rząd wszystek*; *To zá twą niecnotę tobie*.

3 razy występuje równoważnik poprzedzający wypowiedź bez domyślnego czasownika *mówi*: *Á żoná powstawszy z láwy: ...*; *á oná niebogá: ...*; *Á Tęczyński ... serdeczną żalóść okrywając: ...*

Oczywiście pewna część tu użytych równoważników musi być uznana nie za indywidualny wybór, lecz przejęcie utrwalonych w tej postaci struktur językowych, np.: *u śmierci nic ná tym*; *Co po tych skárgach próznych*; *Dosyć ná rozum człowieczy ...*, itp., a także: *ubóstwá nie znáć*; *Żal mi cię*; *nie sromotá ...*; *Strách pátrzáć ná ...*; *Wątpić nie potrzebá*; *Tobie to wolno sámému*; *Brzegu nie widáć*, itp. Warto jednak zaznaczyć, że żadne z tych (i innych tu nie przytoczonych) „orzeczeń” bezczasownikowych nie występuje w *Pieśniach* ani razu z czasownikiem posiłkowym, choć nie jest to zjawisko rzadkie w XVI w. (zob. Sł. XVI s.v. *być*, znac. II.14. i 15.).

Zwrócimy jeszcze uwagę na niektóre mniej licznie występujące, lecz charakterystyczne właściwości składniowe naszego tekstu. Jedną z nich jest skłonność do używania przydawki orzekającej (policzono 45 jej przykładów). Charakterystyczne wśród nich są te, które nawiązują do zaimka osobowego *ja*, *ty* lub anaforycznego *on* (łącznie 15 r., w tym do *ja* 13 r.), np.: *mię smutną*; *ja, furtá strapióna*; *nas, nierządne ... jedzą*; *ón, nieszczęsny*. Jak widać już z przytoczonych przykładów, rzuca się w oczy użycie w tej funkcji wyrazów takich, jak *ńędznik*, *nieboga*, *biedny*, *nieszczęsny*, *smutny*, *strapiony* (17 r.). Są oczywiście w tej funkcji i struktury bardziej rozbudo-

wane i znaczeniowo zróżnicowane, np.: *krewni, Dziedzicá pewni; list, zá wsádzenie przyjemna zaplátá; Dziątek ..., zakládów zgody*, itp. Zaliczamy tu również dopowiedzenia nie nawiązujące do wyrazu znajdującego się w zdaniu, lecz dającego się zrekonstruować w kontekście, np.: *Pomordowały, jédze miecnotliwé ...; Álem wždy o nim, niebogá, slyszála; Polecę precz, poétá ...; Pusté brzégi náviedzé Bosforá ..., muzóm poświęcony Ptak* itp.

Wymienimy też antepozycyjny szyk przydawki dopełniaczowej, np. *z okrutnéj śmierci sidel, swej dzielności ... zaplátę, obloków trząskánié, Przelozonych występki, stolów zloconych Kraso, wód nieprzebranych wielką hojność* itp.

Pozostaje wspomnieć o zdaniach wtrąconych. Są wśród nich jedno-wyrazowe, jak np.: *Zegar, slyszę, wybija; Furto — powiáda — srozsza ...*; mające postać krótkiej frazy utartej, np.: *uchowaj Pánie, to Bóg wié, žal sie mocny Boże*, lub normalne, znaczące wypowiedzi, np.: *co chwálniejsza w tobie; Bo láčno, gdy chce, nieszczęście ugodzi*.

Wreszcie kilkanaście powtórzeń emfatycznych, np.: *Zbójce (niestéty) zbójce ...; nierządne, ách, nierządne; Skujmy tálérze ná talery, skujmy; Dajmy, á naprzód dajmy* (wszystkie przykłady z pieśni II 5); *Zá mną, zá mną*, itd.

KILKA UWAG O RYMACH

Kończymy kilkoma spostrzeżeniami na temat rymów. Można stwierdzić, że normą są rymy ścisłe, do tego stopnia, że rymują się wyrazy różniące się tylko przedrostkiem, tj. jego brzmieniem lub obecnością i brakiem, np.: *znosić : wznosić, przepádnie : spádnie, nádchodzi : dochodzi, może : pomoże, nosi : przenosi* (ogółem policzono takich 19), a także w rzeczownikach, jak *mocy : pomocy, wschodu : zachodu*. Warta zanotowania jest para form całkowicie jednobrzmiących: *o czym myśli : Wiekuistój Myśli*.

Na ponad 1200 par rymowych ponad 500 stanowią rymy gramatyczne i sufixalne; wśród nich z kolei zdecydowana większość zestawia ze sobą formy czasownikowe. Do rymów oryginalnych zaliczylibyśmy nadanie funkcji rymotwórczej spójnikowi: *áli : porwáli, áni : páni, áni : odchláni, czyli : wyrodzili*, a także rymowanie jednego wyrazu z sekwencją kilku-wyrazową: *bogátym : nic ná tym*; w następujących przykładach rymy tego typu mają być może inny niż dziś akcent zestrojowy: *le dá co : ná co, ná sercu miéj : rozumieój, umieész 'li co : bębennico*.

W całym tekście możemy wskazać bez zastrzeżeń jedynie na 3 pary rymów nieściślych: *ogárnę : prágnę, zakón : Polakóm, niestéty : wzięty*

(choć w ostatnim przykładzie możemy mieć do czynienia z dialektalnym, małopolskim, zanikiem nosowości). W parze *sprzyjaźliwą* : *wzywam* niezgodność brzmieniową zastąpiono upodobnieniem graficznym — w końcówce przymiotnika przedstawiono zapis rozszczerzonej nosówki (co można uznać za fonetycznie uzasadnione, gdyż następny wers zaczyna się od *bądz*), w czasowniku wprowadzono wtórną nosowość, z czego powstały zapisy *-iwam* : *-ywam*. Można by tu doliczyć jeszcze 3 pozycje z wprowadzoną wbrew oczekiwanemu współbrzmieniu wtórną nosowością, jak np. *plemię* : *ziemię*, przypuszczalnie jednak wymowa samogłoski przed spółgłoską nosową zawsze była co najmniej lekko unosowiona. Kilkakrotnie też zdarzają się rymy, w których zestawiono ze sobą samogłoskę jasną i pochyłą, jak: *tego* : *lepszého*, *będziemy* : *rozumiemy*, *stróny* : *żony* itp., a nawet *stróny* 'struny' : *strony*. Fakty tego typu być może należy uznać raczej za przejaw procesu ujednolicania się artykulacji obu szeregów samogłosek niż za rzeczywistą niezgodność rymową.

Pożyteczne będzie, jak sądzimy, zebranie w jednym miejscu faktów, wymienionych uprzednio w różnych częściach tego opracowania, o których można twierdzić, że pojawienie się ich tłumaczy się przede wszystkim potrzebami rymowania. Większość ich bowiem ukazuje się jako sporadyczny wariant przeciwstawiający się pozostałym formom danej klasy zjawisk językowych. Do takich zaliczymy pojedynczo występujące postaci fonetyczne *zarzy* (: *twarzy*) i *prazen* (: *blazen*), oboczne do kilkakrotnie zaświadczonych *zorza* i *prozny/prozen*. Być może z teje przyczyny pojawia się raz *smętną* (: *pamiętną*) obok częstszego *smutny*, a także czasownik *smęci* (: *chęci*), choć nie wystąpił poza tym w tej rodzinie inny czasownik odprzymiotnikowy. Wyjątkowo a jasne mamy w *biała* (: *okazała*).

Kilka ciekawych przykładów dostarcza fleksja, a mianowicie: G sg *wieká* (: *człowieká*), *brogá* (: *Bogá*) (zakończone na spółgłoskę tylnojęzykową mają regularnie w tym przypadku *-u*), zapewne też *pokojá* (: *podwojá*, *mojá*) (inne zakończone na *-j* mają w Sł. XVI i jego materiałach w zasadzie *-u*) i *kłopotá* (: *wrotá*, *żywotá*) (charakterystyczne, że w Sł. XVI s.v. *kłopot* na 85 użyć końcówki *-á* 82 występują w rymie, a na 72: *-u* — w rymie tylko 8), D sg *gniewowi* (: *nieprzyjacielowi*) (obok *gniewu*), L sg *dómie* (: *lákómie*) (poza tym *domu*), V sg *bębennico* (: *umiész li co*) (pozostałe rzeczowniki męskie deklinacji na *-a* mają wołącz równy mianownikowi), prawdopodobnie V sg *melánkolija* (: *wybija*), *Zofija* (: *lelija*). Formy I du *czarnémá* : *oczémá* zostały prawdopodobnie obustronnie przystosowane, gdyż oczekivalibyśmy tu przymiotnika w liczbie mnogiej (jak zawsze poza tym przy rzeczownikach „parzystych”, por. *ná ślicznych ręku*) i raczej formy *oczymá*. Wśród czasowników o obocznej odmianie

praes typu *dąję/dawam* wybór tematu w olbrzymiej większości narzucony jest rymem; to samo trzeba powiedzieć o 2 os. sg imp *karzy* (: *twarzy*), gdyż zachowanie pierwotnej końcówki w czasowniku o temacie zakończonym na pojedynczą spółgłoskę jest w drugiej połowie XVI w. wyraźnym archaizmem.

Znaczna większość odstępstw od normy pochyłeń w końcówkach gramatycznych występuje również w rymach: w rzeczowniku pojawia się nie uzasadnione *-é* w *cięnié* (: *kámięnié*), w końcówkach przymiotnikowo-zaimkowych jest to kilkakrotny zapis samogłoski jasnej, w zaimkach nieoczekiwane *é* w *tému* (: *nawiętszému*), *zá niém* (: *grániém*). Jedna z dwu obocznych końcówek G zaimka liczebnego: *wielá*, rymuje się z *przyjacielá*. Podobnie tłumaczy się użycie formy niezłożonej w funkcji przydawki *pełná* (: *welná*). Mogą to być dowody rozchwiania systemu, być może jednak właściwszym wytłumaczeniem byłaby licencja poetycka (zob. na ten temat zdanie Kochanowskiego w JanNKarKoch E: „czasem téż dlá dobrych rymów té znáki [diakrytyczne nad samogłoskami] są dobre”).

Tylko w rymie znalazł się trzykrotnie użyty zaimek w postaci *iny*, wyjątkowy w stosunku do panującej w *Pieśniach* odmianki *inszy*. Prawie wszystkie użycia tej, a nie innej postaci obocznej przysłówka *wszędzie/wszędy* mogą być wyjaśnione w ten sposób. Można też przypuszczać, że z tejże przyczyny z dwóch możliwych została wybrana postać nieokreślonego zaimka liczebnego *kilko* (: *tylko*).

K.W.

Objaśnienia: założenia i organizacja

Komentarz do *Pieśni* jest dwudzielny, powtarza pod tym względem organizację komentarza do *Trenów*. Po komentarzu polonisty do każdej pieśni, oznaczonym jako komentarz I, następuje komentarz filologa klasycznego, oznaczony jako komentarz II. Komentarz II nie występuje tylko w tych wypadkach, w których filolog klasyczny nie widzi związków z literaturą antyczną lub renesansową. Intencją całej obudowy tekstu, w szczególności zaś komentarza, jest nie tylko wyjaśnienie poszczególnych miejsc tekstu, ale i stworzenie swoistego warsztatu dla dalszych badań nad twórczością poety, nad tymi jej zagadnieniami, które wydawcom wydawały się najistotniejsze.

KOMENTARZ I

Komentarz polonistyczny zawiera następujące informacje:

a. O znaczeniu wyrazów. Wyjaśniamy je wtedy, kiedy ich znaczenie, czasem też postać są różne od dzisiejszego. Wyjaśnienie umieszczamy zwykle przy pierwszym pojawieniu się objaśnianego leksemu, późniejsze pojawienia się odsyłamy do wyjaśnienia umieszczonego poprzednio, jeśli zaś wyraz powtarza się wielokrotnie, rezygnujemy także z odsyłaczy. Indeks pozwoli zainteresowanemu czytelnikowi odnaleźć pierwsze wystąpienie danego wyrazu. Poza wyjaśnieniem znaczenia podajemy informację o tym, czy dany wyraz występuje przed Kochanowskim, czy tylko u Kochanowskiego lub też i po nim. Te informacje opierają się przede wszystkim na materiałach *Słownika polszczyzny XVI w.*, a także na Sł. stp., Cn. Th. i Lindem, czasem też na przygodnych lekturach tekstów staropolskich. Jeśli nie umiemy wskazać danego wyrazu w tych materiałach, zwłaszcza w Sł. XVI, nie znaczy to oczywiście, że takiego wyrazu w polszczyźnie czasów Kochanowskiego nie było. Pozwala to jednak myśleć przynajmniej o jego rzadkości lub nieliterackości. Wyjaśnienia nasze z reguły

opatrujemy cytatami materiału staropolskiego w przekonaniu, że przekład XVI-wiecznego wyrazu na język współczesny jest nie w pełni adekwatny. Dostarczenie użytkownikowi autentycznych kontekstów pozwala mu wżyć się w specyficzne XVI-wieczne wartości wyrazów i broni go jednocześnie przed arbitralnością rozstrzygnięć wydawcy. Staramy się także ilustrować objaśniane wyrazy innymi miejscami z tekstów samego Kochanowskiego. Nie zawsze jednak udawało się nam doszukać we wszystkich dostępnych źródłach dowodów na poparcie naszego rozumienia; opatrujemy wówczas komentarz uwagami typu: może, prawdopodobnie, zapewne. Niemożliwość podania bezwzględnie wiarygodnej informacji pochodzi niekiedy również stąd, że zasoby niektórych haseł zgromadzonych w kartotece Sł. XVI zawierają wiele tysięcy poszczególnych użyć, zatem przejrzanie ich w stu procentach było praktycznie dla wydawców niewykonalne. Jeżeli po sprawdzeniu pewnej części tych materiałów dla haseł dotąd nie opracowanych nie znaleźliśmy w nich wyjaśnienia, sygnalizujemy to formułą typu: W materiałach Sł. XVI nie znaleziono..., lub: Nie umiemy wskazać... Czytelnik powinien wyciągnąć ostrożny wniosek, że dane zjawisko u innych autorów współczesnych Kochanowskiemu mogło nie wystąpić wcale lub że jest faktem rzadkim.

Język XVI w., a tym samym i język naszego poety może się wydawać współczesnemu czytelnikowi prawie zupełnie zrozumiały, wyjąwszy niezbyt liczne wyrazy całkowicie dziś wyszłe z użycia i nie nasuwające przejrzystych skojarzeń. Jest to jednak niebezpieczne złudzenie. W rzeczywistości bardzo wiele kontekstów pozornie nie wymagających żadnych wyjaśnień ma znaczenie odmienne niż to, jakie przypisywalibyśmy im kierując się dzisiejszym poczuciem językowym. Są to niekiedy jedynie drobne, zdawałoby się, różnice odcienia znaczeniowego lub nacechowania stylistycznego, które wszakże zdecydowanie rzutują na właściwe rozumienie sensu, obrazowania i intencji autorskich. Wymienimy tu przykładowo kilka wyrazów pozornie zupełnie współczesnych: *cierpliwość*, *praca*, *rozkosz*, *nikczemny*, *rzewny*, *stateczny*, *odkładać*, *wznosić się*, *zmiękczyć*. Oto z kolei kilka wyrazów, które, przynajmniej w pewnych kontekstach, mają znaczenie zasadniczo odmienne od dzisiejszego, np.: *przyczyna*, *rada*, *równy*, *światny*, *omyślać*, *ożywać się*, *zarabiać*, *zastąpić*. To samo dotyczy jednostek frazeologicznych, jak np.: *jako żyw(o)*, *mieć miejsce*, *być silen komu*. Dlatego zachęcamy czytelnika, aby sięgnął do komentarza także w miejscach pozornie nie zawierających nic niezrozumiałego. Odsyłanie, zwykle z przytaczaniem cytatów, do innych miejsc w polskiej twórczości Kochanowskiego, ma ukazać powtarzalność pewnych środków językowych oraz wątków literackich i refleksji ogólnych.

b. O niektórych połączeniach wyrazowych (ich sensie, utartości, powtarzalności itp.). Intencją autorów objaśnień jest również pokazanie czytelnikowi tradycji frazeologii, jaką operował w *Pieśniach* Kochanowski. Stąd obecność w komentarzu stosunkowo licznych informacji na temat występowania lub braku u innych autorów danej jednostki frazeologicznej. I tu spotkać się można z pewnymi niespodziankami, gdy okazuje się, że niektóre połączenia mogące dziś uchodzić za indywidualny zabieg literacki były wówczas w szerokim użyciu, może nawet należały do utartych elementów językowych (np. *w trosce położony, odpadło od chęci, odmieniać się jako wiatr*). I — przeciwnie — dowiadujemy się, że niektóre połączenia, które sklasyfikowalibyśmy jako utarte, w późniejszej literaturze i języku stokrotnie powielane, nie znajdują potwierdzenia w piśmiennictwie przed Kochanowskim (np. *oczy — dwa węgle, usta koralowe, zęby perłowe, złote słonce*). Tu raz jeszcze należy przypomnieć zastrzeżenie o niekompletności materiałów Sł. XVI, nie można jednak odmówić im waloru znakomitej reprezentatywności. Komentarz wskazuje w miarę możliwości na przykład takiego samego lub podobnego użycia z tekstów poprzedzających, a także u autorów późniejszych, co do których w wielu wypadkach można z pewnością twierdzić, że są świadomymi naśladowcami Kochanowskiego. Komentarz stara się, w miarę możliwości, uchwycić genezę frazeologizmów na gruncie polskim. Główną pomocą są tu materiały Sł. XVI, a także materiały folklorystyczne, które w naszym przekonaniu mogą zawierać bardzo dawne formy, równie istotne jak i teksty średniowieczne, dla pokazania osadzenia polszczyzny Kochanowskiego w tradycji.

W odniesieniu do frazeologii stosujemy w komentarzu terminy przyjęte w redakcji Sł. XVI, a mianowicie: fraza (połączenie podmiotu z orzeczeniem), zwrot (połączenie czasownika z jego określeniem), wyrażenie (połączenie wyrazów imiennych, zwykle rzeczownika z przydawką), szereg (wyrazy połączone stosunkiem współrzędnym).

c. O nie znanych współczesnemu czytelnikowi zjawiskach gramatycznych (głównie o osobliwych formach fleksyjnych i konstrukcjach składniowych).

d. O wspomnianych w tekście *Pieśni* postaciach oraz wydarzeniach historycznych, a także ówczesnych realiach. Dla wyjaśnienia postaci i zdarzeń historycznych staramy się posługiwać przede wszystkim informacjami z tekstów XVI-wiecznych lub bliskich czasem. Sądzymy bowiem, że dla interpretacji tekstu Kochanowskiego ważniejsze jest to, co jego współcześni wiedzieli, sądzili o ludziach i wypadkach niż to, co jest prawdą z punktu widzenia dzisiejszego historyka. W razie konieczności korzystamy jednak z nowszych opracowań historycznych.

Z reguły nie wyjaśniamy postaci i fabuł mitycznych. W bardzo rzadkich wypadkach wyjaśnia je komentarz II. Staramy się jednak wydobyć potoczną wiedzę zadokumentowaną w zabytkach XVI wieku o tego typu materiale. Postępujemy tak sądząc, że jest to informacja istotna dla recepcji Kochanowskiego w szerokich masach szlacheckich. Toteż sięgamy do źródeł polskojęzycznych powszechnie wówczas znanych, takich jak *Kronika M. Bielskiego*, mająca trzy wydania. Czytelnik nie powinien sądzić, że materiał ten objaśnia wiedzę Kochanowskiego ani że jest zawsze poprawnym wyjaśnieniem postaci czy zdarzenia. Mówi tylko o tym, czy i w jakim stopniu materiał mitologiczny mógł stanowić barierę dla przeciętnego czytelnika, nie padawczyka.

e. O niektórych loci communes.

f. O wprowadzonych koniekturach podając ich uzasadnienie oraz, jeżeli zostały przejęte z któregoś z poprzednich wydań zbiorowych — nazwisko wydawcy, który je pierwszy wprowadził. Do tego celu wykorzystaliśmy tylko następujące wydania zbiorowe: Mostowskiego (1803), Turowskiego (1857), Wydanie Pomnikowe (1884), Brücknera (1924), Krzyżanowskiego (1976).

Cytaty ilustrujące z tekstów XVI w. przytaczamy w transkrypcji z uwzględnieniem panującego w danym źródle zakresu i sposobu oznaczania samogłosek pochyłych; stąd w niektórych przykładach występuje pełny zestaw pochyłych, w innych tylko wyróżnienie *a* jasnego, w pewnej części zaś brak ich oznaczenia w ogóle. Natomiast w przykładach wyodrębnionych z szerszego kontekstu, które zostały sprowadzone do formy podstawowej (mianownika, liczby pojedynczej, bezokolicznika itp.), nie wprowadzamy oznaczania pochyłych, lokalizujemy je też inaczej niż cytaty właściwe: w nawiasie po przytoczeniu.

Odsyłając do innych miejsc zawartych w tym tomie nie podajemy skrótu utworu, natomiast materiał ilustracyjny z innych tekstów Kochanowskiego lub odsyłacze do nich opatrzone są skrótem typu KochPs (zob. *Wprowadzenie wydawnicze*, s. 58—60) i numerem strony, ale bez numeru wiersza. Skróty cytowanych polskich tekstów XVI w. są zgodne z używanymi w Sł. XVI; dla tekstów nie wchodzących w skład jego kanonu podaje się skrócony opis bibliograficzny. Skróty pozycji z literatury przedmiotu cytowanych więcej niż jeden raz znajdują się na s. 287 i nn.

M.R.M., K.W.

KOMENTARZ II

Wydanie obecne zostało opatrzone oddzielnym komentarzem sporządzonym przez filologa klasycznego. Wiele obserwacji zawartych w tym komentarzu zawdzięcza swe pochodzenie studiom uczonych badających stosunek *Pieśni* Kochanowskiego do tradycji grecko-rzymskiej literatury antycznej, przede wszystkim do liryki rzymskiej.

Kochanowski, aczkolwiek w swojej twórczości stosował zasady imitatio w szerokim i wszechstronnym zakresie, przy pisaniu *Pieśni* poszedł przede wszystkim w ślady wielkiego rzymskiego liryka, Horacego. Stał się jednym z pierwszych horacjanistów po naszej stronie Alp. Na 50 bowiem pieśni zawartych w zbiorze 12 pozycji należy uznać za spolszczone w całości ody Horacego. W pozostałe pieśni wpleciono wiele oddzielnych wersów zaczerpniętych z *Carmina*. Kochanowski, wybierając poszczególne wersy lub strofy z ód, tworzył nowe całości najczęściej tematycznie bliskie przełożonym przez siebie utworom Horacego.

Ażeby uwypuklić tę właśnie metodę komponowania, stosowaną przez polskiego poetę, szczególną uwagę zwrócono w komentarzu na właściwości Kochanowskiego jako tłumacza. W badaniach na tym polu nie ograniczono się (jak to było dotąd w zwyczaju) do zestawienia jedynie łacińskiego tekstu ód z polskim tekstem pieśni, ale przebadano również ogłaszane w XVI w. edycje *Carmina* opatrzone licznymi komentarzami i objaśnieniami scholiastów. (Wymieniono je w oddzielnym zestawieniu.) Taka metoda pozwoliła wykazać, że rzekome odstępstwa od łacińskiego tekstu w przekładach Kochanowskiego, piętnowane przez krytyków XX w. (aczkolwiek: *Poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*), bardzo często zostały spowodowane: 1. oparciem się na innych niż obecnie przyjęte lekcjach tekstu *Carmina*; 2. uwzględnieniem w polskim tekście poza tekstem *Carmina* również komentarzy tak autorów antycznych, jak i późniejszych umieszczanych w edycjach z XVI w.; 3. pominięciem tekstu Horacego i zastąpieniem go objaśnieniami komentatorów i scholiastów. Uwzględnienie tych wymienionych powyżej elementów pozwoliło na sformułowanie oceny tłumaczeń Kochanowskiego różniącej się zasadniczo od tej, którą podał W. Ogrodziński w pracy *Polskie przekłady Horacego*, [w:] *Commentationes Horatianae*, Kraków 1935, s. 28—209.

Położenie szczególnego nacisku na przedstawienie Kochanowskiego horacjanisty lub też, co ściślej, tłumacza Horacego ograniczyło do pewnego stopnia inne funkcje komentacza. Nie było bowiem potrzeby, ze względu na charakter analizowanego tekstu, gromadzenia materiału, który ukazywałby powiązania pojawiających się w tekście *Pieśni* motywów i obrazów

z tradycją literatury grecko-rzymskiej. Jako materiał porównawczy wystarczała najczęściej poezja Horacego.

Każdorazowa konfrontacja polskiego tekstu z tekstem *Carmina*, który został przytoczony w pełnym brzmieniu, ułatwi czytelnikowi rozpoznanie w polskich pieśniach wszelkich podobieństw i zapożyczeń, a także pozwoli na ocenę polskiego tłumaczenia, zwłaszcza że, jak już powiedziano, w komentarzu naszym zostały zasygnalizowane wpływy używanych w XVI w. wydań podających obok tekstu ód teksty scholiastów i komentatorów *Carmina*.

Oczywiście, gdy zachodziła potrzeba, sięgano poza Horacym po materiał porównawczy do literatury antycznej i do piśmiennictwa wieków późniejszych, uwzględniając przede wszystkim twórczość nowołacińską oraz dzieła w języku włoskim. Starano się również wskazać pokrewne motywy i obrazy w łacińskiej poezji Kochanowskiego, przytaczano także zaczerpnięte z tej poezji *similia*, stanowiące paralełę do komentowanego zwrotu lub wyrażenia.

Inny natomiast charakter ma komentarz objaśniający dołączone do *Pieśni* utwory (*Pieśń świętojańska o sobótce*, *O śmierci Jana Tarnowskiego*, *Pamiętka Janowi na Tęczynie*). W komentarzu tym (tak jak w komentarzu do *Trenów*) starano się ukazać wszelkie powiązania polskiego tekstu z grecko-rzymskim piśmiennictwem oraz z literaturą epok późniejszych.

Teksty antyczne cytowane są wedle edycji XX-wiecznych, jednak odwoływano się do wydań z epoki, jeśli lekcja przyjęta przez Kochanowskiego różniła się od lekcji przyjętej w nowożytnych edycjach. Spis skrótów stosowanych przy cytowaniu literatury klasycznej podano na s. 290 i nn. Jest on zgodny ze skrótami używanymi w *Słowniku łacińsko-polskim* M. Plezi. Następuje po nim wykaz edycji, wedle których cytowano renesansowe utwory nowołacińskie i włoskie. Oddzielnie umieszczono wykaz najważniejszych edycji dzieł Horacego, którymi posługiwano się przy konfrontacji tekstu *Carmina* z tekstem polskich *Pieśni*. Podano także na s. 287 wykaz pozycji z literatury przedmiotu przywoływanych w objaśnieniach więcej niż jeden raz.

M.C.

Aneks 1

ZMIANY TEKSTOWE W WYDANIACH I W RĘKOPISACH *PIEŚNI*

Niektóre utwory zawarte w zbiorze *Pieśni* miały osobne, wcześniejsze wydania i tytuły, które się później nie powtórzyły, niektóre zaś zachowały się być może we wcześniejszych odpisach rękopiśmiennych. Oznaczamy je następującymi skrótami: KochPot — *Pieśń o potopie* (pieśń II 1 ogólnego zbioru); KochPol — *O wzięciu Polocka* (II 13 ogólnego zbioru); KochSług — *O statecznym słudze R.P.* (II 12 ogólnego zbioru); KochMał — *O uczciwej małżonce* (II 10 ogólnego zbioru). Trzy ostatnie pieśni z wymienionej listy ukazały się łącznie jako druczek zatytułowany *Pieśni trzy* i miały dwa odbicia w kilkudniowym odstępie czasu. Kolejności odbić nie sposób ustalić. Oznaczaliśmy indeksem 1 druk mający w BN sygnaturę XVI.Qu 1409, indeksem 2 druk mający w BN sygnaturę XVI.Qu 570 adl.

Pieśń (Czego chcesz od nas, Panie ...), która pierwotnie dwukrotnie ukazała się razem z *Zuzanną*, oznaczamy, gdy mowa o tych wydaniach, skrótami KochZuzPieś1 i KochZuzPieś2, jej wczesny przedruk w *Kancjonale nieświeskim* (1563—1564) oznaczamy skrótem KNPieś, jej kopię w rkps Osmólskiego (BN, sygn. IV 3043) oznaczamy skrótem: rkps OsmPieś.

Pieśń o inc. Wy, którzy pospolitą rzeczą władacie (II 14 ogólnego zbioru) ukazała się pierwotnie jako chór drugi *Odprawy posłów greckich*. Oznaczamy ją skrótem KochOdprPieś jako chór dramatu w wydaniu osobnym *Odprawy posłów greckich* i skrótami JK1A i nn. uzupełnionymi o skrót tytułu dramatu w następnych wydaniach zbioru *Jan Kochanowski*.

Kopię *Sobótki* z rękopisu dawnej Biblioteki Ordynacji Zamoyskich, dziś BN BOZ 1049, oznaczamy skrótem BOZSob.

Pamiętkę... hrabi na Tęczynie, która ukazała się pierwotnie jako osobny druk, oznaczamy skrótem KochPam1, jej przedruk w B. Paprockiego *Herbach rycerstwa polskiego* oznaczamy skrótem KochPapPam.

Lokalizacja podana u góry każdego wariantu wskazuje na stronę i wers na stronie zbioru *Pieśni* stanowiącego podstawę naszego wydania, a następnie, w nawiasie, numer pieśni bądź skrót jej tytułu i wers w jej obrębie. Odmiany tekstu pochodzące z przekazów rękopiśmiennych z reguły podajemy na końcu każdego zestawu wariantów.

Formuła: Tak samo we wszystkich następnych wydaniach staropolskich, nie musi oznaczać pełnej fonetycznej i graficznej zgodności, lecz często tylko leksykalną i morfologiczną.

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	2/13 (I 1, 33)	3/4 (I 1, 56)	3/12 (I 2, 7)	5/13 (I 4, 12)
KochPieś1	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fyé dáie
KochPieś2	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fyé dáie
JK1C	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fie dáie
JK1C ₄	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fie dáie
JK2	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fie dáie
JK3	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystý	ráczyé ci fie dáie
JK4	Nie odstrąfzą	ná czymści	ćichý	ráczyé ci fie dáie
JK5	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystey	ráczyéci fię dáie
JK6A	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystey	ráczyéci fię dáie
JK6B	Niech odstrąfzą	ná czymści	czystey	ráczyéci fię dáie
JK7	Niech odstrąfzą	ná czymści	czystey	ráczyé fię dáie
JK8	Nie odstrąfzą	ná czymści	czystey	ráczyéci fię dáie

	6/14 (I 5, 22)	6/25 (I 5, 33)	9/4 (I 7, 12)	9/12 (I 7, 20)	10/3 (I 8, 15)
KochPieś1	Tá	Sklep ten	czekáią	prózno szukác	á bych
KochPieś2	Tá	Sklep ten	czekáią	prózno szukác	á bych
JK1C	Tá	Sklep ten	czekáią	prózno szukác	á bych
JK1C ₂	Tá	Sklep ten	czekáią	prózno szukác	á bych
JK2	Tá	Sklep ten	szukáią	prózno szukác	á bych
JK3	Tá	Sklep ten	szukáią	prózno szukác	á bych
JK4	Ták	Sklep ten	czekáią	szukác prózno	á bych
JK5	Tá	Sklep ten	czekáią	prózno szukác	á bych
JK6A	Tá	Sklep to	czekáią	prózno szukác	á bych
JK6B	Tá	Sklep to	czekáią	prózno szukác	ábych
JK7	Tá	Sklep to	czekáią	prozno szukác	ábych
JK8	Tá	Sklep to	czekáią	prozno szukác	á bych

	10/27 (I 9, 22)	11/2 (I 9, 26)	11/6 (I 9, 30)	11/14 (I 9, 38)
KochPieś1	Smiertelné	vmyfl nárządzi	Niechceli	między fkály
KochPieś2	Smiertelné	vmyfl nárządzi	Niechceli	między fkály
JK1C	Smiertelny	vmyfl nárządzi	Niechceli	między w fkály
JK1C ₂	Smiertelné	vmyfl nárządzi	Niechceli	między fkály
JK2	Smiertelny	vmyfl nárządzi	Niechćieli	miedzy fkály
JK3	Smiertelny	vmyfl nárządzi	Niechceli	między fkály
JK4	Smiertelny	vmyfl nárządzi	Niechceli	między fkály
JK5	Smiertelny	vmyfl rządzi	Niechceli	miedzy w fkály
JK6A	Smiertelny	vmyfl rządzi	Niechceli	miedzy fkály
JK6B	Smiertelny	vmyfl rządzi	Niechceli	miedzy fkály
JK7	Smiertelny	vmyfl rządzi	Niechceli	miedzy fkály
JK8	Smiertelny	vmyfl rządzi	Niechceli	między fkály

JAN KOCHANOWSKI: PIEŚNI

	11/19 (I 10, 2)	11/22 (I 10, 5)	11/26 (I 10, 9)	11/27 (I 10, 10)	11/28 (I 10, 11)
KochPieś1	zgóry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
KochPieś2	zgóry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK1C	zgóry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK1C ₂	zgóry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK2	z góry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK3	zgóry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK4	z góry	ogień ón nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bóg
JK5	z góry	ogień on nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bog
JK6A	góry	ogień on nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bog
JK6B	gory	ogień on nieugáfzony	krąg	rozlicznych	prze Bog
JK7	gory	ogień on nieugáfzony	okrąg	rozlicznych	prze Bog
JK8	z gory	on nieugáfzony	krąg	rozliczny	prze Bogá

	13/8 (I 10, 52)	13/14 (I 10, 58)	14/6 (I 12, 1)
KochPieś1	Władysławie	niebiefkié	bo fye iuz niemáfz ná co chowác
KochPieś2	Władysławie	niebiefkié	bo fye iuz niemáfz ná co chowác
JK1C	Władysławie	niebiefkié	bo fie iuz niemáfz ná co chowác
JK1C ₂	Władysławie	niebiefkié	bo fie iuz niemáfz ná co chowác
JK2	Władysławie	niebiefkié	bo fie iuz niemáfz ná co chowác
JK3	Władysławie	niebiefkié	bo fie iuz niemáfz ná co chowác
JK4	Włodzifławie	niebiefkié	bo fie iuz niemáfz ná co chowác
JK5	Władysławie	niebiefkie	bo iuz nie máfz ná co chowác
JK6A	Władysławie	niebiefkie	bo iuz nie máfz ná co chowác
JK6B	Władysławie	niebiefkie	bo iuz nie máfz ná co chowác
JK7	Władysławie	niebiefkiey	bo iuz nie máfz ná co chowác
JK8	Władysławie	niebiefkiey	bo iuz nie máfz ná co chowác

	15/10 (I 13, 10)	15/17 (I 13, 17)	16/1 (I 14, 5)	16/15 (I 14, 19)	16/27 (I 15, 10)	17/16 (I 15, 28)
KochPieś1	podal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekóm	W liczbę	moim
KochPieś2	podal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekóm	W liczbę	moim
JK1C	podal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekóm	W liczbę	moim
JK1C ₂	podal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekóm	W liczbę	moim
JK2	podal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wiek wiekóm	W liczbie	moim
JK3	padal	tychżefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekóm	W liczbie	mym
JK4	podal	tychżefmy	fwéy rzeczy	ná wiek wiekóm	W liczbie	moim
JK5	padal	tychefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekom	W liczbę	moim
JK6A	padal	tychefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekom	W liczbę	mym
JK6B	padal	tychefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekom	W liczbę	mym
JK7	padal	tychefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekom	W liczbę	mym
JK8	padal	tychefmy	fwé rzeczy	ná wieki wiekom	W liczbę	mym

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	18/2 (I 16, 14)	18/9 (I 16, 21)	18/17 (I 16, 29)	19/1 (I 17, 9)
KochPieś1	Nie czynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
KochPieś2	Nie czynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK1C	Nie czynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK1C ₂	Nie czynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK2	Nie czynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK3	Nieczynią	ścieśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK4	Nie czynią	ściśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK5	Nie czynią	ściśnioné	A iefli	wfzyfcy infzy
JK6A	Nie czynią	ściśnione	A iefli	wfzyfcy infzy
JK6B	Nie czynią	ściśnione	A iefli	wfzyfcy infzy
JK7	Nie czynią	ściśnione	Ale iefli	wfzyfcy infzy
JK8	Nie czynią	ściśnione	Ale iefli	wfzyfcy
	19/18 (I 17, 26)	19/19 (I 17, 27)		20/7 (I 17, 47)
KochPieś1	wždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
KochPieś2	wždy	niewiedziéc gdzie		Dodaycie mu ták
JK1C	wždy	niewiedziéc gdzie		Dodaycie mu ták
JK1C ₂	wždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK2	wždy	niwiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK3	wždy	niewiedziéc gdzie		Dodaycie mu ták
JK4	wždy	niwiedzieć gdzie		Podaycie mu ták
JK5	wždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK6A	wždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK6B	wždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK7	zawždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
JK8	zawždy	niewiedzieć gdzie		Dodaycie mu ták
		21/11 (I 18, 31)		21/13 (I 18, 33)
KochPieś1		Niech ráczéy nie będzie		woyná
KochPieś2		Niech ráczéy nie będzie		woyná
JK1C		Niech ráczéy nie będzie		woyná
JK1C ₂		Niech ráczéy nie będzie		woyná
JK2		Niech ráczéy nie będzie		woyná
JK3		Niech ráczéy nie będzie		woyná
JK4		Niech ráczéy nic nie będzie		woyná
JK5		Niech ráczey nie będzie		woyná
JK6A		Niech ráczey nic nie będzie		woyná
JK6B		Niech ráczey nic nie będzie		woyná
JK7		Niech ráczey nic nie będzie		woyn<.>
JK8		Niech ráczey nic nie będzie		woyny

21/23

(I 18, 43)

KochPieś1	Chćięyże pómniéc/ á dobrze báciić namilfza
KochPieś2	Chćięże pómniéc/ á dobrze báciić namilfza
JK1C	Chćięyże pómniéc/ á dobrze báciić namilfza
JK1C ₂	Chćięyże pómniéc/ á dobrze báciić namilfza
JK2	Chćięyże pómniéc/ á dobrze báciić namilfza
JK3	Chćięyże pómniéc/ á dobrze bacjić namilfza
JK4	Chćięyże pómniéc/ á dobrze bacjić namilfza
JK5	Chćięy pómniéc/ á dobrze bacjić namilfza
JK6A	Chćięy pómniéc/ á dobrze bacjić namilfza
JK6B	Chćięy pómniéc/ á dobrze bacjić moiá namilfza
JK7	Chćięy pómniéc/ á dobrze bacjić moiá namilfza
JK8	Chćięy pómniéc/ á dobrze bacjić moiá námilfza

21/26

(I 18, 46)

22/6

(I 19, 5)

24/2

(I 20, 26)

KochPieś1	dwánaście	Boday sye przepádło	prózný rády
KochPieś2	dwánaście	Boday że przepádło	prózný rády
JK1C	dwánaście	Bodayże przepádło	prózný rády
JK1C ₂	dwánaście	Bodayże przepádło	prózný rády
JK2	dwánaście	Bodayże przepádło	prózný rády
JK3	dwánaście	Bodayże przepádło	prózný rády
JK4	dwádzieściá	Boday sie przepádło	prózný rády
JK5	dwánaście	Bodayże przepádło	prozney rády
JK6A	dwánaście	Bodayże przepádło	prozney rády
JK6B	dwánaście	Bodayże przepádło	prozney rády
JK7	dwánaście	Bodayże przepádło	prozney rády
JK8	dwánaście	Bodayże przepádło	prozney rády

24/3

(I 20, 27)

24/4

(I 20, 28)

25/17

(I 21, 41)

25/21

(I 21, 45)

26/5

(I 22, 9)

KochPieś1	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobrą noc	niemniémay
KochPieś2	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobrą noc	niemniémay
JK1C	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobrą noc	niemniémay
JK1C ₂	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobrą noc	niemniémay
JK2	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	niemniémay
JK3	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	niemniémay
JK4	odmyślił	nie przypufczą	długóž	Dobra noc	nie mniémay
JK5	odmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	nie mniémay
JK6A	obmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	nie mniémay
JK6B	obmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	nie mniémay
JK7	obmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	nie mniémay
JK8	obmyślił	nie przypufczą	długo	Dobra noc	nie mniémay

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	26/16 (I 23, 3)	26/17 (I 23, 4)	28/26 (I 25, 13)	29/8 (I 25, 24)	29/24 (I 25, 40)
KochPieś1	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyna	fpác	Nie wierzę
KochPieś2	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK1C	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK1C ₂	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK2	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK3	odżalować	niewdzięcznemu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK4	odżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK5	obżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK6A	obżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK6B	obżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK7	obżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
JK8	obżalować	niewdzięcznemu panu	nie táyno	fpác	Nie wierzę
31/7—8 (II 1, 3—4)					
KochPot*	Wodá z gor szumi/ á peni fię wiłlá/ Iuż z brzegow wyłzłá				
KochPieś1	Wody z gór szumiá/ á pięniŃta Wilná Iuż brzegóm siłná Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich				
31/10 (II 1, 6)					
KochPot	Y ná ták frogie z obłokow trzáfkánié			31/17 (II 1, 13) Ńpełná	
KochPieś1	A prze to Ńrogie obłoków trzáfkánié			w ten czás	
Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich					
31/21 (II 1, 17)					
KochPot	miáłtá itez grody		31/23 (II 1, 19) żaden ptáfzek		32/3 (II 1, 23) Mężné ... Ńwoich
KochPieś1	y miáłtá/ y grody		páŃtérz z bydlem		Mężnéy ... miłých
Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich					
32/5 (II 1, 25)					
KochPot	32/9 (II 1, 29) Aleć		32/14 (II 1, 34) Nie życzné w cnoćie		Korab dobrze opátrzony
KochPieś1	Ale		Nieżyznę w cnotę		Ńobie koráb niezmierny
Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich					
32/17—18 (II 1, 37—38)					
KochPot	ogárnieni/ Y do iednego w głębiey potopieni				
KochPieś1	zágárnieni/ Y w głębokościach morfkiich zátopieni Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich				

* Uwaga: Pierwodruk wariantu B (BN XVI O.246 (Zam)), stanowiący podstawę wariantów KochPot ma na karcie tytułowej oznaczenie *Pieśń o potopie*, natomiast u góry pierwszej strony tytuł brzmi *Piosnka o potopie*. Tekst zawiera też po każdym pierwszym wersie zwrotki skrót „Repetit” lub „Repet”.

	32/20 (II 1, 40)		32/21—24 (II 1, 41—44)
KochPot	zäftapily	KochPot	<i>brak zwrotki</i>
KochPieś1	zäftapily	KochPieś1	A kiedy ... Z wody wyźrzály
KochPieś2	zäftapily		Tak samo we wszystkich następných
JK1C	zäftapily		przedrukach staropolskich
JK1C ₂	zäftapily		
JK2	zäftapily		32/25 32/27
JK3	zäftapily		(II 1, 45) (II 1, 47)
JK4	zäftapily	KochPot	Potym zaś piękney rofy
JK5	zátopyly	KochPieś1	Potym y ciężkiéy rofy
JK6A	zátopyly		Tak samo we wszystkich następných
JK6B	zátopyly		przedrukach staropolskich
JK7	zátopyly		
JK8	zátopyly		
	32/29 (II 1, 49)	32/31 (II 1, 51)	33/5 (II 1, 57)
KochPot	wźzędzie	Rzeki/ pełne Morzá	Będzie iák przedtym
KochPieś1	w koło	morzá/ pełné brzegi	Y będzie iáko
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		
	33/6 (II 1, 58)	33/9 (II 1, 61)	33/10 (II 1, 62)
KochPot	pożytki	wfzelką	iuz takich wod potym nie porufzę
KochPieś1	vżytki	káždą	nigdy potym takich wód nie wzrufzę
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		
	33/13 (II 1, 65)	33/15 (II 1, 67)	33/17—20 (II 1, 69—72)
KochPot	prąę	Zeć mam záchowác	Lecz to nam dawno Bóg obiecał z niebá/ Ze fię takich wod bać iuz nie potrzebá: Dziękuymy iemu iuz z prśwego fercá/ Zá dobrodźieyftwá.
KochPieś1	prąę	Ze mam hánowác	Pómni fye lutni: nie twoiéy to głowy/ Wfpóminác Bogá żywego rozmowy: Kaź ty nam zásiécć przy ciepłym kominie Aż zły czas minie.
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	33/22 (II 2, 1)	34/24 (II 2, 32)	35/2 (II 2, 42)	35/4 (II 2, 44)	36/11 (II 4, 10)	36/24 (II 4, 23)
KochPieś1	áby zimné	pięknie	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
KochPieś2	áby zimné	pięknie	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK1C	áby ziemné	piękne	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK1C ₂	aby ziemné	pięknie	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK2	żeby zimné	piękne	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK3	żeby ziemné	piękne	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK4	żeby zimné	piękne	bystré	Co	przepádníe	przeftáię
JK5	áby ziemné	piękne	bystre	Choć	przepádníe	przeftáię
JK6A	áby ziemne	piękne	bystrze	Choć	przepádníe	przeftáię
JK6B	áby ziemne	piękne	bystre	Choć	przypádníe	przeftáię
JK7	áby ziemskie	piękne	bystre	Choć	przypádníe	przeftáię
JK8	áby ziemne	piękne	bystrfze	Choć	przepádníe	przeftaie

	36/25 (II 4, 24)	36/26 (II 4, 25)	37/2 (II 4, 30)	37/4 (II 4, 32)	38/32 (II 5, 44)
KochPieś1	fye káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przerównána	Pozno
KochPieś2	fye káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Pozno
JK1C	fie káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Pozno
JK1C ₂	fie káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Pozno
JK2	fie káię	wzgárdzė	Y zaśiėwku	przerównána	Pozno
JK3	fie káię	wzgárdzė	Y zaśiėwku	przerównána	Pozno
JK4	fie káię	wzgárdzė	Y zaśiėwku	przerównána	Pozno
JK5	fię káię	wzgárdzi	Z zaśiėwku	przyrównána	Prozno
JK6A	fię káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Prozno
JK6B	fię káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Prozno
JK7	fię káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Prozno
JK8	fię káię	wzgárdzi	Y zaśiėwku	przyrównána	Prozno

	40/22 (II 8, 9)	41/8 (II 8, 24)	41/16 (II 9, 7)	42/8 (II 9, 28)
KochPieś1	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
KochPieś2	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
JK1C	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
JK1C ₂	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
JK2	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
JK3	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie zginie
JK4	nam	Niech ią da	Wfzyftkę	nie záginie
JK5	wam	Niech ią da	Wfzyftkie	nie záginie
JK6A	wam	Niech ią da	Wfzyftkie	nie záginie
JK6B	wam	Niech da	Wfzyftkie	nie záginie
JK7	wam	Niech ią da	Wfzyftkie	nie záginie
JK8	wam	Niech ią da	Wfzyftkie	nie záginie

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	42/14 (II 10, 5)	42/24 (II 10, 15)		43/7 (II 11, 2)	43/22 (II 11, 17)
KochMał1	Ten ... ow	wybawić	KochPieś1	fy e pocznie	zacnym
KochMał2	Ten ... ow	wywabić	KochPieś2	fy e pocznie	zacnym
KochPieś1	Kto ... kto	wywabić	JK1C	fy e pocznie	zacnym
	Tak samo we wszystkich		JK1C ₂	fy e pocznie	zacnym
	następnych przedrukach		JK2	fy e pocznie	zacnym
	staropolskich		JK3	fy e pocznie	zacny
			JK4	fy e pocznie	zacnym
			JK5	cię pocznie	zacnym
			JK6A	cię pocznie	zacnym
			JK6B	cię pocznie	zacnym
			JK7	cię pocznie	zacnym
			JK8	cię pocznie	zacnym

	44/3 (II 12, 3)	44/8 (II 12, 8)	44/11 (II 12, 11)
KochSług1	nieodprawnny	ludziom wvlacza	ani w fercu
KochSług2	nieodprawnny	ludziom wvlacza	ani w fercu
KochPieś1	nieodstępnny	ludziom wvloczy	ani nieście
	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich		

	44/12 (II 12, 12)	44/19 (II 12, 19)
KochSług1	Czuie: niech fy e/ iáko chcą/ sílą wfyztyki iády	hoynie nágradzi
KochSług2	Czuie: niech fy e/ iáko chcą/ sílą wfyztyki iády	hojnie nágradzi
KochPieś1	Niechay drugi boleie/ niech fy e spuka iády	nágrádzác będzie
	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich	

	44/20 (II 12, 20)
KochSług1	Tám dopiero będzie znác/ co po czemu chodzi
KochSług2	Tám dopiero będzie znác/ co po czemu chodzi
KochPieś1	A cnotá kiedykolwiek mieysce fwé osiędzie
	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

	45/8 (II 13, 16)	45/13 (II 13, 21)	45/14 (II 13, 22)
KochPoł1	omowić	porokowác	pierwey
KochPoł2	omowić	porokowác	pierwey
KochPieś1	obmówić	prorokowác	naprzód
	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich		

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

		46/4 (II 13, 44)	46/22 (II 14, 5)		
				KochOdprPieś	Między to
KochPieś1	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK1A	KochOdprPieś w JK1A	Między to
KochPieś2	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK1B	KochOdprPieś w JK1B	Między to
JK1C	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK1C	KochOdprPieś w JK1C	Między to
JK1C ₂	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK1C ₂	KochOdprPieś w JK1C ₂	Między to
JK2	niezmożony	Między	KochOdprPieś w JK2	KochOdprPieś w JK2	Między to
JK3	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK3	KochOdprPieś w JK3	Między to
JK4	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK4	KochOdprPieś w JK4	Między to
JK5	niezmożony	Między to	KochOdprPieś w JK5	KochOdprPieś w JK5	Między to
JK6A	nie zmożony	Między to	KochOdprPieś w JK6A	KochOdprPieś w JK6A	Między to
JK6B	nie zmożony	Między to	KochOdprPieś w JK6B	KochOdprPieś w JK6B	Między to
JK7	nie zmożony	Między to	KochOdprPieś w JK7	KochOdprPieś w JK7	Między to
JK8	zwyciężony	Między to	KochOdprPieś w JK8	KochOdprPieś w JK8	Między to

		46/23 (II 14, 6)		
KochPieś1	miejscą	KochOdprPieś		miejscę
KochPieś2	miejscą	KochOdprPieś w JK1A		miejscę
Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich				

		46/26 (II 14, 9)			
			KochOdprPieś		nád mnieydzymi
KochPieś1	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK1A	KochOdprPieś w JK1A	nád mnieydzými
KochPieś2	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK1B	KochOdprPieś w JK1B	nád mnieydzými
JK1C	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK1C	KochOdprPieś w JK1C	nád mnieydzými
JK1C ₂	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK1C ₂	KochOdprPieś w JK1C ₂	nád mnieydzými
JK2	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK2	KochOdprPieś w JK2	nád mnieydzými
JK3	nád mnieydzými		KochOdprPieś w JK3	KochOdprPieś w JK3	nád mnieydzými
JK4	nád mnieydzými		KochOdprPieś w JK4	KochOdprPieś w JK4	nád mnieydzými
JK5	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK5	KochOdprPieś w JK5	nád mnieydzými
JK6A	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK6A	KochOdprPieś w JK6A	nád mnieydzými
JK6B	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK6B	KochOdprPieś w JK6B	nád mnieydzými
JK7	nád ninieydzými		KochOdprPieś w JK7	KochOdprPieś w JK7	nád ninieydzými
JK8	nád mnieydzými		KochOdprPieś w JK8	KochOdprPieś w JK8	nád mnieydzými

JAN KOCHANOWSKI: PIEŚNI

46/29
(II 14, 12)

KochPieś1	wynić	KochOdprPieś	wynić
KochPieś2	wynić	KochOdprPieś w JK1A	wynić
JK1C	wynić	KochOdprPieś w JK1B	wynić
JK1C ₂	wynić	KochOdprPieś w JK1C	wynić
JK2	wynić	KochOdprPieś w JK1C ₂	wynić
JK3	wynić	KochOdprPieś w JK2	wynić
JK4	winić	KochOdprPieś w JK3	wynić
JK5	wynić	KochOdprPieś w JK4	wynić
JK6A	winić	KochOdprPieś w JK5	wynić
JK6B	winić	KochOdprPieś w JK6A	wynić
JK7	winić	KochOdprPieś w JK6B	wynić
JK8	winić	KochOdprPieś w JK7	wynić
		KochOdprPieś w JK8	wynić

47/2
(II 14, 14)

KochPieś1	kto chłop	KochOdprPieś	kto chłop
KochPieś2	kto chłop	KochOdprPieś w JK1A	kto chłop
JK1C	to chłop	KochOdprPieś w JK1B	kto chłop
JK1C ₂	to chłop	KochOdprPieś w JK1C	kto chłop
JK2	kto chłop	KochOdprPieś w JK1C ₂	kto chłop
JK3	to chłop	KochOdprPieś w JK2	kto chłop
JK4	kto chłop	KochOdprPieś w JK3	kto chłop
JK5	to chłop	KochOdprPieś w JK4	kto chłop
JK6A	to chłop	KochOdprPieś w JK5	kto chłop
JK6B	to chłop	KochOdprPieś w JK6A	kto chłop
JK7	to chłop	KochOdprPieś w JK6B	kto chłop
JK8	to chłop	KochOdprPieś w JK7	kto chłop
		KochOdprPieś w JK8	kto chłop

47/7
(II 14, 19)

KochPieś1	wyftępki	KochOdprPieś	wyftępy
KochPieś2	wyftępki	KochOdprPieś w JK1A	wyftępy

Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

	47/19	49/3	49/14	49/26	51/16	52/7
	(II 15, 10)	(II 17, 11)	(II 18, 5)	(II 18, 17)	(II 19, 15)	(II 20, 7)
KochPieś1	Odéymać fye	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w twym
KochPieś2	Odéymać fye	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w tym
JK1C	Odéymać fie	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w tym
JK1C ₂	Odéymać fye	ftánie	Niemówna	nákrywa	roftérkóm	w tym
JK2	Odéymać fie	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w twym
JK3	Odéymować fie	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w tym
JK4	Odéymać fie	ftánie	Niemowna	nákrywa	roftérkóm	w twym

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK5	Odeymać fię	ftanie	Niewymowna	nákrywa	rofterkom	w tym
JK6A	Odeymać fię	ftanie	Niewymowna	nákrywa	rofterkom	w tym
JK6B	Odeymać fię	ftanie	Niemowna	nákrywa	rofterkom	w tym
JK7	Odeymać fię	wftanie	Nie mowna	zákrywa	rofterkow	w tym
JK8	Odeymać fię	ftanie	Niemowna	nákrywa	rofterkom	w tym

	52/11 (II 20, 11)	52/31 (II 20, 31)	52/32 (II 20, 32)	53/9 (II 21, 8)	53/20 (II 22, 8)
KochPieś1	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybył
KochPieś2	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybył
JK1C	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybił
JK1C ₂	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybił
JK2	iákiéy	á ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybił
JK3	tákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybił
JK4	iákiéy	á ia/ y oná	Nie prágniewá	W których	Przybił
JK5	iakiey	y ia/ y oná	Nie prágniemy	W ktorzych	Przybił
JK6A	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniemy	W ktorzych	Przybił
JK6B	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniemy	W ktorzych	Przybił
JK7	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniemy	W ktorey	Przybił
JK8	iákiéy	y ia/ y oná	Nie prágniemy	W ktorzych	Przybił

	55/18 (Sob Wst 4)	55/24 (Sob Wst 10)	56/2 (Sob Wst 14)	56/6 (Sob 1, 1)
KochPieś1	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	napalono
KochPieś2	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	nápalono
JK1C	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	nápalono
JK1C ₂	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	nápalono
JK2	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	nápalono
JK3	Zápalono	Potym wftáło	niezgánioné	nápalono
JK4	Zápalano	Potym wftáło	niezgánioné	nápalano
JK5	Zápalono	Potym wftáło	niezgánione	nápalono
JK6A	Zápalono	Potym wftáło	niezgánione	nápalono
JK6B	Zápalono	Potym wftáło	niezgánione	nápalono
JK7	Zápalono	Potym wftáło	niezgánione	nápalono
JK8	Zápalono	Potym wftáło	niezgánione	nápalono
Rkps BOZSob*	Zapalono	A tham wftáło	niezelzone	zapalono

	56/7 (Sob 1, 2)	56/16 (Sob 1, 11)	56/17 (Sob 1, 12)
KochPieś1	poftapiono	Ze	Záwždy Sobótká palaná
Rkps BOZSob	wftámpiono	Iz	Sobothka záwzse palána

* Tytuł cyklu w rkps BOZ 1049 brzmi: *Sobotki Jana Kochanowskiego*, oznaczenie każdej pieśni: *Piesn pierwsza, wtora* itd.

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

56/18—21

(Sob 1, 13—16)

KochPieś1 Dzieci/ rady mcy słuchaycie ... wżędzie
Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich
Rkps BOZSob brak zwrotki w rkps

56/22

(Sob 1, 17)

KochPieś1 Świętą przed tym ludzie czčili
Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich
Rkps BOZSob Swientha ludzie przedthim czczyli*

56/26

(Sob 1, 21)

56/28

(Sob 1, 23)

56/29

(Sob 1, 24)

57/6

(Sob 1, 30)

57/9

(Sob 1, 33)

KochPieś1 bez przefłanku Więc téż ... zarábiamy Ale przedsię bez włożmy
Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich
Rkps BOZSob vsthawicznie A thez ... ze rabyamy A wzdzy przethie przez zlozmy

57/10

(Sob 1, 34)

57/12

(Sob 1, 36)

57/21

(Sob 2, 4)

57/25

(Sob 2, 8)

KochPieś1 z fobą fiami Iefczec bez iako fkokiem
KochPieś2 z fobą fiami Iefcze bez Tak samo
JK1C z fobą fiami Iefcze bez we wszystkich
JK1C₂ z fobą fiami Iefcze bez następnych
JK2 z fobą fiami Iefcze bez przedrukach
JK3 z fobą fiami Iefcze bez staropolskich
JK4 z fobą fiami Iefcze bez
JK5 z fobą fiami Iefzcze bez
JK6A z fobą fiami Iefzcze bez
JK6B fobą fiami Iefzcze bez
JK7 fobą fiami Iefzcze bez
JK8 z fobą fiami Iefzcze bez
Rkps BOZSob famy sobą Iefzczec przez iedno fkokiem

57/27

(Sob 2, 10)

58/18

(Sob 2, 30)

58/20

(Sob 2, 32)

58/29

(Sob 3, 4)

59/4

(Sob 3, 8)

KochPieś1 pochodnieyfzy zdrowie fwatá A ia niéмам wydác chcemy
Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich
Rkps BOZSob pochopnieifzi zdrowywu fwiatha A ya widacz nie mam wiemy

* Dalsze trzy wersy dopisane innym atramentem i inną ręką.

	59/10	59/15	59/24	59/26	59/28	59/32
	(Sob 3, 14)	(Sob 3, 19)	(Sob 3, 28)	(Sob 3, 30)	(Sob 3, 32)	(Sob 3, 36)
KochPieś1	Smiéyże fye	Vchowa cię	Ledwé	On przedsię ogónem	faśiádá	Gdzie kot
KochPieś2	Smiéyże fye	Tak samo	Ledwé	Tak samo	faśiádá	Tak samo
JK1C	Smiéyże fie	we wszystkich	Ledwé	we wszystkich	faśiádá	we wszystkich
JK1C ₂	Smiéyże fie	następných	Ledwé	następných	faśiádá	następných
JK2	Smiéyże fie	przedrukach	Ledwe	przedrukach	faśiádá	przedrukach
JK3	Smiéyże fie	staropolskich	Ledwé	staropolskich	faśiádá	staropolskich
JK4	Smiéymy fie		Ledwé		faśiádá	
JK5	Smieyże fię		Ledwe		faśiádá	
JK6A	Smieymy fię		Ledwe		faśiádá	
JK6B	Smieymy fię		Ledwie		faśiádá	
JK7	Smieymy fię		Ledwie		zaśiáda	
JK8	Smieymy fię		Ledwie		faśiádá	
Rkps BOZSob	Smieymy fie	Vchowaycie	Liedwo	A on przethfie ogon	fanfiada	kiedy koth

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	60/4 (Sob 3, 40)	60/8 (Sob 3, 44)	60/14 (Sob 4, 1)	60/15 (Sob 4, 2)	60/18 (Sob 4, 5)	60/21 (Sob 4, 8)
KochPieś1	zawždy	vfa zawždy	kwiateczki	A ... gotowála?	twoię	Tóż y o mnie
KochPieś2	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich					Tóż y o mnie
JK1C						Tóż y o mnie
JK1C ₂						Tóż y o mnie
JK2						Tóż y o mnie
JK3						Tóż y o mnie
JK4						Tóż y o mnie
JK5						Toż y o mnie
JK6A						Toż y o mnie
JK6B						Toż y o mnie
JK7						Toż o mnie
JK8						Toż y o mnie
Rkps BOZSob	zawfze	nazbith vffa	thi kwiathki	I ... zgothowała	fwoię	Thoz y o mnie

	60/27 (Sob 4, 14)	60/28 (Sob 4, 15)	61/5 (Sob 4, 21)	61/8 (Sob 4, 24)
KochPieś1	Ze mię téz mafz	Ani	o to	fye ia vtrofkála
Rkps BOZSob	Ze thez mnie maf	A nie	za tho	fie vthrokála

	61/18 (Sob 5, 5)	61/26 (Sob 5, 13)	62/1 (Sob 5, 17)	62/2 (Sob 5, 18)	62/16 (Sob 6, 3)
KochPieś1	by to prawdá	którażby	głupią	kiedy	świércz
KochPieś2	Tak samo we wszystkich		głupią	Tak samo we wszystkich	
JK1C	następnych przedrukach		głupią	następnych przedrukach	
JK1C ₂	staropolskich		głupią	staropolskich	
JK2			głupią		
JK3			głupią		
JK4			głupią		
JK5			głupia		
JK6A			głupia		
JK6B			głupia		
JK7			głupią		
JK8			głupia		
Rkps BOZSob	by prawda	ktora by	glupią	kiedis	zwierz

	62/23 (Sob 6, 10)	62/24 (Sob 6, 11)	62/28 (Sob 6, 15)	63/4 (Sob 6, 20)
KochPieś1	Y fwoią	Iż	młodzy	Krzywa kofá
Rkps BOZSob	I zfwoią	Ze	młodzi	krziwą kofsa

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	63/6 (Sob 6, 22)	63/14 (Sob 7, 1)	63/18 (Sob 7, 5)	63/20 (Sob 7, 7)	63/22 (Sob 7, 9)
KochPieś1	odpoczniemy	pátrzam	bym	po	Wolálábym téz tym
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich				
Rkps BOZSob	odpoczynemy	patrzicz	bich	tho	Wolala bich thez tham

	63/27 (Sob 7, 14)	65/10 (Sob 9, 1)	65/11 (Sob 9, 2)
KochPieś1	gdy	plączę	plącz
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		
Rkps BOZSob	kęndy	spiewam	zał

	65/20 (Sob 9, 11)	65/22 (Sob 9, 13)	65/24 (Sob 9, 15)	65/27 (Sob 9, 18)
KochPieś1	Dawna	Nadobnać	Tóž	włáfny/ nie
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich			
Rkps BOZSob	Iawna	Nadobna	Thoc	włáfniey niz

	65/29 (Sob 9, 20)	66/6 (Sob 9, 26)	66/8 (Sob 9, 28)
KochPieś1	Záwiódiés ... w leśné	Pewnać iuz [práwá	Vmyfl twóy
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		
Rkps BOZSob	Zaniofles ... wlefnie	Iuz pewna sprawa	Twoy vmifl

	66/10 (Sob 9, 30)	66/18 (Sob 9, 38)	66/24 (Sob 9, 44)
KochPieś1	Nákarmię	przyniesiono	synowfki grobie
KochPieś2	Nákarmię	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich	
JK1C	Nákarmiá		
JK1C ₂	Nákarmiá		
JK2	Nákarmiá		
JK3	Nákarmiá		
JK4	Nákarmiá		
JK5	Nákarmiá		
JK6A	Nákarmiá		
JK6B	Nákarmiá		
JK7	Nákarmiá		
JK8	Nákarmiá		
Rkps BOZSob	Nakarmyę	posthawiono	w finowskim grobie

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	66/26 (Sob 9, 46)	66/28 (Sob 9, 48)	67/4 (Sob 9, 56)	67/6 (Sob 9, 58)
KochPieś1	Alić náfz	poleißáá	Ziáwity fy	A by
KochPieś2	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach			A by
JK1C	staropolskich			A by
JK1C ₁				A by
JK2				Aby
JK3				A by
JK4				A by
JK5				A by
JK6A				A by
JK6B				A by
JK7				Aby
JK8				A by
Rkps BOZSob	Alicz moy	wyliczjáá	Nieflichany	A by
	67/7 (Sob 9, 59)	po 67/8 (po Sob 9, 60)		67/12 (Sob 10, 3)
KochPieś1	bych	—		Próznom
KochPieś2	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach			Próznom
JK1C	staropolskich			Próznom
JK1C ₁				Próznóm
JK2				Próznóm
JK3				Próznóm
JK4				Próznóm
JK5				Proznom
JK6A				Proznom
JK6B				Y próznom
JK7				Y próznom
JK8				Proznom
Rkps BOZSob	bim	Vnas milosc vnas zgoda Vnas wolnosc iswoboda ale choc bim bil i wniebie nie witrwa ^m mila bezcziebie*		Proznom
	67/15 (Sob 10, 6)	67/17 (Sob 10, 8)	67/20 (Sob 10, 11)	67/22 (Sob 10, 13)
KochPieś1	A mnieś	moię	Y	ludzkié glupię
Rkps BOZSob	A mnie	prze czię	A	glupie luczkie

* Rkps BOZSob na boku dopisuje tę zwrotkę, której brak w przedrukach staropolskich.

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	67/27 (Sob 10, 18)	68/3 (Sob 10, 23)			
KochPieś1	wedla	day			
Rkps BOZSob	Tak samo we wszystkich następnym przedrukach staropolskich				
	68/23 (Sob 11, 14)	68/28 (Sob 11, 19)	69/6 (Sob 11, 26)	69/9 (Sob 11, 29)	
KochPieś1	iąk marmór glądzony	pełna	fikutnieyfzą	ludzióm wŷytkim	
KochPieś2	Tak samo	pełna	Tak samo we wszystkich następnym przedrukach staropolskich		
JK1C	we wszystkich	pełna			
JK1C ₂	następnym	pełna			
JK2	przedrukach	pełna			
JK3	staropolskich	pełna			
JK4		pełna			
JK5		pełna			
JK6A		pełna			
JK6B		pełna			
JK7		pełna			
JK8		pełna			
Rkps BOZSob	marmur wyglądzony	pienkna	wdzienczniefzą	wŷithkim ludziom	
	69/10 (Sob 11, 30)	69/16 (Sob 12, 3)	69/18 (Sob 12, 5)	70/5 (Sob 12, 21)	70/6 (Sob 12, 22)
KochPieś1	Y	kto pożytki	pieczy	obradzaią	dawaią
KochPieś2	Tak samo we wszystkich następnym przedrukach staropolskich				
JK1C				obradzaią	we wszystkich
JK1C ₂				obradzaią	następnym
JK2				obradzaią	przedrukach
JK3				obradzaią	staropolskich
JK4				obradzaią	
JK5				obradzaią	
JK6A				obradzaią	
JK6B				obradzaią	
JK7				obradzaią	
JK8				obradzaią	
Rkps BOZSob A		thwe pożytky	praczy	obradzayą	zbierayą

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	70/7 (Sob 12, 23)	70/16 (Sob 12, 32)	70/21 (Sob 12, 37)
KochPieś1	Nam	Tám cénár/ y gonióny	W rzéce
KochPieś2	Nam	Tám cénár/ y gonióny	W rzéce
JK1C	Nań	Tám cénár/ tám y gonióny	W rzéce
JK1C ₂	Nań	Tám cénár/ tám y goniony	W rzéce
JK2	Nań	Tám cénár/ tám y goniony	W rzece
JK3	Nań	Tám cénár/ tám y goniony	W rzéce
JK4	Nań	Tám cénár/ tám y goniony	W rzéce
JK5	Nań	Tám cenár/ tám y goniony	W rzéce
JK6A	Nań	Tám cenár/ tám y goniony	W rzece
JK6B	Nań	Tám cenár/ tám y goniony	W rzece
JK7	Nań	Tám cenár/ tám y goniony	W rzece
JK8	Nań	Tám cenár/ tám y goniony	W rzece
Rkps BOZSob	Nań	Tham y czenar y goniony	W rzecze

	70/25 (Sob 12, 41)	70/28 (Sob 12, 44)	71/9 (Sob 12, 57)
KochPieś1	przy wodźie	A Faunowie	tu
KochPieś2	przy wodźie	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich	
JK1C	przy wodźie		
JK1C ₂	przy wodźie		
JK2	przy wodźie		
JK3	przy wodźie		
JK4	przy wodźie		
JK5	przy wodźie		
JK6A	przy wodźie		
JK6B	przy wodźie		
JK7	przy wodźie		
JK8	przy wozie		
Rkps BOZSob	przi wodzie	Sathirowie	thuz

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	71/13		71/14	71/15
			(Dobr 1)	(Dobr 2)
KochZuzPieś1	Piesn		od nas	ktorych
KNPieś*	Pieśń álbo dziek czynienie Pánu Bogu		od nas	ktorych
KochZuzPieś2	Piesn		od nas	ktorych
KochPieś1	Piesn		od nas	którym
KochPieś2	Piesn		od nas	ktorym
JK1C	Piesn		od nas	którym
JK1C ₂	Pieśń		od nas	którym
JK2	Pieśń		od nas	którym
JK3	Pieśń		od nas	którym
JK4	Pieśń		od nas	ktorym
JK5	Piesn		od nas	ktorym
JK6A	Pieśń		od nas	ktorym
JK6B	Pieśń		od nas	ktorym
JK7	Pieśń		po nas	ktorym
JK8	Pieśń		od nas	ktorym
Rkps OsmPieś	Piefni. Gratiar<um> Actio pro victu		po nas	ktorem

	71/19	71/21	71/23	72/6
	(Dobr 6)	(Dobr 8)	(Dobr 10)	(Dobr 16)
KochZuzPieś1	ná tym	nád to	flicznie	á noc
KNPieś	ná tym	nád cie	pięknies	á noc
KochZuzPieś2	ná tym	nád to	flicznie	á noc
KochPieś1	ná tym	nád cie	ślicznies	á noc
Rkps OsmPieś	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich			
	tu na	nad to	flicznie	ij noc

	72/7—8		72/11
	(Dobr 17—18)		(Dobr 21)
KochZuzPieś1	Tobie kwoli rozlicznę kwiatki Wiofná rodzi:		mdle
	Tobie kwoli w klósiány wienću Láto chodzi		Tak samo
KNPieś	Tobie kwoli rozliczne kwiatki wiofna rodzi		we wszystkich
	Tobie kwoli w klofianým wienću láto chodzi		następných
KochZuzPieś2	Tobie kwoli rozlicznę kwiatki Wiofná rodzi:		przedrukach
	Tobie kwoli w klósiány wienću Láto chodzi		staropolskich
	Tak samo we wszystkich następných przedrukach staropolskich		
Rkps OsmPieś	Tobie kwoli w klosianim wienću liato chodzi		mgie
	Tobie kwoli rozliczne wiofna kwiatki rodzi		

* Poszczególne wersy *Pieśni w Kancjonale nieświeskim* (KN) są ułożone w zupełnie innym porządku niż we wszystkich innych rozpatrywanych staropolskich przekazach. Odnotowujemy ich następstwo, nie powtarzając za każdym razem zestawienia z innymi przekazami. Z występujących wariantów notujemy tylko te, które powtarzają się w innych przekazach. Następstwo wersów w KNPieś: 1, 2, 3, 4, 9, 10, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 19, 20, 23, 24, 7, 8, 27, 28, 25, 26.

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	72/14 (Dobr 24)	72/15 (Dobr 25)	72/18 (Dobr 28)
KochZuzPieś1	każdego karmyŃ	Bądź ná wieki pochwalon	Jedno ząwždy niech
KNPieś	każdego żywifz	Bądź pochwalon ná wieki	A niech juŃz ząwŃze
KochZuzPieś2	każdego karmyŃ	Bądź ná wieki pochwalon	Jedno ząwždy niech
KochPieś1	każdego żywifz	Bądź ná wieki pochwalon	Jedno ząwždy niech
KochPieś2	Tak samo we wszystkich następnyc		Jedno ząwždy niech
JK1C	przedrukach staropolskich		Jedno ząwždy niech
JK1C ₂			Jedno ząwždy niech
JK2			Jedno ząwždy niech
JK3			Jedno ząwždy niech
JK4			Jedno ząwždy niech
JK5			Jedno niech ząwŃze
JK6A			Jedno niech ząwŃze
JK6B			Jedno niech ząwŃze
JK7			Jedno niech ząwŃze
JK8			Jedno niecn ząwŃze
Rkps OsmPieś	karmisz kaźdego	RaczyŃz náw bicz Milofcziw	Jedno zawzdi niech

	74/23 (Tarn 43)	74/24 (Tarn 44)	75/5 (Tarn 53)	75/20 (Tarn 68)	75/21 (Tarn 69)
KochPieś1	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
KochPieś2	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK1C	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK1C ₂	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK2	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK3	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK4	ząwždy trwal	Ná to	á byś	z Ńwym	nam
JK5	trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam
JK6A	ząwždy trwal	Ná to	ábyś	Ńwym	nam
JK6B	ząwždy trwal	Ná to	ábyś	Ńwym	tám
JK7	ząwždy trwal	Ná co	ábyś	Ńwym	nam
JK8	ząwždy trwal	Ná to	á byś	Ńwym	nam

	76/15 (Tarn 91)	77/4 (Tarn 108)	77/8 (Tarn 112)
KochPieś1	rzęczné	y Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
KochPieś2	rzęczné	y Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK1C	rzęczné	y Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK1C ₂	rzeczné	y Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK2	rzęczné	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK3	rzęczné	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK4	y rzęczné	y Ńam	iuź mu Ńwiat nigdy
JK5	rzęczné	y Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK6A	rzęczne	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK6B	rzeczne	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK7	rzeczne	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu
JK8	rzeczne	Ńam	iuź nigdy Ńwiat mu

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	80/11 (Pam 13)	80/27 (Pam 29)	81/4 (Pam 38)	81/6 (Pam 40)	81/7 (Pam 41)
KochPam1	to	doiechal	Zdychály	gdzie indzie	Táki
KochPamPapr	tu	doiechal	Wzdychály	gdzie indziey	Ták
KochPieś1	tu	doiáchal	Wzdychály	gdzie indziey	Ták

Tak samo we wszystkich następnym przedrukach staropolskich

	81/13 (Pam 47)	81/25 (Pam 59)	81/26 (Pam 60)
KochPam1	nád chłodnym Eurotą	Kiedy ... prągnąc	álbo ... álbo
KochPamPapr	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	ábo ... ábo
KochPieś1	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
KochPieś2	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK1C	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK1C ₂	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK2	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK3	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK4	nád chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	ábo ... ábo
JK5	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	álbo ... álbo
JK6A	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	ábo ... ábo
JK6B	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	ábo ... ábo
JK7	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnąc	ábo ... ábo
JK8	ná chłodnym Eurotą	Gdy ... prągnął	ábo ... ábo

	81/29 (Pam 63)	81/31 (Pam 65)
KochPam1	Borząc	Ták rovníe
KochPamPapr	Burząc	Tákżeć
KochPieś1	Burząc	Tákżeć

Tak samo we wszystkich następnym przedrukach staropolskich

	82/5 (Pam 71)	82/10 (Pam 76)	82/12 (Pam 78)	82/26 (Pam 92)
KochPam1	piefzo	był filen	fię zwierzály	pokrywáiąc
KochPamPapr	piefzo	był filen	fię zwierzály	okrywáiąc
KochPieś1	piefzo	šilen byl	fyę zwierzály	Tak samo
KochPieś2	piefzo	šilen byl	fyę zwierzály	we wszystkich
JK1C	piefzo	šilen byl	fyę zwierzály	następnym
JK1C ₂	piefzy	šilen byl	fię zwierzály	przedrukach
JK2	piefzy	šilen byl	fię zwierzály	staropolskich
JK3	piefzy	šilen byl	fię zwierzály	
JK4	piefzo	šilen byl	fię zwierzály	
JK5	piefzy	šilen byl	nie zwierzály	
JK6A	piefzy	šilen byl	nie zwierzály	
JK6B	piefzy	šilen byl	nie zwierzály	
JK7	piefzy	šilen byl	nie zwierzály	
JK8	piefzy	šilen byl	nie zwierzály	

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	82/29 (Pam 95)		82/30 (Pam 96)	83/1 (Pam 99)
KochPam1	żadną miarą mego biegu		stawić muſze	odważáli
KochPamPapr	mego żadną miarą biegu		muſzę stawić	odwiązáli
KochPieś1	mého żadną miarą biegu		muſzę stawić	odwiązáli

Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

	83/9 (Pam 107)	83/11 (Pam 109)	83/17 (Pam 115)	83/21 (Pam 119)
KochPam1	zniknęły	w ſkrytości	bliſki	wielkich
KochPamPapr	zniknęli	w ſkrytości	ćichy	wielkich
KochPieś1	zniknęli	w ſkrzytości	ćichy	wielgich
KochPieś2	zniknęli	w ſkrytości	ćichy	wielgich
JK1C	zniknęli	w ſkrytości	ćichy	wielgich
JK1C ₂	zniknęli	w ſkrytości	ćichy	wielgich
JK2	zniknęli	w ſkrytości	ćichy	wielkich

Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

	83/25 (Pam 123)	83/26 (Pam 124)	84/3 (Pam 133)	84/8 (Pam 138)
KochPam1	z towarzyszem	Filándyiey	ſwey	wſczęfną
KochPamPapr	z towarzyszem	Filándiy	z ſwey	wczęsną
KochPieś1	z towarzysztwem	Filándijéy	z ſwéy	w ſczęfną
KochPieś2	z towarzysztwem	Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich		
JK1C	towarzystwem			
JK1C ₂	towarzystwem			
JK2	towarzystwem			
JK3	towarzystwem			
JK4	z towarzystwem			
JK5	towarzystwem			
JK6A	towarzystwem			
JK6B	towarzystwem			
JK7	towarzystwem			
JK8	towarzystwem			

	84/9 (Pam 139)	84/12 (Pam 142)	84/13 (Pam 143)	84/15 (Pam 145)
KochPam1	tegoż	Więchaleś	pożądany: á tám	pomniſz
KochPamPapr	tego	Więchaleś	pożądany/ á tám	pomni
KochPieś1	tego	Więchaleś	pożądny: á tám	pómni
KochPieś2	Tak samo	Więchaleś	pożądny: á tám	Tak samo
JK1C	we wszystkich	Więchaleś	pożądny: á tám	we wszystkich
JK1C ₂	następnych	Więchaleś	pożądny: á tám	następnych
JK2	przedrukach	Więchaleś	pożądny: á tám	przedrukach
JK3	staropolskich	Więchaleś	pożądny: á tám	staropolskich
JK4		Więchaleś	pożądny: á tám	
JK5		Więchaleś	pożądny: á tám	
JK6A		Więchaleś	pożądny: á temu	
JK6B		Więchaleś	pożądny: á temu	
JK7		Więchaleś	pożądny: á temu	
JK8		Więchaleś	pożądny: á temu	

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	84/19 (Pam 149)		84/32 (Pam 162)		85/1 (Pam 163)
KochPam1	posługi pátryyfkie		mocnem		chćialliby fkoftzować
KochPamPapr	pořlugi Pátriyfkie		mocnym ^m		chćialliby fkoftzować
KochPieř1	Oyczytć sřlůby		mocny		chćiałby sye fkoftzować
KochPieř2	Tak samo we wszystkich		mocny		Tak samo we wszystkich
JK1C	nastćpnym przedrukach		mocnym		nastćpnym przedrukach
JK1C ₂	staropolskich		mocnym		staropolskich
JK2			mocnym		
JK3			mocnym		
JK4			mocnym		
JK5			mocnym		
JK6A			mocnym		
JK6B			mocnym		
JK7			mocnym		
JK8			mocnym		
	85/5 (Pam 167)		85/10 (Pam 172)		85/14 (Pam 176)
KochPam1	przed fić		A źagle		Welny źa welny
KochPamPapr	przedfić		A źagle		Wály źa wálymi
KochPieř1	przedsićś		A źagle		Wály źa wálymi
KochPieř2	Tak samo		A źagle		Tak samo we wszystkich
JK1C	we wszystkich		A źagle		nastćpnym przedrukach
JK1C ₂	nastćpnym		Y źagle		staropolskich
JK2	przedrukach		Y źagle		
JK3	staropolskich		Y źagle		
JK4			A źagle		
JK5			Y źagle		
JK6A			Y źagle		
JK6B			Y źagle		
JK7			Y źagle		
JK8			Y źagle		
	85/18 (Pam 180)	85/21 (Pam 183)	85/22 (Pam 184)	85/27 (Pam 189)	85/30 (Pam 192)
KochPam1	połudny	roftąpią iuź	z głąbokich	Cála	welny
KochPamPapr	Południ	rozftćpuią	z głąbokiey	Cála	wály
KochPieř1	Południ	rosftćpuią	z głąbokićy	Cála	wály
KochPieř2	Południ	rosftćpuią	z głąbokićy	Cála	wály
	Tak samo we wszystkich nastćpnym przedrukach staropolskich				
	85/31 (Pam 193)		86/1 (Pam 195)		86/5 (Pam 199)
KochPam1	źagle rořpićty		wkazály		czego bårźiey fić obawam
KochPamPapr	źagiel rořpićty		wkazály		czego barźiey fić obawam
KochPieř1	źagiel rořpićty		okazály		czego sye bårźiey obawam
KochPieř2	źagiel rořpićty		okazály		czego sye bårźiey obawam
	Tak samo we wszystkich nastćpnym przedrukach staropolskich				

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

	86/8 (Pam 202)	86/11 (Pam 205)	86/18 (Pam 212)	86/19 (Pam 213)
KochPam1	(powieda) niżlim	á to potym	długo	dawna
KochPamPapr	(powieda) niżem	á to potym	długo	dawna
KochPieś1	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawna
KochPieś2	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawna
JK1C	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawna
JK1C ₂	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK2	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK3	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK4	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK5	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK6A	(powiáda) niżem	á to potym	dawno	dawno
JK6B	(powiáda) niżem	á potym	dawno	dawno
JK7	(powiáda) niżem	á potym	dawno	dawno
JK8	(powieda) niżem	á to potym	dawno	dawno

	87/3 (Pam 229)
KochPam1	raz w moc
KochPamPapr	raz w moc
KochPieś1	raz moc

Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

	88/15 (Pam 273)	88/16 (Pam 274)	88/18 (Pam 276)
KochPam1	o fzláchetne	przez	z vřt ludzkich
KochPamPapr	o śláchetne	prze	z ludzkich vřt
KochPieś1	o fzláchetné	prze	z ludzkich vřt
KochPieś2	o fzláchetné	Tak samo we wszystkich	
JK1C	fzláchetné	następnych przedrukach	
JK1C ₂	fzláchetné	staropolskich	
JK2	fzláchetné		
JK3	fzláchetné		
JK4	o fláchetné		
JK5	fzláchetne		
JK6A	o fzláchetne		
JK6B	o fzláchetne		
JK7	o fzláchetne		
JK8	o fzláchetne		

WYKAZ BŁĘDÓW DRUKU

Lokalizacja	Jest	Powinno być
2/25 (I 1, 45)	żałuiem	żałuiem
3/12 (I 2, 7)	zefzly	zefzly
3/25 (I 2, 20)	na	ná
3/28 (I, 2, 23)	zadny	žadny
3/ <i>kustosz</i>	Dobrą	Dobra
5/11 (I 4, 10)	Zę	Ze
6/13 (I 5, 21)	nieuzyta	nieużyta
6/17 (I 5, 25)	predsię	przedsię
7/19 (I 6, 19)	niewidác	niewidác
7/32 (I 6, 32)	polnémi kwiatkami	polnémi kwiatkámi
8/2 (I 6, 34)	tákiy	tákiéy
9/23 (I 8, 6)	nię	nie
9/25 (I 8, 8)	fzláchetnéy	fzláchetný
10/6 (I 9, 1)	fóbie	fobie
10/27 (I 9, 22)	Smiertelné	Smiertelny
12/32 (I 10, 44)	fercé	ferce
13/9 (I 10, 53)	To	Tu
13/25 (I 11, 4)	postráchow	postráchow
15/4 (I 13, 4)	aż	áz
15/10 (I 13, 10)	podal	padał
15/15 (I 13, 15)	óftrowy	oftrowy
16/1 (I 14, 5)	fwé	fwéy
16/15 (I 14, 19)	wieki	wiek
17/16 (I 15, 28)	moim	mym
18/15 (I 16, 27)	na	ná
19/19 (I 17, 27)	blądzi	blądzi
20/3 (I 17, 43)	Będzié	Będzie
21/11 (I 18, 31)	nie będzie	nic nie będzie
21/19 (I 18, 39)	wiec	więc
21/23 (I 18, 43)	namilfza	namileyfza
21/25 (I 18, 45)	báffow	báffów
21/31 (I 18, 51)	Krzywé	Krzywéy
22/2 (I 19, 1)	ZAl	ZAl
22/13 (I 19, 12)	vchyl	vchyl
23/15 (I 20, 10)	pátrza	pátrzą
24/10 (I 21, 5)	Sluchay	Sluchay

24/22 (I 21, 17)	Suchafz ... moy	Śluchafz ... mój
25/13 (I 21, 37)	Czékác	Czekác
26/21 (I 23, 8)	wádze	wadze
26/28 (I 23, 15)	na	ná
27/20 (I 24, 19)	zbiérá	zbiéra
28/24 (I 25, 11)	glowicámi	glowicámi
30/3 (I 25, 51)	podwóia	podwoiá
32/11 (II 1, 31)	zachował	zachował
33/6 (II 1, 58)	wfelákíe	wfelákíe
34/20 (II 2, 28)	Wygláda	Wygláda
36/18 (II 4, 17)	naźláuie	naźláuie
36/26 (II 4, 25)	wzgárdzi	wzgárdzē
38/3 (II 5, 15)	kotárzámi	kotárzámi
40/1 (II 7, 1)	prawie	práwie
40/27 (II 8, 14)	vbráne	vbráné
41/24 (II 9, 15)	nawiędfzá	nawiętfzá
43/7 (II 11, 2)	fyce	cię
43/24 (II 11, 19)	wśiáday	wśiáday
44/19 (II 12, 19)	zázdroč	zazdrość
46/23 (II 14, 6)	mieyfcá	mieyfce
46/26 (II 14, 9)	ninieyfczemi zwiérzch ność	mnieyfczemi zwiérzchność
47/19 (II 15, 10)	fráfunkowi	fráfunkowi
47/21 (II 15, 12)	zięmie	zięmię
48/2 (II 15, 22)	czáfów	czáfów
50/7 (II 18, 27)	beždenná	beždenná
50/15 (II 18, 35)	beż	bez
50/20 (II 18, 40)	Sióftrámi	Sioftrámi
50/31 (II 18, 51)	a	á
51/25 (II 19, 24)	darmo	dármo
53/3 (II 21, 2)	fzácuię	fzácuię
53/20 (II 22, 8)	Przybył	Przybil
53/21 (II 22, 9)	naleśce	naleścē
53/27 (II 22, 15)	ŝpryziáźliwám	ŝpryziáźliwá
54/18 (II 24, 4)	beđę	bęđę
56/6 (Sob 1, 1)	napalono	nápalono
59/10 (Sob 3, 14)	Smiéyze fyc	Smiéymy fyc
59/15 (Sob 3, 19)	dżis	dżiś
62/1 (Sob 5, 17)	tak	ták
62/2 (Sob 5, 18)	wierzyła	wierzyłá
62/17 (Sob 6, 4)	Gwałtownému	Gwałtownému
65/10 (Sob 9, 1)	plácę ... zakryty	ŝpięwám ... zákryty
67/10 (Sob 10, 1)	myły	miły
68/26 (Sob 11, 17)	korálowé	korálowé
68/28 (Sob 11, 19)	pęłna	pełna
70/7 (Sob 12, 23)	Nam	Nań
70/9 (Sob 12, 25)	łáki	łáki
70/14 (Sob 12, 30)	pokrité	pokryté
70/16 (Sob 12, 32)	y gonióny	tám y gonióny

WYKAZ BŁĘDÓW DRUKU

70/17 (Sob 12, 33)	śiadkę	śiatkę
71/10 (Sob 12, 58)	Zapádlyby	Zápádlyby
71/21 (PieśDobr 8)	cię	to
74/26 (Tarn 46)	ieg o	iego
75/4 (Tarn 52)	iefczę	iefcze
75/21 (Tarn 69)	żádného	żadného
77/1 (Tarn 105)	ale	ále
77/19 (Tarn 123)	zywotá	żywotá
80/7 (Pam 9)	Wiódleś	Wiódleś
80/11 (Pam 13)	tu	to
81/12 (Pam 46)	ložu	ložu
81/19 (Pam 53)	ktora	która
81/31 (Pam 65)	miéřzáńca	miéřzáńca
82/25 (Pam 91)	włafnie	włafné
83/3 (Pam 101)	żądafz	žadafz
83/11 (Pam 109)	řkrzytości	řkrytości
83/14 (Pam 112)	na	ná
83/25 (Pam 123)	Ne	Nie
83/30 (Pam 128)	żetrą	zetrą
84/3 (Pam 133)	z řwéy	řwéy
84/13 (Pam 143)	pořądny	požadány
84/16 (Pam 146)	do	od
84/30 (Pam 160)	przeiázd	przeiazd
84/31 (Pam 161)	pólnocznym	pólnocnym
84/32 (Pam 162)	mocny	mocnym
85/27 (Pam 189)	Cála	Cálą
86/4 (Pam 198)	co Szwéd vmié	to Szwéd/ v mnie
86/23 (Pam 217)	Iako	Iáko
86/25 (Pam 219)	nařz	nářz
87/15 (Pam 241)	żginął	zginął
87/32 (Pam 258)	Owá	Owa

Tekst
Reprodukcja fototypiczna
Transkrypcja

PIEŚNI

JANÁ

KOCHÁNOWSKIÉGO

Księgi dwoje

Nikomu álbo ráczėj wszytkim swoje księgi
Dáję, by kto nie mniémał (strách to bowiem
tęgi),
Że zá to trzebá co dáć; wszyscy dármó miéjcie.
O drukárzá nie mówię, z tym sie zrozumiejcie.

5

W Krákwie z Drukarnie Łázárzowéj,
Roku MDLXXXVI

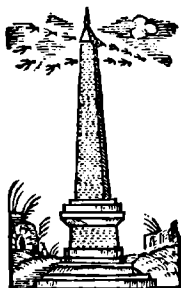
10

[A]

P I E S N I
I A N A
K O C H A N O W S K I E G O
Księgi dwoie.

Nikomu/álbo ráczęy wšytkim/ swoie Księgi
Dáig: by kto nie mniémał (strách to bowiem
tegi)
Ze zá to trzebá co dáć. wšyscy darmo miéycie :
O Drukárzá niemówié/ z tym sęe zrozumieycie.

W Krákwie z Drukarnie Lázárzowéy.
Roku M D Lxxxvj.

PIEŚNI JANÁ
KOCHÁNOWSKIÉGO
Księgi piérwsze

Pieśń 1

Intactis opulentior.

5

Byś wszystko złoto posiadł, które — powiádają —
 Gdzieś dáleko gryfowie i mrówki kopają,
 Byś pálace rozwodził nie tylko ná ziemi,
 Lecz i morzá kámieñmi zábudował swemi,
 5 Jesli dyjámentowé goździe Mus ma w rękú, 10
 Którémi natwárdszego umie požyc sęku,
 Áni ty wyswobodzisz serca z ciężkiéj trwogi,
 Áni z okrutnéj śmierci sidel wyrwiesz nogi.
 10 Lepiej polnych Tátarów dawny zwyczaj niesie, 15
 U których káždy swój dóm wozi ná koleisie,
 Lepszego rządu Gete grubi używają,
 Gdzie niwy nie mierzone wolné zbożá dają.
 Tám niewinna mácochá dziatek piérwszój zony,
 15 Sirót nędznych, przestrzega wczásu z káždéj strony; 20
 Áni z wielkim poságiem mężá rządzi, áni
 Nádzieje kładzie w głádkim miłosniku páni.
 Wielki posag — rodziców postęпки uczciwé,
 Á k temu obyczaje skrómné i wstydliwé;
 20 Występných tám nie ciérpią, lecz kto będzie krzywy, 25
 Niech sie wierci, jáko chce, nie zostanie żywy.

A2

O, ktokol-

PIESNI IANA

KOCHANOWSKIEGO

Księgi pierwszej.

Piesn I.

Intactis opulentior.

As wszystko złoto posiadał/ które powiadał
Gdzieś daleko Gryfowie/ y mrówki kopają:
Bys pałace rozwoził nie tylko na ziemi/
Lecz y morza kamieniami zbudował swemi.
Jesli diamentowe gozdbie mus ma w reku/
Którymi natwardzego umie pozyc sekę:
Ani ty wyswobodzisz serca z ciężkiej trwogi/
Ani z okrutnej śmierci siodeł wyrwieś nogi.
Lepiej polnych Tatarów dawny zwoyczay niesie/
W których każdy swój dom wozi na kolecie:
Lepiego rzadu Getę grubi używają/
Gdzie niwy niemierzone wolne zbożem dają.
Tam niewinna macocha/ dziełek pierwszej żony
Sirót niedznych przestrzega wczasu z każdej strony:
Ani z wielkim posagiem męża rzadzi/ ani
Tadzieie kładzie w gładkim miłosniku pani.
Wielki posag rodziców postępkę wzięwé/
A ktemu obyczajie skromné/ y wstydlivé/
Występnym tam nie cierpią: lecz/ kto będzie krzywy/
Niech się wierci/ iako chce/ nie zostanie żywy.

O ktokolwiek będzie chciał morby niecnotliwé/
 A domowe okrócić náiażdy krwie chciwé/
 Jesli pragnie oczyszny oycem być nazwany /
 A tymże ná wysokich kolumnach pisany :
 Niech obiedzic swą wola smie nieokróconą :
 A iego sprawy przysile wieki wiec wspomiona.
 Pónieważ cnoće żywéy my zli nie życzemy /
 Aż gdy nam z oczu zmiknie/ tóż iéy żalujemy.
 Co po tych stągach próznych : iesli ná wystepy
 Przez spary/ iáko mówią/ pátrza vsąd tepy.
 Po co státut/ y práwá chwalebne stawiamy :
 Jesli sye obyczajów bobrych nie trzymamy.
 Nie obstrąsa zbytaczynym ogniem zaráżone
 Kupca kraie chciwego : ani przesądzone
 Mrozem gwałtownym polá : Żeglarze bywali
 Wszystek świat iáko wielki kołem obiechali.
 Wobóstwo / hámbá wielka / Każé człowiekowi
 Czynić / y cierpieć wszystko : iuz on y wstybowi
 Mir dawno wypowiedział/ y cnoće niebbáły
 Poswieconey nie myśli bosstepowác stáły.
 Albo my bo spólného stárbu/ gbieżé życziwa
 Lubzka pochwała/ y głos pospolity wzywá :
 Albo w morzc/ przyczyné wśech nieszczesliwosci /
 Perły/ złoto/ y wielkiey kámiénie brogosci
 Zárzuemy : iesli grzechów żalujem státecznie
 A niepráwosci swoich. potrzebá kóniecznie
 Stéy napiérwsé poczátki żądze wykorzenić/
 A dzielem pracowitszym piészote obmienić.
 Nie umie syn sláchecki ná kón wsiésć : y w łowy
 Ná dziłki zwierz z osczepem iáchác niegotowy :
 Lepiéy kuflá swiábomy/ álbo kart pisanych/
 Baześli báć y kósteł práwem zázakázanych.

Wiec o y

O, ktokolwiek będzie chciał mordy niecnotliwe
 I domowe okrócić nájazdy krwie chciwé,
 Jesli prágnie ojczyzny ojcem być názwany
 I tymże ná wysokich kolumnach pisány,
 25 Niech objeździć swą wołą śmie nieokróconą, 5
 Á jego sprawy przyszlé wieki więc wspomiona.
 Pónieważ cnocie żywój my, źli, nie życzymy,
 Áż gdy nam z oczu zniknie, tóż jój żałujemy.
 Co po tych skárgach próznych, jesli ná występy
 30 Przez spáry — jáko mówią — pátrza urząd tępy? 10
 Po co státut i práwá chwalebne stáwiamy,
 Jesli sie obyczajów dobrych nie trzymamy?
 Nie odstraszą zbytecznym ogniem zaráżone
 35 Kupcá kráje chciwego áni przesádzone 15
 Mrozem gwałtownym polá; żeglarze bywáli
 Wszystek świat, jáko wielki, kólem objecháli.
 Ubóstwo, háńbá wielka, każe człowiekowi
 Czynić i cierpieć wszystko: już on i wstydowni
 40 Mir dawno wypowiedział, i cnocie, niedbály, 20
 Poświęconój nie myśli dostępować skály.
 Álbo my do spólného skárbu, gdzie życzliwa
 Ludzka pochwałá i głos pospolity wzywa,
 Álbo w morze przyczynę wszech nieszczęśliwości:
 45 Perły, złoto i wielkiej kámienie drogości, 25
 Zárzućmy, jesli grzechów żałujem státecznie
 I niepráwości swoich. Potrzebá kóniecznie
 Zlój napiérwsze początki żądze wykorzenić
 Á dziełem pracowitszym pieszczotę odmienić.
 Nie umié syn szláchecki ná kón wsiéć i w łowy
 50 Ná dziki żwiérz z oszczepem jácháć niegotowy; 30
 Lepiej kuflá świadómy álbo kart pisanych,
 Każesz li dáć, i kostek práwem zákazanych.

[A2v]

Więc oj-

56 Więc ojciec krzywo przysiągł, wydarł sąsiadowi
 Gotując niegodnému spadek potomkowi;
 I przybywa-ć mu rzkomo, ále nie wiem czemu,
 Závždy ná czymści schodzi páństwu niesporemu.

Pieśń 2

5

Serce roście pátrząc ná té czasy:
 Máło przedtym gołe były lásy,
 Śniég ná ziemi wysszėj łokciá leżał,
 Á po rzékách wóz nacięższy zbieżał.
 5 Teraz drzewá liście ná sie wzięły, 10
 Polné łaki pięknie zákwitnęły,
 Lody zeszyły, á po czystėj wodzie
 Idą státki i ciosáné łodzie.
 Teraz práwie świat sie wszystek śmieje:
 10 Zbozá wstáły, wiátr zachodny wieje, 15
 Ptacy sobie gniazdá omyślájá
 Á przede dniem śpiéwác poczynájá.
 Ále to grunt wesela práwého,
 Kiedy człowiek sumnienia całego
 15 Áni czuje w sercu żadnej wády; 20
 Przéczy by sie miał wstydać swojej rády?
 Temu winá nie trzebá przyléwác,
 Áni grác ná lutni, áni śpiéwác;
 20 Będzie wesół, byś chciá, i o wodzie, 25
 Bo sie czuje práwie ná swobodzie.
 Ále kogo gryzie mół zákryty,
 Nie idzie mu w smák obiad obfity,
 Żadna go pieśń, żadny głos nie ruszy,
 Wszystko idzie ná wiátr mimo uszy.

A3

Dobra

Wiec oyciec krzywo przysiągł / wydart sąsiadowi/
 Gotując niegodnému spadek potomkowi :
 A przybywać mu rzęko / ale niewiem czemu
 Zawszy na czymści schodzi państwu niesporemu.

Piesn II.

Serce roście patrząc na te czasy :
 Mąto przed tym goté były lasy.
 Śnieg na ziemi wyszey łokcia leżał/
 A po rzekách wóz nacięższy zbieżał.
 Teraz dziewa liście na sę wzięły :
 Polné łaki pięknie zaktwitnely :
 Lody zesly / a po czystey wodzie
 Idą stątki / y ciosané łodzie.
 Teraz prawie świat sę wśystek śmieie /
 Sbożá wstały / wiátr zachodny wieie :
 Ptacy sobie gmazdá omysláią /
 A przededniem spiéwac poczynáią.
 Ale to grunt wesela prawého /
 Kiedy człowiek sumnienia całego /
 Ani czuie w sercu żadney wády :
 Przeczby sę miał wstydać swoiéy rády.
 Temu winá nie trzebá przyléwac /
 Ani grác na lutni / ani spiéwac :
 Bedzie wesól byś chciał y o wodzie /
 Bo sę czuie prawie na swobodzie.
 Ale kogo gryzie mół zaktryty /
 Nie idzie mu w smák obiad obfity :
 Żadna go piesn / żadny głos nie ruszy /
 Wśytko idzie na wiátr mimo vszy.

Dobra myśli/ Którey nie przywabi/
 Choc kto ściány drogo wiedwabi:
 Niegardz moim chłodnikiem chróścianym/
 A bądź zemną ztrzęzowym / y z pijanym.

Piesn III.

Dzbanie mój piśány/
 Dzbanie polerwany/
 Bądź płacz/ bądź żarty/ bądź gorące woyny/
 Bądź miłość niesieś/ albo sen spokojny:
 Jąko kolwiek zwano
 Wino/ co w cie lano/
 Przymkni sę do nas/ a day sę nachylić:
 Chciałbym twym darem gości swych posilić.
 A ten cie nie minie/
 Choć kto mądrym słynie:
 Pijali przed tym y Philozophowie/
 A przed sie mieli spelną rozum w głowie.
 Ty zmiełczyś każdego
 Nastateczniejszygo:
 Ty mądrych sprawy/ y tajemną rade
 Na świat wydawaś przez twoją cichą zdiade.
 Ty cieśyś nadzieię
 Sercą/ które mdleię:
 Ty ubogiemu przyprawuieś rogi/
 Ze mu ani król/ ani hetman stogi.
 Trzymay sę na mocy/
 Bo cie chtëy nocy
 Z ręk niewypuscim/ aż dzień iako trzeba
 Gwiazdy rospedzi co do iedney zniebá. ~

Piesn

25

Dobra myśli, której nie przywabi,
 Choć kto ściány drogo ujedwabi,
 Nie gardz moim chłódnikiem chróściánym,
 Á bądź ze mną, z trzézwym i z pijánym.

Pieśń 3

5

5

Dzbanie mój pisány,
 Dzbanie poléwany,
 Bądź płącz, bądź żarty, bądź gorące wojny,
 Bądź miłość niesiesz álbo sen spokojny,
 Jákokolwiek zwano
 Wino, co w cię lano,
 Przymkni sie do nas á daj sie náchylić:
 Chciałbym twym dárem gości swych posilić.

10

10

I ten cię nie minie,
 Choć kto mądrym słynie:
 Pijáli przedtym i filozofowie,
 Á przedsię mieli spelná rozum w głowie.
 Ty zmiękczysz káždého,
 Nastáteczniejszého,
 Ty mądrych sprawy i tájemną ráde
 Ná świat wydawasz przez twą cichą zdráde;
 Ty cieszysz nádzieją
 Sercá, które mdleją,

15

15

Ty ubogiemu przyprávujesz rogi,
 Że mu áni król, áni hetman srogi.
 Trzymaj sie ná mocy,
 Bo cię całej nocy
 Z rąk nie wypuścim, áż dzień, jáko trzebá,
 Gwiazdy rozpedzi co do jednéj z niebá.

20

20

25

[A3v]

Pieśń

Pieśń 4

Złota to strzałá i króm wszégo jádu byłá,
Którá mié niepochybna Miłóść ugodziłá.
Bo ja w swym miłowánium troski nie nájduję,
Owszem, rádość ná sercu niewymowná czuję. 5
5 Nie to niewola służyć, ále służyć tému,
Kto twych posług niewdziéczen, to sie náwiétszému
Nieszczęściu równa. Tobie dzięká bądź, Miłóści,
Iżes mié uchwalałá takowéj żáłości.
10 Ma to twarz twojá, pámmo wszech piékniesza, w sobie, 10
10 Że człówiek rad i nierad musi służyć tobie.
Ále to zás niosá twé święté obyczaje,
Że, by kto mógl być wolen, ráczéj ci sie dáje.
Chciałbym tak być szczęśliwy i życzyłbym sobie,
15 Ábych już tę ná wieki láskę znał po tobie. 15
15 Á bodaj tá wdzięczna twarz odmiány nie znałá,
Byś dobrze i Sybillę láty przerównála.

Pieśń 5

Któ ma swégo chlebá,
Ilé czleku trzebá, 20
Może nic nie dbać o wielkié dochody,
O wsi, o miastá i wysokié grody.
5 To pan, zdániem moim,
Kto przestał ná swoim;
Kto więcéj szuka, jáwnie to znác dáje 25
Sam ná sie, że mu jeszcze nie dostáje.

[A4]

Siłá

Piesn III.

Złota to strzała/ y króm wśęgo iádu była/
 Którá mie niepochybna miłóść wgodziła.
 Bo ia w swym miłówanii troski nie náydnie/
 Owszem rádość ná sercu niewymorona czuie.
 Nie to niewola służyć: ale służyć temu/
 Kto twych posług niewdzięchen/ to sye nawietśemu
 Nieszczęściu równa: tobie dzieká bądź/ miłóści/
 Jes mie vchowata tákowey játości.
 Ma to twarz twoia/ Pánno wśech piéknieysza w sobie/
 Ze człowiek rad y nierad musi służyć tobie.
 Ale to zás miósa twé swięté obyczaie/
 Ze/ by kto mógt być wolen/ ráczey ci sye dáie.
 Chciałbym ták być szczęśliwy/ y życzyłbym sobie/
 Abych iuz te ná wieki táskę znał po tobie:
 A boday tá wdzięczna twarz odmiany nie znała/
 Bys dobrze y Sibylle láty przerównala.

Piesn V.

Kto ma swęgo chleba
 Jlé czteku trzebá/
 Moze nic niedbać o wielkie dochody/
 O wsi/ o miásta/ y wysokie groby.
 To pan zdanie moim/
 Kto przestał ná swoim:
 Kto wiecéy szuka/ iáronie to znać dáie
 Sam ná sye/ ze mu iesze nieдостаie.

Sita

Siła posiadał włości
 Kto miał chciwości :
 Trudnię to przyjdzie/ niż Turki zholdować/
 Albo waleczne Tatarsy wojować.
 Moca wiele świata
 Wziął za krótkie lata
 Król Macedoński : lecz mu sę tak zbáło:
 Ze nan samego świat był ieden máło.
 Cóż pomoże zdroiá/
 Albo władza twoiá ?
 Sercá niezłeczá żadne złotogłowy/
 Żadny skarb troski nie wybije z głowy.
 Wiec śmierć nieużyta/
 Tá za gárdło chwyta
 Bogaté pány/ iáko proste slugi/
 Ani zborguie/ dys wyciągnął dlugi.
 Lecz przedsie człowiecza
 Wszystká o tym piecza/
 Aby ku złotu złotá przybywáło :
 Bo dy nawicęcy/ lákomemu máło.
 Wszystko to zostanie
 Po twéy śmierci/ pánie :
 A cos ty zebrał przez ten czas lákomie/
 To sę zostoi niemiem w czym domu.
 Sklep ten niedobyty
 Puści pretko nity :
 A winem/ co sę ty frásujesz o nie/
 Bedzie zamaczał potómeż twóy konie.

Pieśń VI.

Acz mie

Siłą posiadł włości,
 Kto ujął chciwości;
 10 Trudnięj to przyjdzie niż Turki zholdować
 Albo waleczne Tátary wojować.
 Mocą wielé świátá 5
 Wziął zá krótkié látá
 15 Król mácedoński, lecz mu sie ták zdáło,
 Że nań sámégo świát był jeden máło.
 Cóż pomoże zbrojá
 Albo władza twojá? 10
 Sercá nie zleczą żadné złotogłowy,
 20 Żadny skarb troski nie wybije z głowy.
 Więc śmierć nieużyta,
 Tá zá gárdło chwyta 15
 Bogáté pány, jáko prosté sługi,
 Ani zborguje, byś wyciągnął długi.
 25 Lecz pr<z>edsię człowiecza
 Wszystká o tym piecza,
 Áby ku złotu złotá przybywáło;
 Bo, by nawięcój, łákomému máło. 20
 Wszystko to zostánie
 30 Po twéj śmierci, pánie,
 Á coś ty zebrał przez ten czás łákomie,
 To sie zostoi nie wiem w czyim dómie.
 Sklep ten niedobyty 25
 Puści prędko nity,
 35 Á winem, co sie ty frásujesz o nie,
 Będzie zámaczał potómek twój konie.

Pieśń 6

[A4v]

Ácz mię

Acz mię twa drogá, miła, bárzo boli,
 Nie chcę cię trzymać przeciw twojej woli;
 Z méj strony bodaj wszystko dobre miałá,
 Kędy sie kolwiek będziesz obracáá.

5 Lecz sámá widzisz, jákié wiátry wstájá, 5
 Jákié po niebie chmury sie miészájá.
 Ja wiém, co umié morze i szalony
 Wichér, ná wody słoné uniesiony.

Niech zóny srogich poháńców i dzieci
 10 Doświadczá, jákim pędem wichér leci, 10
 Morze miészájác: huczá srogie wáły,
 Á brzézne w gruncie wzdrygájá sie skáły.

Táki sie biédnej Europie dostało,
 Jenó że wołu chciaáá przysieść málo;
 15 Bo sie z nienaglá przymknáá z nią ku wodzie, 15
 Potym ják płynie, ták płynie bez łodzie.

Á tá dopiéro zlékła sie, niebogá:
 Gdzie pojórzý, zewsząd morze, zewsząd trwogá,
 20 Brzegu nie widáć, przewoźnik niepewny, 20
 Strách serce ujął, á w oczu płácz rzewny.

Á gdy do sławnej Kréty przyplýnęá,
 Z wielkiej tesknice włósy tágáć jęá,
 Skárząc sie z pláczem: „Ojczye mój laskáwy,
 Któregóm zbylá prze mé głupie spráwy!
 25 Com ja tu miałá czynić w téj kráinie? 25
 Málo jest jedná śmierć pánieńskiej winie.
 Ále ná jáwiz pláczę swéj lekkości,
 Czy mię pokusá łudzi króm winności,

30 Którá przez wrotá kościáné wychodzi, 30
 Á ná człowieká sny dziwne przywodzi?
 Lepiej li było przez morze sie pláwić,
 Czy nád po/némi kwiatkámí sie báwić?

B

By mi

Lecz nie twa droga/ miła/ bázno boli/
 Niechce cie trzymać przeciw twoięy woli:
 Z mey strony boday wszystko dobrze miałá /
 Kiedy sye kolwiek bedzieś obracała.
Lecz samá widzisz/ iakie wiatry wstają/
 Jakie po niebie chmury sye miesają.
 Ja wiem/ co wnie morze/ y salony
 Wicher ná wody stoné vmiesiony.
Niech żony stogich pohánców/ y dzieci
 Doswiadczą/ iakim pedem wicher leci/
 Morze miesając : huczą stogie wáły/
 A bieżné w gruncie wzdrygają sye stáły.
Tak ci sye biédnéy Europie dostało /
 Jeno że wolu chciála przysięść máło :
 Bo sye znienáglá przymknął z nią ku wodzie/
 Potym iak płynie tak płynie bez łódzie.
A tá dopiero zlekła sye niebogá/
 Gdzie poyżrzy zewsiąd morze/ zewsiąd trwogá.
 Biegu niewidąc/ przewoźnik nie perony /
 Strách serce wiał/ á w oczu płącz rzewny.
A gdy do staronéy Kréty przyplynęła/
 Z wielkiéy testnice włosy targác ielá.
 Stárżąc sye z płaczem : Oycze mój łáskawy/
 Któregom zbyła prze mé głupie spráwy.
Com ia tu miałá czynić w téy kráinie ?
 Máło iest iedná śmierć pánienskiéy winie.
 Ale ná iawisł płáczswey lekkości ?
 Czy mie pokusá ludzi króm winności ?
Która przez wrotá kosciané wychodzi/
 A ná czlowieká sny dziwne przywodzi.
 Lepiéy li bylo przez morze sye pláwić/
 Czy nád polnémi kwiatkami sye bawic ?

By mi sje teraz dostał iako w rece
 On wót bezecny/ bylby w takiy mece/
 Zeby mu zelba musiały spásć rogi/
 Chociaż byl v mnie niedawno tak drogi.
 Nie miałam wstydu dóm swóy opuszczając /
 A teraz niémam śmierci odkładając:
 Boże mój/ iesli słyshysz prosbe moie/
 Uciechay dziś nágo w posrzedku lwów stoie.
 Pierwéy niż plesnia piękna twarz przypádnie/
 A zupełnému ciálu krasá spádnie:
 Uciechay mie wilcy pojrą w téy gładkości/
 A po pustyniach rozniosą mé łosci.
 Utkzemna dziewko/ oyciec ci przyciska/
 Czemu nie vmrzysz: strzyma cie tá niska
 Jedlina/ y pás zamiesiony wcale:
 A ieslić milsa śmierć ná ostréy skále/
 Day sje w moc wiátróm/ á skocz z gory smiele:
 Użbysz wolála siedziéc v kádziele
 Królewská dziewka/ y byc w rece dána
 Srogitéy pogánce / winná bywóshy pána.

Piesn VII.

Kudna ráda w téy micrze/ przyidzie sje roziechác/
 A przez ten czas wesela/ y lutnie zaniechác:
 Wszystká moia dobra mysl z toba precz odchodzi/
 A z tego mie więziema nikt nie wyswobodzi/
 Dokad ciezas nie wyjrze/ páni wsech pięknieysza/
 Co ich kolwiek przyniosła chróila teraznieysza.
 Już mi z myśli wypadły té obecne twarzzy:
 Twoie nadobné lice iest podobné zarzy:

Która

By mi sie teraz dostał jáko w ręce
 Ón wól bezecny, byłby w táki(é)j męce,
 35 Żeby mu ze łbá musiały spaść rogi,
 Choćaj był u mnie niedawno ták drogi.
 Nie miałám wstydu dóm swój opuszczając 5
 I teraz nie mam śmierci odkładając.
 Boże mój, jeśli słyszysz prośbę moję,
 40 Niechaj dziś nágo w pośrodku lwów stoję.
 Pierwej niż pleśnią piękna twarz przypadnie 10
 I zupełnému ciáhu krasá spádnie,
 Niechaj mię wilcy pożrą w tój gładkości,
 Á po pustyniach rozniosą mé kości”.
 45 „Nikczemna dziewczko — ojciec ci przyciska —
 Czemu nie umrzesz? Strzyma cię tá niska
 Jedliná i pás zániesiony w cále; 15
 Á jeślić milsza śmierć ná ostrój skále,
 50 Daj sie w moc wiátrom á skocz z góry śmiele,
 Nizbys wolálá siedziéć u kądziele,
 Królewska dziewczká, i byé w ręce dáná
 Srogiej pogánce, winná bywszy páná”. 20

Pieśń 7

Trudna rádá w tój mierze, przyjdzie sie rozjechać,
 Á przez ten czas wesela i lutnie zániechąć.
 Wszystká moją dobra myśl z tobą precz odchodzi, 25
 Á z tego mię więzienia nikt nie wyswobodzi, 5
 Dokąd cię zaś nie ujrzę, páni wszech piękniejsza,
 Co ich kolwiek przyniosłá chwilá terálniejsza.
 Już mi z myśli wypadły té obecné twarzy;
 Twoje nadobné lice jest podobné zarzy,

[Bv]

Którá

10 Która nád wielkim morzem ráno sie czérwieni,
 Á z nienaglá ciemności nocné w swiáttöść mieni.
 Przed nią gwiazdy drobniejszé po jednéj znikáją
 I ták już przyszléj nocy nieznácznie czekáją.
 15 Tákaś ty w oczu moich. Szczęśliwa to drogá, 5
 Po kotórej chodźć będzie ták udátna nogá.
 Zajrzę wam, gęsté lásy i wysokié skáły,
 Że przede mną będziecie táką rozkosz miály:
 Usłyszycie wdzięczny głos i przyjemné słowá,
 Po kotórych sobie teskni biédna moją głowá. 10
 20 Lubéż moje weselé, lubéż mé biésiády!
 Mnie podobno już prózno szukác inszej rády,
 Jeno smutnégo serca podpiérác nádzieją:
 W nádzieję ludzie orzá i w nádzieję sieją. 15
 Á ty ták srogą nie bądź áni mié tym karzy,
 Bych długi nie miał widziéć twojéj piéknéj twarzy.

Pieśń 8

Gdziekolwiek jest, Bożec pošli dobrą godzinę.
 Jaciem twój był, jáko żywo, i twoim zginę.
 Ták to Bóg przejrzał od wieku, á nie żáłuję, 20
 Bo w tobie więcéj niż we stu inszych nájduję.
 5 Nie tylkoś nád inszé głádszą sie urodziłá,
 Áleś i zwyczajmi twarzy nic nie zelżyłá;
 Á jáko wdzięcznie szmárákiem złoto sie dwoi,
 Ták téj szláchetnéj duszy w tym cieie przystoi. 25
 10 Szczęśliwy ja człowiek, bych mógl ták użyć tego,
 Jákobych sie nie omylił, co jest lepszégo.
 Lecz jáko ná błédnym morzu: nie tám, gdzie chcémy,
 Ále gdzie nas wiátry niosą, płynąc musiémy.

B2

Jednak

Która nad wielkim morzem rano syc czerwieni/
 A zmienagła ciemności nocne w światłość niemi :
 Przed nią gwiazdy drobniejszy po iedney znikają/
 A tak iuz przysłły nocy nieznacznie czekaia.
 Takas ty w oczu moich : sczesliwa to droga /
 Po której chodziec będzie tak wdát na nogá :
 Zayrze wam geste lasy y wysokie stáły/
 Ze przedemną będziecie taką rostkoss miáły :
 Uslyszycie wdzieczny glos / y przyiemne slowá/
 Po których sobie testni biédna moia głowá.
 Lubes moje wesele / lubes me biésiady :
 Mnie podobno iuz prózno szukać insey rády /
 Jeno smutnego serca podpierać nádzieia :
 W nádzieie ludzie oza / y w nádzieie sieia.
 A ty tak sroga nie badz ani mie tym Karzy /
 Bych dlugo niemial widziec twoiey piekney twarzy.

Piesn VIII.

B Dzieskolwiek iest / Bozec posli dobra godzinie :
 Jaciem twoy byl / iako żywo / y twoim zginie.
 Tak to Bog przyjrzał od wieku : a nie żaluie /
 Bo w tobie wiecéy niż we stu inseych náydnie.
 Nie tylkos nad insey gládssa syc wrodzila /
 Ales y zwyczajami twarzy nic nie zelzyla :
 A iako wdziecznie smarákiem zloto syc dwoi :
 Tak téy słachetney duszy w tym cieie przystoi.
 Sczesliwy ia czlowiek / bych mógł tak vzye tego /
 Jakobych syc nie omylit / co iest lepszego :
 Lecz iako na blednym morzu / nie tam gdzie chcemy /
 Ale gdzie nas wiátry niosa / płynąc musimy.

Jedną albo miłość zmysła sny sama sobie/
 Albo y ty niecheeß/ bych miał zwetpić o tobie.
 Tá nadzieia świat mi słodzi: á bych inaczey
 Doznac miał (vchoway pánie) vmártbym ráczey.

Piesn IX.

Czceny sobie być rádzi:
 Koszaj pánie czeládzi/
 Niechay ná stół dobrego winá przynasáta/
 A przy tym w złoté gesli/ albo w lutniá graia.
 Kto tak mądry je zgádnie/
 Co nan iutro przypádnie:
 Sam Bóg wie przyshtë rzeczy/ á smiecie sye zniebá/
 Kiedy sye człowiek troscze wiecéy niżli trzebá/
 Száfuy gotowym bącznie:
 Ostaték/ iáko zącznie/
 Tak fortuna niech kona : raczyli kástawie/
 Raczyli též inaczey : my siedziem w iey práwie.
 V fortuny to snadnie/
 Ze kto stojac vpádnie :
 A który był dopiero v niéy pod nogámi/
 Pátrzayze go pochwili/ á on gárdzi námi.
 Wsystko sye dziwnie plecie
 Tá tym tu biédnym swiecie:
 A ktoby chciał rozumem wsystkiego dochodzić/
 A zginie/ á nie bedzie vmiat w to vgodzić.
 Prózno ma mieć ná pieczy
 Smiertelné wieczné rzeczy :
 Dosyc ná tym kiedy wie/ że go to nie minie/
 Co z przyzrzenia pánskiego ob wieku mu płynie.

A nigdy

Jednak álbo miłość zmysła sny sámá sobie,
 Álbo i ty nie chcesz, bych miał zwętpić o tobie.
 15 Tá nadziejá świat mi słodzi; á bych ináčéj
 Doznác miał (uchowaj Pánie) — umárłbym ráczéj.

Pieśń 9

5

Chcemy sobie być rádzi.
 Rozkaż, pánie, czeládzi,
 Niechaj ná stól dobrého winá przynaszájá,
 Á przy tym w złoté gęśli álbo w lutniá grájá.
 5 Kto ták mądry, że zgádnie, 10
 Co nań jutro przypádnie?
 Sam Bóg wié przyszlé rzeczy, á śmieje sie z niebá,
 Kiedy sie człowiek troszcze więcéj nizli trzebá.
 Száfuj gotowym bácznie.
 10 Ostátek, jáko zácznie, 15
 Ták Fortuná niech kona: raczy li láskáwie,
 Raczy li téz ináčéj — my siedziém w jéj práwie.
 U Fortuny to snádnie,
 Ze kto stojąc upádnie,
 15 Á który był dopiéro u niéj pod nogámi, 20
 Pátrzaże go po chwili, á ón gárdzi námi.
 Wszystko sie dziwnie plecie
 Ná tym tu biédnym świecie,
 Á kto by chciał rozumem wszystkiého dochodzić,
 20 I zginie, á nie będzie umiał w to ugodzić. 25
 Prózno ma miéc ná pieczy
 Śmiertelny wieczné rzeczy:
 Dosyc ná tym, kiedy wié, że go to nie minie,
 Co z przejrzenia Páńskiego od wieku mu płynie.

[B2v]

Á nigdy

- 25 A nigdy nie zablądzi,
 Kto tak umysł narządzi,
 Jakoby umiał szczęście i nieszczęście znosić:
 Tému mężnie wytrzymać, w owym sie nie wznosić.
- 30 Chwałę szczęście státeczné; 5
 Nie chce li téż być wieczné,
 Spuszczę, com wziął, á w cnotę własną sie ogárnę
 I uczciwéj chudoby bez poságu prágnę.
- Nie umiém ja, gdy w żagle
 Uderzą wiátry nagle, 10
 35 Krzyżem pádác i świętych przenájdowác dáry,
 Áby lákoméj wodzie tureckie towáry
 Bogáctwá nie przydáły,
 Wpadwszy gdzie między skály.
 Tám ja bezpiecznym sercem i pełen otuchy 15
 40 W równéj fúście popłynę przez morskie rozruchy.

Pieśń 10

- Kto mi dał skrzydlá, kto mié odział pióry
 I ták wysoko postáwił, że z góry
 Wszystek świat widzę, á sam, jáko trzebá, 20
 Tykam sie niebá?
- 5 To li jest ognién ón nieugászóny
 Złotého slóńcá, ktoré, nieskóńczóny
 Biég bieząc, wrotné od początku światá
 Prowadzi látá? 25
- 10 To li jest ón krąg odmiennéj światłósci,
 Wódz gwiazd różlicznych i sprawcá żyzności?
 Słyszę głos wdzięczny. Prze Bóg, á ná jáwi,
 Czy mié sen báwi?

B3

Tu, wi-

A nigdy nie zablądzi/
 Kto tak wymysł nárządzi/
 Jákoby umiał szczęście/ y nieszczęście znośić/
 Tému mężnie wytrzymać/ w owym sye nie wznosić.
 Chwale szczęście státeczné :
 Niechceli téż być wieczné :
 Spuścze com wziął/ á w cnote własná sye ogárne/
 A wczciwéy chudoby bez poságu prágne.
 Nieumiém ja/ gdy w żagle
 Wderzą wiatry nagle/
 Krzyjem pádác/ y swietych pizenáydowác dáry/
 Aby łákomey wodzie Tureckie towáry
 Bogáctwá nie przydáły/
 Wpadwósy gózie między stáły :
 Tám ja bezpiecnym sercem/ y pełen otuchy
 W równéy fúście poplyne przez morstkie rozruchy.

Piesn X.

To mi dáł strzydlá/ Kto mie odział pióry/
 A tak wysoko postáwił/ że zgóry
 Wsystek swiát widze/ á sam iáko trzeba
 Tykam sye niebá :
 Toli jest ogien ón meugásony
 Złotégo stónca/ Które niestóneczony
 Biég biejąc wrotné od poczatku swiátá
 Prowadzi látá :
 Toli jest ón krąg odmiennéy swiátkosci/
 Wódz gwiazd rozlicznych/ y sprawcá żyznosci :
 Slysze glos wdzieczny : prze Bóg/ á ná iáwi/
 Czy mie sen báwi :

Pieśni J. Kochanowskiego

Tu widze/ani ciemné mgły dochodzą/
 Ani śnieg/ ani zimné grády słońdzą :
 Wieczna pogoda/ dzien ná wszystkie strony
 Trwa nieścónczony.

Godné pałace twoiéy wielmożności/
 Pánie/ á iákéy cnotá dostóyności/
 Widze ná oko : bowiém wedle ciebie
 Na miéysce w niebie.

Żtoby cie nieznał/ Lechu Słowianinie/
 Żtórýs napierwéy zásiadł w téy kráinie/
 I opánował męstwem swoím mocné
 Bzégi północné.

Króká pátrzy/ iáko siedząc tak wysoko/
 Przed sie ku miástu swému stánia oko :
 Wánde wydawa wbiór : bo z postáwy
 Żda sýe mąż práwy.

Tu y fortélny Przemyśl iest wniesióny/
 I ten/ co dostał trefunkiem koróny/
 Dojrzał sýy zdrády/ gdzie kón przedkónogi
 Bięgl zawód drogi.

Bóg fałsu niechce : á iáko miłuié
 Spráwiedliwégo/ Piast y dzis to czuie :
 Bo miéjka w niebie/ á iego cné plemie
 Rzadzilo ziemié.

Zemowit stoi wedla oycy práwie
 Z drugiémi równo : ty wyszéy Miecławie/
 Żtóregó spráwa Chrzesćjánski zakon
 Podan Polakóm.

Tuż po nim widze męjne Bolestawy/
 Prze którých dziélnosć/ y státeczné spráwy/
 Polska široko swych gránic pómknełá/
 I sercé wzięłá.

W téy

Tu, widzę, áni ciemné mgły dochodzą,
Áni śnieg, áni zimné grády szkodzą;
15 Wieczna pogodá, dzień ná wszystkie strony
Trwa nieskończony.
Godné pálace Twojej wielmożności, 5
Pánie, á jákiej cnotá dostojności,
Widzę ná oko, bowiem wedle Ciebie
20 Ma miejsce w niebie.
Kto by cię nie znał, Lechu Słowiáninie,
Któryś napiérwój zásiadł w tój kráinie 10
I opánował męstwem swoim mocné
Brzegi pólnocné ?
25 Kroká pátrż, jáko siedząc ták wysoko,
Przed się ku miástu swému skłánia oko.
Wándę wydawa ubiór; bo z postáwy 15
Zda się mąż práwy.
Tu i fortélny Przemysł jest wniesióny,
30 I ten, co dostał trefunkiem koróny,
Doórzawszy zdrády, gdzie kón prędkonogi
Bięgl zawód drogi. 20
Bóg fałszu nie chce; á jáko miłuje
Spráwiedliwego, Piast i dziś to czuje,
35 Bo mieszka w niebie, á jego cné plemię
Rządziło ziemię.
Zemowit stoi wedla ojca práwie 25
Z drugiemi równo; ty wysszėj, Miecláwie,
Którego spráwą chrześcijáński zakón
40 Podan Polakóm.
Tuż po nim widzę męzné Bolesłáwy,
Prze których dzielność i státeczne spráwy 30
Polská szeroko swych gránic pómknęłá
I serce wzięłá.
[B3v] W tój

45 W téjże jest liczbie ón zakonnik święty
 Z cieniów klasztornych ná królestwo wzięty.
 Są dwa Leszczkowie; jest król wzrostem máły
 Ále mąż śmiały.
 50 Widzę Jágiellá i dwu Kázimiérzu, 5
 Dobrych ták w boju, jáko i w przymiérzu.
 Widzę i ciebie gwiaździe równym práwie,
 Cny Władysłáwie.
 Tu téż jest Olbrácht, król sercá wielkiego,
 Tuż z Áleksándrem Sygmunt, zá którégó 10
 55 Polská zákwitlá, á po długim boju
 Wytchlá w pokoju.
 Szláchetné dusze, które swéj dziélności
 Macie zaplátę niebieskié rádości,
 Życzie ojczyźnie, áby wam rodziłá 15
 60 Podobnych siłá. 15
 Á ten, co po was dziś páństwo spráwuje,
 Niechaj fortunnie i zdrów nam pánuje,
 Á zwierzónégó nie wzdawa opieku,
 Áż pełen wieku. 20

Pieśń 11

Stronisz przede mná, Néto nie tykána,
 By więc sárneczká, kiedy obłákána
 Mácierze szuka po górách ustrónnych,
 Nie bez bojáźni i postráchów płónnych. 25
 5 Bo by sie namniéj ná drzewie wżeżyły
 Powiéwné listki, by namniéj ruszyły
 Jászczórki krzakiem, tá sie duszá zléknie,
 Áż od bojáźni ná ziemi przykléknie.

[B4]

Lecz

Wtęże jest liczbie ón zakonnik święty/
 Z ciemów klasztornych na królestwo wzięty.
 Są dwa Leszczkowie: jest król wzrostem mały/
 Ale mają siemiąty.

Widze Jagellá/ y dwu Kazimiérzu /
 Dobrych tak w boiu/ iako y w przymierzu :
 Widze y ciebie gwiazdzie równym prawié/
 Cny Władysławie.

To też jest Olbracht/ Król serca wielkiego :
 Tuż z Alexandrem Sygmunt: za którego
 Polska zakwitła/ a po długim boiu
 Wychła w pokoiu.

Szlachetné duše/które swéy dziélności/
 Macie zapłate niebieskie radosci :
 Życzcie oyczyźnie/ aby wam rodziła
 Podobnych siła.

A ten co po was bżis państwo sprawnie/
 Niechay fortunnie/ y zdrow nam panuie :
 A zwierzonego nie rozdawa opieku
 Aż peten wieku.

Piesn XI.

Stronis przedemną Nęto nietykana/
 By wiec sárneczka/ kiedy oblatkana
 Macierze szuka po górach ostronnych/
 Nie bez boiaźni/ y postrachow ptónnych.
 Bo by sye namniéy na drzewie wzieżły
 Powiérné listki : by namniéy ruszyły
 Jászcórki krzakiem/ tá sye dusia zleknie/
 Aż od boiaźni ná ziemi przykleknie.

Lecz ja nie iako niedźwiędz/ albo mścira
 Myśle cie drąpác lwica popedliwa :
 Przestan też kiedy za macierzą chodzić/
 Już sye ty moześ mejowi przygodzić.

Piesn XII.

Sysze wyznác / bo sye już niemáš ná co chowác.
 Nigdy bych był nie wierzył/ bych tak miał żatowác/
 Tego zwłasczá/ co nigdy mým własným nie było :
 Poprawdzic mi nie práwie złe serce tusyło.
 Aleciem bázno nagle wypadł z téy nádzieie/
 A moiéy sye przygodzie nieprzyiaciel śmieie.
 Kto drugi ma bez prace/ o co snadź dbał máto/
 A mnie zá mé stáranie złe szesćcie potkáto.
 Samem swą własná ręká te winnice grodził/
 Aby iéy był ani zwiérz/ ani zły pták škodził.
 Poléwatem/ żeby iéy slónce nie suszyło/
 Nakrywatem/ żeby iéy zimno nie mroziło.
 A kiedy mie najlepšie miály podkác gody/
 Niewiem co zá zły człowiek oberwał iągody.
 A wzywa z rostkosa / czego dostał snadnie/
 A mnie pátrzac ieno sye serce nie rozpádnie.
 Bodayże nie przechorwał/ á boday poleżał :
 Niewiem iako mie do grón tak pięknych vbieżał.
 Ja sobie tak dobrych lat doczekác nie tuše :
 Podobno/ iako niedźwiędz/ tápe lizác musze.

Piesn XIII.

10 Lecz ja nie jáko niedźwiédź álbo mściwa
 Myślę cię drápác lwicá popędliwa.
 Przestań téż kiedy zá mácierzą chodzić:
 Już się ty możesz mężowi przygodzić.

Pieśń 12

5

Muszę wyznać (bo się już niemász ná co chowác):
 Nigdy bych był nie wierzył, bych ták miał żáłowác,
 Tego zwłaszczá, co nigdy mym własnym nie było.
 Po prawdzie mi niepráwie źle serce tuszyło.
 5 Áleciem bárzo nagle wypadł z téj nádzieje, 10
 Á mojej się przygodzie nieprzyjaciél śmieje.
 Kto drugi ma bez prace, o co snadź dbał máło,
 Á mnie zá mé stárání złé szczęście potkáło.
 10 Samem swą własną ręką tę winnicę grodził, 15
 Áby jój był áni źwierz, áni zły ptak szkodził;
 Poléwałem, żeby jój sólńce nie suszyło,
 Nákrywałem, żeby jój zimno nie mroziło.
 Á kiedy mię nalepszé miály potkác gody,
 Nie wiem, co zá zły człowiek oberwał jágody.
 15 I używa z rozkoszą, czego dostał snádnie, 20
 Á mnie pátrząc jeno się serce nie rozpádnie.
 Bodajże nie przechował á bodaj polezał!
 Nie wiem, jáko mię do grón ták pięknych ubiezał.
 Ja sobie ták dobrych lat doczekác nie tuszę;
 20 Podobno jáko niedźwiédź łápę lizác muszę. 25

Pieśń 13

[B4v]

O piękna

O piękna nocy nád zwyczaj tych czasów,
 Pátrż ná nas jásno wpośrzód tych tu lásów,
 Gdzie jáko pszczoły wkoło swego páná
 Straż dzierzém, niécąc ognié aż do ráná.
 5 Bodaj szczęśliwie tę drógę odpráwił 5
 I wszystko wedle myśli swojej spráwił
 Pan świętobliwy, którému nie miáła
 Polská w dobroci równia, jáko wstála.
 10 I już nam ma być ten pohániec srogi, 10
 Który niedawno padał nam pod nogi,
 Kiedy Stárodub, z gruntu wysádzony,
 Pod miecz okrutny lud wydał zwierzony?
 Álbo gdy pychá nie mogła pokorze
 Wytrzymáć stusu, á w głębokié morze
 15 Krwáwy Niepr płynął, miecąc ná ostrowy 15
 Moskiewskié łupy i pobité głowy?
 Prze Bóg, tychżesmy ojców dzieci, czyli
 W ták krótkim wiekusmy sie wyrodzili?
 20 Świéty pokoju, tę masz wádę w sobie, 20
 Że ludzie rádzi zgnuśnią przy tobie.
 Wiécój ci sárbrá i złotá dziś mamy,
 Wiécój pólmisków ná stoły dawamy;
 Co po tym, kiedy siedziém ják ná ledzie,
 Á gránic ná nas ládá kto ujedzie.

Pieśń 14

25

Pátrżaj, jáko śniég po górach sie bieli,
 Wiátry z pułnocy wstájá,
 Jeziorá sie ścinájá,
 Żorawie, czujác zimę, precz lecieli.

C

Nam

Piękna nocy nad zwyczaj tych czasów/
 Patrz na nas jasno w posród tych tu lasów:
 Gdzie/ iako psczoły/ w kolo swego pana
 Straż dzierzem/ męcząc ogień aż do rana.
Wo day szczęśliwie te droge odprawił/
 I wszystko wedle myśli swojej sprawił/
 Pan światobliwy: któremu nie miała
 Polska w dobroci równia/ iako wstata.
 I iuz nam ma być ten pohaniec frogi/
 Który niedawno podał nam pod nogi/
 Kieby Starodub z gruntu wysadzony
 Pod miecz okrutny lud wydał zwierzony.
 Albo gdy pycha nie mogła pokorze
 Wytrzymać stuszu/ a w głębokie morze
 Krwawy Niepłynał/ męcząc na ostrawy
 Mostkiewskie lupy/ y pobite głowy.
 Prze Bog/ tychże smy oyców dzieci: czyli
 W tak krótkim wieku smy sye wyrodzili:
 Święty pokoiu/ te masz wade w sobie/
 Ze ludzie ródzi zgnuszenia przy tobie.
 Wiecey ci srebra/ y zlotá dzis mamy/
 Wiecey półmisków na stoly dawamy:
 Co potym: kiedy siedziem iak na ledzie/
 A granic na nas lada kto wiedzie.

Piesn XIII.

Atrazay iako śnieg po górach sye bieli/
 Wiatry z pulnocy wstaią /
 Jeziora sye scinaia /
 Zorawie czuic zime/ precz lecieli.

C

Nam

Nam nielza iedno pátrzać téż swé rzeczy/
 Niechay drew do kominá/
 Na stół przynoszą winá/
 Ostatek niechay Bóg ma na swéy pteczy,
 Przypadków dalszych żaden z nas nie zgádnie :
 A próżno myślić o tym/
 Co známi będzie potym :
 W godzinie wšyſtko Bóg wyróci śnádnie.
 Krótki wiek długiey nádzieie nie lubi.
 Niechay nieschobzi cáto
 Cóc sye do rąk dostało :
 Za to co ma być/żadenci nie slubi.
 Jeleniom nowe rogi wyrastaia :
 Nam gdy raz młodość minie/
 Już ná wieki wiekóm ginie/
 A záwždy gorſe lata przypadaia.

Pieśń XV.

Nie zá stárániém/ áni pize ma sprawe/
 Miła/ po tobie znam taką postawę :
 Szukay iáko chceš nie naydzieš przyczyny/
 Chybá żeć miłſzy podobno kto iny.
 A ia co mam rzec : niechce sye przeciwic :
 Temu sye iedno nie moze wydziwic/
 Ż kad te meſtałość białégłowy máia !
 Że sye/ iáko wiátr letni/ odmieniaia.
 Nie dawne czasy/ gdy mié poczytano
 W liczbę fortunnych/ y zá tego miano/
 Któzy mógl wšyſtko otrzymác w ciebie/
 A mnie sye zdáło/ żem był wšyſtek w niebie.

Dziś

5 Nam nie lza jedno pátrzać též swé⟨j⟩ rzeczy:
 Niechaj drew do kominá,
 Ná stół przynoszą winá,
 Ostátek niechaj Bóg ma ná swéj pieczy.
 Przypadków dálszych żaden z nas nie zgádnie; 5
 10 I prózno myślić o tym,
 Co z námi będzie potym:
 W godzinie wszystko Bóg wywróci snádnie.
 Krótki wiek długiéj nádzieje nie lubi.
 Niechaj nie schodzi cáło, 10
 15 Coć sie do rąk dostáło:
 Zá to, co ma być, żaden ci nie ślubi.
 Jelenióm nové rogi wyrastáją,
 Nam gdy raz młodość minie,
 Juž ná wiek wiekóm ginie, 15
 20 Á zázwdy gorszé látá przypadáją.

Pieśń 15

Nie zá stárániém áni prze mą spráwę,
 Miła, po tobie znam taką postáwę.
 Szukaj, jáko chcesz, nie najdziesz przyczyny, 20
 Chybá żeć milszy podobno kto iny.
 5 Á ja co mam rzéc? Nie chcę sie przeciwić.
 Temu sie jedno nie mogę wydziwić,
 Skąd tę niestałość białégłowy máją,
 Że sie jáko wiátr letni odmieniáją. 25
 10 Niedawné czásy, gdy mię poczytano
 W liczbę fortunnych i zá tego miano,
 Który mógl wszystko otrzymác u ciebie,
 Á mnie sie zdáło, žem był wszystek w niebie.

[Cv]

Dziś

15 Dziś inné wiátry przeciwko mnie wieją,
 Stráciłém wszystko zaráz i z nádziejá.
 Nie wiem, co mié zá wiédzmá osypálá
 I lichem zdrádných słów uczárowálá.
 Niech ci sie, miła, wszystko dobré wodzi, 5
 Z kimkolwiek przestác twoje serce godzi,
 20 Ále rozeznác umiéj przyjacielá,
 Á trudno náléżć masz jednégó z wielá.
 Nie dufaj temu, kto gładkość miłuje,
 Bo ten ná słábym gruncie sie buduje: 10
 Słońce jednáko i pádnie, i wschodzi,
 Nam záváždy z láty cokolwiek odchodzi.
 25 Á gdy czás przyjdzie ostatniéj potrzebie,
 Ledwé sie najdzie, kto ciáło pogrzebie.
 Tákim ja chcę być przyjacielem tobie, 15
 Lecz wolę, że ty pláczesz ná mym grobie.

Pieśń 16

Królóm moc ná poddáné i zwiérzchność dáná,
 Á królowie zás máją nád sobá Páná,
 Który wszystkimu świátu sam rozkázuje, 20
 Ná ziemi i ná niebie wiecznie króluje.
 5 Nie wszyscy z jedným szczęściém ná świat sie rodzą:
 Szérréj jedni niż drudzy swé płoty grodzą,
 Ten ma wielé nád inszé w zacności domu,
 Ten dobrá sławá nie da naprzód nikomu, 25
 10 Zá tym przyjaciól wiécéj. Śmierć spráwiedliwa
 Jednákiégó ná wszystki práwá używa.
 Kto bądź, ten bądź — ná kogo lós naprzód pádnie,
 Ták páná, jáko sługę poima snádnie.

C2

Komu

Dżis inné wiátry przeciwko mnie wiejá/
 Strácićem wśyſtko záraz y z nádzieią:
 Nie wiem co mie zá Wiedźmá ofypáłá/
 A lichem zdrádných słów wczárowáłá.
 Niechci ſye/ miłá/ wśyſtko dobre wodzi/
 Z kimkolwiek przeſtác twoie ſerce godzi:
 Ale rozeznác umiey przyaciéłá/
 A trudno náleſć maſ iednégo z wielá.
 Nie dufay temu/ kto głádkoſć miłue/
 Bo ten ná słábym gruncie ſye buduie:
 Słonce iednáko y pádnie y wſchodzi/
 Tam záwždy z láty cokolwiek odchodzi.
 A gdy czas przydzie oſtátniey potrzebie/
 Ledwé ſye naydzie/ kto ciáto pogrzebie:
 Takim iá chce byc przyaciélem tobie:
 Lecz wole/ że ty pláczefſ ná moim grobie.

Piesn XVI.

Królom moc ná poddáné/ y zwiérzchnoſć dáńá/
 A Królowie záſ máią nád ſobą páńá/
 Który wśyſtkiemu ſwiátu ſam roſkázuie/
 Ná ziemi/ y ná niebie wiecznie króluie.
 Nie wśyſcy z iednym ſzczéściém ná ſwiát ſye rodzą/
 Szerzey iedni/ niź duudzy/ ſwé płoty grodzą:
 Ten ma wiele nád inſé w zacnoſci domu/
 Ten dobriá ſławę nieda naprzód ni komu:
 Zá tym przyaciól wiecéy: śmierć ſpráwiedliwá/
 Jednákiego ná wśyſtki práwá wzywá.
 Kto bądź/ ten bądź/ ná kogo lóſ naprzód pádnie/
 Tak páńá/ iáko ſlugę/ poima ſnádnie.

C ij Komu

Komu zawždy nad szyją wiszą miecz goły/
 Nie uczynią mu smaku przyprawne stoły:
 Nie pomoże mu do snu słodkie śpiwianie:
 Sen w prostacków przyymie y złe posłanie.
 Kto swą chciwość na tym co dosyć miarkuje/
 Tego ani durzliwe morze strasuje/
 Ani ciężki grad / ani złe wrodzaje/
 Kiedy dzierwo to ciepłu / to zimnu káie.
 Delphinowie swé morzاً ściesnióne czują/
 Bawiem już y ná wodzic zamki budują:
 Wszystkie syc do roboty czeladź rzucił/
 A sam Pan : bo mu syc już ziemią przykrzyłá.
 Ale boiażn / y grozاً páná prowadzاً /
 A z wysokich páłaców pchác syc nie dádzą :
 Na okretli budowny / na kónli wsiedzie/
 Trostą w okrecie / trostą zá siódlém bedzie.
 A iesli ani mármór serdeczney rány /
 Ani włzاً jedwabiem obité ściány/
 Przecz mam zayrzéc kosztownych páłaców komu/
 A nie ráczey w swym miešťác oyczystym domu :

Piesn XVII.

Słonce już pádło / ciemna noc nádhodzi/
 Niewiem co zá głos vsu mych dochodzi :
 Postoie máto / á dowiem syc perwie/
 Dla czego pláczé tá páni ták rzeronie.
 Już to dziesiąté láto niebo toczy/
 Jáko mé smutné záwsze pláczą oczy :
 A doład mi syc miły móy nie wróci/
 Zaden ná swiecie trosti méy nie skróci.

Już

Komu z wždy nád szyją wisi miecz goły,
 Nie uczynią mu smáku przypráwné stoły,
 15 Nie pomoże mu do snu słodkie śpiéwání ;
 Sen u prostaków przyjmie i złé poslánie.
 Kto swą chciwość ná tym, co dosyć, miárkuje, 5
 Tego áni burzliwe morze frásuje,
 Áni ciężki grad, áni złé urodzáje,
 20 Kiedy drzewo to ciepłu, to zimnu łáje.
 Delfinowie swé morzá ścieśnióne czują,
 Bowiém już i ná wodzie zamki budują: 10
 Wszystká sie do roboty czeladź rzuciła,
 I sam pan, bo mu sie już ziemiá sprzykrzyła.
 25 Ále bojaźń i grozá páná prowadzá
 I z wysokich páłaców pcháć sie nie dádzá :
 Ná okręt li budowny, ná kón li wsiędzie — 15
 Troská w okręcie, troská zá siodłem będzie.
 Á jesli áni mármór serdecznej rány,
 30 Áni ulzá jedwabiem obité ściány,
 Przécz mam zajrzéc kosztownych páłaców komu,
 Á nie ráczéj w swym mieszkác ojczystym domu? 20

Pieśń 17

Słóńce już pádło, ciemna noc nádchodzi,
 Nie wiem, co zá głos uszu mych dochodzi.
 Postoję málo, á dowiém sie pewnie,
 Dlaczego plácze tá páni ták rzewnie. 25
 5 „Już to dziesiątę láto niebo toczy,
 Jáko mé smutné z wwsze pláczá oczy,
 Á dokąd mi sie miły mój nie wróci,
 Żaden ná świecie troski méj nie skróci.

[C2v]

Już

Już wszyscy inszy ná zad przyjecháli,
 10 Którzy nieszczęsnéj Troje dobywáli,
 Jam tylko sámá bez mężá zostála:
 Sroga Fortuná, tá mi go zájrzála.
 Bodaj był w ten czas, gdy do Spárty płynął, 5
 Ten cudzołóznik ná morzu záginął!
 15 Uszlábych była téj ciężkiéj záłości,
 Przed którą práwie schną dziś moje kości.
 Jáko ptak, kiedy towáryszá zbędzie,
 Nigdy ná rózdze zielónéj nie siędzie, 10
 Á między bóry i pustémi lásy
 20 Sam jeden lata po swé wszystkie czasy,
 Ták ja, nieszczęsna, w jego niebytności
 Muszę być záwždy w trosce i w záłości;
 Chrónię sie ludzi, sámá nie wiem czemu, 15
 Rádám, gdy świádká nie mam pláczu swemu.
 25 Bałam sie záwždy, póki wojná trwála,
 Álem wždy o nim, niebogá, słyszála.
 Teraz nie wiedzieć gdzie po świecie błádzi,
 Á wierné serce záwsze gorzéj sądzi. 20
 Troszczą mié, smutną, srogié morskié wody,
 30 Troszczą mié wiátry i złé niepogody,
 Troszcze mié wszystko, cokolwiek być może.
 Tobie go ja tám poruczam, mój Boże!
 I to mi czásém ná myśl więc przychodzi 25
 (Bo łączno, gdy chce, nieszczęście ugodzi),
 35 Że moje serce prózno sie frásuje,
 Á ón podobno gdzie indziéj mituje.
 Żleć by mi plácił moje życziwości,
 Bych miála doznác tákiéj niewdzięczności; 30
 Bodajbych piérwéj ostátne skonála,
 40 Niżli nowiny tákiéj doczekála!
 Niżli nowiny tákiéj doczekála!

Już wszyscy inſy náząd przyiechali/
 Ktoży nieſzczefnéy Troie dobywali:
 Jam tylko ſamá bez mezá zoſtata/
 Sroga fortuna tá mi go zayrzata.
 Boday był w ten czas / gdy do Sparty plynął/
 Ten cudzołóznik ná morzu záginął:
 Wſtábych była téy ciężkiéy zátoſci /
 Przed która práwie ſchná dziś moje koſci.
 Jáko ptak / kiedy towarzyszą zbedzie/
 Nigdy ná rozdze zielónéy nie ſiedzie/
 A miedzy bóry / y puſtémí láſy/
 Samí ieden lata po ſwé wſyſtkié czáſy:
 Ták ja nieſzczefna w tego niebytnoſci/
 Muſie być záwždy w troſce / y w zátoſci:
 Chronie ſye ludzi ſamá niewiém czemu:
 Kádám gdy ſwiádká nie mam pláczu ſwemu.
 Balam ſye záwždy póki woyná trwata/
 Ale wždy o nim niebogá ſlyſzata:
 Teraz niewiedziéć gdzie po ſwiecie bládzi/
 A wiérné ſerce záwſze gorzeý ſádzi.
 Troſczá nie ſmutná ſrogié moſtkié wody/
 Troſczá mi wiatry / y złé niepogody:
 Troſcze mié wſyſtko cók olwiéć być moze:
 Tobie go ja tam poruczam / móy Boze.
 A to mi czáſem ná myſl wiec przychodzi/
 (Bo lácno gdy chce nieſzczefnié vgodzi)
 Ze moje ſerce prózno ſye fráſuie /
 A ón podobno gdzie indziéy miłuie.
 Zlec by mi plácił moje zyceliwoſci/
 Bych miáta doznáć takiéy niewdziécnoſci:
 Bodaybych piérwéy oſtátnie ſkonáta/
 Tíżli nowiny takiéy doczekáta.

Alec ja dusam iego szczerę cność /
 Ze mie nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie :
 Będzie pamiętał/ y statecznie chował
 Miłość/ y wiare/ którą mi słubował.
 Wsilne wiatry/ co morzem władacie/
 Jesli też kiedy co to miłość znacie :
 Dodaycie mu tak szczęśliwego biegu /
 Ze wrychle stanie na oczysztym brzegu.

Piesn XVIII.

Ezolem za cześć/ łaskawy mój panie saszędzie :
 Boże nieday v ciebie bywać na biesiedzie/
 Kazesz mi pic przczdzięki twoe przemierzle piwo /
 Ze do dna nie wypijam/ patrzyś na mie krzywo.
 Wszytloc wadzi : byc na nos biedna mucha padła/
 Mieciesz głowa/ y mniemasz/ ze cie do krwie ziadła :
 Od stolu zenie kazesz/ fułasz na pacholki/
 Wyciskales talerze/ wyciskasz y szolki.
 Patrzasz dyable/ ze sye tu y gościom dostanie :
 Gnierwasz sye iako raczyś/ ieno nie biy/ panie/
 Bo ia w tym piwie twoim roskosy nie czuie :
 Zdrowie rad mam od ciebie / kuśla nie przyymwie.
 Jeslic o sławie idzie/ kto wiecety pic moze /
 Daiec przodek w tym mestwie : sam poyde na łoje.
 Juz ty badz tym wycerzem : co piwo vsieczesz :
 Tego niewiem/ iesli przed chłopem meucieczesz.
 Jesli też tak rozumiesz/ zebys mie czestkował/
 Maczyś mie/ nie czestuiesz : tociem podziekował.
 Chcesz nie wczic : dayze mi dobra wola w domu/
 A niechay poniewoli nie petnie nikomu.

Próżno

Aleć ja dufam jego szczerój cnotcie,
 Że mię nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie:
 Będzie pamiętał i státecznie chował
 Miłość i wiarę, którą mi ślubował.
 45 Usilné wiátry, co morzem władacie, 5
 Jesli téż kiedy, co to miłość, znacie,
 Dodajcie mu ták szczęśliwého biegu,
 Że wrychle stánie ná ojczystym brzegu”.

Pieśń 18

Czołem zá cześć, łáskawy mój pánie sąsiedzie, 10
 Boże nie daj u ciebie bywáć ná biesiedzie.
 Każesz mi pić przeddzięki twé przemierzlé piwo,
 Że do dná nie wypijam, pátrzysz ná mię krzywo.
 5 Wszytkóć wádzi: by-ć ná nos biédna muchá pádłá,
 Miecesz głowá i mniémasz, że cię do krwi zjádłá; 15
 Od stołu żenie każesz, fukasz ná páchołki,
 Wyciskałéś tálérze, wyciskasz i stolki.
 Pátrzaj, diable, że sie tu i gościom dostánie.
 10 Gniewaj sie, jáko raczysz, jeno nie bij, pánie,
 Bo ja w tym piwie twoim rozkoszy nie czuję; 20
 Zdrowié rad mam od ciebie, kufłá nie przyjmuję.
 Jeslić o sławę idzie, kto więcéj pić może,
 Dájć przodek w tym męstwie; sam pójdę ná łóże.
 15 Już ty bądź tym rycérzem, co piwo usieczesz;
 Tego nie wiem, jesli przed chłopem nie ucieczesz. 25
 Jesli téż ták rozumiesz, żebyś mię czestował,
 Męczysz mię, nie czestujesz; tociem podziękował.
 Chcesz mię uczcic? Dajże mi dobrá wolá w domu,
 20 Á niechaj po niewoli nie pełnię nikomu.

[C3v]

Próżno

Prózno mi skwárnę dawasz: ja nie będę gónił,
Bych téż nabárziej piwá wczorájszégó zrónił.
Wiém, żeby mię psi przedsię twoi pilnowáli:
Bych sie układł, wnet by mi gębę ulizáli.
25 Álem prosto niemyśliw. Ci sie ná to godzą, 5
Co szpérki niedopieklé i twárdy sér głodzą,
Co sobie gárdłá ostrzą ná niewinné piwo
Rydzem, śledziem, ogórkciem — nie wiém, co im krzywo.
I ták we łbie rozumu po trzézwiu niewielé,
30 Á ostátek chcą zálać w to miłé weselé. 10
Niech ráczjéj <nic> nie będzie, ma li go być máło;
Rádo by niebożátko z mózgu oszáláło.
Więc téż wojná bez wici. Gospodarz sie wierci.
Porwoniście zábitéj ná ostátek śmierci!
35 Do tylam was rozwadzał, áż mi sie dostało; 15
Bijcie sie, póki chcecie, mnie tám ná tym máło.
Kufle lecą jáko grad, á drugi już jęczy:
Wziął konwią, áż mu ná łbie zostały obrczy.
Potym do árkábuzów. Á więc to biesiádá?
40 Jesliście ták weseli, jákáz u was zwádá? 20
Názájutrz sie jednáją; przedsię go náléwaj,
Á kto z niezádny m głósem, przed pány záspiéwaj:
„Chciéjże pómnicié á dobrze báciać, namil<ej>sza”.
— „W czérwonéj czapce chodził” zda mi sie cudniejsza.
45 Usłyszysz tám piéć bássów, dwánaście dyszkántów, 25
Sześć áltów, ósm tenorów, dwánaście wágántów.
Potym od melodyjéj áż posną ná stole,
Áli drudzy wołájá: „Ná dwór, ná dwór, wole!”
Bodájże wam smród w gębę, mili pijánice,
50 Á tráđ ná twarz (bo żoná lubi tákié lice)! 30
Krzywé<j> nogi ná stárość, nieobrotnéj szyje
Króm klátwy, kto będzie żyw, snádnie sie dopije.

[C4]

Pieśń

Próżno mi stwárne dawasz : ia nie bede gónit/
 Bych téż nabárziéy piwá wczoráyszego zronit.
 Wiém żeby mié psi przedsie twoi pilnowáli:
 Bych syc wkładł/ wnetby mi gebe wlizáli.
 Aleń prosto nie myśliw : ci syc ná to godzq/
 Co spérki niedopiekté/ y twárdy ser głodzq :
 Co sobie gárdła ostrzq ná niewinné piwo
 Rydzem/ sledziem/ ogórkem : niewiém co im krzywo.
 A ták welbie rozumu potrzebui nie wiele/
 A ostátek chcq zalać w to mié wesele:
 Tsuch ráczey nie bedzie mali go być málo :
 Kádoby niebozátko z mozgu ofáláto.
 Wiec téż woyná bez wići : gospodarz syc wierci/
 Pomwonisíce zabitéy ná ostátek smierci :
 Dotylam was rozwadzał/ aż mi syc dostáto :
 Biycie syc póki chcecie/ mnie tám ná tym máto.
 Kusle lecq iáko grad : á drugi iuz ieczq/
 Wziął konwiq/ aż mu ná lbie zostáty obreczq.
 Potym do árkábużow : á wiec to biesiáda ?
 Jesliście ták weseli / iákaz w was zwáda ?
 Názaiutrz syc iedniq : przedsie go naléway :
 A kto z niejádnym glosem przed pány zaspieway :
 Chcieyże pomniéc/ á dobrze bączyc namulsa :
 W czerwóny czapce chodzil/ zda mi syc cudniexsa.
 Wslyfysz tám pięć bássow/ dwánasíce distántow/
 Szesc áltow/ ósm tenorow/ dwánasíce wágantow :
 Potym od melodiéy aż posnq ná stole/
 Ali dudzq woláiq/ ná dwór/ ná dwór wole.
 Bodayże wam sinród w gebe/ mili pijánice/
 A trad ná twarz : bo zóná ludi tákie lice :
 Krzywé nogi ná stárosć/ nie obrótnéy byie
 Króm klatwy/ kto bedzie żyw/ snádnie syc dopije.

Piesn

Pieśń XIX.

Z Al mi cie niebogo/
 Ze nie masz nikogo/
 Coby cie przestrzęgl: słuchaj ale mało/
 A potym wczyn/ coć sye będzie zdáło.
 Boday sye przypádko
 To twoie zwiérciádko :
 Bo toba śali/ á ty sye nie czuieś/
 Dawno sye nie swéy twarzy przypátruieś.
 Popátrz miedzy śoty/
 Prawdziwśey roboty :
 Wyjrzyś tání y plcé chropáwo/ y zeby
 Nie práwie diaté/ ieno wchyl geby.
 Wiec y lat ták śnádnie
 Mámkác nie wkrádnie :
 Bo táčno zliczyś pod oczymá kárby/
 Tego niezetrá y weneckie fárby.
 Aż sye zá cie wśtydże
 Gdy cie w tancu widże:
 Ani wiém czemuś mi sye niewdálá :
 Prośto iákobys mlodym przyganiálá.
 Tákżec y té stroie
 Jákobu nic twoie :
 Tys sye wbrálá práwie wedle świátá/
 A to zá krzywde biorá twoie látá.
 Nie przeciw sye Dośi
 Bo te miłość nośi/
 Ze musi stákác/ iáko śárná w leśie :
 A nie śromotá/ co komu czás nieśie.

Tobie

Pieśń 19

Żal mi cię, niebogo,
 Że nie masz nikogo,
 Co by cię przestrzegł; słuchaj ále máło,
 Á potym uczyn, coć sie będzie zdáło. 5
 6 Bodaj sie przepádo
 To twoje zwiérciádło,
 Bo tobą szali, á ty sie nie czujesz:
 Dawno sie nie swéj twarzy przypátrujesz.
 10 Popátrz miedzy szoty 10
 Prawdziwszój roboty:
 Ujrzysz tám i płeć chropáwą, i zęby
 Niepráwie biále, jeno uchył gęby.
 Więc i lat ták snádnie 15
 Mámká-ć nie ukrádnie, 15
 15 Bo láčno zliczysz pod oczymá kárby;
 Tego nie zetrą i weneckie fárbý.
 Áż sie zá cię wstydzę,
 Gdy cię w tańcu widzę. 20
 20 Áni wiem, czemuś mi sie nie udála: 20
 Prosto jákobyś młodym przyganiála.
 Tákżeć i té stroje
 Jákoby nie twoje:
 Tyś sie ubráła práwie wedle świátá,
 Á to zá krzywdę biorą twoje látá. 25
 25 Nie przeciw sie Zosi,
 Bo tę miłość nosi,
 Że musi skákác jáko sárná w lesie;
 Á nie sromotá, co komu čás niesie.

[C4v]

Tobie

30 Tobie ná twé látá
 Czas poprzystać świátá.
 Cudniéj ci będzie prząść kądziél niż w wieńcu
 Siedzić zá stołem — bábie przy młodzieńcu.

Pieśń 20

5

Miło szaléc, kiedy czas po temu,
 Á ták, brácia, przypij káždy swemu;
 Bo o głódzie nie chce sie táńcowác,
 Á podpiwszy łączniéj już bláznowác.
 5 Niech sie tu nikt z páństwem nie ozywa 10
 Áni z námi powagi używa;
 Przywileje powieśmy ná kołku,
 Á ty wedla páná siádz, pácholku.
 10 Tám dobra myśl nigdy nie postoi, 15
 Gdzie z rejestru pátrzą, co przystoi;
 Á powiem wam, że sie tym świát słodzi,
 Gdy kolejá státek i żárt chodzi.
 Ále to mój zysk, że mié słuchacie,
 Á żadnéj mi pełnéj nie podacie.
 15 Znał kto kiedy poétę trzézwiégo? 20
 Nie uczyni táki nic dobrégo.
 Przedsię do mnie, á ja nie zawiódę.
 Wy téż drudzy, co macie pogodę,
 Káždy swojéj włóz w ucho ledá co;
 20 Nie macie tu oglédáć sie ná co. 25
 I z namédrszym nie trzymam w téj mierze,
 Kto sie długo ná dobrá myśl bierze.
 Czas ucieka, á żaden nie zgádnie,
 Jákié szczęście o jutrze przypádnie.

D

Dziś

Tobie ná dvě látá
 Čas popřestác sviátá :
 Cudniější bedžie přžsć křdžiel/ niž w roiencu
 Siedžieć zá stolem/ bábie přžy mlodžiencu.

Piesn XX.

Jto šaléc kiedy čas po temu/
 A ták bráčia přžy přžy každý swemu :
 Bo o głodzie niechce sje táncowác/
 A podpirosy láeniéy iuž bláznowác.
 Tich sje tu mřt z pánsstwem nie ožywa/
 Ani z námi powagi vžywa/
 Přžywileie powiesmy ná kolkú/
 A ty wedla pána siadž/ páchołku.
 Tam dobra mysl nigdy nie postoi/
 Gdzie z reýestru pátrza co přžy stoi :
 A powiem wam/že sje tym swiat słodži/
 Gdy koleig státek/ y žart chodži.
 Ale to mój žyšt/ že mie sluchacie/
 A žádněj mi pełnej nie podacie :
 Žnal kto kiedy Poéte tržéžwiégo :
 Nie wczyni táki nic dobrého.
 Přžedsie do mnie/ á ja nie záwiodek :
 Wy též drudzy/ co macie pogode/
 Každý swoiéy wlož w vcho ledá co/
 Nie macie tu oglebác sje ná co.
 A z namedžym nie trzymam w téy mierze/
 Kto sje dlugo ná dobrá mysl bierze :
 Čas vćieka/ á žaden nie žgádnie/
 Jákie ščesćie o iutrze přžypádnie.

D

Džis

Dzisiaj bądź wesoły / dzisiaj wżij się w biada /
 O przyszłym dniu niechaj próżny rady :
 Już to dawno Bóg odmyślił w niebie /
 A które radzicie przypuszczają ciebie.

Pieśń XXI.

Najspiesz / a ja sam na dworze /
 Jeszcze od wieczornej zorze /
 Ciężkie nocne niepogody :
 Wżaluy się mojej szkody.
 Słuchaj jako bije w ściany
 Z gwałtownym bzdkiem grad zmieszany :
 Ockni się a przemów słowo /
 Nieużyta białagłowo.
 Nie na żadną kradzież godze /
 Choć tak po nocy chodze :
 Wziąłbych przed się by co dano /
 Lupiestwo czartu porwano.
 Nigdzieś miejsca mniejszą hardości
 Nie nadyżesz / jako w miłości :
 Głębokość wprawdzie sługi dacie /
 Ale dżierzą obyczaje.
 Suchasz : czy mój głos nie może
 Dolecieć na twoje łozę :
 Słuchajcie wy nocne cienie /
 A nieumowne kamienie.
 Do Amphionowej lutnie
 Spieśły się lasy chutnie /
 A niezwyčajne opoki
 Ścisnęły się w mur śceroki.

Orphæo

25

Dziś bądź wesół, dziś użyj biəsiady,
 O przyszłym dniu niechaj próznej rády:
 Już to dawno Bóg odmyślił w niebie,
 Á k téj rádzie nie przypuszczą ciebie.

Pieśń 21

5

Ty spisz, á ja sám ná dworze
 Jeszcze od wieczornéj zorze
 Ciérpię nocné niepogody;
 Użałuj sie mojej szkody.
 5 Słuchaj, jáko bije w ściány 10
 Z gwałtownym dżdżem grad zmiészány;
 Ockni sie á przemów słowo,
 Nieużyta białągłowo!
 10 Nie ná żadną kradzież godzę, 15
 Chocia tak po nocy chodzę.
 Wziąłbych przedsię, by co dano —
 Łupiestwo czártu porwano.
 Nigdziej miejscá mniej hárdości
 Nie najdziesz jáko w miłości;
 15 Gładkość wprawdzie sługi dáje, 20
 Ale dzierzą obyczáje.
 S<1>uchasz, czy mój głos nie może
 Dolecieć ná twoje łóże?
 Słuchajcie wy, nocné cięnié,
 20 I nieumowné kámienié. 25
 Do Amfijonowej lutnie
 Śpieszyły sie lásy chutnie,
 Á niezwyczajné opoki
 Ścisnęły sie w mur szeroki.

[Dv]

Orfeo-

25 Orfeowych strón słuchály
 Srogié jędze i plákály,
 Gdy miłością utrapióny
 I pod ziemią szukał zóny.
 Jego pieśni żáłościwé 5
 30 Zjęty bogi niezycziwé
 I miał w ręku, co miłował,
 By był, nędznik, lepiej chował.
 Ále nie strzymał umowy,
 Więc przyszedł o smutek nowy; 10
 35 Bo źle sie obejźrzał — áli
 Czárci pániá zász porwáli.
 Czekác juź, nieboże, było.
 Ále gdy co komu miło,
 Trudno wytrwác i czás máły: 15
 40 Godziná tám ják rok cáły.
 Á ja długo mam bić w stróny?
 Juź u mnichów słyszę dzwóny.
 Dziwnosmy sie pomiészáli:
 Jam nie spał, á ci juź wstáli. 20
 45 Dobrá noc, jesli kto słyszy.
 Á mój wiēniec w téj złéj ciszy
 Niechaj wisi do świtánia,
 Świádek mégo niewyspánia.

Pieśń 22

25

Rozumie mój, prózno sie masz frásowác:
 Co zginęło, trudno tego wetowác.
 Póki czás był, póki szczęścié służyło,
 Czegoś żądał, o wszystko lácno było.

D2

Teraz

O: pharowych stron słuchały
 Srogie iedze/ y plakały/
 Gdy miłością vtrapióny
 I pod ziemią szukał żony.
 Jego piesni żalosciwé
 Zięły bogi niezyczliwé:
 I miał w reku co milował/
 By był niedzięk lepiéy chował.
 Ale nie strzymał vmowy/
 Wiec przyszedł o smutek nowy:
 Bo źle sę obezřzał/ ali
 Czārci pāmā zās porwali.
 Czekać iuż/ nieboże/ było:
 Ale gdy co komu miło/
 Trudno wytrwac y czas mały:
 Godzinā tam iak rok cały.
 A ia dlugo mam bic w strony:
 Już v mnichów slyše dzwóny:
 Dziwnosny sę pomieřali/
 Jam niespał/ a ci iuż wstali.
 Dobra noc/ iesli kto slyšy:
 A mój wieniec w tēy ztēy cišy/
 Tłiechay wiśi do switania/
 Swiadek mēgo niewyspānia.

Piesn XXII.

Rozumie mój/ prózno sę mař frāsowac/
 Co zginęło/ trudno tego wetowac:
 Póki czas był/ póki szczēście służyło/
 Czegós żadał/ o wšyřtko taczno było.

Teraz widzisz/ że nam niebo nie sprzyja/
 W czym sye kochaś/ to cie daleko mija.
 Cóż temu rzec: y szkoda głowy psować/
 Lepiej sye nam na lepsze czasy chować.
 A niemniemay/ byś sam był w téj niewoli:
 Nalazł by sye/ kogo to niemnię boli:
 Jeno ludzie snadniey zakryć umieją/
 Acz nie z serca zwierzechu sye przedsię smieją.
 Nnie smutnego ten dowcip nie ratuje /
 Wyda mię twarz/ gdy sye serce źle czuje:
 Wszakóż widze/ że sye próżno frąsować/
 Co zginęło/ trudno tego wetować.

Pieśń XXIII.

BJe źle czasem zamilczęć/ co człowieka boli/
 By nieznał nieprzyjaciel/ że cie ma powoli:
 Ale to naderwszystko zaraz odżałowac/
 A niewdzięcznemu panu tudzież podziękować.
 Cierpiałem ia tak wiele / że mię wstyd powiadać /
 A mógł by mi bezpiecznie każdy głupstwo żadać:
 Żem sye dał za nos wodzić czas tak barzo długi /
 Dacząc/ że w maléy wadze były mé posługi.
 Chciałem złość iakołwiek wytrwać wprzemyścia/
 A zwyciężyć niewdzięczność swoją statecznością:
 Ale moia wprzemyść/ y statek był próżny/
 A iey niebaczny wymysł zawždy memu różny.
 Bóg was żegnay/ niewdzięczné/ y nieludzkie wrotá/
 Świadomé mych częstych drog/ y mégo kłopotá:
 Boday tu páieczyná/ y pieśń na was pádła/
 A té niewierne zamki rdzą plugawa ziaďlá.

Pieśń

5 Teraz widzisz, że nam niebo nie sprzyja:
 W czym się kochasz, to cię daleko mija.
 Cóż temu rzec? I szkoda głowy psować,
 Lepiej się nam na lepsze czasy chować.
 10 Á nie mniemaj, byś sam był w téj niewoli: 5
 Nalazłby się, kogo to nie mniej boli;
 Jeno ludzie snádniej zákryć umieją,
 Ácz nie z sercá, z wierzchu się przedsię śmieją.
 Mnie, smutného, ten dowcip nie rátuje,
 Wyda mię twarz, gdy się serce źle czuje. 10
 15 Wszakóž widzę, że się próżno frásować:
 Co zginęło, trudno tego wetować.

Pieśń 23

Nieźle czasem zámilczéc, co człowieká boli,
 By nie znał nieprzyjaciél, że cię ma po woli, 15
 Ále to náde wszystko zaráz odzálować,
 Á niewdzięcznému pánu tudzież podziękować.
 5 Ciérpiałem ja ták wielé, że mię wstyd powiádać;
 Á móglby mi bezpiecznie káždy głupstwo zádać,
 Żem się dał zá nos wodzić czas ták bárzo dlugi, 20
 Bacząc, że w máłej wadze były mé posługi.
 Chciałem złość jákokolwiek wytrwác uprzejmością
 10 Á zwyciężyć niewdzięczność swoją státecznością;
 Ále moją uprzejmość i státek był próżny,
 Á jój niebáczny umysł zázwdy memu róžny. 25
 Bóg was żegnaj, niewdzięczné i nieludzkié wrotá,
 Świádómé mych częstych dróg i mégo kłopotá.
 15 Bodaj tu pájęczyná i pleśń ná was pádlá,
 Á té niewierné zamki rdzá plugáwa zjádłá!

[D2v]

Pieśń

Pieśń 24

Zegar, słyszÉ, wybija,
 Ustap, melánkolija.
 Dosyc ná dniu ma státek,
 Dobréj myśli — ostátek. 5
 5 U Bogá káždy blazen,
 Choć tu przymówki prazen,
 Á im sie bárziÉj sili,
 Tym jeszcze wiÉcej myli.
 10 Á kto by chciał ná świecie 10
 10 Uważyć, co sie plecie,
 Dziwnie to prawdy blisko,
 Że człek — BożÉ igrzysko.
 Dygnitárstwá, urzÉdy,
 15 Wszystko to jáwnÉ błÉdy, 15
 15 Bo nas równo śmierć sadza
 Áni pomoże władza.
 Á nád chłopá chciwÉgo
 Niemász nic nędzniejszÉgo,
 20 Bo ná drugiÉgo zbiera, 20
 20 Á sam głodem umiera.
 WiÉc by tácy synowie
 Byli jáko ojcowie,
 Dawno by z téj przyczyny
 Świat sie jął żebrániny. 25
 25 Lecz temu Bóg porádził,
 Bo co jeden zgrómádził,
 To drugi wnet rozciska;
 Niech światá głód nie ściska.

D3

Po śmier-

Piesn XXIIII.

Zegar słyse wybija/
 Wstap meláńkoliá :
 Dosyc ná dnu ma státék/
 Dobréy myśli ostáték.
V Bogá káždy blázen/
 Choć tu przymówki prázén :
 A im syc bázziéy síli/
 Tym icząc wiecey myli.
A ktoby chciał uá świecie
 Wważyć/ co syc plecie/
 Dżiwnie to prawdy blisko/
 Że człék Bóże igrzyisko.
Dignitárstwá/ wszedy/
 Wszystko to iáwne błedy :
 Bo nas równo śmierć sadza/
 Ani pomoże władza.
A nád chłopá chciwého
 Niemáš nic nędzniejszyého :
 Bo ná drugiégo zbiera/
 A sam głodem vmiéra.
Wiec by tácy synowie
 Byli/ iáko oycowie/
 Dawnoby z téy przyczyny
 Swiát syc iáł zebrańny.
Lecz temu Bóg poradził/
 Bo co ieden zgrómádził/
 To drugi wnet rozciśka :
 Tłech swiátá głód mésziska.

D ię

Po śmier

Po śmierci trudno rządzić :
 Tys mógł oycze nie bładzić :
 Syn tylko worki zliczy/
 W rozumie nie dziedziczy.
 Przeto té troski plone
 Szatanowi złecone :
 Niech wprzagnęwszy głowe
 Nleżą w skrzynie Sokarowe.
 A nam winą przynosicie :
 Z winą dobra myśl roście :
 A frásunek podlany/
 Taie by śnieg zagrzany.

Pieśn XXV.

Zaluy sye kto dobry/ a potlucz zawiąsy/
 A mnie same wrzuc w ogien : bo prze te niewczasy
 Dobrze iuz nie saleie/ ia furtá strapióna :
 Jednak mie ten bezmierny niepokóy dokona.
 Ze to żadna Boza noc nigdy nie mineta/
 Abych kiedy okrutnych rózow nie podieta
 Od tych sprosných pijanic : nie mówie o słowa :
 Latwiejsza to/ kiedyby cała byla głowa.
 Co tu za méy pamieci powrozów stargano/
 Wrzeczadzów vkrecono / mlotków skolatano :
 Teraz iuz glowicami lotrostwo mie tlucze/
 A vbogi gospodarz kryie pod sye klucze.
 To mie táyna/ ze cierpie nie za swoiaz winą :
 Ale wseteczna pani wshyskiego przyczyna/
 Która niewiem ná iaki żywot sye wdála/
 Ze y wstydu/ y dobrej slawy zapómniála/

Ja/ to

30 Po śmierci trudno rządzić;
 Tyś mógł, ojcze, nie błądzić,
 Syn tylko worki zliczy,
 W rozumie nie dziedziczy.
 Przeto té troski ploné 5
 Szátánowi zléconé;
 35 Niech uprzátnąwszy głowę
 Mkną w skrzynię Fokárowę.
 Á nam winá przynoście.
 Z winá dobra myśl roście, 10
 Á frásunek podlany
 40 Táje by śnieg zágrzany.

Pieśń 25

Uzáłuj sie kto dobry á potłucz zawiásy
 I mnie sámę wrzuc w ognién; bo prze té niewczásy 15
 Dobrze już nie száleję, ja, furtá strapióna.
 Jednak mié ten bezmierny niepokój dokóna.
 5 Że to żadna Boża noc nigdy nie minęła,
 Ábych kiedy okrutnych rázów nie podjęła
 Od tych sprosnych pijánic! Nie mówię o słowá: 20
 Łatwiejsza to, kiedyby cáła była głowá.
 Co tu zá méj pámięci powrozów stárgano,
 10 Wrzeczádzów ukręcono, młotków skołatano!
 Teraz już głowicámi łotrostwo mié tłucze,
 Á ubogi gospodarz kryje pod sie klucze. 25
 To nietájna, że ciérpię nie zá swojá winá,
 Ále wszeteczna páni wszystkiego przyczyná,
 15 Która nie wiem ná jáki żywot sie udála,
 Że i wstydu, i dobrój sławy zápomniała.

[D3v]

Ja (to

Ja (to Bóg wie) przestrzegam swojej powinności
 Á táję, ilé mogę, jěj zbytków i złości.
 Cóz po tym, kiedy ludzie ná zęby ją wzięli?
 20 Oná wie, jesli faszu, czy prawdy sie jęli.
 Ále jesli mię, smutną, ciężkie rázy bołą, 5
 Nie mniejszą mam przed owym nędznikiem niewolą,
 Co tu noc pole nocy płącze mi nád głową
 Áni mi spác dopuści swą żáłosną mową.
 25 „Furto — powiáda — srozsza nizli páni twojá,
 Mnie to ná złość trzymasz sie ták mocno podwojá. 10
 Czemu mię w dóm, smutného, nie puścisz, gdyż mojej
 Skrytej próby nie umiész odnieść pániej swojej?
 Ták-że ja, biédny człowiek, w swym ciężkim frásunku
 30 Nie mam uznác ná wieki żadného ráunku?
 I już mię noclég potkác uczciwszy nie może, 15
 Á ten zimny prog muszę przyjmowác zá loże?
 Mych niewczásów litujá nocy nie przespáné,
 Litujá pełné gwiazdy, wiátry niewytrwáné;
 35 Ty sámá nie chcesz báczyć ludzkich doległóci,
 Á swym tylko milczeniem wiecznie zbywasz gości. 20
 Gdzieś to namniejsze słówko przez skále przepádło
 Á ná zápamiętáłym uchu pániej siádło!
 By kámién, by želázo w sercu swym chowálá,
 40 Nie wierzę temu, żeby westchnąc raz nie miálá.
 Teraz ná szczęsnej ręce u drugiego leży, 25
 Á moja prózna mowá przéc zá wiátry bieży.
 Ále ty, cóś przyczyná tych wszystkich trudności,
 Furto — mówię — niewdzięczna moich uczynności,
 45 Tobiem ja złého słowá nie rzékł jáko żywo 30
 (Co drugi rad uczyni, gdy mu miejsce krzywo),
 Żebyś mi tę niewdzięczność okázowác miálá,
 Á mnie całą noc plákác pod niebem niechálá.

[D4]

Álem

Ja to Bóg wiel/ przefersęgam swoiék potwinnosci/
 A takie ile moge/ iék sbytkóro/ y stosci :
 Cós potym z Eieby ludzie ná zebý iá wyieli :
 Dwa roie iekli salsu/ cý prawdy sýe ieli.
 Ale iekli nie smutna cieżkie rázy bolq /
 T Niemieyŝa nam przed owym niednitiem niewola/
 Co tu noc pole nocy pláczé mi nád głowa/
 Zmi mi spác dopuści sýa żáloŝna mowa.
 Suto (powiáda) ŝoŝŝa/ niŝli páni twoiá/
 Mnie to ná stóć trzymáŝ sýe táf mocno pobwoiá:
 Genu mie w ódm smutnego nie pusiŝ : gdyŝ moiek
 Gferyék proŝby nie umieŝ odnieć pániék swoiék.
 A ŝe iá biedny cłowiek w ŝwym cieżkim fráŝunku /
 T Niemam wznáć ná wiéki żadnegó rátunku :
 A iúz mie nocleg potác w cztóŝy nie moŝe/
 A ten żimny prog muŝe przymowác zá loŝe ?
 Mwd niewzáfóro lituŝ nocy nieprzeŝpane :
 A lituŝa petró gwiazdy/ wiátry niewytrwáné :
 T y sáná niechceŝ bacýć ludŝich doległosci /
 A ŝwym tylŝo miłoseniém wieceŝnie sbywaŝ goŝci.
 Góŝies to namnięŝe ŝóŝo przes ŝale przepádo/
 A ná zápánietáym wchu pániék ŝiádo :
 Zý Eámien/ by ŝelázo w ŝercu ŝwym dorováł/
 T nie wiecez temu/ ŝeby weŝŝdná c ras nie miáłá.
 T eras ná ŝeŝŝnéy rzece w dugiéko leŝy/
 A moia přisná mowá przécá zá wiátry bieŝy:
 Ale ty cóŝ przycýnq tých roŝyŝŝich trudności/
 Suto/ móŝwie/ niewóŝieczná moich wczymności.
 T obiem iá stégo ŝowá nie rzéŝt iáŝo żywo/
 Co dugi rád wczyni/ gdy mu mieyŝce frzywo /
 ŝebys mi te niewóŝieczność ofázowác miáłá/
 A mnie cákz noc pláŝác pod niebem niechpáťá.

Xlcm

Aleś cie rychlę nowym rymem wdarował/
 I twoje niśkie progi wdzięcznie wcałował:
 Com sye rózów obrócił v twęgo podwoiá/
 Obiátami szukaíc v swietych pokościá.
 To tego / y co lepię oni tam umieiz/
 Cálá Bożá noc bedzie/ aż kury odpieiz.
 Takżec mie smutná to złé pánię obyczáie/
 To tego pláč frásuie/ aż mie ledwie stáie. ~

50 Alem cię rychlój nowym rymém udárował
 I twojé niskié progi wdziécznie ucálował,
 Com sie rázów obrócił u twégo podwojá,
 Obiátami szukájác u świętych pokojá”.
 To tego, i co lepiój oni tám umieją,
 55 Cáłą Bożą noc będzie, aż kury odpieją.
 Tákżec mié, smutną, to złé pániéj obyčzáje,
 To tego pláč frásuje, aż mié ledwie stáje.

5

[D4v]

PIEŚNI

PIEŚNI JANÁ KOCHÁNOWSKIÉGO

Księgi wtóré

Pieśń 1

	Przeciwné chmury słońce nam zákryły	5
	I niepogodné dészce pobudziły,	
	Wody z gór szumią, á piénista Wilná	
	Już brzegóm silná.	
5	Strách pátrząc ná to częsté połyskání;	
	Á prze to srogie obłoków trzaskáníé	10
	Kłáda sie lásy, á piórun, gdzie zmierzy,	
	Żle nie uderzy.	
	Zákładaj korab, cieślá náuczony,	
10	Á kto wié, jeśli nie wróćą sie ony	
	Nieszczęsné cząsy, kiedy powódź byłá	15
	Świát zátopiłá.	
	Sześć niedziel w ten czás lał dészcz nie przestájąc,	
	Á ziemiá, nové źródłá pobudzájąc,	
15	Rzék przymnażálá, ták iż morskie wály	
	Wylać musiály.	20
	Z ludźmi pospołu i miástá, i grody	
	Nieuśmiérzóné zátopiły wody;	
	Nie wysiedziál sie pástérz z bydłem w cále	
20	Ná żadnéj skále.	

E

Ryby

PIESNI IANA KOCHANOWSKIEGO

Róiegi Wtóre.

Piesn I.

Wzeciwné chmury słońce nam zakryły/
A niepogodne deszcze pobudziły/
Wody z gór fumia/ a pianista Wilna
Już brzegóm silná.

Strách pátrząc ná to częsté polyskáníe:
A prze to stogie obloków trząskáníe
Kładę sye lásy/ a pióróm gdzie zmierzý
Zle nie vderzy.

Zakładay Korab/ ciésłá náuczony/
A kto wie iesli nie wróca sye ony
Nieszczesné czasy/ kiedy powódz była
Swiát zátopilá.

Szesć niedziel w ten czas lat deszcz nie przestáiąc/
A ziemiá nowe zródłá pobudzając/
Kzék przymnająłá/ ták/ iż mostki wáły
Wylać musiály.

Z ludzmi pospołu y miástá/ y grody/
Niesmierzone zátopily wody:
Nie wysiedziat sye pászterz z bydlem wócale
Ná żadney skále.

Ryby po górach wysokich pływały/
 Gdzie ledwé przedtym pióra donaszały
 Mężnéy orlice/ gdy do miłych dzieci
 Z obłowem lccí.
 Ale ná ten czas/ y matka/ y syny
 Pożarła woda/ y wszystkie zwierz iny:
 Sam Nóe został/ przy nim żoná tylko/
 A dziecięć kilka.
 Niezysné w cnote to tam były lata/
 Gdzie ledwé ieden ze wszystkiego światá
 Należion/ co go Bóg wcale zachował/
 Gdy nierząd psował.
 Ten będąc z łaski pánstiey ostrzeżony/
 Zbudował sobie korab niezmiersony:
 Na którym pływał czasu złey przygody
 Po wierzchu wody.
 A wszyscy inшы nagle zagárnieni/
 A w głędościach morskich zátopieni:
 Niebo/ á morze/ té dwie rzeczy były
 Świat zástapily.
 A kiedy syc już prawie dosyć zstáło
 Pánstiemu gniewu/ potrosze spadáło
 Wielkiego morzá: aż zá czasem stály
 Z wody wyrzály.
 Potym y zbytnie zámárly syc zdroie/
 A bystre rzeki wpádly w dzęgi swoje/
 Ziemiá ku sloncu pełné ciężkiey rosy
 Kozwila włosy.
 A trupy w kolo strásliwé lezály/
 Ludzie/ y bydlo/ wielki zwierz/ y máły:
 Pełné ich morzá/ pełné bżęgi były/
 Boga ruszyły.

Arzekt

	Ryby po górach wysokich pływały, Gdzie ledwé przedtym pióra donaszały Mężnéj orlice, gdy do miłych dzieci Z obłowem leci.	
25	Ále ná ten czás i mátkę, i syny Pozárła wodá, i wszystek żwiérz iny; Sam Nóe został, przy nim zóná tylko Á dziątek kilko.	5
30	Nieżyzné w cnotę to tám były látá, Gdzie ledwé jeden ze wszytkiégo świátá Nálezion, co go Bóg w cále záchował, Gdy nierząd psował.	10
35	Ten, będąc z láski Páńskiej ostrzeżony, Zbudował sobie korab niezmierny, Ná którym pływał czásu złéj przygody Po wiérzchu wody.	15
40	Á wszyscy inszy nagle zágárnieni I w głébokościach morskich zátopieni; Niebo á morze — té dwie rzeczy były Świát zástąpiły.	20
45	Á kiedy sie już práwie dosyć zstáło Páńskiemu gniewu, po trosze spadáło Wielkiégo morzá, áż zá czásem skály Z wody wyórzwały.	25
50	Potym i zbytnié závárzyły sie zdroje, Á bystré rzéki wpádły w brzegi swoje; Ziemiá ku słońcu pełné ciężkiéj rosy Rozwiłá włosy. Á trupy wkoło strászliwe leżały: Ludzie i bydło, wielki żwiérz i máły; Pełné ich morzá, pełné brzegi były — Bogá ruszyły.	30

[Ev]

I rzékł

I rzékł Nóému: „Już teraz ná ziemię
 Występuj śmieie, i z tobą twé plemię;
 55 Oto ja znowu przyodzieję ląsy
 Ná wieczné cząsy.
 I będzie, jáko po té lątá wszytki, 5
 Ziemiá dawálá wszelákie użytki;
 Mnóźcie sie: niech świat spustosząły wszędzie,
 60 Znowu osiędzie.
 Á w tym upewniam káždą żywą duszę,
 Że nigdy potym tákich wód nie wzruszę, 10
 Które by miály ziemię opánować
 I świat zepsowác.
 65 Włóžę ná niebo znákomitą pręgę,
 Którá gdy ujrzę, wspomnię ná przysięgę,
 Że mam hámowác niewyczájną wodę — 15
 I nie záwiodeę”.
 Pómní sie, lutni! Nie twojęj to głowy
 70 Wspóminác Bogá żywého rozmowy.
 Káž ty nam zásięć przy ciepłym kominie,
 Áż zły czas minie. 20

Pieśń 2

Nie dbam, áby zimné skály
 Po mym grániu táncowály;
 Niech mię wilcy nie słucháją,
 5 Ląsy zá mną nie biegáją. 25
 Hánno, tobie k wóli śpiéwam,
 Skąd jesli twą ląskę miéwam,
 Przeszedłem już Ámfijoná
 I lutnistę Áryjoná.

E2

Mnie

I rzeki Noému : już teraz na ziemię
 Występuj śmie! / y z tobą twoje plemię :
 Oto ja znowu przyobzieję lasy
 Na wieczne czasy.
 I będzie iako po te lata wszystkie /
 Ziemia dawała wszelkie użytki :
 Mnożcie się / niech świat spustoszały wśedzie
 Znowu osiedzie.
 I w tym wpewniam każda żywa dusze /
 Ze nigdy potym takich wód nie wzrusze /
 Któreby miały ziemię opánować /
 I świat zepsować.
 Włozę na niebo znakomitą przegę /
 Którą gby wyjrze / wspomnie na przysięgę /
 Ze mam hamować niezwyczajną wodę :
 I nie zawiode.
 Pómnij się lutni : nie twoje to głowy /
 Wspominać Boga żywego rozmowy :
 Baż ty nam zaśięść przy ciepłym kominie
 Aż sły czas minie.

Piesn II.

Niebbam aby zimne stały /
 Po mym graniu tańcowwały :
 Niech mnie wilcy nie słuchają /
 Lasy za mną nie biegają.
 Hanno / tobie kwóli śpiwam /
 Skąd iesli twoja łaska miwam /
 Przeszedłem już Amphioną /
 I lutnistę Arioną.

Nie sama twarz niewiedzie:
I choć druga na plac iedzie/
I herby domów starożytnych/
I acné plemie dziadów bitnych.
Ja chce podobac syc w mowie
Nauzoney bialejgłowie:
Ty mie pochwal/ moja pani/
Niedbam choc kto inшы gani.
Cnocie zayzrzę iako żywo:
Bywne dzewo wiatrom krzywo:
Ale ty chieley pomoc sama/
Niegrozi zazdrość nama.
A iesli me niskie progi
Beda godne twoiey nogi:
Nogi piekney: nie potrzeba/
Dosięge iuz glowę nieba.
Same cie sciany wolaię/
I z dobra mysle czekaie:
Lipa stoję w poszrod dworu/
Wyglada cie co raz z boru.
Kaz bystre konie zakladac/
A sama syc gotuy wsiadac:
Teraz naweselsę czasy/
Sielenię syc pieknie lasy.
Laki kwitna rozmaitie:
Zaiaca iuz nie znac w zicie/
Przy nadziei oracz scisly/
Ze bedzie miał z czym do Wisly.
Stada igraie przy wodzie:
A sam pastecz/siedzac w chlodzie/
Gra w piszalkę proste piesni/
A faunowie skaczę lesni.

Mnie sámá twarz nie uwiedzie;
 10 I choć druga ná plác jedzie
 Z herby domów stárożytnych,
 Zacné plemié dziádów bitnych,
 Ja chcę podobác sie w mowie 5
 Náuczónéj białéjgłowie.
 15 Ty mié pochwal, moją páni,
 Nie dbam, choć kto inszy gáni.
 Cnocie zajźrzá jáko żywo,
 Bujné drzewo wiátróm krzywo; 10
 Ále ty chciéj pómoc sámá,
 Nie ugrozi zazdrość námá.
 20 Á jesli mé niskié progí
 Będą godné twojéj nogi,
 Nogi piéknéj — nie potrzebá, 15
 Dosięgę już głową niebá.
 25 Sámy cię ściány wołáją
 I z dobrą myślą czekáją;
 Lipá stojąc wpośrzód dworu
 Wygláda cię co raz z boru. 20
 30 Káz bystré konie zákładác,
 Á sámá sie gotuj wsiádác.
 Teraz naweselszé czásy:
 Zielenią sie piéknie lásy,
 25 Łáki kwitną rozmáicie,
 Zájácá już nie znác w życie,
 35 Przy nádziei oracz ścisły,
 Że będzie miał z czym do Wisły.
 Stádá igráją przy wodzie,
 Á sam pástérz, siedząc w chłodzie, 30
 Gra w puszczalkę prosté pieśni,
 40 Á faunowie skaczą leśni.

[E2v]

Kwáp

Kwáp sie, póki jásné zorze
 Nie západną w bystré morze.
 Po chwili émy czarné wstána,
 Co noc noszą nienáspána.

Pieśń 3

5

Nie wiérz Fortunie, co siedzisz wysoko,
 Miéj ná posledníé kołá pilné oko:
 Bo to niestała páni z przyrodzenia,
 Często więc rádá spráwy swé odmienia.
 5 Nie dufaj w złoto i w żadné pokłády, 10
 Káżdój godziny obawiaj sie zdrády:
 Fortuná co dá, to zásié wziąć może,
 Á u niéj żadna dawność nie pomoże.
 10 Á ci, co z tobą teraz przestawáją, 15
 Twéj sie fortunie, nie tobie klániáją;
 Skoro tá zniknie, tył káždy podawa,
 Jáko ciéń, kiedy slóńcá mu nie zstawa.
 Lecz jáko sámá oczy zástoniłá,
 15 Ták swym pochłébstwem ludzi pobłáźniłá,
 Że drugi wysszéz nosá gębę nosi, 20
 Á wszystkie inszé oczymá przenosi.
 Ty pómni, że twój skarb u Szczęścia w mocy,
 Á ták sie stáraj o tákiéj pó mocy,
 20 Áby wždy z tobą twégo co zostáło, 25
 Jesli zás będzie Szczęście swégo chciáło.
 Cnotá — skarb wieczny, cnotá — klénót drogi,
 Tegoć nie wydrze nieprzyjaciél srogi,
 Nie spali ogień, nie zábierze wodá;
 Nád wszystkim inszym pánuje Przygodá.

E3

Pieśń

Kwáp syc póki iásné zorze
 Nie zapádnę w bystré morze:
 Pochreili émy czarné wstánę/
 Co noc nośz nie náspánę.

Piesn III.

WJe wierz fortunie/co siedziś wysoko:
 Mień ná poslednie kółá pilné oko:
 Bo to niestała páni z przysrodzenia/
 Często wiec rádá sprawy swé odmiénia.
 Nie dufay w złoto/ y w żadné pokłady/
 Każdey godziny obawiaj syc zdrády:
 Fortuna co dá/ to záśie wżigé może/
 A w niéy żadna dawność nie pomoże.
 A ci co zroba teraz przestawáig/
 Twéy syc fortunie/ nie tobie klániáig:
 Skoro tá zniknie/ tyl każdy podawa/
 Jako cien/ kiedy stónca mu nieostawa.
 Lecz iáko sámá oczy zástónitá/
 Ták swym pochlebstwem ludzi poblażnitá:
 Że drugi wyszéy nosa gebe nośi/
 A wszyscy inśe oczymá przenośi.
 Ty pómni że twóy skarb w szczęścia w mocy/
 A ták syc stáray o tákéy pomocy:
 Aby wždy ztoba twégo co zostáto/
 Jesli záś bedzie szczęście swégo chciáto.
 Cnota skarb wieczny: cnotá klénót drogi/
 Tegoć nie wydziśe nieprzyziáciel strogi:
 Nie spali ogien/ nie zábierze wobá:
 Nád wśyśtkim inśym pánuie przygobá.

Pieśń III.

W

Twárdęý kámiennęý wieżę/ y zá troištěmi
 Dziwiámi siedząc Dánaé nieprzelomionémi/
 Pod strażá nieuspionych Spártánskich zláyników/
 Moglá wiecznie niecznáć noenych wřeteczniów.
 By bylá z Akryzého Wenus nie sędzilá
 Stróżá zámknionęý pániy : do tá obaczylá/
 Ze Jowiř w ypominku złotym/ wtáionęý
 Miał miéć bespieczny przystęp/ y gmách otworzonęý.
 Złoto sřzobkiem Janczárów zbroynnych pýdźie snádnie/
 A przez twárdę opokę gwałtownięý przepádnie/
 Niżli ras pió:unowęý : wpađł niešczesliwý
 Dóm Proroká Greckiego/ prze zył niecnotliwý
 Z gruntu wykorzemióny : przebił brany twárdé
 Zacych miářt Mácetonczył/ y podkopał hárdé
 Tyranny datkiem : datkóm Hetmáni holduię/
 Którzy dáleko świetnym nawóm rořkázuię.
 Wielkich pieniędzy/ wielká trořká nařládnie :
 A im człowiek w pokładzie swoim wiecéý czuie/
 Tym ieřsze wiecéý prágnie: słuřnie/ moie oko/
 A nigdy przed tym/ y dziś nie zmiérza wyřoko.
 Im sobie człowiek wiecéý pomiernęý wymuie/
 Tym mu wiecéý od Boga z lářki przystępuie :
 Nie nie máięc z tymi/ co nie niechcę/ przeřkáie/
 A buntów dobrowolnie bogátych sęe káie.
 Pan znácznięyszy gdy páństwem wzgárdzi/ niź bych wřytki
 Zóláwřkie wrodziáie / y Gbáńskie pożytki
 W iednym řpichlérzu zámknął: á sam siedząc w cieniu/
 Nie mógl sęe chlebá náieřć/ neźnił w dobrym mieniu.

360y

Pieśń 4

W twárděj kámienněj wieży i zá troistémi
 Drzwiámi siedząc Dánáe nieprzelomionémi,
 Pod strażą nieuspionych spártáńskich złajników
 Mogła wiecznie nie uznáć nocnych wszeteczników, 5
 5 By byłą z Ákryzégó Wenus nie szydziła,
 Stróżá zámknioněj pánný; bo tá obaczyła,
 Że Jowisz w upominku złotym utájóny
 Miał miéć bezpieczny przystęp i gmách otworzóny.
 Złoto śrzodkiem jánczárów zbrojnych pójdzie snádnie 10
 10 Á przez twárdą opokę gwałtowniej przepádnie
 Niżli raz piórunowy: upadł nieszczéśliwy
 Dóm proroká greckiego, prze zysk niecnótlivy
 Z gruntu wykorzystóný; przebił bramy twárdé
 15 Zacznych miast Mácedończyk i podkopał hárdé 15
 15 Tyránny datkiem; datkóm hetmáni hołdują,
 Którzy dáleko świętnym nawóm rozkázują.
 Wielkich pieniędzy wielka troská nászláduje;
 Á im człówiek w pokládzie swoim więcéj czuje,
 20 Tym jeszcze więcéj prágnie. Słusznie moje oko 20
 20 I nigdy przedtym, i dziś nie zmiérza wysoko.
 Im sobie człówiek więcéj pomierny ujmuje,
 Tym mu więcéj od Bogá z láski przystępuje.
 Nic nie májąc, z tymi, co nic nie chcą, przestáję,
 25 Á buntów dobrowolnie bogátych sie káję. 25
 25 Pan znáczniejszy, gdy páństwem wzgárdzę, niżbych wszytki
 Żółáwskie urodzáje i gdańskie póżytki
 W jednym szpichlérzu zámknął, á sam, siedząc w cieniu,
 Nie mógl sie chlebá nájeść — nędznik w dobrym mieniu.

[E3v]

Zdrój

30 Zdrój przeźroczystej wody, lasu średnia miarą
 I zasiwku mojego niepochybna wiarą
 Rządźcy płodnej Afryki szerokowładnemu
 Nie da się znać, że w szczęściu przerównana jemu.

35 Aćz mi miodu podolskie piasieki nie daja, 5
 Ani w mem lochu wina seremskie stawaja,
 Ani bogate stadą owiec niezliczonych
 Strzygą odrosła trawę po górach zielonych,
 Przed się nazbyt ubóstwa nie znać w domu moim,

40 A by mi więcej trzeba, ufam w Bogu swoim. 10
 Ale gdy niepotrzebne chciwości odprawię,
 Lepiej daleko platu sobie tym poprawię,
 Niźbych bogate pola węgierskie z porządnym
 Państwem weneckim złączył. Ludziom wielozadnym

45 Wielu i nie dostawa; niech przyjmuje z dzieką, 15
 Komu ścisła, co dosyć, Bóg udzielił ręką.

Pieśń 5

Wieczna sromota i nienagrodzona
 Szkoda, Polaku: ziemia spustoszona
 Podolska leży, a pohaniec sprosny, 20
 Nad Niestrem siedząc, dzieli łup żalosny.

5 Niewierny Turczyn psy zapuścił swoje,
 Którzy zagnali piękne łanie twoje
 Z dziećmi pospołu, a niemasz nadzieje,
 By kiedy miały nawiedzić swę knieje. 25

10 Jedny za Dunaj Turkóm zapredano,
 Drugie do hordy dalekiej zagnano;
 Córy szlacheckie (żal sie, mocny Boże!)
 Póm bisurmáńskim brzydkie ścielą łoze.

[E4]

Zbójce

Zd:óy przezroczyśtęy wody/ láfu średnia miará/
 I zasięwku moięgo niepochybna wiará:
 Rzadzcy plodnéy Afryki féroko władnemu
 Nie da syc znác/ że w szesciu przerównana iemu.
 Acz mi miodu Podolskie pásięki nie dáia/
 Ani w mém lochu winá Seremskie stawáia:
 Ani bogátę stáda owiec niezliczonych
 Strzyga odrosła trawę po górach zielonych:
 Przedsię názbýt wódstwa nieznác w domu moim/
 Aby mi wiecéy trzebá/ w sam w Bogu swoim:
 Ale gdy niepotrzebne chciwości odpráwie/
 Lepięy dáleko plátu sobie tym popráwie:
 Nizbych bogátę polá Węgierskie z porządnyim
 Pánstwem Weneckim złączyl: ludzióm wielozádnym
 Wielá y niedostawa: niech przyimuie z dziełá/
 Komu ścisłá/ co dosyc/ Bóg wdziałil rełá.

Piesn V.

Wieczna smotó/ y nienágradzona
 Szkodá/ Polaku: ziemiá spustofona
 Podolska leży/ á pohániec sprosny
 Nád Nicstrem siedzac/ dzieli lup zálosny.
 Nicwierny Turczyn psy zápuscił swoie/
 Ktorzy zágnali piékné łanie twoie/
 I dziecni pospotu: á niemáš nádzieie/
 By kiedy miały náwiedzić swé knieie.
 Jedny zá Dnuy Turkóm záprzedano/
 Drugie do Hordy dálekiey zágnano:
 Córy slácheckie (żal syc mocny Boże)
 Psóm Bizumánskim bzydkie ścielá łóże.

Zbóyce

**Zbóyce (niestety) zbóyce nas wojują/
 Którzy ani miast/ ani wsi budują :
 Pod kotarzami tylko w polach siedzą/
 A nas nierządne/ ach nierządne iedzą.**
**Tak odbiejąte stado wiec drapara
 Rozboyce wilcy/ gdy powoli mają :
 Ze ani pasterz nad owcami chodzi/
 Ani ostrożnych psów za sobą wodził.**
**Jakięgo serca Turkowi dodamy/
 Jeśli tak lekkim ludziom nie zdołamy ?
 Ledwiec nam y tak Króla nie podawa :
 Kto sye przypatrzy/ miała niedostawa.**
**Zetrzy sen z oczu/ a czuy wczas o sobie/
 Cny Łáchu : Kto wie/ temu/ czyli tobie
 Szczęście chce służyć : a doład wyroku
 Mars nie uczyni/ nieustepuy kroku.**
**A teraz ktemu obić mysli swoje/
 Jakobyć skody nieprzyiaciel twoie
 Krwię swoę nagrobził/ y omył te zmasę
 Którz dzis miesiąc prze swęy ziemie sfláze.**
**Wsiádamy : czy nas półmiski trzymają ?
 Biedné półmiski czego té czekają :
 To pan/ y iádác ná srebze godnieyszy/
 Komu zelázný Mars bedzie chetnieyszy.**
**Skuymy talérze ná talery/ skuymy/
 A żołnierzowi piénizdze gotuymy :
 Insy to darmo po drogách miotáli/
 A my nie damy/ bychmy wcale trwáli ?**
**Daymy : a naprzód baymy : sami siebie
 Ku gwałtownieyszey chowaymy potrzebie :
 Tarczey/ niż pierśi/ piérwéy nástawiają/
 Pozno pułkérzá przebić mácáją.**

Cieszy

Zbójce, niestety, zbójce nas wojują,
 Którzy áni miast, áni wsi budują,
 15 Pod kotárzami tylko w polách siedzą,
 Á nas, nierządne, ách, nierządne, jedzą.
 5
 Ták odbieżálé stádo więc drápáją
 Rozbojce wilcy, gdy po woli máją,
 Ze áni pástérz nád owcami chodzi,
 20 Áni ostrożnych psów zá sobą wodzi.
 Jákiego sercá Turkowi dodamy,
 Jesli ták lekkim ludziom nie zdołamy? 10
 Ledwiec nam i ták królá nie podawa;
 Kto sie przypátrzy, málá nie dostawa.
 25 Zetrzy sen z oczu á czuj w czás o sobie,
 Cny Láchu! Kto wié, jemu czyli tobie
 Szczęście chce służyć? Á dokąd wyroku 15
 Mars nie uczyni, nie ustępuj kroku.
 Á teraz k temu obróc myśli swoje,
 30 Jáko byc szkody nieprzyjaciél twoje
 Krwiá swá nágrodził i omył tę zmázę,
 Którá dziś niesiesz prze swéj ziemie skázę. 20
 Wsiádamy? Czy nas pólmiski trzymáją?
 Biédné pólmiski, czego té czekáją?
 35 To pan, i jádác ná sárbrze godniejszy,
 Komu želázny Mars bédzie chętniejszy.
 Skujmy tálérze ná talery, skujmy, 25
 Á żołniérzowi pieniądze gotujmy.
 Inszy to dármo po drógách miotáli,
 40 Á my nie damy, bychmy w cále trwáli?
 Dajmy, á naprzód dajmy! Sámi siebie 30
 Ku gwałtowniejszój chowajmy potrzebie.
 Tarczój niż piersi piérwój nástawiają,
 Pozno puklérzá przebici mácáją.

[E4v]

Cieszy

45 Cieszy mię ten rym: „Polak mądr po szkodzie”;
 Lecz jesli prawdą i z tego nas zbodzie,
 Nową przypowieść Polak sobie kupi,
 Że i przed szkodą, i po szkodzie głupi.

Pieśń 6

5

Królewno lutnie złotej i rymów pociesznych,
 Ochłodo myśli tesznych,
 Ty sama powiedz á krés náznácz, póki mamy
 Plákać, gdy przyjaciela milégo stradamy.
 5 Łáčno cieszyć chorégo, gdysmy zdrowi sami, 10
 Lecz kiedy tóz nád námi
 Niefortuná pokaże, tám więc człowiek czuje,
 Że co drugim chciał rádźić, sam sie nie rátuje.
 10 Godno pláczu nieszczęście i twoją przygodá, 15
 O zacny wojewodá,
 Boś pozbył towarzyszá i cnotliwéj żony,
 Której dobroć, której wstyd jest niewysłowiony.
 Ále byś dobrze, wziąwszy lutniá Orfeowę,
 Wstąpił w łódź Charonowę
 15 I náwiedził podziemné niewesołe kráje, 20
 Gdzie sólńce swych prómieni nigdy nie podáje,
 Nie zyszczesz dusze, która dotklá raz napoju
 Niepámiętnégo zdroju.
 20 Przeto ciérpliwość samá najlepsza w téj mierze, 25
 Gdzie zaráz i ráunek upad z sobá bierze.

Pieśń 7

F

Słońce

Cieśy mie ten rym/ Polak ma dz po škodzie :
 Lecz icśli prawda y z tego nas zbodzie :
 Towa przypowieść Polak sobie kupi/
 Że y przed škoda/ y po škodzie głupi.

Piesn VI.

Kólewno lutnie złotéy/ y rymów pocieśnych/
 Ochłodo myśli teśnych :
 Ty sama powiedz/ á krés náznácz/ póki mamy
 Pláćác/ gdy przyiaciela miłégo stradamy?
 Lácno cieśyć chorego gdyśimy zdrowi sami :
 Lecz kiedy tóż nád nami
 Niefortuna pókaze: tám wiec człowiek czuie/
 Że co drugim chéiał rádźić/ sam sye nie rátnie.
 Godno pláczu niesześcié/ y twoia przygodá :
 O zacny Woiewodá :
 Bos pozbyt towárzyśá y cnotliwéy żony/
 Którey dobroć/ Którey wstydz iest nie wysłowiomy.
 Ale byś dobrze wziąwśy lutnia Orphæowe/
 Wstąpił w tódż Charonowe/
 A nawiedził pod ziemné niewesolé kraie/
 Gdzie słónce swych prómieni nigdy nie podáie :
 Nie zysześ duśe/ Któza dotkla raz napoiu
 Niepámiétnégo zdroiu :
 Przeto ciérpliwóść samá najlepśa w téy mierze/
 Gdzie záraz y ráturek wpad z sobś bierze.

Piesn VII.

Słonce pali/ a ziemia idzie w popiół prawie/
 Świata nie znać w Kurzawie:
 Rzeki dnem wciękaia/
 Zagorzałe ziola dżdża z nieba wołaią.
 Dzieci/ z flaszą do studniey: a stoł w cieniu lipowy/
 Gdzie gospodarstwiey głowy
 Od gorącego lata
 Broni list: za wsadzenie przyjemna zaplata.
 Lutni moią/ ty zemną: bo twoje wdzięczne strony
 Ciesza wmyśl trapióny:
 A troski nieuspioné
 Przedkim wiatróm podaią za morze czerwóné.

Piesn VIII.

Nie frásuy sobie/ Mikolaiu/ głowy
 Kto ma być Królem: inż dekret gotowy
 Przed Bogiem leży: nie piórem pisany/
 Lecz w diamentcie twárdym wykowány.
 Nie z pół lub noey/ lub dnia: nie ze wschodu/
 Ani czekaymy pana od zachodu:
 Ten królem bedzie/ kogo Bóg miánuie/
 Latwie ón ludzkie serca spráktuyknie.
 Tenże nam/ mimo znátomse sąsiady/
 W smiech obróciwszy náse ploné rády/
 Przywiódl był Króla z dalekiey kráiny/
 Po którym wrychle miał vsieść kto inny.
 Gdzie ony złoté góry nie przebráne?
 Gdzie Gasikonowie i y woyská vbrane?
 W co posły dзиаła, y náse turnieie?
 Wiatrem nádziáne pułnely nádzieie.

Fortuná

Słońce pali, á ziemiá idzie w popiół práwie,
 Świátá nie znác w kurzáwie,
 Rzéki dnem uciekãją,
 Á zágorzále ziołá dżdżá z niebá wołájá.

5 Dzieci, z flászã do studniéj, á stół w ciéń lipowy, 5
 Gdzie gospodárskiéj głowy
 Od gorącégó látá
 Bróni list, zá wsádzienié przyjemná zaplátá.

10 Lutni mojá, ty ze mnã, bo twé wdziéczné stróny 10
 Cieszã umysł trapióny,
 Á troski nieuspióné
 Prédkim wiátróm podájá zá Morze Czerwóné.

Pieśń 8

Nie frásuj sobie, Mikołájú, głowy,
 Kto ma być królem: już dekrét gotowy 15
 Przed Bogiem leży, nie piórem pisány,
 Lecz w dyjámencie twárdym wykowány.

5 Nie z pół- lub nocy, lub dniá, nie ze wschodu
 Áni czekajmy páná od zachodu:
 Ten królem będzie, kogo Bóg miánuje; 20
 Łatwie Ón ludzkie sercá spráktykuje.

10 Tenże nam mimo znájomszé sąsiády,
 W śmiéchu obrocisz nászé płoné rády,
 Przywiódł był królá z dálekiéj kráiny,
 Po którym wrychle miał usiéść kto inny. 25

15 Gdzie ony złoté góry nieprzebráné?
 Gdzie Gaszkonowie i wojská ubráné?
 W co poszły działá i nászé turnieje?
 Wiátrém nádziáné puknęły nádzieje.

[Fv]

Fortuná

Fortuná nawy ná morzu spráwuje,
 Fortuná w bitwach zwycięstwem száfuje;
 Onój rákosze i séjmy słucháją,
 20 Á ludzkie rády wspák sie obrácáją.
 Precz, krásomowce, wywody ná stronę! 5
 Á my gdzie w polu ná słupie koronę
 Záwieśmy złotą: jesli nie mędrszému,
 Niech ją da Szczęście przynamniej rętszému.

Pieśń 9

Nie porzucáj nadzieje, 10
 Jákoć sie kolwiek dzieje:
 Bo nie już sólńce ostátnié záchodzi,
 Á po zléj chwili piękny dzień przychodzi.
 5 Pátrzej teraz ná lásy,
 Jáko prze zimné czásy 15
 Wszystkę swą krasę drzewá utráciły,
 Á śniegi polá wysoko przykryły.
 Po chwili wiosná przyjdzie,
 10 Ten śnieg z nienaglá zéjdzie,
 Á ziemiá, skoro sólńce jój zágrzeje, 20
 W rozliczné bárwy znou sie odzieje.
 Nic wiecznégo ná świcie:
 Rádość sie z troską plecie,
 15 Á kiedy jedná weźmie moc nawięrszą,
 W ten czás masz ujzrzéc odmiánę naprędszą. 25
 Ále człówiek zhárdzieje,
 Gdy mu sie dobrze dzieje,
 20 Więc téz kiedy go Fortuná omyli,
 Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli.

F2

Lecz

Fortuná narwy ná morzu spráwuié/
 Fortuná w bitwach zwyciestwem sásuie :
 Onéy rákosie/ y Séymy slucháig :
 A ludzké rády w spáku sye obrácaig.
 Przecz krasomowce : wywody ná strone :
 A my gdzie w polu ná slupie korone
 Záwiesmy złotá : iesli nie medzisému/
 Niech ig da szczescie przynamniéy ratsému.

Piesn IX.

WJe porzucay nadzieie/
 Jákoć sye kolwiek dzieie :
 Bo nic iuz slónce ostátmié záchodzi/
 A po złéy chwili piekny dzień przychodzi.
 Pátrzay teraz ná lásy/
 Jáko prze zimné czasy
 Wszystké swá krasé dzierwá wtracily/
 A sniegi polá wysoko przykryly.
 Pochwili wiosná przyydzie/
 Ten snieg zmienaglá zeydzie/
 A ziemiá/ skoro slónce iéy zágrzeie/
 W rozliczné bárwy znówu sye odzieie.
 Nic wiecznégo ná swiecie :
 Rádosć sye z troská plecie :
 A kiedy iedná weźmie moc nawiedsá
 W ten czas masz wyzrzéc odmiáne napredsá.
 Ale czlowiek zhardzieie:
 Gdy mu sye dobrze dzieie :
 Wiec téz/ kiedy go fortuná omyli/
 Wnet glówe zwiesi/ y powage zmyli.

Lecz ná szczęście wśfelátié/
 Serce ma być iednátié :
 Bo znas fortuná w żywé oczy sędzi/
 To da/ to weźmie : iáko syc iéy widzi.
 Ty nie miéy zá stráconé/
 Co może być wróconé :
 Siłá Bóg może wyrócić w godzinie :
 A kto mu kolwiek wśa/ nie záginie.

Piesn X.

W Oże kto reka sławy dostać w boiu/
 Może wymowa/ y rzadem w pokoju :
 Lecz jeśli żoná meżá meozdobi/
 Mąż prózno robi.
 Kto z gospodarstwa/ á kto zaś z wysługi
 Zbierze pieniądze : y z kupiectwá daugi :
 Jeśli syc żoná nieprzyłoży ktemu/
 Zginąć wśytkiemu.
 Żoná wczciwa ozdoba meżowi/
 A napewnieysza podpora domowi :
 Ná niéy rząd wśystek : swégo meżá oná/
 Głowy koroná.
 Oná meżowym kłopotóm zábiéga/
 A iego wczasu ná wśytkim przestrzéga :
 Oná wywabić troskę wmié z głowy
 Słotkiemi słowy.
 Oná dziateczki oycowi podobné
 Rodzi : skąd rosta póciechy ofobné :
 Ani iuz spadków wpatruią krewni/
 Dziedzicá pewni.

Trzykróć

Lecz ná szczęście wszelákié
 Serce ma być jednákié,
 Bo z nas Fortuná w żywé oczy szydzi:
 To da, to weźmie, jáko sie jój widzi.
 25 Ty nie miéj zá stráconé, 5
 Co może być wróconé:
 Siłá Bóg może wywrócić w godzinie,
 Á kto Mu kolwiek ufa, nie záginie.

Pieśń 10

Może kto ręką sławy dostać w boju, 10
 Może wymową i rządem w pokoju,
 Lecz jeśli żoná mężá nie ozdobi,
 Mąż prózno robi.
 5 Kto z gospodarstwá, á kto záś z wysługi
 Zbierze pieniądze, i z kupiectwá drugi, 15
 Jeśli sie żoná nie przyłoży k temu,
 Zginać wszytkiemu.
 10 Żoná uczciwa — ozdobá mężowi
 I napewniejsza podpórá domowi:
 Ná niéj rząd wszystek, swégo mężá oná 20
 Głowy koroná.
 Oná mężowym kłopotóm zábiéga
 I jego wczásu ná wszytkim przestrzéga,
 15 Oná wywabić troskę umié z głowy 25
 Słodkiémi słowy.
 Oná dziateczki ojcowi podobné
 Rodzi, skąd rostą pociechy osobné;
 20 Áni już spadków upátwiają krewni,
 Dziedzicá pewni.

[F2v]

Trzykroć

Trzykroć szczęśliwy, któremu Ty zdarzysz
 Ten związek, Pánie; ále zły towarzyszy
 Odéjmie wszystko, że troski w pół wieká
 Zgryzą człowieká.

Pieśń 11

5

Státeczny umysł pámiétaj záchowác,
 Jesli cię pocznie nieszczęście frásowác,
 Tákże i góry nie rádżęc wylátác,
 Kiedy sie Szczęścié z tobą imie brátác.
 5 Śmierci podległy człowiecze cnotliwy, 10
 Choć wszytek twój wiek będzie frásowliwy,
 Chocia téż czásem, siedząc z przyjacióły,
 Przy dobrym trunku strawisz dzień wesóły,
 10 Tu, przy ciekącym, przezornym strumieniu 15
 Każ stół gotowác w jáworowym cieniu,
 Każ wino nosić, póki beczká leje,
 Póki wiek służy, á śmierć nie przyśpieje.
 Postąpisz z włóci drogo zápláconych,
 15 Postąpisz z dworu i gmáchów złoconych; 20
 Á co zebránia twégo kolwiek będzie,
 To wszystko przyszły namiástek osiędzie.
 Bądź sie kto zacnym rodził i bogátym,
 Bądź niewolnikiem — u śmierci nic ná tym:
 20 Czyjkolwiek naprzód lós wynidzie, wsiádaj, 25
 Wieczny wygnáncze, áni więc odkládaj.

Pieśń 12

F3

Niemász

Trzykroć szesliwy/ któremu ty zdarzyś
 Ten związek/ panie : ale zły towarzysz
 Odéymie wšytko : że troski w pół wiekã/
 Zgryzã człowiekã.

Piesn XI.

Słateczny vmyśl pámietay zachowác/
 Jeśli sye pocznie nieszczęście frásowác :
 Tãkże y góry nie rádżec wylátac/
 Kiedy sye szczęście ztobã imie brátac.
 Śmierci podległy człowiece cnotliwy/
 Choć wšytek twóy wiek będzie frásowliwy :
 Choćia téż czasem/ siedząc z przyiacióły/
 Przy dobrym trunku strawiś dzień wesóły :
 Tu przy ciekącym przezornym strumieniu/
 Rãż stół gotowác w iãworowym cieniu :
 Rãż wino nosić/ póki beczkã leie/
 Póki wiek służy/ a śmierc nie przyspieie.
 Postapiś z włości drogo záplaconych/
 Postapiś z dworu/ y gmáchow zloconych :
 A co zebránia twégo kolwiek będzie/
 To wšytko przysły namiástek osiedzie.
 Bądź sye kto zacnym rodził/ y bogátym/
 Bądź niewolnikiem : v śmierci nic ná tym :
 Czyykolwiek naprzód lós wynidzie/ wsiada y
 Wieczny wygnancze/ ani wiec odkłada y.

Piesn XII.

Niemáš/ y po drugi raz niemáš wątpliwosci /
 Zeby cnota miała być kiedy bez zazdrości :
 Jáko cién nieodstępny ciała násláduie/
 Ták zá cnotę w téż tropy zazdrość postępuje.
 Nie może iéy blásku znieść/ ani pozrzyć w oczy/
 Bolcie/ że kto przed nią kiedy wyszłéy skoczy :
 A iż baczy po sobie/ że sye wspinác prózno/
 Tego ludzióm wwtóczy/ w czym iest od nich różko.
 Ale człowiek/ który swé pospolitéy rzeczy
 Służby oddał/ téy krzywdy nie ma mieć ná pieczy :
 Dostyc ná tym kiedy praw/ ani niesie wády :
 Niechay drugi bolcie/ niech sye spuła iády.
 Cnota (ták iest bogáta) nie może wziąć škody/
 Ani sye téż ogláda ná ludzkie nagrody :
 Samá ona nagroda/ y płacę iest sobie/
 A króm nábytych przypraw swiétna w swéy ozdobie.
 A iesli komu drogá otwártá do niebá/
 Tym/ co służą oyczyznie/ wątpić nie potrzebá/
 Ze/ co im zazdrość wymie/ Bóg nágrádzác bedzie/
 A cnota kiedykolwiek mieysce swé osiedzić.

Piesn XIII.

Banu dzieki oddawaymy/
 Jego łáskę wspominaymy/
 Który hárdym miéśa rzeczy/
 A skromné ma ná swéy pieczy.
 On hárdy/ nieunosony/
 On Tyran púłnocnéy strony/
 Któremu/ iáko sam mniéma/
 Swiát ták wielki równia nie ma :

Niémász i po drugi raz niémász wątpliwości,
 Żeby cnotá miáła być kiedy bez zazdrości:
 Jáko ciéń nieodstępny ciáła nászláduje,
 Ták zá cnotą w téż tropy zazdrość postępuje.

5 Nie może jéj blásku znieść áni pojzrzéc w oczy, 5
 Boleje, że kto przed nią kiedy wysszėj skoczy;
 Á iż baczy po sobie, że sie wspinác prózno,
 Tego ludzióm uwłóczy, w czym jest od nich różno.

10 Ále człówiek, który swé Pospolitėj Rzeczy 10
 Służby oddał, téj krzywdy nie ma miéc ná pieczy.
 Dosycé ná tym, kiedy praw áni niesie wády;
 Niechaj drugi boleje, niech sie spuka jády.

15 Cnotá (ták jest bogáta) nie może wziác szkody 15
 Áni sie téż ogláda ná ludzkie nagrody;
 Sámá oná nagrodą i płacą jest sobie
 I króm nábytych przypraw swiętna w swéj ozdobie.

20 Á jesli komu drogá otwárta do niebá — 20
 Tym, co służą ojczyźnie. Wątpić nie potrzebá,
 Że co im zazdrość ujmie, Bóg nágrádzác będzie,
 Á cnotá kiedykolwiek miejsce swé osiędzie.

Pieśń 13

Pánu dzięki oddawajmy,
 Jego łáskę wspominajmy,
 Który hárdym miésza rzeczy,
 Á skromné ma ná swéj pieczy.

5 Ón hárdy, nieunoszony, 25
 Ón tyran pułnocnej strony,
 Któremu, jáko sam mniéma,
 Świát ták wielki równia nie ma,

[F3v]

Car

10	Car moskiewski płac mężnému Puścić królowi polskiemu; Nie oparł sie aż o lody Niepławnéj północnéj wody.	
15	Granic i zamków budownych Odbiezał, i miast wárownych; Płatna to, kiedy o duszę, I sam go obmówić muszę.	5
20	Obróć swój kóni prędkonogi, Nieścigniony care drogi. Chcesz być groźnym, á uciekasz; Jesliś płochy, hárdzie nie każ.	10
25	Teraz był czas prorokowác, Komu szłyk naprzód zdéjmowác; Teraz sie było dowiádác, Kto ma naprzód z koniá spádác.	15
30	Bóg pomoż, królu jedyny Szérokiéj polskiéj kráiny. Umiész ty hárdym dogodzić Áni sie im dasz rozwodzić.	20
35	Zdjąłés mászkárę butnému Tyránnowi moskiewskiemu: Okazałés, że nie kása, Chocia to porożem wstrząsa.	25
40	W zamcích nádzieję pokládał, Ále i tych prędko strádał. Nie przyszło mu do odsieczy; Głowy ostrzéc bárziej k rzeczy. Znowu tedy, skąd był wyszedł, W ręce polskie Połock przyszedł Zá powodem szczęśliwego Stefáná, króla polskiego.	30

[F4]

Nie

Car Moskiewski pląc meżnému
 Puscil Królowi Polskiemu :
 Nie opart sje aż o lody/
 Nieptáwnéy północnéy wody.
 Granic y zamków budownych
 Odbiejal/ y miast wárownych :
 Platna to/ kiedy o dusze/
 A sam go obmówić musie.
 Obróc swóy kón przedkonogi/
 Nieścigniony Care drogi :
 Chcesz być groźnym/ á wciekasz:
 Jesliś płochy/ hárdzie nie kasz.
 Teraz był czas prorokowác/
 Komu slyt naprzód zdeymowác :
 Teraz sje było dowiádác/
 Kto ma naprzód z kóniá spádác.
 Bóg pomóż/ Królu iedyny
 Szerokiéy Polskiéy kráiny :
 Umiéś ty hárdym dogodzić/
 Ani sje im dasz rozwodzić.
 Zdiąles mástkáre butnému
 Tyránnowi Moskiewskiemu :
 Okazales / że nie kasha /
 Chocía to porozem wstrzasa.
 W zamcích nádziecie pokładal/
 Ale y tych pretko strádal:
 Nie przyszło mu do odsieczy :
 Stowry ostrzéc bárziéy grzeczny.
 Z nowu tedy/ skąd był wyszedł/
 W rece Polskié Polock przyszedł/
 Za powodem szesliwého
 Stephána Króla Polskiégo.

Nie

Nie pomogły kule częste/
 Dreby mocne/ basty geste:
 Puscily zelazne brony.
 A ty Królu niezmożony/
 Nie tylko zamki budowne/
 A twierdze biczesz warowne:
 Ale/ co chwálniejszy w tobie/
 Jesteś silen y sam sobie.
 Nie puscites wodz gniewowi/
 Láskes nieprzyiacielowi
 Uczynil: masz y dzielnošcia/
 Masz iuż náden y ludzkošcia.
 Zdrow badi/ Królu niezwalczony:
 Ciebie moie wdzieczne strony
 Niezmielcza miedzy staronemi
 Bohátéry walecznemi.

Pieśń XIII.

Nktózy poſpolitą rzeczą władacie/
 A ludzką ſprawiedliwość w ręku trzymacie:
 Wy/ mówie/ którym ludzi paść poruczono/
 A zwiérzchnoſci nád ſtádem Bożym zwiérzono:
 Miéćcie to przed oczymá záwždy ſwoiemi/
 Zeście mieyſcá zaſiedli Boże ná ziemi:
 Z którego macie nie tak ſwé wlaſné rzeczy/
 Jáko wſytek ludzki miéć rodząy ná pieczy.
 A wam wiec nád ninieyſzemi zwiérzch noſć ieſt dána/
 Ale y ſámi macie nád ſobą pána/
 Któremu kiedykolwiek z ſpraw ſwoych uczynić
 Poczet macie: trudnoż tam krzywému wynić.

Nie bie-

Nie pomogły kule częsté,
 Zręby mocné, bászty gęsté:
 Puściły żelázne bróny.
 Á ty, królu niezmożóny,
 45 Nie tylko zamki budowné 5
 I twiárdze bierzesz wárowné,
 Ále, co chwálniejsza w tobie,
 Jesteś silen i sam sobie.
 Nie puściłeś wódz gniewowi,
 50 Łáskęś nieprzyjacielowi 10
 Uczynił. Masz i dziélnością,
 Masz już nádeń i ludzkością.
 Zdrów bądź, królu niezwalczóny.
 Ciebie moje wdzięczne stróny
 55 Nie zmilczą między sławnými 15
 Bohátéry walecznými.

Pieśń 14

Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie,
 Á ludzką spráwiedliwość w ręku trzymacie,
 Wy, mówię, którym ludzi páć poruczono 20
 I zwiérchności nád stádem Bożym zwiérzono,
 5 Miéjcie to przed oczymá záwždy swojemi,
 Żeście miejsce zásiedli Bożé ná ziemi,
 Z którégó macie nie ták swé własné rzeczy 25
 Jáko wszytek ludzki mieć rodzaj ná pieczy.
 Á wam więc nád *mniejszými* zwiérchność jest dáná,
 10 Ále i sámi macie nád sobą Páná,
 Którému kiedyżkolwiek z spraw swych uczynić
 Poczec macie; trudnóz tám krzywému wynić.

[F4v]

Nie bie-

Nie bierze ten Pan dárów áni sie pyta,
 Jesli kto chłop, czyli sie grofem poczyta:
 15 W siermiędze li go widzi, w złotych li głowách,
 Jesli namniej przewinił, być mu w okowách.
 Więc ja podobno z mniejszym niebezpieczeństwem 5
 Grzeszę: bo sam sie trącę swym wszeteczeństwem.
 Przełożonych występki miastá zgubiły
 20 I szerokie do gruntu cárstwá zniszczyły.

Pieśń 15

Nie ząwždy Ápollo strzela, 10
 Ále huk z lutnią podziela;
 Nie ząwždy Mars hufy wodzi,
 Czasem téż pod sieć ugodzi.
 5 Nie ząwždy grad z góry leci,
 Álbo burza niebo szpeci: 15
 Chmury czarné wiátr wojuje,
 Á pogodá następuje.
 Tákżec słuszé człowiekowi
 10 Odéjmác sie frásunkowi,
 Á jáko niewdzięczné brzemię 20
 Uderzyć troski o ziemię.
 Cokolwiek raz przeminęło,
 Niewrócony koniec wzięło;
 15 Á przyszły czas Bóg ma w mocy,
 Pogrążony w twárdéj nocy. 25
 Dosyc ná rozum człowieczy
 Dziéń dzisiejszy miéc ná pieczy;
 Ostátek ná Bogá wkładaj,
 20 Á dobrze życ nie odkładaj.

G

Żyj do-

Nie bierze ten pan dárów/ ani syc pyta/
 Jesli kto chtop/ czyli syc Grosem poczyta :
 W siermiebzeli go widzi / wzlotychli głowách/
 Jesli namniéy przewinił/ byc mu w okowách.
 Wiec ia podobno z mnieyszym niebespieczenstwem
 Grzesze : bo sam syc tráce swym wsteczenstwem :
 Przelozonych wystepki miásta zgubity/
 A szerokie do gruntu Cárstwa zniszczyty.

Piesn X V.

Nie zázwdy Apollo strzela/
 Ale tuł z lutnią podziela :
 Nie zázwdy Mars hufy wodzi/
 Czasem téz pod siec vgodzi.
 Nie zázwdy grad z góry leci/
 Albo burza niebo speci :
 Chmury czarne wiátr woivie/
 A pogoda nástepuie.
 Táżec slusé czlowiekowi/
 Odeymác syc strasunkowi/
 A iáko niewdzieczne brzemie /
 Vderzyc troski o ziemie.
 Cokolwiek raz przeminelo/
 Niewrócony koniec wzielo :
 A przyšly czas Bóg ma w mocy/
 Pogrzeżony w twárdcy nocy.
 Dostyc ná rozum czlowieczy/
 Dzién dzisieyszy miéc ná pieczy :
 Ostaték ná Boga wkláday/
 A dobrze žyc nic odkláy.

Żyć dobrze nie odkładając :
 Bo dalszych czasów czekając/
 Niepodobnym obyczajem/
 Nie począwszy żyć/ przestając.

Pieśń XVI.

NJe po tych zbytnich potrawach : nie potym
 Srebrze na służbie/ y obiciu złotym :
 Nam k woli/ kiedy róża pozno kwitnie /
 Nie szukaj zbytnie.
 Dobrac y miękka/ co ja naydzie wśedzie :
 A kiedy równe towarzystwo siedzie/
 Przedka dobra myśl/ a tym iesze chutniey
 Gdy nie bez lutniey.
 Lutnia wódz tanców/ y pieśni wczonych/
 Lutnia ochłoda myśli wtrapiionych :
 Ta serce miękczy swym głosem przyiennym
 Bogóm podziemnym.

Pieśń XVII.

NJegodzien tego ten świat zawikłany/
 Aby miał na nim rozumem nadany
 Człowiek polegac/ a swé sczesliwosci
 Sądzić na iego płochéy odmiennosci.
 Co ma ten żywot na coby bezpiecznie
 Człowiek mogł kazać : nie dingo koniecznie
 Doniesie czasie pacholek do geby/
 A przedsie y w tym straci czasem zeby.

Morze

Żyj dobrze nie odkładając:
 Bo dalszych czasów czekając
 Niepodobnym obyczajem
 Nie począwszy żyć — przestajem.

Pieśń 16

5

Nic po tych zbytich potrawách, nic po tym
 Śrébrze ná służbie i obiciu złotym;
 Nam k wóli, kędy róza pozno kwitnie,
 Nie szukaj zbytich.
 5 Dobra-ć i miętká, co ją najdzie wszędzie; 10
 Á kiedy równé towarzysztwo siędzie,
 Prędká dobra myśl, á tym jeszcze chutniéj,
 Gdy nie bez lutniéj.
 10 Lutnia — wódz tańców i pieśni uczonych, 15
 Lutnia — ochłodá myśli utrapionych;
 Tá serce miękczy swym głosem przyjemnym
 Bogóm podziemnym.

Pieśń 17

Niegodzien tego ten świat zawiękłány,
 Áby miał ná nim rozumem nádány 20
 Człowiek polégác, á swé szczęśliwości
 Sądzić ná jego płochéj odmienności.
 5 Co ma ten żywot, ná co by bezpiecznie
 Człowiek mógł kázác? Niedługo kóniecznie 25
 Doniesie czasę páchołek do gęby,
 Á przedsię i w tym stráci časem zęby.

[Gv]

Morze

10 Morze nie stoi nigdy, ząwždy płynie:
 Teraz kędzierze nástrzepli, w godzinie
 Dnem wzgóre stánie, á ogrómné wáły
 Wysokich będą obloków sięgáły.
 Cnotá mój kómpás, który nie w pół nocy, 5
 Ále w pół zbytów bije. Niech sie smocy
 15 I wszytko bydło Proteowé jeży,
 Łódź moją przedsię swym pędem pobieży.

Pieśń 18

Ucieszna lutni, w której słodkie stróny 10
 Bijąc, Amfijón kámień rozproszóny
 Zwabil ná kupę, á z chętnéj opoki
 Wstał mur szeroki,
 5 Niemowna przedtym áni ulubiona,
 Dziś ná wszytek świat wielce zálécona, 15
 Záspiéwaj, co by trudnéj Bogumiły
 Uszy lubiły,
 Która jákoby żrzóbek nie lápány
 10 Áni pástórką ręką ugłaskány
 Ucieka w pole, á pędem człowieká 20
 Mija z dáleká.
 Ty umiesz tygry, umiesz lásy wodzić
 I biég pochopnym strumienióm zágrodzić,
 15 Tobie ustąpił stróż nieokrócony
 Piekielnéj brony, 25
 Cerber, chocia mu wściekły teb nákrywa
 Sto srogich wężów, á párá smrodliwa
 I sprosna piáná ciecze miedzy zęby
 20 Z trojákiej gęby.

G2

Biédny

Morze nie stoi nigdy/ zawždy płynie:
 Teraz kędzierze nastrzepi/ w godzinie
 Dnem wzgórze stanie/ á ogromné wáty
 Wysokich będą obłoków siegáły.
 Cnota módy kómpás/ który nie w północy/
 Ale w półzbytków bije: niech sye smoczy/
 I wszytko bydło Protheowé ieży /
 Łódź moia przedsie swym pedem pobieży.

Piesn XVIII.

Ciesna lutni/ w której słodkie stróny
 Bijąc Amphión/ kámiem rozproszony
 Zwabił ná kúpe: á z chetnéy opoki
 Wstał mur sierołki.

Niemorna przed tym/ ani w lubiona/
 Dzis ná wszytek świat wielce zálecona:
 Záspiéway/ coby trudnéy Bogumily
 Wszy lubily.

Która iákoby żrzóbeł niełápány/
 Ani pástérzka ręką vglaskány/
 Ucieka w pole: á pedem człowieká
 Nijsa zdáleká.

Ty wmiész Tygry/ wmiész lásy wodzić/
 I bieg pochopnym strumienióm zágrodzic:
 Tobie wstąpił stróż nieokrócony
 Pietkielney brony

Cerber: chocia mu wściekly leb nákrýwa
 Sto strogich wężów: á pára smrodliwa/
 I sprosna piána ciecze miedzy zeby
 Ztroiákley geby.

Biedny Tyron/ Tityus zmiekkony
 Kosmiał syc niechcac : y dzban osużony
 Stał chwile/ za czym cie był twóy rym drogi/
 Dzięwki niebogi.

Niech Bogumilá srogosć iádowit^ę
 Słych pánien słyszy/ y wody nie syc^ę
 Banié bezdenn^ę/ y pómste niestora^ę
 Którzá żli bior^ę

Ná drugim świecie. Bo co pře żywego
 Boga/ iuż mogły wczynieć gorbego ?
 Pomordowały/ iedze niecnotliwé/
 Meze własciwé.

Jedná z nich wierna tożu małżenstkiemu/
 Przeciwo oycu krzymoprzysiężnemu/
 Śacie sklamata : panna czci bez kónca
 Pod kregiem słońca.

Którzá/ wstań/ rzekła : wstań mezu/ by wieczny
 Sen ná cie nie padł/ zkądś ty bezpiecny :
 Schron syc przed oycem/ y przed bezecnemi
 Siostrami zlemi.

Którzé/ iak lwice z głodu nieznośnego
 Wpadwósy ná stádo/ każda morzy swégo :
 Ja litosćiwósa/ ani cie chce tykac/
 Ani zamykac.

Mnie niechay oyciec trzyma w pećie srogim/
 Zem lutość miała nád meżem vbogim :
 Mnie niechay zaśle w pogánskie narody
 Przez morskie wody.

Idź gdzie cie nogi/ y wiatry powiod^ę
 Żá ty życzliwéy cmy nocnéy pogoda :
 Idź zdrów/ a skarge ná mogile smerna
 Wlož wicé pámiatn^ę.

Pieśń

Biédny Iksyjón, Tytyjus zmięczony
 Rośmiał sie nie chcąc, i dzban osuszony
 Stal chwilę, zá czym cieszył twój rym drogi
 Dziéwki, niebogi.

25 Niech Bogumilá srogość jádowitą 5
 Złych pánién słyszy i wody niesytą
 Bánię bezdenną, i pómstę nieskorą,
 Którá źli biorą
 Ná drugim świcie. Bo co, prze żywégó

30 Bogá, już mogły uczynić gorszégó? 10
 Pomordowály, jędze niecnotliwé,
 Mężé właściwé.

Jedną z nich, wierna łóžu małżeńskiému,
 Przeciwno ojcu krzywoprzysiężnému

35 Zactie skłamáłá — pánná czci bez kónicá 15
 Pod kręgiem słóńcá.

Którá „Wstań — rzekłá — wstań, mężu, by wieczny
 Sen ná cię nie padł, skądés ty bezpieczny;
 Schrón sie przed ojcem i przed bezecnými

40 Siostrámi złémi, 20
 Któré ják lwice z głodu nieznośnégo
 Wpadwszy ná stádo, káżdá morzy swégó.
 Já litościwsza, áni cię chcę tykác,
 Áni zámykác.

45 Mnie niechaj ojciec trzyma w pęcie srogim, 25
 Żem lutość miáłá nád mężem ubogim;
 Mnie niechaj záśle w pogáńskie narody
 Przez morskie wody.

50 Idź, gdzie cię nogi i wiátry powiodą 30
 Zá tą życzliwéj ćmy nocnéj pogodą;
 Idź zdrów, á skárgę ná moglię smętńá
 Włóž więc pámiętńá”.

[G2v]

Pieśń

Pieśń 19

Jest kto, co by wzgárdziwszy té doczesné rzeczy
 Chciał ze mną dobrą tylko sławę mieć ná pieczy
 Á stárác sie (ponieważ musi zniszczyć ciało),
 Áby imię przynamniej po nas tu zostało? 5

5 I szkoda zwác człowiekiem, kto bydlęcé żyje,
 Tkájác, lejąc w się wszystko, póki zstawa szyje;
 Nie chciał nas Bóg położyć równo z bestyjámi:
 Dał nam rozum, dał mowę, á nikomu z námi.

10 Przeto chciéjmy wziąć przed się myśli godné siebie, 10
 Myśli ważné ná ziemi, myśli ważné w niebie:
 Służmy pocziwéj sławie, á jáko kto może,
 Niech ku pożytku dobrá spólného pomoże.

15 Komu dowcipu równo z wymową dostáje, 15
 Niech szczépi miedzy ludźmi dobré obyczáje,
 Niechaj czyni porządek, rozterkóm zábiéga,
 Praw ojczystych i pięknej swobody przestrzéga.

Á ty, cóc Bóg dał siłę i serce po temu,
 Udérz sie z pogáninem, jáko służe cnému.
 Prostak to, który wojsko z wielkości szácuje: 20
 20 Zwycięstwo liczby nie chce, męstwá potrzebuje.

Śmiálému wszédy równo, á o wolność miłą
 Godzi sie oprzéc by więc i ostatnią siłą.
 Nie przegra, kto frymárczy ná sławę żywotem:
 Ázaby go lepiéj dał w cieniu dármo potem? 25

Pieśń 20

G3

Jáką

Piesn XIX.

A Est kto/ co by wżgárdziwſzy té doczeſné rzeczy/
 Chciał zemną dobrą tylko ſławę mieć na pieczy?
 A ſtarać ſye/ ponieważ musi zniſzczyć ciało/
 Aby imię przynamnięty po nas tu zoſtało.
X ſkoda zwąć człowiekiem/ kto bydleć życie/
 Ukąſc/ leżąc w ſye wſytko/ póki zſtawa ſyie :
 Nie chciał nas Bóg polożyć równo zbeſtyjami/
 Dał nam rozum/ dał mowę/ a ni komu z nami.
 Przeto chcieemy wziąć przedſię myśli godné ſiebie/
 Myśli waźné na ziemi/ myśli waźné w niebie:
 Służmy pozcziwéy ſławie/ a iako kto może/
 Niech ku pożytku dobra ſpólnego pomoże.
 Komu dowcipu równo z wymową doſtaie/
 Niech ſzepi między ludźmi dobre obyczaje :
 Niechay czyni porządek/ roſtérkóm zabięga/
 Praw oyczyſtych/ y piękney ſwobody przeſtrzęga.
 A ty/ coc Bóg bał ſilę/ y ſerce po temu/
 Wdérz ſye z pogáninem/ iako ſłuſe cniemu :
 Proſtał to/ który woypo z wielkoſci ſiácuie :
 Zwycięſtwo liczby niechce/ meſtrwá porrzebuie.
 Smiałemur wſtedy równo : a o wolnoſć miſz
 Godzi ſye oprzecz bywicz y oſtátnią ſilá :
 Nie przegra/ kto ſrymárczy na ſławę żywotem :
 Azaby go lepięty dał w cieniu darmo potem?

Piesn XX.

Nie rozumieś zazdrość ziebnales sobie/
 Jacy Biskupie / w moiej máléy osobie :
 Jes mie z domu wyciągnął w te dalsze strony/
 Od málých dziatek/ y od teskliwey zony:
 Nie myslie ona o tym/ ze ia przy tobie
 Slowy nicustrásuie by nammiej sobie :
 Ze w twym palacu mieskam / ze przy twym boku
 Siadam : kóni mój/ slugá mój ná twym obroku.
 Rychley/ niesposobného będąc świadoma
 Zdrowia mégo/ strásuie swé serce doma :
 Zebych takiey choroby nagley nie vzył/
 Nie maieć ktoby mi w tym iey sercem sluzyl.
 Ciezar takze bómoroy spóteczny náma
 Teraz w méy niebytnosci musi nieść samá :
 Strzegąc w domu porzadku/ wáruiąc szkody/
 Dziatek lichych pilnując/ zakładów zgody.
 Któz wie/ iesli y tego przed syc nie bierze/
 (acz wátpic nie potrzeba o moiej wierze)
 Ze ná swiecie rodza syc takowe ziola/
 Któzych smáć pámiéc domu wygladza zgoła.
 Ze taka iest Muzyká/ y takie stróny/
 Któzych czlowiek slucháiąc/ iuz áni zony/
 Ani dziatek náwiedzi : ále w niewoli
 Pod pány stromotnemi wiecznie trwác woli.
 To/ y czego iest wiecey/ záwždy w miłości
 Serca trapi/ chocia téz zstawa vfnosci :
 A ty nie bądź przyczyna/ biskupie drogi /
 Nicziúey/ lubo slusnéy/ lub plonéy twogi.
 Ale złacz/ iakós rozwiódł : bo acz oboie
 Twóy wżad niesie/ wśáktze wyroki twoie/
 Ná ludzkiey chaci wisa : y ia/ y ona/
 Nie pragniewá do smierci byc rozdzicloná.

Jáką, rozumiesz, zazdrość zjednałeś sobie,
 Zacny biskupie, w mojej máłej osobie,
 Ześ mię z domu wyciągnął w té dalszé strony
 Od máłych dzieatek i od teskliwój żony?
 5 Nie myśli-ć oná o tym, że ja przy tobie 5
 Głowy nie ufrásuję by namniěj sobie;
 Że w twym páłacu mieszkam, że przy twym boku
 Siadam; kón mój, sługá mój ná twym obroku.
 Rychlěj, niesposobného będąc świádomá
 10 Zdrowia mégo, frásuje swé serce domá, 10
 Żebych jákiěj choroby naglěj nie użył,
 Nie májąc, kto by mi w tym jěj sercem służył.
 Ciężar tákże dómowy, społeczny námá,
 15 Teraz w méj niebytności musi nieść sámá, 15
 Strzegąc w domu porządku, wárując szkody,
 Dzieatek lichych pilnując, zakládów zgody.
 Któz wié, jesli i tego przed sie nie bierze
 (Ácz wąpić nie potrzebá o mojej wierze),
 20 Że ná świecie rodzą sie tákowe ziołá, 20
 Których smák pámięć domu wygládfa zgołá;
 Że táka jest muzyká i tákié stróny,
 Których człówiek słuchájąc już áni żony,
 Áni dzieatek náviedzi, ále w niewoli
 Pod pány sromotnémi wiecznie trwáć woli.
 25 To, i czego jest więcéj, záváždy w miłości 25
 Sercá trapi, chocia téż zstawa ufności.
 Á ty nie bądź przyczyná, biskupie drogi,
 Niczyjěj, lubo słuszněj, lub plóněj trwogi.
 Ále złącz, jákos rozwiódl; bo ácz oboje
 30 Twój urząd niesie, wszákże wyroki twoje 30
 Ná ludzkiěj chęci wiszą: i ja, i oná
 Nie prágniewá do śmierci być rozdzieloná.

[G3v]

Pieśń

Pieśń 21

Srogié łańcuchy ná swym sercu czuję,
 Lecz to szczęściém száciu,
 Żem jest tak pięknym sidłem ułowiony;
 Wesolo żywę, w trosce położony, 5
 5 Á w tym swoim wzdychaniu
 Mam rozkosz przeciw ludzkiemu mniemaniu.
 Oczy dziwnej piękności,
 W których sie wszytki najdują wdzięczności,
 Dzień to błogosławiony, 10
 10 Kiedym ja wászym sidłem upleciony.

Pieśń 22

Proszę, jeśli sie z tobą co śpiewało,
 Co by i ten rok, i dálej trwać miáło,
 Powiedz słowieński rym, o wielostrona 15
 Lutni złocona,
 5 Mytyleńskiego mieszkańcá przed láty
 Zabáwo, który, choć w boju zębáty,
 Przedsię — śrzód mieczów lub téż nawę w biegu
 Przybił do brzegu — 20
 10 Muzy párnáskié i należcę winá,
 I Áfrodytę, i z nią jejże syná,
 I Liká z czarnym włosem i z czarnémá
 Śpiewał oczémá. 25
 O czci Febowa i stołów złoconych
 15 Kraso niebieskich, o myśli strapionych
 Wdzięczna ochłodo, i mnie sprzyjázliwą
 Bądź, gdy cię wzywám.

[G4]

Pieśń

Piesn XXI

S Rogie tancuchy na swym sercu czuie :
 Lecz to szczęściem śączuie/
 Zem jest tak pięknym sidłem włożony :
 Wesoło żywe w trosce położony.
 A w tym swoim rozdychaniu/
 Mam rostoś przeciw ludzkiemu mniemaniu
 Oczy dziwney piękności.
 W których sę rosytki nayduis wdzięczności.
 Dzień to błogostawiony/
 Kiedym ia waszym sidłem wpleciony.

Piesn XXII.

R Kosie/ iesli sę z tobą co śpięwało/
 Tobę y ten rok/ y daley trwac miało/
 Powiedz Słowiencki rym/ o wielostrona
 Lutni złocona/
 Mytilenskiego mieszkancą przed ląty
 Zabawo/ który/ choć w boiu zebaty/
 Przedsie szszód mieczów/ lub też nawe w biegu
 Przybył do brzegu.
 Muzy Párnazkie/ y naleśce winá/
 Y Aphrodyte/ y zniá ięże syná/
 Y Lyká z czarnym włosom y z czarnemá
 Śpięwał oczemá.
 O czci Phorbowa/ y stołów złoconych
 Kraśo niebieśkich : o myśli strapionych
 Wdzięczna ochłodo : y mnie sprzyiaźliwym
 Będz/ gdy cie wzywam.

Piesn

Piesn XXIII.

WJe zawsze piękna Zofia/
 Róża kwitnie/ y lilia:
 Nie zawsze cześć będzie młody/
 Ani tę/ co dziś/ wrody.
 Czas wcięka/ iako woda/
 A przy niem leci pogoda/
 Zebrawszy włosy na czolo:
 Stąd też łapay/ bo w tył goło.
 Żimá bywşy zęydzie snádnie:
 Tam gdy sniegiem włos przypádnie
 Już wiosná/ już lato minie/
 A ten z głowy mroź nie zginie.

Piesn XXIII.

WJezwytkłym/ y nie ledá piórem opátrzony
 Polece precz poéta/ ze dwoiéy złożony
 Nátury: ani ia już przebywáć ná ziemi
 Wiecey bede: á wietşy nádz zązdrosć/ ludnemi
 Miáşty wzgárdze: ón w równym szczęściu wrodzony/
 On ia/ iako mie zowieş/ wielce wlubiony/
 Mój Myşkowski/ nie vmre/ ani mie czarnemi
 Stry niewesola zámknie odnogámi swémi.
 Już mi skóra chropáwa pádnie ná goleni/
 Już mi w ptáká biátého wierzch sye głowy miemi:
 Po pálcách wşedy nowe piórka sye puszczáią/
 A z ramión sążenişte strzydła wyrastáią.

Teraz

Pieśń 23

Nie zówždy, piękna Zofija,
 Róża kwitnie i lelija;
 Nie zówždy człek będzie młody
 Ani téj, co dziś, urody. 5
 5 Czas ucieka jáko wodá,
 Á przy niem leci Pogodá,
 Zebrawszy włosy ná czolo:
 Stąd jéj łapaj, bo w tył goło.
 10 Zimá bywszy zéjdzie snádnie; 10
 Nam, gdy śniegiem włos przypádnie,
 Już wiosná, już láto minie,
 Á ten z głowy mróz nie zginie.

Pieśń 24

Niezwykłym i nie ledá piórem opátrzony, 15
 Polecę precz, poétá, ze dwojéj złożony
 Náture; áni ja już przebywáć ná ziemi
 Wiécej będę, á wiéwszy nád zazdrość, ludnemi
 5 Miásty wzgárdzę. Ón w równym szczęściu urodzony,
 Ón ja (jáko mię zowiesz) wielce ulubiony, 20
 Mój Myszkowski, nie umrę áni mię czarnémi
 Styks niewesoła zámknie odnogámi swémi.
 10 Już mi skórá chropáwa pádnie ná goleni,
 Już mi w ptaká białégo wiérzch sie głowy mieni, 25
 Po pálcách wszédy nowé piórká sie puszczájá,
 Á z rámión sążénisté skrzydlá wyrastájá.

[G4v]

Teraz

Terazże nád Ikára prędszy przeważného
 Pusté brzégi nawiedzę Bosforá huczného
 15 I Syrty Cyrénejskié, muzóm poświęcony
 Ptak, i polá zábiegłé zá zimné Tryjony.
 O mnie Moskwá i będą wiedziéć Tátárowie, 5
 I różného mieszkańcy światá, Ánglikowie,
 Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznájá,
 20 Którzy głęboki strumién Tybrowy pijájá.
 Niech przy próznym pogrzebie żadné nárzékánié,
 Żaden láment nie będzie áni uskarżánié: 10
 Świéc i dzwonów zániechaj, i mar drogo słánych,
 I głosem żálobliwym żółtarzów śpiéwánych.

PIEŚŃ ŚWIĘTOJAŃSKA

o sobótce

Gdy sólńce Ráká zágrzéwa, 15
 Á słowik wiécéj nie śpiéwa,
 Sobótkę, jáko czás niesie,
 Zápalono w Czarnym Lesie.
 5 Tám goście, tám i domowi
 Sypáli sie ku ogniowi; 20
 Bąki záraz troje grály,
 Á sády sie sprzeciwiály.
 10 Siedli wszyscy ná muráwie,
 Potym wstáło sześć par práwie
 Dzięwek jednáko ubránych 25
 I bélicą przepásánych.

H

Wszyst-

Teraz je nad Itarą pędzą przeważnego
 Puste brzegi nawiedze Bosphora hucznego/
 I Syrty Cyreńskie/ Muzom poświęcony
 Ptak/ y polá zábiegłé zá zimné triony.
 O mnie Mostwá/ y beda wiedziéć Tatarowie/
 I różnego miéšťancy swiátá Anglikowie/
 Mnie Niemiec/ y waleczny Hiszpan/ mnie poznáją/
 Którzy głęboki strumién Tybrowy pijáją.
 Niech przy próżnym pogrzebie żadné narzekánié/
 Żaden lament nie będzie/ ani wskarżánié :
 Świéc/ y dzwónów zámiedhay/ y mar drogo stánych/
 I głosem żalobliwym żołtarzów spiéwánych.

PIESN SVIENTOIANSKA

O Sobótce.

Dy stónice Kátá zágrzewa/
 I słowié wiecéy nie spiéwa :
 Sobótke/ iáko czas niesie /
 Zapalono w czarnym lesie.
 Tam góście tam y domowi/
 Sypáli sye ku ogniowi :
 Baki záraz troie grály :
 I sády sye sprzeciwiały.
 Siedli wsfyscy ná muráwie/
 Potym wstáło šest par práwte/
 Dzierwek iednáko wbránych/
 I Bélię przepásánych.

Wszystki śpiewać nauczone/
 W tańcu także niezganie:
 Wiec koleją zaczynają/
 A pierwszą tak począć dają.

P A N N A I.

S . Jostry ogień napalono/
 A placu nam postapiono:
 Czemu sobie ręk nie damy/
 A spótem nie zaśpiwamy?
 Piękna nocy życz pogody/
 Brón wiatrów/y nagłéy wody:
 Dżis przyszedł czas/ że na dwozce
 Mamy czekać ranéy zorze.
 Tak to mátki nam podały/
 Same także z drugich miały:
 Ze na dzień świętego Janá/
 Zawszy Sobótká palaná.
 Dzieci/ rády méy słuchajcie/
 Oycowski rzad zachowajcie:
 Swieto niechay swietem bedzie/
 Tak bywáło przed tym wśedzie.
 Swietá przed tym ludzie czcili/
 A przedsie wśytko zrobili:
 A ziemiá hoynie rodziła/
 Bo pobożność Bogu miła.
 Dżis bez przesłánku pracuiem/
 A dnióm swietym nie solguiem:
 Wiec téż tylko zarabiamy/
 Ale przedsie nic nie mamy.

Wszystkie śpiewać nauczone,
 W tańcu także niezganie;
 15 Więc kolejną zaczęły,
 A pierwszej tak począć dały:

PÁNNÁ 1

5

Siostry, ogień nápalono
 I plácu nam postąpiono;
 Czemu sobie rąk nie damy
 A spółem nie zaśpiewamy?
 5 Piękna nocy, życz pogody, 10
 Bróń wiatrów i nagłej wody.
 Dziś przyszedł czas, że ná dworze
 Mamy czekać ranej zorze.
 10 Ták to mátki nam podały, 15
 Sámy także z drugich miály,
 Że ná dzień świętego Janá
 Závždy sobótká palaná.
 15 Dzieci, rády méj słuchajcie,
 Ojcowski rząd záchowajcie:
 Święto niechaj świętem będzie, 20
 Ták bywáło przedtym wszędzie.
 Świętá przedtym ludzie czcili,
 A przedsię wszystko zrobili;
 20 A ziemiá hojnie rodziła,
 Bo pobożność Bogu miła. 25
 Dziś bez przestánku pracujem
 I dnióm świętym nie folgujem;
 Więc téż tylko zarábiamy,
 Ale przedsię nic nie mamy.

[Hv]

Álbo

25 Álbo nas grády poráżą,
 Álbo zbytńie ciepłá káżą;
 Co rok słábszé urodzáje,
 Á zła drogość zá tym wstáje.
Prácuĳ we dńie, prácuĳ w nocy — 5
30 Próźno bez Páńskieĳ pómcocy:
 Bogá, dzieci, Bogá trzebá,
 Kto chce syt być swégo chlebá.
Ná Tego my wszytko włóźmy,
 Á z sobą sámi nie trwóźmy: 10
35 Wróćąc sie i dobré látá,
 Jeszczeć nie tu kóniec swiátá.
Á teraz ten wieczór sławny
 Świémý jáko zwyczaj dawny: 15
40 Niećąc ognie do świtánia,
 Nie bez pieśni, nie bez gránia.

PÁNNÁ 2

To moją nawiętsza wádá,
 Że táńcuĳe bárzo rádá. 20
Powiędzcieź mi, mé sąsiády,
 Jest tu która bez téĳ wády?
5 Wszystki mi sie uśmiéchacie,
 Podobno ze mną trzymacie.
 Postępuĳmyż tedy krokiem,
 Áleć niémász jáko skokiem. 25
10 Skokiem tanićc nasnádniejszy,
 Á tym jeszcze pochodńiejszy,
 Kiedy w bęben przybijáją:
 Sámy nogi práwie drgáją.

H2

Teraz

Albo nas grądy porażą/
 Albo zbytńie ciepła kážą :
 Co rok słabšé wrodząie/
 A zła drogość za tym wstąie.
 Práciuy we dnie/ práciuy w nocy/
 Próžno bez Pánstiey pó mocy :
 Boga dzieci/ Boga trzebá/
 Kto chce sýt byé swégo chlebá.
 Na tego my wszytko włożmy/
 A z sobą sami nie trwóžmy :
 Wdząc sycy dobre láta/
 Jeszeć nie tu koniec swiátá.
 A teraz ten wieczór sławny/
 Swiećmy iáko zwyczaj dawny :
 Włęcząc ogńie do switania/
 Nie bez pieśni/ nie bez gránia.

P ANNA II.

Lo moia nawietšá wáda/
 Ze táńcuie bázno ráda :
 Powiedzcieš mi mé sąsiády/
 Jest tu która bez téy wády :
 Wszytki mi sycy všmiechacie/
 Podobno zemná trzymacie :
 Postepujemyš tedy krokiem/
 Aleć niemaš iáko skókiem.
 Skókiem taniec našnádnieszy/
 A tym iesze pochodnieszy/
 Kiedy w baben przybýjają/
 Sámuy nogi práwte dżgają.

Teraz masz czas/ wmięśli co /
 Mój nadobny bebenni co :
 Wszystka tu wieś siedzi wkoło /
 A w posrzedku samo czolo.
 Zeby też tu ta nie była/
 Która twemu sercu miła :
 Kaześli wiczyć bedziemy/
 Alcc insze rozumiemy.
 Pomoż oto dobrej rzeczy/
 A nasz taniec mię na pieczy :
 Owa naydzieš y w tym rzędzie/
 Coc za wszystkie platna bedzie.
 Ja syc nie wmiem sraſowac/
 Toż radze drugim zachowac :
 Bo w trosce czlowiek zgrzybiecie/
 Pierwey mi syc sam spodzicie.
 Ale gdzie dobra mysl pluzy/
 Tam y zdrowie lepiey sluzy :
 A choc drugi zaydzie w lata/
 A tak on wydzie za swata.
 Zanna/ zanna piekne kolo/
 Opiwajac mi wesolo :
 A ty syc czuy/ czyia koley/
 Nie mašli mie wydac wolę.

PANNA III.

Zanna zanna piekne kolo/
 Opiwajac mi wesolo :
 Czuie syc ze moia koley/
 A ia niemam wydac wolę.

Sant

Teraz masz czas, umiesz li co,
 Mój nadobny bębenico:
 15 Wszystką tu wieś siedzi wkoło,
 Á w pośrodku samo czoło.
 Żeby też tu tá nie była, 5
 Która twému sercu miła,
 Każesz li — wierzyć będziemy,
 20 Áleć inszé rozumiémy.
 Pómoż oto dobrej rzeczy,
 Á nasz taniec miěj ná pieczy. 10
 Owa najdziesz i w tym rzedzie,
 Coć zá wszytki płatná będzie.
 25 Ja sie nie umiém frásowác,
 Tóź rádżę drugim záchowác:
 Bo w trosce człowiek zgrzybieje 15
 Piérwěj, niż sie sam spodzieje.
 30 Ále gdzie dobra myśl płuży,
 Tám i zdrowie lepiěj służy;
 Á choć drugi zajdzie w látá,
 I tak ón ujdzie zá swátá. 20
 Zá mną, zá mną, piękne koło,
 Opiéwając mi wesoło!
 35 Á ty sie czuj, czyjá koléj,
 Nie masz li mię wydác woléj.

PÁNNÁ 3 25

Zá mną, zá mną, piękne koło,
 Opiéwając mi wesoło!
 Czuję sie, że moją koléj,
 Á ja nie mam wydác woléj.

[H2v]

Sam

5 Sam ze wszytkiego stworzenia
 Człowiek ma śmiech z przyrodzenia:
 Inszy wszelaki zwierz niemy
 Nie śmieje sie, jako chcemy.
 10 Nie ma w swym szaleństwie miary, 5
 Kto gárdzi Pańskimi dáry;
 Á bodaj miał płákác siłą,
 Komu dobra myśl niemilá.
 Śmiéjmy sie! Czy niemász czemu?
 15 Śmiéjmy sie przynamniéj temu, 10
 Że nie mówiac nic trefného
 Chcę po was śmiechu śmieszného.
 Wystáp ty, cóś ciągnął kotá
 Á puść sie ná chwilę plotá.
 20 Uchowa cię dziś Bóg szkody, 15
 Bo tu opodal do wody.
 Ciągnie go drugi ná suszy,
 Tobie trzebá aż po uszy.
 Nieboże mój, kto cię zbłaźnił,
 25 Żeś tak srogié zwierzę draźnił? 20
 Nie znasz ludzi, co przed kotem
 Piérzcháją nawiętszym błotem?
 Á ná jego głos strászliwy
 Ledwé drugi będzie żywy.
 30 Głaszcz ná nim, jako chcesz, skórę, 25
 Ón przedsię ogónem wzgóřę.
 Zły z nim pokój, gorsza zwádá;
 Jeszcze i dziś strách sąsiádá.
 Czasem téż i z dáchu spádnie,
 35 Á przedsię ná nogi pádnie; 30
 I chłop foremniejszy bywa,
 Gdzie kot we łbie przemieszkiwa.

H3

Á to

Sam ze wszytkiego stworzenia/
 Człowiek ma śmiech z przyrodzenia :
 Insi wśelaki zwierz niemy/
 Nie śmiecie syc iako chcemy.
 Nie ma w swym balenstwie miary/
 Kto gardzi Pánskimi dary :
 A boday miał plakać sílá.
 Komu dobra mysl nie miłá.
 Śmieymy syc/ czy niemaś czemu/
 Śmieyje syc przynamniety temu
 Ze nie mówiac nic trefnego/
 Chce po was śmiechu śmiesznego.
 Wystap ty cos ciagnął kota/
 A pusć syc ná chwile płotá :
 Uchowa cie dzis Bóg škody
 Bo tu opodal do wody.
 Ciagnie go drugi ná sushy
 Tobie trzeba aż po vsy :
 Nieboze moy kto cie zblaznil/
 Des tak frogie zwierze diaznil.
 Nie znaś ludzi co przed kotem/
 Piérzchają nawietshym błotem :
 A ná iego gtos stráshliwy/
 Ledwie drugi bedzie żywy.
 Głascz ná nim iako chcesz skóre/
 On przedsie ogonem wzgórze :
 Zlyznim pokóy/ gorsha zwałá/
 Jesze y dzis strách sasiadá.
 Czasem téz y z dáchu spadnie/
 A przedsie ná nogi pádnie :
 A Chłop foremnieyszy bywa/
 Odzie kot welbie przemieškwa.

A to iako w nim śaćowác/
 Że umie y praktykowác:
 A to tak wiecsza bełtyia
 Że sye ząwždy ná dęszcz myia.
 Wiec łowiec niepospolity/
 A w swych sprawách dzironie stryty:
 Ktemu rzadko vsnie w nocy /
 Ale vsa ząwždy mocy.
 Kocie wszytko to do cząsu/
 Strzeż wilká wyszczekáć z lasu:
 A moze byc y w tym stádzie/
 Co iuz myśli o zakładzie.

PANNA III.

Womum ia kwiateczki rwála/
 A ten wianek gotowála:
 Tobie miły nie inšemu/
 Któryś sam mił sercu mému.
 Wtóż ná piękną głowę twoię/
 Te rostwitła pracą moie:
 A mnie same ná sercu miéy/
 Tóż y o mnie sam rozumiey.
 Żabna chwila tá nie była/
 Żebych cie z myśli spusćitá:
 A sen mié prace nie zbáwi/
 Spie/á myśle by ná iáwi.
 Te nadzieie mam o tobie/
 Że mié téż masz zá co sobie:
 Ani wzgárdziš chuciá moię/
 Ale mi is oddaš swoię.

Tego

Á to jáko w nim szácowác,
 Że umié i prácticowác?
 Á to ták wieszczá bestyja,
 40 Że sie zázwdy ná dészcz myja.
 Więc łowiec niepospolity, 5
 Á w swych spráwách dziwnie skryty;
 K temu rzadko usnie w nocy,
 Ále ufa zázwdy mocy.
 45 Kocie, wszytko to do czásu!
 Strzeż wilká wyszczékác z lásu. 10
 Á może być i w tym stádzie,
 Co już myśli o zakládzie.

PÁNNÁ 4

Komum ja kwiateczki rwálá
 Á ten wianek gotowálá? 15
 Tobie, miły, nie inszému,
 Któryś sam mił sercu mému.
 5 Włóz ná piękną głowę twoję
 Tę rozkwitłą pracą moję,
 Á mnie sámę ná sercu miěj, 20
 Tóz i o mnie sam rozumiěj.
 10 Żadná chwilá tá nie byłá,
 Żebych cię z myśli spuściłá;
 I sen mię prace nie zbáwi:
 Spię, á myślę by ná jáwi. 25
 15 Tę nadzieję mam o tobie,
 Że mię téż masz zá co sobie
 Áni wzgárdzisz chucią moją,
 Ále mi ją oddasz swoją.

[H3v]

Tego

Tego zátáíc nie mogę,
 Co mi w sercu czyni trwoę:
 Wszystkie tu wzrok ostry máją
 20 I co piękne, dobrze znáją.
 Prze Bóg, siostry, o to proszę, 5
 Niech téj krzywdy nie odnoszę,
 By mię która w to tknąć miałá,
 O com sie ja utroskáá.
 25 O wszeláką inszá szkodę
 Łácnó przyzwolę ná zgodę, 10
 Ále kto mię w miłość ruszy,
 Wiecznie będzie krzyw méj duszy.

PÁNNÁ 5

Zwierzęć sie, grómádo mojá,
 Nie mam przed Szymkiem pokojá: 15
 Zá trzewik mi zástępuje
 Á powiada, że miłuje.
 5 Szymku, by to prawdá byłá,
 Dobrze bych Bogu służyłá;
 Ále ty rad z ludzi szydzisz, 20
 Zwłaszczá gdy prostaká widzisz.
 Tobie to wolno sámému,
 10 Ále, wierę, nie inszému:
 Bo ty z tym nadobnie umiesz,
 Á gdzie kogo tknąć, rozumiesz. 25
 I któráž by nie szlá rádá
 Zá ták gładkiégo sąsiádá?
 15 Podajże jěj kęs nádzieje,
 Álic sie już mojá śmieje.

[H4]

I sámám

Tego zataić nie mogę/
 Co mi w sercu czyni twogę :
 Wszytki tu wzrost ostry mają/
 A co piękne/ dobrze znają.
 Prze Bóg siostry o to proszę/
 Niech tej krzywdy nie obnoszę:
 By mi która w to tknąć miała/
 O com sye ia utroskała.
 O wszelką infę skode/
 Łacno przyzwolę na zgodę :
 Ale kto mi w miłość ruszy/
 Wiecznie będzie krzyw méy duszy.

PANNA V.

Wierzeć sye grómado moia/
 Nieman przed Szymkiem pochoia :
 Za trzewik mi zastępuje/
 A powiada/ że miłuje.
 Szymku by to prawda była/
 Dobrzebych Bogu służyła:
 Ale ty rad z ludzi sydzisz/
 Zwłaszcza gdy prostaka widzisz.
 Tobie to wolno samemu/
 Ale wierz nie infemu :
 Bo ty z tym nadobnie wmięsz/
 A gdzie kogo tknąć rozumieś.
 A korażby nie była rada/
 Za tak gładkiego sąsiada :
 Podayże tej kes nadzieie/
 Alie sye już moia smicie.

A samám

I samą tak głupią była/
 Ziemi też kiedy wierzyła :
 Dzisiaj już nie/ y potem żywą/
 Znam cię ziółko żeś pokrzywą.
 Zemię sobie rzecz nabyłeś/
 Drugiey noge przystępuiesz :
 Opuść mi silnys przechirá/
 A ia z takim nie mam mirá.
 Nie sprawuyże sę przez miarę/
 Boć zaś ludzie dádzą wólaré :
 A máło sobie poprąwiś/
 Ze mie w nieprawdzie zostáwiś.

PANNA VI.

O Dłacie dni nastawiają/
 Suche role sę padają :
 Polny świecz co głosu sstáie /
 Gwałtownému słoncu láie.
 Już mdle bytło szuka cienia/
 I ciekącego strumienia :
 I pasterze chodząc za niemi/
 Budzą lasy swoim graniem.
 Byto sę w polu dostawa/
 I swoia barwa znać dawa :
 Iż już nie daleko żywo/
 Mlecy sę do sierpa co żywo.
 Sierpa trzeba ozimie/
 Kosą sę zedyzie iarsynie :
 A wy młodzy noście snopy/
 Druzdy wkładaycie w kopy.

Gospoda

I sámám ták głupią bylá,
 Żem ci téż kiedy wierzyłá;
 Dziś już nic, i pokim żywá,
 20 Znam cię, ziółko, żeś pokrzywá.
 Ze mną sobie rzecz nájdujesz, 5
 Drugiej nogę przystępujesz.
 Odpuść mi, silnyś przechyrá,
 Á ja z takim nie mam mirá.
 25 Nie sprawujże sie przez miarę,
 Boć zaś ludzie dádzą wiarę; 10
 Á máło sobie poprówisz,
 Że mię w nieprawdzie zostáwisz.

PÁNNÁ 6

Gorące dni nástawáją,
 Suché role sie pádájá, 15
 Polny świércz, co głosu zstáje,
 Gwałtownému słońcu láje.
 5 Już mdlé bydło szuka cieniá
 I ciekącego strumieniá,
 I pástérze, chodząc zá niém, 20
 Budzą lásy swoim grániém.
 10 Żyto sie w polu dostawa
 I swoją bárwą znác dawa,
 Iż już niedáleko żniwo:
 Miěj sie do siérpá, co żywo! 25
 Siérpá trzebá oziminie,
 15 Kosá sie zéjdzie járzynie;
 Á wy, młodzy, noście snopy,
 Drudzy ukládajcie w kopy.

[H4v]

Gospoda-

Gospodarzu nasz wybrány,
 Ty masz mieć wieniec kłósiány,
 Gdy w ostátek zboża zátne
 20 Krzywa kosá juź ostatnie.
 Á kiedy z polá zbierzemy, 5
 Tám dopiéro odpoczniemy,
 Dołóżywszy z wierzchem brogá;
 Juź więc, dzieci, jedno Bogá!
 25 W ten czas, gościu, bywaj u mnie,
 Kiedy wszystko najdziesz w gumnie; 10
 Á jeśli ty rad odkłádasz,
 Mnie do siebie drógę zádasz.

PÁNNÁ 7

Prózno cię pátrzam w tym kole:
 Twojá, miły, rozkosz — pole; 15
 Á ráczéj zwiérz leśny bijesz,
 Niź táncujesz álbo pijesz.
 5 Ja též, bym nabárziéj chciálá,
 Trudno bym sie zdobyć miálá
 Ná lepszą myśl, bo po tobie 20
 Serce zówždy teskni sobie.
 Wolálábym též tym czásem
 10 Gdziekolwiek pod gęstym lásem
 Użyć z tobą towarzysztwá;
 Pomogę ja i myślístwá. 25
 Czego miłóść nie przywyknie?
 15 Juź ja tráfię, gdy pies krzyknie,
 Gdzie zájéždźác zájácowi,
 Májác chárty pogotowi.

I

Á kiedy

Gospodarzu nasz wybrany/
 Ty masz mieć wieniec kłosiány :
 Gdy w ostátek zboża zátnie
 Krzywa kosa iuż ostátne.
 A kiedy z polá zbierzemy/
 Tam dopiero odpoczniemy/
 Dołożywszy zwierzchem brogá :
 Już wiec dzieci iedno Bogá.
 W ten czas gościu byway v mnie/
 Kiedy wśyſtko naydzieſ w gumnie :
 A icli ty rad odkładaſ/
 Nic do siebie droge zábaſ.

P ANNA VII.

Bósko cie pátrzam w tym kole:
 Twoia/ miły/ roſkoſ pole :
 A ráczey zwierz lesny bijeſ/
 Niż táncuieſ/ albo pijeſ.
 Ja teſ/ bym nabarziéy chciała/
 Trudnobym ſye zdobyć miała
 Ná lepſá myſl : bo po tobie
 Serce záwždy teſni ſobie.
 Wolála bym teſ tym czásem/
 Gdziekolwiek pod geſtym lásem
 Wyc z toba towarzysztwá/
 Pomoge ia y myſliſtwá.
 Czego miłość nie przywyknie/
 Już ia tráſie gdy pies krzyknie/
 Gdzie zájeżdżać zájacowi/
 Miałac charty pogotowi.

J

A kiedy

A kiedy rzucisz sieć długą/
 Jeslić syc swoią postugą
 Tu nacz wiecéy nie przygodze.
 Niech za tobą smycz psów wodze.
 Żadna gestwa/ żadne głogi/
 Nie przekążą moięy drogi:
 Tak lato/ iako szreżoge/
 Przy tobie ja wytrwac moge.
 Albo mój myślowcze tedy/
 Potwóp syc do domu kiedy:
 Albo mnie ciężko nie bedzie/
 Ciebie naśladowac wśedzie.

PANNA VIII.

B Kacowité woły moie/
 Przy tym lesie chłodné zdroie/
 I taká nicprzepásiona/
 Kosa nigdy nie sieczona.
 Tu wásá dzis pása bedzie:
 A ja májac oko wśedzie/
 Bede nád wami siedziátá.
 I tym czásem kwiatki rwátá.
 Kwiatki barmy rozmáitéy/
 Które ná tubce obśytéy/
 Wśádze w nadobné kolo/
 I wloze ná swoie czolo.
 Tak dziewká iako młodzieniec/
 Nie pros mie nikt o mój wieniec:
 Samám go swá reka wítá/
 Samá go bede nosítá.

Datám

20 Á kiedy rzucisz sić długą,
 Jeslić sie swoją postugą
 Ni nacz więćej nie przygodzę,
 Niech zá tobą smycz psów wodzę. 5
 Żadna gęstwá, żadné głógi
 Nie przekážá mojęj drogi;
 Ták láto, jáko srzezogę
 Przy tobie ja wytrwác mogę.
 25 Álbo, mój myśliwcze, tedy 10
 Pokwáp sie do domu kiedy,
 Álbo mnie ciężko nie będzie
 Ciebie nászładowác wszędzie.

PÁNNÁ 8

Prácowité woły moje, 15
 Przy tym lesie chłodné zdroje
 I łáká nieprzepásiona,
 Kosá nigdy nie sieczona.
 5 Tu wászá dziś pasza będzie;
 Á ja, májąc oko wszędzie,
 Będę nád wámi siedziálá 20
 I tym czásem kwiatki rwálá,
 10 Kwiatki bárwy rozmáitéj,
 Któré ná łubce obszytéj
 Usádżę w nadobné koło
 I włożę ná swoje czoło. 25
 15 Ták dziewczká, jáko młodzieniec,
 Nie próś mię nikt o mój wieniec.
 Sámám go swą ręká wiłá,
 Sámá go będę nosiłá.

[Iv]

Dálám

Dąłám wczorą táki drugi,
 Będzie mi go żal czas długi:
 Bo mię zaraz pobráć dano,
 20 Czego mi czynić nie miano.
 Prącowité woły moje, 5
 Wam płyną té chłodné zdroje,
 Wam kwitnie łąká zielona,
 Kosą nigdy nie sieczona.

PÁNNÁ 9

Ja *śpiéwam*, á żal ząkryty 10
 Mnoży we mnie plącz obfity.
 Śpiéwa więziń okowány,
 Tájąc ná czas wnętrzněj rány,
 5 Śpiéwa żeglarz, w cudzé strony
 Nagłym wiatrem zániesiony; 15
 I oracz ubogi śpiéwa,
 Choć od pracěj áż omdléwa.
 10 Śpiéwa słowik ná topoli,
 Á w sercu go przedsię boli
 Dawna krzywdá. Mocny Boże, 20
 Iż z człówieká ptak być może!
 Nadobnáć to dziewczká byłá,
 Póki między ludźmi żyłá;
 15 Tóż niebodze ząwádziło,
 Bo kądźému piékné miło. 25
 Zły á niewierny poháńcze,
 Zbójcá włąsny, nie posłáńcze,
 Miawszy odnieść siostrę żenie,
 20 Ząwiódlęs ją w leśné cienie.

Dajam wczoraj taki drugi/
 Bedzie mi go zal czas dlugi :
 Bo mi zaraz pobrac dano/
 Czego mi czynic nie miano.
 Pracowite woły moje/
 Wam płyną te chłodne zdroje :
 Wam kwitnie taka zielona /
 Kosz nigdy nie sieczona.

PANNA IX.

Płacze/ a žal zakryty/
 Mnoży we mnie płacz obfity :
 Śpiewa więziń okowany /
 Tając na czas wewnętrznej rany.
 Śpiewa żeglarz/ w cudze strony
 Nagłym wiatrem zanieślony :
 Rozacz ubogi śpiewa/
 Choć od pracy aż omdlewa.
 Śpiewa słowik na topoli/
 A w sercu go przed sie boli
 Dawna krzywdą : mocny Boże /
 Jż z człowieka ptak być może.
 Nadobnać to dziewczka była/
 Póki między ludźmi żyła :
 Tóż niebodze zawadziło/
 Bo każdemu piękne miło.
 Sły a niewierny pohanicze/
 Zbóycą własny/nie posłanicze :
 Miałby odnieść siostrze żenie/
 Zawiódłes ją w lesne cienie.

Próznoś ię język wzywał:
 Bo wszystko coś znię poczynął /
 Krewią na tabku wypisałá/
 I smutnéy siostrze posłałá.
 Nic wymyslał przyczyn sobie/
 Pewnać już sprawa o tobie:
 Nie składał nic na zwierzę chciwy/
 Wmyśl twój krzyw niecnotliwy.
 Siadał za stół ięśliś głodzien/
 Na karmie cie czegoś godzien:
 Jużci żoná wárzy syná/
 Nieprzeciednać to winá.
 Niewieś królu/ niewieś iaki
 Obiad/ y co za przysmaki/
 Na twym stole: ách łakomy /
 Swé ciáto ięś niewiádomy.
 A gdy go tak wracono /
 Słowe na wet przymiesiono:
 Temu czasá z rąk wypadłá/
 Język zmiłknął/ á twarz zbladłá.
 A żoná powstałszy z ławy:
 Coć syc zdádza té potrawy?
 To za twą niecnotę tobie/
 Zdraycá mój/ synowski grobie.
 Porwie syc mążku nię zátym/
 Alie nasz dudkiem czubátym:
 Sámá syc w iástkółce wdałá/
 Oknem łájąc poleciałá.
 A oná niewinna córá/
 Obrosłá w słowicze piórá:
 A dziś wdziecznym głosem cięszy/
 Kto syc Polwiek w drogę spieszy.

Chwała

- Próżność jéj język urzynał:
 Bo wszystko, coś z nią poczywał,
 Krwią ná rąbku wypisála
 I smutnéj sistrze posłála.
 25 Nie wymyślaj przyczyn sobie, 5
 Pewnać już spráwá o tobie;
 Nie skłádaj nic ná źwierz chciwy:
 Umysł twój krzyw niecotliwy.
 „Siádaj zá stół, jeśliś głodzien,
 30 Nákarmię cię, czegoś godzien”. 10
 Już ci żoná wárzy syná;
 Nieprzejdnánać to winá.
 Nie wiész, królu, nie wiész, jáki
 Obiad i co zá przysmáki
 35 Ná twym stole; ách, łakomy, 15
 Swé ciało jész, niewiádomy.
 Á gdy go ták uraczono,
 Głowę ná wet przyniesiono;
 Temu czászá z rąk wypádła,
 40 Język zmilknął, á twarz zbládła. 20
 Á żoná powstawszy z láwy:
 „Coć sie zdádzą té potráwy?
 To zá twą niecotę tobie,
 Zdrajcá mój, synowski grobie”.
 45 Porwie sie mąż ku niéj zátym — 25
 Álic nász dudkiem czubátym;
 Sámá sie w jáskółkę wdála,
 Oknem lájąc poleciała.
 Á oná niewinna córá
 50 Obrosła w słowicze pióra 30
 I dziś wdzięcznym głosem cieszy,
 Kto sie kolwiek w drógę śpieszy.

Chwałá Bogu, że té kráje
Niosą inszé obyczájé,
55 Áni w Polszcze jáko żywy
Zjáwiły sie tákié dziwy.
Jednák ja mam, co mié boli; 5
Á by dziś nie ludziom k woli,
60 Co śpiéwam, plákác bych miálá,
Ácz mé piésni — plác bez málá.

PÁNNÁ 10

Owa u ciebie, mój miły, 10
Mé próšby wázné nie były.
Próznom ja łzy wyléwálá
I záłosnie nárzékálá,
5 Przedsiéš ty w swą drógę jechał,
Á mnieš, nieszczésnéj, zániechał 15
W ciężkim zálu, w którym muszę
Wiecznie trapić moję duszę.
10 Bodaj wszytkich mąk skosztował,
Kto naprzód wojsko szykował
I wynálazł swoją głową 20
Strzelbę srogą piórunową.
Jákié ludzkié głupié spráwy
Szukác śmierci przez bój krwáwy;
15 Á oná i ták człowieczy
Upad ma ná dobrej pieczy. 25
Przynamniéj by mi w potrzebie
Wolno stánąc wedlá ciebie,
Przywyklábych i ja zbroi;
20 Bodaj przepadł, kto sie boi.

Chwała Bogu/ że te kraie/
 Wiosę miśe obyczaje:
 Ani w Polsce iako żywy/
 Ziawiły sye takie dziwy.
 Jedną ia mam co mie boli:
 A by dziś nie ludziom kwoli/
 Co spiewam płakacbych miatás
 Acz me piesni ptacz bez matá.

PANNA X.

 Wa v ciebie mój myty/
 Me prosby wazné nie byly:
 Próznom ia tzy wyléwátá/
 I zátosnie narzékátá/
 Przedsies ty w swą drogę iechał/
 A nmies nieszczesnéy zámiechał
 W ciężkim żalu / w którym musze
 Wiecznie trapić moie dusze.
 Boday wszytkich mat kosztował/
 Kto naprzód woysko szyćkował:
 I wynalazł swoią głowę/
 Strzelbe stroż piórunową.
 Jákie ludzkie glupie sprawy/
 Szukac śmierci przez bóy krowawy:
 A ona y tak człowieczy
 Wpad ma na dobrej pieczy.
 Przynamniéy: by mi w potrzebie
 Wolno stangac wedla ciebie:
 Przymyktabych y ia zbroi/
 Boday przypadł kto sye boi.

Jedną ty tak chciały być śmiałym/
 Jakoby sye wrócił całym :
 A nie day vmrzeć mnie smutnéy/
 W płaczu y w trosce okrutnéy.
 A wiare/cos mi slubował/
 Pómni abyś przy tym chował :
 Te mi przymiesz/a sam siebie/
 Dálej niechce nic od ciebie.

PANNA XI.

Skrzypku/ by w téy piękney rocie/
 Uslyśec co o Dorocie :
 Wezmi geslc/ iakoc milá/
 A zagrzy nie myśląc silá.
 Nieprzeplacona Doroto/
 Co miedzy pieniedzmi złoto /
 Co Miesiac miedzy gwiazdami/
 Tos ty jest miedzy dzierotami.
 Twoia kosa rozczosana/
 Jako bzyozá przyodziana :
 Twarz iako kwiatki mieszané/
 Leliorwé / y rózané.
 Nos iako snur wpleciony :
 Czoło iak marmór gládzony :
 Bawi wyniosle y czarnawé:
 A oczy dwa węgla prawé.
 Usta twoie korzalewé:
 A zeby szczere perlowé :
 Szycia pełna okazala :
 Piersi iawne: ręká biála.

Serce

Jednak ty tak chciéj być śmiałym,
 Jákoby sie wrócił całym,
 Á nie daj umrzeć mnie, smutnéj,
 W płáczu i w trosce okrutnéj.
 25 Á wiaré, coś mi ślubował, 5
 Pómni, ábyś przy tym chował.
 Tę mi przynies á sam siebie;
 Dáléj nie chcę nic od ciebie.

PÁNNÁ 11

Skrzypku, by w téj pięknej rocie 10
 Usłyszéc co o Dorocie,
 Weźmi gęśle, jákoć miłá,
 Á zágraj nie myśląc siłá.
 5 „Nieprzeplácona Doroto, 15
 Co między pieniędzmi złoto,
 Co miesiąc między gwiazdami,
 Toś ty jest miedzy dziewczkami.
 10 Twojá kosá rozczosána
 Jáko brzozá przyodziána,
 Twarz jáko kwiatki miészáné, 20
 Lelijowé i różáné.
 Nos jáko sznur upleciony,
 Czoło ják mármór gładzony,
 15 Brwi wynioslé i czárnáwé,
 Á oczy — dwa węglá práwé. 25
 20 Ustá twoje koralowé,
 Á zęby szczéré perlówé,
 Szyjá pełna, okazała,
 Piersi jáwné, ręká biála.

[I3v]

Serce

Serce mi ząkwitnie práwie
 Przy twój przyjemnej rozpráwie;
 Á kiedy cię pocáhuję,
 Trzy dni w gębie cukier czuję.

25 W tańcus ják jedná bogini; 5
 Á co cię skutniejszą czyni:
 Niémász w tobie nic hárdości,
 Co więc rzadko przy głádkości.

30 Tymes ludzióm wszystkim miłá 10
 I mnieś wiecznie zniewoliłá;
 Przeto cię mé głośné stróny
 Będą sławić ná wszé strony".

PÁNNÁ 12

Wsi spokojna, wsi wesoła,
 Który głos twój chwale zdoła? 15
 Kto twé wczásy, kto pożytki
 Może wspomnieć zaráz wszytki?

5 Człowiek w twój pieczy uczciwie
 Bez wszelákiój lichwy żywie;
 Pobóźné jego stárání 20
 I bezpieczné nábywání.

10 Inszy sie ciągná przy dworze
 Álbo żeglują przez morze,
 Gdzie człowieká wicher pędzi,
 Á śmierć bliżej niż ná piędzi. 25

15 Najdziesz, kto w plát język dawa,
 Á rádę ná funt przedawa;
 Krwią drudzy zysk obléwają,
 Gárdlá ná to odważáją.

[I4]

Oracz

Serce mi ząkwitnie prąwie/
 Przy twęý przyiemnéý rosprawie :
 A kiedy cie pocátuję/
 Trzy dni w gębie cufier czuję.
 W tancus iák iedná bogini/
 A co cie skutnieyszą czyni :
 Niemáš w tobie nic hárdości/
 Co wiec rzadko przy gładkości.
 Tymes ludzióm wšytkim miłá/
 A mnieš wiecznie zmiwolilá :
 Przeto cie mé głośné stróny/
 Bedą sławic ná wšé stróny.

P ANNA XII.

WSi spokoyna/wsi wesola/
 Który głos twęý chwale zdola :
 Kto twé wczasy/któ pożytki/
 Noże wspomniec zaraz wšytki :
 Człowiek w twęý pieczy wczicwie/
 Bez wšelakieý lichwy żywie :
 Pobóžné iego staranie/
 A bezpiecznie nabywanie.
 Inšy sę ciggną przy dworze/
 Albo żegluią przez morze /
 Gdzie człowiekú wicher pedzi/
 A śmierć bližey niż ná piedzi.
 Naydziesz kto w plát izytk dawá/
 A ráde ná funt przedawá :
 Krewią dudzy zysk obléwáią /
 Gárdlá ná to odważáią.

Diacz

Oraz plugiem żarzmie w ziemię :
 Stąd y siebie / y swe plemię /
 Stąd roczną czeladź / y wbytek
 Opátwie swóy dobytek :
 Jemu sądy obradzą /
 Jemu pszoły miód dawają :
 Tam przychodzi z owiec wełna /
 Zagroda iągniat pełna .
 On łaki / ón polá kosi /
 A do gumná wbytko nośi :
 Skoro téż siew odpráwiemy /
 Komin w kóło obsiedziemy .
 Tam iuż pieśni rozmaite /
 Tam będą gadki pokrite /
 Tam trefne plesy z wtkóny /
 Tam cénar / y gonióny .
 A gospodarz wziąwszy siadkę /
 Idzie mrokiem na wśadkę :
 Albo siódlá stawia w lesie /
 Jednąk zawnždy co przyniesie .
 W rzéce ma gesté wiecierze /
 Czasem weda ryby bierze :
 A rozliczni ptacy w kóło /
 Ozywają syc wesóło .
 Stádá igrają przy wodzie /
 A sam pástérz siedząc w chłodzie /
 Gra w piszálkę prosté pieśni :
 A faunowie skaczą lesni .
 Já tym sprzetna gospodyni /
 O wieczerzész pilność czyni :
 Máiąc donia ten dostátek /
 Że syc obéydzie bez iátek .

Oná sama

	Oracz pługiem zárznie w ziemię; Stąd i siebie, i swé plemię, Stąd roczną czeladź i wszytek	
20	Opátruje swój dobytek.	
	Jemu sády obradzają,	5
	Jemu pszczoły miód dawają, Nań przychodzi z owiec wełná I zagrodá jágniąt pełná.	
25	Ón łąki, ón polá kosi	
	Á do gumná wszystko nosi.	10
	Skoro téż siéw odpráwiemy, Komin wkoło obsiędziemy.	
	Tám już pieśni rozmáité,	
30	Tám będą gadki pokryté, Tám trefné plesy z uklóny,	15
	Tám cénár, <tám> i gonióny.	
	Á gospodarz, wziąwszy siatkę, Idzie mrokiem ná usadkę	
35	Álbo sidlá stáwia w lesie;	
	Jednák zázwdy co przyniesie.	20
	W rzéce ma gęsté węcierze, Czásem wędą ryby bierze;	
	Á rozliczni ptacy wkoło	
40	Ozywają sie wesoło.	
	Stádá igráją przy wodzie,	25
	Á sam pástérz, siedząc w chłódzie, Gra w puszczalkę prosté pieśni, Á faunowie skaczą leśni.	
45	Zátym sprzędna gospodyni	
	O wieczierzéj pilność czyni,	30
	Májąc domá ten dostátek, Że sie obéjdzie bez játek.	

[I4v]

Oná sámá

50 Oná sámá bydło liczy,
 Kiedy, z polá idąc, ryczy,
 Oná i spuszczać pomoże;
 Mężá wzmaga, jáko może.
 55 Á niedorośli wnukowie,
 Chyląc sie ku stárszej głowie,
 Wykną przestawać ná mále,
 Wstyd i cnotę chować w cále.
 Dzień tu, ále jásné zorze
 60 Zápádlyby znowu w morze,
 Niżby mój głos wyrzékł wszytki
 Wieśné wczásy i pożytki.

Pieśń

Czego chcesz od nas, Pánie, zá Twé hojné dáry?
 Czego zá dobrodziejstwá, którym niémász miáry? 15
 Kościół Cię nie ogárnie, wszędy pełno Ciebie:
 I w odchlániach, i w morzu, ná ziemi, ná niebie.
 5 Złotá téż, wiem, nie prágniejsz, bo to wszytko Twoje,
 Cokolwiek ná tym świecie człówiek mieni swoje.
 Wdzięcznym Cię tedy sercem, Pánie, wyznawamy, 20
 Bo nád *to* przystojniejszej ofiáry nie mamy.
 10 Tyś Pan wszytkiego świata, Tyś niebo zbudował
 I złotémi gwiazdami ślicznieś uháftował.

K

Tyś

Ona sama bydo liczy/
 Kiedy z polá idac ryczy/
 Ona y spuszczać pomoże/
 Maza wzмага iáko może.
 A niedorośli wmiłowie/
 Chylac sye ku starszey głowie :
 Wytny przestawac na mále/
 Wstyd y cnote chowac w cále.
 Dzień tu : ale iásné zorze/
 Zapadłyby znorou w morze/
 Tuzby mój głos wyrzekt wšytki/
 Wiesné wczas y pozytki.

Piesn.

Szego chcesz od nas pánie/ za twé hoyné dáry :
 Czego za dobrodzieystwa/ którym niemáš miary :
 Kosciót cie nie ogárnie/ wšedy pełno ciebie/
 A w odchlámach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie.
 Złotá téz/ wiém/ nie prágniecš : bo to wšytko twoie/
 Cokolwieł ná tym świecie człowiek mieni swoje.
 Wdziecznym cie tedy secem/ pánie/ wyznawamy :
 Bo nad cie przystoyniešey ofiary nie mamy.
 Tyś pan wšytkiego świata/ tyś niebo zbudował/
 A złotemi gwiazdami ślicznies vhástował.

Tyś fundament założył nieobeślę ziemi/
 I przykryłeś ię nagosć zioly rozlicznemi.
 Za twoim rozkazaniem w bieżących morze stoi/
 I zamierzonych granic przestoczyc sye boi.
 Rzeki wód nieprzebranych wielką hojność mają/
 Biały dzień/ a noc ciemna/ swoje czasy znają.
 Tobie kwóli/ rozliczne kwiatki wiosną rodzi:
 Tobie kwóli w kłósiącym wieniec Lato chodzi.
 Wino/ Jesień/ y iábłka rozmaíte dawa/
 Potym do gotowego gnusna Zimá wstawa.
 Z twęj káski/ nocna rosa na mdté zióła pádnie/
 I zágorzáté zboża/ deszcz ożywia snadnie.
 Z twoich rąk wśelkie zwierze pátrza swęj zyrności/
 I ty káždęgo żywiś z twęj szcudrobliwosci.
 Bądź ná wieki pochwalon/ niesmiertelny pánie:
 Twoiá káská/ trwa dobroć/ nigdy nie wstanie.
 Choway nas póki raczyś ná téj mistiéy ziemi:
 Jedno záwždy niech bedziem pod strzydlami twemi.

Tyś fundament záložyl nieobeszléj ziemi
 I przykryleś jěj nágość zioły rozlicznemi.
 Zá Twoim rozkazániem w brzegách morze stoi
 Á zámierzonych gránic przeskoczyć sie boi.

15 Rzéki wód nieprzebráných wielką hojność máją, 5
 Biały dzień á noc ciemna swoje czasy znáją.
 Tobie k wóli rozliczné kwiatki Wiosná rodzi,
 Tobie k wóli w klósiánym wieńcu Láto chodzi,
 Wino Jesień i jábłká rozmáité dawa,

20 Potym do gotowégo gnuśna Zimá wstawa. 10
 Z Twéj láski nocna rosá ná mdlé ziołá pádnie,
 Á zágorzáłé zbozá deszcz ożywia snádnie.
 Z Twoich rąk wszelkié zvíérzę pátrza swéj żywności,
 Á Ty káždého żywisz z Twéj szczodrobliwości.

25 Bądź ná wieki pochwalon, nieśmiertelny Pánie! 15
 Twojá láská, Twa dóbroć nigdy nie ustánie.
 Chowaj nas, póki raczysz, ná téj niskiéj ziemi,
 Jedno záwždy niech będziem pod skrzydlámi Twemi.

[Kv]

O śmierci

O ŚMIERCI
 JANÁ TARNOWSKIÉGO,
 kásztellaná krákowskiégo, do syná jého,
 Janá Krysztofá, hrábie z Tarnowá,
 kásztellaná wojnickiégo

5

Kámieñ by był, nie człówiek, kto by w twéj záłości
 Chciał użyć przeciw tobie, hrábiá, téj srogości,
 By miał nagle hámowác płácł twój sprawiedliwy,
 Którys ty ojcu winien jáko syn cnotliwy.

5

Bo by-ć jedno był ojcem, choć nie ták láskávym,
 Jednak ábys okazał, żeś człówiekiem práwým,
 Musiałby go żálowác: bo krew przyrodzona
 Nie może być w oboim szczésciu potájona.

10

10

Cóz kiedy wspomnisz, jákiéc dawał wychowánié,
 Jáka pilność, jákié miał o tobie stáránié,
 Śląc cię ná rozmáité wielkich królów dwory,
 Ábys wybiérał z ludzkich obyczájów wzory,

15

15

Áza z sercá nie westchniesz, á skárgá płóczliwą
 Żálowác sie nie bédziesz ná śmierć zazdrościwą,
 Którá cię z ták láskávym ojcem roździeliłá,
 Á zbáwiwszy wesela, smutkiem obciężylá?

20

20

Lecz jesli cię dobrze znam, nie tylko swéj szkody,
 Ále snadź więcéj spólnéj żáłujesz przygody:
 Ábowiém kto nie baczy, jáko téj kráinie
 Wielé śmierciá człówieká ták godnégo ginie?

25

K2

Czuj-

O SMIERCI
 IANA TARNOWSKIEGO,
 Kásztellaná Krákowskié, do syná iego,
 Ianá Krysztofá, Hrábie z Tarnowá
 Kásztellaná Woynickiégo.

Amieni by byt nie człowiek/ Ktoby w twéy żalosci
 Chciał wżyc przeciw tobie/ Szrabiá/ téy srogosci:
 By miał nagle hánowác plác z twóy sprawiedliwy/
 Którys ty oycu winien/ iáko syn cnotliwy.

Bo byc iedno był oycem/ choć nie tak láskawym/
 Jednak/ ábys okazał/ jes człowiekiem práwym:
 Musiałby go żalowác: bo krew przyrodzona/
 Nie może byc w oboim szczesciu potáiona.

Cóz kiedy wspomnisz/ iákiec dawał wychowánié/
 Jáka pilnosć/ iákie miał o tobie staránié:
 Słac cie ná rozmaite wielkich Królów dwory/
 Ábys wybierał z ludzkich obyczaiów wzory.

Áza z sercá nie westchniesz? á skárga pláčliwa?
 Żalowác sye nie bedziesz ná smierc zázdrosciwa?
 Któza cie z tak láskawym oycem rozdzielita/
 Ázbawirofsy wesela/ smutkiem obcierzita?

Lecz iesli cie dobrze znam/ nie tylko swéy skody/
 Ale snac wiecey spólney żaluiciesz przygody:
 Ábowiem kto niebaczy/ iáko téy kráinie
 Wielé smierciá czlowieka tak godnego gimie?

Czynnym stróżem był zawsze pospolitej rzeczy/
 Jej pożytek/ przed swoim/ miał na dobrej pieczy :
 Jego dzielność/ y sprawą/ znaczna była w boju :
 Znaczny jego porządek/ y rozum w pokoju.

Bił Tatarzy w Podolu/ y Turki waleczne:
 W Moskwie znaki zostawił swego meistrów wieczne.
 Równym poczem wielki lud Wołoski poraził/
 Nieprzyjacielom serce y na potym skaził.

A nie tylko był godzien tej sławnej Koronie/
 Dobrze sobie poczynął y w dalekiej stronie :
 Świadomé tego brzegi Hiszpańskiego morza/
 Gdzie iasna ciemnej nocy wstępuje zorza.

A ten wmyśl/ który w nim to wszystko sprawował /
 Tak syc był dobrze cnotą zerwad obwarował :
 Ze go żadna fortuna nigdy nie pozyla/
 Bądź iasnowie/ bądź mu syc inaczey stawiła.

Za cześć wiecety/ niż lekkość/ poczytał to sobie/
 Ludzkość wselką okazać naliżsiej osobie :
 Zarda mysl/ niech iako chce z fortuna syc zbráci/
 Z nienawiscią nie zrówna/ y na koniec stráci.

Sprawiedliwość/ y prawda/ iako żyw miłował/
 I nieprzyjacielowi wiare rad zachował :
 W przyjaźni raz zaczetey zawsze trwał statecznie/
 Na to każdy nie myśląc mógł kazać bezpiecznie.

Przy takich cnotach/ wielka w rzeczach biegłość była/
 Która go w jego stanie tym bärziej zdočila/
 Ze co w głowie miał/ to mógł y wymówić snadnie :
 Nie każdemu to dwoie zarazem przypadnie.

Ale

Czujnym stróżem był ząwsze Pospolitéj Rzeczy,
 Jój pożytek przed swoim miał ná dobrój pieczy;
 Jego dzielność i sprąwą zńączna byłą w boju,
 Zńączny jego porządek i rozum w pokoju.

25 Bił Tátary w Podolu i Turki waleczné, 5
 W Moskwi zńąki zostąwił swégo męstwą wieczné,
 Równym poczem wielki lud wołoski porąził,
 Nieprzyjacielom serce i ná potym skąził.

30 Á nie tylko był godzien téj sławnéj Koronie, 10
 Dobrze sobie poczynął i w dąlekiéj stronie:
 Świądómé tego brzégi Hiszpąnskiégo Morzá,
 Gdzie jásna ciemnéj nocy ustępuje zorzá.

35 Á ten umysł, który w nim to wszystko sprąwował, 15
 Ták sie był dobrze cnotą zewsząd obwárawał,
 Że go żadna fortuną nigdy nie pożyłá,
 Bądz ląskąwie, bądz mu sie ináčéj stąwiłá.

40 Zą cześć więcéj niż lekkość poczytął to sobie 20
 Ludzkość wszelką okázác naliszszéj osobie;
 Hárda myśl niech jáko chce z fortuną sie zbráci,
 Z nienawisćią nie zrówna i ná kóniec stráci.

Sprąwiedliwośc i prawdę jáko żyw miłował,
 I nieprzyjacielowi wiarę rad záchował;
 W przyjązni raz zácztéj ząwždy trwał státecznie;
 Ná to káždy nie myśląc mógl kázác bezpiecznie.

45 Przy tákich cnotách wielka w rzeczách bieglóśc byłá, 25
 Która go w jego stanie tym bårziéj zdobiłá,
 Że co w głowie miał, to mógl i wymówić snądnie;
 Nie káždemu to dwoje zarázem przypádnie.

[K2v]

Ále

- 50 Ále śmierć nieużyta króm wszelkiej litości
 Nie folguje ni cnotcie, ni żadnej godności:
 Wzięła nam mężá tego, który przez swé cnoty
 Mógł był jeszcze przywrócić ón dawny wiek złoty.
- 55 Słusznie tedy żałujesz; á byś jeszcze k temu 5
 Swym płaczem mógł go wrócić k żywotowi pierwszemu,
 Rádziłbych, żebyś płakał i we dnie, i w nocy,
 Áżby go zásię wyjął srogiej śmierci z mocy.
- 60 Ále jeśli twoje łzy jemu nie pomogą,
 Á tobie niepomáłu nádto szkodzić mogą, 10
 Ráczój frásunk i troski porzuć terázniejszé,
 Á chowaj się ná czasy, hrábiá, fortunniejszé.
- 65 Ná cię wszyscy w téj spólnój przygodzie pátrzymy
 I tę ufność o tobie niewątpliwą mamy,
 Że nie będziesz chciał wydać ojca ták zacného, 15
 Á nam szkody nágradzisz nieszczęścia srogiego.
- 70 Próżno się ma przeciwic człowiek Páńskiej woli,
 Lepiej skrómnie wycierpieć, chocia w sercu boli;
 Co Bóg przejrzáł, to się już nigdy nie odmieni, 20
 By kto dobrze swym płaczem ruszył i kámieni.
- 75 W tym żadného wátpienia mieć nam nie potrzebá,
 Że ten człowiek prze cnotę dostał się do niebá,
 Gdzie między bogi siedząc, wiecznie się ráduje,
 Á żadnej przeciwności wiéciej nie poczuje.
- 80 Śmiertelné jego ciało odpoczywa w grobie, 25
 Ále sławá, którą ón zostáwił po sobie,
 Śmierci nie zna i będzie w uszach ludzkich brzmiała,
 Póki cnotá u dobrych miejsce będzie miała.

K3

Ták

Ale śmierć nieużyta/ Krom wszelkiéy litości/
 Niefolguie ni cności/ ni żadnéy godności:
 Wziela nam meza tego/ Który przez swé cnoty/
 Mógł był ieszcze przywrócić ón dawny wiek złoty.

Słusnie tedy żaluieś: á byś ieszcze Ktemu
 Swym płaczem mógł go wrócić K żywotu piérwśemu :
 Rádziłbych/ żebyś płakał/ y we dnie/ y w nocy/
 Alz by go zaśie wyjął srogiey śmierci z mocy.

Ale iesli twoie lzy iemu nie pomoga/
 A tobie niepomálu nád to škodzić moga :
 Ráczeý strásunk/ y troski porzuc teráznieysé/
 A choway sye ná czasy/ Hrabia/ fortunnieysé/

Ná cie wshyscy w téy spólnéy przygodbie pátrzymy/
 A te wfnosc o tobie nierogatpliwą mamy :
 Ze nie bedzieś chciał wybác oycá tak zacnégo/
 A nam škody nágrodzisz mesczescia srogiégo.

Prózno sye ma przeciwic czlowiek Pánskiey woli/
 Lepieý strómnie wycierpieć/ chocia w sercu boli :
 Co Bóg przyrzeczal/ to sye iuz nigdy nie odmieni/
 By kto dobrze swym płaczem ruszył y kámieni.

Wtym żadného wátpienia mieć nam nie potrzeba/
 Ze ten czlowiek prze cnote dostal sye do niebá :
 Gdzie miedzy Bogi siedzac wiecznie sye ráduie/
 A żadnéy przeciwnosci wiecéy nie poczuie.

Smiertelne iego ciało odpoczywa w grodzie :
 Ale sława/ Która ón zostawil po sobie/
 Smierci nie zna : y bedzie w wśach ludzkich bżmiata/
 Póki cnotá y dobrych mieysce bedzie miała.

Tak o nim/ Zrabiá/ trzymaj/ á chciéy plácz hánowác/
 W przygodzie trzeba serce stalé pokazowác :
 A iáko cie twé szczéscie nigdy nie wwiódló/
 Okáz to/ że cie tákże nieszczéscie nie zbódló.

Zywotá żadnému z nas ná wieki nie bastó/
 Ale go tym sposobem wzywác kazano :
 Aby go czlowiek gotów záwzdy był položyc/
 Kiedy przydáz té wiecá/ trudno róž odložyc.

Czego nie czynil Orpheus/ áby iego zóná
 Moglá bylá z ráž wynisć strogiego Plutóná ?
 Szedl zá niá y do pieklá: gdzie trwa noc ná wieki/
 Nie bal syc Cerberowéy troiákciéy pászczeki:

Duse nágie iego strón zálosnych sluchály:
 Piekiclné iedze dobize że z nim nieptákály :
 A kámién stal/ y kólo/ stály rzéczné brody/
 W ten czás głodny Tántálus zálapil kes wody.

Owa ták dlugo spiéwał muzyk ón w bogi/
 Ze musial miéc ná kóniec po swéy myšli bogi :
 Idzie niepatrząc ná zad/ á tuż po nim zóná/
 Bo mu iá tym sposobem dála Persephoná.

A gdy iuz byl w wierzchu/ gbie naprzykrza stálá/
 Jál sobá trwozyc/ by mu iáko nieustálá :
 Jednym rázem miłosć mu baczenie odietá:
 Stánął/ y obezrzal syc : páni w tym zniknelá.

Wiec dopiero chce gónic/ á oná niebogá:
 Cózes y mnie/ y sobie wczynil prze Bogá ?
 Nieszczésliwys ty/ y iá biedna bialagłowá:
 Óstatniego nieborák niedoslysal slowá.

A chciał

- Ták o nim, hrábiá, trzymaj á chciéj płácz hámowác:
 W przygodzie trzebá serce stalé pokazowác;
 80 Á jáko cię twé szczęście nigdy nie uwiódło,
 Okáz to, że cię tákże nieszczęście nie zboldó.
- Żywotá żadnému z nas ná wieki nie dano, 5
 Ále go tym sposobem używác kazano,
 Áby go człówiek gotów zázwdy był položýć;
 Kiedy przydą té wiéca, trudno rok odložýć.
- 85 Czego nie czynił Orfeus, áby jego zóná
 Moglá byłą z rąk wyniść srogiego Plutoná? 10
 Szedł zá nią i do pieklá, gdzie trwa noc ná wieki,
 Nie bał sie Cerberowéj trojákiej pászczeki.
- 90 Dusze nágié jego strón záłosnych słuchály,
 Piekielné jédze dobrze że z nim nie plákály;
 I kámién stał, i kóło, stály rzéczné brody, 15
 W ten czás głodny Tántálus zálápił kęs wody.
- Owa ták długo śpiéwał muzyk ón ubogi,
 Że musiał miéć ná kóniec po swéj myśli bogi;
 95 Idzie nie pátrząc náзад, á tuż po nim zóná,
 Bo mu ją tym sposobem dáłá Persefoná. 20
- Á gdy już był u wiérzchu, gdzie naprzykrsza skálá,
 Jáł sobą trwożyć, by mu jáko nie ustálá;
 Jednym rázem miłość mu baczenie odjęłá:
 100 Stánął i obejrzzał sie. Páni w tym zniknęłá.
- Więc dopiéro chce gónić, á oná, niebogá: 25
 „Cózés i mnie, i sobie uczynił, prze Bogá?
 Nieszczęśliwýs ty, i ja biédna białogłowá!”
 Ostátniego nieborak nie dosłyszál słowá.

[K3v]

I chciał

- 105 I chciał sie znowu przewieźć, ále Charon srogi,
 Ná prósbę nic nie dbając, brónił gwałtem drogi:
 „Już náзад nie chodź, Orfeu, nie umiałeś chować;
 Żeś sie i sam wrócił, możesz Bogu dziękować”.
- 110 Cály tydzień nieborak tám ná brzegu siedział, 5
 Á o żadnym pokármie i o śnie nie wiedział:
 Troská i płáč serdeczny jego karmie były;
 Po téj szkodzie już nigdy świát mu nie był miły.
- Lecz ja nie wiem, przécz ná tę śmierć ták nárzékamy,
 Gdyż jednák nic ná ziemi wieczného nie znamy: 10
 115 Bo ná kóniec i páństvá szerokie ustájá,
 Á známienité miástá z gruntu upadájá.
- Gdzie dziś bogáta Trojá? Gdzie mocné Mycény?
 Gdzie Kártago i Korynt? Gdzie sławné Ateny? 15
 120 Gdzie sie oná gwałtowna rzymska moc podziálá?
 Wszytko śmierć niecierpliwa z ziemią porównáá.
- Á jesli i tá świátłość ták piękného slóńcá,
 I ten okrąg niebieski czeka swégo kóńcá,
 Zaby sie człówiek mniémał godniejszym żywotá,
 Którégo ulepiono nie wiem jáko z błotá? 20
- 125 Co niesie przyrodzenie, zbrániác sie nie godzi:
 Człówiek, áby raz umárł, z tym sie ná świát rodzi.
 Á jesli jeszcze k temu śmierć ná czas tráfilá,
 Rychléj dobré nizli złé słowo zászuyóá.
- 130 Czego nie dostawáło, hrábiá, ojcu twému 25
 Ku szczęściu (jesli tu jest które) nawysshému?
 Urodził sie w Tarnowskim zászúżonym domu,
 W záchowánium nie dał sie uprzédzić nikomu,

[K4]

Zacné

I chciał syc znowu przewieść/ ale Charon frogi/
 Na prosbe nic niedbając/ bronił gwałtem drogi:
 Już nazab niechodź/ Orpheu / nie wmales chować/
 Ses syc y sam wrócił/ mozesz Bogu dziekować.

Cały tydzień nieborak tam na brzegu siedział/
 A o żadnym pokarmie/ y o snie nie wiedział:
 Trostką/ y płacz serdeczny iego karmie były/
 Po tęg szkodzie/ iuz nigdy swiat mu nie był miły.

Lecz ia niewiem przecz na te smierc tak narzekamy/
 Gdyż iednak nic na ziemi wiecznego nie znamy:
 Bo na koniec y Pánstwa szerokie wstaiz/
 A známienite miastá z gruntu wpađia.

Gdzie dzis bogata Troia : gdzie mocne Myceny :
 Gdzie Karthago/ y Korint : gdzie sławne Atheny:
 Gdzie syc ona gwałtowna Rzymaska moc podziata :
 Wszytko smierc niecierpliwá z ziemiá porównata.

A iesli y ta swiatlosc tak pieknego slonca/
 I ten okrag niebieski czeka swego konca :
 Za by syc czlowiek mniemal godnieyszym zywoťa/
 Ktoręgo vlepiono/ nie wiem iako/ z blotá :

Co niesie przyrodzenie/ zbraniac syc nie gobzi:
 Czlowiek aby raz umarl/ z tym syc na swiat robzi :
 A iesli ieszcze k temu smierc na czas trafilá/
 Rychley dobre/ nizli zle slowo zasluzyla.

Czego nieobstawalo / Zrabia / oycu twemu
 Ku szczesciu (iesli tu iesť ktore) nawyssemu :
 Wrodzil syc w Carnowskim zaslużonym domu:
 W zachowanu/ nie dal syc vprzedzic nikomu.

Zacne

Znączne posługi czyścił rzeczypospolitey/
 Z cnotliwych spraw swych / dostał sławy znamienitey :
 Był wzietym v wszech ludzi/ niósł pierwsze wżedy /
 A według przystoienstwa zachował sye wśedy.

W téy sławie/ y mniémaniu/ przyszedł ku starości/
 Która on snadnie nosił/ krom żadney przykrości :
 Na koniec/ pelen wieku/ y przystoyney chwały/
 Sam sye prawie polozył/ iako kłos dostał.

A tak możesz nie plakać oycowstiey przygody/
 Bo taka śmierć nie niesie z sobą żadney szkody :
 A kiedyby umarli znami mówić chcieli/
 Tak byśmy go do ciebie mówiąc wysłyszeli:

Synu/ niewiem przecz płaczesz: mnie sye dobrze dzicie :
 Próżnem y boiaźni/ y wśelkiey nadszicie :
 Przebyłem iako ma być niebezpieczne wody/
 Wśedłem srogich wiatrów/ y złey niepogody.

Teraz w porcie bezpiecznym siedze bez kłopotá/
 Dostałem zá doczesny wiecznego żywota :
 Nie vtrapi mie starość/ ni przykre niemocy/
 Śmierć okrutna nádemną dálej nie ma mocy.

Człowiek ná świecie mieśka/ iako wywołany/
 A niema tu ná ziemi żadney perwney ściány :
 W niebie iego oyczyzna : szczęśliwy to będzie/
 Kto tam po tym pielgrzymstwie kiedykolwiek siedzie.

Ale w téy mierze/ synu/ nic ná samey chuci/
 Jeśli sye kto do tego sam prawie nie rzuci :
 Trzeba wżgardzić rozkoszy/ niedbać o pieniądze/
 Porzucić próżne myśli/ mieć ná wódzy żądze.

Trzeba

- 135 Znaczne posługi czynił Rzeczypospolitéj,
 Z cnotliwych spraw swych dostał sławy známienitéj,
 Był wziętym u wszech ludzi, niósł pierwsze urzędy,
 A według przystojenstwa zachował sie wszędy.
- 140 W téj sławie i mniémaniu przyszedł ku stárości, 5
 Którá ón snádnie nosił, króm żadnej przykrości;
 Ná koniec, pełen wieku i przystojnej chwały,
 Sam sie práwie położył jáko kłós dostały.
- A tak możesz nie plákac ojcowskiej przygody,
 Bo taka śmierć nie niesie z sobą żadnej szkody. 10
 A kiedyby umarli z námi mówić chcieli,
 Tak byśmy go do ciebie mówiac usłyszeli:
- 145 „Synu, nie wiem, przecz plączesz. Mnie sie dobrze dzieje:
 Prózenem i bojážni, i wszelkiej nádzieje; 15
 Przebyłem, jáko ma być, niebezpieczne wody,
 Uszedłem srogich wiátrów i zléj niepogody.
- 150 Teraz w porcie bezpiecznym siedzę bez kłopotá,
 Dostałem zá doczesny wieczného żywotá:
 Nie utrafi mię stárość ni przykré niemocy,
 Śmierć okrutna náde mną dáléj nie ma mocy. 20
- 155 Człowiek ná świecie mieszka jáko wywołány
 A nie ma tu ná ziemi żadnej pewnej ściány.
 W niebie jego ojczyzná; szczęśliwy to będzie,
 Kto tám po tym pielgrzymstwie kiedyżkolwiek siedzie.
- 160 Ale w téj mierze, synu, nic ná sáméj chuci, 25
 Jesli sie kto do tego sam práwie nie rzuci:
 Trzebá wzgárdzić rozkoszy, nie dbac o pieniądze,
 Porzucic prózne myśli, mieć ná wódzy żądze.

[K4v]

Trzebá

Trzebá pracą wycierpieć, niewczás podéjmowác,
Prze ojczyznę ná kóniec krwie swéj nie żáłowác.
Ták do niebá przychodzą. K temu, synu miły,
Obróc wszystko stárání i twé wszytki siły.

165 O mię sie już nie stóraj, folguj zdrowiu swemu; 5
Mnieś już dosyc uczynił, nie tylko żywemu,
Ále i zmárłym kóścióm, które chuc twą czują,
Á zá to niechaj cię Bóg i ludzie miłują”.

170 Tá jest myśl ojcé twégo, jesli o czym myśli, 10
Pátrząc ná szczérą istność Wiekuistéj Myśli.
I ty nie plącz, twój smutek Bóg zinąd nágrodzi:
Po niepogodnéj zimie piękna wiosná chodzi.

JANÁ KOCHÁNOWSKIÉGO PÁMIĄTKÁ

Wszystkimi cnotámi hojnie obdárzonému Janowi 15
Baptyście, hrábi ná Tęczynie, bełskiému
województwie i lubelskiému
stároście etc.

Tobie niechaj tá kártá będzie poświęcona, 20
Zacny hrábiá z Tęczyná, którego kwápiona

L

I nie

Trzébá práca wycierpieć/ niewczas podéymowác/
 Prze oyczyznie nákoniec krowie swéy nie žalowác.
 Tak do niebá przychodzą : Ktemu synu miły/
 Obróć wszytko staránié/ y twé wszytki síly.

O nie syc iuz nie stáray/ folguy zdrowiu swemu/
 Mnieś iuz dosyc uczynil/ nie tylko żywemu :
 Ale y zmarłym koscíóm/ Które chuc twą czuia/
 A zá to niechay cie Bóg/ y ludzie miluia.

Tá jest myśl oycá twégo/ iesli o czym myśli/
 Patrząc ná szera istnosć wiekwiśtey myśli:
 A ty nie plącz : twóy smutek Bóg zinađ nágrodzi/
 Po niepogodnéy zimie piękna wiosná chodzi.

IANA KOCHANOWSKIEGO. PAMIATKA

Wszystkimi cnotámi hoynie obdárzonému Ianowi
 Baptiscie, Hrabi ná Tenczynie, Belskiému
 Woiewodzie y Lubelskiému
 Staroscie. &c.

PObie niechay tá kártá bedzie poświęcona/
 Zaczny Hrabia/ z Teczyna/ Którego kwápióna

I niespodziewana śmierć/ ludzi zaśmuciła/
 A lamentem/ y płaczem wszystko napelniła.
 Będa drudzy twym kościom grób zacy budować/
 I twarz twoje w miedzi lać/ y w marmórze kować:
 Miedzy którymi snąć też miejsce będa miały/
 Kymy moje: na łasce Bogini aby trwały.
 Wiódles swój ród wysoki z domu Teczynskiego/
 Skąd wystawicznie/ iako z konia Trojańskiego/
 Jeden po drugim ludzie wielcy wychodzili/
 Którzy domą/ y w polu/ godni w Polsce byli.
 Pómnia tu Pruskie pola: pómnia nieszczęśliwa
 Wąrną/ gdzie niesmiertelney chwały cnota chciwa/
 Nie tak ostrożnie/ iako śmieie syc potkała/
 I zwycięstwo poganóm z siebie sławne dała.
 Tyches ty niechciał wydać/ a na swoje lata
 Dofyc młode/ zwiedziłes cześć niemala swiata.
 Przypatrując syc pilno wielkich Królów sprawie/
 Tak w pokoju/ iako y w żołnierskiej zabawie.
 A choćas byl nie prawie ieszcze dorósł wojny/
 Szedles miedzy lud Króla Francuskiego zbrojny:
 Gdy synowie oycorostkiej wiary popierali/
 A dawszy sobie po tłu/ potym syc iednali.
 Kochales syc w naukach/ y w piśmie wczonym/
 Nie przestając na szczęściu z oyców zostawionym.
 Ale iako cie znacznym fortuna czynila/
 Takes y dowcipem miał przed inszymi sila.
 Przeto skoroś doiachal kraiu oczyszczonego/
 Obranes poslem zaraz do Króla Szwedzkiego:
 Gdzies wszystko wedle myśli Pana swiego sprawil/
 Siebies poprawdzie troski niematey nabawil.
 Nie dziwnie syc Panno zacnego rodzaiu/
 Żec syc ten gość podobal z dalekiego kraiu.

Godzien

I niespodziéwána śmierć ludzi zászmućiá,
 Á lámentem i płáczem wszytko nápełniá.
 5 Będą drudzy twym kościam grób zacny budowác
 I twarz twoję w miedzi láć, i w mármórze kowác;
 Między którymi snadź téż miejsce będą miáły 5
 Rymy moje; ná lásce bogiń, áby trwáły.
 Wiódlés swój ród wysoki z domu Tęczyńského,
 10 Skąd ustáwicznie, jáko z koniá trojáńského,
 Jeden po drugim ludzie wielcy wychodzili,
 Którzy domá i w polu godni w Polsce byli. 10
 Pómniá to pruskie polá, pómni nieszczęśliwa
 Wárná, gdzie nieśmiertelnéj chwały cnotá chciwa
 15 Nie ták ostroźnie jáko śmieie sie potkáá
 I zwycięstwo pogánóm z siebie sławne dáá.
 Tyches ty nie chciał wydác, á ná swoje látá 15
 Dosyc młóde zwiedzileś część niemááą świiátá,
 Przypátujác sie pilno wielkich królów spráwie
 20 Ták w pokoju, jáko i w żołnierskiej zabáwie.
 Á chociaś był niepráwie jeszcze doróśł wojny,
 Szedłés między lud królá fráncuskiego zbrojny, 20
 Gdy synowie ojcowskiej wiáry popiéráli,
 Á dawszy sobie po łbu, potym sie jednáli.
 25 Kochałés sie w náukách i w pismie uczoneym,
 Nie przestájác ná szczęściu z ojców zostáwionym;
 Ále jáko cię znacznym Fortuná czynilá, 25
 Tákés i dowcipem miáł przed inszymi siá.
 Przeto skoroś dojácháł kráju ojczystého,
 30 Obraneś posłem zaráz do królá szwedzkiego,
 Gdzieś wszytko wedle myśli páná swého spráwił;
 Siebies po prawdzie troski niemátej nábáwił. 30
 Nie dziwuję sie, pánno zacného rodzáju,
 Żec sie ten gośc podobáł z dálekiego kráju:

[Lv]

Godzien

35 Godzien był zá urodá swojá Tytonowé,
 Godzien był miejsce zásiéć Endymijonowé.
 Morskié nimfy, po piersi wydawszy sie z wody,
 Wzdycháły, pátrząc ná twarz i wiek jego mlody.
 Nieśmiertelnými láty kupowác je chciáły; 5
 40 Próżno, bo wieczné czasy gdzie indziéj mu stáły.
 Ták przed láty Tezeus, chcąc srogiégo požyc
 Minotaurá, á ciężká dań z ojczyzny zložyc,
 Płynął ná prędkiéj nawie przez głébokié morze
 I stáwił sie ná królá gortyńskiégo dworze. 10
 45 Tám skoro go królewska dziéwka ogládáła,
 Którá ná wóнным łóžu przy mátcie siedziála
 (Jákié mirty nád chłódnym Eurotá sie rodzá
 Álbo kwiatki rozlicznych farb ná wiosnę wschodzá),
 Nie drzewiéj oká z niego chciwégo spuściála, 15
 50 Áž ognia nieobácznym sercem záchwyciála,
 Który w niéj wszytkich człónków zmácał áž do kości
 I rozpalil niebogę w okrutnéj miłósci.
 Wenus, która bogátéj Ánkonie pánujesz
 Á frásunkámi ludzkié rozkoszy fálszujesz, 20
 55 Jákowás nawálnošciá dziéwkę zápaloná
 Miotála, urodziwym gościem uszaloná,
 Jákiéj oná bojázni w sercu używála,
 Jáko częstokróć bledsza nád złoto bywála,
 Gdy przewažny Tezeus, prágnąc ręki podniešć 25
 60 Ná srogi dziw, álbo śmierć, álbo czešć miál odniešć.
 Jednak niebrzydkié Bogu jéj obiáty były:
 Bo jáko ná Krépaku wiátr ze wszytkiéj siły
 Burzác, dáw stáry wypárl, á ten wykřecony
 Padł i dobrá częšć lásu stárl ná wszytkié strony, 30
 65 Tákžec męžny Tezeus miészánca srogiégo
 Obálił, rogi ná wiátr prózno miecácego.

L2

I wyszedł

Godzien był za wroga swoiga/ Tytonowé/
 Godzien był miejsce zaśięść Endymionowé.
 Mościé Nimphy/ po pierśi wydałszy sę z wody/
 Wzdychały/ patrząc na twarz/ y wiek iego mlody.
 Niesmiertelnemi laty kupować ie chciály:
 Próžno/ bo wieczné czasy gdzie indziéy mu stały.
 Tak przed laty Tezeus/ chcąc frogiego pozyc
 Minotaurá: á ciężką dan z oczyszny złożyć/
 Płynął ná przedkiéy Nawié przez głęboké morze/
 A skawił sę ná Króla Gortynskiego dworze.
 Tam skoro go Królewsta dziewczka ogladała:
 Która ná wónnym lożu przy mácce siedziála.
 Jákie Mirthy nád chłodnym Eurota sę rodzą/
 Albo kwiatki rozlicznych farb ná wiosne wschodzą:
 Nie dzewiéy oká z niego chciwego spuściła/
 Aż ognia nicobácznym sercem zachwyciła.
 Który w niéy wszytkich członków zmaćał aż do kości/
 A rozpalil nieboga w okrutnéy miłości.
 Wenus/ Ktora bogatéy Antonie pánnieś/
 A frasunkami ludzké roskosy fálshieś:
 Jákowas nawátnością/ dziewczke zapaloną
 Miotála/ wrodziwym gościem vsaloną?
 Jákiey ona boiáźni w sercu wzywála:
 Jáko czestokróć bledsza nád złoto bywála?
 Gdy przewaźny Tezeus prágnąc ręki podnieść/
 Ná frogi dżiw/ albo śmierć/ albo czesć miał odnieść.
 Jednák nie bzydkié Bogu iéy obiáty były:
 Bo iáko ná Krepaku wiátr ze wszytkiéy sily
 Bursząc/ dąb stary wypárl/ á ten wykrecony
 Padł/ y dobra czesć lásu stárl ná wszytkié strony.
 Tákżec meźny Tezeus/ miéśńanca frogiego
 Obálił/ rogi ná wiátr próžno mieczącego.

A wyszedł z wielką sławą po nieci rozwitę/
 Z Labirintowych błędów/ y zdrady zakrytę.
 Teczynski był twój Tezeus/ nowa Aryadno/
 Który sercem y siłą mógł porównać śnądno/
 Z Bohaterskimi syny/ lubo pieśń wojny/
 Lubo pragnął na koniu nieprzyjaciół zbrojny.
 Ten znając twarz łaskawą/ y chęć przeciw sobie/
 Skłonił także cnotliwe swe serce ku tobie :
 Tak iż jedynaki ogień obiemą pánował/
 Jesli tobie silen był/ temu nie folgował.
 Oczy pierwsze poselstwa cicho sprawowały/
 A serdecznych tajemnic sobie syc zwiérzwały.
 Potym y zobopolna mowa przystąpiła/
 On twoim sługą chciał być/ a tyś nie gárdziłá.
 Ale kiedy czas przyszedł/ że posel wczciwy
 Miał zagle wiátróm podać/ twój głos żalóściwy
 Tym go potkał : Gościu mój/ a iesli nie były
 Omylné twoie słowa/ y mój męzu miły :
 Nie rąda cie ztąd puszczam/ a zwłaszcza bez siebie/
 Ale iż pospolitey wstąpić potrzebie
 Swoją własną rzecz musi : Jedź w dobra godzinę/
 A byway zaś/ póki syc łzami nie rozplynie.
 Dáléy żal niedopuscił/ y płacz znákomity
 Który iéy z oczu płynął/ iáko deszcz obfity.
 A Teczynski lzy także własnie ociérájąc/
 Iáko mógł/ serdeczná żalóść odkrywájąc :
 Pamno/ bądź dobrej myśli/ bo by wszystkie siły
 Nietrzne y morskie zaraz ná mnie syc zmówiły/
 Nie záttrzymáią mégo żadná miárą biegu/
 A ia syc w rychle musie stáwić ná twoim brzegu.
 Torzekt/ a całowawszy rękę iéy wczciwą/
 Wsiadł prosto ná okręt swój : tamże kotwó krzywą/

Żeglarze

I wyszedł z wielką sławą po nici rozwitėj
 Z lábiryntowych błędów i zdrády zákrytėj.
 Tęczyński był twój Tezeus, nowa Áryjádno,
 70 Który sercem i siłą mógl porównác snádno 5
 Z boháterskimi syny, lubo pieszo wojny,
 Lubo prágnął ná koniu nieprzyjaciél zbrojny.
 Ten, znájac twarz láskawą i chuc przeciw sobie,
 Sklonił tákże cnotliwé swé serce ku tobie,
 75 Tá k iz jednáki ogién obiémá pánował: 10
 Jesli tobie silen był, jemu nie folgował.
 Oczy piérwsze poselstwá cicho spráwowały,
 Á serdecznych tájemnic sobie sie zwiérzáły.
 Potym i zobopolna mowá przystąpiłá:
 80 Ón twoim slugá chciál byc, á tyś nie gárdzilá. 15
 Ále kiedy czás przyszedł, że poseł uczciwy
 Miał zágle wiátróm podác, twój glos zálościwy
 Tym go potkáł: „Gościu mój, á jesli nie były
 Omylné twoje słowá — i mój mężu miły,
 85 Nieradá cię stąd puszczam, á zwlászczá bez siebie. 20
 Ále iz pospolitėj ustąpić potrzebie
 Swojá wláсна rzecz musi, jédz w dobrá godzinę,
 Á bywaj zás, póki sie lzami nie rozplynę”.
 Dáléj záł nie dopuścił i plác znákomity,
 90 Który jėj z oczu plynął jáko dészcz obfity. 25
 Á Tęczyński, lzy tákże wláśné ociérájac
 I jáko mógl, serdeczná zálość okrywájac:
 „Pánno, bądź dobrój myśli. Bo by wszytkié siły
 Wietrzné i morskié zaráz ná mię sie zmówiły,
 95 Nie zátzymájá mégo żadná miárá biegu, 30
 Á ja sie wrychle muszę stáwić ná twym brzegu”.
 To rzekł, á całowawszy rękę jėj uczciwá,
 Wsiadł prosto ná okręt swój; tákże kotew krzywá

[L2v]

Żeglarze

Żeglarze i pobrzézną linę odwiązáli
 100 Á od brzegu wysoká nawę odbijáli.
 Teraz sie nápatrż, páнно, kogo widziéć żádasz.
 Kto wié, jesli go potym ná wieki ogládasz.
 Siłá nieszczęścié może, á nászé rozmysły 5
 Ná wyroku niepewnój Fortuny záwisły.
 105 Póki go widziéć mogłá, oczy w nim trzymáłá,
 Potym ná sámé tylko już żagle pátrzáłá.
 Ná koniec, kiedy i ón, i żagle zniknęli,
 Ledwé ná póły żywą słudzy z brzegu wzięli. 10
 Á ty, Tęczyński, nosząc swój zastrzał w skrytości,
 110 Szedłéś łodzią po wiérzchu morskiéj głębokości,
 Á zá przyjáznią wiátrów i dobrój pogody
 Wysiadłéś ná brzeg pruski króm wszelákiéj szkody.
 Jechałéś potym ziemią tám, gdzie Wilná cicha 15
 Góré z wieku sádzóną potajemnie spycha,
 115 Czyniác sobie gościniec cichy do siestrzyce,
 Któréj szumny biég słyszy przez wąskié gránice.
 Támes i páná zástal, i poselstwá swégo
 Słuszny poczet uczynił; á z przyjázdu twégo 20
 Dwór, od máłych do wielgich, wszytek sie rádował.
 120 Bo kto by cié był prze twą ludzkość nie miłował?
 Skoro záś polá śniegiem, á głębokié brody
 Mroźna zimá przykryłá ciérpliwémi lody,
 N*(i)*edługóś sie ná miejscu z towárystwem báwił, 25
 Bo cié do Filándyjéj pan znowu wypráwił;
 125 Ná drógę niebezpieczną: bóś musiał iść morzem
 Nie takim, jákié krzywym okrętem więc porzem,
 Ále które dziś mrozy lodem ugruntują, 30
 Jutro wiátry szaloné zetrá i zwojują.
 K temu nieprzyjacielskié wojsko tuż leżáło.
 130 Ciebie jednák Bóg przewiódł przez złé miejscá cáło,

L3

Ták

Żeglarze y pobieżną line odwiązali/
 A od bieżgu wysoko nawe odbijali.
 Teraz syc napatrz panno/ kogo widzieć żadaś/
 Kto wie/ iesli go potym na wieki ogladaś.
 Siła nieszczęście może: a nasze rozmysły/
 Na wyroku nieperwonej fortuny zawisły.
 Póki go widzieć mogła/ oczy w nim trzymala/
 Potym na same tylko już żagle patrzala.
 Na koniec/ kiedy y on/ y żagle znikneli/
 Ledwe na póty żywa słudzy z bieżgu wzieni.
 A ty Teczynski/ nożac swóy zastrzał w skrzyżości/
 Szedles łodzią po wierzchu mostkiej głębkości.
 A za przyiaznią wiatrów/ y dobrej pogody/
 Wsiadles na bieżg Pruski/ króm wsielakiéy szkody.
 Jechales potym ziemią/ tam gdzie Wilna cicha
 Góre z wieku sadzona/ potaiennie sypcha.
 Czyniac sobie gošciniec cichy do sieszczyce/
 Którey sumny bieg słysy przez wsié granice.
 Tamés y Pana zaštal/ y poselstwa swégo
 Słusny poczet uczynil: a z przyiazdu twégo/
 Dwór/ od malych/ do wielkich/ wšytek syc radował.
 Bo ktoby cie był prze twą ludzkošć nie miłował?
 Skoro zaś polá sniegiem/ a głębokie brody
 Mrožna žimá przykryła ciérpliwémi lody/
 Nie dlugos syc na miescu z towarzystwem barwił/
 Bo cie do Filandijéy Pan znornu wyprawił.
 Na droge niebezpieczną: bos musial isc morzem/
 Nie takim/ iakie trzywym okretem wiec porzem:
 Ale/ które dziś mrozy lodem vgruntuia/
 Jutro wiatry šalone żetra y zwoiuią.
 Ktemu nieprzyiacielskie woysko tuš ležalo
 Ciebie iednak Bóg przewiodł przez žte miesca cało.

Tak jes przed sie ogladał nąznaczone kraie/
 I páná/ ktory támtym zienuam Prává dáie.
 Ten z swéy dawnéy nádzieie/ nie cierpiąc odwołki/
 Wziął cie zá wódzá fobie : y swóy dwór wysoki
 Pożegnawšy/ siedl morzem ku Polskiéy gránicy/
 Mysląc zacną Królewne widziéc w swéy łóznicy :
 A Bóg mu tego życzył. Lecz o pánno swieta/
 Nie prawiés z oyczyny swéy w szesnáz chwile wzietá.
 Ale zdarzy tenze Bóg/ że tego Stolicé
 Osiedziés/ v któregos dzis zá niewolnice.
 Rychlo po tym weselu/ cny Hrabia z Ceczyná/
 Wiáhales ná Stárostwo swoie do Lubliná/
 Wšem požadny : á tam nie wyszedl czas dlugi/
 Jes wziął y Woiewództwo zá swoie posługi.
 Ale pómni/ cos przyrzekl piéknéy Cecyliéy/
 W ón czas/ Kiedys na morze wsiádał do Szwecjiéy.
 Trudno nie pómniéc: miłósc w Dyamencie ryie:
 Swé sławne obietnice y pod serce kryie.
 Skoros tedy Wyczyste služby zložyl z siebie/
 Wziátes przed syc swé rzeczy/ z których tá v ciebie
 Przodek miála/ ábys byl imie Pánstie swieté/
 Wziawšy ná pomoc/ konal małženstwo záczeté.
 Przeto zebrawšy poczet przyiaciól niemaly/
 Tam gdzie ku niebu pátrza Kázimierstie skály :
 Puscites syc do Gdańská po glebokiéy Wisle/
 Morze/ y dálszá droge máiac ná vmysle.
 Nie wie człowiek co dobize : á czasem tak zbládzi/
 Ze swé szesćie zá wielká niefortune sádzi.
 Pan twégo przedsiéwziécia z láská nie przyimowal:
 A przeciázd byl nieperwy : á tys syc frásowal.
 Przeciázd nieperwy : bowiem ná morzu pólnocznym
 Temi czásy/ Król Dunstki ptywal z woyskiem mocny/

Czekając

Ták żeś przedsię oglądał nánáczoné kráje
 I páná, który támtym ziemiám práwá dáje.
 Ten swéj dawnéj nádziejé nie ciérpiąc odwłóki,
 Wziął cié zá wódzá sobié; i swój dwór wysoki
 135 Pożegnawszy, szedł morzem ku polskiéj gránicy, 5
 Myśląc zacną królewńé widziéć w swéj lóźnicy.
 Á Bóg mu tego życzył. Lecz, o pánno święta,
 Niepráwiés z ojczyzny swéj w szczésną chwilę wzięta.
 Ále zdarzy tenże Bóg, że tego stolicę
 140 Osiedziesz, u którégóś dziś zá niewolnicę. 10
 Rychło po tym weselu, cny hrábiá z Tęczyná,
 Wjáchaleś ná stárostwo swoje do Lubliná,
 Wszem požádány; á tám nie wyszedł czas długi,
 Żeś wziął i wojewódtwo zá swoje posługi.
 145 Ále pómni, cóś przyrzékł piéknéj Cecylijéj 15
 W ón czas, kiedys ná morze wsiádał od Szwecyjéj.
 Trudno nie pómniéć: miłość w dyjámencie ryje
 Swé sławné obietnice i pod serce kryje.
 Skoros tedy ojczyste służby złożył z siebie,
 150 Wziąleś przed sie swé rzeczy, z których tá u ciebie 20
 Przodek miála, ábys był, imię páńskie święté
 Wziąwszy ná pomoc, konał małżeństwo záczté.
 Przeto zebrawszy poczet przyjaciól niemáły,
 Tám gdzie ku niebu pátrzą kázimiérskie skály,
 155 Puściłéś sie do Gdańská po głébokiéj Wiśle, 25
 Morze i dálszą drógę májąc ná umyśle.
 Nie wié człowiek, co dobrze; á czasem ták zbládzi,
 Że swé szczésćié zá wielką niefortunę sądzi.
 Pan twégó przedsiéwzięcia z láská nie przyjmował
 160 I przejazd był niepewny; á tyś sie frásował. 30
 Przejazd niepewny: bowiém ná Morzu Pólnocnym
 Témí czásy król duński pływał z wojskiem mocny<m>,

[L3v]

Czekájąc

Czekájác ná sąsiádá; chciałby sie skosztowác,
 Komu każe silny Mars i Szczęścié pánowác.
 165 Zwycięzył wieczny wyrok i nieszczęścié twoje,
 Żeś ty, o zacny hrábiá, nie pómniác ná swoje
 Nieprzezpieczeństwo, przedsię wsiadł w okręt wysoki; 5
 Miłość rządziłá, która nie ciérpi odwłoki.
 Trzykroć z portu ná morze nawá wychodziłá,
 170 Trzykroć zásię do brzegu náзад sie wróciłá.
 Poszłá potym przedzięki, ryjąc morskié wáły,
 Á zagle roztoczoné pochóp z wiátru bráły. 10
 Jeszcze były wieczorné nie zágásły zorze,
 Kiedy nieuśmiérzony wicher wpadł ná morze.
 175 Szum powstał i gwałtowna z wiérzchu niepogodá,
 Wáły zá wálmi pędzi poruszona wodá;
 Krzyk w okręcie, á chmury nocy przydawájá, 15
 Świátá nie znác, wiátry sie sobie sprzeciwiájá:
 Usiłuje zachodny przeciwko wschodnému,
 180 Usiłuje południ przeciw północnému.
 Morze huczy, á nawę miecá nawálności.
 Raz sie zda jáko w przepásć pojźrzec z wysokości, 20
 Á kiedy sie záś wáły rozstępujá, áni
 Miástá widác wielkiégo z głębokiéj odchláni.
 185 Piasek z wodá sie miésza, á w poboczné łáwy
 Bije szturm niebezpieczny. Nawá żadnéj spráwy
 Nie słucha, ále w morskim rozgniewániu pływa 25
 Sámopás, á mokra śmierć zewsząd sie dobywa.
 Cálq noc tá okrutna niepogodá trwálá.
 190 Názájutrz, kiedy zorzá z wody powstawálá,
 Rozchodziły sie chmury, wiátry ucicháły,
 Á pienisté z nienaglá wáły upadáły. 30
 Już było słońce wzeszło, już żagiel rozpięty
 Nawy znowu prowadził, kędy dwá okręty

L4

Z boku

Czekając na sąsiadą/ chciałby się skosztować/
 Konu kaze silny Mars/ y szczęście panować.
 Zwycięzył wieczny wyrok/ y nieszczęście twoje/
 Jes ty/ o zacy hrabia/ nie pomnij na swoje
 Nieprzespieszenie/ przedsies wsiadł w okret wysoki:
 Miłość rzadziła/ która nie cierpi odwłoki.
 Trzytroc z portu na morze Narwá wychodziła/
 Trzytroc zaśie do brzegu nazad się wróciła:
 Posła potym przedsięki/ ryjąc morskie wály/
 A zagle rostoczone pochóp z wiatru bráły.
 Jesze były wieczorne nie zagaśły zorze/
 Kiedy nieusmierzony wichur wpadł na morze.
 Szum powstał/ y gwałtowna zwierzchu niepogoda/
 Wály za walmi pedzi poruszone wodá:
 Krzył w okrecie/ á chmury nocny przydawáją/
 Swiata nie znác/ wiatry się sobie sprzeciwiają.
 Wsilnie zachodny przeciwko wschodnému:
 Wsilnie Poludni przeciw Pólnocnému.
 Morze huczy: á nawe mieczá nawálnosci.
 Raz się zda/ iáko w przepásć/ poyrzec z wysokości:
 A kiedy się zaś wály rostepuia/ áni
 Miasta widác wielkiego/ z gębokiéy odchláni.
 Piasek z wodą się miesza: á w poboczne láwy
 Bije sicuti niebespieczny: nawa żadnéy spráwy
 Nie słucha/ ále w morskim rozgniewaniu plywa
 Samopás/ á mokra śmierć zewsząd się dobywa.
 Cála noc tá okrutna niepogoda trwála.
 Wazáiutrz/ kiedy zorzá z wody powstawała/
 Rozchodziły się chmury/ wiatry wciháły/
 A pieniste znicaglá wály wpaďaly.
 Już było Słonce wzestło/ inż żagiel rozpiety/
 Narwá znowu prowadził: kiedy dwa okreta

Z boku syc okazały: Hey Pánowie moi/
 Szyper glosem zawoła/ miéymy syc ku zbroti :
 Ludzie mamy nád soba/ á nie wiedziéc kogo/
 Co iesli co Szwéd vnié/ wátpliwa/ nam błogo .
 Jesliż téż Dunicyt/ czego syc bárziéy obawam/
 Bez trudności nie bedziem/wczás wam to znác dawam.
 Przysław Królá Szwecckiego przedsié dobrze tušyt/
 Bo (powiáda) mzem ia do Gdańská syc rušyt :
 Już byty przeciw tobie wystáné okrety :
 Nic toli sa/ o Hrabia/ niech ia brde ściety.
 To iego/ á to potym Teczynskiego slovo :
 Kto bádż/ ten bádż/ nam nie lza/ ieno byc gotowo :
 Koniec v Bogá w mocy : my brácia o sobie
 Czujemy przedsié/ ia z wami w szczéciu y wżalobie.
 Jesze mówił : á każdy iuz stál w swoim rzedzie
 Po gotowiu/ czekaic/ co ná koniec bedzie.
 A tym czásém proporzec Duniski podniesiono/
 Tánże syc okazało/ w czym dawno wátpiono.
 Muso : co dáley powieš : to/co dawna wola
 Przypowiesć : dwiemá y sam Zerkules nie zdoła.
 Zagel y styr vtrácon: nawa vstrzelána.
 Ná koniec/ gdy iuz miała tongę/ poimána.
 Jáko potym dał to Król w moc Pánu nášému/
 Co miał z Teczynskim czynić : bo przeciw Szweckiému
 Spólná mieli: iáko téż Pan náš z drugiéy strony/
 Stáral syc/ áby Hrabia byl wolno pufszony/
 Próžno y przypominác : bo nišli do skutku
 Tá rzecz przysła/ Teczynski od wielkiego smutku
 Wpadł w niemoc/ z któréy mu iuz (ách wiesci płaczliwa)
 Wstác nie obiecowała/ Kłoto zázdrościwa.
 Czesłokroc/ ón nieszesesny/ dla ludzkiego dáńa
 Vlżenia/ w ciężkim płaczu strawił noc niespáną.

Chcial

195 Z boku sie okazały. „Hej, pánowie moi
 — Szyper głósem záoła — miéjmy sie ku zbroi!
 Ludzie mamy nád sobá, á nie wiedziéć kogo.
 Co jesli to Szwéd (u m<n>ie wátpliwa), nam błogo,
 200 Jesliż téz Duńczyk, czego sie bárziéj obawam, 5
 Bez trudności nie bédziem, w czas wam to znáć dawam”.
 Przystaw królá szwedzkiégo przedsié dobrze tuszył:
 „Bo — powiáda — niżem ja do Gdańská sie ruszył,
 Już byly przeciw tobie wysláné okréty.
 Nie to li są, o hrábiá, niech ja bédę ściéty”. 10
 205 To jego, á to potym Tęczyńskiégo słowo:
 „Kto bądź, ten bądź — nam nie lza jeno byé gotowo.
 Koniec u Bogá w mocy; my, brácia, o sobie
 Czujmy przedsié — ja z wámi w szczęściu i w záłobie”.
 Jeszcze mówił, á káždy już stał w swoim rzédzie 15
 210 Pogotowiu, czekájác, co ná koniec bédzie.
 Á tym czásém proporzec duński podniesiono,
 Támże sie okazało, w czym dawno wátpiono.
 Muzo, co dáléj powiész? — To, co dawna woła
 215 Przypowieść: dwiemá i sam Herkules nie zdoła. 20
 215 Żagiel i styr utrácon, nawá ustrzelána.
 Ná koniec, gdy już miáła tonáć — poimána.
 Jáko potym dał to król w moc pánu nászému,
 Co miáł z Tęczyńskim czynić (bo przeciw szwedzkiému
 Spólná mieli); jáko téz pan nász z drugiéj strony 25
 220 Stárał sie, áby hrábiá byl wolno puszczoney,
 Prózno i przypomináć: bo niźli do skutku
 Tá rzecz przyszła, Tęczyński od wielkiégo smutku
 Wpadł w niemoc, z którój mu już (ách, wieści płáczliwa!)
 225 Wstáć nie obiecowała Kłoto zazdrościwa. 30
 Czéstokróć ón, nieszczésny, dla ludzkiégo dána
 Ulżenia, w ciéżkim płáczu strawił noc niespána;

[L4v]

Chciał

Chciał li též ná czas zásnąć, porwał sie strwożony,
 Sny nád zwyczaj dziwnými ze snu przebudzony.
 Á fébrá, wzięwszy raz moc, ustawnie gorzálá,
 230 Susząc krew i wilkości stroskáného ciálá. 5
 Smák sfálszowany, wszystko odpádło od chęci,
 Myśli trapią, tu miłość, tu nieszczęście smęci,
 Teskność z miáry wychodzi, sił zńácznie ubywa.
 Á to jego przed śmierciá skárgá obciázliwa:
 235 „Boże mój, i tym jeszcze skarzesz mnie, smutného,
 Że więźniém umrzéc muszę królá okrutného! 10
 Czemu mię przedtym ráczéj srogie nie požárly
 Morskie wody? Czemu mię ostré kry nie stárly,
 Kiedym szedł w obcé kráje, á tuż zá mná w tropy
 240 Łamáły lód pólnocné ogrómné zatopy? 15
 Sroga śmierć; lecz bym wolnym zginął był człowiekiem,
 Nie czekájác tym swoim niefortunnym wiekiem
 Ostátniégo nieszczęścia. Boże niezmierny,
 Jákom od swéj nádzieje dáleko rzucony!
 245 Nie myśl, mátko, o szátách drogim złotem tkánych,
 Ná mój i twéj niewiásty przyjazd obiecánych. 20
 Ráczéj mi máry gotuj. Ták sie podobáło
 Nieszczęściu, któréc syná żywého zajźrzáło.
 Á ty, mojá królewno, gdzie-ś teraz? Niestéty!
 250 Ná którój ślicznych rękú, byłbych Bogu wzięty,
 Prágnałem duszę podáć, gdybykolwiek były 25
 Nieprzejdnáne siostry przędze swéj dowiły.
 Nie byłem ták szczęśliwy, á mé próby prózné
 Rozniósł nieunoszony wiátr ná morze różné.
 255 I muszę ja (co jednák twa háńbá, miłości) 30
 W tym nieznájomym kráju umrzéc od záłości.
 Wrzuc w morze, kto przyjaciél, prózné dusze kości:
 Owa mię tám, choć martwo, bystré nawálności

Chcieli też na czas zasnąć/ porwał sę srowożony /
 Sny nad zwyczaj dziwnemi ze snu przebudzony.
 A febra wzięwszy raz moc/ wstawnie gorzala/
 Susząc krew y wilkości srośtanego ciała.
 Smak zfałszowany/ wśytko odpadlo od chęci/
 Myśli trapią, tu miłość/ tu nieszczęście smęci.
 Testność z miary wychodzi/ sił znacznie wbywa/
 A to iego przed śmiercią skarga obciążliwa :
 Boże mój : y tym ieszcze starześ mnie smutnego/
 Ze więznięm vmrzec muszę Króla okrutnego.
 Czemu mię przedtym rączey stogie nie pożarły
 Mostkie wody : czemu mię ostre kry nie starły /
 Kiedym siedł w opce kráie/ á tuż zámna w tropy/
 Lamaly lód/ północne ogromne zatopy ?
 Sroga śmierć : lecz bym wolnym zginął był człowiekiem/
 Nie czekając tym swoim nieszczęsnym wiekiem
 Ostatniego nieszczęścia : Boże niezmierny/
 Jąkom od swęj nadzieie daleko rzucony.
 Nie myśl matko o śátách drogim złotem tkanych/
 Na mój/ y twęj niewiasty przyiazd obiecanych :
 Rączey mi máry gotuy : tak sę podobáło
 Nieszczęściu/ którec syná żywego zayrzáło.
 A ty moia Królowno/ gdzies teraz : niestety/
 Na którey slicznych reku / bylbych Bogu wzięty/
 Pragnąłem dusze podać / gdybykolwiek byly
 Nieprzeidnane siostry przedze swęj dowiły.
 Nie byłem tak szczęśliwy : á mé prosby prózne/
 Roznióst nieunosony wiátr ná morze różne.
 A musze ia (co iednak twa hánbá miłości)
 W tym nieznaíomym kráiu vmrzec od zálości.
 Wzruc w morze/ kto przyaciél/ prózne dusze kóści :
 Owa mię tam/ choc martwo/ bystre nawálości

Domiosz/ gdzie żywego szczęście mieć niechciało:
 A będzie fortunniejszy śmierć/ niż żywe ciało.
 Wiecý nie mówił: ále wzdychał bez przestánia/
 A w téy zbytney testnicy przyszedł do skonánia
 Pamięci y sił zbywszy: iáko wiec kwiat leże/
 Którego przywróci ostry plug dosięże.
 Jego śmierci północné boginie plákały/
 Plákały ciemné lásy/ y wymioslé stáły.
 Ciało iednak do Polski morzem przyptawiono/
 A między sławné dziády pocziwie włożono.
 Trzy słowa s rzodek misie nagrobnéy tablice:

TV MIASTO OBIECANEY KROLEWSKIEY LOZNICE,
 IANIE TENCZYNSKI, LEZA TWE KOSCI VSPIONE:

O PROZNE TROSKI LVDZKIE, O NADZIEIE PLONE.

Miéy wieczny odpoczynek/ o słáchetné ciało/
 Duszy/ wiem/ że przy cnoté dobrze syc dostało.
 A iesli w iákicy cenie będą rymy moie/
 Niczymidzie z ludzkich vsł sławné imie twoie.

K O N I E C .

Cum Gratia

260 Doniosą, gdzie żywého Szczęścié miéć nie chciało,
 Á będzie fortunniejsza śmierć niż żywé ciało”.
 Wiéćej nie mówił, ále wzdychał bez przestánia,
 Á w téj zbytniej tesknicy przyszedł do skonánia,
 270 Pámiéci i sił zbywszy; jáko wiéć kwiát léże, 5
 Którégo przy uwróci ostry pług dosięże.
 285 Jego śmierci północné boginie plákáły,
 Plákáły ciemné lásy i wyniosłé skáły.
 Ciało jednák do Polski morzem przypláwiono
 I miéędzy sławné dziády pocziwie włożono. 10
 Trzy słowá śrzodek niesie nagrobnéj tablice:
 270 „TU, MIÁSTO OBIECÁNÉJ KRÓLEWSKIÉJ
 LOŻNICE,
 JANIE TĘCZYŃSKI, LEŻĄ TWÉ KOŚCI USPIONÉ.
 O PRÓZNÉ TROSKI LUDZKIÉ, O NADZIEJE
 PŁONÉ!”
 275 Miéj wieczny odpoczynek, o szláchetné ciało! 15
 Duszy, wiém, że prze cnotę dobrze sie dostało.
 Á jesli w jákiéj cénie będą rymy moje,
 Nie wynidzie z ludzkich ust sławné imię twoje.

KONIEC

[L5v]

Cum gratia

Cum gratia et privilegio S<acrae> R<egiae> M<aiestatis>

W Krákwie
W Drukárni Łázárzowéj, roku Páńského
1 5 8 6

[L6]

282

kataryzina
kownacka

Cum gratia & priuilegio S. R. M.

W Krákwie.

W Drukárni Lázárowéy/ Roku Pánstkiego.

1 5 8 6.

Objaśnienia

Źródła i literatura

Wykaz skrótów stosowanych w całej edycji *Jan Kochanowski*,
Dzieła wszystkie znajduje się w tomie wstępnym:
Wprowadzenie wydawnicze.

POZYCJE

Z LITERATURY PRZEDMIOTU PRZYWOŁANE W OBJAŚNIENIACH WIĘCEJ NIŻ JEDEN RAZ

- An-Prot *Anonima-Protestanta XVI wieku erotyki, fraszki, obrazy, epigramaty*, wyd. I. Chrzanowski, BPP Nr 43, Kraków 1903.
- BielKron 1597 M. Bielski, *Kronika*, Kraków 1597.
- Bogucka M. Bogucka, *Gdańsk — największy port Bałtyku*, [w:] *Historia Gdańska*, t. II: 1454—1655, pod red. E. Cieślaka, Gdańsk 1982.
- Brahmer M. Brahmer, *Petrarkizm w poezji polskiej XVI w.*, Kraków 1927.
- Brückner Enc. stp. A. Brückner, *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1939.
- Curtius E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern 1954.
- Czapliński W. Czapliński, *Polska a Dania XVI—XX w. Studia*, Warszawa 1976.
- Czubek *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, wyd. J. Czubek, Kraków 1906.
- Dihm J. Dihm, *Prawdziwa historia Jana z Tęczyna*, „Pamiętnik Literacki” XLVI, 1955, z. 1.
- Elementa *Elementa ad fontium editiones IX: Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae I pars*, coll. L. Koczy, Romae 1964; *XXIV: Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae III pars*, ed. C. Lanckorońska et G. S. Jensen, Romae 1971; *XLI: Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia*, ed. C. Lanckorońska, Romae 1971.
- Enc. bibl. *Podręczna encyklopedia biblijna*, Poznań—Warszawa—Lublin 1959.
- Ganszyniec R. Ganszyniec, *Polskie listy miłosne dawnych czasów*, Lwów 1925.
- Gloger Enc. stp. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. I—IV, Warszawa 1972.
- Głombiowska 1973 Z. Głombiowska, *Dwie wersje elegii „Urbs invisae vale...” Jana Kochanowskiego (el. I 13 = II 3 Osm)*, „Meander” XXVIII: 2—3, Warszawa 1973, s. 79 n.

- Głombiowska 1978a Z. Głombiowska, *Inspiracje elegijne w I Ks. „Pieśni” Jana Kochanowskiego. Część I*, „Meander” XXXIII: 3, Warszawa 1978, s. 147 n.
- Głombiowska 1978b Z. Głombiowska, *Inspiracje eligijne w I Ks. „Pieśni” Jana Kochanowskiego. Część II*, „Meander” XXXIV: 4, Warszawa 1978, s. 211 n.
- Głombiowska 1981a Z. Głombiowska, *Przekład czy imitacja renesansowa?*, „Meander” XXXVI: 5, Warszawa 1981, s. 251 n.
- Głombiowska 1981b Z. Głombiowska, *Elegie łacińskie Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1981.
- Jensen G. S. Jensen, *Jan Tenczynski's Baltic Voyage (1563)*, [w:] *Antemurale*, t. XIV, Romae—London 1970, s. 193—212.
- Kot 1928 S. Kot, *Jana Kochanowskiego podróże i studia zagraniczne*, [w:] *Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera*, Kraków 1928.
- Kot 1935 S. Kot, *Erazm Otwinowski, poeta-dworzanin i pisarz różnowierczy*, „Reformacja w Polsce” VI, 1935, nr 21—24.
- Kot 1937 S. Kot, *Urok wsi i życia ziemiańskiego w poezji staropolskiej*, [w:] *Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej”*, Warszawa 1937.
- KromHist M. Kromer, *Historia prawdziwa o przygodzie żalostnej księżęcia finlandzkiego Jana i królowy polskiej Katarzyny [1570]*, oprac. J. Mallek, Olsztyn 1974.
- Krzyżanowski 1961 J. Krzyżanowski, *Paralele*, Warszawa 1961.
- Lewis C. S. Lewis, *The Allegory of Love. A Study in Medieval Tradition*, Oxford 1953.
- LorichKosz R. Lorichius, *Księgi o wychowaniu i o ćwiczeniu każdego przełożonego*, [tłum. S. Koszutski], Kraków 1558.
- LustrWpol *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564—1565*, cz. I, wyd. A. Tomczak, Cz. Ohryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1963; cz. II, wyd. A. Tomczak, Bydgoszcz 1963.
- Menckenius *Sigismundi Augusti ... Regis Epistolae, Legationes et Responsa*, ed. Joannes Burchard Menckenius, Leipzig 1703.
- Moszyński K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, wyd. 2, Warszawa 1967, t. I—II.
- OrzŻyw S. Orzechowski, *[Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego]*, [w:] tenże, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, Wrocław 1972.
- Ossoliński J. M. Ossoliński, *Nieszczęśliwe zaloty Jana Chrzciciela Tenczyńskiego z Cecylią Królową szwedzką (z rkpsma Józ. Max. Ossolińskiego)*, „Zasopism Naukowy Księgozbioru publicznego im. Ossolińskich” II, 1829, z. 1, Lwów.
- Ostrowska E. Ostrowska, *Kochanowskiego „odziane lasy”*, [w:] taż, *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*, Kraków 1978, s. 344 i nn.
- Panofsky E. Panofsky, *Studia z historii sztuki*, wyd. J. Białostocki, Warszawa 1971.
- PapHerby B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584.
- Pelc 1969 J. Pelc, *Rękopiśmienna wersja „Sobótki” Jana Kochanowskiego*, *Miscellanea Staropolskie* 3, Archiwum Literackie XIV, Wrocław 1969.

OBJAŚNIENIA

Pelc 1980	J. Pelc, <i>Jan Kochanowski</i> , Warszawa 1980.
Ripa	C. Ripa, <i>Iconologia</i> , 1603, Georg Olms Hildesheim — New York 1970.
Rymarkiewicz	J. Rymarkiewicz, <i>Jana Kochanowskiego Pieśni świętojańska o sobótce</i> , Poznań 1884.
Sinko	J. Kochanowski, <i>Pieśni i wybór innych wierszy</i> , oprac. T. Sinko, Kraków 1927.
Spieralski	Z. Spieralski, <i>Jan Tarnowski. 1488—1561</i> , Warszawa 1977.
Szmydtowa	Z. Szmydtowa, <i>Nowa Ariadna, czyli rzecz o Pamiętce Janowi na Tęczynie</i> , [w:] też, <i>Studia i portrety</i> , Warszawa 1969.
Szydłowska-Ceglowa	B. Szydłowska-Ceglowa, <i>Staropolskie nazewnictwo instrumentów muzycznych</i> , Wrocław 1977.
Szyszko-Bohusz	A. Szyszko-Bohusz, <i>Trzy kościoły halowe: Olkusz — Kraśnik — Kleczków</i> , Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce IX, z. 1—2, Kraków 1913.
Vries	A. de Vries, <i>Dictionary of Symbols and Imagery</i> , Amsterdam 1974.
Zablocki	S. Zablocki, <i>Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim</i> , Wrocław 1968.
Zathey, Malicki	J. Zathey i M. Malicki, <i>Nieznane polskie pieśni miłosne z XVI w.</i> , <i>Miscellanea Staropolskie</i> 5, Archiwum Literackie XXII, Wrocław 1980.

ŹRÓDŁA
W KOMENTARZU I
(WYKAZY SKRÓTÓW)

Skróty osobnych pierwodruków
i rękopisów utworów Kochanowskiego wchodzących do tomu *Pieśni*

KochMal	<i>O uczciwej małżonce</i> , [w:] <i>Pieśni trzy</i> , [M. Szarffenberger], Warszawa 1580.
KochPam	<i>Pamiętká ... Janowi Báptyście ... hrábi ná Tęczynie ...</i> , [Brześć Litewski, C. Bazylik, 1570].
KochPamPapr	<i>Pamiętká ...</i> , jw., [w:] B. Paprocki, <i>Herby rycerstwa polskiego</i> , M. Garwolczyk, Kraków 1584.
KochPoł	<i>O wzięciu Polocká</i> , [w:] <i>Pieśni trzy</i> , jw.
KochPot	<i>Pieśń o potopie</i> , [S. Szarffenberger?, Kraków ok. 1570?].
KochSiug	<i>O státecznym sludze R[zeczy] P[ospolitej]</i> , [w:] <i>Pieśni trzy</i> , jw.
KochZuzPieś	<i>Pieśń (Czego chcesz od nas, Pámie ...)</i> , [w:] J. Kochanowski, <i>Zuzánná</i> [M. Wirzbięta, Kraków, ok. 1562].
Rkps BOZSob	rękopis <i>Pieśni świętojańskiej o sobótce</i> (BN, sygn. BOZ 1049).

ŹRÓDŁA
W KOMENTARZU II

Spis skrótów
stosowanych przy cytowaniu literatury klasycznej

(Skróty literatury łacińskiej w miarę możliwości zgodne ze *Słownikiem łacińsko-polskim*
pod redakcją M. Plezi)

<i>App. Verg. Copa</i>	<i>Appendix Vergiliana</i> , poemat <i>Copa</i>
<i>App. Verg. Culex</i>	<i>Appendix Vergiliana</i> , poemat <i>Culex</i>
Arat.	Aratos
<i>Phaen.</i>	<i>Phaenomena</i>
Aristot.	Aristoteles
<i>Part. an.</i>	<i>De partibus animalium</i>
Auson.	Decimus Magnus Ausonius
<i>Mos.</i>	<i>Mosella</i>
Boeth.	Boethius
—	<i>Consolatio Philosophiae</i>
Calp.	Titus Calpurnius Siculus
<i>Ecl.</i>	<i>Eclogae</i>
Cato	Cato
<i>Rus.</i>	<i>De re rustica</i>
Catull.	Gaius Valerius Catullus
—	<i>Carmina</i>
Cic.	Marcus Tullius Cicero
<i>Agr.</i>	<i>De lege agraria</i>
<i>Arch.</i>	<i>Pro Archia poeta</i>
<i>Att.</i>	<i>Ad Atticum epistulae</i>
<i>Caec.</i>	<i>Pro Caecina</i>
<i>Cato</i>	<i>Cato maior de senectute</i>
<i>Cons.</i>	<i>Consolatio</i>
<i>De orat.</i>	<i>De oratore</i>
<i>Fam.</i>	<i>Ad familiares epistulae</i>
<i>Glor.</i>	<i>De gloria</i>
<i>Hort.</i>	<i>Hortensius</i>
<i>Leg.</i>	<i>De legibus</i>
<i>Nat. deor.</i>	<i>De natura deorum</i>
<i>Off.</i>	<i>De officiis</i>
<i>Phil.</i>	<i>Philippicae orationes</i>
<i>Pis.</i>	<i>In Pisonem</i>
<i>Planc.</i>	<i>Pro Plancio</i>
<i>Somn. Scip.</i>	<i>Somnium Scipionis</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae disputationes</i>
Ps.-Cic.	Pseudo-Cicero
<i>Cons.</i>	<i>Consolatio</i>
Claud.	Claudius Claudianus
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Idyl.</i>	<i>Idyllae</i>

OBJAŚNIENIA

<i>Cons. ad Liv.</i>	<i>Consolatio ad Liviam</i>
Cypr.	Cyprianus
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
Eur.	Euripides
<i>Hipp.</i>	<i>Hippolytus</i>
<i>Iph. A.</i>	<i>Iphigenia Aulidensis</i>
<i>Med.</i>	<i>Medea</i>
<i>Troad.</i>	<i>Troades</i>
Hdt.	Herodotus
Hier.	Hieronymus
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
Hom.	Homerus
<i>Il.</i>	<i>Ilias</i>
<i>Od.</i>	<i>Odyssea</i>
Hor.	Quintus Horatius Flaccus
<i>Ars</i>	<i>De arte poetica</i>
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Carm. saec.</i>	<i>Carmen saeculare</i>
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>Epod.</i>	<i>Epodon liber</i>
<i>Sat.</i>	<i>Sermones (Satirae)</i>
Iust.	Marcus Iunianus Iustinus
—	<i>Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi</i>
Iuv.	Decimus Iunius Iuvenalis
<i>Sat.</i>	<i>Satirae</i>
Lact.	Lactantius
<i>Inst.</i>	<i>Divinae institutiones</i>
Liv.	Titus Livius
—	<i>Ab urbe condita</i>
Lucan.	Marcus Annaeus Lucanus
—	<i>De bello civili (Pharsalia)</i>
Lucr.	Titus Lucretius Carus
—	<i>De rerum natura</i>
Macr.	Ambrosius Macrobius Theodosius
<i>Somn.</i>	komentarz do <i>Somnium Scipionis</i> Cyclerona
Martialis	Marcus Valerius Martialis
—	<i>Epigrammata</i>
Ps.-Mosch.	Pseudo-Moschus
<i>Epit. Bion.</i>	<i>Epitaphium Bionis</i>
Nep.	Cornelius Nepos
<i>Tim.</i>	<i>Timoleon</i>
Ov.	Publius Ovidius Naso
<i>Am.</i>	<i>Amores</i>
<i>Ars am.</i>	<i>Ars amatoria</i>
<i>Her.</i>	<i>Heroides (Epistulae)</i>
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
<i>Pont.</i>	<i>Epistulae ex Ponto</i>
<i>Rem.</i>	<i>Remedia amoris</i>

<i>Trist.</i>	<i>Tristia</i>
Phaedr.	Phaedrus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae Aesopeae</i>
Pind.	Pindarus
<i>Pyth.</i>	<i>Pythia</i>
Plat.	Plato
<i>Phaed.</i>	<i>Phaedo</i>
<i>Rep.</i>	<i>De republica</i>
Ps.-Plato	Pseudo-Plato
<i>Ax.</i>	<i>Axiochus</i>
Plaut.	Titus Maccius Plautus
<i>Cist.</i>	<i>Cistellaria</i>
<i>Curc.</i>	<i>Curculio</i>
<i>Persa</i>	<i>Persa</i>
Plin.	Gaius Plinius Secundus (Maior)
<i>Nat.</i>	<i>Naturalis Historia</i>
Plin.	Gaius Plinius Caecilius Secundus (Iunior)
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
Plut.	Plutarchus
<i>Amat.</i>	<i>Amatorius</i>
<i>Con. praec.</i>	<i>Coniugalia praecepta</i>
<i>Cons. ad ux.</i>	<i>Consolatio ad uxorem</i>
Ps.-Plut.	Pseudo-Plutarchus
<i>Cons. ad Apoll.</i>	<i>Consolatio ad Apollonium</i>
Prop.	Sextus Propertius
—	<i>Elegiae</i>
Publil.	Publilius Syrus
<i>Sent.</i>	<i>Sententiae</i>
Ps.-Quint.	Pseudo-Quintilianus
<i>Decl.</i>	<i>Declamationes</i>
Sen.	Lucius Annaeus Seneca (filozof)
<i>Ad Helv.</i>	<i>Ad Helviam de consolatione</i>
<i>Ad Marc.</i>	<i>Ad Marciam de consolatione</i>
<i>Ad Polyb.</i>	<i>Ad Polybium de consolatione</i>
<i>De vita</i>	<i>De vita beata</i>
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae ad Lucilium</i>
<i>Phaedr.</i>	<i>Phaedra</i>
Sen.	Lucius Annaeus Seneca (retor)
<i>Controv.</i>	<i>Controversiae</i>
Soph.	Sophocles
<i>Ant.</i>	<i>Antigone</i>
Stat.	Publius Papinius Statius
<i>Silv.</i>	<i>Silvae</i>
Ter.	Publius Terentius Afer
<i>Eun.</i>	<i>Eunuchus</i>
<i>Hec.</i>	<i>Hecyra</i>
Tert.	Tertullianus
<i>Ieiun.</i>	<i>De ieiuniis</i>

OBJAŚNIENIA

Theocr.	Theocritus
<i>Id.</i>	<i>Idyllia</i>
Tib.	Albius Tibullus
—	<i>Carmina</i>
<i>Trag. Gr. fragm.</i>	<i>Tragicorum Graecorum fragmenta</i>
Verg.	Publius Vergilius Maro
<i>Aen.</i>	<i>Aeneis</i>
<i>Ecl.</i>	<i>Eclogae</i>
<i>Georg.</i>	<i>Georgica</i>
Xen.	Xenophon
<i>Oeconom.</i>	<i>Oeconomicus</i>

WYKAZ EDYCJI DZIEŁ HORACEGO,
KTÓRYMI POSŁUGIWANO SIĘ
PRZY SPORZĄDZANIU KOMENTARZA II

Quintus Horatius Flaccus

Opera cum Mancinelli et Iod. Badii Ascensii commentariis, Parisiis 1511.

Opera cum quattuor commentariis Acronis, Porphyronis, Mancinelli, Iod. Badii Ascensii accurate repositis, Parisiis 1519.

Poemata omnia. Centimetrum Marii Servii. Annotationes Aldi Manutii ... Venetiis in aedibus Aldi et Andreae soceri, 1519.

Poemata omnia studio ac diligentia Henrici Glareani recognita eiusdemque annotationibus illustrata ... Friburgi Brisgoiae 1535.

Omnia poemata cum ratione carminum et argumentis ubique insertis. Interpretibus Acrone, Porphyrone, A. Iano Parrhasio, A. Mancinello, nec non Iod. Badio Ascensio, scholiisque Erasmi Roterodami, Angeli Politiani, M. Antonii Sabellici, Ludovici Cael. Rhodigini, Bapt. Pii, Petr. Criniti, Aldi Manutii, Math. Bonfinis et Iac. Bononiensis nuper adiunctis. His nos praeterea annotationes doctissimorum Ant. Thylessii Consentii, Fr. Robortelli atque H. Glareani apprime utiles addidimus. Venetiis, apud Hieronimum Scorum, 1544.

Opera lyrica per H. Figulum. Francofurti, apud Chr. Egenolphum, 1545.

Opera per Georgium Fabricium Chemnicensem, Basileae, H. Petri, 1555.

Opera cum scholiis M. Antonii Mureti, Venetiis apud Aldum iun. 1551 (przedruki 1555, 1556 i nn.).

Vol. I: *Opera* ... grammaticorum antiquissimorum Helenii Acronis et Porphyronis commentariis illustrata, admixtis interdum C. Aemilii, Iulii Modesti et Terentii Scauri annotatiunculis, edita auctius et emendatius quam unquam antea per Georgium Fabricium Chemnicensem. Ex Diomedis etiam observationibus indicata in Odis carminum genera sunt et emendata in iisdem sublata. Huc quoque accedunt Ioannis Hartungi in omnia Horatii opera breves observationes.

Vol. II: Horatiani huius voluminis tomus alter, quo qui poetae huius opera sive iustus commentariis, sive succinctis annotationibus illustrarunt praecipui omnes comprehenduntur, quorum nomina sunt: Christophori Landini (Landinus), Erasmi Rot., Aldi Manutii (Manutius), Ludovici Caelii, Angeli Politiani, A. Antonii Cocci Sabellici, Io. Bapt. Pii, Iac. a Cruce Bondi, Petri Criniti, H. Loriti Glareani.

Q. *Horatius Flaccus* ex fide atque auctoritate complurium librorum manuscriptorum opera Dionysii Lambini Monstroliensis literarum Graecarum professoris et interpretis regii

cum diversis exemplaribus antiquis comparatus et emendatus, Lugduni, ap. Io. Tornaesium 1561. Przedruk: Lutetiae, apud Barth. Maculum, 1587.
Opera edidit Fridericus Klingner, Leipzig, BSB B. G. Teubner, 1970.

Skróty oznaczające komentatorów

Acr.	Acro
Lamb.	Lambinus
Land.	Landinus
Pph.	Porphyrion

WYKAZ EDYCJI,
 WEDLE KTÓRYCH CYTOWANE SĄ
 TEKSTY NOWOLACIŃSKIE I WŁOSKIE

- Ariosto L., *Orlando furioso e Opere minori*. A cura di W. Binni, Firenze 1961.
 Boccaccio G., *Olympia*, [w:] *Opere in versi. Corbaccio. Trattatello in laude di Dante. Prose latine. Epistolae*. A cura di P. G. Ricci, Napoli 1965, s. 672 nn.
 Bracciolini P., *Opera omnia*, Torino 1964.
Carmina Burana, Stuttgart 1847.
 Chrościeński S., *In mortem Ioannis de ducibus Lithuaniae epicedion*, [w:] Z. Ćwikliński, *Żywot i Pisma Stanisława Nigra Chrościeńskiego*, Lwów 1900 (odb.).
 Corvinus L., *Epicedion in funus seren. Casimiri*. Ed. J. Krókowski, [w:] *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, t. II, Berlin 1962, s. 167 nn.
 Dante Alighieri, *La divina commedia*. A cura di S. Sapegno, Firenze 1955—1957.
 Dantyszek J., *Carmina*. Ed. S. Skimina, Kraków 1948.
 Erasmus Desiderius Roterodamus, *Adagia (Adag.)*, Basileae, H. Frobenius, 1536.
 — *Declamatio de morte filii*, [w:] *Opera*, Basileae, H. Frobenius, 1540, IV, s. 479 n.
 — *Panegyricus ad Philippum Austriae ducem*. Ed. O. Herding, [w:] *Opera omnia*, IV 1, Amsterdam 1974, s. 1 n.
 — *Institutio principis Christiani*. Ed. O. Herding, [w:] *Opera omnia*, IV 1, Amsterdam 1974, s. 95 n.
 Hermes Trismegistos Mercurius, *Poemander*. Trad. M. Ficino, Parisiis 1554.
 Janicki K., *Carmina. Dzieła wszystkie*. Wyd. J. Krókowski, Wrocław 1966, BPP Seria B Nr 15.
 Kallimach F., *Epicedion in Dorotheam (Doroth.)*. Ed. K. Kumaniecki, [w:] *Scripta minora*, Warszawa 1967, s. 527—532.
 Klonowicz S. F., *Victoria deorum in qua continetur veri herois educatio*, Kraków—Raków, po 1587.
 Krzycki A., *Carmina*. Wyd. K. Morawski, Kraków 1888. *Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinorum*, t. III.
 Lorichius P., *Poemata*, Lipsiae 1572.
 Manetti G., *De dignitate et excellentia hominis*, [w:] *Prosatori latini del Quattrocento*. A cura di E. Garin, Milano 1952, s. 421 n.
 Marulić M., *Davidias*. Ed. M. Marcovich, Merida—Venezuela 1957.
 Modrzewski Frycz A., *Commentariorum de republica emendanda libri V (De rep. emend.)*. Ed. K. Kumaniecki, [w:] *Opera omnia*, vol. I, Warszawa 1953.

OBJAŚNIENIA

- Nidecki A. P., *Ciceronis Fragmentorum tomus IV*, ex Andr. Patricii Striceconis secunda editio-
ne. Venetiis, ex officina Stellae Iordani Ziletti, 1565.
- Palingenio M., *Zodiacus vitae de vita, studio ac moribus hominum optime instituendis libri
XII*, Basileae, ap. N. Brylingerum 1548.
- Pannonius J., *Pjesme i Epigrami*, Zagreb 1951.
- (Petr.) Petrarca F., *Edizione Nazionale delle opere di Francesco Petrarca*. Ed. per cura di
V. Rossi, Firenze 1968: *Epistolae familiares (Epist. Fam.)*, *Epistolae seniles (Epist.
Sen.)*, *Eclogae (Ecl.)*, *Epistolae metricae (Epist. Metr.)*, *Sonetti (S.)*, *Africa*, *Triumphus
mortis*.
- Poliziano A., *Elegia sive epicedion in Albierae Albitiae exitum*, [w:] *Carmina quinque illustrium
poetarum*, Bergami 1753, s. 226 n.
- (Pont.) Pontano G., *Carmina. Ecloghe — Elegie — Liriche*. A cura di J. Oeschger, Bari 1948.
- Roizjusz P., *Carmina*. Wyd. B. Kruczkiewicz, Kraków 1900. *Corpus Antiquissimorum
Poetarum Poloniae Latinorum*, t. V.
- Rota B., *Ad Vespasianum Gonzagam*, [w:] *Carmina illustrium poetarum Italarum*, t. VIII,
Florentiae 1719, s. 135 n.
- Secundus Ianus Hagiensis, *Opera*, Traiecti Batavorum 1541.
- Strozzi poetae pater et filius, (*Poemata*), Venetiis 1513.
- Tomasz z Akwinu, *De regimine principum* [w:] *Opuscula omnia*. Ed. P. Mandonnet,
Paris 1921, t. I, s. 314 n.
- Trzeciecki A., *Dziela wszystkie*, t. I: *Carmina. Wiersze łacińskie*. Oprac., przel. i wstępem
opatrzył J. Krókowski, Wrocław 1958, BPP Seria B Nr 8.
- Valla L., *De voluptate*. Ed. V. Grillo, Napoli 1948.

PIEŚNI

Karta tytułowa

Komentarz I

kt/1—4: PIEŚNI JANA KOCHANOWSKIEGO Księgi dwoje — należy rozu-
mieć: 'Dwie księgi *Pieśni* Jana Kochanowskiego'; *księgi* — pl t, jak np. SienLek 31v:
Trzecich ksiąg przemówá krotka; *dwoje* — w funkcji liczebnika głównego częste w XVI w.,
zob. Sl. XVI s.v. *dwoj*.

kt/6: *strách ... tęgi* — w materiałach Sl. XVI *tęgi* 'wielki', prócz tego użycia tylko
z rzeczownikiem *mróz*.

kt/8: O drukarzú nie mówię, z tym się zrozmiejcie — *mówić o kogo, o co* —
'mówić o kim, o czym', składnia częsta w XVI w., zob. np. OrzQuin T3v: *O náukę ja nie
mówię, ále mówię o moc*; *zrozmieć się z kim* — 'porozumieć się z kim', zob. RejKup x7v:
Alboć się zrozmiał z tobą ..., zob. też CiekPotr 39: *zrozmieć się ja sam z Dobrochowskim,
áby on wam domu użyczył*, składnia w materiałach Sl. XVI notowana rzadko.

Księgi pierwsze

Pieśń I 1

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 24, zob. kom. II.

s. 1/6—13 (I 1, 1—8): *Byś ... nogi* — właściwa kolejność i wzajemny stosunek zdań:
Jesli ..., [to] Ani ... Ani ..., Byś ... [i] Byś; by — 'choćby', zob. Sl. XVI s.v., znac.

I.1.B; *jesli* — ‘skoro’, spójnik przyczynowy podający podstawę wniosku, zob. *Sl. XVI s.v.*, znac. I.2.; *ani* — spójnik ten nie wymagał dodatkowego przeczenia przy czasowniku, zob. *Sl. stp.* oraz *Sl. XVI s.v.*, powodował jednak zmianę składni czasownika z biernikowej na dopełniaczową.

s. 1/6—7 (I 1, 1—2): Byś ... złoto posiadał, które ... gryfowie i mrówki kopają — o gryfach, mitycznych stworach mających orle dzioby i szpony, a lwie ciała, i mrówkach, wydobywających i strzegących złota zob. np. *BielKron* 8: „Arymáspi w tatarskich krainach sie rodzą, ... á zówždy walczą z gryfy o złoto i o perły”, zob. też po Kochanowskim *KlonFlis C2v*: „... srogich Mrowek indyjskich, ktore skárbow drogich Z ziemie dostają”, zob. też kom. II; kopają — regularna dla XVI w. postać odmiany tego czasownika, ‘wydobywają dobra naturalne’, zob. np. *BielKron* 294: *wszędę są gory [= kopalnie], gdzie kopają spiżę, srebro, stal*; zob. po Kochanowskim i za Kochanowskim *SapEpit ktv*: „Godzien byś był i złotą, ktore, powiádają, Gryfowie pázurami z ziemie wyrwają”.

s. 1/8 (I 1, 3): rozwoził — *rozwozić* — ‘budować na wielkiej przestrzeni’, zob. bliskie *Leop Eccli* 50/5: *rozwoził [amplificavit] wéście do domu [= świątyni] i do sieni*.

s. 1/9 (I 1, 4): morzã kámieñmi zábudował swemi — o budowie pałaców na wodzie zob. także 18/9—10 (I 16, 21—22); budownictwa na wodzie w dosłownym znaczeniu tego słowa Rzymianie prawdopodobnie nie znali, zob. jednak K. M. Svoboda, *Römische und romanische Paläste*, Wiedeń 1924, s. 42, gdzie fotografia obrazu z Herculanium, przedstawiającego willę „sul mare”, zbudowaną tuż nad morzem tak, że morze wchodzi między poszczególne części zabudowy połączone mostami, jakieś schody schodzą wprost do wody, tarasy są nad wodą; zob. kom. II.

s. 1/10 (I 1, 5): dyjamentowé goździe Mus ma w rękę — *dyjamentowy* — ‘stalowy’, zob. *WujNT* 76: ... *natwórdzieszymi żelaznymi ábo dyjamentowemi táńcuchami; goździe* — częsta w XVI w. postać oboczna, zob. *Sl. XVI s.v.*; *Mus* — *Necessitas*, bogini konieczności, którą często przedstawiano z gwoździami i młotkiem, zob. np. *Ripa*, s. 358 s.v. *Necessità*; omawiany fragment w późniejszym przekładzie: S. Petrycy, *Horatius Flaccus ...*, Kraków 1609, brzmi: *Jeśli srogię musu klin stalowy* (wyd. J. Łoś, BPP Nr 67, Kraków 1914, s. 154); zob. też kom. II.

s. 1/11 (I 1, 6): natwórdzszego umie pożycz sęku — *pożyc* — ‘zniszczyć’, zob. np. *FalZioł* IV 10d: *adament kamień, ktorego ani ogień, ani żelazo nie może pożycz; twardy sęk* — wyrażenie przysłówiowe na oznaczenie trudności, zob. *Cn. Th. s.v.* *Trudność: et nos dicimus: twárdy sęk*.

s. 1/12—13 (I 1, 7—8): Áni ty wyswobodzisz sercá z ciężkiej trwogi, Áni z okrutnej śmierci siddel wyrwiesz nogi — *wyswobodzić serce* — materiały *Sl. XVI* notują ten zwrot poza tym tylko z *ArtKanc* H15v: *ty sercá násze wyswobadzasz; ciężka trwoga* — wyrażenie zanotowane w materiałach *Sl. XVI* z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. *ZawJeft* 39: *ránę zléczyć z táką ciężką trwogą*, zob. też *KochPs* 95: *Ten uchował w ciężkie trwogi Szwałdku násze liché nogi; ciężki* — określenie rzeczowników oznaczających stan ducha, zob. np. *ciężki smutek* (*WróbZólt* 70/20), *ciężka rozpacz* (*MurzHist* H2), *ciężka troska* (*SienLek* 22); *okrutna śmierć* — wyrażenie bardzo często notowane w materiałach *Sl. XVI*, zob. np. *RejPos* 110v: *jákoś poráził nieprzyjacióły swoje: czártá márníego, grzech strászliwy, śmierć okrutną*, jednak ogromna większość użyć w znaczeniu ‘śmierć w męczarniach’, np. *OpecZyw* 100v: *na śmierć okrutną skázán; siddá śmierci* — wyrażenie częste w przekładach biblijnych, zob. np. *Leop Ps* 17/6: *zaskoczyły mie siddá śmierci*, zob. też *KochPs* 23: *już ná mię byłá Śmierć swoje nieuchronioné siddá wrzuciłá; wyrwać nogi z siddel* — zob. *SkarZyw* 414 (z powołaniem się na tekst *Psalmu*): *bo On z siddá wyzwolił nogi moje*.

s. 1/14—15 (I 1, 9—10): polnych Tátarów dawny zwyczaj niesie, U których każdy swój dóm wozí ná koleisie — *polny* — ‘koczowniczy, nieosiadły’, zob. np. Lib-Leg 11/173; *iż ty szkody nie przez poddane nasze osiadłe, ale przez lotroustwo polne stały się*; Tátarów — tj. Scytów, zob. BielKron 296v: *druga Scytyja Azyjatyká, to jest narod wszytek tátárski pułnocny i wschodny*; Tatarów zrównywano ze Scytami nawet w przekładach biblijnych, zob. np. Leop 2. Mach 4/47: *przed Tátary [apud Scythas]; dawny zwyczaj* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zob. np. KrowObr 205: *Powiedasz, iż to dawny zwyczaj pod jedną osobą przyjmować [komunię]; zwyczaj niesie* — ‘jest zgodne ze zwyczajem’ jak w GroicPorz bb3v: *Insze pieniądze ... obróćją część ná pisárzd, część do wyszszego práwd ... , jáko kędy zwyczaj niesie; kolasa* — zob. Cn. Th. s.v., skąd odesłanie tego wyrazu do hasła *Wóz* chłopski; o Scytach koczownikach, którzy nie mieli stałych osad, mieszkali pod namiotami oraz na krytych wozach zob. *Słownik starożytności słowiańskich*, s.v., Scytia (t. V).

s. 1/14—25 (I 1, 9—20): Lepiej ... żywy — przekonanie o surowych i szlachetnych obyczajach Tatarów potwierdzone w BielKron 296v: „Nic własnego krom żony á szable nie mają ... pieniędzy żadnych, złota áni srebrá nie znają ... Ábowiem gdzie w powadze złoto, tám chciwość bywa ..., tám zdradá ... jáko oni będąc grubi, bez náuk, nie znają złości ... gdzieby to inny narod miał w sobie taką mierność á cierpliwość jáko oni, nie tylko ziemiá ále i niebo kocháliby sie w takich ludziách”.

s. 1/16 (I 1, 11): Lepszego rzádu Gete grubi używają — *rzád* — ‘porządek społeczny’, zob. np. ModrzBaz 19v: *cnótá dawa chęć ku stánowieniu dobrego rzádu; Gete* — lud pochodzenia trackiego zamieszkały na północ od Dunaju, zob. np. StryjKron 36: *Ktory [Claudius Claudianus] też Gotow álbo Getow z tych pol, gdzie dziś Russacy, Podolanie i Bulgarowie nád Dunajem, wywodzi*; lac. grafika wyrazu *Getę* z antykwowym *e* caudatum (= *ae*) w szwabasze nie sprzeciwia się uważaniu formy za pol. mianownik liczby mnogiej rzeczowników męskich na *-a* zapożyczonych z lac., zob. D. Moszyńska, *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie*, Wrocław 1975, s. 100; *gruby* — ‘barbarzyński, prymitywny’, por. BielŻyw 22: *iż był z krainy ludu grubego, abowiem z Scytyjej*.

s. 1/17 (I 1, 12): niwy nie mierzone wolné zbożá dają — *niwa* — ‘wydzielona część pola uprawnego’, wyraz notowany często już od XIV w., zwłaszcza w zapiskach sądowych, zob. Sl. stp. s.v., w Sl. XVI znacznie rzadszy; nie mierzone — ‘których granic nikt nie określa’, wyrażenia *niwy nie mierzone* Sl. XVI poza tym nie notuje; *wolny* — może ‘nie mający właściciela, każdemu dostępny’, zob. np. Mącz 492a: *Via publica* — *Wielka, wolna, pospolita ... drogá*.

s. 1/18—19 (I 1, 13—14): niewinna mácochá ... Sirót nędznych, przestrzega wczásu z káżdęj strony — *niewinna macocha* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI, jest prawdopodobnie kalką z Horacego, zob. kom. II; *nędzna sirota* — wyrażenie to w sensie dosłownym występuje prócz tego w Sl. XVI tylko w KochPs 141, częste natomiast w użyciu przenośnym, zob. np. RejJóz C3: *Nie opuszczajże, Panie, twej nędznej siroty; nędzny* — ‘nieszczęśliwy, godny litości’, notowane już w Sl. stp., zob. też Sl. XVI s.v., znac. 1.; zob. kom. II; *przestrzegać wczásu* — ‘doglądać wygody’, zob. ModrzBaz 3v: *... nie przestrzegając [nec ... inserviat] ... pożytku*, zob. też SkarŻyw 460: *chorych pielgrzymow żadną miarą ... nie opuszczał, áby swego wczásu mieć nie mieli; z káżdęj strony* — ‘pod każdym względem’, zob. np. RejWiz 186v: *Już możesz być od stráchu wolen z káżdęj strony*.

s. 1/20—21 (I 1, 15—16): Áni z wielkim poságiem mężá rzádzi, áni Ná-dzieje kładzie w gládkim miłosniku páni — właściwy szyk byłby: ani pani z wiel-

kim posagiem rządzi męża, ani ...; *męża rządzić* — ‘rządzić mężem’, normalna w XVI w. składnia czasownika *rządzić*, zob. np. RejJóz D8: *A już mię rządz, jako raczysz; kładź nadzieję w kim* — zwrot częsty w znaczeniu ‘ufać komuś’, w Śl. XVI zwykle w odniesieniu do Boga, zob. np. RejPs 84: *Prorok gdy przed Saulem był uciekł do jaskinie, tu wielką nadzieję kładł w Pánu swoim*, zob. też KochPs 194: *ty w Pánu kładź nadzieję*; tu może w znaczeniu ‘myśleć z nadzieją o ...’; *gladki* — ‘urodziviy’, zob. liczne przykłady w Śl. XVI s.v.; *miłosnik* — ‘kochanek, zalotnik’, zob. HistRzym 109: *wnet po jego [męża] wyjáchaniu posłdła sobie po swego miłosnika*.

s. 1/22—23 (I 1, 17—18): posag ... obyczaję skrómné i wstydlivé — zob. podobnie GliczKsiąż Q: „... jedenże posag dając: jáko cnotę á wychowanie dobre, co jest ... posag niemáły małżonkowi kázdemu”.

s. 1/24—25 (I 1, 19—20): Występných tám nie ciérpią, lecz kto będzie krzywy, Niech sie wierci, jáko chce, nie zostanie żywy — *nie cierpieć* — ‘nie tolerować’, np. BibRadz Deut 18 arg: *Czárownikow i wieszczkow dby między sobą nie cierpieli; krzywy* — ‘winny’, por. RejJóz O4: *Mnię nic w tym nie winujcie, boście sami krzywi; wiercić się* — przenośnie ‘rozpaczliwie szukać wyjścia’, dosyć częste w XVI w., zob. np. BierEz S2v: *Kędy chcesz, tu się wierć, wždy ciebie najdzie śmierć; nie zostać żywym* — ‘nie ująć śmierci’, zob. np. Leop Ex 19/13: *będzie ukámiotowan ... choć człowiek, choć bydlę będzie, nie zostanie żywo*. Myśl Kochanowskiego o karze śmierci za występki jest sformułowana znacznie ogólniej niż myśl Hor., która dotyczy wiarołomstwa; zob. też kom. II.

s. 2/1—8 (I 1, 21—28): O, ktokolwiek ... żálujemy — stosunek tych wierszy do poprzednich mógłby być rozumiany jako przeciwstawienie: tak jest u cnotliwych barbarzyńców (1/14 i nn.), my zaś (2/7 i nn.) nie mamy szacunku dla cnoty; wyrazistość tego przeciwstawienia zaciemnia wprowadzony motyw człowieka, który chciałby zasłużyć sobie na pochwałę potomnych; zob. kom. II.

s. 2/1—2 (I 1, 21—22): mordy niecnotliwé I domowé okrócić nájazdy krwie chciwé — *mordy niecnotliwe* — wyrażenia takiego brak poza tym w Śl. XVI, por. jednak podobne Calep 952a: *Scelus* — Występek niecnotliwy; *domowy najazd* jest notowane w Śl. XVI jako termin prawniczy, zob. np. SarnStat 711: *Jesliby kto kogo potwarnie pozwał o gwałtowny najazd domowy; okrócić* — ‘poskromić’ (zazwyczaj dzikie zwierzęta), w sensie przenośnym np. SarnUzn Ev: *gdyby chcieli rozum swój poimáć i słowem bożym go okrocić*, w materiałach Śl. XVI brak połączenia czasownika *okrocić* z innymi określeniami ludzkiego działania; *chciwy krewie* — wyrażenie częste, zawsze jednak, poza Kochanowskim, odnosi się do ludzi lub zwierząt, np. GórnDworz Dd4: *która [bialogłowa] jest chciwsza krewie niż tigris żwirzę*.

s. 2/3 (I 1, 23): ojczyzny ojcem — równoważnik łac. tytułu „pater patriae”, nadawanego w Rzymie za szczególne zasługi dla kraju. W XVI w. w Polsce jest to tytuł znany i używany, zob. np. KlonKr wstęp A4: *Zygmunt Pierwszy ... Ociec ojczyzny názwan*.

s. 2/4 (I 1, 24): ná wysokich kolumnach — na słupach pamiątkowych, o jakich mówi BielKron 283: „Jest też tám [w Aventicum] wielka kolumná álbo słup postáwiony ná wieczną pámiątkę, jáko pogáni pospolicie działáli”; zob. kom. II.

s. 2/5 (I 1, 25): objeżdżić swą wola ... nieokróconą — *objeżdżić swą wola* — przenośnie ‘opanować samowolę’, zob. takiz zwrot KochDryas A2v: *Łáčno swą wola ... objeżdżić krolowi; objeżdżić* — dosłownie ‘ujeżdżić (konia)’, jak w RejFig Bb2: *Niedawnom go objeżdżił, á mlody koniczek*, częste w użyciu przenośnym, np. RejZwierc 155: *tego płochego żrzebcá [przyrodzenie] objeżdżić*; z wyrazem abstrakcyjnym w Śl. XVI tylko tu u Kochanowskiego; *swa wola* — ‘samowola’, zob. np. OrzRozm Cv: *jesliże tak okrutnej swej*

wolej wászej ... *práwo pospolite nie zgromi; nieokrócony* — ‘nieposkromiony’, zob. 2/2 (I 1, 22), zob. też SarnUzn H6: *w tych ludzích ... jáko dziki á nieokrócony umysl.*

s. 2/6 (I 1, 26): sprawy przyszłé wieki ... *wspómioná* — *sprawy* — ‘uczynki’, tak np. często w ModrzBaz, zawsze jako odpowiednik łac. *actiones*; *przyszłe wieki* — wyrażenie dość częste, zob. np. Prot B2: *kiedy się dowie, będzie się dziwował Przyszły wiek; wspomioná* — od *wspomionąc*, ówczesznie panującej postaci tego czasownika.

s. 2/7—8 (I 1, 27—28): *cnocie żywéj ... nie życzymy, Áż gdy nam z oczu zniknie, tóż jéj żálujemy* — *cnota żywa* — nie notowane poza tym w Sl. XVI, zob. jednak wyrażenia takie, jak np. *prawda żywa* (KochZuz A4), *dobroć żywa* (KochPs 95) i liczne inne w prawdopodobnym znaczeniu ‘prawdziwa’, tekst łac. w interpretacji scholiasty każe ten fragment rozumieć: ‘cnota ludzi żywych’, możliwa jest tu gra podwójnym znaczeniem; zob. kom. II; *nie życzyć* — ‘być nieżyczliwym’, zob. np. RejZwierc 268: *bo mu już káždy i zażrzy, i nie życzy*, zob. też Cn. Th.: *Życzę komu, absolute, ut Nie życzy mi i nie sprzyja, nie jest życzliwy; z oczu zniknąc* — w znaczeniu przenośnym ‘zginąć’, w materiałach Sl. XVI poza tym tylko w sensie dosłownym, np. Leop Tob 12/21: *Á gdy to wymowił, z oczu ich zniknął; tóż* — ‘dopiero wtedy’, zob. SkarKaz 279b: *umieć dobrze w domu swoim, toż u drugiego śmieci ukázuj.*

s. 2/9—10 (I 1, 29—30): *jesli ná występy Przez spáry* — *jáko mówią* — *pátrza urząd tępy* — *występ* — ‘występek’, zob. np. ModrzBaz 21: *obwinieni o jáki-kolwiek występ ...; przez spary patrzeć* — ‘patrzeć przez palce’, zwrot zleksykalizowany, zob. np. CzechRozm 183v: *Á Bog ná to wszystko jákoby ... przez spáry pátrzał; jáko mówią* — fraza wtrącona, por. na to liczne przykłady w Sl. XVI s.v. *mowić*, znac. l.e., zob. też KochZg A4v: *Á ona (jáko mówią) ná koszu zostála; urząd tępy* — zapewne ‘władza opieszala’, zob. GórnRozm D3v: *Sam tén pomaga złoczyństwá urząd, który jest w kárniu tępy.*

s. 2/11 (I 1, 31): *práwá ... stáwiamy* — ‘ustanawiamy prawa’, zwrot utarty, zob. SkarKaz 311a: *káżdá nácyja ... wedle nich [swoich obyczajów] práwá sobie stáwić ... musi*; zob. kom. II.

s. 2/12 (I 1, 32): *Jesli sie obyczajów dobrych nie trzymamy* — *dobre obyczaje* — wyrażenie utarte, notowane już w Sl. stp., zob. Rozm 143: *rost we cnotach a w dobrych obyczajow [!],* zob. też BielKron 396v: [Długosz] *syny krolá Kázmierzá ... wyćwiczył w dobre obyczaje; trzymać się czegoś* — ‘postępować zgodnie z czymś’, zob. np. SkarŻyw 538: *káždy się trzyma swego upodobania.*

s. 2/13—15 (I 1, 33—35): *zbytecznym ogniem zaráżone ... kráje ... przesádzone* Mrozem gwałtownym *polá* — *zbyteczny* — ‘nadmierny’, zob. FalZiol V 82v: *na omdlenie, ktore przychodzi ze drżenia zbytecznego serca; ogień* — ‘temperatura’, zob. GłabGad C6: *gdyż wszystko lipkość pokarmu już sie w niej strawi ogniem przyrodzonym; zarażony* — ‘porażony’, zob. Leop 1 Mach 9 arg: *Alcymus páralizem zaráżony od Bogá ...; przesádzone* Mrozem gwałtownym — może ‘wypełnione nadmierne, ściśnięte’, zob. *Anonima pieśni miłosne z rękopisu Zamoyskich*, [w:] M. Sęp Szarzyński, *Rytmy oraz anonimowe pieśni i listy miłosne z wieku XVI*, wyd. T. Sinko, BN I 118, Kraków 1928, s. 76: *jak działo, prochem przesádzone, Tak ono [serce] żálem będzie rozrzucone*, zob. też KochMarsz 154: *Ja miernością, á ón snadź żądzą przesádzony ...; mróz gwałtowny* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. GórnRozm B3v: *po gwałtownym mrozie pospolicie bywa odmięcz.*

s. 2/15—16 (I 1, 35—36): *żeglarze bywáli ... świat, jáko wielki, kołem objecháli* — *bywały* — ‘doświadczony’, zob. np. KlonFlis F2v: *Bywały rotman*, zob. też Cn. Th.: *Bywáléc, bywały* — ... *expertus; jako wielki* — ‘cały wielki’, fraza idioma-

tyczna, zob. np. GrzepGeom B2: *Archimedes mógłby ziemię, jáko wielka jest, z miejscá ruszyć*, zob. też KochPs 70: *świát [mię] wyzna, jáko wielki; objechać kolem* — w Śl. XVI poza tym podobny zwrot tylko po Kochanowskim, CiekPotr 66: *Ták wielką część świátá ... objechałem w kolo*.

s. 2/19 (I 1, 39): *Mir ... wypowiedział — ‘zerwał pokój’*, zob. Cn Th.: *Wypowiadam pokój, mir, przymierze publicznie opowiadam wojnę imieniem Rzeczypospolitej; mir* — wyraz bardzo częsty przed XVI w., zob. Śl. stp. s.v., w XVI w. utrzymuje się głównie u autorów ulegających wpływowi ruskim, zob. np. LibLeg 11/168: *Bo gospodar moj, Iłjasz wojewoda, chce dzierżec mier z Twoją Krolewską Miłością*, zob. też 62/8 (Sob 5, 24): *Á ja z takim nie mam mirá*.

s. 2/19—20 (I 1, 39—40): i cnocie, niedbály, Poświęconej nie myśli dostępować skały — właściwy szyk: i, niedbály, nie myśli dostępować skały poświęconej cnocie; *niedbály* — z odcieniem ‘leniwy’, zob. np. Mącz 299a s.v. piger; *dostępować* — ‘zbliżyć się’, np. RejPs 63: *Jáko pragnie jelen, áby ... w gorący czas dostąpił źródlá*; zob. kom. II.

s. 2/21 (I 1, 41): do spólného skárbu — chodzi o tzw. mons pietatis, tj. skarbiec na potrzeby Rzeczypospolitej, utworzony z opodatkowania wszelkiej własności dochodowej, którego projekt wniósł J. Łaski na sejmie warszawskim (1529) i piotrkowskim (1530), zob. o tym ModrzBaz 121: „Bo był niekatory senator, ktoremu sie zdáło, żeby w Rzeczypospolitej by jednę zbożności gorę zbudowano; ták on zwał one spólki lub pieniądze, ktore by wszytcy wedle możności swej káždy raz zrzucili, á potym by ich co rok przyczyniáli. (marg) Montem pietatis álbo gorą zbożności co zwał Łaski árcybiskup”.

s. 2/22 (I 1, 42): głos pospolity — ‘głos powszechny’, zob. np. Prot B2v: *dza nie słyszemy Tych pospolitych głosow: giniemy, giniemy*.

s. 2/24—25 (I 1, 44—45): wielkiej kámienie drogości Zárzucmy — wielkiej kámienie drogości — jedyny w Śl. XVI wariant częstego wyrażenia *drogi kámień*, zob. kom. II; przydawka dopełniaczowa *wielkiej drogości*, nie notowana poza tym w Śl. XVI, występuje w Śl. stp. BZ 2. Par 32/27: *sády [= naczynia] wielkiej drogości; zarzucić* — ‘rzucić daleko od siebie’, zob. Leop Matth 5/29: *Jeśliż więc oko twoje práwe gorszy cie, wylup je á zárzuc precz od siebie*.

s. 2/25—26 (I 1, 45—46): grzechów żáłujem státecznie I niepráwości — státecznie — ‘niezachwianie’, zob. np. WujJud 27: *tęż [wiarę] áż do śmierci státecznie ... wyznáwać będę*, zob. też Cn. Th.: *Stalé, mocno, státecznie — firme ..., constanter ..., fortiter; grzechy i niepráwości* — szereg notowany w Śl. XVI, często z przekładów Biblii, zob. np. BibRadz Iob 13/23: *I wieleż jest niepráwości i grzechow moich*.

s. 2/26 (I 1, 46): kóniecznie — poza znaczeniem dzisiejszym może znaczyć także ‘ostatecznie, raz na zawsze’ jak w KromRozm II vv: *Już sie był zakon stáry ... przez śmierć Páńską skończył, już kóniecznie ustáć miał*.

s. 2/27 (I 1, 47): Złój napiérwsze początki żądze wykorzenić — *zła żądza* — ‘skłonność do zła’, wyrażenie wielokrotnie potwierdzone w materiałach Śl. XVI, zob. np. SkarŻyw 293: *sama by nas zła żądza i próżność potępić moglá; napiérwsze początki* — w materiałach Śl. XVI liczne zapisy wariantu tego wyrażenia, np. RejPs 165v: *to jest pierwszy początek wszelákich mądrości; wykorzenić* — w użyciu przenośnym, zob. SkarŻyw 353: *wszytką się siłą stáral, jákoby był zle namiętności swe ... z serca swego wykorzenił*, zob. też KochTr 9: *Wszystki ludzkie frásunki umiesz wykorzenić*.

s. 2/28 (I 1, 48): dziełem pracowitszym pieszczotę odmienić — ‘zmienić życie w nadmiernym wygodnictwie na działanie wymagające pracy’; *pracowity* — zob. np. ModrzBaz 132v: *drudzy urzędow, ná ktorych się proznuje, używáć woleli niżli się w spráwy*

pracowite wdawać; pieszczota — zob. GliczKsiąż E5v: *w wielkiej rozkoszy á pieszczocie mieszczanie chowdją syny swe; odmienić* — zob. KarnNap Dv: ... *pierwsze zle życie odmieniąjąc w przeciwny nowy chrześcijański żywot*, składnia taka jak u Kochanowskiego, ale nieco inny odcień znaczeniowy zob. SkarKazSej 701b: *Sam Pan Bog prawd stáre nowym zakonem odmienił*; zob. kom. II.

s. 2/29—3/4 (I 1, 49—56): Nie umié ... niesporemu — przeciwstawienie ojców synom (zapobiegliwych rozrzutnym lub rycerskich zniewieściałym), zob. też 6/27—28 (I 5, 35—36), 15/17—18 (I 13, 17—18), 28/3—4 (I 24, 31—32), KochSat A2v/25—A3/1 (59—61), KochFr 104/16—105/4 (III 24, 5—14).

s. 2/29 (I 1, 49): Nie umié syn szláchecki ná kón wsiéć — syn z przydawką przymiotną urobioną od rzeczownika oznaczającego stan oznacza przynależnego do danego stanu, jak np. GliczKsiąż K6v: *by chlop jáki á syn ogrodniczy* [= zagrodnik]; zob. też kom. II; ná kón — biernik liczby pojedynczej notowany w tym połączeniu wielokrotnie, zob. Sł. XVI s.v. kón, zob. też 2/30 (I 1, 50) ná ... *źwierz*.

s. 2/29—30 (I 1, 49—50): w łowy Ná dziki zwierz ... jácháć niegotowy — *jechać* lub *jachać w łowy* — postać zwrotu potwierdzona w Sł. XVI, zob. np. SkarŻyw 336: *jádąc w łowy*; hiperpoprawna forma *jachać* rzadka u Kochanowskiego; *źwierz* — w funkcji zbiorowej ‘dzikie zwierzęta’, zob. np. ModrzBaz 110v: *niechby ... zwierz po bezdrożnych puszczech gonili*; *niegotowy* — ‘niezdatny’, zob. BielKron 258v: *gdy on jest człowiek choroby, ku obronie ziem niegotowy*.

s. 2/31—32 (I 1, 51—52): kuflá świadómy álbo kart pisanych, Każesz li dáć, i kostek prawem zákazanych — *świadomy* — ‘znający się na czymś’, zob. np. KlonFlis F2v: *rotman ... Co świadom wody*; *karty pisane* — prawdopodobnie ‘karty malowane’, brak poza tym tego wyrażenia w Sł. XVI, poświadczona jest natomiast *pisano* jako rodzaj gry w karty, zob. GórnDworz P7v: *raz grájąc písaná ... jeden po drugim kárte przedał*, oraz *писаć* ‘malować’, Sł. stp. s.v.; Każesz li — ‘jeśli chcesz’, zob. RejWiz 125v: *Wezmę pierścień, każesz li*; kostek prawem zákazanych — zob. A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, t. I, Warszawa 1957, s. 492: „Mężczyźni schodzili się często po gospodach i mimo ostrych zakazów nie stronili od kostek, bierek i kart; karano za to i graczy, i gospodarzy domów”.

s. 3/1 (I 1, 53): Więc — w funkcji nawiązującej, wprowadzającej nowy wątek w obrębie tego samego tematu, zob. np. RejWiz 24—25, gdzie kolejne dłuższe fragmenty, wchodzące w skład większej całości opisowej, rozpoczynane są tym spójnikiem.

s. 3/2 (I 1, 54): niegodnému ... potomkowi — ‘złemu, niegodziwemu synowi’, u innych autorów w Sł. XVI wyrażenie to tylko w znaczeniu ‘potomek nie dorównujący poprzednikom’.

s. 3/3 (I 1, 55): przybywa-ć mu — ‘bogaci się’, zob. RejZwierc 234v: *By sie, pánie, garścią bráło. Bá, nie będziec przybywáło*.

s. 3/4 (I 1, 56): ná czymści schodzi páństwu niesporemu — ‘czegoś brak, by został prawdziwym panem’; *schodzi komu na czym* — zob. WujJud B2: *któрым już ná rozumie i dowcipie nie schodzi*; *państwo* — ‘bycie wielkim panem’, zob. RejZwierc 217: *Hojny do czásu jáko pan używa, Á czásem z páństwem i pod láwą bywa*; *niespory* — ‘któremu się nie wiedzie’, por. np. WujNT Bbbbbb3v: *Robotá nászá bez błogosłáwieństwá bóżego niespora*.

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 24.

s. 1/5: *Intactis opulentior* — pierwsze słowa Hor. *Carm.* III 24.

s. 1/6—9 (I 1, 1—4): Byś wszystko ... zbudował swemi — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 1—4:

Intactis opulentior
 Thesauris Arabum et divitis Indiae
 Caementis licet occupes
 Terrenum omne tuis et mare publicum

Byś — odpowiednik łac. *licet* 'choćbyś', por. kom. I.

gryfowie i mrówki — nazwy geograficzne tekstu łac.: Arabum, Indiae, zastąpiono odwołaniem się do mitologicznych gryfów i mrówek, które według legend starożytnych uchodziły za „wydobywców” złota. Por. np. Plin. *Nat.* XXXIII 21, 66: Aurum invenitur in nostro orbe, ut omittamus Indicum a formicis, aut apud Scythas grypis erutum. Por. też Plin. *Nat.* VII 2, 9: Scythis assidue bellum esse circa metalla cum grypis ferarum volucris genere, quale vulgo traditur, eruente ex cuniculis aurum. O indyjskich mrówkach — stworzeniach większych od lisa, wydobywających z ziemi złoty piasek — opowiada najwcześniej Hdt. III 120. Do legend tych nawiązują też znane przysłowia, np. Erasmus *Adag.* I 3, 32: *Bonorum Myrmecia* (De immensis opibus. Nam Myrmecia Graece significat cavernam aut agmen formicarum. Eas (Plinius ait) in septentrionali Indorum ... regione aurum e cavernis egerere). Por. również kom. I.

Byś pałace rozvodził nie tylko na ziemi, Lecz i morzã kámięńmi zbudował swemi — występujące jeden raz w tekście łac. ody słowo *caementis* 'kamięńmi przeznaczonymi do budowy' (por. Acr.: *saxis ad fabricandum provisus*; Lamb.: *lapidibus caesis*) Kochanowski potraktował tak, jakby zostało użyte pierwszy raz synekdochicznie jako pałace, drugi raz natomiast w znaczeniu dosłownym: kámięńmi ... swemi — *caementis tuis*.

Byś ... rozvodził ... zbudował — odpowiednik Hor.: *licet occupes*. W tekście pol. rozwiązano zeugmę, tłumacząc *occupes* przez dwa czasowniki: rozvodził — *aedificiis occupes terram* (por. Pph.), zbudował — *caementis occupes mare* (por. Pph.).

na ziemi, ... morzã — w tekście pol. nie przetłumaczono określić *omne* przy *terrenum* oraz *publicum* przy *mare*. Należy także zaznaczyć, że w niektórych XVI-wiecznych edycjach ód Hor. spotykało się lekcję: *Tyrrhenum omne tuis et mare Apulicum*. Kochanowski wybrał lekcję lepszą: *terrenum ... publicum*.

nie tylko ... Lecz — takiej konstrukcji nie znajdujemy w łac. tekście ody, natomiast zastosował ją Pph. w swoich scholiach, dając następujące objaśnienie: *aedificiis novis non terram tantum [nie tylko], verum etiam [lecz także] maria occupantem*. Warto zauważyć, że zarówno Pph., jak i Kochanowski *mare* z tekstu Hor. kładą w liczbie mnogiej: Pph. — *maria*, Kochanowski — *morza*. Do w. 3—4 Hor. *Carm.* III 24 edytorzy XVI-wieczni dają taki komentarz: Land.: *exprimit insanas structiones ... et moles in mari iactas*; Lamb.: *iactis villarum marinarum per caementa fundamentis*.

s. 1/10—13 (I 1, 5—8): Jesli ... nogi — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 5—8:

Si figit adamantinos
 Summis verticibus dira Necessitas
 Clavos, non animum metu,
 Non mortis laqueis expedit caput.

jesli — Hor.: *si*, które Pph. rozumie jako 'quippe' według konstrukcji: *licet occupes, quamvis ... si figit [= quippe] 'choćbyś ... skoro'*.

dyjámentowé goździe — Hor.: *adamantinos ... Clavos*. Zwrot ten następująco objaśniają komentatorzy: Pph., Acr.: *qui frangi non possunt pro metalli soliditate*; Land.:

infragibiles ut est adamas; Lamb.: solidissimos, firmissimos, vim et firmitatem et aeternitatem necessitatis significat. Por. też Erasmus *Adag.* I 7, 43: Adamantinus. Quidquid invictum adamantinum vocatur. Określenie *adamantini clavi* stało się zwrotem przysłowiowym, por. Erasmus *Adag.* II 3, 41.

Gr. rzeczownik ἀδάμας (dosł. 'nieujarzmiony') może oznaczać zarówno stal, jak i diament. Pochodzący od niego łac. przymiotnik *adamantinus* znaczy z reguły — a zawsze u Hor. — 'stalowy', 'twardy jak stal'. Dwuznaczność terminu gr. znajduje odbicie nie tylko w tym ustępie Kochanowskiego, lecz również u Szarzyńskiego, który pod wpływem wyrażenia *tunica ... adamantina* w Hor. *Carm.* I 6, 13 pisze w Ryt B2v: *Ále kto jest szczęśliwy choć dyjamentową Wdział zbroję.*

Mus — u Hor.: dira Necessitas, odpowiednik gr. Ἀνάγκη, Τύχη. Por. Plat. *Rep.* X 616 C o wrzecionie Konieczności (Ἀνάγκη) sporządzonym ze stali (ἐξ ἀδάμαντος).

ma w rękę — atrybutami Necessitas były przyrządy potrzebne do ustalenia losu ludzkiego jak do budowy domu, tj. kliny, klamry do spajania budulca oraz gwoździe — *clavi trabales* — do przybijania belek, stanowiące symbol trwałości. Te właśnie atrybuty Necessitas wymienia Hor. w *Carm.* I 35, 17—20:

Te semper anteit saeva Necessitas,
Clavos trabales et cuneos manu
Gestans aena nec severus
Uncus abest liquidumque plumbum.

To miejsce z ody Hor. przytoczył Kochanowski w Liście do Stanisława Fogelwedera.

Áni ... Áni — odpowiednik łac.: non ... non.

wyswobodzisz ... wyrwiesz — te dwa czasowniki odpowiadają jednemu czasownikowi łac.: *expedies*. Przez wprowadzenie do tekstu pol. tych dwóch czasowników rozwiązano zeugmę. Por. Lamb.: *expedies = explicabis, expedies = extricabis* 'wyrwiesz'.

z ciężkiej trwogi ... z okrutnej śmierci — Hor.: *metu ... mortis*. W tekście pol. przy obu rzeczownikach umieszczono przymiotniki.

śmierci sidel — dosłowny odpowiednik zwrotu Hor.: *mortis laqueis*. To samo wyrażenie: *laquei mortis*, występuje w łac. tekście Ps 17/6, którego przekłady przytacza kom. I.

wyrwiesz nogi — Hor.: *expedies caput* ('głowę'). Zmianę w tekście pol. wprowadzono prawdopodobnie pod wpływem zwrotów biblijnych, por. np. Ps 9/16: *in laqueo isto ... comprehensus est pes eorum*, i Ps 56/7: *laqueum paraverunt pedibus meis*.

s. 1/14—17 (I 1, 9—12): Lepiej ... dają — przykład Hor. *Carm.* III 24, 9—13:

Campestres melius Scythae,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt et rigidi Getae,
Inmetata quibus iugera liberas
Fruges et Cererem ferunt

polnych Tátarów — Hor.: *Campestres ... Scythae*, por. Mącz 64b: *campestris* — polny; por. także objaśnienia schol. — Pph., Acr.: *Campestres, quod in campis sine tectis vivunt; Tátarów* — por. kom. I.

dawny zwyczaj niesie — Hor.: *rite*, co Lamb. komentuje: *rite* — ut fert mos 'jak niesie zwyczaj'.

U których ... wozi ná koleisie — odpowiednik Hor. *Carm.* III 24, 10: *Quorum plaustra ... trahunt domos* (ze zmianą podmiotu). Por. Pph., Acr.: *quibus plaustra sedes*

sunt. Sine tectis sub tentoriis vivunt, quae plaustris moventur; por. także Lamb.: in plaustris habitantes tamquam in domibus. Bliższe jeszcze Kochanowskiego jest sformułowanie dotyczące Scytów u Iust. I 1 (ed. 1552): *Domos secum in plaustris vehunt* 'Domy wożą ze sobą na wozach'. Por. też Erasmus *Adag.* I 8, 61 (*vita doliaris, Hamaxobii*): *iis plaustra aedium vice sunt.*

Lepszego rządu ... używają — Hor.: *melius ... Vivunt*; schol.: *rectius vivunt* 'żyją według słuszniejszych zasad'.

grubi — Hor.: *rigidi*, por. Mącz 711b s.v.; por. też kom. I.

niwy nie mierzone — Hor.: *Inmetata ... iugera*, co Land. objaśnia: *Non sunt terminis neque limitibus distinctae terrae.*

wolne zboża dają — Hor.: *liberas Fruges et Cererem ferunt*. Schol. objaśniają to miejsce następująco: *Commune inter se barbaris solum esse omnibus notum est*; Land.: *Ferunt liberas fruges, quia nullis propria sunt*; Lamb.: *liberas — communes.*

s. 1/18—21 (I 1, 13—16): *Tám ... páni* — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 17—20:

*Illic matre carentibus
Privignis mulier temperat innocens
Nec dotata regit virum
Coniunx nec nitido fedit adultero*

niewinna mácochá — Hor.: *mulier ... innocens*; w scholiach Acr.: *mulier — noverca* ('macocha').

dziatek pierwszej żony — Hor.: *Privignis*. W tekście pol. przetłumaczono przez opisanie zgodnie ze schol.: *privignus — filius primae uxoris, qui prius quam secundae nuptiae veniat.*

Sirót nędznych — Hor.: *matre carentibus*; *nędzny* (przymiotnik dodany przez Kochanowskiego) — odpowiada łac.: *miser*. Por. też kom. I.

przestrzega wczásu z każdój strony — Hor.: *temperat*, co Lamb. tłumaczy jako: *privignis parcit* 'oszczędza pasierbów, pobłaża'. Niektórzy schol. tłumaczą jako: *abstinet ab iniuria* 'wstrzymuje się od wyrządzania krzywdy'.

Áni ... áni — Hor.: *Nec ... nec.*

z wielkim poságiem mężá rządzí — wierny przekład tekstu Hor.: *dotata regit virum*; zob. kom. I.

Nádzieje kládzie — Hor.: *fedit.*

w gládkim — Hor.: *nitido.*

miłosniku — Hor.: *adultero*; Lamb. daje objaśnienie: *Adultero — amatori*. Por. Mącz 7d: *amator, miłosnik, gámrat*; por. też kom. I.

páni — Hor.: *Coniunx*. Por. Mącz 94a: *dominus* — pan, *dominus etiam pro marito* — mąż, małżonek, Mącz 177c s.v. *coniux* — małżonek. Analogicznie można traktować rzeczownik *domina* (*coniux*, 'pani'), co potwierdza Lamb.: *domina — idem nomen uxoribus tribuebant.*

s. 1/22—25 (I 1, 17—20): *Wielki posag ... żywy* — odpowiednik Hor. *Carm.* III 24, 21—24:

*Dos est magna parentium
Virtus et metuens alterius viri
Certo foedere castitas,
Et peccare nefas, aut pretium est mori.*

Wielki posag — Hor.: *Dos est magna.*

rodziców postępkę uczciwą — Hor.: parentium Virtus; *virtus* przetłumaczone zostało jako *postępkę uczciwą*, a więc w znaczeniu aktywnej cnoty.

obyczaje skrótnie i wstydlivé — swobodne omówienie łac. tekstu Hor. *Carm.* III 24, w. 22—23: et metuens ... castitas.

Występných ... żywy — Kochanowski przekłada tu opisowo konstrukcję ze spójnikiem *aut* 'tu: bo inaczej', 'w przeciwnym razie'. Należy podkreślić, że nieobecne u Kochanowskiego *aut* znajduje się we wszystkich scholiach, por. np. Pph.: peccare nefas videtur *aut* qui peccaverit, morte poenas luit; Lamb.: *aut* non putant illorum matronae ... castitatem fidemque violare, *aut* si violant, extremo supplicio afficitur.

s. 2/1—4 (I 1, 21—24): O, ktokolwiek ... pisány — niemal dosłowny przekład Hor. *Carm.* III 24, 25—28:

O quisquis volet inpias
Caedis et rabiem tollere civicam,
Si quaeret pater urbium
Subscribi statuis

O, ktokolwiek będzie chciał — Hor.: O quisquis volet.

mordy niecnotliwé — Hor.: inpias Caedis.

domowé okrócić nájazdy — Hor.: rabiem tollere civicam. *Rabies civica* tłumaczą schol. jako: furor civilis = bellum civile quod cives furore concitati inter se gerunt, tumultus. To ostatnie określenie może być bliskie użytemu przez Kochanowskiego rzeczownikowi nájazdy. Por. *Volumina legum* II f. 1451 (*Reasumpcja i deklaracja niektórych konstytucji przeszłych*): „za tumult to samo ma być rozumiano, gdyby kto mocą naiachał, zabił albo zranił”. Znaczenie prawne słowa *najazd* zob. kom. I, a także *Volumina legum* s. tyt.: Invasionis actio, O naiachaniu czyli napaści; *Naiazdy* itp.

Jesli prágnie — Hor.: Si quaeret.

ojczyzny ojcem być názwany ... pisány — określenie Hor.: pater urbium, zmienił Kochanowski na: pater patriae. Zwrot *pater patriae* dają też objaśniający to miejsce Hor. *Carm.* III 24 schol., por. np. Pph.: Qui velit pater patriae vocari et statuarum titulos habere; dokładniejsze wyjaśnienie podał Land.: Qui bene de republica meriti sunt, illis statuae decernuntur cum titulis, in quibus ipsi patres patriae appellentur; zob. też Lamb.: quidam libri veteres habent „si quaerit pater urbium”: Pater urbium autem tale est, ut si diceret „parens patriae”.

pisány — Hor.: Subscribi, co Land. objaśnia jako: hypogramma ponere 'położyć napis’.

s. 2/5—8 (I 1, 25—28): Niech objeżdżić ... jój żalujemy — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 28—32:

indomitam audeat
Refrenare licentiam,
Clarum postgenitis: quatinus, heu nefas,
Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quaerimus invidi.

Niech objeżdżić swą wolą śmie nieokróconą — Hor.: indomitam audeat Refrenare licentiam; por. Mącz 272a s.v. refrenare — powściągam; Lamb.: refrenare — coercere, comprimere, inicere frena licentiae 'nałożyć wędzidła'. Por. kom. I.

Á jego sprawy przyszlé wieki więc wspomóną — tekst pol. został rozbudo-

wany w stosunku do tekstu Hor.: Clarus postgenitis, bliższy jest natomiast objaśnieniu schol., por. np. Pph., Acr.: ut postea laudetur in filiis ob severitatis et correctionis institutum posteris admirandus; Land.: clarus futurus posteris — immortalitatem nominis sui posteris traditurus.

sprawy — Hor.: res, może to być też nawiązanie do tzw. *index rerum a se gestarum* — wykazu własnych czynów, sporządzanego przez władców i wodzów rzymskich, m. in. przez Augusta. Lamb. tak objaśnia to miejsce: qui res illas gesserit, clarus foret apud posteros 'kto dokona tych czynów, stanie się sławny u potomnych'. Zob. kom. I.

Pónieważ — Hor.: quatinus 'ponieważ', jak czytał to miejsce Kochanowski za większością edytorów XVI-wiecznych. Zgodne to z uwagą Acr.: Quatinus — quoniam ('ponieważ'); por. też Lamb.: „quatinus” legendum non „quatenus”. Land. zaś tłumaczy: quatenus = quamdiu, quousque. Edytorzy XX-wieczni przyjmują obie lekcje, tj. czytają: quatinus lub quatenus.

cnocie żywój — Hor.: Virtutem incolumem. Por. Land.: virtutem incolumem — virtutem viventium 'ludzi jeszcze żyjących'.

my, źli — Hor.: invidi; nie życzymy — Hor.: odimus. Kochanowski połączył rozdzielone przez Hor. słowa: odimus ... invidi, stawiając je obok siebie: my, źli, nie życzymy. Takie połączenie doradzał też w komentarzu do w. 31—32 tej ody Lamb.: „Invidi” non videtur suo loco esse positum debuitque poni statim post verbum „odimus”.

Áż gdy nam z oczu zniknie, tój jój żałujemy — Hor.: Sublatam ex oculis quaerimus. Por. objaśnienie Land.: quaerimus = desideramus 'odczuwamy brak'. Kochanowski rozumiał wypowiedź Hor. zgodnie z komentarzem Lamb.: Quoniam ... eorum virtutem odimus, qui vivi sunt et incolumes, virorum autem virtute praestantium mortuorum desiderio afficimur. Inaczej niż Kochanowski rozumiał to miejsce Pph., a za nim kilku wydawców XVI-wiecznych — przyjmując lekcję: quatenus, a nie: quatinus, dawał takie wyjaśnienie: Quatenus ... qui bonos viros incolumes oderimus, etiam mortuos oderimus.

s. 2/9—12 (I 1, 29—32): Co po tych ... nie trzymamy — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 33—36:

Quid tristes querimoniae,
Si non supplicio culpa reciditur,
Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt

Co po tych skárgach — odpowiednik Hor.: Quid ... querimoniae.

prózných — u Kochanowskiego inaczej niż w tekście Hor., gdzie czytamy: tristes querimoniae 'smutne skargi'. Tłumaczenie Kochanowskiego bliskie jest komentarzowi Lamb. do w. 33 ody Hor.: Nihil valent querelae 'Nic nie znaczą skargi' (a więc są daremne, próżne). Może to też być wpływ sformułowania z wierszy następnych ody: vanae leges 'próżne prawa'.

Po co ... nie trzymamy? — Kochanowski interpretuje te wersy zgodnie ze schol., por. Lamb.: Non satis est hominum peccata metu poenae coërcere, quod facit lex, sed etiam oportet cives a pueris bene institui 'Nie wystarczy odstraszać ludzi od występków obawą przed karą, co czyni prawo, ale należy również dobrze wychowywać obywateli, i to od wczesnego dzieciństwa'.

práwá ... stáwiamy — odpowiednik częstego w łac. klasycznej zwrotu: leges constituere (por. np. Cic. *Caec.* 40).

obyczájów dobrych — odpowiednik zwrotu łac.: mores boni, por. 1. Cor 15/33: Corruptunt mores bonos colloquia mala 'Złe rozmowy psują dobre obyczaje'.

OBJAŚNIENIA

s. 2/13—16 (I 1, 33—36): Nie odstraszą ... objecháli — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 36—41:

si neque fervidis

Pars inclusa caloribus
Mundi nec Boreae finitimum latus
Durataeque solo nives
Mercatorem abigunt? horrida callidi
Vincunt aequora navitae

Nie odstraszą ... polá — podobnie w. 36—40 ody Hor. interpretuje Lamb.: neque ea mundi pars, quae immoderatis torretur caloribus neque ea, quae frigore obriguerunt mercatorem deterrent 'nie odstraszy kupca ani ta część świata, która jest prażona nadmiernym żarem, ani ta, która drętwieje od mrozu'.

zbytecznym ogniem — *zbyteczny* 'nadmierny' — lac. immoderatus; u Lamb.: immoderatis caloribus.

przesádzoné Mrozem — u Hor.: Duratae ... nives, co schol. tłumaczą jako: glacie astrictae 'lodem (zimnem) ściśnięte (skrępowane)'; gelu, immanitate frigoris solidatae 'lodem, silnym mrozem ściśnięte'. Odmienny obraz u Kochanowskiego, por. kom. I.

żeglarze bywáli — tłumaczenie określenia Hor.: callidi ... navitae 'obrotni, doświadczeni żeglarze'; por. kom. I.

s. 2/17—20 (I 1, 37—40): Ubóstwo ... dostępować skály — przekład Hor. *Carm.* III 24, 42—44:

Magnum pauperies opprobrium iubet
Quidvis et facere et pati
Virtutisque viam deserit arduae.

Ubóstwo ... każe ... człowiekowi ... wszystko — dosłowny przekład w. 42—43 ody Hor.: Magnum ... pati.

cnocie ... skály — parafraza Hor. w. 44. Kochanowski zmienił tekst Hor., nawiązując do znanej myśli Hezjoda, którą, interpretując w. 44 ody Hor., przytaczają schol.: Virtutem voluere dii sudore parari, Longa autem est ad eam via et ardua et aspera saxis 'Pragnęli bogowie, ażeby w trudzie zdobywało się cnotę, albowiem droga do niej jest stroma i najeżona skalami'.

s. 2/21—26 (I 1, 41—46): Álbo my ... swoich — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 45—50:

Vel nos in Capitolium,
Quo clamor vocat et turba faventium,
Vel nos in mare proximum
Gemmas et lapides aurum et inutile,
Summi materiem mali,
Mittamus, scelerum si bene paenitet.

do spólného skárbu — Kochanowski pojęcie to wprowadza w miejsce rzymskiego Kapitolu u Hor., gdzie znajdował się skarb państwa. Por. kom. I.

gdzie życzliwa Ludzka pochwałá ... wzywa — Hor.: Quo clamor vocat et turba faventium, uzupełniony objaśnieniem Lamb.: approbante populo, co odpowiada zwrotowi Kochanowskiego: Ludzka pochwałá; życzliwa — Hor.: faventium 'życzliwych'.

głos pospolity — Hor.: *vocat et turba*.

Álbo w morze — dosłowny przekład Hor.: *Vel ... in mare*; przymiotnik *proximum* (*mare proximum*) Kochanowski opuścił.

przyczynę wszech nieszczęśliwości — Hor.: *Summi materiem mali*.

wielkiej kámiennie drogości — *lapides* z tekstu Hor. w. 48 opatrzył Kochanowski przydawką dopełniaczą zgodnie ze składnią łac.: *lapides magni pretii*.

Zárzućmy — Hor.: *Mittamus*.

jesli — Hor.: *si*.

grzechów ... I niepráwości — za pomocą tych dwóch rzeczowników pol. oddano łac. rzeczownik *scelerum*. Por. kom. I.

żałujem — Hor.: *paenitet*.

státecznie — Hor.: *bene*; por. schol.: *bene pro valde positum* (*valde* 'silnie') oraz komentarz Lamb.: *si vera est nostra paenitentia* (Land.: *si vere ... paenitet*). Inne znaczenie ma pol. odpowiednik, zob. kom. I.

s. 2/26—28 (I 1, 46—48): Potrzebá ... odmienić — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 51—54:

*Eradenda cupidinis
Pravi sunt elementa et tenerae nimis
Mentes asperioribus
Formandae studiis.*

Potrzebá kóniecznie ... wykorzenieć — Hor.: *Eradenda ... sunt*; w scholiach: *funditus tollenda et radicitus extirpanda* 'należy całkowiec, z gruntu usunąć i wyrwać z korzeniem'. Kochanowski siłę wyrażenia Hor. uwypuklił nie tak jak schol. — szerszym omówieniem, ale przez dodanie przysłówka kóniecznie, który można tu rozumieć jako 'funditus, radicitus', a więc 'całkowiec', 'z gruntu'. Por. kom. I.

Zlój napiérwsze początki żądze — Hor.: *cupidinis Pravi ... elementa*.

dziełem pracowitszym — odpowiednik Hor.: *asperioribus ... studiis* 'surowszymi zajęciami, wymagającymi większego trudu'. Por. kom. I.

pieszczotę — Hor.: *tenerae nimis Mentes* 'zbyt wydelikacone umysły', co schol. objaśniają jako: *molles et effeminatae* 'zbyt rozpieszczone, przywykłe do zbytku'.

odmienić — wyrażenie niezgodne z Hor.: *formare* 'ukształtować'.

s. 2/29—32 (I 1, 49—52): Nie umieć ... zákazánych — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 54—58:

*Nescit equo rudis
Haerere ingenuus puer
Venarique timet, ludere doctior,
Seu Graeco iubeas trocho
Seu malis vetita legibus alea*

Nie umieć — przekład Hor.: *Nescit*.

syn szláchecki — Hor.: *ingenuus puer*, co schol. tłumaczą jako: *civis Romanus* 'obywatel rzymski', *nobilis* 'szlachcic'; *puer/filius* występuje często w tekstach łac. wymiennie.

ná kón wsiéść — przekład Hor.: *equo ... Haerere*.

i w łowy ... niegotowy — rozwinięcie Hor.: *Venarique timet* 'Lęka się polować'.

Lepiej ... świadómy — tłumaczenie zwrotu Hor.: *doctior*.

kuflá — inaczej niż Hor.: *Graeco ... trocho* 'greckim kólem' — kólkim do toczenia po ziemi. Kochanowski sięga po realia pol., ale warto zauważyć, że zwrot *Graeco trocho*

OBJAŚNIENIA

mógł się kojarzyć z *graecari* = *potare* 'pić, upijać się' (por. Lamb. z powołaniem się na Hor. *Sat.* II 2, 11).

kostek prawem zakazanych — przekład Hor.: *vetita legibus alea*. W Rzymie gra w kości była zakazana (*lex Cornelia, lex Titia*). O grze w kości wspomina też Kłonowicz w poemacie *Victoria deorum*, XXIX 455—457:

Alea nobilibus, quamvis communior aequo est,
Si tamen ob lucrum expetitur praedamque iocosam:
Alea nobilibus vere est ignobile crimen

s. 3/1—4 (I 1, 53—56): Więć ojciec ... niesporemu — parafraza Hor. *Carm.* III 24, 59—64:

Cum periura patris fides
Consortem socium fallat et hospites
Indignoque pecuniam
Heredi properet. Scilicet inprobae
Crescunt divitiae, tamen
Curtae nescio quid semper abest rei.

Więć ojciec ... sąsiadowi — odpowiednik Hor. w. 59—60. W przekładzie Kochanowskiego nastąpiła zmiana podmiotu: u Hor. — *periura patris fides* 'krzywoprzysięstwo ojca', u Kochanowskiego — ojciec krzywo przysięgł, zgodnie z objaśnieniem schol: *pater fidem non servat* 'ojciec nie dochowuje przysięgi'.

wydął sąsiadowi — skrót myśli Hor.: *Consortem ... et hospites; wydął — fallat* 'oszukuje' ('oszukał').

Gotując niegodnému spadek potomkowi — przekład Hor. w. 61—62: *Gotując — properet* (schol.: *prope heredem locupletare studeat* 'stara się szybko wzbogacić spadkobiercę'); *niegodnému — Indignoque; spadek — pecuniam; potomkowi — Heredi*.

przybywać — Hor.: *Crescunt (divitiae)*; por. Mącz 68b: *Crescere ... dostojności komu przybywać i bogactw*.

ále nie wiem, czemu — Hor.: *tamen ... nescio quid*.

Zawždy ná czymści schodzi páństwu niesporemu — Hor.: *Curtae ... semper abest rei*. Podobna myśl u Hor. m. in. w *Carm.* III 16, 17—18:

Crescentem sequitur cura pecuniam
Maiorumque fames.

Pieśń I 2

Komentarz I

s. 3/6 (I 2, 1): *Serce roście pátrząc* — fraza *serce roście* zanotowana kilkakrotnie w materiałach Sł. XVI, np. *RejZwierz* 109v: *áno nadobnie uorano ... , áno serce roście, áno się nádzieżą cieszy; pátrząc* — użycie imiesłowu przysłówkowego nie nawiązujące do podmiotu gramatycznego nie było w XVI w. błędem składniowym, zob. np. *RejAp* AA3: *Tám będąc ... w onym rozmyślániu swoim, Pan ... wielekroć do niego posyłał ... ánjoly swoje*, oraz *LubPs* R5: *Serce mi sie frásowało cały dzień rozmyślájąc*, zob. też *KochTr* 5: *Żem widział umiérając milé dziécie swoje*.

s. 3/7 (I 2, 2): *Máło przedtym gołé były lásy* — *mało przed tym* — 'niedawno',

częste w XVI w., zob. Sl. XVI s.v. mało; *gole lasy* — ‘bezlistne lasy’, nie notowane poza tym w Sl. XVI, bliskie temu wyrażenie w RejAp 126: *jako sirp ogoli d okaże nágość ziemie*, zob. też KochPs 105: *Ná ląkę gołą po ostrój kosie*; zob. kom. II.

s. 3/8 (I 2, 3): wysszej lóckią — w materiałach Sl. XVI nie znaleziono poza Kochanowskim składni *wysszej czego*, zob. KochPs 167: *Podnieś sie wysszej niebá*, a także 35/20 (II 3, 15); natomiast wyrażenie *na lókieć wzwyż* jest często notowane w Sl. XVI, zob. s.v. lókieć.

s. 3/9 (I 2, 4): zbieżał — ‘szybko przejechał’, nie potwierdzone w tym znaczeniu w materiałach Sl. XVI, por. jednak *bieżec* o ruchu pojazdów, np. RejAp 79: *brzęk skrzydeł ich jáko brzęk wozow, kiedy bieżą ná walkę*.

s. 3/10 (I 2, 5): drzewá liściá ná sie wzięły — *liście* w XVI w. jest rzeczownikiem zbiorowym, zob. Sl. XVI s.v.; zwrotu *wziąć na się liście* brak poza tym w Sl. XVI.

s. 3/11 (I 2, 6): Polné ląki ... ząkwitnęły — *polny* — prawdopodobnie epitet zdobniczy w znaczeniu ‘nie uprawiany’, zob. w użyciu przenośnym SkarŻyw 112: [do Matki Bożej] *Znamy Cię ... rolą polną i nitwę nie ordną, ktoráś bez nasienia kwiat ... wypuściłá*; wyrażenia *polne ląki* nie notuje prócz tego Sl. XVI; *ląki ząkwitnęły* — podobna fraza notowana w Sl. XVI ponadto po Kochanowskim, zob. PudlFr 71: *Tój by sáměj ná wiosnę ląki kwitnąć miály*, zob. też KochFrag 22: *ląkami pięknie kwitnąćmi*.

s. 3/12—13 (I 2, 7—8): Lody zeszyły, á po czystej wodzie Idą státki i ciosáné łodzie — *lody zeszyły* — fraza nie notowana prócz tego w Sl. XVI; *czysta woda* — prawdopodobnie ‘bez kry’, wyrażenie to w sensie dosłownym jest notowane wielokrotnie w Sl. XVI oraz niezbyt licznie w Mat. folkl.; *iść* — ‘płynąć’, częste w zapisach Sl. XVI, zob. s.v., znac. II.2.c.; Idą státki i ciosáné łodzie — spław zboża do Gdańska rozpoczynał się wczesną wiosną, gdy tylko zeszyły lody, płynące więc Wisłą statki były swoistym znakiem wiosny (zob. B. Ślaski, *Spław i spławnicy na Wiśle. Krótki zarys historyczno-techniczny i obyczajowy*, Warszawa 1916), por. też KlónFlis D4: „Bo kiedy już flis zámákuje komu, Już się ná wiosnę nie zostoi w domu, Już ciecie ze krą do Gdańska w komiędze”, zob. też kom. II; ciosáné łodzie — prawdopodobnie komięgi zbudowane z ociosanych pni.

s. 3/14 (I 2, 9): práwie świat sie ... śmieje — *práwie* — ‘prawdziwie’, np. BierEz 12v: *to práwie ślachtetny, Który ... ma rozum cny*, w materiałach Sl. XVI często w funkcji wprowadzającej przenośnię lub porównanie, jak np. RejPos 78: *ziemiá ... práwie jest podstáwiona podnożkiem nog Jęgo; świat się śmieje* — w materiałach Sl. XVI nie znaleziono drugiej takiej frazy, podobną zob. w KochPs 145: *Śmiěj sie, niebo*; po Kochanowskim podobnie zob. ArtKanc F4: *Wszę się stworzenie śmieje k silę się wracájąc, Ktore ziemie mdleje silę utrądcájąc*; zob. też kom. II.

s. 3/15 (I 2, 10): Zbożá wstály, wiátr zachodny wieje — Zbożá wstály — może idzie o oziminy, które podnoszą się po zejściu śniegu, w materiałach Sl. XVI nie znaleziono drugiego użycia tej frazy; wiátr zachodny — wiatry zachodnie: Fawoniusz, Zefír, są na ogół elementami opisu wiosny, zob. też Mącz 512d: Zephyrus, latine Favonius — Wiátr od zachodu słońcá wiejący; materiały z tekstów ciągłych Sl. XVI nie notują tego wyrażenia (może zatem i motywu) przed Kochanowskim.

s. 3/16 (I 2, 11): omyśláją — ‘opatrują’ jak w BielKron 393v: *bursę Jeruzdlem zbudował, murem i potrzebámi omyślil*.

s. 3/18—25 (I 2, 13—20): Ále to grunt ... ná swobodzie — podobne rozważania zob. 5/19—6/28 (I 5, 1—36), 18/1—20 (I 16, 13—32), 27/14—28/8 (I 24, 13—36).

s. 3/18—19 (I 2, 13—14): grunt wesela práwego, Kiedy człowiek sumnienia cáłego — *grunt wesela prawego* — ‘podstawa prawdziwej radości’, zob. np. BielŻyw 85:

Wszęj mądrości grunt cirpliwość; wesele — zob. SkarŻyw 545: *O, jakie wesele katólikom, o, jaka háńbá heretykom; cały* — ‘doskonały’, zob. np. BielKom C6: *Tdk żyw stale ná ziemi jako człowiek cały, Chcesz li, by cie niebiosá z láską požąddáły; cale sumnienie* zob. także po Kochanowskim ZawJeft 22: *mam lékárstwo wielkie: Cále sumniénié nosić, ná przypadki wszelkie.*

s. 3/20 (I 2, 15): *Áni czuje w sercu ... wády* — *czuć w sercu* — notowane w materiałach Sl. XVI rzadko, zob. KarnNap Bv: *Muszą tedy chrześcijanie czuć w sercach swych wielką pociechę; wada* — może ‘skaza’, jak np. ModrzBaz 33: *tem więcej małżeństwą trzeba strzec, żeby nie tylko od jákiej wády, ále i od podejrzenia były wolne, niewykluczone też znaczenie ‘to, co zawadza, obciąża’, jak np. RybGęśli D: Ktorzy wnętrzości obciążone mają Z twárdych posiłkow wádq skámieniádq.*

s. 3/21 (I 2, 16): *Przécż by sie miał wstydać swojej rády?* — *przecż* — ‘dla-czego’, zob. liczne przykłady w Sl. XVI s.v. co, znac. I.1.A.B); *rada* — ‘myśli, zamiary’, zob. LibLeg 11/48: *ja ... tej gadki nie mam nigdy ani rady, abych ja gotował wojnę na wasze ziemie.*

s. 3/23 (I 2, 18): *grác ná lutni* — gra na lutni dla rozweselenia słuchacza to częsty motyw w literaturze XVI w., zob. np. ModrzBaz 12: *„Wielkich pánow synowie niemal wszycy w pieszczocie ... bywają wychowani: báwią je tańcami, lutniámi”.*

s. 3/24—25 (I 2, 19—20): *Będzie wesól, byś chciał, i o wodzie, Bo sie czuje práwie ná swobodzie* — *byś chciał* — jako zdanie wtrącone w znaczeniu podobnym do dzisiejszego ‘jeśli chcesz’ jest frazą utartą, jak np. RejWiz 29: *Niechać idzie, gdzie raczy, by chciał, i do diabła; práwie* — ‘prawdziwie’, zob. 3/14 (I 2, 9) i kom. I; *na swobodzie* — ‘wolny od trosk’, zob. np. RejWiz 55v: *Ále kto już w swobodzie ná rownym [= małym] przestánie ...*, podobne sformułowanie po Kochanowskim zob. PudlFr 72: *W téj [radości] by siadł człek o chlebie á o zimnej wodzie, Smákuje wszycytko rádo w nadobnej swobodzie.*

s. 3/26—28 (I 2, 21—23): *kogo gryzie mół zákryty, Nie idzie mu w smák obiád obfity, Żadna go pieśń, żadny głos nie ruszy* — ta sama myśl zob. 18/1—3 (I 16, 13—15); *kogo gryzie mół zákryty* — wariant przysłowia, zob. np. Mącz 207d: *Káždy ma swego molá, co go gryzie*; zob. też N. ks. przysl. s.v. mół z dokumentacją od tego miejsca; *zakryty* — ‘niewidoczny’ jak w ZawJeft 23: *który zákryté strony Widzi umyslu ludzkiego; isé w smák* — zob. tenże zwrot w użyciu przenośnym w Górndworz B2v: *á też nászym Polakom ... nie szłoby to w smák; żadny* — oboczna forma zaimka *żaden*, często notowana w materiałach Sl. XVI; *ruszyć* — ‘poruszyć’, jak np. w RejPos 189: *iz cie nie mogą ruszyć áni ... przegrożki Pána twego, áni ... obietnice jego.*

s. 3/29 (I 2, 24): *Wszystko idzie ná wiátr mimo uszy* — *isé na wiátr* — w materiałach Sl. XVI poza Kochanowskim tylko zapis późniejszy, KlonFlis D4: *Gdy prozno ná wiátr idzie moją mowá, oraz z KochOdpr D: ále me wszycytki prorocctwá Ná wiátr idq; mimo uszy* — zob. RejZwierc 215: *Mow mu ty, co chcesz, jemu mimo uszy.*

s. 4/1—2 (I 2, 25—26): *Dobra myśli, którój nie przywabi, Choć kto ściány ... ujedwabi* — *dobra myśl* — ‘pogoda ducha, dobry humor’, zob. np. RejZwierc 88: *nie garimy, komu czás z dobrą myślą schodzi, Bo spytaj Sálomoná, jáko smétek szkodzi*; o ścianach pokrytych jedwabiem zob. np. StryjWjaz B2: *„Świeciły w gmáchach ściány nádobnie przybráne I jedwabne szpálery [= obicia] złotem háftowane”*, zob. też KochFr 112: *„niechaj ... szczerým złotogłowem ściány objijáją”; ujedwabić* — w materiałach Sl. XVI prócz tego tylko Mącz 386c: *Sericatus* — Ujedwabiony, w jedwabną szátę obleczony; całość jako pochwała skromnych wymagań zob. też 5/19—6/28 (I 5, 1—36), 11/8 (I 9, 32), 18/17—20 (I 16, 29—32), 36/26—37/16 (II 4, 25—44), 71/5—7 (Sob 12, 53—55), KochFr 45/1—6 (II 10, 1—6).

s. 4/3 (I 2, 27): chłodnikiem chrześciany — ‘altaną z gałęzi’, zob. np. Mącz 5a: *Aestiva* — Letnie siedzenie, chłodnik, oraz RejZwierc 69v: *namiótek álbo chrościana budká to były mármory i álábástry ich*.

Komentarz II

W pieśni występują motywy z Hor. *Carm.* I 4, I 9, II 16, III 1, IV 7, IV 12 i in. Kolejne zmiany w przyrodzie przedstawione w tekście pol. odpowiadają opisom Hor.

s. 3/7 (I 2, 2): *Málo* przedtym — odpowiada określeniu Hor. *Carm.* IV 12, 3 dla wyrażenia raptownej zmiany: *Iam nec ... rigent* ‘Już nie (są zeszytywniale)’; jest też nawiązaniem do Hor. *Carm.* I 4, 1: *grata vice*, a także *Carm.* IV 7, 3: *Mutat terra vices*.

s. 3/7 (I 2, 2): *góle* były *lásy* — por. Hor. *Carm.* I 9, 2—3 — opis lasów pod śniegiem.

s. 3/8 (I 2, 3): *Śnieg ... wysszėj łokciá* — por. Hor. *Carm.* I 9, 1: *alta ... nive* ‘głębookość śniegu’, *Carm.* I 4, 4: *canis albicant pruinis*.

s. 3/9 (I 2, 4): *po rzékách ... zbieżał* — por. Hor. *Carm.* I 9, 4: *Flumina constiterint*; *Ov. Trist.* III 10, 33—34:

*Perque novos pontes, subter labentibus undis,
Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves*

s. 3/10—11 (I 2, 5—6): *Teraz drzewá liście ná sie wzięły, Polné láki pięknie zákwitnęły* — ten sam obraz w Hor. *Carm.* IV 7, 1—2: *redeunt iam gramina campis Arboribusque comae*. Por. też Hor. *Carm.* IV 12, 3.

s. 3/12 (I 2, 7): *Lody zeszyły* — por. Hor. *Carm.* IV 7, 1: *Diffugere nives* (choć tu mowa o zniknięciu śniegu).

s. 3/12—13 (I 2, 7—8): *po czystej ... lodzie* — nawiązanie do Hor. *Carm.* I 4, 2: *Trahuntque siccas machinae carinas*; por. też Hor. *Carm.* IV 12, 2; IV 7, 3—4. Podobnie o rozpoczęciu żeglugi mówi KochEl III 15, 55—58:

*Atque ubi iam pontem glaciali marmore iunctum
Vistula collectis fregerit auctus aquis,
Informis liquidas descendat navis in undas
Et petat Arctoi litus onusta maris.*

s. 3/14 (I 2, 9): *świat sie ... śmieje* — por. Hor. *Carm.* IV 11, 6: *ridet domus omnis*; *Carm.* II 6, 13—14: *Angulus ... ridet*; Verg. *Ecl.* VII 55: *Omnia nunc rident*. Zwroty typu *śmieje się świat, śmieje się ziemia* itp. spotyka się w poezji łac. wszystkich okresów, por. m. in.: Lucr. I 8: *rident aequora ponti*, II 32: *tempestas arridet*, V 1395: *tempestas ridebat*; por. też Catull. 31, 12—14 (radość i śmiech jezior). Motyw częsty w *Biblii*, zwłaszcza w *Psalmach*. Ten sam obraz co u Kochanowskiego: radość odmienionej na wiosnę przyrody, por. Marulić, *Davidias*, VII 450—451:

*Risit humus vario florum depicta colore,
Uberiusque suo pascens animantia foetu*

Warto też wspomnieć podobny obraz u Klonowica, *Victoria deorum*, XXXVI 475: *Cum caelum ridet, cum prata virentia florent*.

s. 3/15 (I 2, 10): *wiatr zachodny wieje* — o wiatrach zwiastujących nadejście wiosny mówi Hor.: *Carm.* I 4, 1: *Favoni*, *Carm.* IV 7, 9: *Frigora mitescunt Zephyris*, i in.

s. 3/16—17 (I 2, 11—12): *Ptacy ... poczynają* — por. Hor. *Carm.* IV 12, 5—6:

*Nidum ponit, Ityn flebiliter gemens,
Infelix avis*

OBJAŚNIENIA

s. 3/18—25 (I 2, 13—20): *Ále to grunt ... ná swobodzie* — podobnie rozmyśla Hor. w *Carm.* II 16, II 18, III 1, IV 9 i in.

s. 3/19 (I 2, 14): *sumnienia całého* — Hor. daje na to określenie *integer vitae* (*Carm.* I 22, 1) oraz *purus et insons* (*Sat.* I 6, 69).

s. 3/22—23 (I 2, 17—18): *Temu winá ... áni śpiewáć* — por. Hor. *Epod.* 13, 17 oraz *Carm.* I 7, 17—19, 31.

s. 3/26—4/2 (I 2, 21—26): *Ále kogo ... ujedwabi* — podobne motywy por. Hor. *Carm.* II 16, 9—12:

Non enim gazae neque consularis
Submovet lictor miseros tumultus
Mentis et curas laqueata circum
Tecta volantis.

Por. także Hor. *Carm.* III 1, 17—21:

Destructus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculae dapes
Dulcem elaborabunt saporem,
Non avium citharaeque cantus
Somnum reducent

oraz 41—44.

Wszystko idzie ná wiátr — podobne wyrażenie por. Catull. 70, 4: *In vento ... scribere*, oraz 30, 9—10: *dicta ... Ventos ... ferre ... sinis*.

s. 4/3 (I 2, 27): *Nie gardz moim chłódnikiem chróściánym* — podobny obraz częsty u Hor., por. np. *Carm.* II 3, 9—11:

Quo pinus ingens albaque populus
Umbram hospitem consociare amant
Ramis?

lub bliższe jeszcze przedstawionej sytuacji *Carm.* II 11, 13—17: *Cur non sub alta vel platano, vel hac Pinu iacentes ... Potamus*. Por. też Hor. *Carm.* II 15, 17; Tib. I 1, 27—28.

s. 4/4 (I 2, 28): *z trzézým i z pijánym* — podobne zestawienie u Hor. *Carm.* IV 5, 39: *Sicci ... uvidi*.

Pieśń I 3

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 21, zob. kom. II.

s. 4/6—7 (I 3, 1—2): *Dzbanie ... pisány ... poléwany* — *pisany* — ‘malowany, wzorzysty’, zob. KochTr 8: *letniczek pisány*, zob. też 2/31 (I 1, 51): *karty pisane; dzban pisany* — zob. zapewne za Kochanowskim PudlFr 39: *Nie zópominajze téz, dzbanie mój pisány*; Gloger Enc. stp., t. II, s. 91—93, komentuje omawiany cytat jako odnoszący się do dzbanów majolikowych.

s. 4/8—9 (I 3, 3—4): *gorące wojny, Bądź miłość niesiesz álbo sen spokojny* — wyrażenia *gorące wojny* nie notuje poza tym Śl. XVI, o wojnie w znaczeniu pijackiej bijatyki zob. *Albertus z wojny*, 1596: *więcej szwanku bierze w piwnej wojnie przy kufiu* (cyt. za Lindem), zob. też 21/13 (I 18, 33): *wojná bez wici*; *miłość niesiesz* — zob. podobne użycie czasownika *nieść*, BibRadz 1. Mach 6/60: *ktorzy im nieśli pokój*, zob. też

GórnDworz Ff: *aby nosł ludziom wstyd i sprawiedliwość; sen spokojny* — wyrażenie notowane poza tym w materiałach Śl. XVI, inaczej niż tu, w odniesieniu do śmierci, zob. np. CzechEp 84: *Ktoż je [świętych umarłych], śpiące snem spokojnym, niepokoi.*

s. 4/10 (I 3, 5): *Jákokolwiek* — ‘wszystko jedno jak’ wprowadza zdanie okolicznikowe przyzwolenia, zob. Śl. XVI s.v., znac. I.2.A. z egzemplifikacją jak np. BielKron 58v: *wszakże jákokolwiek jest pisano, owa Troillus zginął od Achillesá.*

s. 4/12 (I 3, 7): *Przymkni sie ... daj sie náchylic* — *przymknąć się* — ‘zbliżyć się’, zob. LibLeg 11/77: *izby sie k nam chciał przymknąć abo my k niemu, bo od nas leżał w wielkich ósmi milach; nachylic (dzbana)* — zob. np. RejKup cc4v: *gdyscie siedzieli bając, Dzbanow przykro [od przykry ‘stromy’] nachylając.*

s. 4/13 (I 3, 8): *twym dárem ... posilic* — *dar* — użycie przenośne, na które Śl. XVI nie dostarcza innego przykładu; *twój dar* — ‘dar w twojej postaci’, zob. np. BudBib Lev 2/12: *Dar pierwszych urodzajow przynosić będziecie Jehowie, tu* — dar w postaci wina, którego dzban jest metonimicznym określeniem; *posilic* — ‘dodać sił’, jak np. Mącz 128b: *Posilona moc pokármem.*

s. 4/14—15 (I 3, 9—10): *nie minie, Choć kto mądrym słynie* — *nie minie* — zob. bliskie temu użycie WerGośc 223: *chodzil po targu, káżdego też szynkownego domu nie minął; mądrym słynąc* — składnia tego typu zob. RejWiz 62: *chcesz li zdrowym słynąc.*

s. 4/17 (I 3, 12): *przedsię mieli spełná rozum w głowie* — *przedsię* — ‘mimo to’, zob. np. RejWiz 2: *by rzecz nasłuszniejsza, przedsię o niej szydzą; spełná* — ‘w całości’, zob. HistLan Fv: *Jesli spełná pieczęci, pilnie oglądano, i w sensie przenośnym jak w RejJóz D4v: A wždy cnota spełna będzie; mieć rozum w głowie* — zwrot utarty, zob. Śl. XVI s.v. *głowa*, znac. 2., zob. też RejWiz 69: *Nie wiem, jáko i rozum spełná w głowie siedzi;* zob. też kom. II.

s. 4/18—19 (I 3, 13—14): *zmiękcysz ... Nastátecniejszego* — *zmiękczyć* — ‘skłonić do ustępstw’, zob. SkarJedn 135: *Cesarzowa zmiękczywszy mężá ... stárála się ...; aby Sylweryjus papież przywrocil ná swe miejsce Antymá; státeczny* — ‘stały’, jak np. Skar Żyw 75: *gdy go baczył ták jáko pierwej státecznego, bić go knutlámi kazał.*

s. 4/20—21 (I 3, 15—16): *tájemną rádě Ná świat wydawas przez twá cichá zdráde* — *tajemna rada* — ‘tajne zamysły’, zob. 3/21 (I 2, 16) i kom. I, zob. też RejPs 92v: *aby mi nic nie szkodziły tájemne á pokryte rády ich; ná świat wydawać* — zwrot częsty w materiałach Śl. XVI, np. RejZwierc A2: *ty książki ... nowo są ná świat wydáne*, nie znamy jednak tego zwrotu w przenośnym znaczeniu ‘ujawniać’ u innych autorów ekscerpowanych przez Śl. XVI; zob. kom. II; *cicha zdrada* — nie notowane poza tym w Śl. XVI, podobny sens przymiotnika *cichy* zob. KochWr 34: *ciché praktyki [= knowania].*

s. 4/22—23 (I 3, 17—18): *cieszysz nádziejá Sercá, które mdleją* — zwrot *cieszyć nádziejá* zob. BielKron 216: *aby wždy papież jáką nádziejá ludzi cieszył; serce mdleje* — zob. też np. RejZwierc 246: *Á snadz ná to wspomniawszy czásem serce mdleje.*

s. 4/24 (I 3, 19): *przyprawujesz rogi* — ‘czynisz hardym’, zwrot nie notowany poza tym w materiałach Śl. XVI, zob. jednak liczne zwroty, w których *rogi* wyrażają hardość, jak np. *strącić rogi* (Leop Zach 1/21), *podnieść rogi* (RejZwierc 263v), RejRozpr F3: *ná lbie urosta rogi*, i podobne; zob. N. ks. przysl. s.v. *róg*; zob. też kom. II.

s. 4/25 (I 3, 20): *Ze mu áni król, áni hetman srogi* — ‘nie boi się króla ani hetmana’, konstrukcja częsta w XVI w., zob. np. PaprPan A3v: *Hánnibál Rzymiánom Nie byl ták nigdy srogi.*

s. 4/26 (I 3, 21): *Trzymaj sie ná mocy* — zwrotu takiego nie notuje poza tym Śl. XVI.

s. 4/27—28 (I 3, 22—23): *cátéj nocy Z rąk nie wypuścim* — *cátéj nocy* —

'całą noc', forma wyrażenia występująca w zdaniu zaprzeczonym, zob. np. MurzHist Dv: *całyj nocy nie spał nieboráček; z rąk nie wypuścić* — zwrot kilkakrotnie notowany w materiałach Sl. XVI, np. CzechRozm 99v: *Jozuemu nie da ich [ksiąg] nigdy z rąku wypuszczáć.*

s. 4/28—29 (I 3, 23—24): *dzień*... Gwiazdy rozpędzi co do jednej z niebá — *dzień* — jako personifikacja, zjawisko częste, zob. Sl. XVI s.v.; *gwiazdy rozpędzić* — brak poza tym tego zwrotu w Sl. XVI, por. jednak *rozpędzić ciemności* (BielKron 132v), *rozpędzać chmury* (RejZwierz 130); co do jednej — podobne wyrażenie znaleziono tylko w KochPot A3: *do jednego w głębiej potopiemi*, jedynym prócz tego zapisem konstrukcji *co do* ... w Sl. XVI jest *co do szczędu* (Leop Ier 44/27).

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 21.

s. 4/6—9 (I 3, 1—4): Dzbanie ... sen spokojny — parafraza Hor. *Carm.* III 21, 1—4:

O nata mecum consule Manlio,
Seu tu querelas sive geris iocos
Seu rixam et insanos amores
Seu facilem, pia testa, somnum

Dzbanie ... Dzbanie — Hor.: *pia testa* 'zacny dzbanie'.

Bądź płacz ... sen spokojny — dosłowne tłumaczenie Hor. w. 2—4: Bądź ... bądź — *Seu ... sive ... Seu*; Bądź płacz — *Seu ... querelas*; bądź żarty — *sive ... iocos*; bądź (gorące) wojny — *Seu rixam*; Bądź miłość — *et ... amores*. Przy zestawianiu tekstu pol. z tekstem łac. Hor. można zauważyć, że Kochanowski pomija albo dodaje przymiotniki dla uwypuklenia własnej interpretacji.

niesiesz — Hor.: *geris*.

albo sen spokojny — Hor.: *Seu facilem ... somnum*; schol.: *somnus facilis: quietus, tranquillus* 'spokojny'.

s. 4/10—13 (I 3, 5—8): Jákokolwiek ... posilić — odpowiednik Hor. *Carm.* III 21, 5—8:

Quocumque lectum nomine Massicum
Servas, moveri digna bono die,
Descende Corvino iubente
Promere languidiora vina.

Jákokolwiek ... *lano* — swobodne tłumaczenie Hor. w. 5—6: Jákokolwiek *zwa-*
no — odpowiednik Hor. w. 5—6: *Quocumque lectum nomine ... Servas*.

Przymkni sie ... á daj sie náchylic — Hor.: *Descende ... Promere*; schol.: *descende, ut ex te promas, co jest bardzo bliskie wyrażeniu Kochanowskiego.*

Chciałbym ... gości ... posilić — zmieniono tekst Hor. w. 7; gości — nawią-
zanie do zwrotu Hor.: *Corvino iubente* (Hor. podejmuje winem swego gościa *Messalę*
Korwina).

s. 4/14—17 (I 3, 9—12): I ten ... w głowie — odpowiednik Hor. *Carm.* III 21, 9—12:

Non ille, quamquam Socraticis madet
Sermonibus, te neglegit horridus:
Narratur et prisci Catonis
Saepe mero caluisse virtus.

I ten cię nie minie — tłumaczenie Hor.: Non ille ... te neglegit (schol.: contemnet).

Choć kto mądrym słynie — Hor.: quamquam Socraticis madet Sermonibus, co schol. objaśniają: cui pectus praeceptis philosophicis est refertum; philosophiae studiosus, fluens philosophiae scientia — Kochanowski określa to słowami mądrym słynie oraz poszerza myśl Hor. przez dodanie w. 11—12, pomija natomiast w. 11—12 tekstu łac.

s. 4/18—21 (I 3, 13—16): Ty zmiękczysz ... zdradę — odpowiednik Hor. *Carm.* III 21, 13—16:

Tu lene tormentum ingenio admoves
Plerumque duro, tu sapientium
Curas et arcanum iocoso
Consilium retegis Lyaeo

Ty zmiękczysz ... Nastąteczniejszego — parafraza Hor. w. 13—14: zmiękczysz — Hor.: lene tormentum ... admoves; Nastąteczniejszego — Hor.: ingenio ... Plerumque duro (por. schol.: ingenia severiora et asperiora vino leniri ac temperari); zob. kom. I.

mądrych sprawy — tłumaczenie Hor. w. 14—15: sapientium Curas (schol.: cogitationes).

i tajemną radę — tłumaczenie Hor. w. 15—16: arcanum ... Consilium.

Ná świat wydawasz — Hor.: retegis; przekład Kochanowskiego zgodny ze schol.: in lucem profers.

s. 4/22—25 (I 3, 17—20): Ty cieszysz ... hetman srogi — odpowiednik Hor. *Carm.* III 21, 17—20:

Tu spem reducis mentibus anxiiis
Virisque et addis cornua pauperi
Post te neque iratos trementi
Regum apices neque militum arma.

Ty cieszysz ... mdleją — tłumaczenie swobodne Hor. w. 17: które mdleją — mentibus anxiiis, słowo *anxius* 'zaniepokojony, trwożliwy' przetłumaczono przez zdanie. (W ten sam sposób, tj. tworząc oddzielne zdania, tłumaczy Kochanowski imiesłow.)

ubogiemu przyprawujesz rogi — przetłumaczony dosłownie Hor. w. 18: addis cornua pauperi.

Że mu áni król, áni hetman srogi — tłumaczenie swobodne Hor. w. 19—20: zamiast imiesłowów: iratos trementi — zdanie skutkowe; áni ... áni — neque ... neque; król — odpowiada wyrażeniu Hor.: apices regum (schol.: regum maiestatem); hetman — zamiast wyrażenia Hor.: arma militum 'oreż żołnierzy'.

s. 4/26—29 (I 3, 21—24): Trzymaj sie ... z niebá — odpowiednik Hor. *Carm.* III 21, 21—24:

Te Liber et si laeta aderit Venus
Segnesque nodum solvere Gratiae
Vivaeque producent lucernae
Dum rediens fugat astra Phoebus.

Trzymaj ... nie wypuścim — wersy te zastępują Hor. w. 21—22.

áż dzień — Hor. w. 24: Dum rediens ... Phoebus 'aż powracające słońce'.

Gwiazdy rozpędzi — Hor.: fugat astra.

Pieśń I 4

Komentarz I

s. 5/2 (I 4, 1): Złota to strzała i króm wszęgo jádu — *złota strzała* — zob. BielKron 24: *Kupido rozmaíte strzały ma: jedną złotą ná prawdziwą miłość, ołowiádną ná niewdzięczność, żelázná ná mocną*, zob. też kom. II; połączenie *krom wszego* ‘bez żadnego’ bardzo częste w XVI w., zob. Sl. XVI s.v. *krom*.

s. 5/3 (I 4, 2): niepochybna — ‘nie chybajúca’, zob. KlonKr F3: *niepochybnym nożem w brzuch ugodził*, zob. też KochTr 15: *luk... Niepochybny*.

s. 5/4 (I 4, 3): troski — ‘udręki, smutki’, zob. BielKron 172v: *w którym więzieniu od troski umárl*.

s. 5/5 (I 4, 4): Owszem, rádość ná sercu niewymowną czuję — *owszem* — wyraz wprowadzajúcy drugi człon przeciwstawienia, jak np. BielKom E: *Nie opuszczam cie, miła miłodości, Owszem, kocham sie w twojej piękności; radość niewymowna* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, np. OpecŻyw 38v: *Panna dóstojna przyjęła z niewymowną radością ono poselstwo; na sercu czuć* — zob. RejAp 157: *czujesz ná sercu swoim i niedowiárstwo swoje, i złoścíwe sprawy swoje*, zob. też KochTr 6: *Nie uczuwszy ná sercu ták wielkiéj żáłości*.

s. 5/6—7 (I 4, 5—6): Nie to niewola służyć, ále służyć tému, Kto twych posług niewdzięczen — miłość jako niewola w liryce europejskiej zob. kom. II, zob. też KochFr 95: „znośna niewola u wdzięcznégo páná”; przed Kochanowskim zob. Zathey i Malicki, pieśń 2, zob. też artykuł J. Krzyżanowskiego o anonimowych *Tańcach* ze zbioru Strzeszkowskiego, „Pamiętnik Literacki” XXXV, 1938, s. 28—38, tamże: posługi — służby ukochanej, serce — więzien, miłość — niewola, kochajúcy w niewoli u ukochanej, zob. też GórnDworz Dd2v: „bo one [białegłowy] stárájá sie záwdy, áby co najwięcej slug miály á izby wsztycy ... w wielkiej miłości umierájác w proch sie obracáli, ... bo ták rozumieją, iż im więcej slug ich jest zbolálych ná sercu ..., tym więtsza ich slawá jest”, zob. też KochFr 98: „Czy zgoła nie chcesz, ábyś slugę ze mnie miála?”, zob. też KochFr 64: „moje posługi U tój pániéj nieważné”. Całość zob. Zathey i Malicki, pieśń 1: „nie masz nic cięższego, jedno gdy kto słužąc czas utraci ..., gdy mu miela słužbę nie z laská pláci”; zob. też 8/25 (I 7, 4), 53/2—4 (II 21, 1—3).

s. 5/8 (I 4, 7): dzięká bądź — zob. przedruk aktu unii lubelskiej w SarnStat 1020: *Z czego bądź Pánu Bogu... chwala wieczna, á królowi... dzięká nieśmiertelna*.

s. 5/9 (I 4, 8): uchováłá — ‘ustrzegła’, zob. SeklPieś 20: *Pomsty wiecznej ... tej mie racz uchováć*.

s. 5/10 (I 4, 9): Ma to twarz twojá, páнно wszech piękniejsza, w sobie — *mieć to w sobie* — ‘mieć taką właściwość’, częsty zwrot, np. FalZiól I 17b: *Borag ma to w sobie, iż krew dobrą czymi; wszech piękniejsza* — struktury takiej nie znaleziono poza tym w materiałach Sl. XVI, znane natomiast są struktury typu *wszech nacudniejszy* (BierEz K3) i *ze wszech cudniejszy* (Prot A4v), zob. też Ganszyniec, s. 216, list z XV w.: *wszech prześliczna páni*.

s. 5/11 (I 4, 10): rad i nierad — wyrażenie częste, zob. np. BibRadz I 91a marg: *którą [mądrość Pańską] czárt i z slugámi swemi rad i nierad wyznáwác musi*.

s. 5/12 (I 4, 11): to záś niosá twé święté obyczájé — *záś* — ‘z kolei’, zob. Leop Matth 5/25: *by cie lepak twój ádwersarz nie podał sędziemu, á sędziá záś by cie nie oddal sludze urzędowemu; nieść* — ‘powodowác’, zob. np. GroicPorz k3v: *zá proste zekrwáwienie, ktore żadnej ulomności nie niesie; święte obyczaje* — w znaczeniu ‘cnotliwe’, częste wyrażenie, zob. np. BielKron 424v: *słyszác o jej [królowej Elżbiety] obyczájoch świętych ...; o świętych obyczajach ukochanej* zob. kom. II.

s. 5/13 (I 4, 12): by kto ... rączej ci sie dąje — by — 'choćby', zob. 1/6 (I 1, 1) i kom. I; *raczej* — 'chętniej', zob. np. Prot D4v: *Pod tej chorągwią stoję, tej służę naraczej; dawać się komu* — 'oddawać się do niewoli', zob. Mącz 177a: *miedzy ty wlocznie byli przy-muszami ci podchádzać, ktorzy byli zwyciężeni, ku oznajmieniu, że sie już dawáli.*

s. 5/15 (I 4, 14): znał po tobie — 'doznał od ciebie', zob. Leop Num 11/11: *przecz nie znam ląski po tobie.*

s. 5/16 (I 4, 15): wdzięczna twarz odmiany nie znála — *wdzięczny* — w naj-ogólniejszym znaczeniu 'mily', jak np. SkarŻyw 57: [pustelnik] *ukazał się ná świat ták zdrowej i wdzięcznej ... twarzy*; zob. kom. II do KochTr 2/2; *odmiany nie znać* — 'nie zmieniać się', zob. np. RejWiz 115v: *co z nim stworzono, wiecznie będzie trwáło, Aż do końca sámeo odmiany nie znáło.*

s. 5/17 (I 4, 16): Byś dobrze i Sybillę láty przerównála — *by dobrze* — 'choćby nawet', połączenie częste, jak np. w RejPos 000: *kto wierzy w mię, by też dobrze i umárł, żyw będzie*; Sybillę láty przerównála — o wieku Sybilli zob. np. BielKron 133v: „Kumaná Sybillá ... Była stára”, zob. też po Kochanowskim i za Kochanowskim PudlFr 67: „Aż Kumeą Sybillę przejdzie láty swémi”, zob. też KochTr 26: „by też dobrze była Onę dawną Sybillę wiekiem swym przeżyła”; *przerównać* — 'przewyższyć', zob. RejPs 61: *ktore [występk]i snadz przerowndły liczbę włosow motch*; zob. kom. II.

Komentarz II

Dokładnej analizy pieśni dokonała Z. Głombiowska, 1978a, s. 152—153.

s. 5/2—3 (I 4, 1—2): Złota to strzałá ... ugodziłá — nawiązanie do częstego w erotykach poetów starożytnych motywu: Amor godzący strzałą w serca kochanków, por. m. in.: Ov. *Am.* I 1, 21—26; I 2, 7—8 (*haeserunt tenues in corde sagittae, Et possessa ferus pectora versat Amor*), II 9, 13—14; Prop. II 12 (opis Amora uzbrojonego w łuk i strzały), II 13, 1—2 (*sagittis Spicula quot nostro pectore fixit Amor*); por. też Tib. II 5, 105—108. Motyw spotykany w poezji Petr., np. *S.* 133, 1: *Amor m'ha posto come segno a strale*, oraz częsty w poezji Kochanowskiego, por. m. in. El I 6, 41: *Proice letiferas, puer invidiose, sagittas*, podobne wyrażenie KochEl I 14, 5—6.

s. 5/6 (I 4, 5): Nie to niewola służyć — porównanie miłości z twardą służbą albo z niewolą jest częstym motywem starożytnej pieśni miłosnej, por. m. in. Prop. I 5, 19: *grave servitium nostrae ... puellae*; por. również Prop. II 20, 20; Tib. II 4, 1—4: *Sic mihi servitium video dominamque paratam*, Ov. *Am.* II 17. Motyw ten charakterystyczny jest również dla średniowiecznej liryki dworskiej oraz dla poezji renesansowej, m. in. dla twórczości Petr. (zob. C. S. Lewis, *The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition*, Oxford 1936), zob. *S.* 134, 5—7:

Tal m'ha in pregon, che non m'apre né serra
Né per suo mi riten né sciogle il laccio;
E non m'ancide Amore e non mi sferra.

Por. też *S.* 271, 1: *L'ardende nodo*. Por. również KochEl I 1, 35—36:

Me crudelis amor invicta compe de vinxit,
Et dominae duro tradidit imperio

a także El II 2, 27; II 9, 13 (*servire puellae*); II 11, 13—16; III 6, 18.

s. 5/7—8 (I 4, 6—7): Kto twych posług ... Nieszczęściu równa — motyw nie odwzajemnionej miłości występuje również w poezji łac. Kochanowskiego, np. El I 6, 45—46.

OBJAŚNIENIA

s. 5/10—13 (I 4, 9—12): Ma to twarz ... dáje — motyw harmonii między pięknnością fizyczną a zaletami charakteru ukochanej jest częsty w poezji Petr. (por. Brahmer, s. 45, 167). Jako przykład występowania tego motywu u Petr. można podać S. 245, 9—10:

Vedrà, s'arriva a tempo, ogni vertute,
Ogni bellezza, ogni real costume

Zob. także Petr. S. 247 i S. 269. Zob. też B. Cervo, *Il primo libro de madrigali*, Venezia 1574, s. 14: sante parole, santi costumi — o ukochanej. W poezji rzymskiej motyw ten spotyka się dość rzadko, por. np. Ov. *Am.* I 3, 13: nulli cessura fides, sine crimine mores. Natomiast twórcy starożytnych erotyków żalą się częściej na brak harmonii między pięknnością cielesną i duchową, por. np. Prop. II 24b, 18: Tam te formosam non pudet esse levem? Lepiej jeszcze tę dysharmonię podkreśla Ov. *Am.* III 11, 41—42:

Aut formosa fores minus, aut minus improba, vellem:
Non facit ad mores tam bona forma malos.

W poezji Kochanowskiego spotyka się oba motywy (tak harmonii, jak i dysharmonii między pięknnością duchową i cielesną), por. m. in. El I 4, 6—7; I 6, 11—27; II 4, 6—15; pięknność fizyczna połączona z zaletami ducha: El III 6, 19—20:

Nec tua me mansuetudo moresque modesti,
Aut teneat candor pectoris ille tui.

O złudnej pięknności zob. KochEl II 6, 5—6:

Hei mihi, cur una faciem cum forte tuerer
Non vidi mores ingeniumque tuum.

s. 5/14—15 (I 4, 13—14): Chciałbym ... łaskę — częsty w erotykach rzymskich motyw wiecznej miłości, por. m. in. Prop. I 4, 25—28 (Głombiowska, 1978a):

Non ullo gravius tentatur Cynthia damno
Quam sibi cum rapto cessat amore deus:
Praecipue nostri, maneat sic semper, adoro,
Nec quicquam ex illa quod querar inveniam.

Por. także Ov. *Am.* I 3, 2: Aut amet aut faciat, cur ego semper amem. Przykłady występowania tego motywu w poezji renesansowej przytacza Brahmer, s. 175. Jest on częsty i u Kochanowskiego, por. m. in. El III 1, 49—50:

Tecum, Pasiphile, liceat mihi vivere et olim,
In gremio vitam deposuisse tuo.

Por. także El: I 14, 62—63; II 6, 4—5; III 6, 31—32.

s. 5/16—17 (I 4, 15—16): Á bodaj ... przerówná á — przekład Prop. II 2, 15—16:

Hanc utinam faciem nolit mutare senectus
Etsi Cumanæ saecula vatis agat.

Pieśń I 5

Komentarz I

Pieśń jest pochwałą skromnych wymagań; zob. też kom. I do 4/1—2 (I 2, 25—26). s. 5/19—22 (I 5, 1—4): Któ ma swégo chlebá ..., Može nic nie dbáć o ... wysokié grody — *któ* — zapis spotykany w XVI w., zob. Sl. XVI s.v. kto; zwrot *mieć dosyć chleba* w znaczeniu 'mieć to, co konieczne' potwierdzony jest kilkakrotnie, zob.

np. RejKup e4: *Bo mi tej pracy nie trzeba, Bo też już mam dosyć chleba; wysokie grody — 'zamki', w materiałach Śl. XVI przed Kochanowskim raczej w znaczeniu 'twierdze', po Kochanowskim i za Kochanowskim zob. CzahTr [D]v: Nie dbam o wielkie dochody Ani o wysokie grody.*

s. 5/23—24 (I 5, 5—6): To pan ..., Kto przestał ná swoim — wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. przestawać, z dokumentacją od tego miejsca.

s. 5/25—26 (I 5, 7—8): znáć dáje Sam ná sie, że mu ... nie dostáje — *dawać znać na się* — 'okazywać', zob. BielKron 124: *iż ci bárbari strászą, dając znáć ná się wielką pychę; nie dostaje* — 'brakuje', bez dopełnienia niekiedy '(ktoś) ma za mało', zob. np. Mącz 100c: Egeo — Nie dostáje mi, potrzebuję, zob. też KochSat A4v: *nędzac to, kiedy już nie dostawa komu.*

s. 6/1—2 (I 5, 9—10): Siłá posiadł włości, Kto ujął chciwości — cytowane jako przysłowie w N. ks. przysl. s.v. chciwość; *ująć* — 'poskromić', zob. GrabPospR N3: *...ująwszy sobie zawziętych obyczajów złych*, zob. też RejZwierc [238]: *To jest dom spráwiedliwości, Co ujmuje złym chciwości*, w składni z biernikiem KochPs 52: *Ujmi gniew, ujmi swé zápalczywości*; zob. też kom. II.

s. 6/3—4 (I 5, 11—12): Turki zhołdowáć, Albo waleczne Tátary wojowáć — o sile i sprawności bojowej Turków zob. Czubek 418: „Bo byśmy musieli naprzód państwa naszego avita foedera z Turkiem, namocniejszym na świecie panem, połamać”; zob. też BielKron 260v: „iż oni [Turcy] przodek májąc ná świecie czasu dzisiejszego we wszelkich sprawách rycerskich, ták iż je trudno ma kto w tym podejć, chyba z Bożego dopuszczenia”; opinia o waleczności Tatarów potwierdzona w BielKron 438v: „Tátarski narod ze wszech innych ná świecie ... waleczniejszy jest”; *wojowac kogo* — składnia zgodna z normą XVI w., zob. np. PaprPan Ee4v: *Chociaż sie często kusil Polaki wojowac...*

s. 6/5—7 (I 5, 13—15): Mocą ... Wziął zá krótkié látá Król mácedoński — *mocą wziąć* — 'podbić', jak np. MiechGlab 67: *Turek ... wziął mocą ziemię Peloponesum; za krótkie lata* — 'w krótkim czasie', Śl. XVI notuje tylko po Kochanowskim w RybGęśli C2v: *Ja náuk ludzi ucze ... I ku Bogu zá krotkie przypodobniam látá; Król mácedoński — mowa o Aleksandrze Wielkim.*

s. 6/8 (I 5, 16): nań ... świát był jeden málo — *nań* — 'dla niego', *na* w znaczeniu 'dla' bardzo częste w Śl. XVI, zob. s.v.; *malo* — 'za mało', zob. RejKup aa7v: *wnetci go ja zastraszę, Niechaj jedno rejestr włożę, Na ktorem są złości jego, Malo li, mam co drugiego; calość* — zob. słowa Filipa Macedońskiego, że jego synowi Grecja nie wystarczy, o czym np. BielKron 123: „Już, synu Áleksánder, inszego sobie krolestwá nábywaj, bo cię Mácedonija nie znosi”.

s. 6/11 (I 5, 19): Sercá nie zléczą ... ziótogłowy — *leczyć serce* — zwrot biblijny, zob. RejPos 118v (za Is 61/2): *iżbych wspomagał á leczył skruszone sercá ich*; zob. kom. II.

s. 6/12 (I 5, 20): nie wybije z głowy — zob. np. GórnDworz Bb6: *kto lepiej frásunki z głowy wybić mężczyźnie ... może.*

s. 6/13—15 (I 5, 21—23): śmierć nieużyta, Tá zá gárdło chwyta Bogáté pány, jáko prosté slugi — *nieużyty* — 'nie dający się uprosić', zob. Mącz 168c: *Indeprecabilis* — Nieubłágliwy, który sie nie da uprosić, nieużyty, podobnie s.v. *inexorabilis* (270a) i *implacabilis* (302c); *śmierć nieużyta* poza tym dwukrotnie w materiałach Śl. XVI po Kochanowskim, GrochKal 19 i LatHar 638; struktura zdania z anaforycznym podjęciem podmiotu przez zaimek *ten* zob. np. WujJud 96: *Miłość, powiáda, tá więc naprawdziwsza ... spráwiedliwość jest*, zob. też KochTr 6: *Jáko oliwka mála ... Tę, jesli ...; zwrot chwytać za gárdło* w przenośnym sensie ó śmierci, też po Kochanowskim, zob. GórnTroas

37: *Jego* [Hektora] *zá gárdlo chwyta wielka zacność domu*. Motyw równości wobec śmierci w pol. piśmiennictwie co najmniej od *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* (ok. poł. XV w.), zob. np. *Średniowieczna poezja polska świecka*, oprac. S. Vrtel-Wierczyński, BN I 60, Wrocław 1952, s. 24: „Bądź ubodzy i bogaci, Wszytki ma kosa potraci”; tenże motyw u Kochanowskiego zob. też 17/26—27 (I 16, 9—10), 27/16—17 (I 24, 15—16), 43/22—23 (II 11, 17—18), KochFrag 14/5—6 (Pieś 1, 7—8), KochFrag 17/5 (Pieś 3, 41).

s. 6/16 (I 5, 24): *Áni zborguje, byś wyciągnął długi — zborgować* — w użyciu przenośnym ‘zaczekać, puścić w odwołkę, pofolgować’, jak np. Cn. Ad. 762: *Oddam ci to, nie zborgując* (cyt. za Lindem); *wyciągnąć długi* — zwrot prawniczy ‘ściągnąć należność od dłużnika’, zob. SarnStat 276: *gdy trzy lata wynidą, dług takowy nie będzie mógł być wyciągany*, tu użyty przenośnie w znaczeniu ogólnym ‘załatwić swoje sprawy’.

s. 6/17—19 (I 5, 25—27): *pr<z>edsię człowiecza Wszystk á o tym piecza*, *Áby ku złotu złotá przybywáło — przedsię* — ‘mimo to, a przecież’, zob. 4/17 (I 3, 12) i kom. I; *człowieczy* — przymiotnik bardzo często używany, choć znacznie rzadziej od równoznacznego *ludzki*; *Wszystk á o tym piecza* — ‘całe staranie o to’, zob. np. RejPos 293: *gdyż to jest wszystk á piecza ... nászá, ábychmy sie tám [do nieba] dostáli*; ku złotu złotá — może nawiązuje do przysłowiowej odpowiedzi Skarbka, posła Bolesława Krzywoustego, Henrykowi V, zob. BielKron 352: *Máło to ná mego páná złotá, przydam go ja więcej, bo to u nas ni zacz, więcej sie my w żelezie dobrym kochamy niż w zlocie, idź zloto do złotá*.

s. 6/20 (I 5, 28): *lákomému máło — lakomy* — ‘chciwy’; do całości zob. przysłowie w BielŻyw 41: „Lakomemu tak wiele nie dostawa, co ma, jako i czego nie ma”, zob. też kom. II.

s. 6/24 (I 5, 32): *sie zostoi* — ‘ostanie się’, dawna forma praes/fut od *zostać się*, zob. SarnUzn Cv: *Niechaj oni zową plewámi ... te slowá, ále sie przy tym nie zostoją*, zob. też KochTr 23: *w hordách część sie wielka ich zostoi*.

s. 6/25—26 (I 5, 33—34): *Sklep ... niedobyty ... Puści ... nity — sklep* — ‘podziemie, piwnica’, też ‘pomieszczenie do przechowywania dóbr’, zob. RejZwierc 211v: *Nikczemny to sklep, kędy skárbu niemász; niedobyty* — ‘nie do zdobycia’, zob. np. CzechEp 271: *jáko ná ... skále niedobytej ...*; zwrot *puścić nity* w znaczeniu ‘rozpaść się’ nie notowany poza tym w Sl. XVI, Cn. Th. s.v. nit notuje frazę *puszczają nity* w znaczeniu dosłownym, w sensie przenośnym ‘nie wytrwać’ zob. *Przypowieści polskie*, przez Salomona Rysińskiego zebrane, Kraków 1619, s. 60: *Rad puszcza nity sprzęt źle nabyty* (cyt. za Lindem); zob. kom. II.

s. 6/27—28 (I 5, 35—36): *winem ... Będzie zámaczał potómek twój konie — zamaczać konie* — prawdopodobnie ‘kapać konie’, zwrotu takiego nie notuje poza tym Sl. XVI; całość zob. też kom. I do 2/29—3/4 (I 1, 49—56).

Komentarz II

Pieś złożona jest z motywów zawartych w wielu odach Hor., m. in. w *Carm.* I 4, I 31, II 2, II 3, II 10, II 14, II 16, II 18, III 1, III 16, III 29, IV 7, IV 9.

s. 5/19—20 (I 5, 1—2): *Któ ... trzeb á* — por.: Hor. *Carm.* III 1, 25: *Desiderantem quod satis est*; III 16, 43—44:

bene est cui deus obtulit
Parca quod satis est manu.

Por. również: Hor. *Carm.* II 10, 5—6; II 2, 3—4; II 18, 14; III 29, 13—16; IV 9, 45—49; Hor. *Sat.* II 2, 1; II 6, 4; Hor. *Epod.* I 12, 4.

s. 5/21—22 (I 5, 3—4): Może ... grody — por. Hor. *Carm.* I 31, 3—8.

s. 5/25—26 (I 5, 7—8): Kto więcej ... nie dostaje — por. Hor. *Carm.* III 16, 17—18:

Crescentem sequitur cura pecuniam
Maiorumque fames

Por. także Hor. *Carm.* II 2, 13—14:

Crescit indulgens sibi dirus hydrops
Nec sitim pellit

s. 6/1—2 (I 5, 9—10): Siła ... chciwości — tłumaczenie Hor. *Carm.* II 2, 9—10:

Latus regnes avidum domando
Spiratum

Schol.: Latus regnes (possideas) avaritiam (cupiditatem) compescens.

s. 6/3—4 (I 5, 11—12): Trudniej ... wojować — Kochanowski nawiązuje do Hor. *Carm.* II 2, 9—12:

Latus regnes avidum domando
Spiratum quam si Libyam remotis
Gadibus iungas et uterque Poenus
Serviat uni.

Realia lac.: Gades, Poenus i daleka Libya, zostały zastąpione realiami pol.

Turki zholdować ... Tatarzy wojować — odpowiednik Hor. *Carm.* II 2, 11—12: uterque Poenus Serviat uni. „Uterque Poenus”, tj. (zgodnie ze schol.) wróg z północnej Afryki i z Półwyspu Pirenejskiego, w pieśni Kochanowskiego został zastąpiony przez Turka i Tatara, zagrażających Polsce.

s. 6/5—8 (I 5, 13—16): Mocą ... mało — nawiązanie do znanej z Plutarcha (*Żywoty sławnych mężów* — Aleksander, 5) opowieści o właściwej Aleksandrowi Macedońskiemu żądzy podbojów i sławy.

s. 6/11—12 (I 5, 19—20): Sercá ... z głowy — podobna myśl w Hor. *Carm.* III 1, 41—43:

Quodsi dolentem nec Phrygius lapis
Nec purpurarum sidere clarior
Delenit usus

Por. także Hor. *Carm.* II 16, 9—12.

s. 6/13—16 (I 5, 21—24): Więc śmierć ... długi — podobne myśli o nieuchronności śmierci również częste są u Hor., por. m. in. *Carm.* I 4, II 3, II 14, II 18, III 1, *Sat.* II 6.

s. 6/15 (I 5, 23): Bogaté pány, jáko prosté slugi — odpowiednik Hor. *Carm.* III 1, 14—15:

aequa lege Necessitas
Sortitur insignes et imos

Por. też *Carm.* II 14, 11—12:

sive reges
Sive inopes erimus coloni.

Podobnie Hor. *Carm.* I 4, 13—14:

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres.

Por. również Hor. *Carm.* II 3, 21—24; II 18, 29—34; Hor. *Sat.* II 6, 94—95.

s. 6/17—20 (I 5, 25—28): Lecz pr<z>edsię ... mało — nawiązanie do znanego przysłowia: *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit* (Iuv. *Sat.* 14, 138); por. też znane i w pol. tłumaczeniu (kom. I) powiedzenie zaczerpnięte z Sen. *Controv.* 3, 18: *Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet*; por. również: Hor. *Epist.* I 2, 56: *Semper avarus eget*; Hor. *Carm.* III 16, 17—18:

Crescentem sequitur cura pecuniam
Maiorumque fames

Sen. *Epist.* 119, 6: *Qui multum habet, plus cupit.*

s. 6/21—24 (I 5, 29—32): Wszystko ... dómie — podobna wypowiedź w Hor. *Carm.* II 14, 21—22:

Linquenda tellus et domus et placens
Uxor

s. 6/25—28 (I 5, 33—36): Sklep ... konie — por. Hor. *Carm.* II 14, 25—28:

Absumet heres Caecuba dignior
Servata centum clavibus et mero
Tinguet pavementum superbo,
Pontificum potiore cenis.

W w. 36 pieśni jest też bardzo luźne nawiązanie do Hor. *Epod.* 16, 11—14 (podobieństwo tego ustępu do cytowanej wyżej strofy *Carm.* II 14 zauważa Lamb.). Warto też przypomnieć znane od średniowiecza przysłowie: *Pater avarus, filius prodigus* (H. Marsi, *Stephanium*, [w:] *Comoediae*, XV w.).

Pieśń I 6

Komentarz I

Pieśń jest swobodnym przekładem Hor. *Carm.* III 27, 13—64; zob. kom. II.

s. 7/1 (I 6, 1): twa drógá, miła — *droga* — ‘podróż’, zob. np. Goski A2: *Dnia tego ... drogi nie poczynaj, bo jest zły czas*; *miła* bez rzeczownika — stały sposób zwracania się do ukochanej, zob. wiele przykładów w Sl. XVI s.v. *miły*, znac. 1.a.a.

s. 7/2 (I 6, 2): przeciw twojej woli — wyrażenie *przeciw woli* ‘wbrew woli’ w materiałach Sl. XVI najczęściej w odniesieniu do Boga, jak np. RejPs 16v: ... *które by były przeciw wolej a zakonowi Twemu świętemu*.

s. 7/3 (I 6, 3): Z méj strony bodaj wszystko dobré miałá — *z mej strony* — ‘jeżeli o mnie chodzi’, zob. Mącz 192d: *Per me tibi licet ... — Z mojej strony możesz ...*; bodaj ... miałá — dość często używana w XVI w. dawna bezkońcówkowa forma 2 osoby sg trybu przypuszczającego, zob. np. Sl. XVI s.v. *chcieć* (fleksja); *mieć wszystko dobre* — wariant częstego zwrotu *mieć wszego* a. *wszystkiego* (*dobrego, dobra*) *dosyć*, zob. np. HistRzym 53: *ácz mam wszego dobrego dosyć*; przykład z tej pieśni jest jedynym w Sl. XVI zapisem tego zwrotu skierowanym wprost do adresata; zob. kom. II.

s. 7/4 (I 6, 4): sie ... obracáá — ‘przebywała’, wszystkie pozostałe zapisy tego znaczenia w materiałach Sl. XVI dotyczą wojska, zob. BielKron 227v: *posłáli szpiegi, gdzie sie Bureński obráca*; zob. kom. II.

s. 7/5—6 (I 6, 5—6): wiatry wstájá, ... chmury sie miészájá — *wiatry wstają* —

fraza często używana, zob. np. BibRadz 3. Reg 18/45: *Oto się zaćmiło niebo ... obłoki i wiatr wstał; mieszać się* — 'kłębić się', zob. np. RejWiz 151v: *Gdy sie [wiatry] mocno mieszając o się uderzają*; zob. kom. II.

s. 7/7—8 (I 6, 7—8): co umie morze i szalony Wicher, ná wody słone uniesiony — fraza typu *co umie* dość częsta w materiałach Sl. XVI, znaczy 'co potrafi', z założeniem, że potrafi coś groźnego, jak np. SkarŻyw 263: *bo jeszcze nie wiedzieli, co śmierć umie; szalony wicher* — zob. podobne: *szalone morze* (RejWiz 12), po Kochanowskim zob. *szalony wiatr* (WisznTr 12), *szalona burza* (SzarzRyt D4), zob. też KochTr 15: *wiatrom szalonym; wody słone* — 'morze', w tym znaczeniu w materiałach Sl. XVI po Kochanowskim i za Kochanowskim, np. GrochKal 11: *I ciebie ... Mokra śmierć poda w słonych wod zatopy; uniesiony* — w materiałach Sl. XVI nie znajdujemy przykładów wyjaśniających takie użycie.

s. 7/9 (I 6, 9): srogich pohánców — *srogi* — 'zły, straszny, groźny', przymiotnik o bardzo różnorodnej łączliwości w XVI w., tradycyjny epitet Turków i Tatarów, zob. np. BielSen 16: *Áby ... tym srogim poháncom* [tj. Tatarom] *spolnie odpieráli*; zob. kom. II.

s. 7/11 (I, 6, 11): Morze miészając — *mieszać* — 'kłębić, wzburzać', zob. Wrób-Zolt 64/8: *Tys jest, który mieszasz głębokość morską*.

s. 7/11 (I, 6, 11): huczają srogié wały — *huczeć* w odniesieniu do fal Sl. XVI notuje tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. np. KochPs 141: *Niech huczają rzeki; srogie wały* — 'wielkie, groźne fale', zob. podobnie *srogie nawalności* (BudBib Sap 14/1), zob. też Leop Is 57/20: *jáko morze wrzące, które sie nie może upokoić i wylewają wały jego*; zob. kom. II.

s. 7/12 (I 6, 12): brzeźné w gruncie wzdrygają sie skály — *brzeźny* — forma notowana w Sl. XVI ponadto z Mącz, np. 196a: *Littoreus — Brzeźny*, co ku brzegowi należy, a także 314a: *Portunus ... — Brzeźny bóg; grunt* — 'podstawa', zob. podobnie HistAl K7v: *przeszli aż do gruntu jednej gory; wzdrygać się* — 'drgać', w materiałach Sl. XVI poza tym tylko w odniesieniu do żywych istot; zob. kom. II.

s. 7/13 (I 6, 13): Tákci sie biédnej Europie dostało — nawiązanie do mitu o Europie, notuje go BielKron 48v: „Europá krolewná ..., tá była niepospolitej urody, spodobała sie Jupiterowi, á gdy k niej inaczej nie mógł przyć, posłał Merkuryjuszá z Krety wyspu do Fenicyjej, áby sie przemienił w wołu á pánnę uniosł po wodzie morzem, który tak uczynił. Szczedli [= znalazł] ją, gdy z pánkami grálá ná brzegu, gdzie pásono dobytek, Merkuryjusz ... przemienił sie w wołu pięknego ... Widząc go pánná Europá tak pięknego, láskáwego, wsiádlá nań, on potym z nią skoczył w wodę i przyplýnął z nią z Fenicyjej do Krety”; *dostać się* — 'przydarzyć się' (o złych wydarzeniach), zob. MurzHist L3v: *patrząc, co się nieposłusznemu Spierze dostało, KochTr 6: Tákci sie méj namilszėj Orszuli dostało*; zob. kom. II.

s. 7/14 (I 6, 14): wołu ... przysiéść máło — *wól* także w znaczeniu 'byk', jak w BielKron 276: *Drudzy rozumieją, iż rzeczona Italiya od wielkości wołow cudnych, które sie tam rodzą, bo itá po grecku woły nie rzezáne*, zob. też cytat w kom. I do 7/13 (I 6, 13); *przysiéść czego* — 'usiąść na czymś', materiały Sl. XVI nie notują innych użyć w tym znaczeniu; *mało* — 'na krótko', zob. RejJóz O5v: *Chodźcież sam, panowie goście, hajwu na pokój mało*.

s. 7/15 (I 6, 15): Bo sie z nienaglá przymknął — *z nienaglá* — 'stopniowo, powoli', zob. np. GlabGad E8v: *niedobrze jest gwałtowne picie, ale z nienaglá, iż tak po trosze wsiąka w żołądek; przymknąć się* — 'zbliżyć się', zob. 4/12 (I 3, 7) i kom. I; zob. też kom. II.

s. 7/16 (I 6, 16): ják płynie, tak płynie — konstrukcja podkreślająca ciągłość, zob. np. GórnDworz T7: *á sam jáko idzie, tak idzie sznur ciągnąc w kolo*.

s. 7/20 (I 6, 20): Strách serce ujął, á w oczu pláč rzewny — *ując* w odniesieniu do uczuć, zob. np. KlonWor 51: *Skoro ich teskność ujmie*, podobnie zob. BielKron 16: *zjął strách okoliczne ludzi*, zob. też KochTr 9: *Z každého křatá žalost človekã ujmuje*; w oczu — właściwa forma liczby podwójnej; *rzewny* — ‘żalostny’, jak np. OpecŻyw 116: *jęła rzewnym głosem mowić*; wyrażenie *placz rzewny* materiały Sl. XVI notują po Kochanowskim z GórnTroas 12: *Nowa przyczynã rzewniejszy pláč rodzi*, zob. też KochPs 101: *mój rzewny pláč*.

s. 7/22 (I 6, 22): Z ... tesknicie włosy tãrgãc jęłã — *tesknicã* — ‘smutek’, jak np. Leop Ps 37/7: *cãły dzien chodzilẽm w tesknicy* [contristatus]; włosy tãrgãc — rwanie włosów jako wyraz rozpacz, zob. np. SkarŻyw [197]: *drudzy rozumieli, iż zã tãkã przygodã włosy nã sobie i szaty tãrgãc ... miãłã*.

s. 7/23 (I 6, 23): Ojczẽ ... lãskãwy — *lãskãwy* — często w użyciach wyrażających szacunek, zob. Sl. XVI s.v.

s. 7/24 (I 6, 24): zbyłã prze mẽ głupiẽ sprãwy — *zbyc* — ‘stracić’, zob. np. PaprPan Hh4: *řãk skoro cnotliwego tego pãnã zbyli*, zob. też KochTr 6: *zbywszy siły przyrodzonẽj*; *sprãwy* — ‘uczynki’, zob. 2/6 (I 1, 26) i kom. I.

s. 7/25 (I 6, 25): Com ja tu miãłã czyniã ...? — zdanie pytajne z czasownikiem *mieã* i z bezokolicznikiem zwrócone do siebie samego jest dość częstã konstrukcjã wyrażajãcã negatywnã emocjẽ, tu w znaczeniu bliskim dzisiejszemu ‘po co tu jestem?’, zob. np. SkarŻyw 283: *cożem ja tu w tãk zlem krãju czyniã miãł?*

s. 7/26 (I 6, 26): Mãlo ... pãnieñskiẽj winie — *mało* — ‘za mało’, zob. 6/8 (I 5, 16) i kom. I; *pãnieñski* — w odniesieniu do nakazów moralnoñci obowiãzujãcych pãnnẽ, zob. też np. w StryjKron 406: *iż w wiẽtszej wãdze u niej uczciwoñc pãnieñska bylã niż żywot doczesny*; zob. kom. II.

s. 7/27 (I 6, 27): nã jãwiż plãczẽ ... lekkoñci — *nã jãwi* — miejscownik rzeczownika żeñskiego *jãw*, częstszej z dwu obocznych form *jãw* || *jãwa*, zob. Sl. XVI s.v., zob. też KochTr 13; *plãcãc czego* — skłãdnia wielokrotnie potwierdzona, np. BierEz G4v: *řmierci mężowej plãkãłã*; *lekkoñc* — ‘hañba’, zob. GórnDworz T8: *biaległowie tãk to jest wielka i hãniebna lekkoñc, iż o ktorej raz tã slãwã rozpusty á bezwstydu głośno wynidzie ...*

s. 7/28 (I 6, 28): pokusã ludzi krom winnoñci — *pokusa* — ‘diabelskie zwidy’, zob. np. RejPos 269v: *gdy ta řwięta Pãnnã bylã zãtrwożonã, użrzawszy onego ánjolã ..., mmimãjãc, áby jãkã obluďã ábo jãkã pokusã do niej przyszlã*; *krom winnoñci* — ‘bez winy’, jak w LibMal 1553/176v: *ksiãżẽ Hannusz ... jest ji dzierzał w wiẽzieniu ... okrom jego winnoñci*, zob. też KochZuz A3: *wolẽ bez winnoñci ... zginãc*; zob. kom. II.

s. 7/29—30 (I 6, 29—30): przez wrotã koñciãne wychodzi ..., sny dziwnẽ przywodzi — o koñcianej bramie, oknie Hadesu, ktorã wychodzã na řwiat sny nie sprawdzãce siẽ, zob. BielSen 11: [aby] *twój sen precz nie lecial przez wrotã koñciãne*, zob. też KochTr 15: *sen obluďny ...*, *Który koñciãnym oknem wylãtuje*, zob. też KochFr 87: *Niżby mi ciẽ byl poslal ... Wroty sen rogowẽmi*, zob. kom. II; *sny dziwnẽ* — częste wyrażenie, zob. np. FalZiol III 17a: [bób] *mozgowi jest niedobry, dziwne sny nañ przywodzãc*; zob. kom. II.

s. 7/31 (I 6, 31): przez morze sie plãwiã — *plãwiã siẽ* — ‘płynãc okrẽtem’, zob. RejZwierz 45: *Potym sie w ich okrẽciach do Rodys plãwilã*, zob. też ten zwrot w BielŻyw 36: *Symonides ... przez morze sie plãwil*.

s. 7/32 (I 6, 32): nãd polnẽmi kwiatkãmi sie bãwiã — *bãwiã siẽ* — ‘zajmowaã siẽ, spẽdzcã czas’, np. GórnDworz D6v: *żeby sie ábo do muzyki przysiadł, ábo tãncowãł, ábo wdỹ rozmowã sie jãkã z pãnnãmi bãwil*, w skłãdni *nãd* czym poza tym tylko w innym odcieniu, np. ReszPrz 103: *dlużej siẽ nãd tym bãwiã ... nie chcẽ*; *polne kwiatki* — wyrażenie

dosyć też kościo notowane w Sl. XVI, jak np. BielKom C7: *moje miłe dziatki, Roście ku ozdobienu jako polne kwiatki*.

s. 8/1 (I 6, 33): By mi sie ... dostał jako w ręce — zwrot notowany w Sl. XVI kilkakrotnie po Kochanowskim, np. SiebRozmyśl H3v: *gdy się już kátóm dostał w ręce*, przedtem wariant tego zwrotu zob. PaprPan Aav: *nászemu Iwoni gdyby sie w garść dostał*.

s. 8/2—3 (I 6, 34—35): byłby w táki(é)j męce, Żeby mu ze lbá musiały spaść rogi — zwrot *być w męce* notowany w Sl. XVI też 2 r. z PaprPan, np. V2: *nieraz u Sieniauskich [Turcy i Tatarzy] tu bywáli w męce*, zob. też Koch Phaen 8: *i w niebie [Andromeda] jest w swęj dawněj męce*; fraza *ze lba spadają rogi* w znaczeniu ‘(ktoś) stracił hardość’ jest wariantem częstych podobnych jednostek frazeologicznych, zob. 4/24 (I 3, 19) i kom. I, zob. też KochOdpr Cv: *Umykác rogow trzebá*.

s. 8/4 (I 6, 36): u mnie ... drogi — składnia potwierdzona w Sl. XVI, zob. np. Górn-Dworz Mm2: *ktora już droższa u niego, niż on sam u siebie*.

s. 8/6 (I 6, 38): śmierci odkładając — *odkładać* w znaczeniu ‘zwlekać z czymś’ ma składnię z biernikiem; przy traktowaniu formy *śmierci* jako biernika liczby mnogiej należałoby przyjąć sens ‘zwlekać wybierając różne śmierci’, tj. różne jej sposoby, zob. w. 14—17 (46—49); *śmierci* może być tu również celownikiem liczby pojedynczej, wówczas przyjmowalibyśmy sens ‘mówiąc do śmierci: „Nie teraz”’, por. B. Paprocki, *Kolo rycerskie*, b.m. ir., s. Ov: *Mówili przyjaciele, aby się spowiadał, On wszystko jutro, jutro kaplanom odkładali* (cyt. za Lindem); zob. kom. II.

s. 8/8 (I 6, 40): nágo — może ‘bez jakiegokolwiek osłony’, zob. Mącz 283c: *Patens vulneri equus — Nági, nie mający zbroje, kirysu*.

s. 8/9 (I 6, 41): piękna twarz przypádnie — ‘pokryje się’, jak np. w RejWiz 22: *proporzec prochem przypadł*; w odniesieniu do twarzy nie notowane poza tym w Sl. XVI; zob. kom. II.

s. 8/10 (I 6, 42): zupełnému — zapewne ‘pełnemu, jędrnemu’, jak np. SkarŻyw 57: [pustelnik po 20 latach] *ukazał się ... ták ... zupełnej twarzy ...*, zob. też Cn. Th.: *Zupélny — ... solidum corpus et succi plenum*; zob. kom. II.

s. 8/12 (I 6, 44): po pustyniach rozniosą mé kości — *pustynia* — ‘pustkowie’, zob. np. WierKróc A4: *pustynie podolskie*; zob. podobnie KochPs 90: *mártwé członki żywierz głodny rozwleczę*.

s. 8/13 (I 6, 45): Nikczemna dziewko — ojciec ci przyciska — *nikczemny* — ‘nic niewart’, jak w RejPos 13 marg: *Jáko nikczemne są stany á dostojenstwá światá tego; dziewka — ‘dziewczyna, córka’, wyraz nie mający zabarwienia ujemnego, jak też np. w BielKron 298v: tám św. Urszule z jedennaścíą tysiąc dziewczyń zábili*, lub HistAl G5v: *Aleksander wziął sobie za żonę Roksanę, dziewczkę Daryjusa cesarza; przyciskać* — może w znaczeniu bliskim dzisiejszemu ‘naciskać’, jak w Mącz 236a: *Multus in eo fuit ... — Bárzo dokuczal, bárzo przyciskał z tą rzeczą*; konstrukcja z celownikiem prócz tego w innym odcieniu, zob. WujJud A4v: *choć nam nieprzyjaciel żaden jeszcze nie przyciska*.

s. 8/14—17 (I 6, 46—49): Strzyma cię ... Jedliná i pás zániesiony w cále; ... Daj sie w moc wiatróm á skocz z góry — chodzi o powieszenie się na przepasce lub skok ze skały, najczęstsze sposoby samobójstw kobiet przekazane przez literaturę antyczną, np. samobójstwo Jokasty, Antygony; pás zániesiony w cále — ‘przepaska doniesiona w całości, bez szwanku’, zapewne ironicznie, ponieważ pas to także symbol dziewictwa, zob. de Vries s.v. *girdle* z powołaniem się na Ier 2/32, zob. też Mącz 50b: *Cestus — Pás á opasanie álbo upominek miłości; w cale* — zob. Leop Dan 14/16: *rzekl krol: W cále [Salva ne] są pieczęci, Dánielu? On odpowiedział: W cále, krolu*; sens fragmentu: ‘utrzyma cię jedlina i nienaruszony pas [na nią zarzucony]’, zob. też kom. II; *dać się w moc wiatrom* —

podobne zwroty w materiałach Śl. XVI poza tym tylko o sytuacji żeglugi, jak np. HistRzym 34v: *wsiadwszy w okręt á poruczywszy sie wiatrom ...*

s. 8/19 (I 6, 51): Królewska dziewczka — wyrażenie notowane w Śl. XVI, zob. np. BielKron 56v: *z krolewską dziewczką Deidámjã.*

s. 8/19—20 (I 6, 51—52): być w ręce dána Srogiéj pogánce, winná bywszy páná — *srogi* — tradycyjny epitet przy wyrazie *pogánin*, zob. 7/9 (I 6, 9) i kom. I, zob. też KochProp 10: *bitwę zwodzisz z pogáminem srogim; poganka* — o barbarzyńcach, por. BielSpr 11: ... *przeciw poganom, ktore oni [Rzymianie] zwáli barbari*; winná — 'godna', zob. podobne znaczenie *wimien* 'zasłużył, jest godny' w KrowObr 53 marg: *Człowiek żadny nie wie, jesli láski álbo gniewu wimien*; bywszy — imiesłów czasu przeszłego czynny od *być*, wielokrotnie notowany w Śl. XVI.

Komentarz II

Pieśń jest swobodnym przekładem Hor. *Carm.* III 27, 13—64.

s. 7/3—4 (I 6, 3—4): Z méj strony ... będziesz obracála — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 13—14:

Sis licet felix, ubicumque mavis,
Et memor nostri, Galatea, vivas

bodaj wszystko dobré miála — Hor.: *Sis licet felix*; bodaj — *licet*.

Kędy się kolwiek będziesz obracála — omówienie zwrotu Hor.: *ubicumque mavis*, zgodne ze schol. (Land.): *Quocumque proficisci ... mavis* 'Dokądkolwiek wolisz się udać'.

s. 7/5—8 (I 6, 5—8): Lecz ... uniesiony — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 17—20:

Sed vides, quanto trepidet tumultu
Pronus Orion. Ego quid sit ater
Hadriae novi sinus et quid albus
Peccet Iapyx.

Lecz sámá widzisz — odpowiednik Hor. w. 17: *Sed vides*.

jákie ... sie miészają — odpowiednik Hor. w. 17—18: *quanto trepidet tumultu Pronus Orion*; wiatry — zamiast Hor.: *Orion*; tekst pol. rozbudowano w porównaniu z lac. tekstem ody, uwzględniając uwagi schol.

chmury sie miészają — Hor.: *quanto trepidet tumultu*; *tumultus* rozumiano jako 'mieszanie się chmur' zgodnie ze schol.: *tumultus* — *tempestatas, motus aeris ex vento* 'spowodowany wiatrem ruch powietrza — chmur'.

Ja wiem ... uniesiony — odpowiednik Hor. w. 17—18: *Ja wiem — Ego ... novi*; co umie — *quid sit*; morze — *Hadriae ... sinus*; *Wicher* — *Iapyx*. Imiona własne tekstu Hor. zastąpiono określeniami ogólnymi. Fraza *co umie* tekstu pol. zastępuje lac.: *quid sit ... et quid ... Peccet* — nastąpiło ściągnięcie dwóch czasowników zeugmą. Inne zmiany wobec tekstu Hor. to: 1) zastąpienie lac. przymiotników *ater* 'czarny', *albus* 'biały' przymiotnikiem określającym nie barwę, lecz siłę: *szalony (wicher)*; 2) poszerzenie pol. tekstu jakby glossą do czasownika *peccet*: *co umie ... Wicher, ná wody slóné uniesiony*.

s. 7/9—12 (I 6, 9—12): Niech żóny ... skály — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 21—24:

Hostium uxores puerique caecos
Sentiant motus orientis Austri et
Aequoris nigri fremitum et trementes
Verbere ripas.

żóny srogich pohánćów — Hor.: Hostium uxores.
i dzieci — Hor.: puerique.

Niech ... Doświadczą — Hor.: Sentiant.

jakim pędem wicher leci — Hor. w. 22: motus orientis Austri 'ruch wzbudzonego wiatru Austra'; imię wiatru *Auster* zastąpiono określeniem ogólnym *wicher*. Należy zauważyć, że Kochanowski przy tłumaczeniu tekstu łac. opiera się na rzadko w XVI w. przyjmowanej lekcji: *Austri* (*Auster* 'wiatr południowy'). Większość XVI-wiecznych edycji *Carm.* przyjmuje lekcję: orientis Haedi.

huczą srogie wály ... wzdrygają się skály — w przekładzie pol. zamiast rzeczowników (*motus, fremitum, trementes ... ripas*) Kochanowski wprowadza czasowniki, rozbijając zdanie na szereg zdań krótkich, co lepiej oddaje grozę burzy morskiej; huczą — Hor.: fremitum 'huk'; huczą srogie wály — Aequoris nigri fremitum 'huk pociemniałego morza'. Przekład Kochanowskiego jest zgodny z komentarzami schol. (Land., Lamb.); srogie — nigri, schol.: nigri — noxii ('szkodzący'); wály — Aequoris, schol.: undarum 'wałów, bałwanów morskich'.

brzędne ... skály — Hor.: ripas; schol.: littora 'brzezi'; wzdrygają się — odpowiednik Hor.: trementes (imiesłów przetłumaczono jako formę osobową czasownika). Kochanowski w. 23—24 ody Hor. rozumie inaczej niż niektórzy interpretatorzy XVI w.: łączy imiesłów *trementes* z *ripas* 'brzędne skály', a nie z *uxores*, jak to błędnie uczyniło kilku ówczesnych komentatorów. W swym rozumieniu tekstu zgodny jest Kochanowski z filologami XX w. oraz z Lamb. (XVI w.), który do w. 23—24 podał następujące objaśnienie: Ripas, quae videntur tremere undarum ictu et fluctibus conquassatae 'Skály, które jakby wzdrygały się wstrząsane uderzeniami wzburzonych fal'.

s. 7/13—17 (I 6, 13—17): Tákci sie ... niebogá — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 25—28:

Sic et Europe niveum doloso
Credidit tauro latus et scatementem
Beluis pontum mediasque fraudes
Palluit audax.

Tákci sie biédnej Europie dostało — odpowiednik Hor.: Sic et Europe.
Jeno że wołu chciałá przysięść máło — odpowiednik Hor. w. 25—26: niveum ... latus. Kochanowski parafrazuje to zdanie Hor., pozostawiając tylko jego myśl zasadniczą, z nienaglá — zamiast Hor.: doloso (doloso ... tauro 'podstępnemu bykowi').

przymknął ... bez łodzie — parafraza Hor. w. 26—27; ze słów: scatementem ... pontum, Kochanowski tworzy cały obraz.

Á tá dopięro zléklá sie, niebogá — odpowiednik Hor. w. 28: zléklá sie — Palluit; schol.: vehementer timuit 'bardzo się przestraszyła'; niebogá — tym wyrazem zastąpił Kochanowski określenie Hor.: audax 'zuchwała'.

s. 7/18 (I 6, 18): Gdzie pojrzzy ... trwogá — parafraza Hor. *Carm.* III 27, 31—32:

Nocte sublustri nihil astra praeter
Vidit et undas.

Gdzie pojrzzy, zewsząd morze — Hor.: nihil Vidit ... praeter undas.

s. 7/21—25 (I 6, 21—25): Á gdy ... w téj kráinie — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 33—36:

OBJAŚNIENIA

Quae simul centum tetigit potentem
Oppidis Creten, „pater, o relictum
Filiae nomen pietasque” dixit
„Victa furore”.

Á gdy ... przyplýnęła — Hor.: simul [= simulatque] ... tetigit 'gdy dotknęła (brze-
gów Krety)'.
do sławnéj Kréty — Hor.: potentem ... Creten (schol.: nobilem 'sławnej').

Z wielkiéj tesknice włosy targać jęła — nawiązanie do Hor. w. 36: Victa
furore 'opanowana szałem'.
Skárżąc się — Hor. w. 35: dixit 'powiedziała' (zamiast imiesłowu forma osobowa);
zamiast pol. odpowiednika czasownika *dicere* w tekście Kochanowskiego skárżąc się —
gemescens, zgodnie ze schol.: Europae gemescentis verba.

Ojczye mój laskáwy — Hor.: pater; Kochanowski poszerzył ten zwrot przy-
miotnikiem laskáwy.

Którégom zbyła — odpowiednik Hor. w. 34—35: o relictum Filiae nomen 'o wzgar-
dzone przeze mnie imię córki' — Kochanowski myśl tę wyraża krócej; schol. objaśniają
w. 34—35 Hor.: nomen ... relictum = neglectum a filia.

prze mé głupię sprawý — zamiast Hor. w. 36: Victa furore (do zwrotu tego na-
wiązał już Kochanowski w w. 22: Z wielkiéj ... jęła); schol. (Lamb.): furore — insano
amore 'z powodu głupiej miłości'.
s. 7/25—28 (I 6, 25—28): Com ja ... winności — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27,
37—41:

Unde quo veni? Levis una mors est
Virginum culpa. Vigilansne ploro
Turpe commissum an vitii carentem
Ludit imago
Vana

Com ja tu miała czynić w téj kráinie? — poszerzone pytanie Hor. w. 37:
Unde quo veni?

Máło jest jedná śmierć pánieńskiéj winie — tłumaczenie dosłowne Hor.
w. 37—38: Máło jest — Levis ... est; jedná śmierć — una mors; pánieńskiéj wi-
nie — Virginum culpa. Schol. (Land.) tak rozumieją sens tego zdania: Sententia est quod
peccatum a virgine commissum maius sit quam una morte posse puniri 'Zbyt wielki jest
występek popełniony przez dziewicę, ażeby jedna tylko śmierć mogła być dostateczną
karą'.

Ále ná jáwiż płacząc — tłumaczenie Hor. w. 38: Vigilansne ploro.

swéj lekkości — odpowiednik Hor. w. 39: Turpe commissum 'Haniebny występek
(opłakuję)'.
Czy mię pokusá ludzi króm winności — tłumaczenie Hor. w. 39—41: Czy —
an; pokusá — imago Vana (Lamb.: species falsa); króm winności — vitii carentem;
schol. (an) sine vitio sum '(czy) jestem bez winy'.

s. 7/29—32 (I 6, 29—32): Którá ... się báwić — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27,
41—44:

quae porta fugiens eburna
Somnium ducit? Meliusne fluctus

Ire per longos fuit an recentes
Carpere flores?

Która przez wrotá kościané wychodzi — tłumaczenie Hor. w. 41: Która — quae; przez wrotá kościané — porta ... eburna; wychodzi — fugiens (u Kochanowskiego zamiast imiesłowu forma osobowa); czasownik *fugere* 'uciekać' przetłumaczono jako *wychodzić* — *exire*, czasownik *exire* wprowadził Lamb. w komentarzu do w. 41: per eburneam portam falsa somnia dicit exire. Według wierzeń starożytnych (Hom. *Od.* XIX 562—567, Verg. *Aen.* VI 893—896) przez bramę rogową (cornea) wychodziły z podziemia sny prorocze, przez bramę z kości słoniowej (eburnea) — sny zwodnicze (falsa), zob. kom. I. przywodzi — tłumaczenie Hor. w. 42: ducit.

Lepiej li było — tłumaczenie Hor. w. 42—43: Meliusne ... fuit.

przez morze sie pláwić — tłumaczenie Hor. w. 42—43: fluctus Ire per longos.

Czy nád polnémi kwiatkámí sie báwić — odpowiednik Hor. w. 43—44 z zastosowaniem odmiennego zwrotu: an recentes Carpere flores? 'czy zrywać świeżo rozkwitłe kwiatki?'

s. 8/1—4 (I 6, 33—36): By mi ... drogi — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 45—48:

Siquis infamem mihi nunc iuvenum
Dedat iratae, lacerare ferro et
Frangere enitar modo multum amati
Cornua monstri.

By mi sie teraz dostał jáko w ręce — tłumaczenie Hor. w. 45: Siquis ... mihi nunc; dostał — tłumaczenie Hor. w. 46: dedat (Kochanowski wprowadza inny wyraz wymagający innej składni: *dostać się*, u Hor.: 'jeśliby mi ktoś dał').

wól bezecny — tłumaczenie Hor. w. 45: infamem ... iuvenum (*infamis* 'bez czci, okryty hańbą').

byłby w táki, é j męce — Kochanowski sformulowaniem ogólnym zastępuje zwrot Hor. w. 46—47: lacerare ferro ... enitar 'chciałabym rozedrzeć (rozszarpać) go mieczem'.

Żeby mu ze lbá musiały spáść rogi — zdanie Hor. w. 46—48: lacerare ... et Frangere enitar ... amati cornua, zostało zastąpione konstrukcją złożoną ze zdania skutkowego *Żeby mu ...* i przyzwalającego *Chociaż był ...* (8/4 (I 6, 36)). We współczesnych Kochanowskiemu edycjach ód Hor. w *Carm.* III 27, 48 wydawcy przyjmują lekcję: cornua tauri (Lamb.), lub: cornua monstri (Land., tak samo edycje XX w.). Kochanowski w przekładzie pol. zastąpił rzeczownik zaimkiem *mu*.

Chociaż był ... ták drogi — tłumaczenie Hor. w. 47: multum amati (imiesłów przetłumaczono jako zdanie przyzwalające).

niedawno — tłumaczenie Hor.: modo; schol.: paulo ante.

s. 8/5—8 (I 6, 37—40): Nie miałám ... stoję — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 49—52:

Impudens liqui patrios Penates,
Impudens Orcum moror. O deorum
Siquis haec audis, utinam inter errem
Nuda leones

Nie miałám wstydu dóm swój opuszczając — tłumaczenie Hor. w. 49: dóm swój — Hor.: patrios Penates (schol.: patriam, domum).

I teraz nie mam — zdanie to wprowadził Kochanowski zamiast powtórnego u Hor. w. 50: Impudens.

OBJAŚNIENIA

śmierci odkładając — odpowiednik Hor. w. 50: Orcum moror, u schol.: demoror mortem 'odwlekając śmierć' (Orcus — bóg śmierci; Land.: Orcum id est Plutonem pro morte posuit).

Boże mój, jeśli słyszysz — odpowiednik Hor. w. 50—51: O deorum Siquis ... audis 'Jeśli któryś z bogów słyszysz'. Niektóre edycje XVI-wieczne mają lekcję: audit — 'Jeśli któryś z bogów słyszy', Kochanowski wybrał lekcję: audis — tak jak edytor Lamb.

prośbę moją — zamiast Hor. w. 51: haec (zaimek zastąpiono w tekście pol. rzeczownikiem).

Niechaj dziś nągo w pośrzodku lwów stoję — odpowiednik Hor. w. 51—52; dodano nie istniejące w tekście łac. słowo *dziś*; *stoję* zastępuje użyty przez Hor. czasownik *errem* ('niechaj błędę wśród lwów').

s. 8/9—12 (I 6, 41—44): Pierwój ... kości — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 53—56:

Antequam turpis macies decentes
Occupet malas teneraeque succus
Defluat praedae, speciosa quaero
Pascere tigres.

Pierwój niż pleśnią piękna twarz przypadnie — tłumaczenie Hor. w. 53—54: Pierwój — Antequam; pleśnią — macies; piękna twarz — decentes ... malas; przypadnie — Occupet (dosłownie: 'zajmie').

Izupełnému ciału krasą spądnie — odpowiednik Hor. w. 54—55; por. objaśnienie schol. do tych wierszy: succus: pulchritudo corporis ut solidum et suci plenum; corpus solidum 'ciało krzepkie'; spądnie — odpowiednik Hor.: Defluat.

wilcy — zamiast Hor.: tigres.

w tej gładkości — Hor.: speciosa, u schol.: dum pulchritudo sua secum sit 'dopóki pozostała przy niej jej piękność (gładkość)'.
s. 8/13—16 (I 6, 45—48): Nikczemna ... skąle — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 57—62:

„Vilis Europe” pater urget absens:
„Quid mori cessas? Potes hac ab orno
Pendulum zona bene te secuta
Laedere collum.

Sive te rupes et acuta leto
Saxa delectant

Nikczemna dziewczko — odpowiednik Hor. w. 57: Nikczemna — Vilis (Land.: propter amissum pudorem); dziewczko — zamiast imienia własnego: Europe.

ojciec ... przyciska — tłumaczenie Hor. w. 57: pater urget.

Czemu nie umrzesz? — odpowiednik Hor. w. 58: Quid mori cessas? 'Czemu odwlekasz śmierć?'

Strzyma cię ... w całej — bardzo swobodne omówienie Hor. w. 58—60.

pás zániesiony w całej — odpowiednik Hor. w. 59: zona bene te secuta 'przepaską, która ci wiernie towarzyszyła'; zob. kom. I.

Á jeslic — milsza śmierć ná ostrój skąle — odpowiednik Hor. w. 61—62: Á jeslic — Sive te; milsza — delectant; śmierć ná ostrój skąle — tłumaczenie hendiadys: rupes et acuta ... Saxa.

s. 8/17 (I 6, 49—52): Daj sie ... páná — odpowiednik Hor. *Carm.* III 27, 62—66:

age te procellae
 Crede veloci, nisi erile mavis
 Carpere pensum

Regius sanguis dominaeque tradi
 Barbarae paelex”.

Daj się w moc wiatróm — tłumaczenie Hor. w. 62—63: Daj się w moc — age te ... Crede; wiatróm — procellae ... veloci ‘szybkim wiatrom’.

á skocz z góry śmieie — zdania tego nie ma w odzie Hor., natomiast w scholiach Lamb. do w. 62 czytamy: ex hac rupe te praecipitem in mare deice ‘z tej skały skacz do morza (rzuć się z góry do morza)’.

Niżbyś wolála — tłumaczenie Hor. w. 63: nisi ... mavis.

siedzieć u kądziele — odpowiednik Hor. w. 63—64: erile ... Carpere pensum.

Królewska dziewká — odpowiednik Hor. w. 65: Regius sanguis; schol.: regis filia.

Pieśń I 7

Komentarz I

s. 8/22 (I 7, 1): Trudna rádá w tój mierze, przyjdzie się rozjechać — *trudna rada* — wyrażenie to materiały Sl. XVI notują prócz tego tylko raz po Kochanowskim, zob. GoslCast 29: *Trudna rádá ochronić upadku tákiego; w tej mierze* — ‘w tej sytuacji’, wielokrotnie notowane w Sl. XVI, zob. np. RejWiz 43: *gdy przyjaciel práwy się obierze, To już więc końcá niemasz miłości w tej mierze*. Motyw rozdzielenia z ukochaną przez wyjazd znany w pol. poezji miłosnej, zob. np. Ganszyniec, zob. też listy do ukochanej w An-Prot; zob. kom. II.

s. 8/23 (I 7, 2): lutnie zániecháć — ‘zaniechać gry na lutni’ w sensie zaniechania milego sposobu spędzania czasu, zob. takiz zwrot w BielSpr c2: *Lepiej by też i tańcá, i poniecháć lutnie*, zob. też KochTr 15: *Lutnią i wdzięczny rym porzucić muszę*.

s. 8/24 (I 7, 3): dobra myśl — ‘pogoda ducha’, zob. 4/1 (I 2, 25) i kom. I.

s. 8/25 (I 7, 4): z tego ... więzienia — podobnie o tęsknocie za nieobecną ukochaną zob. w An-Prot 25: *Że w tem więzieniu ciężkiem będę siedział, Dokąd cię, mila, zdrową nie oglądam*.

s. 8:26—27 (I 7, 5—6): Dokąd cię zaś nie ujrzę, páni wszzech piękniejsza, Co ich kolwiek przyniosłá chwilá terázniejsza — *zaś* — ‘znowu’, jak w Leop Iob 19/26: [wiem] *w ostáteczny dzień, że mam powstać z ziemie i zaś [rursum] obleczon będę w skorę moję; wszzech piękniejsza*, Co ich kolwiek — ‘piękniejsza od wszystkich, ile ich ...’; co do składni *wszzech piękniejsza* zob. 5/10 (I 4, 9) i kom. I; *cokolwiek* — ‘ile’, zob. GliczKsiąż H7: *co ich kolwiek w nieście było ...*; przyniosłá chwilá terázniejsza — być może ‘są w tej chwili’, por. podobna fraza w Prot B: *Poczne ... od Bogá i wiary, Ktora byłá, jáko niósł on głupi wiek stary*, zob. też KochSat B2: *iż lakomstwa nie niósł ten wiek staradawny; chwila terázniejsza* — poza tym w Sl. XVI nie notowane.

s. 8:28 (I 7, 7): Już mi z myśli wypády té obecné twarzy — *wypaść z myśli* — zwrot przenośny nie poświadczony poza tym w Sl. XVI, zob. natomiast zwrot o odwrotnym znaczeniu w Mącz 80c: *Już mi ná potym nie może żadna wpaść ná myśl biala plec; obecné twarzy* — Brückner w Sl. etym. określa *obecny* jako ‘pospolity, obojętny, powszedni’, odnosząc to wyjaśnienie do cytowanego właśnie wyrażenia u Kochanowskiego;

w Sl. XVI przede wszystkim w znaczeniu 'tu znajdujący się', jak np. KrowObr 10: *iz tam bywa pospolicie namiestnik, kędy sam pan obecny być nie może, i znacznie rzadziej 'ogólny'*, zob. np. SienLek 33: *Tu jeszcze to przyczyniemy, iż gdy niemoc jest obecna á wszystko ciało chore, puszczaj krew z ramięniá.*

s. 8/29—9/2 (I 7, 8—10): nadobné lice jest podobné zarzy, Która nád wielkim morzem... sie czérwieni, Á z nienaglá ciemności nocné w światłość mieni — *nadobne lice* — wyrażenie występujące prócz tego w Sl. XVI jeszcze tylko raz, zob. OpecŻyw 111v: *Ach, gdzie jest twoje liczko nádobné*, kilkakrotnie natomiast notowane jest wyrażenie *nadobna twarz*; porównanie urody kobiecej do zorzy zob. Leop Cant 6/9: *Ktoraż to jest, ktora idzie jáko zorza nástáwájaca*, zob. też KochFr 64: *Rownalem często jęj plec ku rumiánej zarzy*, zob. też porównanie dziewczyny do zorzy w literaturze ludowej, np. Wacław z Oleska, *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, Lwów 1833, s. 433: *U naszego młynarza jest tam Kasia jak zorza*, i liczne inne zapisy; *wielkie morze* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, np. LubPs X6: *morze tak wielkie w onej swej szerokości*; z *nienagla* — 'stopniowo', zob. 7 15 (I 6, 15); *ciemności nocne* — zob. toż wyrażenie np. w ModrzBazStryj 22v: *Ják miesiąc nocne oświeca ciemności ...*; *mienić co w co* — Sl. XVI notuje z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. np. GrabowSet R2: *tyś záłości Mienił w rádości*, zob. też KochPs 93: *mieniąc boje W lubé pokoje*; całość zob. KochEpRadz A2v: „jako twarz białá zdobi wstyd rumiány, Tákíej bárwy więc niebo bywa, gdy świt rány Złote słońce uprzédza”; zob. kom. II.

s. 9/3—4 (I 7, 11—12): gwiazdy... nieznácznie czekáją — *nieznacznie* — 'będąc niewidocznym', znaczenie bliskie temu zob. Cn. Th.: *Nieznácznie róście człowiek, dzień, trawá*; całość zob. za Kochanowskim PudlFr 68: „Już sie gwiazdy przede dniem bárzo umykáją, Á po jednéj nieznácznie z dáleká znikáją”.

s. 9/5 (I 7, 13): Tákáś ty w oczu moich — 'taká mi się wydajesz', zob. BudBib Gen 29/20: *służył Jáákok dla Rachele siedm lat i były w oczu jego jáko dni krotkie, bo ją miłował*; w *oczu* — forma liczby podwójnej.

s. 9/5—6 (I 7, 13—14): Szczęśliwa to drogá, Po którój chodzić będzie ták udátna nogá — *szczęśliwy* — w podobnym użyciu w materiałach Sl. XVI tylko WujNT Matth 13/16: *wásze oczy szczęśliwe są, iż widzą, i uszy wásze, iż słyszają [Chrystusa]*; *szczęśliwa drogá* — w Sl. XVI poza tym tylko w znaczeniu 'pomyślná podróż', zob. też kom. II; *chodzić będzie... nogá* — por. RejPos 189: *nogi jego błogosłáwić obiecuje ..., ktore chodzą po tych gorach świátá tego*; *udatny* — 'piękny, zgrabny', zob. np. GórnDworz Ev: *chcę, áby [dworzanin] miał kształt i dobre postanowienie w ciele, á członki udátne*.

s. 9/7 (I 7, 15): Zajrzę wam, gęsté lásy i wysokie skály — *zajrzeć* — czasownik dwuaspektowy, tu niedokonany 'zazdrościć', zob. np. SkarŻyw 263: *Kaimá czárt zazdrością zápalil, iż mu onej láski bożej zajrzác, nienawidzić go poczył*; epitety *gęste (lasy)* i *wysokie (skály)* są wielokrotnie poświadczone w Sl. XVI i w jego materiałach, zob. np. RejPs 199: *ná szerokich polach między lásy gęstemi*, zob. też RejPs 209: *będą z miescá swego jáko z wysokich skal strácceni*.

s. 9/9 (I 7, 17): wdzięczny głos i przyjemné słowá — *wdzięczny głos* — wyrażenie wielokrotnie notowane w Sl. XVI, np. GórnDworz Mm2: *wdzięcznego głosu ... słuchájąc ...*; *przyjemny* — przymiotnik w XVI w. bogatszy od dzisiejszego znaczenia o sens 'pelen wdzięku, ujmujący, ponętny', zob. Cn. Th. s.v. z odpowiednikami m. in. *favorabilis, venustus, gratus, suavis, iucundus, dulcis*; *przyjemne słowá* — zob. np. Leop Prov 7/5: *ktora [niewiasta] słowá swoje przyjemne czyni*.

s. 9/10 (I 7, 18): Po których... teskni biédna mojá głowá — *tesknić* — w znaczeniu bliskim dzisiejszemu występuje w materiałach Sl. XVI nieczęsto, zob. np. OpecŻyw

20: *Chcesz li ode mnie odyć, będę wielmi tesknić*, zob. też w związku składniowym *tesknić po kim* SkarŻyw 352: *Wojciech też święty po nim teskniąc do ojca pobieżał*; *biedna moja głowa* — zob. może za Kochanowskim PudlDydo B5v: *Niechaj to dziś dárują biednej mojej głowie*.

s. 9/11 (I 7, 19): *Lubéz ... biésiády — luby* — ‘sprawiający radość, miły, uroczy’, zob. Cn. Th. s.v. z odpowiednikami takimiż jak s.v. *przyjemny*; *biesiada* — także ‘rozmowa towarzyska’, zob. RejZwierz 90v: *Trefią li sie też jákie biesiády álbo rozmowy z miłym przyjacielem, już od niego nic plónego ... nie usłyszysz*.

s. 9/12 (I 7, 20): *podobno* — ‘zapewne’, zob. np. BierEz P4: *Podobno słowá moje Nie bárzo sobie wdzięcznie masz, Gdy ich ták niepilno słuchasz*.

s. 9/13 (I 7, 21): *smutného serca podpiérác nadzieją* — *smutne serce* — częste wyrażenie, zob. np. RejWiż 34: *Áby wždy smutne serce ledá czym rozśmieszyc*; *podpiérác nadzieją* — ‘dodawać sił nadzieją’, zob. Mącz 407d: *Tą nadzieją, jáko ty chcesz, będziem sie podpiérác*.

s. 9/14 (I 7, 22): *W nadzieję ludzie orzą i w nadzieję sieją* — *w nadzieję* — ‘mając nadzieję’, wyrażenie utarte, zob. np. RejPos 187v: *w tę nadzieję oczekawam od Ciebie wspomóżenia swego*, zob. też KochPs 167: *w nadzieję ludzką*; *taż myśl* zob. po Kochanowskim w RybGęśli B: „Nádzieją krzeźwi chłopki i w zagon odwrotny Siemię miece”; zob. kom. II.

s. 9/15 (I 7, 23): *karzy* — dawna forma rozkaznika, zob. Sł. XVI s.v. *karac*, wykaz form fleksyjnych; zob. też tę formę, również w rymie do *twarzy*, w KochPs 38: *Nie kryj przede mną swéj twarzy Áni mié z swym gniewem karzy*.

Komentarz II

Pieśń oparta na motywach zawartych w poezji Petr. z uwzględnieniem pewnych motywów występujących w elegiach starożytnych, m. in. Prop. II 19, Tib. II 6, Ov. *Am.* II 11. Analizę pieśni dała Z. Głombiowska, 1978a, s. 155—157.

s. 8/22 (I 7, 1): *Trudna rádá ... przyjdzie sie rozjechać* — por. Prop. II 19, 1: *me invito discedis*. Motyw rozstania kochanków częsty jest w rzymskiej poezji erotycznej, por. m. in. Ov. *Am.* II 11, Prop. I 6, I 8, I 11, I 17. Należy też do najczęstszych w poezji trubadurów, a następnie w twórczości Petr. i w poezji erotycznej poetów renesansowych (por. Brahmer, s. 61, 179, gdzie poza Petr. odwołania do poezji Bemba, Boiarda oraz do utworu Cornelia Frangipane di Castello *Dialogo d'amore*). Kochanowski stosuje ten motyw również w poezji łac., np. El I 4, I 9.

s. 8/24 (I 7, 3): *Wszystká moją ... odchodzi* — por. Tib. IV 8, 7: *Hic animum sensusque meos abducta relinquo*.

8/29 (I 7, 8): *podobné zarzy* — porównanie piękności oblicza do jutrenki odnajdujemy już u Hom., motyw ten przechodzi do poezji erotycznej, częsty jest np. u Petr., por. m. in. S. 219, 9 (por. Brahmer, s. 43—55, 165—170).

9/3—4 (I 7, 11—12): *gwiazdy drobniejsze ... czekają* — ten motyw poezji antycznej omawia R. G. M. Nisbet, *Sidere clarior*, „Liverpool Classical Monthly” V, 1980. Zestawienie piękności kobiety z jutrenką zaćmiewającą gwiazdy znajdujemy w Theocr. *Id.* 18, 26—28. Motyw porównania ukochanej do gwiazdy (słońca) jest też częsty w poezji włos., por. m. in. Petr. S. 157, 218, 219, 248 (por. Brahmer, jw.). Motyw częsty też w poezji łac. Kochanowskiego, por. For 4, 6—7:

sideribus certantia
Dulcis Neerae lumina.

OBJAŚNIENIA

s. 9/5—10 (I 7, 13—18): Szczęśliwa to drogá ... głową — motyw częsty w liryce starożytnej, por. m. in. *Ov. Am.* II 15; por. również: *Prop.* II, 23, 5—6; *Verg. Ecl.* 10, 47—48. Stosuje ten motyw także *Petr.*, np. *S.* 129. Inne przykłady zob. *Brahmer*, s. 61, 180. Warto też wymienić *S.* 126: *Chiare fresche e dolci acque* — utwór zwrócony do okolic, w których przebywała *Laura*, oraz *S.* 192, 9—11.

s. 9/13—14 (I 7, 21—22): *Jeno ... sieją* — por. *Tib.* II, 6, 20—22:

*Spes fovet et fore cras semper ait melius.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratri
Semina, quae magno faenore reddat ager*

(za *Głombiowską*, 1978a). Stosują ten motyw poeci włos. (*Brahmer*, s. 56, 175). Obraz nieudanego siewu symbolizujący zawiedzione nadzieje umieszcza *Kochanowski* w *El* II 50, 20—21; motyw nadziei jako jedyne oparcia dla człowieka zakochanego znajdujemy w poezji *Petr.*, por. m. in. *S.* 265: *Aspro core e selvagio, e cruda voglia*, szczególnie w. 9: *Vivo sol di speranza*. Por. również *KochEl* II 10, 5: *Donec spes aderat*, a także III 3, 3: *An frustra spero?*

s. 9/15—16 (I 7, 23—24): *Á ty ... twarzy* — por. *KochEl* III 3, 24: *Ne me tam longa perde, puella, mora*.

Pieśń I 8

Komentarz I

s. 9/18 (I 8, 1): *Gdziekolwiek jest, Bożec pošli dobrą godzinę* — *posłać* — ‘zesłać, dać’ w odniesieniu do Boga, jak w *RejPos* 231: *Sceptrum możności krolewskiej twojej posle z Syjonu Pan tobie; dobra godzina* — wyrażenie notowane w *Sl.* XVI, zob. *Mącz* 21d: *Bene auspiciari aliquid* — *W dobrą godzinę co począć czynić*, zob. też *KochPs* 28: *Wsiadaj z dobrym sercem ... I w dobrą godzinę*.

s. 9/19 (I 8, 2): *jáko żywo* — może ‘póki żyję’, zob. *KochFr* 107: *áni jáko żywo Ku krzywdzie ludzkiej przysiągl*, zob. kom. II, u innych autorów notowanych w *Sl.* XVI to znaczenie tylko z formą zgodną w rodzaju i liczbie z podmiotem, np. *GórnDworz* K7: *by z nim jedno raz jáko żyw mowił*, natomiast *jako żywo* ma u tych autorów znaczenie ‘zawsze’, zob. kom. I do 34/9 (II 2, 17).

s. 9/20 (I 8, 3): *przejrzał od wieku* — ‘przeznaczył przed wiekami’ (zawsze o Bogu), zob. *WujJud* 217v: *ále go [Adama] też [Bóg] od wieku ná zátroczenie przejérzał*.

s. 9/23 (I 8, 6): *zwyczajmi twarzy nic nie zelżyła* — ‘nie przyniosła ujmę’, jak w *RejPos* [358]: *Mátka Herbortowná bylá, też go ni w czym nie zelżyła*; o harmonii między doskonałością fizyczną i moralną ukochanej zob. 5/10—13 (I 4, 9—12), zob. też kom. II.

s. 9/24 (I 8, 7): *szmarákiem złoto sie dwoi* — ‘szmaragd podwaja wartość lub piękność złota’, fraza zapisana w *Sl.* XVI tylko z tego miejsca.

s. 9/25 (I 8, 8): *szlachetnej duszy* w tym ciele przystoi — *szlachetna dusza* — wyrażenie notowane w *Sl.* XVI, zob. *RejJóz* E4: *Stalość przystoi snadz ślachtetnej duszy*, zob. też 13/13 (I 10, 57); motyw współwystępowania piękności i cnoty częsty w literaturze od starożytności, w literaturze polskiej zob. np. *RejJóz* E5 marg: *Ku piękności cnota przystoi*.

s. 9/26 (I 8, 9): *Szczęśliwy ja człowiek, bych mógł tak użyć tego* — składnię tego zdania można rozumieć dwojako: ‘Bylbym szczęśliwy, gdybym ...’ (zakładając brak

trybu przypuszczającego w nadrzędniku zdania warunkowego, co rzadkie w XVI w., lecz zdarza się u Kochanowskiego, zob. 25/7 (I 21, 31)), lub: 'Jestem szczęśliwy! Obym ...', por. RejKup p2v: *Bych wždy znalazł zwyczaj jaki Na ten dzień moją ucisk taki!*; *użyć* — 'mieć radość, przyjemność z czegoś', jak w 14/20 (I 12, 15): *używa z rozkoszą*, lub 'doznać, doświadczyć', np. *użyć krzywd* (RejJóz L5), *użyć swobody* (RejWiz A9), *dobrych dniów użyć* (RejPos 280).

s. 9/27 (I 8, 10): Jákobych się nie omylił, co jest lepszégo — *omylić się* — oprócz znaczenia zgodnego z dzisiejszym możliwe też 'doznać zawodu', np. GórńDworz Mv: *żem się ja nie raz już ná przyjacielu ... omylił*; co jest lepszégo — 'co jest lepsze' (niż jej miłość lub miłość do niej) lub 'kto jest lepszy' (niż ona), zob. też składnia w SkarŻyw 595: *Co może być więszego nád Piotrá? Co Páwłowi rownego?*

s. 9/28—29 (I 8, 11—12): jákó ná błędnym morzu... gdzie nas wiátry niosą — *błądny* — 'na którym się błędzi', jak w *Historii o Fortunacie*, Kraków, ok. 1570, E—Ev: *zową tę ziemię ... błędną ziemią dla jáskimiej wielkiej ...*, *siłá ludzi w niej błádząc tám poginęło*; *wiátry niosą* — zob. podobną frazę RejWiz 13: *Drugi płynie ná morze, áno go wiátr niesie*; porównanie życia do żeglugi jest bardzo częste, zob. np. RejWiz 94v: „[człowiek, który umrze] Rownie jáko márynarz, gdy z morzá srogiego Przyplawi się szczęśliwie do portu swojego”; zob. kom. II.

s. 10/1 (I 8, 13): zmyśła sny — zob. tenże zwrot w innym odcieniu znaczeniowym, np. RejJóz A7: *Jeszcze sobie [Józef] nád zwyczaj dziwne sny wymyśła*; zob. kom. II.

s. 10/2 (I 8, 14): zwętpić o tobie — składnia częsta w XVI w., zob. RejPs 130: *oczy moje pátrząc zwętpily o wspomózeniu swem*; postać *zwiętpić* jest odzwierciedleniem normalnej dla XVI w. alternacji samogłoski rdzennej w niektórych czasownikach, gdzie bezokolicznik (ew. też rozkaznik) przeciwstawia się innym formom fleksyjnym.

s. 10/3 (I 8, 15): nádziejá ... słodzi — fraza nie notowana poza tym w Sł. XVI, występuje jednak jej wariant *nádziejá cukruje* w HistLan Fv: *Dobrą im myśl niepewna nádziejá cukruje*; *słodzić* — jak w GórńDworz M2: *tá [przyjaźń] nam sámá żywot ten nádżny nász słodzi*.

s. 10/4 (I 8, 16): Doznać miał (uchowaj Pánie) — *doznać* — 'zaznać, doświadczyć', jak w StryjKron 72: *tedym tám własnie doznał, jákobych był w Árabijej piaszczystej*; *uchowaj Pánie* — jedyny w materiałach Sł. XVI wariant częstej frazy *Boże uchowaj*.

Komentarz II

Pieśń tę omawia Z. Głombiowska, 1978a, s. 157—158.

s. 9/18 (I 8, 1): Gdzieśkolwiek jest, Bożec pošli dobrą godzinę — por. Hor. *Carm.* III 27, 13: *Sis licet felix, ubicumque mavis*.

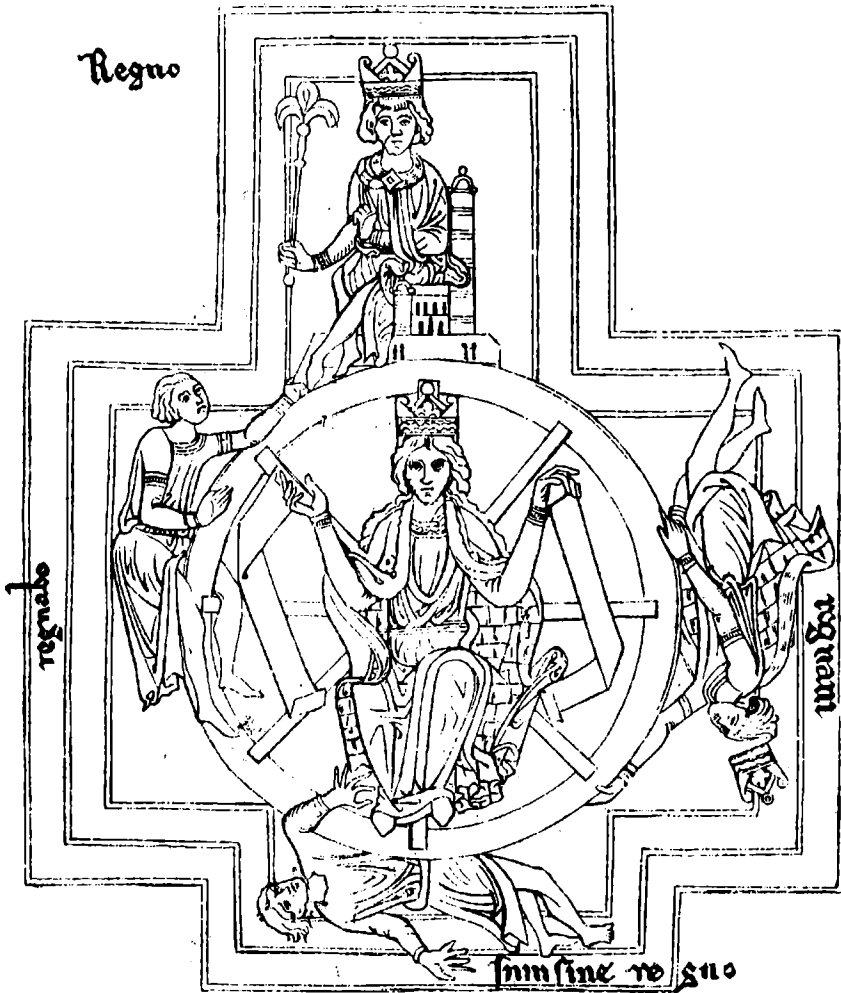
s. 9/19 (I 8, 2): Jaciem twój był, jáko żywo, i twoim zginę — por. Prop. II 15, 36: *huius ero vivus, mortuus huius ero*; por. także Prop. I 12, 19—20; II 24b, 33—34; II 25, 9—10 oraz KochEl I 14, 59—60:

Me neque longa aetas, neque sors mutaverit ulla
Et vivo, et cineri cara futura meo es.

KochEl III 1, 35—36:

Tu mihi, si tantum non dedignaris amari,
Usque ad supremos cura futura rogos.

s. 9/22—25 (I 8, 5—8): Nie tylkoś ... przystoi — o harmonii między pięknością fizyczną a zaletami charakteru zob. też 5/10—13 (I 4, 9—12) i kom. II.

Kolo Fortuny

OBJAŚNIENIA

s. 9/28—29 (I 8, 11—12): Lecz jáko ... płynąc musiémy — porównanie życia do żeglugi stanowi częsty motyw w poezji starożytnej, por. np. Hor. *Epist.* I 1, 15. Motyw ten spotyka się też często w erotycznej poezji włos., por. np. Petr. *S.* 132, 9—14:

E s' io 'l consento, a gran torto mi doglio.
Fra si contrari venti in fralle barca
Mi trovo in alto mar senza governo,

Si lieve di saver, d'error si carca,
Ch' i' medesmo non so quel ch' io mi voglio,
E tremo a mezza state, ardendo il verno.

s. 10/1 (I 8, 13): miłość zmyśla sny ... sobie — por. Prop. III 24, 6: quod non esses, esse putaret amor.

s. 10/3—4 (I 8, 15—16): á bych ... umarłbym ráczéj — podobny motyw: śmierć jest lepsza od zawodu miłosnego, częsty jest w rzymskiej elegii erotycznej (Glombiowska, 1978a), por. np. Prop. II 14, 31—32:

Quod si forte aliqua nobis mutabere culpa,
Vestibulum iaceam mortuus ante tuum.

Pieśń I 9

Komentarz I

s. 10/6 (I 9, 1): sobie być rádzi — 'weselić się wspólnie', jak np. BielRozm 22: *Zjádą sie ná biesiádę, będą sobie rádzi.*

s. 10/9 (I 9, 4): w złoté gęśli álbo w lutnią gráją — *grać w coś* z nazwą instrumentu — składnia oboczna do znacznie częstszej *grać na czymś*, zob. *Sl.* XVI s.v., np. *RejZwierc* 26: *gdybyś leżał zá piecem ... w kobzę grájąc; złoté gęśli* — zob. też *KochPsDed* 2: *Dawidowé Zloté gęśli*, poza tym brak w *Sl.* XVI.

s. 10/11 (I 9, 6): Co nań ... przypadnie — 'co mu się zdarzy', zob. *RejJóz* A2: *iż też na stan W.K.M. szczęśliwych i sprzeciwnych rzeczy wielekroć przypadło.*

s. 10/12—13 (I 9, 7—8): Sam Bóg ... śmieje się z niebá, Kiedy się człowiek troszcze więcéj niżli trzebá — późna parafraza tego dwuwiersza zob. *N.* ks. przysl. s.v. Bóg: *Pan Bóg śmieje się z nieba, jeżeli się człowiek więcéj troszczy, niżli trzeba*, z dokumentacją z 2 poł. XIX w. Motyw Boga śmiejącego się z ludzi zob. *Leop Sap* 4/18: „z nich [niesprawiedliwych] lepak Pan sie będzie pośmiewał”, zob. też *KochPs* 4: „Ich rozumowi śmieje się głupiemu Bóg z wysokości”, *KochPs* 53: „Á Pan, ná niebie siedząc, z niego szydzi”, a także 27/6 (I 24, 5), 27/13 (I 24, 12), *KochFr* 4/16—17 (I 3, 7—8), *KochFr* 39/15—16 (I 101, 3—4), *KochFr* 128/4—5 (III 76, 3—4); zob. też kom. II.

s. 10/14 (I 9, 9): Száfuj gotowym bącznie — *gotowe* — prawdopodobnie 'pieniądze, gotówka', w *Sl.* XVI bardzo częste zestawienie *gotowe pieniądze* (zob. *Sl.* XVI s.v.), tamże również urzeczownikowiona postać *gotowe*, np. *RejRozpr* C4v: *Temuc gotowemi płacić; bącznie* — 'rozważnie', jak *GórnDworz* P8v: *dlatego dworzáninowi bącznie w tym postępować przydzie.*

s. 10/16—17 (I 9, 11—12): Fortuná niech kona: raczy li... siedziém w jéj práwie — *konać* — 'doprowadzać do skutku', zob. np. *OrzRozm* R2v: *ábys konał to, coś poczał; raczy li* — 'jeżeli chce', zob. *GórnRozm* A4v: *komu jest wolno czynić, co raczy; siedzieć w prawie* — zwrot prawniczy, 'podlegać prawu', zob. *RejZwierc* 36: *w jákim práwie siedzisz i co jest powinność twojá*, zob. też *KochTr* 23: *zásiadł w práwie takim ...*

s. 10/18—21 (I 9, 13—16): U Fortuny ... gárdzi námi — całość wydaje się wariantem przysłowia: *Fortuna kolem się toczy*; wariant Kochanowskiego jest notowany w N. ks. przysł. s.v. *fortuna*, z dokumentacją od 1558 r.; motyw częsty w tekstach XVI w., zob. np. *HistAl F5*: „w prętkiej chwili to przychodzi, iż ludzie aż do obłoków podwyższa Fortuná, á zaś wysokie aż do ciemności pograża w głębokość”, *RejWiz 127v*: „oná kolem toczy, Jedny w zacność wywyższa, drugie ná dol tłoczy”, i wiele innych w *Sl. XVI s.v. fortuna*; motyw zmienności losu zob. też 16/8 (I 14, 12), 35/6—9 (II 3, 1—4), 41/13 (II 9, 4), 41/22—25 (II 9, 13—16), 47/14—17 (II 15, 5—8), *KochOdpr Bv/18—19* (116—117), *KochFr 37/9—14* (I 94, 1—6), *KochFr 49/6—10* (II 18, 24—28), *KochFr 85/13—14* (II 100, 17—18), *KochFrag 18/5—6* (Pieś 4, 21—22), *KochFrag 30/6—7* (Firl 5—6), *KochCn B4v*; obraz Fortuny zob. ilustrację 1; zob. też kom. II.

s. 10/21 (I 9, 16): *Pátrzajże go po chwili —* częsta fraza, sygnalizująca nagłą zmianę sytuacji, zob. np. *RejWiz 83v*: *pięknie się świecimy Jáko kwiatki ná polu, gdy się ubierzemy ... Pátrzajże go po chwili, á on fárbę mieni.*

s. 10/22—23 (I 9, 17—18): *Wszystko się dziwnie plecie Ná tym tu biédnym świecie —* wariant frazy przysłowiowej, zob. np. *RejZwierc 269*: *Dosyciem się już nábył ná tym nędznym świecie, Dosyciem się przypátrzył, co się ná nim plecie*; motyw niepewności przyszełgo losu zwykle łącznie z zasadą „*carpe diem*”, zob. też 23/28—24/2 (I 20, 23—26), 27/12—13 (I 24, 11—12), 41/1—4 (II 8, 17—20), 47/26—48/1 (II 15, 17—21), *KochFr 4/12—13* (I 3, 3—4), *KochFr 91/6* (III 1, 18).

s. 10/24—25 (I 9, 19—20): *Á kto by chciał rozumem ... dochodzić, I zginie, á nie będzie umiał w to ugodzić — rozumem dochodzić —* zwrot utarty, zob. np. *WujJud 255v*: *ále go [ciała Chrystusa] rozumem i fántázyją dochodzą; nie będzie umiał w to ugodzić — 'nie uda mu się to'*, zob. *LubPs N2*: *w to nikt nie ugodzi, By się od grobu odkupić.*

s. 10/26—27 (I 9, 21—22): *Próżno ma mieć ná pieczy Śmiertelny wieczné rzeczy — Próżno ma (+ bezokolicznik) — 'nie powinien'*, zob. *BierEz Pv*: *Czym się komu nie godzi być, Prózno się ma o to kusić; mieć ná pieczy —* często używany zwrot, m. in. w znaczeniu 'troszczyć się o coś', jak np. *RejRozpr Dv*: *Pewnie pospolitej rzeczy Żadny tám nie ma ná pieczy; Śmiertelny —* w druku błędnie *Śmiertelné*, poprawione zgodnie ze wzorem łac. i późniejszymi wydaniemi począwszy od *JK1C2* prócz *JK4* (zob. *Aneks 1*), zob. też kom. II; *wieczny —* prawdopodobnie 'ustanowiony od wieków i na zawsze', jak np. *SzarzRyt B3v*: *żeś dał naturze práwo ták chwalebne, Że nie władnie odstąpić od Twej wiecznej woli.*

s. 10/29 (I 9, 25): z przejrzienia Páńskiego od wieku mu płynie — *przejźrzenie — 'przeznaczenie'*, zob. *RejZwierc 3*: *Á to jest praedestinatio, co zowiemy przejźrzenie Páńskie; od wieku —* zob. kom. I do 9/20 (I 8, 3); *płynąc —* w przenośnym sensie 'pochodzić', zob. *GórnDworz L17*: *bo duszá, májąc cząstkę jednę prawdziwej cudności, to jest tej, która od Bogá płynie ...*

s. 11/2 (I 9, 26): *nárządzi — 'przygotuje'*, jak np. *BielKron 342v*: *on káżdemu dárho dał ... pić i jeść onego mięsá i miodu, co był ná miánowiny nárządził.*

s. 11/3—4 (I 9, 27—28): *szczęście i nieszczęście znosić: Tému ... wytrzymáć, w owym się nie wznosić — składnię wytrzymáć czemu potwierdza m. in. BudBib 1. Mach 5/40*: *Jesliżec Judá ... przepráwi się pierwej od nas, tedyć mu nie wytrzymamy; wznosić się — 'wzbijać się w pychę'* jak w *BierEz K2v*: *Gdy są w szczęściu, więc się wznoszą; stoicka zasada jednakowego zachowania się w szczęściu i nieszczęściu zob. kom. II; jej warianty u Kochanowskiego zob. 42/1—2 (II 9, 21—22), 43/6—9 (II 11, 1—4), 74/13—16 (Tarn 33—36), *KochTr 9/19—20* (9, 8—9), *KochFrag 17/26—28* (Pieś 4, 13—15).*

s. 11/5 (I 9, 29): szczęście státeczné — *szczęście* — ‘los’, zob. np. RejJóz M3v: *Dziwnie zawždy ... szczęście go trapiło*, zob. też KochTr 4: *jákíe szczęście ludzi nászláduje także ‘los pomyślny’*, zob. np. RejWiz 53v: *Więc k temu zdrowie, zacność, ná wszem szczęście k temu...*; *státeczny* — ‘pewny, niezmienny’, zob. Mącz s.v. *constans* (418b) i *immutabilis* (239c) wraz z odpowiednikami polskimi.

s. 11/7 (I 9, 31): Spuszczę, com wziął, á w cnotę ... sie ogárnę — *spuścić* — ‘oddać, przekazać’, jak np. SkarŻyw [197]: *jemu imienie spuściwszy, zimie się do Hieruzálem puściłá*; zob. kom. II; *ogárnąć się* — ‘odziać się’, jak np. BudNT Matth 27/28: *zewłokszy Ji ogárnęli Ji płaszczem szárlatowym*; zwrot przenośny *ogárnąć się w cnotę* zob. kom. II.

s. 11/8 (I 9, 32): uczciwój chudoby bez poságu prágnę — zob. wariant takiego powiedzenia BielŻyw 44: *Sprawiedliwej sie chudoby więcej dzierz niżli imienia niesprawiedliwie nabytego*; *posag* — wyraz występujący w materiałach Sl. XVI i w innych zbiorach historycznej leksyki tylko w znaczeniu ‘majątek, który się dostaje wraz z żoną’ lub ‘spadek dziedziczony w linii żeńskiej’, tu może ‘nadwyżka, nawiązka’, zob. PaprHerby: *Rusacy wielkie szkody w Polsce poczynili, ale Bolesław prędko ich skarł i z posagiem ono wtargnienie do Polski im oddal* (cyt. za Lindem), zob. inaczej kom. II; *calość* zob. też kom. I do 4/1—2 (I 2, 25—26).

s. 11/11 (I 9, 35): Krzyżem pádác i świętych przenájdowác dáry — *krzyżem padać* — zwrot notowany w Sl. XVI, zob. Mącz 161b: *Iacere alteri ad pedes* — *Upásć przed kim krzyżem*; *przenajdowác* — ‘zjednywác’, zob. LibMal 1545/103v: *że przez ludzi dobre pana przenájdowál chcąc nagrodzeniem wszelakim jego w tym ujednáć*.

s. 11/12 (I 9, 36): *lákoméj wodzie tureckíe towáry* — *lákoma woda* — wyrażenie przenośne: ‘woda wszystko pochłaniająca’, zob. podobne przenośnie w RejZwierc 271v: *Tej więc lákomej ziemi oddasz moje kości*, KochPs 153: *Żywot śmierci lákoméj twój odéjmuje*, zob. też po Kochanowskim *lákomy czas* (GórnTroas 31), *lákoma śmierci* (ZawJeft 44), *lákomy grób* (WisznTr 20), *lákomy ogień* (KlonFlis C2v), zob. też KochFr 125: *lákomé morze*; tureckíe towáry — z Turcji importowano towary luksusowe, zob. R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI w.*, wyd. 2, Warszawa 1958; zob. z kartoteki Sl. XVI zapisy przedmiotów zbytku pochodzenia tureckiego, WypKr 99: ... *adamaszku czerwonego tureckiego*, WypKr 103: *Kobierzec złoty turecki*.

s. 11/15 (I 9, 39): bezpiecznym sercem i pelen otuchy — *bezpieczne serce* — ‘serce wolne od obaw, od trosk’, zob. np. LubPs G3: *on sam [Bóg] spráwi serce twe bezpieczne*; *otucha* — ‘nadzieja’, zob. PowodPr 59: *pewna otuchá ... zwycięstwá*, zob. też KochJez B2: *Z dobrą ... otuchą puścić koniom wodze*.

s. 11/16 (I 9, 40): W równéj fuście ... przez morskie rozruchy — *równy* — ‘niewielki’ jak w RejKup 15: *Bo ten równy koszt, nieboże, Siłác na świecie pomoże*, zob. też KochSat B2v: *o równą szkodę*; *fusta* — ‘łódka’, zob. *Słownik łaciny średniowiecznej z objaśnieniem ‘dwurzędowiec, rodzaj statku’*, Sl. XVI wyrazu tego poza tym nie notuje; *morskie rozruchy* — wyrażenie przenośne, nie notowane poza tym w Sl. XVI; *rozruch* — dosłownie ‘bunt, zamieszka’, zob. np. WujNT Matth 26/5: *Nie w święto [zabijmy Jezusa], áby nie był rozruch między ludem*.

Komentarz II

Pieśń jest złożona z motywów zawartych w Hor. *Carm.* I 9, II 3, III 29 i in.

s. 10/7—8 (I 9, 2—3): Rozkaż ... Niechaj ... winá przynaszájá — stały motyw pieśni biesiadnych; ten sam zwrot por. Hor. *Carm.* II 3, 13—14: *vina ... ferre iube*; por. również m. in. Hor. *Carm.* I 9, 1—8; I 36, 11; III 14, 18; III 28, 2—3.

s. 10/9 (I 9, 4): *Á* przy tym ... grąją — stały motyw utworów biesiadnych, por. Hor. *Carm.* III 19, 20: *Cur pendet tacita fistula cum lyra?*

s. 10/10—11 (I 9, 5—6): Kto ták ... jutro przypádnie — motyw częsty u Hor., por. *Carm.* I 9, 13: *Quid sit futurum cras, fuge quaerere*; por. też: I 4, 15; I 11, 1—2; II 16, 25—26; IV 11, 29—30 i KochEl I 12, 49: *Quis scit enim, quae se maneat fortuna?*

s. 10/12—13 (I 9, 7—8): Sam Bóg ... trzebá — ten sam motyw por. Hor. *Carm.* III 29, 29—32:

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit deus
Ridetque, si mortalis ultra
Fas trepidat.

Bóg wié przyszłe rzeczy, á śmieje sie z niebá — dosłowny przekład Hor. w. 30—31: *deus Ridetque, si mortalis ultra Fas trepidat*; wié — tak przetłumaczono, wprowadzając formę osobową, przymiotnik łac. *prudens* — Hor. w. 29 'wiedzący, umiejętny', zob. Mącz. 655b; przyszłe rzeczy — por. Hor.: *futuri temporis exitum* (schol.: *nota rei futurae*).

Kiedy sie człowiek troszcze — tłumaczenie Hor. w. 31: *mortalis ... trepidat* (schol.: *curat*).

więcej niżli trzebá — *ultra Fas* (schol.: *se cura macerat; quod ei non licet laborat*).

s. 10/14 (I 9, 9): Száfuj gotowym bącznie — por. Hor. *Carm.* III 29, 32—33: *quod adest memento Componere aequus*; gotowym — *quod adest* 'tym, co jest'. Zrozumienie sensu w. 9 pieśni Kochanowskiego ułatwia komentarz Lamb. do w. 32—33 ody Hor.: *ea tantum, quae praesentia sunt, in nostra potestate sunt sita, eaque nostro arbitratu componere et moderari possumus, cetera autem Dei voluntate ac providentia administrantur*.

s. 10/15—21 (I 9, 10—16): Ostátek ... gárdzi námi — motyw wszechmocy losu (lub Boga) rządzącego światem jest częsty w poezji Hor., por. m. in. bliskie myśli Kochanowskiego Hor. *Carm.* I 9, 9: *Permitte divis cetera*; I 9, 13—15:

Quid sit futurum cras, fuge quaerere, et
Quem Fors dierum cumque dabit, lucro
Adpone

s. 10/18—21 (I 9, 13—16): U Fortuny ... gárdzi námi — podobne refleksje częste u Hor., por. np. *Carm.* III 29, 49—52:

Fortuna saevo laeta negotio et
Ludum insolentem ludere pertinax
Transmutat incertos honores,
Nunc mihi nunc alii benigna.

Por. również Hor. *Carm.* I 34, 12—16:

Valet ima summis
Mutare et insignem attenuat deus
Obscura promens; hinc apicem rapax
Fortuna cum stridore acuto
Sustulit, hic posuisse gaudet.

oraz Hor. *Carm.* I 35, 1—4:

O diva ...
Praesens vel imo tollere de gradu

OBJAŚNIENIA

Mortale corpus vel superbos
Vertere funeribus triumphos.

Por. też utwory łac. Kochanowskiego, np.: El II 10, 79—80:

Ille [*deus*] domat magnis confisum viribus, ille
Adflictum terrae lucida ad astra vehit

El III 1, 48: Omniaque incerto fors levis orbe rotat; For 41, 1—2:

Multa potest etiam praeter spem vertere daemon,
Evehit ille humiles, deprimit ille duces.

s. 11/1—4 (I 9, 25—28): *Á* nigdy ... wznosić — por. Hor. *Carm.* II 3, 1—4:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia

Por. również Hor. *Carm.* II 10, 13—15:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

Kto tak umysł nárządzi — por. Hor. *Carm.* II 10, 14—15: bene praeparatum Pectus 'dobrze przygotowany umysł'.

szczęście i nieszczęście znosić — por. Hor. *Carm.* II 10, 14: Alteram sortem; bliższe jeszcze Kochanowskiego jest objaśnienie schol.: Fortunam bonam aut malam. Motyw ten występuje i w twórczości łac. Kochanowskiego, por. np. El III 8, 33: Ergo cum toties fortunam expertus utramque.

s. 11/5—8 (I 9, 29—32): Chwałę ... prągnę — niemal dosłowny przekład Hor. *Carm.* III 29, 53—56:

Laudo manentem; si celeres quatit
Pennas, resigno quae dedit et mea
Virtute me involvo probamque
Pauperiem sine dote quaero.

Chwałę szczęścié státeczné — por. Hor. w. 53: Laudo manentem (Fortunam); schol.: manens, immutabilis; laudo si fortuna manet.

Nie chce li ... być wieczné — parafraza Hor. w. 53—54: si celeres quatit Pennas 'jeśli pędzi na szybkich skrzydłach'.

Spuszczę, com wziął — Hor. w. 54: resigno quae dedit 'zwróć, co dała Fortuna'; schol. do w. 53—54 tej ody podają następujące objaśnienie: Si fortuna manet, laudo, si a me discedit, aequo animo reddo, quae dedit; cum fortuna mutabilis non est, illam laudo, dum ad alium devolat, reddo quod dederat; resigno — reddo.

á w cnotę własną sie ogárnę — tłumaczenie Hor. w. 55: Virtute me involvo. Warto zwrócić uwagę na objaśnienie Lamb.: videtur esse translatio a vestimentis, quibus nos involvimus — widzi się tu przenośnię zapożyczoną od 'szaty, w którą się owijamy'; schol. podają też: involvo — orno 'przyozdabiam'.

I uczciwéj chudoby bez poságu prągnę — tłumaczenie Hor. w. 55—56: probamque Pauperiem sine dote quaero; *chudoba* — odpowiednik łac.: pauperies; schol.: paupertas, similitudo est ab iis uxoribus, quae indotatae ducuntur domum.

s. 11/9—14 (I 9, 33—38): Nie umiem ... między skály — parafraza Hor. *Carm.* III 29, 57—61:

Non est meum, si mugiat Africis
Malus procellis, ad miseris preces
Decurrere et votis pacisci
Ne Cypriae Tyriaeque merces
Addant avaro divitias mari.

Nie umiem ja — odpowiednik Hor. w. 57: Non est meum 'Nie jest mi właściwe' (schol.: non propositi mei est).

gdy w żagle Uderzą wiątry nagle — por. Hor. w. 57—58: gdy — si (typowe dla Kochanowskiego zastąpienie spójnika si 'jeśli' przez spójnik *gdy* — łac. *cum*); w żagle — Malus 'maszt okrętowy'; wiątry — Africis ... procellis; Kochanowski daje określenie ogólne, pomijając nazwę wiatru. Z elementów zawartych w w. 57—58 ody Hor. Kochanowski buduje bardziej sugestywny obraz.

Krzyżem pádác i świętych przenájdowác dáry — nawiązanie do Hor. w. 58—59: ad miseris preces Decurrere — Kochanowski wprowadza realia zgodne z obrzędowością chrześcijańską (krzyżem padać, błagać świętych); przenájdowác dáry — votis pacisci.

łakoméj wodzie — Hor. w. 61: avaro ... mari (schol.: insatiabili, cuncta recipienti — 'łakomemu, wszystko pochłaniającemu').

tureckie towary — zamiast Hor. w. 60: Cypriae Tyriaeque merces. Kochanowski uwspółcześnia realia.

Bogáctwá nie przydáły — tłumaczenie Hor. w. 61: (ne) Addant ... divitias.

s. 11/15—16 (I 9, 39—40): Tám ja ... rozruchy — parafraza Hor. *Carm.* III 29, 62—64:

Tunc me biremis praesidio scaphae
Tutum per Aegaeos tumultus
Aura feret geminusque Pollux.

bezpiecznym sercem i pelen otuchy — Hor.: me ... Tutum.

W równéj fuście popłynę — Hor.: me biremis praesidio scaphae ... Aura feret; *fusta* — Hor.: biremis scaphae (schol.: parva navis, cimba minor).

przez morskie rozruchy — Hor.: per Aegaeos tumultus. Kochanowski daje ogólne określenie, Hor. — Morze Egejskie.

Pieśń I 10

Komentarz I

s. 11/18 (I 10, 2): Kto mi dał skrzydłá ... odział pióry — 'pokrył piórami', zob. po Kochanowskim analogiczny zwrot w GórnRozm Nv: *Przeto niektóre* [stworzenia Bóg] *mchem* [= puchem] *odział*; zob. też KochFr 90: *Wysokie góry i odziane lasy* w znaczeniu 'pokryte [liśćmi] lasy'; obraz poety-ptaka zob. kom. II; zob. też 54/15—17 (II 24, 1—3), kom. II.

s. 11/21 (I 10, 4): Tykam sie niebá — zob. podobny zwrot np. HistAl K8: *przyszli ku bárzo wysokiem goram, ktorych wirzchy widziały sie dotykác niebá*.

s. 11/22—23 (I 10, 5—6): ogień ... nieugászony Złotégo słóncá — *ogień nie-*

ugaszony — zob. podobne wyrażenie w BielŻyw 135: *Słońce jest ... płomień nieugaszony*; słońce jako ogień po Kochanowskim np. GrabowSet T3v: *W słonecznym ogniu ...*, zob. też KochPs 26: *Stąd wdzięczne światło ... daje Ogień słoneczny*; *złote słońce* — zob. KochSz C2v: *słońcem złotym*, zob. też KochFrag 18; ponadto materiały Sl. XVI notują to wyrażenie tylko po Kochanowskim, zob. WitosiLut A3: *ile rązow złote słońce wstaje*.

s. 11/24—25 (I 10, 7—8): *Bięg bieżąc, wrotné ... Prowadzi látá — bięg bieżąc* — ta sama składnia zob. RejZwierz 129v: *jáki kres bieżysz*, zob. też 12/20 (I 10, 32); ta sama figura etymologiczna zob. np. Leop Ps 75/5: *Spáli swoj sen*, zob. też KochTr 21: *żywiemy żywot tym ważniejszy ...*; *wrotny* — ‘powracający’, w materiałach Sl. XVI brak tego przymiotnika poza Kochanowskim, por. w tekście późniejszym: A. Zbylitowski, *Lamenty*, Kraków 1593, s. 133: *... slynąc będzie, dokąd wrotne lata trwać będą* (cyt. za Lindem), zob. też KochPs 212: *słońce ... Poprowadzi látá wrotné*.

s. 11/26—27 (I 10, 9—10): krąg odmiennéj światłości, Wódz gwiazd ... sprawcą żyzności — krąg odmiennéj światłości — mowa o księżycu, którego tarcza się zmienia, zob. np. WujNT 866: „ktorzy [heretycy] są odmienni jáko księżyc”; Wódz gwiazd — o księżycu jako o pierwszym między gwiazdami, zob. np. OpecŻyw 2v: „jako ... miesiąc między gwiazdami, tako świeciła dziewica Maryjá między innymi pannami”, zob. też po Kochanowskim GrabowSet Dv: „Kiedy ... księżyc nązad swe gwiazdy kieruje”, zob. też 68/16—17 (Sob 11, 7—8); sprawcą żyzności — boginię księżycą uważano za opiekunkę urodzaju i płodności, zob. de Vries s.v. moon.

s. 11/28—29 (I 10, 11—12): *Prze Bóg, á ná jáwi, Czy mié sen báwi?* — *prze Bóg* — wyrażenie używane także potocznie w znaczeniu ‘na Boga’, jak w LibMal 1545/103: *panie, prze Bóg cie proszę ...*; *a* — partykuła rozpoczynająca zdanie pytajne, zob. Sl. XVI s.v., znac. II.1.A.; *á ná jáwi, Czy mié sen báwi?* — ‘czy to na jawie, czy we śnie?’; *na jáwi* — zob. 7/27 (I 6, 27) i kom. I; *bawić* — ‘zwozić’, jak w OrzJan 14: *Tą nádzieżą będzie was báwił Turczyn ták długo, póki będzie mógl*, zob. też KochTr 11: *sny lekkie, sny płoché nas báwia*; *całość* — zob. zapewne za Kochanowskim SapEpit A3v: *znam to ná jáwi, ... już mié sen morzony nie báwi*.

s. 12/1—4 (I 10, 13—16): *Tu, widzę, ... nieskończony* — opis raju zgodny z potocznym w XVI w. wyobrażeniem, zob. np. RejWiz 179v: „Przyszli potym ná goré ná jáсноci dziwne, Już tym świeckim ná dole dáleko sprzeciwné. Powietrze ono jásne, práwie [= prawdziwie] przezrocyste, Przez namniejszej mákuly, jáko kryształ czyste ...”, zob. też KochTr 22: „Słońce nam ząwždy świeci, dzień nigdy nie schodzi Áni zą sobą nocy niewidoméj wodzi”; zob. też kom. II.

s. 12/1—2 (I 10, 13—14): *ciemné mgly ... zimné grądy — ciemna mgła* — zob. Leop Gen 15/17: *Gdy tedy ząszło słońce, stałá sie mgłá ciemna*; *zimne grądy* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI.

s. 12/5 (I 10, 17): *Godné páłace Twojéj wielmożności* — właściwy szyk: *pałace godne Twojej wielmożności*; obraz nieba jako pałacu Boga, zob. RejPs 48: „On ... z páłacow swych niebieskich ... przegłáda wszytki omieszkáwáce ná ziemi”; *wielmożność* — ‘potęga, wszechmoc Boża’, zob. RejPs 127v: *kto sie wydziwowác może sprawám wielmożności Twojéj*.

s. 12/6—7 (I 10, 18—19): *jákiéj cnotá dostojności, Widzę ná oko — dostojność* — ‘wartość, ważność’, zob. RejPos 151: *dostojność krztu świętego*; *widzieć ná oko* — zwrot odpowiadający dzisiejszemu *widzieć ná własne oczy*, bardzo częsty w XVI w., zob. np. SkarŻyw 234: *widział ná oko jákąś dziwną światłość*.

s. 12/9—13/20 (I 10, 21—64): *Kto by cię nie znał... Áż pełen wieku — całość*

stanowiąca wyliczenie i charakterystykę władców Polski od legendarnych do współczesnych autorowi; zob. kom. II.

s. 12/9—12 (I 10, 21—24): Kto by cię nie znal, Lechu Słowianinie ... Brzegi północne — popularność mitu o Lechu, Czechu i Rusie datuje się w kronikarstwie pol. od *Kroniki wielkopolskiej* (XIV w.). Jest on jednym ze stałych elementów historiografii renesansowej, w której Lech funkcjonuje jako protoplasta narodu polskiego. Krótkość wypowiedzi o Lechu nie pozwala łączyć jej z żadną z krążących w XVI w. teoryj na temat początków państwa polskiego; *Słowianin* — w historiografii XVI-wiecznej znaczy zarówno 'członek plemienia słowiańskiego', jak i 'mieszkaniec Słowenii', którą wielu historyków uważało za kolebkę całej Słowiańszczyzny; opánował męstwem ... Brzegi północne — tu Kochanowski przejmując relację Wapowskiego i za nim Bielskiego o wojennym, a nie pokojowo-osiedleńczym tylko charakterze ekspansji Lecha i jego drużyny, zob. BielKron 339: „Lech zásię od wierzchu Wisly á Odry ná pulnocy i ná wschod slóńcá wszystkie kráiny miał, gdzie dziś Polska, Śląsko ... i inne ziemie álbo księstwá, ktorých mieczem zdobywał á rycerskim bojem. Gdzie ná ten czas jeden krolik niemiecki wywabił Lechá czynić sam á sam o páństwo, zabił go Lech i jego dzierzawy wziął, i dzierzał wszystko bez sąsiad aż do Morzá Sármaćkiego”. W poetyckich katalogach władców polskich w XVI w. Lech figuruje na ogół na pierwszym miejscu, tak również u Pawła z Krosna, *Bellum Prutenum*, przedruk w: *Carmina*, Kraków 1887, s. 137, i u Janickiego, *Vitae Regum Polonorum*, [w:] *Carmina*, Wrocław 1966, s. 212, który o Lechu pisał: „Dalmata vir”.

s. 12/10 (I 10, 22): zásiadł — 'osiadł' (jako lud), np. SkarJedn 226: *Serbowie ... ktorzy od Wloch po górách aż do Węgier zásiadli*, lub 'został władcą', jak np. SkarJedn 211: *gdy ... Károlus Wielki ná zachodnych krolestwách zásiadł*.

s. 12/13—14 (I 10, 25—26): Kroká pátrż, ... skłánia oko — zapis imienia według BielKron 340v: *Krókus, Krok ná ten czas miánowany ...*; tylko w tej kronice taki kształt tego imienia. Tradycja Kadłubkowa przekazywała łac. kształt *Grakch* i miasto *Gracchovia* albo też *Krakow* od krakania kruków. W *Kronice wielkopolskiej* etymologizacja imienia *Krak* od łac. *corvus* (Sl. XVI s.v. kruk notuje postać oboczną *krok*). Janicki protestował przeciw wywodowi od rzymskiego *Grakcha*, ale zatrzymuje formę łacińską *Cracus*. Kroká pátrż — tu wyjątkowo forma 2 osoby (w w. 3, 13, 19, 41, 49, 51 powtarza się *widzę*) skierowana prawdopodobnie do czytelnika; *patrz kogo* — 'zwróć uwagę na ...', jak np. w RejWiz 149v: *Pátrżże zásię tych wiátrow, jáką tu moc máją*: ku miástu swému skłánia oko — z czynów Kraka najpowszechniej uznanym jest założenie miasta Krakowa, por. KochEl III 5: *Craci urbs*; *skłaniać oko* — zob. np. WróbbZółt Z6v: *sklonili oczy swe ku ziemi*.

s. 12/15—16 (I 10, 27—28): Wándę ... mąż práwy — podstawą legendy o Wandzie był dla wszystkich kronikarzy Kadłubek, poszerzyli ją i zmodyfikowali autor *Kroniki wielkopolskiej* i J. Długosz. Legenda ta służyła często motywacji teorii wandalskiego pochodzenia narodu polskiego. Kochanowski jej w tym duchu nie wykorzystuje. W opisach Wandy zbiegają się na ogół dwa motywy: jej piękności i dzielności; zob. kom. II.

s. 12/17 (I 10, 29): fortélny Przemysł jest wniesióny — *fortelny* — 'przemysłny, przebiegły' jak w ModrzBaz 112v: ... *przeciwo Ájákowski ... nie ták fortelnemu* [jak Ulisses]; *fortelny Przemysł* — właściwie pleonazm, wprowadzony przez Długosza w miejsce funkcjonującego w poprzednich kronikach imienia *Lestko*: *Lestko II* lub *Lestko III*. Opowieść o nim pojawia się u Kadłubka, gdzie jest on skromnym, acz przebiegłym człowiekiem — i stąd nadane mu imię „*Lestco id est astutus*”, za Kadłubkiem przytacza to samo Dzierzwa, zwać go dodatkowo „*Aurifex*” (nazwa zawodu — złotnik). W *Kronice wielkopolskiej* awansuje *Lestko* na mistrza złotnika, a u Długosza jest już „*Przemislaus miles*”,

zob. *Annales ...*, Varsoviae 1964, I, s. 134. Miał on pokonać wojsko Aleksandra Wielkiego, umieszczając na drzewach, które rosły na wysokiej górze, malowane tarcze. Zwiedzeni w pułapkę żołnierze Aleksandra zostali wymordowani; *wniesiony* — prawdopodobnie ‘wzniesiony’, wprowadzony do nieba, jak KochTr 10: *Czyż ty nad wszystkie niebá wysoko wniesioná?*, RejPos 97: *Pan Krystus ciáło swoje z grobu żywotem wziąwszy, wniósł do niebá*; o heroizacji pogańskich władców zob. L. Szczerbicka-Słęk, *W kręgu Klio i Kaliope. Staropolska epika historyczna*, Wrocław 1973, s. 86—88, 107 i in.

s. 12/18—20 (I 10, 30—32): ten, co dostał trefunkiem koróny ... gdzie kón przedkonogi Biégł zawód drogi — *przedkonogi* — w materiałach Śl. XVI tylko trzykrotnie z Kochanowskiego, też z KochFr 3: *Achilles przedkonogi*, i KochMon 35: *Parys przedkonogi*; Biégł zawód drogi — ‘biegł w zawody o drogą rzecz’; zwrot *biec zawód* w Śl. XVI prócz tego z RejZwierc 129v: *Pátrzażę, że tu ten zawód wszyscy bieżymy*. Opowieść wzięta z Kadłubka, który motyw ów przejął z literatury klasycznej (zob. S. Witkowski, *Podstęp Leszka z kólcami u Kadłubka i jego źródło*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. II, Lwów 1925, s. 677—690), powtórzona także w *Kronice wielkopolskiej* (s. 58—59). Po bezpotomnej śmierci Lestka I (vel Przemysława według Krzyżanowskiego) zorganizowano wyścig jeździecki, którego zwycięzca miał zostać królem Lechitów. Jeden z rycerzy zapełnił pole wyścigu żelaznymi trójkątami, zaopatrzonymi na rogach w kółce, zostawiając wolną sobie tylko wiadomą trasę przejazdu; ponadto kopyta swego konia opatrzył żelaznymi ochronami. Na polu tym urządzili sobie dla żartu najpierw pieszy wyścig dwaj młodzieńcy niskiego stanu. Jeden z’ nich, zorientowawszy się w zasadce, pobiegł również i w dniu rycerskiego wyścigu, czyniąc — wśród śmiechu zgromadzonych widzów — zakręty i zakosy. I mimo to byłby dobiegł pierwszy przed konnymi, gdyby nie wyprzedził go ów konny rycerz — oszust. Skoro uczestnicy wyścigu zorientowali się w podstępnie, rozszarpali wzburzeni nieuczciwego zwycięzcę, a potem obrali królem młodzieńca, który biegnąc pieszo był drugi u celu. Otrzymał imię Lestka II.

s. 12/22—24 (I 10, 34—36): Piast ... jego cné plemię Rządziło ziemię — *plemię* — ‘potomstwo’ jak np. Leop Gen 15/13: *Wiedz wiedząc, iż plemię twoje [Abrahama] ma być przychodniem w ziemi cudzej; rządzić ziemię* — składnia z biernikiem właściciwa temu czasownikowi w XVI w., zob. HistRzym 37: *ty krolestwo będziesz rządził*, zob. też KochPs 2: *będziesz rządził ziemię*, zob. też 1/20 (I 1, 15); całość jest aluzją do legendy o cudownym wyborze Piasta i szerokiego rozprzestrzenienia się mocarstwa piastowskiego, por. KochOmen w. 5—12.

s. 12/25—26 (I 10, 37—38): Zemowit stoi wedla ojca prawie Z drugimi równo — *Zemowit* — zapewne kontaminacja imion *Siemowit* i *Ziemosyl* (BielKron 343: *Semowit* i *Zemomyslaw*). Syn Piasta, Siemowit (według etymologii w *Kronice wielkopolskiej* ‘ten, który już mówi’), odzyskał częściowo obszary utracone przez zbrodnię Chościska (Popiela); *prawie* — ‘właściwie, tak jak należy’, zob. Leop Lev 14/7: *ona krwią pokropi siedmkróć onego człowieka, który sie czyści, aby był prawie [iure] oczyszczony*; Z drugimi równo — tu Kochanowski kończy katalog władców pogańskich, zredukowany do siedmiu.

s. 12/26—28 (I 10, 38—40): Mieclawie, Którego sprawą chrześcijański zakon Podan Polakóm — *Mieclaw* — brzmienie imienia za BielKron 343v: „Mieszko ... okrzcił sie látá od náródnienia Páńskiego 965 w Gnieźnie, tám go miánowano Miecsław od sławy dobrej, á pierwej Mieszko był rzeczony od zámieszánia Rzeczypospolitej, gdy sie ślepo urodził”; *chrześcijański zakon* — ‘chrześcijaństwo’, jak w StryJKron 135: *aby ich wiarę i zakon chrześcijański przyjął*; *podan* — ‘nadany, wprowadzony’, zob. np. RejPosWstaw [143²]: *Izaż nasławniejszy Solon, Drako ... Ateńczykom praw nie podáli?*

s. 12/29 (I 10, 41): mężné Bolesławy — trudno orzec, czy Kochanowski ma na myśli dwu Bolesławów — Chrobrego i Krzywoustego, czy trzech — łącznie ze Śmiałym.

s. 12/30—32 (I 10, 42—44): Prze których ... státeczné sprawy Polska ... gránic pómknęła I serce wzięła — *státeczne sprawy* — może 'ważne czyny' jak w ModrzBaz 51v: *Bo* [obżarstwo] ... *sámego człowieka do státecznych spraw niesposobnego ... czyni; granic pomknąć* — 'rozszerzyć granice', zob. Mącz 127d: *Fines proferre* — Gránic pomknąć á májjetności álbo páństwa swego rozszerzyć, zob. też przenośnie KochOdpr Cv: *jáko powoź* [chciwość] *Pomyka swoich gránic; serce wziąć* — 'nabrać odwagi, pewności siebie', jak w RejZwierc 185v: *Á jákoż tu nieprzyjaciel sercá nie má bráć?*

s. 13/1—2 (I 10, 45—46): ón zakonnik święty Z cieniów klasztornych ná królestwo wzięty — relacja o wstąpieniu Kazimierza (przydomki: Mnich lub Odnowiciel) do klasztoru pochodzi od Wincentego z Kielc (poł. XIII w.), powtarza ją *Kronika wielkopolska*, s. 75—77. BielKron 346v pisze: „Á gdy do Kluniaku do Włoch [!] jecháli [posłowie polscy], náleżli go w kápicy [= habicie] ... jecháli do Kluniaku z listy papieskimi, wzięli Kázimirzá z klasztorá”, i dalej, s. 347: „Kázimierz, pierwej z klasztorá wzięty, byl koronowan ná krolestwo polskie w Gnieźnie”; *cienie klasztorne* — zob. to samo wyrażenie w PaprPan Dd4: *I tego [Kazimierza] jáko z cieniów klasztornych dobywszy, Uczynil krolem.*

s. 13/3 (I 10, 47): dwá Leszczkowie — tj. Leszek Biały i Leszek Czarny.

s. 13/5 (I 10, 49): Widzę Jágiellá — pochwała dynastii jagiellońskiej szerzej w KochFrag 42 i nn.

s. 13/5 (I 10, 49): dwu Kázimierzú — forma liczby podwójnej; chodzi o Kazimierza Wielkiego i Kazimierza Jagiellończyka; o tym drugim por. KochFrag 43 (podkreśla tam początki unii z Litwą i pokój z Krzyżakami).

s. 13/7—8 (I 10, 51—52): Widzę i ciebie gwiaździe równym práwie, Cny Władysławie — *gwiaźda* w porównaniu odnoszącym się do wywyższenia po śmierci zob. RejPos 7v: *wierni przy Pánu swym jáko gwiaźdy rozjaśnią sie w wiecznym krolestwie*. Szczególna apoteoza Władysława Warneńczyka wiąże się z planem Kochanowskiego, by władcy temu poświęcić większy poemat epicki; zachowały się z niego jedynie próby, opublikowane w KochFrag 41—44, imię bohatera brzmi w nich jednak inaczej: Włodzisław.

s. 13/9 (I 10, 53): Tu téż jest Olbrácht, król sercá wielkiego — Tu — w druku prawdopodobnie błędnie: To, zmienione zgodnie z w. 13 i 29; *serca wielkiego* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. WierKróc B: *Kto jest sercá wielkiego, strách go nie zdejmuje*; charakterystyka Olbrachta również w KochFrag 43.

s. 13/10 (I 10, 54): z Áleksándrem — por. również KochFrag 44/3—6 (Frag 97—100).

s. 13/10—12 (I 10, 54—56): Szymunt, zá którego Polska zákwitlá ... w pokoju — *Szymunt* — postać imienia notowana w materiałach Sl. XVI, np. WujJud 16: *Szymunt on piruszy, świętej ... pámiéci Ociec Jego Kroleuskiej Miłości; zakwitnąć* — w użyciu przenośnym przed Kochanowskim tylko w sensie moralno-religijnym, po Kochanowskim także o potędze politycznej, np. VotSzl F: *Zákwitnęłyby jeszcze ... jáko znowu táme kráje*; o Zygmuncie Starym zob. S. Orzechowski, *Mowa żalobna ... na pogrzebie Zygmunta Jagiellończyka, króla polskiego*, przekład z lac. oryginału w: S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, BN I 210, Wrocław 1972, m. in. s. 28: „inni w czasie pokoju szukają wojny, on zaś podczas wojny tylko do pokoju dążył”.

s. 13/13—14 (I 10, 57—58): Szláchetné dusze, które swéj dziełności Macie zapláte niebieskie rádości — *szláchetne dusze* — w Sl. XVI najczęściej o zmarłych,

OBJAŚNIENIA

np. GórnDworz Bb2: *grob kosztowny uczynić i kámién postáwić tej ták sláchetnej duszy kazał*; zob. też w innym kontekście w 9/25 (I 8, 8); *niebieskie radości* — wyrażenie peryfrastyczne na oznaczenie nieba, zbawienia, zob. np. RejPos 24: *Oto widzę rádości niebieskie otworzone*; całość jest strukturą z A duplex i znaczy: 'których [dusz] dzielności zapłatą są niebieskie radości', zob. liczne przykłady w Sl. XVI s.v. *mieć*, znac. I.20.A.c.a.

s. 13/17—20 (I 10, 61—64): *Á ten, co ... pelen wieku* — Zygmunt August zmarł 7 lipca 1572 r., a zatem pieśń I 10 musiała powstać przed tą datą.

s. 13/19—20 (I 10, 63—64): *zwierzóného nie wzdawa opieku, Áż pelen wieku — zwierzony — 'powierzony'*, np. SkarŻyw 90: *ktoremu stolicá wielkiego ápostola Piotrá zwierzona jest*; *opiek* — rzadka oboczna postać wobec częstej *opieka*, zob. KochPs 88: *swym ... opiekiem*, w znaczeniu 'odpowiedzialność', zob. np. RejZwierc 41: *wziąć ná opiekę wszystkie doległości koronne*; *pelen wieku* — w kartotece Sl. XVI nie znaleziono poza tym tego wyrażenia, zob. wyrażenie podobne SkarŻyw 286: *umárł w dobrej stárości i dniów peleny*, jest to zapewne parafraza biblijnego *gdy wypełniły się jego dni*, zob. podobnie BibRadz 1. Par 17/11.

Komentarz II

Cztery pierwsze zwrotki pieśni zawierają liczne zapożyczenia z Hor. *Carm.* II 20, a także z Cic. *Somm. Scip.*

s. 11/18 (I 10, 1): *Kto mi dał skrzydła, kto mię odział pióry* — por. Hor. *Carm.* II 20, 1—2:

Non usitata nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum aethera

Podobna fraza zob. Ps 54/7: *Quis dabit mihi pennas.*

s. 11/24 (I 10, 7): *Biég bieżąc* — odpowiednik łac. *cursum currere*: Cic. *Agr.* II 17, 44; Tert. *Ieiun.* 11; Cypr. *Epist.* 21, 4.

s. 11/27 (I 10, 10): *Wódz gwiazd* — por. Hor. *Carm. Saec.* 35—36: *Siderum regina ... Luna.*

s. 11/28—29 (I 10, 11—12): *Słyszę ... sen báwi?* — odpowiednik Hor. *Carm.* III 4, 5—6: *Auditis? An me ludit amabilis Insania?* Por. KochPieś 7/28 (I 6, 28) i kom. II.

s. 12/1—4 (I 10, 13—16): *Tu, widzę ... nieskończony* — opis nieba przypomina opis krainy błogosławionych u Hom. *Od.* VI 42—45, naśladowany przez Lucr. III 18—22; por. też KochEl 110/11—13.

s. 12/6—8 (I 10, 18—20): *á jákiéj cnotá dostojności ... Ma miejsce w niebie* — motyw: cnota toruje drogę do nieba, pojawia się często w literaturze antycznej, por. np.: Cic. *Somm. Scip.* 3, 13; 3, 16; 8, 26; Hor. *Carm.* III 2, 21—22.

s. 12/9—13/12 (I 10, 21—56): *Kto by cię nie znał ... w pokoju* — podobny katalog (oczywiście królów i wodzów rzymskich) daje Hor. w *Carm.* I 12, 33—48; zob. także K. Janicki, *Vitae Regum Polonorum.*

s. 13/13—14 (I 10, 57—58): *Szláchetné dusze ... rádości* — por. Hor. *Carm.* III 2, 21—22:

Virtus recludens inmeritis mori
Caelum

Por. także kom. II do 12/6—8 (I 10, 18—20).

Pieśń I 11

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* I 23, zob. kom. II.

s. 13/22 (I 11, 1): Néto nie tykána — imię *Neta*, zdrobnienie od *Agnieszka* (zob. *Słownik staropolskich nazw osobowych*), jest notowane w materiałach Sl. XVI z Rej-Zwierz 236 i HistLan C3v, zob. też KochFr 105, fraszka pt. *O Nécie*; *nie tykany* — w odniesieniu do sfery erotycznej w Sl. XVI po Kochanowskim, zob. GoslCast 50: *jákby nie tykány A nigdy od biálej plci nie byl oglaskány*.

s. 13/23—24 (I 11, 2—3): By więc sárnecká, kiedy obłąkána Mácierze szuka po górách ustrónnych — porównanie dziewczyny do sarny w materiałach Sl. XVI poza tym nie występuje; *obłąkány* — ‘który zmylił drogę’, zob. S. Twardowski, *Dafnis ...*, Kraków 1661, s. 18: *Pásterz po ciemnych kniejách obłąkány ...*, i inne użycia w tym tekście, w Sl. XVI notowane ponadto tylko raz w KochPs 164: *náwiódl ná gościniec práwy obłąkáné*; *ustronny* — prawdopodobnie ‘odludny’, w materiałach Sl. XVI prócz tego tylko raz w prawdopodobnym znaczeniu ‘samotny’, zob. GrzegRóżn G2v: *Turecki Bog ... Bog ustronny ábo nieplodny okrom syná*, zob. kom. II.

s. 13/25 (I 11, 4): postráchów plónnych — *postrach* — ‘strach’ jak w BibRadz Prov 3/25: *Nie ulékniész się postráchu gwałtownego*; *plonny* — ‘bezpodstawny’, jak w Miech-Glab 62: *więcej się godzi wierzyć naszemu doświadczeniu pewnemu niżli cudzym dowodom plónnym*.

s. 13/26—28 (I 11, 5—7): by sie namniej ... wzjężyły Powiėwnė listki ..., tã sie duszã złėknie — *namniej* — ‘choć trochę’, zob. LubPs K3v: *Bo skorom namniej nog swoich z miejsc swego ruszył, Wnet ...*; *wzjężyć się* — zob. BielRozm 24: *rozum włosy wzjęży*; przymiotnik *powiewny* nie występuje w materiałach Sl. XVI poza Kochanowskim, zob. natomiast F. Birkowski, *Kazanie obozowe ...*, Kraków 1623, L2b: *listek powiewny chrząstnął* (cyt. za Lindem), zob. też KochFr 106: *włos powiewny*, i KochProp 11: *przy powiėwnėj trzcinie*; *dusza* — ‘żywe stworzenie’, zob. np. OpecŻyw 22: *Wėźrzy tedy, duszo miłá, na wielkã pokorę Syna Bożego*, zob. też KochTr 8: *Jednã máluczkkã duszã tãk wielė ubyło* i kom. I.

s. 14/1—2 (I 11, 9—10): nie jáko ... mściwa Myślę cię drápãc lwicã popėdliwa — ‘nie myślę cię drapać jak mściwa lwica popędliwa’, bardzo rzadka składnia z *nie* zaprzeczającym orzeczenie, a stojącym przed inną częścią zdania, w Sl. XVI s.v. notowana zaledwie kilkadziesiąt razy (wobec kilkudziesięciu tysięcy użyc w normalnym szyku), zob. np. Górndworz B6v: *nie z Kástilijonem ... ná sztych się kłádc*, zob. też KochSat Cv: *Pirzchnie ... Nie tym się popisując u swojej niebogi*; *mściwy* — tak o zwierzętach w Sl. XVI tylko po Kochanowskim, zob. GoslCast 9: *strasznowidny zwiėrz srogi á mściwy*; *myślėć* — ‘mieć zamiar’, zob. CzechEp *4: *nie myślę nigdy złym zá zle oddawãc*; *drapãc* — ‘rozszarpywać’, zob. BierEz Kv: *gdygo poczył lew drápãc ...*; *popėdliwy* — ‘szybki’, może ‘gwałtowny’, zob. np. StryjKron 135: *od swojego popėdliwego stossu [= uderzenia] ... potknąwszy się padł*, zob. też KochPs 191: *strzały popėdliwė*.

s. 14/3 (I 11, 11): kiedy — ‘w końcu’, częste w podobnym użyciu, zob. Sl. XVI s.v., znac. II.3.b.Ź.

s. 14/4 (I 11, 12): się ... mężowi przygodzić — zwrotu tego brak poza tym w Sl. XVI; *przygodzić się komu* — ‘być przydatnym, nadać się komu’, zob. RejZwierz 164v: *iżby się już nie miał ... przyjacielow przygodzić*.

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* I 23.

s. 13/22—23 (I 11, 1—2): Stronisz przede mną, Néto nie tykána, By więc sárneczká — odpowiednik Hor. *Carm.* I 23, 1: Vitas hinnuleo me similis, Chloe; Stronisz — Vitas; przede mną — me; By ... sárneczká — hinnuleo ... similis. Kochanowski poszerzył tekst Hor. dodając przy imieniu dziewczyny epitet nie tykána; podobnie schol. określają dziewczynę (Chloe) jako: amoris inexpress.

s. 13/23—25 (I 11, 2—4): kiedy ... postráchwó plónnych — odpowiednik Hor. *Carm.* I 23, 2—4:

Quaerenti pavidam montibus aviis
Matrem non sine vano
Aurarum et siluae metu

kiedy oblákána Mácierze szuka — Hor.: Quaerenti ... Matrem (imiesłów łac. oddano zdaniem czasowym); Kochanowski opuścił przymiotnik *pavidam* (*matrem*), natomiast wprowadził przy imieniu dziewczyny przymiotnik *oblákána* 'zblákana', zgodnie ze schol.: Chloe timet ut hinnulus, qui matri aberravit ('jak sarenka, która zablákala się, zgubiła matkę').

po górách ustrónnych — Hor.: montibus aviis; według schol.: ubi via nulla est 'gdzie nie ma żadnej drogi', praeter viae usum 'po bezdrożach', a więc 'po górskich bezdrożach'.

Nie bez bojáźni i postráchwó — Hor.: non sine vano ... metu. *Metus* oddano za pomocą dwóch rzeczowników: *bojáźń*, *postrachy*, łącząc je wspólnym przymiotnikiem *plónny* — łac. *vanus*. Według schol.: vanus — quia timet, quae non sunt timenda, a więc *plónny* (*vanus*) to 'bezpodstawny, nieuzasadniony'.

s. 13/26—29 (I 11, 5—8): Bo by ... przykléknie — odpowiednik Hor. *Carm.* I 23, 5—8:

Nam seu mobilibus vitis inhorruit
Adventus foliis seu virides rubum
Dimovere lacertae
Et corde et genibus tremat.

Bo by namniéj ... by namniéj — Hor.: Nam seu ... seu ...

ná drzewie ... Powiéwné listki — narzędnik łac.: mobilibus ... foliis, postawiono w pol. przekładzie w mianowniku, zmieniając podmiot zdania: powiéwné listki, a także odpowiednio zmieniono liczbę formy czasownikowej (orzeczenia): inhorruit — sie ... wzięły. Jest to zgodne z wyjaśnieniem schol. (m. in. Lamb.): Lege: folia mobilia inhorruerunt. Kochanowski w tłumaczeniu nie uwzględnia jednak przyjętej przez niemal wszystkie XVI-wieczne edycje, komentarze i scholia do ód Hor. lekcji w w. 4—5: veris inhorruit Adventus foliis 'z nadejściem wiosny wzięły się liście'. Zamiast: veris, czyta: vitis 'krzew winorośli'; tę lekcję wspomina, ale równocześnie odrzuca Lamb.: Viri docti dicunt in antiquis nonnullis libris reperiri: Nam ... vitis inhorruit Ad ventum foliis. Lekcję: vitis ... Ad ventum, wprowadził do swego wydania Muretus. Na podstawie tej lekcji Kochanowski tłumaczy: by się na drzewie wzięły powiewne listki (mobilibus vitis inhorruit Ad ventum foliis). Wydania XX w. przyjmują najczęściej: mobilibus veris inhorruit Adventus foliis.

ruszyły — Hor.: Dimovere.

Jászczórki — Hor.: lacertae.

krzakiem — Hor.: rubum.

Åż ... przyklęknie — tłumaczenie swobodne Hor. w. 8.

s. 14/1—2 (I 11, 9—10): Lecz ja ... lwićą popędliwa — odpowiednik Hor. *Carm.* I 23, 9—10:

Atqui non ego te tigris ut aspera
Gaetulusve leo frangere persequor

niedźwiędź — Hor.: tigris 'tygrysica', zastąpił Kochanowski znanym w Polsce niedźwiedziem.

mściwa ... lwićą popędliwa — Hor.: Gaetulus leo; Kochanowski dodał tu także pominięty przy rzeczowniku *niedźwiędź* (Hor.: tigris) przymiotnik *aspera*.

nie ... Myślę cię drápąć — Hor.: non ego te ... frangere persequor.

s. 14/3—4 (I 11, 11—12): Przestań ... przygodzić — odpowiednik Hor. *Carm.* I 23, 11—12:

Tandem desine matrem
Tempestita sequi viro.

Przestań (chodzić) — desine; kiedy — tandem; za mácierzą — matrem; Już się ... możesz mężowi przygodzić — Tempestita sequi viro, tłumaczone przez schol.: cuius aetas viri patiens est, coniunctioni apta, matura viro.

Pieśń I 12

Komentarz I

s. 14/6 (I 12, 1): sie ... niemász ná co chować — *chować się na co* — może 'oszczędzać się na potem', zob. Oczko 27: *dby tylko sie ná noc chowájąc, po obiedzie nie spał*, zob. też KochTr 22: *chowaj sie ná té Nieodmienné ... rozkoszy ...*

s. 14/9 (I 12, 4): Po prawdzie mi niepráwie źle serce tuszyło — *po prawdzie* — 'prawdę mówiąc' jak np. GórNDworz M8: *bo po prawdzie godniejsza tego byłá; niepráwie* — 'nie całkiem, nie bardzo', jak np. w Mącz 359a: *rubellum vinum* — *Czerwonáwe wíno, to jest niepráwie czerwone, jákoby ná poly białe á ná poly czerwone*, zob. też w Rej-Zwierc 26: *wierz mi, i tám byś sie niepráwie źle udał; serce tuszy* — fraza utarta, zob. np. RejJóz K8v: *jakoś mi niedobrze serce otuszyło*.

s. 14/10 (I 12, 5): wypadł z ... nádzieje — 'stracił nadzieję', zob. Mącz 407c s.v. *De spe decidere*, podobne użycie czasownika *wypaść* zob. SkarŻyw 262: *wypadłeś z szczęścia*.

s. 14/11 (I 12, 6): mojęj sie przygodzie ... śmieje — *przygoda* — 'złe zdarzenie, nieszczęście', jak w BierEz K3v: *Zły w przygodzie przyjaciela nie najdzie; śmiać się czemu* — składnia wielokrotnie potwierdzona w materiałach Śl. XVI, zob. np. BierEz C3v: *Ksánt ... Jej sie zágniwaniu śmieje*.

s. 14/12 (I 12, 7): Kto drugi — 'kto inny', jak w KromRozm III H8v: *iż więtszą władzą mieli w Kościele ápostołowie niżli uczniowie oni álbo kto drugi*.

s. 14/13 (I 12, 8): złé szczęście — 'zły los, nieszczęście', w materiałach Śl. XVI nie znaleziono tego wyrażenia przed Kochanowskim, kilkakrotnie natomiast u autorów późniejszych, np. WitosLut A5v: *Iżé mnie w tym ugodzić złe szczęście nie chciáło*.

s. 14/14—19 (I 12, 9—14): Samem ... j ágody — zob. *Opowieść miłosna o Kallimachu i Chryssorroé Andronika Komnena z I poł. XIV w.* (tytuł tłumaczony z: *Pamiętniki wizantijskiej literatury IX—XIV wieków*, Moskwa 1969), gdzie na s. 398 bohaterka zadaje

władcy pytanie o to, do kogo powinny należeć winogrona: czy do tego, kto uprawiał i chronił winnicę, czy do tego, kto nic dla niej nie zrobił; w jej wypowiedzi występują m.in. te same prace ogrodnicze, co w omawianym fragmencie *Pieśni*.

s. 14/14 (I 12, 9): winnicę — winnica jako symbol ciała kobiecego zob. de Vries s.v. vineyard, z powołaniem się na *Pieśń nad pieśniami* 1/6 i 8/11, zob. np. Leop Cant 1/6: „Winnicem mojej nie strzegła”.

s. 14/18 (I 12, 13): gody — ‘uczta’, ale i przenośnie ‘szczęście’, zob. BielKron 115: *jeslim nălázłá láskę przed oczymá twemi, przydź dziś do mnie ... ná gody*, ale i RejJóz K4v: *Boć nie zawždy mogą być wszystkim rowne gody, Kto dziś w szczęściu, jutro sie nadzieiwaj przygody*.

s. 14/20 (I 12, 15): używa z rozkoszą — częsty zwrot, zob. np. RejZwierc 110: *potrzeby swej poćiwiej porządny człowiek zázwdy z rozkoszą użyć sobie może*.

s. 14/21 (I 12, 16): jeno sie serce nie rozpádnie — *jeno* — rzadsza forma oboczna wobec *jedno*; *jeno ... nie* — ‘nieomal’, jak np. RejPos 17v: *ták iż go nam jedno páłcem nie ukazáli; serce się rozpádnie* — fraza utarta, zob. np. RejJóz B5v: *dawno to moje serce zgadło, Nie wiem, jestli z żalości tam sie nie rozpádnio*.

s. 14/22 (I 12, 17): nie przechował ... poleżał — *przechować* — ‘strawić’, zob. RejWiz 15: *Leją syropy w gárdło, by rychlej przechował; poleżeć* — prawdopodobnie ‘rozchorować się’, znaczenia tego nie notują poza tym materiały Sl. XVI, Sl. stp., Cn. Th. ani Linde.

s. 14/23 (I 12, 18): ubieżał — ‘wyprzedził’, zob. Mącz 388c: *Illuc praeventamur — Uprzedźmy je, ubieźmy je do tego miejsca*, zob. też KochZg Á4v: *Boćcie je dawno do uszytkiego ubieźeli*.

s. 14/25 (I 12, 20): jáko niedźwiedz łápę lizác — zwrot przysłowiowy w znaczeniu bliskim ‘obejść się smakiem’, zob. CzahTr H3v: *Látá z stárkiem házq siedzieć, Łápę lizác jáko niedźwiedz*; w N. ks. przysł. liczne przykłady tego zwrotu również w innym znaczeniu.

Komentarz II

Dokładną analizę pieśni zob. Z. Głombiowska, 1978b, s. 211—212.

s. 14/6—9 (I 12, 1—4): Muszę ... tuszyło — podobne narzekanie w elegii Ov. *Am.* III 12, 1—6.

s. 14/14—17 (I 12, 9—12): Samem ... mroziło — porównanie dziewczyny do winnicy mógł zapożyczyć Kochanowski z włos. poezji erotycznej (Brahmer, s. 66, 67, 184). Porównanie kobiety do winnej latorośli występuje już w tekstach biblijnych. Jest ono nieobce i liryce rzymskiej, np. Catull. 17, 15—16:

Et puella tenellulo delicatior haedo,
Adservanda nigerrimis diligentius uvis.

s. 14/18—21 (I 12, 13—16): Á kiedy ... rozpádnie — motyw: rywal zdobywa łaski niewdzięcznej dziewczyny, którą poeta otaczał opieką i staraniem, występuje w elegii Tib. I 5, 9—18, por. np. w. 17—18:

Omnia persolvi: fruitur nunc alter amore
Et precibus felix utitur ille meis.

s. 14/22 (I 12, 17): Bodajże nie przechował á bodaj poleżał — motyw: opuszczony kochanek przeklina podstępne go rywala, jest częsty w erotycznej poezji rzymskiej, por. np. Prop. II 9, 47—48:

Atque utinam, si forte pios eduximus annos,
Ille vir in medio fiat amore lapis!

Pieśń I 13

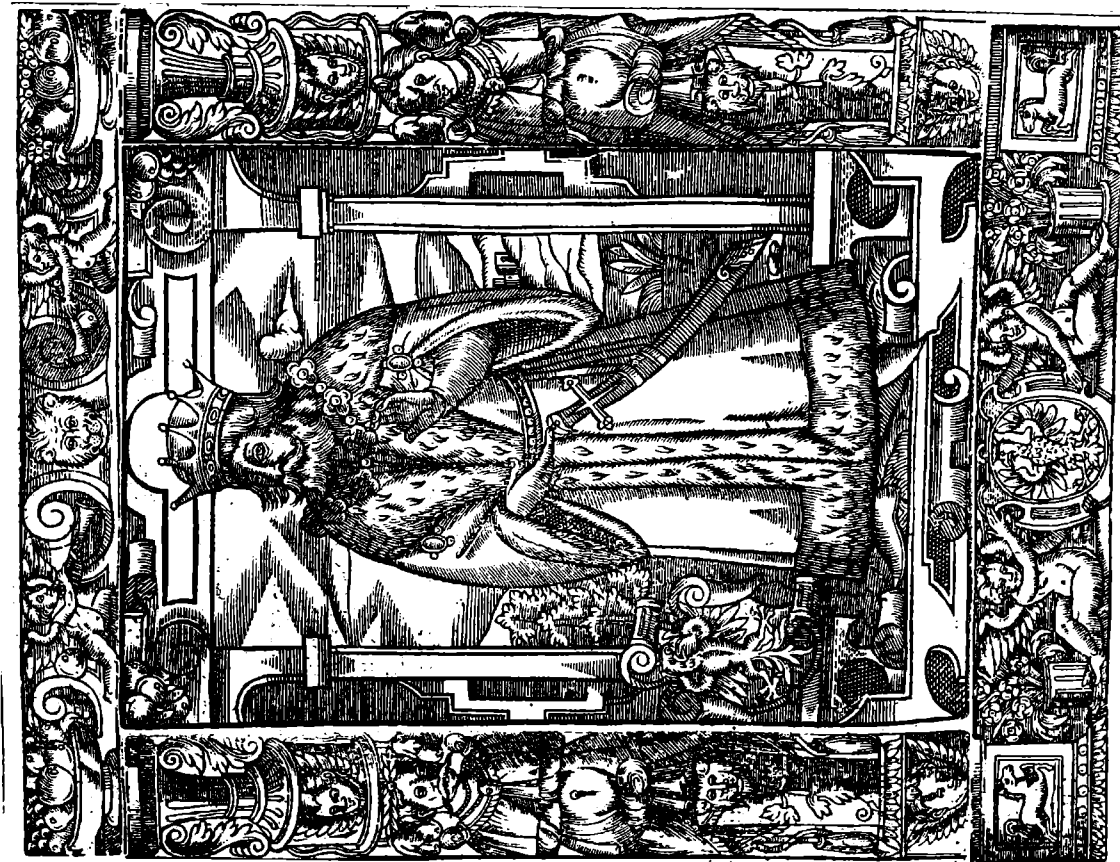
Komentarz I

s. 15/1 (I 13, 1): nád zwyczaj tych czasów — *nad zwyczaj czego* — ‘inaczej niż zwykle w ...’, zob. PatKaz II 79v: *jest poczęta dziewica Maryja w żywocie świętej Anny nad zwyczaj rodu ludzkiego*. Czasy, o których mowa, to koniec listopada 1567 r. do początku stycznia 1568 r., zob. S. Bodniak, *Z wyprawy radoszkowickiej na Moskwę w r. 1567/8*, „Ate-neum Wileńskie” VII, 1930, s. 799 i nn.

s. 15/2—4 (I 13, 2—4): Pátrz ná nas ..., Gdzie jáko pszczoły wkoło swego páná — porównanie otoczenia króla do pszczół zob. też Górndworz Gg: „Pszczoły zaśię prosto jákoby rozum ludzki miály, w takiéj czci sewgo króla máją, jáko ... ludzie”; zob. kom. II; może być jednak związane i z licznymi innymi wierzeniami, por. np. wierzenie, że pszczoły są małymi, skrzydlatymi służebnicami Boga, zob. de Vries s.v. bee; wkoło swego páná — mowa o Zygmuncie Auguście, jak to wynika ze wspomnienia niżej nieudanej wyprawy na Moskwę. Idzie o wyprawę w r. 1567/8, od której odstąpiono nie doszedłszy granic państwa moskiewskiego. Przyczyny poniechania wyprawy były dwojakie: król liczył na bunt wewnętrzny wielmożów Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, który miał zostać wykryty i sparaliżowany w działaniach przez Iwana Groźnego (zob. BielKron 1597, 612). Jednocześnie szlachta litewska złożyła w obozie sejm, zwany konnym, na którym radziła o zagwarantowaniu swoich praw przeciw magnatom i o przyszłej unii z Polską. W tych warunkach wyprawa nie mogła dojść do skutku, zob. *Historia Polski*, t. I, cz. 2, Warszawa 1957, s. 238. Kochanowski był uczestnikiem tej wyprawy, stąd wezwanie do nocy, by patrzyła „na nas”.

s. 15/5—7 (I 13, 5—7): Bodaj szczęśliwie tę drogę odprawił ... Pan świętobliwy — *odprawić* — ‘doprowadzić zadanie do końca’, zob. zarówno Sł. stp. s.v., jak i Sł. XVI, gdzie *odprawić* występuje w połączeniach z takimi rzeczownikami, jak np. *poselstwo* (BielKron 57), *sejm* (BielKron 416v), *jarmark* (RejKup f2), *rozmowy* (BibRadz I 9b marg) i podobne, zob. też Mącz 324d: *Radem, żeś we zdrowiu twoję drogę odprawił*; epitet *świętobliwy* odnosi się do Zygmunta Augusta, zob. np. *Diariusz sejmu lubelskiego 1566 roku*, oprac. I. Kanievska, Wrocław 1980, *Dodatek: Odpowiedź rycerstwa ruskiego ... 3 III*) roku od narodzenia Pańskiego 1566, s. 63: *Mamy króla świętobliwego ...*; zob. także na nagrobku Kallimacha u dominikanów w Krakowie (ok. 1500): „... Divi olim Casimiri et Iohannis Alberti Poloniae Regum ...”, ten sam epitet: *divus*, łączący tradycję antyczną z podkreśleniem świętości, pojawia się w Kaplicy Zygmuntońskiej w odniesieniu do Zygmunta Starego; być może także, że wobec oficjalnej tytułatury monarchów zachodnich w tym przymiotniku wyrażało się poczucie wielkości polskiej monarchii.

s. 15/7—8 (I 13, 7—8): nie miałá ... w dobroci równia, jáko wstátá — *dobroc* — ogólnie ‘zalety’, np. GlabGad Mv: *ktory sądzi dobroć czlowieczą z języka, iż on pięknie mowi*; równia — ‘równego’, wyraz występujący tylko w dopełniaczu, zob. Sł. stp. s.v. rówień, zob. też KochTr 6: *Którój równia nie widzę w téj tu śmiertelności* (ze względu na końcówkę w postaci *a* pochyłonego rekonstruuujemy w indeksie ten rzeczownik jako rodzaj nijaki *rownie*); *jako* — ‘od czasu, gdy’, spójnik ten wprowadzał m.in. zdania czasowe uprzednie, jak np. BielKron 160v: *iż jáko krześcijáninem został, żadnym grzechem więtszym Páná Bogá nie obráził*; *wstátá* — ‘powstać’, jak np. BierEz M2: *Przetoć ten boj o to wstát ...*

Lech

s. 15/9—10 (I 13, 9—10): I już nam ma być ten pohániec srogi, Który ... padał nam pod nogi — *już* — partykuła występująca w pytaniach retorycznych, sugerujących odpowiedź przeczącą, jak np. HistRzym 125v: *á ktoregoż ja już pocieszenia mam oczekawác?*; *być srogi komu* — ‘budzić w kim strach’, zob. 4/25 (I 3, 20) i kom. I; *padał* — w pierwodruku prawdopodobnie błędnie po dał, poprawione w wyd. JK3; *padać pod nogi* — zwrot częsty oznaczający oddanie się w poddaństwo, zwykle w stosunku do Boga, zob. np. RejAp 8: *przed którym drżą i pod nogi jego upadają wszyscy krolowie świadá tego*.

s. 15/11—12 (I 13, 11—12): Stárodub, z gruntu wysádzony, Pod miecz okrutny lud wydał zwierzony — Starodub — warownia na Siewierszczyźnie, zdobyta w r. 1534 przez Jana Tarnowskiego, przy czym wycięto kilka tysięcy zalogi, zob. szerzej o tym kom. I do 74/6 (Tarn 26), zob. też KochEpRadz A3v: „Stárodub wzięli pod moskiewskim”; *z gruntu* — ‘całkowicie, do fundamentów’, jak w HistAl D5v: *ich przybytki przykazaliśmy áż z gruntu rozrzucić*; *wysádzony* — ‘usunięty z miejsca’, zob. KlonWor 24: *Dużą ręką [Herkules] potężnie zá rysę závádzil, Ták iż z miejsc dawnego pul gory wysádzil*; Starodub został wysádzony w powietrze; *wydać pod miecz* — potwierdzone w Sl. XVI tylko w formie *dać, podać pod miecz*, wszystkie przykłady z Biblii, zob. np. BibRadz Ier 25/31: *Pan ... da niepobożne pod miecz*; *miecz okrutny* — jedyny zapis tego wyrażenia w Sl. XVI; *zwierzony* — ‘powierzony’, zob. 13/19 (I 10, 63).

s. 15/13—14 (I 13, 13—14): pychą nie mogła pokorze Wytrzymać stusu — przeciwstawienie pychy Iwana Groźnego jeśli nie pokorze, to przynajmniej ludzkości polskiej strony, zwłaszcza Radziwilla, pojawia się u Kochanowskiego kilkakrotnie, np. KochEpRadz A3: „w hárdym Moskwinie”, jak i zwłaszcza KochJez, zob. np. A3v: „Ten [Bóg] moskiewskiego pychę chcąc kiedy uskromić I róg, którym tak hardzie potrzasał, przyłomić ...”, zob. także, gdy mowa o Radziwille, tamże A4v: „swoją zaś ludzkością kogoś sobie nie ujął”; *wytrzymać stus komu* — przenośnia od znaczenia ‘wytrzymać cios bronią’, jak np. WujJud 133v: *ktory [Kościół] wszystkim heretykom káżdego wieku stossy wytrzymał*.

s. 15/14—16 (I 13, 14—16): w głębokie morze Krwawy Niepr płynął, miecąc ... Moskiewskie łupy i pobite głowy — *głębokie morze* — częste wyrażenie, zob. np. BielKron 445v: *ták dáleko zájechał, áż mu morzá głębokiego nie stawáło*, zob. też KochPs 7: *Ledwé z głębokiego morzá Ukáže sie rána zorzá*; *krwawy Niepr* — idzie o zwycięską bitwę pod Orszą 8 IX 1514 r. (tak Krzyżanowski); *Niepr* — rzadsza oboczna forma nazwy *Dniepr*; Moskiewskie łupy — zob. KochJez A2v: *Tám kiedyś i ty stánął wpośrząd wielkiej kupy Rycerskiej, przyodziany moskiewskimi łupy*; *pobite głowy* — ‘zabici ludzie’, jak w RejZwierc 264: *iż sto i ósmádziesiąt i pięć tysięcy dnjół jeden zábił glow*, zob. też KochPs 125: *kiedy zbité głowy Niósł po wodzie szárlatny strumień Cyssonowy*.

s. 15/17—18 (I 13, 17—18): tychżesmy ojców dzieci, czyli W tak krótkim wiekusmy sie wyrodzili? — skarga na utratę wojennego ducha Polaków, zob. OrzJan 48: „bárzosmy sie dáleko odstrzelili od dobrá pospolitého, gdy ná káżdych zjeżdziéh, ná kóždych séjmiéh tego tylko sámého szukamy, jákobysmy ubogáci i ozdobili prywatną rzecz swoje. Czym záprawdé Pospolita Rzecz dobrze stać nie może ... Przymiérze stánowie z nieprzyjacielem, wojny zániechywác, odlogiem prózno domá leżeć, wszystko to są pożytki własné, áli stąd wrzód pospolity roście, zbytek, niezgodá, lenistwo, umniejszénie páństwá i utrátá wolności”; tamże zob. porównanie współczesnych do przodków, np. 50: „[w przeszłości] nie ubiegał żołniérz plugu kmiotkowi ...”, i liczne inne miejsca w tekście; zob. też KochSat prawie w całości poświęcony temu problemowi; całość zob. kom. I do 2/29—3/4 (I 1, 49—56).

s. 15/19—20 (I 13, 19—20): Święty pokoju ... ludzie rádwi zgnuśniąją — *święty pokój* — wyrażenie częste w materiałach Sl. XVI, zob. np. RejWiz 71v: *w świętym*

pokoju á w sprdwiadliwosci Wiodąc swoj stan ..., nie znaleziono jednak poza omawianym tu miejscem tego wyrażenia w odniesieniu do *pokój* 'czas, gdy nie ma wojny'; *święty* — może 'błogosławiony, dobry', jak np. *święta zgoda* (RejJóz D6v), *święta sprawiedliwość* (SapEpit A4v), lub może jest to użycie ironiczne jak HistLan E4: *ten święty głód złotych*; zob. kom. II; *rad* przy czasowniku wnosi znaczenie 'często, zazwyczaj', zob. 35/9 (II 3, 4) i kom. I.

s. 15/21—24 (I 13, 21—24): *Więcej ci srebrá ... ujedzie* — sens całości zob. mowę podkanclerzego Myszkowskiego na sejmie piotrkowskim w 1562 r., cyt. za E. Gołębiowskim, *Zygmunt August. Żywoł ostatniego z Jagiellonów*, Warszawa 1968, s. 347: „Teraz, kiedyśmy z pola zjechali a miasto drzewca i tarcze pługówéśmy się i czego innego jęli, wprawdzie więcej złota, więcej pólmisków, więcej majątności ma każdy z nas na swą stronę, ale Rzeczpospolita mało nie do gruntu zginęła”; zob. też 38/23—25 (II 5, 35—37).

s. 15/23—24 (I 13, 23—24): *siedziém ják ná ledzie, ... gránic ... ujedzie — siedzieć ják ná ledzie* — zwrot przysłowiowy, zob. OrzRozm F4: *nie ná ledzie, ále ná skále siedzimy*; *granic ujechać* — zwrot o znaczeniu 'worywać się w cudzą majątność', jak w KlonWor 4: *Tajemnie ujeżdżáj stárodawnych gránic*.

Komentarz II

s. 15/3—4 (I 13, 3—4): *jáko pszczoły wkóło swego páná* — porównanie do roju pszczoł wojska (ludzi) gromadzącego się wokół króla często występuje u Hom., por. m. in. II, II 86—87: *ἐπεσεύοντο δὲ λαοί. Ἦύτε ἔθνεα εἰσι μελισσάων ἀδινάων (... Ὡς τῶν ἔθνεα πολλά... ἐστιχάοντο)* 'A lud się wokół gromadził niby skłębione złocistych pszczoł gęste roje'. Odwrotną przenośnię: obraz roju pszczoł jako wojska zgromadzonego wokół króla, znajdujemy u Verg. *Georg.* IV 75—76: *Et circa regem ... densae Miscentur*.

s. 15/17—18 (I 13, 17—18): *tychżesmy ... sie wyrodzili* — motyw: dzieci gorsze od swoich rodziców gubią ojczyznę, występuje w Hor. *Carm.* III 6, 45—47:

Damnosa quid non inminuit dies?
Aetas parentum peior avis tulit
Nos nequiores

s. 15/19—20 (I 13, 19—20): *Święty pokoju ... przy tobie* — zwykle poeci ślawią dobrodziejstwa pokoju, taką refleksję jak u Kochanowskiego: *pokój powodem gnuśności (i zguby)*, można odnaleźć u Catull. 51, 15—16:

Otiun et reges prius et beatas
Perdidit urbes.

Pieśń I 14

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* I 9, zob. kom. II.

s. 15/26 (I 14, 1): *śnieg ... sie bieli* — zob. podobnie HistAl M3: *ná ktorych sie ciáło bieláło jáko śnieg*; zob. kom. II.

s. 15/27 (I 14, 2): *Wiátry z pólnocy wstájá* — zob. Mącz 13c: *Aquilo*, graece *Boreas* — *Wiátr*, który z pólnocy wieje, zob. też HistRzym 11v: *wstáł z pólnocy wiátr*.

s. 15/28 (I 14, 3): *Jeziorá sie ścinájá* — *ścinać się* — w materiałach Sl. XVI jeszcze jeden raz, Leop Iob 38/30: *wierzch przepáści ścina sie i zmarza*.

s. 15/29 (I 14, 4): *Żorawie, czujác zimę, precz lecieli* — *precz lecieć* — zwrot

notowany kilkakrotnie w Śl. XVI, zob. np. BierEz K4v: *Orzeł ... precz z nim leciał*; po Kochanowskim zob. PudlFr 37: *Teraz, słyszę, żorawie już lecieć precz mają*; lecieli — przy męskich nazwach zwierząt używano często w XVI w. czasownika w formie takiej, jak przy rzeczownikach męskoosobowych.

s. 16/1 (I 14, 5): Nam nie lza jedno pátrzać téż swé<j> rzeczy — nie lza jedno + bezokolicznik — 'nie można uczynić nic innego', bardzo częsta struktura składniowa, zob. GórnDworz Kk2: *zá czym i mnie nie lza jedno trzymać stronę dworzáninową*, zob. też KochTr 5: *Nie lza, nie lza, jedno sie zá tobą gotować*; *patrzać swej rzeczy* — 'troszczyć się o swoje sprawy', zob. np. RejWiz 63: *Bo mnie już czas ná pokoj, á ty pátrzaj swego*; zmiana swé na swéj jest podyktowana zwykłą składnią dopełniaczową czasownika *patrzać*.

s. 16/2—3 (I 14, 6—7): Niechaj drew do kominá, Ná stół przynoszą winá — przyjmujemy następujące rozumienie związków składniowych: 'niech przynoszą drew do kolina, (a) wina na stół'; zob. też 10/8 (I 9, 3) oraz kom. II.

s. 16/5—7 (I 14, 9—11): Przypadków dalszych ... będzie potym — zob. wariant tej samej myśli 10/10—11 (I 9, 5—6); *przypadki dalsze* — 'przyszłe zdarzenia', zob. MycPrz II A: *przypátrując sie przyszłym przypadkom, ktore by przyść mogły z ... przedsięwzięcia nášzego*.

s. 16/8 (I 14, 12): W godzinie wszystko Bóg wywróci — *w godzinie* — 'w jednej chwili', zob. RejWiz 49v: *wszytek świat, gdyby chciał [Bóg] zniszczyłby w godzinie*; *wywrócić* — 'zniszczyć, zgładzić', zob. np. ModrzBaz 81: *áby jáka gwałtowna burzá nie spádlá z niebá á nás wszystkich ... i sámego imienia polskiego z gruntu nie wywróciłá*; całość zob. kom. I do 10/18—21 (I 9, 13—16).

s. 16/9 (I 14, 13): Krótki wiek długiej nadzieje nie lubi — *krótki wiek* — zwykle o krótkości życia ludzkiego, zob. np. RejJóz B4: *Rozważ, iż tu na świecie krotki každemu wiek*; *długa nadzieja* — 'oczekiwanie', zob. np. Prot D3v: *Godnym dawaj urzędy záraz, gdy wákują, Bo ty długie nadzieje sercá ludziem psują*; całość zob. kom. II.

s. 16/10—11 (I 14, 14—15): Niechaj nie schodzi cáło, Coć sie do rąk dostało — wariant przysłowia notowanego w N. ks. przysl. s.v. dostać: Komu się co dostanie, bierz.

s. 16/12 (I 14, 16): ślubi — 'zaręczy', zob. np. PaprPan Y2v: *Bá, pewnie nie spráwisz nic, zá toć ślubię śmiele*.

s. 16/13—15 (I 14, 17—19): Jelenióm ... ginie — motyw niepowrotnej młodości zob. też 17/11—12 (I 15, 23—24), 54/4—5 (II 23, 3—4), KochFr 44/7—12 (II 8, 1—6), KochFrag 15/18—19 (Pieś 2, 11—12), KochFrag 20/16—21/14 (Pieś 6, 5—32) z tym samym motywem jelenia zmieniającego rogi.

s. 16/15 (I 14, 19): ná wiek wiekóm — w druku ná wieki wiekóm, koniektura jest motywowana wyrównaniem sylabizmu; formuła *na wiek wiekom* obficie zaświadczona w materiałach Śl. XVI w tekstach religijnych, zob. np. SkarŻyw 47: *ktorego [Boga] jest sławá i páństwo ná wiek wiekom*.

s. 16/16 (I 14, 20): ząwždy gorsze látá przypadają — ząwždy gorsze — może 'coraz gorsze', zob. BierEz S2v: *Sily ząwždy ustawały, gdzie ząwždy łącząc się z czasownikiem oznaczającym narastanie stanu może znaczyć 'coraz bardziej'*; *przypadać* — 'następować', zob. RejWiz 58v: *gdy więc czas stárości Przypada ...*

Komentarz II

Pieśń jest przeróbką Hor. *Carm.* I 9. Najnowsze obserwacje na temat stosunku pieśni Kochanowskiego do jej łac. wzoru zob. Z. Głombiowska, 1981a, s. 251—259.

s. 15/26—30 (I 14, 1—4): Pátrzaj ... precz lecieli — parafraza Hor. *Carm.* I 9, 1—4:

Vides ut alta stet nive candidum
Soracte nec iam sustineant onus
Silvae laborantes geluque
Flumina constiterint acuto?

Pátrzaj, jáko — Hor.: Vides ut.

śnieg — u Kochanowskiego zmiana podmiotu: w tekście Hor. podmiotem jest nazwa góry: *Soracte*, a *nive* 'śnieg' występuje w narzędniku.

po górach — zgodnie z obrazem Hor., lecz Hor. wymienił konkretną górę: *Soracte*, u Kochanowskiego natomiast brak bliższego określenia miejsca.

się bieli — zwięźle oddanie myśli Hor.: *stet nive candidum*; schol.: *stet* — plenum sit 'jest pełne'; *nive candidum* — *candens nivibus* 'które jaśnieje od śniegu, bieli się'.

Wiątry z pulnocy wstają — obrazu tego brak w *Carm.* I 9; jest to jakby odwrócenie sytuacji z *Carm.* I 4, IV 7, IV 12, gdzie ciepłe wiatry zwiastują powrót wiosny.

Jeziorá się ścináją — *Flumina constiterint (gelu) acuto*; Jeziorá — zamiast Hor.: *flumina 'rzeki'*; się ścináją — *constiterint (gelu) acuto*, co zwięźlej jeszcze tłumaczy Land.: *glacie condensentur 'ścinają się w lód'*.

s. 16/1—3 (I 14, 5—7): Nam nie lza ... winá — parafraza Hor. *Carm.* I 9, 5—8:

Dissolve frigus ligna super foco
Large reponens atque benignius
Deprome quadrimum Sabina,
O Thaliarche, merum diota.

Niechaj drew do kominá ... przynoszą — odpowiednik Hor. w. 5—6: *ligna super foco Large reponens*, por. też Hor. *Carm.* III 17, 13—14: *aridum Compone lignum*.

Niechaj... Ná stół przynoszą winá — Hor.: *Deprome quadrimum ... merum*; Ná stół — odpowiada schol.: *depromere est cum rem ex secretario loco educimus* 'wydobywać', to znaczy 'przynosić coś' ('wydobywać na jaw, z ukrycia'); por. też Hor. *Carm.* I 36, 11; I 37; II 3, 8; III 14, 18; III 28; Hor. *Epod.* 13, 6.

s. 16/4 (I 14, 8): Ostátek niechaj Bóg ma ná swój pieczy — odpowiednik Hor. *Carm.* I 9, 9: *Permitte divis cetera* 'Powierz bogom ostatek'.

s. 16/5—7 (I 14, 9—11): Przypadków dálszych ... potym — odpowiednik Hor. *Carm.* I 9, 13: *Quid sit futurum cras, fuge quaerere*.

s. 16/8 (I 14, 12): W godzinie wszystko Bóg wywróci snádnie — zdaniem tym zastąpił Kochanowski obraz Hor. *Carm.* I 9, 9—12:

qui simul
Stravere ventos aequore fervido
Deproeliantes, nec cupressi
Nec veteres agitantur orni

O potędze bogów świadczy ich oddziaływanie na przyrodę: natychmiastowe uspokojenie szalejących wiatrów. Stwierdzenie Kochanowskiego podobne do Hor. *Carm.* I 34, 12—13: *Valet ima summis Mutare ... deus*.

s. 16/9 (I 14, 13): Krótki wiek długiéj nádzieje nie lubi — odpowiednik Hor. *Carm.* I 4, 15: *Vitae summa brevis spem nos vetat incohare longam*; por. też m. in. Hor. *Carm.* I 11, 6—7: *et spatio brevi Spem longam reseces*.

s. 16/10—11 (I 14, 14—15): Niechaj nie schodzi ... dostáło — odpowiednik Hor. *Carm.* I 9, 14—15:

Quem Fors dierum cumque dabit lucro
Appone

Por. też m. in. Hor. *Carm.* III 8, 27: *Dona praesentis cape laetus horae; Carm.* I 11, 8: *carpe diem*; Hor. *Epod.* 13, 3—4: *Rapiamus, amici, Occasionem de die*; Hor. *Epist.* I 11, 22—23:

Tu quamcumque deus tibi fortunaverit horam
Grata sume manu.

s. 16/12 (I 14, 16): *Zá to, co ma być, żaden ci nie ślubi* — por. m. in. Hor. *Carm.* IV 7, 17—18:

Quis scit an adiciant hodiernae crastina summae
Tempora di superi?

s. 16/13 (I 14, 17): *Jelenióm nové rogi wyrastają* — zestawienie długowieczności jelenia z krótkością życia ludzkiego często występowało w literaturze antycznej, zob. np. Cic. *Tusc.* III 28, 69, i humanistycznej, por. np. epigramat I. Pannoniusa na śmierć Valli (de Valli):

Saecula tot cervus, tot vivit saecula cornix
Valla abit ante diem, quis putet esse deos?

Por. też Erasmus: *Cervo vivacior, w Adag.* I 6, 66 — *Nestorea senecta.*

s. 16/14—15 (I 14, 18—19): *Nam gdy ... ginie* — refleksja oparta na wypowiedzi Hor. *Carm.* I 9, 17—18: *Donec virenti canities abest Morosa, bliska myślom Hor. w odach, m. in. Carm.* IV 10, 8: *incolumes non redeunt genae*; II 11, 5—6: *fugit retro Levis iuventas.*

s. 16/16 (I 14, 20): *Á zázwdy gorszé látá przypadają* — nawiązanie do Hor. *Carm.* I 9, 17—18: *canities ... Morosa 'zgryźliwa siwizna (starość)'*. Bliższe Kochanowskiemu jest wyrażenie z Hor. *Ars* 176: *multa [anni] recedentes adimunt*; por. też m. in. Hor. *Carm.* II 14, 2—4: *Labuntur anni nec pietas moram Rugis et instanti senectae Adferet* oraz Tib. I 4, 33—34:

Vidi iam iuvenem, premeret cum senior aetas,
Maerentem stultos praeteriisse dies.

Motyw przemijania życia ludzkiego i nadejścia nieuniknionej starości jest także częsty w literaturze włos. i nowolac. por. m. in. Petr. *S.* 272: *La vita fugge e non s'arreta un ora*; Michał Anioł Buonarroti często powraca do tego motywu, np. w utworach: *Oilmè, oilmè, ch' i' son tradito: Quant' ognor fugge il giorno che mi resta.* Podobnie Kochanowski w utworach lac., por. El II 8, 31: *Cum gravior vobis accesserit aetas*; El III 4, 51—52:

Sed quid tempus edax longo non conficit aevo?
Quid non vel summum carpit avara dies?

Pieśń I 15

Komentarz I

s. 16/18 (I 15, 1): *Nie zá stárániém áni prze mą sprawę* — 'nie wskutek moich działań, nie ja to sprawilem', oba wyrażenia występują w tekstach XVI w., zob. np. Skarżów 511: *okolo czterdzieści i ośm klasztorow zá stáránim św. Dunstána zbudowane są*, zob. też WujJud 222: *tedyć oná [msza] przedsię Kościolowi bárzo pomocna jest, nie prze sprawę álbo zasługę kápláńską ...*

s. 16/19 (I 15, 2): Mila, po tobie znam taką postawę — *mila* — ‘droga’, zob. 7/1 (I 6, 1) i kom. I; *znać po kim* — ‘doznawać od kogo’, zob. RejZwierc 92v: *aby on też nie mniejszą ... znał chuć i przychylność po tobie: postawa — może ‘zachowanie się’, jak w RejWiz 127: Bo widzę z twej postawy, iż cie wstyd ruszył.*

s. 16/20 (I 15, 3): nie najdziesz przyczyny — *należć przyczynę* — zwrot utarty; *przyczyna* — ‘pretekst’ lub ‘zarzut’, zob. np. BierEz M2: *wynajdzie wnet przyczynę, Iż nań wwałi wszystkie winę*, oraz RejPos 336: *iż nigdy świat nie nájdnował prawdziwych przyczyn do wiernych páńskich, jedno potwarzámi ... prześládnował ... Kościól.*

s. 16/22 (I 15, 5): co mam rzec? — fraza utarta, wyrażająca bezradność, zob. np. RejRozpr D4: *Bo jáko sie tego ustrzec, Á co sobie ma prostak rzec?*, zob. podobnie 26/3 (I 22, 7).

s. 16/25 (I 15, 8): Że sie jáko wiatr letni odmieniają — porównanie zmienności, niestałości ludzkiej do wiatru, zob. ForCnR A4v: *boć pan ... przemienny jáko wiatr*; o zmienności kobiet zob. też KochFr 11: *Ale co komu rzecze białagłowá, Pisz jéj ná wietrze i ná wodzie słowá*; zob. kom. II.

s. 16/26 (I 15, 9): poczytano — ‘zaliczano’ (czasownik niedokonany), zob. WujJud 28: *Augustyn św. ... Księgi Máchábejskie ... między przyjętymi od Kościóla księgámi poczyta.*

s. 16/29 (I 15, 12): żem był wszystek w niebie — *wszystek* — ‘cały’, jako przydawka przy rzeczowniku osobowym częste w XVI w., zob. np. RejWiz 70: *Choćby jutro po uszy już był w piekle wszytek: być w niebie* — zob. RejWiz 110: *mniamam, bym w niebie Tu był, tákem bezpieczem* [= beztroski].

s. 17/1 (I 15, 13): wiatry przeciwko mnie wieją — utarta fraza przenośna, zob. BielSpr b2: *Ze wszystkich stron w ty kráiny ná nas zły wiatr wieje*, zob. też N. ks. przysl.: *Inszy wiatr powiał, z egzemplifikacją od 1606 r.*

s. 17/2 (I 15, 14): zaráz i z nádzieżą — *zaraz i z* — ‘wraz z’, zob. np. SkarŻyw 179: *spalić [ich] zaráz i z domem ... rozkazał.*

s. 17/3—4 (I 15, 15—16): co mię zá wiedzńmá osypála I lichem zdrádných słów uczárowála — *osypać* — może ‘rzucić urok powodujący wysypkę’, zob. FalZioł I 62d: *Olej skoczka więczszego osypanie na ciele ... leczy*; mogłoby to oznaczać: ‘co za wiedzńma uczyniła mnie wstrętnym’; *liczo* — w Sl. XVI tylko w znaczeniu ‘liczba nieparzysta’; o liczbie nieparzystej uważanej za przynoszącą nieszczęście zob. Moszyński, t. II, cz. 1, s. 384; zob. też w aluzji do gry w cetno i liczo, GroicPorz f4: *Bo nie wiedzieć, komu pádnie cetno, komu liczo; uczarowác* — ‘rzucić czary’, zob. LudWieś B3v: *żeby im żadna czarownica krow nie mogła uczarowác*; zob. kom. II.

s. 17/5 (I 15, 17): sie ... wszystko dobré wodzi — *wodzić się* — ‘powodzić się’, zob. np. ModrzBaz 2v: *aby się onym wszytkim mieszczánom ... ná wszem dobrze wodziło*, zob. też KochFr 20: *być się dobrze ná wszytkim wodziło*; zob. kom. II.

s. 17/6 (I 15, 18): Z kimkolwiek przestác twoje serce godzi — *przestác z kim* — ‘zostać nadal’, zob. PudlFr 44: *Przydzie mi już podobno przestác z swą Zofjją: godzić* — ‘chcieć i zmierzać do czegoś’, zob. np. RejWiz 46v: *Nie znam cie i nie wiem nacz godzisz*; fraza *serce godzi* po i prawdopodobnie za Kochanowskim, zob. WisznTr 3: *Tám dobrze báczne serce z chucią rádo godzi.*

s. 17/7 (I 15, 19): przyjacielá — ‘kochającego’, częste użycie w erotykach, zob. Zathy i Malicki, s. 90, pieśń 2: *Prawiem doznał przyjaciela swego, że wiernie czyni dla milego*, zob. też np. KolakCath C: *Wielmożna páni płáczesz ... przyjacielá, nad ktorego inszy Áni był, áni może być ná świecie milszy.*

OBJAŚNIENIA

s. 17/8 (I 15, 20): trudno nálezć masz — ‘nie znajdziesz’, struktura licznie potwierdzona w Sl. XVI, jak np. RejPos 61v: *trudno sie mają wymowić z grzechu swojego*.

s. 17/10 (I 15, 22): ná słabym gruncie sie buduje — prawdopodobnie wariant zwrotu przysłowiowego, zob. RejWiz 80v: *nie buduj sie ná słabym lodu*, lub ReszPrz 25: *iż swoje budowanie nie ná słabym piasku, ále ná opoce mocnej Kościoła ... fundowali*.

s. 17/11—12 (I 15, 23—24): Słońce jednáko i pádnie, i wschodzi, Nam ... z láty cokolwiek odchodzi — *padnie* — ‘zachodzi’, w tym znaczeniu w materiałach Sl. XVI tylko z Kochanowskiego, zob. KochTr 17: *Lubo pádnąc słońce gásnie*, zob. też KochPs 4: *I tám, gdzie wschodzi, i gdzie słońce pádnie: coś komuś odchodzi* — ‘ktoś coś traci’, zob. np. w innej składni RejPs 57v: *już ... i wzrok od oczu moich odchodzi*: całość zob. kom. I do 16/13—15 (I 14, 17—19).

s. 17/13 (I 15, 25): czas ... ostatniejí potrzebie — ‘godzina śmierci’, zob. KarnNap E3v: *áby sie im [olejem świętym] rátowáli chrześcijanie czasu ostatniejí potrzeby, kiedyby je zászła ciężka niemoc á przybliżał sie koniec ich żywota*: zob. kom. II.

s. 17/16 (I 15, 28): Lecz wolę, że ty plączesz ná mym grobie — w pierwodruku moim, poprawka przywraca jedenastozgłoskowość wersu; *wolę*, że z czasownikiem w czasie terażniejszym zamiast *wolę, żeby ...* — składnia potwierdzona w tekstach XVI w., zob. np. PaprPan Gg3: *Wolę, iż w piekle żyjesz cnotliwą ná wieki*: być może struktura ta wprowadza zdanie podrzędne, dotyczące przewidywanej przyszłości.

Komentarz II

Dokładnej analizy pieśni dokonała Z. Głombiowska, 1978b, s. 212—215.

s. 16/18—19 (I 15, 1—2): Nie zá stáraniem ... postawę — motyw niezasłużonej wzgardy przez kochankę częsty jest w miłosnej elegii rzymskiej, por. m. in. Prop. I 18, 9: *Quid tantum merui? Ten sam motyw występuje często w poezji humanistycznej*, por. np.: Pontano *Amor*. I 3: *Nam quid, dura, tuum sic me contemnis amantem?* (I. I. Pontani *Amorum libri II, De amore coniugali libri III, Venetiis 1518*); Ianus Secundus, *El*. I 5: *Nam seu dura meos illa adversabitur ignes* (I. Secundi *Opera, Traiecti Batavorum 1541*).

s. 16/20 (I 15, 3): nie najdziesz przyczyny — podobnie u Prop. II 20, 14: *Tu modo ne dubita de gravitate mea*; por. też KochFor 65, 5.

s. 16/21 (I 15, 4): miłszy ... kto inny — podobne przypuszczenie również w poezji łac. Kochanowskiego, por. El III 3, 4: *Tu vero alterius cura futura viri es, i El II 1, 11—12*:

Huius te, ut video, saties iam cepit amoris
Et nova sunt animo taedia oborta tuo.

s. 16/22—25 (I 15, 5—8): Á ja ... odmieniają — motyw niestałości niewieściej występuje często w erotycznej poezji łac., por. np. Prop. II 28a, 8: *Quicquid iurarunt, ventus et unda rapit*; Ov. *Am*. II 16, 45—46:

Verba puellarum foliis leviora caducis,
Inrita, qua visum est, ventus et unda ferunt.

Calp. *Ecl*. 3, 10: *Femina mobilior ventis*; Catull. 70, 3—4:

Mulier cupido quod dicit amanti
In vento et rapida scribere oportet aqua.

Catull. 68, 128: *praecipue multivola est mulier*; Verg. *Aen*. IV 569—570:

Varium et mutabile semper
Femina.

Motyw ten spotyka się również w łac. poezji Kochanowskiego, por. np. El I 9, 60—61; I 14, 22—23; II 9, 3—4:

Instabile ingenium tribuit natura puellis,
Hic neque amor certus

s. 16/26—28 (I 15, 9—11): Niedawne czasy ... u ciebie — por. podobne skargi Prop. I 12, 7—8:

Olim gratus eram: non illo tempore cuiquam
Contigit ut simili posset amare fide.

oraz Prop. I 18, 7—8 (Głombiowska, 1978b):

Qui modo felices inter numerabar amantes,
Nunc in amore tuo cogor habere notam.

Por. też KochEl II 1, 13—14:

Cuique locus princeps fuit antehac semper apud te
Spretus in extremo nunc ego resto gradu.

s. 16/29 (I 15, 12): Á mnie się zdało, że byłem wszystkim w niebie — por. Prop. II 14, 9—10:

Quanta ego praeterita collegi gaudia nocte:
Immortalis ero, si altera talis erit.

Por. też Prop. II 15, 39—40:

Si dabit haec multas, fiam immortalis in illis.
Nocte una quivis vel deus esse potest.

s. 17/1—2 (I 15, 13—14): Dziś ... z nadzieją — podobne skargi w KochEl II 10, 5—8.

s. 17/3—4 (I 15, 15—16): wiedźmą ... uczarowała — ten sam motyw: czary odmieniają kochankę (lub kochanka), por. np. Prop. I 18, 9: Quae te mihi carmina mutant? Motyw ten występuje w twórczości łac. Kochanowskiego, por. El I 1, 43—44:

Iam formosa mihi nisi desinat illa videri
Nil herbae, nil me vestra venena iuvent.

El I 14, 21: Quae Colchis, quae illam mutarunt carmina? Motyw czarów występuje również w poezji humanistycznej, por. Petrus Lorichius, *El.* III 5: Quid non carminibus, quid non tentavimus herbis? (*Poemata*, Lipsiae 1572, s. 83).

s. 17/5—6 (I 15, 17—18): Niech ci się ... serce godzi — motyw: życzenie szczęścia niewiernej kochance, częsty jest w poezji łac., por. m. in. Tib. III 6, 29—30:

Quamvis nulla mei superest tibi cura, Neaera,
Sis felix et sint candida fata tua.

Por. też Prop. I 8a, 17—20:

Sed quocumque modo de me, periura, mereris,
Sit Galatea tuae non aliena viae,
Ut te, felici praevecta Ceraunia remo,
Accipiat placidis Oricos aequoribus.

s. 17/7—8 (I 15, 19—20): Ále rozemnić ... z wielá — ten sam motyw występuje

Wanda

Gonitwa do korony po polu najeżonym kolcami

Zygmunt Stary

OBJAŚNIENIA

w rzymskiej elegii miłosnej, np. Prop. II 24c, 49 (Glombiowska, 1978b): *Noli nobilebus, noli te efferre beatis*. Por. KochEl I 15, 57: *Nec tu nobilebus, nec tu confide beatis*.

s. 17/7—14 (I 15, 19—26): *Ále rozeznáć ... pogrzebie* — podobne myśli wyraża Kochanowski w El II 1, 37—46:

At te nec pietas mea, nec constantia flexit,
In rectam ut velles versa redire viam.
Proinde iuventa tuas dum pinget florida malas,
Atque hic in nitido manserit ore calor:
Copia amatorum nullo tibi tempore deerit
Et tua sat moechis est calitura domus;
Qui te vero ita amet, te sit contentus ut una
Et tuus extremos perstet ad usque rogos,
Haud facile invenias: quae tu post verba dolore
Docta tuo, dices vera fuisse nimis.

Słońce ... odchodzi — występują tu echa Catull. 5, 4—5:

Soles occidere et redire possunt;
Nobis

Motyw bezpowrotnego przemijania czasu występuje często w łac. poezji, por. np. Ov. *Am.* I, 8, 49: *Labitur occulte fallitque volatilis aetas*; Hor. *Ars* 175—176:

Multa ferunt anni venientes comoda secum,
Multa recedentes adimunt.

Por. także Tib. I 4, 27—34. Z motywem tym łączy się motyw przemijającej z latami piękności, np. Prop. III 25, 11—12:

At te celatis aetas gravis urgeat annis,
Et veniat formae ruga sinistra tuae.

Kochanowski często wplata oba te motywy do twórczości łac., np. El I 8, 45—48.

Á gdy czas ... pogrzebie — ten sam motyw: opuszczoną kochankę czeka śmierć w zupełnym osamotnieniu, wykorzystują poeci łac. w poezji erotycznej, por. np. Tib. II 4, 43—44:

Seu veniet tibi mors, nec erit qui lugeat ullus
Nec qui det maestas munus in exequias.

Podobnie Prop. II 24c, 50 (za Glombiowską, 1978b): *Vix venit, extremo qui legat ossa die*.

Por. też Tib. II 4, 43 oraz KochEl I 8, 53—54:

Hoc exoptandum est perituro funus amanti,
Sic ego defleri te superante velim.

KochEl I 8, 45—46:

Nunc, dum aetas patitur, constans quaerendus amicus,
Nunc vel supremo qui legat ossa die.

s. 17/15 (I 15, 27): *Tákim ja chcę być przyjacielem tobie* — powtórzone za Prop. II 24c, 51: *Hi tibi nos erimus*.

s. 17/16 (I 15, 28): *Lecz wolę, że ty płaczesz ná mym grobie* — powtórzone za Prop. II 24c, 51—52:

sed tu potius precor ut me
Demissis plangas pectora nuda comis.

Por. też Prop. II 13, 27—30; Tib. I 1, 59—64. Podobne życzenia wyraża Kochanowski w El I 8, 66.

Pieśń I 16

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 1, zob. kom. II.

s. 17/18—19 (I 16, 1—2): Królom moc ná poddáné i zwierzchność dáná, Á królowie zaś máją nád sobą Páná — *moc i zwierzchność* — często występujący szereg bliskoznaczný, jak np. CzechEp 426: *moc sobie wszytkę i zwierzchność nád cesárzem i krolmi przywlaszczył; zaś* — ‘z kolei’, zob. kom. I do 5/12 (I 4, 11); całość zob. Lorich-Kosz 9: „[Aby przelożony] o tym wiedział, że Pan Bog wszechmogący jest najwyszzy wszytkiego stworzenia sędzia, krol nád krolmi, pan nád pány, pod ktorego páństwem á mocą wszytcy przelożeni ná świcie... niewolnicy są”, i wiele innych podobnych sformulowań; zob. też KrowObr 62: „áby pánowie slugi swoje milowali... pámiętájác ná to, iż máją też Páná nád sobą”; zob. też KochPs 124: „Królowie sądzą poddáné, Á króle koronowané Sędzia wiekuisty sędzi”; zob. też 46/26—29 (II 14, 9—12).

s. 17/20 (I 16, 3): rozkázuje — ‘jest władcą’, jak np. HistAl N3: *kto po śmierci twojej ma nam rozkázowác*; zob. też o Bogu, np. BielSen 8: *Bog w niebie rozkázuje, ja ná ziemi pánem*.

s. 17/21 (I 16, 4): Ná ziemi i ná niebie wiecznie króluje — zob. tak samo LubPs F4: *ná ziemi, ná niebie sam kroluje wiecznie*.

s. 17/22 (I 16, 5): ná świat sie rodzą — zwrot utarty, zob. np. CzechRozm 181v: *poki sie jedno ludzie biegiem swym przyrodzonym ná świat rodzić będą*.

s. 17/23 (I 16, 6): Szérzěj jedni niż drudzy swé ploty grodzą — w sensie ‘jedni są bogatsi od drugich’, zwrot przyslowiowy notowany po Kochanowskim w PudlFr 47: *žeden wysszej niż drugi swoje ploty grodzi*; zob. też N. ks. przysl. s.v. płot z dokumentacją od tego miejsca.

s. 17/24 (I 16, 7): ma wielé nád inszé w zacności domu — *mieć nad kogo w czym* — ‘przewyższać kogoś czymś’, częste w Sl. XVI, zob. ModrzBaz 72v: *tákienii się ná sercu i ná ciele zstali, áby wż uszem nád insze mieli*; *zacność domu* — ‘szlachetny ród’, wyrażenie wielokrotnie notowane, zob. np. OrzQuin C3v: *nie moglá mu ná sędzie ... áni zacność domu, áni wielkość rozumu ... pomoc*, zob. też Mącz 248d: *Nobilitas familiae — Zacność domu*.

s. 17/25 (I 16, 8): dobrą sławą nie da naprzód nikomu — *dobra sława* — ‘dobre imię’, notowane bardzo licznie w Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 13: *co nic nie unieją, jedno dobrej sławy á dobrego mmimánia ludziam uwłáczać: nie dáć naprzód czym* — ‘nie dáć się wyprzedzić w czymś’, zob. BielKron 56: *godnością, chytrością, męstwem żadnemu z nich naprzód nie dáć*.

s. 17/26—27 (I 16, 9—10): Śmierć sprawiedliwa Jednákiego ... práwá używa — *śmierć sprawiedliwa* — w materiałach Sl. XVI wyrażenie to poza tym nie występuje, zob. kom. II; *używać prawa* — zwrot znany traktatom prawniczym, jak np. UstPraw G2v: *Ktory by ziemánin álbo ktora wieś májąc práwo niemieckie nádáne, używálaby w niektórych rzeczách práwá polskiego ...*; zob. też kom. I do 6/13—15 (I 5, 21—23).

s. 17/28 (I 16, 11): Kto bądź, ten bądź — ‘wszystko jedno, kto’, w Sl. XVI prócz tego użycia i 86/12 (Pam 206) brak innych przykładów, zob. podobnie Cn. Th.: Co bądź, to bądź — ... ut ut est, ... utcunque erit.

s. 17/28—29 (I 16, 11—12): ná kogo lós naprzód pádnie, Ták páná, jáko slugę poima — *los padnie* — fraza licznie zaświadczona w Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 119: *jesli wiele ich ... występku się jákiego dopuścili, tedy ná kogo los padł, niektórych karano*, w użyciu przenośnym poza tym tylko po Kochanowskim w KolakCath, np. A3v: *jesliby od Bogá on kres náznáczony Ná nich przyszedł i los padł ...*; całość zob. po Kochanowskim GórńTroas 31: *Czas lákomy nas požrze i zágubi, Pan ábo slugá — równo wszystkie lubi*.

s. 18/1 (I 16, 13): nád szyją wisi miecz goły — częsta aluzja do miecza Damoklesa, jak w BielSat N4v: *Jáko pręt nád dziecicémem ..., Ták miecz goły nád krolem ná cienuchnej nici*, zob. kom. II.

s. 18/2 (I 16, 14): przypráwné stoły — *przyprawny* — ‘ozdobny’, jak w RejWiz 36: *kázda rzecz ták przypráwna bylá, Iżby sie ... w ludzkich oczoch pstrzyłá; przyprawne stoły* — w materiałach Sl. XVI poza tym tylko po Kochanowskim, zob. GosłCast 14: *winy stoły przypráwné obléwa*.

s. 18/3 (I 16, 15): słodkie śpiéwáníé — zob. też wyrażenie w BielKron 65: [Dawid] *qđł mu [Saulowi] słodkie śpiéwáníé, gdy go czárt poczynál wzruszáć*.

s. 18/4 (I 16, 16): Sen u prostaków przyjmie i złé poslánie — przyjmujemy następujące rozumienie związków składniowych: podmiot: Sen, dopełnienie: poslánie; *prostak* — ‘człowiek ubogi’, zob. RejWiz 100v: *Skąd był Warro, Homerus, Cicero ... Z tych sie kázdy podobno z prostaków wylágnął*; całość jest wariantem przysłowia z dokumentacją od 1609 r., zob. N. ks. przysł. s.v. sen; zob. też kom. II.

s. 18/5—6 (I 16, 17—18): Kto swą chciwość ná tym, co dosyc, miárkuje, Tego áni burzliwe morze frásuje — *chciwość* — ‘pragnienie’, także ‘pragnienie posiadania’, zob. RejWiz 125v: *nie mam tej chciwości, Abych miał bráć, gdzie nie mam nacz spráwiedliwości*, zob. też BierEz 14: *Chciwość to czyni lákomstwá; miarkowác* — ‘ograniczać, powściągać’, zob. np. RejZwierc 179v: *miarkowác ... áffekty swoje; poświadczenia składni miarkowác na czym brak* poza tym w Sl. XVI; *burzliwe morze* — kilkakrotnie w Sl. XVI, jak np. RejWiz 87v: *Wspominájąc przypadki morzá burzliwego*.

s. 18/8 (I 16, 20): drzewo to ciepłu, to zimnu láje — *lajac* w użyciu przenośnym w Sl. XVI tylko z Kochanowskiego, zob. też KochFr 54: *Niechaj kártá występóm, nie personóm láje*.

s. 18/10 (I 16, 22): ná wodzie zamki budują — zob. 1/9 (I 1, 4) i kom. I.

s. 18/13—14 (I 16, 25—26): bojaźń i grozá páná prowadzą I z wysokich páłaców pcháć sie nie dádzą — *groza* — ‘strach’, zob. RejZwierc 221v: *Nietrefna więc to záwždy bywa grozá, W wieczor sie kijá bać, ráno powrozá; prowadzić kogo* — ‘toważyszyć komu’, zob. RejZwierc 102: *ini sie ptacy zlátują okolo niego [orlá] slúzác mu á prowadzác go, kędy sie jedno obroci; wysoki pálac* — przed Kochanowskim w materiałach Sl. XVI tylko w użyciu przenośnym ‘niebo’, zob. np. RejPs 24, dosłownie po Kochanowskim, ZawJeft 26: *miluje Hojné potráwy, wysokie pálace; pcháć* — ‘wypędzić a. wypędzać’, zob. GrabowSet P: *nie pchaj mnie od siebie*.

s. 18/15 (I 16, 27): okręt ... budowny — *budowny* — ‘pięknie, okazałe zbudowany’, w Sl. XVI przed Kochanowskim tylko o budowlach, zob. np. BielSen 18: *W budownych miádstach, zamkach máłóm sie kochálá*, zob. też KochTr 16: *Rzym budowny*, i in.; zob. po Kochanowskim podobne wyrażenie PudlFr 68: *Áryjádne ... w okręt wsiádlá budowány*.

s. 18/16 (I 16, 28): Troská w okręcie, troská zá siodłem będzie — notowane

w N. ks. przysł. s.v. troska jako wariant przysłowia, z dokumentacją od tego miejsca; troska upersonifikowana, wyprzedzająca wszędzie człowieka lub idąca za nim, częsta w folklorze słowiańskim, zob. np. wschodniosłowiańską *Powieść' o gorie i zloczastii*: „A ja ot goria w tiomny lesa, A gorie ... prieźdie wiek zaszol ... A ja ot goria na cariew kabak, A gorie wstrieczajet — piwa taszcit ...”; zob. też W. F. Rżiga, *Powieść' o gorie i zloczastii i piesni o gorie*, „Slavia” X, 1931; zob. też kom. II.

s. 18/17—20 (I 16, 29—32): *Á jesli áni mármór ... ojczystym domu* — zob. kom. I do 4/1—2 (I 2, 25—26).

s. 18/17 (I 16, 29): serdecznój rány — w sensie ‘niepokoju, lęku’, wyrażenia tego materiały Sl. XVI poza tym nie notują; *rana* — w użyciu przenośnym poza tym tylko w tekstach religijnych, zwykle o grzechu, np. RejPos 309v: *obaczywszy tę ranę szkodliwą grzechu swego*.

s. 18/18 (I 16, 30): jedwabiem obité ściány — zob. 4/2 (I 2, 26).

s. 18/19 (I 16, 31): Przécź mam zajźrzéc — *przcz* — ‘dlaczego’, zob. Sl. XVI s.v. co, znac. I.1.A.B.; *zajźrzéc* — ‘zazdrościć’, zob. 9/7 (I 7, 15).

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 1, 5—48.

s. 17/18—19 (I 16, 1—2): *Krółom ... Páná* — tłumaczenie Hor. *Carm.* III 1, 5—6:

*Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis*

moc ... i zwiérzchność dána ... máją — odpowiednik Hor. w. 6: *imperium est*; wyrażenie łac. Kochanowski rozwiązał następująco: 1) wprowadził hendiadys: *moc i zwiérzchność*, 2) stanowiący jedno zdanie z orzeczeniem *est* dwuwiersz łac. rozbił na dwa zdania. Na zeugmatyczną konstrukcję zdania łac. zwracają uwagę objaśnienia schol. do w. 1—2: *zeugma est*.

s. 17/20 (I 16, 3): *Który wszystkimu śwíátu sam rozkázuje* — tłumaczenie swobodne Hor. *Carm.* III 1, 8: *Cuncta supercilio moventis*.

s. 17/23 (I 16, 6): *Szérzěj jedni niż drudzy swé płoty grodzą* — odpowiednik Hor. *Carm.* III 1, 9—10:

*Est ut viro vir latius ordinet
Arbusta sulcis*

Szérzěj — Hor.: *latius*.

jedni niż drudzy — Hor.: *viro vir*.

płoty grodzą — Hor.: *ordinet Arbusta sulcis*, co schol. tłumaczą: *alius alio plus* [‘jeden więcej niż drugi’] *agri habeat; ampliores possideat agros*.

s. 17/24 (I 16, 7): *Ten ma wielé nád inszė w zacności domu* — por. Hor. *Carm.* III 1, 10—11:

*hic generosior
Descendat in campum petitor.*

w *zacności domu* — *generosior* ‘z zaciejszego domu, lepiej urodzony’.

s. 17/25 (I 16, 8): *Ten dobrą sławą nie da naprzód nikomu* — por. Hor. *Carm.* III 1, 12—13:

*Moribus hic meliorque fama
Contendat*

OBJAŚNIENIA

dobrą sławą — Hor.: fama.

nie da naprzód nikomu — Hor.: Contendat; schol.: nulli concedit.

s. 17/26 (I 16, 9): Za tym przyjaciół więcej — por. Hor. *Carm.* III 1, 13—14: illi turba clientium Sit maior.

s. 17/26—29 (I 16, 9—12): Śmierć sprawiedliwa ... poima śnádnie — por. Hor. *Carm.* III 1, 14—16:

Aequa lege Necessitas
Sortitur insignes et imos,
Omne capax movet urna nomen.

Śmierć (sprawiedliwa) — Hor.: Necessitas; schol.: Necessitas id est mors. Poeta ostendit conditionem mortalitatis unam esse.

(Śmierć) sprawiedliwa Jednákiego ná wszystkie práwa używa — odpowiednik Hor.: Aequa lege 'według tego samego, równego prawa', a więc 'sprawiedliwie'; dla podkreślenia tej myśli dodano przy rzeczowniku *śmierć* nie mający odpowiednika w tekście łac. przymiotnik *sprawiedliwa*.

Kto bądź, ten bądź — por. Hor.: Omne ... nomen.

ná kogo łós naprzód pádnie — Hor.: Sortitur.

Ták páná, jáko slugę — Hor.: insignes et imos.

poima śnádnie — por. Hor.: capax movet urna.

s. 18/1—4 (I 16, 13—16): Komu zázwdy ... złé posłánié — por. Hor. *Carm.* III 1, 17—23:

Destructus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculae dapes
Dulcem elaborabunt saporem,
Non avium citharaeque cantus

Somnum reducent: somnus agrestium
Lenis virorum non humiles domos
Fastidit

Komu zázwdy nád szyją wisi miecz goly — dosłowny przekład Hor. w. 17—18: Komu — cui; nád szyją — super ... Cervice (Kochanowski opuścił przymiotnik *impia*); wisi — pendet; miecz goly — Destructus ensis. W w. 18/1—2 nawiązuje Kochanowski (za Hor.) do znanego m. in. z Cic. *Tusc.* V 21 opowiadania o sławnym mieczu Damoklesa.

Nie uczynią mu smáku przypráwné stoły — swobodniejsze tłumaczenie Hor. w. 14: nie uczynią mu smáku — non ... Dulcem elaborabunt saporem; przypráwné stoły — Hor.: Siculae dapes.

Nie pomoże mu do snu słodkié śpiéwánié — por. Hor. w. 20—21; schol.: quoniam quidam regum Siculorum per nimias delicias ad citharae et avium cantum dormiebant.

Sen u prostaków przyjmie i złé posłánié — swobodniejsze tłumaczenie Hor. w. 21—23: Sen u prostaków — somnus agrestium; przyjmie i złé posłánié — non humiles domos Fastidit 'nie czuje odrazy do skromnego domostwa'.

s. 18/5—8 (I 16, 17—20): Kto swą chciwość ... łáje — swobodne tłumaczenie Hor. *Carm.* III 1, 25—26 i 29—32:

Desiderantem quod satis est neque
Tumultuosum sollicitat mare

...

Non verberatae grandine vineae
Fundusque mendax arbore nunc aquas
Culpante, nunc torrentia agros
Sidera, nunc hiemes iniquas.

Kto swą chciwość ... miarkuje — Hor.: Desiderantem.

ná tym, co dosyć — Hor.: quod satis est; schol.: quod sufficit.

Tego áni burzliwé morze frásuje — tłumaczenie Hor.: neque Tumultuosum sollicitat mare.

Áni ... áni ... — Hor.: neque ... Non.

Áni ciężki grad — por. Hor. w. 29: Non verberatae grandine vineae 'ani winnica wysmagana (wybita) gradem'.

áni złé urodzáje — por. Hor. w. 30: Fundus mendax 'przynoszące zawód pole'; schol.: fundus qui agricolae spem nihil ferendo deceperit.

Kiedy drzewo to ciepłu, to zimnu láje — tłumaczenie Hor. w. 30—31: arbore ... Culpante (rozwiązany ablativus absolutus); to ... to — Hor.: nunc ... nunc; ciepłu — skrót myśli Hor. w. 31: [culpat] torrentia agros Sidera; zimnu — hiemes iniquas; schol.: sterilitas arboris per siccitates ... per violentiam frigorum ('przez posuchę ... przez nadmierne zimno').

s. 18/9—12 (I 16, 21—24): Delfinowie ... sprzykrzyłá — tłumaczenie Hor. Carm. III 1, 33—37:

Contracta pisces aequora sentiunt
Iactis in altum molibus: huc frequens
Caementa demittit redemptor
Cum famulis dominusque terrae

Fastidiosus

Delfinowie — Hor.: pisces.

morzá ścieśnióné — Hor.: Contracta ... aequora.

czują — Hor.: sentiunt.

Bowiém już i ná wodzie zamki budują — zdanie pol. jest skrótem dwóch zdań Hor. w. 34—35: Iactis in altum molibus ... Caementa demittit redemptor, przedstawiających fazy wznoszenia budowli na morzu, por. 1/8—9 (I 1, 3—4) wraz z kom. II.

Wszystká ... czeladź — Hor.: frequens ... redemptor Cum famulis; *frequens* w przekładzie pol. odniesiono do czeladzi (famuli).

I sam pan — Hor.: dominus.

bo mu sie ... ziemiá sprzykrzyłá — Hor.: terrae Fastidiosus; schol.: quod terras fastidiat, qui terra spreta in mare aedificat.

s. 18/13—16 (I 16, 25—28): Ále bojaźń ... będzie — swobodne tłumaczenie Hor. Carm. III 1, 37—40:

Sed Timor et Minae
Scandunt eodem, quo dominus, neque
Decedit aerata triremi et
Post equitem sedet atra Cura.

Por. również Hor. Carm. II 16, 11—12.

bojaźń i grozá — Hor.: Timor et Minae.

páná prowadzą — Hor.: Scandunt eodem, quo dominus 'wspinają się, wchodzą tam, dokąd pan'.

I z wysokich pałaców — zdania tego nie ma w tekście Hor., ale obraz przedstawiony w pieśni pol. pozostaje w związku ze słowem w w. 38: Scandunt 'wchodzą na coś znajdującego się na górze (wysoki pałac)'.

Ná okręt ... będzie — parafraza Hor. w. 39—40, które są komentarzem do w. 38: Scandunt eodem, quo dominus 'Mroczna troska nie ustąpi z okutego miedzią trójrzędowca (okręt budowny) i siedzi (na siodle) za jeźdźcem'. Kochanowski rozbudowuje obraz i czyni go bardziej sugestywnym przez następujące zmiany: 1) w w. 29 pol. tekstu podmiotem jest *pan (dominus)*, a nie jak w łac. upersonifikowana troska — *atra Cura*, 2) w w. 28 natomiast przez dwukrotne powtórzenie *Troská ... troská* — zamiast łac. *atra Cura* — położono większy nacisk na główną myśl zdania, którą komentują schol. następująco: quocum ierit avarus sive in mare sive per terram, semper sequitur illum atra cura. Powtórzenie to — podkreśla właśnie ustawiczne (schol.: semper) towarzyszenie troski występniemu panu. Zob. kom. I.

s. 18/17—20 (I 16, 29—32): Á jeśli ... domu — parafraza Hor. *Carm.* III 1, 41—43 i 45—48:

Quodsi dolentem nec Phrygius lapis
Nec purpurarum sidere clarior
Delenit usus ...

Cur invidendis postibus et novo
Sublime ritu moliar atrium?
Cur valle permutem Sabina
Divitias operosiores?

Á jeśli — Hor.: Quodsi.

áni mármór — Hor.: nec Phrygius lapis.

serdecznej rány — Hor.: dolentem 'cierpiącego'; schol.: dolorem corporis.

Áni ulżą — Hor.: Nec ... Delenit 'nie uśmierzy, nie ulży, nie ulagodzi'.

jedwabiem obité ściány — parafraza Hor.: purpurarum sidere clarior ... usus 'używanie purpury jaśniejszej bardziej niż gwiazdy'.

Przecz — Hor.: Cur.

mam zajrzeć kosztownych pałaców — skrót myśli Hor. w. 45—46: Cur invidendis postibus et novo Sublime ritu moliar atrium 'dlaczego mam ubiegać się o budzące zazdrość wrota i wysokie zgodnie z nową modą atrium'; *postes* i *atrium* traktuje Kochanowski jako *pars pro toto*, tłumacząc te dwa rzeczowniki przez *palace*, a ich łac. określenia oddaje za pomocą przymiotnika *kosztowne*.

Á nie ráczéj w swym mieszkać ojczystym domu? — nawiązanie do Hor. w. 47—48; w miejsce horacjańskiego *Sabinum* wprowadzono ogólne określenie: w ... ojczystym domu (schol.: *Sabinum ubi securam vitam agit*).

Pieśń I 17

Komentarz I

Pieśń od strofy drugiej stanowi parafrazę Ov. *Her.* 1 w postaci listu Penelopy, zob. kom. II.

s. 18/22 (I 17, 1): Słońce ... pądło, ciemna noc nądchodzi — *padło* — 'zaszło', zob. 17/11 (I 15, 23) i kom. I; *ciemna noc* — częste wyrażenie, zob. np. HistAl L5: *już była ciemna noc*, zob. też KochPs 203: *noc naciemniejsza U Ciebie nąd połudné światło jáśniejsza*; *noc nądchodzi* — kilkakrotne w Sl. XVI, np. OrzQuin Aav: *Ále już nądchodzi noc ...*, zob. też KochFrag 16: *Zá czyją sprąwą ... miesiąc świeci, kiedy noc nądchodzi?*

s. 18/24—25 (I 17, 3—4): Postoję máło, á dowiém sie pewnie, Dłaczego płáczę ... rzewnie — *máło* — 'trochę', zob. np. RejPos 138: *odpoczyń máło*, zob. też KochFr 56: *duszá sobie niech pobuja máło*; *dowiedzieć się pewnie* — zwrot dość częsty, zob. np. LibLeg 9/53: *alem sie ja dowiedział pewnie ...*; *plákać rzewnie* — zwrot często notowany w materiałach Sl. XVI, zob. np. BierEz B4: *Nárzekáá rzewno płácząc*; *rzewnie* — 'smutno', też w połączeniach takich, jak *rzewno narzekać* (BierEz G4v), *rzewno śpiewać* (HistAl D3v), *rzewno żegnać* (StryjWjaz A4v) itp.

s. 18/26 (I 17, 5): dziesiąté láto niebo toczy — *láto* — 'rok', zob. np. StryjKron 330: *trzeciego láta Koloman Háliczá dostal*; frazę *láto niebo toczy* Sl. XVI notuje po Kochanowskim dwukrotnie: PudlFr 59: *Póki to niebo stá lat nie przetoczy*, oraz KmitaPsal A2v: *Żyj, póki niebo toczy prędkie láta*.

s. 18/27 (I 17, 6): smutné ... płáczą oczy — *smutne oczy* — wyrażenie notowane w materiałach Sl. XVI, np. RejJóz B5v: *Snadź już łzami wyplyną moje smutne oczy*, zob. też KochTr 8: *Po co me smutné oczy zá sobą ciągniecie?*; *pláczą oczy* — fraza zapisana w Sl. XVI kilkakrotnie, zob. np. RejJóz B4: *Oczy mi czemuś pláczą*.

s. 18/28 (I 17, 7): miły mój — częste w funkcji rzeczownika, zob. np. Leop Cant 1/13: *Grono z Cypru miły mój jest mnie*.

s. 18/29 (I 17, 8): Żaden ná świecie troski méj nie skróci — *żaden na świecie* — 'nikt', częste wyrażenie, zob. np. PaprPan [Hh5]v: *rozumiał temu, Żeby żaden ná świecie nie miał zdołać jemu*; *troska* — 'smutek', zob. w Mącz s.v. *afflictio* oraz *afflictus* (130b), *dolor* (93d) i *tristitia* (465d); *troski skróci* — zwrot nie notowany poza tym w materiałach Sl. XVI, podobny zwrot zob. RejKup cc6v: *czem żalóści ukrocic*.

s. 19/1—3 (I 17, 9—11): Już wszyscy ... bez mężá zostáá — historia Ulissesa i Penelopy, zob. BielKron 25v: „Jádać [Ulisses] z Trojei zápędziły go wiátry w dálekie strony ná morzu, iż sie do domu zá dziesięć lat ledwe wrocil ... Á w tym czasie zóná jego Penelope cnotliwa dziwne á rozmaite prześládowánia cirpiáá od rozmáitych młodzieńcow ... Oná z wielkim trudem, żalóścią i pláczem szukała tego obyczáju, jákoby w swej cnotliwej stáłości byłá, w której trwáá áż do przyjázdnu mężá swego przez dziesięć lat”.

s. 19/4 (I 17, 12): Sroga Fortuná ... zájżrzáá — *sroga Fortuna* — wyrażenie notowane po Kochanowskim, zob. CzahTr Bv: *Sroga Fortuná ták go piástowáá ...*; *zájżrzeć* — 'pozazdrościć', zob. 9/7 (I 7, 15); o śmierci lub utracie kogoś bliskiego jako skutku działania zazdrosnych sił losu zob. np. Górndworz Dd8: *owa táki byl, jákiego nam bezecna śmierć zájżrzáá*; fraza *Fortuna zájżrzáá* poza tym w KochFrag 44: *Fortuná ... żywotá zájżrzáá mu*, zob. też Ganszyniec, s. 203: *szczęście zawisne*.

s. 19/6 (I 17, 14): Ten cudzolóznik — idzie o Parysa, zob. m.in. BielKron 55v—56: „Paris wsiádszy w okręt z towarzyszymi swymi do Grecyjei przyplynął ... Á gdy ná się społu [Parys i Helena] łágodną postáwą wejrzeli, záráziáá ich sercá Kupido ... Á gdy sie mieli żalóbliwie rozstáwáć, rozkázał Paris potájemnie swoim, áby ... Helenę wzięli do okrétu ... uczyniwszy sjem spolny greckie książetá sprzysięgli sie do gardi i májętności swoich pomóścić sie tego nąd Trojány”.

s. 19/7—8 (I 17, 15—16): Uszlábych ... ciężkiéj żalóści, Przed którą ... schną ... moje kości — *ujść czego* — 'uniknąć', zob. PaprPan Dd4: *żaden od Niego szczęścia przejrzednego [= przeznaczonego] Nie ujdzie*; *ciężka żalóść* — wyrażenie notowane

w Śl. XVI, zob. np. BibRadz Eccli 27 arg: *żalność ciężka utrapí*, zob. też KochTr 10: *ná má ciężką żalność*; *przed czym* — 'z powodu czego', zob. HistRzym 36v: *oná przed żalnością omdlawszy upadła*; *schną kości* — fraza pochodzenia biblijnego na oznaczenie utraty sił, może z powodu nieszczęścia, zob. np. Leop Ez 37/11: *Oni powiáddją, iż poschły kości nasze*, zob. także KochTr 4: *sam swé kości suszę*.

s. 19/9—12 (I 17, 17—20): Jako ptak, kiedy towarzyszą zbędzie, ... ná rózdze ... nie siedzie, Á między bory i pustými lásy Sam jeden lata po swé wszystkie czasy — *towarzysz* — w tym znaczeniu zob. FalZioł IV 21b—c: [grzywacz] *gdy ktoremu towarzysz jako zginie, tedy już więcej żadnego inszego nie nabywa, ale sam tak zostanie, aże też zginie, też towarzysz o współmałżonku*, zob. 39/16 (II 6, 11) i kom. I; *zbyć* — 'stracić', zob. np. PaprPan Hh4: *Ják skoro cnotliwego tego páná zbyli; różga* — 'gałązka', zob. Leop Gen 8/11: *oná [golebica] przyleciála do niego ... niosąc rozgę oliwną z zielonym liściem; bory i lasy* — szereg utarty, zob. np. OrzQuin Ev: *ktorqś [Chimera—tytuł dzieła] Fránciská Sztánkára ... ná lásy i ná bory ... precz wygnal; puste lasy* — w Śl. XVI dwukrotnie z innych autorów, np. LibMal 1544/84v: *iżby szła w puste lasy, w puste gory*, oraz kilkakrotnie z Kochanowskiego, np. KochFrag 28: *w pustych lesiách sam rad będę siedział*; *sam jeden* — wyrażenie bardzo częste, zob. Śl XVI s.v. jeden, znac. 5.; *po swe wszystkie czasy* — 'przez całe życie', jak np. RejWiz 104v: *Coż nam nasze pieniądze pomogły ... Cochmy ich ... po swe czasy wszystkie Nábieráli?*

s. 19/13—14 (I 17, 21—22): w jego niebytności Muszę być ... w żalności — *w niebytności czyżej* — wyrażenie wielokrotnie poświadczone w Śl. XVI, zob. np. BielKron 423v: *W niebytności krolewskiej ...; troska i żalność* — w materiałach Śl. XVI szereg ten prócz tego tylko raz po Kochanowskim, GrabowSet Lv: *W nim [morzu, tj. życiu] ryb obfitość z troski á żalności*.

s. 19/15 (I 17, 23): Chronię się ludzi — zob. tenże zwrot w GliczKsiąż K4v: *niechajby sie przyłożył zá dzieciństwa, áby sie nie chronil ludzi*.

s. 19/18 (I 17, 26): wždy — 'przynajmniej', zob. np. SkarŻyW A4: *jeśliż my sami nie tácy chrześcijanie, jáko powołanie nasze potrzebuje, wždy sie w tych kochajmy, ktorzy są ták święci, iż ...*

s. 19/20 (I 17, 28): wierné serce ... gorzej sądzi — *wierne serce* — wyrażenie częste, w materiałach Śl. XVI poza tym wyłącznie w tekstach religijnych, zob. np. RejPs 76v: *skruszona myśl á wierne serce jeszcze przy Tobie stale trwa; gorzej sądzić* — 'przewidywać coś złego', por. zwrot *źle sądzić* np. RejJóz G4v: *Áż mi sie serce lękło, ... Podobno mnie sprzeciwna myśl mi coś źle sądzi*.

s. 19/21 (I 17, 29): Troszczą mię, smutną, srogié morskié wody — *składnia troskać kogo* — np. w RejKup p7: *Znowu mię myśl jákoś troszcze; srogié morskié wody* — zob. LubPs R3: *Ktoryś stárl głowy smokow w srogich morskich wodách*.

s. 19/22 (I 17, 30): złé niepogody — jedyne w materiałach Śl. XVI użycie tego wyrażenia.

s. 19/24 (I 17, 32): Tobie go ja tám poruczam, mój Boże — fraza utarta, zob. RejJóz G2v: *ostatek poruczam Tobie tam, moj Panie*.

s. 19/25 (I 17, 33): ná myśl ... przychodzi — częsty zwrot, zob. np. GórnDworz M2: *przychodzi mi to często ná myśl ...*

s. 19/26 (I 17, 34): gdy chce, nieszczęścié ugodzi — fraza zadokumentowana w materiałach Śl. XVI tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. SarnStat 1315: *fatum nieszczęsné, które z woléj bożej, gdzie chce, ugodzi*, zob. też KochTr 17: *Ugodzi nieszczęścié wszędzie*.

s. 19/27 (I 17, 35): serce ... sie frásuje — fraza kilkakrotnie zapisana w Sl. XVI, zob. np. LubPs R5: *Serce mi sie frásowało*.

s. 19/28 (I 17, 36): podobno gdzie indziej miłuje — *podobno* — ‘być może’, zob. np. Leop 3. Reg 18/27: *boć wász bog jest, á podobno [forsitan] też teraz z kiem mowi*, zob. też KochTr 3: „*Próżno plákc*” — *podobno drudzy rzeczecie; miłowac* bez dopełnienia, z okolicznikiem miejsca zob. KlonFlis C3: *Tu rob, tu miłuj*.

s. 19/29 (I 17, 37): Żleć ... plácił ... życzliwości — *źle plácić* — ‘źle odplacać’, zob. np. PaprPan Ff2v: *Nie wiedziales ... że to Bog źle pláci, Kto sie ... z cudzym ... bráci; życzliwości* — ‘dowody oddania’, zob. np. SkarŻyw 305: *Zá wszystkie posługi moje i życzliwości ku tobie ...*, zob. też użycie podobnego wyrazu w liryce miłosnej, np. *Pastor Fido albo konterfekt wierny miłości ...*, Toruń 1722, s. 262: *Stalej w przyjaźni życzności zażywać* (cyt. za Lindem).

s. 19/31 (I 17, 39): ostatnie skonála — *ostatnie* — ‘ostatecznie’, jak np. w SkarJedn 171: *od ktorego [Kościola rzymskiego] już ostatnie odstąpiwszy, srogą kaźń bożą ... odnieśli*; zwrotu *ostatnie skonac* brak poza tym w materiałach Sl. XVI, zob. jednak KochFr 38: *Ostátniej śmierci*.

s. 20/1 (I 17, 41): szczerój cnocie — *szczerzy* — ‘prawdziwy’, zob. np. SkarJedn 345: *Co poszło [= jest podobne] ná bátwochwáłstwo, jeśli nie jest szczerze bátwochwáłstwo*; materiały Sl. XVI notują też połączenia takie, jak *szczerá prawda* (LubPs M2v), *szczerá miłość* (LubPs Q2), *szczerá dobroć* (LubPs cc2) itp., nie notują natomiast poza tym połączenia *szczerá cnota*.

s. 20/2 (I 17, 42): Że mię nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie — strukturę tego typu w znaczeniu ‘chcieć, aby ktoś był w czym’, zob. np. BiałKat 61: *w żadnym plugáństwie káżdého grzechu [Bóg] nie chciałby nas mieć*, zob. też liczne inne przykłady w Sl. XVI s.v. *mieć*, znac. I.20.K.a.; *kłopot* — ‘zmartwienie, smutek’, zob. np. RejWiz 147v: *Iż [Job] niebo zwał żeláznym zá swego kłopotá*.

s. 20/3—4 (I 17, 43—44): státeczenie chował Miłość i wiárę — *státeczenie* — ‘niezachwianie’, jak np. BielKom C6: *Pomni też, by sie imię [Konstancycja] z uczynki zgádzáło, Świeckie prześládowanie státeczenie wytrwáło; miłość i wiara* — szereg notowany w Sl. XVI bardzo często, przed Kochanowskim głównie w stosunku do Boga, w erotykach zob. po Kochanowskim np. PudlFr 51: *Ták ma wiárá i miłość stáwi sie státeczenie*.

s. 20/5 (I 17, 45): Usilné wiátry, co morzem wladacie — *usilny* — może to samo, co ‘silny’, zob. BielKron 395v: *k temu sie nászym oboz zápalil w silny wiátr*; o wiatrach jako władcach mórz brak poza tym zapisu w materiałach Sl. XVI.

s. 20/7 (I 17, 47): Dodajcie ... szczęśliwého biegu — *dodać* — ‘dać, użyzyć’, jak w BielKron 362: *áz mu jeden Niemczyk swojej sukniej lichej dodał; bieg* w znaczeniu poruszania się okrętu, zob. np. Górndworz Ff7v: *jáko ow żeglarz ná morzu, ktory okrętowi biegu dáć nie może*.

s. 20/8 (I 17, 48): Że wrychle stánie ná ojczystym brzegu — *że ... stánie* — w znaczeniu ‘żeby ... stanął’, składnia potwierdzona licznymi użyciami, np. Leop Ex 8/20: *Wypuść lud moj, że mi ofidáruje; ojczysty brzeg* — jedyne użycie tego wyrażenia w Sl. XVI.

Komentarz II

Pieśń (od strofy drugiej) została zbudowana z motywów zawartych w elegii Ov. *Her.* 1 (list Penelopy).

s. 18/22—25 (I 17, 1—4): Sióńce ... ták rzewnie — strofa wstępna podobna w nastroju do KochEl II 3, 43—50; podobne „wprowadzające” wstępy spotyka się w rzymskich utworach elegijnych, por. m. in. Prop. I 18, Ov. *Am.* III 1, III 5.

OBJAŚNIENIA

Słońce już pado — odpowiednik łac.: sol occidit, por. m. in. Catull. 5, 4. To samo wyrażenie u KochEl III 3, 81: Iam sol occiderat.

uszu mych dochodzi — odpowiednik łac., por. Ov. *Her.* 3, 59: contigit aures.

s. 18/26 (I 17, 5): lato niebo toczy — por. Lucr. V 644: (stellae) volvunt ... annos.

s. 18/27 (I 17, 6): smutné ... płaczą oczy — odpowiednik łac., por. Ov. *Her.* 5, 45: fientes ocellos.

s. 19/1—2 (I 17, 9—10): Już wszyscy ... dobywali — por. Ov. *Her.* 1, 24—25:

Versa est in cineres sospite Troia viro.

Argolici rediere duces.

s. 19/3 (I 17, 11): Jam tylko sama bez męża została — por. Ov. *Her.* 1, 50: Virque mihi dempto fine carendus abest, oraz *Her.* 1, 7: ego deserto iacuissem frigida lecto; te same myśli również w *Her.* 1, 9—10.

s. 19/5—6 (I 17, 13—14): Bodaj był ... zaginał — przekład Ov. *Her.* 1, 5—6:

O utinam tum, cum Lacedaemona classe petebat,

Obrutus insanis esset adulter aquis.

Bodaj był — Ov.: O utinam.

w ten czas — Ov.: tum.

gdy do Sparty płynął — Ov.: cum Lacedaemona classe petebat.

Ten cudzołóżnik — Ov.: adulter.

na morzu zaginał — Ov.: Obrutus ... esset ... aquis.

s. 19/9 (I 17, 17): Jako ptak — por. też KochEl IV 1, 5—7; zob. też kom. II do KochTr 7/10—11.

s. 19/16 (I 17, 24): Rádám, gdy świadka nie mam płaczu swemu — por. KochEl I 14, 1 i II 9, 6—10.

s. 19/17—18 (I 17, 25—26): Bałam sie ... slyszála — por. Ov. *Her.* 1, 69—70:

Scirem ubi pugnares, et tantum bella timerem,

Et mea cum multis iuncta querela foret.

s. 19/19 (I 17, 27): Teraz nie wiedzieć gdzie po świecie błądzi — por. Ov. *Her.* 1, 71: Quid timeam, ignoro, oraz Kochanowskiego *Skargę Lycoris* (Osm II 5, 13—14).

s. 19/21 (I 17, 29): Troszczą ... morskie wody — por. Ov. *Her.* 1, 73: Quaecumque aequor habet ... pericula.

s. 19/22 (I 17, 30): Troszczą ... niepogody — dalekie nawiązanie do Ov. *Her.* 1, 73: quaecumque pericula tellus.

s. 19/23 (I 17, 31): Troszcze mié wszystko, cokolwiek być może — por. Ov. *Her.* 1, 71: timeo tamen omnia demens, oraz *Her.* 19, 203: Quidquid id est, timeo.

s. 19/25—28 (I 17, 33—36): I to ... miłuje — por. Ov. *Her.* 1, 75—76:

Haec ego dum stulte metuo, quae vestra libidost,

Esse peregrino captus amore potes

gdzie indziej miłuje — Ov.: peregrino captus amore; por. też Ov. *Her.* 2, 103: te iam tenet altera coniunx.

s. 19/29 (I 17, 37): Żleć by mi płacił moje życziwości — por. Ov. *Her.* 2, 61: Speravi melius, quia me meruisse putavi.

s. 19/31 (I 17, 39): Bodajbych ... skonála — odpowiedniki łac.: peream, moriar, por. też m. in. Ov. *Her.* 3, 63: Devorer ante ... telluris hiatus.

s. 20/1—4 (I 17, 41—44): Aleć ja dufam ... ślubował — podobnie pociesza się Lykorus w elegii łac. Kochanowskiego (Osm II 5, 46—51).

s. 20/5—6 (I 17, 45—46): Usiln  wi try ... znacie — apostrof  do wiatru umieszcza Kochanowski również w El I 9, 1—4 i II 6, 29—30. W literaturze łac. motyw częsty zarówno w poezji, jak i w prozie, por. m. in. Cic. *Tusc.* IV 34, 73; Lucr. V 1229—1230; Ov. *Her.* 17 (18), 37.

s. 20/7—8 (I 17, 47—48): Dodajcie ... biegu — odpowiednik Ov. *Her.* 15, 205: *Efficite, ut redeat*, 15, 214: *Aura dabit cursum*, oraz 1, 110: *Tu citius venias*. Podobnie kończy KochFor 9, 5—6:

Di tibi dent faciles ventos, quibus usus amicus
Et patriae incolumis restituare tuae.

Pieśn I 18

Komentarz I

s. 20/10 (I 18, 1): Czolem z  cze  — formuła poegalna i dziękczynna, zob. np. RejRozpr Kv: *  t k, pánie, czolem z  cze *, *Bo już wieczor*, zob. też Mącz 203b: *Macte — Dziękując, ... czolem z  cze * bywa też mówiono.

s. 20/11 (I 18, 2): Boże nie daj — fraza bardzo częsta w innych wariantach, w tej postaci poza tym Skarżyw 36: *Boże tego nie daj,  by ...*

s. 20/12 (I 18, 3): pi  przedzi ki ... przemierzł  piwo — *przedzi ki* — ‘gwałtem, wbrew czyjeś woli’, jak np. w BielKron [84²]v: * by go przywiedli przedzi ki, jesliby z dobrą wol  nie chcial przyc; przemierzły — ‘obrzydliwy’*, np. RejWiz 146: *i [woda] jest w k dym morzu plugáwa ..., Gęsta, przykra, przemierzła*.

s. 20/13 (I 18, 4): Źe do dn  nie wypijam, p trzysz ... krzywo — *do dna wypij c* — zwrot podobny notowany w Sl. XVI jeszcze tylko z PudlFr 40: *którzy do dn  dopij j ; patrzy  krzywo* — ‘okazywa  niech c’ — zwrot notowany w Sl. XVI kilkakrotnie, zob. np. BibRadz 1. Reg 18/9: *przeto Saul od onego czasu z wdy krzywo p trzył n  Dawidá*.

s. 20/14—15 (I 18, 5—6): by-  n  nos bi dna mucha p dł , Miecesz głow  i mniémasz, ze cię do krwi zjádłá — *by* — ‘choćby’, zob. 1/6 (I 1, 1) i kom. I; *pa* — ‘usi c’ o stworzeniu latającym, zob. RejPs 206: *Bych też ... wziął n  si  ptasze skrzydł    k wieczoru padł ...   n  kraj morz ; biedna mucha* — wyrażenie potwierdzone w Cn. Ad.: *I biedna mucha si  odejmie* (cyt. za Lindem); *mucha na nos padła* — fraza przysłowiowa, zob. Cn. Ad.: *Obruszy si  ..., by mu na nos mucha padła* (cyt. za Lindem); *miot c głow * — zob. np. MurzHist P3: *A on miecąc głow  i bijąc się w ni , rzekł ...; zje* — ‘ugryc’, zob. np. RejWiz 109: *Zwierci wszy si  [jaszczurka] uciekl ,   nic go nie zjádłá*.

s. 20/16 (I 18, 7): Od stoł  zenie każesz — składnia *kaa * bez czasownika, tylko z sygnalizującym go okolicznikiem miejsca lub celu, jest często używana w XVI w., zob. np. RejJóz H6v: *Potyfar każe z Jozefem do wieże*.

s. 20/17 (I 18, 8): Wyciskał  ..., wyciskasz — prawdopodobnie ‘wyrzucił  ..., wyrzucisz’; znaczenie to w innej postaci morfologicznej zob. BierEz Iv: *Z  ogon go pochwacil, Z toczywszy oknem wycisnął*.

s. 20/18 (I 18, 9): Pátrzaj, diable — utarte przekleństwo, zob. RejFig Bb6v: *Pan niewi domie przyszedł, koł ce do domu, Pátrż diable, pewnie nászy nie ujd  gomonu*.

s. 20/19 (I 18, 10): jáko raczysz — ‘jak chcesz’, zwrot wyrażający ostentacyjną oboetno c, nie nacechowany uprzejmością, por. np. RejWiz 61v: *Już ty chcesz li w niedzielę,   chcesz li we wtorek, Zdechni więc kiedy raczysz*.

s.20/20 (I 18, 11): rozkoszy nie czuj  — *rozkosz* — ‘przyjemno c’, zob. np. RejZwierz 67: *ten z wdy lepszej rozkoszy używa, co sobie w ciepłej izbie siedzi ..., niż ten,*

co po szelinie biega; czuć rozkosz — zob. np. GórnDworz K2v: *Aczkolwiek i żwirzetá czuju rozkosz z muzyki.*

s. 20/21 (I 18, 12): Zdrowie rad mam od ciebie — *zdrowie* — ‘toast życzący zdrowia’, znaczenie zaświadczone w materiałach Sl. XVI w użyciach takich, jak BielKron 435: *Tákże pil z osobná prze káždego pána zdrowie; rad mieć od kogo* — ‘z przyjemnością przyjmować’, zob. np. CzechRożm 253: *Oto ná kárcie tyż rzeczy spisáne podáję ... [tu odpowiedź:] Rad to od ciebie mam.*

s. 20/23 (I 18, 14): Dájęc przodek w tym męstwie; sam pójdę ná loże — *dawać przodek w czym* — ‘przyznawać pierwszeństwo’, jak w PaprPan N3v: *W porządku, tákże w męstwie przodek by im dáli; pójść na loże* — zwrot, zob. BierEz C3v: *Poszła ná loże stęhájąc, w omawianym miejscu prawdopodobnie w nie potwierdzonym poza tym znaczeniu ‘wyłączyć się z gry’ lub ‘odpocząć’.*

s. 20/24 (I 18, 15): bądź tym rycérzem, co piwo usieczesz — *piwo siec* — zwrot utarty, zob. RejZwierc 237: *Grzanki piec, Piwo siec*, zob. też Teatr Polski 16, 54: *Gorzaleśmy ścinali* (cyt. za Lindem); *usiec* — ‘zabić bronią białą’, zob. np. LibMal 1544/88v: *prosiła Pawła, aby go usiekl*; calość jest grą słów, zob. podobny biblizm Leop Is 5/22: „Biadá wam, co jesteście mocnemi ná picie winá, á mężowie duży [- silni] ku mieszaniu pijáństwá”.

s. 20/25 (I 18, 16): jeśli przed chłopem nie ucieczesz — *jesli* — ‘czy’, jak w BielKron 309v: *Weszli tedy w rádę, jeśli máją drugie działá potluc; chłop* — ‘mężczyzna’, zob. Mącz 498c: *krzepka á śmiala bialagłowá..., która sie nie lęknie chłopá*, możliwe też przeciwstawienie rycerza człowiekowi niskiego stanu.

s. 20/26 (I 18, 17): rozumiesz, żebyś mię częstował — *rozumieć* — ‘sądzić, przypuszczać’, jak w RejZwierc 199: *gdy syná nie było długo, że już ták rozumiał, że sie nigdy wroćić nie miał; częstować* — ‘okazywać cześć, względy’, jak w MiechGlab *2: *laskawie mie do siebie wezwał i częstował, tak jako na moj stan ... zależało.*

s. 20/28 (I 18, 19): dobrą wolą — wyrażenie zleksykalizowane w znaczeniu ‘swobodę’, jak np. KwiatOpis A2v: *Lepszy chleb z solá z dobrá wolá, niżeli márcypan zá niewolá.*

s. 20/29 (I 18, 20): nie pełnię nikomu — *pełnić* — ‘wypijać toast’, zob. np. PaprPan S3: *Rádziłbym ... pełnić, gdy do niego nász Ráduwan wypije*, zob. też w składni z celownikiem WerGośc 211: *kto komu nie spełni kílka pełnych*, zob. też KochFr 51: *gdy mi każesz pełnić sobie álbo komu.*

s. 21/1 (I 18, 21): skwárnę dawasz: ja nie będę gónił — *skwarna* — środek wymiotny dawany ptakom myśliwskim przed polowaniem, by były głodne i lżejsze, i lepiej goniły zwierzynę, zob. Cn. Th. Skwárne: *Vomitorium venaticis avibus dari solitum*, tu tak nazwane jest piwo z poczęstunku; *gonić* — w podwójnym znaczeniu: ‘gonić zwierzynę’, a także ‘brać udział w turnieju’, zob. Sl. XVI s.v. znac. l.a. oraz 5., zob. też podobnie RejWiz 31: *Bo co wczorá pozdno jadł, dawno zrzucił skwárnę, Á nie tylko zájącá, moglby gonić sárnę.*

s. 21/2 (I 18, 22): piwá... zrónil — podobnie o wymiotach zob. w An-Prot 82: *Musisz mi tu unet, co dziś zjadł, uronić.*

s. 21/3—4 (I 18, 23—24): psi ... gębę ulizáli — znane powiedzenie o pijakach, zob. RejWiz 31: *fuż mu [pijanemu] dawno pieskowie gębę ulizáli*, podobnie RejZwierc 217v.

s. 21/5—6 (I 18, 25—26): niemyśliw. Ci sie ná to godzą, Co szpérki niedopieklé i twárdy sér głodzą — *niemyśliw* — ‘nie lubiący polowania’, por. GostGosp 84: *kędy pan niemyśliw, przedsię zájącá rad jada; godzić się* — ‘nadawać się’, jak w ModrzBaz 109v: *że ludzie rozpieszczonego żywotá nie godzą się ná rycerski stan*; szpérki niedopieklé i twárdy sér — musiało to być charakterystyczne jedzenie myśliwego lub szlachcica w czasie pospolitego ruszenia, zob. BielSjem 33: „Chleb, szperká, syr ná lęku dobre dla

przygody”; głodzą — regularna forma odmiany od *głodać* ‘gryźć’, wszystkie poza tym zapisy w Śl. XVI dotyczą zwierząt.

s. 21/7—8 (I 18, 27—28): gárdlǎ ostrzǎ ... Rydzem, śledziem, ogórkciem ... co im krzywo — *gardło ostrzyć* — zwrot nie notowany poza tym w Śl. XVI, wzorem tego frazeologizmu jest notowany kilkakrotnie zwrot *ostrzyć miecz na kogo*, zob. Śl. XVI s.v. *miecz*, znac. 1. Przen d); bliskie *ostrzyć apetyt* zob. LatHar *5v: *iż áppetyt rozmaítymi przysmákami ostrzyć czásem potrzebá; rydz, śledź, ogórek* — prawdopodobnie typowe zakąski do piwa; co im krzywo — ‘co im zawiniło’, jak w RejPos 80: *I com ci krzyw, miły Synu Dawidow, iż mię ták przesiádujesz?*

s. 21-9 (I 18, 29): po trzézwiu — forma zgodna z normą XVI w., jak np. RejZwierc 61: *á iż po trzézwiu sobie tego zá nic nie miał.*

s. 21;10 (I 18, 30): zálać w to ... weselé — *zalać* — o pijaństwie, zob. BielRozm 11: *Dobrym winem záleje ono zápalenie; wesele* — ‘uczta z piciem’, zob. np. SkarŻyw 573: *gdy wesele czynili ... używájác hojnie ná wieczery, sála się z nimi západlá.*

s. 21 11 (I 18, 31): Niech ráczéj ‘nic’ nie będzie, ma li go być málo — wprowadzono wyraz *nic*, wyrównujący sylabizm, za JK4, JK6A i nn.

s. 21:12 (I 18, 32): Rádo by ... z mozgu oszáláło — *rad, rada, rado* przy orzeczeniu nadaje zdaniu m.in. silniejszą modalność twierdzącą: ‘na pewno to się stanie’, jak np. w RejJóz F7v: *zlemu jegoź wlasna zloić rada więc zaszkodzi; oszaleć z mozgu* — prawdopodobnie ‘zwarować’, dość częsty zwrot, zob. RejZwierc 218: *Szalony z mozgu nie ták winien bywa, Jáko pijány.*

s. 21/13 (I 18, 33): wojná bez wici — wyrażenie przysłowiowe w znaczeniu ‘napaść bez uprzedzenia’, zob. N. ks. przysl. s.v. *wojna* z dokumentacją od 1618 r., zob. też RejWiz 78: *Pewna więc wojná będzie, choć nie wyjdá wici; wici* — zob. Brückner, Enc. stp. s.v.: ‘pęk sznurów ... , którym obsyłano na wyprawę wojenną szlachtę ... później szerzono list lub kartę drukowaną w imieniu króla, wetkniętą w wici’.

s. 21/14 (I 18, 34): Porwoniście zábitej ... śmierci — przekleństwo stanowiące kontaminację dwóch przekleństw: *porwon* (z charakterystycznym *o* w miejscu *a* w drugiej sylabie, potęgującym ekspresywność i może traktowanym jako gwarowe) i w celowniku nazwa jakiegos zła, jak np. RejJóz B3v: *Porwono wszemu zlemu, oraz zabita śmierć, jak w GórnDworz R8: iđź do zábitej śmierci; wyrażenie zabita śmierć* zgodne z konstrukcjami typu *obieszona śmierć* (np. LatHar 581), *ścięta śmierć* (np. SkarŻyw 408).

s. 21/15 (I 18, 35): Do tylam was rozwadzáł — *do tyła* — ‘tak długo’, zob. PowodPr 27: *Jáko ptástwá gospodarstwu szkodliwego do tyła zbywamy plaszániem ..., áż ...; rozwadzáć* — ‘rozdzielać bijących się’, jak w RejZwierc 80: *áż kiedy sie rzucá do szárszu-now, toż dopiro chcá rozwadzáć.*

s. 21/16 (I 18, 36): mnie ... ná tym málo — ‘mnie to nie obchodzi’, jak np. RejZwierc 24: *O jednym mu znác dano, iż mowi o tobie; Ten rzekl: Mnie málo ná tym.*

s. 21/17 (I 18, 37): Kufle lecá jáko grad, á drugi już jęcý — porównanie gęsto lecących pocisków do gradu zob. np. MiechGlab 15: *ktore [strzaly] nie inacy jedno jáko grad szumiący puszczali; drugi* — ‘niejeden’, jak np. OrzQuin A4v: *Nie káždy tám zá nię Bogu dziékuje, wolalby drugi tej egzekucyjéj nigdy nie widác.*

s. 21/20 (I 18, 40): ták weseli — ‘w ten sposób się bawicie’, zob. *być wesolým* ‘bawić się’ w BierEz D4: *Ktorá [siłę pijaństwa] ná stronę odrzucicie, Á rzádnie weseli bądźcie.*

s. 21/21 (I 18, 41): go nálewáj — *nalewaj* — rozkaznik występujący w opisie pijatyk, zob. np. LeovPrzepSamb b3v: *Prośmy gości ná gody: nálewájże Pietrze,* zob. też RejZwierc 59v: *gdzie wziąć tu wziąć — k wieczoru znowu nálewáj;* w połączeniu z *go* znaczy zapewne ‘nalewaj wina’, zob. taki sens składni *nalewać czego* w Śl. XVI.

s. 21/22 (I 18, 42): niezadnym — 'niebrzydkiem', zob. RejFig Bb5: *było u dworniká niezadné dziewczysko*.

s. 21/23—24 (I 18, 43—44): „Chciéjże pómniéc ... namil(ej)sza!” — „W czerwonej czapce chodził” — w pierwodruku namilsza, zmiana na namilejsza za JK6A i następnymi wydaniem wyrównuje wers do 13 sylab i zapewnia dokładność rymu, a także zgodność z incipitem pieśni; „Chciéjże ... namilejsza” i „W czerwonej czapce chodził” są incipitami dwóch popularnych pieśni, pierwsza z nich została opublikowana, zob. Zathay i Malicki, pieśń 1: *Chciéjże pómniéc, a dobrze baczyć, namilejsza moja ...*

s. 21/24 (I 18, 44): cudniejsza — 'piękniejsza', np. BielKron 26: *gdy dwa bożkowie poswárzyli sie o śpiewadnie cudniejsze wierszow ...*

s. 21/25—26 (I 18, 45—46): Usłyszysz tám pięć bássów, dwánaście dyszkántów, Sześć áltów, ósm tenorów, dwánaście wágántów — dyszkant (wysoki głos chłopięcy), ált (wysoki głos męski, dziś tenor), tenor (średni głos męski, dziś baryton, zob. Mącz 33d: Succino — Nisko śpiewam, srednim álbo tenorowym głosem) i bas stanowiły zwykły skład wokalny zespołów chóralnych, zob. *Mala encyklopedia muzyki*, Warszawa 1968, s.v. chóř; *wagant* — 'głos pośredni między áltem a tenorem'; na ironiczny charakter opisu tego „chóru” wskazuje liczbowy układ głosów, niemożliwy w rzeczywistym chórze, który liczył wówczas 12 śpiewaków, po trzech w każdym głosie, zob. tamże, może też przewaga dyszkantów i waganów, tj. „piejących” po pijacku i śpiewających raz wysoko, raz nisko.

s. 21/27 (I 18, 47): od melodyjéj — 'od muzyki', zob. GórńDworz K2v: *te uszy, ktore przywykły melodyjej, lepiej ją znáją ..., niż drugiego, ktory sie w muzyce nie ćwiczył*, zob. też KwiatKsiąż 13: *gdyż ku ochłodzeniu zmordowanego umysłu ... melodyja niepomatu służy, tedy jej umiejętność zacnego á wolnego człowieka godna jest*.

s. 21/28 (I 18, 48): Áli ... wole — *ali* — 'tymczasem', jak np. w RejZwierc 151v: *Zámkniesz sie w domku swoim, áli cie álbo ogień oskoczy, ábo sie złodziej do ciebie podkopa; wole — wól* jako wyraz obelżywy 'głupiec, prostak', zob. np. RejKup x2v: *Jaciem mowil z apostołem, Nie z takim, jakoś ty, wolem*.

s. 21/29—31 (I 18, 49—51): smród w gębę ... trąd ná twarz ..., Krzywé(j) nogi... nieobrotnéj szyje — przekleństwa nie potwierdzone poza tym w Śl. XVI i jego materiałach; *trąd* — zob. Mącz 189b: *Lepra — Trąd*. Sic vulgo putatur, cum sit proprie cutis vitium alias mala scabies — Złe krosty, álbo zły świerzb, oraz Cn. Th.: *Trąd próci zowią twarzy czerwoność zbytnią*, zob. też KochPij C2: „[pijacy] ábo wrzodliwi, ábo trędowáci”; *krzywé(j)* — koniektura dopasowuje formę przypadku do składni czasownika *dopić się*.

s. 21/32 (I 18, 52): Króm kłátwy ... sie dopije — króm kłátwy — 'bez przekleństwa', zob. Mącz 320c: *Imprecatio — Przeklinanie, kłátwá, złe wieszowanie; dopić się* — czasownik nie notowany w Śl. XVI poza Kochanowskim, zob. KochPij C3v: *Ledwie par kilká w dziejach opisano, Które zá práwé przyjacioly miano. Á my się tego pitwem dopić chcemy?*, formacja czasowników zwrotnych z przedrostkiem *do-* jest bardzo produktywna i znaczy 'osiągnąć coś za pomocą danej czynności'.

Pieśń I 19

Komentarz I

s. 22/4 (I 19, 3): słučaj ále málo — *ale* — partykuła występująca w zdaniach prosząco-rozkazujących w pozycji enklitycznej, zob. np. RejJóz F5: *chociaź mié ale obłap; malo* — 'chwilkę', zob. 18/24 (I 17, 3).

s. 22/6 (I 19, 5): Bodaj sie przepádło — *przepaść się* — 'popękać', zob. np. Rej-Zwierz 46v: *Dála mu w leb, aż skorá ná nim sie przepádlá*, zob. też KochPs 53: *luki w ręku sámy sie przepádną*.

s. 22/8 (I 19, 7): tobą szali, á ty sie nie czujesz — *szalić kim* — 'oszukiwać kogoś', zob. GliczKsiąż C4: *á przedsię nic nie pomogą* [znachorki bezdzietnym małżeństwom], *jedno ludźmi szalą; czuć się* — 'uświadomić sobie prawdę o sobie', zob. np. BibRadz 1. Cor 4/10: *My głupi dla Krystusá, á wy mądrzy w Krystusie* (marg) *To mowi, áby się czuli, á ná koniec swoje prózną chwałę odrzucili*.

s. 22/10—11 (I 19, 9—10): Popátrż miedzy szoty Prawdziwszěj roboty — Popátrż — 'poszukaj', zob. np. BierEz M3: *Pátrż sobie indzie mieszkánia; szot* (= Szkot) — 'przekupień wędrowny', zob. RejZwierz 228: *Gdy zgodá zacne rozłoży swe kramy, Niecnotá by szot — guzy, blizny, szramy; prawdziwy* — 'prawdomówny', zob. np. RejZwierz 233v: *Nie może być szczębielwy* [= wielomówny], *By zázwady miał być prawdziwy; robota* — 'wyrób', zob. np. Leop 3. Reg 7/22: *ná wierzchu słupow robotę ná kształt lelijej postáwił*.

s. 22/12 (I 19, 11): plec chropáwą — *pleć* — 'cera', zob. np. LibMal 1545/94v: *Litwin Jędrzej ... plci czarnej*; wyrażenia *pleć chropawa* w Sl. XVI poza tym brak.

s. 22/13 (I 19, 12): zęby Niepráwie biále ... uchyl gęby — *niepráwie* — 'nie całkiem', zob. 14/9 (I 12, 4) i kom. I; *uchylić gęby* — 'otworzyć usta', w materiałach Sl. XVI zapisy: *uchylić drzwi* (GórnDworz C6), *uchylić okiennice* (NiemObr 69), brak natomiast poza tym *uchylić gęby* lub podobnych; *gęba* — 'usta', bez odcięcia ekspresywnego, pejoratywnego, por. BielKron 21: *jáblká mu ná rozgach wisiały do sámej gęby, á láknął, co chciał jáblká gębá dosiąc, to sie mu umkło*; zob. też rozprawę W. Weintrauba pt. „Gęba”, [w:] *tenże, Rzecz czarnolesska*, Kraków 1977, s. 205 i nn.

s. 22/14—15 (I 19, 13—14): lat ... Mámká-ć nie ukrádnie — prawdopodobnie: 'nie zatai lat'; zwrotu takiego nie umiemy poza tym wskazać w materiałach Sl. XVI.

s. 22/16 (I 19, 15): kárby — 'zmarszczki', w tym znaczeniu nie notowane poza tym w Sl. XVI.

s. 22/17 (I 19, 16): weneckie fárbý — zob. kom. II; z Wenecji sprowadzano m. in. kosmetyki, zob. też LibMal 1544/91v: *wyjęła sztukę mydła weneckiego; farba* — 'kosmetyk', zob. Calep 930a: Rubriceta — Farba, którą sie maglują [= upiększają] białęglowy.

s. 22/20 (I 19, 19): Áni wiem, czemuś mi sie nie udála — Áni wiem, czemuś — rozumiemy sens: 'i nie wiem, czemu ..., z jakichś bliżej nieokreślonych powodów'; zostawiamy zgodnie z drukiem Áni tak jak we wszystkich wydaniach staropolskich i uwzględnionych XIX- i XX-wiecznych, wbrew wydaniu Krzyżanowskiego, gdzie zmieniono *ani* na *ano*. Za pozostawieniem *ani* przemawia niezwykła rzadkość *ano* u Kochanowskiego (w całej twórczości 3 r., w *Pieśniach* ani razu). Związek ze zdaniem następnym jest dość swoisty: pierwsze zdanie nie zapowiada podania przyczyny, drugie podaje ją jakby w wyniku dodatkowej refleksji; *udać się komu* — 'stać się komu miłym', por. BielSen 3: *wiecznie tymes sie nam udał*.

s. 22/21 (I 19, 20): Prosto jákobyś ... przyganiałá — *prosto* — częste w połączeniu z porównawczym wskaźnikiem zespolenia, np. RejKup v6: *Puścić sie ná taką drogę Żadnej przyprawy nie mając, Prosto jako z lasa zając; przyganiać komus* — 'współzawodniczyć z kims' lub 'naśladować kogo', zob. jedno jeszcze użycie notowane w materiałach Sl. XVI, KochLZam1 A2: *Inter caetera trzy są chory, á trzeci jákoby greckim chorom przygania*, o czym E. Ostrowska, *Osobliwość znaczenia Kochanowskiego „greckim chórom przygania”*, [w:] *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawinski*, Warszawa 1963, s. 403 i nn.

s. 22/24—25 (I 19, 23—24): wedle świátá, Á to zá krzywde biorą twoje látá —

wedle — ‘zgodnie z wymaganiami’, jak np. Leop Act 22/12: *był tam mąż niejaki Anánijasz, bogobojny i który chodził wedle zakonu; za krzywdę brać* — ‘uważać za zniewagę’, zwrot potwierdzony w Śl. XVI, zob. np. ModrzBaz 59v: *kiedyby ci, do których mówimy, nie brali sobie tego za krzywdę, jeslibyśmy im tych tytułów nie przydawáli*; zwrotu tego w znaczeniu przenośnym nie notuje poza tym Śl. XVI.

s. 22/26 (I 19, 25): *Nie przeciw sie* — ‘nie chciej dorównać’, zob. np. BielKron 445: *widząc Portugalczycy, iż Kastylijami na zachod słońca nowe kráiny wynáleźli, im sie też przeciwując, także sie wáżyli na wschod uczynić*.

s. 22/28 (I 19, 27): *skákác jáko sárná* — *skakać* — ‘tańczyć’, zob. BielRożm 26: *w niedzielę do tańcá [matka córkę] w áksámít ubierze. Skacze pánná w sobotę, skacze i w niedzielę*; porównania tańczącej do sarny nie notują poza tym materiały Śl. XVI.

s. 22/29 (I 19, 28): *nie sromotá*, co komu czas niesie — być może wariant przysłowia: *Każda rzecz ma swój czas, z dokumentacją od 1521 r.*, zob. N. ks. przysl. s.v. *czas*; *co ... czas niesie* — ‘co jest zgodne z wiekiem’, zob. *dawny zwyczaj niesie* 1/14 (I 1, 9) i kom. I.

s. 23/2 (I 19, 30): *poprzestác śwíatá* — prawdopodobnie ‘wyrzec się świata’, zwrot nie notowany poza tym w materiałach Śl. XVI; por. jednak *poprzestác czego* ‘zaniechać’, np. CzechRożm 39v: *zwyczajú złego á zástarzałego poprzestác*, zob. też KochPs 51: *Język mój także będzie szerzył, Pánie, Twą spráwiedliwość áni poprzestánie Twej chwały wiecznie*.

s. 23/3—4 (I 19, 31—32): *Cudniój ci będzie przącá kądziel niż w wiencu ... bábie* — *cudniój* — ‘stosownie’, zob. np. GoslCast 63: *Cudniój nam w domu siedzieć; baba* — ‘stara kobieta’, jak w GlabGad B: *Czemu baby niektóre albo stare żony [= kobiety] wásy albo brody porosłe miewają*; o kądzieli jako zajęciu kobiety zamężnej i starszej zob. np. KlonKr C2: *Dobrze, gdy żoná pilnuje kądzieli*, zob. też KochFr 55: *Po chwili przydzie druga, którą przejdziesz láty I rzeczeć: Weźm ty kądziel, przystojniój mnie z swáty. Wianki nosily mlode kobiety*, zob. M. Gutkowska-Rychlewska, *Historia ubiorów*, Wrocław 1968, s. 435.

Komentarz II

Pieśń nawiązuje do ód Hor.: *Carm.* I 25, III 15, IV 13, oraz do Hor. *Epod.* 8 i 12.

s. 22/7—9 (I 19, 6—8): *To twoje zwiérciádło ... Dawno sie nie swój twarzy przypátrujesz* — por. Hor. *Carm.* IV 10, 6: *quotiens te in speculo videris alterum*; schol.: *Mutationem formae per aetatem aspectam dolebis in speculo*; *nie swój* — odpowiednik Hor.: *alterum*. Podobna myśl Hor. *Carm.* IV 13, 2—3:

*fis anus et tamen
Vis formosa videri*

s. 22/12—13 (I 19, 11—12): *Ujźrzysz tam ... gęby* — por. Hor. *Carm.* IV 13, 10—11: *refugit te quia luridi Dentes*; por. też Hor. *Epod.* 8, 3: *Cum sit tibi dens ater*.

s. 22/16 (I 19, 15): *pod oczymá kárby* — por. Hor. *Carm.* IV 13, 11—12: *te quia rugae Turpant*; Hor. *Epod.* 8, 3—4: *et rugis vetus Frontem senectus exaret*. Podobny obraz starzejącej się kobiety u KochEl II 8, 31—32:

*cum gravior vobis accesserit aetas
Coeperit et niveas findere ruga genas*

Obraz starzejącej się kochanki występuje również w poezji humanistycznej, por. np. B. Rota, *Ad Vespasianum Gonzagam*:

Risus amatorum fies per compita, fies
Turpis anus tremula despicienda manu

(*Carmina illustrium poetarum Italorum*, III 135—136.)

s. 22/17 (I 19, 16): weneckié fárby — o tzw. weneckich farbách informuje komentarz Lamb. do Hor. *Epod.* 8. Lamb. chwali słynne kosmetyki weneckie, opowiada, że w czasie swego pobytu w Wenecji poznał starszą kobietę o ładnej cerze: mirarer eius cutem nitidam faciemque omnium rugarum expertem. Wygląd ten zawdzięczała staruszka specjalnym maściom i farbom wyrabianym w Wenecji (dicit ... ungenta ... omnes rugas et oris et totius corporis abstersisse); por. także KochEl III 17, 67—68 (gdzie mowa o farbowaniu włosów):

Angant et rugae candensque aetate capillus
Nec quidquam viridi quem nuce tinguat anus.

s. 22/18—19 (I 19, 17—18): Áż sie ... widzę — por. Hor. *Carm.* IV 13, 4: Ludisque et bibis inpuđens, oraz *Carm.* III 15, 14—16. Por. także KochEl III 17, 69—72:

Blanditias primaeque imitetur verba iuuentae,
Sed quae sint canae non satis apta comae.
Illa puellarum choreis sese ingerat ultro,
Illa putet cantus posse placere suos.

s. 22/22—25 (I 19, 21—24): Tákżec ... twoje látá — por. Hor. *Carm.* IV 13, 13—16:

Nec Coae referunt iam tibi purpurae
Nec cari lapides tempora, quae semel
Notis condita fastis
Inclisit volucris dies.

Por. także Hor. *Epod.* 12, 21—22:

Muricibus Tyriis iteratae vellera lanae
Cui properabantur? Tibi nempe

s. 22/26—29 (I 19, 25—28): Nie przeciw sie ... niesie — por. Hor. *Carm.* III 15, 7—8 i 11—12:

Non, si quid Pholoen satis,
Et te, Chlori, decet ...
Illam cogit amor Nothi
Lascivae similem ludere capreae

s. 23/1—2 (I 19, 29—30): Tobie ... świátá — por. Hor. *Carm.* III 15, 4—5:

Maturo propior desine funeri
Inter ludere virgines

s. 23/3—4 (I 19, 31—32): Cudniéj ... przy młodzieńcu — por. Hor. *Carm.* III 15, 13—16:

Te lanae prope nobilem
Tonsae Luceriam, non citharae decent
Nec flos purpureus rosae
Nec poti, vetulam, faece tenus cadi.

Komentarz I

s. 23/6 (I 20, 1): Miło száléc, kiedy czas po temu — *szaleć* — ‘bawić się i pić’, jak w GórnRozm Kv: *jedni śpią, drudzy grają, szaleją*; całość być może jest wariantem przysłowia: Każda rzecz ma swój czas, zob. 22/29 (I 19, 28) i kom. I.

s. 23/7 (I 20, 2): brácia, przypij każdy swemu — *bracia* — sposób zwracania się używany między szlachtą, zob. Sl. XVI s.v. bracia, znac. 2.; *przypić* — czasownik ten w materiałach Sl. XVI prócz tego w Mącz 326c: Propino — Przypijam, piję do kogo.

s. 23/8 (I 20, 3): o głodzie nie chce się táńcować — prawdopodobnie wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. głód: Głodny woli jeść niż muzyki słuchać (niż śpiewać), z dokumentacją od 1632 r.

s. 23/9 (I 20, 4): błáznować — ‘żartować’, zob. Mącz 174a: Iocor — Śmieszę, kunsztuję, błáznuję.

s. 23/10 (I 20, 5): sie ... z páństwem ... ozywa — *ozywać się z czym* — ‘mówić coś o sobie’, zob. np. SarnStat 1275: *ná piérwszym roku ma sie ozwać z tym, że chce spráwiedliwość uczynić*, zob. także LibLeg 11:168: *tego lotra, który sie ozywa synem gospodar- skiem ...*; *państwo* — zob. 3 4 (I 1, 56) i kom. I.

s. 23/11 (I 20, 6): powagi używa — ‘okazuje swoją ważność’, jak w WerGość 246: *pocznie moj Hánus [któremu wmówiono dla żartu, że jest królem] powagi używać*, zob. też KochPs 74: *Niechaj powagi, jákiéj chce, używa*.

s. 23/12 (I 20, 7): Przywileje powieśmy ná kolku — *powiesić na kolku* — zwrot utarty w znaczeniu ‘odłożyć, poniechać’, zob. np. OrzRozm I4: *prosil, áby z nim krol szedl ná dol, ná towarzyską biesiadę, záwiesiwszy ná zamku krolestwo ná kolku*.

s. 23/14 (I 20, 9): dobra myśl ... nie postoi — *dobra myśl* — ‘dobry nastrój’, zob. 4/1 (I 2, 25) i kom. I; nie postoi — ‘nie zatrzyma się, nie potrwa’, jak np. BibRadz Ex 23/13: *pámíatki namniejszej o bogoch cudzych nie czynicie, á niech nie postoi w u- ściech wászych*.

s. 23/15 (I 20, 10): z rejestru — wyrażenie utarte w znaczeniu ‘według sztywnie ustalonego sposobu’, jak np. GórnDworz N2v: *jesli jáki uczciwy czlowiek zá ich powabem pomoc im tego nie chce, to wnet przymowká: Dajcie pánu pokój, wszystko tu z rejestru*.

s. 23/16 (I 20, 11): że sie tym świat słodzi — zob. 10/3 (I 18, 15).

s. 23/17 (I 20, 12): kolejá státek i żárt chodzi — Sl. XVI notuje zwroty *chodźć, pójść i iść kolejá*, jak np. RejRozpr G2: *A kiedy pojdzim kolejá, Rychlej ci nam drugá náleją, ale nigdy, oprócz omawianego miejsca, w znaczeniu ‘następować na przemian’*.

s. 23/19 (I 20, 14): pełnéj — *pełna* — częste użycie w funkcji rzeczownika ‘pełny kielich’, jak np. MurzNT 88v: *rychléj dziś o piéniádz abo o pełną ... brata zabijemy*, zob. też KochPij C3v: *przyjaciól szukáją pełnémi*.

s. 23/20—21 (I 20, 15—16): Znáł kto ... poétę trzézwiégo? Nie uczyni táki nic dobrého — *trzeźwi* — częsta w XVI w. postać słowotwórcza tego przymiotnika, jak np. Leop 2. Tim 4/5: *Bądz trzeźwi*; poétę trzézwiégo — o winie jako warunku poetyckiego natchnienia zob. kom. II, zob. też N. ks. przysl. s.v. wino: Wino koń poetycki, z egzemplifikacją od 1696; *nie uczynić nic dobrego* — zwrot utarty, zob. np. BielKom D: *Kochałeś sie w swoich złości, Niceś nie czynił dobrego*; zob. też kom. II.

s. 23/22 (I 20, 17): Przędsię do mnie — *przedsię* — partykuła rozpoczynająca m.in. zdania wyrażające zachętę, jak np. RejWiz A2v: *Nuż przedsię, zacna Leliwo, Nie udawaj sie ná krzywo; do mnie* — Sl. XVI rejestruje wiele użycy przyimka *do* z elipsą czasownika

nadrzędnego, o znaczeniu 'pójść, zbliżyć się', jak np. w SkarŻyw 490: *kazał Mojżeszowi Pan Bog do siebie*; całość ma więc znaczenie 'chodźcie do mnie'.

s. 23/23 (I 20, 18): drudzy, co macie pogodę — *drudzy* — 'inni', zob. Sl. XVI s.v., znac. I.1.; *pogoda* — 'okazja, możliwość', jak w ModrzBaz 66v: *dla jakiej inszej zlej przy-czynny pogodę dobrze czynienia upuszczają*, zob. też Mącz 258a s.v. *occasio*.

s. 23 24 (I 20, 19): Káždy swojej włóž w ucho led á co — *swoja* — 'towarzyszka, ta, która jest w danej chwili najbliżej', zob. *swój* w SkarŻyw 59: *gdy w niej [łaźni] ujrzał Cheryntá heretyká, do swych zázwołał: Wychodźmy stąd*, zob. też wyżej 23/7: *przypij káždy swemu, a także KochSz A3: Á wszákož [król szachowy] może swemu też być silen; włożyć w ucho* — zwrot notowany w materiałach Sl. XVI tylko z Kochanowskiego, zob. też np. KochFr 64: *mogę w twe uszy Bésiecznie wszystko włożyć*.

s. 23/26—27 (I 20, 21—22): I z namędrszym nie trzymam w tój mierze, Kto sie ... ná dobrá myśl bierze — *trzymać z kim* — 'zgadzać się z kim i popierać go', jak w WujJud 20v: *Heretyk ten jest, który z papieżem nie trzyma*, zob. też KochPij C3v: *nie dzierzę z tómi, Którzy przyjaciół szukają pełnómi; w tej mierze* — wyrażenie bardzo często notowane w Sl. XVI w znaczeniu 'w tej sprawie', jak w ModrzBaz 19v: *Což to tedy jest krolem być? Rzecz pewna, jeśli w tej mierze prawdę znác mamy, nic inszego nie jest, jedno ...; brać się na co* — 'zbierać się, wybierać się', jak w RejPos 311: *jáko dobry gospodarz, który sie bierze ná jáką dáleką drogę; całość jest zdaniem warunkowym, w którym kto* znaczy 'jeśli ktoś', składnia bardzo często notowana w Sl. XVI, zob. np. RejWiz 3: *Nic nie trudno, kto zázcznie co w Twe święte imię*.

s. 23/28—29 (I 20, 23—24): Czas ucieka ... Jákie szczęście o jutrze przy-pádnie — fraza *czas ucieka* jako część przysłowia, zob. RejZwierc 109: *szkodá go [czasu] niepotrzebnie opuszczáć, bo ten, powiedáją, z wodą nam pospolu ucieká*; zob. N. ks. przysl. s.v. *czas*, zob. też 54/6 (II 23, 5); *szczęście* — 'los', zob. 11/5 (I 9, 29); *o jutrze* — 'jutro', zob. *Diariusz poselstwa polskiego ... w 1573 r.*, Wrocław 1963, s. 53: *že nam o jutrze komornik z tym poselstwem zabieży; przypaść* — 'zdarzyć się', zob. 10/11 (I 9, 6); całość zob. kom. II do 10/10—13 (I 3, 5—8).

s. 24/2 (I 20, 26): niechaj próznej rády — *niechać* — 'zaprzestać', zob. np. BierEz C: *juž się jednajmy, Á tego swaru niechajmy; rada* — 'myśli', zob. 3/21 (I 2, 16) i kom. I.

s. 24/3 (I 20, 27): odmyślił — produktywna w XVI w. formacja czasowników z przedrostkiem *od-* wyrażająca doprowadzenie czynności do końca, por. *odrachowáć, odwotowáć* i podobne; czasownik *odmyślić* nie notowany prócz tego w materiałach Sl. XVI.

Komentarz II

Pieśń nawiązuje do ód biesiadnych Hor., m. in. *Carm.* I 27, II 11, III 17; zawiera też motywy zaczerpnięte m. in. z *Carm.* I 17, II 7, III 19, IV 12, *Epist.* I 19, *Sat.* II 3, II 7. Nastrój biesiadny pieśni I 20 łączy ją z innymi biesiadnymi utworami Kochanowskiego, por. m. in. wśród utworów łac.: For 2, 3, 15, 20, El II 2, II 7, Ode 5.

s. 23/6 (I 20, 1): Miło száléc, kiedy czas po temu — odpowiednik Hor. *Carm.* IV 12, 28: *Dulce est desipere in loco* (schol.: *cum tempus et locus fuerunt*); por. także Hor. *Carm.* II 7, 28: *Dulce mihi furere est*; *Carm.* III 19, 18: *Insanire iuvat*.

s. 23/7 (I 20, 2): przypij káždy swemu — dalekie echa Hor. *Carm.* I 37, 1—4: *Nunc est bibendum ... sodales*.

s. 23/8—9 (I 20, 3—4): Bo o głódzie ... bláznowáć — por. Ter. *Eun.* 732: *sine Cerere et Baccho friget Venus*, oraz Hor. *Carm.* III 21, 13—20 (opis radości, jaką daje wino), a także Kochanowskiego Ode 1, 21—28 i El I 7, 16—17.

OBJAŚNIENIA

s. 23/10—11 (I 20, 5—6): Niech ... używa — nawiązanie do podobnych w nastroju Hor. *Carm.* I 27, III 19: *Insanire iuvat.*

s. 23/17 (I 20, 12): Gdy koleją státek i żárt chodzi — por. Hor. *Carm.* IV 12, 26—27: *dum licet ... Misce stultitiam consiliis brevem, oraz Carm.* III 28, 4: *Munitaque adhibe vim sapientiae.*

s. 23/18—19 (I 20, 13—14): Ále to ... nie podacie — por. Hor. *Carm.* I 27, 9—10:

Voltis severi me quoque sumere
Partem Falerni?

oraz *Carm.* III 19, 9—12: *Da ... da, puer ... tribus aut novem Miscentur cyathis pocula commodis.* Por. też KochEl II 2, 35: *Sed cur interea calicem mihi nemo propinat?*

s. 23/20—21 (I 20, 15—16): Znał kto ... nic dobrého — por. Hor. *Epist.* I 19, 2—3:

Nulla placere diu nec vivere carmina possunt,
Quae scribuntur aquae potoribus.

Por. też Hor. *Carm.* I 18, 3: *Siccis omnia nam dura deus proposuit.* Do tych słów Hor. nawiązuje Kochanowski w El II 2, 9—10:

huc age lymphas.
Sed lymphas aliis porrige, vina mihi.

Por. też El II 7 oraz For 78.

s. 23/24 (I 20, 19): włóż w ucho — por. Hor. *Carm.* I 27, 17—18: *quidquid habes, age, Depone tuis auribus.*

s. 23/28—29 (I 20, 23—24): Czas ucieka ... przypadnie — por. kom. II do 10/10—13 (I 9, 5—7).

s. 23/28 (I 20, 23): Czas ucieka — odpowiednik Hor. *Carm.* I 11, 7—8: *fugerit invida Aetas; III 29, 48: fugiens ... hora; KochEl II 2, 23: properatque volatile tempus.*

s. 24/1 (I 20, 25): dziś użyj biésiády — por. Hor. *Carm.* I 11, 8: *Carpe diem.*

s. 24/2 (I 20, 26): O przyszłym dniu niechaj próznej rády — por. Hor. *Carm.* I 9, 13: *Quid sit futurum cras, fuge quaerere.* Por. też Hor. *Carm.* IV 11, 29—30.

s. 24/3—4 (I 20, 27—28): Już to ... ciebie — por. Hor. *Carm.* III 29, 29—31:

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit deus
Ridetque

Por. też Hor. *Carm.* I 9, 14—15; I 34, 13—14; IV 7, 17—18; Hor.: *Epod.* 13, 7—8.

Pieśń I 21

Komentarz I

Pieśń jest wzorowana na starożytnym paraklausithyron, zob. kom. II.

s. 24/6 (I 21, 1): sám — ‘tu’, zob. ModrzBaz 143: *Chodźcie sám*; o tej interpretacji decyduje zapis z *á* w opozycji do zaimka *sam* regularnie pisanego przez *a*.

s. 24/7 (I 21, 2): wieczornej zorze — wyrażenie nie poświadczone w materiałach Sł. XVI przed Kochanowskim; po Kochanowskim i może za Kochanowskim zob. KlonWor 74: ... *zá morze, Gdzie się wieczorne zimie zápaláją zorze*, zob. też KochPs 164: *gdzie gáśnie wieczorna zorzá.*

s. 24/8 (I 21, 3): niepogody — może też mieć znaczenie ‘niewygody’, jak w HistRzym 15v: *Widzisz to, żeś ciężka [= ciężarna], á tyś niepogódzie nie przywykła.*

s. 24/9 (I 21, 4): szkody — *szkoda* — ‘wszelkie złe zdarzenie’, jak np. RejJóz G7: *Zlą nadzieję o przyszej szkodzie serce czuje.*

s. 24/11 (I 21, 6): Z gwałtownym dżdżem — *gwałtowny deszcz* — wyrażenie częste, zob. np. Leop Prow 28/3: ... *podobien jest dżdżowi gwałtownemu*; forma *dżdżem* jest zgodna z normą przypadków zależnych od *deszcz* (etymologicznie *deżdż*).

s. 24/12—13 (I 21, 7—8): przemów słowo, Nieużyta białagłowo — *przemówić słowo* — zwrot notowany w materiałach Sl. XVI, zob. np. RejJóz H2: *Ledwie słowo przemowila*; *nieużyty* — ‘nie dający się ubłagać’, zob. 6/13 (I 5, 21) i kom. I; o okrucieństwie ukochanej w poezji obcej zob. też kom. II do 24/10—11 (I 21, 5—6).

s. 24/14 (I 21, 9): ná ... *kradzież godzę* — zwrot notowany w Sl. XVI poza tym z KlonWor 42: *Godził tám ... ná znaczną kradzież.*

s. 24/17 (I 21, 12): czärtu porwano — potoczne przekleństwo, zob. ZapMaz III T 1/208v: *porwaneš diablu*, zob. też 21/14 (I 18, 34) i kom. I.

s. 24/18—19 (I 21, 13—14): miejsca mniej hárdości Nie najdziesz — zwrot *należć miejsce czego a. czemu* zob. też ModrzBaz 124v: *czásu zlej przygody nie najdziemy żadnego miejsca miłosierdzia.*

s. 24/20 (I 21, 15): sługi — kochający jako sługa zob. 5/6 (I 4, 5) i kom. I.

s. 24/22—23 (I 21, 17—18): głos nie może Dolecieć — fraza *głos dolatuje* nie jest poza tym zapisana w Sl. XVI.

s. 24/24 (I 21, 19): nocné cięnié — *cienie* — ‘ciemności’, jak w Mącz 340a: *Kształ álbo twarz nie moglá być w ciemiu* [in tenebris] *poznána*; wyrażenie *nocne cienie* zob. StryjKron 632: *cienie nocne glossy w lesiech rozdważyły.*

s. 24/26 (I 21, 20): nieumowné — ‘nie dające się ubłagać’, jak BielKron 187: *Był człowiek okrutny i nieumowny.*

s. 24/26—29 (I 21, 21—24): Do Amfijonowój lutnie Śpieszyły sie lásy chutnie, Á niewyczájné opoki Ścisnęły sie w mur szeroki — o Amfionie zob. BielKron 48v: „Ámfijon ... opráwił miásto [Teby] murem. Á jáko poetowie písáli, grál ná instrumencie, sámy kámienie skakály do wapná ná mur”; *chutnie* — ‘szybko’, zob. BierEz H2v: *Orzel zá zájácem latal, Á on przed nim chutnie skakál*, zob. też KochMon 20: *schronil sie ... między swoje chutnie*; *niewyczájny* — ‘nienawykły’ (do samodzielnego ruchu) lub może ‘niezwykły’, zob. SienLek 4: *Drugdy też dobre pokármy niewyczájnym są miedzrowe*, oraz Mącz 399a: *Insolens — Niezwykły, rzadki, niepospolity, niewyczájny.*

s. 25/1—4 (I 21, 25—28): Orfeowych strón słuchály Srogié jędze ..., Gdy miłością utrapiony ... szukał zóny — O Orfeuszu zob. BielKron 25v: „Orfeus muzyk álbo gędziec známienity ... był w Grecyje; o tym też poetowie wymyślnie písáli, iż ná jego gędzenie rzeki stawály á kámienie skakálo i Lucyper w piekle mierniejszy á cichy bywał”; historia poszukiwania Eurydyki prócz tego w materiałach Sl. XVI tylko po Kochanowskim, zob. np. wyraźnie pod wpływem tego miejsca i następnych WitosiLut A4v: „tám [pod ziemią] swym wdzięcznym gránienm już był sercá zmnil Nieubláganym bogom, że sie uzalili Jego lágodnych pieśni i zónę wrocili. Ále coż: ledwie sie jej chciał przypátrzyć, áli Znowu mu já, iż práwá nie strzymał, porwáli”; zob. też KochTr 13/17 (14, 2) i kom. I; *jędze* — wyrażenie *piekielna jędza* trzykrotnie w Mącz jako odpowiednik łac. *furia* (np. 213d); *miłością utrapiony* — zob. np. GórnDworz Dd3v: *Gdy męzczyzná ubogi, miłością niepomierną strapiony, wszystko to uczyni ...*

s. 25/6 (I 21, 30): Zjęły — ‘przejęły, wpłynęły na’, jak np. w Mącz 132a: *Nic sercá dobrego ... rychlej nie zejmie* [influit], *jáko muzyká á śpiewanie.*

s. 25/7—8 (I 21, 31—32): miał w ręku, co miłował, By był, nędznik ... chował — *mieć w ręku* — zob. np. SkarŻyw 15: *Jákom cię, nędznik, májąc w ręku, nie poznal?*;

by — ‘gdyby’, spójnik warunkowy w odniesieniu do możliwości nie zrealizowanych, rzadko z trybem orzekającym w zdaniu nadrzędnym, jak np. RejZwierz 241v: *To jest ziemia obfita, gdyby miała ludzi; nędznik* — ‘człowiek nieszczęśliwy’, w XVI w. częste użycie w funkcji dopowiedzenia przy elipsie podmiotu *on*, zob. np. LubPs K4v: *A to w niwecz, co sie darmo, nędznik, nąfrąsuje.*

s. 25/9 (I 21, 33): nie strzymał umowy — zob. podobnie np. StrykKron 380: *iz musieli ugody prosić, ktorej potym nie strzymáli.*

s. 25/10 (I 21, 34): przyszedł o smutek — ‘spotkał go smutek’; *przyjść o co* z rzeczownikiem wyrażającym coś złego częste w XVI w., zob. np. SkarŻyw 341: *aby o utratę pánienstwa między nieczystymi nie przyszła.*

s. 25/11—12 (I 21, 35—36): źle się obejrzał — *áli Czárci ... porwáli — źle* — ‘na swoją zgubę’, jak Cn. Th.: *Źle by się był ozwał, ruszył — Malo tuo vel cum malo tuo ... id faceres*; możliwe też ‘ledwie’, zob. BielKron 1597, 105: *źle krol odjechał, tedy Swátopelk zdrádził*, oraz s. 123: *źle rok wyszedł, áli zásię* [Prusowie] *ná pierwszy błąd przyszli*; *áli* — ‘a tymczasem’, zob. 21/28 (I 18, 48); czart przeniesiony do wyobrażeń o religii pogańskiej zob. np. RejZwierz 168v: „kościół byli Ápollinowi ... zbudowáli, w którym potym czárci ... ludziom odpowiedzi dawáli”; *zas* — ‘znów’, zob. 8/26 (I 7, 5) i kom. I.

s. 25/13 (I 21, 37): Czekać ... było — bezokolicznik - *było* ‘należało (to robić) zob. WujJud 245: *Nie dosyć ci ná tym, że tak odpowiedacie, dowiesć tego było.*

s. 25/15 (I 21, 39): *czas máły* — wyrażenie bardzo częste w znaczeniu ‘krótko’, zob. np. OpecŻyw 75v: *Jeszczeń máły czas z wami.*

s. 25/17 (I 21, 41): *bić w stróny* — zwrot ten w znaczeniu dosłownym zob. np. Mącz 285c: *Cithare instrumentum* — Niejákíe naczynie do lutniej, którym struny ... *náciągano i w struny nim bito*; po Kochanowskim w znaczeniu ‘grać’ zob. SzarzRyt D3: *Gdy lilijáną ręką bijesz w strony.*

s. 25/19 (I 21, 43): *Dziwnosmy sie pomiészáli* — zwrot *dziwno się mieszać* częsty w zapisach Sl. XVI, zob. np. RejWiz 166v: *jeden drugiemu worki wydzierdáją, Śrebro, złoto, kámienie dziwno sie mieszáją*; znaczenie zwrotu w tym kontekście niepewne: *dziwno* może znaczyć ‘niezwykłe, osobliwe’, zob. Sl. XVI s.v., znac. 1., lub ‘bardzo’, jak np. RejWiz 122: *Uciśmion ... nędznik dziwnie od możnego; mieszać się* — m. in. ‘odmieniac się’, zob. StrykKron 56: *Ták sie páństwą ... mieszáją* (marg) *Mutantur imperia ...*; sens całości może ‘połączyliśmy się w dziwną jedność’ (tj.: ‘i ja, i wy nie śpimy, ale z odmiennych przyczyn’).

s. 25/21—22 (I 21, 45—46): *Dobrá noc, jeśli kto słyszy. Á mój wiéniec w tój zléj ciszy* — *Dobrá noc* — formuła ta była odmienna przez przypadki, por. SeklKat C4: [dzieci] *máją dáć dobrą noc swoim starszym*, Prot Ev: *miejcie dobrą noc*, CzechRozm 66v: *niech ci Pan dá dobrą noc*; *wieniec* — o wieszaniu wieńca na drzwiach ukochanej zob. też w KochFr 105, gdzie m. in. czytamy: „zawieszę li wiéniec u niéj przede drzwiami, Wdepce go záváždy w ziemię hárdemi nogámi”; dwuwiersz ten mógłby świadczyć o istnieniu dworskiego obyczaju zawieszania wieńca na drzwiach panny, której się chciało złożyć wizytę. Nie umiemy jednak wskazać źródła poświadczającego ten obyczaj; zob. też kom. II; *zła cisza* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI.

Komentarz II

Pieśń jest wzorowana na starożytnym paraklausithyron — pieśni przed drzwiami ukochanej dziewczyny, por. m. in.: Hor. *Carm.* III 10, Tib. I 2, Ov. *Am.* I 6, Prop. I 16, Catull. 67. Utwory tego typu są częste w poezji humanistycznej, np. I. I. Pontana w zbiorze *Parthenopeus*, 3: *Carmen ad fores puellae*, 16: *Queritus ante limen puellae* (w: *Carmina ...*,

Bari 1948) i T. Strozzy *Eroticon libri VI*: IV 21; zob. też KochEl I 14, I 61, II 9, III 1, III 17, Ode 7.

s. 24/6—9 (I 21, 1—4): Ty spisz ... mojej szkody — podobne motywy występują w Hor. *Carm.* III 10, 2—4:

me tamen asperas
Porrectum ante foris obicere incolis
Plorares Aquilonibus.

Por. również Hor. *Carm.* I 25, 7—8:

Me tuo longas pereunte noctes,
Lydia, dormis?

Podobny motyw także u Tib. I 2, 31—32:

Non mihi pigra nocent hibernae frigora noctis,
Non mihi, cum multa decidit imber aqua.

Motywy te wprowadza również Kochanowski do utworów lac., por. m. in.: El II 5, 32: Quid me sollicitum lenta perire sinis?, El I 6, 46: Ingratas pulsare fores, El III 11, 18: Quispiam ad oclusas excubat usque fores. Por. także I. I. Pontanus, *Carmen ad fores puellae*, 11—12:

Nam quid dura tuum sic me contemnis amantem
Neglectumque tuas despicias ante fores?

s. 24/10—11 (I 21, 5—6): Słuchaj ... zmiészany — por. Hor. *Carm.* III 10, 5—8, gdzie widać podobieństwo nawet w poszczególnych zwrotach:

Audis, quo strepitu ianua, quo nemus
Inter pulcra satum tecta remugiat
Ventis, et positas ut glaciēt nives
Puro numine Iuppiter?

Słuchaj — Hor.: Audis 'czy słyszysz?'.

jąko bije w ściany — por. Hor.: quo strepitu ianua, quo nemus Inter pulcra ... tecta remugiat Ventis; u Kochanowskiego obraz bardziej skondensowany.

z ... dżdżem — por. Tib. I 2, 7: densus te verberet imber, oraz I 2, 32: cum multa decidit imber aqua.

grad zmiészany — por. Hor.: ut glaciēt positas nives (schol.: positas — mixtas — 'zmieszane'); por. również Prop. I 16, 24.

Podobne skargi częste są w humanistycznym paraklausithyron, por. np. Pontanus, *Carmen nocturnum*, 15: Frigida saevit hiems, inmitis et ingruit aer, oraz KochEl I 14, 18—19:

Algebas clausas tu miser ante fores.
Algebas, hibernus aquas cum funderet Auster

KochEl II 5, 23—24:

Edidici hibernis pluviam fundentibus Austris
Dormire ingratas frigidus ante fores.

s. 24/14—15 (I 21, 9—10): Nie ... chodzę — por. ten sam motyw w Ov. *Am.* I 6, 33—34:

Non ego militibus venio comitatus et armis:
Solus eram

oraz I 6, 39: *Arma quis haec timeat?* Por. też Tib. I 2, 25: *En ego cum tenebris tota vagor anxius urbe.* KochEl I 14, 9: *Quid? Cum ad praeclusum nocturnus obambulo limen.*

s. 24/18—19 (I 21, 13—14): *Nigdziej ... miłości* — por. Hor. *Carm.* III 10, 9: *Ingratam Veneri pone superbiam.*

s. 24/22 (I 21, 17): *Słuchasz* — Hor. *Carm.* III 10, 5: *Audis.*

s. 24/22—23 (I 21, 17—18): *czy mój głos ... łożę?* — por. Tib. I 5, 67: *canimus frustra.*

s. 24/26—27 (I 21, 21—22): *Do Amfijonowej lutnie ... ląsy chutnie* — obraz ten łączono raczej z Orfeuszem, por. Hor. *Carm.* I 12, 7—8, 11—12: *Unde vocalem temere insecutae Orphea silvae, ... auritas fidibus canoris Ducere quercus.*

s. 24/28—29 (I 21, 21—24): *Á niewyczájné opoki ... széroki* — por. Hor. *Ars* 394—396 — pod wpływem gry Amfiona kamienie same układają się w obronne mury Teb:

*Dictus et Amphion, Thebanae conditor urbis,
Saxa movere sono testudinis et prece blanda
Ducere*

Por. również Hor. *Carm.* III 11, 2: *Movit Amphion lapides canendo.* Schol.: *Amphionem ... ad se accessivisse lapides, quibus Thebani muri extructi sunt; cum ille in exstruendis muris Thebanis lyra caneret, lapides eius cantu moti sponte in ordinem suum se composuisse finguntur.* Tekst Kochanowskiego bliski jest objaśnieniu schol. Por. też Boccaccio, *Genealogia deorum*, II 36, IV 7, V 3 i in.

s. 25/1—12 (I 21, 25—36): *Orfeowych ... porwali* — powieść o Orfeuszu, który zstąpił do podziemi, aby błagać bogów o oddanie żony Eurydyki, najbardziej była znana z *Ov. Met.* X 1—77 i *Verg. Georg.* IV 454—527.

s. 25/2 (I 21, 26): *Srogié jédze i plákály* — por. *Ov. Met.* X 41: *Exsanguis flebant animae,* oraz X 45—46:

*Tunc primum lacrimis victarum carmine fama est
Eumenidum maduisse genas*

Podobnie *Verg. Georg.* IV 481—483: *ipsae stupuere ... Eumenides.*

s. 25/3—4 (I 21, 27—28): *Gdy ... żóny* — por. *Ov. Met.* X 12—13:

*Ne non temptaret et umbras
Ad Styga Taenaria est ausus descendere porta*

Por. też *Verg. Georg.* IV 469: *Manesque adiit regemque tremendum.*

s. 25/5—6 (I 21, 29—30): *Jego pieśni ... nieżyczliwé* — por. *Verg. Georg.* IV 470: *Nesciaque humanis precibus mansuescere corda;* *Ov. Met.* X 46—47:

*nec regia coniux
Sustinet oranti, nec qui regit ima, negare.*

s. 25/7 (I 21, 31): *I miał w ręku* — por. *Ov. Met.* X 50: *Hanc ... accipit Orpheus.*

s. 25/9—12 (I 21, 33—36): *Ále nie strzymał ... porwali* — por. *Ov. Met.* X 56—59, *Verg. Georg.* IV 485—503.

s. 25/11 (I 21, 35): *źle sie obejżrzał* — por. *Ov. Met.* X 57: *Flexit amans oculos; źle* — por. *Verg. Georg.* IV 488: *dementia cepit amantem.*

s. 25/12 (I 21, 36): *Czárci pánią záś porwali* — por. *Ov. Met.* X 57: *protinus illa relapsa est.*

s. 25/13—16 (I 21, 37—40): Czekać już ... rok cały — tak samo niecierpliwość zakochanych określa KochEl III 3, 19—21:

Annum non cursu metimur solis amantes
Aut picti obliquo tramite signiferi
Hora anni instar habet

s. 25/17—20 (I 21, 41—44): Á ja długo ... wstáli — w elegiach łac. zamiast dzwońów wprowadził Kochanowski dla pokazania kończącej się nocy pianie koguta, zob. El I 10, 53—54:

Et iam concussis cecinit vigil improbus alis
Et novus Eoa Lucifer exit aqua.

oraz El III 1, 7—10:

Non ego, dum lucem cristatus provocet ales
Aptus ad oclusas iam vigilare fores
Calcibus aut crebris inimicos trudere postes,
Et nunc blanditias, nunc adhibere minas.

s. 25/21—24 (I 21, 45—48): Dobrą noc ... niewyspania — por. Ov. *Am.* I 6, 67—68:

At tu non laetis detracta corona capillis
Dura super tota limina nocte iace

Por. także Tib. I 2, 14: cum posti sarta darem. Motywem tym: czuwający całą noc u zamkniętych drzwi kochanki młodzieniec odchodząc zostawia wieniec zroszony łzami, kończy się większość paraklausithyron starożytnych. Niekiedy zamiast wieńca pozostaje na progu martwe ciało kochanka. Por. Pontanus, *Carmen nocturnum*, 76—77: Hic moriar ... O wieńcu wieszanym na drzwiach kochanki zob. np. Tib. I 2, Ov. *Am.* I 6, Pontanus, *Amores*, I 3; zob. też nowszą literaturę o paraklausithyron: F. O. Copley, *Exclusus amator. A Study in Latin Love Poetry*, Baltimore 1956.

Pieśń I 22

Komentarz I

s. 25/26 (I 22, 1): próżno ... masz — 'nie powinienes', zob. 10/26 (I 9, 21) i kom. I.

s. 25/27 (I 22, 2): wetować — 'odzyskać', jak M. Kromer, *Kronika ...*, Warszawa 1767, s. 3: *Obawiał się Władysław, aby wygnany Mieczysław ... ojczystego królestwa wetować nie chciał* (cyt. za Lindem), zob. też KochFrag 20: *drzewa w rok wetują zawždy swej utraty*; w. 1—2 tej pieśni, mówiące o niemożliwości odzyskania tego, co zginęło, są być może wersją przysłowia notowanego w N. ks. przysl. od Górndworz: *Co się stało, odstać się nie może.*

s. 25/28 (I 22, 3): szczęście służyło — fraza utarta, zob. np. RejZwierz 64: *Zda mi sie, by mu szczęście dostátniej służyło.*

s. 25/29 (I 22, 4): żądał — 'pragnął', zob. np. Leop Luc 19/3: *mąż imieniem Zacheusz ... żądał [quaerebat] widzieć Jezusa ... , ále nie mógł.*

s. 26/1 (I 22, 5): niebo nie sprzyja — frazy takiej nie notują poza tym materiały Śl. XVI.

s. 26/2 (I 22, 6): W czym sie kochasz, to cię daleko mija — *kochać się w czym* — 'lubić coś', ale i 'pragnąć czegoś', zob. np. RejPos 7: *Dasyć cie tu Pan przestrzega, ... á iścieć*

się nie kocha w zginięciu twoim; daleko mijać — ten sam zwrot zob. J. Protasowicz, *Jalmużnik*, Wilno 1597, B2v: *Tedyby taka szkoda mnie ... dalékò mijalá*.

s. 26/3 (I 22, 7): *Cóż temu rzecz? I szkoda głowy psować — cóż temu rzecz — 'cóż na to poradzić'*, fraza utarta, zob. np. RejZwierc 87: *A zginęło, zgorzało, a coż temu rzecz*, zob. podobnie 16/22 (I 15, 5), zob. też komentarz do KochTr 14/7; *głowę psować* — zwrot utarty, zob. np. RejJóz C7v: *Coż się, gospodze, frasujesz, Ni ocz sobie głowę psujesz*, zob. także KochTr 9: *Nie dopuściłás nigdy mátce się frásować Ani ojcju myśleniem zbytnim głowy psować*; całość frazy zob. RejZwierc 183v: *szkodá i głowy psować, Kto chce w tym wiele mędrówáć*.

s. 26/4 (I 22, 8): *Lepiej się nam ná lepsze czasy chowáć — chowáć się na co — 'oszczędzać się na potem'*, zob. 14/6 (I 12, 1) i kom. I.

s. 26/5 (I 22, 9): w ... niewoli — zob. 5/6 (I 4, 5) i kom. I.

s. 26/7 (I 22, 11): *zákryć — 'ukryć'*, zob. np. RejWiz 170v: *trudno twarzą zákryć, co serce spráwuje*.

s. 26/8 (I 22, 12): *Ácz nie z sercá, z wierzchu — nie z serca — 'nieszczerze'*, zob. StryKron 572: *Przysłał też potym Swidrygiel do krolá chcąc tráktowáć o przymierzu, ále nie z sercá, tylko áby wojnę odwlok*; podobne przeciwstawienie *sercem ... z wierzchu* zob. np. SkarŻyw 274: *z wierzchu pogánin, ále sercem chrzescyjánin*.

s. 26/9 (I 22, 13): *dowcip — może 'fortel'*, jak SarnStat 425: *żeby mu [hetmanowi] było wolno używáć wszelákich dowcipów, choćby i z szkodą czyją*.

s. 26/10 (I 22, 14): *Wyda mię twarz, gdy się serce źle czuje — fraza serce się źle czuje nie notowana poza tym w Śl. XVI; motyw zmiany wyglądu ná skutek uczucia* zob. An-Prot 9; zob. kom. II.

s. 26/11—12 (I 22, 15—16): *się prózno frásowáć: Co zginęło, trudno tego wetowáć — końcowy fragment powtarza tekst początku. Tego rodzaju pierścieniowa kompozycja znana jest psalmom (zob. *Wulgata*, Ps 8), znana też jest poezji klasycznej i przede wszystkim tradycji liryki pieśniowej średniowiecznej, przejętej przez późniejszą lirykę, zwłaszcza romańską, zob. V. Żyrmunskij, *Kompozycja lirycznych stichotworeńj*, Petersburg 1921, s. 64 i nn.*

Komentarz II

Pieśń została skomponowana z motywów zawartych w poezji Katullusa i elegików rzymskich.

s. 25/26—27 (I 22, 1—2): *Rozumie ... wetowáć — parafraza Catull. 8, 1—2:*

Miser Catulle, desinas ineptire

Et quod vides perisse, perditum ducas.

próżno się masz frásowáć — por. Catull.: desinas ineptire.

Co zginęło — przekład Catull.: quod vides perisse.

trudno tego wetowáć — por. Catull.: perditum ducas 'uważaj za stracone, nie dające się odzyskać'.

s. 25/28 (I 22, 3): *Póki czas był, póki szczęścié służyło — por. Catull. 8, 3: Fulsero quondam candidi tibi soles.*

s. 25/29 (I 22, 4): *Czegoś żádał ... było — por. Catull. 8, 4: Cum ventitabas quo puella ducebat.*

s. 26/7—10 (I 22, 11—14): *Jeno ludzie ... czuje — por. Tib. III 6, 33—36:*

Ei mihi, difficile est imitari gaudia falsa,

Difficile est tristi fingere mente iocum.

Nec bene mendaci risus conponitur ore,
Nec bene sollicitis ebria verba sonant.

Motyw ten występuje również w twórczości łac. Kochanowskiego, por. El I 14, 1—3:

Quod celas nullique tuum concedis amorem
Consilium laudo ...
Tutus amas citra invidiam.

oraz El II 9, 5—7, gdzie występuje ten motyw jeszcze wyraźniej:

Tu modo non cuivis animi concrede dolore,
Improba ne lacrimis gaudeat illa tuis,
Dissimula vultu

s. 26/11—12 (I 22, 15—16): Wszakóż ... wetować — por. Catull. 76, 10: Quare cur tu te iam amplius excrucies?

Pieśń I 23

Komentarz I

s. 26/15 (I 23, 2): nie znał nieprzyjaciół, że cię ma po woli — *znać* — 'wiedzieć, poznać', zob. np. PudlFr kt: *Możesz znać po tytule, co w tych księgach stoi; nieprzyjaciół* — 'okrutna ukochana', jak *przyjaciół* 'kochający, ukochany', zob. 17/7 (I 15, 19) i kom. 1, zob. też KochFr 71 w wierszu *Do Wenerzy: Niech się mój nieprzyjaciół (wszak wiész kto) nie śmieje; mieć kogo po woli* — 'mieć kogoś w swojej mocy', zob. np. BielKron 311: *kogo [Turcy] w swój niewod wżoną, bez pochyby już go po woli mają.*

s. 26/17 (I 23, 4): niewdzięcznemu panu tudzież podziękować — o ukochanej jako o panu, charakterystyczny dla liryki średniowiecznej i późniejszej wyraz wasalizacji stosunku między damą a zakochanym, zob. Levis; zob. też An-Prot 11: „Jam był tęsknością wszytek zmordowany ..., Żem o panu swem nie miał żadnej wieści”, zob. też KochFr 76: „Do Boginiéy. ... Żeś zbyć pomogła niewdzięcznego páná”; *tudzież* — 'zaraz', zob. np. LibMal 1547/130v: *wszakże nie tudzież, ale potem nierychło umarł.*

s. 26/18 (I 23, 5): mię wstyd — składnia z biernikiem właściwa wyrazowi *wstyd* w XVI w., zob. Leop Ez 16/63: *abyś pamiętala i było cię tego wstyd.*

s. 26/19 (I 23, 6): bezpiecznie ... głupstwo zadać — *bezpiecznie* — 'bez obawy pomyłki', zob. np. WujJudConf 44v: *Skąd bezpiecznie wedle Pismá Św. wszystkie takowe boskie obrázy i podobieństwa nazywamy kłamstwem; głupstwo zadać* — 'zarzucić głupotę', zob. *zadać* w ModrzBaz 61: *gdy mu zádano złodziejstwo.*

s. 26/20 (I 23, 7): zá nos wodzić — zwrot utarty, zob. N. ks. przysl. s.v. nos, material cytowany od 1549 r.

s. 26/21 (I 23, 8): posługi — zob. 5/7 (I 4, 6) i kom. I.

s. 26/22—23 (I 23, 9—10): złość ... wytrwać uprzejmością Á zwyciężyć niewdzięczność ... statecznością — złość — wszystkie uprzejmością — 'przetrzywać złość życzliwością, która ją wreszcie przewycięży'; *wytrwać* — jak SkarŻyw 41: *potwarzy wytrwać i tych, którzy nas nienawidzą, miłować; uprzejmość* — 'życzliwość', zob. StryjKron 527: *Pomagając Polakom z uprzejmości wiernej ...*, zob. też KochFr 125: *żeś znála Moję uprzejmość i chęć szczerą przeciw sobie; zwyciężyć* — zob. podobnie przenośne użycie ModrzBaz 68: *zwycięż złość przeciwniká twego dobrocią twoją; stateczność* — 'stałość', zob. np. SkarŻyw 167: *jáko jest násze*

przyrodzenie do stateczności w dobrym niepotężne; uprzejmość i stateczność — zob. KochFrag 27: o méj uprzejmości I nie wątp o stateczności.

s. 26/25 (I 23, 12): jéj niebáczny umysł zázwdy memu różny — niebaczny — 'niewdzięczny', jak np. RejZwierc 99: *jáko to i żwirzétá nieme długo dobrodziejstwa pámiétájá, á człowiek ... niebáczny potyc zá to powinien* [tj. dopóty czuje się zobowiązany], *poki w rękú dzierży*, lub może 'bezwzględny, okrutny' jak np. PowodPr 20: *Kto ... o nie* [wolności stanu rycerskiego] *się przeciw niebácznym pánom ... zástáwiał?*; różny — 'nie zgadzający się', jak ComCrac 14: *gdzieby ci komissarze między sobą niezgodni a różni beli*; składnia różny czemu — zob. np. CzechEp 110: *co różnego opisániu swemu ...*

s. 26/26—27 (I 23, 13—14): Bóg was żegnaj, ... nieludzkie wrotá, Świádómé ... mégo kłopotá — *Bóg żegnaj* — utarta formuła pożegnalna, zob. np. RejJóz F4v: *A tak już cie tu Bog żegnaj, dosyc tej rozprawy*, zob. też KochFr 5: *Bóg was żegnaj, krwáwé boje*; *nieludzki* — 'niegościnnie', zob. Calep 537a: *Inhospitalis* — nieludzki, w dom nie przyjmujący; *świádomy* — 'będący naocznym świadkiem', zob. SkarŻyw 97: *powiádał taką historiją, którą w Cyprze od pewnego i prawdziwego człowieka slyszal, który sam tego byl świádóm*; *kłopot* — 'nieszczęście', zob. RejWiz 86: *tá piekielna rotá, Tác go* [człowieka] *práwie przywiodlá do tego kłopotá* [do śmiertelności]; motyw klótni z furką w erotykach zob. kom. II.

s. 26/29 (I 23, 16): niewierne zamki rdzá plugáwa zjádłá — *niewierne zamki* — w materiałach Śl. XVI brak podobnej przenośni; *rdza plugawa* — nie notowane poza tym w materiałach Śl. XVI; *rdza zjadla* — fraza notowana w Śl. XVI, zob. np. SkarŻyw 130: *złoto rdzá zje*.

Komentarz II

Pieśń została skomponowana z motywów zawartych w poezji Katullusa i elegików rzymskich.

s. 26/14 (I 23, 1): Niezle czásem zámilzczyć, co człowieká boli — por. Ov. Am. III 11, 27: *His et quae taceo duravi saepe ferendis*.

s. 26/16—17 (I 23, 3—4): Ále to ... podziękowác — por. Ov. Am. III 11, 5: *Vicimus et domitum pedibus calcamus amorem*. Motyw ostatecznego rozstania z ukochaną zawiera KochEl II 11, por. II 11, 13—16:

An carpi mavis aeternis pectora curis
Et miser in duro vivere servitio?
Si bene pertaesum est dominae crudelis et arcto
Exsolvi nodo cor aliquando cupis

Podobne wyrzeczenie się dawnej miłości por. także KochEl III 1, 7 i n.

s. 26/18—19 (I 23, 5—6): Ciérpiałem ... zádác — motyw wstydu z powodu dawnej uległości wobec kochanki częsty jest w poezji erotycznej, por. m. in.: Tib. I 9, 48: *Et me nunc nostri Pieridumque pudet*; Prop. III 24, 4: *Versibus insignem te pudet esse meis*. Por. też szczególnie Prop. III 25, 1—3:

Risus eram positus inter convivia mensis
Et de me poterat quilibet esse loquax.
Quinque tibi potui servire fideliter annos

Por. też: Ov. Am. III 11, 1 oraz 3—4:

Multa diuque tuli ...
Scilicet adserui iam me fugique catenas
Et quae non pudit ferre, tulisse pudet.

s. 26/20—21 (I 23, 7—8): Żem ... postugi — por. Ov. *Am.* III 11, 31—32:

Desine blanditias et verba, potentia quondam
Perdere: non ego sum stultus, ut ante fui.

s. 26/22—23 (I 23, 9—10): Chciałem ... stątecznością — por. Catull. 76, 7—8:

Nam quaecumque homines bene cuiquam aut dicere possunt
Aut facere, haec a te dictaque factaque sunt

Por. również Prop. III 25, 3; Ov. *Am.* III 11, 9—28.

s. 26/24—25 (I 23, 11—12): Ále moją uprzejmość ... różny — por. Catull. 73, 3—4:

Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benigne
Prodest

Także Catull. 76, 9: Omnia quae ingratae perierunt credita menti.

s. 26/26—27 (I 23, 13—14): Bóg ... kłopotą — por. Prop. III 25, 9—10:

Limina iam nostris valeant lacrimantia verbis,
Nec tamen irata ianua fracta manu.

Por. też Ov. *Am.* I 6, 73—74:

Vos quoque, crudeles rigido cum limine postes
Duraque conservae ligna, valet, fores.

niewdzięczné i nieludzkié — Ov.: crudeles ... postes Duraque ... ligna; por. też Tib. I 2, 7: Ianua difficilis.

Świądómé ... mégo kłopotą — por. Ov. *Am.* I 6, 70: Temporis absumpti tam male testis eris.

s. 26/28—29 (I 23, 15—16): Bodaj ... zjadłá — por. Prop. III 25, 11—12, gdzie przekleństwa są skierowane wprost do dziewczyny, a nie jak u Kochanowskiego za pośrednictwem drzwi:

At te celatis aetas gravis urgeat annis,
Et veniat formae ruga sinistra tuae.

Natomiast zwrócone wprost do drzwi przekleństwa u Tib. I 2, 7—8 mają inny charakter:

densus te verberet imber,
Te Iovis imperio fulmina missa petant

Warto jeszcze zwrócić uwagę na elegię Ov. *Am.* I 12, w której poeta zlorzecząc tabliczkom w rzeczywistości adresuje swoje słowa do płochy dziewczyny. Omawiany motyw częsty jest w erotycznej poezji humanistycznej, por. np. Pontanus, *Carmen nocturnum*, 61—62:

Sic tibi nec longae caries, nec ruga senectae
Officiat nec te sentiat ignis edax.

Zob. też 24/6 i nn. (I 21, 1 i nn.) i kom. II.

Pieśń I 24

Komentarz I

s. 27/4 (I 24, 3): Dosyć ná dniu ma státek — *mieć dosyć na czym* — zwrot częsty w znaczeniu 'wystarczy czegoś dla czegoś', tu być może parafraza biblizmu, zob. BartBydąg 153b (z Matth 6/34): *sufficit diei malitia sua, dosyć ma dzień na pracy swej*.

s. 27/5 (I 24, 4): Dobręj myśli — ostatek — fraza z elipsą orzeczenia: dobrej myśli poświęćmy ostatek (czasu).

s. 27/6—7 (I 24, 5—6): U Bogá káždy blažen, Choć tu przymówki prazen — zob. WujNT I. Cor 3/19: „Ábowiem mądrość światá tego głupstwem jest u Bogá”; u — przyimek, który może wskazywać na podmiot oceniający, jak GórnDworz L13v: *jáko káždy ten mlody czlowiek, ktory chciwości swe ma ná wodzy...*, u mnie jest málo nie ánjolem; blažen — ‘głupiec’, jak w BierRozm 6: *nikt im w tym nie przeszkodzi: Ani mądrzy, ani blaźni*; przymówka — ‘napiętnowanie’, zob. GórnDworz S3: *tákowa chciwość wielkiej przymowki godna*; prazen — ‘nie podlegający’, zob. RejWiz 193v: *Bo kto prazen ná świecie przypadkow tákowych*; forma *prazen*, oboczna wobec *próžen*, dość częsta w XVI w.

s. 27/9 (I 24, 8): myli — ‘błądzi’, zob. GliczKsiąż L5: *jesli preceptor jáko w náuce á w wierze myli i chramie*.

s. 27/10—11 (I 24, 9—10): ná świecie Uważyć, co sie plecie — zob. 10/22—23 (I 9, 17—18) i kom. I.

s. 27/12—13 (I 24, 11—12): Dziwnie to prawdy blisko, Że człek — Bożé igrzysko — *dziwnie* — ‘bardzo’, zob. 25/19 (I 21, 43); *prawdy blisko* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI; *człek Bożé igrzysko* — fraza notowana jako przysłowie z materiałem od 1584 r. w N. ks. przysł. s.v. człowiek, zob. też GórnDworz D3: „[Fortuna] ma to sobie zá igrzysko podnieść, kto sie jej podoba”, zob. też KochFr 128: „kto názwał Bożym igrzyskiem człowieká”; zob. kom. II; motyw niepewności przyszłego losu zob. kom. I do 10/22—23 (I 9, 17—18).

s. 27/14—17 (I 24, 13—16): Dygnitárstwá, urzędy ... jáwne błędy, Bo nas równo śmierć sadza Áni pomoże władza — *błędy* — ‘sprawy niegodne zabiegów, głupstwa’, jak np. RejWiz 60: *Ábychmy tu przed nimi bárziej dudkowáli, Á niebo opuściwszy, od nich z rąk pátrzáli I zbáwienia, i szczęścia, i wszego dobrego ... Á Pan sie z nas pošmiewa pátrząc ná ty błędy*; *jauny bład* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zawsze jednak, poza tym użyciem, w polemikach religijnych w znaczeniu ‘nieprawda’, zob. Sl. XVI s.v. bład; *równo sadzac* — ‘jednakowo traktować’, zob. np. SkarŻyw 398 (z Ps 112/7): *ten ktory ... nédzniká z gnoju wydźwiga i sádzi go z pánującymi rowno*; *ani* — ‘i nie’, jak np. HistAl D5: *ták ci to musi być áni może być żadnym obyczajem odmieniono*; całość zob. kom. I do 6/13—15 (I 5, 21—23).

s. 27/18 (I 24, 17): chłopá — ‘mężczyznę’ i ogólniej ‘człowieka’, zob. np. RejZwierc 218v: *Co sprosniejszego może być ná świecie, Jáko chłop hárdy, gdy myśl swą záplecie*.

s. 27/21 (I 24, 20): głodem umiéra — ‘cierpi głód’, jak np. SkarŻyw 346: *Ezau ... powiedział: Á co mi po práwie pierworodnym, gdy ja teraz głodem umieram?*, i częstsze *mrzeć głód*, np. BielKron 31: *gdy wyszli zbierać [mánnę] ..., nie było nic, musieli mrzeć głód*.

s. 27/28 (I 24, 27): rozciska — ‘rozrzuci’, w Sl. XVI poza tym tylko imiesłów w znaczeniu dosłownym, HistAl B: *przed nim ręce i insze czlonki ludzkie i tám i sám rozcis-káne*.

s. 27/29 (I 24, 28): głód ... ściska — wariant frazy *głód cisnie* a. *uciska*, jak np. HistJóz C3v: *Tego czasu głód cisnął wszystkie ziemie*.

s. 28/3—4 (I 24, 31—32): Syn ... worki zliczy, W rozumie nie dziedziczy — *worki* — często metonimicznie ‘pieniądze, bogactwa’, zob. RejZwierc 226v: *Zazdrość, lákomstwo á snadz wszystkie zbytki Okolo workow zlecą sie więc wszystkie*; *dziedziczyć w czym* — składnia zgodna z normą XVI w., zapisy o dziedziczeniu cech Sl. XVI ma dopiero z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. RybGęśli Dv: *we wszech wádách dziedziczą synowie, ... w ktorych tkwią ojcowie*, zob. też KochFr 122: *Ábys ... dziedziczył w męstwie i w dzielności*; całość zob. kom. I do 2/29—3/4 (I 1, 49—56).

s. 28/5—8 (I 24, 33—36): troski plonę Szátánowi złéconé; Niech uprzátńawszy głowę Mkną w skrzynię Fokárowę — *plony* — ‘bezpodstawny’, zob. 13/25 (I 11, 4) i kom. I; *szatanowi zlecony* — ‘przeklęty’, zob. podobny zwrot Mącz 89d: *Diris devovere* — Przekląć, szátánowi oddać, częściej w postaci zwrotu *oddać diabłu*, np. Orz-Rozm M4v: *przystałeś ku tym ludziom potępionym, którzy diabłu oddawają dziadów twego; uprzátńać* — ‘wyprowadzić się’, zob. SarnStat 15: *jeden drugiego ... gospód z urzędu jemu nánáznaczonych áby nie zástępował* [— zajmował], *á kto by zástąpił, áby wnet uprzátńał; skrzynia Fokarowa* — chodzi o skrzynię na pieniądze słynnej rodziny bankierskiej Fuggerów (końcówka -ę świadczy o dzierżawczości przymiotnika), tu zapewne jakaś reminiscencja tego, o czym czytamy w StryjKron 723: „Tegoż roku 1511 papież Julijus Wtóry jubileus álbo miłościwego látá odpusty z listámi párgáminowymi z bulámi dla budowania kościoła św. Piotra w Rzymie do Polski posłał, á przy tym skrzynię żelázná ná pieniądze, tákże też do Niemiec i do inszych kráin rozesłał był ty skrzynię, á przy nich kupcow z Augspurku Fogárow przystáwił (marg) Fogerowie álbo Fokierowie familija sławna kupcow z Augspurku”. Całość fragmentu można rozumieć dwojako: ‘niech troski ukryją się w (dobrze zamkniętej) skrzyni (skąd nie będą mogły się wydostać)’ lub: ‘niech troski opuszczą nas, natomiast niech dręczą ludzi bogatych’, w związku z często prezentowanym przez autora poglądem, że posiadanie bogactw jest nierozłącznie związane z kłopotami, człowiek zaś o umiarkowanych potrzebach żyje spokojnie, zob. m. in. 5/18—6/28 (I 5).

s. 28/10—12 (I 24, 38—40): Z winá dobra myśl róście, Á frásunek podlany Tájé by śnieg zágrzany — *roście* — forma czasu teraźniejszego od bezokolicznika *rość*, zob. np. RejJóz H4 marg: *Ze złej wolej wszystko złe róście*; fraza *z winá dobra myśl róście* jest notowana w N. ks. przysl. s.v. wino; *podlany* — o picciu zob. GliczKsiąż G7: *gdy sobie siedząc okolo kuflá podleją*; porównanie znikania czegoś do topnienia śniegu częste w tekstach XVI w., zob. np. SkarŻyw 560: *zginą jáko śnieg od słońcá ... nieprzyjaciele jego*, zob. też KochTr 19: *jáko śnieg niszczeje, Kiedy mu słońce niebieskie dogrzeje*.

Komentarz II

W pieśń zostały wplecione liczne motywy z ód Hor., m. in. z *Carm.* I 4, II 3, II 14, III 1.

s. 27/3 (I 24, 2): Ustąp, meláńkoliija — podobna fraza Hor. *Carm.* I 7, 17—18: *finire memento Tristitiam*.

s. 27/8—9 (I 24, 7—8): Á im sie bárziej ... myli — por. 10/18—25 (I 9, 13—20) oraz kom. II.

s. 27/10—11 (I 24, 9—10): Á kto by chciał ... plecie — por. Erasmus *Adag.* I 7, 63: *Omnium rerum vicissitudo*.

s. 27/13 (I 24, 12): człek — Bożé igrzysko — nawiązanie do gr. przysłowia: *ζῆλονος ποσ θεού παίρνισον*. Jest ono znane w tłumaczeniu łac. jako: *Homo dei ludicrum*, por. Erasmus *Adag.* II 3, 48, gdzie podano nadto jeszcze inną wersję przysłowia: *Homo fatorum lusus*.

s. 27/14—17 (I 24, 13—16): Dygnitárstwá ... władza — motyw równości wobec śmierci występuje często w odach Hor., por. m. in. *Carm.* I 4, 13—14; II 3, 21—24; II 14, 9—12; III 1, 14—16. Ten sam temat porusza Kochanowski w twórczości łac., np. El III 8, 53—54:

Nos nudi atque inopes fatali nave feremur

Irus ubi Croeso cum locuplete sedet.

O powszechności motywu świadczy potraktowanie go jako przysłowia przez Erazma, *Adag.* III 9, 12: *Mors omnibus communis*.

OBJAŚNIENIA

s. 27/18—21 (I 24, 17—20): *Á nád ... umiéra* — nawiązanie do Hor. *Carm.* III 16, 28: *Magnas inter opes inops*, oraz Hor. *Epist.* I 5, 13: *Parcus ob heredis curam nimiumque severus*.

s. 27/22—23 (I 24, 21—22): *Więc by tácy synowie Byli jáko ojcowie* — por. Erasmus *Adag.* IV 3, 36: *Patris filius*, oraz III 9, 3: *Filius degenerans*.

s. 27/27—28 (I 24, 26—27): *Bo co jeden ... rozciska* — por. Hor. *Sat.* II 3, 122: *Filius aut etiam haec libertus ut ebibat heres*; Hor. *Carm.* II 3, 19—20:

et exstructis in altum
Divitiis potietur heres.

Por. też Hor. *Carm.* II 14, 25—28. Do myśli tych nawiązuje KochPieś 6/21—28 (I 5, 29—36) (por. kom. II).

s. 28/3—4 (I 24, 31—32): *Syn ... dziedziczy* — por. Erasmus *Adag.* I 6, 32: *Heroum filii — noxae*.

s. 28/5—8 (I 24, 33—36): *Przeto té troski ... w skrzynię Fokárowę* — odpowiednik Hor. *Carm.* I 26, 1—3:

tristitiam et metus
Tradam protervis in mare Creticum
Portare ventis

s. 28/9 (I 24, 37): *Á nam winá przynoście* — por. KochPieś 10/8 (I 9, 3), 16/3 (I 14, 7) oraz kom. II.

s. 28/11 (I 24, 39): *Á frásunek podlany* — por. Hor. *Epod.* 13, 17: *Illic omne malum vino cantuque levato*; Hor. *Carm.* I 7, 31: *nunc vino pellite curas*. Por. też Tib. I 2, 1; I 5, 37; III 6, 1—4; Prop. III 17, 1—4; Ov. *Rem.* 809—810. Por. też KochEl II 3, 35: *mero curas expellere conor*.

s. 28/12 (I 24, 40): *Táje by śniég zágrzany* — podobne porównanie Ov. *Am.* I 7, 57—58.

Pieśń I 25

Komentarz I

Pieśń stanowi skargę furty, paraklausithyron, zob. kom. II.

s. 28/14 (I 25, 1): *kto dobry* — rozumiemy jako formę wołacza z zaimkiem nieokreślonym, zob. Sl. XVI s.v. *kto*, znac. I.1.A.

s. 28/15 (I 25, 2): *niewczásy* — 'niewygody', zob. np. GórnDworz H3: *ktorym [żeglarzom] wiátr, deszcz i iny niewczas dokuczý*.

s. 28/16 (I 25, 3): *Dobrze ... nie* — 'omal, mało brakuje, aby ...', zob. np. RejRozpr C3: *Ubiegájąc sie o glosy Dobrze nie idą zá włosy*.

s. 28/17 (I 25, 4): *Jednák mié ten bezmierny niepokój dokóna* — *jednak* — 'w końcu', jak w LibMal 1548/140: *ten Pawel jego na kradzież namowił, ktorej się jednák jáł*, może też znaczyć 'na pewno' jak w WujJud 66v: *wiele dobrego czynili, co im jednák do przyjęcia láski bożej niemálo pomagáło*; *beźmierny* — określa stany uczuciowe, jak w BierEz F4: *Beźmierną miał z tego rádość*; *dokónać* — 'zabić', zob. Mącz 114d: *Hominem conficere* — Człowieká dokónać, to jest zábić, zob. też KochFr 110: *łzy moje dokónać mié mája*, lub 'zgubić', zob. PowodPr 77: *niedługo nas też podobno [ta odmiana] dokóna*.

s. 28/18 (I 25, 5): Boża noc — wyrażenie nie poświadczone poza Kochanowskim w Sl. XVI; podobnie zbudowane wyrażenie zob. Oczko 9v: *co dzień Boży*, zob. też 30/6 (I 25, 54).

s. 28/19 (I 25, 6): podjęła — 'doznała', zob. ModrzBaz 62: *rány podejmują od tych, z którymi czynią*.

s. 28/20 (I 25, 7): sprosnych pijanic — zob. po Kochanowskim WerGość 241 marg: *Pijánice sprosniejszy niż bestyje*.

s. 28/20 (I 25, 7): Nie mówię o słowá — zob. kt/8 i komentarz.

s. 28/21 (I 25, 8): Łatwiejsza to, kiedyby cała była głowá — *kiedyby* — 'gdyby', zob. Mącz 26b: *Bo by nie trzeba żadnych praw, kiedyby wszyscy ludzie dobrzy byli*, lub 'byłe tylko', zob. KrowObr 125v: *Włańście [= słusnie] im powiedzieli, kiedyby jedni ... wyrozumie mogli; cala głowa* — zob. bliskie temu WyprPl A3v: *zawsze ma głowá cáló uchodziła; głowa* — na oznaczenie całości żywej ludzkiej istoty częste, zob. Sl. XVI s.v., znac. 3.

s. 28/22—23 (I 25, 9—10): powrozów stárgano, Wrzeciádzów ukręcono, młotków skolátano — *powrozy targać* — dość częsty zwrot w Sl. XVI, zawsze jednak poza tym w znaczeniu 'rwać więzy', zob. np. Leop Iudic 15 arg: *potargawszy powrozy, ktoremi byl związan ...; wrzeciádze ukręcić* — być może chodzi o wrzeciádze zamykane na kłódkę, por. LustrWpol I 14: *W tej bramie wzwód ... z wrzeciádzmi i ze dwiema kłódkoma*, zob. też LibMal 1552/166v: *... kłódki u skrzynie ukręciwszy; skolatać* — 'porozbijać', zob. ze współfunkcyjnym przedrostkiem *po-* SkarŻyw 188: *A on zámknąwszy się z nimi [posągami bóstrw] wszyscy pokolátal, porozbijal* (por. BielKron 212v: *sprzybijano* — 'poprzybijano'), lub 'zniszczyć kolataniem do drzwi'; młotki na łańcuchu stanowiły kolatkę przy bramie, zob. Gloger Enc. stp. s.v. dom.

s. 28/24 (I 25, 11): głowicami lotrostwo mię tłucze — *głowica* — 'część rękojeści w broni białej', zob. BartBydg 22b: *Capulus est caput gladii* — *głowica*, jedlca; *lotrostwo* — rzeczownik zbiorowy, jak w LibLeg 11/136: *iż sie to od tego lotrostwa stalo, ktore nigdziej pewnego miesca nie ma*.

s. 28/25 (I 25, 12): ubogi gospodarz kryje pod sie klucze — *ubogi* — 'nie-szczęśny', zob. RejWiz 126v: *młodzieniec ubogi, Co dalej, jeszcze więtsze przychodzą nań trwogi; kryć pod się klucze* — Sl. XVI nie notuje poza tym podobnego zwrotu.

s. 28/26 (I 25, 13): nie zá swoją winą — postać wyrażenia przyimkowego potwierdzona w materiałach Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 144v: *Zá ich winą wszystká Rzeczpospolita cirpi*.

s. 28/27—28 (I 25, 14—15): wszeteczna páni ... Która nie wiem ná jáki żywot sie udála — *wszeteczny* — określenie ogólnie negatywne, wskazujące m. in. na złe prowadzenie się, jak SkarŻyw 106: *wszeteczne niewiásty*; nie wiem ná jáki — fraza tego typu pełni być może funkcję emfatyczną pejoratywną, zob. np. StryjKron 723: *gdy Martinus Luter ... nie wiem jákim duchem pobudzony, przeciw tym odpustom ... poczał kázác; udać się na co* — 'wybrać określony tryb życia', jak np. SkarŻyw 46: *sam się ná srogość ostrego życia ... udal*.

s. 28/29 (I 25, 16): dobrój sławy zápómniála — *dobra sława* — 'dobra opinia', zob. np. GórnDworz Aa4: *co może być gámiebniejszego jáko kłamliwą gębą złupić pocziwą białąglowę z dobrej sławy; zapomnieć czego* — zob. liczne zwroty z tym czasownikiem w znaczeniu 'odrzec się, odrzucić', np. *zapomnieć wstydu* (SkarŻyw 510), *zapomnieć miłości i cichości* (NiemObr 4), *zapomnieć wiary małżeńskiej* (HistRzym 101).

s. 29/1—2 (I 25, 17—18): przestrzégam ... powinności Á táję ... zbytków i złości — *przestrzégac powinności* — 'spełniać obowiązki', zob. np. ModrzBaz 22: *pilnie*

będę przestrzegać powinności swej; zbytki i złości — 'złe czyny', szereg notowany w materiałach Sł. XVI, np. RejPosWstaw [41³]v: *syny swoje z ich złości á zbytkow ... nąpominal.*

s. 29/3 (I 25, 19): *ná zęby ją wzięli* — 'zaczęli o niej plotkować', zwrot utarty, zob. np. RejJóz D: *Gdy kogo wezmą na zęby, Więc też nie żalować gęby.*

s. 29/5 (I 25, 21): *ciężkie rázy* — Sł. XVI notuje wyrażenie podobne, zob. BierEz E2: *bicim mu ciężkim groził.*

s. 29/6 (I 25, 22): *mam przed owym nędznikiem niewolą* — *przed* — 'z powodu, przez', zob. np. RejZwierc 101v: *Jáko ono Fábrycyjus rzymski, gdy z Pirusem walczył, było Pirusowi już przed nim ciężko; mieć niewolą* — zapewne 'być w kłopotcie, udrzeć', por. np. WyprPl C: *Będę ja miał podobno z tym szkápą niewolą.*

s. 29/7 (I 25, 23): *noc pole nocy płacze mi nád głową* — *pole* — wariant przyimka *podle*; *noc pole nocy* — 'noc po nocy', zob. Sł. stp. s.v., XV med. R XXII 234: *dzień pole dnia; nád głową* — Sł. XVI notuje podobne przenośne użycie tego wyrażenia przyimkowego prócz tego z Mącz 434d: *Oto nád głową leży człowiek níkczemny i mierzony.*

s. 29/8 (I 25, 24): *mi spáć dopuści* — zob. podobny zwrot BielKron 80v: *A bogaczowi dosytość nie dopuszcza spáć.*

s. 29/9 (I 25, 25): *sroższa niżli páni twojá* — o srogości ukochanej zob. 26/15 (I 23, 2) i kom. I.

s. 29/10 (I 25, 26): *podwojá* — *podwoje* (liczba pojedyncza, rodzaj nijaki) 'futryna boczna drzwi', zob. ZapWar 1550 nr 2674: *widziałem ... to podwoje i drzwi barzo okrwawione.*

s. 29/11—12 (I 25, 27—28): *gdyż ... próśby nie umiész odnieść* — *gdyż* — 'skoro', jak RejWiz 105: *A przeczże nam ma być žal z tej márnej gospody, Gdyż z kłopotu idziemy tám ná wdzięczne gody; odnieść* — 'przekazać', zob. BibRadz Ex 19/8: *Tedy zásię Mojżesz odniosł Pánu odpowiedź od ludu.*

s. 29/13 (I 25, 29): *Ták-że* — 'a więc tak?', zob. Leop Matth 26/40: *Ták-że to nie mogliście jednej godziny ze mną czuć?*, zob. też KochPs 109: *Ták-że nas już ná wieki ... opuścisz ...?*

s. 29/14 (I 25, 30): *uznáć ná wieki* — *uznać* — 'doznać', zob. np. HistAl D7: *od nas żadnej ciężkości nie uznacie; ná wieki* — w zdaniu zaprzeczonym 'nigdy w przyszłości', zob. WujJud 251: *że sie ... nigdy do końca zgodzić nie mogli, áni sie zgodzą ná wieki.*

s. 29/15 (I 25, 31): *uczciwszy* — 'godziwszy', zob. ModrzBaz 42v: *niektorych śmierć nie miałaby była uczciwego pogrzebu.*

s. 29/16 (I 25, 32): *zimny prog* — wyrażenie nie notowane poza tym w materiałach Sł. XVI.

s. 29/17 (I 25, 33): *Mych niewczásów litują nocy nie przespáné* — *litować kogo, czego* jest składnią zgodną z normą XVI w., zob. ModrzBaz 58: *przeto słusznie mamy drugich litować; litować* z rzeczownikiem abstrakcyjnym Sł. XVI notuje tylko z Kochanowskiego, zob. np. *litować przygody* (KochZuz A4), *litować krzywdy* (KochPs 12) i in.; *nieprzespány* — wyraz notowany w Sł. XVI tylko u Kochanowskiego i po Kochanowskim, zawsze poza tym w znaczeniu 'z którego nie ma przebudzenia' i z rzeczownikiem *sen* oznaczającym przenośnie śmierć, zob. np. KochTr 8: *Ujął ją sen żelázny, twárdy, nieprzespány*, zob. też GoslCast 12: *Sen długo nieprzespány jedno zówrze oczy; tu nocy nie przespáne* w sensie dosłownym.

s. 29/18 (I 25, 34): *pełné gwiazdy, wiátry niewytrwáné* — *pełne gwiazdy* — wyrażenia tego nie notuje poza tym Sł. XVI, nie występuje również w jego materiałach takie znaczenie przymiotnika *pełny*, które by wyjaśniało sens tego połączenia; zob. kom. II; *niewytrwany* — 'taki, którego nie można wytrwać, wytrzymać', jedyne użycie tego przy-

miotnika w Śl. XVI; o formacji *nie* + imiesłów bierny, znaczącej 'którego nie można ...', zob. kom. I do KochTr 4:15 (2, 14).

s. 29/19 (I 25, 35): doległości — 'cierpień', zob. np. KwiatKsiąż I3: *ku uśmierzeniu wszelakich doległości melodyja niepomału służy*.

s. 29/20 (I 25, 36): milczeniem wiecznie zbywasz gości — zwrot *milczeniem zbywać* zob. CzechEpPorz*4: *nie chcąc przedsię ... tak zgoła milczeniem tego zbyć ...; wiecznie* — 'ciągle, zawsze', zob. np. BierEz P2: *... tak ciężko kopając, Wiecznie rolę przewracając*.

s. 29/21 (I 25, 37): Gdzieś to ... przez skałę przepadło — *gdzieś to* — 'oby', zob. np. RejRozpr A3: *Gdzieś to dzbań piwá dobrego*, zob. też KochFr 102: *Gdzieś to człowiek mógł nálezć jákie czary; skała* — jako przenośne określenie nieczulego serca zob. np. SarnUzn D4: *aby tym młotem raz w raz bijący tę twardą skałę serca nášzego rozrził; przepaść* — 'przeniknąć', zob. KmitaSpit C5v: *Ugodził mu strzałką w nos, która w poł przepadła*.

s. 29/22 (I 25, 38): ná zápamiętáłym uchu — *zapamiętały* — 'uparty w złym', zob. SkarŻyw 310: *około stá tysięcy ludzi zápamiętálych, którzy głęboko w grzechách leżeli...*

s. 29/23 (I 25, 39): kámién... żelázo w sercu swym chowála — *kamień, żelazo* — częste w porównaniach do nieczulego serca, zob. np. BielKom F6: *Dalby sie już i kámién tak długo námowić*, zob. też ModrzBaz 108: *Záprawdęć żelázne serce musi być, które by w tak wiele złego wejrzawszy nie zdrygáło się; chować w sercu* — zob. np. GórnDworz Y6: *chowając nieznośny žal w sercu swym po mężu ...*, zob. też KochPs 88: *w sercu jad szczéry chować*.

s. 29/25 (I 25, 41): ná szczęśnej ręce ... leży — zob. 87/24 (Pam 250).

s. 29/26 (I 25, 42): przéc z á wiatry bieży — *przec* — 'precz', zob. np. BierEz Nv: *Idź przec, pcki sie nie rozniewam; za wiatry bieżeć* — bliskie zwrotowi *iść na wiatr*, zob. 3/29 (I 2, 24) i kom. I.

s. 29/28 (I 25, 44): uczynności — 'przysług', jak w ActReg 55: *Za co nie odnioslem sam chęci od drugich, i owszem wielkie moje uczynności w niwecz poszły*.

s. 29/29 (I 25, 45): złęgo słowá nie rzékł jáko żywo — *złe słowo* — wyrażenie utarte w znaczeniu 'obelga', zob. np. RejZwierz 25: *Á co złych słow po cichu zewsząd mu nádano ...; jako żywo* — wyrażenie utarte m. in. w znaczeniu 'nigdy', zob. StryjKron 385: *tego, by z pochodnią u nich szukał, jáko żywo nie najdziesz*.

s. 29/30 (I 25, 46): drugi ... uczyni, gdy mu miejsce krzywo — *drugi* — 'niejeden', zob. RejWiz 44v: *Ácz nie wszystkim, lecz drugim wzdýć sie to zdác musi; krzywo* — 'zawiniło', zob. 1/24 (I 1, 19) i kom. I.

s. 29/32 (I 25, 48): pod niebem niecháła — *pod niebem* — wyrażenie utarte, zob. Mącz 84c: *Dialis et subdialis — ... czego dách nie nákrywa, ále tak pod niebem jest; niechac* — 'zostawić', zob. np. BierEz P4v: *Tu mię pod skałą niechajcie*.

s. 30/1 (I 25, 49): rychlěj ... rymém udárował — *rychlej* — 'raczej', w zdaniu o sensie przeciwnym podkreśla jego człon pozytywny, zob. RejPos 29v: *iż nie koźdy, kto wola z á mną „Pánie, Pánie” wnidzie do krolestwá mego, ále ten owszem rychlej, który ... náśláduje wolej mojej*, zob. też KochFr 64: *rychlěj z nich cześć niż lekkość miála; rym* — 'wiersz', zob. Cn. Th. s.v.: *Improprie Rym dicitur quilibet versus poeticus vel poema*, zob. także KochTr 15: *Lutnią i wdzięczny rym porzucił muszę*.

s. 30/2 (I 25, 50): niskie progi — wyrażenie notowane w Śl. XVI prócz tego po Kochanowskim z PudlFr 12: *Czekáją cię z rádością moje niskie progi*; zob. też 34/13 (II 2, 21).

s. 30/4 (I 25, 52): Obiátami — 'ofiarami', zob. Leop 2. Par 28:23: *krol Áchá z ofiárował obiáty bogom*; zob. kom. II.

s. 30/5—6 (I 25, 53—54): tego ... Cáłą Bożą noc będzie, áż kury odpieją — 'to będzie trwało całą noc, aż ...', zob. ta sama składnia GórnDworz S4v: *Owa tego cáły*

obiad było; Boża noc — zob. 28/18 (I 25, 5) i kom. I; kury odpieją — ‘koguty skończą pisać’; czasownika *odpisać* nie notują poza tym materiały Sl. XVI, ale analogiczna formacja czasowników z prefiksem *od-* zaświadczona jest w nich takimi wyrazami, jak *odgdać* i *odryczeć*, zob. też 24/3 (I 20, 27).

s. 30/7 (I 25, 55): *Także* — ‘tak oto’, zob. RejZwierc B4v: *Lecz bądź drzewem cedrowym, które swe wonności Podawa z libąńskich gor ku ludzkiej wdzięczności, ... Także niech wonności cnot zálátują z ciebie.*

s. 30/8 (I 25, 56): *mię ledwie stąje* — ‘ledwie żyję’, zob. PudlDydo B: *Boć mię już ledwa zstawa w ták teskliwej trwodze.*

Komentarz II

Pieśń, klasyczny paraklausithyron, zawiera motywy z elegii Prop. I 16, a od w. 25 jest swobodnym przekładem tej elegii; zob. też 24/6—25/24 (I 21, 1—48) i kom. II.

s. 28 14 (I 25, 1): *Użáluj sie kto dobry* — podobnie od czasownika w imperatywie rozpoczyna się elegia Ov. *Am.* I 7: *Adde manus.*

s. 28 18—21 (I 25, 5—8): *Że to ... głowá* — por. Prop. I 16, 5—6:

*Nunc ego, nocturnis potorum saucia rixis,
Pulsata indignis saepe queror manibus*

‘Teraz ja urażana nocnymi sprzeczkami pijaków, uderzana niecnymi rękami często się żalę’; z dystychu Prop. Kochanowski tworzy całą strofę.

s. 28/26 (I 25, 13): *To nietájna, że ciérpię nie zá swoją winą* — por. Catull. 67, 9—10: *Non ... Culpa mea est, quamquam dicitur esse mea*; 67, 11: *Nec peccatum a me quisquam pote dicere quidquam*; 67, 13—14:

*Qui, quacumque aliquid reperitur non bene factum,
Ad me omnes clamant: „Ianus, culpa tua est”.*

s. 28/27—29 (I 25, 14—16): *Ále ... zápómniálá* — por. Prop. I 16, 9—12:

*Nec possum infamis dominae defendere noctes,
Nobilis obscenis tradita carminibus:
Nec tamen illa suae revocatur parcere famae,
Turpior et saeculi vivere luxuria.*

wszeteczna páni — Prop. w. 9: *infamis dominae.*

ná jáki żywot sie událá — Prop. w. 12: *Turpior et saeculi vivere luxuria.*

i wstydu, i dobrój sławy zápómniálá — Prop. w. 11: *Nec tamen illa suae revocatur parcere famae.*

s. 29/3 (I 25, 19): *kiedy ludzie ná zęby ją wzięli* — por. Prop. I 16, 10: *obscenis tradita carminibus.*

s. 29/5—8 (I 25, 21—24): *Ále jesli mię ... mowá* — por. Prop. I 16, 13—16:

*Has inter gravibus cogor deflere querelis,
Supplicis a longis tristior excubiis.
Ille meos numquam patitur requiescere postes,
Arguta referens carmina blanditia*

s. 29/9 (I 25, 25): *Furto* — powiada — *sroższa niżli páni twojá* — przekład Prop. I 16, 17: *Ianus vel domina penitus crudelior ipsa.*

s. 29/10 (I 25, 26): *Mnie to ná złość trzymasz sie ták mocno podwojá* — przekład Prop. I 16, 18: *Quid mihi tam duris clausa iaces foribus?*; *Mnie* — mihi; trzy-

masz się ták mocno — *clausa iaces*; podwojá — *duris ... foribus*. Przymiotnik *durus* 'mocny' przetłumaczono przysłówkowo, łącząc go z czasownikiem. W wielu XVI-wiecznych edycjach elegii Prop. występuje lekcja: *iaces*, przyjęta przez Kochanowskiego, edycje XX-wieczne przyjmują lekcję: *taces*.

s. 29/11 (I 25, 27): Czemu mię w dóm, smutnégo, nie puścisz — swobodny przekład Prop. I 16, 19: *Cur numquam reserata meos admittis amores*.

s. 29/12 (I 25, 28): Skrytéj próšby nie umiesz odnieść panięj swojéj — przekład Prop. I 16, 20: *Nescia furtivas reddere mota preces*; Skrytéj próšby — *furtivas ... preces*; nie umiesz odnieść — *Nescia ... reddere*.

s. 29/13—14 (I 25, 29—30): Ták-że ja ... rátunku — por. Prop. I 16, 21: *Nullane finis erit nostro concessa dolori* (jeden wiersz łac. odpowiada dwóm wierszom pol. parafrazy).

Nié mam uznác ná wieki — Prop.: *Nullane finis erit ... concessa*.

w swym ciężkim frásunku — Prop.: *nostro ... dolori*.

s. 29/15—16 (I 25, 31—32): I już mię ... zá loże — por. Prop. I 16, 22: *Turpis et in tepido limine somnus erit?* (jeden wiersz łac. odpowiada dwóm wierszom parafrazy pol.).

noclég — Prop.: *somnus*.

uczciwszy nie może — Prop.: *Turpis ... erit*.

zimny prog — Prop.: *in tepido limine*; por. też Catull. 63, 65: *limina tepida*.

s. 29/17—18 (I 25, 33—34): Mych niewczásów ... niewytrwáné — por. Prop. I 16, 23—24:

*Me mediae noctes, me sidera plena iacentem,
Frigidaque Eoo me dolet aura gelu.*

Mych niewczásów litują — odpowiednik: *me iacentem ... dolet*; niektóre edycje XVI w. mają lekcję: *dolent*. Czasownik *dolet* został przez Prop. użyty zeugmatycznie; Kochanowski rozwiązuje zeugmę tworząc dwa oddzielne zdania z dwoma identycznymi (*litują*) orzeczeniami. Choć więc w tekście pol. nie uwzględniono powtórnego przez Prop. zaimka *me* (*me noctes, me sidera*), paralelizm uzyskany przez powtórzenie tego samego słowa został w pieśni zachowany (zamiast *me ... me* wprowadzono powtórzenie *litują ... litują*).

nocy nie przespáné — Prop.: *mediae noctes* 'bezsenne nocé'.

pełné gwiazdy — Prop.: *plena sidera*.

wiátry niewytrwáné 'nie do wytrzymania' — Prop.: *Frigida aura Eoo gelu* 'zimne powiewy lodowatego wiatru'.

s. 29/19—20 (I 25, 35—36): Ty sámá ... gości — parafraza Prop. I 16, 25—26:

*Tu sola humanos numquam miserata dolores
Respondes tacitis mutua cardinibus.*

Ty sámá — Prop.: *Tu sola*.

nie chcesz bączyc — Prop.: *numquam miserata* 'nigdy nie litująca się, nie mająca względu'.

ludzkich doległóści — Prop.: *humanos ... dolores*.

swym ... milczeniém ... zbywasz — Prop.: *Respondes tacitis ... cardinibus* 'odpowiadasz milczeniem'.

s. 29/21—22 (I 25, 37—38): Gdzieś ... siádło — odpowiednik Prop. I 16, 27—28:

*O utinam traiecta cava mea vocula rima
Percussas dominae vertat in auriculas.*

OBJAŚNIENIA

Gdzieś to — Prop.: utinam 'oby'.
 najmniejsze słówko — Prop.: mea vocula 'mój słaby głosik'.
 przez skałę przepadło — Prop.: traiecta cava ... rima 'przebiwszy skałę, po prze-
 wierceniu skały przez szparę (dostało się)'.
 na zapamiętałym uchu — w tekście Prop. inaczej: Percussas ... in auriculas
 (*percutio* 'uderzam').
 panię — Prop.: dominae.
 siadło — w tekście Prop.: vertat (*verto* 'kieruję się').
 s. 29/23—24 (I 25, 39—40): By kámién ... nie miała — dwuwiersz pol. jest para-
 frazą czterech wierszy elegii Prop. I 16, 29—32:

Sit licet et saxo patientior illa Sicano
 Sit licet et ferro durior et chalybe,
 Non tamen illa suos poterit compescere ocellos,
 Surget et invitis spiritus in lacrimis.

By ... by — Prop.: licet ... licet 'choćby ... choćby'.
 kámién — Prop.: saxo ... Sicano (u Kochanowskiego określenie ogólne).
 żelázo — Prop.: ferro, chalybe ('stal').
 w sercu swym chováła — Prop.: Sit ... patientior illa ... Sit ... durior 'choćby
 była bardziej twarda, bardziej nieugięta'.
 Nie wierzę ... nie miała — bardzo swobodne nawiązanie do Prop. I 16, 31—32.
 s. 29/25—26 (I 25, 41—42): Teraz ... bieży — przekład Prop. I 16, 33—34:

Nunc iacet alterius felici nixa lacerto,
 At mea nocturno verba cadunt Zephyro.

Teraz — Prop.: Nunc.
 ná szczęśnéj ręce — Prop.: felici nixa lacerto.
 u drugiego leży — Prop.: iacet alterius.
 Á moja ... mowá — Prop.: At mea ... verba.
 zá wiatry bieży — Prop.: nocturno ... cadunt Zephyro; Kochanowski opuszcza
 nazwę, dając określenie ogólne: *wiatr*.
 s. 29/27—28 (I 25, 43—44): Ale ty ... uczynności — swobodny przekład Prop. I 16,
 35—36:

Sed tu sola mei, tu maxima causa doloris
 Victa meis numquam, ianua, muneribus.

Ále ty — Prop.: Sed tu.
 przyczyną — Prop.: maxima causa.
 tych wszystkich trudności — Prop.: mei ... doloris.
 Furto — Prop.: ianua.
 mówię — czasownik ten nie ma odpowiednika u Prop., ale zastępuje łac. zwrot do
 furty: tu ... tu, eksponujący jej rolę.
 niewdzięczna — Prop.: numquam victa.
 moich uczynności — Prop.: meis ... muneribus (*munus* 'uprzejmość, przysługa').
 s. 29/29—30 (I 25, 45—46): Tobiem ... krzywo — swobodny przekład Prop. I 16,
 37—38:

Te non ulla meae laesit petulantia linguae,
 Quae solet ingrato dicere verba loco.

'Nie zraniłem ciebie żadnym zuchwałym słowem mego języka, słowem, które zwykle wypowiada się w przykrej sytuacji'. Kochanowski przyjmuje koniekturę Fruytersa: *ingrato*, zamiast lekcji rękopisów: *iurato*.

rad uczyni — Prop.: *solet ... dicere*.

gdy mu miejsce krzywo — Prop.: *ingrato ... loco*.

s. 29/31—32 (I 25, 47—48): *Żebyś ... niechąłá* — parafraza Prop. I 16, 39—40:

Ut me tam longa raucum patiare querela
Sollicitas trivio pervigilare moras.

'Ażebyś dopuściła, bym ja, ochryply od tak długich skarg, spędzał na dworze pelen smutku bezsenne godziny'.

s. 30/1—2 (I 25, 49—50): *Álem cię ... ucálował* — przekład Prop. I 16, 41—42:

At tibi saepe novo deduxi carmina versu,
Osculaque impressis nixa dedi gradibus.

Álem cię rychlój ... udárował — Prop.: *At tibi saepe ... deduxi*.

nowym rymém — Prop.: *novo ... carmina versu*.

niskie progi — Prop.: *impressis ... gradibus*.

wdzięcznie ucálował — Prop.: *Oscula ... nixa dedi*.

s. 30/3—4 (I 25, 51—52): *Com ... pokojá* — swobodny przekład Prop. I 16, 43—44:

Ante tuos quotiens verti me, perfida, postes
Debitaque occultis vota tuli manibus.

Com sie rázów — Prop.: *quotiens*.

sie ... obrócił — Prop.: *verti me*.

u twégo podwojá — Prop.: *Ante tuos ... postes*.

Obiátámi szukájác — Prop.: *Debita ... vota tuli* (Kochanowski formę osobową zamienia na imiesłów).

s. 30/5—6 (I 25, 53—54): *To tego ... odpieją* — parafraza Prop. I 16, 45—46:

Haec ille et si quae miseri novistis amantes,
Et matutinis obstrepit alitibus.

To tego — Prop.: *Haec ille (obstrepiť)*.

i co lepiój — Prop.: *et si quae*.

oni tám umieją — Prop.: *miseri novistis amantes (oni = miseri amantes)*.

áz kury odpieją — Prop.: *matutinis ... alitibus*.

s. 30/7—8 (I 25, 55—56): *Tákžec ... stáje* — swobodny przekład Prop. I 16, 47—48:

Sic ego nunc dominae vitiis et semper amantis
Fletibus aeterna differor invidia.

Tákžec mię — Prop.: *Sic ego*.

to ... To — Prop.: *nunc ... et semper*.

zlé pániěj obyczájé — Prop.: *dominae vitiis*.

To tego pláčz — Prop.: *amantis Fletibus*.

frásuje — Prop.: *differor 'jestem rozdzierana'*.

Księgi wtóre

Pieśń II 1

Komentarz I

Pieśń ta była pierwotnie opublikowana osobno: Kraków, Stanisław Szarffenberger?, ok. 1570? (złożona i odbita dwukrotnie, prawdopodobnie w ciągu krótkiego czasu, zob. Piekarski XVII, 1 i 2). W tymże wydaniu na karcie tytułowej wydrukowano: *Pieśń o potopie*, na s. A2 zaś — *Piosnka o potopie*. Całość oparta jest na biblijnej opowieści o potopie, Gen 6—8 (cytaty przytaczamy z Leop). O popularności tej pieśni świadczy KlonFlis B2: „Chcesz li, możesz tego Flisá śpiewać ná tę notę jáko »Przeciwné chmury słońce nam etc.»”

s. 31/5 (II 1, 1): *Przeciwné chmury słońce nam zákryły — przeciwny — ‘niepomysłny’, jak w BielKron 258: w szczęśliwych rzeczách miej sie opátrzenie, w przeciwnych nie wpádaj w rozpácz; przeciwné chmury — nie notowane poza tym w Sl. XVI; chmury słońce zákryły — zob. podobne frazy: BielKron 382: Słońce gdy chmury zástániły ..., oraz po Kochanowskim SzarzRyt A3: gdy niebá chmurá nie zákrywa.*

s. 31 6 (II 1, 2): *niepogodné dészce pobudziły — niepogodny — może ‘niepomysłny’, zob. jedyny zapis w Sl. XVI o podobnym znaczeniu w Mącz 35c: Gdzie sie bierziesz w ták niepogodną drogę [adversa via]; pobudzić — ‘spowodować powstanie’, zob. np. LubPs X6: Ktory [Bóg] pátrząc tu ná ziemię pobudza w niej trzęsienie, zob. też KochFr 125: z suchej skály zdroje ... pobudzasz.*

s. 31:7—8 (II 1, 3—4): *Wody z gór szumiá, á piénista Wilná Już brzegóm silná — wody szumiá — zob. WróbZolt 76/18: Jáko wielki był szum wody morskiej, po Kochanowskim zob. WisznTr 15: przy szumiącej wodzie; Wilná — Wilejka, dopływ Wilii, zob. też 83/15 (Pam 113); być silen komus — częsty zwrot w znaczeniu ‘zagrozić komus’, może też ‘pokonać kogoś’, zob. SkarJedn 219: ktorzy [Bulgarowie] im [Grekom] byli wojną często silni, też np. RejPos 117: pewnie będziesz silen ... káżdemu sprzeciwiénstwu swemu, zob. też KochFrag 47: że przygody, nieszczęścié i smętki wszelákié mogą czlowiekowi nie być ciężkié áni silné.*

s. 31 9 (II 1, 5): *polyskánié — ‘błyskanie’, postać wyrazu wraz z rodziną w tym znaczeniu w materiałach Sl. XVI notowana tylko z Kochanowskiego; zob. też Cn. Th.: Polyskujé się v. Błyska się.*

s. 31:10 (II 1, 6): *obłoków trzaskánié — być może zgodnie z przekonaniem, że pioruny powstają ze zderzania się chmur, zob. WróbZolt 76/18: obłoki [nubes] gromy wielkie wypuszczaly z siebie, zob. też po Kochanowskim KolakSzczęśl C2v: gdy słyszysz gromy, z obłokow trzaskánié.*

s. 31:11—12 (II 1, 7—8): *Kládą sie lásy, á piórún, gdzie zmierzy, Żle nie uderzy — frazy kładą się lasy i piórún zmierzy notowane w Sl. XVI tylko ten jeden raz; źle — w materiałach Sl. XVI nie znaleziono innego użycia w przypuszczalnym tu znaczeniu ‘niecelnie’.*

s. 31:13 (II 1, 9): *Zákládaj korab, cieślá náuczony — zakládac — prawdopodobnie ‘zaczynać budować’, zob. Leop 3. Esdr 6/11: Zá czym dozwoleniem ten dom budujecie á te budowánia zákládacie?; korab — ‘arka Noego’, zob. np. GroicPorz h3: Ktory [Bóg] w korabiu ósmioro ludzi czasu potopu záchował; nauczony — ‘biegły w swoim zawodzie’, w Sl. XVI przed Kochanowskim tylko o lekarzu, np. FalZiol V 74v: lekarzstwa barzo dobre i od ... nauzonych lekarzow częstokróć doświadczone, po Kochanowskim zob. KlonFlis E3: skutnik náuczony.*

s. 31/17—19 (II 1, 13—15): Sześć niedziel ... Rzek przymnażała — podstawę biblijną tego opisu zob. Gen 7/17: „I stał się potop przez czterdzieści dni na ziemi. A rozmnożywszy się wody, podniosły korab wysoko od ziemi”.

s. 31/19—22 (II 1, 15—18): morskie wały Wylać musiały ... i miastá, i grody Nieuśmierzone zátopiły wody — podstawę obrazu zob. Gen 7/19: „i wylały wody bárzo nád ziemiá, ták iż zátopiły wszystkie góry wysokie”; *morskie wały* — ‘morskie fale’, wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zob. np. StryjKron 72: *bo jádąc między Kurskim i Bałtyckim morzem pod sámy woz wały morskie bją*; *nieuśmierzone wody* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI, zob. natomiast wyrażenia takie, jak *nieuśmierzony koń* (HistAl A8), ale i *nieuśmierzony gniew* (Prot A3v), *nieuśmierzony ból* (Ostr-Epit A3v) i in.

s. 31/23 (II 1, 19): Nie wysiedział się pástérz z bydłem w cále — podstawę obrazu zob. Gen 7/23: „i wyglądzone są wszystkie rzeczy ziemié”; *wysiedzieć się* — ‘wytrzymać’, zob. RejJóz P2v: *już się trudno spokojem wysiedzieć*; *w cale* — ‘w całości, przy życiu’, jak np. BielKron 459: *by jedno w cále sam od nich wyszedł*.

s. 32/1 (II 1, 21): Ryby po górach ... pływáły — zob. Gen 7/18—19 w kom. I do 31/19—22 (II 1, 15—18).

s. 32/2—4 (II 1, 22—24): piórá donaszály Mężnéj orlice, gdy ... Z obłowem leci — *donaszać* — bliskie temu użyciu zob. RejWiz 111v: *Że go [Jonasza] rybá, gdzie on chciał, tám donieść musilá*; *mężna orlica* — wyrażenie powtórzone w SzarzRyt B4v: *łęklivych Mężna orlicá gołbi nie rodzi*, podstawę wyrażenia zob. FalZiol IV 17a: *Orzel między ptaki jest namężniejszy*; *obłow* — ‘zdobycz’, zob. BierEz K4: *Tám więc lew osłowi mowil, Áby obłow dobrze dzielil*.

s. 32/5—6 (II 1, 25—26): i mátkę, i syny Pożárlá wodá — mátkę, i syny — odnosi się do orlicy i jej dzieci; *pożreć* — o pochłonięciu przez żywioly częste w literaturze XVI w., zwłaszcza biblijno-psalterzowej, zob. np. RejPs 157: *srogość je morska pożárlá*, zob. też Leop Num 16/31: *rostąpiłá się ziemiá pod nogámi ich, á utworzywszy ustá swe pożárlá je*.

s. 32/7—8 (II 1, 27—28): Sam Nóe został, przy nim zóná tylko Á dziątek kilka — zob. Gen 7/23: „tylko został sam Noe i ci, którzy z nim byli w korabiu”, zob. też Gen 6/18: „wnidziesz w korab ty i synowie twoi, zóná twoja i zóny synow twoich z tobą”; *kilka* — częsty wariant zaimka *kilka*, zob. Sl. XVI s. v. *kilka*, zob. też np. LibMal 1544/87: *szat białych kilka*.

s. 32/9 (II 1, 29): Nieżyzné w cnotę ... látá — zob. np. Gen 6/5: „widząc Bog, iż wiele było złości ludzkiej ná ziemi ...”, zob. też Gen 6/12: „Á gdy ujrzał Bog ziemię, że się ták skázilá ...”; *nieżyzne lata* — częste połączenie w znaczeniu dosłownym, zob. Leop Gen 41/26: *siedm lat żyznych*; *żyzny w co* — zob. BielKron 430v: *Tá kráiná nád insze kráiny w Moskwi żyzniejsza jest w urodzaj*; przenośnego użycia *żyzny* materiały Sl. XVI poza tym nie notują.

s. 32/10—12 (II 1, 30—32): ledwé jeden ... Nálezion, co go Bóg w cále záchował, Gdy nierząd psował — *całość* zob. Gen 6/8—9: „Ále Noe nálažil był laskę przed Pánem ... Noe mąż sprawiedliwy i doskonały był między narody swemi, z Bogiem chodził”; *Nálezion* — *być nalezion* a. *naleziony*, bliskie znaczeniowo z ‘być, istnieć’, zob. np. OrzQuin N4v: *Jestci to bluźnierstwo nád wszystkie bluźnierstwa, które mogą być nálezione, największe*; *nierząd* — ‘zepsucie, grzech’, zob. np. RejKup o5: *przeci taki nierząd na świecie, kiedy mają Pisma dosyć*; *psował* — normalna postać czasu przeszłego od *psuć* ‘zwalczać, niszczyć’, np. SkarJedn 397: *heretyctwá psował*, zob. też KochPs 40: *gdy potop swiát psował*; *nierząd psować* — nie notowane poza tym w Sl. XVI.

s. 32/14 (II 1, 34): niezmierny — ‘bardzo wielki’, w Sl. XVI o rozmiarach fizycznych prócz tego KochMuza 26: *Mimás niezmierny*, u innych autorów tylko jako przydawka do rzeczowników abstrakcyjnych.

s. 32/15—16 (II 1, 35—36): Ną którym pływał czasu złej przygody Po wierzchu wody — zob. Gen 7/18: „*Ále korab pływał ną wodzie ...*”; *czasu złej przygody* — wyrażenie utarte, jak w RejPos 314: *czasu złej przygody tedy go chce wybawić od káždego niebezpieczeństwa jego*, zob. też KochPs 151: *Nie odwracaj czasu złej przygody mojej Ode mnie ... twarzy swojej*.

s. 32/17—18 (II 1, 37—38): wszyscy ... zągárnieni I w głębokościach morskich zátopieni — zob. Gen 7/23 w kom. I do 31/23 (II 1, 19); zągárnieni — może nawiązuje do znaczeń występujących w kontekstach typu RejPos 173v: *Á gdy to uczynili [zarzucili sieci] zągárnęli wielką wielkość ryb*, lub też BielKron 240v: [Tamerlan] *plon wielki zągárnawszy ...*; *głębokości morskie* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zob. np. LubPs Qv: *Niech go chwali niebo, ziemiá, morskie głębokości*.

s. 32/20 (II 1, 40): zástąpiły — ‘zająły, pokryły’, zob. RejKup Vv: *K temu święci pomocnicy Stoją pięknie malowani, Zastąpili wszystkie ściany*.

s. 32/21 (II 1, 41): prąwie — ‘należycie’, jak w RejWiz 40v: *czyste wino białe, Á prąwie przezroczyte i prąwie wystale*.

s. 32/22—23 (II 1, 42—43): po trosze spadało Wielkiego morzáz — zob. Gen 8/3: „I wsteczły sie zász wody z ziemi wychodzące i tám zász idące, i poczęły spádác”; *po trosze* — ‘stopniowo’, zob. BielSpr 55: *ustępują sie názad po trosze, spadać* — w tym znaczeniu zob. wyżej cytat z Gen 8/3; spadało ... morzáz — składnia być może pod wpływem wyrażenia *po trosze*, które w jednej ze swoich funkcji łączy się z rzeczownikiem w dopełniaczu; *wielkie morze* — zob. 9/1 (I 7, 9) i kom. I.

s. 32/23 (II 1, 43): záz czássem — ‘z czasem’, jak np. Oczko 2v: *Á to, co my ... czynim, ... leci á záz czássem ginie*.

s. 32/25 (II 1, 45): zbytnie ząwárły sie zdroje — zob. Gen 8/2: „I zámknione są studnice przepáści i upusty niebieskie, i zástáwione są dżdże z niebáz”; *zbytni* — ‘nadmierny’, zob. WerGość 244: *Jáko zbytnia wodá ogień zálewa; zdroj — ‘źródło’, zob. RybGęśli B3: zdroj Kástálskiego*.

s. 32/26 (II 1, 46): bystré rzeki wpádły w brzegi swoje — *bystre rzeki* — częste wyrażenie, zob. WróbŻolt 73/15: *Tys, mily Panie, odtworzył zrzodla i rzeki bystre*, zob. też KochPs 94: *Bystré rzeki ną wspák wraca; wpaść w brzegi* — zwrot w Sl. XVI notowany prócz tego po Kochanowskim, KlónŻal B3v: *strumień nieujęty Nárzeka w brzegi wpadając*.

s. 32/27—28 (II 1, 47—48): Ziemiá ... pełné ciężkiej rosy Rozwilá włosy — *ciężka rosa* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI; Ziemiá ... Rozwilá włosy — fraza zakorzeniona w mitologii słowiańskiej; o ziołach jako włosach ziemi zob. też KochPhaen 6: „ziemiá zá kosámi ziemné włosy roni”.

s. 32/30 (II 1, 50): wielki zwierz i máły — ‘wielka i drobna zwierzyna łowna’, jak w BielKron 397v: [Kazimierz był] *myśliwiec ną zwierz wielki i máły; zwierz* — zob. 2/30 (I 1, 50) i kom. I.

s. 32/32 (II 1, 52): ruszyły — ‘wzruszyły’, zob. RejJóz F4v: *Powiedasz też, zem kamienny a płacz mię nie ruszy*, zob. też KochPs 59: *Że Cię ofiárá żadna nie ruszy*.

s. 33/1—2 (II 1, 53—54): rzékł Nóému ... Występuj śmieie, i z tobá twé plemię — zob. Gen 8/15—16: „Mowił tedy Pan do Noego rzeknąc: Wynidźże z korabiá ty i zóná twojá, synowie twoi i żony synow twoich z tobá”; *Występuj* — ‘wychodź’, jak w RejPos 353v: *zázwołał głosem wielkim: Lázárzu, wynidź sám. Á nátychmiast*

wystąpił on, który był umarł; *plemię* — ‘potomstwo’, zob. np. MurzNT Mar 12/20: *pojaj pierwszy żonę, a umierając plemienia nie zostawił*.

s. 33/3 (II 1, 55): przyodzieję lasy — ‘pokryję lasy liśćmi’, zob. np. Mącz 490d: *Convestiantur herbis prata — Łąki bywają ziołami przyodziane*, lub PudlFr 12: *Czeka cię sad zielonym liściem przyodziany*, zob. też 68/19 (Sob 11, 10): *brzoza przyodziana*; inaczej Ostrowska, s. 344 i nn.

s. 33/5 (II 1, 57): *po té látá* — ‘dotychczas’, zob. RejWiz 19: *Nic sie nam więc nie szczęści czemuś po ty látá*.

s. 33/6 (II 1, 58): *użytki* — ‘plony’, zob. Leop Lev 25/19: *chcecie li, by wam ziemiá dawála użytki [fructos] swoje*.

s. 33/7—8 (II 1, 59—60): *Mnóźcie sie*: niech świat spustoszały ... Znowu osiędzie — zob. Gen 9/1: „I błogosławił Bog Noemu i synom jego rzekąc do nich: *Rośćcie, mnoźcie sie á napełniajcie ziemię*”, zob. też podobnie Gen 9/7; *osięść* — ‘zaludnić się’, jak w RejZwierc 247v: *Bo gdyby to [Dzikie Pola] osiędło, i sławá Koronie, I ludzi by przybyło wiele ku obronie*.

s. 33/9—12 (II 1, 61—64): *upewniam káżdą żywą duszę, Że ... wód nie wzruszę, Któré by miały ziemię opánować I świat zepsować* — zob. Gen 8/21: „i rzekł [Pan] w sercu swym: *Nikakiej już więcej nie będę złorzeczył ziemi dla ludzi ... Á przeto nie będę więcej zabiłá wszelkiej dusze żywiącej, jákom teraz uczynił*”, zob. też kom. I do 33/13—15 (II 1, 65—67); *upewniać w czym* — ‘zapewniać o czymś’, jak w CzechEp 362: *á gdzie też kiedy ápostolowie ludzi w tym upewniali, iż ...; żywa dusza* — ‘istota żyjąca’, wyrażenie pochodzenia biblijnego, częstsze w postaci *dusza żywiąca*, jak wyżej w Gen 8/21, zob. też GrzegŚm 23: *nie tylko człowieka zowie Pismo duszą żywą, ále i wszelkie stworzenia żywe; wzruszyć* — ‘pobudzić do ruchu, działania’, jak w RejPs 115v: *wzruszył wiatry ze wszzech części światá; ziemię opánować* — zob. podobny zwrot BudNT b3v: *gdy wielkie ciemności wszytek świat opánowały były; zepsować* — ‘zniszczyć’, zob. np. LibLeg 6/190v: *żeby się cesarz rychło zasię nie wrocil, nie ze wszem ziemię zepsował*.

s. 33/13—15 (II 1, 65—67): *Włózę ná niebo znakomitą pręgę, ... wspomnié ná przysięgę, Że mam hámować ... wodę* — zob. Gen 9/13—16: „Łuk moj polożę ná oblokách niebieskich, który będzie znakiem przymierza między mną i między ziemią. Á gdybym obwiodł oblokami niebo, ukaże sie luk moj ná oblokách. I wspomionę ná przymierze moje, które mam z wami i z wszelką duszą żywiącą, która ciało żywi, á nie będą więcej wody potopu ku zgláddeniu wszytkiego ciáła”; *znakomity* — ‘widoczny’, jak w FalZiol V 118: *Gdyby już ta tłustość wyszła, a po niej by zostało miejsce znakomite, gdzie była; pręga* — w znaczeniu ‘tęcza’ nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 33/17 (II 1, 69): *Pómni sie, lutni! Nie twojej to głowy — Pómni sie — ‘opamiętaj się*’, zob. np. RejZwierc 86: *pomnicie sie, zli ludzie, co czynicie; coś nie jest czyjejs głowy* — ‘coś przekracza czyjeś możliwości rozumienia’, jak np. OrzQuin F: *o królestwie mówić, nie jestci to Orzechowskię głowy, prostęgo ... ziemianiná*.

s. 33/18 (II 1, 70): *Bogá żywego rozmowy — Bóg żywy* — biblijne określenie Boga, oddające Jego osobowy charakter, zob. *Enc. bibl. s.v. Bóg*; bardzo częste w Sl. XVI, zob. np. MurzNT Ioann 6/70: *żeś Ty jest Chrystus, Syn Boga żywego*; *rozmowa* — ‘wypowiedź’, zob. RejPs 72v: *przyłożę pilności, ábych wam słuszne dał wyrozumieć rozmowę ku wam swoje*.

Komentarz II

Pieśń zawiera motywy zaczerpnięte z Hor. *Carm.* I 2, III 3, Hor. *Epod.* 13, Ov. *Met.* I 260—310, Lucan. IV 110—120 oraz z Gen. (Rozbieżność między odwołaniami do *Biblii*

w kom. I i II wynika stąd, że niektóre fragmenty opisu potopu powtarzają się w różnych wersetych biblijnych.)

s. 31/5—12 (II 1, 1—8): Przeciwné chmury ... nie uderzy — podobny motyw występuje w Hor. *Carm.* I 2, 1—4:

Iam satis terris nivas atque dirae
Grandinis misit pater et rubente
Dextera sacras iaculatus arces
Terruit urbem

Sięga do tego motywu Hor. także w *Epod.* 13, 1—3:

Horrida tempestas caelum contraxit, et imbres
Nivesque deducunt Iovem; nunc mare, nunc silvae
Threicio Aquilone sonant.

s. 31/13 (II 1, 9): Zakładaj korać — podobny motyw u Ov. *Met.* I 293—294: cumba sedet ... Et ducit remos; por. też Gen 6/14: fac tibi arcam.

s. 31/14—16 (II 1, 10—12): A kto wie ... zatopiła — Kochanowski mógł w tych wersach nawiązywać do Hor. *Carm.* I 2, 5—8:

Terruit gentes, grave ne rediret
Saeculum Pyrrae nova monstra quæstae
Omne cum Proteus pecus egit altos
Visere montes.

s. 31/17—20 (II 1, 13—16): Sześć niedziel ... musiały — nawiązanie do Gen 7/10—12: aquae diluvii inundaverunt super terram ... rupti sunt omnes fontes abyssi magnae et cataractae caeli apertae sunt: et facta est pluvia super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Por. też Gen 7/17—18 oraz Ov. *Met.* I 281—284:

Iusserat; hi redeunt ac fontibus ora relaxant
Et defrenato volvuntur in aequora cursu.
Ipse tridente suo terram percussit, at illa
Intremuit motuque vias patefecit aquarum.

Podobny obraz u Lucan. IV 114—116:

Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
Sed pelagi referantur aquis, concussaque tellus
Laxet iter fluviiis

s. 31/21—22 (II 1, 17—18): Z ludźmi ... wody — nawiązanie do Gen 7/4: delebo omnem substantiam, quam feci de superficie terrae; por. też Gen 6/17. Podobne przedstawienie znajdujemy również w Ov. *Met.* I 285-298.

s. 31/23—24 (II 1, 19—20): Nie wysiedział się ... skale — nawiązanie do Hor. *Carm.* I 2, 7—8:

Omne cum Proteus pecus egit altos
Visere montes.

s. 32/2—6 (II 1, 22—26): Gdzie ledwé ... zwierzy iny — podobne przedstawienie w Hor. *Carm.* I 2, 9—12:

Piscium et summa genus haesit ulmo,
Nota quae sedes fuerat columbis

Et superiecto pavidae natarunt
Aequore dammae.

Por. także *Ov. Met.* I 293—310 (świat podczas potopu).

s. 32/7—8 (II 1, 27—28): Sam Nóé został ... kilka — swobodny przekład Gen 7/23: remansit autem solus Noe et qui cum eo erant in arca.

s. 32/9—12 (II 1, 29—32): Nieżyzné ... psował — nawiązanie do Gen 6/11: Corrupta est autem terra coram Domino et repleta est iniquitate.

s. 32/13—16 (II 1, 33—36): Ten, będąc ... wody — nawiązanie do Gen 6/8: Noe vero invenit gratiam coram Domino; 7/1: te enim vidi iustum coram me in generatione hac; 6/14: fac tibi arcam de lignis levigatis; 7/17—18: et elevaverunt arcam in sublime a terra ... porro arca ferebatur super aquas.

s. 32/17—20 (II 1, 37—40): Á wszyscy inszy ... zástąpiły — por. Gen 7/21—23: Consumptaque est omnis caro, quae movebatur super terram ... et delevit omnem substantiam.

s. 32/19—20 (II, 1, 39—40): Niebo á morze ... zástąpiły — podobny obraz *Ov. Met.* I 291: Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant.

s. 32/21—28 (II 1, 41—48): Á kiedy ... Rozwiłá włosy — por. Gen 8/1—3: Recordatus autem Deus Noe cunctorumque animantium et omnium iumentorum, quae erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram et imminutae sunt aquae. Et clausi sunt fontes abyssi et cataractae caeli et prohibitae sunt pluviae de caelo. Reversae sunt aquae de terra euntes et redeuntes et coeperunt minui post centum quinquaginta dies. Por. także *Ov. Met.* I 324—347.

s. 32/29—31 (II 1, 49—51): Á trupy ... były — por. Gen 7/21—22: Consumptaque est omnis caro, quae movebatur super terram, volucrum, animantium, bestiarum omniumque reptilium, quae reptant super terram, universi homines et cuncta, in quibus spiraculum vitae est in terra, mortua sunt. Por. też *Lucr.* VI 1235—1237, *Ov. Met.* VII 521.

s. 33/1—2 (II 1, 53—54): I rzékl ... plemię — por. Gen 8/15—16: Locutus est autem Deus ad Noe dicens: Egredere de arca tu et uxor tua, filii tui et uxores filiorum tuorum tecum.

s. 33/3—6 (II 1, 55—58): Oto ja znowu ... użytki — por. Gen 8/21—22: Odo-ratusque est Dominus odorem suavitatis et ait: Nequaquam ultra maledicam terras propter homines, sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, non igitur ultra percutiam omnem animam viventem sicut feci. Cunctis diebus terrae, sementis et messis, frigus et aestus, aestas et hiems, nox et dies, non requiescent.

s. 33/7—8 (II 1, 59—60): Mnóźcie sie ... osiędźcie — por. Gen 9/1: Benediciteque Deus Noe et filiis eius. Et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini et replete terram.

s. 33/9—16 (II 1, 61—68): Á w tym upewniam ... I nie zawiodeę — por. Gen 9/11—17: Statuam pactum meum vobiscum et nequaquam ultra interficietur omnis caro aquis diluvii neque erit deinceps diluvium dissipans terram. Dixitque Deus: Hoc signum foederis quod do inter me et vos et ad omnem animam viventem quae est vobiscum in generationes sempiternas: arcum meum ponam in nubibus et erit signum foederis inter me et inter terram. Cumque obduxero nubibus caelum, apparebit arcus in nubibus et recordabor foederis mei vobiscum et cum omni anima vivente, quae carnem vegetat; et non erunt ultra aquae diluvii ad delendum universam carnem. Eritque arcus in nubibus et videbo illum, et recordabor foederis sempiterni, quod pactum est inter Deum et omnem animam viventem universae carnis quae est super terram. Dixitque Deus ad Noe: Hoc erit signum foederis, quod constitui inter me et omnem carnem super terram.

OBJAŚNIENIA

s. 33/17—18 (II 1, 69—70): Pómnii sie ... rozmowy — ten sam motyw u Hor. *Carm.* III 3, 69—72, umieszczony tak jak w pieśni Kochanowskiego w strofie ostatniej:

Non hoc iocosae conveniet lyrae —
Quo Musa, tendis? Desine pervicax
Referre sermones deorum et
Magna modis tenuare parvis.

Nie twojej to głowy — Hor.: Non hoc ... conveniet lyrae.

Wspominać Bogą żywego rozmowy — Hor.: Referre sermones deorum.

s. 33/19—20 (II 1, 71—72): Każ ty nam ... minie — motyw spotykany w odach Hor., por. m. in. *Carm.* I 9, 5—6 oraz 9:

Dissolve frigus ligna super foco
Large reponens ...
Permitte divis cetera

a także *Carm.* III 17, 13—14: dum potes, aridum Componere lignum, gdzie wyeksponowano kontrast między ciepłem kominka a zimną i wietrzną pogodą panującą na dworze.

Pieśń II 2

Komentarz I

s. 33/22—25 (II 2, 1—4): Nie dbam ... nie biegają — aluzja do Amfiona i Orfeusza, o Amfionie zob. kom. I do 24/26—29 (I 1, 21—24), o Orfeuszu zob. BielKron 25v: „Orfeus muzyk albo gędziec známienity ..., o tym też poetowie wymyślnie pisáli, iż ná jego gędzenie rzeki stawály, á kámienie skakáło, i Lucyper w piekle mierniejszy á cichy bywał”.

s. 33/22—23 (II 2, 1—2): zimné skály Po mym gránii táńcowály — zimny w znaczeniu ‘nieczuły’ często w materiałach Śl. XVI, zob. np. OpecŻyw 19v: *Co działasz, serce zimné á i zátwardziálé?*; *po* — prawdopodobnie ‘z powodu’, jak w SkarŻyw 263: *po skázonej náturze, którą z ojcd mam, nie mogę się grzechowi odjąć*.

s. 33/26 (II 2, 5): tobie k wóli — ‘dla ciebie’, zob. np. BudNT b8: *Bog nie potrzebuje, żeby Mu kto co k woli skládał*.

s. 33/27 (II 2, 6): łáskę miéwam — *miewać* w Śl. XVI często bez funkcji iteratywnej, równoznaczne z ‘mieć’, np. FalZiol I 86c: *to ziele nie miewa żadnego pręta*.

s. 33/29 (II 2, 8): Áryjoná — o Arionie zob. BielKron 102v: „Tego czasu też był gędziec niepospolity Áryjon ná wyspie Lezbo ... Żeglarze pobrawszy mu skárby, wrzucili go w morze, ále od delfiná ... był odniesion do Lakonijej”, zob. też GórnDworz H2v: „kiedy rybá dáła ná sobie jeździć po morzu Áryjonowi dla muzyki ...”, i inne zapisy podobne.

s. 34/2—4 (II 2, 10—12): druga ná plác jedzie Z herby domów stárożytnych, Zacné plemię dziádów bitnych — *drugi* — ‘inny’, zob. 14/12 (I 12, 7) i kom. I; *jechać z czymś na plác* — ‘występować’ lub może ‘popisywać się’, zob. np. PudlFr 11: *wieczór rad káždy z żárty ná plac jedzie*, zob. też KochFr 24: *Co to przy biesiedzie Z zwycięstwy ná plac ... jedzie; dom starożytny* — wyrażenie potwierdzone kilku zapisami w Śl. XVI, zob. np. GórnDworz Gg4: *cnotliwego i mądrego tego ja chcę rozumieć, który by go dzien był być krolem, to jest stárożytnego domu páná; zacny* — ‘wysokiego rodu’, jak np. BielKron 306v: *inni zacni ludzie węgierscy, tákże i stanu niższego ...; plemię* — ‘potomek’, zob. BiałKaz H2v: *Ostátne plemię [Jagiellonów], ostátni krol oto umárl; dziadowie bitni* — zob. BielRozm 6: *Nie chcejcie być od bitnych swych dziádów wyrodki*.

s. 34/5—6 (II 2, 13—14): chcę podobać się w mowie Náuczónéj białéj-głowicé — chcę podobać się w mowie — 'chcę, aby moja mowa podobala się', por. np. RejZwierz 214: *kto ze swych spráwch podoba się wszystkim; nauczony — 'wykształcony'*, zob. np. GrzepGeom B2: *Euklides, stárożytny autor grecki, w którym i dziś ludzie náuczeni się kocháją; nauczona białagłowa jest jedynym zapisem tego wyrażenia w Sl. XVI.*

s. 34/9 (II 2, 17): Cnocie zajrzą jáko żywo — *jako żywo* — 'zawsze, od początku', zob. np. Prot C2v: *Podobno jáko żywo ták było ná świecie*; ta sama myśl zob. 44/2 (II 12, 2).

s. 34/10 (II 2, 18): Bujné drzewo wiátróm krzywo — wariant przysłowia zapisanego po raz pierwszy w RejRozm 406 w postaci: *Bo i ná dáb piorun bije, a brzozkę jedno deszcz zmyje*, zob. N. ks. przysl. s.v. drzewo; *krzywo komu — 'winne komu'* w użyciu przenośnym, zob. RejZwierz [78^v]: *á co deszcz álbo błoto krzywo, á czemuś się nie podkasal?*; zob. 1/24 (I 1, 19) i kom. I.

s. 34/12 (II 2, 20): Nie ugrozi ... námá — *ugrozić* — wariant słowotwórczy czasownika *zagrozić*, nie notowany poza tym w materiałach Sl. XVI; *námá* — celownik liczby podwójnej 'mnie i tobie'.

s. 34/13—14 (II 2, 21—22): niskié progi Będá godné twojéj nogi — zob. Leop Eccli 6/36: *progi drzewi jego niech trze nogá twojá*; *noga* w podobnym użyciu metonimicznym zob. 9/6 (I 7, 14); *niskie progi* — zob. 30/2 (I 25, 50).

s. 34/15—16 (II 2, 23—24): nie potrzebá, Dosięgę już głowá niebá — nie potrzebá — prawdopodobnie skrót 'nic mi więcej nie potrzeba', na co jednak nie znaleziono podobnego przykładu w materiałach Sl. XVI; *dosięgną głowá nieba* — zwrot kilkakrotnie notowany w Sl. XVI w znaczeniu dosłownym, zob. np. OpecŻyw 184v: *które [= której] [drabiny] wirzch áż do nieba sięgá*, lub w porównaniach, jak np. BielŻyw 123: *ktory [Vergilius] swą wymowá jakoby drzewo wysokie áż nieba dosięgá*, po Kochanowskim zob. np. ZawJeft 38: *Kiedy przede wszytkimi wesolé chodziły ..., Wiérzchu niebá sięgájąc głowámi swojémi.*

s. 34/17—18 (II 2, 25—26): Sámy cię ściány woláją I z dobrá myślá czekáją — *ściány* jako metonimia domu, zob. SkarŻyw 244: *opuszczisz swój dom, cudze ściány pocieráć*, po Kochanowskim np. PudlFr 12: *I ty się ... nie brzydz ściánami mojémi; dobra myśl* — zob. 4/1 (I 2, 25) i kom. I.

s. 34/19 (II 2, 27): Lipá ... wpośród dworu — prawdopodobnie stara formuła słowiańskiego folkloru, zob. np. K. J. Turowski, *Dodatek do zbioru pieśni ludu polskiego i ruskiego*, Lwów 1846, s. 4—5 (z kolędy): *Na sród dwora jawor stoi*, zob. też Jan z Holešova, *Largum sero*, 1426, wyd. B. Havránek i J. Hrabák w: *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*, Praha 1957, s. 746: *Dubec stoi prostřed dvora.*

s. 34/20 (II 2, 28): co raz — 'co chwila', zob. GórnDworz F6: *iż kilká telko słow umięją [po łacinie], więc z nimi co raz ná plác.*

s. 34/21 (II 2, 29): bystré konie — *bystry* — 'szybki', zob. np. Mącz 346a: *Rapidus — Prętki, bystry; wyrażenie bystre konie* zob. np. LubPs gg6v: *co się w bystrych koniach zacnie kochacie.*

s. 34/24—25 (II 2, 32—33): Zielenią się ... lásy, Łáki kwitną — *lasy się zielenią* — zob. RejWiz 45: *Gory, polá i lásy pięknie się zielenią; łáki kwitną* — w Sl. XVI prócz tego tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. PudlFr 71: *Téj by sáméj ná wiosnę łáki kwitnąć miály*, zob. też KochFrag 22: *łákami pięknie kwitnąćmi.*

s. 34/26 (II 2, 34): Zájącá już nie znáć w życie — podobne określenie wysokości zboża jest znane z okolic Torunia (informacja ustna): *Na św. Stanisława gapa [= wrona] ma się schować w zbożu.*

s. 34/27 (II 2, 35): Przy nadziei oracz ścisły — *być przy nadziei* — ‘mieć nadzieję’, zob. PaprPan Bb4v: *Tylkom w tym przy nadziei: ma tam życziwego; ścisły* — ‘skromny, oszczędny’, w zapisach Sl. XVI prócz tego tylko jako określenie rzeczowników nieosobowych, zob. np. Mącz 75b: *obaczysz jako ścisły masz dostatek á sprzęt domowy*, zob. natomiast An-Prot 140: *Zawždy ludzie ściśli W kacie lepszej myśli*.

s. 34/28 (II 2, 36): będzie miał z czym do Wisły — zwrot o podobnie eliptycznej strukturze zob. np. MycPrz I B2: *Ledwo by ku obronie z czym i ná czym mieli*. Całość mówi o sprzedaży zboża w Gdańsku, przewożonego Wisłą i sprzedawanego nad Wisłą, zob. M. Bogucka, s. 492: „Dowóz do Gdańska opierał się, jak wiadomo, przede wszystkim na spławie rzeczynym ...”, oraz na s. 496: „Pewna ilość towarów trafiła ... w Gdańsku na tak zwany wolny rynek skupu rozciągający się nad Wisłą”.

s. 34/29—32 (II 2, 37—40): Stádá igrájá ... pástérz ... Gra w piszczalkę ... faunowie skaczą leśni — ta sama zwrotka powtórzona zob. 70/25—28 (Sob 12, 41—44); *igrać* w tym znaczeniu zob. BibRadz Job 40/15: *Gory wydávájá mu pástwiská, á wszystkie zwierzętá polne tám igrájá* [ludent]; *grać w co* — zob. 10/9 (I 9, 4) i kom. I; *piszczalka* — instrument dęty, zapewne rodzaj fujarki, zob. Szydłowska-Cegłowa, s. 147—157; faunowie — o faunach w Sl. XVI przed Kochanowskim tylko BielKron 297v: „bogowie leśni, ktore zwano faunus i sátirus”.

s. 35/1—2 (II 2, 41—42): Kwáp się, póki jásné zorze Nie západną w bystré morze — *kwapić się* — ‘śpieszyć się’, zob. np. RejKup o4: *A tak idź a kwap się pilnie; jasne zorze* — zob. RejWiz 177: *Gdy já [ciemność] pędzi zá gorę jáсна zarzá*, zob. też po Kochanowskim WisznTr 30: *Erytrejskie jáсне zarze pogásněly*, zob. też KochPs 156: *Skoro záś jáсна zorza zákwiťnie ná niebie; bystre morze* — wyrażenie notowane w Sl. XVI z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. ZawJeft 19: *Przodkowie nászy suchą drógę mieli Przez bystré morze*, zob. też KochPs 94: *gdzie w bystré ... morze Západájá ... zorze*.

s. 35/3—4 (II 2, 43—44): émy czarné ... noc noszą nienáspáną — *éma* — ‘ciemność’, jak w Leop Ioel 2/31: *Słóńce sie we émy [in tenebris] obroci; émy czarne* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI; *noc nosić* — jedynym zbliżonym formalnie, lecz dość odległym znaczeniowo zapisem w Sl. XVI jest, po Kochanowskim, SzarzRyt A2: *gdy ná nas grzech strászliwy Przywodzi smutnej nocy ciężkie cienie; noc nienaspana* — ‘nie pozwalająca się wyspać’, od czasownika *naspać się*, zob. np. TarDuch D7v: *Jam spał a naspałem sie*; przymiotnik ten notowany jest w Sl. XVI tylko z tego miejsca; możliwy jest także sens ‘nie pozwalająca na przerwanie snu’. Przyjmując pierwsze znaczenie rozumie libyśmy, że noc jest nienaspana, ponieważ jest letnia i krótka, przy drugim znaczeniu przyjmowalibyśmy zapowiedź rychłej śmierci. To drugie rozumienie popiera strofa Horacego przytoczona w kom. II.

Komentarz II

Stosunek pieśni do elegii rzymskiej i włos. poezji renesansowej przedstawia Z. Głombiowska, 1981b, s. 88—90, i M. Brahmer, s. 69.

s. 33/22—23 (II 2, 1—2): zimné skály ... táńcowáły — por. Hor. *Carm.* III 11, 2: *Movit Amphion lapides canendo*; Hor. *Ars* 394—396:

Dictus et Amphion ...
Saxa movere sono testudinis et prece blanda
Ducere quo vellet.

s. 33/24 (II 2, 3): Niech mię wilcy nie słuchájá — por. Prop. III 2, 3: *Orphea delinisse feras ... dicunt*; Hor. *Ars* 392—393:

Orpheus,

Dictus ob hoc lenire tigres rabidosque leones

s. 33/22—25 (II 2, 1—4): Nie dbam ... nie biegają — zawarty tu motyw spotyka się również w utworach łac. Kochanowskiego, por. m. in. El I 12, 17—18:

At mihi nec silvas deducere montibus altis
Nec trahere insuetas carmine cura feras.

El I 8, 15—18:

Te placata ipsi videor posse aemulus Orphei
Pangere montanis percipienda feris.
Carminibus victae quercus et frigida quondam
Saxa

For 13, 1—2:

Orpheus in silvis, in aquis moduletur Arion
Mulceat hic pisces, mulceat ille feras

El III 5, 37—38:

Ac veluti tigres et flumina Thracius Orpheus
Aonia fertur detinuisse lyra

s. 33/25 (II 2, 4): Łąsy ... nie biegają — por. Hor. *Carm.* I 12, 7—8:

Unde vocalem temere insecutae
Orphea silvae

Por. też Hor. *Carm.* I 24, 13—14.

s. 33/26—29 (II 2, 5—8): Háńno ... Áryjoná — te same myśli zawarł Kochanowski w El I 1, 19—22:

Non Iove nata quidem est, sed forma Heroidas aequat,
Quae torpere meum non sinit ingenium.
Illa mihi tantum consuetas praebat aures,
Alter ego Amphion et Linus alter ero.

s. 34/1—4 (II 2, 9—12): Mnie ... bitnych — analogiczne wyznaczenie u Prop. II 13, 9—10:

Non ego sum formae tantum mirator honestae
Nec si qua illustres femina iactat avos.

s. 34/5—6 (II 2, 13—14): Ja ... Náuconóej białéjgłowie — *nauczona białogłowa* do *docta puella* z elegii Prop., por. np. I 7, 11: Me laudent doctae solum placuisse puellae, lub II 13, 11—12:

Me iuuet in gremio doctae legisse puellae
Auribus et puris scripta probasse mea.

Motyw pozyskania dzięki pieśni łaski dziewczyny spotyka się we włos. poezji renesansowej, por. np.: T. Strozza, *Eroticon liber I* — *Quod die solenni*, k. 105r:

Sic ego cui tenue ingenium, nimis ardua lingua
Et satis est, si me culta puella probet

Kochanowski wprowadza też ten motyw do El I 12, 19: Cura mihi est cantu teneram placare puellam (Głombiowska, 1981b).

s. 34/9 (II 2, 17): Cnocie zajźrzą jáko żywo — por. 44/1—4 (II 12, 1—4) i kom. II.

OBJAŚNIENIA

s. 34/10 (II 2, 18): Bujné drzewo wiatróm krzywo — analogiczne przysłowia lac.: feriunt summos fulgura montis (Hor. Carm. II 10, 11—12), oraz:

Saepius ventis agitur ingens
Pinus

(Hor. Carm. II 10, 9—10).

s. 34/13—35/4 (II 2, 21—44): A jeśli ... nienáspáną — druga część pieśni: zaproszenie ukochanej na wieś, zbliżona jest tematycznie do Hor. Carm. II 6, wykazuje też pewne zbieżności z Hor. Carm. I 17, II 3, III 8, IV 11.

s. 34/16 (II 2, 24): Dosięęę ... niebá — por. Hor. Carm. I 1, 36: Sublimi feriam sidera vertice.

s. 34/17—20 (II 2, 25—28): Sámy cię ściány ... z boru — podobny motyw w Hor. Carm. II 6, 21—22:

Ille te mecum locus et beatae
Postulant arces

Taki sam zabieg poetycki: antropomorfizacja (ściány wołáją), w KochFor 55, 1: scyphus ipse vocat te.

s. 34/21 (II 2, 29): Każ ... konie zákládác — podobnie zwraca się Kochanowski do Myszkowskiego w El III 2, 30: Myscovi, rapidis esseda flecte rotis.

s. 34/23—32 (II 2, 31—40): Teraz ... leśni — motyw podobny: zaproszenie na wieś i opis okolic, do których się zaprasza, występuje w odach Horacego, por. Carm. II 6, 13—20; I 17, 17—20. Motyw ten wprowadza Kochanowski do El III 2, 37—39:

Hic dulces avium cantus auraeque salubres,
Perspicuique lacus umbriferumque nemus.
Hic et Pan facilis

Motyw życia na wsi razem z ukochaną występuje często u elegików rzymskich, np. Tib. I 5, 21—34, a także w poezji renesansowej, por. Pontanus, *De amore coniugali*, I 8, II 3, II 43. Motyw ten stał się głównym tematem KochEl I 13 (Glombiowska, 1973).

s. 34/29—32 (II 2, 37—40): Stádá ... leśni — obraz pasterskich wywczasów na łonie przyrody zbieżny w wielu miejscach z Hor. Carm. IV 12, 9—12:

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ovium carmina fistula
Delectantque deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiae placent.

s. 35/1—4 (II 2, 41—44): Kwáp sie ... nienáspáną — zwrotka może być echem pieśni Catull. 5, 4—6:

Soles occidere et redire possunt;
Nobis cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Pieśń II 3

Komentarz I

s. 35/6 (II 3, 1): co siedzisz wysoko — *siedzieć wysoko* — 'mieć wysoką pozycję społeczną', zob. OrzRozm P3v: *ten [St. Hosius] sie w Polsce rodził, nie w krolewskim páłacu w Krakowie, áni ná Tárnowie, áni ná Tęczynie, á wždy widzicie, jáko usiadł wysoko.*

s. 35/7 (II 3, 2): Miěj ná poślednié kolá pilné oko — *pośledni* — ‘tylny’, jak w BielKron 363v: *ujrzał wilką, á on sie wspiął ná poślednie nogi; mieć oko ná co* — częsty zwrot, zob. Sl. XVI s. v. mieć, znac. 21.e.; *mieć pilné oko* — notowane w Sl. XVI kilkakrotnie, zob. np. StryjKron 672: *Stefan wojewodá wołoski, májąc ná Albrichtowo przedsięwzięcie ... pilné oko ...*, zob. też KochSat A4: *że ná was [Niemcy] pilné oko mają; całość jest przysłowiem*, zob. N. ks. przysl. s.v. koło, z dokumentacją od ok. 1580, i znaczy ‘myśl o tym, co może nastąpić’; zob. też KochFr 37: *Gdzie każą pátrzać ná poślednié kolá*.

s. 35/8 (II 3, 3): Bo to niestała páni z przyrodzenia — o niestałości fortuny często w tekstach XVI w., zob. np. RejZwierc 150v: „iżbyś ... rozwodził mu odmienności czasów á niestałość fortuny”, lub BielSpr 35v: „bo dziwne ma Fortuná swoje przeskoki”, u Kochanowskiego zob. kom. I do 10/18—21 (I 9, 13—16); z *przyrodzenia* — ‘z natury’, zob. np. RejWiz 114v marg: *Człowiek zły z przyrodzenia*.

s. 35/9 (II 3, 4): Często więc rádá sprawy swé odmienia — *rad coś robić* — ‘często coś robić’, w materiałach Sl. XVI niekiedy w połączeniu z *często*, zob. np. BierEz O2: *Ci, co w się bárzo dufają, Rádzi często upadają*, zob. też BielKron 129: *iż fortuná z czasem rádá sie często odmienia*.

s. 35/10 (II 3, 5): poklády — ‘skarby’, zob. np. BielRozm 30: *Stárzy ludzie piéniędzy niewiele miewáli, Bo sie w zbytnich pokládziech nie bárzo kocháli*.

s. 35/12 (II 3, 7): Fortuná co dá, to zásię wziąć może — wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. fortuna, z dokumentacją rozpoczynającą się od tego właśnie przykładu; zob. też 42/3—4 (II 9, 23—24); *zásię wziąć* — ‘odebrać’, zob. np. OrzRozm O2: *Krolu, bierz, jednym dekretem sejmowym wszytko zásię weźmi, coś komu dáł; odwołaniem się do frazy fortuna wzięła jest np. RejZwierc 134v: Bo mu fortuná wziąć nie może stałości, spráwiedliwości ...*

s. 35/13 (II 3, 8): dawność — termin prawniczy: ‘zasiedzenie’, tj. prawo do dalszego korzystania z dóbr nie własnych z racji długiego ich użytkowania, zob. np. KlonWor 44: *Rzecz krádziona dawnością nigdy nie záchodzi*.

s. 35/16 (II 3, 11): tyl káždy podáva — *podávać tyl* — ‘uciekać’, zob. np. BierRozm 11: *Nie záwždy oni wygrawają, Drugdyc [= czasem] tylu podawają*.

s. 35/17 (II 3, 12): Jáko ciéń, kiedy slóńcá mu nie zstawa — porównanie poza tym w Sl. XVI nie notowane, nawiązujące jednak do porównań takich, jak np. SeklWyzn 3v: *ktorą [wiarę] krzyż (jako ciéń slóńce) záwždy náśladuje; nie zstawać* — ‘brakować, nie starczać’, zob. np. BielKron 445v: *ták dáleko zájechał, áż mu morzá głébokiego nie stawáło*.

s. 35/18—19 (II 3, 13—14): jáko sámá oczy záślonilá, Ták swym pochleb-stwem ludzi poblaźnilá — Fortuna jest opisana jako kobieta z zawiązanymi oczyma, zob. np. Ripa s.v. Fortuna, zob. też kom. II; *poblaźnić* — ‘ogłupić (wielu)’, zob. np. BiałKat 128v: *gdy Máchomet ... ludzie poblaźnil bajkami swemi*.

s. 35/20—21 (II 3, 15—16): wysszėj nosá gębę nosi, Á wszytki inszé oczymá przenosi — *wysszej nosa gębę nosić* — zob. podobny zwrot RejRozpr F: *Już wnet gębę wzgorę wznosi, Gdy go kto o swą rzecz prosi; oczyma przenosić kogo* — ‘patrzeć ponad czyjąś głową’, tj. ‘okazywać wzgardę’, zob. np. RejPos 219v: *gárdzisz im á przenosisz go oczymá swemi*, zob. też za Kochanowskim PudlFr 56: *I to dziwak, co gębę wysszej nosá nosi, Á nas, chudé pácholki, oczymá przenosi*, zob. też KochPs 194: *Ánim ja zwykl przenosić chudszych okiem swoim*.

s. 35/22 (II 3, 17): u Szczęścía w mocy — *być u kogo w mocy* — ‘zależec od kogoś’, zob. np. RejZwierc 200: *iż nie w twej mocy są wszytki drogi i postępkí twoje*, zob. też PudlFr 76: *Głádkość u času w mocy*.

s. 35/23 (II 3, 18): *Á* ták sie stáraj o tákíej pó mocy — *a tak* — ‘a więc’, zob. np. RejFig Cc3: *krol ... cnoty [dać] nie może, Á ták skąd inąd o nią stáraj sie; starać się o czym* — częsta składnia tego czasownika, zob. np. SkarŻyw 235: *pásć mu owce swoje i stáráć się o zbáwieniu bliźnich rozkazał*.

s. 35/25 (II 3, 20): zás będzie Szczęście swégo chciało — zob. 35/12 (II 3, 7) i kom. I.

s. 35/26—27 (II 3, 21—22): Cnotá — skarb wieczny, cnotá — klénót drogi — *klenot* — częsta forma oboczna wobec *klejnot*; wyrażenie *klenot drogi* często w znaczeniu szczególnie cennej wartości abstrakcyjnej, jak np. RejZwierz 15: *Ázazby lepiej ... márníe czas trácił, co jest drogi klenot*, też o cnotcie zob. Prot Av: *są i piękne cnoty, Które (widzę) u ciebie nadrózże klenoty*; o wartości cnoty zob. też 44/13—16 (II 12, 13—16), 49/5 (II 17, 13), KochSat B2/9 (225), KochSat B4v/1—4 (347—350), KochDz 104/13 (11), KochCn (całość).

s. 35/29 (II 3, 24): Przygodá — ‘przypadek, zwykle zły’, zob. np. ModrzBaz 81: *jedno że się przygodam [casu] á ládá czemu musimy dáć rządzić*, zob. też 39/14: *Godno pláczu nieszczęścié i twoją przygodá*.

Komentarz II

Pieśń zawiera motywy (zmiennosc Fortuny i stała wartosc cnoty) spotykane w odach Hor., por. m. in. *Carm.* I 34, I 35, III 24, III 29, III 2, oraz w utworach Sen., np. *Phaedr.* 478 i n. Do powszechnej znajomości wszelkich epitetów, którymi obdarzano Fortunę, przyczynił się ustęp tragedii *Chryses* Pakuwiusza umieszczony w elementarnym podręczniku retoryki przerabianym w szkole XVI w.: *Rhetorica ad Herennium*, II 36:

Fortunam insanam esse et caecam et brutam perhibent philosophi
Saxoque instare in globoso praedicant volubili;
Id quo saxum impulerit Fors, eo cadere Fortunam autumant.
Caecam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat quo sese adplicet,
Insanam autem esse aiunt, quia atrox, incerta instabilisque sit
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.

Zob. także G. Kirchner, *Fortuna in Dichtung und Emblematik des Barock. Tradition und Bedeutungswandel eines Motivs*, Stuttgart 1970.

s. 35/8—9 (II 3, 3—4): niestała ... odmienia — niestałość fortuny to częsty motyw w poezji łac., por. np. Verg. *Ecl.* IX 5: *fors omnia versat*; o zmienności fortuny mówi Kochanowski w El III 1, 48: *Omniaque incerto fors levis orbe rotat*; por. też El IV 2, 123: *Fortunae (bona) levia et subitis obnoxia damnis*.

s. 35/10 (II 3, 5): Nie dufaj w złoto — podobne myśli w poezji łac. Kochanowskiego, por. np. El III 1, 45—48:

Quid me perpetuis iuvat empta pecunia curis?

...

Sollicitis animis auri vis nulla medetur

Omniaque incerto fors levis orbe rotat.

s. 35/11 (II 3, 6): Káżdój godziny obawiaj się zdrády — motyw zmienności fortuny występuje również w twórczości łac. Kochanowskiego, por. El I 14, 15—16:

At tu fortunae nimium ne fide secundae,
Quisquis es, incerto vertitur orbe dea.

El II 4, 23—24:

Demens, ah demens, qui vento flante secundo
Non videt alternas pone venire vices.

s. 35/12 (II 3, 7): Fortuná co da, to zásię wziąć może — por. znane przysłowie lac., np. w Publil. *Sent.* 295 (Stuttgartiae 1829, Lipsiae 1869): Levis est fortuna, cito rescit, quod dedit.

s. 35/14—17 (II 3, 9—12): Á ci ... nie zstawa — por. Hor. *Carm.* I 35, 25—28:

At volgus infidum et meretrix retro
Periura cedit, diffugiunt cadis
Cum faece siccatis amici,
Ferre iugum pariter dolosi

s. 35/17 (II 3, 12): Jáko cién — por. Erasmus *Adag.* III 7, 51: Velut umbra.

s. 35/18 (II 3, 13): oczy zászlonilá — Fortunę przedstawiali starożytni z zawiązanymi oczyma; miała też epitet: Fortuna caeca, lub: caeca fata, por. Hor. *Carm.* II 13, 16.

s. 35/19 (II 3, 14): pochłébstwem ludzi pobláźnilá — nawiązanie do znanego przysłowia: Fortuna nimium quem fovet stultum facit — Publil. *Sent.* 173, por. też: Stultum facit Fortuna, quem vult perdere — *ibid.* 612.

s. 35/20—21 (II 3, 15—16): wyszszéj nosá gębę nosi — por. analogiczne przysłowie lac. Erasmus *Adag.* I 8, 49: Attollere supercilium.

s. 35/29 (II 3, 24): Nád wszystkim inszym pánuje Przygodá — por. Erasmus *Adag.* I 7, 70: Occasio dea.

Pieśń II 4

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* III 16, zob. kom. II.

s. 36/2—3 (II 4, 1—2): W twárdéj kámiennéj wieży i zá troistémi Drzwiámi siedząc Dánáé nieprzelomionémi — *twardy* — ‘warowny’, zob. np. RejZwierc 144v: *puszkarz, który by chciał twardego zamku grochem strzelając dobywać; troisty* — ‘potrójny, złożony z trzech części’, zob. np. CzechEp 370: [papież] *troistą koronę nosi na głowie; nieprzelomiony* — ‘nie do przelamania’, przymiotnik w tym znaczeniu notowany w Sl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. np. KochProp 5: *tarcz nieprzelomioną*. Historia Danae zob. BielKron 21: „Ákryzjus miał cudną dziewczkę rzeczoną Dánaen, którą ociec dał zamurować ná wysokiej wieży, áby tám żadny człowiek nie bywał, opátrzywszy ją żywnościá, ábowiem wieszczkowie mu powiedáli, iż od jej syná miał zginąć; Jupiter przemienił się w kropię złotá, przepadł do niej przez dáchowkę, poczętá z niego syná”, zob. kom. II.

s. 36/4 (II 4, 3): nieuspionych ... zlájników — *nieuspiony* — ‘nie dający się uspić’, zob. także KochFrag 41: *smok nieuspiony; zlájnik* — zob. Linde s.v. z wyjaśnieniem: pies ze złai, sfory; w materiałach Sl. XVI jeszcze tylko jeden zapis tego wyrazu — Mącz 160a: *H y b r i s* — Pies z zlájniká <i> ogárzyce álbo charcice urodzony, zob. też W. Potocki, *Argenida*, Lipsk 1728, s. 592: *Rownie jak zlájnik wieprza dziékiego obraca* (cyt. za Lindem).

s. 36/5 (II 4, 4): wiecznie nie uznáć — *wiecznie* — w zdaniu zaprzeczonym ‘nigdy’, zob. np. BierEz A4: *bych ja ciebie kupił, Wíecznie bych śmiechu nie pozbył; nie uznać* — jak

w zwrocie *męża nie uznać*, np. BielKron 12: *Mam dwie córce, które jeszcze mężów nie uznwały*.

s. 36/6 (II 4, 5): z *Ákryzého* — o Akrizjosie zob. kom. I do 36/2—3 (II 4, 1—2).

s. 36/7 (II 4, 6): *obaczyła* — 'przewidziała', jak w RejPos 146: *obaczył to Pan, iż twoje ty doczesne rozkoszy tobie miały być na potym w gorzkość obrocone*.

s. 36/8 (II 4, 7): w upominku złotym — zob. kom. I do 36/2—3 (II 4, 1—2).

s. 36/9 (II 4, 8): bezpieczny przystęp i gmách otworzony — *bezpieczny* — 'pewny', zob. OpecZyw [192]v: *bo doskonała a prawdziwa miłość bezpieczny przystęp ku Panu Bogu uczyni; gmach* — 'pokój, pomieszczenie', zob. np. BielKron 23v: *Zbudował był na wyspie Krecie Lábirynt, w którym było tysiąc gmáchow*.

s. 36/10 (II 4, 9): Złoto szrodkiem jącźarów zbrojnych pójdzie snádnie — wariant przysłowia: Nie masz nic tak mocnego, czego by złoto nie zwojowało, zob. N. ks. przysl. s. v. złoto, z dokumentacją od 1568.

s. 36/11—12 (II 4, 10—11): przez twárdą opokę gwałtowniej przepádnie Niźli raz piórunowy — *twarda opoka* — wyrażenie często notowane, zob. np. LubPs gg4: *Rozliczne owoce polne k żywności im spráwił, By z twárdej opoki miodu wdzięcznie używali; przepać* — 'przeniknąć', zob. 29/21 (I 25, 37) i kom. I; *raz piórunowy* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI; całość wyraża ten sam sens, co wers 36/10.

s. 36/13 (II 4, 12): Dóm proroká greckiého — zob. kom. II.

s. 36/13—14 (II 4, 12—13): prze zysk niecnotliwy Z gruntu wykorzenióny — *zysk niecnotliwy* — to samo wyrażenie zob. KochPs 180: *niech nie dbam o zysk niecnotliwy; z gruntu wykorzeniony* — wyrażenie utarte, zob. np. HistAl Cv: *Tym tedy obyczám miásto było wzięte i z gruntu wykorzenione; z gruntu* — 'do ostatka', zob. np. OrzRozm 3v: *by też im z gruntu zginąć*.

s. 36/14—15 (II 4, 13—14): przebił bramy twárdé Zacnych miast Mácedończyk — *zacne miasto* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI w znaczeniu 'potężnych, pięknych, bogatych miast', jak np. RejPos 204: *Tyrus było to miásto wielkie á bárzo zacne; Mácedończyk* — mowa o Filipie Macedońskim, który często posługiwał się przekupstwem; powiedział podobno, że nie ma tak wysokiego muru, aby go nie mógł przekroczyć osioł obladowany złotem, zob. kom. II; anegdota w Polsce XVI w. zapewne bardzo popularna, zob. streszczenie przemówienia M. Czarnego Radziwiłła w Rydze (1561?) (cyt. za: J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł 1515–1565*, Warszawa 1939, s. 284): „Sprawdziło się tu przysłowie, że to, co wiele rąk budowało w ciągu stuleci, zburzył jeden osioł obladowany złotem”.

s. 36/15—16 (II 4, 14—15): podkopał ... datkiem — *podkopać* w znaczeniu przenośnym 'sprawić upadek' w materiałach Sl. XVI poza tym nie występuje, bliskie użycie zob. RejWiz 48: *czyháją nań [na bogacza] rádzi, Áby go podkopáli jáko krzeczka [= chomika] w jámie; datek* — 'dar', np. KromRozm I M4: *datki á lubościámi cielesnymi jáł sie ich zwodzić*.

s. 36/16 (II 4, 15): hetmáni hołdują — *hetman* 'dowódca floty', jak w StryjKron 602 marg: *Franciscus Kardynał, weneckiej ármaty [= floty] hetman; hołdować* — 'być posłusznym czemuś', jak w GórnDworz L18v: *iż poniewáz przyrodzenie człowiecze w młodych leciech smysłom ták bárzo hołduje*, zob. też PowodPr 72: *pieniądzom wszytško więc hołduje*.

s. 36/18 (II 4, 17): Wielkich pieniędzy wielka troská nászláduje — wariant przysłowia: Wielkie pieniądze, wielki kłopot, zob. N. ks. przysl. cytowane za Adalbergiem; *naszládować* — 'iść za kimś', przenośnie też 'być z czymś związanym', zob. Mącz 177d: *Zazdrość z dostojnościá złączona, álbo mienawiść dostojność nászláduje*.

s. 36/19—20 (II 4, 18—19): im człowiek w pokładzie ... więcej czuje, Tym ... więcej pragnie — wariant przysłowia: Im kto ma więcej, tym więcej pragnie, zob. N. ks. przysl. s.v. mieć, z dokumentacją od 1564 r.; *pokład* — 'skarbiec', zob. 35/10 (II 3, 5) i kom. I; *czuć wiele w pokładzie* — podobny zwrot zob. RejWiz 74v: *iż niemáło i ten ma w pokładzie*.

s. 36/20—21 (II 4, 19—20): moje oko ... nie zmierza wysoko — frazy *oko zmierza* oraz zwrotu *zmierzać wysoko* nie notują poza tym materiały Sl. XVI.

s. 36/22—23 (II 4, 21—22): Im sobie człowiek więcej pomierny ujmuje, Tym mu więcej od Bogá z láski przystępuje — *pomierny* — 'skromny, umiarkowany', zob. np. RejZwierc 105v marg: *Pomierny zázwdy bezpieczny* [= wolny od trosk]; *od Boga z láski* — wariant (jedyny zapis w Sl. XVI) częstego wyrażenia *z láski Bożej*, zob. Sl. XVI s.v. láska; *przystępować* — 'przybywać', zob. Grzegorz z Żarnowca, *Postylla*, cz. IV, Kraków 1597, s. 256b: *na mądrości jego niemaloby przystąpiło* (cyt. za Lindem), zob. też CzechEp 99: *Łácnóć tu durowáć, kiedy (jako mówią) przystępuje*, zob. też KochSz C3/16.

s. 36/25 (II 4, 24): buntów dobrowolnie bogatych sie káję — *bunt* — 'przy mierze', zob. Mącz 132d: *Foederati populi ... — którzy są w jednym buncie*, zob. też RejZwierz 22: *Á snadź i z postronnemi* [panowie] *czásem sie buntują; kając się* — prawdopodobnie 'odrząkać się', jak w BierEz N: *Nie w czás sie rády kájáli, Ktorą o krolu działáli*; zob. kom. II.

s. 36/26 (II 4, 25): Pan znaczniejszy, gdy páństwem wzgárdzę, niżbych — *znaczný* — 'możny', zob. np. SkarKaz 489b: *Nie obral sobie mátki z wielkiego, znácznego domu; páństwo* — zob. 3/4 (I 1, 56) i kom. I; zmiana występującego w druku *wzgárdzi* na *wzgárdzę* (zgodna z JK2 i JK3) ze względu na konieczność uzgodnienia formy osobowej orzeczenia z orzeczeniem zdania podrzędnego: *niżbych* (= 'niżbym') ... z ámknął.

s. 36/27 (II 4, 26): Żółáwskie urodzáje i gdańskie pożytki — o urodzajności Żuław zob. KwiatOpis B: „Jerweńska ziemica ... jest ták jako Żułáwá żyzna”; *urodzaje* — 'plony, zebrane zboże', zob. np. GostGosp 82: *kędy dwa álbo trzy urodzáje záchowa* [tj. nie wymłóci], ...; *pożytki* — 'majątki, dochody', zob. np. WujJudConf 208v: *Ku tákowemu tedy száfunku tych pożytkow kościelnych obieráni bywáją męzowie bogobojni*; o bogactwach, dochodach Gdańska i płynących z Gdańska zob. także *Encyklopedię historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, Warszawa 1981, s.v. Gdańsk, gdzie mowa o tym, że Gdańsk w 2 pol. XVI w. skupiał 80%, handlu zagranicznego Rzeczypospolitej; zob. też M. Bogucka, s. 467, gdzie cytuje za S. Bodniakiem (*Polska a Bałtyk za ostatniego Jagiellona*, Kórnik 1946, s. 143) anonimowego autora z tegoż czasu: „wszystkie pożytki i bogactwa przychodzą do Korony przez nasze porty ...”

s. 36/28—29 (II 4, 27—28): siedząc w cieniu, Nie mógl sie chleba nájesć — *nędznik w dobrym mieniu* — *siedzieć w cieniu* — 'żyć na uboczu', zob. Mącz 502a: *vita umbralis ... — Żywot pod dáchem w cieni, to jest spokojny á swieobodny*, zob. też 51/25 (II 19, 24); *nie móć nájesć się chleba* — zwrot na określenie skąpstwa, zob. Mącz 403a: *Homo sordidus — Wielki ... skąpiec, który sie nie móże chleba nájesć*; *nędznik w dobrym mieniu* — nazywanie bogacza nędznikiem (= biedakiem) zob. BierRozm 5: *A wszak są wielcy nędznicy W tákowych czciach* [= zaszczytach] *ludzie wszytcy*, zob. też RejZwierz 124v: (nagl) *Ná lákomce skąpe. (—) I cóż wždy wy czynicie, ubodzy nędzarze, ... Bo tu nędzę cirpicie, potym z mąk do pieklá*, zob. też KochTr 9: *Nędzniká upátrujesz pod dáchem zloconym*, a także 27/18—21 (I 24, 17—20); *dobre mienie* — 'bogactwo', wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zob. np. RejZwierc 176: *juź był poczał lichwić i inemi kstalty lákomemi nábywáć dobrego mienia swego*.

s. 37/1—2 (II 4, 29—30): Zdrój przeżroczystej wody, lásu średnia miará

I zasięwku mojego niepochybna wiara — *zasiewek* — ‘to, co się urodzi po zasianiu’, zob. GostGosp 162: *zasiawszy chłop nie ma zasiewku używać niepochybny* — ‘niezawodny, pewny’, zob. KarnNap E2v: *abyś... miał pewną i niepochybną w łasce Jego świętej nadzieję*; *wiara czego* — ‘wiara w co’, rzadka składnia, zob. CzechEp 108: *wiara Trojce świętej*; całość zob. kom. I do 4/1—2 (I 2, 25—26).

s. 37/3—4 (II 4, 31—32): Rządzący płodnej Afryki szerokowładnemu Nie da się znąć, że w szczęściu przerównana jemu — przymiotnik *szerokowładny* w materiałach Śl. XVI tylko z Kochanowskiego, np. KochFr 129: *tyranny szerokowładné*, KochWr 26: *szerokowładnej Rzeczypospolitej*; *nie dać się znać* — ‘nie pozwolić, aby poznano, że się jest kimś, jakimś’, zob. np. BielKron 459: *bych sie krześcijaninem znać nie dał, takżeżem chodził jako i oni*; *przerównać* — ‘przewyższyc’, zob. np. BibRadz I. Mach 1/42: *zeliwość przerównała onę pierwszą zacność jego*.

s. 37/5—8 (II 4, 33—36): *Ácz mi miodu podolskie pásieki nie dają, Áni w mém lochu winá seremskie stawają, Áni bogaté stádá owiec niezliczonych Strzygą odrosłą trawę po górach zielonych — podolskie pásieki* — zob. MiechGlab 77 (o ziemi podolskiej): *„Roje też pczół nie tylko w hulach, w pszczelnikach, ale też w drzewach wydupniałych się sadzą, drugdzie też na brzegach rzecznych i po ziemi dobrowolno plastry miodowe czynią”*; winá seremskie — zob. kom. II, zob. też wzmiankę w SarnStat 274: *„aby ... żaden nie śmiał drożej ... winá seremskiego ... przedawać”*; *bogate stada, góry zielone* — wyrażenia nie notowane poza tym w Śl. XVI i w jego materiałach; *stryc trawę* — zob. *Metamorphoseon* ... przekładania Jakuba Żebrowskiego, Kraków 1636, s. 345: *Są brzegi poblíž łąki zielonej, których nie dochodziły tak krowy rogate, Jak owce, ani kozy strzygły ich kosmate* (cyt. za Lindem).

s. 37/11—12 (II 4, 39—40): niepotrzebne chciwości odprawię, ... plátu ... poprąwię — *odprawić* — przenośnie od ‘kazać odejść, odpędzić’, zob. podobnie RejZwierc [213]v: *Odpraw swoą wolą*; *niepotrzebny* — czasem z odcieniem bliskim ‘naganny’, zob. np. WerGośc 261: *zeby nas to niepotrzebne pijaństwo do czego dziwnego nie domieścilo*; wyrażenie *niepotrzebne chciwości* nie notowane poza tym w Śl. XVI; *plátu poprawić* — ‘pomnożyć dochody’, zob. RejRozpr C: *Á co to jest sto kop plátu?*, oraz RejZwierc 6v: *nie dąjże mu [flegmatykowi] rzeczy z przyrodzenia zaziębłych, bo byś także jeszcze poprawił tępości i gnuśności jego*.

s. 37/13—14 (II 4, 41—42): bogaté polá węgierskie z porządnym Państwem weneckim — o urodzajności Węgier zob. BielKron 289v: *„[Panonija] Ziemiá obfita, nic nie da węgierskiej naprzod. Urodzaj zboża wielki, ryb rozmaitych ...”*, zob. też BielKron 297v: *„posłáli posły lepszej ziemie ku żywności szukać, náleżli węgierską ziemię nád inne obfita”*; *porządny* — ‘dobrze rządzony’, zob. WerGośc 264: *u tychże Greków dwie były naporzadniejsze rzeczypospolite: áteńska i lácedemońska*; o rządności Wenecji zob. np. OrzRozm T3v: *„Wenecyja jest miásto sprawą swą we wszystkich rzeczách swoich chwálebne”*; przekonanie o bogactwie Wenecji zob. OrzRozm N2: *„wychwalając wenecką moc, powiádał o wielkich dochodziech miásta onego”*.

s. 37/14—15 (II 4, 42—43): Ludzióm wielożádnym Wiela i nie dostawa — *wielożádnny* — wyraz nie notowany poza tym w materiałach Śl. XVI; *Wiela* — dopełniacz od *wiele*, zob. np. w podobnej frazie WujJudConf 113: *ác wiela nie dostawa káždemu...*; całość zob. BielŻyw 41: *„Łakomemu tak wiele nie dostawa, co ma, jako i czego nie ma”*.

s. 37/16 (II 4, 44): ścisłą, co dosyć, Bóg udzielił ręką — *ścisły* — ‘oszczędny’, zob. 34/27 (II 2, 35) i kom. I; zwrot *udzielić co dosyć* nie notowany poza tym w Śl. XVI, natomiast fraza *co dosyć* zob. np. BielKron 1597, 187: *Nábrawszy sie tedy co dosyć wszystkiego, uczynili odwrot*, zob. też KochDz 106: *Á májác, co mu dosyć...*

Komentarz II

Jest to parafraza Hor. *Carm.* III 16. Motywy z tej ody wprowadził Kochanowski również w El III 12, 15—18 oraz w El III 17, 17—19.

s. 36/2—5 (II 4, 1—4): W twárděj ... wszeteczników — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 1—4:

Inclusam Danaen turris aenea
Robustaeque fores et vigilum canum
Tristes excubiae munierant satis
Nocturnis ab adulteris

W twárděj kámienněj wieży — Hor.: turris aenea.

zá troistými Drzwiámi ... nieprzelomionými — Hor.: Robustae ... fores (schol.: solidissimae ac validissimae 'bardzo twarde i bardzo mocne, nie dające się wylamać').

siedząc Dánáé — Hor.: Inclusam Danaen 'Danae zamkniętą'; w tekście pol. imię Danae stało się podmiotem zgodnie z zasadą Kochanowskiego, który często w tłumaczeniu zmienia podmiot tekstu oryginału łac. zastępując rzeczownik nieżywy przez żywy.

s. 36/4 (II 4, 3): Pod strażą nieuspionych spártńskich złajników — odpowiednik Hor. w. 2—3: Pod strażą — excubiae; nieuspionych ... złajników — vigilum canum 'czuwających psów'.

s. 36/5 (II 4, 4): Mogła wiecznie nie uznać nocnych wszeteczników — odpowiednik Hor. w. 3—4; nocnych wszeteczników — Nocturnis ab adulteris (schol.: ab amatoribus).

s. 36/6—9 (II 4, 5—8): By była ... otworzony — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 5—8:

Si non Acrisium virginis abditae
Custodem pavidum Iuppiter et Venus
Risissent: fore enim tutum iter et patens
Converso in pretium deo.

By — Hor.: Si.

z Ákryzého ... nie szczyła — Hor.: Acrisium ... Risissent. W tekście łac. czasownik odnosi się i do Wenus, i do Jowisza.

Stróżá zámknioněj pánny — tłumaczenie dosłowne Hor.: virginis abditae Custodem. Łac. przymiotnik *pavidum* (*Acrisium*) Kochanowski opuszcza.

bo tá obaczyła — zdanie to dodano do tekstu pol., rozwiązując składnię łac. accusativus cum infinitivo; podobnie schol. zaznaczają: subaudi: sciebant — domyślne: wiedzieli, zobaczyli, że.

w upominku złotym utájony — Hor.: Converso in pretium deo, co schol. objaśniają: Iuppiter in aurum versus pretium videtur 'Jowisz przemieniony w złoto był podarkiem' (Hor.: pretium — schol.: donum).

s. 36/9 (II 4, 8): bezpieczny przystęp — Hor.: tutum iter et patens; tekst Kochanowskiego bliższy jest jeszcze wyrażeniu schol.: facilis aditus.

s. 36/10—13 (II 4, 9—12): Złoto ... niecnotliwy — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 9—12:

Aurum per medios ire satellites
Et perrumpere amat saxa potentis
Ictu fulmineo: concidit auguris
Argivi domus ob lucrum

OBJAŚNIENIA

środkiem janczarów — Kochanowski nadał koloryt polski słowom Hor.: per medios ... satellites.

pójdzie śnądnie — Hor.: ire amat ... (schol.: solet ire).

przez twárdą opokę — Hor.: saxa.

gwałtowniej — Hor.: potentius.

przepádnie — Hor.: perrumpere amat 'przedrze się'.

Niżli raz piórunowy — Hor.: Ictu fulmineo (ablativus comparationis).

upadł ... greckiego — tłumaczenie Hor. w. 11—12: upadł — concidit; Dóm proroká greckiego — auguris Argivi domus. Kochanowski wspomina za Hor. mit o królu Argos, Amfiaraosie. Za sprawą żony Erifyle, przekupionej złotym naszyjnikiem, wyruszył on na wyprawę wojenną przeciw Tebom, choć jako prorok wiedział, że z wojny tej nie powróci. Mit ten przytaczają schol. objaśniając w. 11—13 ody Hor.

prze zysk niecnotliwy — tłumaczenie Hor.: ob lucrum, Kochanowski poszerzył tekst przez dodanie przymiotnika.

s. 36/14—17 (II 4, 13—16): Z gruntu ... rozkázują — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 13—16:

Demersa exitio; diffidit urbium
Portas vir Macedo et subruit aemulos
Reges muneribus; munera navium
Saevos inlaqueant duces.

Z gruntu wykorzenióny — tekst Kochanowskiego jest bliższy nie Hor.: Demersa exitio, ale objaśnieniu schol. do w. 13 ody: funditus 'z gruntu wyrwany'.

przebił bramy twárdé Zacnych miast — tłumaczenie Hor. w. 13—14: diffidit [schol.: refregit] portas urbium. Kochanowski poszerzył tekst przez dodanie przymiotników.

Mácedończyk — tłumaczenie Hor.: vir Macedo. Schol. objaśniają, że Hor. mówi w w. 14—15 o Filipie Macedońskim, który dokonywał podbojów nie tylko zbrojnie, ale stosując również przekupstwo. Przy tej okazji przytaczają Cic. *Att.* I 16, 12: Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quae modo asellus onustus auro posset ascendere.

podkopał hárdé Tyránny datkiem — tłumaczenie Hor. w. 14—15; podkopał — subruit; hárdé Tyránny — aemulos Reges 'współzawodniczących królów'; datkiem — muneribus.

datkóm hetmáni ... rozkázują — odpowiednik Hor. w. 15—16. W przekładzie pol. wprowadził Kochanowski zmianę podmiotu i zamiast: munera ... inlaqueant 'datki usidlają', dał: datkóm hetmáni hołdują — u Kochanowskiego podmiotem jest więc rzeczownik żywotny, osobowy, a nie jak u Hor. nieżywotny; hetmáni — spolszczone: duces.

Którzy ... rozkázują — wyrażenie Hor.: duces navium 'dowódcy floty', zostało w tekście Kochanowskiego rozwinięte, tworząc oddzielne zdanie.

s. 36/18—21 (II 4, 17—20): Wielkich ... wysoko — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 17—20:

Crescentem sequitur cura pecuniam
Maiorumque fames. Iure perhorruí
Late conspicuum tollere verticem,
Maccenas, equitum decus.

Wielkich pieniędzy wielka troska nąszlądzuje — tłumaczenie Hor. w. 17: *Crescentem sequitur cura pecuniam.*

Á im ... prágnie — rozbudowana myśl Hor. zawarta w zwrocie: *Maiorumque fames* — schol.: *maiorumque fames* — *cupiditas maiorum pecuniarum*; Á im ... Tym — konstrukcja zgodna z objaśnieniem schol.: *Quanto ['im'] plures pecunias congregant homines, tanto ['tym'] maiori cura afficiuntur* 'Im więcej ludzie zbierają pieniądze, tym większe ogarnia ich pragnienie posiadania'; schol.: *cura* — *pro desiderio* ['pragnienie'] *posita est.*

Słusznie ... wysoko — swobodne omówienie Hor. w. 19; Słusznie — *iure* (schol.: *merito*).

s. 36/22—25 (II 4, 21—24): Im sobie ... káję — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 21—24:

Quanto quisque sibi plura negaverit
Ab dis plura feret: nil cupientium
Nudus castra peto et transfuga divitum
Partes linqere gestio

Im sobie ... przystępuje — niemal dosłowne tłumaczenie Hor. w. 21—22: *człowiek ... pomierny* — *quisque* 'każdy'; przymiotnik *pomierny* nie ma odpowiednika *lac.* w tekście Hor., schol. natomiast podają: *quisque contentus mediocritate census* 'zadowolający się miernym majątkiem'; Tym mu więcj od Bogá z láski przystępuje — zmiana podmiotu, w oryginalu *lac.* podmiot: *quisque* 'człowiek', u Kochanowskiego zdanie bezpodmiotowe; od Bogá z láski — odpowiednik schol.: *deorum favore.*

Nic nie májác — Hor.: *Nudus*, schol.: *pauper.*

z tymi, co nic nie chcą — Hor.: *nil cupientium* (imiesłów zastąpiony pełnym zdaniem).

przestáję — Hor.: *castra peto* 'zdążam do obozu'.

buntów ... bogátych — Hor.: *partes divitum* 'stronnictwa bogaczy'.

sie káję — Hor.: *transfuga ... linqere gestio*; schol.: *cupio evitare, fugere* 'pragnę się wystrzegać'.

s. 36/26—29 (II 4, 25—28): Pan ... mienu — parafraza Hor. *Carm.* III 16, 25—28:

Contemptae dominus splendidior rei,
Quam si quidquid arat inpiger Apulus
Occultare meis dicerer horreis,
Magnas inter opes inops.

Pan zńaczniejszy — Hor.: *dominus splendidior.*

gdy páństwem wzg árdzę — Hor.: *Contemptae ... rei* (imiesłów zastąpiony przez oddzielne zdanie); warto zauważyć, że Kochanowski oparł się w swym tłumaczeniu na lekcji: *contemptae*, przyjmują ją także edycje XX-wieczne, chociaż większość edycji ówczesnych przyjmowała lekcję: *contentae.*

nędznik w dobrym mienu — dosłowny, a równocześnie bardzo trafny przekład paradoksu Hor. w. 28: *inops inter magnas opes.*

s. 37/1—4 (II 4, 29—32): Zdrój ... jemu — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 29—32:

Purae rivus aquae silvaeque iugerum
Paucorum et segetis certa fides meae
Fulgentem imperio fertilis Africae
Fallit sorte beator.

Zdrój ... wody — tłumaczenie Hor. w. 29: *Purae rivus aquae*.

łasu średnia miarą — tłumaczenie Hor. w. 29—30: *silvae iugerum Paucorum*, dosłownie: 'niewiele miar lasu' (schol.: *mediocritas bonorum*).

zasięwku mojego niepochybna wiarą — tłumaczenie Hor. w. 30: *segetis certa fides meae*; niepochybna — Hor.: *certa* 'pewna, niezawodna'.

Rządźcy ... jemu — odpowiednik Hor. w. 31—32, ale tekst Kochanowskiego bliższy jest objaśnieniu schol.: Rządźcy — Hor.: *Fulgentem imperio*; płodnej Afryki — Hor.: *fertilis Africae*; Nie da się znać — schol.: *ignorantur*; że w szczęściu przerównana jemu — schol.: *esse sorte beatior*.

s. 37/5—8 (II 4, 33—36): Ącz ... zielonych — parafraza Hor. *Carm.* III 16, 33—36:

Quamquam nec Calabriae mella ferunt apes
Nec Laestrygonia Bacchus in amphora
Languescit mihi: nec pinguis Gallicis
Crescunt vellera pascuis

miodu podolskie pásziki ... winá seremskie — realia rzymskie zastąpił Kochanowski polskimi.

pásziki — Hor.: *apes* 'pszczoly'.

winá ... stawáją — Hor.: *Bacchus ... Languescit*; schol.: *vinum defervescit atque inveterascit, maturaescit*. Wina przywożone z Węgier dojrzewały w polskich piwnicach zgodnie z ówczesnym przysłowiem: *Vinum in Ungaria natum, in Polonia educatum*.

po górach zielonych — u Hor.: *Gallicis ... pascuis* 'na pastwiskach w Galii'.

s. 37/9—12 (II 4, 37—40): Przedsię ... poprawię — parafraza Hor. *Carm.* III 16, 37—40:

Importuna tamen pauperies abest,
Nec, si plura velim, tu dare deneges.
Contracto melius parva Cupidine
Vectigalia porrigam

Przedsię názbyt ubóstwá nie znać w domu moim — odpowiednik Hor. w. 37: *Przedsię — tamen*; názbyt — przysłówek użyty przez Kochanowskiego zamiast opuszczonego przy rzeczowniku *pauperies* przymiotnika *importuna*.

Á by mi więcéj trzebá — Hor.: *si plura velim*.

ufam w Bogu swoim — Hor. w tym miejscu zwraca się do Mecenasa.

Ále ... chciwości odpráwię — odpowiednik Hor. w. 39; chciwości odpráwię — *Contracto ... Cupidine* (schol.: *compressa cupiditate*) 'powściągnąwszy chciwość'.

Lepięj dáleko plátu sobie tym poprawię — odpowiednik Hor. w. 39—40: *Lepięj — melius*; plátu — *Vectigalia* (schol.: *vectigal — proventus, qui sunt vectigalia suorum agrorum* 'przychód, zysk').

s. 37/13—16 (II 4, 41—44): Niźbych ... ręką — odpowiednik Hor. *Carm.* III 16, 41—44:

Quam si Mygdoniis regum Halyattici
Campis continuum. Multa petentibus
Desunt multa. Bene est cui deus obtulit
Parca, quod satis est, manu.

złączył — Hor.: *continuum*; realia rzymskie ody Hor. w. 41—42 zastąpił Kochanowski realiami pol.

Ludzióm wielożądnym — Hor.: *Multa petentibus* (schol.: *qui multa appetunt* 'którzy wiele żądają').

Wiele i nie dostawa — Hor.: *Desunt multa*.

niech przyjmuje z dzięką — Hor.: *Bene est* (ei).

Komu ścisłą ... Bóg udzielił ręką — Hor.: *cui deus obtulit Parca ... manu*;
schol.: *parca manu — temperata et modesta*.

co dosyć — Hor.: *quod satis est*.

Pieśń II 5

Komentarz I

s. 37/18—19 (II 5, 1—2): *Wieczna sromotą i nienągrodzona Szkoda — wieczna sromota* — wyrażenie notowane w materiałach Sl. XVI, zob. SkarŻyw 279: *dluga zań* [za grzech] i *wieczna sromotą*; *nienągrodzony* — 'nie dający się powetować' lub 'nie dający się odplacić, pomścić', zob. Sl. XVI s.v. *nagrozić*, znac. 1. i 2.; w związku z w. 38/20 możliwe też rozumienie 'nie pomszczony (dotychczas)'; *nienągrodzona szkoda* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. StrykKron 432: *musieli wyciągnąć nązad do Prus... z nienągrodzoną szkodą i niesławą wieczną*, zob. też KochTr 4: *nienągrodna szkoda*.

s. 37/19—20 (II 5, 2—3): *ziemia spustoszona Podolska leży* — cała pieśń dotyczy najazdu Tatarów na Podole w r. 1575. Mieli oni uprowadzić szczególnie dużo ludzi w jasyr, zob. BielKron 1597, 721: „Pod Czarnym Lasem w 1575 rozbito straż przednią Tatarow, á nászy mniemając, iżeby sie już wrocili, rozjecháli sie wszyscy. Áli oni dnia osmego miesiącá wrześniá wypádli ná Podole z Ziemie Wołoskiej przepráwiwszy sie przez Niestr ... i nád nádzieję wszystkich stánełi u Sieniawy: rozeszli sie w zagony, pobierając ludzie, stádá i inne dobytki pustosząc, paląc miástecká i wsi ... Táka nieoszácowáná szkodę uczynili, jáka nie slychána byłá w Polscze, bo okrom pobitych stárych ludzi i máłych dziatek, ludzi wszystkich przez pięćdziesiąt i pięć tysięcy wywiedli w nie-wolá”.

s. 37/20 (II 5, 3): *pohániec sprosny — pohániec* — często o Tatarach, np. WierKróc B3: *Już są w gránicy Żli wszem pohánicy*; *sprosny* — epitet negatywny, bliski znaczenia 'godny pogardy, plugawy', może też 'barbarzyński', np. SkarŻyw 318: *po Nestorze, sprosnym heretyku*, oraz ModrzBaz 105v: *ktore [ziemie] teraz narody zamorskie á jeszcze sprosne [barbarae] trzymájá*, zob. też KochPs 174: *pohánicy sprosni*.

s. 37/21 (II 5, 4): *Nád Niestrem siedząc, dzieli łup żáłosny* — *Niestr* — forma oboczna do *Dniestr*, zob. np. RejZwierc 274: *w miástecku Żorawnie ... nád Niestrem*; po drugiej stronie nadniestrzańskiej granicy ziemie moldawskie uważano za teren nie kontrolowany prawem; tędy też prowadziły drogi przemytu, zob. też KlonWor 19/1—2 w wyd. BPP i komentarz (BPP Seria B Nr 110, Wrocław 1960); *żáłosny* — 'smutny', jak np. Leop Matth 9/15: *Izáz mogą synowie oblubieńcowi* [= przyjaciele pana młodego] *żáłosni być* [lugere], lub 'powodujący żal', jak w ModrzBaz 21v: *ku wspomínaniu żáłosny przykład Władzisláwá krolá węgierskiego*; łup żáłosny — to ludzie wzięci w jasyr.

s. 37/22—23 (II 5, 5—6): *Niewierny Turczyn psy zápuścił swoje, Którzy zágnáli piękne lánie twoje* — *niewierny* — 'niechrześcijanin', zob. KrowObr 228v: *teďyćby ... dziewice tureckie, żydowskie, pogánskie i insze niewierne zbáwione były*, częsty epitet w stosunku do mahometan, może też 'nie dotrzymujący umowy'; *psy* — o Tatarach, prawdopodobnie jako o „sforze” tureckiej, w materiałach Sl. XVI nie znaleziono jednak przykładu na poparcie takiego rozumienia, zob. też kom. II; *lani* — o pięknej kobiecie,

zob. BibRadz Prov 5/19: „kochaj się w żenie młodości twojej. Niechajżeć będzie jako łani wdzięczna”, częste też w literaturze folklorystycznej, np. Kolb 2 Krak nr 411 (z przemowy weselnej): „piękne druhny gdyby lanie” zob. też KochOdrp Dv: [o Helenie] *Nieszczęśliwa to łani, złej wrożki łani.*

s. 37/25 (II 5, 8): nawiedzić — ‘przybyć’, także ‘wrócić’, zob. SkarŻyw 470: *pierwej Rzym nawiedzmy*, zob. też BierEz Qv: *Owa sie też żółw námyślił, Á dom nierychło náwiedził.*

s. 37/28—29 (II 5, 11—12): Córy szlacheckie (żał sie, mocny Boże!) Psóm bisurmáńskim brzydkie ścielą łoże — Córy szlacheckie — zob. 2/29 (I 1, 49) i kom. I; *żał sie mocny Boże* — fraza utarta, zob. CzechEp 137: *Żał się tego Pámie Boże, iż do ták śmiálej i zuchwálej niezbożności przyszło; pies* — jako wyraz obelżywy, zob. np. SkarŻyw 30: *Áż sam je z gory gromiąc i psami je prze nieobyczajność názywając, uspokoił; bisurmański* — właściwie ‘mahometáński’, w Sl. XVI przed Kochanowskim bez odcienienia pejoratywnego, po Kochanowskim zob. KlonKr E4: *gromcá srogiego Bisurmańiná Turczyná brzydkiego; brzydki* — ‘wstrętny, haniebny’, zob. np. KlonŻal C3v: *Brzydká zábá ... zásiedzie to mieśce*, oraz NiemObr kt: *w brzydkie pohánbienie przywieść usiłuje; brzydkie łoże* — zob. też LubPs hh5v: *tych nieobrzezánców łoże zázwdy mnie brzydkie*; zwrot *ślać łoże* na określenie współżycia seksualnego tylko u Kochanowskiego, zob. też KochMon 33: *bo bych hańbę niosa z tego, Bych mu łoże ślać miała.*

s. 38/1 (II 5, 13): wojują — może ‘najeżdżają’, zob. np. BielKron 393v: *Tegoż też czásu Tátárowie ruskie ziemie wojowáli.*

s. 38/2 (II 5, 14): Którzy áni miast, áni wsi budują — zob. też 1/15 (I 1, 10).

s. 38/3 (II 5, 15): Pod kotárżami — ‘w szalaszach’, wyraz ten w Sl. XVI poza tym tylko w postaci *kotarha* (z tatarskiego), zob. J. Tarnowski, *Consilium rationis bellicae*, Tarnów 1588, f3: *áby [żołnierze] námioty mieli, ábowiem gdzie są, jáko zową, kotárhy, ktore słomą, sianem przykrywają...*; przyjmujemy taką transkrypcję, gdyż obecność *-rz-* (pochodzącego ze zmiękczenia *r*, wymawianego zresztą w sposób zbliżony do *rż*) nie jest tu niczym umotywowana, natomiast *-rz-* mogłoby być wynikiem przeniesienia na cały paradygmat dźwięku pochodzącego z wymiany *h* : *ż* przed końcówką miejscownika; nie jest tu też wykluczone mylne odczytanie przez drukarza rękopiśmiennego *h* jako *z*.

s. 38/4 (II 5, 16): jedzą — przenośnie ‘pokonują, mordują’, zob. BudBibls 9/12: *Pelisztymowie ... będą jeść Izráelá wszytką gębą.*

s. 38/5—6 (II 5, 17—18): odbieżálé stádo ... drápają ... gdy po woli mają — *odbieżały* — ‘opuszczony’, zob. OrzJan 28: *odbieżałé tylko insuly, brzegi, porty ... dostały sie pod moc jego; drapać* — ‘roszarpywać’, zob. 14/2 (I 11, 10) i kom. I; *mieć po woli* — ‘mieć w swej mocy’, zob. 26/15 (I 23, 2) i kom. I.

s. 38/7—8 (II 5, 19—20): Że áni pástérz nád owcámi chodzi, Áni ostrożnych psów zá sobą wodzi — *że* — ‘gdyż’, zob. Sl. XVI synonimiczny spójnik *iż*, znac. I. 5. A; *pasterz* — zob. też 46/20 (II 14, 3) i kom. I; *chodźć nád owcámi* — w Sl. XVI prócz tego przenośnie RejPos 123: *ktorzy opowiadáją pokoj á prawdę chodząc po gorach nád owieczkámí swemi; ostrożny* — ‘czujny’, jak Mącz 399b: *Gęś dáleko jest ostrożniejsza, czujniejsza niżli pies; wodźić za sobą* — w materiałach Sl. XVI poza Kochanowskim tylko o ludziach, zob. KrowObr 223 marg: *Ápostołowie mieli żony i wodzili je zá sobą.*

s. 38/9—10 (II 5, 21—22): Jákiego sercá Turkowi dodamy, Jesli ták lekkim ludziom nie zdołamy? — *dodać serca* — ‘wzbudzić odwagę’, zob. np. RejPs 26: *bowiemś Ty dodał sercá mnie, gdyś potlumiał ony; lekki* — ‘godny lekceważenia’; zapisy Sl. XVI przed Kochanowskim mówią o ludziach lekkich ze względu na pozycję społeczną, zob. BielŻyw 63: *powiedział, że ja śpiewać nie umiem, bo to jest lekkich ludzi rzecz, á na wysoki stan nie przysłusze*, po Kochanowskim także o Turkach, Tatarach lub starożytnych barba-

rzyńcach, zob. np. OrzJan 39: *że Pompejusz sławy swęj ... szukał z ludzi ták lekkich* [Azjatów]; *zdolac komu* — 'oprzec się, pokonać', zob. Leop 1. Mach 5/40: *Gdy sie przybliży Judás i wojsko jego do tej rzeki, ... nie będziemy mu mogli zdolac* [sustinere eum].

s. 38/11 (II 5, 23): podawa — 'podaje kandydaturę' lub 'wprowadza na stanowisko', zob. np. SkarKaz 610b: *gdy się ... ci, co urzędy podają, omylą ná ludziech*, oraz VotSzl Fv: *aby do Wołoch bászá turecki nie byl podan*; całość mówi o wypowiedzianych przez Turcję życzeniach co do wyboru króla polskiego, zob. *Historia Polski*, t. I, cz. 2, Warszawa 1958, s. 260.

s. 38/12 (II 5, 24): *málá* nie dostawa — 'malo brakuje, omal nie ...'; *málá* — dopełniacz niezłożonej formy przymiotnika w rodzaju nijakim; całość frazy zob. JanNKar A3: *málá nie dostawáło mówić ...: „Da obolum viator Janussiovio ...”*

s. 38/13 (II 5, 25): *Zetrzy sen z oczu á czuj w czas ó sobie* — *zetrzec sen z oczu* — zob. też KochPs 66: *Powstań, Pánie, á ten sen zetrzy z oczu swoich; czuć ó sobie* — zwrot utarty w znaczeniu 'myśleć o swoim bezpieczeństwie', zob. np. BielSpr 75v: *abyśmy ó sobie czuli á zábiegáli w czas swemu zlemu*, zob. też KochZg A3: *á ty czuj ó sobie, sąsiedzie; w czas* — 'zawczasu', jak w RejWiz 88: *jesliże w czas nie złomisz mlodości, Wierz mi, iście zápláczesz nád nią ku stárości*.

s. 38/14 (II 5, 26): *Láchu* — *Lach* na oznaczenie Polaka zob. np. BielKron 427: „inne Słowány przezvano od kráin, jáko Moráwce od rzeki Moráwy ..., Láchy, to jest Polaki, ... od pol”; zob. też KochCzBv.

s. 38/15—16 (II 5, 27—28): *Szczęście chce służyć? A dokąd wyroku Mars nie uczyni, nie ustępuj kroku* — *szczęście służy* — częsta fraza, zob. np. ModrzBaz 45: *że im nád insze więcej szczęście służy; Mars* — jako bóg decydujący o losach wojny zob. też StryjKron 240: *Mars temu i owemu los miece wątpliwie; ustępowac kroku* — 'cofać się', zob. np. StryjKron 527: *krzyżáci wálny uf wnet ustąpił kroku*.

s. 38/17 (II 5, 29): *obróć myśli swoje* — zwrot notowany kilkakrotnie w Sl. XVI, zob. np. RejPs 23: *ná to wszytkę swę myśl obrocili, aby ...*

s. 38/18—20 (II 5, 30—32): *Jákobyć szkody ... Krwią swą nágradził i omył tę zmázę, Którá dziś niesiesz prze swęj ziemie skázę* — *jákoby* — 'aby', zob. Sl. XVI s.v., znac. III. 2. A.; *zmaza* — 'hańba', jak w StryjKron A: *dla bojáni nieslawy i zmázy wiecznej; omyć zmazę* — podobny zwrot notowany w Sl. XVI z tekstów o tematyce religijnej, zob. np. KrowObr 177: *Národzenie Máryjej dziewice, ktore nas omyło od zmázy grzechow*; zwrotów *nágradzić krwią i omyć krwią* brak poza tym w Sl. XVI; *nieść* — 'znosić, cierpieć', zob. np. RejKup k5v: *Bo tu jest czas dan pokuty, Tam już pomsty ... Co kto zasłużył, to niesie; skaza* — 'zniszczenie' lub 'szkoda', zob. np. BielKron 268: *iż nic niemász ná świecie ták mocnego, co by skázie á końcowi powinowáto nie bylo*, zob. też ModrzBaz 93v: *co jáką by skázę [pernicie] Rzeczypospolitej przyniosło ...*

s. 38/22 (II 5, 34): *Biédne pólmiski, czego té czekájá* — sens nie całkiem jasny; może znaczyć: 'po co tu są te nędzne, godne pogardy pólmiski', zob. KochSat A2: *Gdzieby w ludziech nie bylo takiego starania O ty biedne pieniądze, i RejJóz H3v: Sam ty niecnoliwie szczekasz, A dziw mię, czego tu czekasz*, lub też 'nieszczęśliwe pólmiski, jaki los je czeka' (w związku z w. 38/25), zob. Sl. XVI s.v. *biedny*, znac. 1. oraz np. MurzHist D4: *straszliwyj skázni Bożyj na każdy dzień czekám*. Odnotowujemy także przekład tego miejsca u M. K. Sarbiewskiego: „Czy złote naczynia stolowe nas powstrzymują? Na jakich to biesiadników czeka ten stół?” Zob. Aneks 2.

s. 38/24 (II 5, 36): *Komu żelázny Mars będzie chętniejszy* — *żelazny Mars* — zob. KochEpRadz A2: *Marszowi ..., kiedy żelázny serdakiem odziány ...*, zob. też kom. II; *chętny komu* — 'życzliwy komu', Sl. XVI poza Kochanowskim notuje tylko

z autora późniejszego, GrabowSet S3v: [szatan] *stąd niemáło Zyskawa, że mu chętne moje ciáło*, zob. też KochPs 180: *Broń mié, chętného Twój prawdzie*.

s. 38/25 (II 5, 37): Skujmy tálérze ná talery — zob. podobnie Leop Ioel 3/10: „Skujcie plugi wásze ná miecze”.

s. 38/27 (II 5, 39): dármo — ‘bez celu’, jak w BielŻyw 130: *Lepiej jest kamieniem darmo ciskać, niż próżne słowa mowić*.

s. 38/28 (II 5, 40): w cále trwáli — *w cale* — zob. 31/23 (II 1, 19) i kom. I; zwrotu *trwać w cale* Sł. XVI poza tym nie notuje.

s. 38/30 (II 5, 42): gwałtowniejszój ... potrzebie — *gwałtowna potrzeba* — częste wyrażenie w znaczeniu ‘pilna potrzeba związana z groźną sytuacją’, jak np. BielKron 210v: *gdy przyszła gwałtowna potrzebá (bo Turek wojował w Rákusiech), rzekli wszyscy pomoc dáć*.

s. 38/31—32 (II 5, 43—44): Tarczój niż piersi piérwój nástawiają, Pozno puklérz á przebici m áć áją — *piersi nastawiać* — podobnej całości nie umiemy wskazać, używane są natomiast zwróty: *nastawi(a)ć gardła, głowy, szyje, krwie, zdrowia*, por. np. GórnDworz Bb7: *gardł swoich nástawić ku potrzebie koronnej*; *macać* — ‘szukać po omacku’, zob. RejZwierc 3v: *á przedsię i omáćmie koflá podle siebie máca*.

s. 39/1 (II 5, 45): Ciesz mié ten rym: „Polak mądr po szkodzie” — znaczenie wyrazu *rym* w tym kontekście przenośnie, bliskie ‘składne powiedzenie’, zob. K. Opaliński, *Satyry: Bo i Niemiec sam mówi: prawda, chocia nie rym* (cyt. za Lindem); Polak mądr po szkodzie — przysłowie, zob. N. ks. przysl. s.v. szkoda, z pierwszym zapisem z nie datowanego tekstu XVI-wiecznego; zob. kom. II.

s. 39/2 (II 5, 46): zbudzie — *zbość* — dosłownie ‘strącić z konia’, w użyciu przenośnym zob. (C. Bazylik), *Historyja o srogim prześladowaniu Kościola Bożego, Brześć 1567*, s. 30: *Ile ich przeciwko niemu dysputowało, wszystkich wielką rozumu ostrością zbudł* (cyt. za Lindem).

s. 39/3 (II 5, 47): przypowieść ... sobie kupi — ‘pozyska przysłowie’, zob. Glicz-Książ L7: *Według onej dawnej przypowieści: Jesli będziesz mieszkał z chromym, sam sie nie náuczysz chodzić*, zob. też jedyne poza tym w Sł. XVI s.v. kupić podobne użycie przenośne, PaprPan S3v: *Wierz mi, żeby tu sobie pokoju nie kupił*.

Komentarz II

Pieśń tę przełożył na jęz. łac. Maciej Kazimierz Sarbiewski w *Lyricorum libri quatuor* (Antwerpia 1632) jako utwór IV 5: *Parodia ex Ioannis Kochanovii poetarum Polonorum principis libri II*, Ode XXIV: *Cum Scythae citiorem Podoliam inopinato invasissent populariter decantata* (zob. Aneks 2, s. 842—843).

s. 37/18 (II 5, 1): Wieczna sromotá — zgodnie z tłumaczeniem Sarbiewskiego jest to odpowiednik łac.: *aeterna labes*.

s. 37/18—19 (II 5, 1—2): nienágradzona Szkodá — por. KochTr 4/15 i kom. II. Sarbiewski podał odpowiednik łac.: *nec reparabile damnum*, idąc za Ov. *Met.* I 379: *damnum reparabile*.

s. 37/21 (II 5, 4): łup zálosny — ‘budzący żalóść, godny pożałowania’, por. Mącz. 186a *dolendus* — żalósny. Sarbiewski podał dosłowny przekład zdania *dzieli łup zálosny* jako: *dolendas ... numerare praedas*.

s. 37/22—25 (II 5, 5—8): Niewierny Turczyn ... knieje — Tatarów uprowadzających w jasyr kobiety przedstawił Kochanowski jako psy myśliwskie polujące na łanie, posługując się obrazem częstym w poezji łac., por. m. in. Verg. *Georg.* III 410: *canibus venabere dammas*.

s. 37/26—29 (II 5, 9—12): Jedny za Dunaj ... łożę — los kobiet stanowiących lup wojenny opisał podobnie Hom. *Il.* VI 450 i n.; por. też Eur. *Troad.* 278—291 et passim.

s. 38/14—16 (II 5, 26—28): Kto wie ... A dokąd wyroku Mars nie uczyni, nie ustępuj kroku — por. Erasmus *Adag.* IV 1, 4: Mars rex; IV 7, 49: Mars communis; IV 10, 19: Fors domina campi.

s. 38/24 (II 5, 36): żelazny Mars — odpowiednik łac.: Mars adamantinus, por. Erasmus *Adag.* I 7, 43.

s. 39/1 (II 5, 45): Polak mądr po szkodzie — odpowiednik przysłów łac., por. Erasmus *Adag.*: I 1, 28: Sero sapiunt Phryges; I 1, 29: Piscator ictus sapit; I 1, 30: Factum stultus cognoscit; I 1, 31: Malo accepto stultus sapit. Por. T. Sinko, *Klasyczne przysłowia w polszczyźnie*, Lwów—Warszawa 1939, s. 88—93; Z. Szmydtowa, *Przysłowia i zwroty przysłowiowe w utworach Kochanowskiego*, [w:] *Poeci i poetyka*, Warszawa 1964, s. 128—130.

Pieśń II 6

Komentarz I

Pieśń jest konsolacją napisaną prawdopodobnie z powodu śmierci żony wojewody sandomierskiego Jana Kostki; zmarła ona 9 VII 1580 (zob. Pelc, 1980, s. 99).

s. 39/6—7 (II 6, 1—2): Królowno lutnie złotój i rymów pociesznych, Ochłodo myśli tesznych — Królowno lutnie złotój — dotyczy muzy poezji lirycznej Erato, przedstawianej z lirą w ręku, zob. opis Erato, Ripa, s. 348; poza Kochanowskim w *Sl.* XVI nie ma zapisu mówiącego o muzie jako o królownie; o Erato, muzie pocieszycielce, zob. KochTr 14: „Erato ... i ty, wdzięczna lutni, Skąd pociechę w swych troskach biorą ludzie smutni”; rym — ‘wiersz’, zob. 30/1 (I 25, 49); pocieszny — ‘przynoszący pocieszenie’, zob. np. RejPs 143v: *usłyszawszy ony sprawiedliwe wyroki, strąśliwie złym, a pocieszne pokornym*; ochłoda — ‘pociecha’, zob. np. WróbbZolt 58/17: *Tys ochłoda moja dnia zasmucenia mego*; teszny — ‘znudzony, niewesoły’, w materiałach *Sl.* XVI tylko to jedno użycie, zob. jednak W. Potocki, *Syloret*, b. m. i r., s. 502: *Duma, stojąc w oknie teszny* (cyt. za Lindem); w materiałach *Sl.* XVI częsty jest natomiast przysłówek *teszno*, zob. RejKup v7: *Snac was tak nie będzie teszno, kiedy się was więcej zeszło*.

s. 39/8—9 (II 6, 3—4): krés nąznác, póki mamy Plákác, gdy przyjacielá ... stradamy — *kres* — ‘termin’, zob. np. LubPs dd2v marg: *Zámierza pewny kres, póki ma to krolestwo nád niemi rozszerzyć*; *przyjaciel* — o żonie, zob. RejKup d5 (mówi żona Kupca): *jakimem przyjacielem Jemu była, jawno wielim [= wielu]*; *stradać* — ‘stracić’, zob. np. HistAl D4v: *po mało dni ty stradasz księstwa twego*; w odniesieniu do całości zob. BiałKaz D3: „[Seneka w *Listach* pisze:] Białymglowom postanowili starszy ku płaczu żalobnemu rok, nie iżby tak długo plákác miały, ále żeby dłużej nie plákály. Mężom żadnego czasu nie nąznáczo”.

s. 39/10 (II 6, 5): Łácno cieszyć chorégo, gdysmy zdrowi sámi — przysłowie, zob. N. ks. przysl. s. v. zdrowy, z dokumentacją od omawianego tu użycia; *cieszyć* — ‘pocieszać’, zob. np. SkarŻyw 161: *z nią plákála á onę cieszyła, jáko moglá*; *cieszyć chorego* — zwrot kilkakrotnie notowany, zob. np. RejKup g3v: *Nie takci chorego cieszą*.

s. 39/11—12 (II 6, 6—7): nád námi Niefortuná pokaże — *niefortuna* — ‘nieszczęście’, często w ujęciu antropomorficznym, zob. np. RejZwierc 150: *Abowiem niefortuná nigdy więtszego misterstwa swego nie używa, jedno ...*; *pokazać nád kim* — ‘sprawić coś w stosunku do kogoś’, zob. SkarŻyw 546: *innych tákich cudownych rzeczy bez liczby nád nim pokazał Pan Bog*.

s. 39/12 (II 6, 7): *tám* — ‘wtedy’, zob. np. LeovPrzep F: *choć za Károla Wielkiego toż złączenie plánetow było, tedy przedsię tám nie mógł być koniec stoiátá*.

s. 39/13 (II 6, 8): co drugim chciał rádzić, sam sie nie rátuje — ‘drugim chciał radzić, a sam się nie może uratować’, częsty typ zdania przeciwstawnego, zob. BudNT Hebr 5/12: *coście dlužni być uczycielmi wedle czásu, zásię potrzebujecie, żeby was uczone*.

s. 39/14 (II 6, 9): Godno pláczu nieszczęścié i ... przygodá — wyrażenie *godny pláczu* zob. np. MurzHist R2: *gdy taki a tak žalosny i wszego pláczu godny dziw ... widzimy; przygoda* — ‘nieszczęście’, zob. 14/11 (I 12, 6).

s. 39/16—17 (II 6, 11—12): pozbył towarzyszá i cnotliwéj żony, Której ... wstyd jest niewysłowiony — *pozbyć* — ‘stracić’, zob. np. CzechRozm 231: *woli człowiek wszystkich májétności pozbyć niż zdrowia; towarzysz* — o współmałżonku, w tym też o żonie, zob. np. RejZwierc 30v: (nagl) *Jákim kstátem ma młody człek szukác óżenienia swego. (—) ...jákiego towarzyszá i z jákimi obyczájmi sobie go szukác i obierác masz; wstyd* — ‘wstydlivość’; skromność, cnotliwość zachowania się jako jedna z najważniejszych zalet żony jest często podkreślana w tekstach XVI w., zob. np. GliczKsiąż B: „... áby z białąglową cnotliwą, státeczną, nie swowolną ále póćiwą małżeństwo zwiodł”, lub RejZwierc 34v: „chcesz li, áby oná bylá tobie wierna, skromna, trzeźwia, we wszem pomier-na ...”; zob. też 1/22—23 (I 1, 17—18) i kom. I; *niewysłowiony* — wyraz bardzo często notowany w Sl. XVI, np. SkarŻyw 76: *widząc wielki státek jego i niewysłowioną cierpliwość ...*

s. 39/18—20 (II 6, 13—15): byś dobrze, wziąwszy lutniá Orfeowę, Wstąpił w lódz Charonowę I náwiedził podziemné ... kráje — *by dobrze* — ‘choćby nawet’, zob. 5/17 (I 4, 16) i kom. I; *wziąwszy lutniá Orfeowę* — historia Orfeusza poszukującego żony zob. 25/1—4 (I 21, 25—28) i kom. I; *lódz Charonowa* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI; Charonowi, przewoźnikowi zmarłych, poświęcony jest utwór Biernata z Lublina, *Rozmowa Palinura z Charonem*, 1536, gdzie zob. s. 22: „[muszę] Przez tę wodę dusze wozic A durawá lodziá goic”, zob. też StryjKron 255: „Charon z czarná lodziá tuż ná porcie stoi”.

s. 39/21 (II 6, 16): słońce ... prómieni ... nie podáje — *podawać* — ‘wydzielać z siebie, wysyłać’, zob. np. RejWiz 154v: *Iż nam [gwiazdy] od swej piękności też blásk podawájáq; podawać promienie* — zob. też RejPos 337: *iżby [światłość] káždemu podawáła promienie swoje*.

s. 39/22—23 (II 6, 17—18): Nie zyszczesz dusze, która dotklá raz napoju Niepámiétnégo zdroju — *zyskać* — ‘odzyskać’, zob. SarnStat 276: *czego jesti dowiedzie, práwnie zyszcze swoje rzeczy* [pożyczone komuś]; *niepámiétny* — ‘odbierający pamięć’, wyraz notowany w Sl. XVI w tym znaczeniu tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. KochFr 83: *chodzisz ... brzegiem niepámiétnéj wody*, zob. też KochTr 10: *nápawa zdrojem Niepomnym*, i kom. I.

s. 39/24 (II 6, 19): ciérpliwóść sámá nalepsza w téj mierze — *ciérpliwóść* — ‘poddanie się losowi bez protestu’, zob. RejJóz L5v: (did) *Podczaszy chwali ciérpliwóść Jozefowę (—) Nie káзде przyrodzenie snadz by wytrwac mogło, Zwlaszcza gdy cirpi krzywde, aby też nie bodło; sámá* — ‘tylko’, jak np. ModrzBaz 39: *sámá cnotá najwiécej ma być w uczciwości mianá; w téj mierze* — zob. 8/22 (I 7, 1) i kom. I.

s. 39/25 (II 6, 20): zaráz i ráunek upad z sobá bierze — może być składniowo i znaczeniowo rozumiane dwojako: *upad* jako podmiot, *ratunek* jako dopełnienie: ‘upad (‘śmierć’) odbiera możliwość ratunku’ lub też ‘odchodząc unosi z sobá ratunek’; druga wersja: *ratunek* jako podmiot, *upad* jako dopełnienie (w nawiązaniu do niefortunnej próby

uratowania Eurydyki z Hadesu i bliższe sensowi podstawy lac.): 'ratunek przynosi upad ('niepowodzenie, klęskę') lub też 'doznaje niepowodzenia'.

Komentarz II

W pieśni tej nawiązuje Kochanowski do Hor. *Carm.* I 24, I 32.

s. 39/6 (II 6, 1): Królowno lutnie złotój — Kochanowski zwraca się do Muzy, prawdopodobnie do Erato, tak jak w Tr 14/10, lub do Melpomene, jak w Hor. *Carm.* I 24. Określenie Muzy: Królowno lutnie, przypomina Hor. *Carm.* I 6, 10: *lyrae Musa potens. i rymów pociesznych — 'przynoszących pocieszenie', por. schol. do Hor. Carm. III 4, 41: Carmen quod lene consilium dat.*

s. 39/7 (II 6, 2): Ochłodo myśli tesznych — por. Hor. *Carm.* I 32, 14—15: o laborum Dulce lenimen; schol.: *malorum lenimen, suavis mitigatio.*

s. 39/8—9 (II 6, 3—4): Ty sámá ... stradamy — por. Hor. *Carm.* I 24, 1—2:

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis?

Warto zwrócić uwagę na objaśnienie tych wersów w scholiach: *Dic mihi, o Musa, quis modus desiderio esse debeat carissimi sodalis aut amici 'Powiedz, Muzo, kiedy należy położyć kres tęsknocie (rozpaczy) po najdroższym towarzyszu albo przyjacielu'.*

s. 39/10 (II 6, 5): Łáčno cieszyć chorého, gdysmy zdrowi sámá — odpowiednik przysłowia lac.: *Facile cum valemus recta consilia aegrotis damus, por. Erasmus Adag. I 6, 68.*

s. 39/11—13 (II 6, 6—8): Lecz ... rátuje — ta sama myśl por. Cic. *Tusc.* III 28, 71—75:

Nec vero tanta praeditus sapientia
Quisquamst, qui aliorum aerumnam dictis adlevans
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Convertat, clade subita frangatur sua,
Ut illa ad alios dicta et praecepta excidant.

(Cic. przytacza urywek z zaginionej tragedii Sofoklesa, *Trag. Gr. fragm.* 662.)

s. 39/18—25 (II 6, 13—20): Ále byś ... z sobą bierze — parafraza Hor. *Carm.* I 24, 13—20:

Quid? Si Threicio blandius Orpheo
Auditam moderere arboribus fidem,
Num vanae redeat sanguis imagini,
Quam virga semel horrida

Non lenis precibus fata recludere
Nigro compulerit Mercurius gregi?
Durum: sed levius fit patientia
Quidquid corrigere est nefas.

Por. KochTr 14 wraz z kom. II.

Pieśń II 7

Komentarz I

s. 40/1 (II 7, 1): Słóńce pali, á ziemiá idzie w popiół — *słońce pali* — fraza potwierdzona w materiałach Sl. XVI, zob. np. GostGosp 116: *bo [bydło] nie będzie jádło,*

OBJAŚNIENIA

gdy słońce pali; iść w popiół — 'palić się', zob. po Kochanowskim GórnTroas 51: *to, co w popiół poszło*, zob. też częsty podobny zwrot np. MycPrz I [D]: *Żeby w popiół nąszych dobr już nie obracano*.

s. 40/2 (II 7, 2): *Świata nie znać w kurzawie* — *nie znać czegoś w czym* — 'coś jest niewidoczne spoza czegoś', zob. podobnie GórnTroas 9: *Nieba nie znać przed [= z powodu] dymem; swiata nie znać* — zob. 85/16 (Pam 178), przykładów tej frazy z innych autorów w materiałach Sł. XVI nie znaleziono; *kurzawa* — 'tumany pyłu', zob. Oczko 26v: *głowie wiatr z kurzawą zawądzi*.

s. 40/3 (II 7, 3): *dnem uciekają* — może 'wysychają wsiąkając w dno' lub 'ciekną po dnie cienką strużką', nie potwierdzone w materiałach Sł. XVI, por. jednak *ciec czym* ['którędy'] w Sł. XVI s.v.; *uciekać* może nawiązywać znaczeniowo do *ciec* (którego jest pochodną słowotwórczą); odstępowanie wód określono tym czasownikiem już w *Psalterzu florjańskim*, zob. też KochPs 155: *Wody spádły, á morze ná dól uciekádo*.

s. 40/4 (II 7, 4): *zágorzálé ziólá dźdźá z niebá wołájá* — *zágorzály* — 'spalony słońcem', zob. Cn. Th.: *Zágorzálé drzéwo, ziele* — *Retorrída arbor*, może też 'chory od upału', zob. Mącz 398c: *Solatus* — *Ná slóńcu zágorzály, chory od gorácości slóńecznej; wołáć dźdźá* — zob. tenże zwrot w innym sensie Mącz 504a: *Wroná woła deszczu, to jest známionuje deszcz*, zob. też KochFr 125: *Tobie ziemiá spalona ... Modli się dźdźá*.

s. 40/5 (II 7, 5): *z flászą do studniéj* — zapewne: aby wychłodzić wino.

s. 40/7 (II 7, 7): *Od gorácego látá* — *gorące lato* — wyrażenie notowane w Sł. XVI kilkakrotnie, zob. np. RejZwierc 109: *gdy przydzie ono gorące lato ...*

s. 40/8 (II 7, 8): *list* — 'liść', zob. np. FalZiol III 2a: *To ziele ... jest podobne listem listowi włoskiej cebuli*.

s. 40/10 (II 7, 10): *umysł trapióny* — *umysł* — 'myśli', zob. LibLeg 10/96: *ten zły umysł [= zamiar] z umysłu swego wyrzucilismy; trapióny* — 'smutny', zob. np. BielKom F4v: *Wszystki rzeczy z czássem precz záchodzą, Nam ná świecie trapióną myśl rodzą*.

s. 40/11 (II 7, 11): *troski nieuspioné* — prócz tego zob. KochFr 68: *Serce mi ... zárły troski nieuspioné*.

s. 40/12 (II 7, 12): *podájá zá Morze Czerwóné* — *podawać* — 'przekazywać', zob. np. SkarŻyw 102: *biskupom go ku straży jednemu po drugim podájá; zá Morze Czerwóné* — być może w znaczeniu 'bardzo daleko', zob. BielSen 13: *Wyżeńmy [nieprzyjaciół] z Europy w Kákauzyskie gory, Álbo precz zá Grecyjá i Czerwone Morze*.

Komentarz II

Pieśń zawiera motywy z Hor. *Carm.* I 17, I 26, I 32, II 3, II 11.

s. 40/1—4 (II 7, 1—4): *Słóńce ... wołájá* — ten sam motyw upalnego lata szczególnie rozbudowany został w KochLyr Ode 5, 1—8:

Firleu, iam rapido sole calet Leo
Admotisque furit noxius ignibus
Aestu flumina anhelo
Decrevere rapacia.
Agros et siluas dira premit sitiſ,
Aurarumque silent flabra fugacium:
Solis densa cicadis
Arbusta undique personant.

s. 40/5—8 (II 7, 5—8): *Dzieci ... zapłátá* — podobne nawoływania do krzepienia

się w cieniu winem por. np. Hor. *Carm.* I 17, 17—18, 21—22; II 3, 9—14; II 11, 13—17; motyw rozbudowany (za Hor. *Carm.* II 11) w KochLyr Ode 5, 9—20 (9—12 i 17—20):

Hic, o qua platanus brachia porrigit,
Atque ictus calidi sideris igneos
Parvipendit, amicta
Spisso tegmine frondium

...

Custos sepositi villica Massici,
Fumoso prope deme picem cado,
Et rorantibus hauri
Divinum laticem scyphis

s. 40/9—10 (II 7, 9—10): Lutni moją ... trapióny — podobna apostrofa por. Hor. *Carm.* I 32, 14—16:

o laborum
Dulce lenimen mihi cumque salve
Rite vocanti

s. 40/11—12 (II 7, 11—12): Á troski ... Morze Czerwóné — por. Hor. *Carm.* I 26, 1—3:

tristitiam et metus
Tradam protervis in mare Creticum
Portare ventis

Pieśń II 8

Komentarz I

Pieśń drukowana jest jako wstęp do KochWr w wydaniu osobnym w drukarni Łazarzowej, 1587. Dotyczy bezkrólewia po Henryku Walezym. Por. komentarz do tej pieśni w tomie VII (*Poezja polityczna. Proza, cz. 2*) niniejszej edycji.

s. 40/14 (II 8, 1): Nie frásuj sobie, Mikołáju, głowy — *frasować głowę* — zwrot utarty, zob. np. RejJóz N2v: *A o což to narzekasz, ocz głowę frasujesz*, zob. też KochFr 46: *Nie frásuj sobie, przyjacielu, głowy*; Mikołáju — chodzi o Mikołaja Firleja, starostę kazimierskiego, zob. *Polski słownik biograficzny*, t. VII, s. 12—15.

s. 40/15 (II 8, 2): dekrét — także 'wyrok boski', znaczenie potwierdzone licznymi zapisami w Sl. XVI, zob. np. RejAp 31: *nie mmimaj, nędzniku, ábyć to Pan był omyłny w dekreciach swoich*.

s. 40/17 (II 8, 4): w dyjámentcie twárdym wykowány — *dyjament* — zob. 1/10 (I 1, 5) i kom. I; *dyjament twardy* — zob. toż wyrażenie w innym sensie przenośnym GórnDworz Bb5: *áby ... te ták twárde dyjámenty skruszył*, zob. też KochFr 74: *Bo ten [zał] w twárdym dyjámentcie ryto*.

s. 40/18 (II 8, 5): z pół- lub nocy, lub dnia, nie ze wschodu Áni czekajmy páná od zachodu — z pół- lub nocy, lub dnia — 'z północy lub z południa'; kandydatów do polskiej korony szukano zarówno na północy (król Szwecji Jan III Waza, ożeniony z Jagiellonką), na południu (Stefan Batory, książę Siedmiogrodu), na wschodzie (Iwan Groźny lub jego syn Fiodor), jak i na zachodzie (cesarz Maksymilian lub jego syn), zob. Czubek, zwłaszcza s. 408—429: *Dialog księdza biskupa, pana wojewody, posła, dworzanina, ziemianina o tym, kogoby na królestwo obrać*.

s. 40/21 (II 8, 8): Latwie Ōn ludzkie sercá spráktkuje — *spráktkować* — 'przeciágnáć na swojá stroné', zob. Sz. Starowski, *Reformacja obyczajów polskich*, b. m. i r., s. 181: *Wpadł Gustaw do Inflant, przez pewne osoby wprzódy sobie Ryżany spráktkowiawszy* (cyt. za Lindem).

s. 40/22—25 (II 8, 9—12): Tenże nam mimo znájomszé sásiády, W śmiech obrociswzy nászé ploné rády, Przywiódl byl królá z dálekiéj kráiny, Po którym wrychle miał usiéść kto iny — znájomszé sásiády — dotyczy prawdopodobnie kandydatów do tronu: Fiodora, syna Iwana Groźnego, i obu Habsburgów; *w śmiech obrocić* — zwrot mający dość liczną dokumentację w materiałach Sl. XVI, zob. np. BielKron 193v: *Luter jego písanie w śmiech obrocił písaniem swoim*, zob. też KochPs 19: *W śmiech to sobie obracáli; plony* — 'próźny, nieważny', zob. np. SkarŻyw 13: *Plelitwé báśni i rozmowy plonne i uszu się jej dotknáć nie mogly*, w ModrzBaz jako odpowiedniki lac. *vanus, futilis, inanis*, zob. też KochTr 8: *Mátczyné dáry ploné*; królá z dálekiéj kráiny — Henryka Walezego; jego pochodzenie z kraju nie sásiádującego z Polská stanowiło w kampanii elekcyjnej czésty argument na jego korzyść; o odległości kraju jego pochodzenia zob. np. Czubek 623: „...aby ten pan [Henryk Walezy] obojga tego tak odleglego królestwa królem byl...”; *usieść* — 'zasiáść na tronie', zob. np. OrzRozm C3: *Mály czlowiek deszpot ... usiadł pánem ná Woloszech*.

s. 40/26—27 (II 8, 13—14): Gdzie ony zloté góry nieprzebráné? Gdzie Gaszkonowie i wojská ubráné? — zob. m.in. BielKron 1597, 697—698: „Áby król fráncuski ná wojnę moskiewská cztery tysiące Gwaskonow posláł i ná sześć miesiécy zóld im záplácił, á król potym' żeby im z skrzyńki swej plácił!"; *zloté góry* — wyrażenie utarte, zob. BierEz L4v: *Zlote gory obiecujá; ubrany* — 'uzbrojony', jak w ModrzBaz 115: *roty i lekko, i ciéżko ubráné mieć*.

s. 40/28 (II 8, 15): W co poszly działá i nászé turnieje? — W co poszly — zapewne nawiązanie do zwrotów typu *pójść w niwecz* 'zmarnować, się', np. ActReg 55: *wielkie moje uczynności w niwecz poszly*, lub *pójść w śmiech* (GórnRozm E4v); *dziála* — metonimiczne użycie w znaczeniu 'strzelanie z dział', na które brak poza tym poświadczenia w Sl. XVI; *turnieje* — odnosi się zapewne do wszystkich zabaw i gier związanych z koronacją, zob. np. BielKron 1597, 707: „w niedzielę zapustná koronacja przypádlá ... stámtádl [z rynku] szedzy byl [król Henryk] ná weselu Andrzejá Zborowskiego..., gdzie i ná gonitwy pátrzal. Názájutr zásię byly gonitwy ná zamku”.

s. 40/29 (II 8, 16): Wiatrem nádziané puknęly nádzieje — *wiatrem nádziány* — wyrażenie przysłowiowe, zob. N. ks. przysl. z dokumentacją od 1575, zob. też KlonFlis H2: *Jesli zá żyto odniesiesz nádzieje Wiatrem nádziane*; *puknąć* — 'pęknąć', zob. SienLek 163: *warz to ták dlugo, áż ziárná jęczmienné pukná*.

s. 41/1—4 (II 8, 17—20): Fortuná ... sie obráćájá — motyw niepewności przyszelego losu zob. kom. I do 10/22—23 (I 9, 17—18).

s. 41/1—2 (II 8, 17—18): Fortuná nawy ... spráwuje, ... zwycięstwem száfuje — *nawy spráwować* — 'kierować okrętami', zob. BierRozm 25: *koję spráwował; száfować* — 'rozporzádzáć jakimikolwiek dobrami', zob. np. Rej]óz L3: *Abyś ... wiernie pana swego tym skarbem száfował*, też z rzeczownikiem abstrakcyjnym, zob. KłosAlg A4: *Pállás, páni wszech náuk, mądrosćjá száfuje; száfować zwycięstwem* — nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 41/3 (II 8, 19): Onéj rákosze ... sluchájá — zaimek *on (onego)* dość czésto w XVI w. równoznaczny z *on (jego)*, zob. np. OrzQuin Yv: „... bioráć té tákowé zdrowé rzeczy przedsię i oné miédy sobá ... rózbierájáć; *rakosz* — to samo co 'rokosz', zob. BielKron 423v: „rycerstwo jezdzájáć sie ná osobne miejscá w polách ... w rádę wstępowáli,

co zowiemy rakosze”, Cn. Th. s.v. odsyła do kaptur, gdzie czytamy: „Spiknienie stanów po śmierci królewskiej na obronę królestwa, i rządu, i sprawiedliwości”.

s. 41/4 (II 8, 20): rady wspak się obracają — *radę* — ‘zamysły’, zob. 3/21 (I 2, 16); *wspak się obracać* — ‘mieć przeciwne skutki’, zwrot często notowany, zob. np. RejPos 290: *omyłne wynalázki [= wymysły] wásze muszq sie wam wspak obrocić*.

s. 41/5 (II 8, 21): wywody na stronę — w materiałach Sl. XVI częste zwroty typu *odłozyc, puszczac na stronę* w znaczeniu ‘przestać się czymś zajmować’, jak w SkarŻyw 92: *Już dziś niemasz zábaw, wołania, miésa siekania ... wsztyko ná stronę poszlo*.

s. 41/6—8 (II 8, 22—24): w polu na słupie koronę Zawieśmy ... jeśli nie mędrszemu, Niech ją da Szczęście przynamniěj rętszemu — zdobycie korony przez zwycięstwo w wyścigach do mety jest aluzją do sytuacji opisanej w 12/18—20 (I 10, (30—32), zob. kom. I; *rętszy* — ‘szybszy’, stopień wyższy od *rączy*, zob. z drobną różnicą fonetyczną PaprPan G4: *W potrzebie niż Gwałtwagnus ujrzycie [go] ręczszego*, zob. też M. Cygański, *Myslistwo ptaszę*, Kraków 1584, s. E4: *z owym rętszym chártem*.

Komentarz II

s. 40/17 (II 8, 4): w dyjámencie — por. Erasmus *Adag.* I 7, 43: *Adamantinus (pro eo quod est infatigabilis)*.

s. 40/23 (II 8, 10): W śmiech obrociwszy naszé ploné rady — por. Erasmus *Adag.* III 5, 29: *Inania consilia*, oraz III 8, 7: *inanis conatus*. Por. też KochFor 23, 8—9: *inanes Et curas et spes hominum*.

s. 40/26 (II 8, 13): złoté góry — zwrot przysłowiowy, por. Erasmus *Adag.* I 9, 15: *Aureos montes*.

s. 40/29 (II 8, 16): Wiatrem nádziané ... nádzieje — zwrot przysłowiowy, por. Erasmus *Adag.* III 7, 45: *Tenuis spes*, oraz IV 3, 86: *Non semper erit aestas*. Por. też KochEl III 3, 3: *vota irrita*.

s. 41/1—3 (II 8, 17—19): Fortuná ... słuchają — podobnie o Fortunie mówi Hor. *Carm.* I 35, 6—16.

s. 41/4 (II 8, 20): ludzkie rady wspak się obracają — por. KochFor 41, 1: *Multa potest etiam praeter spem vertere daemon*.

Pieśń II 9

Komentarz I

s. 41/10—11 (II 9, 1—2): Nie porzucáj nadzieje, Jákoć sie kolwiek dzieje — *porzucáj nadzieję* — zwrot zapisany w Sl. XVI kilkakrotnie, zob. np. RejPs 66: *ále sie zázwždy musiał przed Tobq wstyddć nieprzyjaciel nász porzuciuszy nádzieję swoję*; całość notowana jako przysłowie w N. ks. przysl. z dokumentacją od tego miejsca.

s. 41/12 (II 9, 3): nie już sólńce ostatnié záchodzi — *nie już* — ‘jeszcze nie’, zob. np. RejPos 259v: *słyszysz od Pána swego, iż nie już wnet koniec*; *ostatnie* — ‘po raz ostatni’, zob. np. SkarŻyw 599: *gdy już Pan ostatnie się wsztykim ukazawszy w niebo wstq-pił*.

s. 41/13 (II 9, 4): po złéj chwili piękny dzień przychodzi — *zła chwila* — wyrażenie dosyć częste w Sl. XVI, zob. np. RejWiz 125v: *upátruje z gory, gdzieby domek użrzał, Áby wždy przez złq chwilę w ciszy gdzie usiedział*; o przeplataniu się nieszczęścia i szczęścia zob. kom. I do 10/18—21 (I 9, 13—16), zob. też kom. II.

s. 41/15 (II 9, 6): zimné czásy — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. BielKron 327v: *gdy zimne czásy zászły, od Wrocławia odstąpili*.

s. 41/16 (II 9, 7): krasę ... utracili — zwrot kilkakrotnie notowany w Sl. XVI, zob. np. FalZioł II 15d: *Wodka, która przywraca straconą krasę na obliczu*.

s. 41/17 (II 9, 8): śniegi polą ... przykryły — zob. podobny zwrot po Kochanowskim, GórnTroas 12: *dziesięćkroć Idą się okryłá Śniegiem*.

s. 41/19 (II 9, 10): z nienaglą — 'stopniowo', zob. 7/15 (I 6, 15).

s. 41/20—21 (II 9, 11—12): ziemią, skoro słońce jęj zágrzeje, W rozliczne bárwy znowu sie odzieje — *słońce zágrzeje* — fraza notowana w materiałach Sl. XVI, np. Leop 2. Esdr 7/3: *Nie otwierajcie bron jerozolimskich, aż czyście słońce zágrzeje*, też o ziemi na wiosnę, zob. M. Cygański, *Myślistwo ptasze*, Kraków 1584, s. H2: *wiosnę skowronek opiewa, Kiedy słońce już ziemię zágrzewa*; ziemią ... W ... bárwy ... sie odzieje — brak podobnej frazy w materiałach Sl. XVI przed Kochanowskim; *odziać się* w tym znaczeniu zob. 33/3 (II 1, 55) i kom. I, zob. też KochFr 69: *Miło pátrząc ná łąki, kiedy się odzieją*, oraz KochFrag 20: *drzewá, które teraz odziały sie w liście*, po Kochanowskim zob. np. WitosłLut A2v: [górá] *odziana ziołmi*; *rozliczne barwy* — wyrażenie kilkakrotnie notowane w Sl. XVI, np. BierEz N4v: *mam pierze táko śliczne, Ná sobie bárwy rozliczne*.

s. 41:22 (II 9, 13): Nic wieczného ná świecie — wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. świat z dokumentacją od tej pieśni, zob. też BielKron 79v: *nic wiecznego pod słońcem*.

s. 41:23 (II 9, 14): Rádość sie z troską plecie — wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. świat z dokumentacją od KochOdpr (1578).

s. 41/24 (II 9, 15): kiedy jedná weźmie moc náwiętszą — zwroty *brać, wziąć* + rzeczownik odczasownikowy, który narzuca znaczenie całemu zwrotowi, częste w materiałach Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 52: *iż tá wáddá w krześcijáńskich rzeczáchpospolitych ták moc wzięłá [:= wzmocniła się] ...*; zob. też inne zwroty, jak np. *brać naukę* 'uczyć się' (Sarn-Stat 909), *wziąć jedność* 'zjednoczyć się' (KwiatOpis [C]2) i podobne.

s. 41:25 (II 9, 16): masz ujźrzć — 'na pewno ujrzysz', zob. np. RejJóz K8v: *poznam li twą życzność, ma-ć na dobre wynić*, zob. podobne użycia Sl. XVI s.v. mieć, znac. II. 2.A.

s. 41:28—29 (II 9, 19—20): kiedy go Fortuná omyli, Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli — *omylić* — 'zwieść', jak np. BielKron 108: *nie możemy wászym obietnicám gólym wierzyć, gdyście nas już nie raz imi omylili, śluby i przysięgi swoje w nitwecz obročili*, zob. też KochTr 12: *Omyliłás mię jáko nocny sen znikomy; fortuna omyli w znaczeniu 'szczęście opuści'* zob. KochCn B4v: *jáko namniej fortuná zmyli ... , áni wiedzieć, gdzie się [pochlebcy] podzieją*, też wyrażenie *fortuna omylna*, np. RejZwierc B4: *fortunie omylnej też nie zázwdy dufaj*; *głowę zwiesić* — zwrot częsty w Sl. XVI, zob. np. BielKron 314: *ktorzy jecháli zwiesiwszy głowy do domu z poselstwem niewdzięcznym*; *powagę zmylić* — zwrotu takiego nie notuje poza tym Sl. XVI, prawdopodobnie znaczy on 'uchylić własnej powadze', jak w podobnym zwrocie *stan zmylić*, RejRozm 395: *Bo i w karczmieć to więc bywa, Iż sie chłop krolem nazywa ... , Barzo więc krol swoj stan zmyli, Bo kiedy go korunują, Szpetnie mu po łbie harcują*.

s. 42/1—2 (II 9, 21—22): ná szczęście wszelákie Serce ma być jednákie — wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. szczęście z dokumentacją od 1570 r.; zob. też kom. I do 11³—4 (I 9, 27—28).

s. 42/3—4 (II 9, 23—24): Fortuná w żywe oczy szydzi: To dá, to weźmie — *w żywe oczy* — wyrażenie utarte, zob. RejKup r8v: *W żywe oczy pochlebuję*; *fortuna szydzi* — frazy takiej nie notuje poza tym Sl. XVI; *Fortuná ... weźmie* — zob. 35/12 (II 3, 7) i kom. I.

s. 42/5—6 (II 9, 25—26): nie miéj zá stráconé, Co może być wróconé —

jest odwróceniem przysłowia o odwrotnej treści, że co raz stracone, nie wraca, zob. N. ks. przysl. s.v. słowo: Słowo wyrzeczzone, dziewictwo stracone i czas, który minie, z wodą co uplynie, nigdy się nie zwracają, z dokumentacją od 1618 r.

s. 42/7 (II 9, 27): wywrócić w godzinie — zob. 16/8 (I 14, 12) i kom. I.

Komentarz II

s. 41:10—11 (II 9, 1—2): Nie porzucaj nadzieje ... dzieje — podobnie radzi Hor. *Carm.* I 7, 27: Nil desperandum, por. również Erasmus *Adag.* I 8, 64: Spes servat affictos.

s. 41:12—13 (II 9, 3—4): Bo nie już słońce ... przychodzi — por. Hor. *Carm.* II 10, 15—18:

Informes hiemes reducit
Iuppiter, idem

Submovet. Non si male nunc, et olim
Sic erit

Por. też Publil. *Sent.* 186: Dies quandoque noverca, quandoque est parens. Zwroty określające ciągłą odmianę losu (zła na dobro) zestawil Erasmus w *Adag.* I 8, 65, m. in.: Nunc pluit et claro nunc Iuppiter aethere fulget.

s. 41:14—17 (II 9, 5—8): Pátrzaj ... przykryły — ten sam obraz zawarł Hor. w *Carm.* I 9, 1—4, por. imitacja tej ody KochPieś 15/26—29 (I 13, 1—4) wraz z kom. II oraz KochPieś 3/6—9 (I 2, 1—4) wraz z kom. II.

s. 41:18—21 (II 9, 9—12): Po chwili ... odzieje — ten sam motyw por.: Hor. *Carm.* I 4, 1—4; IV 7, 9—12; IV 12, 1—4. Motyw: zmienia się los, jak zmieniają się pory roku, por. KochFor 89, 4: Quin et ver rediit canaque fugit hiems. Podobnie Erasmus *Adag.* II 4, 89: *Ver hiemem sequitur* (gdzie zebrano tego typu określenia).

s. 41:22—23 (II 9, 13—14): Nic wieczného ... plecie — zwrot przysłowiowy, por. m. in.: Plaut. *Cist.* 194: ut sunt humana nihil est perpetuum datum; Plaut. *Curc.* 189: Nulli homini est perpetuum bonum; Plin. *Nat.* XXVII 3, 9: Malum quidem nullum esse sine aliquo bono; Phaedr. *Fab.* IV 16, 10: Totam quia vitam miscet dolor et gaudium; por. też Ter. *Eun.* 276: Omnium rerum ... vicissitudost, Prop. II 8, 7: Omnia vertuntur. Ten sam motyw por. KochEl I 12, 36: Tam nihil est constans, tam solidumque nihil.

s. 41:24—25 (II 9, 15—16): Á kiedy ... naprędszą — nawiązanie do Cic. *Pis.* 10, 22: Fortunae rotam pertimescebat; podobna myśl u Publil. *Sent.* 189: Fortuna vitrea est; tum cum splendet frangitur. Ten sam motyw w KochEl II 4, 23—24:

Demens, ah demens, qui vento flante secundo
Non videt alternas pone venire vices

oraz I 14, 15—16:

At tu fortunae nimium ne fide secundae
Quisquis es, incerto vertitur orbe dea.

s. 41:26—27 (II 9, 17—18): Ále człowiek ... dzieje — nawiązanie do przysłowia Publil. *Sent.* 173: Fortuna nimium quem fovet, stultum facit; por. też Erasmus *Adag.* III 9, 92: Fortuna reddit insolentes; III 10, 7: Inevitabile fatum; IV 10, 19: Fors domina campi.

s. 42/1—2 (II 9, 21—22): Lecz ... jednákié — nawiązanie do Hor. *Carm.* II 3, 1—4:

OBJAŚNIENIA

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia

oraz do *Carm.* II 10, 13—15:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

Por. także KochEl II 10, 6: Quicquid iussisset fors inimica, tuli; III 8, 33: Ergo cum toties fortunam expertus utramque; IV 2, 85—86:

Rebus in adversis idem laetisque fuisti
Pectoris unus erat sorte in utraque tenor.

s. 42/3—4 (II 9, 23—24): Bo z nas ... widzi — nawiązanie do myśli Hor. *Carm.* I 34, 14—16; I 35, 1—4; III 29, 49—52. Por. też Publil. *Sent.* 259: Fortuna levis est: cito reposit, quae dedit. Podobne zwroty zebrał Erasmus *Adag.* III 6, 69: *Fortuna volubilis.*

s. 42/7—8 (II 9, 27—28): Siłá ... nie záginie — podobne wypowiedzi por. Hor. *Carm.* I 9, 9—12.

Pieśń II 10

Komentarz I

Pieśń pierwotnie opublikowana w *Pieśni trzy*, [Mikołaj Szarffenberger], Warszawa 1580, gdzie jest zatytułowana *O uczciwej małżonce*. Całość nawiązuje do biblijnych pochwał żony, zob. Prov 31 i Eccli 26. W literaturze pol. pochwała żony ma poprzedniczkę w tekście nieznanego autora, powstałym prawdopodobnie między 1548 a 1555. Tekst ten zawiera m.in. taki fragment:

K temu komu to Bóg dał, iż ma z wstydem żonę,
Która na to pieczę ma, by nie szło na stronę,
A dziatki piękne rodzi, z dusze go miłując,
A kiedy on na polu, przeń wszystko gotując,
Z taką jeźli mało wziął albo tyż nic złota,
Tedy go to bogaci rodziców jej cnota.
To k temu, iż nie będzie chciała mężem rządzić,
Ani od przystojeństwa do śmierci zablądzić,
Z tą na poły rozdzieli smutek i wesele,
A szczęśliwszy jest niż ten, co wziął z żoną wiele.
Patrząc na swe dzieteczki, serce sie w nim śmieje,
A iż go w nich pocieszy Bóg, jest ty nadzieje

(tekst cytujemy za: Kot, 1937, s. 35); ideał żony-gospodyni zob. też E. Otwinowski, *Opisanie pobożnej i statecznej żony i dobrej gospodyni* (tekst zob. przedruk z wyd. 1589, Kot, 1937, s. 129 i nn.).

s. 42/10 (II 10, 1): sławy dostać — zwrot często notowany w Sl. XVI, zob. np. Prot E: *Przyrodzonym dowcipem wielkiej sławy dostał.*

s. 42/11 (II 10, 2): rządem — 'umiejętnym zarządzaniem', zob. np. (w sprawach państwowych) KlonKr wstęp A2: *Wojewod zaś dwánaście po wtore rządziło, Lecz im,*

jako i pierwszym, na rządzie schodziło, lub (w gospodarstwie) Prot C4: Tu jest folwark niemący, dobytku w nim siła, Ale rządu nie widzę.

s. 42/12 (II 10, 3): ozdobi — ‘uświetni’, częste użycie przenośne, zob. np. RejZwierc 219v: *Potomek zacny ozdobi swe przodki.*

s. 42/14—17 (II 10, 5—8): Kto z gospodarstwá ... Zginać wszystkiemu — pochwała pracowitej żony zob. Prov 31/13—16 i 31/27, np. BibRadz Prov 31/27: „Opátruje rząd domu swojego, á chlebá swego nie używa w próżnowaniu”.

s. 42/18—21 (II 10, 9—12): Żoná uczciwa — ozdobá mężowi ... swého mężá oná Głowy koroná — *uczciwy* — może ‘cnotliwy, obyczajny’, jak w SkarŻyw 36: *Jáko widzisz, ná tę uczciwą żonę [= kobietę] to dopuścił, iż nabożeństwo swoje zwykle i chodzenie do stołu Bożego opuścił; mężá ... Głowy koroná* — zob. Leop Prov 12/4: *Niewiásta pilna jest koroná mężowi swemu*, najstarszy zapis zob. wiersz Sloty *O zachowaniu się przy stole: Boć jest korona czsna pani*; zob. też pochwała dobrej żony RejZwierc 34v marg: „Żoná dobra dar boży”.

s. 42/22—25 (II 10, 13—16): Oná mężowym kłopotóm zabiéga I jego wczásu ná wszystkim przestrzéga, Oná wywabić troskę umié z głowy Słodkiémi słowy — por. Leop Eccli 26/1—2: „Niewiásty dobrej blogosláwiony jest mąż, ábowiem liczbá lat ich jest dwoista. Niewiásta mocna mężá kocha á látá żywotá jego w pokoju nápełni”; *zabiégać* — ‘zapobiegać’, zob. MycPrz I C4: *Przed czásemci chorobom trzeba więc zabiégać; wczásu przestrzégać* — zob. 1/19 (I 1, 14) i kom. I; *na wszystkim* — ‘pod każdym względem’, zob. np. BielKron 289v: *ziemiá ná wszystkim stála sie ozdobiéjsza i obfitsza; wywabić troskę* — jedyny zapis tego zwrotu w materiałach Sl. XVI; *słodkie słowa* — wyrażenie wielokrotnie potwierdzone w materiałach Sl. XVI, zob. np. SkarŻyw 596: [Chrystus] *náuczal lud słodkim á dusze ożywiájącym słowem swoim.*

s. 42/27 (II 10, 18): skąd rostą pociechy osobné — *rość* — przenośnie ‘powstawać, pochodzić’, zob. 28/10 (I 24, 38) i kom. I, zob. też KochPs 20: *Stądże mi róście rádość; osobny* — ‘szczególny’, jak w RejWiz 64: *Uźrzal zamek nd gorze osobnej piękności.*

s. 42/28 (II 10, 19): upátrują — ‘oczekują’, zob. np. RejZwierc 89v: *choć już będzie i málo pożytkow upátrował sobie z tego.*

s. 43/1—2 (II 10, 21—22): Trzykróć szczęśliwy, którému Ty zdárzysz Ten związek — *trzykróć szczęśliwy* — podobna konstrukcja wyrażania emocji zob. RejWiz 92: *Owa trzykróć biedáz mnie*, zob. też SzarzRyt B4v: *Trzykróć szczęśliwy, który ciebie, Pánie, Zna ...; zdarzyć* — ‘poszczęścić w czymś’, zob. np. ModrzBaz 36v: *dzięki wielkie Pánu Bogu máją być czynione i modlitwy przydawáne, áby nowym małżonkom zdárzył [fortunen] ten stan żywotá náświętszy.*

s. 43/2—3 (II 10, 22—23): zły towarzyszy Odéjmie wszystko — zob. Leop Eccli 25/16: „Lepiej jest mieszkać ze lwem álbo z smokiem, niżli ze złá niewiástá”; *towarzysz* — ‘żona’, zob. 39/16 (II 6, 11) i kom. I; *odjáć* — ‘zabrać, pozbawić’, np. Leop Gen 31/16: *Bog odjáł [tulit] bogáctwá ojca nászego.*

s. 43/3—4 (II 10, 23—24): troski w pół wieká Zgryzą człowieká — *w pół wieká* — ‘w połowie życia’, zob. KochPs 152: *Nie bierz mię ... w połowicy wieká*, zob. też podobnie w tym samym znaczeniu KochFrag 52: *W pół krésu nie byłá, Kiedy cię twojá biedná Hánná upuściłá; zgryzić* — ‘udręczyć’, zob. Mącz 100a: *Exedunt animos aegritudines — Choroby człowieká zgryzją, to jest utrapią*, a także Górndworz Dd4: *ktora to jej [ukochanej] postává ták bárzo zgryzie człowieká, iż ... znowu rzewno plákáć, znowu srodze siebie przeklináć ... i ine rzeczy dziwne czynić musi.*

Komentarz II

Pieśń została oparta na starotestamentowej pochwalie żony w Prov i Eccli.

s. 42/12—13 (II 10, 3—4): Lecz jesli ... robi — nawiązanie do Prov 12/4: Mulier ... putredo in ossibus eius, quae confusione res dignas gerit.

s. 42/14—17 (II 10, 5—8): Kto z gospodarstwá ... wszystkiemu — por. Prov 31/13—27, gdzie te same myśli.

s. 42/18—20 (II 10, 9—11): Żoná ... wszystek — por. Prov 31/11: Confidit in ea cor viri sui et spoliis non indigebit.

s. 42/20—21 (II 10, 11—12): swégo mężá ... koroná — por. Prov 12/4: mulier diligens corona viro suo; por. też Eccli 26/21: mulieris bonae species in ornamentum domus eius, oraz Eccli 26/24: Fundamenta aeterna supra petram solidam, Eccli 26/23: Columnae aureae super bases argenteas; por. również Eccli 25/11 i 26/3.

s. 42/22—23 (II 10, 13—14): Oná mężowym ... przestrzégá — por. Eccli 26/19, gdzie taka sama pochwała żony.

s. 42/26—27 (II 10, 17—18): Oná dziateczki ... pociechy osobné — por. Hor. Carm. IV 5, 21, gdzie podobna myśl: Nullis polluitur casta domus stupris.

s. 42/26—29 (II 10, 17—20): Oná dziateczki ... Dziedzicá pewni — por. Prov 31/28—29, Hor. Epod. II 39—40: Quodsi pudica mulier in partem iuuet Domum atque dulces liberos.

s. 43/1—2 (II 10, 21—22): Trzykroć ... Pánie — por. Prov 19/14: a Domino autem proprie uxor prudens; w Hor. Carm. I 13, 17 podobne wyrażenie: Felices ter et amplius.

s. 43/2—4 (II 10, 22—24): zły towarzyszy ... Zgryzą człowieká — por. Eccli 25/29, gdzie podobna refleksja.

Pieśń II 11

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. Carm. II 3, zob. kom. II.

s. 43/6—7 (II 11, 1—2): Státeczny umysł ... záchowác, Jesli cię pocznie nieszczęścié frásowác — zmiana sie pierwodruku na cię ze względu na sens; *státeczny umysł* — wyrażenie notowane w materiałach Sl. XVI, np. LubPs bbv marg: *Státeczny umysł jáki ma być w wiernym, áby sie nie dał uwodzić obłédnym náukám śwíatá tego*; pocznie nieszczęścié frásowác — inne podmioty abstrakcyjne przy czasowniku *frasowác* w Sl. XVI, np. *miłość* (RejJóz D4), *grzechy* (LubPs E3v), *gniew Boga* (LubPs K3), zob. też KochFr 68: *Nie ták by mié nieszczęścié moje frásowáło*.

s. 43/8—9 (II 11, 3—4): góry nie rádzęć wylátác, Kiedy sie Szczęścié z tobá imie brátác — *góré wylátác* — 'pysznić się', zob. np. CzechEp 411: *ci rzymscy biskupowie misko ná ten czás latájác, jeszcze nie wylecieli byli gory*; imie — od *jáć* lub *jáć się*, oba czasowniki w tym samym znaczeniu 'zacząć', zob. liczne przykłady w Sl. XVI s.v. *jáć* i *jáć się*; *bratać się* — w Sl. XVI prócz tego jeszcze tylko raz z CzechEp 89: *Ponieważ wiernemu żadnemu nie przystoi brátác się ze złymi uczynkami ciemności*.

s. 43/10 (II 11, 5): Śmierci podległy — 'śmiertelny', wyrażenie notowane w materiałach Sl. XVI, np. CzechEp 301: ... [nie Boga], *ktory śmierci i powstániu z niej nie podległ, ále człowieká, śmierci i powstániu od niej podległego*, zob. też KochPs 16: *Człowiek śmierci podległy*.

s. 43/11—12 (II 11, 6—7): Choć ... Chocia — zob. w znaczeniu ‘czy ..., czy ...; zarówno ..., jak i ...’, np. Prot B4v: *Owa Boże daj szczęście, choć się bić będziemy, Chocia na przywitanie domą zostaniemy*; zob. kom. II.

s. 43/11 (II 11, 6): frásowliwy — ‘pelen trosk’, zob. StrykKron 86: *Bog... lepiej wie, jákom wielką, frásowliwą, przeważną, trudną pracą i węzłowatszą nád on gordyjskiego wozá od Aleksándra rozcięty ... węzeł podjął*; forma wielokrotnie częstsza od *frasobliwy*, zob. Sł. XVI s.v.

s. 43/14 (II 11, 9): przy ciekącym, przezornym strumieniu — *ciekący* — ‘płynący’, zob. np. Mącz 193a: *Licus — Rzeká u Auspurká ciekąca*; *przezorny* — ‘przezroczystry’, zob. np. GostGospPon 170: *miech płynie pod dwor rzeká ... bystra, przezorna*; oba wyrażenia poza tym w Sł. XVI i jego materiałach nie notowane.

s. 43/16 (II 11, 11): beczká leje — fraza nie notowana poza tym w Sł. XVI.

s. 43/17 (II 11, 12): wiek służy, á śmierć nie przyspieje — *wiek służy* — w materiałach Sł. XVI nie odnaleziono poza tym takiej frazy, jest natomiast fraza *lata służyć* w ZbylPrzyg ktv: *á szczęśliwe látá Niechaj ci długo służą; przyspiąć* — ‘przybyć’, zob. np. BierEz B: *gdy k jednej gorze przyspiał*, i przenośnie, np. GórnrRozm Dv: *mistrz inflancki przez spáry ná to pátrząc nie karał, áż pomstá Boża przyspiáłá*.

s. 43/18 (II 11, 13): Postąpisz — ‘ustąpisz’, zob. np. BielKron 350: *iż mu postąpił z tego páństvá Włodzimierz, á sam szedł ná Peredslaw*.

s. 43/19 (II 11, 14): gmáchów — ‘pokoi’, zob. 36/9 (II 4, 8) i kom. I.

s. 43/20—21 (II 11, 15—16): co zebránia twégo kolwiek będzie ... przyszły namiastek osiędzie — co ... kolwiek — ‘ilekolwiek, tj. wszystko’, w składni z dopełniaczem zob. np. BielKron 286: *cokolwiek dżdzu ná ty gory pada ...*, *splywa álbo do Renu, álbo do Dunáju*; *zebranie* — ‘majátek’, zob. np. SkarŻyw 13: *opuszczájąc dom bogaty i milego ojca, jedyna jego zebránia dziedziczká ...*; *namiastek* — ‘następca’, zob. BielKron 33v: *Áaron i synowie jego to będą spráwować, bo to wieczna słuźbá będzie namiastkow ich*; *osieść* — ‘posiąść’, zob. Mącz 45a: *In paternas opes succedere — Osieść ojcowskie dobrá*.

s. 43/22—23 (II 11, 17—18): Bądź sie kto zacnym rodził i bogáтым, Bądź niewolnikiem — u śmierci nic ná tym — *zacny* — ‘wysokiego rodu’, zob. 34/4 (II 2, 12); *zacny i bogaty* — dość częsty szereg, zob. np. SkarŻyw 103: *Jesli já damy zá jákiego bogátego i zacnego, á zlych obyczajów człeká, udřęczy nam corkę nászę*; *nic ná tym* — ‘jest nieważne’, zob. np. KromRozm I Ov: *Nic ná tym, jesli kto z odkrytą álbo zákrytą głową sie modli*; zob. też kom. I do 6/13—15 (I 5, 21—23).

s. 43/24—25 (II 11, 19—20): łós wynidzie, wsiádaj, Wieczny wygnáńcze, áni więc odkłádaj — *los wynidzie* — ‘los padnie’, fraza notowana w Sł. XVI wielokrotnie, zob. np. Leop los 19/17: *Czwarty los wyszedł ná syny Izáchár*; *wsiádaj* — używane jako hasło do wyruszenia w drogę, często o śmierci, zob. np. RejZwierc 207v: *bądź gotow ... by-ć wszytkiego strádác, Bo sie áni obaczysz, kiedyć kazą wsiádác*, zob. też KochFr 73: *Komu się ná śmierć bierze, musi wsiádác zgołá*; *Wieczny wygnáńcze* — możliwe nawiązanie do *Biblii*, gdzie człowiek na ziemi okreśłany jest jako wygnaniec z „ojczyzny niebieskiej”, najwcześniejszy znany nam zapis takiego nawiązania to *Rozmyśłania przemyskie*, wyd. A. Brückner, BPP Nr 54, Kraków 1907, s. 426: „Wierni moi ... mniemają się pątnicy i pielgrzymowie na ziemi”, zob. też np. CzechEp 60: „napospoliciej tulákami, przychodniámi i pielgrzymy nazywa Pismo Święte wierne... chwálce Boże” (z odesłaniem do Gen 47/1, 1. Par 29/15, Ps 38/13, Hebr 11/13), zob. też kom. II.; *odkłádac* — ‘zwlekać’, zob. StrykKron 421: *iż nie to wojennik, co do roku odkłáda i co pogody pátrza*.

OBJAŚNIENIA

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* II 3.

s. 43/6—9 (II 11, 1—4): Státeczny ... brátác — por. Hor. *Carm.* II 3, 1—4:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia

Státeczny umysł — Hor.: Aequam ... mentem (schol.: immutabilem, in nullam partem inclinantem).

pámiećtaj záchowác — Hor.: memento ... Servare.

Jesli cię pocznie nieszczęścié frásowác — parafraza Hor. w. 1: rebus in arduis; Kochanowski parafrazuje myśl Hor. tworząc oddzielne zdanie. Podobnie w. 3—4 są swobodnym omówieniem myśli Hor. w w. 2—4.

s. 43/10—13 (II 11, 5—8): Śmierci ... wesóły — odpowiednik Hor. *Carm.* II 3, 4—8:

moriture Delli,

Seu maestus omni tempore vixeris
Seu te in remoto gramine per dies
Festos reclinatum bearis
Interiore nota Falerni.

Śmierci podlegly — Hor. w. 4: moriture.

człowiecze cnotliwy — wyrażenie to zastępuje imię własne *Dellius* z ody Hor.

Choć ... Chocia — zamiast Hor.: Seu ... Seu.

Choć ... frásowliwy — parafraza Hor. w. 5: Seu ... vixeris 'czy to całe życie przeżyłbyś w smutku'.

wszytek ... wiek — Hor.: omni tempore (*tempus* 'wiek').

Przy dobrym trunku — Hor.: Interiore nota Falerni, co schol. objaśniają jako: vino optimo, praestantissimo.

s. 43/14—17 (II 11, 9—12): Tu ... przyśpieje — parafraza Hor. *Carm.* II 3, 9—16:

Quo pinus ingens albaque populus
Umbram hospitem consociare amant
Ramis? Quid obliquo laborat
Lympha fugax trepidare rivo?
Huc vina et unguenta et nimium brevis
Flores amoenae ferre iube rosae,
Dum res et aetas et sororum
Fila trium patiuntur atra.

przy ciekącym ... strumieniu — Hor. w. 12: Lympha fugax — dosłownie: 'uciekająca, ciekąca'.

w jáworowym cieniu — zamiast Hor. w. 9—11.

Każ wino nosić — tłumaczenie Hor.: vina ... ferre iube.

s. 43/18—21 (II 11, 13—16): Postąpisz ... osiedzie — odpowiednik Hor. *Carm.* II 3, 17—20:

Cedes coemptis saltibus et domo
Villaque, flavos quam Tiberis lavit,
Cedes et exstructis in altum
Divitiis potietur heres.

Postąpisz ... Postąpisz — tłumaczenie Hor.: Cedēs ... Cedēs; z włości drogo zápláconych — zamiast Hor.: coemptis saltibus; z dworu — tłumaczenie Hor.: domo Villaque; gmáchów złoconych — exstructis in altum Divitiis.

przyszły namiástek — Hor.: heres 'dziedzic'.

osiędzie — Hor.: potietur 'zawładnie'.

s. 43/22—25 (II 11, 17—20): Bądź ... odkládaj — odpowiednik Hor. *Carm.* II 3, 21—28:

Divesne prisco natus ab Inacho
Nil interest an pauper et infima
De gente sub divo moreris;
Victima nil miserantis Orci.

Omnes eodem cogimur, omnium
Versatur urna serius ocuis
Sors exitura et nos in aeternum
Exilium impositura cymbae.

Bądź ... Bądź — odpowiednik Hor.: -ne ... an.

zaczynym rodził — Hor.: prisco natus ab Inacho, co schol. objaśniają: Inacho pro nobilitate generis, generosus 'ze szlachetnego rodu'.

Bądź niewolnikiem — Hor.: pauper et infima De gente 'biedny z najniższego rodu' — te określenia Kochanowski zastąpił jednym rzeczownikiem: *niewolnik*.

Czykolwiek naprzód łós wynidzie — nawiązanie do Hor. w. 25—27: omnium ... serius ocuis Sors exitura.

wsiádaj, domyślne: do łodzi Charona — nawiązanie do Hor. w. 27—28: Sors ... nos ... impositura cymbae (schol.: navis Charontis).

Wieczny wygnáńcze — nawiązanie do Hor. w. 27—28: in aeternum Exilium. Nie można tu także pominąć wpływów *Biblij*; zob. kom. I.

Pieśń II 12

Komentarz I

Pieśń ukazała się pierwotnie w *Pieśni trzy*, [Mikołaj Szarffenberger], Warszawa 1580, zatytułowana *O statecznym studze R[zeczy] P[ospolitej]*.

s. 44/1 (II 12, 1): Niémász i po drugi raz niémász wątpliwości — *i po drugi raz* — wyrażenie intensyfikujące, zob. np. RejPs 84: *Smiluj sie i po drugi raz smiluj sie náde mną; niémász wątpliwości* — fraza wielokrotnie potwierdzona w Sl. XVI, przed Kochanowskim tylko w polemikach religijnych, zob. np. CzechRozm 169: *iż ten syn człowieczy Mesyjasz ... známionował, wątpliwości niémász*.

s. 44/2 (II 12, 2): Żeby cnotá miałá być kiedy bez zazdrości — sentencja tu użyta wydaje się wersją przysłowia zanotowanego w N. ks. przysl. w następującej formie: *Cnota ma zawsze nieprzyjaciól, z dokumentacją od XVIII w.*; *nie być bez czegoś* — częsty zwrot w znaczeniu 'nie uniknąć czegoś', zob. np. BielKron 327v: *Ten dobry, cny krol, który pokój milował ..., á wždy nie mogli być przez prześládowania*.

s. 44/3—4 (II 12, 3—4): Jáko cién nieodstępny ciálá nászláduje, Ták zá cnotá w téż tropy zazdrość postępuje — Jáko cién ... nászláduje — podobny sens porównania zob. SeklWyzn 3v: *ktorą [wiarę] krzyż (jako cién słońce) zawždy násláduje*, zob. też KochCn B4v: *pochlebce, pókiś w szczęściu, jáko cién w jáсны dzień, ták cié nászládują; nieodstępny* — przymiotnik nie notowany poza tym w Sl. XVI, w KochSlug

nieodprawy, nie notowane w materiałach Sl. XVI; *naszladować* — 'iść za kimś', zob. np. OpecŻyw 152: *Były też tam w ten czas niewiasty stojące z daleka, które naszladowały Jezusa z Galilee służąc Jemu*, tu w przenośnym sensie 'być nieodłącznie związanym', zob. podobnie Mącz 177d: *Iuncta invidiae gloria — ... nienawiść dostojność nąślądaje; w też tropy* — 'tuż za', zob. np. KlonFlis A3v: *zá ktorým [Odyseuszem] w też tropy pływwał Eneas Trojńczyk*.

s. 44/5 (II 12, 5): blasku znieść ani spojrzeć w oczy — *blask (cnoty)* — zob. wyrażenie podobne RejZwierc 84: *prawdą świętą ząwždy jáko słońce oświecić sie musi, á blask jej nigdy ustąć nie może; spojrzeć w oczy* — częsty zwrot, zob. np. RejJóz F5: *Nie śmiałbych w oczy pojrzeć żądnemu człowieku, A ten bych wstyd musiał nosić aż do swego wieku*.

s. 44/6 (II 12, 6): wysszj skoczy — zwrot wyrażający osiągnięcie powodzenia, zob. podobnie ZawJeft 38: *Ták prędko ślepé szczęścié swým pędem sie toczy, Że co dziś w ziemi było, jutro wzgóř skoczy*.

s. 44/7—8 (II 12, 7—8): iż baczy po sobie, że sie wspinać próżno, Tego ludzióm uwłóczy, w czym jest od nich różno — *baczyć po sobie* — 'zdawać sobie sprawę w odniesieniu do siebie', zob. np. MurzHist F4v: *rozumiał i bączył to po sobie, że przedtem niż ku uznaniu prawdy przyszedł, nic o Boga nie dbát; wspinać się* — 'chcieć zająć wyższą pozycję' lub 'wysilać się nad swe możliwości', zob. np. RejPos 316v: *Bo przeto je [dostojeństwą] Pismo zowie márnemi, gdy sie kto ná nie wspina márnie á szuka ich ...*, oraz RejWiz 5: *Ano żaden żózytek więtszy być nie może, Byś [= choćbyś] sie nabárziej wspinał z rozumem, nieboże; uwłóczyć* — 'obelżywie odmawiać', zob. np. SkarŻyw 398: *gozdź krzyżá Jęgo cesarze ná koronách noszą, á árryjánowie mocy jemu uwłóczą; być różno od kogo* — 'różnić się od kogo', zob. podobny zwrot np. RejPos [105]: *iżet dáleko rozny w zasługach swoich ... od onęgo Piotrá św.*

s. 44/10 (II 12, 10): mieć ná pieczy — 'myśleć o czymś', zob. np. RejJóz K4 marg: *Przysze rzeczy dobrze mieć na pieczy*.

s. 44/11 (II 12, 11): praw áni niesie wady — *praw* — 'niewinny', zob. np. CzechEp 74: *gdy przyjdzie rzecz tá do sędzięgo sprąwiedliwego ...*, *tám się pokaże, kto praw, kto niepraw; nieść wadę* — w materiałach Sl. XVI brak poza tym tego zwrotu; *wada* — może 'skaza', zob. też 3/20 (I 2, 15).

s. 44/12 (II 12, 12): niech sie spuka jády — *spukać się* — 'pęknać', zob. np. RejKup R: *Jako mu się brzuch nie spukał?*, i przenośnie, np. RejAp 119v: *niech sie spuka kto chce, tá [prawda] ząwždy latác musi; jády* — forma narzędnika od *jad*, przenośnie 'złość', bliski zwrot zob. WerGość 260: *wnet się od jádu ledwie nie rozpuknie*; zob. też kom. II.

s. 44/13 (II 12, 13): Cnotá ... nie może wziąć szkody — *wziąć szkodę* — 'doznać uszczerbku', zob. np. ModrzBaz 24v: *aby dla nich kiedy Rzeczpospolita wielkiej szkody nie wzięła; calość jest wariantem przyslowia: W piękności swojej cnota nie blakuje*, zob. N. ks. przysł. z dokumentacją od 1608 r.

s. 44/14—16 (II 12, 14—16): sie ... ogląda ná ludzkie nagrody; Sámá oná nagrodą i placą jest sobie I króm nąbytych przypraw świętna w swj ozdobie — *ogłdąc się na co* — 'liczyć na coś', zob. np. BibRadz Eccli 51/10: *ogłdąłem się ná ráunek ludzki; przyprawa* — 'ozdoba', jak np. RejPs 68: *będzie postąwioná tobie zá oblubienicę ... ubraná w rozmaíte ozłcone przyprawy; świetny* — 'blyszczący, świecący się', jak w SkarŻyw 462: *ukazáło się nád nim kóło świetne z tymi literámi „Jezus”*, zob. też w użyciu przenośnym SkarŻyw 317: *przykładem żywotá pobożnego ... świetny był; ozdoba* — 'piękność', zob. np. StryjKron 547: *miásto sámó Kijow splundrowáli, ... iż od tego cząssu ku pierwszej ozdobie przycić nie może; calość oparta na przysłowiach notowanych w N. ks.*

przysł., jak: Cnota nierada nagrody szuka, ale chce, aby ją szukano, z dokumentacją od 1658, Cnota sama sobie dostatnia i płatna, z dokumentacją od omawianego tu miejsca; zob. też kom. I do 35/26—27 (II 3, 21—22).

s. 44/17—18 (II 12, 17—18): jeśli komu drogą otwarta do niebá — Tym, co służą ojczyźnie — *droga do nieba* — wyrażenie bardzo częste w Sl. XVI, zob. np. RejKup 18v: *Nie po pieniądzachci droga Do nieba; służyć ojczyźnie* — zwrot obficie zadookumentowany w materiałach Sl. XVI, zob. np. HistHel ktv: ... *Ktorzy swojej ojczyźnie powinny służyli*.

s. 44/18—20 (II 12, 18—20): Wątpić nie potrzebá, Że ... cnotá ... miejsce swé osiedzie — *wątpić nie potrzeba* — prawdopodobnie fraza utarta, zob. ReszHoz 134: *ták iż wątpić nie trzebá, iż silá prowincyj jest, w ktorych ...*, też np. KochOdrp C4v: *w tym wątpić nie potrzebá, iż ...; miejsce osieść* — 'zająć właściwe sobie miejsce', zob. w użyciu podstawowym 'zająć urząd', por. Czubek 409: *a na toście W. M. miejsca zasiedli, urzędy wzięli ...*

Komentarz II

Pieśń zawiera wiele motywów zaskakująco zbieżnych z wypowiedziami Erazma z Rotterdamu w *Adag.* III 1, 1 (2001) *Herculei labores*.

s. 44/1—4 (II 12, 1—4): Niémász ... postępuje — warto zestawić tę strofkę z wypowiedzią Erazma w *Adag.* III 1, 1 (LB 707): *Consuevit enim ... (invidia) pulcherrimorum facinorum esse comes eximiamque virtutem non aliter quam umbra corpus assequi, ut apposite dixerit Iosephus in opere De Iudea capta (I 208): ... nulla ratione fieri potest, ut in recte factis effugias invidiam. Quis enim umbram effugiat invidiae nisi pariter et virtutis lucem effugerit? 'Za największą cnotą jak cień kroczy zawiść, co obrazowo przedstawił Flawiusz Józef w *Wojnie żydowskiej* mówiąc: „Zacne czyny zawsze pobudzają do zawiści”. Na każdego bowiem musi paść bodaj cień zazdrości, chyba że uniknąłby także i blasku cnoty’*; por. także Pind. *Pyth.* 7, 14—15.

s. 44/5 (II 12, 5): blásku znieść — por. Erasmus *Adag.* III 1, 1: *virtutis lucem* (por. kom. II do w. 1—4).

s. 44/7—8 (II 12, 7—8): Á iż ... różno — podobna myśl u Erazma, *Adag.* III 1, 1 (LB 710): *doctrinam alienam sua metiuntur et reprehendendum existimant, quicquid ipsi non dixerunt*.

s. 44/9—10 (II 12, 9—10): Ále człowiek ... ná pieczy — myśl, że poświęcającego się dla dobra ojczyzny czeka pośmiertna sława, często występuje w dziełach Cic., por. m. in. *Planc.* 37, 90: *Nam qui pro re publica vitam dediderunt (licet me desipere dicatis), nunquam me hercule eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi*.

s. 44/12 (II 12, 12): spuka jády — nawiązanie do znanego w starożytności porównania zawiści i zazdrości do bryzgającego jadem węża. Por. opis splamionego czarnym jadem domu Zawiści w *Ov. Met.* II 760—761:

Protinus Invidiae nigro squalentia tabo
Tecta petit.

Por. także Erasmus *Adag.* III 1, 1 (LB 708): *Iam vero quid aliud est, quod obtrectatores isti clancularii solent in eos evomere qui pulcherrimis sudoribus orbi prodesse conantes praeclarum aliquid moliantur, quam merum virus ac venenum plus quam letale? 'Czymże innym jak nie silnym jadem i bardziej niż śmiertelną trucizną zwykli skrycie bryzgać zazdrośnicy na tych, którzy najpiękniejszymi czynami pragną pomóc światu i myślą o rzeczach wzniosłych?'* Por. też *Hor. Carm.* II 20, 4 oraz IV 3, 16.

OBJAŚNIENIA

s. 44/13 (II 12, 13): Cnotá (ták jest bogáta) nie może wziąć szkody — por. Hor. *Carm.* III 2, 17—18:

Virtus, repulsae nescia sordidae,
Intaminatis fulget honoribus

s. 44/14—16 (I 12, 14—16): Áni sie ... w swéj ozdobie — podobne wypowiedzi częste są w utworach Cic. i Sen., por. m. in. Sen. *De vita* 9, 4: Quid petam ex virtute? Ipsam. Nihil enim habet melius ipsa pretium sui; Cic. *De orat.* II 84, 343: Virtus ... est per se ipsa laudabilis. Por. także Hor. *Carm.* III 2, 18—19.

s. 44/17—18 (II 12, 17—18): Á jesli ... ojczyźnie — przeświadczenie poety, że służba dla ojczyzny zapewnia nagrodę po śmierci, mogło się ukształtować pod wpływem Cic., por. m.in. *Somn. Scip.* 3, 13: Omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint certum esse in caelo ac definitum locum. Podobne myśli odnajdujemy również w lac. twórczości Kochanowskiego, por. El IV 3, 175—180:

Quisquis ...
fungetur munere rite suo,
Communem exorans patriam pro parte virili,
Et praebens sese morigerum superis:
Spes illum est evectum iri ad maiora ubi vita
Functus mortales liquerit exuvias

Por. Glombiowska, 1981b, s. 211—212. Bardziej ogólnie wypowiada się Kochanowski w El IV 2, 109—113:

At qui ita vixerunt, ut nil virtute putarent
A superis homini pulchrius esse datum
...
Illis porta patet coeli sedesque beatæ

Tym, co służą ojczyźnie ... swé osiędzie — podobną myśl można m. in. odnaleźć w Hor. *Carm.* III 2, 21—24:

Virtus recludens inmeritis mori
Caelum negata temptat iter via,
Coetusque volgares et udam
Spernit humum fugiente pinna.

Pieśń II 13

Komentarz I

Pieśń ukazała się pierwotnie w *Pieśni trzy*, [Mikołaj Szarffenberger], Warszawa 1580, zatytułowana *O wzięciu Polocka*.

s. 44/22 (II 13, 1): dzięki oddawajmy — zwrot utarty, zob. np. OpecŻyw 16v: *Dzięki już wszyscy oddajmy Panu Bogu*.

s. 44/24 (II 13, 3): miésza rzeczy — *mieszać* — 'zakłócać, burzyć', jak w BierEz O4v: *Á ták gdy przyjaźń mieszają, Nigdy práwej nie uznają; rzeczy* — 'sprawy', jak np. RejWiz 20v: *Rozkosz jest koniec [= cel] nászych wszystkich rzeczy*, zob. też KochTr 11: *Nieznájomy wróg jákiś miésza ludzkie rzeczy*.

s. 44/25 (II 13, 4): skromné ma ná swéj pieczy — *mieć na swej pieczy* — 'mieć

pod swoją opieką', zob. RejPos 162v: *iz Bog ... ptaszki i kwiatki polne ma ná pieczy*; toż samo zdanie zob. KochZuz A2.

s. 44/26 (II 13, 5): nieunoszony — w znaczeniu podstawowym o ptaku myśliwskim 'jeszcze nie oblaskawiony', przenośnie także o ludziach 'niepokorny, niecierpliwy', np. SkarJedn 296: *iz się między stem jedná uporna d nieunoszona głowá najdzie*, zob. też KochFr 96: *okróć myśl nieunoszoną*.

s. 44/27 (II 13, 6): tyran pułnocnej strony — o wielkim księciu moskiewskim jako o tyranie zob. Czubek 354: „wszystkie nacye Moskiewskiego za tyrana mają”, zob. też *Kancjonal nieświeski*: „(nagl) Pieśń nowa, w ktorej się zamyka prośba ludzi wiernych, aby ich Pan od Moskwicina uchować raczył (—) ... miecz ..., który podnosi przeciw nam Moskwicin, okrutny tyran”; o Księstwie Moskiewskim jako leżącym na północy zob. 357: „[z Moskwy] z tamtychże krajów północnych”.

s. 44/29 (II 13, 8): Świat ... równia nie ma — równia — zob. 15/8 (I 13, 8) i kom. I; ta sama fraza np. BielKron 139v: *tákiej cudności byłá, iz jej ná ten czas świat równia nie miał*.

s. 45/1—2 (II 13, 9—10): płác ... Puścił — 'ustąpił miejsca', zob. np. PudfR 10: *Czekałem długo szczęścia, lecz iz przyść nie chciało ..., Puszczam swój płác inszému*, zob. też KochPs 25: *Komu by płác kiedy moje stopy puściły*.

45/3—4 (II 13, 11—12): Nie opárł sie aż o lody Nieplównej ... wody — nie ... aż — struktura składniowa w znaczeniu '... aż', zob. np. MycPrz II C2v: *nie ustáli nieprzyjaciele Korony Polskiej aż zá Jágielá*; nieplawny — zob. Calep 538b: *Innavigabilis* — Gdzie lodzian nie jeżdżą, nieplawny. Wiadomo, że Iwan IV czekał na rozstrzygnięcie bitwy o Polock w Pskowie, wiersze te więc nie mają w sensie dosłownym uzasadnienia historycznego, może jednak chodzi o hiperboliczne określenie oddalenia się na północ.

s. 45/5—6 (II 13, 13—14): Gránic i zamków budownych Odbieżał — budowny — zob. 18/15 (I 16, 27) i kom. I, zob. też KochPs 119: *Miásta i zamki budowné; odbieżeć czegoś* — 'odejść zostawiając (najczęściej: w złej sytuacji)', zob. RejKup m3: *Kupiec narzeka na plebana, iz go tak chce odbieżeć w złej sprawie*, zob. też KochTr 13: *Potymés mię smutného nagle odbieždá*. Uzasadnieniem historycznym są następujące fakty: utrata niektórych twierdz (np. Sokola) tuż po zdobyciu Polocka, spustoszenie Siewierszczyzny przez księcia Konstantego Ostrogskiego i ziemi smoleńskiej przez starostę orszańskiego.

s. 45/7—8 (II 13, 15—16): Płatna to, kiedy o duszę, i sam go obmówić muszę — Płatna to — 'warto', *płatny* — 'wart', zob. Cn. Th. s.v.: Płatno co ... vide Popłaca; o duszę — 'o życie', zob. np. WujNT Matth 10/39: *Kto by náłazł duszę swoją (marg) zdrowie ábo żywot (—) ...*, rzadsze w kontekstach świeckich, zob. np. LibLeg 11/49v: *pan wojewoda nie żáda Sienkowej dusze; obmówić* — 'usprawiedliwić', zob. np. Górnrzm M2: *káždy báczny rychlej nas w tej mierze obmowi i požáluje, niżliby nas winowác miał*; w KochPol w tym miejscu omówić w tym samym znaczeniu, zob. np. CzechEp 333: *Á więc-że ich jeszcze śmie kto omawiać i bronić ...?*

s. 45/9—10 (II 13, 17—18): Obróć swój kón prędkonogi, Nieścigniony care drogi — kón — częsta forma biernika, zob. kom. I do 2/29 (I 1, 49); *prędkonogi* — przymiotnik notowany w materiałach Sl. XVI poza tym tylko po Kochanowskim, zob. np. SapEpit A3v: *Jeleń także stáwíl się przy nim prędkonogi; nieścigniony* — ironicznie w stosunku do uciekającego, przymiotnik notowany w Sl. XVI poza tym tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. ZawJest 28: [szczęście] *nieścignioné wiátry swymi skrzydly goni*, zob. też KochPs 154: *Twé konie — wiátry nieścignioné*; care — jedyna forma wołacza tego rzeczownika w Sl. XVI, może celowy rusycyzm; drogi — wyraz zachowany

zgodnie z drukiem, w przypuszczeniu, że jest to użycie ironiczne, wbrew wydaniom Krzyżanowskiego, gdzie zmiana na srogi.

s. 45/12 (II 13, 20): Jesliś płochy, hárdzie nie każ — *płochy* — ‘tchórzliwy’, zob. BielKom F2: *Nie bądź płochy jako zając; hárdzie kazać* — ‘zachowywać się butnie’, zob. RejJóz D8: *hárdziem na to kazała, Żem sie jej [miłości] nigdy nie bała.*

s. 45/13—14 (II 13, 21—22): Teraz był czas prorokować, Komu szlyk naprzód zdéjmować — *prorokować* — w KochPol porokować, czasownik notowany kilkakrotnie w Sl. stp. i 1 raz w materiałach Sl. XVI z wczesnego tekstu BartBydg, w znaczeniu ‘gniewać się’, zob. też BZ Gen 31/35: *Nie porokuj [ne irascatur], panie moj, iże przeciw tobie wstać nie mogę,* w KochPol raczej w znaczeniu ‘klócić się’, lub może jest to postać dokonana od *rokować* ‘rozmawiać, dyskutować’; wersja podstawy wydawniczej może jednak pochodzić od autora, podkreślając semantyczny paralelizm z czasownikiem *dowiać się*; *szlyk* — wysoka futrzana czapka, charakterystyczna prawdopodobnie dla północnego wschodu Europy, zob. np. StrykKron 405: *z poczem niemálym pánow litewskich ... w niedźwiedzie kożuchy i wilcze slyki ... przybránych*; Komu szlyk naprzód zdéjmować — prawdopodobnie ‘kto powinien się naprzód kłaniać’; całość dotyczy rzeczywistych negocjacji protokolarnych, które poprzedzały spotkanie Iwana Groźnego i króla polskiego, zob. W. A. Serczyk, *Iwan Groźny*, Wrocław 1977, s. 137: „Czas biegł, a przeciwnicy prowadzili spór, kto do kogo i w jakiej kolejności winien wysłać «wielkie poselstwo»”.

s. 45/17—18 (II 13, 25—26): Bóg pomoż, królu jedyny Szérokiéj polskiéj kráiny — *Bóg pomoż* — fraza utarta, używana między innymi jako formuła podziękowania, zob. np. ModrzBazBud π5v: *Bog pomoż, żeś tákiej myśli i ták mężny, nasławmiejszy Fryczu; jedyny* — ‘umilowany’, notowane w Sl. XVI również w odniesieniu do osób nie powiązanych osobistymi więzami uczuciowymi, zob. np. HistLan A2: [do czytelnika] *czytając to sobie, moj brácie jedyny, Proszę nie chciejże tu sobie znajdować przyczyny ...; szeroka kraina* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. LubPs Q4: *Książęta jego będą ják gory wysokie, Czyniący ná uszem pókoj w kráiny szyrokie*, nie ma natomiast poza tym wyrażenia tego rozszerzonego o przymiotnik *polska*.

s. 45/19—20 (II 13, 27—28): Umiesz ty hárdym dogodzić Áni sie im dasz rozwodzić — *dogodzić* może być ironicznym użyciem znaczenia ‘zadowolić kogo’ nie poświadczanego poza tym w takim użyciu w Sl. XVI; *rozwodzić się* — ‘rosnąć w siłę’, zob. GórnDworz Hh8: *á gdy tych będzie wiétsza liczba, będą też bez chyby silmiejszy, ták iż áni bogáтым, áni ubogim rozwieść sie nie dopuszczą, iżby ... buntować sie ... mogli,* lub ‘rozprzestrzenić się’, jak w F. Birkowski, *Kazania obozowe*, Kraków 1627, Ev: *Rozwiódl się Osman obozami swojemi od Prutu do Dniestru* (cyt. za Lindem).

s. 45/21—22 (II 13, 29—30): Zdjąłeś mászkárę ... Tyránnowi moskiewskiému — *maszkara* — ‘maska’, jak RejWiz 91v: *Áby nic nie baczono ná onę przywárę, Kładzie co napiéknieszą, gdzie może, mászkárę; zdjąc mászkárę* — przenośnie ‘zdemaskować’, w Sl. XVI prócz tego z KochSat A3: *Gdy z was maszkárę zejną ...*

s. 45/24 (II 13, 32): porożem wstrząsa — ‘chce się wydać groźnym’ lub ‘okazuje butę’, zwrot dosyć często notowany w Sl. XVI, zob. np. RejPos 223: *zá kořtemi nie będziesz chodzil jáko dziki żwirz potrzásając nád nimi porożym swoim,* oraz BibRadz Ps 74/6: *Nie podnoćcie się ku gorze strzásając porożem wászym,* zob. też KochFr 88: *Nieublagána Wisło, próžno wstrzásasz rogi,* KochJez A3v (o carze): *róg, którym ták hárdzie potrzásal,* i in.

s. 45/26 (II 13, 34): tych ... strádal — ‘stracił je’, składnia *stradać czego* zob. kom. I do 39/8—9 (II 6, 3—4).

s. 45/27—28 (II 13, 35—36): Nie przyszło mu do odsieczy; Głowy ostrzéc bárziej k rzeczy — *przyszło komu do czego* — ‘zdarzyło się coś komuś’, zob. np.

GórńDworz O6v: *dwimá zacnym ludziom ... przyszło do tego, że sie w szránkach bić mieli; głowy ostrzec* — ‘ustrzec życia’; *głowa* — często w zwrotach dotyczących utraty życia, jak np. *głową płacić* (BielKron 288v), *głowy zbyć* (SkarJedn 135), zob. też KochPs 201: *Ále i ty, Bábilon, strażź dobrze swój głowy; ostrzec* — zob. np. BielKron 80: *Ostrzeż nogi twej; k rzeczy lub, rzadziej, grzeczy* — wyrażenie utarte w znaczeniu ‘słusznie’, zob. np. CiekPotr 54: *Więc by to było k rzeczy, ábyś Dla siostry bez potrzeby nędzę cierpiał.*

s. 45/29—30 (II 13, 37—38): *skąd był wyszedł ... Połock przyszedł — Połock został stracony na rzecz Moskwy w 1563 r.*

s. 45/31 (II 13, 39): *Zá powodem* — częste wyrażenie w znaczeniu ‘w wyniku czyjegoś działania’, np. SkarJedn 263: *zá powodem cesarzá Michálá zjednoczeni są znowu.*

s. 46/2 (II 13, 42): *Zręby* — ‘wały, szańce’, zob. Cn. Th.: *Zrąb dla obrony ziemiá nábytu* — *aggestum, ... munitio lignea.*

s. 46/3 (II 13, 43): *Puścily ... bróny* — *brona* ‘brama’ jest najczęstszą ówczesną formą tego rzeczownika, zob. Sl. XVI s.v.; *puścily brony* — nie notowane poza tym w Sl. XVI, podobna fraza zob. KochFr 33: *... ále drzwi puścily.*

s. 46/4 (II 13, 44): *królu niezmożóny* — zob. SzarRyt C2v: *gdzie jeszcze nie-próżna obroná Dzielnóść twojá być może, krolu niezmożny.*

s. 46/7—8 (II 13, 47—48): *co chwálniejsza w tobie, Jesteś silen i sam sobie — chwálny* — ‘godny pochwały’, zob. GórńDworz G7: *Cokolwiek [dworzanin] pocznie..., ludzie zá ná wybor chwálne ono rozumieć będą; być silen komu* — zwrot częsty w znaczeniu ‘pokonać kogoś’, zob. 31/8 (II 1, 4) i kom. I. O królewskim obowiązku opanowywania samego siebie zob. *Wybór mów staropolskich świeckich, sejmowych i innych*, Kraków 1860, s. 17: „Wiedząc to być rzeczą chwálniejszą w osobie królewskiej, sholdować samego siebie, niż przez moc opanować wiele narodów”; motyw bardzo częsty w XVI w.

s. 46/9 (II 13, 49): *Nie puściles wódz gniewowi* — zwrot *puścić wodze* w znaczeniu przenośnym, zob. np. BibRadz I 311a marg: *Gdy Bog popuści wodze okrutnikom ...; puścić wodze gniewowi* — zob. także KochPs 161: *Co Pan widząc, gniewowi swému wóдзе puścił.*

s. 46/11—12 (II 13, 51—52): *Masz ... nádeń i ludzkością* — *mieć czym nad kogo* — ‘przewyższać czymś’, zob. BielKron 461: *Wisłá ma nád nie [Niemen i Dniepr] wspaniáłością brzegow.*

s. 46/13 (II 13, 53): *królu niezwalczóny* — zob. po Kochanowskim KmitaPsal A4v: *Wsiádaj ... krolu niezwalczony, Ná koń pyszny*, zob. też KochPs 99: *Ty, niezwalczony, Rozgroń zbrojné hárcérze.*

s. 46/15—16 (II 13, 55—56): *między sławnými Bohátéry walecznými* — *bohater* ‘heros antyczny’, zob. KlonWor 25: *Herkules, on bohátyr stáry ...*, a także ‘człowiek silny i waleczny’, zob. StryjKron 135: *nád bohátyrem piecyniskim [= z plemienia Pieczyngów] zwycięstwo ... otrzymał (marg) Piecynig obrzym od Rusiná zábity; bohaterowie sławni i waleczni* — wyrażenia nie notowane poza tym w Sl. XVI.

Pieśń II 14

Komentarz I

Pieśń jest powtórzeniem chóru drugiego *Odprawy posłów greckich*.

s. 46/18 (II 14, 1): *Pospolitą Rzeczą wladacie* — zob. też np. ModrzBaz 44: *ci, ktorzy Rzecząpospolitą wladają, mają tego pilnie przestrzegáć ...*

s. 46/19 (II 14, 2): *ludzka sprawiedliwość w ręku trzymacie* — *ludzka spr-*

wiedliwość — 'sprawiedliwość wobec ludzi', por. podobnie *kaźni* [= kary] *ludzkie* (RejAp 135), to samo wyrażenie zob. RejZwierz 96: *Ażaz niemasz srogięgo prawa ná ... wykřętniká spráwiedliwoścí ludzkiej; w ręku trzymać* — 'władać', jak w *ręku mieć*, np. NiemObr 107: *Tákże wszytek sąd w ręku swoich mieć, i komuż to jedno Bogu należy?*; zob. kom. II.

s. 46/20—21 (II 14, 3—4): ludzi pász poruczono I zwięrzchności nád stádem Bożym zwięrzono — *ludzi pász* — zwrot pochodzenia biblijnego, zob. np. Leop Ez 34/23; *wzbudzę nád nimi pásterzá jedného, który by je pásł: slugę mego Dawidá; on je będzie pásł á on ich będzie pásterzem; stado Boże* — wyrażenie biblijne kilkakrotnie notowane, zob. np. CzechEp 385: *Á z osobná Piotr nápomina towarzysze swe, ... żeby pásli to, które przy nich było, stadko Boże*; całość zob. kom. II.

s. 46/22 (II 14, 5): Mięjcie to przed oczymá — 'pamiętajcie, zdawajcie sobie sprawę', zwrot bardzo częsty w zapisach Sl. XVI, zob. RejPosWstaw [41²]v: *żebysmy ten jedyny cel w wychowániu dziełek nászych przed oczymá zázwždy mieli*.

s. 46/23 (II 14, 6): miejsce zásziedli Bożé — w pierwodruku pieśni miejscá, potraktowane tutaj jako bład ze względu na liczbę pojedynczą dopełniacza Z któřego w wersie następnym oraz zgodnie z KochOdprPieś, tak też u Krzyżanowskiego; miejsce zásziedli Bożé — zob. BibRadz Ps 81/6: *Á jam rzekł [do sędziów]: Bogowie jesteście (marg) To jest, jam was tym przezwiskiem uczcił, gdyż wy tu ná ziemi zásziedliście miejscá moje*; zob. kom. II.

s. 46/24—25 (II 14, 7—8): nie ták swé własné rzeczy Jáko ... ludzki mieć rodzaj ná pieczy — zob. RejZwierz 251v: *iż ni ocz nie dbamy, Jedno swe własne rzeczy, ty ná pieczy mamy*, zob. też 10/26 (I 9, 21) z podobnym znaczeniem zwrotu *mieć na pieczy*; *ludzki rodzaj* — bardzo częste wyrażenie, zob. np. KromRozm II b2v: *z niezmiernej miłości ... przeciw rodzajowi ludzkiemu ...*

s. 46/26 (II 14, 9): mniejszemi — w pierwodruku pieśni niniejszemi, zmienione tutaj zgodnie z KochOdprPieś i rozumieniem całości.

s. 46/27 (II 14, 10): macie nád sobá Páná — *mieć nád sobá kogoś* — częsty zwrot, zob. Sl. XVI s.v. *mieć*, znac. I.4.c.x., zob. też KrowObr 62: *áby pánowie slugi swoje miłowáli ... pámiętájąc ná to, iż máją też Páná nád sobá*.

s. 46/28—29 (II 14, 11—12): z spraw swych uczynić Poczet macie; trudnoź ták krzywému wynić — *sprawy* — 'czyny', zob. 2/6 (I 1, 26) i kom. I; *poczet* — 'rachunek', zob. RejPos 248v: *iż tákí káždy, kto mocno utwierzy ... , nie będzie nigdy sádzon áni będzie pociągnion do żadnego kładzienia pocztu swego; krzywy* — 'winny', zob. 1/24 (I 1, 19) i kom. I; *wynić* — jedna z zaświadczonych form bezokolicznika (dzisiejsze *wyjąć*) w znaczeniu 'uratować się z opresji', jak np. KlonFlis G4v: *Nie wynidziesz tu lotrowską pokorą, Bo cię tu jedná k tępą száblą wzbiorą [= uderzą]*.

s. 47/2 (II 14, 14): Jesli kto chłop, czyli sie grofem poczyta — *jesli ... czyli* — 'czy ... czy', często używane połączenie wzajemnie zespolonych spójników, zob. BielKron 316: *Weszli tedy w rádę, jesli máją przedmieście zburzyć ... czyli go bronić; grof* — 'graf, hrabia', tytuł traktowany w Polsce jako obcy, zob. np. OrzQuin Q3: *niemasz w Polsce kniáziów, grofów áni ksiązát żadnych; poczytać się* — 'uważać się za ...', zob. np. WujNT Act 26/2: *zá szczęśliwego się poczytamy*; podobne sformułowanie zob. OrzRozm P3: *nic oná [ojczyzna] nie pyta chłop li, szláhcic li, komes li, krolewic li jej pomogl*.

s. 47/3—4 (II 14, 15—16): W siermiędze li ..., w złotych li głowách, Jesli namnięj przewinil, być mu w okowách — w złotych ... głowách — jedyny w materiałach Sl. XVI w tej postaci występujący wariant złożenia *złotogłów*; *namnięj* — 'choć trochę', zob. np. RejPs 185v: *gdy mi sie namnięj trefi odstępic od wolej Twojej ... ; być mu* — struktura o znaczeniu 'na pewno będzie', zob. np. RejZwierz 18: *Gdy będziecie*

pospolu, nikt was nie przelomi, A gdy rozno pojedziecie, być każdemu w toni; być w okowach — zob. LubPs ff2: *On sam ty, co są w okowach, laskawie rozwiązuje.*

s. 47/5—6 (II 14, 17—18): ja podobno z mniejszym niebezpieczeństwem Grzeszę: bo sam sie tracę swym wszeteczeństwem — *podobno* — 'zapewne', zob. RejWiz 132v: *kiedy On nie raczy, Podobno sie żaden z nas nigdy nie obaczy; tracić się* — zapewne 'narażać się na zgubę', zob. podobnie SkarŻyw 453: *ty, co dla złotá duszę trącisz*; ta sama myśl zob. LorichKosz 8v: „Stąd obaczyć możemy, żeć ten pilniej daleko ma być wychowywan, który jeśli mądrym będzie, ku wielkiemu pożytku rzeczypospolitej ma być, jeśli szalonym albo złym — ku wielkiemu wszech ludzi upadkowi”, i na licznych innych miejscach; zob. też ModrzBaz 17v: „Á jeśliże ludzie prości, którzy się w pochlebách kochają, słusznie mają być gánieni, o jáko daleko pánowie zwierzchni więcej?”; zob. kom. II; *wszeteczeństwo* — 'występek', zob. LubPs K2v marg: *Jáko Pan záwždy grzech każdy i każde wszeteczeństwo z osobná pláci.*

s. 47/7—8 (II 14, 19—20): Przełożonych występki ... do gruntu cárstwá zniszczyły — *do gruntu zniszczyć* — zob. np. BielKron 129v: *lepiej to miejsce [Kartagine] do gruntu wywrocic á zniszczyć; carstwo* — jako nazwa wszelkiego państwa notowane jest w Śl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. też KochPs 158: *dal w száfárstwo ... wszystko swé cárstwo*; zob. kom. II.

Komentarz II

Pieśń jest powtórzeniem kwestii chóru drugiego z *Odprawy posłów greckich*; składa się z szeregu toposów występujących w utworach parenetycznych i w tzw. zwierciadłach królewskich. W epoce odrodzenia szczególnie poczytne były przekłady łac. tego typu utworów, m. in. Izokratesa, Plutarcha, Ksenofonta. W Polsce znane i tłumaczone były *Księgi o wychowaniu i ćwiczeniu każdego przełożonego* Lorichiusa (tłum. S. Koszutkiego, Kraków 1558), będące właściwie przeróbką Erazma *Institutio principis Christiani*.

s. 46/18—25 (II 14, 1—8): Wy, którzy ... ná pieczy — parafraza chóru z tragedii Seneki *Thyestes* (Sinko), w. 607—612:

Vos quibus rector maris atque terrae
(Ius dedit magnum necis atque vitae)
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quidquid a vobis minor expavescit,
Maior hoc vobis dominus minatur:
Omne sub regno graviore regnum est.

s. 46/19 (II 14, 2): ludzką sprawiedliwość ... trzymacie — nawiązanie do biblijnego określenia władcy jako przedstawiciela sprawiedliwości na ziemi, por. m. in. Prov 8/15—16: *Per me reges regnant et conditores iusta decernunt. Per me principes imperant et potentes decernunt iustitiam.* Cytat powtarzany w traktatach parenetycznych XVI w., np. u Erazma, *Institutio...*, s. 132, l. 12 (ASD).

s. 46/20—21 (II 14, 3—4): ludzi pász poruczono ... stádem Bożym zwierzo-
no — topos władcy-pasterza ludu znany z *Biblii* (np. Ez 34, 37/24), a także z Homera (*Il.* II 85, II 243 et passim), został przejęty przez późniejszą twórczość parenetyczną (np. Tomasz z Akwinu, *De regimine principum*) i rozpowszechniony przez Erazma z Rotterdamu (*Institutio...*, s. 260, l. 751 i n.). Modrzewski, *De rep. emend., De moribus*, cap. IX: *De rege*, łączy obie tradycje: biblijną i antyczną.

s. 46/22—23 (II 14, 5—6): Miéjcie ... ná ziemi — teza teokratyczna o boskim pochodzeniu ziemskiej władzy mająca swą genezę w *Biblii*, por. m. in. Sap 6/4: *quoniam*

data est a Domino potestas vobis, a także Prov 8/15, 16, Rom 13/1 (non est enim potestas nisi a Deo). W renesansie rozpowszechniona również dzięki wyjątkowo poczytnemu dziełu tzw. Dionizjusza Areopagity *De ecclesiastica hierarchia*, por. Migne PG 3, 4: Quod Deus inter caelitem ordines ... id principes in republica. Do miejsca tego nawiązują parenezy XVI w., np. Erasmus, *Institutio...*, s. 145, l. 470 et passim. Spotyka się też często powiedzenie: princeps Dei imago (*Institutio...*, s. 150, l. 441), princeps Dei simulacrum (*Institutio ...*, s. 174, l. 236).

s. 46/24—25 (II 14, 7—8): Z którego macie ... ná pieczy — w myśl nakazu Biblii, np. Ez 34/2. Upomnienie częste w parenezach, por. m. in. Erasmus, *Institutio...*, s. 210, l. 344: princeps populum suum amet, por. też Modrzewski, *De rep. emend., De moribus*, cap. IX: *De rege: regis ... est non ad suas ipsius, quod est tyranni, sed ad eorum, quos regit, commoditates omnia referre.*

s. 46/25 (II 14, 8): ludzki ... rodzaj — odpowiednik łac.: genus humanum, zob. Mącz 143c.

s. 46/26—29 (II 14, 9—12): Á wam więc ... wynić — rozważania dotyczące stosunku Bóg — władca — naród oraz odpowiedzialności władcy przed Bogiem zawiera piśmiennictwo wszystkich epok począwszy od Biblii (Col 4/1, Eph 6/9) i literatury antycznej. Kochanowski nawiązuje do Hor. *Carm.* III 1, 5—6:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis

tak jak w Pieś 17/18—19 (I 16, 1—2) oraz w Ps 124/1—4, gdzie zgodnie z parafrazą Buchanana łączy źródło biblijne z antycznym (Sinko).

s. 47/1—4 (II 14, 13—16): Nie bierze ... w okowách — motyw częsty w zwierciadłach królewskich (m. in. Tomasz z Akwinu, *De regimine ...*; Erasmus, *Institutio ...* i in.), mający swe źródło w Biblii, por. Deut 10/17: Deus magnus et potens et terribilis, qui personam non accipit nec munera. Podobnie Deut 1/17, 2. Par 19/7.

s. 47/7—8 (II 14, 19—20): Przełożonych ... zniszczyły — aluzja do mającego charakter przysłowia powiedzenia w Hor. *Epist.* I 2, 14: Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi, zob. też powiedzenie w: Modrzewski, *De rep. emend., De bello*, cap. II. Dwuwiersz Kochanowskiego można też uważać za luźny przekład Catull. 51, 15—16:

Otium et reges prius et beatas
Perdidit urbes.

Zob. A. Otto, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Hildesheim 1965, nr 1536.

Pieśń II 15

Komentarz I

s. 47/10—11 (II 15, 1—2): Ápollo ... łuk z lutnią podziela — zob. M. K. Sarbiewski, *Dii gentium*, przeł. K. Stawecka, BPP Seria B Nr 20, Wrocław 1972, s. 261: „Posąg Apollina ... w prawej ręce trzymał Gracie, w lewej strzały i łuk”, tamże s. 265: „Cytra, którą na starożytnych posągach nosi Apollo, oznacza ...”, zob. także KochFrag 45: „Mój to obyczaj z wami z łukiem chodzić”; *podzielać* w znaczeniu ‘dzielić czas między dwie czynności’ nie występuje poza tym w materiałach Śl. XVI; do całości zob. KochSz A2: „Bo i Ápollo łuku bez przestánia Nie ciągnie, pilen czasem i śpiewánia”.

s. 47/12—13 (II 15, 3—4): Mars hufy wodzi, Czasem téż pod siéc ugodzi —

o wojowniczym Marsie kilka wzmianek w materiałach Śl. XVI, pierwsza z nich HistAl K: „Marsa powiadasz być bogiem piersi, dlatego iż był księżę walecznych”; *hufy wodzić* — zob. ten sam zwrot OrzRozm Rv: *nie mówię o tych dworzánach, którzy z dworu ná woyny zjeżdżáją, hufy wodzá;* pod siéć ugodzi — zob. BielKron 24: „... którą [Wenus] gdy zástal [Wulkan] ná lożu z Marsem bogiem, zwiázal je subtylnemi láncuszki, áz sie nie mogli ruszyć z lożá, i objáwił inym bogom, zá co sie Mars bárzo sromal”; *ugodzić* — ‘trafić’, jak RejZwierz 7: *Zbládziszzy, do pástyszow do budy ugodzil.*

s. 47/14—17 (II 15, 5—8): Nie zówždy ... nástępuje — motyw zmienności losu zob. kom. I do 10/18—21 (I 9, 13—16).

s. 47/16 (II 15, 7): Chmury czarné wiátr wojuje — wyrażenie *czarne chmury* poza Kochanowskim tylko RejWiz 82: *Uzrzal k sobie idáca szpetná czarná chmurę;* *wojowac* — w podobnym użyciu przenośnym nie notowane poza tym w Śl. XVI.

s. 47/18 (II 15, 9): służyć — ‘przystoi, należy’, zob. np. BierEz C3v: *Nie służyć to rzádu [= stanowij twemu].*

s. 47/19 (II 15, 10): Odéjmáć sie frásunkowi — *odejmáć się* — rzadka postać słowotwórcza obok częstszego *odejmowáć się*, w znaczeniu ‘sprzeciwiać się, bronić się przed czymś’, jak w CzechRozm 233v: *Jákobych mógł, ták bych sie przeciwnikowi odejmował,* zob. też przenośnie, np. KromRozm III Bv: *izeby człowiek ... odejmował sie swej woli.*

s. 47/20—21 (II 15, 11—12): jáko niewdzięczné brzemié Uderzyć troski o ziemię — *niewdzięczny* — ‘niemiły’, jak w BierEz Dv: *co najdziesz nagorszego, Wszytkim ludziom niewdzięcznego;* *uderzyć o ziemię* — ‘porzucić, zlekceważyć’, zob. np. SkarŻyw 127: *ktorych [dóbr niebieskich] ten Teofilus z ták málej rzeczy skosztowawszy, świat wszyciek i żywot o ziemię uderzył.*

s. 47/23 (II 15, 14): Niewrócony koniec wzięło — *niewrócony* — wyraz notowany poza tym w Śl. XVI tylko raz, zob. Calag 540a: *Niewrocony — Irreparabilis; koniec wziąć* — ‘skończyć się’, zwrot bardzo częsty, np. KuczKat 60: *tá nędzá ... nie drzewiej weźmie swoj koniec, áz dzień ostateczny przydzie.*

s. 47/25 (II 15, 16): Pogréżony w twárdéj nocy — *pogréżony* — dość częsta odmianka fonetyczna, zob. np. GliczKsiąż D4; w materiałach Śl. XVI nieliczne użycia przenośne tego imiesłowu, np. LatHar 297: *... człowieká w grzechách bárzo pogrążonego;* *twarda noc* — znaczenie przydawki *twarda* niejasne, możliwe jest znaczenie ‘taka, przez którą nie można się przebić’ przez nawiązanie do znaczenia ‘obronny, ufortyfikowany’, zob. 36/2 (II 4, 1); możliwe jest też znaczenie bliskie ‘trudna’, jak np. J. Podworzecki, *Wróźki*, b. m. i r., s. 24: *ale to są lata żelazne, skaliste, twarde, trudne, których nieladajako pożyć, już tu wszystko jak z kamienia kowal* (cyt. za Lindem), ewentualnie jest to nawiązanie do częstego wyrażenia *twardy sen*; *noc* — w użyciu przenośnym bliskim ‘tajemnica’, zob. np. StryjKron kt: *... starych, dotąd ciemnochmurną nocą zákrzytych kronik;* zob. też KochPs 140: *O myśli w twárdéj nocy zámknioné!*

s. 47/26—48/1 (II 15, 17—21): Dosyc ... odkládając — motyw niepewności przyszłego losu, zwykle łącznie z zasadą „carpe diem” zob. kom. I do 10/22—23 (I 9, 17—18).

s. 47/28—29 (II 15, 19—20): Ostátek ná Bogá wkładáj, Á dobrze żyć nie odkládáj — *wkładać na kogo* — ‘powierzać komuś’, zob. np. BielKron 209v: *nie masz sie smucić ..., ále nań [na Boga] wkładáć káżdą rzecz;* *dobrze żyć* — ‘wygodnie, przyjemnie żyć’, jak w ModrzBaz 3: *żaden obywałel mimo Rzeczpospolitą nie może dobrze [commode] żyć.*

s. 48/3 (II 15, 23): Niepodobnym obyczájem — ‘w sposób niemożliwy do pojęcia’, zob. np. *niepodobny* w BielŻyw 124: *Gdyż sie im niepodobna rzecz widziała, aby kiedy panna*

OBJAŚNIENIA

miała porodzić, zob. też KuczbKat 100: *aby sie ona [istność boska] z nami złączyła á niepodobnym obyczajem nasz rozum wzgorę podniosła.*

Komentarz II

Motywy zawarte w tej pieśni częste w utworach Hor., m. in. w *Carm.* I 7, I 11, II 9, II 10, II 16, III 8, III 29, *Epod.* 13.

s. 47/10 (II 15, 1): Nie ząwždy Ápollo strzela — odpowiednik Hor. *Carm.* II 10, 19—20: *neque semper arcum Tendit Apollo.*

s. 47/12—13 (II 15, 3—4): Nie ząwždy ... ugodzi — aluzja do opowieści w Hom. *Od.* VIII 266—366 o schwytaniu przez Hefajstosa w sieć Aresa i Afrodyty.

s. 47/14—17 (II 15, 5—8): Nie ząwždy ... następuje — może to być echo słów Hor. *Carm.* II 9, 1—8:

Non semper imbres nubibus hispido
Manant in agros aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque nec Armeniis in oris

Amice Valgi, stat glacies iners
Menses per omnes, aut aquilonibus
Querqueta Gargani laborant
Et foliis viduantur orni

s. 47/16—17 (II 15, 7—8): Chmury czarne ... następuje — podobny obraz por. w Hor. *Carm.* I 7, 15—17:

Albus ut obscuro deterget nubila caelo
Saepe Notus neque parturit imbres
Perpetuos

s. 47/18—21 (II 15, 9—12): Tąkżeć słuszé ... o ziemię — podobnie nawolywał Hor. w *Carm.* I 7, 17—18:

sic tu sapiens finire memento
Tristitiam

Por. również KochEl II 2, 17—18: *abice curas Qui sapis.*

s. 47/22—23 (II 15, 13—14): Cokolwiek ... koniec wzięto — podobne refleksje por. Cic. *Cato* 15, 69: *nec praeteritum tempus unquam revertitur*; Catull. 8, 2: *quod vides perisse perditum ducas. Te same rozważania również w twórczości łac. Kochanowskiego*, por. m. in. For 71, 7: *Cras mihi crede, dies eadem iam non erit.*

s. 47/24—25 (II 15, 15—16): Á przyszły czas ... nocy — podobnie została wyrażona ta myśl w Hor. *Carm.* III 29, 29—30:

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit deus

s. 47/26—27 (II 15, 17—18): Ostátek ná Bogá ... odkładaj — ten sam motyw por. także KochEl II 2, 17—24:

Vita brevis longam spem non amat, abice curas
Qui sapis, effusus labitur annus equis.
Quam cito prona vagum descendunt flumina in aequor
Quam cito terra suas florida perdit opes;

Quam cito Phoebaea nox lampade pulsa recedit,
 Quam cito non segnis surgit abitque dies:
 Tam fugiunt anni properatque volatile tempus
 Nec cuiquam certum est, quid ferat hora sequens

s. 48/1—4 (II 15, 21—24): Żyj ... przestajęm — refleksja zawarta w ostatniej strofie pieśni jest jakby powtórzeniem myśli Sen. *Epist.* 13, 16—17 oraz 23, 10—11.

Pieśń II 16

Komentarz I

s. 48/7 (II 16, 2): Śrębrze ná służbie — *służba* — ‘miejsce do przechowywania zastawy stołowej’, zob. Cn. Th.: Służba stołowa, gdzie kładą srebrne stątki.

s. 48/8—9 (II 16, 3—4): Nam k wóli, kędy różá pozno kwitnie, Nie szukaj zbytnie — *komu k woli* — zob. 33/26 (II 2, 5) i kom. I; *zbytnie* — ‘bardzo’, zob. np. GórńDworz Bbv: *gdy sie jej zbytnie pić záchciđło ...*

s. 48/10 (II 16, 5): miętká — ‘mięta’, powszechna wówczas postać nazwy tej rośliny, zob. Sl. XVI s.v.

s. 48/11 (II 16, 6): równé — być może ‘dobrane’, por. Rysiński, *Przypowieści polskie*, 46: *Nierówni niezgodni* (cyt. za Lindem).

s. 48/12—13 (II 16, 7—8): Prędká dobra myśl, á tym jeszcze chutniéj, Gdy nie bez lutniéj — Prędká dobra myśl — ‘prędko przyjdzie dobra myśl’, jak w Rej-Zwierc 35: *Bo już zła sławá, już prędkie ubóstwo; dobra myśl* — zob. 4/1 (I 2, 25) i kom. I; *chutniéj* — ‘prędzej’, zob. 24/27 (I 21, 22) i kom. I; połączenie *nie bez czegoś*, w znaczeniu z ‘czymś’, wydaje się częstsze w XVI w. niż dziś, przy czym Sl. XVI notuje zawsze poza tym *nie bez* z rzeczownikiem abstrakcyjnym.

s. 48/14—17 (II 16, 9—12): Lutnia — wódz tańców i pieśni uczonych, ... ochłodá myśli utrapionych; Tá serce miękczy ... Bogóm podziemnym — Lutnia — wódz tańców — zob. podobnie KochPs 215: *wódze táńców — mowné gęśli [niech] śpiéwáją; pieśni uczone* — w znaczeniu ‘poezja regulowana prawidłami i wiedzą’, zob. podobne wyrażenie Prot E: *idzie przed nimi [Rejem i Trzecieskim] Kochanie wieku tego [Kochanowski], bo strunámi swemi I uczonym śpiewaniem ták się popisuje ...; ochłoda* — ‘ukojenie’, zob. GórńDworz O2v: *Káżda tedy rzecz, ktora ku śmiechu pobudza, ... daje sercu ochłodę; serce miękczyć* — zob. GórńDworz H2v: *ktora [muzyka] nie telko sercá ludzkie miękczy ...*, zob. też KochTr 13: *owa go [Plutona] to łzami, To témi żáłosnémi zmiękczywá pieśniámi*, z tą samą aluzją do lutni Orfeusza, zob. kom. II; *bogowie podziemni* — zob. podobne wyrażenie po Kochanowskim w KlonWor 10: *Pomścila się krzywdy swej bogini podziemna*.

Komentarz II

W pieśni tej nawiązuje Kochanowski do Hor. *Carm.* I 38 oraz I 32.

s. 48/6—9 (II 16, 1—4): Nic ... zbytnie — odpowiednik Hor. *Carm.* I 38, 1—4:

Persicos odi, puer, adparatus,
 Displacent nexae philyra coronae.
 Mitte sectari, rosa quo locorum
 Sera moretur.

Nic ... złotym — opis zbytniego przepychu przedstawiony w tekście pol. jest nawiązaniem do Hor. w. 1: Persicos ... adparatus — do słynnego przepychu uczt perskich.

OBJAŚNIENIA

Nam ... zbytnie — tłumaczenie Hor. w. 3—4: *kędy róża pozno kwitnie — rosa quo locorum Sera moretur; Nie szukaj zbytnie — Mitte sectari; jeszcze bliższe jest wyrażenie schol.: vetat sibi studiose, magnopere quaerere.*

s. 48/10 (II 16, 5): *Dobra-ć i miętka, co ją najdzie wszędzie — nawiązanie do Hor. Carm. I 38, 5: Simpliciter myrto nihil adlabores; pospolita mięta zastępuje lac. simplex myrtus — pospolity mirt.*

s. 48/13 (II 16, 8): *Gdy nie bez lutni — por. Hor. Carm. I 31, 20: nec cithara carentem.*

s. 48/14—17 (II 16, 9—12): *Lutnia ... podziemnym — odpowiednik Hor. Carm. I 32, 13—15:*

O decus Phoebi et dapibus supremi
Grata testudo Iovis, o laborum
Dulce lenimen

s. 48/15 (II 16, 10): *ochłoda myśli utrapionych — Hor.: laborum Dulce lenimen (schol.: malorum dulce lenimen).*

s. 48/16—17 (II 16, 11—12): *Tá... podziemnym — nawiązanie do legendy o Orfeuszu, którego śpiew miał wzruszyć bogów podziemnych. Por. Ov. Met. X 1—77, Verg. Georg. IV 454—527.*

Pieśń II 17

Komentarz I

s. 48/19 (II 17, 1): *zawikłany — wyraz o trudnym do sprecyzowania znaczeniu ujemnym, tu może 'nieuladzony', zob. np. RejZwierc [28³]v: *abyś ... Rzeczypospolitej tak zawi-klanej, á snadź ku gniewowi Páńskiemu náklonionej, tak zdbiegáć raczył, zob. też RejZwierc 158v: *jáko żywym dobrze być, to jest żywotem poćciwym á niezawikłány.***

s. 48/20 (II 17, 2): *nádány — 'obdarzony czymś', zob. np. Górndworz D3: *ktorzy sie rodzą hojnie od przyrodzenia nádáni.**

s. 48/21—22 (II 17, 3—4): *szczęśliwości Sądzić ná jego płochéj odmienności — *szczęśliwości* — użycie tego rzeczownika w liczbie mnogiej nierzadkie w XVI w., zob. np. HistAl K4v: *z wielkich szczęśliwości, ktore macie, wielką pychę jesteście nádęci; sádzić — 'zasadzać', zob. np. PowodPr 77: *Przedni mędrzec grecki ná dwu głównych rzeczách sádził dobre rzeczypospolitej stánowienie; płochy — 'niestaly, niespokojny', zob. np. Mącz 469b: *Turbulentus — ... niespokojny, płochy, zamieszány, zob. też KochTr 11: *sny lekkie, sny płoché nas báwia; odmienność — 'zmiennosc', zob. np. RejWiz 58: *drugi ... odmienność szczęścia przypomina; jego (świata) odmienność — 'zmiennosc losów ludzkich ná świecie', zob. RejZwierc B4: ... *Pomniac też ná odmienność swiáta mizernego, Á jáko ná nim niemász nigdy nic pewnego, zob. też RejPos 118v marg: *Świát zázwdy byl i będzie odmienny.********

s. 48/23—24 (II 17, 5—6): *bezpiecznie ... kázáć — 'polegać bez zastrzeżeń', zob. np. RejKup y3: *kázá na to bezpiecznie, Iż im to ma pomoc wiecznie.**

s. 48/24—26 (II 17, 6—8): *Niedługo kóniecznie Doniesie czászę páchołek do gęby ... stráci czássem zęby — *kóniecznie* — 'zaprawdę', jak w ModrzBaz 107v: *Kóniecznie to nie jest prawdziwa sławá, gdzie niemász żadnego baczenia ná słuszność i sprá-wiedliwość; páchołek — 'młodzieniec', zob. RejZwierc 34v: *tego czystym páchołkiem zowá, kto sie náwięcej w ty opilstwá ... wdawá; calosc jest aluzją do przysłowia, zob. Cn. Ad. 141: *Od misy podczas milá do gęby. I lýżká często nie tráfi w zęby.****

s. 49/1—8 (II 17, 9—16): Morze nie stoi ..., Łódź moja ... pobieży — morze i łódź jako metafora świata i losów ludzkich częste w XVI w., zob. np. RejZwierc 120v: *Pilnie się trzeba uczyć człowiekowi cnemu, Jąko już ma do końca przez to morze płynąć*, też np. GórńDworz H6: *my w tej łodzi ... gdzie śmierć sztyruje, płyniem ... po tym niebezpiecznym morzu*.

s. 49/2—3 (II 17, 10—11): kędzierze nástrzępi, w godzinie Dnem wzgóre stánie — kędzierze nástrzępi — przerośni zrównującej fale morza z „nástrzępionymi”, kręcącymi się włosami Sl. XVI poza tym nie notuje; *w godzinie* — ‘w jednej chwili’, zob. 16/8 (I 14, 12); *dnem wzgóre* — w Sl. XVI prócz tego tylko w znaczeniu dosłownym, zob. SienLek 102: *gdy gárniec rozpalony dnem wzgóre obroci*.

s. 49/3—4 (II 17, 11—12): ogromné wały Wysokich będą obloków sięgály — wały — ‘fale’, zob. 7/11 (I 6, 11); *ogromne wały* — nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI; *wysokie obłoki* — zob. PaprPan B: *Przelámuje płáč ludzki wysokie obłoki; sięgáč obloków* — zob. podobny zwrot o ogromnej wysokości w HistAl L6: *gory, ktore práwie przechodziły obłoki*, tenże zwrot w sensie przenośnym KochPs 51: *Prawdá obloków sięga*.

s. 49/5—6 (II 17, 13—14): Cnotá mój kómpás, który ... bije — bić — ‘wskazywać’, zob. Strum C: *kiedy obaczysz, że sznurek równo bije, od dziurki do dziurki ...*; całość zob. kom. I do 35/26—27 (II 3, 21—22).

s. 49/6—7 (II 17, 14—15): Niech sie smocy I wszystko bydło Proteowé jeży — smocy — być może ‘diabli’, zob. np. WujNT 875 (komentarz do Apoc 16/13): *Przez smoká rozumiej szátáná*, zob. też kom. I do KochTr 3/12; bydło Proteowé — *Proteus* — syn boga mórz Okeanosa i boginki morskiej Tetydy, mający moc zmieniania kształtów; *bydło Proteowe* — może dotyczyć fok Okeanosa, których pasterzem był Proteus, zob. kom. II, ale być może znaczy też ‘stwory diabelskie’, zgodnie z tym wątkiem wczesnochrześcijańskim, który twierdził: *omnes dii gentium daemonia*, zob. J. Seznac, *The Survival of the Pagan Gods*, New York 1961, s. 44; *jeżyć się* — ‘gniewać się’, zob. *Przypowieści polskie*, przez Salomona Rysińskiego zebrane, Kraków 1619, s. 57: *Pan się na slugę za żywota jeży* (cyt. za Lindem).

Komentarz II

s. 48/19—22 (II 17, 1—4): Niegodzien ... odmiennosci — zawarta w pierwszej strofice myśl przypomina wypowiedzi z Hor. *Carm.* II 16, III 2, III 3, a przede wszystkim III 29. Pieśń tę przypominającą czytelnikowi, że wszystko na świecie ulega ciągłej zmianie (III 29, 32—34) i jedyny ratunek znajduje człowiek w swojej postawie moralnej, opatrzył Lamb. następującym komentarzem: *Per allegoriam describit varietatem et vices vitae humanae, quae dum quietae et laetae est subito adversis casibus inquietatur, et perturbatur*. Podobne stwierdzenia nabrały charakteru obiegowego w literaturze antycznej i renesansowej. Por. m. in. Sen. *Epist.* 58, 21: *Mundus aeterna res et invicta mutatur nec idem manet*, por. też Erasmus *Adag.* I 7, 63: *Omnium rerum vicissitudo* (gdzie umieszczono obszerne wywody na temat zmienności losów ludzkich). Podobnie mówi Kochanowski w EI IV 2, 123—124:

Fortunae levia et subitis obnoxia damnis
Sola animi duxit perpetua esse bona.

s. 48/24—26 (II 17, 6—8): Niedługo ... zęby — jest to nawiązanie do przysłów lac.: *Multa cadunt inter calicem supremaque labra*, oraz: *Inter os et offa*, rozpowszechnionych dzięki Erazmowi, *Adag.* I 5, 1. O zadamowaniu się tych przysłów w polszczyźnie zob. kom. I.

OBJAŚNIENIA

s. 49/1—4 (II 17, 9—12): Morze ... sięgály — zestawienie zmienności losów ludzkich ze zmiennością falującego morza weszło jako topos do literatury antycznej i renesansowej, por. Erasmus, *Adag.* III 6, 69: Fortuna aestuaria, gdzie również odwołano się do tego porównania podając następujący przykład: Quemadmodum autem mare habet accessus ac recessus aestuarios, ita habet nihil in rebus humanis perpetuum (powtórzone za Sen. *Epist.* 4, 7). Sam opis burzy morskiej w pieśni Kochanowskiego zawiera elementy z podobnego opisu w Verg. *Aen.* I 84 i n.

s. 49/7 (II 17, 15): bydło Proteowé — Proteus, syn Okeanosa (Posejdona), miał pod swoją opieką zwierzęta morskie, por. Verg. *Georg.* IV 387 i n.: turpes pascit sub gurgite phocas; Hor. *Carm.* I 2, 7—8:

Omne cum Proteus pecus egit altos
Visere montes

s. 49/8 (II 17, 16): Łódź moją ... pobieży — topos: życie to żegluga, często występuje w literaturze antycznej, por. m. in. Hor. *Carm.* I 34, 3—5:

nunc retrorsum
Vela dare atque iterare cursus
Cogor relictos.

Por. też Hor. *Carm.* II 10, 23—24: Contrahes vento ... vela, por. jeszcze Hor. *Carm.* III 29, 62—64:

Tum me biremis praesidio scaphae
Tutum per Aegeos tumultus
Aura feret geminusque Pollux.

Podobnie Kochanowski w *El* IV 2, 129—130:

Curarum oblitus, ceu cum maria omnia circum
Emensus portum denique nauta tenet.

Topos częsty także w literaturze humanistycznej, por. KochPieś I 8 wraz z kom. II.

Pieśń II 18

Komentarz I

Pieśń jest swobodnym przekładem Hor. *Carm.* III 11, zob. kom. II.

s. 49/10—13 (II 18, 1—4): Ucieszna lutni, w której słodkie stróny Bijąc, Amfijón kámień ... Zwabił ná kupę, á z chętnej opoki Wstał mur széroki — *ucieszny* — 'przynoszący radość', zob. np. OpecŻyw 96: *obiecál swym zwolennikom ucieszny dár zesłać, Ducha Świętego; w strony bić* — zob. 25/17 (I 21, 41); Amfijón — zob. 33/28 (II 2, 7) i kom. I do 33/22—25 (II 2, 1—4); *wstać* — 'powstać', w materiałach Śl. XVI znaleziono w tym znaczeniu poza tym tylko frazy odnoszące się do zjawisk atmosferycznych, jak np. *wiatr wstanie* (RejWiz 34v), i społecznych, jak np. *wstał rozterk i tumult* (Phil E4).

s. 49/14 (II 18, 5): Niemowna — 'milcząca, niema', jak np. TarDuch C2: *Jezu, któryś radzie żydowskiej będąc ofiarowan, cichy i jako niemowny baranek stał.*

s. 49/15 (II 18, 6): ná wszytek świat ... zálécona — 'sławna na całym świecie', zob. np. HistAl C7: *Po wszytkim świecie zálécane jest imię Dáryjusá.*

s. 49/16—17 (II 18, 7—8): trudnej Bogumily Uszy lubily — *trudny* — 'nie

dający się naklonić', zob. np. KuczbKat 350: *dby ... ani żony też tak były trudne i mężom swym nieposłuszne*, zob. też KochZuz A3: *Jedno nam nie chciej być trudną, ktorzy cie milujem; Uszy lubily* — zob. Górndworz H2: *iz ją [muzykę] lubią uszy nasze*.

s. 49/18—19 (II 18, 9—10): *żróbek nie ląpány* Ani pasterzka ręką ugłaskány — *żróbek nie lapany* — nie notowane poza tym w Sl. XVI; pasterzką — zapis *rz* może świadczyć o dialektycznej, południowopolskiej wymowie, zob. K. Dejna, *Dialekty polskie*, Wrocław, 1973, s. 137; *uglaskany* — 'oblaskawiony', zob. StryjKron 566: *iz dobrocią i nasroższe zwierzę Ugłaszczesz*.

s. 49/22—23 (II 18, 13—14): Ty umiesz tygry, ... lasy wodzić I bieg pochopnym strumienióm zągrodzić — o muzyce i śpiewie Orfeusza, oczarowujących dzikie zwierzęta i lasy oraz zawracających strumienie, zob. 25/1—2 (I 21, 25—26) i kom. I; *po-chopny* — 'szybki', zob. Cn. Th. s.v.: *Proclivus impetus undarum*.

s. 49/24—25 (II 18, 15—16): stróż nieokrócony Piekiełnej brony — *nieokrócony* — 'nie dający się zjednać', zob. BielKron 407: *Pleszkow miasto wielkie ... wziął przez dobrowolne podanie popow ruskich, ktore dary, drugie łagodnymi słowy pierwej okrocil; brona* — zob. 46/3 (II 13, 43) i kom. I; *piekielna brona* — wyrażenie pochodzenia biblijnego (Matth 16/18), bardzo często notowane w Sl. XVI.

s. 49/26—29 (II 18, 17—20): wściekły łeb nakrywa Sto srogich węzów, á párá smrodliwa I sproсна piána ciecze ... Z trojákiej gęby — obraz Cerbera, zob. kom. II.

s. 50/1 (II 18, 21): Biédny Iksyjon, Tytyjus zmiękczoney — Iksyjon, Tytyjus — zob. kom. II; informację polskojęzyczną o Iksjonie zob. po Kochanowskim Klon-Flis C2: „Nie mógł przechować szczęścia swego i on, Co w niebo był wzięt od bogow, Iksyjon, Záchciáło mu sie Jowiszowej żony, Pysznej Junony”; wzmianki o Titosie w materiałach Sl. XVI poza tym brak; *zmiękczoney* — może 'czujący ulgę', zob. Cn. Th.: *Miękczę co, zmiękczam* — ... *commalaxo*; w materiałach Sl. XVI brak potwierdzenia tego znaczenia.

s. 50/2 (II 18, 22): nie chcąc — 'mimo woli', zob. np. RejZwierc 77: *gdy sługá ... nie chcąc sklenięć stłucze, to wnet do kordá*.

s. 50/2—4 (II 18, 22—24): dzban osuszony Stał chwilę, zá czym cieszył twój rym drogi Dzięwki, niebogi — *za czym* — 'następnie', zob. ReszHoz 131: *ták długo je [nieposłuszne żony] chowáją, áż poprawę w nich obaczą, zá czym do mężow záś przywracáne bywáją*; chodzi o karę Danaid, zob. kom. II; nie umiemy wskazać wzmianki o Danaidach w polskojęzycznej literaturze XVI w.

s. 50/5—8 (II 18, 25—28): srogość jądowitá Zlych pánién slyszy i wody niesytá Bánię bezdenná, i pómstę nieskorá, Którá źli biorá — *srogość jądowita* — zob. podobne wyrażenie SkarJedn 253: *jądowitá á zápamiętáłą nienawiść ...; zle panny* — o Danaidach; *slyszec co* — dość rzadka składnia; poza omawianym użyciem w materiałach Sl. XVI odnaleziono ją tylko w szeregu *widzieć i slyszec*, zob. np. PaprPan V3v: *Widząc dobrze i slysząc cne postępkí jego ...; bania bezdenna* — zob. WerGość 227: *w brzuch jáko w bánię bezdenná lejąc...*; *pomsta nieskora* — zob. podobne wyrażenie po Kochanowskim GrabowSet G4v: *Ręká ná pomstę nieskorá; brać pomstę* — zob. tenże zwrot RejPos 330: *gdy tu widzisz, iz złoścíwy pomstę bierze*.

s. 50/9—10 (II 18, 29—30): prze żywégó Bogá — wyrażenie utarte, zob. np. Mącz 18d: *At per deos immortales, quid est — Ále i przez żywego Bogá, co jest*.

s. 50/11—12 (II 18, 31—32): Pomordowáły, jędze niecotliwé, Mężé właścíwé — *jędza* — 'wiedźma', zob. np. Mącz jako odpowiednik lac. *lamia* (183b), *saga* (364a) i *venefica* (479d); w Sl. XVI brak poza omawianym miejscem użycia tego wyrazu

na określenie złej kobiety; *niecnotliwy* — 'zły', zob. Mącz 419d: *Z onych niecnotliwych morderców jeden jeszcze zostawa; właściwy* — 'własny', zob. np. RejPos 187: *tak przez proroki, tak też właściwemi usty swojemi ... nas z tego przestrzegać raczył*, zob. też KochDz 104: *zdradziwszy męża właściwego*.

s. 50/13—16 (II 18, 33—36): wierna łożu małżeńskiemu, Przeciwno ojcu krzywoprzysiężnemu Zacnie skłamała — panna czci bez końca Pod kręgiem słonca — *łoże małżeńskie* — wyrażenie w znaczeniu 'małżeństwo', zob. OpecZyw 4: *będą odmawiać iść za mąż, wzgardzą małżeńskie łoże; krzywoprzysiężny* — przymiotnik nie notowany poza tym w Sl. XVI; *zacnie* — przysłówek nie posiadający ścisłego odpowiednika we współczesnej polszczyźnie, zawierający połączenie sensów 'wspaniale, szlachetnie, chwalebnie', zob. BibRadz Luc 1/54 [58]; *iż zacnie Pan użył miłosierdzia przeciw jej*; *skłamała* — 'skłamała' mówiąc ojcu, że zabije męża, lub 'oszukiwała' (ojca), łac. *mendax* (zob. kom. II) miało też znaczenie 'zwodniczy'; *panna czci bez końca* — połączenie z dopełniaczem właściwościovym, osobliwym ze względu na rzadką przydawkę w formie wyrażenia przyimkowego; wyrażenie *bez końca* w funkcji przydawki jest notowane w Sl. XVI, zob. SienLek 243: *u nas nadroższé uszytko, a to iż zbytek bez końca; krąg słonca* — wyrażenie notowane w Sl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. np. KochPs 106: *Dokąd słoneczny gore krąg jaśnie*.

s. 50/17—18 (II 18, 37—38): wstań, mężu, by wieczny Sen na cię nie padł, skądęś ty bezpieczny — *wieczny sen* — 'śmierć', zob. np. StrykKron 406: *od jednego mázowieckiego zámachu wiecznym snem zaraz usnął*, zob. też KochFr 105: *Spi wieczny sen; paść na kogo* — 'zdarzyć się komuś', zwykle o niepomyślnych rzeczach, zob. np. ActReg 113: *jesli co na Rzeczpospolitą za tą zwłoką padnie; bezpieczny* — 'wolny od obaw', zob. np. RejWiz 28v: *kto nabezpieczniejszy, ulowi sie snádnie, Bo ni sie sam obaczy, kiedy w tę sieć wpádnie*; skądęś ... bezpieczny — 'stąd, skąd nie czujesz się zagrożony'; całość odnosi się do córki Danaosa Hypermestry, która ostrzegła swego męża przed grożącym mu niebezpieczeństwem.

s. 50/21—22 (II 18, 41—42): jak lwice ... Wpadwszy na stado, każda morzy swęgo — *lwica* jako wyobrażenie drapieżności dość często w zapisach Sl. XVI, zob. Leop Iob 38/39: „Izaż wydrzesz lwicy lup”, zob. też 14/1—2 (I 11, 9—10); *morzyć* — 'zabijać', zob. np. BierEz S2v: *Bo spiknawszy się jąstrzębie Zawszy morzyli gołbie*.

s. 50/25—26 (II 18, 45—46): trzyma w pięcie srogim, Żem lutość miała nad mężem ubogim — *pięto* często w liczbie pojedynczej, zob. np. BielKron 458: *ktoregom ja gonic nie mogł, bom był w pięcie żelaznym; pięto srogie* — nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI; *lutość* — częstsza forma oboczna do *litość*, zob. Sl. XVI s. v. *lutość*; *ubogi* — zob. 28/25 (I 25, 12).

s. 50/27—28 (II 18, 47—48): zaśle w pogańskie narody Przez morskie wody — *zasłać* — 'odesłać bardzo daleko', zob. Mącz 206c: *Amandare procul a se — Zásłać daleko od siebie; pogańskie narody* — 'barbarzyńcy', zob. np. HistAl D8v: *Potym ruszywszy zastępy wszedł w strony Cylicyjej, w krainy pogańskie* [in regiones barbarorum]; *morskie wody* — 'morze', zob. LubPs T5: *Nád srogościámi morskich wod polożę rękę jego*.

s. 50/29—30 (II 18, 49—50): Idź, gdzie cię nogi i wiatry powiodą Za tą życzliwéj ćmy nocnéj pogodą — *iść, gdzie nogi i wiatry powiodą* — nie notowane poza tym w zapisach Sl. XVI, w N. ks. przysl., s.v. *noga*: *iść, gdzie nogi poniosą*, z XIX-wieczną dokumentacją; *za czymś* — 'korzystając z czegoś', zob. np. PaprPan T3v: *Przyszedł potym zá szczęściem do stanu wielkiego; ćma* — 'ciemność', zob. 35/3 (II 2, 43) i kom. I, zob. też wyrażenie w PatKaz II 82v: *gdy słońce wejdzie, iże ćmy nocne oświeci; pogoda* — 'sprzy-

jająca okoliczność', zob. SkarŻyw 354: *gdy do zupełnego fundowania tam wiądry jeszcze pogody nie widział, znowu się do Rzymu ... wrocil.*

s. 50/31—32 (II 18, 51—52): *Idź zdrów, á skárę ná mogilę smętną Włóż ... pámiętną — Idź zdrów —* formuła pożegnania, zob. np. CiekPotr 14: *Już idź zdrow; pamiętny* — prawdopodobnie 'upamiętniający', znaczenie nie potwierdzone w materiałach Sl. XVI; *mogila smętna, skargę włożyć, skarga pamiętna* — nie notowane poza tym w Sl. XVI i w jego materiałach.

Komentarz II

Pieśń jest swobodnym przekładem Hor. *Carm.* III 11.

s. 49/10—13 (II 18, 1—4): *Ucieszna lutni ... mur szeroki —* odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 1—4:

Mercuri, nam te docilis magistro
Movit Amphion lapides canendo
Tuque testudo resonare septem
Callida nervis

w której ... *Bijąc —* Hor.: canendo; Kochanowski lac. gerundium zastąpił rozbudowanym zwrotem imiesłowowym.

s. 49/14—17 (II 18, 5—8): *Niemowna ... lubiły —* odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 5—8:

Nec loquax olim neque grata, nunc et
Divitum mensis et amica templis,
Dic modos, Lyde quibus obstinatas
Adplicet auris

Niemowna — Hor.: Nec loquax.

przedtym ... Dziś — Hor.: olim ... nunc.

Ząspiewaj — Hor.: Dic modos.

co by trudnej Bogumily Uszy lubiły — luźny przekład Hor. w. 7—8; Kochanowski wprowadził zmianę podmiotu (tekst pol.: *uszy*, tekst lac.: *Lyde*) oraz zmianę imienia własnego *Lyde* na *Bogumila*; przymiotnik *trudny* odniósł do *Bogumily* (w tekście Hor.: *obstinatas ... auris*), co zgodne jest z objaśnieniem schol.: *Lydiae obstinatae 'upartej, zaciętej'*; *lubiły —* Adplicet, schol.: *oblectat 'cieszy, sprawia przyjemność'*.

s. 49/18—21 (II 18, 9—12): *Która ... z daleką —* odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 9—12:

Quae velut latis equa trima campis
Ludit exsultim metuitque tangi
Nuptiarum expers et adhuc protervo
Cruda marito.

Która jakoby żróbek nie łapany — Hor.: Quae velut ... equa trima; według objaśnienia Lamb.: *equa trium annorum, in trimatu autem nondum venerem sentiunt equae. Inni schol. do w. 9 tej ody dają nadto takie objaśnienie: equa iam difficilis ad domandum, co bliskie Kochanowskiego nie łapany.*

Ani ... ręką ugłaskány — Hor.: metuitque tangi 'boi się, by jej nie dotknięto'.

Ucieka w pole — Hor.: latis ... campis Ludit, Kochanowski nie tłumaczy w. 11—12 ody Hor.

s. 49/22—25 (II 18, 13—16) *Ty umiesz ... brony —* odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 13—16:

OBJAŚNIENIA

Tu potes tigris comitesque silvas
 Ducere et rivos celeres morari.
 Cessit immanis tibi blandienti
 Ianitor aulae

Ty umiesz tygry, umiesz ląsy wodzić — dosłowny przekład Hor. w. 13.

I bieg pochopnym strumienióm zágrodzić — przekład Hor. w. 14: pochopnym — celeres; bieg ... zágrodzić — Hor.: (potes) morari 'zatrzymać, wstrzymać'.

Tobie ustąpił stróż nieokrócony — dosłowny przekład Hor. w. 15—16: Cessit immanis tibi ... Ianitor.

stróż ... Piekielnej brony — tłumaczenie Hor.: Ianitor aulae; schol.: ianuae custos 'stróż bramy'. Kochanowski dodał przymiotnik *piekielnej*.

s. 49/26—29 (II 18, 17—20): Cerber ... gęby — niemal dosłowny przekład Hor. *Carm.* III 11, 17—20:

Cerberus, quamvis furiale centum
 Muniant angues caput eius atque
 Spiritus taeter saniesque manet
 Ore trilingui.

Tekst pol. uzupełniono przymiotnikami: srogich węzów — Hor.: angues; sproсна piáná — sanies 'ropa, jad', i poszerzono w. 19 ody Hor.: ciecze miedzy zęby — Hor.: manet. Schol. w. 17—21 objaśniają w ten sposób, że chodzi tu o ulagodzenie Cerbera przez Orfeusza śpiewającego w podziemiu (Pph.: Receptam de Orpheo fabulam tractat).

s. 50/1—4 (II 18, 21—24): Biédny ... niebogi — niemal dosłowny przekład Hor. *Carm.* III 11, 21—24:

Quin et Ixion Tityosque vultu
 Risit invito, stetit urna paulum
 Sicca, dum grato Danaï puellas
 Carmine mulces.

Biédny ... zmiękczoney — w tekście lac. brak tych określeń przy imionach Iksjona — króla Lapitów, który za targnięcie się na cześć Junony pokutował w Hadesie przywiązany do obracającego się bezustannie ognistego koła, i Tytiosa — jednego z gigantów, który chciał znieważyc matkę Apollina Latonę i za to cierpiał męki w Hadesie, rozciągnięty na ziemi i wydany na pastwę sępów, które rozszarpały mu odrastające ciągle wnętrzości.

Rośmiał sie nie chcąc — tłumaczenie Hor. w. 21—22: vultu Risit invito.

i dzban osuszony Stał chwilę — tłumaczenie Hor. w. 22—23: stetit urna paulum Sicca.

zá czym — Hor.: dum.

cieszyl twój rym drogi — tłumaczenie Hor. w. 23—24; w zdaniu pol. nastąpiła zmiana osoby w orzeczeniu: u Kochanowskiego *cieszyl*, u Hor. *mulces*; związek z podmiotem ze strofy czwartej (Ty umiesz) utrzymano przez wprowadzenie w w. 23 zaimka *twój*.

Dziéwki, niebogi — Hor.: Danaï puellas — córki Danaosa. Rozkazał on swoim córkom Danaidom zmuszonym do poślubienia synów stryja Egiptosa, ażeby zamordowały swoich mężów. Za tę zbrodnię miały pokutować w podziemiu, nosząc wodę do dziurawej beczki. Od kary tej wolna była tylko jedna z Danaid, Hypermestra, która nie spełniła rozkazu ojca i ułatwiła ucieczkę swemu mężowi Lynceusowi. Mit ten podają wszystkie XVI-wieczne komentowane edycje ód Hor.

s. 50/5—9 (II 18, 25—29): Niech Bogumiłá ... Ná drugim świecie — odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 25—29:

Audiat Lyde scelus atque notas
Virginum poenas et inane lymphae
Dolium fundo pereuntis imo
Seraque fata,

Quae manent culpas etiam sub Orco.

srogość jądowitą — Hor.: scelus.

Złych pánien — Hor.: Virginum; Kochanowski dodał przymiotnik, może nawiązując do w. 30 i 31.

wody niesytą Bánię — Hor.: inane lymphae Dolium.

bezdenną — Hor.: fundo ... imo.

pómsztę nieskorą — Hor.: Sera ... fata; schol.: sera piacula 'późna kara'.

Którą źli biorą — nawiązanie do Hor. w. 29: Quae manent culpas.

Ná drugim świecie — Hor.: sub Orco.

s. 50/9—12 (II 18, 29—32): Bo co, prze żywého ... Mężę właściwé — odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 30—32:

Inpiae (nam quid potuere maius?)

Inpiae sponsos potuere duro

Perdere ferro.

Bo co ... gorszého — Hor.: nam quid potuere maius?

Pomordowały — tym czasownikiem zastąpił Kochanowski dokładny opis czynności z w. 31—32: potuere duro Perdere ferro.

jędze niecnotliwé — Hor.: Inpiae ... Inpiae.

Mężę właściwé — Hor.: sponsos; schol.: suos maritos 'swoich mężów'.

s. 50/13—16 (II 18, 33—36): Jedną z nich ... Pod kręgiem słóncá — niemal dokładne tłumaczenie Hor. *Carm.* III 11, 33—36:

Una de multis face nuptiali

Digna periurum fuit in parentem

Splendide mendax et in omne virgo

Nobilis aevom

Jedną z nich — Hor.: Una de multis.

wierna łożu małżeńskiemu — Hor.: face nuptiali Digna 'godna pochodni małżeńskich'; schol.: cum facibus enim nuptiae fiebant.

Przeciwko ojcu krzywoprzysiężnému — tłumaczenie Hor. w. 33: periurum In parentem.

Zacnie skłamáá — tłumaczenie Hor. w. 35: Splendide mendax.

pánná czci bez kóńcá — tłumaczenie Hor.: in omne virgo Nobilis aevom.

Pod kręgiem słóncá — brak tego zwrotu w tekście łac.

s. 50/17—20 (II 18, 37—40): Która „Wstań — rzekłá ... Sióstrámi zlémi — odpowiednik Hor. *Carm.* III 11, 37—40:

„Surge” quae dixit iuveni marito,

Surge, ne longus tibi somnus unde

Non times detur; socerum et scelestas

Falle sorores

mężu — Hor.: iuveni marito, Kochanowski pominął łac. przymiotnik: iuvenis.

wieczny Sen — Hor.: longus ... somnus; schol.: mors.

OBJAŚNIENIA

ná cię nie padł — Hor.: ne ... tibi ... detur 'nie był ci dany'.
skądś ty bezpieczny — Hor.: unde Non times 'skąd się nie spodziewasz niebezpieczeństwa'.

przed ojcem — Hor.: socerum 'teściem'.

bezpieczni Siostrami złemi — u Hor. tylko jeden przymiotnik: scelestas.

s. 50/21—24 (II 18, 41—44): Które ... zamykac — niemal dosłowny przekład Hor. *Carm.* III 11, 41—44:

Quae velut nactae vitulos leaenae
Singulos eheu lacerant: ego illis
Mollior nec te feriam neque intra
Claustra tenebo.

lwice z głodu nieznośnego — u Hor. tylko rzeczownik: leaenae.

Wpadwszy ná stádo — Hor.: nactae vitulos (zamiast: vitulos 'ciolki', Kochanowski dal rzeczownik określający zbiorowość — stádo).

káżdą morzy swégo — tłumaczenie Hor.: Singulos ... lacerant.

litościwsza — Hor.: Mollior.

áni ... Áni — Hor.: nec ... neque.

chcę tykac — Hor.: feriam.

zamykac — Hor.: intra Claustra tenebo 'będę trzymać w zamknięciu'. Futurum czasowników łac. *feriam, tenebo* Kochanowski bardzo trafnie tłumaczy przez *chcieć* z bezokolicznikiem.

s. 50/25—28 (II 18, 45—48): Mnie niechaj ... wody — odpowiednik (miejscami dosłowny przekład) Hor. *Carm.* III 11, 45—48:

Me pater saevis oneret catenis,
Quod viro clemens misero peperci,
Me vel extremos Numidarum in agros
Classe releget.

Mnie niechaj ojciec trzyma w pęcie srogim — cały wers jest przekładem Hor. w. 45: trzyma w pęcie — Hor.: oneret catenis — dosłownie 'obciąży, opasze łańcuchami, więzami'.

Żem lutość miałá — Hor.: Quod ... clemens ... peperci 'że litościwa oszczędziłam'.

nád mężem ubogim — Hor.: viro ... misero.

Mnie niechaj záśle — Hor.: Me ... releget 'ześle'.

w pogáńskie narody — Kochanowski wprowadza określenie ogólne zamiast konkretnego określenia geograficznego — Hor.: extremos Numidarum in agros.

Przez morskie wody — dużo krócej u Hor.: classe 'okrętem'.

s. 50/29—32 (II 18, 49—52): Idź ... pamiętną — odpowiednik (miejscami dosłowne tłumaczenie) Hor. *Carm.* III 11, 49—52:

I pedes quo te rapiunt et aerae,
Dum favet Nox et Venus; i secundo
Omine et nostri memorem sepulcro
Scalpe querelam.

Idź, gdzie cię nogi i wiátry powiodą — dosłowny przekład w. 49 ody Hor.

Zá tą ... pogodą — Hor.: Dum favet Nox 'gdy sprzyja noc'.

Idź zdrów — Hor.: i secundo Omine 'pod szczęśliwą wróżbą'.

á skárgę ná mogilę smętą Wlož — Hor.: sepulcro Scalpe querelam ('wy-ry'); Kochanowski dodał, nie istniejący w oryginale łac., przymiotnik *smętny*. pámiętą — Hor.: nostri memorem 'pamiętającą o mnie'.

Pieśń II 19

Komentarz I

s. 51/2—3 (II 19, 1—2): *wzgárdziwszy té doczesné rzeczy ... ze mną dobrą ... sławę mieć ná pieczy* — *doczesne rzeczy* — wyrażenie notowane bardzo często w Sl. XVI, zob. np. RejPs 125 marg: *Nauka, aby opuściwszy doczesne rzeczy kwapilibysmy sie ku Jego świętej miłości*; ze mną — 'tak jak ja', z *kim* w tym znaczeniu zob. np. Grzeg-Różn K2v: *... prząc [= przecząc] z Turkiem, żeby Bog urodził; dobra sława* — 'dobre imię', zob. 17/25 (I 16, 8) i kom. I; *mieć ná pieczy* — zob. 10/26 (I 9, 21) i kom. I.

s. 51/5 (II 19, 4): *imię ... po nas tu zostało* — zob. bliskie w treści SkarŻyw A5v: *imię i sławá ich zgládzona nie będzie*, zob. też KochSat C2: *Imię twoje nie zgaśnie*.

s. 51/6 (II 19, 5): *bydlęcé* — przysłówek prócz tego nie notowany w Sl. XVI ani też w Sl. stp., Cn. Th. i Lindem.

s. 51/7 (II 19, 6): *Tkájąc, lejąc w się wszystko, póki zstawa szyje* — *tkać i lać w się* — często używane określenia obżarstwa i pijaństwa, zob. np. RejZwierz 136: *przedsię tka w gárdło, Áno ledwe wczorájsze brzuchá nie rozpárło*, zob. też BielKom E8: *Bo takie u nich ćwiczenie: Lać w się i nád przyrodzenie*; *póki zstawa szyje* — fraza o schemacie z wymiennym ostatnim członem, jak np. RejZwierz 124v: *Gráć, proznować, lotrowáć póki zstawa worá*; *zstawa szyje* — podobnie o obżarstwie np. RejZwierc 20: [trzeba mu] *jáko żydowskiej gęsi nátkáć sie áż do szyje*, o pijaństwie zob. KochFr 103: *áżem nálal szyję*.

s. 51/8 (II 19, 7): *położyć równo* — 'potraktować jednakowo', zob. GórnRozm Kv: *poty człowiek człowiekowi przyjácielem jest, póki zna, że go równo kładzie z sobą*.

s. 51/10 (II 19, 9): *wziąć przed się* — 'rozważyć', jak np. RejPos 163: *Czemu tego nie weźmiesz przed się, iż cie Pan o to káráć nie chce*.

s. 51/11 (II 19, 10): *ważné ná ziemi, ... w niebie* — *ważny* — 'liczący się, znaczący', zob. np. ModrzBaz 136v: *Niechajże tedy będą ważne [Valeant], ile chcą, bogáctwá, zacność rodu, dużość ciádlá ...*, zob. też KochTr 21/3 i kom. I; *na ziemi ... w niebie* — bardzo częsty szereg, zob. np. RejPos 61: *ábowiem tá [powinność] jest záwždy płatna i ná niebie, i ná ziemi*.

s. 51/12 (II 19, 11): *Służmy pocziwéj sławie* — *służyć* — w podobnym znaczeniu zob. np. ModrzBaz 18: *ktory namiętnościam swoim służy, niegodzien, áby ji pánem zwano*; *pocziwa sława* — tyleż co 'dobra sława', zob. 17/25 (I 16, 8), zob. też RejJóz H5v marg: *Sława póciwa wiecznie żywie*.

s. 51/13 (II 19, 12): *dobrá spólného* — wyrażenie notowane w Sl. XVI poza tym z Prot D2: *Miłość dobrá spólnego...*; znacznie częstszy jest wariant *dobro pospolite*.

s. 51/14 (II 19, 13): *dowcipu równo z wymową* — *dowcip* — 'rozum, inteligencja', zob. ModrzBaz 129: *sámym tylko dowcipem przyrodzonym, nie mając w sobie náuk, ... mądrze sobie w sprawách poczynáli*; *dowcip i wymowa* lub, w tymże sensie, *mowa* — szereg kilkakrotnie notowany w Sl. XVI, zob. np. SkarKazSej 684b: *iż jeden drugiemu dowcipu ábo wymowy ... zajrzy*.

s. 51/15 (II 19, 14): *szczépi ... dobré obyczáje* — *szczepić* — w podobnym znaczeniu przenośnym zob. np. SkarŻyw 153: *będzie chciał bojáźń Bożą szczepić w dziateczkách*.

s. 51/16—17 (II 19, 15—16): czyni porządek, rozterków zabięga, ... pięknej swobody przestrzega — *porządek* — w sensie społeczno-państwowym zob. np. Leov-Przep C2v: ... *ktory by zamieszane krolestwa ku porządkowi dobremu przywioldi*; *rozterk* — 'zamieszki', zob. OrzQuin Y3v: *iż ... z żoną i z dziećmi zginąć mam albo w roztyrku domowym, albo w więzieniu nieprzyjacielskim*; *swoboda* — w materiałach Sl. XVI często z przydawkami pozytywnymi, jak np. *dostojna* (RejWiz 104v), *mila* (RejJóz 17v), *poczciwa* (RejWiz 18v marg), *wdzięczna* (RejZwierc 142); *przestrzegać* — 'strzec', zob. 1/19 (I 1, 14).

s. 51/18—19 (II 19, 17—18): coć Bóg dał siłę i serce po temu, Uderz się z pogáninem, jáko słusze cnému — *serce* — 'odwaga', zob. np. PaprPan I2: *Wiem, żeć nie obrzymowie, ále sercá dosyc*; *uderzyć się* — 'stanąć do walki', zob. jedyne podobne użycie w zapisach Sl. XVI, Mącz 321b: *Impressionem facere, dicuntur milites — Gwaltem ... sie w co cisać albo sie o nieprzyjaciele uderzyć*; *słusze* — zob. 47/18 (II 15, 9).

s. 51/20—21 (II 19, 19—20): Prostak to, który wojsko z wielkości szacuje: Zwycięstwo liczby nie chce, męstwá potrzebuje — *prostak* — 'głupiec', zob. np. ModrzBaz 68: *Záprawdę on lekarz jest wielki prostak [imperitissimus], ktory nie chce ináczej chorego uleczyć, jedno áżby też sam pirwej chorował*; *szacować co z czego* — 'oceniać na podstawie czegoś', zob. np. SkarŻyw 241: *Bo ludzie zacność rodážu [= rodu] nie ze krwi, ále z májētności szacują*; Zwycięstwo liczby nie chce, męstwá potrzebuje — w N. ks. przysl. jako przysłowie, s.v. zwycięstwo, z dokumentacją od omawianego tu miejsca.

s. 51/22—23 (II 19, 21—22): o wolność miłą Godzi się oprzeć by więc i ostatnią siłą — *wolność miła* — podobne wyrażenia zob. OrzJan 17: *nie podawajcie wszetecznej tureckiej chciwości tę drogą wolność*, oraz RejJóz 17v: *z tych przygod gdy wywiedzie na miłą swobodę*; *oprzeć się o co* — 'walczyć w obronie czegoś', zob. MycPrz I A2v: *o Rzeczpospolitą oprzeć się też wszędzie [król będzie umiał]*; *ostatnia siła* — innych zapisów tego wyrażenia brak w materiałach Sl. XVI.

s. 51/24—25 (II 19, 23—24): kto frymárczy ná slawę żywotem: Ázaby go ... dał w cieniu — *frymárczyć czym na co* — 'wymieniać coś na coś', użycia przenośne tego czasownika w Sl. XVI prócz tego po Kochanowskim, zob. np. w innej składni KlonŻal B3v: *Nász polski Homerus umárl, frymárczył ná one Nieśmiertelne wczásy duszne z nádzieje plone*; *dać żywot* — 'umrzeć', pozostałe użycia w Sl. XVI tylko w znaczeniu 'dobrowolnie umrzeć', zob. np. SkarŻyw 491: *iż pierwszej żywot dáć miał i zdrowie, niżli ná on sprosny grzech ich zezwolić*; *w cieniu* — 'na uboczu', zob. 36/28 (II 4, 27) i kom. I, zob. też KochSat C2: ... *Niż utracáć níkczemnie w cieniu wieku swego [= wiek swój]*.

Komentarz II

Pieśń zawiera motywy znane m. in. z twórczości Cic. i Hor. Zob. też *O godności człowieka (Oratio de hominis dignitate)* Giovanniego Pico della Mirandoli, komentarz Makr. do Cycerońskiego *Somn. Scip.*, a także Mercuriusa Trismegistusa *De sapientia Dei, Asclepius, eiusdem Mercuri De voluntate divina, Item Crater Hermetis*, również wydania krakowskie (od 1571 r.) A. Rosseliusa *Pymander Mercurii Trismegisti*.

s. 51/2 (II 19, 1): wżárdziwszy té doczesné rzeczy — por. podobną wypowiedź Cic. w *Off.* I 20, 66: *Omnino fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur; quarum una in rerum externarum despicientia ponitur.*

s. 51/3—5 (II 19, 2—4): Á stárác się ... tu zostało — podobna troska o dobre imię, które zapewni nieśmiertelność, widoczna jest w pismach Cic., por. m. in. *Phil.* 14, 12, 32; *Arch.*: 6, 14; 10, 23; 11, 26; 11, 29.

s. 51/6—9 (II 19, 5—8): I szkoda ... z námi — różnica między człowiekiem a zwie-

rzęciem często była rozważana przez autorów starożytnych, por. m. in. Cic. *Off.* I 16, 50: est enim primum quod cernitur in universi generis humani societate, eius autem vinculum est ratio et oratio quae ... conciliat inter se homines coniungitque naturali quadam societate, neque ulla re longius absumus a natura ferarum. Motyw ten już jako rozpowszechniony topos występuje w poezji łac., por. m. in. Ov. *Met.* I 84—86, Iuv. *Sat.* 15, 142—147. Na temat powołania człowieka i jego wyższości nad innymi stworzeniami żyjącymi na ziemi wypowiada się Kochanowski w twórczości łac., por. El IV 2, 109—110, IV 3, 75—80, a przede wszystkim El IV 3, 85—98:

Non ut opinor enim hinc hominem appellare solemus
 Quod caput atque humeros, brachia quodve gerit
 Ceteraque eiusdem generis quae non magis ipsi
 Quam brutis etiam confiteare data;
 Sed quod praeditus est ratione illaque magistra
 Et veri et falsi propria signa tenet,
 Virtutem a vitio, a turpi discernit honestum
 Rerumque eventus per prius acta videt.
 Haec propria esse hominis, Firleu, fateare necesse est;
 Et quisquis sese iis dederit studiis,
 Brutam illam pecudem rationis lege coercens
 Et pietatem una iustitiamque colens,
 Vere illum humanam dicendum est vivere vitam
 Ut qui naturae sit memor ipse suae.

Por. też Głombiowska, 1981b, s. 209.

s. 51/10—13 (II 19, 9—12): Przeto ... pomoże — podobne myśli często wypowiada Cic. w pismach filozoficznych, por. m. in. *Off.* I 5, 17: animi excellentia magnitudoque cum in augendis opibus utilitatibusque et sibi et suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat.

s. 51/13 (II 19, 12): ku pożytku dobrą spólnego pomoże — jest to niemal dosłowne sformułowanie Cic. *Off.* I 10, 31: communi utilitati serviat; por. również *Off.* I 21, 72.

s. 51/14—17 (II 19, 13—16): Komu dowcipu ... przestrzega — zadania godne według Kochanowskiego zacnego obywatela przypominają obowiązki, które nałożył Hor. na wieszczów, por. *Epist.* II 1, 124—131; podobnie też opisał Hor. zajęcia, którymi obarczony jest rządzący państwem, zob. *Epist.* II 1, 1—3:

tanta negotia solus
 Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
 Legibus emendes

Por. też Hor. *Carm.* I 10, 2—4. Podobne wymagania stawiał Platon rządzącym państwem strażnikom, *Rep.* III 413 E i n.

s. 51/18—19 (II 19, 17—18): Á ty ... cnému — zob. np. Cic. *Somn. Scip.*, *Macr. Somn.* II 17, 1—4: sunt optimae curae de salute patriae.

s. 51/20—21 (II 19, 19—20): Prostack to ... potrzebuje — zob. też KochEl III 1, 23—24:

Nec numero confide, aut turbae ductor inertis,
 Fortis quaerenda est, non numerosa manus.

s. 51/24 (II 19, 23): Nie przegra, kto frymarczy na sławę żywotem — podobne myśli por. m. in. Hor. *Carm.* III 2, 13—16:

Dulce et decorum est pro patria mori
Mors et fugacem persequitur virum
Nec parcat inbellis iuventae
Poplitibus timidoque tergo

Por. również wypowiedzi Cyclerona: Cic. *Phil.* 14, 12, 32: In fuga foeda mors est, in victoria gloriosa; tamże: O fortunata mors, quae naturae debita pro patria est potissimum reddita.

kto frymarczy na sławę żywotem — por. Hor. *Carm.* III 14, 2: Morte venalem petiisse laurum 'sięgnąć po wawrzyn dający się kupić śmiercią'.

Pieśń II 20

Komentarz I

s. 52/1—2 (II 20, 1—2): Jaka, rozumiesz, zazdrość zjednałeś sobie, Zacny biskupie, w mojej ... osobie — *rozumieć* — zob. 20/26 (I 18, 17); *zjednać* — 'spowodować', zob. np. RejPos 123: *choćbyś też i wszytek świat posiadał, a duszy swojej upadek a uciśnienie zjednać miał; zazdrość ... w mojej ... osobie — może 'zazdrość o mnie', podobne użycie być może w Prot C3: Tam zazdrość niewymowna w tych bogach pątuje, Tam drugi, choć niemłody, przed bogi kugluje; Zacny biskupie — idzie o Piotra Myszkowskiego, od r. 1577 biskupa krakowskiego, podkanclerzego koronnego; daty odwiedzin poety u Myszkowskiego w Prądniku z całą pewnością ustalić niepodobna. Mogło to być między rokiem 1578 a 1580, zob. J. Pelc, 1980, s. 91.*

s. 52/4 (II 20, 4): *teskliwój* — 'smutnej', zob. np. RejJóz N8: *gdzież sie ja indziej uciec człowiek mam teskliwy*, zob. też odciśn 'smutny z powodu rozstania' bliski dzisiejszemu 'tęskniący', np. GórńDworz Cc8v: *páni będąc z odjechania jego barzo teskliwaq ...*

s. 52/6 (II 20, 6): *Głowy nie ufrásuję ... sobie* — zwrot utarty, zob. RejJóz P2v: *jużem sobie nędzną głowę tak barzo sfrasował.*

s. 52/8 (II 20, 8): *na twym obroku* — *obrok* — 'wydzielone na określony czas pożywienie', zob. np. BibRadz Dan 1;5: *ustáwił im krol obrok na káždy dzień z potraw swych krolewskich.*

s. 52/9—10 (II 20, 9—10): *niesposobného ... świadomá Zdrowia mégo, frásuje swé serce* — *niesposobny* — 'niedobry', np. SkarŻyw 71: *prze niesposobną wymowę i przyrodzoną wadę języka swego ...*, zob. też w takimże wyrażeniu ModrzBaz 136: *dowcipu nášzego młóść i niesposobne zdrowie [valetudo adversa] ... wielką chęci i pilności mej przyniosły trudność; frásować serce* — częsty zwrot, zob. RejPos 293v: *nic nie trwożyć ani frásować sercá swego.*

s. 52/11—12 (II 20, 11—12): *choroby ... nie użył, Nie mając, kto by mi ... jój sercem służył* — *użyć* — 'doznać', zob. np. *użyć krzywdy* (RejJóz L5), *użyć pomsty* (RejWiz 99), *użyć nędze* (HistLan Cv) oraz *użyć błogosławieństwa* (RejPos 80), *użyć radości* (RejPos 40) i wiele innych; struktura składniowa typu (*nie*) *mam, kto by ...* w sensie 'jest ktoś (a. nie ma nikogo), kto by mi to zrobił' jest notowana w Sl. XVI s.v. mieć kilkanaście razy, zob. BielKron 16v: *sny sie nam tráfne dáły widzieć, a nie mamy, kto by je nam wyłożył;*

jéj sercem — w materiałach Śl. XVI dość często o uczuciach; *jakim sercem* 'jak', np. RejPos 265: *jesliże to cicho á skromnym sercem znosić będzie, a więc jej sercem* 'jak ona', nie znaleziono jednak drugiego podobnego przykładu w materiałach Śl. XVI.

s. 52/13 (II 20, 13): społeczny námá — *spoleczny* — 'wspólny', zob. UstPraw B4: *ná ktore [długi] stárszy brát może przedać część imienia spolecznego*; námá — celownik liczby podwójnej.

s. 52/15 (II 20, 15): wárując szkody — zob. podobny zwrot BierEz B3: *Bych sie tych szkod uwidrowal*.

s. 52/16 (II 20, 16): Dzieatek lichych pilnując, zakładów zgody — *lichy* — 'drobny, słaby', zob. np. BielSpr 49v: *przydał páchółka wielkiego, udátnego do lichego koniá, á do wielkiego koniá páchółka lichego, slábeo*; wyrażenie *liche dziatki* Śl. XVI notuje tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. np. KochPs 51: *Jáko ptak liché dziatki skrzydly swémi kryje ...*; *zakład* — 'rękojmia', zob. np. OrzJan 126: *dáli bowiém [cesarz i król Ferdynand] chęci swojej zakład Wászej Kr. M.: ten córkę swoje, ów wnuczkę synowi Wászej Kr. M. zá małżonkę*; zob. kom. II.

s. 52/17 (II 20, 17): przed sie ... bierze — 'rozważa', zob. np. Mącz 288c: *Pensito — ... i to i owo przed sie bierzę, rozbieram rzecz sam z sobą*.

s. 52/19—20 (II 20, 19—20): ziołá, Których smák pámięć domu wygládzá zgołá — zioła, które „wygladzają” pamięć, są aluzją do przygód Odysusza — zob. kom. II; może tu być także użycie wyrazu *ziele* w znaczeniu osoby zdradliwej, nie będącej tym, czym jest z pozoru, jak 62/4 (Sob 5, 20): *Znam cię, ziółko, żeś pokrzywá*, lub w znaczeniu osoby złej, por. np. *Zle ziele najlepiej się krzewi* (N. ks. przysl. s.v. ziele); *wygladzac* — 'zacierać', zob. SkarŻyw 92: *Iż imię ukrzyżowánego wygládzić ... chcą; pámięć wygladzac* — podobny zwrot w materiałach Śl. XVI poza tym tylko w znaczeniu 'wymazać z ludzkiej pamięci', zob. ArtKanc P3v: *człeká złościwego ... zgládzi, i pámiątkę jego wiecznie; zgoła* — 'całkiem', zob. np. WujNT 464 marg: *Nie zgołác było odjęto słowo Boże Ázyjdnom, ále do czásu tylko*.

s. 52/21—23 (II 20, 21—23): táka jest muzyká i tákie stróny, Których człowiek sluchájác już áni żony ... náwiedzi — może dotyczyć oczarowującego i odbierającego chęć powrotu śpiewu syren, zob. kom. II; *nawiedzić* — 'wrócić', zob. 37/25 (II 5, 8) i kom. I.

s. 52/23—24 (II 20, 23—24): w niewoli Pod pány sromotnémi — *sromotny* — 'haniebny', w tym znaczeniu w materiałach Śl. XVI poza tym tylko w rzeczownikiem nieosobowym, zob. ArtKanc E3v: *dal się ... ná sromotnym krzyżu rozbić*; sens całości zapewne taki, że poddanie się syrenom jest niewolą przynoszącą ujme.

s. 52/26 (II 20, 26): Sercé trapi ... zstawa ufności — *serce trapić* — zwrot utarty, zob. np. GrabowSet L2: *Serce frásunki trapią*, zob. też KochPs 100: *Twój pośmiéch, Twójá wzgárdá ... Mnie serce trapią*; zstawa — 'jest jeszcze', zob. np. CzechRozm 233v: *Pokiby prawá stawáło, tedy [bronić się] práwem*.

s. 52/28 (II 20, 28): plonéj trwogi — *plony* — 'bezpodstawny', zob. 13/25 (I 11, 4) i kom. I; *plona trwoga* — wyrażenie poza tym nie notowane w materiałach Śl. XVI.

s. 52/29—31 (II 20, 29—31): złącz, jákoś rozwiódl; bo ácz oboje Twój urząd niesie, wszákże wyroki twoje Ná ludzkiej chęci wiszą — *rozwieść* — zarówno 'unieważnić małżeństwo', jak i 'rozłączyć', zob. dla znaczenia 'rozłączyć' RejZwierc 263v: *jedno iż złości násze ... rozwiódlý nas z Nim*; Twój urząd niesie — 'należy do twego urzędu', zob. GrabPospR K2v: *rycerskiej powinności, jáko ich stan niesie, dosyć czynią*, zob. też 1/14 (I 1, 9); *wisieć na czym* — 'zależać od czegoś', zob. np. RejPosWstaw 42: *Powinni*

też bez przestánku ty rzeczy słudzy kościelni w kazániach swych ludziom groźno przypominác, gdyż stąd nawięcej i Rzeczypospolitej, i ojczyzny záchowádnie wisi; zwrot na czyjejs chęci wisieć poza tym w Sl. XVI nie notowany.

s. 52/32 (II 20, 32): Nie prágniéwá ... byé rozdzieloná — formy liczby podwójnej.

Komentarz II

Pieśń zawiera występujący w rzymskiej poezji erotycznej motyw rozłąki kochanków spowodowanej najczęściej podróżą (por. m. in. Prop. I 8, I II, II 19, IV 3, Ov. *Am.* II 16 oraz Ov. *Her.*), a także motyw pochwały ukochanej, cieszącej się pracowitym życiem na wsi, występujący w poezji Tib. (I 5) i Hor. (*Epod.* 2). Oba te motywy występują w łac. twórczości Kochanowskiego (El III 2, El III 12, ElOsm I 8). W poezji renesansowej podobne motywy m. in. u Pontana (*De amore coniugali ad uxorem*, m. in. elegia VI). Dokładne omówienie zob. Głombiowska, 1981b, s. 93, 120, 152, 155—158.

s. 52/8 (II 20, 8): kón mój, sługá mój ná twym obroku — nawiązanie do powiedzenia Hor. *Epist.* I 17, 20: equus ut me portet, alar rex, o charakterze przysłowia, używanego dla określenia życia na koszt dworu, por. też Erasmus *Adag.* I 7, 20.

s. 52/13—16 (II 20, 13—16): Ciężar ... zgody — postępowanie żony Kochanowskiego przypomina marzenia z elegii Tib. I 5, który podobnie wyobraża sobie pracowity pobyt na wsi swej ukochanej; szczególnie warte uwagi I 5, 29—30:

Illa regat cunctos, illi sint omnia curae:
At iuuet in tota me nihil esse domo.

Por. też Hor. *Epod.* 2, 39—40:

Quod si pudica mulier in partem iuuet
Domum atque dulces liberos

zakładów zgody — dzieci często są określane w poezji łac. słowem *pignora* (*pignus* 'rękojmia'), por. m. in. Ov. *Met.* III 134: Tot natus natosque et, pignora cara, nepotes; Prop. IV 11, 73: Nunc tibi commendo communia pignora natos. Kochanowski nazywa dzieci *dulcia pignora* w El IV 1, 143.

s. 52/19—20 (II 20, 19—20): Że ná świecie ... zgólá — jest to aluzja do przygody towarzyszy Odyseusza, którzy spożywszy lotos w kraju Lotofagów (Hom. *Od.* IX, 84 i n.) stracili pamięć i chęć powrotu do ojczyzny. Do tego samego opowiadania Hom. nawiązał Kochanowski w twórczości łac. — w El III 7, 17—18:

Ac veluti loton gustassem herbasque tenaces,
Nulla mihi in patriam cura redire fuit

oraz w zawierającej streszczenie *Odysei* El IV 1, 49—50:

Hic, viridis loti dulcedine capta iuventus
Immemor, ad patrios distulit ire lares

s. 52/21—24 (II 20, 21—24): Że táka jest muzyká ... woli — jest to aluzja do śpiewu syren z Hom. *Od.* XII 39 i n. Tekst pol. Kochanowskiego jest skróconym przekładem jego El IV 1, 141—146:

Qua si quis navem imprudens religasset arena
Pellaci e mediis voce refractus aquis,

Non ille uxorem, non dulcia pignora natos
 Post longum rediens exhilarabat iter
 Sed scopulis haerens, Musae dulcedine victus
 Aevum apud impuras turpe terebat heras.

Jest to jakby kontaminacja tekstu *Od.* XII, 141 i n. oraz *Hor. Epist.* I 2, 23—25:

Sirenum voces et Circae pocula nosti,
 Quae si cum sociis stultus cupidusque bibisset,
 Sub domina meretrice fuisset turpis et excors.

s. 52/31 (II 20, 31): Ná ludzkiej chęci wiszą — wyrażenie utworzone na wzór częstej w łacinie przenośni *pendere ex (de, ab) aliqua re* 'zależać od czegoś'.

Pieśń II 21

Komentarz I

Pieśń pełna oksymoronicznych wyrażań, zob. w. 2—3 (1—2), 4 (3), 5 (4), 6—7 (5—6).

s. 53/2 (II 21, 1): łańcuchy ná swym sercu czuję — o łańcuchach miłości zob. GórńDworz Aa6: *będąc związaną mocnym łańcuchem, to jest temi rękamá, nád które nic miłszego u niej nie było*; o miłości jako niewoli zob. 5/6 (I 4, 5) i kom. I.

s. 53/4 (II 21, 3): pięknym sidłem ułowiony — *sidła* — o więzach miłości, jedyne w materiałach *Sl. XVI* użycie w sensie pozytywnym, prócz tego o sidłach miłości tylko w znaczeniu ujemnym, np. *BibRadz Eccli 9/3: Nie záchodź w drogę niewieście wszetecznej, ábyś snadź nie wpał w sidło jej.*

s. 53/5 (II 21, 4): w trosce położony — wyrażenie tak zbudowane, z rzeczownikiem oznaczającym złą sytuację, częste w materiałach *Sl. XVI*, zob. np. *HistAl F7: áby ... nam w ucisku położonym pomogli*, zob. także w *przeciwnościach* położony (*RejPs 49*), w *nędzy* położony (*RejPs 65v*) i in.; zob. też to samo wyrażenie *WróbZolt T3: To mowi lud wierny w troskach położony.*

s. 53/7 (II 21, 6): Mam rozkosz przeciw ludzkiemu mniemaniu — *rozkosz* — ówczesne znaczenie tego wyrazu nie zawierało elementu wielkiego nasilenia, a więc 'przyjemność, zadowolenie', zob. też 20/20 (I 18, 11); *mieć rozkosz* — częsty zwrot, zob. np. *Mącz 341d: W zobopolnej miłości przyjacielskiej rozkosz ... mieć*; *przeciw* — 'wbrew', zob. 7-2 (I 6, 2); zob. wyrażenie podobne *Mącz 276d: Nád mniemánie rzadki.*

s. 53/8—9 (II 21, 7—8): Oczy ... W których sie wszystkie znajdują wdzięczności — zob. podobnie *RejWiz 4: Oczy k temu okażą rozliczne wdzięczności.*

s. 53/11 (II 21, 10): sidłem upleciony — dość częste wyrażenie, zob. np. *Leop-Prov 21/6: uplecie sie w sidła śmierci.*

Komentarz II

Pieśń została oparta na motywie pochodzącym z poezji Petr.: porównanie miłości do twardej służby lub niewoli, zwłaszcza 53/2—7 (II 21, 1—6). Por. kom. II do pieśni I 4 i I 7.

s. 53/2 (II 21, 1): Srogié łańcuchy ná swym sercu czuję — może to być nawiązanie do Petr. *S.* 76, 9—10:

come vero prigioniero afflitto
 Delle catene mie gran parte porto

OBJAŚNIENIA

oraz S. 266, 10—11:

Son le catene, ove con molti affanni
Legato son

Por. Brahmer, s. 58, 177, gdzie podano też podobne przykłady z utworów Bemba, Boccaccia, Boiarda.

s. 53/3—4 (II 21, 2—3): Lecz to ... ulowiony — ten sam motyw por. Petr. S. 197, 7: Né posso dal bel nodo omai dar crollo, oraz S. 181, 12: Così cadde alla rete. Por. Brahmer, s. 58, 178, gdzie podano przykłady zaczerpnięte z Bemba, Sannazara, Boccaccia, Boiarda. Por. też KochEl II 11, 16: Exsolvi nodo cor aliquando cupis.

s. 53/8—9 (II 21, 7—8): Oczy ... wdzięczności — motyw częsty u Petr., por. też Francesco Maria Molza, *La terze rime* (1542), L 3—4:

Occhi vaghi e lucenti
Che mi stringeste a nodo

Zob. Brahmer, s. 52, 173. Przykłady z twórczości humanistycznej zestawia Głombiowska, 1981a.

s. 53/10 (II 21, 9): Dzień ... błogosławiony — por. Petr. S. 61, 1: Benedetto sia l'giorno. Por. też Brahmer, s. 53, 173.

Pieśń II 22

Komentarz I

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* I 32, zob. kom. II.

s. 53/15 (II 22, 3): o wielostrona Lutni złożona — *wielostrony* — przymiotnik notowany w materiałach Sl. XVI poza tym tylko po Kochanowskim, zob. OstrEpit A2: *drudzy niech grąją Bądź w lutnié wielostronné*

s. 53/17—18 (II 22, 5—6): Mytyleńskiego mieszkańcá ... Zabáwo — idzie o poetę Alkajosa z Mytyleny; *mieszkaniec* — wyraz w Sl. XVI nie notowany przed Kochanowskim, po Kochanowskim zob. np. GrochKal 11: *W obce kráiny, kędy wiárolomni Mieszkańcy żywią*, zob. też KochPs 144: *Śpiéwaj Mu z mieszkańcy swemi, Wielka, niezmiérzona ziemi; zabawa* — 'zajęcie', zob. np. SkarŻyw 258: *uczynił dzień ná zabáwy, á noc ná ludzkie odpoczynienie*.

s. 53/18 (II 22, 6): zębáty — prawdopodobnie 'zaciekły, napastliwy', zob. KlonFlis F3v: *Wnet nieprzyjaciól dostániesz zębátych*.

s. 53/19—20 (II 22, 7—8): śród mieczów lub też nawet w biegu Przybił do brzegu — w pierwodruku: Przybił ..., koniektura wprowadzona ze względu na konieczność użycia czasownika przechodniego, jak w podobnym zwrocie WujNT Act 27/39: *do ktorej [odnogi] myślili, jesliby mogli przybić okręt*, tak też od JK1C₂; sens całości zapewne: 'czy to w boju, czy w żegludze'; zob. kom. II.

s. 53/21—24 (II 22, 9—12): Muzy párnáskie i należęcá winá, I Áfrodytę ..., I Liká ... Śpiéwał — informację w pol. piśmiennictwie o muzach zob. BielKron 22: „Miał jeszcze Jowisz dziewięć cerek z Memoryją niewiastą ...”, po czym następuje wyliczenie imion muz; po Kochanowskim zob. OstrEpit A2v (nazwa chóru): MUZAE PARNASKIE; *należca* — wyraz notowany już w Sl. stp. jako odpowiednik łac. *inventor*; *Afrodyta* — gr. imię bogini, Sl. XVI notuje tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. jeszcze KochFr 5: *Moja lutnia Kupidyńá, Pięknej Afrodyty Syná; Lika śpiéwać* — z dopełnieniem w bierniku zob. np. PatKaz I 8v: *Kościól śpiéwa święte a niepokolone dziewictwo*, zob. też KochFr 5: *Juzem śpiéwał Meryjoná I prędkiego Sárpedoná*; o Liku zob. kom. II.

s. 53/25 (II 22, 13): O czci Febowa — *cześć* w znaczeniu 'przedmiot chluby' w St. XVI poza tym nie notowane; o Febie-Apollinie, opiekunie Muz grającym na lutni, zob. BielKron 22: „[muzy] mieszkały ... ná Helikonie, śpiewając przy lutni Apollinowej”.

s. 53/26—27 (II 22, 14—15): myśli strapiionych Wdzięczna ochłodo — tak o lutni zob. też KochTr 14: „i ty, wdzięczna lutni, Skąd pociechę w swych troskach biorą ludzie smutni”; *ochłoda* — 'pociecha', zob. 39/7 (II 6, 2) i kom. II.

s. 53/27 (II 22, 15): sprzyjażliwą — 'życzliwą', zob. np. LibLeg 11/70v: ... *jako dobry a sprzyjażliwy sąsiad Jego Miłości*, zob. też KochFr 122: *sprzyjażliwé Párki*.

Komentarz II

Pieśń jest parafrazą Hor. *Carm.* I 32.

s. 53/13—16 (II 22, 1—4): Proszę ... złocona — odpowiednik Hor. *Carm.* I 32, 1—4:

Poscimus. Si quid vacui sub umbra
Lusimus tecum, quod et hunc in annum
Vivat et plures, age dic Latinum,
Barbite, carmen

Proszę — Kochanowski przyjmuje tu obecną w wielu kontekstach Hor. lekcję: *poscimus*; dzisiejsze wydania wolą: *poscimur* 'proszą nas'; schol. objaśniają *poscere* słowami: *petere cum precibus*.

jesli sie z tobą co śpiewało — tłumaczenie Hor. w. 1—2: śpiewało — Hor.: *Lusimus*, co schol. objaśniają jako: *carmina scribere*.

Co by i ten rok, i dalej trwać miało — tłumaczenie Hor. w. 2—3: *quod ... et plures*.

Powiedz ... złocona — tłumaczenie Hor. w. 3—4: *Powiedz — age dic*; słowieński rym — *Latinum ... carmen*; *Lutni złocona* — *Barbite*; Kochanowski łac. rzeczownik dopełnił przymiotnikami.

s. 53/17—20 (II 22, 5—8): Mytyleńskięgo ... do brzegu — odpowiednik Hor. *Carm.* I 32, 5—8:

Lesbio primum modulate civi,
Qui ferox bello, tamen, inter arma
Sive iactatam religarat udo
Litore navim

Mytyleńskięgo mieszkańcá — odpowiednik Hor.: *Lesbio ... civi*; schol.: *Alcaeum qui fuit de Lesbo*. *Alcaeus* pochodził z miasta Mytyleny na wyspie Lesbos.

przed láty — Hor.: *primum*.

Zabáwo — Hor.: *modulate*, schol.: *Alcaeus carmen modulatus est (carmen modulari = ludere) 'Alcaeus śpiewał pieśni'*.

który, choć w boju zębáty — Hor.: *Qui ferox*; *Mącz 124d: ferox* — okrutny, srogi, szalony.

Przedsię — Hor.: *tamen*.

śrzód mieczów — Hor.: *inter arma*.

lub téz — Hor.: *Sive*.

nawę w biegu — Hor.: *iactatam ... navim* 'miotany falami okręt'.

Przybił do brzegu — Hor.: *religarat udo Litore* 'przycumował (przywiązał) do wilgotnego brzegu'.

OBJAŚNIENIA

s. 53/21—24 (II 22, 9—12): Muzy ... oczémá — odpowiednik Hor. *Carm.* I 32, 9—12:

Liberum et Musas Veneremque et illi
Semper haerentem puerum canebat
Et Lycum nigris oculis nigroque
Crine decorum.

należęc winá — zamiast Hor.: Liberum, tj. Bakchusa.

syná — Hor.: puerum, tj. Amora. Kochanowski często rzeczownik łac. *puer* tłumaczy jako *syn*.

Liká ... oczémá — dosłowny przekład Hor. w 11—12.

s. 53/25—28 (II 22, 13—16): O czci ... wzywám — dosłowny przekład Hor. *Carm.* I 32, 13—16:

O decus Phoebi et dapibus supremi
Grata testudo Iovis, o laborum
Dulce lenimen mihi cumque salve
Rite vocanti.

Tę samą strofkę *Carm.* I 32 sparafrazował Kochanowski w II 16, 9—12.

myśli strapionych ... ochłodo — Hor.: laborum, co schol. objaśniają jako: o barbite, mearum curarum ac molestiarum lenimen. Jest to bliższe wyrażeniu Kochanowskiego.

sprzyjázliwą — wyrażenie bliskie objaśnieniom schol.: mihi suave ac iucundum (quotiescumque te evoco, salve).

Pieśń II 23

Komentarz I

Całość o przemijaniu młodości, zob. kom. I do 16/13—16 (I 14, 17—20).

s. 54/3 (II 23, 2): Róža ... i lelija — szereg często notowany w Sl. XVI, zob. np. OpecZyw 98: *i szedł s nimi za rzekę Cedrową do ogroda, nie iżby różą albo liliją zbierał, ale iżby mękę wielką cirpiął*, zob. też KochFrag 25: *Raj tam, gdzie ona siedzi, á którędy mija, Zá jěj stopámi róža wstawa i lelija*; szereg ten występuje w opisie urody kobiecej, zob. 68/21 (Sob 11, 12) i kom. I.

s. 54/6 (II 23, 5): Czas ucieka jáko wodá — zob. 23/28 (I 20, 23), zob. też SkarZyw 4: *czas bieży á jáko wodá w bystrej rzece ucieka*, zob. też N. ks. przysl. s.v. czas: Czas jako woda ciecze, z dokumentacją od 1557 r.

s. 54/7—9 (II 23, 6—8): leci Pogodá, Zebrawszy włosy ná czolo: Stąd jěj lápaj, bo w tyl goło — *pogoda* — 'okazja', zob. SkarJedn 256: *wielce papieżá i Rzymski Kościół przenáśládował, rozumiejąc, żeby do opánowania zachodnich krolestw pogodę miał*; Okazję-boginię przedstawiano jako kobietę z lysym tyłem głowy i włosami zebranymi na przodzie, zob. Ripa, s. 366 z odwołaniem się do Owidiusza, zob. też opis w RejZwierz 114v: „(nagl) Occasio, to jest trefunk (—) ... Tę z tyłu oblysiáłą kazáli málować ... Á z tyłu też włos nie ma, trudno ją ulápić”, zob. też tamże o czasie: „Á iż mu oblysiáło już ná przodku czolo, Znaczy, wszystko, co minie, iż już záváždy goło”; całość zob. KochFr 35: *kiedyś będziesz miał pogodę ná co, Lápaj jěj z przodku, z tyłu niémász zá co*; zob. też kom. II.

s. 54/11—13 (II 23, 10—12): śniegiem włos przypadnie ... z głowy mróz nie zginie — *śnieg i mróz* jako określenia siwizny w Sl. XVI poza tym nie notowane; zob. kom. II.

Komentarz II

Motyw bezpowrotnego przemijania młodości w twórczości Hor., m. in. w *Carm.* I 9, II 11, III 14, III 15, IV 10, IV 13, *Epod.* 13. Występuje on również często w łac. poezji Kochanowskiego, por. El I 8, II 2, II 8, III 17, For 50 i 71. O motywie tym w poezji humanistycznej por. Głombiowska, 1981b, s. 122.

s. 54/2—5 (II 23, 1—4): Nie zawnždy ... urody — por. Hor. *Carm.* II 11, 5—6:

fugit retro
Levis iuventas et decor

Carm. II 11, 9—11:

Non semper idem floribus est honor
Vernis, neque uno luna rubens nitet
Vultu

Por. też Sen. *Phaedr.* 761—773:

Anceps forma bonum mortalibus
Exigui donum breve temporis,
Ut velox celeri pede laberis.
Non sic prata novo vere decencia
Aestatis calidae despoliat vapor,
Saevit solstitio cum medius dies
Et noctes brevibus praecipitant rotis
Languescunt folio ut lilia pallido,
Et gratae capiti deficiunt comae
Et fulgor teneris qui radiat genis
Momento rapitur nullaque non dies
Formonsi spoliū corporis abstulit
Res est forma fugax.

Podobnie mówi Kochanowski w twórczości łac. — El I 8, 43—44:

Non semper florentve rosae, florentve hyacinthi
Et formae exitium fata dedere suum.

El I 8, 34—36:

Et mercede data liber amator abit,
Frustra implorandus, cum formam carpsit aetas
Invida et ingenuus fugerit ore color.

s. 54/6 (II 23, 5): Czas ucieka jako woda — porównanie umykającego czasu do płynącej rzeki częste w literaturze antycznej, por. m. in. Ov. *Ars am.* III 62: Eunt anni more fluentis aquae. Motyw ten występuje u Kochanowskiego w twórczości łac., por. m. in. El II 2, 19 i 23:

Quam cito prona vagum descendunt flumina in aequor ...
Tam fugiunt anni properatque volubile tempus.

Por. także: El III 4, 51—52; III 7, 67.

s. 54/7—9 (II 23, 6—8): Pogodá ... goło — Pogodá — 'stosowna chwila', gr. Καίρῳς (najmłodszy syn Zeusa), łac.: Occasio. Znany w starożytności był posąg Kairosa dłuta rzeźbiarza Lyzypa z Sykionu (ok. 350—300 p.n.e.). Przedstawiał on figurę alegoryczną stojącą na palcach, ze skrzydełkami u nóg, z brzytwą w prawej ręce, z zarośniętą twarzą,

kosmykiem włosów na przedzie głowy, a z tyłu z lysiną. Figurę tę opisał dokładnie poeta aleksandryjski Posejdiippos (pol. III w. p.n.e.) w epigramacie, który zachował się w *Antologii Planudes* (IV 275). Przekładu tego wiersza na łac. dokonał już w 1508 r. Erazm z Rotterdamu, włączając go do *Adag.* I 7, 70: *Nosce tempus*. Wiersz wszedł następnie do edycji grecko-rzymskich antologii (od edycji *Selecta epigrammata*, Basileae 1529) oraz do *Emblematum liber* Alciata (od 1531 r.). W literaturze XVI w. rozpowszechniły się przekłady Posejdiipposa (za pośrednictwem tłumaczenia łac. Erazma) na języki narodowe. Znane też było krótkie, przytoczone już przez Erazma (*Adag.* I 7, 70) powiedzenie: *Fronte capillata post haec Occasio calva*. Opis posągu Lyzyppa znajdujemy też w Phaedr. *Fab.* V, 8.

s. 54/10—13 (II 23, 9—12): *Zimá ... zginie* — por. KochFor 55, 6: *Variat cana senecta comam*.

Pieśń II 24

Komentarz I

Pieśń jest swobodnym przekładem Hor. *Carm.* II 20, zob. kom. II.

s. 54/15 (II 24, 1): *Niezwykłym i nie ledá piórem opátrzony* — *nie leda* — być może 'niezwykły', jak w RejKup 60v: *Nie lada w tym trunku ziola; opatrzone czym* — często w znaczeniu 'obdarzony przez Boga', jak w RejWiz 32: *Gdys rozumem opátrzon ...*

s. 54/16—17 (II 24, 2—3): *poétá, ze dwojéj zložony Nátury* — *dwojéj* — forma liczebnika *dwoj* (*dwoja, dwoje*) 'dwojaki' mającego odmianę przymiotnikową; *dwoja natura* — dość częste wyrażenie, odnoszące się zwykle do dwóch natur Chrystusa, zob. jednak także GlabGad C: *Bowiem oni [nietoperze] dwojéj mają naturę: jednę ptaszą ... Druga zwierzęca*, zob. też KochFr 99: *Jáko Chiron, ze dwojéj nátury zložony*; zob. kom. II.

s. 54/18 (II 24, 4): *więtszy nád zazdrość* — prawdopodobnie 'gardzący zazdrością', zob. też strukturę w SkarŻyw 284: *O wspaniale serce, á nád otrzymanie świadá wszytkiego więtsze, ktore prágnienie dobrego mienia ... potępilo*.

s. 54/18—19 (II 24, 4—5): *ludnemi Miásty* — wyrażenie notowane w Sl. XVI kilkakrotnie, zob. np. ModrzBaz 31: *w jednym mieście bárzo ludnem ...*

s. 54/19—20 (II 24, 5—6): w równym szczęściu urodzony, *Ón ja ... ulubiony* — *równy* — 'niewielki', zob. 11/16 (I 9, 40); w równym szczęściu — prawdopodobnie 'w średniej kondycji', podobne temu BielKron 1597, 537: *Ocieski, człowiek familijej równej, ale wymowy i godności wielkiej* (cyt. za Lindem); *Ón ja* — zob. kom. II; *ulubiony* — 'mily', w materiałach Sl. XVI tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. np. KochTr 6: *Upada przed nogámi mátki ulubionéj*.

s. 54/22 (II 24, 8): *Styks niewesoła* — zob. kom. II.

s. 54/23—26 (II 24, 9—12): *Już mi skóra ... wyrastáją* — całość jest opisem zmiany w „muzom poświęconego ptaka”, zob. 55/3—4 (II 24, 15—16), zob. też kom. II.

s. 54/23 (II 24, 9): *skóra chropáwa pádnie ná goleni* — *skóra chropawa* — nie notowane poza tym w Sl. XVI; *pádnie* — 'pokrywa', zob. JanNKar A3v: *gdzie częsté grády przechodzą, rdzá gęsta pádnie*.

s. 54/25 (II 24, 11): *piórká sie puszczáją* — *puszczać się* — 'zaczynać rosnać', zob. np. LibMal 1545/94v: *brodka mu się dopiro puszcza*.

s. 54/26 (II 24, 12): *sążenisté* — przymiotnik nie potwierdzony w materiałach Sl. XVI innym zapisem, może w znaczeniu 'długi na sążeń' lub 'wielki' jak LustrWpol I 65: *w tej bramie hakownic wielkich sążenistych 7*.

s. 55/1 (II 24, 13): *nád Ikárá ... przeważnégo* — informacja w piśmiennictwie

polskojęzycznym o Ikarze zob. RejZwierz 116v: „Ikarus, co wszystko chciał wiedzieć I nie mógł się spokojem na ziemi wysiedzieć, Nabrał z ptaszých skrzydł pierza i woskiem je sprąwił, Potym je sobie do rąk miasto skrzydł przyprawił”, zob. też BielKron 23v; *przeważny* — ‘odważny’, zob. np. Górndworz X8v: *Silá tych męźczyzn najdzie, którzy sie nie boją áni mąk żadnych, áni śmierci, á przedsię nie mamy ich zá męźne, zá przeważne, bo to czynią óslep*, zob. też KochFr 3: *Nie dbają moje pápiéry O przeważné bohátéry.*

s. 55/2 (II 24, 14): Bosforá huczného — *huczny* jako określenie morza, zob. LubPs L4: *Ják przetchliny hucznych wod ...*, zob. też KochFrag 53: *śród morzá huczného.*

s. 55/3 (II 24, 15): Syrty Cyrénejskié — zob. kom. II.

s. 55/3—4 (II 24, 15—16): muzóm poświęcony Ptak — idzie o labędzia, o którym zob. np. BielŻyw 79: „ano mu przyniesiono od ołtarza boginiej Wenery ... labędzia z wyciągnioną szyją ... Ktory to labęd był tak pięknego głosu, iż też ku posłuchaniu wszytek świat pobudzał!”.

s. 55/4 (II 24, 16): polá zábieglé zá zimné Tryjony — *zabiegły* — ‘znajdujący się daleko’, zob. np. KlonFlis Dv: *Ibernija, choć Anglikom podleglá, Zá nie [morze] zábieglá; Tryjony* — ‘ziemie północne’, od jednej z łac. nazw gwiazdozbiorów Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy, zob. Calep 1087a: *Triones item dicuntur septem stellae, versus Aquilonem circulumque hiemalem sitae*, zob. po Kochanowskim (może bez rozumienia sensu) SapEpit Bv: *Jego sławá ... Rozniosłá się pod inszych monárchow Tryjony*, zob. też KochFr 123: *pod zimné Tryjony*, KochEpRadz A3: *pod siedmią Tryjonów.*

s. 55/5 (II 24, 17): Moskwa — żywotny w XVI w. typ zbiorowych nazw etnicznych w postaci rzeczownika rodzaju żeńskiego, np. Litwa ‘Litwini’, Ruś ‘Rusini’, zob. np. BiałKaz L2v: *dwádziesiąt i pięć tysięcy Moskwy tám było poráżonej.*

s. 55/6 (II 24, 18): różného mieszkańcy światá, Anglikowie — *różny* — prawdopodobnie ‘daleki’, zob. Sl. stp. s.v. *różny*, Sul 53: *Pakněli [=jeżeli] powod i sápiersq od siebie daleko rozdni (sin ... actor et reus sunt distantes)*, zob. też BierEz O3: *Rozne mieszkánie przychodzi w niezdnánie*, też LubPs hh: *zá wtórą gránicą od nas rozno mieszkacie.*

s. 55/7 (II 24, 19): waleczny Hiszpan — o waleczności Hiszpanów zob. M. K. Sarbiewski, *O poezji doskonałej ...*, przeł. M. Plezia, BPP Seria B Nr 4, Wrocław 1954.

s. 55/8 (II 24, 20): Którzy głęboki strumień Tybrowy pijąją — *strumień* — ‘nurt rzeki’, zob. WitosiLut A2: *gdzie ... strumień zdobiąc piáną, Idzie Wisłá ná pułnoc; wyrażenie głęboki strumień* zob. też KochPs 133: *ná Eufrátowym strumieniu głębokim; strumień Tybrowy* — konstrukcja tego typu w znaczeniu ‘rzeka o nazwie...’, zob. KochPs 173: *Jordanowy ... strumień*, zob. też wyżej cytowany przykład z KochPs 133; całość w sensie ‘mieszkańcy Włoch’, zob. podobnie po Kochanowskim ZawJeft 16: *którzy Tágowé wody Pijecie* [tj. Hiszpanie].

s. 55/9 (II 24, 21): przy próznym pogrzebie — *próżny* — może ‘niepotrzebny’, zob. np. WujJudConf 181v: *Oddalone tedy być mają od kościolow chrześcijáńskich wszystkie prózne nakłady, ubiory i koszy, ktore pysze służą; prózny pogrzeb* — w związku z 54/21 (II 24, 7): *nie umrę.*

s. 55/9—10 (II 24, 21—22): nárzékáníé, ... láment ... uskaržáníé — wyrazy bliskoznaczne, często występujące obok siebie, zob. np. Mącz 306a: *Płoratus — Płácz, skárgá, uskaržáníé, láment*, lub Mącz 78d: *lámenty á narzekánia strojí.*

s. 55/11—12 (II 24, 23—24): Świéc i dzwonów zániechaj, i mar drogo słánych, I głósem zálobliwym żóltarzów śpiéwáných — wyliczone elementy obrzędów pogrzebowych, świece, dzwony, zob. J. Wujek, *Czyścic. To jest ... nauka o modlitwach, o mszach i jałmużnach za umarłe ...*, Poznań 1579, gdzie odpowiedź na zarzuty innowierców, ganiących „pogrzebnym pochodniom, świecom, dzwonieniu, gromadom Księży i Mnichów

OBJAŚNIENIA

Anniwersarzem etc.” (cyt. za: J. Chrościcki, *Pompa funebris*, Warszawa 1974, s. 57); tamże o drogich pokryciach katafalku i trumny; wyrażenie *mary drogo slane* Sl. XVI notuje raz jeszcze po Kochanowskim, zob. J. A. Kmita, *Treny na śmierć ... Katarzyny Branickiej*, ..., b. m. (1588), C3: *Trunnę i drogo slane mary ... mieć będę; żoltarz — ‘psalterz’,* zob. np. BielKron 383: *iż psalterzysty, ktorzy żoltarz w kościele spiewają ... záłożył i nádal; głos żalobliwy —* częste wyrażenie, zob. np. RejPs 119: *już chocia k sobie przypuści żalobliwy głos tych, ktorzy w okrutnych okowách ku Tobie wołają.*

Komentarz II

Jest to swobodny przekład Hor. *Carm.* II 20, zamykającej — podobnie jak u Kochanowskiego — drugą księgę zbioru.

s. 54/15—19 (II 24, 1—5): Niezwykłym ... wzgárdzę — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 1—5:

Non usitata nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum aethera
Vates neque in terris morabor
Longius invidiaque maior
Urbis relinquam.

Niezwykłym — Hor.: Non usitata; schol.: non vulgari.

nie ledá — Hor.: nec tenui.

piórem opátrzony — Hor.: Penna; lac. ablativus instrumentalis Kochanowski oddaje za pomocą imiesłowu z rzeczownikiem.

Polecę — Hor.: ferar.

precz — Hor.: per liquidum aethera ‘przez przejrzysty eter’.

poétá — Hor.: Vates.

ze dwojój złożony Nátury — Hor.: biformis; Land. objaśnia ten wyraz następująco: quia hactenus homo, iam cygnus fio ‘ponieważ będąc dotąd człowiekiem zaczynam stawać się labędziem’.

áni ja ... zazdrość — dosłowne tłumaczenie Hor. w. 3—4: neque ... maior.

ludnemi Miásty wzgárdzę — Hor.: Urbis relinquam; w tekście pol. do rzeczownika *urbes* ‘miasta’ dodano przymiotnik.

s. 54/19—22 (II 24, 5—8): Ón w równym ... odnogámi swémi — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 5—8:

Non ego pauperum
Sanguis parentum, non ego, quem vocas
Dilecte, Maecenas, obibo
Nec Stygia cohibebor unda.

Ón w równym szczęściu urodzony — parafraza Hor.: ego pauperum Sanguis parentum ‘ja potomek ubogich rodziców’; w równym — zob. kom. I.

Ón ja (jako mię zowiesz ...) — *on ja* — odpowiednik lac.: ille ego, wyrażenie stosowane dla wyraźnego określenia swej własnej osoby, zob. np. Ov. *Am.* II 1, 2: Ille ego nequitiae Naso poeta meae ‘To ja właśnie (on — ja) Naso, piewca mej własnej swawoli’.

wielce ulubiony — Hor.: Dilecte (schol.: care). Wyrazy te należy wiązać składniowo z *on ja*, nie z *mój Myszkowski*. Sens zdania byłby taki: Ja (jak mię, mój Myszkowski, nazywasz) wielce ulubiony, nie umrę ... Argumentem za takim rozumieniem tekstu Kochanowskiego jest komentarz Pseudo-Akrona do cytowanego wyżej fragmentu Horacego:

Non ego, quem vocas Ordo est: Mecaenas, non obibo ego, quem vocas: dilecte, nec cohibebor Stygia unda (*Opera Q. Horatii Flacci...* per Georgium Fabricium Chemnicensem, Basileae 1555, s. 106).

Mój Myszkowski — zamiast Hor.: Maecenas.

nie umrę — Hor.: non ... obibo.

áni mię ... swémi — Kochanowski rozbudował tekst oryginału Hor. w. 8.

Styks niewesoła — rodzaj żeński zgodnie z jęz. gr.

s. 54/23—26 (II 24, 9—12): Już mi ... wyrastają — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 9—12:

Iam, iam residunt cruribus asperae
Pelles et album mutor in alitem
Superne nascunturque leves
Per digitos umerosque plumae.

Już mi ..., Już mi — odpowiednik Hor. w. 9: Iam, iam; Kochanowski rozdzielił to powtórzenie rozpoczynając nim dwa kolejne wersy.

skóra chropawa — Hor.: asperae Pelles.

pádnie ná goleni — Hor.: residunt cruribus.

Już mi w ptaká białego wiérzch sie glowy mieni — swobodne tłumaczenie Hor. w. 10—11: et album ... Superne; w ptaká białego — album ... in alitem; wiérzch sie glowy mieni — mutor ... Superne 'zmieniam się od góry', objaśnienie schol.: mutor a partibus superioribus (a więc: 'od głowy').

Po pálcách — Hor.: Per digitos.

nowé piórká — Hor.: leves ... plumae; schol.: non asperae (a więc delikatne, młode).

sie puszczają — Hor.: nascuntur.

Á z rámión sążenisté skrzydlá wyrastają — Kochanowski rozwinął myśl Hor. zawartą w w. 11—12, tworząc dwa zdania oparte na orzeczeniu *nascuntur*; *nascuntur* tłumaczył jako: 1) sie puszczają, 2) wyrastają. Podobnie rzeczownik *plumae* występuje jako podmiot w obu zdaniach tekstu pol., tłumaczony raz jako piórká, drugi raz jako sążenisté skrzydlá.

z rámión — Hor.: Per ... umeros.

s. 55/1—4 (II 24, 13—16): Terazże ... Tryjony — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 13—16:

Iam Daedaleo ocior Icaro
Visam gementis litora Bospori
Syrtisque Gaetulas canorus
Ales Hyperboreosque campos.

Terazże — Hor.: Iam.

nád Ikárá předszy — Hor.: ocior Icaro. Kochanowski przyjął lekcję: ocior, spotykaną częściej w XVI-wiecznych edycjach Hor. *Carm.* (lekcję: notior lub: tutior, za którą idą edycje XX w., wydawcy współcześni Kochanowskiemu raczej odrzucają).

Pusté brzégi náwiedzę — Hor.: Visam ... litora; Kochanowski dodał (nie istniejący w tekście Hor.) przymiotnik *puste*.

Bosforá hucznégo — Hor.: gementis ... Bospori, co schol. objaśniają: sonantis, perstreptentis 'huczącego'.

Syrty Cyrénejskié — Hor.: Syrtis Gaetulas; schol.: Syrtis Libycas, sinus harenosi inter Africam et Cyrenaicam 'piaszczysta zatoka między Afryką i Cyrenajką'.

OBJAŚNIENIA

muzóm poświęcony Ptak — Hor.: canorus Ales, schol.: cygnus, avis Apollini et Musis consecrata 'poświęcony Apollinowi i Muzom'.

polá zábieglé zá zimné Tryjony — Hor.: (Visam) Hyperboreosque campos, tłumaczenie Kochanowskiego bliższe jest objaśnieniom schol.: extenduntur ['rozciągają się' = zábieglé] usque ad septentrionalem [triony] Oceanum et positi sunt sub polo et vertice et cardine caeli dictique sunt Hyperborei. Inne objaśnienie schol. podaje: Campi, qui ultra flatus Aquilonis septemtrioni subiacent, z odwołaniem do Verg. *Georg.* III 381 — 382:

Quin et Hyperboreo septem subiecta trioni
Gens effrena virum

s. 55/5—8 (II 24, 17—20): O mnie ... pijają — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 17—20:

Me Colchus et qui dissimulat metum
Marsae cohortis Dacus et ultimi
Noscent Geloni, me peritus
Discet Hiber Rhodanique potor.

Kochanowski wymienione przez Hor. ludy zastąpił narodami żyjącymi we współczesnym mu świecie.

O mnie ... będą wiedzieć ... mnie poznają — Hor.: Me ... Noscent ... me peritus Discet.

Moskwá — u Hor.: Colchus, co schol. objaśnia: in Colchide, quae Scythiae pars est.

Tátárowie — u Hor.: Dacus; schol.: qui in Scythia sunt; por. kom. I do 1/14 i n. (I 1, 8 i n.).

waleczny Hiszpan — tłumaczenie Hor.: Hiber.

s. 55/9—12 (II 24, 21—24): Niech ... śpiewanych — odpowiednik Hor. *Carm.* II 20, 21—24:

Absint inani funere neniae
Luctusque turpes et querimoniae;
Compesce clamorem ac sepulcri
Mitte supervacuos honores.

Niech ... nie będzie — Hor.: Absint.

przy próżnym pogrzebie — Hor.: inani funere.

żadne ... Żaden — Hor.: turpes (*turpis* 'brzydki, szpetny').

nárzékánié ... láment ... uskárżánié — Hor.: neniae Luctus ... querimoniae.

Świeć i dzwonów ... mar ... żoltarzów śpiewanych — w. 23—24 Hor. zawierające realia dotyczące rzymskiego pogrzebu (według określeń schol.: funeris pompam) zastąpił Kochanowski opisem obrzędów pogrzebowych właściwych dla XVI w. w Polsce; zob. kom. I.

zániechaj — Hor.: Mitte.

Pieśń świętojańska o sobótce

Komentarz I

s. 55/13—14: PIEŚŃ ŚWIĘTOJAŃSKA o sobótce — w rękopisie BOZSob tytuł brzmi: *Sobotki Jana Kochanowskiego*; Brückner uważa tytuł cyklu w pierwodruku

Pieśni i we wszystkich drukowanych przekazach staropolskich za nie pochodzący od Kochanowskiego, zob. Jan Kochanowski, *Pisma zbiorowe*, wyd. A. Brückner, Warszawa 1924, *Wstęp* s. 48, zob. też *Wybór przekazu i charakterystyka wydania* w niniejszym tomie, s. 8 i n. Sobótka, ognisko palone w wilię św. Jana z tańcami i śpiewem dziewcząt dookoła ogniska, czasem z wiciem wianków i rzucaniem ich na wodę, to kontynuacja starego pogańskiego obrzędu; zob. informacje XVI-wieczne: An-Prot 50: „Niewiasty na wsi sobótkę czyniły... Więc jedny stare piosneczki śpiewały. A drugie zasie przez ogień skakaly”, zob. też RejPos 276v: „jednemu [świętemu] ku czci byliczką sie opasać á całą noc u sobotki skákác”; zob. też Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski ...*, powstały między 1543 a 1557: „Księżyca czerwca, u nas dzień ś. Jana, tam też w nocy ognie palily, tańcowaly, diabłu cześć a modłę czyniąc. Tego obyczaju pogańskiego do tych czasow w Polsce nie chcą opuszczać niewiasty, bo takież to ofiarowanie tego ziela czynią, wieszając, opasując się niem...” (cyt. za: J. Krzyżanowski, *Słownik folkloru polskiego*, Warszawa 1965, s.v. Sobótka).

s. 55/15—16 (SobWst 1—2): Gdy słońce Ráká zágrzéwa, Á słowik wiécéj nie śpiéwa — Gdy słońce Ráká zágrzéwa — gdy jest w znaku Raka, tj. od 22 czerwca, podobnie na określenie początku zimy zob. KochPhaen 12: *Kiedy od słońca Strzelec bywa zágrzévány*; słowik wiécéj nie śpiéwa — w połowie czerwca, po wykluciu się piskląt, słowiki przestają śpiewać, zob. Krzyżanowski, komentarz do tego miejsca.

s. 55/17 (SobWst 3): jáko czas niesie — ‘jak czas nakazuje’, zob. np. Mącz 315c: *Tempus postulat et necessitas — Czas i potrzeba ták niesie, nie może inaczej być.*

s. 55/20 (SobWst 6): Sypáli sie — w tymże znaczeniu np. RejWiz 25v: *Ze wszech stron sie k niej sypą i młodzi, i stárzy.*

s. 55/21—22 (SobWst 7—8): Bąki záraz troje grály, A sády sie sprzeciwiály — *bąki* (pl od *bąk* a. pl t) — ‘dudy’, instrument dęty stroikowy, zob. Szydłowska-Ceglowa, s. 104; w Śl. XVI nie notowane poza tym w tym znaczeniu, Szydłowska-Ceglowa przytacza więcej przykładów z XVII w., w tym również w postaci *bąk*; *zaraz* — ‘równocześnie’, jak np. WujJud 89: *Jeden luterski káznodziejá záraz trzydzieści chłopow słuchał spowiedzi*; *troje* — pełni w XVI w. również funkcję liczebnika głównego, zob. Goski A16v: *Tego roku mieć bédziemy troje záćmienie, jedno słońcá, á dwoje miesiácá, a wiéc ‘trzy bąki’, być może jednak użycie tej postaci liczebnika spowodowane jest traktowaniem formy bąki jako pl t (jak dziś troje skrzypiec); sprzeciwiác się — ‘odpowiadać śpiewem’, zob. Mącz 55c: Reclamo — Odrzekawam, sprzeciwiám sie ..., odśpiewam ci zasię.*

s. 55/24 (SobWst 10): práwie — może ‘jak należy’, zob. 12/25 (I 10, 37) i kom. I.

s. 55/26 (SobWst 12): bélicą przepásánych — *belica/bylica* — roślina, której przypisywano właściwości magiczne, dlatego używana w obrzędzie sobótki, o czym świadczy też jej druga nazwa, zob. Mącz 17a: *Artemisia* — *Bylicá*, też świętego Janá ziele niektórzy zową; zob. też kom. I do 55/13—14.

s. 56/2 (SobWst 14): niezgánioné — ‘nie podlegające naganie’, przymiotnik w Śl. XVI notowany tylko z Kochanowskiego, zob. KochFr 131: *Choć u mnie brodá siwa, jeszczem niezgániony.*

Panna 1

Komentarz I

s. 56/7 (Sob 1, 2): plácu ... postąpiono — ‘użyczono miejsca’, zob. SkarŻyw 57: *Wężowie ... słudze bożemu postąpili mieszkánia.*

s. 56/10—11 (Sob 1, 5—6): życz pogody, Brón ... nagléj wody — życz — ‘daj’, jak w ArtKanc M19: *Daj nam chlebá powszedniego, życz nam wszego potrzebnego;*

bronici czego — ‘bronici przed czymś’, składnia dość częsta, zob. np. RejZwierz 132v: *Bo tá [cnota] strzeże i zdrowia, i broni kłopotá; nagła woda* — ‘niespodziewany deszcz’ lub ‘powódź’, zob. też KochFr 38: *Albo je [egipskie grody] ogień, álbo naglé wody, Albo je látá zazdrościwé zmogá*; podobne połączenia w Sl. XVI, np. *nagła burza* (BierEz Hv), *nagły deszcz* (Mymer¹ 4).

s. 56/13 (Sob 1, 8): *ránéj zorze* — zob. to wyrażenie w SzarZRyt A2 (w przenośnym użyciu): *Ále zarzá już nam nástán rána*, oraz w KochPs 7: *Ledwe z głébokitégo morzá Ukaże sie rána zorzá*.

s. 56/14—15 (Sob 1, 9—10): *mátki nam podály, Sámy tákże z drugich miály* — *podací* — ‘przekazać’, jak w WujJud 194: *ktorzy ... pilnie záchowány zwyczaj ... potomkom swoim podáli; tákże* — ‘tak samo’, zob. SkarŻyw 408: *tákże ukrzyżowany jest jáko Pan Jezus, ácz prosil, áby ná rozność od Páná głowá ná dol ná krzyżu zázieszony byl; mieć z kogo* — ‘dowiedzieć się od kogoś’, zob. np. GórnrOzm B2: *oni powiedáli, że to z Długoszá, historyká wászego, mieli*.

s. 56/17 (Sob 1, 12): *palaná* — od czasownika częstotliwego *pałací*, zob. Leop 4. Reg 17/11: *paláli tám zápal wonnych rzeczy*.

s. 56/18—19 (Sob 1, 13—14): *Dzieci ... Ojcowski rzád záchowajcie* — *dzieci* — sposób zwracania się właściwy postaciom tego utworu, zob. także 57/7 (Sob 1, 31) i 63/8 (Sob 6, 24); *ojcowski rzád* — ‘tradycyjny ład’, zob. B. Budny, *Krótkie a węzłowate powieści, apophtegmatá*, Lubcz, b. r., s. 82: *Cokolwiek rzád opuści, końca się dobrego nie doczeka* (cyt. za Lindem).

s. 56/22 (Sob 1, 17): *Świétá ... czcili* — ‘święcili świętá’, zob. BielKron 138v: *poiman i oskárzon, iż swiétá nie czcił*.

s. 56/25 (Sob 1, 20): *Bogu miłá* — wyrażenie bardzo częste, zob. np. KrowObr 226v: *Tákowe stárání jest Pánu Bogu mile*.

s. 56/27 (Sob 1, 22): *dnióm swiętým nie folgujem* — *nie folgować* — ‘nie mieć względu’, zob. podobnie Diar 31: *biskupowie conventicula swe z arcybiskupy ... czynili, też i niedzieli nie folgując*.

s. 56/28 (Sob 1, 23): *zarábiamy* — prawdopodobnie ‘pracujemy na roli’, por. ModrzBaz 47v: *Bo á ktory by jeden tylko człowiek mógł záorywác ábo zarábiác sześćset stáján roléj?*, tu być może w sensie ‘ciężko pracujemy’.

s. 57/2 (Sob 1, 26): *kážá* — ‘niszczą, psują’, jak np. BudBib Mal 3/11: *že wam [szarańcza] nie będzie kázić owocu ziemie*.

s. 57/3 (Sob 1, 27): *Co rok slábszé urodzáje* — przekonanie o pogarszaniu się urodzajności ziemi zob. BielKron nlb: „Świát widzimy, iż ná wszystkim scho-dzi, Ziemá nie ták swe póżytki rodzi”; zob. kom. II.

s. 57/4 (Sob 1, 28): *zła drogość ... wstáje* — wyrażenie *zła drogość* oraz fraza *drogość wstáje* nie notowane poza tym w Sl. XVI; *wstáwác* — ‘powstawać’, zob. Phil E4: *wstał rozterk i tumult*.

s. 57/8 (Sob 1, 32): *Kto chce syt być ... chlebá* — wariant zwrotu biblijnego, zob. Leop Ps 131/15: *ubostwo jego násyć chlebá*.

s. 57/9—10 (Sob 1, 33—34): *Ná Tego my wszystko włóźmy, Á z sobá ... nie tr w ó z my* — *włóżyć* (na Boga) — ‘powierzyć (Bogu)’, jak np. CzechEp 100: *ázaż nie slusniej bylo i nas Bogu ... zostáwić, i przá [= zatarg] swoję ... nań włóżyć; z sobá trwożyć* — połączenie utarte, zob. np. KarnNap ktv: *iż też i ci, ktorzy przy czystości wiáry swiętej ... zostáli, niepomálu z sobá trwożá*.

s. 57/12 (Sob 1, 36): *Jeszczeć nie tu* — *tu* — ‘teraz’, zob. SkarŻyw 185: *ábysmy náleżli ... láskę tu i ná wieki*, por. też *tam* ‘wtedy’, zob. 39/12 (II 6, 7).

s. 57/13 (Sob 1, 37): sławny — ‘uroczysty’, zob. *Sl. stp. s.v.*, BZ Ex 12/16: *Dzień piwry będzie sławny i święty (sancta atque sollemnis)*, zob. też *HistRzym 22: bo dziś jest bárzo sławny á chwálebny dzień ... , bo mieli ten obyczaj wszyscy okólni ludzie, że tego dnia do ... miástä sie schadzáli á ten dzień wesele święcili.*

s. 57/16 (Sob 1, 40): Nie bez pieśni, nie bez gránia — zob. 48/13 (II 16, 8) i kom. I.

Komentarz II

s. 56/6—13 (Sob 1, 1—8): Siostry ... zorze — podobny w nastroju jest początek pierwszej strofy epithalamium Catull. 62, 1—3:

Vesper adest: iuvenes, consurgite, vesper Olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit.
Surgere iam tempus, iam pingues linquere mensas.

s. 56/18—19 (Sob 1, 13—14): Dzieci ... záchowajcie — wezwanie do zachowania dawnych zwyczajów zob. *Tib. II 1, 2: Ritus ut a prisco traditus extat avo.*

s. 56/20—21 (Sob 1, 15—16): Święto ... wszędzie — motyw spotykany w poezji rzymskiej, por. *Tib. II 1, 5: Luce sacra requiescat humus, requiescat arator.*

s. 56/22—29 (Sob 1, 17—24): Świętá ... nie mamy — podobny motyw: ginie dawna pobożność i cnota, odwrócili się bogowie, por. *Catull. 64, 384—408, przede wszystkim w. 385—386:*

sese mortali ostendere coetu
Caelicolae nondum spreta pietate solebant.

oraz w. 405—406:

Omnia fanda nefanda malo permixta furore
Iustificam nobis mentem avertere deorum.

s. 56/26—57/6 (Sob 1, 21—30): Dziś ... pó mocy — ten sam motyw: rolnik mimo wytężonej pracy otrzymuje coraz mniejsze plony, por. *Lucr. II 1150—1174, szczególnie w. 1160—1172:*

Quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
Conterimusque boves et viris agricolarum,
Conficimus ferrum vix arvis suppeditati:
Usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
Iamque caput quassans grandis suspirat arator
Crebrius, in cassum magnos cecidisse labores
Et cum tempora temporibus praesentia confert
Praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.
Tristis item vetulae vitis sator atque vietae
Temporis incusat momen saeculumque fatigat,
Et crepat, antiquum genus ut pietate repletum
Perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
Cum minor esset agri multo modus ante viritum.

s. 57/6 (Sob 1, 30): Próžno bez Páńskiej pó mocy — zdanie to można zestawić z podobnymi sądami autorów antycznych, por. np. *Nep. Tim. 4, 4: Nihil ... rerum humanarum sine dei numine gerit; Cic. Off. I 31, 110: quia nihil decet invita Minerva; por. również Cic. Fam. III 1, 1, XII 25, 1; Hor. Ars 385.*

s. 57/11—12 (Sob 1, 35—36): Wróćąc się ... światá — podobne pocieszenie por. Tib. II 6, 20: *Spes fovet et melius cras fore semper ait.*

s. 57/16 (Sob 1, 40): Nie bez pieśni — konstrukcja łac. zwana *litotes*, odpowiednik łac. *non sine* versu. Często spotykana w poezji łac., por. np. Hor. *Carm.* I 23, 3—4: *non sine ... metu, I 25, 16: Non sine questu.*

Panna 2

Komentarz I

s. 57/20 (Sob 2, 3): sąsiády — ‘sąsiadki’, zob. np. BierEz Qv: *Sąsiádá jej jedná powie ...*

s. 57/24—25 (Sob 2, 7—8): Postępujmyż tedy krokiem, Aleć niémász jáko skokiem — *postępować* — ‘posuwać się’, zob. np. GórnTroas 44: *plácze, wzdycha, tám sám postępuje*; krokiem ... skokiem — określa charakter tańca, zob. RejKup eev: *Hojda, hojda! krokiem Idźmy rychlej a z poskokiem*; *niemasz jako ...* — struktura składniowa o sensie ‘najlepiej jest...’, zob. podobnie BudBib Ps 85/8: *niemasz też jáko uczynki Twoje [Boże]*.

s. 57/27 (Sob 2, 10): pochodniejszy — przymiotnik *pochodny* nie notowany w Sl. stp., a w Sl. XVI i u Lindego tylko w znaczeniu ‘pochodzący od ...’; być może mamy tu formację analogiczną do *polotny* (Linde, z XVII w.), a znaczenie bliskie ‘posuwisty’; rkps BOZ Sob ma w tym miejscu *pochnopniejszy*, co mogłoby znaczyć ‘bardziej skoczny’.

s. 57/28 (Sob 2, 11): w bęben przybijają — *przybijać* o grze na bębnie zob. Rej-Zwierz 120: *By k temu bębennicy polszczy przybijáli.*

s. 57/29 (Sob 2, 12): Sámy nogi práwie drgają — zob. podobne użycie czasownika *drgać*, PaxLiz E4: *Już muzyko graj, Liżyczopie drgaj.*

s. 58/1 (Sob 2, 13): masz czas — ‘masz okazję’, jak w LibMal 1543/76v: *chciał onę siekierą sprzątnąć, ale nie wie, co ji odwiódło, i rzekł do teźe żony swej: Kachno, chwala Bogu, iżem tego nie uczynił. A ona odpowiedziała: Terazés miał czas.*

s. 58/4 (Sob 2, 16): czoło — ‘grupa ludzi przodujących, starszyzna’, zob. np. Biel-Kron 310: *poległo tam práwie wszystko czoło niemieckich zacnych rycerzow.*

s. 58/5—7 (Sob 2, 17—19): Żeby też tu tá nie byłá, Którá twému sercu milá, Każesz li — wierzyć będziemy — rozumiemy sens: ‘Jeżeli każesz, będziemy wierzyć, że tu nie ma tej, która ...’; na strukturę typu *aby, żeby* w znaczeniu ‘że’ w zdaniach dopełnieniowych o treści podawanej w wątpliwość Sl. XVI notuje liczne przykłady, zob. np. MiechGlab *9: *pisali ci to historycy, aby tam rodzili sie ludzie jedno oko w czele mający; żeby może znaczyć także ‘czyżby’, zob. Cn. Th. s.v. Żeby ... admirantis vel interrogantis ut Powiádają, że umárl, żeby? ... ain tu?; wyrażenie *czyjemu sercu miły* — zob. BielKom G6: *Tenci już jest miłym sercu memu.**

s. 58/8 (Sob 2, 20): inszé rozumiemy — ‘co innego myślimy’, zob. RejZwierz 84v: *jáko oni [poeci] insze písáli, á insze rozumieli.*

s. 58/9 (Sob 2, 21): Pómoż oto dobrój rzeczy — *pomóc czego* — może znaczyć ‘przyłączyć się, wziąć udział w jakimś działaniu’, jak w GórnDworz N2v: *jeden drugiego strąci z schodu, wepchnie w błoto ..., á kto największy mistrz, ten sie sobie zda być práwym dworzáninem. Á jeśli jáki uczciwy człowiek zá ich powabem [= na ich zaproszenie] pomoc im tego nie chce ...*

s. 58/11 (Sob 2, 23): Owa — ‘może’, zob. np. BielKron [85²]v: *podźmy do wojská nieprzyjacielskiego, owa sie nád námi zmilują*, zob. też KochTr 13: *Owa go <to> lzámí, To témi záłosnémi zmięczywá pieśniámi.*

s. 58/12 (Sob 2, 24): Coć z á wszytki plátná będzie — 'która ci wynagrodzi za wszytkie', por. Cn. Th. s.v. plátno: *Będziec to plátno ... mercedem accipies ... erit merces operi tuo ... non fallit te merces, non excides mercede*, jak np. LubPs bb5 marg: *Żadne złoto áni srebro ... nie ma być plátniejsze czlowieku wiernemu, jedno prawdá Ewánjelijej świętej*.

s. 58/14 (Sob 2, 26): Tóž ... záchować — 'tak samo czynić', zob. też BielŻyw 3: *co kto innym rozkazuje, aby to sam zachował*.

s. 58/15 (Sob 2, 27): w trosce ... zgrzybieje — zwrot poza tym w materiałach Sl. XVI nie notowany.

s. 58/17 (Sob 2, 29): pluży — 'panuje', zob. np. ModrzBaz 52: *W ten czas plużą [vigent] zwády, guzy, szárpániny*.

s. 58/19—20 (Sob 2, 31—32): choć drugi zajdzie w látá, ... ujdzie zá swátá — *zajść w látá* — zob. podobny zwrot BudBib Ios 13/1: *Potym zstárzal się Jehoszua przyszedszy w látá; swat — może 'zalotnik'*, zob. M. Kromer, *Kronika ...*, Warszawa 1767, s. 498: *Wymieniono swaty, z któremi jakoby królowa żádliwie obcować miała* (cyt. za Lindem), zob. też KochFr 55: *weźm ty kádziel, przystojniej mnie z swáty*.

s. 58/21 (Sob 2, 33): kolo — 'taneczne kolo', zob. A. Brückner Enc. stp. s.v. *taniec*, o dawnych tańcach: „najczęściej same dziewczęta kolo tworzyły, przesuając się miarowo, klaskając w dłonie, śpiewając obrzędowe pieśni albo erotyki”; zob. też 56/8 (Sob 1, 3).

s. 58/22 (Sob 2, 34): Opiéwájac — 'odpowiadając śpiewem', zob. np. Mącz 33d: *Recano — Odśpiewawam, opiewam*, zob. też KlonWor 15: *Burmistrz naprzod śpiewa Onę piosnkę orácką; pospolstwo opiewa*.

s. 58/23—24 (Sob 2, 35—36): ty sie czuj, czyjá koléj, Nie masz li mié wydác woléj — *czuć się* — 'uważać', zob. np. MycPrz I C: *Turká májac w gránicy, już sie teraz czujmy*, zob. też Sl. XVI s.v., znac. 4; *wydac kogo* — 'nie dorównać komu', zob. np. PaprPan D2v: [synowie] *Nie wydádzą stárszego w żadnej dobrej sprawie*.

Panna 3

Komentarz I

s. 59/1—2 (Sob 3, 5—6): Sam ze wszytkiego stworzenia Czlowiek ma śmiech z przyrodzenia — *stworzenie* — 'istoty żyjące', zob. w notowanym tu wyrażeniu *wszytko stworzenie*, np. Leop Gen 7/23: *Wygládził Bog wszytko stworzenie, ktore było ná ziemi, od czlowieká áž do bydłeciá; mié z przyrodzenia* — 'mieć z natury', zwrot wielokrotnie notowany w Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 100v: *tym, ktorzy mówę z przyrodzenia máją ...* Przekonanie o tym, że czlowiek jest jedynym stworzeniem śmiejącym się, zob. GórnDworz O2: „ktory to śmiech jest nam ták własny, iż też czlowieká ináczej uczeni ludzie ná prędcie nie wykládáją, jedno ták: Jest, práwi, czlowiek żwirzę jedno, ktore sie śmieje, bo żadne ine żwirzę, chyba czlowiek, śmiać sie nie może”; zob. kom. II.

s. 59/3 (Sob 3, 7): żwierź niemy — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, częściej w formie *nieme zwierzęta, nieme zwierzę*, zob. np. RejPs 139v: *ktorzyście snadz niemyim zwierzętom podobni w srogościach swoich*, zob. też BielKron 334: *jako niemy dobytek*.

s. 59/4 (Sob 3, 8): Nie śmieje sie, jáko chcemy — może znaczyć 'nie śmieje się, jak to twierdzimy', zob. np. KochSz A2v: *Że jej ná ten czas rownia miéć nie chciano*; zob. też Sl. XVI s.v. *chcieć*, gdzie w znaczeniu I.h. liczne przykłady w znaczeniu 'twierdzić' we frazach *jako niektórzy chcą, jako chcą latopisce* i podobnie; rkps BOZSob ma w miejscu *chcemy* czasownik *wiemy*, przeciw tej wersji mogłaby przemawiać niedokładność rymu: *niemy — wiemy*.

s. 59/9 (Sob 3, 13): Śmiejmy sie! Czy niemasz czemu? — *śmiać się czemu* — składnia notowana w materiałach Sl. XVI, np. BielSpr 43v: *wszyscy sie jeli śmiać tráfnej odpowiedzi*.

s. 59/10 (Sob 3, 14): Śmiejmy sie — w pierwodruku Śmiejże sie i tak samo do JK3 i w JK5; tu poprawione zgodnie z rękopisem BOZSob oraz JK4 i JK6A do JK8.

s. 59/11—12 (Sob 3, 16—17): nie mówiąc nic trefnego, Chcę po was śmiechu śmiesznego — *trefny* — ‘żartobliwy i dowcipny’, zob. np. ModrzBaz 53v: *zárty, trefne powieści ...*; *chcieć po kim* — ‘oczekiwać od kogo’, zob. np. OrzRozm Q2: *Gdyż tego po mnie chcecie, ukazę wam ku dzielności wielkiej drogę*; śmiechu śmiesznego — materiały Sl. XVI nie notują poza tym tego wyrażenia.

s. 59/13—60/12 (Sob 3, 17—48): Wystąp ty ... myśli o zakładzie — być może, zgodnie z sugestią J. Rymarkiewicza, cały ten fragment jest przekomarzeniem się dziewczyny z chłopcem-kotem.

s. 59/13 (Sob 3, 17): ciągnął kotá — ‘ośmieszył się, zblaźnił się’, o podstawie tego zwrotu zob. J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie dość dwie slowie. Trzy centurie przysłów polskich*, Warszawa 1960, s. 242 i nn., tamże fragment z RejRozm 398 z dokładnym opisem żartu, zob. też. Cn. Ad. 77: *Ciagnie kota, peculiare dictum hoc Polonorum in eum, qui putat se serium et egregium aliquid agere, cum interim ab aliis ludatur et irrideatur* (cyt. za Lindem); żart znany także w zachodniej Europie, zob. F. Grose, *A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue*, 1785, s.v. *Cat-whipping*; zwrot często notowany w Sl. XVI, zob. np. BielSat D3: *Ostrzegajże sie, mężu, byś nie ciągnął kotá*, zob. też KochFr 94: *Mikosz kotá przeciagnął*, i in. u Kochanowskiego.

s. 59/14 (Sob 3, 18): puść sie ... płotá — prawdopodobnie ‘bądź śmielszy’, zwrot poza tym w materiałach Sl. XVI nie notowany, być może utworzony jako odwrotność zwrotu *dzierżeć sie płota* ‘być ostrożnym’, zob. np. RejKup b2: *toć radzę płotu się dierz.*

s. 59/17 (Sob 3, 21): Ciagnie go ... ná suszy — przenośne użycie zwrotu *ciągnąć kota* z aluzją do jego znaczenia dosłownego: żart wymaga bliskości wody, ośmieszyć się można bez niej, zob. KochFr 10: *Nie ząwždy szuka wody tá robotá. Ciagnie go drugi nadob ná suszy; susza — ład*; zob. RejZwierc 180: *z srogiego okrętu ná suszq już wyszedł*.

s. 59/18 (Sob 3, 22): po uszy — wyrażenie kilkakrotnie notowane w materiał Sl. XVI, zob. np. RejPos 225v: *iz w poniedziałek i z pániq po uszy we błoto nie wpáćn e*.

s. 59/19 (Sob 3, 23): zblaźnił — ‘pozbawił rozumu’, zob. RejWiz 26: *Ábowiem kiedy rozkosz już kogo rozdraźni, By był nastáteczniejszy, wnet káźdego zblaźni*.

s. 59/25—26 (Sob 3, 29—30): Głaszcz ná nim ... skóre, Ón przedsię ogónem wzgóřę — przysłowie notowane w N. ks. przysl. s. v. kot z dokumentacją od tego miejsca; zob. KochFr 117 w fraszce *Nagrobek kotowi: glaskanóć skóre, Á tyś mruzcąc podnosił twardy ogon wzgóřę*.

s. 59/27 (Sob 3, 31): Zly z nim pokój, gorsza zwádá — prawdopodobnie wariant przysłowia, zob. N. ks. przysl. s.v. zgoda: *Lepsza zgoda niż zwáda*, z dokumentacją od 1522.

s. 59/28 (Sob 3, 32): strách sąsiádá — ‘sąsiad budzi strach’; *strach kogo* w znaczeniu ‘strach przed kim’ zob. Leop Ps 3/7: *Nie będzie mię strách tysiącow ludzi*.

s. 59/31—32 (Sob 3, 35—36): chłop foremniejszy bywa, Gdzie kot we lbie przemieszkiwa — *foremny* — prawdopodobnie ‘dowcipny’, jak w CiekPotr 85: *potkałem się w drodze Z foremnyim bálámutem ... jákimsi*; *kot we lbie przemieszkiwa* — fraza przysłowiowa w sensie ‘(ktoś) jest pomyłony’, zob. np. Mącz 154b: *toś szalón, masz muchy álbo koczki w głowie*, i liczne in., zob. Sl. XVI s.v. kot, kotka, koczka, zob. też N. ks. przysl.: *Ma kotki w głowie*, z egzemplifikacją od 1543 r.; być może należy tu tę frazę rozumieć

odwrotnie, zob. Krzyżanowski, komentarz do tego miejsca: „chodziło o jakieś przysłowie chwálące rozum (spryt) kota”.

s. 60/2 (Sob 3, 38): *praktykować* — ‘przepowiadać przyszłość’, zob. np. StryjKron 120: *wspomnił ná onego koniá swojego, od ktorego mu wieszczkowie śmierć podjąć praktykowáli.*

s. 60/3—4 (Sob 3, 39—40): *tak wieszczca bestyja, Że sie ... ná dészcz myja — wieszczu* — ‘przepowiadający przyszłość’, zob. BielKron 102v: *Tánákwil, żoná jego* [Tarkwiniusa] *wieszczca, powiedála go być krolem*, być może określano tym przymiotnikiem zachowanie się zwierząt, z którego wrócono pogodę, zob. np. M. Cygański, *Myślistwo ptasze*, Kraków 1584, s. B2v: *Czczotká z dawná jest lotu wieszczego, Gdy jej nie widác, pátrzaj zimná zlego; bestyja* — ‘zwierzę (czworonożne)’, zob. np. BielŻyw 109: *Koń, osiel, woł i inne bestyje ...; myjąc się* — postać częstotliwa od *myć się*, kilkakrotnie notowana w Sl. XVI, zob. np. BielŻyw 114: *zachowując ... obyczaj oczyszczowaria według zakonu swego w morzu sie myjali*; zob. też przysłowie: *Kot się myje, będzie deszcz*, N. ks. przysl. s.v. *kot* z dokumentacją od tego miejsca.

s. 60/5 (Sob 3, 41): *Więc łowiec niepospolity ... — więc* — ‘następnie’, wprowadza kolejny człon wyliczenia, jak WujJud 60: *Lud ... chrześcijáński pámiątkę męczenników nabożnym święceniem obchodzi: Náprzod, áby sie wzbudził..., potem áby był..., więc áby sie ich modlitwámi wspomógł; łowiec* — częstsza forma wobec obocznej *łowca*, zob. Sl. XVI s.v.

s. 60/6 (Sob 3, 42): *dziwnie* — ‘bardzo’, zob. 27/12 (I 24, 11).

s. 60/8 (Sob 3, 44): *ufa ... mocy* — zwrot prawdopodobnie eliptyczny, *ufać (dufać) swojej mocy* kilkakrotnie notowane w Sl. XVI, zob. np. BielSpr 49v: *ktory dufając swojej mocy chciał rázem wszystkie [ogon koniowi] wyrwać, ále nie mógł.*

s. 60/10 (Sob 3, 46): *Strzeż wilká wyszczekáć z lasu* — *Strzeż* — ‘uważaj, strzeż się, abyś nie ...’, jak np. RejJóz F8v: *Strzeż, abyś w niemoc nie wpadła; wilka wyszczekáć z lasu* — częstszy wariant przysłowia, zob. np. ForCnR D: *zły pies sám na sie wilka z lasa wyszczeká.*

s. 60/11—12 (Sob 3, 47—48): w tym stádzie ... *myśli o zakładzie* — *stado* — zob. WP, komentarz do tego miejsca: „Wyras *stado* ma tu swoje osobliwe znaczenie, albowiem w czasach balwochwalstwa dziewice wybrane do odbywania świętego obrzędu nazywano bożym stadem”, zob. podobnie (o czasach biblijnych) BielKron 52v: *Oto w święto pojdą dziewki swym stádem do tańcá; zakład* — może ‘nagroda dla zwycięzcy w rozgrywkach’, zob. BibRadz 1. Cor 9/24: *iż ci, ktorzy w zawod biegáją, áczci wszyscy bieżą, ále jeden základ bierze.*

Komentarz II

s. 59/1—4 (Sob 3, 5—8): *Sam ... jáko chcemy* — *myśl o tym, że tylko człowiek się śmieje, jest powtórzeniem znanej myśli Arystotelesa*, zob. *Part. an.* III 10, k. 70v: *cur homo ... solus omnium animalium rideat* (tekst w przekładzie T. Gazy, cieszącym się szczególną poczytnością w XVI w.).

Panna 4

Komentarz I

s. 60/16 (Sob 4, 3): *miły* — zob. 7/1 (I 6, 1) i kom. I.

s. 60/17 (Sob 4, 4): *mił sercu mému* — zob. 58/6 (Sob 2, 18) i kom. I.

s. 60/18 (Sob 4, 5): piękną głowę — w Sl. XVI prócz tego tylko w użyciu ironicznym RejZwierz 122: *Siláz tych pięknych główek, co mozgu nie mają.*

s. 60/20 (Sob 4, 7): n á sercu miéj — zwrot *na sercu mieć* kilkakrotnie w Sl. XVI w innym odcieniu znaczeniowym, np. KrowObr 150: *pokoj i wesele ná sercu masz, częstszy w tym znaczeniu zwrot w sercu mieć, zob. np. RejFig Ddv: Panná, iż ma pánicá w sercu, powiedála.*

s. 60/23 (Sob 4, 10): cię z myśli spuścila — ‘przestała myśleć o tobie’, zob. zwrot o analogicznej konstrukcji w BielKron 353v: *z tej przygody, której z sercá nie mogli spuścić, wpadł w niemoc*; zob. też w tym samym znaczeniu zwrot o innej strukturze składniowej, np. BielKron 18: *gdyżem ogládał tego, z któregom nigdy myśli nie spuszczał.*

s. 60/24 (Sob 4, 11): prace nie zbáwi — *praca* — ‘trud’, zob. np. StrykKron 380: *Przetom tedy to ... dowodnie, ácz z pracá, wywiódł; zbáwić czego* — ‘pozbawić’, zob. np. HistRzym 31: *nie chcesz li mie zbáwić zdrowia mego, lub ‘uwolnić’, zob. LatHar 361: Zbáwil lud jeństwá dawnego.*

s. 60/25 (Sob 4, 12): ná jáwi — zob. 7/27 (I 6, 27) i kom. I.

s. 60/26 (Sob 4, 13): nadzieję mam o tobie — częsta składnia tego zwrotu, zob. np. BielKron 311: *mam tę nadzieję o krolu rzymskim, iż on ... przyjmie to wdzięcznie.*

s. 60/27 (Sob 4, 14): masz zá co — ‘nie lekceważysz’, zob. np. GórnDworz Ff7: *pan, chce li, áby go ci, którym on rozkázuje, zá co mieli ...*

s. 60/28—29 (Sob 4, 15—16): Áni wzgárdzisz chuciá moją, Ále mi ją oddasz swojá — *chuć* — ‘miłość, uczucie’, zob. np. Mącz 493c: *Pro tuo in me amore ... — Dla miłości twej przeciw mnie, á moji zá chuci przeciw tobie; oddáć co czym* — ‘odwzajemnić’, zob. np. RejJóz H: *jakoś mi oddáł moje dobroć złością.*

s. 61/3 (Sob 4, 19): wzrok ostry — wyrażenie utarte, zob. np. GlabGad N6: *Oczy głęboko w czele leżące znamionują człowieka ostrego wzroku.*

s. 61/6 (Sob 4, 22): krzywdy nie odnoszę — połączenie *odnosić, odnieść* z określoną klasą rzeczowników abstrakcyjnych wyraża bierny stan podlegania czemuś, np. *odnieść nielaskę* (DiarDop 119), *pohańbienie* (LubPs 13v marg), *pochwałę i przyganę* (GórnDworz N6), z Kochanowskiego: *wstyd i nieprzyjacielskie śmiechy* (KochPs 34), *wzgardę* (KochPs 66), zob. też ModrzBaz 85: *ci, co uczynili krzywdę, i ci, co ją odnieśli.*

s. 61/7 (Sob 4, 23): w to tknąć — ‘dokuczyć, dotknąć’, zob. Mącz 439c: *Tangere aliquem* — *Tknąć, ruszyć kogo, to jest przyciąć komu słowy*, zob. też GórnDworz T8: *... tknąć młokosá okolo dobrej sławy.*

s. 61/8 (Sob 4, 24): sie ... utroskáłá — w materiałach Sl. XVI prócz tego tylko czasownik *utroskać* z KochFrag 47: *Silá sobie ludzié mądrzy dawného wieku ... głowy utroskáli.*

s. 61/10 (Sob 4, 26): przyzwolę ná zgodę — zwrot nie notowany poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 61/11 (Sob 4, 27): w miłość ruszy — *ruszyć* — to samo co *tknąć*, zob. 61/7 (Sob 4, 23), zob. też GórnDworz Cc3v: *poczciwa białogłowá, kto jej w tym ruszy, słusznie to więc sobie ku krzywdzie weźmie.*

s. 61/12 (Sob 4, 28): krzyw méj duszy — ‘winien przede mną’; *krzyw* — zob. 1/24 (I 1, 19); *méj duszy* — ‘mnie’, częsta metonimia pochodzenia biblijnego, zob. np. WróbZołt 70/13: *daj, aby ustali, którzy uwłaczają duszy mojej.*

Panna 5

Komentarz I

s. 61/14 (Sob 5, 1): grómádo — o zespole ludzi powiązanych ze sobą jakąś wspólnotą, zob. np. WujJud 32: *od wiernej gromády Páńskieĳ ...*

s. 61/15 (Sob 5, 2): Nié mam przed Szymkiem pokojá — *nie mieć przed kim pokoja* — ‘być niepokojonym, napastowanym przez kogoś’, zob. BielKron 212: [duch mówi:] *bo poki go [ciała zmarłej] nie wyrzucicie, poty pokojá mieć przede mną nie będziecie.*

s. 61/16 (Sob 5, 3): Zá trzewik mi zástępuje — zob. Mącz 75a: *Curruca — Ten, który żonę miluje, álbo jej zá trzewik zástępuje, bywa mówiono, zob. też N. ks. przysl. s.v. trzewik z wyjaśnieniem ‘umizgać się’ i z dokumentacją od 1564 r.*

s. 61/19 (Sob 5, 6): Dobrze bych Bogu służyłá — *służyć* — tu ‘dziękować, być wdzięcznym’, zob. RejJóz K2v: *Bom slyszal, iż drugiemu [Józef] nadobnie wyłożył [sen]; By sie mnie tak trefiło, wiecznie bych mu służył; w licznie zaświadczonym w Sl. XVI zwrocie służyć Bogu znaczenie to poza tym nie występuje.*

s. 61/21 (Sob 5, 8): prostaká — może ‘naiwnego’, zob. np. KlonWor 1: *Ty oszukáć prostaká każesz w oczy żywe.*

s. 61/23 (Sob 5, 10): wierę — ‘doprawdy’, zob. HistLan A2: *Wszákoż, wierę, czyń co raczysz, wszystko wolno tobie.*

s. 61/24—25 (Sob 5, 11—12): z tym ... umiész, Á gdzie kogo tknąć, rozumiesz — *umiec z czym* — składnia potwierdzona w materiałach Sl. XVI, zob. np. Górndworz X3: *ktore [biaległowy] z mieczem, z oszczepem ták dobrze umieją jáko męzczyzná; tknąć* — ‘dokuczyć’, zob. 61/7 (Sob 4, 23).

s. 61/28 (Sob 5, 15): kęs nádzieje — prócz tego 2 razy w Sl. XVI, zob. np. RejZwierz 109v: *prze kęs nádzieje pożytku márnego; kęs* też w połączeniach takich, jak np. *kęs puchy* (RejRozpr C2v), *kęs łaski* (RejJóz G8v), *kęs rozkoszy* (RejPos 30v), *kęs wolności* (WierKróc A4v) i in.

s. 61/29 (Sob 5, 16): mojá — ‘ta, o której mówię’, jak w RejRozpr E4v: *Áż moj, co porywał wodzą, Już s nim w údzienicy chodzą; zob. także 66/26 (Sob 9, 46).*

s. 62/3 (Sob 5, 19): Dziś już nic — Sl. XVI potwierdza znaczenie partykuły przeczącej *nic* ‘nie’ występującej jako równoważnik zdania, jak np. BielKron 16v: *Pan twój polecil mi wszystko w moc, jedno ciebie nic.*

s. 62/4 (Sob 5, 20): Znam cię, ziółko, żeś pokrzywá — fraza notowana jako przysłowie w N. ks. przysl. s.v. *ziele* z dokumentacją od 1527 r.; powiedzenie funkcjonowało prawdopodobnie w całej zachodniej Europie, zob. C. Lapucci, *Come disse ... Dizionario delle facezie proverbiali della lingua italiana*, Firenze 1978, s. 40: *Come disse il culo all’ortica: Ti conosco mal’erba.*

s. 62/5 (Sob 5, 21): Ze mną sobie rzecz nájdujesz — *najdować rzecz* — ‘szukać rozmowy’, zob. KlonWor 26: *Wda się w rzecz z nieborakiem i w rozmowę długą, oraz BielKron 78v: Sálomon nájdował obyczaj [= sposób], jákoby go zabił; niewykluczone też, że jest to zwrot utarty, może w sensie zbliżonym do ‘wdawać się w rozmowy’, o czym świadczyłby przykład z RejJóz N4v: Znalazł z nami rozmowę, by [– jakby] nas od roku znal.*

s. 62/6 (Sob 5, 22): nogę przystępujesz — zob. Cn. Th. s.v. *Przystępuję* co z odesłaniem do *Nástępuję* ná co — ... *calco aliquid, Pedem pede premere; zob. 61/16 (Sob 5, 3).*

s. 62/7 (Sob 5, 23): silnyś przechyrá — *silny* — ‘wielki’ często z pejoratywnym określeniem człowieka, jak np. *silni lotrowie* (LibMal 1545/96), *silni łzowie* (RejKup h6) i in.; *przechyrá* — ‘oszust’, zob. np. KlonWor 50: *Á on lotrem wierutnym i przechyrą sztucznym.*

s. 62/8 (Sob 5, 24): z takim nie mam mirá — *mieć mir z kimś* — ‘być w dobrych stosunkach z kimś’, zob. np. Mącz 148d: *Cum illo nulla est mihi gratia* — *Nie mam s niem żadnego zachowania albo też żadnego mieru ani pokoju*, zob. też 2/19 (I 1, 39).

s. 62/9 (Sob 5, 25): Nie sprawujże się przez miarę — *sprawować się* — ‘usprawiedliwiać się’, zob. SkarŻyw 185: *gdy ją mąż posłubiony Jozef, źle o jej świętym brzemieniu rozumiejąc, opuścić chciał, nie sprawowała się ani obmawiała; przez miarę* — ‘zbytnio’, notowane w Sl. XVI tylko z Kochanowskiego, zob. KochPhaen 16: *Nie przez miarę mgłą wielka ...*

s. 62/11—12 (Sob 5, 27—28): mało sobie poprawisz, Ze mię w nieprawdzie zostawisz — *sobie poprawić* — ‘polepszyć’, zob. podobny zwrot w BielSen 16: *By sie też ... tychże spraw chwycili, Jeszcze by swojej rzeczy nieźle poprawili; w nieprawdzie zostawić* — zwrot poza tym nie notowany, może w znaczeniu ‘przedstawić kogoś jako kłamcę’, zob. *zostać w nieprawdzie* ‘okazać się kłamcą’ w GórnDworz T6: *Czas przychodzi [zapłacenia długu], ja pieniędzy nie mam, a przeto umrzeć wolę niż zostać w nieprawdzie.*

Panna 6

Komentarz I

s. 62/15 (Sob 6, 2): role się pádają — *padać się* — ‘pękać’, zob. np. RejPos [105]: *ziemią trząć a pádąć sie musiałá.*

s. 62/16 (Sob 6, 3): świércz, co głosu zstáje — *świercz* — jedyna notowana w materiałach Sl. XVI postać tonetyczna dzisiejszego wyrazu *świerszcz*; *co głosu zstaje* — fraza nie notowana poza tym w Sl. XVI, brak tam również tej struktury z dopełniaczem innego rzeczownika.

s. 62/17 (Sob 6, 4): słońcu láje — w Sl. XVI brak poza tym podobnego przenośnego użycia czasownika *lajać*.

s. 62/18—19 (Sob 6, 5—6): mdłé bydło szuka ... ciekącego strumieniá — *mdły* — ‘slaby, wycieńczony’, zob. RejWiz 119: *kiedy mdle konie ...; ciekący strumień* — zob. 43/14 (II 11, 9) i kom. I.

s. 62/20—21 (Sob 6, 7—8): chodząc za niém, Budzą lásy — *chodzić za bydłem* — ‘paść bydło’, zob. np. RejPs 117v: *wziął go od trzody bydłcej, za którą on będąc pasterzem chodził*, zob. też KochPs 118: *Dawidá, co teraz za owcami chodził ...; budzić lasy* — zwrot nie notowany poza tym w Sl. XVI, chodzi o lasy drzemiące w południowym upale.

s. 62/22 (Sob 6, 9): sie ... dostawa — ‘dojrzewa’, jak w Mącz 129d: *Flavescent frumenta ... dostawa sie, smáży sie żyto.*

s. 62/25 (Sob 6, 12): Miěj sie do siérpá, co żywo — *mieć się do czego* z rzeczownikiem oznaczającym narzędzie — ‘przystępować do czynności, którą się wykonuje tym narzędziem’, zob. RejKup m7v: *Mieć sie ku świętemu kielichu* [= przygotowywać się do odprawienia mszy], zob. także KochFr 109: *Do powrozá mieć się może* [= powiesić się]; *co żywo* — ‘wszyscy żywi’, zob. np. RejWiz 70: *Już prawie jáko ná miod bieży tám, co żywo.*

s. 62/26—27 (Sob 6, 13—14): Siérpá trzeba oziminnie, Kosá sie zéjdzie járzynie — *zejść się* — ‘nadać się’, jak w GórnDworz Ff7: *Mnichowi ábo pustelnikowi rychlej bych rzekł, żeby sie tá cnotá zeszlá; jarzyná* — ‘rośliny siane na wiosnę’, jak groch, proso itp., zob. np. Mącz 393c: *Siliqva* — Zwierzchnia łuszczyná, którą járzynie, jáko groch, tátarka ... i tym równe, bywájá nákrýváne; zboże ozime żęto sierpem, jarzynę koszone, o czym zob. *Historia kultury materialnej Polski*, t. III, Wrocław 1978, s. 87: „Kosy ... przeznaczone były w zasadzie do koszenia łąk, niekiedy także do koszenia grochu, gryki, owsa, czy nawet powalonych przez deszcz zbóż ozimych”.

s. 63/1 (Sob 6, 17): wybrány — ‘najlepszy’, jak np. w RejPos 100v: *ktory był ánjol piękny, ánjol przed inemi wszystkiemi ánjoly nawybránszy*.

s. 63/3—4 (Sob 6, 19—20): w ostatek zboża zátanie Krzywa kosá juź ostatnie — *zaciąć w co — poza tym w materiałach Sl. XVI z WisznTr 18: Niźliś [śmierci] w nią ostrą kosą ... zácięłá; krzywa kosa — wyrażenie notowane w Sl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. KochProp 6: [skowano] Száble ná krzywé kosy; ostatnie — ‘po raz ostatni’, zob. 41/12 (II 9, 3) i kom. I.*

s. 63/6 (Sob 6, 22): Tám dopiéro — *tam* — ‘wtedy’, zob. 39/12 (II 6, 7); połączenie *tam dopiero* zob. np. WujJud 86v: *gdy juź człowiek pokutuje i spowiada sie grzechow swoich, tám dopiro rozgrzeszenie bierze*.

s. 63/7 (Sob 6, 23): Dołóżywszy ... brogá — zob. o tej czynności RejZwierc 234v: *Dokládáto nas tu czworo, Bdrzociem dziś w brog niesporo. [Pan odpowiada:] Bá, wierzę, iżeś dołóżył, Ale nie w brog, w miech-és włóżył*.

s. 63/8 (Sob 6, 24): jedno Bogá — fraza utarta w znaczeniu ‘można juź tylko zdać się na Boga’, zob. np. RejZwierc 122v: *Pij, rozlewaj á dłuź sie, á gdy przydzie trwogá, Do nagłębszej piwnice, juź tám jedno Bogá*.

s. 63/12 (Sob 6, 28): drógę zádasz — ‘obciążysz drogą’, zob. *zadać* w HistLan C3v: *Juź ja wam w domu nie chcę tej pracej zádawác*.

Komentarz II

s. 62/14—17 (Sob 6, 1—4): Gorące dni ... láje — podobny opis upalnego dnia por. Hor. *Carm.* III 29, 17—20, a także Verg. *Ecl.* 2, 8—13.

s. 62/16—17 (Sob 6, 3—4): Polny świeńcz ... láje — wersy te mogą uchodzić za echo Verg. *Ecl.* 2, 13: *Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis*.

s. 62/18—19 (Sob 6, 5—6): Juź mdlé ... strumieniá — zob. Verg. *Ecl.* 2, 8: *Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant*. Można też dostrzec podobieństwa Sob 6 z *App. Verg. Copa*, por. np. w. 9—10:

dulce sub antro

Rustica pastoris fistula ... sonat

oraz w. 27: *Nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadae*.

s. 62/18—21 (Sob 6, 5—8): Juź mdlé ... grániém — podobny obraz u Hor. *Carm.* III 29, 21—24:

Iam pastor umbras cum grege languido

Rivumque fessus quaerit et horridi

Dumeta Silvani caretque

Ripa vagis taciturna ventis

Panna 7

Komentarz I

s. 63/14 (Sob 7, 1): cię pátrzam — *patrzeć kogo* — ‘szukać kogo’, zob. np. HistRzym 7: *rozesłał posły we wsze dwory książęce, áby mu pátrzáli pánnny*.

s. 63/15 (Sob 7, 2): pole — ‘polowanie’, jak np. J. K. Haur, *Skład abo skarbiec ekonomii*, Kraków 1693, s. 268: *Z krogulcem pole jest osobliwe i ucieszne* (cyt. za Lindem).

s. 63/16 (Sob 7, 3): źwierz leśny — *zwierz* — zob. 2/30 (I 1, 50) i kom. I; *zwierz leśny* — wyrażenie utarte (częstsza postać *zwierzę leśne*), zob. np. Leop Ps 49/10: *Boć wszyszek źwierz leśny moj jest*.

s. 63/21 (Sob 7, 8): Serce ... teskni — fraza nie notowana poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 63/22 (Sob 7, 9): tym czasem — ‘teraz’, zob. Mącz 166d: *Impraesentiarum* — *Ná ten czas terazniejszy, álbo tym czasem.*

s. 63/24 (Sob 7, 11): Użyć ... towarzystwá — zwrot zbudowany według wzoru *użyć czego* z rzeczownikiem oznaczającym obustronne związki międzyludzkie, zob. np. *użyć przyjaźni* (PapRPan Y3), *użyć społeczności* (WujJudConf 69), *użyć rozmow* (SkarŻyw 13), zob. też RejZwierc 73: *dby ... z nim zówždy i rozmowy miał, i wdzięcznego towarzystwá używał.*

s. 63/25 (Sob 7, 12): Pomogę ja i myślistwá — ‘włączę się, wezmę udział w polowaniu’, por. J. Locher, *Sqd Parysa ...*, Kraków 1542, C4 [mówi przyglądający się tańcom:] *Pomogę tańcá ... Boć mi drgają pod kolány żyły.*

s. 63/26 (Sob 7, 13): Czego miłość nie przywyknie? — *przywyknąć czego* — składnia notowana w materiałach Sl. XVI, rzadsza jednak niż *czemu*, zob. np. RejPs 158: *przywyknąwszy obyczajów ich ...*

s. 63/27 (Sob 7, 14): trafię, gdy pies krzyknie — *trafić* — ‘potrafić’, zob. np. GrabowSet B4v: *zaż trafię ják dziękować Tobie; pies krzyknie* — zob. Jan hrabia z Ostroga, *Myślistwo z ogary*, Kraków 1618, [w:] J. Rostański, *O myślistwie, koniach i psach łowczych*, Kraków 1914, s. 70: *a jeśli [pies gończy] krzykiem idzie, żeby nie tak krzyczał do drugich psów idąc ...*

s. 63/28—29 (Sob 7, 15—16): zajądzć zającowi, Májąc charty pogotowi — *zajeźdzć komu* — ‘zagrozić drogę, stawać na drodze’, zwykle w celach wojennych, zob. np. BibRadz 1. Mach 11/68: *Gdzie mu ... ná onymże polu zajechal [occurrerunt in adversa] huf cudzoziemców; pogotowi* — ‘w pogotowiu’, zob. np. BielKron 451: *przedtym jeszcze byliśmy pogotowi we zbrojach swoich.*

s. 64/3 (Sob 7, 19): Ni nacz ... nie przygodzę — *ni nacz* — ‘na nic’, zob. Sl. XVI s.v. *nic*; *przygodzić się* — ‘przydać się’, zob. np. LubPs ff2v: *iż sie to [ziółko] ku żywności nędznym ludziom przygodzi*; całość stanowi częste połączenie, zob. np. RejZwierc 37v: *jedno márne śmieci, które sie ni nacz nigdy przygodzić nie mogą.*

s. 64/4 (Sob 7, 20): smycz psów — ‘para chartów’, zob. ks. B. Chmielowskiego *Ateny ...*, Lwów 1753—1756, t. I, s. 80: *Chartów smycz, gończych psów sfora, a nie para mówi się* (cyt. za Lindem).

s. 64/6 (Sob 7, 22): Nie przekązą mojej drogi — *przekazić co* — ‘przeszkodzić w czymś’, zob. np. RejWiz 46: *Podobnom ja przekázil jákie pilne sprawy; przekazić drogę* — zob. podobnie HistAl L3v: *wiele najdzie nieprzezpieczności, które przekązą jego ście* [= rzeczownik od *ić*].

s. 64/7—8 (Sob 7, 23—24): láto, ... śrzezogę ... wytrwáć mogę — *śrzezoga* — wyraz nie notowany poza tym w materiałach Sl. XVI, Brückner Sl. etym. s.v. *śreż*, wyjaśnia jako ‘pierwszy lód na wodzie’ i ‘szron’, w innej postaci słowotwórczej zob. KochPs 213: *Który śniegiem ... polá odziéwa, Á śrżez po ziemi ... rozsiéwa; wytrwáć lato, śrzezogę* — tj. upał i mróz, zob. BielSpr 66v: *Nędze i niewczás wytrwáją, jáko jest głod, zimno, gorącość.*

s. 64/12 (Sob 7, 28): Ciebie nászládowáć — ‘iść za tobą’, zob. np. OpecŻyw 86v: *potká wás niěkory człowiek ..., nászládujcież jego aże w dom, w ktory wnidzie, zob. też KochTr 5: stopeczkámi twémi ciebie nászládowáć.*

Komentarz II

Główny motyw pieśni: żal dziewczyny, której kochanek zapominając o miłości zajmuje się polowaniem, jest dość częsty w literaturze antycznej, por. m. in.: Eur. *Hipp.*, Tib. IV 3,

Prop. II 19, Ov. *Her.* 4: *Phaedra*, Sen. *Phaedr.* Z tematem tym łączy się opowieść Ov. o Adonisie w *Met.* X 519—559; 708—716. Por. też Ov. *Rem.* 199—206.

s. 63/22—64/8 (Sob 7, 9—24): Woląłabym ... wytrwać mogę — wersy te wykazują wiele zbieżności z Tib. IV 3, 11—18:

Sed tamen, ut tecum liceat, Cerinthe, vagari
Ipsa ego per montes retia torta feram
Ipsa ego velocis quaeram vestigia cervi
Et demam celeri ferrea vincla cani.
Tunc mihi, tunc placeant silvae, si, lux mea, tecum
Arguar ante ipsas concubuisse plagas,
Tunc veniat licet ad casses, inlaesus abibit,
Ne Veneris cupidae gaudia turbet, aper.

Zob. też Prop. II 19, 17—24:

Ipsae ego venabor: iam nunc me sacra Dianae
Suscipere et Veneris ponere vota iuvat.
Incipiam captare feras et reddere pinu
Cornua et audaces ipse monere canes;
Non tamen ut vastos ausim temptare leones
Aut celer agrestes comminus ire sues.
Haec igitur mihi sit lepores audacia molles
Excipere et stricto figere avem calamo

Tekst Kochanowskiego bliski jest także wypowiedzi Fedry w Ov. *Her.* 4, 37—44:

Iam quoque, vix credes, ignotas mutor in artes:
Est mihi per saevas impetus ire feras;
Iam mihi prima deast arcu praesignis adunco
Delia: iudicium subsequor ipsa tuum.
In nemus ire libet pressisque in retia cervis
Hortari celeris per iuga summa canes
Aut tremulum excusso iaculum vibrare lacerto
Aut in graminea ponere corpus humo;

Zob. także Sen. *Phaedr.* 110—111:

Iuvat excitatas consequi cursu feras
Et rigida molli gaesa iaculari manu.

Por. też 395—397, 399—403:

cursibus motae citis
Ventos sequantur. Laeva se pharetrae dabit,
Hastile vibret dextra Thessalicum manus:
Qualis relictis frigidi Ponti plagis
Egit catervas Atticum pulsans solum
Tanaitis aut Maeotis et nodo comas
Coegit emisitque lunata latus
Protecta pelta: talis in silvas ferar.

s. 63/27—64/1 (Sob 7, 14—17): Już ja trafię ... sieć długą — wersy te przypominają Ov. *Rem.* 201—202:

OBJAŚNIENIA

Nunc leporem pronum catulo sectare sagaci,
Nunc tua frondosis retia tende iugis

s. 64/9—10 (Sob 7, 25—26): Albo ... kiedy — podobny apel o powrót myśliwego w Tib. IV 3, 23—24:

At tu venandi studium concede parenti,
Et celer in nostros ipse recurre sinus.

Por. też Prop. II 19, 27—28:

Tu quotiens aliquid conabere, vita, memento
Venturum paucis me tibi Luciferis.

Panna 8

Komentarz I

XVII-wieczny odpis pieśni Panny 8 jako anonimowej pieśni wiejskiej w Dziale Rękopisów Biblioteki Ossolineum, 237 (Krzyżanowski, 1961, s. 101 i n.).

s. 64/15—17 (Sob 8, 2—4): Przy tym lesie chłodné zdroje I ląką nieprzepásioną, Kosą nigdy nie sieczona — *zdroje* — 'strumienie', zob. BielKron 290: ... *przez której [Turynгии] ziemię Gerá rzeká i inne zdroje idą*; wyrażenie *chłodné zdroje* Sl. XVI notuje po Kochanowskim, zob. ZawJeft 45: *chłodné Nilowé zdroje*; *nieprzepasiony* — przymiotnik nie notowany poza tym w Sl. XVI; *kosą sieczony*, *siec kosą* — zwrot notowany kilkakrotnie w Sl. XVI, zob. GostGosp 104: *zimie kosą siec* [trzcinę], zob. też KochPs 137: [trawa] *kosą podsieczona*; *ląką nie sieczona* — jako erotyczny symbol dziewictwa, zob. *Polska liryka mieszczańska*, wyd. K. Badecki, Lwów 1936, s. 10, padwan 6: *Łączka zielona Niech będzie sieczona*; całość jest opisem krajobrazu o charakterze locus amoenus, zob. Curtius, s. 202.

s. 64/20 (Sob 8, 7): Będę nąd wámi siedziálá — zob. o pasieniu *chodzić nad owcami* 38/7 (II 5, 19), zwrot *siedzieć nad czym* w Sl. XVI poza tym w innym odcieniu znaczeniowym, zob. np. GlabGad K4v: *ludzie wiele nad księgami siedzący* ...

s. 64/23 (Sob 8, 10): ná lubce obszytėj — *lubka* — 'opaska z kory, forma, na której upinano wianek', zob. Cn. Th.: *Łubká wieńcowa* — *Circulus tiliaceus coronarius*.

s. 64/24 (Sob 8, 11): Usádzę — 'ułożę', może też 'ozdobię jak klejnotami', zob. Czko 18v: *ściány i páwyment perlámi á drogiémi kámięni mi świetno usádzili*.

s. 64/27 (Sob 8, 14): o mój wieniec — wieniec jest symbolem erotycznym, ofiarowanie wienca oznacza oświadczyzny, podobnie jak ofiarowanie pierścienia.

s. 65/3 (Sob 8, 19): *pobrać dano* — sens niejasny; w materiałach Sl. XVI tenże zwrot poza tym w GórnDworz R3: [Kasper Maciejowski] *slużąc jednej we fraucymerze pánnie á dowiedziawszy sie tego, iż go pánná w pierścionku pánu Przecláwowi Lanskoruńskiemu pobrać dáłá* ..., w obu użyciach chodzi o jakąś przykrość wyrządzoną przez osobę kochaną, przy czym pierścionek w cytacie z GórnDworz może spełniać podobną rolę jak wieniec w *Sobótce*, zob. kom. I do 64/27 (Sob 8, 14); *pobrać* — może też znaczyć 'obra-bować', jak w LibMal 1553/177: *pobrał Michala Żyda ... na boru, przy którym wziął 30 węgierskich złorych*; wart odnotowania wariant tego wersu w rkps Ossol 237: po nim mi wszystko zabrano ... Różne próby wyjaśnienia tego miejsca zob. J. Krzyżanowski, 1961, s. 97 i nn.

s. 65/5—8 (Sob 8, 21—24): *Prácowité* ... nie sieczona — zwrotka końcowa jest powtórzeniem zwrotki początkowej, zob. 26/11—12 (I 22, 15—16) i kom. I.

Panna 9

Komentarz I

s. 65/10—11 (Sob 9, 1—2): śpiewam, a żal zakryty Mnoży we mnie płacz — śpiewam — w pierwodruku płacząc, zmieniono zgodnie z rkps BOZSob oraz zgodnie z incipitami w. 65/12 i następnymi dwoma zwrotek; tak też Krzyżanowski; *zakryty* — zob. 26/7 (I 22, 11) i kom. I, zob. też GórnTroas 43: *bo moj žal nie skryty*; *mnożyć* — ‘wzbudzać’, zob. OpecŻyw 159: *to mnoży wielką boleść w sercu mym*.

s. 65/12—19 (Sob 9, 3—18): Śpiewa ... boli — o sytuacjach ludzi śpiewających mimo bólu zob. GórnDworz H3: „stądże owo jest, iż kmieć w gorące dni śpiewając sobie o lipce, mało pracej a potu czuje ... Żeglarze na morzu, którym wiatr, deszcz i inny niewczas dokuczy, nie mają się do czego inego uciec, aby zapomnieli wszystkiego, jedno do muzyki. Tą się cieszy podróżny człowiek, tą więziń w ciężkich okowach”; w przeciwieństwie do Górnickiego Kochanowski nie mówi tu o kojącym wpływie muzyki; zob. inne rozumienie w kom. II.

s. 65/12 (Sob 9, 3): więziń okowany — zob. też KochPs 152: *Abý płacz usłyszał więźniów okowanych*.

s. 65/13 (Sob 9, 4): Tając na czas wewnętrznej rany — *na czas* — ‘na pewien czas’, zob. BierEz G3v: *jał krolá żędać ... By go raczył na czas puścić*; *wewnętrzna rana* — w materiałach Sl. XVI nie znaleziono drugiego użycia tego wyrażenia.

s. 65/14—15 (Sob 9, 5—6): w cudze strony Nagłym wiatrem zániesiony — *w cudze strony* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. RejPosWstaw [41³]: *działki swoje w cudze strony wysyłają*; *nagły wiatr* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. HistAl G2: *á gdy przypádnie ná nię [pajęczynę] wiatr nagły, tedy sie przerywa i w niwecz obráca*; *wiatrem zániesiony* — utworzone od frazy notowanej w materiałach Sl. XVI, zob. RejWiz 13: *plynie ná morze, áno go wiatr niesie*, zob. też po Kochanowskim GrochKal 11: *Albo cię kędy zániesie wiatr srogi w obce kráiny*.

s. 65/18 (Sob 9, 9): Śpiewa słowik na topoli — zob. Mącz 337b: *Jáko ... žalosny słowik zwykl oplákáwáć swych ptaszák siedząc w cieniu ná topoli*; zob. kom. II.

s. 65/19 (Sob 9, 10): w sercu ... boli — fraza ta notowana jest w Sl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. KochFr 65: *Nie wiész, jáko niewdzięczna miłość w sercu boli*.

s. 65/20 (Sob 9, 11): Mocny Boże — wyrażenie w funkcji wykrzyknikowej, prócz tego w Sl. XVI z innych autorów tylko RejWiz 81v: *ách, moj mocny Boże ...*, oraz po Kochanowskim PudlFr 22, zob. też KochPs 5: *Mocny Boże, jákóz ich wiele powstało ...*

s. 65/21 (Sob 9, 12): Iż z człowieką ptak być może — początek toczącej się dalej opowieści o zbrodni Tereusa, dziejach Filomeli przemienionej w słowika i Prokne w jaskółkę; znajomość tej opowieści w piśmiennictwie pol. przed Kochanowskim zob. BielKron 49: „Prognés prosiłá mężá swojego, áby ją posłał do ojca do Áten náwiedzić siostrę, ktorej było imię Filomená (to jest Słowik). Krol nie chciał jej posłać, ále sam jechał po nię. Jádać z nią poszkárárdził pánieństwo jej, gdy mu groziłá powiedzić przed siostrá, jego zóná, urznáł jej język ... Gdy sie potym dowiedziáłá [Prognés], co jej wyrządził, uwárzyłá mu syná ... Krol wziął miecz, chciał zónę zabić, ktora z láski bogow przemieniłá sie w jáskółkę, Filomená w słowiká, á sam krol w dudká”.

s. 65/24—25 (Sob 9, 15—16): Tóż niebodze závádzilo, Bo káżdému piékné miło — *závádzić* — ‘przynieść szkodę’, zob. BierEz H3: *któ przyjacielá zdrádzi, Ná potym mu to závádzi*; *miło* — niezłożona forma przymiotnika rodzaju nijakiego; zob. też frazę PudlFr 67: *I bogóm niepomátu záváždy piékné miło*.

s. 65/26—27 (Sob 9, 17—18): niewierny pohánce, Zbójcá wláсны — *niewierny* — ‘zdradziecki’, zob. KlonWor 50: *Sami zá to niewierni Judaszowie tyją; niewierny*

w innym znaczeniu jest też częstą przydawką przy *poganin*, np. LubPs S6 marg: *przez sie Pan ma ná niewierne pogány wzruszyć; własny* — 'prawdziwy', zob. CzechRozm 3v: *sam jest własnym pánem niebá i ziemie; poh áncze* — zob. kom. II oraz 8/20 (I 6, 52) i kom. I.

s. 65/28 (Sob 9, 19): *odni éść* — 'odprowadzić, odwieźć', zob. BielKron 424: *Izabéllá... Janowi krolowi węgierskiemu w malżeński stan jest daná ... i odniesiona przez Stánisláwá Tárlá ... do Węgier*.

s. 65/29 (Sob 9, 20): *leśné cienie* — wyrażenie notowane w Sl. XVI jeszcze dwukrotnie, Mącz 245c: *umbra nemoralis* — Leśny cień, oraz po Kochanowskim Kolak-Szczęśl Av: *Ze się [ptastwo] przed szumem jego w leśny cień ukrywa*.

s. 66/3 (Sob 9, 23): *ná rąbku* — *rąbek* — 'chusta, welon', zob. Mącz s.v. *calantica* (31a), *flammeum* (129d), *rica* (355c).

s. 66/5 (Sob 9, 25): *przyczyn* — także 'pretekstów', zob. 16/20 (I 15, 3) i kom. I.

s. 66/6 (Sob 9, 26): *Pewnać ... spráwá* — *sprawa* — 'wiadomość', zob. np. LibLeg 10/114: *o ktorým [pośle] jeszcze sprawy niemasz, jako do Jej Miłości dojechał*, zob. też wyrażenie *pewna sprawa* w An-Prot 117: *Naszy... Tę o pohańcach pewną spráwę dają, Ze...*

s. 66/7 (Sob 9, 27): *żwierz chciwy* — *zwierz* — zob. 2/30 (I 1, 50) i kom. I; *chciwy* — 'łakomy, żarłoczny', zob. Calep 349a: *Esuritor* — *Chciwy jadła*, zob. też HistLan E4: *gdy [pies] chciwą gębą ... Pożyra sztuki mięsá*.

s. 66/8 (Sob 9, 28): *Umysł twój krzyw niecnotliwy* — 'winien jest twój niecnotliwy zamysł'; *umysł* — zob. RejWiz 135: *Przestrzegalci też prorok Saulá od zlego, A wždy przedsię nie przestał umysłu swojego; krzyw* — zob. 1/24 (I 1, 19) i kom. I; *umysł niecnotliwy* — zob. podobne połączenia Leop Ez 38/10: *zámýslisz bárzo myśl niecnotliwą [pessimam]*, lub BielKron 249: *zlemu á niecnotliwemu zámýsleniu dosyć czynić ...*

s. 66/12 (Sob 9, 32): *Nieprzejednánać to winá* — *nieprzejednany* — 'nie do odpokutowania', zob. Mącz 301d: *Inexpiabilis* — *Nieprzejednany ...*, co nie może być odpokutowano.

s. 66/16 (Sob 9, 36): *niewiádomy* — 'nieświadomy', zob. np. RejPos 256: *iż slugá wiedząc wolá páńską á nie czyniąc jej, sroższemi plagámi będzie karan niżli niewiádomy*.

s. 66/18 (Sob 9, 38): *ná wet* — 'na zakończenie posiłku', zob. RejZwierz [35d]: *Náprosil ná wieczerká, więc miásto [upieczzone z ciasta] dáł ná wet*.

s. 66/22 (Sob 9, 42): *Coć sie zdádzą* — 'jakie ci się wydają', zob. OrzRozm R4v: *coć sie zda Jan Stárzechowski ...?*

s. 66/23 (Sob 9, 43): *niecnotę* — 'zły czyn', zob. Mącz 307a: *Plura dicam de peccatis tuis* — *Powiem więcej o twych niecnótách, występákách*.

s. 66/24 (Sob 9, 44): *Zdrajcá mój, synowski grobie* — częsta składnia *zdrajca czyj*, zob. SkarŻywo 261: *jákoś zaráz nie poznála, iż to twój zdrajcá*; *synowski grobie* — zob. kom. II.

s. 66/26 (Sob 9, 46): *Álic nász dudkiem czubátym* — *alic* — 'a tymczasem', zob. 21/28 (I 18, 48); *nasz* — 'ten, o którym mowa', zob. np. RejKup c3v: *Nie pomogli patronowie, Być przedsię naszemu w grobie*, zob. 61/29 (Sob 5, 16); *dudek czubaty* — *dudek* ma charakterystyczny czub, zob. BierEz P: *Dudek ... czubáty, Á ubior też ma piegáty*.

s. 66/27—28 (Sob 9, 47—48): *Sámá sie w jáskólkę wdála, Oknem lájąc poleciała* — *wdać się* — 'zamienić się', zob. J. Żebrowski, *Przeobrażenia Owidyjuszowe*, Kraków 1636, s. 196: *Wdawa się w różne kształty Proteus* (cyt. za Lindem); *lając* — 'złorzeczyć', jak SarnStat 707: *ilekroć by złorzeczył i láljał ...*

s. 66/31 (Sob 9, 51): *wdzięcznym głosem* — zob. 9/9 (I 7, 17).

s. 66/32 (Sob 9, 52): *sie ... w drogę śpieszy* — zwrot notowany w Sl. XVI, zob. np. RejKup v6v: *będę ... za niemi w drogę śpieszył*.

s. 67/1—2 (Sob 9, 53—54): té kráje Niosą inszé obyczájé — połączenie *nieść* coś z podmiotem oznaczającym miejsce lub czas zawiera sens ‘coś tam (a. wtedy) było’, zob. SkarŻyw 567: *Nálezliśmy wielkiego wzrostu mężów dwu, jáko ony stáre látá niosły.*

s. 67/3 (Sob 9, 55): jáko żywy — w kontekście zaprzeczonym ‘nigdy’, zob. np. RejKup Aav: *święci jako żywi Z temi społkow nie miewają; żywy* — mianownik liczby mnogiej przymiotnika niemęskosobowego (tzw. forma niezłożona).

s. 67/5 (Sob 9, 57): ja mam, co mię boli — *mieć, co ...* — ‘jest coś, co ...’, zob. podobnie BierEz L2v: *Już bądźmy w lepszej nadziei, Gdy mamy, kto sie nas boi.*

s. 67/6—7 (Sob 9, 58—59): by ... nie ludziom k woli, Co śpiéwam, plákać bych miałá — *komu k woli* — ‘ze względu na kogo’, zob. np. KromRozm II v2: *Żydy wierzące w Páná Krystusá przedsię przy używaniu Zakonu zostáwili i sámí im k woli świętá ... zákonne obchodzili; Co ... bych miałá* — ‘zamiast żebym ..., to powinienam ...’, zob. Sl. XVI s.v. co zob. III. 4.a.z.

s. 67/8 (Sob 9, 60): bez málá — ‘prawie’, zob. np. OrzJan 66: *ktory bez málá jeszcze páchołęciem będąc...*

Komentarz II

Rzymskie źródła pieśni zob. Z. Szmydtowa, *Owidiuszowe nuty w Sobótce Kochanowskiego*, [w:] *Poezi i poetyka*, Warszawa 1964, s. 61—67.

s. 65/10—17 (Sob 9, 1—8): Ja śpiéwam ... omdléwa — kojąca siła pieśni to motyw często występujący w poezji antycznej, por. m. in. Hor. *Carm.* I 32, 12—16; najbliższy temu miejscu jest ustęp Ov. *Trist.* IV 1, 1—18.

s. 65/12—13 (Sob 9, 3—4): Śpiéwa więzien okowany ... rány — por. Ov. *Trist.* IV 1, 5: *Hoc est, cur cantet vincetus quoque compede fossor* ‘Oto dlaczego śpiewa zakuty w kajdany robotnik polny’; Kochanowski zmienił nieco tekst Ov., położywszy nacisk na participium *vincetus*, tłumacząc je rzeczownikowo: *więzien*; słowo *fossor* tu pominął, zob. 65/16—17 (Sob 9, 7—8).

s. 65/14—15 (Sob 9, 5—6): Śpiéwa żeglarz ... zániesiony — por. Ov. *Trist.* IV 1, 7—10:

Cantat et innitens limosae pronus harenae,
Adverso tardam qui trahit amne ratem;
Quique refert pariter lentos ad pectora remos,
In numerum pulsa brachia pulsat aqua.

s. 65/16—17 (Sob 9, 7—8): I oracz ... omdléwa — wersy te są również nawiązaniem do Ov. *Trist.* IV 1, 5—6:

Hoc est, cur cantet vincetus quoque compede fossor,
Indocili numero cum grave mollit opus.

oracz ubogi — Ov.: *fossor* ‘robotnik rolny’. Por. też Tib. II 6, 25—26:

Spes etiam valida solatur compede vincum:
Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

s. 65/18—19 (Sob 9, 9—10): Śpiéwa ... boli — por. Verg. *Georg.* IV 511—515:

Qualis populea maerens philomela sub umbra
Amisissos queritur fetus, quos durus arator
Observans nido inplumis detraxit; at illa
Flet noctem ramoque sedens miserabile carmen
Integrat et maestis late loca questibus implet.

OBJAŚNIENIA

s. 65/21—67/8 (Sob 9, 12—60): Iż z człowieką ... bez málá — w tym fragmencie opowiada Kochanowski mit o Filomeli, opierając się na wersji Ov. (*Met.* VI 438—676). Do mitu tego sięgnął również Klonowic w utworze *Victoria deorum*, XXXVI 223—226:

Prima notas descripsit acu Philomela nefandas:
Raptae iacturam linguae raptumque pudorem
Sutilis in tenui memoratur epistola peplo,
Quam perarat miserae pellex infausta sorori

Zob. też kom. I.

s. 65/22—25 (Sob 9, 13—16): Na dobrać ... miło — Kochanowski mówi ogólnie o piękności Filomeli, natomiast Ov. w sposób bardziej wyrazisty opisuje jej urodę, zob. *Met.* VI 451—454:

Ecce venit magno dives Philomela paratu,
Divitior forma, quales audire solemus
Naidas et Dryadas mediis incedere silvis,
Si modo des illis cultus similesque paratus.

s. 65/26 (Sob 9, 17): Zły á niewierny pohánce — podobnie określa Tereusa Ov.: barbarus (*Met.* VI 515); O diris barbare factis O crudelis (*Met.* VI 533—534).

s. 65/27—28 (Sob 9, 18—19): nie posłańcze ... żenie — nawiązanie do Ov. *Met.* VI 449—450:

Coeperat adventus causam, mandata referre
Coniugis et celeres missae spondere recursus.

s. 65/29 (Sob 9, 20): Z áwiódléś ją w leśné cienie — nawiązanie do Ov. *Met.* VI 520—521:

Pandione natam
In stabula alta trahit silvis obscura vetustis

s. 66/1 (Sob 9, 21): Próžnoś jéj język urzynał — nawiązanie do Ov. *Met.* VI 556—557: linguam Abstulit ense fero.

s. 66/2—4 (Sob 9, 22—24): Bo wszystko ... posłała — wersy te są streszczeniem Ov. *Met.* VI 576—580:

Stamina barbarica suspendit callida tela
Purpureasque notas filis intexuit albis
Indicium sceleris, perfectaue tradidit uni
Utque ferat dominae, gestu rogat; illa rogata
Pertulit ad Progen

s. 66/5—8 (Sob 9, 25—28): Nie wymyślaj ... niecnotliwy — nawiązanie do słów Ov. w *Met.* VI 565: Dat gemitus fictos commentaque funera narrat.

s. 66/11 (Sob 9, 31): Już ci żoná wárzy syná — wers ten jest streszczeniem opowieści z Ov. *Met.* VI 638—646.

s. 66/13—14 (Sob 9, 33—34): Nie wiész, królu, ... jáki Obiad — nawiązanie do Ov. *Met.* VI 647: His adhibet coniunx ignarum Terea mensis 'Do tak zastawionego stołu przywołuje nieświadomego Tereusa'. Kochanowski wypuklił łac. *ignarum* 'nieświadomego, nie wiedzącego', dając dwukrotnie formę czasownikową: nie wiész.

s. 66/15—16 (Sob 9, 35—36): Ná twym stole ... niewiádomy — wersy te oddają treść opowiadania Ov. *Met.* VI 650—651:

*Ipse sedens solio Tereus sublimis avito
Vescitur inque suam sua viscera congerit alvum*

s. 66/16—20 (Sob 9, 36—40): *Á* gdy ... zbládlá — wersy te odpowiadają ze względu na swą treść *Ov. Met. VI 658—660*:

*Prosilit Ityosque caput Philomela cruentum
Misit in ora patris nec tempore maluit ullo
Posse loqui et meritis testari gaudia dictis.*

s. 66/24 (Sob 9, 44): synowski grobie — odpowiednik wyrażenia *Ov. Met. VI 665*: *bustum miserabile nati*.

s. 66/25 (Sob 9, 45): Porwie się mąż ku niej zátym — podobnie opisuje sytuację *Ov. Met. VI 666*: *Nunc sequitur nudo genitas Pandione ferro*.

s. 66/26—28 (Sob 9, 46—48): *Á*lić ... poleciałá — opis przemiany w ptaki Tereusa, Filomeli i Prokne zgodny z opowiadaniem *Ov. Met. VI 667—674*.

Panna 10

Komentarz I

s. 67/10—11 (Sob 10, 1—2): *Owa* u ciebie ... *Mé* próby ważne nie były — *owa* — być może 'tak więc', jak w *GórnDworz H7v*: *Gániq teź zásię i ubior nász dzisiejszy, powiedájác być krotki nieuczciwy, á dlugi zuchwály. Owa niemász nic, co by chwalili*; może też *owa* pełnić funkcję kolokwialną wprowadzenia wypowiedzi, jak w *GórnDworz X3*: *Owa W. M. pánie Bojánowski (rzekł zásię pan Kostká) nie możesz ...; wáżny* — 'liczący się, znaczący', zob. 51/11 (II 19, 10) i kom. I, ze składnią *u kogo* — zob. *OrzList h2*: *gdy áni moc duchowna u nas wáżna, áni świeceka u nas groźna będzie*, zob. też *nie być wáżnym* 'nie znaleźć posłuchu', np. *An-Prot 122*: *Prošby hetmańskie malo wáżne były*, zob. też *Koch-ODpr C4v*: *mój wierna rádá u ciebie ... wáżna nie byłá*.

s. 67/12—13 (Sob 10, 3—4): *Izy* wyléwałá *I* żálosnie nárzekálá — *Izy* wylewać — zwrot utarty, zob. np. *BierEz P2v*: *Wszystkoć latwie obiecować, Słowá mowić, Izy wylewać; narzekáć* — 'lamentować', zob. np. *BierEz O2v*: [*wdowa*] *Żalobliwie nárzekálá...*; *żálosnie narzekáć* — zob. np. *RejZwierz 46*: *Żálosnie ná obłudność swiátá nárzekálá*.

s. 67/14—15 (Sob 10, 5—6): w swą drogę jechał, *Á* mnieś ... zániechał — *w swą drogę* — wyrażenie utarte, zob. np. *SkarŻyw 356*: *trochę się chlebem posiliwszy, w drogę swoje szli*; *zaniechać* — 'porzucić', zob. np. *PudlDydo A4*: *Eneas niedlugo stámtąd musiał jecháć, Á Dydony ... zániecháć*.

s. 67/16 (Sob 10, 7): W ciężkim żalu — *ciężki żal* — częste wyrażenie, zob. np. *BierEz Q4v*: *náczął ... Ciężki jej żal słowy cieszyć*, zob. też *KochTr 14*: *Żálu ciężkiego pámięć*.

s. 67/17 (Sob 10, 8): trapić moję duszę — 'trapić się', zwrot występuje bez zmiany sensu w takich postaciach wariantowych, jak *trapić swe myśli* (*BielKron 209v*), *trapić swe wnętrzości* (*PaxLiz B2v*).

s. 67/19 (Sob 10, 10): naprzód wojsko szykował — *naprzód* (coś zrobić) — 'pierwszy', jak np. *ModrzBaz [16]v*: *Powiedáją niektorzy, że gwiazdárskie náuki naprzod krolowie eiptscy wynáleźli*; *wojsko szykować* — 'dowodzić wojskiem', jak *BielKron 123v*: *Nie szykował żadny wojská młody, tylko komu sześćdziesiąt lat było*.

s. 67/20 (Sob 10, 11): swoją głową — zob. toż wyrażenie w *BielKron 107v*: *stáráli sie o to swemi głowámi*.

s. 67/21 (Sob 10, 12): Strzelbę ... piórunową — *strzelba* — ‘wszelka broń miotająca pociski’, zob. np. ModrzBaz 115v: *o działách i wszelákiej tákowej strzelbie; strzelba piórunowa* — ‘broń palna’, w materiałach Śl. XVI brak podobnego użycia, za Kochanowskim zob. *Orland szalony* ..., przekładania Piotra Kochanowskiego, Kraków 1799, I, s. 306: *Nad tego nie było gorszego człowieka, który broń srogą, strzelbę piórunową wymyślił* (cyt. za Lindem).

s. 67/23 (Sob 10, 14): Szukác śmierci przez bój krwawy — *szukać śmierci* — zwrot notowany w materiałach Śl. XVI, zob. SkarŻyw A3v: *z klasztorá szukác śmierci dla Chrystusá wybieżał; bój krwawy* — wyrażenie kilkakrotnie notowane w Śl. XVI, zob. np. StryjKron 522: *Żem uchodził krwawego ze wszystkich sil boju*.

s. 67/24—25 (Sob 10, 15—16): człowieczy Upad ma ná dobrój pieczy — *upad* — ‘upadek’, często w przenośnym sensie ‘śmierć’, zob. np. RejPos 342: *bezpiecznie chodzimy ... nic nie myśląc o bliskim upadku swoim á o tym strászliwym zówołaniu swoim; mieć na pieczy* — ‘mieć na względzie’, często w notowanej tu postaci *na dobrej pieczy*, zob. Śl. XVI s.v. *mieć*, znac. I.21.a.

s. 67/29 (Sob 10, 20): Bodaj przepadł — fraza w funkcji złożeczenia, zanotowana w Śl. XVI poza tym w CiekPotr 75: *Bodajes przepadł, álbo bodajes był dawniej Zginął*.

s. 68/1—2 (Sob 10, 21—22): ták chciej być śmiałym, Jákowy sie wrócił całym — *chciej* z czasownikiem w bezokoliczniku zastępuje rozkaznik tegoż czasownika, zob. np. BierEz G: *Áni chciej być przeto smutnym; jakoby* — ‘aby’, zob. np. UstPraw F: *Świnie, ták je ma gnác do lásá drogą, jákowy nikomu szkody nie uczyniły*.

s. 68/4 (Sob 10, 24): W pláczu i w trosce — szereg notowany w Śl. XVI prócz tego w LatHar 578: *utul się w pláczu i trosce twojej*.

s. 68/5 (Sob 10, 25): wiarę ... ślubował — zwrot notowany w materiałach Śl. XVI poza tym tylko w odniesieniu do wierności Bogu lub sojusznikowi, zob. np. KarnNap B2v: *ktoremusmy [Bogu] wiarę ślubili*.

s. 68/8 (Sob 10, 28): Dáléj ... nic — ‘nic więcej’, zob. np. RejZwierc 28: *nie umie nic dáléj, jedno sie w bárlog po uszy zágrześć*.

Komentarz II

Pieśń zawiera motywy spotykane w elegiach rzymskich, przede wszystkim w Prop. IV 3 — w liście Aretuzy do Likotasa. Na utworze tym wzorował się Kochanowski również w twórczości łac.: ElOsm II 5, El I 9.

67/10—17 (Sob 10, 1—8): Owa ... duszę — obie strofki zawierają motyw spotykany w poezji antycznej i nowolac.: skarga porzuconej kochanki (lub porzuconego kochanka). Częstym powodem rozstania bywa odjazd ukochanego na wojnę, por. np. Prop. IV 3, Ov. *Her.* 1: *Penelope Ulixi*. Przejęcie tych motywów przez literaturę renesansu i baroku omawia H. Dorris, *Der heroische Brief. Bestandsaufnahme, Geschichte, Kritik einer humanistisch-barocken Literaturgattung*, Berlin 1968. Motyw skargi nieszczęśliwych, porzuconych żon i kochanek w literaturze starofranc. i włos. omówił Brahmaer, s. 73—74, 189—190. Motyw rozstania występuje u Kochanowskiego w poezji tak pol., jak i łac.; w poezji łac. zob. ElOsm II 5, El I 9.

67/18—21 (Sob 10, 9—12): Bodaj ... piórunową — przeklinanie wojny i ludzi, którzy wynaleźli śmiertcioną broń, to motyw częsty w elegii rzymskiej, por. np. Tib. I 10, 1—2:

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus et vere ferreus ille fuit.

Prop. IV 3, 19—20:

Occidat, inmerita qui carpsit ab arbore vallum
Et struxit querulas rauca per ossa tubas.

67/22—25 (Sob 10, 13—16): Jákié ... pieczy — podobnie wypowiadają się elegicy rzymscy, por. Tib. I 10, 33—34:

Quis furor est atram bellis arcessere mortem?
Inminet et tacito clam venit illa pede.

Por. też Prop. III 5, 11—14. Do myśli tej nawiązał Kochanowski w El III 14, 19—20:

Heu stultas hominum mentes, mortemne per arma
Quaerimus? Atqui ultro, dum loquimurque venit.

67/26—29 (Sob 10, 17—20): Przymamniéj ... sie boi — wersy te nawiązują do Prop. IV 3, 43—46:

Felix Hippolyte! Nuda tulit arma papilla
Et textit galea barbara molle caput.
Romanis utinam patuissent castra puellis!
Essem militiae sarcina fida tuae.

68/1—4 (Sob 10, 21—24): Jednąk ... okrutnéj — podobnie prosi Laodamia Protesilausa u Ov. *Her.* 13, 69—72:

Et facito, ut dicas, quotiens pugnare parabis:
„Parcere me iussit Laudamia sibi”.
Si cadere Argolico fas est sub milite Troiam,
Te quoque non ullum vulnus habente cadat.

68/5—8 (Sob 10, 25—28): Á wiarę ... od ciebie — motyw próśby o dochowanie wierności częsty jest w erotycznej elegii rzymskiej, por. np. Prop. IV 3, 69—70:

Incorrupta mei conserva foedera lecti
Hac ego te sola lege redisse velim.

Panna 11

Komentarz I

s. 68/10 (Sob 11, 1): w ... pięknej rocie — *rota* — ‘gromada’, zob. np. SkarŻyw 545: *przyszła też zą swym mistrzem wielka rotá heretykow.*

s. 68/12 (Sob 11, 3): Weźmi gęśle, jákoć miłá — *gęśle* — ‘rodzimy instrument muzyczny ludowy, smyczkowy lub szarpany’, zob. Szydłowska-Ceglowa, s. 43, zob. też RybWit C2v: *Zá tym wiejskie gęśli ... hurmem gruchnęły; jákoć miłá — ‘ponieważ ci miłá’, zob. np. BielKron 349v: kazał Bolesław ... kilká domow czynić około zamku i pobjád gontá-mi, jáko tám drzewá dosyć.*

s. 68/13 (Sob 11, 4): nie myśląc siłá — podobne wyrażenie zob. PaprPan Q3: *niewiele myśląc da-ć odpowiedź śmieie.*

s. 68/14 (Sob 11, 5): Nieprzeplácona — ‘nieoceniona’, w *Sl. XVI* przymiotnik ten zwykle jako określenie wartości abstrakcyjnych, zob. np. RejPos 184v: *O wielkież to, á iście ... nieprzeplácone dáry nam ten młóściwy Pan ... obiecuje,* po Kochanowskim zob. np. GoslCast 23: *Prowadzi swoję pániá, swoje wychowánié, Nieprzepláconé kochánié,* zob. też KochOdpr D2: *Nieprzeplácony duchu [o Hektorze], i in.*

s. 68/15—16 (Sob 11, 6—7): Co między pieniędzmi złoto, Co miesiąc między gwiazdami — oba porównania wzorowane na tradycyjnych pochwałach Matki Bożej, zob. SkarŻyw 112: *Ty samá między corkámi syjońskimi jáko złoto między kruszcámi świecisz*, oraz OpecŻyw 2v: *jako ... miesiąc między gwiazdami, tako świeciła dziewica Maryjá między innymi pannami*; wyróżniającą się piękność dziewczyny wśród innych bardzo często porównują do księżycy wśród gwiazd *Baśnie z tysiąca i jednej nocy*, zob. Noc 109 i liczne inne miejsca.

s. 68/18—29 (Sob 11, 9—20): Twojá kosá ... ręká biála — opis urody kobiecej w licznych elementach zbieżny z opisem urody Najświętszej Panny Marii w *Rozmyślaniu przemyskim*, wyd. A. Brückner, BPP Nr 54, Kraków 1907, s. 32—33: „Dziewica Maryja ... żrenicę miała czarną, ... brwi jej były dobrze podniesiony nad oczyma, wielmi cudne, czarne ..., wargi były rumione ..., zęby ... białe jako mleko ... Nos miała prosty ... Lice jej świeciło i było rumione jako róża z liliją ... Czoło jej było wysokie ..., Warkocz jej święty głowy wisiał aż na pas, zawždy dobrze ... zczosany. Szyja była światła, nietłusta a też niechuda ... Ręce jej nadobne zawždy czyste były ...”; porządek opisu urody w końcowej części fragmentu (w. 25—29) bardzo bliski porządkowi Cant 4/3—5: oczy, (włosy), zęby, wargi, (skronie), szyja, piersi ...; zob. także kom. II.

s. 68/18—19 (Sob 11, 9—10): Twojá kosá rozczosána Jáko brzozá przyodziana — brzoza — dziewczyna, listki brzozy — włosy, zob. np. M. Federowski, *Lud białoruski*, t. V: *Pieśni*, Warszawa 1958, s. 13: „Biələja da bierėzinka ũsie łuhie da pobiellá ... Maładajá dziewczka da ũsie dzieukie pokrasiła”, zob. też informację K. Moszyńskiego, t. II, cz. 2, s. 59, mówiącą o tym, że na Białorusi wieśniaczki myją włosy w odwarze z liści płaczącej brzozy, by wyrosły one tak długie i „spuściste” „jak owe gałazki na brzozie”; *przyodziany* — ‘pokryty liśćmi’, zob. 33/3 (II 1, 55) i kom. I, zob. też E. Ostrowska, która widzi tu znaczenie ‘strojny’ (s. 344 i nn.).

s. 68/20—21 (Sob 11, 11—12): Twarz jáko kwiatki miészáné, Lelijowé i różáné — liczne porównania Najświętszej Maryi Panny do róży i lilii zob. Śl. stp. s.v. lilia, Rozm 22: *Lice je ... było rumione jako róża z liliją*; zob. też Mat. folkl.: *Róża piękna i lilija Zbawiciela nam powiła*, Kolb 23 Kal nr 14, zob. też Kolb 2 San nr 201: *Przedem dworem wielka kuruza, Nasa imość kieby róża, Nasa imość kiej lilija*, zob. też Kolb 1 pieśń nr 7r (s. 101): *A Kasiuchna jak modra lelija ... A Kasiuchna jak różany kwiatek*. Być może materiał folklorystyczny jest wtórny, zob. jednak także takie wczesne użycia, jak Ganszyniec, s. 214—215, list z 1450 r.: *Ach, mój kwiatku najrozkoszniejszy! [Ach krasne fijołki] na twojem liczku białem kwitnące, a róża czerwona w pośrodku lilii (białej)...*, zob. też KochEpRadz A2v: *gdy leliją Z pięknym kwiatem różanym w jeden wieniec wiją*; zob. kom. II.

s. 68/22—25 (Sob 11, 13—16): Nos jáko sznur upleciony, Czoło ják marmór gładzony ... oczy — dwa węglá prawé — porównania nie notowane poza tym w Śl. XVI i w jego materiałach, zob. kom. II; *prawy* — ‘prawdziwy’, często przy orzeczniku przenośnym, zob. np. RejZwierc 222v: *Rzeczpospolita, ta jest prawa mátká*, RejWiz 164v: *toć jest prawe piekło (nie dom)*.

s. 68/26—29 (Sob 11, 17—20): Ustá ... koralowé, Á zęby szczéré perłowé, Szyjá pełna, okazała, Piersi jáwné, ręká biála — *usta koralowe* — nie notowane poza tym w Śl. XVI; *zęby perłowe* — tylko u Kochanowskiego, zob. też KochFr 106: *Ukaż wdzięczne ustá swoje ... Perł pełné; szczery* — ‘prawdziwy’, jak *prawy*, również częste przy orzeczniku przenośnym, np. ModrzBaz 137v: *Rzeczpospolita okrom spráwiedliwości jest szczyry rozboj*; *okazały* — u autorów wcześniejszych występuje tylko jako określenie budowli; przenośność tego określenia staje się oczywista w zestawieniu z Cant 4/4, zob. np. Leop: *Szyjá twa jáko wieżá Dawidowá*; po Kochanowskim zob. *postać*

okazała (WitosiLut A3), *czoło okazałe* (SapEpit B3v); *jawny* — może 'wydatny', zob. zbliżone użycie w GlabGad P6v: *iz na nich [kostkach u nóg] widać jawne wielkie żyły; ręka biała* — notowane w Sl. XVI, zob. RejZwierc 84v: *jakoby z cudnej rękawice białą rękę ukazał*; zob. kom. II.

s. 69/1 (Sob 11, 21): *Serce mi zakwitnie* — *zakwitnąć* w podobnie przenośnym znaczeniu zob. Leop Ps 27/7: *zakwitło ciądo moje*, po Kochanowskim zob. GosiCast 69: *w nadziei ... Serce mé kwitnie*, zob. też KochPs 96: *sprawniawim serce zakwitnie w radości*.

s. 69/2 (Sob 11, 22): *rozprawie* — 'rozprawianiu, mówieniu', zob. BibRadz Eccli 9/21: *o zakonie Nawyższego niechaj będzie wszytká rozprawa [narratio] twoja*.

s. 69/3—4 (Sob 11, 23—24): *kiedy cię pocałuję, Trzy dni w gębie cukier czuję* — zob. w pieśni ludowej: *Jakom jedną pocałował, Trzy latam się oblizował!* (cyt. za Rymarkiewiczem, s. 64).

s. 69/5 (Sob 11, 25): *ják jedná bogini* — *jeden* — 'istny', często wchodzi w skład porównań, zob. np. BielKron 247: *do ktorych rzecz uczynił szeroką, tak wymowną jako jeden Cycero*; porównanie do bogini, po Kochanowskim, zob. WitosiLut A4v: *ktorej oby-czaje I glądkość żadnej przodku bogini nie daje*, zob. też KochMon 24: *Dosyc by być boginią takiej białejglowie*.

s. 69/6 (Sob 11, 26): *skutniejszą* — zob. M. Karpluk, *Czy Kochanowski tworzył nowe wyrazy*, [w:] *O język literatury*, Katowice 1981, s. 51 i n., gdzie cytat z J. Seklucjana, *Pieśni duchowne a nabożne*, 1547: ... *pociechy skutnej wiary*; tamże wyjaśnienie wyrazu u Kochanowskiego 'efektowniejsza, silniej oddziałująca, skuteczniej wzbudzająca miłość'; niewykluczony tu bład druku zamiast chutniejszą 'milszą, droższą', jak w Leop Num 28/27: *ofiárować będziesz zupełną ofiárę wonią nachutniejszą* [in odorem suavissimum] *Pánu*, lub skupniejszą jak w An-Prot 41: *Spyta jej potem: „Czemżec ta twarz droższa?” ... Odpowie: „Panie, skupniejsza odkryta”*.

s. 69/9 (Sob 11, 29): *Tymeś ludzióm wszytkim miła* — zob. też frazę Mącz [274c]: *Który wszem miły jest, ná którego wszyscy láskáwi*.

s. 69/10 (Sob 11, 30): *wiecznie zniewoliłá* — *wiecznie* — 'na zawsze', zob. np. SkarŻyw 40: *kto by ofiárę diabłom czynił, ma wiecznie zginąć; zniewolić* — 'zdobyć uczucie', zob. RejZwierc 44: *tá [sprawniawność] wszytki zniewolić musi, iz muszq onego pána i sławić, i błogosławić*, zob. też KochFr 11: *Bárzo byś mię tym, páni, zniewoliłá*.

s. 69/11 (Sob 11, 31): *głośné stróny* — poza znaczeniem dosłownym także przenośnie 'poezja', zob. StryjWjaz A2v: [Maro] *Eneidá stokróc w głośne śpiewał struny*.

Komentarz II

O poszczególnych elementach portretu kobiecego występujących w pieśni Panny 11 zob. M. Brahmer, s. 45 i nn., zob. też Z. Glombiowska, 1981b, s. 76 i nn.

s. 68/16—17 (Sob 11, 7—8): *Co miesiąc ... dziewczkami* — obraz zapożyczony z Hor. *Carm. Saec.* 35—36: *Siderum regina ... Luna*, i Hor. *Epod.* 15, 1—2:

caelo fulgebat Luna sereno

Inter minora sidera

Podobne porównanie jako komplement dla pięknej kobiety spotyka się już w poezji średnio-wiecznej, zob. *Carmina Burana*, C. 43:

Eius vultus

Forma, cultus

Prae puellis

OBJAŚNIENIA

Ut sol stellis
Sic praelucet

(Cyt. za Glombiowską, 1981b.) Zob. również Curtius, s. 161, versus leoninus: Lucifer ut stellis, sic es praelata puellis. Zob. kom. I do I 7.

s. 68/20—21 (Sob 11, 11—12): Twarz ... różané — porównanie takie występuje już u elegików rzymskich, por. np. Ov. *Am.* II 5, 37: Quales rosae fulgent inter sua lilia mixtae; Prop. II 3, 9—12:

Nec me tam facies, quamvis sit candida, cepit

(Lilia non domina sint magis alba mea;

Ut Maeotica nix minio si certet Hiberno,

Utque rosae puro lacte natant folia)

Weszło ono do repertuaru konwencjonalnych pochwał urody niewieściej, por. np. *Carmina Burana*, C. 51: pulchrior lilio vel rosa; C. 143: Aspectus eius liliis, Rosa genus est similis. Taki dobór barw i kwiatów przytacza Federico Luigini da Udine w dziele *Il libro della bella donna*, Venezia 1554, przedruk w *Scrittori d'Italia*, t. LVI, Bari 1913, s. 241—242: Le guance ... se non in quanto alle volte contendono con la colorita freschezza delle matutine rose ... Vermiglie e bianche insieme ... piaceranno sommamente, se si scoprirà in loro il bianco giglio e la vermiglia rosa (cyt. za Brahmaerem, s. 47—48). Warto też przytoczyć (za Brahmaerem) pol. przekład utworu E. S. Piccolominiego *Historia piękna o miłości Euriala z Lukrecją*, dokonany przez K. Golia, Kraków, ok. 1570: „usta ugliedzone Albo kwiatki różane z lilią sadzone” (w. 30 przedruku S. Adalberga, BPP Nr 32, Kraków 1896). Por. też KochLyr Ode 7, 2—3: dum facies aemula liliis, Certaretque rosis.

s. 68/22 (Sob 11, 13): Nos jako sznur upleciony — tak właśnie zwrot *nasus in filum directus* przełożył tłumacz utworu E. S. Piccolominiego *Historia piękna o miłości Euriala z Lukrecją*, zob. wyżej (za Brahmaerem).

s. 68/23 (Sob 11, 14): Czoło jak marmór — por. F. Luigini da Udine, jw., s. 238: La fronte della donna ... sia larga, alta, lucida (za Brahmaerem).

s. 68/24 (Sob 11, 15): Brwi ... czarnawe — podobnie mówi F. Luigini da Udine, jw., s. 238: Le sovraciglie ... saranno negrissime e minutissime (Brahmer).

s. 68/25 (Sob 11, 16): oczy ... węglą — podobne wyrażenie u Luiginiego da Udine, jw., s. 236: Questi [gli occhi] io vo' che negri sieno, come una matura uliva, come una pece, come un velluto, e tali che si assomiglino a due carboni negrissimi. Często w XVI w. stosują też to porównanie twórcy łac. elegii, por. np. Ianus Secundus, *Eleg.* II 7: Lumina fulgebant nitidis aequanda lapillis.

s. 68/26 (Sob 11, 17): Usta ... koralowe — podobnie chwali ukochaną H. Strozza, *Amorum liber II* — *Quod etsi perditte amat*: Labrave purpureis anteferenda rosis (Glombiowska).

s. 68/28—29 (Sob 11, 19—20): Szyją ... Piersi jawné — podobne pochwały często u elegików rzymskich, por. np. Ov. *Pont.* II 5, 37—38: tua pectora lacte Et non calcata candidiora nive; Ov. *Am.* I 5, 10: Candida dividua colla tegente coma. Powtarzają się także u Ov. takie określenia, jak np.: colla: eburnea (*Met.* III 422); candentia (*Met.* XII 77). Porównania te stanowią stały element konwencjonalnego portretu pięknej kobiety w literaturze średniowiecznej i nowołac., por. np. F. Luigini da Udine, jw., s. 248: La gola ... la vorrei di colore di marmo candida (Brahmer); T. Strozza, *Eroticon liber I* — *Qualis visa Anthia*: Candida Sithonias vincere colla nives (Glombiowska, 1981b).

s. 68/29 (Sob 11, 20): ręką białą — podobnie u Ov. *Am.* III 7, 7—8:

Illa quidem nostro subiecit eburnea collo
Bracchia Sithonia candidiora nive

Ręce pięknej damy chwali również Luigini da Udine, jw., s. 250: Li mani ... mi piacerebbe stranamente di vedernele biancha (Brahmer).

s. 69/3—4 (Sob 11, 23—24): pocałuję ... cukier czuję — podobne sformułowania można zauważyć w poezji włos. o charakterze ludowym, jak np. Giustiniani: O labri di coraglio, zucchero da tohare (*Scrittori d'Italia*, t. LIV, s. 272, za Brahmerem).

s. 69/5 (Sob 11, 25): W tańcuś ... bogini — także poeci rzymscy chwalą taniec ukochanych, por. np. Prop. II 3, 17—18:

Quantum quod posito formose saltat Iaccho,
Egit ut euhantes dux Ariadna choros

oraz Hor. *Carm.* II 12, 13—14, 17: Me dulces dominae Musa Licymniae Cantus ... voluit dicere ... Quam nec ferre pedem dedecuit choris. Podobne komplementy u poetów renesansowych, np. T. Strozza, jw. — *Ad Hieronimum Castellum*: Sive agiles docta moverit arte pedes (za Głombiowską).

s. 69/10 (Sob 11, 30): I mnieś wiecznie zniewolił — porównanie miłości do niewoli zob. KochPieś I 4 i kom. II.

s. 69/11—12 (Sob 11, 31—32): Przeto ... stróny — podobne zapewnienia, że poeta przez pieśń rozslawi imię ukochanej, składają elegicy rzymscy, por. np.: Prop. II 3, II 12, III 2; Ov. *Am.* II 17, 27—34. Motyw ten nie jest też obcy poetom XVI-wiecznym, por. np. T. Strozza, jw. — *Quod die solenni*:

At mihi formosam satis est cecinisse puellam.
Haec studia, has artes, haec ego bella sequar

Podobnie wyraża się Kochanowski w twórczości łac., por. El. I 6, 25—26:

Huic, si quid blandum spirant mea carmina, debent,
Huic Latia atque recens Slavica Musa canit.

El I 12, 19—20:

Cura mihi est cantu teneram placare puellam,
Et duro affixas posti aperire fores.

Panna 12

Komentarz I

s. 69/14—15 (Sob 12, 1—2): Wsi spokojna, wsi wesola, Który głos twój chwale zdoła? — *chwala* — 'wychwalanie', zob. np. Leop VVv: *Których ksiąg zącności... żadną mową i chwałą dostatecznie schwalić nie może; zdołać czemu* — 'sprostać', zob. np. BudNT c6v: *Bo było ludzi uczonych niemáło, którzy się o to kusili, jákoby w to ugodzić mogli, ále nie wszyscy temu zdołáli; głos zdoła* — zob. bliska fraza w SkarŻyw 117: *Bo onej głębokości náuki i bujnego płynienia jej język już zdołać nie mogli*; całość zob. po i za Kochanowskim A. Zbylitowski, *Wieśniak*, Kraków 1600: „Rozmyślałem w chłodnym cieniu Twe rozkoszy, twe pożytki ... Wsi wesola” (cyt. za: Kot, 1937, s. 39).

s. 69/16—17 (Sob 12, 3—4): Kto twé wczasy, kto pożytki Może wspomnieć zaráz wszystkie? — *wczasy* — prawdopodobnie odpowiednik łac. *otia* 'wolne chwile', zob. kom. II, możliwe też 'wygody', zob. 1/19 (I 1, 14); połączenie *wczasy ... pożytki*

zob. np. RejPosWstaw 42: *ktorzy by nie o pożytki swe, nie o wczasy swe, ale o pomnożenie chwały Twojej ... sie stáráli; zaraz — 'równocześnie'*, zob. ModrzBaz IIIv: *nie wszytscy zaráz, ale jednego roku jedni, drugiego drudzy*.

s. 69/18—19 (Sob 12, 5—6): Człowiek w twój pieczy uczciwie Bez wszelkiej lichwy żywie — przeciwstawienie nieuczciwych, lichwiarskich zysków zyskom z rolnictwa, zob. KlonWor 75 i n.: „Ták się brzydzymy názbyt lichwiarzem okrutnym, Ktory głodze mąjętność ... I ták lichwiarz wypija utrapione ludzie, Ják wysysa krew ludzką pijawká ná udzie” (i dalej liczne podobne porównania), oraz: „gdyż i ziemiá dáje Zá trochę ziarn posianych gumná jáko gáje? Spráwiedliwszego stanu niemász jáko rolny, Ktojemu ziemiá dochod rodzi dobrowolny”.

s. 69/20—21 (Sob 12, 7—8): Pobożné jego stárání I bezpieczné nábywání — *pobożny* — jak np. RejPos 43: *Już żywie poczcíwym á pobożnym nábyciem swoim bez obráżenia bliźniego swego; bezpieczny* — 'spokojny, wolny od trosk', jak np. BielKron 136: *Żadne odpoczynienie bezpieczne álbo sen w pokoju nie będzie; nabywanie* — 'bogacenie się', zob. Górndworz G5v: *zbytńia chciwość nábywání*.

s. 69/22—29 (Sob 12, 9—16): Inszy sie ciągną przy dworze Álbo żeglują przez morze, Gdzie ... śmierć bliżej niż ná piędzi. Najdziesz, kto w plát język dawá, Á rádę ná funt przedawá; Krwią drudzy zysk obléwają, Gárdlá ná to odważają — *ciągnąć się* — 'trudzić się', jak np. RejZwierc 232v: *Ále mądry tym sie karze, Gdy sie ciągną prze zysk lgarze; śmierć bliżej niż ná piędzi* — zob. podobnie KochPhaen 11: *á my od śmierci tylko przez dyl máły; najdziesz, kto ...* — 'są tacy, którzy ...', składnia notowana w Sl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. np. KochSat C3: *Najdziesz, któć wdzięczzen będzie; w plát dawac* — 'wynajmować za wynagrodzenie (raczej stale)', zob. Cn. Th. s.v. czynsz: *Czynsz, plát od częgo komukolwiek, pensio*; o sprzedajnym języku, zapewne w odniesieniu do doradców sądowych, zob. Mącz 336c: *lingua primum coepit esse in quaestu — Jáko naprzód poczęli prokuratorowie [= adwokaci] nástáwóc, álbo ci, ktorzy swoje języki przedawają; ná funt przedawac* — zwrot notowany w Sl. XVI, zob. np. SarnStat 946: *áby ... postronni kupcy ... nie przedawáli po kęsu ná funty i łokcie kupi swych; krwią obléwac* — zwrot utarty, zob. ComCrac 11v: *swobodę ich krwią swą rycerską oblali; gardla odważac* — zob. bliski zwrot BielŻyw 53: *za męża swego rada by gardło ważyła dobra żona*; całość przeciwstawiona następnym zwrotkom mówi o sposobach życia ocenianych jako niespokojne i pełne niebezpieczeństw w porównaniu z życiem rolnika, formułuje tezy potoczne w literaturze 2 poł. XVI w.; o niebezpieczeństwie życia żeglarza zob. J. Tazbir, *Ziemianin — żeglarz — podróżnik. Kształtowanie się stereotypów w kulturze staropolskiej*, [w:] *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. XXII, Wrocław 1977; o życiu rolnika przeciwstawionym życiu wojownika i prawnika zob. po Kochanowskim S. Słupski, *Zabawy orackie*, Kraków 1618, s. Bv: „Trzykroć szczęśliwy, kto z rolą przestawá, Pracą swą żywie ... Skromniuczko żywie, nie myśląc o boju Ani o prawie...”

s. 70/1—10 (Sob 12, 17—26): Oracz ... nosi — całość o pożytkach rolnictwa, zob. RejZwierc 108—111.

s. 70/1 (Sob 12, 17): pługiem zárznie w ziemię — Sl. XVI nie notuje poza tym takiego zwrotu.

s. 70/2 (Sob 12, 18): plemię — 'potomstwo', zob. 34/4 (II 2, 12) i kom. I.

s. 70/3 (Sob 12, 19): roczną czeladź — wyrażenie poza tym nie notowane w Sl. XVI i w innych słownikach; idzie prawdopodobnie o służbę godzoną na rok, por. SarnStat 522: *to wszystko hultájsstwo, ktorzy by nie służyli dorocznie*.

s. 70/5 (Sob 12, 21): sády obradzają — wariant tej frazy zob. PudlFr 15: *gdy sad hojniej zrodzi*.

s. 70/7 (Sob 12, 23): Nań przychodzi z owiec wełna — Nań w miejsce Nam pierwodruku przez analogię do poprzedzających wierszy (Jemu ... Jemu ...) — koniektura przyjęta we wszystkich uwzględnionych wydaniach XIX i XX w.; *przychodzić na kogo* — ‘przypadać komuś’, jak w HistJóz D2: *aczkołwie przed każdego dosyc barzo dawano, a wszakże większa część przychodziła na Beniamina*.

s. 70/9 (Sob 12, 25): łąki ... polá — szereg notowany w Sl. XVI, zob. RejWiz 153: *Pożrysz zásię ná polá á ná łąki śliczne*.

s. 70/11—12 (Sob 12, 27—28): Skoro też siów odprawiemy, Komin wkoło obsiędziemy — *skoro* — zapewne w funkcji spójnika ‘gdy’, tak wszystkie pozostałe użycia w *Pieśniach*; *odprawić* — ‘skończyć jakąś robotę’, zob. np. BibRadz Deut 5/13: *Przez sześć dni będziesz robił i odprawisz wszystkie twoje roboty*; całość powtórzona w KochLFog: *Kiedy już zasiejemy, Komin w koło obsiędziemy*.

s. 70/14 (Sob 12, 30): gadki pokrytę — ‘zagadki’, zob. np. LubPs N2: *gadki swej pod pokrywką ják w jákiej grze ruszę*.

s. 70/15—16 (Sob 12, 31—32): Tám trefné płęsy z uklóny, Tám cénár, <tám> i gonióny — *trefne płęsy* — ‘ucieszne (lub wymyślne) tańce’, zob. podobnie *trefny* 59/11 (Sob 3, 16), zob. też SarnUzn F2v: *ktora ... teologowie ... zową „circuminciesio”, słowem nowym i trefnym*; wyrażenie notowane też w HistRzym 13v (z fonetyczną odmianką *trafne*): *Ták wdzięcznej gędzy i ták tráfnych plesow nigdym nie widziála*; o tańcach z uklonami zob. J. S. Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI—XVII*, t. II, Warszawa 1960, s. 215; <tám> i gonióny — postać z drugim tám zgodnie z wydaniem od JK1C₂ do JK8, tak też od wydania Mostowskiego we wszystkich uwzględnionych wydaniach XIX i XX w.; rkps BOZSob: Tam i cenar, i goniony; *cenar i goniony* — zob. RejZwierc 86v: *peunie w cenárze áni w gonionym nic sie tám nie okaże*; oba wyrazy są nazwami staropolskich tańców, zob. Gloger Enc. stp. s.v.

s. 70/18 (Sob 12, 34): usadkę — ‘zasadzkę’, zob. np. BibRadz Iudic 9/35: *Ruszył sie tedy Ábimelech i lud, ktory z nim był, z usadki*.

s. 70/20 (Sob 12, 36): Jednák — prawdopodobnie ‘w końcu’, zob. 28/17 (I 25, 4) i kom. I.

s. 70/21 (Sob 12, 37): gęsté więcierze — *gęsty* — prawdopodobnie ‘liczny’, zob. Oczko 7: *rzékam nászém ták gęstym á wielkim*; *więcierz* — zob. Moszyński, t. I, s. 93: „więcierz jest workiem z siatki, rozpiętym na kilku obręczach i swobodnie pozwalającym się napiąć lub też złożyć”.

s. 70/24 (Sob 12, 40): Ozywają sie — ‘odpowiadają’ (ptak ptakowi), zob. RejAp 195: *jáko sie [Bóg] káżdemu miłościwie zázwdy ozywác raczy, kto go kolwiek zázwoła*, po Kochanowskim zob. KlonŻal A4: *Już się lutniej nie będą lásy ozywály*.

s. 70/25—28 (Sob 12, 41—44): Stádá ... leśni — zob. tenże tekst 34/29—32 (II 2, 37—40) i kom. I.

s. 70/29—30 (Sob 12, 45—46): sprzętna gospodni O wieczerczej pilność czyni — *sprzętny* — przymiotnik nie notowany poza tym w materiałach Sl. XVI i w innych słownikach; nie należy poprawiać na *skrzętny*, który w owym czasie oznaczał ‘kłótniwy’; zwrot *pilność czynić o czymś* — zob. np. RejWiz 147v: *Byś nawiętszą w rozumie czynił o tym pilność, Trudno temu zrozumieć*; o żonie dobrej gospodni zob. RejZwierc 109; zob. też kom. II.

s. 70/32 (Sob 12, 48): bez játek — *jatka* — ‘stragan’, zob. Mącz 202b: *Macellum* — Játki, gdzie mięso, ryby, jájca i insze żywioly przedają.

OBJAŚNIENIA

s. 71/1—2 (Sob 12, 49—50): Oná sáma bydło liczy, Kiedy, z polá idąc, ryczy — *bydło liczyć* — czynność często wymieniana jako dowód zapobiegliwości gospodarskiej, zob. Kot, 1937, s. 35—36.

s. 71/3—4 (Sob 12, 51—52): spuszczać pomoże; Mężá wzmaga — *spuszczać* — 'doić', zob. Cn. Th.: *Doję, spuszczam krowy*; *wzmagać kogo* — 'pomagać komu', zob. np. BierEz F4v: *Przyjacioly ząwždy wzmagaj*.

s. 71/6 (Sob 12, 54): ku stárszej głowie — *głowa* z przydawką jakościową oznacza metonimicznie człowieka o określonej cesze, zob. np. RejKup bb5v: *dostojeństwa owy Mając w mocy zacne głowy ...*

s. 71/7 (Sob 12, 55): Wykną przestawác ná mále — *wyknąć* — zob. np. PaprPan F4: *Może tu káždy wyknąć przykłádu dobrego*; *przestawác na mále* — zwrot utarty, zob. np. BielKom C: *Kto wdzięczen Boskich dárow, ná mále przestawa*.

s. 71/8 (Sob 12, 56): Wstyd i cnotę chowác w cále — połączenie pojęć *wstyd* i *cnota* częste, zob. np. BielKron 127: *bo zá wstydem cnotá chodzi*, zob. także RejJóz E8: *Gdy [białagłowa] straci wstyd, już ni rozum ani żadne słowa, Co sie ku cnotcie ściągają, już jej nie smakują*; *chowác w cale* — zwrot utarty, zob. np. GórnDworz Z7: *áby ... wstyd á sorom w cále záchowác mogły; w cale* — 'bez uszczerbku', zob. 8/15 (I 6, 47) i kom. I.

s. 71/9 (Sob 12, 57): Dzień tu — *tu* — 'teraz', zob. 57/12 (Sob 1, 36).

s. 71/11 (Sob 12, 59): wyrzékł — 'wypowiedział, wyraził', rzadkie w tym znaczeniu, zob. prócz tego GrabowSet I: *Nie tylko moj, lecz język wymownego, Wyrzec láski Twej [nie może], człowieka żadnego*.

Komentarz II

Motyw pochwały życia wiejskiego lub też opis życia na łonie natury w łac. utworach Kochanowskiego, por. m. in. El: I 13, II 7, III 1, III 2, III 13, III 14, III 15; Lyr 10; For 52.

s. 69/14—15 (Sob 12, 1—2): Wsi spokojna, wsi wesóla — podobnym zawołaniem rozpoczyna się ustęp Verg. *Georg.* II 458—459:

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas.

Por. też Verg. *Georg.* II 173.

s. 69/16—17 (Sob 12, 3—4): wczásy ... pożytki — Verg. również sławi wieś jako: *Dives opum variarum*, i wspomina: *latis otia fundis* (*Georg.* II 468).

s. 69/18—29 (Sob 12, 5—16): Człowiek ... odważają — pochwała pracy na wsi zapewniającej spokojne i cnotliwe życie stanowi częsty topos w literaturze antycznej i nowolac. Dla uwypuklenia dobrych stron zawodu rolnika poeci porównują pracę na roli z innymi (nie tak korzystnie odbijającymi się na charakterze ludzi) zajęciami. Kochanowski w Sob 12 często nawiązuje do tych porównań.

s. 69/18—21 (Sob 12, 5—8): Człowiek ... nábywáníé — zwrotkę tę można zestawić z Hor. *Epod.* 2, 1—4:

Beatus ille qui procul negotiis
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis
Solutus omni faenore

Uczciwy żywot na wsi sławi też Verg. *Georg.* II 467: *At secura quies et nescia fallere vita*, i *Georg.* II 459—460: *quibus ipsa ... Fundit humo facilem victum iustissima tellus*.

s. 69/22 (Sob 12, 9): Inszy sie ciągną przy dworze — motyw: swobodne życie

wieśniaka a życie uzależnionego od możnych dworzanina, występuje już w poezji antycznej, por. m. in.: Hor. *Epod.* 2, 7—8:

vitat ... superba civium
Potentiorum limina.

Verg. *Georg.* II 504: alii penetrant aulas et limina regum; *Georg.* II 493—496:

Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores.
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit

Por. też *Georg.* II 461—462. Podobne myśli wyraża Kochanowski w El III 2, 13: Qui volet, observet cunctantum limina regum, a także w El III 15, 1: Patria rura colo, nunc fallax aula valebis, i dalej w tej samej elegii w. 5—8:

Hic ego nec nutum alterius, nec limina servo,
Infringens duris molle latus foribus.
Nec votis exopto famem incoenatus herilem,
Nec cuiquam in turba pugno aperire viam.

s. 69/23—25 (Sob 12, 10—12): Albo żeglują ... piędzi — topos: bezpieczny rolnik a narażony na niebezpieczeństwa żeglarz, występuje w Hor. *Epod.* 2, 6: Neque horret iratum mare. Por. też Verg. *Georg.* II 503: Sollicitant alii remis freta caeca. Podobnie KochEl III 2, 14: Qui volet, indomitum per mare lucra petat.

s. 69/26—29 (Sob 12, 13—16): Najdziesz ... odważają — takie jak u Kochanowskiego wyliczenie różnych zajęć nie mogących się nawet równać z uszlachetniającą naturę ludzką pracą rolnika można znaleźć m. in. u Verg., por. *Georg.* II 501—512:

nec ferrea iura
Insanumque forum aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca ruuntque
In ferrum, penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque penatis
Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
Condit opes alius defossoque incubat auro;
Hic stupet attonitus rostris; hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos et dulcia limina mutant
Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.

Por. też Hor. *Epod.* 2, 5—8:

Neque excitatur classico miles truci,
Neque horret iratum mare,
Forumque vitat et superba civium
Potentiorum limina.

Podobnie chwali zajęcia rolnika pokazując ich wyższość nad innymi zawodami Claud. *Idyl.* 9. Motywy te wprowadził Kochanowski do swojej twórczości łac., por. np. El III 14, 3—6:

Illos bella iuvent, quos auri cuncta domantis
Gemmarumque fames imperiosa tenet.

OBJAŚNIENIA

Me parvo assuetum, lituis procul et procul armis
Ad patrios fas sit consenuisse lares.

oraz El III 15, 9—10 i 15—16:

Nullius ad leges vitam compono, licetque
Tempora mi arbitrio ponere cuncta meo.

...

Nec me dedebeat fecundi cultus agelli,
Servum censi turpius esse reor

s. 70/1—10 (Sob 12, 17—26): Oracz ... nosi — katalog prac wieśniaczych również u Hor. *Epod.* 2, 9—16, 19—20:

Ergo aut adulta vitium propagine
Altas maritat populos,
Aut in reducta valle mugientium
Prospectat errantes greges,
Inutilesque falce ramos amputans
Feliciores inserit,
Aut pressa puris mella condit amphoris
Aut tondet infirmas oves;

...

Ut gaudet insitiva decerpens pira
Certantem et uvam purpurae

Szczegółowy opis zajęć rolnika podaje także Ov. *Rem.* 171—178, 187—192:

Colla iube domitos oneri supponere tauros,
Sauciet ut duram vomer aduncus humum;
Obrue versata Cerealia semina terra,
Quae tibi cum multo faenore reddet ager.
Adspice curvatos pomorum pondere ramos,
Ut sua, quod peperit, vix ferat arbor onus;
Adspice labentes iucundo murmure rivos;
Adspice tondentes fertile gramen oves!

...

Poma dat autumnus; formosast messibus aestas;
Ver praebet flores; igne levatur hiems.
Temporibus certis maturam rusticus uvam
Deligit, et nudo sub pede musta fluunt;
Temporibus certis desectas alligat herbas,
Et tonsam raro pectine verrit humum

s. 70/1—4 (Sob 12, 17—20): Oracz ... dobytek — całą tę strofę można uznać za swobodny przekład Verg. *Georg.* II 513—518:

Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hic anni labor, hinc patriam parvosque penates
Sustinet, hinc armenta boum meritosque iuencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus
Aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos atque horrea vincat.

Wzmianka o orce znajduje się również u Tib. II 3, 7; Tibullus wspomina też o zajęciach rolnika w utworach: I 1, I 5. Por. też łac. twórczość Kochanowskiego, np. El I 13, 4—8:

Tu mihi sollerti fabrica aratra manu,
Sarculaque, et rastros; ego stivae innixus, adunco
Versabo glebas vomere pinguis humi
Spemque anni venientis arata semina terra
Spargam

El III 2, 15—18 i 21—24:

Pauper ego modicam versabo vomere terram
Et iaciam fida semina certa manu.
Spe fruar interea, donec flaventia messor
Falce sub aestivum demetat arva canem.

...

Ne teneras fruges immitia frigora laedant,
Neu rapidi soles, neu nimia imber aqua.
Sed quae mollitis credentur semina sulcis
Restituat magno foenore gratus ager.

O pracach na wsi mówi Kochanowski w El III 14, 5—8; El III 15, 15 i 35—38.

s. 70/11—16 (Sob 12, 27—32): Skoro ... gonióny — opisy zimowego wypoczynku rolników podają także poeci starożytni. Tak więc częsty jest motyw (wyzyskany przez Kochanowskiego w 70/12) odpoczynku wieśniaków zgromadzonych wokół płonącego ogniska (u Kochanowskiego wokół komina). Por. m. in. Tib. II 1, 21—22:

Tunc nitidus plenis confisus rusticus agris,
Ingeret ardenti grandia ligna foco.

Verg. *Georg.* II 528: Ignis ubi in medio et socii cratera coronant; Hor. *Epod.* 2, 65—66:

Positosque vernas, ditis examen domus
Circum residentes lares.

Motyw ten wprowadza Kochanowski do twórczości łac., por. np. El III 2, 25—26:

Ac mihi tum pleno confisus denique acervo
Securum sedeat rusticus ante focum

Por. też El III 14, 7—8:

Igne ubi inextincto lucet focus, agricolamque
Ubere solatur messe benigna Ceres.

s. 70/13—16 (Sob 12, 29—32): Tam już pieśni ... gonióny — z motywem odpoczynku po ukończeniu polowych robót łączy się zwykle motyw beztróskiej zabawy. Wprowadza go już Lucr., por. np. V 1390—91 i 1397—1398:

Haec animos ollis mulcebant atque iuvabant
Cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.

...

Tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
Consuerant; agrestis enim tum musa vigebat.

(Tekst bardzo bliski ustępowi Kochanowskiego.) Por. też Lucr. V 1401—1403:

OBJAŚNIENIA

Atque extra numerum procedere membra moventes
Duriter et duro terram pede pellere matrem;
Unde oriebantur risus dulcesque cachinni.

Motyw ten znajduje się również u Verg., por. m. in. *Georg.* I 299—302:

Hiems ignava colono:
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaeque inter se laeti convivia curant.
Invitat genialis hiems curasque resolvit

oraz *Georg.* II 529—531:

Te libans, Lenae, vocat, pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agresti nudant praedura palaestrae

W podobny sposób wypoczywa wieśniak w Tib. II 1, 51—54:

Agricola adsiduo primum satiatus aratro
Cantavit certo rustica verba pede
Et satur arenti primumst modulatus avena
Carmen.

O odpoczynku i „życiu towarzyskim” po ukończeniu żniw zob. też w twórczości łac. Kochanowskiego, El III 2, 25—28:

Ac mihi tum pleno confisus denique acervo
Securum sedeat rusticus ante focum
Et consueto agitet festa convivia luce
Nec pudeat potos non bene ferre pedes.

s. 70/17—20 (Sob 12, 33—36): A gospodarz ... przyniesie — tekst Kochanowskiego bliski jest Hor. *Epod.* 2, 31—36:

Aut trudit acres hinc et hinc multa cane
Apros in obstantes plagas,
Aut amite levi rara tendit retia,
Turdis edacibus dolos
Pavidumque leporem et advenam laqueo gruem
Iucunda captat praemia.

Por. też podobne opisy zabiegów starającego się o zwierzynę wieśniaka u Verg., m. in. *Georg.* I 139—142 (gdzie wymieniono i rybołówstwo):

Tum laqueis captare feras et fallere visco
Inventum et magnos canibus circumdare saltus;
Atque alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens pelagoque alius trahit umida lina

i *Georg.* I 307—309:

Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis
Auritosque sequi lepores, tum figere dammas
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae

Podobny opis można też znaleźć w Ov. *Rem.* 201—204:

Nunc leporem pronum catulo sectare sagaci,
Nunc tua frondosis retia tendē iugis;

Aut pavidos terre varia formidine cervos,
Aut cadat adversa cuspidē fossus aper.

Te same motywy występują w twórczości łac. Kochanowskiego, por. El III 2, 39—40:

Hic et Pan facilis, seu ponere retia cervis,
Seu calamo ignaram figere malis avem

oraz El I 13, 21—28, gdzie uwypuklono szczególnie motyw polowania z psami:

Nec te poeniteat damas agitare fugaces
Hortarique vagos per iuga summa canes.
Non ita iucundus cytharae canor influit aures,
Non ita Phoebeae tibia mista lyrae,
Ut cum certa ferae vestigia nacta canum vis
Latratu et valles, et nemora alta ciet.
Cerva volat pavefacta, canes non segnius instant,
Astra ferit clamor densaque silva tremit.

s. 70/23—24 (Sob 12, 39—40): Á rozliczni ptacy ... wesoło — motyw ten częsty jest szczególnie w tzw. loci amoeni; tekst Kochanowskiego najbliższy jest Hor. *Epod.* 2, 26: Queruntur in silvis aves, i Verg. *Georg.* II 328: Avia tum resonant avibus virgulta canoris. Por. też KochEl I 13, 15—16:

Ac potius nudis oblectat lumina silvis
Et quae per silvas plurima cantat avis

oraz El III 2, 37—38:

Hic dulces avium cantus auraeque salubres
Perspicuique lacus umbriferumque nemus.

s. 70/25—28 (Sob 12, 41—44): Stádá ... leśni — typowy dla bukoliki obraz: ukryty w cieniu pasterz przygrywa na fujarce, występuje niemal we wszystkich idyllach antycznych, staje się elementem niezbędnym również w sielankach epoki późniejszej. Jako motyw pojawia się także w innego typu utworach, nawet w eposie (najczęściej przy loci amoeni). Cała strofa w. 41—44 wykazuje duże podobieństwo do Hor. *Carm.* IV 12, 9—12:

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ovium carmina fistula
Delectantque deum, cui pecus et nigrae
Colles Arcadiae placent.

Warto też przytoczyć podobny obraz (choć bez tańczących satyrów) z Ov. *Rem.* 179—182:

Ecce, petunt rupes praeruptaque saxa capellae:
Iam referent haedis ubera plena suis.
Pastor inaequali modulatur harundine carmen,
Nec desunt comites, sedula turba, canes.

Podobny nastrój znajdziemy też u Lucr. V 1384—1387 i 1406—1409:

Inde minutatim dulcis didicere querellas
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum
Avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia

OBJAŚNIENIA

Ducere multimodis voces et flectere cantus
Et supera calamos unco percurrere labro;
Unde etiam vigiles nunc haec accepta tuentur
Et numerum servare genus didicere

KochEl I 13, 17—19:

Hic videas tacitis labentia flumina ripis
Et late effusos per loca amoena greges
Et depugnantes nivea pro coniuge tauros

Odpozywający w cieniu i przygrywający na wiejskiej fujarce pasterz mógł pojawić się w pieśni Kochanowskiego również pod wpływem lektury Verg. *Ecl.*, a także dzięki rozbudowanym tego typu scenom w Wergiliuszowym poemacie *Culex*, por. m. in. *App. Verg. Culex* 98—100:

Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas et dum non arte canora
Compacta solitum modulatur harundine carmen

lub też 152—157:

Corpora lymphæ foveat; sonitus alit aeris echo
Argutis et cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa passim fusae cubuere capellae
Excelsis supert dumis, quos leniter adflans
Aura susurrantis poscit confundere venti.
Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra

Motyw ten wprowadził Kochanowski także do El I 13, 20: Pastoremque cavis conqueri arundinibus. W. 70/25: Stądą igrają przy wodzie, ma swój odpowiednik w KochEl I 13, 17—18:

Hic videas tacitis labentia flumina ripis
Et late effusos per loca amoena greges

s. 70/28 (Sob 12, 44): faunowie skaczą leśni — obraz tańczących satyrów został przeniesiony z literatury antycznej, por. np. Verg. *Ecl.* 6, 27—28:

Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere

App. Verg. Culex 115—117:

Hic etiam viridi ludentes Panes in herba
Et Satyri Dryadesque choros egere puellae
Naiadum coetu.

Auson. *Mos.* 178—182:

Dicitur et, medio cum sol stetit igneus orbe,
Ad commune fretum Satyros vitreasque sorores
Consortes celebrare choros, cum praebuit horas
Secretas hominum coetu flagrantior aestus.
Tunc insultantes sua per freta ludere Nymphas

Tańczące bóstwa pojawiają się także w łac. poezji Kochanowskiego, por. np. KochDr 79—81:

Vitam inter Faunos Satyrorumque improba saecula
 Degimus in silvis: nunc flores, sidera terrae
 Carpenteres: Musae interdum, choreisque vacantes

s. 70/29—71/4 (Sob 12, 45—52): Zátym... jáko może — pochwała zapobiegliwej żony występowała poza *Biblią* (Eccli, Prov, zob. kom. do II 10, II 20) także w literaturze antycznej, szczególnie w traktatach prozaicznych, por. m. in. Xen. *Oeconom.*, Plut. *Con. praec.*, *Amat.*, Cato *Rus.* Temat ten podjęli też autorzy epoki renesansu, por. np. Francesco Barbaro (1390—1454) w słynnym utworze *De re uxoria*, Agnolo Pandolfini (zm. 1446) w *Trattato del governo della famiglia*. W poezji antycznej, zwłaszcza w elegii o elementach idyllicznych, poeta-agricola zajmuje się pracą na roli u boku pomagającej mu kochanki, np. Tib. I 5. Żona-wieśniaczka pomagająca w pracy mężowi występuje u Hor. *Epod.* 2. Żonę-towarzyszkę trudów życia w poezji nowolac. sławił m. in. Pontano w poemacie *De amore coniugali*.

s. 70/29—32 (Sob 12, 45—48): Zátym ... játek — por. Hor. *Epod.* 2, 43—44 oraz 48 — zapobiegliwa żona rozpala większy ogień przed powrotem męża:

Sacrum vetustis extruat lignis focum
 Lassi sub adventum viri

Obywa się bez kupowania produktów (bez jatek): Dapes inemptas adparet. Podobnie przygotowuje posiłek Delia u Tib. I 5, 31—34:

Huc veniet Messalla meus, cui dulcia poma
 Delia selectis detrahat arboribus:
 Et tantum venerata virum, hunc sedula curet
 Huic paret atque epulas ipsa ministra gerat.

Do obrazu tego nawiązuje KochEl III 2, 41—44:

Pasiphile in totum quicquid congesserit annum,
 Effundet parvos te subeunte Lares
 Caenantisque tuos servabit sedula nutus
 Et tibi libato vina dabit calice

s. 71/1 (Sob 12, 49): Oná sámá bydło liczy — por. zwrot Tib. I 5, 25: Consuescet numerare pecus.

s. 71/2 (Sob 12, 50): Kiedy, z polá idąc, ryczy — obraz powracającego bydła por. Hor. *Epod.* 2, 61—62:

ut iuvat pastas oves
 Videre properantes domum.

s. 71/3 (Sob 12, 51): Oná ... spuszczać pomoże — por. Hor. *Epod.* 2, 45—46:

Claudensque textis cratibus laetum pecus
 Distenta siccet ubera

siccet ubera — dosłownie: 'opróżnia wymiona, spuszcza mleko'. Por. też Verg. *Georg.* II 524—525: ubera vaccae Lactea demittunt.

s. 71/4 (Sob 12, 52): Mężá wzmaga, jáko może — por. Hor. *Epod.* 2, 39—40:

Quodsi pudica mulier in partem iuuet
 Domum

Te same myśli u Tib. I 5, 29—30:

OBJAŚNIENIA

Illa regat cunctos, illi sint omnia curae:
At iuuet in tota me nihil esse domo

Nawiązuje do tego tematu Kochanowski w El I 13, 8—10:

sed domina me comitante mea.
Hac praesente omnem possum perferre laborem,
Illa mihi vires auferet, illa dabit.

s. 71/5—8 (Sob 12, 53—56): *Á* niedorośli ... w całej — podobnie Verg. *Georg.* II 523—524:

Interea dulces pendent circum oscula nati,
Casta pudicitiam servat domus

Por. też Tib. I 5, 25—26, choć brak tu nawiązań do moralnego trybu życia:

consuescet amantis
Garrulus in dominae ludere verna sinu.

Podobnie u Hor. *Epod.* 2, 39—40:

Quodsi pudica mulier in partem iuuet
Domum atque dulces liberos.

Określenie *pudica mulier* może być równoważne z wyrażeniem Kochanowskiego *wstydy i cnota*.

s. 71/12 (Sob 12, 60): *Wieśné ...* pożytki — nawiązanie do s. 69/16—17 (Sob 12, 3—4), por. komentarz do tych wersów, por. też KochEl III 2, 35—36:

Hic te blanda quies, hic otia longa manebunt
Et faciles mensae nec male gratus ager.

Pieśń

Komentarz I

s. 71/14 (PieśDobr 1): *hojné dáry* — wyrażenie notowane wielokrotnie w Śl. XVI, zob. np. RejPs 220v: *ktory* [Duch Św.] *jest ... szafarz hojnych darow Twoich*.

s. 71/15 (PieśDobr 2): *którym niémász miáry* — w wydaniach KochZuzPieś: *ktorych*, składnia równie możliwa; fraza licznie zaświadczona w Śl. XVI, zob. np. RejKup L: *nieprawdzie niemasz miary*, zob. też KochPs 131: *troski niemasz miáry*.

s. 71/16 (PieśDobr 3): *Kościół Cię nie ogárnie* — biblizm, zob. BudBib 2. Par 6/18: *gdyż niebo i szerokości niebieskie Ciebie ogárnać nie mogą*, zob. też OpecŻyw 90v: *ktorégo niebiosa i ziemia nie może ogárnać*.

s. 71/17 (PieśDobr 4): *w odchlániach, i w morzu, ná ziemi, ná niebie* — wyliczenie, od najniższego do najwyższego, czterech poziomów stworzonego świata według wersji *Starego Testamentu*; *odchłań* — tak ze względu na etymologię i większość zapisów w Śl. XVI; zob. Enc. bibl. s.v. szeol: „Izraelici, jak w ogóle semici, wyobrażali sobie to miejsce u dołu wszechświata poniżej ziemi, tzn. pod wielkim morzem ..., na którym pływa według ich pojęcia ziemia na kształt płaskiej płyty”.

s. 71/19 (PieśDobr 6): *mieni swoje* — ‘nazywa swoim’, taż składnia zob. np. BierEz L2v: ... *Siebie mieniąc nieszczęsnego*.

s. 71/20 (PieśDobr 7): *Wdzięcznym ... sercem ... wyznawamy* — wyrażenie *wdzięczne serce* zob. RejPos 216: *jáko tu zásię powiédác raczy* [Pan] *sercu wdzięcznemu, iż ...*; *jakim sercem* jest częstym schematem wyrażen w zapisach Śl. XVI, zob. np. *stałym*

sercem (RejPs 281v), *pokornym sercem* (RejPos 10v), *wesołym sercem* (RejZwierc 265v); *wdzięcznym sercem* Sl. XVI notuje poza tym dopiero po Kochanowskim, zob. KmitaPsal A4: *tegochmy [króla] żądali I wdzięcznym sercem prawie przywitáli; wyznawać* — ‘głosić chwałę’, jak np. Leop Tob 12/6: *Chwalcie Pána Bogá isráelskiego á przed wszystkim żywym stworzeniem wyznawajcie Go, że uczynił z wámi miłosierdzie swoje*, zob. też KochPs 12: *Ciebie będę ... Cálym sercem wyznawał*.

s. 71/21 (PieśDobr 8): *nád to przystojniejszej ofiary nie mamy* — zmiana *nád* cię z pierwodruku zbioru *Pieśni* na *nád* to, jak w KochZuzPieś, jest poprawką oczywistego błędu; *przystojny* — ‘należyty’, zob. np. WujJudConf 59v: *Przetoż je milujemy jáko brácią i w uczciwości przystojnej mamy*.

s. 71/22—23 (PieśDobr 9—10): *Tys niebo zbudował I złotými gwiazdami śliczniesz uháftował* — o Bogu budowniczym świata zob. kom. II, zwrot *zbudować niebo* i wyrażenie *złote gwiazdy* Sl. XVI notuje kilkakrotnie z tekstów Kochanowskiego, zob. np. KochPs 152: *Tys niebo zbudował I ziemię rękómá swémi ugruntował*, zob. także KochPs 26: *sklep ... Złotými zewsząd gwiazdami nátkniony*; podobny obraz u innych autorów, zob. np. GrzegRóżn N4v: ‘niebo gwiazdami Jásnemi ochędożył’, też RejAp Aa5v: ‘Jáko ... [niebo] jest przystrojono pięknyi gwiazdami’, także SkarŻyw 258: ‘rościągnął je [niebo] jáko piękny kobierzec háftowany drogiemi kámiéniami i perlámi, tákiemi rozlicznej swiátłości gwiazdami i promiéniami złotemi’, i często u Kochanowskiego, zob. np. KochPhaen 1: ‘Tenże i niebo nátknął gwiazdami ślicznými’, też KochFrag 22 ‘... sklepowi temu, Nadobnými gwiazdami ślicznie sádzonému’, i in.

s. 72/1 (PieśDobr 11): *fundáment záložyl nieobeszłej ziemi* — *záložyl fundáment ziemi* — zwrot biblijny, zob. Leop Iob 38/4: *Gdzieś nátenzáś był, gdy m zákládal fundámenty ziemi?*; *nieobeszły* — ‘niemożliwy do obejścia’, zob. w tekstach późniejszych np. StryjKron 145: *insze też wszystkie niezliczone kráiny swiátá nieobeszłego ...*; *całość* zob. KochPs 33: *On rękámi swémi Grunt ná morzu záložyl niewzruszonéj ziemi*.

s. 72/2 (PieśDobr 12): *jéj nágość* — zob. RejAp 126: *jáko sirp ogoli á okaże nágość ziemi*.

s. 72/3—4 (PieśDobr 13—14): *Zá Twoim rozkazániém w brzegách morze stoi Á zámiierzonych gránic przeskokczyć sie boi* — podobna myśl w *Psalterzu*, zob. RejPs 152v: *ziemiá, niebo, morze ... nie wykroczy z obyczájow swoich bez rozkazánia Twego*, zob. też KochPs 155: *Zámierzyleś krés pewny morzu; w brzegach stáć* — zwrot nie notowany poza tym w Sl. XVI.

s. 72/5 (PieśDobr 15): *Rzéki wód nieprzebránych wielką hojność máją* — *nieprzebrány* — wyraz notowany w Sl. XVI zwykle w odniesieniu do Boga, jak np. *nieprzebrana láska Boża* (SkarŻyw 82), *nieprzebrane miłosierdzie Boże* (SkarŻyw 125), *nieprzebrane zasługi Pana naszego* (LatHar 286), zob. też KochPs 117: *Rzéki nieprzebráné; hojność wód* — zob. LubPs Yv: *Po suchych miejscoch zá nimi hojność wod plynęły*.

s. 72/6 (PieśDobr 16): *Białý dzień á noc ciemna* — *biały dzień* — zob. GlabGad B6: *gdy kto stoi w dole głébokim, ... może gwiazdy widzieć też śrzod białá dnia; noc ciemna* — zob. 18/22 (I 17, 1) i kom. I.

s. 72/7 (PieśDobr 17): *Tobie k wóli* — ‘zgodnie z twoją wolą’, zob. np. GórnDworz K: *by kto jáko żyw łuku w rękú nie miał, musi jemu k wóli strzeláć*.

s. 72/7—10 (PieśDobr 17—20): *rozlicznė kwiatki Wiosná rodzi, ... w klósiánym wieńcu Láto chodzi, Wino Jesień i jáblká rozmáité dawa, ... do gotowégo gnuśna Zimá wstawa* — obrazy pór roku zgodne z tradycją ikonograficzną, zob. R. van Marle, *Iconographie de l'art profane au Moyen Áge et á la Renaissance*, Haga 1931—1932, t. II, s. 314 i nn., gdzie historia przedstawień pór roku zwykle z rekwizytami

wskazanymi w opisach C. Ripy i J. Kochanowskiego, zob. Ripa, s. 473—476: „wiosna Dziewczyna ... z rękami pełnymi różnych kwiatków ... lato — młoda kobieta ... w wieńcu z kłosów zbóż ..., jesień — kobieta w sile wieku ... mieć będzie na głowie wieńiec z winorośli ..., zima — męczyzna bądź stara kobieta ..., którzy stojąc przy bogato zastawionym stole przy ogniu ukazują, że jedzą i rozgrzewają się ... zdaje się, że skłaniamy się do życia w wolniejszym tempie niż w poprzednich okresach roku ...” (przekład wydawców); zob. też kom. II.

s. 72/11 (PieśDobr 21): Z Twój laski nocna rosá ná mdlé ziolá pádnie — *nocna rosa* — wyrażenie notowane w Śl. XVI tylko z Kochanowskiego, zob. np. KochPs 93: *Ty nocną rosę ná suché zagony Spuszczasz; mdły* w odniesieniu do roślin notowane w Śl. XVI tylko z tekstów Kochanowskiego, zob. też KochPhaen 13: *mdlé* [szczyep] *do kóniéc kázi*.

s. 72/12 (PieśDobr 22): zágorzáłé zbozá — *zagarzały* — zob. 40/4 (II 7, 4) i kom. I, zob. też prawdopodobnie za Kochanowskim GrzegRóżn N4v: *On zágorzáłé zbozá pogodnym dżdżem chłodzi*.

s. 72/13 (PieśDobr 23): Z Twoich rák wszelkié żwiérzć pátrza swéj żywności — *patrzeć czego z czyich rák* — ‘chcieć i oczekiwać czegoś od kogoś’, jak np. BibRadz Eccli 33/22: *lepiej jest, áby u ciebie dzieci twe potrzebowały, ániźlibyś ty z rák synów twych czego pátrzáć miał*.

s. 72/14 (PieśDobr 24): żywisz — w KochZuzPieś, w obu wydaniach karmisz; żywisz wchodzi od KNPieś, trwa bez zmian zarówno w tradycji wydań staropolskich, jak i XIX- i XX-wiecznych; *żyćwić* w odróżnieniu od *karmić* znaczy również ‘utrzymywać przy życiu’, zob. np. PaprPan Hhv: *Że go tu długo nie chciał żywić ná tym świecie*.

s. 72/17 (PieśDobr 27): ná téj niskiéj ziemi — Śl. XVI notuje to wyrażenie z Kochanowskiego i z tekstów późniejszych, zob. np. Prot E: *Niż zgaśnie jego sławd ná tej niskiej ziemi*, zob. też KochPhaen 5: *Pójrzy okiem laskáwym ku tej niskiej ziemi*.

s. 72/18 (PieśDobr 28): pod skrzydłámi Twemi — wyrażenie biblijne, zob. BibRadz Ps 16/8: *pod cieniem skrzydeł Twoich zákrój mié*, zob. też KochPs 88: *że w namiocie Twoim Wiecznie mam mieszkać pod skrzydłámi Twemi*; materiały Śl. XVI notują liczne powtórzenia i nawiązania do tego wyrażenia.

Komentarz II

O Bogu budowniczym świata i artyście zob. Curtius, s. 527 i nn., 544 i nn.; zob. też KochEl IV 3 i analizę Z. Głombiowskiej, 1981a, s. 203—208.

s. 71/15—16 (PieśDobr 2—3): Czego zá dobrodziejstwá ... pełno Ciebie — wypowiedź zgodna z zasadami filozofii stoickiej, często spotykana u pisarzy starożytnych, por. np. Cic. *Nat. deor.* II 34, 86: *Omnium autem rerum quae natura administrantur seminator et sator et parens, ut ita dicam, atque educator et altor est mundus omniaque sicut membra et partes suas nutricatur et continet*. Bliskie Kochanowskiemu jest m.in. sformułowanie pozostającego pod wpływem stoickim Lukana, Lucan. IX 578—580:

Estne dei sedes, nisi terra et pontus et aer
Et caelum et virtus? Superos quid quaerimus ultra?
Iuppiter est quodcumque vides, quodcumque videris

Krótsze sformułowanie por. Verg. *Ecl.* 3, 60: *Sunt Iovis omnia plena*, i Arat. *Phaen.* 2—4; odpowiadające u Kochanowskiego: wszędy pełno Ciebie (71/16 (PieśDobr 3)). Zob. też Boeth. I 5 (*O stelliferi conditor orbis*).

s. 71/20—21 (PieśDobr 7—8): Wdzięcznym ... nie mamy — por. wypowiedź

Cic. *Nat. deor.* II 28, 71: Cultus autem deorum est optimus idemque castissimus atque sanctissimus, ut eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur.

s. 71/22—72/6 (PieśDobr 9—16): Tyś Pan ... znają — zawarty w tych wersach opis piękna wszechświata przypomina wypowiedzi Cic. zawarte w dziele *De natura deorum*, por. II 37, 95 (tu Cic. cytuje Arystotelesa): cum repente terram et maria caelumque vidissent, nubium magnitudinem ventorumque vim cognovissent aspexissentque solem eiusque cum magnitudinem pulchritudinemque tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret toto caelo luce diffusa, cum autem terras nox opacasset, tum caelum totum cernerent astris distinctum et ornatum lunaeque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus et occasus atque in omni aeternitate ratos immutabiles cursus; II 39, 98: Ac principio terra universa cernatur, locata in media sede mundi, solida et globosa et undique ipsa in sese nitibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidos perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos; II 39, 99: Quae vero et quam varia genera bestiarum vel cicurum vel ferarum, qui volucrum lapsus atque cantus, qui pecudum pastus, quae vita silvestrium; II 39, 100: At vero quanta maris est pulchritudo ... (aer) annuas frigorum et calorum facit varietates et volatus alitum sustinet; II 40, 102: sol ... oriens et occidens diem noctemque conficit et modo accedens, tum autem recedens binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit; II 40, 103: luna autem ... iisdem spatiis vagatur quibus sol ... iisdemque spatiis eae stellae, quas vagas dicimus, circum terram feruntur. Por. również Lucr. II 1030—1037, V 1204—1210 oraz Ov. *Met.* I 32 i n., ale bez podkładu filozoficznego. Przytoczone powyżej wypowiedzi wywarły wpływ nie tylko na twórczość Kochanowskiego, nawiązywali do nich również i inni humaniści, zwłaszcza w okresie wczesnego renesansu włos. Por. m. in. Valla, *De voluptate*, 1, 10: Quod natura finxit atque formavit, id nisi sanctum laudabileque esse non posse. Est hoc caelum, quod supra nos volvitur, diurnis nocturnisque luminibus distinctum, tantaque ratione, pulchritudine, utilitate compositum. Quid commemorem maria, quid terras, quid aerem, quid montes, plana, flumina, lacus, fontes, ipsas etiam nubes ac pluvias? Quid pecudes, cicures aves, pisces, arbores, segetes? Nihil invenies non summa ... ratione, vel specie vel utilitate perfectum, instructum, ornatum. Podobnie opierając się na Cic. *Nat. deor.* pisze G. Manetti w *De dignitate et excellentia hominis*.

s. 72/7—10 (PieśDobr 17—20): Tobie k wóli ... wstawa — opis zmian spowodowanych przez następujące po sobie pory roku przypomina analogiczne opisy w utworach Hor., por. np. *Carm.* IV 7, 9—12:

Frigora mitescunt zephyris, ver proterit aestas
 Interitura, simul
 Pomifer autumnus fruges effuderit, et mox
 Bruma recurrit iners.

Por. też *Epod.* 2, 17—20:

Vel cum decorum mitibus pomis caput
 Autumnus agris extulit
 Vel gaudet insitiva decerpens pira
 Certantem et uvam purpurae

s. 72/15 (PieśDobr 25): Bądź ná wieki pochwalon — zwrot typowy dla hymnów kościelnych, odpowiadający łac.: Sit sempiterna gloria (hymn *Verbum supernum*); laudatio eius manet in saeculum saeculi (Ps 110/10); benedicimus Domino (Ps 113/18); gloria aeterna sit per saecula (hymn *Caelestis urbs*).

O śmierci Jana Tarnowskiego

Komentarz I

s. 73/1—5: O ŚMIERCI JANĄ TARNOWSKIEGO, kásztellaná krákowskiego, do syná jego, Janá Krysztofá, hrábie z Tarnowá, kásztellaná wojnickiego — tytuł tak sformulowany: *o śmierci czyjej do kogo*, wskazuje na konsolacyjny charakter utworu; Janá Tarnowskiego — Jan Tarnowski herbu Leliwa, kasztelan krakowski i hetman wielki koronny (1488—1561), tytuł hrabiowski nadany lub potwierdzony może przez cesarza Karola V (24 XII 1547), zob. W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1952, cz. 2: *Rodziny magnackie polskie i litewsko-ruskie*, tablica 94; kancelaria koronna tytułuje go: comes in Tarnov, od 1522 r., zob. PaprHerby 380; zob. też Spieralski, s. 71—82, 337—338. Notujemy następujące współczesne epicedia na śmierć Tarnowskiego: łac. epicedium Jana Kochanowskiego w El IV 2 (może wcześniejsze niż pol., zob. S. Zablocki, s. 208), P. Roizjusza *Carmen funebre in obitu illustrissimi Joannis comitis Tarnovii*, M. Pudłowskiego *Elegia ob mortem Joannis comitis de Tarnov*, F. Padniewskiego *Elogia decem illustrium virorum Polonorum*, z których jeden utwór poświęcony jest Tarnowskiemu (fragmenty ogłoszone w „Miesięczniku Połockim”, 1818), ponadto życiorys pióra S. Orzechowskiego pt. *Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego*, ogłoszony dopiero w r. 1773 przez F. Bohomolca, wznowienie w: S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, BN I 210, Wrocław 1972; Janá Krysztofá — Jan Krzysztof Tarnowski (1537—1567), kasztelan wojnicki od 1557 r.

s. 73/6 (Tarn 1): Kámién by był, nie człowiek — *kamién* o nieczułości, zob. 29/23 (I 25, 39), po Kochanowskim zob. WisznTr 7: *Kámieniem nie człowiekiem poczytałbym tego ...*, zob. też KochTr 16: *Człowiek nie kámién*, a także KochFrag 47: *serce człowiecze nie jest kámienné áni żelázné*; zob. N. ks. przysl. s.v. człowiek z dokumentacją od cytowanego miejsca w *Trenach* oraz s.v. kámién: *Kamién nie człowiek*, z dokumentacją od 1674 r.; zob. też kom. II.

s. 73/7—8 (Tarn 2—3): użyć ... téj srogości, By miał nagle hámowác plácz twój spráwiedliwy — *użyć* — zob. częste połączenia typu: *użyć miłosierdzia nad kim* (SkarKazSej 662a), *pychy i pogardy ku innym używać* (MycPrz II A3) i in.; *użyć srogości* — zob. HistLan F4v: *Lecz jeszcze tej srogości śmiały nád nim użyć*, *Gdy go jáko obcego z domow swoich zbyły; nagle — ‘gwałtem, siłą’, jak w HistRzym 105v: przebiwszy nagle ufy ...; hamowác plácz* — tenże zwrot zob. 76/1 (Tarn 77), innych użyć w Sl. XVI brak, zob. natomiast podobny zwrot SkarŻyw 535: *leż swych hámowác nie mogąc upadł do nog jego*, zob. też KochFrag 52: *Jáko [człowiek] lzy ma hámowác; spráwiedliwy — ‘uzasadniony’, jak ModrzBaz 21: więcéj stároścínem słowám wiáry dawájá ... niżli wiela ubogich ludzi spráwiedliwemu nárzekániu.*

s. 73/12—13 (Tarn 7—8): Musiałby go záłowác: bo krew przyrodzona Nie może być w oboim szczęściu potájona — *Musiałby* — ‘musiałbyś’, zob. 7/3 (I 6, 3) i kom. I; *krew przyrodzona* — o pokrewieństwie, wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI, zob. jednak podobne w GrabowSet A3: *powinnością krewie ropzonej zjéta*, zob. też *przyrodzony* np. w BierRaj 19v: *ktorzy mi są przyrodzeni albo którąkolwiek przyjaźnią złączeni; w oboim szczęściu* — ‘w szczęściu i w nieszczęściu’, zob. SzarzRyt C2v: *Stąd go láski swojej Pan naczyniem uczynił, w pokoju, we zbrojei, Wiétszym obojgá szczęścia; potájony* — materiały Sl. XVI nie notują poza tym tego imiesłowu ani też czasownika *potáić*, Linde notuje czasownik bez cytatu w tym samym znaczeniu, co *utáić*; sens całości: w każdej sytuacji należy uczynić zadość więzom pokrewieństwa.

s. 73/14—17 (Tarn 9—12): Cóż kiedy wspomnisz, jákiéć dawał wychowá-

nie ... Śląc cię na ... królów dwory, Abyś wybiéral z ludzkich obyczajów wzory — *cóż* — ‘tym bardziej’, bardzo licznie notowane w Sl. XVI, zob. np. OrzRozm K2: *jesli prawo broni przed arcybiskupem plugawie mowić, á coź arcybiskupá hánbić; wybierać wzory* — ‘brać wzór’, zob. GliczKsiąż C7v: *Ten wzor, który ... mają rodzicy wybierać z obyczaju pogáńskiego ...*, zob. też KochJez B4v: *który też té wzory Z ojcá swego wybiéral*. O dbałości Tarnowskiego o wychowanie syna zob. OrzŻyw 266: „Syna tak pilnie na dworze Ferdynanda, króla rzymskiego, chował, że nigdy żaden pan polski takim kosztem syna swego w cudzych krajach nie chował. ... Tak on kosztu nie litował swego, by jedno był syna Bogu i ludziom godnego w Polsce po sobie zostawił, przy którym miał uczone, cnotliwe i wielkich domów ludzie ...”

s. 73/18—19 (Tarn 13—14): *Áza z sercá nie westchniesz, á skárgá pláczliwą Żáłować sie nie bédziesz ná śmierć zazdrościwą — áza* — częste w pytaniach retorycznych, zob. Sl. XVI s.v.; *z serca westchnąć* — zwrotu tego nie odnaleziono poza tym w materiałach Sl. XVI, podobny zwrot zob. SkarKaz 548a: *serdecznie wzdychali myśląc o niewinności ... Páná swego; placzliwy* — ‘żałosny’, jak np. *placzliwe narzekanie* (Leop Am 8/10), *placzliwe wzdychanie* (MWilkHist E2), *placzliwe wołanie* (RejPs 59v); *skarga placzliwa* — zob. Diar 49: *usprawiedliwić się ... placzliwem skargam naszym; żałować się* — ‘skarżyć się’, jak np. SkarŻyw 519: *O tych dwu heretykach pisał do papieżá ... z pláczem się ná nie żálując, iż wierze świętej przeszkadzáli; śmierć zazdrościwa* — zob. 19/4 (I 17, 12) i kom. I; po Kochanowskim zob. GoslCast 21: *Gdyż czarné siostry Zawisną przedzę subtelnie ciągną*.

s. 73/21 (Tarn 16): *zbáwiwszy wesela, smutkiem obciężylá — zbawić* — ‘pozabawić’, zob. np. RejWiz 123: *i dusze, i sławy niejednego zbáwił*; *smutkiem obciężyc* — Sl. XVI nie notuje poza tym tego zwrotu, zob. natomiast rzadkie zwroty z *obciężyc* w bliskim użyciu, np. WróbŻolt 37/5: *grzechy moje ... jako brzemię ciężkie obciężyły mnie*.

s. 73/23 (Tarn 18): *przygody* — zob. 14/11 (I 12, 6) i kom. I.

s. 73/25 (Tarn 20): *śmiercią ... ginie — ginąć czym* — składnia rzadko zaświadczana w Sl. XVI, zob. OrzJan 128: *iz Neapolim i drugie ... prowincyje temi częstými wytarczákami giną*.

s. 74/1 (Tarn 21): *strożem ... Pospolitéj Rzeczy* — tradycyjna formuła, której używano w stosunku do króla lub wysokich dostojników państwowych, zob. np. ModrzBaz 18v: *U stárych [= starożytnych] ludzi to bywáło, iż ilekroć ktorego krolá krolem miánowano, tyle rázow go też zárázem i strożem ludu ábo pástyrzem názywano*, zob. też RejZwierc 36: *dlatego ná to między sobá ludzie poczcíwi posly obieráją ... á zowá je nadobnym przezwiskiem, to jest strożmi Rzeczypospolitej*.

s. 74/3 (Tarn 23): *Jego dzielność i sprawá znaczna* była w boju — *sprawa* — może znaczyć ‘wiedza wojskowa’, a także ‘umiejętność dowodzenia’, zob. tytuł rozprawy M. Bielskiego, *Spráwá rycerska*, Kraków 1569; *znaczny* — może też znaczyć ‘znany’, zob. RejZwierc 205v: *ktorego już historia jest znaczna máło nie káżdemu*. Tarnowski cieszył się w Europie sławą wielkiego wodza. Jako jedyny z Polaków został wprowadzony przez Paola Giovia na karty jego *Elogia virorum bellica virtute illustrium*, Bazylea 1561, s. 586—589, zob. też rozprawy Tarnowskiego z zakresu wojskowości *Consilium rationis bellicae*, Tarnów 1558, wyd. fototyp. Warszawa 1987, oraz *O obronie koronnej i o sprawie i powinności urzędników wojennych*, Kraków 1579; być może także jego pióra jest *Rada sprawy wojennej* (powst. 1555), zob. S. Herbst, *Dwie kwestie wojskowego piśmiennictwa renesansu*, „Przegląd Historyczny”, 1956, z. 4, s. 783—785; Z. Spieralski, *W sprawie jednej kwestii wojskowego piśmiennictwa renesansu*, „Przegląd Historyczny” 1957, z. 4, s. 771—780.

s. 74/4 (Tarn 24): porządek — być może ‘umiejętność rządzenia’, jak zapewne w Papr-Pan G: [w radzie lwowskiej] *Porządek ná uszem dobry*.

s. 74/5 (Tarn 25): Bił Tátáry w Podolu i Turki waleczné — Tarnowski jako hetman wielki koronny, a przede wszystkim jako wojewoda ruski był organizatorem i zwierzchnikiem obrony potocznej, zob. też BielKron 419: „Látá 1524. Był wielki ucisk w ruskich kráinách tego roku od Turkow i Tátárow, Turcy ná wiosnę we dwanaście tysięcy ku Lwowu ciągnęli, Rohátyn i wiele wsi, także miásteček popalili. Krol sláchtę obesał przez listy, które zowiemy wiciámi, nie mogli być ták rychło gotowi, tylko pánowie z rycerskimi ludźmi, ták zá pieniądze jáko darmo dla Rzeczypospolitej, ruszyli sie przeciwko im: z pánow byli Mikołaj Firlej hetman, panowie z Tęczyná, z Tarnowá ...”; Tátáry ... i Turki waleczné — zob. 6/3—4 (I 5, 11—12) i kom. 1.

s. 74/6 (Tarn 26): W Moskwie znáki zostáwíl swégo męstwá wieczné — zob. BielKron 423—424v pod datá 1535 o dowództwie Tarnowskiego w walce z Moskwá: „Owczyná, sprawcá i opiekun moskiewskiego księdzá młodego w leciech, zebrawszy lud wielki, wciągnáwszy do Litwy dáleko, szkody wielkie poczynił ... Krol polski gdy sie dowiedział, z tego zásmucony był, ruszył ludzi z Polski, zwłaszcza z Litwy ... Przełożył nád tym ludem wszystkim Janá z Tarnowá, hetmáná Korony Polskiej ... wzięli zamek Homel ná gránicy w siewierskiej ziemi pod Moskwá ... potem ciągnęli do Stárodubá ... obegnáli ji i mocnie dobywáli; z Stárodubu sie też mocnie bronili, bo ich tám wiele było w zówarciu ... Nászy pod zamek prochy zásadziwszy zápalili, prochy, wyrzuciwszy ziemię z gruntu, dziurę do zamku uczynili, do ktorej lud pieszy ku szturmowi puscili ná dwu miejscach. Á gdy prochy zamek zápalili, musiałá sie Moskwá z niego sypác: tám wielki lud pobrano ... poiman Owczyná, Szycki, Koluźcow i wiele innych, iż málo nie przewyszszáli więźniowie nászych. Przeto Jan z Tarnowá z domu Leliwá, hetman zwierzchni, kazał ścinác wszystkie stáre i insze mniej godne, tylko co drobniejsze zostáwiano”. O wcześniejszych bitwach z Moskwá pod dowództwem lub z udziałem Tarnowskiego Bielski nie wspomina; zob. też Spieralski, s. 69.

s. 74/7 (Tarn 27): Równym pocztem wielki lud wołoski porázil — *równy* — ‘niewielki’, zob. 11/16 (I 9, 40); *poczet* — ‘oddział’; wyrażenie *równy poczet* zob. BielKron 421v cytowane poniżej. O bitwie z Wołoszá i roli Tarnowskiego zob. BielKron 421v: „Petrylo, wáláski wojewodá, zámomniawszy swej éci także przyrzekánia, ktoremi sie zówždy krolowi polskiemu obligowál s nim w pokoju być, wtárgnął z ludem swoim do Pokucia ... Przeciw ktoremu wypráwił krol słuźebnych ludzi pięć álbo sześć tysięcy roku miánowanego [1531], nád ktoremi był przełożon Jan z Tarnowá z domu Leliwá, hetman Korony Polskiej wszem pámieni godny ... položyli sie obozem u Obertyná. Wáláski májác sprawę o ludziach, iż ich rowne poczty były przeciw jego, tym rychlej sie gotowál z ludźmi swymi ...; porázili je nászy u Goździa ... Drabi nászy cicho skrádájác sie z rusznicámi wiele ich postrzeláli, zwłaszcza ty, ktorzy nájeżdžájác nád oboz wywabiali ná hárc ...”, i dalej BielKron 422v: „(marg) Porážení Wołoszy. (—) Zabrawszy działá, ktorých było pięćdziesiąt okrom málych, posláł je do Krakowá pan hetman, także więźnie, ktorých było więcej niż tysiąc”.

s. 74/8 (Tarn 28): serce ... skázil — ‘odebrał odwagę’, zwrot utarty, zob. np. BielKron 106: *iz Publikolę i Horácýjusá widzieli być ránne, przeto im to serce skázilo*.

s. 74/9 (Tarn 29): godzien téj sławnej Koronie — *godzien komu* — ‘zasłużony dla kogoś’, zob. np. GliczKsiąż E4: *jáko by potym godzien Pánu Bogu naprzod, Rzeczypospolitej krześcijánskiej, tudzież i dobrym ludziom mógł być; sławna Korona* — częste wyrażenie, zob. np. RejZwierc 187: *stałá tá sławna Koroná dlugo w całosci swojej*.

s. 74/11—12 (Tarn 31—32): Świádómé tego brzégi Hiszpañskiego Morzá, Gdzie jáсна ciemnej nocy ustępuje zorzá — *Hiszpañskie Morze* — używana wów-

czas nazwa zachodniej części Morza Śródziemnego, zob. Mącz 98d: *E b u s u s* — Wyspá ná Morzu Hispáńskiem; *Gdzie ... nocy ustępuje zorzá* — ‘na zachodzie’; *jasna zorza* — zob. 35/1 (II 2, 41) i kom. I; *ciemna noc* — zob. 18/22 (I 17, 1) i kom. I. Jan Tarnowski walczył z Maurami po stronie Portugalii, zob. epitafium Tarnowskiego w kolegiacie w Tarnowie, na którym m.in.: *et regis Lusitaniae copias contra Mauros cum maxima laude duxisset* (cyt. za PaprHerby 380), zob. też Spieralski, s. 81—82.

s. 74/14 (Tarn 34): *sie ... cnotą ... obwárował* — podobne przenośne użycie *obwarować się* zob. ModrzBaz 11v: *niechajby sobie lekárstwá gotowáły, ktoremi by się obwárowáć mogły przeciwko przenágábaniu czártá*.

s. 74/15—16 (Tarn 35—36): *żadna fortuná ... nie pożyłá, Bądź láskáwie, bądź mu sie ináčéj stáwila* — *fortuna* — ‘los, koleje życia’, zob. np. BielKron 227: *tę s wámi podejmę fortunę, co i wy; pożyć* — ‘pokonać’, zob. np. BielSpr 27: *Wiele tych fortelów bywa, ktorými nieprzyjacielá nieopátrznego lácno pożyć*, zob. też 1/11 (I 1, 6); *laskawie się stawić* — zob. tenże zwrot BielKron 69: *Dawid był laskaw ná Ábnerá i stáwił sie mu laskawie*, zob. też KochEpRadz A2: *I fortuná nie záwždy groźno się nam stáwi*; zob. też KochFr 107: *Bądź laskawie fortuná ze mną postępuje, Bądź ináčéj*; *całość* zob. kom. I do 11/3—4 (I 9, 27—28).

s. 74/17—18 (Tarn 37—38): *Zá cześć więcéj niż lekkość poczytał to sobie Ludzkość wszelką okázáć naliszszéj osobie* — *poczytać za cześć* — zwrot kilkakrotnie notowany w Śl. XVI, zob. np. SeklKat K3: *jeszcze się z tego przechwalają i za cześć sobie poczytają; lekkość* — ‘hańba’, zob. 7/27 (I 6, 27); *ludzkość* — ‘grzeczność, uprzejmość’, zob. np. GliczKsiąż F5v: *ojcowie ... dzieci swych zá młodu niech ludzkości uczą, áby sie potym umiáły ku każdemu skłániáć*; zob. do całości OrzŻyw 272: „A to pierwsze przykazanie jego było, aby wódarz poddanym folgował”; zob. też przede wszystkim ModrzBaz 47—47v: „Powiedał jednego czasu u stołu on wielce możny á sławny mąż, Jan Tarnowski, hetman polski: gdy jednego czasu jechał do Włoch przez baworską ziemię, chciał zstąpić do domu niektorego śláhcicá, áby táń, w drodze się sprácowawszy (bo już noc nádchodzilá), sobie odpocznął; który śláhcic iz ná ten czas żonę plodem się prácującą miał, á dom ... był pelen białychglów, ktore jej posługowáły, prosił hetmáná, áby do domu niektorego jego poddanego zstąpił, chcąc mu táń wszystko, co by w domu miał, dostátek dáć; á gdy ná to Tarnowski przyzwolił, szedł on śláhcic do kmieciá swego, á dla uczciwości zdjávwszy czapkę, prosił o nocleg hetmánowi. Było ná ten czas okolo hetmáná śláhcicow polskich niemálo, ktorzy chcąc ogládáć, jesliby w tej gospodzie wczásność mogli mieć, szli byli zá onym baworskim śláhcicem. Á táń gniewáli się i szemráli, powiedájác to być rzecz niesluszną, áby kmieć miał táń być od páná w uczciwości mian, álbo proszon, który by ráczej miał być z domu wyrzucon, jesliby czego pánu, gdyby mu rozkázował, odmowił. To pan Tarnowski z rzeczy powiedziál, gdy byłá zmiánká o podatku, który ná on czas málo nie ná káždy rok ná kmiecie wkłádáno, i o tych ciężarách, ktore wielkie á rozmáite ná nie wkłádájá; á potym, pochwaliwszy onę baworskiego śláhcicá ku swemu kmieciowi laskáwą skłonność, rzekł, że nie ináčéj máją być rozumiani kmiecie, gdy powinności swej dosyć uczyniá i czynsz zápláćá, jedno jáko sąsiedzi”.

s. 74/19—20 (Tarn 39—40): *Hárda myśl niech jáko chce z fortuną sie zbráci, Z nienawisią nie zrówná* — *harda myśl* — ‘hardość’, częste wyrażenie, zob. np. RejPos 227v: *jáko hárdá myśl á nádeťe serce záwždy w omierzeniu u Niego być musi; jáko chce* — fraza utarta w znaczeniu ‘choćby najbardziej’, zob. np. OrzQuin Q4v: *niech sie tá sowá zjástrzábia jáko chce, przedsie sowá sowá będzie*, zob. też KochPs 74: *Niechaj, jáko chce, człowiek w szczecińcu pływa; zbrácić się* — częste w podobnym użyciu przenośnym, zob. RejZwierc 216: *Nic szkodliwszego, kto sie ze lżą zbráci; nie zrównáć z czym* — ‘nie dorów-

nać czemuś', zob. np. ModrzBaz 108: *żadne pożytki z wojny nie mogą być tak wielkie, które by z szkodami zrownąć mogły.*

s. 74/21—22 (Tarn 41—42): *Sprawiedliwość i prawdę jako żyw miłował, I nieprzyjacielowi wiarę rad zachował — sprawiedliwość i prawda — szereg często notowany w materiałach Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 87v: jeśli co inaczej, niżli prawdą i sprawiedliwością niesie, rzecze albo uczyni ...; jako żyw — 'przez całe życie', zob. np. GórnDworz K7: by z nim jedno raz jako żyw mówił; wiarę zachować — zwrot notowany w Sl. XVI prócz tego tylko po Kochanowskim, zob. np. GosłCast 18: Gdzieby ... całe pánu swému wiarę zachowali.*

s. 74/23 (Tarn 43): *W przyjaźni raz zącztętej ... trwał státecznie — przyjaźń zącztęta — wyrażenie dość częste, może utarte, zob. np. ModrzBaz 75: przyjaźń i nieprzyjaźń albo między żywymi zącztęta, albo ...; trwać státecznie — dość częsty zwrot, zob. np. RejPos 330v: jeśli státecznie wytrwa w wierze á w powinności swej, zob. też KochPs 118: Nie wytrwali státecznie w podanej umowie.*

s. 74/24 (Tarn 44): *Ná to káždy nie myśląc mógł kázáć bezpiecznie — nie myśląc — 'nie zastanawiając się', zob. 68/13 (Sob 11, 4); kázáć na coś bezpiecznie — 'liczyć, ufać', zob. np. podobnie 48/23—24 (II 17, 5—6) i kom. I, zob. też KochPs 141: Długóz ... ludzie zuchwali Ná szczęście tak bezpiecznie będą kázáli?*

s. 74/25 (Tarn 45): *w rzeczách — prawdopodobnie 'w sprawach publicznych', jak w ModrzBaz 13v: áby z młodu ... w pámięć sobie bráli sposób postępku w rzeczách á ćwiczyli się w náukách potrzebnych do spraw, lub też 'w przemówieniach', zob. np. tytuł utworu: Rzecz, który uczynił do ... krolá Zygmunta Augusta ... Ráfał Leszczyński.*

s. 74/27—28 (Tarn 47—48): *co w głowie miał, to mógł i wymówić snádnie; Nie káżdému to dwoje zarázem przypádnie — (coś) w głowie mieć — zob. GórnDworz X2: iż káżdému temu człowiekowi, który chce, żeby mu słów dostawáło, ... trzeba tego, áby miał pirwej niemáło rzeczy w swej głowie; przypádnie co komu — 'ktoś jest czymś obdarázony', jak w RejZwierc 231: Kiedy roztropność przypádnie, Wszyćko ... snádnie już więc takimu przychodzi, zob. też KochDz 105: To wszyćko rzadko kiedy jednému przypádnie.*

s. 75/1—2 (Tarn 49—50): *śmierć nieużyta króm wszelkiej litości Nie folguje ni nocnie, ni ... godności — śmierć nieużyta — zob. 6/13 (I 5, 21) i kom. I; króm wszelkiej litości — połączenia o strukturze krom wszelkiego + rzeczownik w dopełniaczu bardzo często notowane w Sl. XVI, zob. np. Leop Lev 25/18: ábyście mogli mieszkdć ná ziemi krom wszelkiego strachu; folgować czemu — 'mieć wzgląd na coś', zob. w podobnym użyciu RejŁas w. 1—4: Ach miła śmierci, ... Nie folgując stanom ni żadnej zacności, Nad káżdym chcesz użyć osobnej zwierzchności; cnota i godność — szereg licznie potwierdzony, zob. Sl. XVI s.v. cnota.*

s. 75/4 (Tarn 52): *przywrócić ... wiek złoty — wzmianki o złotym wieku częste u pisarzy XVI w., zob. np. GliczKsiąż H2v: „Po potopie zásię, gdy nieco ludzi było, złoty wiek był bárzo czysty, gdy ludzie byli sprawiedliwi i dobrzy”, zob. także o powrocie złotego wieku np. ModrzBaz 21: „Złote by to záprawdę wieki z niebá się nam, o krolu, wrocily”, zob. też KochPhaen 5: „Póki płynął chwálebny ón piéćwszy wiek złoty”.*

s. 75/7 (Tarn 55): *i we dnie, i w nocy — bardzo częsty szereg, zob. np. RejWiz 135: Nie pokusi sie o cie ni we dnie, ni w nocy.*

s. 75/8 (Tarn 56): *Áżby go ... wyjął srogięj śmierci z mocy — ażby — 'ażbyś', zob. 7/3 (I 6, 3) i kom. I; wyjąć z mocy — 'uwolnić', zwrot utarty, zob. BielKron 302: wiele miast z mocy sárdceńskiej wyjęli; sroga śmierć — częste wyrażenie, zob. np. LubPs ff2: w ten dzień, gdy sie sroga śmierć tdk między nie dáwinie, zob. też KochTr 7: nagle cię sroga Śmierć spłoszyła.*

s. 75/10 (Tarn 58): niepomálu — ‘bardzo’, zob. np. KromRozm II a3: *niepomálu mie ruszyłd wczorajsza rozmowa twoja okolo tej nowej wiary.*

s. 75/11—12 (Tarn 59—60): frásunk i troski porzucy ... chowaj sie ná cząsy ... fortunniejsz é — *frásunk i troski* — szereg notowany w Sl. XVI, zob. np. ModrzBaz 45v: *że one [urzędy] rozmaitych trosk i frásunkow pełne są; chować się na co* — ‘oszczędzać się na potem’, zob. 14/6 (I 12, 1) i kom. I; *czasy fortunate* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. BielKron 259v: ... *miernie znaszając fortunate czasy.*

s. 75/13 (Tarn 61): w ... przygodzie — ‘w nieszczęściu’, zob. 14/11 (I 12, 6).

s. 75/15—16 (Tarn 63—64): nie będziesz chcia! wydać ojca ... szkody nagrodzisz nieszczęścia srogięgo — *wydać* — ‘nie dorównać’, zob. 58/24 (Sob 2, 36); *nagrodzić czego* — ‘zrekompensować’ jak w RejJóz C2v: *lacno nagrodzisz przeszlych przygod swoich; szkody nagrodzić* — zob. RejZwierc 153: *Jesli [przyjdzie] škoda, tá sie też nagrodzić może; srogie nieszczęście* — w Sl. XVI poza tym tylko po Kochanowskim, zob. WisznTr 34: *Srogięgo nieszczęścia już sie nie lękamy.*

s. 75/18 (Tarn 66): skrómnie wycierpieć, chocia w sercu boli — *skromnie* — ‘bez skargi’, zob. np. ModrzBaz 77: *żeby krzywdę nie zemszczoną ... miał skromnie znosić*, zob. także częsty zwrot *skromnie cierpieć*, jak np. BierEz Lv: *Skromnie cierp, czego minąć nie możesz; w sercu boli* — zob. 65/19 (Sob 9, 10) i kom. I.

s. 75/19—20 (Tarn 67—68): Co Bóg przejrzał, to sie ... nie odmieni, By kto dobrze swym płaczem ruszył i kámieni — *przejrzeć* — ‘przeznaczyć’, zob. 9/20 (I 8, 3); *by dobrze* — ‘choćby nawet’, zob. np. KrowObr 124v: *aby ich żadny kárác nie śmiał, by go też dobrze z żoną swą zástal; ruszyć* — ‘wzruszyć’, zob. 32/32 (II 1, 52); konieczność pogodzenia się z wolą Boga zob. KochTr 24/7—9, zob. też kom. II.

s. 75/21 (Tarn 69): żadnego wątpienia mieć nam nie potrzebá — fraza notowana w Sl. XVI, zob. KrowObr 112v: *Nie potrzebá żadnego wątpienia mieć, iż ...*

s. 75/23 (Tarn 71): wiecznie sie ráduje — podobnie o szczęściu wiekuistym zob. Leop VV v: *przy báránku Bożym wiecznie sie będą rádować.*

s. 75/25 (Tarn 73): Śmiertelné jego ciało odpoczywa w grobie — *śmiertelne ciało* — ‘zwłoki’, zob. np. ArtKanc F18v: *Ácz teraz ciáło śmiertelne w ziemi chowają niecudne; odpoczywać w grobie* — kilkakrotnie w Sl. XVI, zob. RejPos 0004: *iż wszyscy, ktorzy ná ten czas w grobiech swych odpoczywają, uslyszą głos Pána swego.*

s. 75/26—28 (Tarn 74—76): sławá, którą ón zostáwił po sobie, Śmierci nie zna i będzie w uszach ludzkich brzmiałá, Póki cnotá u dobrych miejsce będzie miałá — *sławę zostawić po sobie* — zwrot notowany w materiałach Sl. XVI, zob. np. PaprPan O2v: *Prze co tu [Decius] sławę wieczną po sobie zostáwił; nie znać czego* — ‘nie podlegać czemuś’, zob. SkarŻyw 12: [stan dziewiczy] *škazy cielesnej i przekłęstwá niewięścigo nie zna; frazy sława śmierci nie zna* nie znaleziono poza tym w materiałach Sl. XVI, jest ona wariantem bardzo częstego wyrażenia *nieśmiertelna sława*, zob. 8/12; *w uszach brzmieć* — ‘mieć rozgłos’, w Sl. XVI prócz tego po Kochanowskim, zob. PaxLiz A3: *Ápolonowa krasá, Heleny ozdoba ... Brzmią prawie świeżo w uszach i po dziś dzień wszędzie; miejsce mieć* — ‘być w poszanowaniu’, zob. np. SkarJedn 215: *jákij byłá zázwdy powagi stolicá Piotrá św., á jákie u cesarzow ... miejsce miałá.*

s. 76/1 (Tarn 77): Ták o nim ... trzymaj á chciéj płacz hánować — *trzymać o kim* — ‘być zdania o kimś’, zob. SkarŻyw 93: *O rzymskim biskupie trzymał, iż jest sędzią wszytkich ná świecie biskupow; płacz hánować* — zob. 73/8 (Tarn 3) i kom. I.

s. 76/2 (Tarn 78): serce stałé — zob. np. RejZwierc 212v: *Sercu stałemu ni śmierć, ni przygodá, Wszytko zá równo, ták zysk, jáko škoda.*

s. 76/4 (Tarn 80): nieszczęścié nie zbdło — *zbość* — dosłownie ‘zrzucić z konia

pchnięciem broni', przenośnie 'powalić', rzadkie w materiałach Sl. XVI, zob. BielKom nIb 5: *Potym ojca niemoc zboldła*, zob. też KochFr 110: *Abys mię [miłości] ... tak hániebnie zboldła*.

s. 76/5—7 (Tarn 81—83): *Żywota ... polozyć* — 'oddać życie', zwykle za kogoś lub za coś, zob. np. RejZwierz 11v: *Iż w tymechmy poználi miłość szczyrą bożą, iż On za nas polozył żywot swoj*.

s. 76/8 (Tarn 84): Kiedy przydą té wieca, trudno rok odłożyć — *wieca* — dosłownie 'sądy drugiej instancji z udziałem wojewody i urzędników ziemskich'; *rok odłożyć* — zwrot prawniczy, 'przełożyć termin rozprawy na później', zob. UstPraw G3: (nagl) *O przekládaniu roku stronom*. (—) *Pozwánemu ná roki może mu być rok przelożon prostą niemocą*; całość może być przysłowiem, tak traktuje je N. ks. przysł. s.v. *wiec z dokumentacją z tego miejsca*.

s. 76/9—77/4 (Tarn 85—108): *Czego nie czynił Orfeus ... Bogu dziękować* — historia Orfeusza i Eurydyki, zob. 25/1—4 (I 21, 25—28) i kom. I.

s. 76/10 (Tarn 86): *z rąk wyniść* — zwrot utarty, zob. HistAl D: *málo rycerstwa ma Aleksander, ále mężnych ... , z ktorých rękú ledwom wyszedł*.

s. 76/11 (Tarn 87): *do piekła*, gdzie trwa noc ná wieki — *piekło* — dość często używane jako równoważnik greckiej krainy zmarłych, zob. Cn. Th.: *Piekło* — *Orcus ... , Erebus ... , Tartarus*; *noc ná wieki* — zob. KochTr 4: *Poszła niebogá widziéć krajów nocy wiecznej* oraz kom. I i II.

s. 76/12 (Tarn 88): *Cerberowej trojakiéj pászczeki* — zob. 49/26—29 (II 18, 17—20) i kom. II.

s. 76/13 (Tarn 89): *Dusze nágié* — wyrażenia takiego nie notuje Sl. XVI.

s. 76/14 (Tarn 90): *Piekielne jędze dobrze że ... nie plákály* — *Piekielne jędze* — idzie o Eumenidy, zob. HistAl K2: „Tákowe są boginie twoje, ktore jędze piekielne zowá, ktore sie po śmierci ludzkiej nád grzechy jádowicie mszczá”; *dobrze że ... nie* — 'omal nie', zob. np. RejZwierz 244: *Upierzy sie chłop by paw, dobrze iż nie wzleci*.

s. 76/15—16 (Tarn 91—92): *kámién stał, i kóło, stály rzéczné brody, ... głodny Tántálus záłápil kęs wody* — *kámién, ... kóło, ... rzéczné brody* — aluzja do mąk piekielnych Syzyfa, Iksjona i Tantalá; na podstawie Sl. XVI o Syzyfie możemy wskazać wzmiankę tylko po Kochanowskim, GrabowSet G: „... Kámieniá, ktory pchájąc kólem tacza, Z gory w doł upuszczony ... w gniewie Syzyf wraca”; o Iksjonie zob. kom. I do 50/1 (II 18, 21); o Tantalu zob. BielKron 21: „prosiwszy ich [bogów] ná czéść [= ucztę] uwárzył prze nie syná swojego, áby jedli ... sámemu zá ten uczynek táką pokutę dáli, iż stał w wodzie do gęby, á prágnął, co sie chciał nápić, to sie wodá umykála, tákież jábłká mu ná rozgach wisiály do samej gęby, á láknał, co chciał jábłká gębá dosiáć, to sie mu umkło”; *bród* — 'nurt', w Sl. XVI tylko z Kochanowskiego i po nim, zob. np. WitosILut A4v: *ná brzegách Strymonowej wody Ták piękne swym ... grániem smuci brody*, zob. też KochOdpr C4: *Do przezroczytých Eurotowych Brodów ... ; kęs wody* — zob. np. RejPos 32: *przyjęciemi kęsa chleba á kęsa winá ma używáć ciála i krwi Páńskiej*.

s. 76/17 (Tarn 93): *ubogi* — 'nieszczęsny', zob. 28/25 (I 25, 12) i kom. I.

s. 76/18 (Tarn 94): *mieć ... po swéj myśli bogi* — *mieć kogo po swéj myśli* — 'mieć kogoś sprzyjającego', zob. np. RejJóz H3: *Więc i świadki ... po swéj myśli macie*.

s. 76/20 (Tarn 96): *tym sposobem* — 'na takich warunkach', zob. ModrzBaz 37: *Ále i przed zgrzeszeniem, skoro człowiek był stworzon, tym sposobem był w ráju postanowion, áby ji [= go] rozrabiał á o niem pilność miał*.

s. 76/21 (Tarn 97): *naprzykrsza skála* — *przykry* — 'stromy', zob. np. HistAl K8: *ty gory były ... tak przykrye, iż żaden nie mógł do ich wirzchu wstąpić*.

s. 76/22 (Tarn 98): Jął sobą trwożyć, by mu jáko nie ustálá — *sobą trwożyć* — 'trwożyć się', zob. np. Leop 2. Mach 8/20: *towáryszsze ich jęli sobą trwożyć*, zob. też podobny zwrot 57/10 (Sob 1, 34); *ustac* — 'nie móc iść dalej, zmęczyć się', jak np. BibRadz Mar 8/3: *jesli je opuszczę bez pokármu do domow ich, ustáną ná drodze*, lub BibRadz 2. Reg 17/2: *ábowiem sie sprácowal i ustal*.

s. 76/23 (Tarn 99): Jednym rázem miłość mu baczenie odjęlá — *jednym razem* — 'nagle', zob. np. GórnDworz Dd3v: *tu jednym rázem oná, kiedy sie mily najmniej nádziewal, bez żadnej przyczyny-pocznie mu stronić; odjąć baczenie* — 'odebrać rozsądek', zob. GroicPorz mm: *które [pijaństwo] by było ták wielkie, iżeby człowiekowi rozum á báczność odjęło*.

s. 76/24 (Tarn 100): w tym — 'wtedy', jak w BielKron 123: *Potym Filip nie ták krolową Olimpijadę milował jáko pirwey, á w tym odjechał walczyć*.

s. 77/3 (Tarn 107): Orfeu, nie umiałeś chowác — Orfeu — gr. forma wołacza, zob. też KlonŻal A4: *Już przeminęły z tobą, Orfeu, one czasy; chowác* — 'ochraniać', zob. np. RejZwierc 146v: *Przyjaciela jáko złoto chowaj*.

s. 77/6 (Tarn 110): o ... pokármie i o śnie nie wiedział — zob. zwrot o teźże strukturze RejWiz 116: *iż są w Bożej ręce, Á nie wiedzą o stráchu ni o żadnej męce*.

s. 77/7 (Tarn 111): Troská i plácz serdeczny jego karmie były — *plácz serdeczny* — wyrażenie utarte, zob. np. StryjKron 597: *przypadł mu plácz serdeczny; całość* — zob. An-Prot 18: „Ból ze wzdychaniem — to będą potrawy”, zob. też KochPs 62: „Łzy moją karmia, potrawy plácz wieczny”.

s. 77/8 (Tarn 112): świat mu nie był mily — zob. RejZwierz 23: *W on czas mi był niemil świat*.

s. 77/10 (Tarn 114): Gdyż jednak nic ná ziemi wieczného nie znamy — *gdyż jednak* — 'skoro przecież', zob. WujNT Act 4/16: *Coż uczynimy tym ludziom? Gdyż jednak [quoniam quidem] znaczne znamię przez nie uczynione jest wiadome wszystkim; nic ... wieczného nie znamy — 'wiemy, że nic nie jest wieczne', częsta składnia czasownika znać, zob. np. RejPs 220v: znając Cię prędkiego ku miłosierdziu*.

s. 77/11 (Tarn 115): ustają — 'upadają', zob. np. LeovPrzep C2v: *Pan Bog wszechmogący jákiego mocnego krolá ... już ustawájącej Europie dáć raczy*.

s. 77/12 (Tarn 116): z gruntu upadają — zwrot utarty, zob. np. OrzQuin G3: *upáść z gruntu świecki stan musi*.

s. 77/15 (Tarn 119): gwałtowna ... moc — prawdopodobnie 'bardzo wielka moc', zob. np. BibRadz 1. Mach 4/8: *Nie bojcieź się wielkości ludzi tych, áni się lękajcie gwałtownej mocy ich*.

s. 77/16 (Tarn 120): śmierć niecierpliwa z ziemią porównála — *śmierć niecierpliwa* — nie notowane poza tym w Śl. XVI; *z ziemią porównać* — zwrot utarty, zob. GórnTroas 47: *Tá mogilá hnet z ziemią będzie porównána, częściej z ziemią zrównać*, jak np. BielKron 191v: *gdzie mur Turcy potlukli i z ziemią zrównáli*.

s. 77/17—18 (Tarn 121—122): światłość ... słońcá ... okrąg niebieski — *światłość słońca* — zob. podobne wyrażenie np. SkarŻyw 32: *inna światłość jest słoneczna, inna gwiazd innych; okrąg niebieski* — wyrażenie notowane kilkakrotnie w Śl. XVI, zob. np. Mącz 22b: *Axis — ... koniec á średni punkt okręgu niebieskiego*.

s. 77/19—20 (Tarn 123—124): Zaby sie człowiek mniémał godniejszym ..., Którego ulepiono nie wiem jáko z błotá — *zaby* — 'czyżby', zob. *za bez cząstki by 'czyż'*, np. RejWiz 162v: *Za nam nie lepiej było spráwiedliwie Obchodzić sie ná świecie z káždym ...?; nie wiem jako* — może 'nie dbała, byle jak', zob. 28/28 (I 25, 15) i kom. I; o czło-

wieku jako ulepionym z błota zob. kontynuację frazy biblijnej RejPos 106v: *nędzny człowiecze, któryś jest jako proch á błoto*.

s. 77/21 (Tarn 125): Co niesie przyrodzenie — *niesie* — 'jest zgodne z ...', zob. 1/14 (I 1, 9); *przyrodzenie* — 'natura', zob. np. ModrzBaz 77: *iż tak przyrodzenie sprawiło, że żaden człowiek sam jeden mieszkać nie może*.

s. 77/27 (Tarn 131): w Tarnowskim ... domu — *dom* — 'ród', w Sl. XVI wiele zapisów z nazwiskiem w składni zgody, jak np. OrzRozm Sv: *Prawdziwieś tu wysłowił dom Felsztyński*.

s. 77/28 (Tarn 132): W zachowaniu ... uprzedzić — *zachowanie* — 'szacunek', zob. RejRozpr Kv: *Áno to wielkie kochanie, Kto ma wszędy zachowanie; uprzedzić* — 'przewyższyc', zob. HistAl A7: *uprzedzał każdego w chutkim szermowaniu*.

s. 78/1 (Tarn 133): posługi ... Rzeczypospolitej — zob. np. ComCrac 14v: *chyba żeby poselstwem a posługą Rzeczypospolitej ... zaprozniemi beli*.

s. 78/2 (Tarn 134): Z cnotliwych spraw ... dostał sławy znamięnitęj — *sprawy* — 'czyny', zob. 2/6 (I 1, 26) i kom. I; *dostać sławy* — zwrot często notowany w Sl. XVI, zob. np. Mącz 279c: *Z ksiąg, które popisał, ... wielkiej sławy dostał*, zob. też KochJez A2v: *tak twoi przodkowie Sławy wielkiej dostáli; znamienity* — 'wielki', zob. takie połączenia, jak *znamienita krzywda* (ModrzBaz 82), *znamienita wolność* (ModrzBaz 84v) i in., zob. także StryjWjaz Av: *Ktorzy krolom, ojczyźnie, Rzeczypospolitej Dostáli swym rycerstwem sławy znamięnitęj*.

s. 78/3 (Tarn 135): Był wziętym u wszech ludzi, niósł pierwsze urzędy — *wzięty* — 'znany i poważany', zob. np. SkarŻyw 90: [Jan Chryzostom] *jest wielki i wzięty doktor kościelny*, zob. też KochFr 53: *zá dowcipem swym ... Był wziętym u wszech ludzi; nieść urzędy* — zob. podobny zwrot np. ModrzBaz 24v: *zdála się być słuszna rzecz, áby ją [władzę kościelną] jeden ná sobie niosł*.

s. 78/4 (Tarn 136): według przystojenstwa zachował się — zob. podobny zwrot RejZwierc 4v: *jesli sie nie będzie zachowywał wedle przystojenstwa swego*.

s. 78/5 (Tarn 137): W tej sławie i mniemaniu przyszedł ku starości — *sława i mniemanie* [= 'opinia'] — zob. GórnDworz M6: *żeby jego przyjazd dobra o nim sławá i mniemanie uprzedziło; przyjść ku starości* — zwrot utarty, zob. np. BierEz M4: *Potym przyszedł ku starości, Powątláły jego kości*.

s. 78/6 (Tarn 138): nosił, króm ... przykrości — *nosić* — 'znosić', jak np. *nosić nieprzyjaźń* [ludzka] (ModrzBaz 86), *nosić zelżywość* (Leop Ez 16/52), *nosić teskność* (WisznTr 14) i in.; *przykrość* — 'cierpienie', zob. np. OpecŻyw 149v: *wziął hubkę i napelnił ją octu z żolcią ..., a to uczynił dlá więtsze przykrości*.

s. 78/7—8 (Tarn 139—140): pelen wieku i przystojnej chwały, Sam się prawie położył jako kłos dostały — *pelen wieku* — zob. 13/20 (I 10, 64) i kom. I; *przystojny* — 'zasłużony', zob. połączenia typu *przystojna zapłata* (Leop Esth 16/23), *przystojne skaranie* (Leop 2. Mach 4/38), *przystojna uczciwość* [= szacunek] (WujJudConf 59v) i in.; *kłos dostały* — 'kłos dojrzały', zob. też po Kochanowskim, PudlFr 71: *Tój [= dla niej] sámęj żąc by miano, kiedy kłos dostały*, zob. także KochTr 12: *Kłosie mój jedyny, Jeszcześ mi się był nie zstał*.

s. 78/9 (Tarn 141): plákać ... przygody — składnia *plákać czego* częsta, zob. BierEz G4v: *Śmierci męzowej plákála; przygoda* — 'nieszczęście', zob. 14/11 (I 12, 6).

s. 78/10 (Tarn 142): nie niesie — 'nie powoduje', zob. 5/12 (I 4, 11) i kom. I.

s. 78/12 (Tarn 144): mówiąc — 'mówiącego', imiesłów nieodmienny w funkcji odmiennego, częsty w XVI w., zob. np. KochTr 7: *Á mátce, słyszác żegnánié tak zálościwé ...*

s. 78/14 (Tarn 146): Prózeniem i bojaźni, i wszelkiej nadzieje — *być prózen czego* — ‘nie podlegać czemuś, nie doświadczać’, zob. np. RejPs 133v: *żadny nie jest ... który by miał być prózen śmierci*, zob. też KochPs 10: *Prózen i troski, i niebezpieczności; bojaźń i nadzieja* — szereg kilkakrotnie notowany w Sl. XVI, zob. np. BielSpr 60: *jakoby nie byli między nadzieją a bojaźnią*, zob. też KochFrag 51: *bojaźni prózen jako i nadzieje*.

s. 78/15 (Tarn 147): Przebyłem, jako ma być, niebezpieczne wody — *jako ma być* — ‘jak należy’, zob. np. ReszHoz 121: *zdrowymi potrawkami odchowiwani bywają, aż prawie, jako ma być, do siebie przyjdą*; niebezpieczne wody — morze jako obraz życia częste w tekstach XVI w., zob. podobnie GórnDworz H6: *my w tej łodzi ... , gdzie śmierć sztyruje, płyniem ... po tym niebezpiecznym morzu*, zob. też kom. I do 78/17 (Tarn 149).

s. 78/16 (Tarn 148): srogich wiatrów i złej niepogody — *srogie wiatry* — zob. np. RejPs 24v: *wiatr srogi szumiał od gniewu Twego; zła niepogoda* — wyrażenie, w którym *zła* być może zawiera istotny sens wyróżniający, o czym świadczy jedyne prócz tego użycie w materiałach Sl. XVI, Mącz 443d: *Tempestat ... — Powietrze, niepogoda, zła albo dobra*.

s. 78/17 (Tarn 149): w porcie bezpiecznym — o spokoju po śmierci zob. również RejZwierc 177: *iż plyniesz do ... wiecznie uspokojonego mieścá swojego wiedząc, w jakim sie tu niebezpieczeństwie kołyszysz po tym burzliwym morzu swiátá tego (marg) Port bezpieczny* (—).

s. 78/18 (Tarn 150): Dostałem za doczesny wiecznego żywota — *życiót doczesny i żywóit wieczny* — częste przeciwstawienie w Sl. XVI, zob. np. RejPos 281: *Gdyż śmierci człowieká sprawiedliwego Pismo nie zowie śmierciá jedno zánieniem á przestápieniem z żywóitá doczesnego do żywóitá wiecznego*.

s. 78/19—20 (Tarn 151—152): Nie utrafi mię stárość ni przykré niemocy, Śmierć okrutná náde mną ... nie ma mocy — *przykry* — ‘powodujący cierpienie, trudny do zniesienia’, zob. np. SkarŻyw 207: *myślił, jakoby im naprzykrzejszą i nadłuźszą śmierć zádáł; przykra niemoc* — nie notowane poza tym w Sl. XVI; *śmierć okrutná* — zob. 1/13 (I 1, 8) i kom. I; taki sam obraz raju w KochTr 22: *„Tu troski nie pánują, tu pracéj nie znáją, Tu nieszczęścié, tu mieścá przygody nie máją. Tu choroby nie najdzie, tu nié-máśz stárości, Tu śmierć ... nie ma już wolności”*.

s. 78/21 (Tarn 153): Człowiek ná świecie mieszka jako wywołány — *mieszkać ná świecie* — ‘żyć’, zob. np. LibLeg 7/41: *jesteście wy ná świecie długo mieszkáli, jużéście letniem panem jest ...; wywołány* — ‘wygnany z jakiegoś miejsca wyrokiem sądu lub władcy’, zob. np. SkarŻyw 278: *Gdyby krol ná kogo się rozgniewawszy z ziemié go wygnál, á powinowáci wywołánego ...; calość jest nawiązaniem do Ps 118/19, zob. np. BibRadz: „Jestemci gościem ná ziemi”*; zob. też 78/23—24 (Tarn 155—156) i kom. I; inaczej kom. II.

s. 78/22 (Tarn 154): pewnej ściány — zob. KochSz A3v: *kiedy nájechány Krol nie ma nigdziej uciec pewnej ściány*, poza tym materiały Sl. XVI nie notują przenośni w znaczeniu ‘oparcie’, ani s.v. ściana, ani s.v. mur, ale por. niem. *Schutzwand*.

s. 78/23—24 (Tarn 155—156): W niebie jego ojczyzná; ... Kto tám po tym pielgrzymstwie ... siedzie — o niebie jako właściwej ojczyźnie człowieka i życiu doczesnym jako pielgrzymowaniu (w nawiązaniu do 1. Par 29/15, Ps 118/19, Philipp 3/20, a zwłaszcza Hebr 11/13—16) wielokrotnie w tekstach XVI w., np. OpecŻyw 49: *„by Jego wybráni w tej nędzy tu nie trwáli, ale by sie do ojczyzny niebieskie bráli”*, zob. też RejPs 64v: *„gdy nam przydzie czas wnić do ojczyzny nászej z tego nędznego pielgrzymstwá nászego”*, i wiele in., zob. też 43/25 (II 11, 20) i kom. I; *sieść* — zob. w podobnym kontekście RejZwierc 272v: *po śmierci tám, gdzie są cnotliwi, siędziecie*.

s. 78/25—26 (Tarn 157—158): w tej mierze ... nic na samej chuci, Jesli sie kto do tego ... nie rzuci — *w tej mierze* — ‘jeśli o to chodzi’, zob. np. RejWiz 69v: *O cnej sprawiedliwości ząwżdy rádszej rokuj. Zaż nie widzisz w tej mierze, jáka sprawiedliwość, Kiedy ludzie ząwżdzie táka márna chciwość?*, zob. też 8/22 (I 7, 1); nic na samej chuci — ‘nie wystarcza sama chęć’, por. np. RejKup y6: *Bo wiem, że tu na słowiech nic, Trzeba ich skutkiem [= czynem] podeprzeć; chuć* — ‘chęć’, zob. np. BudNT Iac 3/4: *Oto i okręty ... obracáne bywáją od máluczkiego rudlá, gdziekolwiek chuć styrniká chce; rzucić się do czegoś* — ‘zacząć gorliwie coś robić’, zob. np. SkarŻyw 383: *wnet się rzucił do boskiego poklonu i wyznánia nátury boskiej w Pánu Jezusie; wzgardzić co* — w tymże znaczeniu zob. PaprPan Cc2v: *Ten wzgárdziwszy bogáctwá sławę umilował; prózne myśli* — wyrażenie kilkakrotnie notowane w Sl. XVI, zob. np. FalZioł IV 54b: *Ty kamienie ... smutek i prózne myśli podezrzane odpádzáją; mieć ná wodzy żądze* — zob. podobny zwrot GórNDworz L13: *młody człowiek, który chciwości swe ma ná wodzy á miluje rozumnie, u mnie jest málo nie ánjolem.*

s. 79/1—2 (Tarn 161—162): niewczás podéjmowác, ... krwie ... nie żáłowác — *podejmowác* — ‘znosić, cierpieć’, zob. np. RejPos 106: [Chrystus] *zá cię to wszytko podejmuje, coś ty podejmowác miał*, zob. tenże zwrot RejPosWstaw [41⁴]: *wiele niewczasow á trudności podejmowáli; krwie nie żalowác* — zwrot notowany w Sl. XVI, zob. np. SkarJedn 382: *i krwie byśmy ná to żáłowác nie mieli.*

s. 79/3 (Tarn 163): Tá k do niebá przychodzą — zob. 44/17—18 (II 12, 17—18) oraz 51/12—13 (II 19, 11—12) z kom. II.

s. 79/5 (Tarn 165): folguj zdrowiu swemu — *folgowác* — ‘mieć na względzie’, zob. 75/2 (Tarn 50); *folgowác zdrowiu swemu* — zob. RejKupSekl a2: ... *nie jedno kazać, ale też pisac dla was nie folgując zdrowiu swemu.*

s. 79/7 (Tarn 167): zmárłym kościóm, które chuć twą czują — *zmarle kości* — wyrażenie notowane kilkakrotnie w Sl. XVI, zob. np. RejAp 114v: *upadáli ... cáłując á datájąc chwałę kościám umárłym; chuć* — ‘miłość’, zob. HistLan D4v: *Ktore [dzieci] widząc rodzice, iż im tu z miłości Oddáli zá żywotá wszytki majętności, Á wždy ná taką ich chuć by namniej nie dbáją.*

s. 79/9—10 (Tarn 169—170): jesli o czym myśli, Pátrząc ná szczérą istność Wiekuiśtéj Myśli — *szcery* — ‘prawdziwy’, jak w S. Hozjusza (przekład prawdopodobnie S. Reszki) *Księgi o jasnym a szczyrym Słowie Bożym*, Kraków 1562; *istność* — ‘istota, essentia’, dotyczy Boga, Jego natury, zob. np. KromRozm II r3: *musisz rozumieć wedle istności álbo wedle tych przypadków, ktore z istności niecieleśnej pochodzą, jáko jest moc, władza, zacność, mądrość, dobroć, etc., ktore w bostwie nie są ine od istności, ále sámá istność; Wiekuiśta Myśl* — peryfrazą Boga, zob. BielŻyw 135: *Co to jest Bog? odpisał [jeden z filozofów starożytnych]: nieśmiertelna myśl*, zob. też CzechEp 256: *Bog ... sobie się przypátując rodzi myśl siebie samego, ktora jest obrazem Jego nie znikájącym*, zob. też KochFr 39: *Wieczna Myśli, któraś jest dáléj niż od wieká*, też KochFrag 23: *Gdzie Myśl, która niebem toczy [tj. Bóg]; wyrażenie wiekuiśta myśl = mens aeterna od pism wczesnochrześcijańskich trwa w myśli teologicznej*, zob. kom. II; całość dotyczy prawdopodobnie bezpośredniego poznania Boga w obcowaniu z Nim po śmierci, jak w 1. Cor 13/12: „teraz widzimy przez zwierciádło, pod zasloną, lecz w on czás twarzą w twarz. Teraz znam po części, lecz w on czás poznam jákom jest poznány” (cyt. wg WujNT), zob. kom. II.

s. 79/11 (Tarn 171): zinađ — ‘w inny sposób’, zob. np. ActReg 15: *mialo li by to dluzej trwac, przyszloby nam zinađ radzić.*

s. 79/12 (Tarn 172): Po niepogodnéj zimie piękna wiosná chodzi — o przeplataniu się szczęścia i nieszczęścia zob. KochOdpr Bv/18—22 (116—120), KochFrag 18/6—7 (Pieś 4, 21—22).

Komentarz II

Nowsze omówienie tego epicedium zob. S. Zablocki, s. 199 i nn. Zob. też łac. epicedium J. Kochanowskiego na śmierć Jana Tarnowskiego — El IV 2.

s. 73/6—13 (Tarn 1—8): Kámień ... potájona — wyrażone w dwóch pierwszych zwrotkach zrozumienie dla żalu osieroczonej osoby jest motywem częstym w antycznej twórczości epicedialnej, por. np. Ps.-Mosch. *Epit. Bion.*, *Ov. Am.* III 9, *Stat. Silv.* III 3, *Cons. ad Liv.* 40 (gdzie wzywa się matkę do płaczu nad zmarłym synem). Płacz ma być lekarstwem łagodzącym rozpacz. Motyw ten występuje również w literaturze humanistycznej (por. np. Petr. *S.* 84: *Occhi, piangete*; *S.* 276: *Poi che la vista*).

s. 73/6 (Tarn 1): Kámień ... nie człowiek — zwrot przysłowiowy sięgający epoki starożytnej i występujący w różnych odmianach u autorów klasycznych, por. np. Ter. *Hec.* 214: *quae me omnino lapidem, non hominem putas*. Zamiast *lapis* 'kamień' występuje też synonim *silex* w takich zwrotach, jak: Cic. *Tusc.* III 6, 12: *Non enim silice nati sumus*, gdzie broni się tezy o słuszności afektów, to jest o zgodnym z naturą odczuwaniu bólu; por. też m. in. Tib. I 1, 64: *neque in tenero stat tibi corde silex*; *Ov. Am.* I 11, 9: *Nec sili-cum venae ... in pectore*, a także *Ov. Am.* III 6, 59; *Ov. Met.* VII 33, IX 614; *Ov. Her.* 10, 109 i in.; podobnego zwrotu używa Ps.-Quint. *Decl.* 6, 19 oraz autorzy późniejsi, jak Hier. *Epist.* 66, 1.

s. 73/8—9 (Tarn 3—4): By miał ... cnotliwy — płacz po zmarłym jest częścią utworu epicedialnego, jest to tzw. *comploratio*, por. np. *Cons. ad Liv.* 7—8; *Stat. Silv.* V 5, 58. Por. też Sen. *Ad Marc.* IV 1, *Ad Helv.* I 2, Plin. *Epist.* V 16, 11; Cic. w liście *Att.* XII 28, 2 uważał, że nieczułość na ból jest rzeczą nieludzką: *Maerorem minui, dolorem nec potui nec, si possem, vellem*. Stoicką apatię zwalczał również autor Ps.-Plut. *Cons. ad Apoll.* Ten temat: stosunek do bólu, poruszał też Plut. w piśmie *Cons. ad ux.* 611 D, Sen. *Epist.* 99, 25—29. Cic. zagadnienie to omawiał także w *Tusc.* III 6, 12, aczkolwiek w tym miejscu zajął pozycję zwolennika Stoi, zwalczając pogląd, że mędrzec może ulec bólowi. W literaturze humanistycznej częściej niż nawoływanie do zachowania apatii występuje motyw płaczu po zmarłym, np. Petr. *Ecl.* 11: *Optima maesti Pectoris est medicina palam lugere*. W *Epist. Metr.* I 1: *Ad Barbatum Sulmonensem*, poeta płacze po śmierci króla Roberta Andegaweńskiego twierdząc, że bólu po zmarłym nic nie zdoła wyrwać z jego serca. Podobną postawę można zauważyć m. in. w: Coluccio Salutati — *Epistolario*, III 416—420, Giannozzo Manetti — *Dialogus consolatorius de morte filii*. Warto zauważyć, że Kochanowski (podobnie jak Cic.) reprezentuje oba stanowiska: w pol. utworze na śmierć Tarnowskiego wyraża zrozumienie dla płaczu, natomiast w poświęconym zmarłemu Tarnowskiemu utworze łac., El IV 2, 1, topos ten usuwa: *Non ego te lacrimis, Tarnovi, prosequar ullis*. Rezygnuje więc z *comploratio*.

s. 73/10—13 (Tarn 5—8): Bo by-ć ... potájona — wersy te zawierają przekonanie, że słusznie płacze się po stracie człowieka bliskiego — Cic. w *Tusc.* III 31, 76 przytacza pogląd Chryzypa (i wydaje się, że go nie pochwała), który zaleca zwalczać zakorzenione mniemanie, że boleść po zmarłym jest rodzajem obowiązku: *se officio fungi ... iusto atque debito*. Por. też *Tusc.* III 26, 63, gdzie zostało przytoczone utrwalone ogólnie mniemanie, iż każdy winien oplakiwać śmierć bliskiej sobie osoby: *insitum illud in animis haberemus, omnis bonos interitu suorum quam gravissime maerere oportere*. Także w liście *Att.* XII 14 Cic. ma wątpliwości, czy słuszne jest zwalczanie smutku po zmarłej córce: *idque faciens interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam*.

s. 73/22—74/12 (Tarn 17—32): Lecz jeśli ... zorzá — wersy zawierają pochwałę czynów walecznych zmarłego jako wodza zgodnie z przepisami retorów uwzględniających *condicionis distantia*: *clarus an obscurus, magistratus an privatus* oraz *studia*: *miles, navi-*

Portret hetmana Jana Tarnowskiego
z jego nagrobka w kościele katedralnym w Tarnowie (zm. 1561),
wykonany przez Jana Marię Padovaną w l. 1561—1573,
odnowiony w 1764 r.

Portret syna hetmana, Jana Krzysztofa Tarnowskiego,
z nagrobka w kościele katedralnym w Tarnowie (zm. 1567),
wykonany przez Jana Marię Padovana w l. 1567—1573,
odnowiony w 1764 r.

gator etc. Przy pochwalach wodzów i mężów stanu chwali się czyny: a) w czasie wojny, b) w czasie pokoju lub w porządku odwrotnym (H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, t. I, München 1960, s. 204—205). Kochanowski uwzględnił niektóre z tych zalet.

s. 74/1—2 (Tarn 21—22): Czujnym stróżem ... pieczy — analogiczne pochwały w lac. KochEl IV 2, 80: Res humeris ita erat nixa Polona tuis.

s. 74/3—4 (Tarn 23—24): Jego dzielność ... w pokoju — podobne pochwały w KochEl IV 2, 29—32:

Artibus instructus pacis bellique fuisti
Aeque armis promptus consilioque valens.
Nec fuit usus, ut alterutrum, quo clarior esses,
Vel pacem optares, vel tibi bella dari

s. 74/5—8 (Tarn 25—28): Bił Tátary ... skąził — pochwały czynów wojennych Tarnowskiego por. KochEl IV 2, 47—76 z obszernym opisem jego dokonań wojennych.

s. 74/6 (Tarn 26): W Moskwie — por. KochEl IV 2, 47—48:

Testes Riphaeis deiectae collibus arces,
Qua tot Moschorum milia caesa iacent.

s. 74/7—8 (Tarn 27—28): lud wołoski ... skąził — w El IV 2, 49—76 dał Kochanowski obszerny opis bitwy pod Obertynem, por. w. 49—50:

Nam quis Obertini manantes sanguine campos
Praecipitem Daci praetereatque fugam?

i następane.

s. 74/9—12 (Tarn 29—32): Á nie tylko ... zorzą — o walkach stoczonych przez Tarnowskiego daleko od granic Polski opowiada Kochanowski w El IV 2, 45—46:

Non incerta cano, Libyae mihi litora testes,
Maurorumque potens te duce fusa manus.

s. 74/13—16 (Tarn 33—36): Á ten umysł ... stąwila — równowaga umysłu zmarłego jest zgodna z nakazem Hor. *Carm.* II 3, 1—4:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia

Równowagę ducha Tarnowskiego słąwi teŝ Kochanowski nawiązując do myśli Hor. w El IV 2, 85—86:

Rebus in adversis idem laetisque fuisti,
Pectoris unus erat sorte in utraque tenor.

Kochanowski nawiązywał więc do stoickiej zasady „stałości”: constantia, o której, jeżeli pominiemy prozaiczne traktaty Cic., Sen. i in., mówi jeszcze Hor. w *Carm.* II 10, 13—15:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

Warto przypomnieć, że równowagę ducha jako element w utworze funeralnym uwzględnił już Janicki (Zabłocki, s. 202).

s. 74/17—28 (Tarn 37—48): Za cześć ... przypadnie — wersy zawierają pochwały cnót zmarłego zgodnie z przepisami retorów polecających w utworach pochwalnych zachowywać tzw. porządek według cnót zwykle w takim układzie: roztrpność, umiarkowanie, męstwo, sprawiedliwość, pobożność, szlachetność, wspaniałomyślność. Następnie omawiano czyny, które z tych cnót wynikały. Podstawę pochwał stanowiły tzw. cnoty kardynalne, por. Macr. *Sonn.* I 1, 8: *Sacras immortalium animarum sedes ... locavit indicans quo his perveniendum, vel potius revertendum sit, qui rem publicam cum prudentia, iustitia, fortitudine ac moderatione tractaverint.* Por. też J. Préaux, *Les quatre vertus païennes et chrétiennes. Apothéose et ascension*, [w:] *Hommages à Marcel Renard*, I, Bruxelles 1969, s. 639—657.

s. 74/17—18 (Tarn 37—38): Za cześć ... Ludzkość ... okazać naliszszęj osobie — wersy zawierają topos występujący w antycznych pochwałach wybitnych osób. Wśród katalogu cnót, które się im przypisuje, znajduje się zwykle poczucie ludzkości — ludzkość (łac. *comitas* — por. Mącz 61b). Cnotę tę wychwalają starożytni pisarze, por. m. in. Cic. *Leg.* I 11, 32: *Quae autem natio non comitatem ... diligit?*, a także autorzy pochwał humanistycznych, m. in. Poggio Bracciolini, *Oratio III in funere Nicoli civis Florentini* zawierająca rozdział: *Humanitas eius*.

s. 74/19—20 (Tarn 39—40): Hárda myśl ... stráci — pycha (superbia) według starożytnych prowadziła zwykle do upadku i budziła nienawiść. Liczne przykłady potwierdzające tę prawdę przytacza Cic., por. *Leg.* I 11, 32: *Quae (natio) superbos ... non aspernatur, non odit?* Por. też Cic. *Off.* II 7, 23; II 8, 29, i in.

s. 74/21 (Tarn 41): Sprawiedliwość ... — sprawiedliwość należała także do katalogu cnót kardynalnych, por. Cic. *Off.* I 28, 99; II 9, 33—34; II 12, 42, a także Poggio Bracciolini, *Oratio in funere D. Francisci Cardinalis*, rozdział: *Iustitia eius*; w utworach nowolac. por. Roizjusz, *Historia funebris in obitu divi Sigismundi*, w. 113: *Iustitiae cultor.* Z tą cnotą łączyło się umiłowanie prawdy, por. m. in. Cic. *Off.* II 5, 18.

s. 74/22 (Tarn 42): I nieprzyjacielowi wiarę ... zachował — jako przykład tej cnoty podawano zwykle w pochwałach postępowanie Regulusa, który dotrzymał przysięgi złożonej Kartagińczykom, por. Cic. *Off.* III 26, 99—30, 110.

s. 74/23 (Tarn 43): W przyjaźni raz zácztęj zázwždy trwał státecnie — wierność w przyjaźni należała do motywów *laudatio*, por. m. in. Dantyszek, *In Drevecium epicedium*, w. 22: *fidus amicus erat*, oraz KochEl IV 2, 88: *Sed tibi opes magnae fidus amicus erat.*

s. 74/25—28 (Tarn 45—48): Przy tákich ... przypadnie — tak samo chwali Kochanowski Tarnowskiego w El IV 2, 37—41:

Tu fidus legum interpres atque arbiter aequus,
 Tu circumventis ancora sacra reis,
 De summis regni rebus consultus, ubi ora
 Solvisses et vox auribus hausta tua est,
 Incertum, prudentior an facundior esses.

Dar wymowy sławi też Dantyszek w utworze *In Drevecium epicedium*, w. 10: *Praecoqua et ingenii fuerat cui vena disert.* Część pochwalna utworu *O śmierci Tarnowskiego*, szczególnie wersy 21—48, jest zbudowana podobnie do schematu pochwały, jaki podał Pliniusz w mowie pogrzebowej na cześć Metellusa (mowa ta służyła za wzór do ćwiczeń szkolnych), por. Plin. *Nat.* VII 139: *voluisse enim primarium bellatorem esse, optimum oratorem, fortissimum imperatorem, auspicio suo maximas res geri, maximo honore uti, summa sapientia esse, summum senatorem haberi.* Ten sam schemat zgodnie z przepisami retoryki

zachowują laudationes humanistyczne, m. in. mowy pogrzebowe Poggia Braccioliniego zbudowane według następującego planu: Ortus (mortui); Studium eius; Vitae castitas; Cursus honorum; De constantia; De integritate; Prudentia eius; Iustitia; Fortitudo; Humanitas; Vitae honestas; Occasio mortis; Deploratio.

s. 75/1—4 (Tarn 49—52): Ále śmierć ... wiek złoty — wyrzekanie na śmierć jest zwykłym toposem w utworach funeralnych, por. m. in. Ov. *Am.* III 9, 37—38; topos przejęty został przez literaturę humanistyczną, por. np. A. Krzycki, *Deploratio immaturae mortis Barbarae*, w. 23—25:

Ausa es, o perfida mors, tam clarum attingere corpus
Et tantum violare decus, submittere busto
Spes nostras

Por. także Janicki, *Variae elegiae*, 4, 15—16:

Sed furit aetatem mors importuna per omnem
Et rapit ad caecas obviam quaeque manus.

s. 75/5—7 (Tarn 53—55): Słusznie ... i w nocy — zalecanie płaczu jest jednym z motywów utworów funeralnych tak antycznych (por. m. in. Ov. *Am.* III 9, Stat. *Silu.* III 3), jak i humanistycznych, por. np. S. Chrościeński, *In mortem D. Joannis de ducibus Lithuaniae epicedion* (Lipsiae 1538), w. 39: Omnes ploremus, plorent sacri atque profani ...

s. 75/8—12 (Tarn 56—60): Áżby ... fortunniejszÉ — z motywem słuszności płaczu po zmarłym łączy się zwykle przeświadczenie, że wobec nieodwracalności śmierci płacz jest daremny, por. Sen. *Ad Polyb.* 4, 1: fata ... mutare non possumus, stant dura et inexorabilia. Nemo illa ... fletu ... movet ... facilius enim nos illis dolor iste adiciet, quam illos nobis reducet. Ten sam motyw częsty jest w poezji nowolac., por. np. u A. Trzeciekiego w epigramacie 25, 15: Nil forsán prosunt lacrimae.

s. 75/13—16 (Tarn 61—64): Ná cię ... srogiÉgo — motyw pochwały rodziny zmarłego z apostrofą do jej członków (połączoną z pochwałą) jest częsty w utworach funeralnych, w literaturze starożytnej jest to tzw. laudatio gentis, por. np. *Cons. ad Liv.* w. 473: Est coniunx, tutela hominum. Ó młodym Tarnowskim podobnie jak Kochanowski wspomina w utworze funeralnym *Carmen funebre in obitu Joannis, Comitis Tarnovii* P. Roizjusz, t. I, s. 126 i n. (w. 124 i n.):

ast ut tu patrem, generose Ioannes
Christophore, amissum flevisi ...
Sed iam ploratum satis est, cessare necesse est
Et siccare genas et turgida lumina fletu,
Et versare animis, satus es quo patre, Ioannes
Tarnovi, et tanti studeas praestare parentis
Te similem.

W łac. elegii Kochanowskiego IV 2, 103—104 motyw ten tylko lekko zaakcentowany:

Pone modum lacrimis, fas non est flere beatos,
Ó iuvenis, magnae spes columenque domus

Por. też El II 7, 39—40.

s. 75/17—19 (Tarn 65—67): Próžno ... nie odmieni — motyw pogodzenia się z wolą Bożą (lub wyrokiem losu) częsty jest w utworach funeralnych, np. Prop. IV 11, a także Hor. *Carm.* I 24, 19—20 z charakterystycznym zakończeniem:

Durum: sed levius fit patientia
Quidquid corrigere est nefas.

Motyw ten spotyka się także w *Biblii*, por. m. in. Sap 16/15: tuam manum effugere impossibile est, Is 40/13, Rom 11/33. Występuje też w literaturze nowolac., np. u Krzyckiego, *Deploratio mortis divae Barbarae*, w. 19: Stat lex dira Dei nulla evitabilis arte.

s. 75/20 (Tarn 68): płaczem ruszył i kámieni — zwrot jest nawiązaniem do Cic. *De orat.* I 57, 245: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisses, por. też Ov. *Met.* IX 303—304: moturaque duros Verba queror silices.

s. 75/21—22 (Tarn 69—70): W tym ... do niebá — topos: cnota zmarłego zapewnia mu miejsce w niebie, częsty jest w konsolacyjnej części utworu funeralnego, por. np. Poggio Bracciolini, *In funere D. Francisci Cardinalis Florentini (Opera omnia, s. 261)*: Sed postquam ita visum est illi, cuius consilia aeterna sunt, nos quoque ... consolemur, scientes ipsum in beatorum numero collocatum. Podobne są rozważania Petr., por. m. in. *Familiarium rerum libri, Ad Io. de Columna epistola consolatoria*, s. 182: Si iustitia, si fides, si pietas, si caritas viam sternit ad superos.

s. 75/23—24 (Tarn 71—72): Gdzie między ... nie poczuje — topos apoteozy zmarłego występuje często w antycznym utworze funeralnym, por. m. in. Verg. *Ecl.* 5, 56—57:

Candidus insuetum miratur limen Olympi
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.

Do tego miejsca nawiązał Kochanowski w lac. elegii na śmierć Tarnowskiego IV 2, 13—16 (Sinko):

Tu nunc heroas inter, quos prisca tulerunt
Saecula, caelesti vesceris ambrosia
Sub pedibusque vides terras pontumque sonantem
Aureaque aethereo sidera sparsa polo.

Podobnie w wierszu Kallimacha *Ad Augustum Cardinalem Mantuanum in funere sororis do brata kardynała skierowane* są słowa (w. 168—169):

remeabis ad astra
Unde datus terris et parte nitebis ab omni

s. 75/25—28 (Tarn 73—76): Śmiertelné ... miała — podobna wypowiedź znajduje się w utworze Dantyszka *In Drevecium epicedium*, w. 41—42:

Umbra fugit, nisi fama manet, quam candida virtus
Efficit, ardentem non timet illa rogos

Jest to topos typowo antyczny i renesansowy, wyrażający przekonanie, że sława jest wartością trwałą, nie podlegającą działaniu śmierci. Wprowadził go Kochanowski w EI IV 2, 17—18:

Gloria, quae virtute tibi est quaesita perennis,
Contempta volitat morte per ora virum

s. 76/1—4 (Tarn 77—80): Ták o nim ... nie zbodło — nawiązując w tych wersach do stoickiej zasady stałości (constantia) Kochanowski bliski jest wypowiedzi Hor. *Carm.* II 10, 13—15:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus

s. 76/5—8 (Tarn 81—84): Żywotá ... odłożyć — motyw powszechnego prawa śmierci jest toposem w literaturze funeralnej tak antyku, jak czasów późniejszych, zob.

E. R. Curtius, s. 90 i n. Wiele przykładów podaje też H. Savon, *La première oraison funèbre de S. Ambroise (De excessu fratris)*, „Revue des Études Latines” LVIII, 1980, s. 370—402, tamże bogata bibliografia przedmiotu.

s. 76/9—77/7 (Tarn 85—111): Czego nie czynił ... karmie były — wersy stanowią ekskurs zawierający opowieść o Orfeuszu i Eurydyce opartą na *Ov. Met. X* 1—77 oraz na *Verg. Georg. IV* 454—527. Opowieść ta ma być rodzajem exemplum ilustrującego znany topos o nieuchronności śmierci. Mit o Orfeuszu stanowi popularny motyw w literaturze antycznej i czasów późniejszych, zwłaszcza doby renesansu (o roli tego mitu w kulturze renesansowej zob. J. Pelc, *Orfeusz pisarzy renesansowych*, „Pamiętnik Literacki” LXX, 1979, z. 1). Analizę ekskursu przeprowadził Zabłocki, s. 212—214.

s. 76/11 (Tarn 87): Szedł ... do piekła — nawiązanie do *Ov. Met. X* 12—13:

Vates, ne non temptaret et umbras
Ad Stygia Taenaria est ausus descendere porta.

s. 76/11 (Tarn 87): noc ná wieki — tak najczęściej opisywali poeci świat podziemny, por. np. *Verg. Aen. VI* 134—135: nigra ... Tartara, *VI* 272: rebus nox abstulit atra colorem.

s. 76/12 (Tarn 88): Cerberowej trojakięj pászczeki — takie samo określenie u *Verg. Georg. IV* 483: tenuit ... tria Cerberus ora. Por. też *Ov. Met. X* 20—22:

non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi nec uti villosa colubris
Terna Medusaei vincirem guttura monstri

W w. 76/11—12 (Tarn 87—88) Kochanowski parafrazuje wskazane miejsce z *Ov.*, dramatyczną wypowiedź Orfeusza zastępując ciągłą relacją.

s. 76/13—16 (Tarn 89—92): Dusze nágié ... kęs wody — parafraza *Ov. Met. X* 40—44:

Talia dicentem nervosque ad verba moventem
Exsanguis flebant animae: nec Tantalus undam
Captavit refugam stupuitque Ixionis orbis

...

inque tuo sedisti, Sisyphes, saxo.

s. 76/17—20 (Tarn 93—96): Owa ták ... Persefoná — wersy odpowiadają (ze względu na treść, lecz nie na dobór słów) *Ov. Met. X* 46—47:

nec regia coniunx
Sustinet oranti nec, qui regit ima, negare.

s. 76/21—22 (Tarn 97—98): Á gdy już ... nie ustála — wersy odpowiadają opowiadaniu *Ov. Met. X* 48—52:

Eurydycenque vocant. Umbras erat illa recentes
Inter et incessit passu de vulnere tardo.
Hanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus,
Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas
Exierit valles, aut irrita dona futura.

s. 76/23—26 (Tarn 99—102): Jednym rázem ... prze Bogá — wersy odpowiadają opowiadaniu *Ov. Met. X*, 55—57:

Nec procul afuerunt telluris margine summae:
Hic, ne deficeret, metuens avidusque videndi
Flexit amans oculos; et protinus illa relapsa est.

s. 76/25—28 (Tarn 101—104): Więc dopióro ... słowá — wersy te stanowią połączenie opowiadania z Verg. *Georg.* i *Ov. Met.*

Więc dopióro chce gónić — streszczenie *Ov. Met.* X 58: *Bracchiaque intendens prendique et prendere certans.*

s. 76/25—27 (Tarn 101—103): á oná ... białagłowá — tekst Kochanowskiego zbliżony do opowiadania Verg. *Georg.* IV 494—495:

Illa „quis et me”, inquit, „miseram et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor?

s. 76/28 (Tarn 104): Ostatnięgo nieborak nie dosłyszał słowá — por. *Ov. Met.* X 62—63:

Supremumque „vale”, quod iam vix auribus ille
Acciperet

Por. też Verg. *Georg.* IV 500—502:

neque illum
Prensantem nequiquam umbras et multa volentem
Dicere praeterea vidit.

s. 77/1—2 (Tarn 105—106): I chciał ... drogi — por. *Ov. Met.* X 72—73:

Orantem frustra que iterum transire volentem
Portitor arcuerat.

Można te wersy zestawić również z Verg. *Georg.* IV 502—503:

nec portitor Orci
Amplius obiectam passus transire paludem.

s. 77/5—8 (Tarn 109—112): Cály tydzień ... nie był miły — opis rozpaczy Orfeusza odpowiada *Ov. Met.* X 73—74:

septem tamen ille diebus
Squalidus in ripa Cereris sine munere sedit.

Troská i pláč serdeczny jego karmie były — por. *Ov. Met.* X 75: *Cura dolorque animi lacrimaeque alimenta fuere.*

s. 77/10—11 (Tarn 114—115): Gdyż jednák ... ustájá — odwołanie do powszechnego prawa śmierci jest częstym toposem konsolacyjnym, zob. Curtius, s. 90; zob. też D. Sicard, *La liturgie de la mort dans l'Eglise latine*, Münster 1979, s. 137.

s. 77/12—16 (Tarn 116—120): Á známienité ... porównála — odwoływanie się do nietrwałości świata, upadku wspaniałych państw i grodów jako motyw konsolacyjny pojawia się w liście Serwiusza Sulpicjusza Rufusa pocieszającego Cycerona po śmierci córki, Cic. *Fam.* IV 5, 4: *Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit ... si forte eadem res tibi dolorem minuere possit. ... Post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeus, sinistra Corinthus: quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent.* Motyw ten występuje u Petr., np. *Africa*, II 301 zawiera rozważania o czasie, który doprowadzi do upadku nawet Rzym. Podobne myśli por. KochEl III 4, 53—58:

Illa deum sedes, orbis caput, aurea Roma,
Vix retinet nomen semisepulta suum

...
 Quod fatum Romam quoque contigit, ut neque regna,
 Urbesque extrema morte vacare scias.

s. 77/18—19 (Tarn 122—123): I ten okrąg ... żywota — wersy te mogą być nawiązaniem do wykładu kosmologii Lucr. V 235—415, por. sformułowanie zawarte w V 373—375:

Haut igitur leti praeclusa est ianua caelo
 Nec soli terraeque neque altis aequoris undis
 Sed patet immani et vasto respectat hiatus.

s. 77/21—22 (Tarn 125—126): Co niesie ... rodzi — przypomnienie o śmiertelności człowieka jest motywem konsolacyjnym w literaturze tak antycznej, jak i epok późniejszych. Por. Curtius, rozdział: *Topik der Trostrede*. Pojawia się ten motyw np. u Hor., m.in. *Carm.* I 24, I 28, II 3, u Ov. *Met.* X 32—35, *Stat. Silv.* II 1, 218—219. Miejsca z autorów starożytnych rozważających problem nieuniknionej śmierci każdego człowieka zebrał Erasmus *Adag.* III 9, 12: *Mors omnibus distributa*. Często nad kruchością życia ludzkiego i czekającą po śmierci szczęśliwością zastanawia się Petr., m.in. w *Epist. Metr.* I 12: *Roberto regi Siculo* (nic nie przeszkodzi śmierci), II 15: *In mortem Io. de Colonna* (śmierć jest radością i wybawieniem).

s. 77/23—24 (Tarn 127—128): Á jeśli ... zasłużyła — wersy nawiązują do tzw. *opportunitas mortis*, jest to częsty topos w konsolacji. Podobna wypowiedź u Cic. *Tusc.* I 45, 109, gdzie Cic. stwierdza, że korzystnie jest umrzeć po dobrze wypełnionych obowiązkach.

s. 77/27—78/6 (Tarn 131—138): Urodził się ... przykrości — wersy zawierają typowe dla konsolacji wspomnienia o życiu zmarłego od urodzin do śmierci, por. np. Poggio Bracciolini, *Oratio in funere D. Francisci Cardinalis (Opera omnia, s. 252—261)*, gdzie omówiono kolejno: *ortus, studium, cursus honorum, occasio mortis*.

s. 78/7—8 (Tarn 139—140): Ná koniec ... kłos dostały — porównania umierającego późno starca do dojrzałego kłosa rzadkie w literaturze antycznej, najczęściej występuje porównanie do dojrzałego owocu, por. Cic. *Cato* 19, 71: *poma ex arboribus ... si matura et cocta, decidunt*. Zob. jednak Cic. *Tusc.* III 25, 59: *tum vita omnibus metenda, ut fruges* 'życie każdego musi być skoszone jak dojrzałe zboże'. Fragment z tragedii Eurypidesa jest przekładem pióra Cicerona.

s. 78/9—10 (Tarn 141—142): Á tak możesz ... szkody — nawoływanie do wstrzymania łez po zmarłym, który przez śmierć nie poniósł żadnej straty, jest zwykłym toposem konsolacyjnym. Podobnie zwraca się Petr. w *Ad Philippum Cavallicensem episcopum suorum mortes aequo animo ferendas (Epist. Fam.* II 1, s. 55): *Si fata recognoscas non solum non lugebis, sed fortassis etiam gaudebis extinctum*. Również Kochanowski wprowadza ten motyw w elegiach łac., por. m.in. *El* IV 2, 103: *pone modum lacrimis, fas non est flere beatos*; podobnie *El* IV 2, 131: *Hunc tu flere cave atque animo omnem absterge dolorem*.

s. 78/11—12 (Tarn 143—144): Á kiedyby ... usłyszeli — podobną sytuację wprowadził Kochanowski w *El* IV 2, 132: *Hoc tibi, si fas sit, dicat et ipse pater*. Motyw pojawienia się (niekiedy we śnie) ducha zmarłej osoby występuje często w antycznej twórczości epicedialnej w części konsolacyjnej utworu, por. np.: *Prop.* IV 7, IV 11; *Stat. Silv.* III 3, V 1, V 3, V 5; *Cons. ad Liv.* 447—468. (Inne jeszcze miejsca podał dokładnie S. Zabłocki w: *Antyczne epicedium i elegia żałobna. Geneza i rozwój*, Wrocław 1965). Motyw ten zostaje również przejęty przez literaturę późniejszą. Częsty jest np. u Petr., np. *S.* 285, 359: *Triumphus mortis*. Przemowę zmarłego syna do oplakującego go ojca wprowadził Erazm w szkol-

nej deklamacji (przeznaczonej do nauki stylu): *Declamatio de morte filii*. U Kochanowskiego por. przede wszystkim Tren XIX. Motyw ten wprowadzono także i do konsolacji prozaicznych, zob. Cic. *Somm. Scip.*

s. 78/13 (Tarn 145): Synu, nie wiem, przecz płaczesz — z podobnym zapytaniem zwrócił się do Liwii zmarły jej syn Drusus, *Cons. ad Liv.* 467: Et cuiquam miserandus ero? Iam comprime fletus.

s. 78/13—24 (Tarn 145—156): Mnie się dobrze dzieje ... siedzie — w części konsolacyjnej utworu żalobnego znajdował się zazwyczaj krótki obrazek przedstawiający szczęśliwe życie zmarłego w Elizjum, por. np. Tib. I 3; Ov. *Am.* II 6, III 9; Stat. *Silv.* II 1, II 6, V 1, V 3. Jest to topos konsolacyjny częsty zarówno w literaturze antycznej, jak i w chrześcijańskiej. Częsty jest w literaturze humanistycznej, np. Petr. *Epist. Metr.* I 1: *Ad Barbatum Sulmonensem*, gdzie oplakuje poeta śmierć króla Roberta Andegawęńskiego, lecz twierdzi, że powrócił on „do nieba — swojej ojczyzny”. W starożytnej literaturze konsolacyjnej zwykle łączono dwa elementy: ukazywano nędzę ludzkiego żywota i przedstawiano tezę o nieśmiertelności duszy. Duży wpływ na wprowadzenie takiej kompozycji w utworach humanistycznych miało szczególnie rozpowszechnianie się (kilka tłumaczeń lac.) utworu Ps.-Platona *Ax.*, gdzie przedstawiono cierpienia spadające na człowieka na ziemi (366D—369D) i jego przyszłą szczęśliwość po śmierci (370A—372A). Rozważania te odnajdywano także w dziełach Cic., por. *Somm. Scip.*, *Tusc.* I 12, 28, *Nat. deor.* II 62, *Leg.* II 8, 19, oraz w wydanych przez Sigoniusa i Nideckiego *Fragmentach: Consolatio, De gloria*.

s. 78/14 (Tarn 146): Próżeniem ... nadzieje — zwrot ten przypomina sformułowanie Janickiego z epigramatu 75: Spe vacuus vacuusque metu.

s. 78/15—17 (Tarn 147—149): Przebyłem ... bez kłopotá — porównanie życia do żeglugi na wzburzonym morzu, a śmierci do bezpiecznego portu występuje jako topos w literaturze tak antycznej, jak i późniejszego okresu (por. w: Smith, *Studies in the Language and Style*, Amsterdam 1971, s. 172 i in.). Szczególnie często jest stosowany w utworach filozoficznych (np. Cic. *Tusc.* I 49, 119). Motyw ten został wprowadzony także do Ps.-Cic. *Cons.*, cap. 7: Exitum videlicet vitae, ut miseriarum finem et quietis portum probabant. Przejął go również Petr., por. np. *Epist. Fam.* IV 6: ab huius vitae tempestatibus ad quietis portum et feliciora regna translatus est; por. też Petr. *S.* 132, 290, 365 i in. Często jest też nawiązywanie do słynnego powiedzenia Sen. *Epist.* 19, 2: in freto viximus, moriamur in portu. Podobnie wyraża się Kochanowski w lac. elegii na śmierć Tarnowskiego, El IV 2, 9—10:

Felix, qui scopulos evaseris aequoris huius
Incolumi portum contigerisque rate

oraz El IV 2, 129—130:

Curarum oblitus, ceu cum maria omnia circum
Emensus portum denique nauta tenet.

s. 78/18—20 (Tarn 150—152): Dostałem ... mocy — wersy nawiązują do jednej z tradycyjnych części antycznej i nowolac. konsolacji; dowodzi się w niej, że umierając człowiek nie ponosi straty, lecz zyskuje, albowiem życie przynosi więcej smutków niż radości. Podobne wywody por. np. Stat. *Silv.* II 1, 200 i n.; Sen. *Ad Marc.*, *Ad Helv.*, *Epist.* 63, Cic. *Fam.* IV 5 oraz bardzo obszerne rozważania w Ps.-Cic. *Cons.*, cap. 3—6. Rozważania te powtórzono za Ps.-Plat. *Ax.* Myśl o nieśmiertelności duszy i o szczęściu, które spotyka człowieka po śmierci, jest jedną z zasad eschatologii chrześcijańskiej. Była też ona jedną z zasad niektórych starożytnych szkół filozoficznych. Myśl o szczęśliwym życiu po

śmierci stała się toposem konsolacyjnym w epicedialnych utworach antycznych, por. np. Stat. *Silv.* II 6; V l. Rozważania te częste u Petr., por. np. *Epist. Fam.* IV 6, *Epist. Sen.* X 4, XIV 1, *Ecl.* 11, zob. też Boccaccio, *Ecl.* 14. Podobnie cieszy się wiecznym życiem wśród niebian Tarnowski w *El* IV 2, 13—16:

Tu nunc heroas inter, quos prisca tulerunt
 Saecula, caelesti vesceris ambrosia
 Sub pedibusque vides terras pontumque sonantem
 Aureaque aethereo sidera sparsa polo.

Por. też Koch*El* IV 2, 93—94, 113—114, 127—128.

s. 78/18 (Tarn 150): Dostałem za doczesny wiecznego żywota — wers jakby nawiązuje do zdania z Cic. *Cons. fr.* 9 (Lact. *Inst.* III 19, 13): hanc esse mortem quam nos vitam putemus, illam vitam quam nos pro morte timeamus.

s. 78/19—20 (Tarn 151—152): Nie utrafi ... mocy — charakterystyka miejsca szczęśliwego, w którym po śmierci przebywa Tarnowski, stanowi przeciwieństwo Wergiliuszowego opisu piekła (*Aen.* VI 274—278): stárość — tristis ... Senectus; przykré niemocy — pallentes ... Morbi; Śmierć okrutna — Letumque Labosque. Podobnie o szczęśliwym miejscu pobytu zmarłego Jana Tarnowskiego mówi Kochanowski w *El* IV 2, 3—8:

Vivis enim vere, mortali carcere liber
 Sublimemque habitans aetheris arce domum,
 Quae nulli est hiemi, nullisque obnoxia nimbis,
 Sed lucem aeternam nescia noctis habet.
 Hic labor et curae insomnes, hic aegra senectus,
 Hic morbi vigent sollicitusque timor.

s. 78/21—24 (Tarn 153—156): Człowiek ... siędzie — Kochanowski nawiązuje tu do rozpowszechnionego w literaturze antycznej, a następnie w literaturze późniejszych epok toposu: życie człowieka to pielgrzymowanie po ziemi, a ziemia stanowi tylko chwilową gospodę w drodze do lepszego życia po ziemskiej śmierci (por. artykuł S. Grzeszczuka *Wszyscy w niepewnej gospodzie mieszkamy*, „Pamiętnik Literacki” LXX, 1979, z. 1).

s. 78/21 (Tarn 153): jáko wywołány — zwrot ten może być nawiązaniem do Cic. *Tusc.* I 30, 74: a deo evocatus (gdzie Cic. nawiązuje do Platona). Podobne refleksje i w literaturze późniejszej, np. u Petr., por. *Triumphus mortis*, II 59.

s. 78/23—24 (Tarn 155—156): W niebie ... siędzie — myśl ta przypomina rozważania Cic. *Tusc.* I 17, 40—41, gdzie mowa o dążeniu duchowego pierwiastka człowieka ku niebu. Podobne myśli częste w twórczości Petr., m. in. w *Triumphus mortis*, II 35; nazywanie życia „pielgrzymstwem” zostało zapożyczzone od Platona za pośrednictwem Cic., por. *Tusc.* I 12, 127: mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem commutationemque vitae, quae in claris viris et feminis dux in caelum solet esse. Te same argumenty przytaczał Cic. w *Cons.*, por. fr. 11 (Lact. *Inst.* I 15, 16): Cum vero, inquit, et mares et feminas complures ex hominibus in deorum numero esse videamus ... Quod quidem faciam teque omnium optimam doctissimamque adprobantibus deis immortalibus ipsis in eorum coetu locatam ad opinionem omnium mortalium consecrabo.

s. 78/25—79/4 (Tarn 157—164): Ále w téj mierze ... siły — myśl, że dusze najlepsze dostają się do nieba, jest Platónska (*Phaed.* 107 D, 108 A—C). Podejmuje ją Cic. w epilogu *Hort.* fr. 97: in philosophia viventibus magna spes est, ... sic existimandum est, quo magis

hi fuerint semper in suo cursu, id est in ratione et investigandi cupiditate, et quo minus se admiscuerint atque implicuerint hominum vitiiis et erroribus, hoc iis faciliorem adsensum et reditum in caelum fore. O ubóstwieniu wybitnych ludzi po śmierci (szczególnie tych, którzy dobrze zasłużyli się swej ojczyźnie) mówił jeszcze Cic. wielokrotnie, por. np. *Somn. Scip.*, *Nat. deor.* II 24, 62, *Leg.* II 8, 19, *Glor.* fr. 14. Warto tu przytoczyć z *Cons.* fr. 12: *Castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos leni quodam et facili lapsu ad deos, id est ad naturam sui similem pervolare.* Ten fragment z *Cons.* wykazuje podobieństwo do opowiadania w Plat. *Phaed.* (107D—115A) o karze lub nagrodzie duszy po śmierci oraz w Cic. *Somn. Scip.* 3, 13 do słów Scypiona, którymi zachęca, tak jak Tarnowski, syna do pracy dla ojczyzny: *Sic habeto omnibus, qui patriam conservaverint, adiuerint, auxerint, certum esse in caelo ac definitum locum.* Por. też Macr. *Somn.* II 17, 1—4: *Hanc tu exerce optimis in rebus, sunt autem optima curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit.*

s. 79/9—10 (Tarn 169—170): Tá jest myśl ... Myśli — nawiązanie do rozważań o życiu pozagrobowym w duchu filozofii nowoplatonńskiej rozpowszechnionej w XVI w. dzięki dziełom: Macrobius — *Commentariorum in Somnium Scipionis libri II* (od 1500 do 1574 r. ok. 25 edycji), Mercurius Trismegistos — *Pimander* w przekładzie Jac. Ficina (od pierwszej edycji drukowanej w 1471 r. do 1554 ok. 15 wydań), opatrzonym następnie komentarzem profesora teologii i filozofii w Krakowie Hannibala Rosseliego (Rossettiego); rozpoczęty w 1570 r. komentarz wydał on w oficynie Łazarzowej w kolejnych tomach I—VI, Kraków 1584—1590. O szczęściu duszy płynącym ze zrozumienia wszechrzeczy mówi też m.in. Cic. *Tusc.* I 19, 43—47, por. zwłaszcza I 19, 44: *totosque nos in contemplandis rebus perspicendisque ponemus.* Wyrażenie *Wiekuista Myśl* można rozumieć jako Istotę Najwyższą (u platoników: *Mens divina*, por. m.in. Macr. *Somn.* I 8, 10: *quae in ipsa divina mente consistunt quam diximus noun vocari*). Może to też być nawiązanie do prawdy chrześcijańskiej o tzw. *visio beatifica*, to jest o oglądaniu pośmiertnym Boga zapewniającym pełnię szczęścia; zob. kom. I.

Pamiętka Janowi Baptyście, hrabi na Tęczynie

Komentarz I

Pierwodruk osobny w drukarni C. Bazylika, Brześć Litewski 1570, następny przekaz w *PapHerby* 23—28.

Przypuszczenie odnotowane w WP, że *Pamiętka* powstała w 1562 r. po 4 października, nie da się utrzymać wobec daty śmierci Jana Baptysty Tęczyńskiego (grudzień 1563).

s. 79/14: *Pamiętká* — ‘pamięć, wspomnienie’, zob. np. *RejPos* 323: *iż z wiatrem pospołu ma przeminąć pamiętká twojá*; może też znaczyć ‘tekst przywołujący pamięć o kimś’, zob. np. *Leop Iob* 8/8: *pilnie sobie rozczytaj pamiętkę ojców twoich*, zob. także *KochTr* 13: *tę nieszczesną pamiętkę wydróźcie.*

s. 79/15: *cnotámi* hojnie obdárzonému — *cnotami obdarzony* — wyrażenie notowane w *Sl.* XVI, np. *Mącz* 155b: *zacny á niepospolity pan, który wielkiemi cnotámi jest obdarzón; hojnie obdarzony* — kilkakrotnie w *Sl.* XVI, np. *RejWiz* 129: *Ktora [dusza] iż jest ... rozumem i cnotą hojnie obdarzona ...*

s. 79/15—18: Janowi Baptyście, hrabi na Tęczynie, belskiemu wojewodzie i lubelskiemu stároście — Jan Baptysta Tęczyński (ok. 1540—1563), syn Stanisława, kasztelana lwowskiego, następnie wojewody sandomierskiego, a wreszcie

wojewody krakowskiego (od 1556) oraz Anny z Boguszów-Bohotynowiczów z Głowiczyna, podskarbianki litewskiej. Tytuł hrabiowski otrzymała rodzina Tęczyńskich od cesarza Karola V listem datowanym w Spirze 30 IX 1527, na ręce ówczesnego wojewody krakowskiego Andrzeja, syna Zbigniewa, stryjecznego dziada Jana Baptisty. Przywilej ten obejmował również pozostałych męskich przedstawicieli rodu. Starostą lubelskim był Tęczyński już od początku 1561 r. Senatorską godność wojewody bełskiego uzyskał w r. 1562. Dziejom jego poświęcona jest też KochEl III 4.

s. 79/20—80/1 (Pam 2—3): kwąpiona I niespodziewana śmierć — *kwapiony* — ‘przedwczesny’, w tym znaczeniu nie notowane poza tym w Sl. XVI, brak tam również innego użycia wyrażenia *kwąpiona śmierć*; *niespodziewana śmierć* — prócz tego w Sl. XVI jeszcze dwukrotnie, zob. np. ActReg 159: *niespodziewana śmierć nieboszczyka krola*.

s. 80/2 (Pam 4): ląmentem i płaczem wszystko nąpełniłá — *lament i płacz* — szereg notowany w Sl. XVI, zob. np. BiałKaz C3v: *nie událá się do płáczu áni ląmentu; nąpełnić ląmentem i płaczem* — zob. bliskie Leop 3. Mach 4/3: *które drogi ich żálu, płáczu á ląmentu nie było pełne?*

s. 80/3—4 (Pam 5—6): twym kóściam grób zacny budowác I twarz ... w miedzi láć, i w mármórze kowác — *kości* w znaczeniu ‘zwłoki’ bardzo częste, zob. np. SkarŻyw 567: *wyjęte są zacne kóści z niezacnego grobu*; *zacny* — ‘godny wysokiej oceny’, jak np. RejZwierc A2v: *jąkom widział ná jednym zacnym domie ty wirszyki nąpisáne*, zob. też SkarŻyw 357: *męczenniká zacnym i drogim grobem uczcił*; zwrotów *w miedzi láć* i *w marmurze kowác* Sl. XVI poza tym nie notuje. Słowa o przyszłym nagrobku mogą się wiązać ze stylem nagrobków Tęczyńskich, zob. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce VIII, 9, Warszawa 1961, s. 20, gdzie też o przebudowie nagrobków Tęczyńskich w kościele parafialnym w Kraśniku i o nagrobku dziada J. B. Tęczyńskiego; może też to być aluzja do odlanego współcześnie medalu na cześć Cecylii Wazówny i J. B. Tęczyńskiego, mającego po jednej stronie portret szwedzkiej królowny, po drugiej — J. B. Tęczyńskiego, zob. A. Szyszko-Bohusz, *Trzy kóścioły halowe: Olkusz — Kraśnik — Kleczków*, Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce IX, z. 1—2, Kraków 1913, s. 131—168 oraz także M. Gumowski, *Aneks III*, s. 261—263; zob. też Jensen, s. 208—210.

s. 80/5—6 (Pam 7—8): miejsce będą miály Rymy moje; ná lásce bogiń, áby trwály — *miejsce mieć* — ‘trwać, być’, częste w tym znaczeniu, zob. np. GórnDworz L16v: *piękność wszędzie tám ma miejsce, gdzie ma być co dobrego*; *ná lásce bogiń, áby trwály* — ‘od laski bogiń zależy, aby trwały’; *na lásce czyjey* — zob. np. UstPraw B2: *gwałtowniká gárdło ná nászej [króla] lásce*.

s. 80/7 (Pam 9): Wiódlés swój ród wysoki z domu Tęczyńskięgo — *wieść ród* — zwrot utarty, zob. np. BiałKaz I2: *że oni wielcy monarchowie, Kárzel i Ferdynánd ... z tego domu mátki krolowej Bony mácierzyński rod swój wiedli; ród wysoki* — wyrażenie nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI, zob. wyrażenia bliskie, np. *wysokie urodzenie* (BierEz K2), *dom wysoki* (KlerPow 9), *wysoki stan* (ModrzBaz 1v); składnia z *domu Tęczyńskięgo* — zob. 77/27 (Tarn 131). Tęczyńscy należeli do najświetniejszych i najstarszych rodów małopolskich. Wywodzili się z domu Toporczyków (herb Topór, zawołanie Starża). Paprocki wspomina o tradycji rodowej Toporczyków: „Bo ci Toporowie ... mieli Kronikę spraw swoich od początku práwie Polski ...” (s. 15), sięgano więc w niej do mitycznego protoplasty, należącego do drużyny Lecha lub do jednego z dwunastu wojewodów, sprawujących rządy po śmierci Lecha; wliczano do niej także m.in. Sieciecha oraz Walcera hrabię z Tyńca (*ibid.*, s. 8—11). Właściwym założycielem rodu Tęczyńskich miał być Andrzej z Morawicy, syn Nawoja, kasztelan krakowski, który założył w 1319 r. osadę Tęczyn koło Krakowa. Nawiązując do współczesnych dyskusji historyków o dacie przybycia Lecha — Tę-

czyńscy obchodzili w latach sześćdziesiątych 1000 lat istnienia swego rodu. Tak właśnie — zapewne na podstawie relacji Jana Tęczyńskiego, młodego stryja Jana Baptysty, przebywającego na dworze cesarskim — wysławiał jego ród przywilej cesarza Ferdynanda, wydany w Wiedniu 11 kwietnia 1561 r.: „Nam quod attinet ad vetustatem et splendorem Familiae tuae, accepimus fide digna relatione Comitum in Tenczin, ex Antiquissima et caelebri Topororum Familia, quae ante mille annos in regno Poloniae originem habuerit, atque hodie etiam floret, descendisse, et Tencenii nomen ab Arce quadam, quam etiam nunc possident, Tenczin, vocata, ... sane cum rebus domi forisque praeclare gestis, magnisque in R.P. maeritis admodum Nobilem, tum praecipue ac semper laude apud nos ornatam extitisse ...” (s. 29). Toteż Paprocki herb ten kładzie — jako najstarszy (na co miało wskazywać zawołanie Starża) — na początku herbów polskich.

s. 80/10 (Pam 12): domá i w polu godni — *doma* — może w sensie ‘w służbie cywilnej’; w tym znaczeniu nie notowane poza tym miejscem w Sl. XVI; znaczenie stanowiące podstawę do tego użycia ‘w ojczyźnie, wewnątrz kraju’ zob. Sl. XVI s.v., znac. 2; w *polu* — ‘na wojnie’, częste, zob. np. ModrzBaz 30v: *Hetmánów jest urząd, áby ojczyzny od nieprzyjaciela w polu bronili*; szereg bliski *doma i w polu* zob. np. ModrzBaz [41]: *ábo ná rycerskim chlebie, ábo domá; godny* — ‘wysoko oceniany’, jak np. OrzRozm P3: *ze dzielność godnego w Rzeczypospolitej człowieka czyni, á nie rod.*

s. 80/11 (Pam 13): Pómnia to pruskie polá — to — w druku tu, poprawiono rozumiejąc ten wers jako nawiązujący do zasług Tęczyńskich z poprzedniego wersu; poprawka wprowadzona przez Brücknera, potrzebę poprawki sygnalizowało już WP; pruskie polá — pod Grunwaldem walczył Jędrzej Tęczyński, podstoli krakowski (1408—1411), kasztelan wojnicki (1412). W wyprawie grunwaldzkiej wziął udział z własną chorągwią, zob. A. Szyszko-Bohusz, s. 237—238 (*Objaśnienia do tablicy genealogicznej domu Tęczyńskich*). Natomiast inni Tęczyńscy uczestniczyli w późniejszej wojnie pruskiej, jak np. w r. 1454 Jan, wojewoda (a później kasztelan) krakowski, prapradziad Jana Baptysty, oraz jego brat Andrzej de Rabsztyn, starosta chełmiński od 1455 r., w latach 1454—1457 walczący w Prusach, zob. *op. cit.*, s. 238 i 239.

s. 80/11—13 (Pam 13—15): nieszcześnie Wárná, gdzie nieśmiertelnej chwały cnota chciwa Nie tak ostrożnie jáko śmieie sie potkála — *nieśmiertelna chwala* — wyrażenie nie notowane poza tym w Sl. XVI, bliskie częstemu wyrażeniu *nieśmiertelna sława*, zob. np. RejZwierz 38: *woleli i páństwą, i gárdlá potrácié, á sławę sobie nieśmiertelną zostáwié*; struktura składniowa *nie tak ... jáko* — zob. np. LibLeg 11/39v: *Królowa ... przyzwólila nie tak z wolej swojej, jáko z przymuszenia ...; chciwy chwały* — wyrażenie notowane w Sl. XVI, zob. np. WujNT Gal 5/26: *Nie bądźmy chciwi proznej chwały*. Krytyczny stosunek do bitwy warnieńskiej był sądem obiegowym jeszcze w XVI w. Twórcami tej opinii, bądź niechętniej samemu królowi, bądź przedstawiającej go jako lekomyślną ofiarę dyplomacji papieża Eugeniusza IV i jego legata, kardynała Jana Cesariniego, byli głównie koncyliarzyści, Eneaszy Sylwiusz Piccolomini, Zbigniew Oleśnicki i jego porte-parole — Jan Długosz, a także Filip Kallimach i Andrzej Galka z Dobczyzna. (Zob. O. Halecki, *Nowe uwagi krytyczne o wyprawie warnieńskiej*, Kraków 1939, Polska Akademia Umiejętności, Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, Seria II, t. XLV (og. zb. t. 70), nr 5, s. 58—60). O. Halecki wykazuje sens walki króla Władysława i podaje w wątpliwość fakt złamania przysięgi złożonej jakoby przezeń sultanowi w Szegedynie. Z tezą tą polemizuje nadal M. Biskup w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. I: *Polowa X w. — 1572*, cz. IV, Warszawa 1980, s. 416—419). Por. KochFrag 41: „*twą sławną bitwę ... Któraś miał z Ámuratem przy nieszczęnej Wárnie, Gdzie twé przednie zwycięstwá legły z tobą márnie*”; w wojnie turecko-węgierskiej i związanej z nią akcji dyplomatycznej

uczestniczyli dwaj pradziadowie Jana Baptisty, Jan, wojewoda (1439), a następnie (1458) kasztelan krakowski, i Andrzej zw. de Rabsztyn, zob. Szyszko-Bohusz, s. 238.

s. 80/14 (Pam 16): zwycięstwo ... z siebie — 'zwycięstwo nad sobą', składnia notowana w materiałach Sl. XVI, zob. np. LubPs O4v: *Jákíe zwycięstwo wezmę z sprzeciwniká swego*.

s. 80/15 (Pam 17): wydać — 'nie dorównać', zob. 58/24 (Sob 2, 36) i kom. I.

s. 80/15—16 (Pam 17—18): ná swoje látá Dosyc młodé zwiedzileś część niemálą świátá — o podróżach Tęczyńskiego zob. KochEl III 4, skąd dowiadujemy się, że trwają one już czwarty rok; Tęczyński wyruszył w podróż zimą 1555/6, zob. Kot, 1928, s. 405, miał więc wówczas około 15 lat; zob. też PaprHerby 22 o Tęczyńskim, „ktory był wiela ziern świádom”. Tęczyński był w Niemczech, Francji i w Hiszpanii.

s. 80/17—18 (Pam 19—20): wielkich królów sprawie Ták w pokoju, jáko i w żołnierskiej zabáwie — *sprawa* — 'sposób rządzenia', i ogólniej: 'postępowanie', zob. np. RejZwierc 226: *Przełożonemu wielki klenot sławá, Tej mu nikt nie dá, jedno piękna spráwá; żołnierska zabawa* — 'zajęcia żołnierskie', zob. ModrzBaz 113v: *ze używanie winá żołnierskiej zabáwie jest szkodliwe*. Tęczyński przebywał na dworze francuskim w okresie wojny Henryka II Valois (1547—1559) z hiszpańskim Filipem II (1556—1598) oraz zawartego przez obu władców pokoju w Cateau-Cambrésis (3 kwietnia 1559 r.), umocnionego małżeństwem córki królewskiej Elżbiety Valois z Filipem II w lipcu tegoż roku. Podczas towarzyszących tej uroczystości turniejów król Henryk II został śmiertelnie raniony. Rządy po nim objął Franciszek II (1559—1560), a po jego śmierci młodszy brat Karol IX, a właściwie regentka-matka Katarzyna Medycejska. Tęczyński był zatem świadkiem głośnych wydarzeń, nie tylko wojennych, ale i dworskich oraz dynastycznych (zob. J. Dihm, s. 239).

s. 80/19 (Pam 21): niepráwie ... dorósł wojny — *niepráwie* — zob. 14/9 (I 12, 4); *dorość wojny* — w Sl. XVI w teże składni zwrot *dorość lat*, zob. np. GliczKsiąż Kv: *dorozszy swych lat ...*

s. 80/20—22 (Pam 22—24): Szedłeś między lud króla fráncuskiégo zbrojny, Gdy synowie ojcowskiej wiáry popiéráli, Á dawszy sobie po lbu, potym sie jednáli — *dać po lbu* — Sl. XVI notuje poza tym w tym znaczeniu zwrot podobny, zob. BielSat G4v: *Nieprzyjacielom często dawáli po głowie; po lbu* — skostniałe użycie w wyrażeniu utartym przymka *po* z celownikiem, zob. też PaprPan Z3v: *okłádał po lbu*. Udział Tęczyńskiego w wojnie prowadzonej przez króla Francji dotyczy wojny francusko-hiszpańskiej, która toczyła się ze zmiennym szczęściem na pograniczu francusko-flandryjskim (oraz na morzu z udziałem Anglii po stronie Filipa II). Pokój w Cateau-Cambrésis, oprócz rozstrzygnięcia zadawnionych sporów terytorialnych, zobowiązywał w tajnych klauzulach obu władców do wspólnej walki z herezją w poddanych im krajach. Taka przynajmniej była powszechna opinia współczesnych o motywach tego pokoju. Filip II, tak jak i jego ojciec, cesarz Karol V, był żarliwym obrońcą katolicyzmu. Królowie francuscy, Franciszek I i jego syn Henryk II, w walce z Habsburgami sprzymierzali się często z protestantami niemieckimi, ale w polityce wewnętrznej ograniczali ruch reformacyjny coraz ostrzejszymi sankcjami. Zatem dwuwiersz „Gdy synowie ... sie jednáli” może dotyczyć obu synów wielkich władców: Karola V i Franciszka I, aczkolwiek pierwotną przyczyną ich zatargu nie były sprawy wyznaniowe, a „ojcowskiej wiary popieranie” nastąpiło dopiero po pojednaniu. Może też dotyczyć hugonotów w ogóle; niektórzy komentatorzy widzą tu aluzję do tzw. sprzysiężenia w Amboise z r. 1559, czyli zamachu hugonotów, wśród których byli dwaj Burbonowie, zob. komentarz w WP, zob. też J. Baszkiewicz, *Historia Francji*, wyd. 2, Wrocław 1978, s. 209—210 i 237—239, oraz Z. Wójcik, *Historia powszechna XVI—XVII w.*, Warszawa 1979, s. 147—148.

s. 80/23—24 (Pam 25—26): Kochałeś się w naukach i w piśmie uczoneym, Nie przestając na szczęściu z ojców zostawionym — *kochać się* — ‘mieć upodobanie’, jak w BierEz Kv: *Kto się kocha w rzeczach proznych, Nie miewa więc pożytku z nich; pismo uczone* — w przeciwstawieniu do pism popularnych, zob. też wyrażenie SkarŻyw 411: *tak wiele pismd uczonego zostawił, iż ...; szczęście z ojców zostawione* — zob. podobnie PaprPan G2v: *Co miał szczęścia od Bogá, wszystko mu [synowi] zostawił*. Wykształcenie Jana Baptisty nie jest bliżej znane. Opierało się głównie — jak to było w zwyczaju rodów możnowładczych — na poznaniu obcych dworów, a wraz z tym międzynarodowej polityki oraz na zdobyciu ogólnej, humanistycznej i towarzyskiej oglady. Jego ojciec, Stanisław, kształcił się na dworze księcia Albrechta, ale syna swego wysłał na dwór francuski, szlakiem przez Niemcy i Bazyleję, życząc sobie, aby jedynak „pozyskał łaskę potężnego króla — poznał urzędzenia, obyczaje, sposób bycia i prawa tego znakomitego narodu, oraz w akademii paryskiej kształcił się we wszystkich naukach wyzwolonych i mądrości” (cytat z listu S. Iłowskiego do S. Tęczyńskiego z 11 VI 1556 r., w: *Dionysii Halicarnassei nonnulla opuscula*, Paryż 1556, za: Kot, 1928, s. 405). Ochmistrem młodzieńca był Marcin Świącicki, nauczycielem domowym Andrzej Siemicki. W Bazylei Jan Baptysta Tęczyński nawiązał znajomość z C. S. Curione’em, który chwalił młodzieńca i obu jego preceptorów w liście do jego ojca, datowanym 1 IX 1556 r., dedykując polskiemu magnatowi swe *In Ciceronis oratoris partitiones explicationum libri tres*, Bazylea 1556 (zob. S. Kot, *Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta. U źródeł polskiej myśli krytycznej XVI wieku*, „Reformacja w Polsce” I, 1921, nr 2, s. 114). Dwór Jana Baptisty w Paryżu dzięki jego osobistemu zaletom oraz świetności rodu stał się ośrodkiem skupiającym studentów polskich (Piotr Kostka, Stanisław Iłowski, Jan Kochanowski i in.), ale również i humanistów obcych (Horacy Curio, syn wielkiego Celia Secundusa, Andrzej Dudycz, Karol Utenhove, zapewne także G. Buchanan). Przez Karola Utenhove zostały prawdopodobnie nawiązane stosunki z poetami Plejady, skoro Utenhove w wierszu dla Jana Baptisty mówi o jego „popieraniu poetów” („Poetas cum foveas” — zob. K. Utenhove, *Joannes Tencinius Comes Polonus*, w tegoż: *Xenia*, 1560 — utwór ten figuruje w zbiorze tuż przed „xeniami” na Du Bellaya, Ronsarda i Dorata — zob. Kot, 1928, s. 414).

s. 80/26 (Pam 28): dowcipem miał przed inszymi siłą — *mieć przed kim* — ‘przewyższać kogo’, zob. np. ModrzBaz 132: *ktory by powaga, nauką, ... przed inszemi wiele miał*. Zob. PaprHerby 28: „A stąd już zrozumiałeś zacność i dowcip wspaniały tego Tęczyńskiego”; zob. też list St. Ostroroga do księcia Albrechta z 21 XII 1560: „Palatinus Cracoviensis fato concessit. Is iam iam filium suum, egregium, pium, modestum iuvenem suavitate morum formaeque elegantia peramabilem et tanto fastigio splendoreque familiae dignum, qui nuper ex Gallia rediit, Vylnam ad Regem missurus erat” (Elementa, t. XLI, pod nr 1785).

s. 80/27—28 (Pam 29—30): skoroś dojechał kráju ojczystého, Obraneś posłem ... do króla szwedzkiego — Jan Baptysta wrócił do Polski późną wiosną 1560 r. W jesieni tegoż roku ojciec jego, Stanisław, wojewoda krakowski, podjął w imieniu króla kontakty z dworem szwedzkim, wysyłając do Szwecji posłańca (zob. S. Arnell, *Die Auflösung des Livländischen Ordenstaates*, Lund 1938, s. 149 — przytaczamy za Jensenem, s. 196). W grudniu 1560 r. Stanisław zmarł. Posłaniec nowego króla szwedzkiego, Eryka XIV (panującego w l. 1560—1568), przybyły w kwietniu 1561 do Lublina, zastaje już tylko jego syna. Jan Baptysta, zasięgnąwszy rady biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego, przyjął posła, który — prócz zaproszenia obu Tęczyńskich, ojca i syna, na koronację Eryka, przewidywaną początkowo na dzień 18 maja — prosił również o pośrednictwo w przekazaniu królowi polskiemu listów szwedzkiego władcy i o dyskretne wywiedzenie się, czy Jan

książę finlandzki, brat przyrodni Eryka (1537—1592, król Szwecji od 1569 r.) może podjąć starania o rękę infantki polskiej Katarzyny. Posel zwierzył się też Janowi Baptyście na temat trwających rozmów między królem szwedzkim i mistrzem zakonu Kawalerów Mieczowych w Infantach. Wszystko to Tęczyński referuje Zygmuntowi Augustowi w liście pisanym z Lublina 21 IV 1561 r., tłumacząc się, że podjął się tych spraw: „aczem baczył młode lata swe, ale dufając Panu Bogu ... znając też tak miłościwą łaskę WKM, którą WKM z dobroci natury swej nie tylko ojcu memu, ale też i mnie pokazać i dalej pokazywać WKM raczysz ...” (zob. Elementa, t. XXIV, nr 94). Zgodnie z zaproszeniem ze strony dworu szwedzkiego Jan Baptysta udał się do Szwecji, w czerwcu 1561 r., na przesuwana parokrotnie (zob. Elementa, XXIV, nr 96) koronację, ale już jako poseł króla polskiego — zob. Jensen, s. 196.

s. 80/29 (Pam 31): Gdzieś wszystko wedle myśli páná swégo sprawił — Tęczyński przyjechał do Uppsali już po koronacji, ale jego misja nie ograniczała się do gestu kurtuazyjnego ze strony polskiego króla. Należały do niej: próba rozwiązania konfliktu polsko-szwedzkiego na terenie Infant, projekt przymierza przeciwko Moskwie, propozycje związków małżeńskich między obu dynastiami oraz pożyczki finansowej dla Polski. Misja ta była szczególnie delikatna, ponieważ Eryk XIV prowadził już w tym czasie rokowania z Iwanem IV wymierzone przeciwko Polsce. W rezultacie rozmów z Tęczyńskim Eryk XIV powstrzymał zawarcie aliansu rosyjsko-szwedzkiego przeciw Polsce, pożyczył Zygmuntowi Augustowi 100000 talarów pod zastaw zamków Wenden, Wolmar i Dynaburg oraz uznał polski stan posiadania w Infantach; proponował nadto podwójne małżeństwo swych młodszych braci, Jana i Magnusa, z polskimi infantkami, Anną i Katarzyną (ze strony polskiej miały być sugestie co do małżeństwa samego Eryka XIV z jedną z polskich królowien — zob. Dihm, s. 242).

s. 80/30 (Pam 32): troski ... nábáwił — *nabawić* z rzeczownikiem oznaczającym przeżycie psychiczne w Sl. XVI prócz tego tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, np. SapEpit A4: *Sam czas przyszły wesela tákiego nábáwił*, zob. także KochTr 16: *á jáko sie stáwi Fortuna, tákich myśli nas nábáwi*.

s. 80/31 (Pam 33): pánno zacnégo rodzáju — *rodzaj* — ‘ród’, jak w MycPrz II Bv: *gdyżem ja jest z książęcého rodzáju; panna zacného rodzáju* — zob. SkarŻyw 20: *rodzáju zacného pánna i bogáctwy wielkimi obdárzoná*; idzie o królownę szwedzką Cecylię (1540–1627), córkę Gustawa I Wazy, siostrę Eryka XIV.

s. 80/32 (Pam 34): z dálekiégo kráju — *daleki kraj* — dość częste wyrażenie, najczęściej w liczbie mnogiej, zob. np. RejWiz 101: *herby nie pomogą do złych obyczájow, By ich też snadz dostawał i z dálekich krájow*.

s. 81/1—2 (Pam 35—36): zá urodą swojá Tytonowé, Godzien był miejsce zásiéść Endymijonowé — *za czym* — ‘z powodu czego’, zob. np. RejPos 13: *Jesliżes ty kiedy podobien zá sprosnością spraw swoich namniejszym podobieństwem k Niemu; miejsce zasieść* — ‘zająć miejsce’, zob. 46/23 (II 14, 6) i kom. I; Tytonowé ... Ednymijonowé — zob. kom. II.

s. 81/3 (Pam 37): Morskie nimfy, po piersi wydawszy sie z wody — *wydać się* — zob. Cn. Th.: *Pokázujé się co, dáje się widziéć: ... Supereminet extra aquam, pokázujé się, wydájé się z wody; calość* zob. po Kochanowskim SapEpit A3v: *Nimfy morskie po pás się z wody ukázują*.

s. 81/5 (Pam 39): Nieśmiertelnémi láty kupowác je chciály — wyrażenia *nieśmiertelne lata* w znaczeniu ‘nieśmiertelność’ Sl. XVI poza tym nie notuje; *kupowác* czym — ‘pozyskiwać za coś’, zob. np. Górndworz Cc2: *dáry [= darami] miłość kupowác ...*; zob. kom. II.

s. 81/6 (Pam 40): wieczne czasy gdzie indziej mu ślaly — wyrażenie *wieczne czasy* w Sl. XVI poza tym tylko w znaczeniu 'wieczność' lub 'życie wieczne, zbawienie', tu być może stanowi peryfrazę na oznaczenie Boga, podstawą jej mogłyby być takie sformułowania jak np. SkarŻyw 383: *Gdy Syn Boży, słowo z Ojcem wieczne, czasu nie mające ...; ślać* — być może 'przygotowywać, zamyślać', zob. Czubek 6: *Aleć nieszczęście, nie mieszkając wiele, Wnet z Bożej wolej insze brzemień ściele* — może też skrót zwrotu *ślać łoże*, zob. 37/29 (II 5, 12) i kom. I; według komentarza WP skrót od *ślać drogę*, ale zwrot ten w Sl. XVI tylko w przenośnym użyciu 'ułatwiać coś'.

s. 81/7—8 (Pam 41—42): Tezeus, chcąc ... pożyć Minotaurą — o Tezeuszu w polskojęzycznej literaturze poza tym tylko niewiele mówiące wzmianki, zob. PaprPan Z3: „Tezeus, aż był mężny w onej greckiej zgrai ...”, oraz PudiFr 68: „Aryjadne ona, Co z Tezeusem w okręt wsiadła”; *pożyć* — 'zabić', zob. np. LibMal 1545/103v (mówi oskarżony o zabójstwo): *częstom s nim sam'a sam jeździel, ... tedybych go mógł był tam snadniej pożyć*.

s. 81/8 (Pam 42): dań z ojczyzny złożyć — *złożyć dań* — 'uwolnić od ciężarów', zob. np. RejPos 17: *aby też złożyć raczył to srogie jårzmo z glow nånszych*; zwrot *dań złożyć* w Sl. XVI poza tym nie notowany.

s. 81/9 (Pam 43): Płynął na prędkiej nawie przez głębokie morze — zwrot *płynąć na nawie* oraz wyrażenie *prędka nawa* poza tym w Sl. XVI nie notowane; *głębokie morze* — zob. 15/14 (I 13, 14) i kom. I.

s. 81/10 (Pam 44): ná królá gortynskiego dworze — syn Minosa, twórca Labiryntu, nazywał się Gortys, stąd nazwa miasta kreteńskiego Gortyn; kórl gortynski to może właśnie syn i następca Minosa.

s. 81/11—12 (Pam 45—46): skoro go królewska dziewkã oglądálá, Którá ná wóнным łożu ... siedziálá — *królewska dziewkã* — 'królewna', zob. 8/19 (I 6, 51) i kom. I; idzie o córkę Minosa Ariadnę; *ogłádać* — czasownik dokonany 'urzeć', zob. np. OpecŻyw 163v: *bo dusza moja pirwéj nie będzie pocieszona, aż okiem moim ogłádam dostojność Jégo*; ná wóнным łożu — *łoże* może w znaczeniu krzesła lub sofy biesiadnej, jak w Murm 146: *Lectus — ein Beth ader ein Sydel bei dem Tisch* — Łoże, zob. też Mącz 186d: *Lectus — Łoże, ná których przed czasy do stolá siadano*; starożytni Grecy i Rzymianie wysiedlali łoża wonnymi, suchymi trawami, zob. WP, komentarz do tego miejsca.

s. 81/13—14 (Pam 47—48): Jákie mirty nád chłódnym Eurotã sie rodzą Álbo kwiatki rozlicznych farb ... wschodzą — *jaki* — 'taki właśnie', zob. Witosł-Lut A5: *twarz sina ... Jáką barwę ná sobie obłoki miewáją, Kiedy ... z pulnocy wstawáją*, zob. też KochPs 116: *wiátr z południá zátym Ómę wielką ptástwá przygnal, jákie więc zamieci W piaszczystych polách pędzi, gdy pirzchliwy leci*; mirt rosący na południu, m.in. w Grecji, był poświęcony Wenerze; zob. Panofsky, s. 203: „Mirt wieczysta roślina *Wenus* i przez to symbol wiecznej miłości, zwany był w klasycznej literaturze *myrtus coniugalis*”, tamże literatura do symbolu mirtu; chłódnym Eurotã — rzeka Eurotas w Lakonii na Peloponezie, zob. KochOdpr C3v: *Do przezroczystych Eurotowych Brodów ...; kwiatki rozlicznych farb* — zob. bliskie RejWiz 179v: *Kwiateczki ... Rozlicznemi farbami błyskáją sie wszyćki*.

s. 81/15—16 (Pam 49—50): Nie drzewiéj oká z niego chciwégo spuścílá, Áż ogniá nieobácznym sercem záchwycílá — *nie drzewiej* — 'nie prędzej', zob. np. KuczbKat 60: *tá nędzá ... nie drzewiej weźmie swój koniec, aż dzień ostáteczny przydzie*; *nie spuścić oka z kogo* — zwrot rzadko notowany w Sl. XVI, zob. SkarŻyw 118: *oná też oczy swe weń ták wlepi, iż ich spuścić z niego nie chciálá; chciwe oko* — nie notowane poza tym w Sl. XVI, zob. bliskie w treści wyrażenie Górndworz Mm: *gdy wzrok*

Medal odlany ku czci królowy Cecylii Wazówny
i Jana Baptysty hrabiego Tęczyńskiego

Nagrobek w kościele parafialnym w Kraśniku,
uchodzący za nagrobek Jana Baptysty Tęczyńskiego (zm. 1563),
wzniesiony ok. 1604—1605 na miejscu dawnego,
zapewne przez Jana Zamojskiego.
Wykonany w warsztacie Santi Gucciego już po jego śmierci.
Przeznaczenie nagrobka do dziś budzi wątpliwości

chciwym á ustáwiczným strzelániem ná upodobáne ciálo co ddlej to więcj drew ná ogień kldć pocznie; ogień — o miłości, zob. GórnDworz M7v: *bialagłowá rozpalona, nie mogąc dłużej skrytego ognia nosić ...*, zob. też cytat z GórnDworz w kom. I do 81/18 (Pam 52); *nieobaczny* — ‘nierozważny’, zob. np. GliczKsiąż E2v: *iż jeszcze [dzieci] są młode á jákoby nieobaczne; nieobaczne serce* — wyrażenie notowane w Śl. XVI prócz tego z RejPos 254: *... w ty nędzne á nieobdczne sercá násze; zachwycić ognia* — ‘zapalić się’, zob. w użyciu dosłownym Oczko 7: *gdzieby co do spalenia máteryjéj godnéj bylo, azáby sie, ognia chwyciwszy, nie trawilo?* Być może ten dwuwiersz jest śladem neoplatońskiej teorii miłości i roli wzroku, zob. Panofsky, s. 189—196; zob. kom. II.

s. 81/17 (Pam 51): *zmácał áż do kości* — *zmacać* — ‘przeniknąć’, zob. GórnDworz 13v: *subtylnie namniejszej rzeczy zmácać*, zob. też KochPs 21: *Zmácales sercá i myśli skrytej; zmacać do kości* — zob. bliski zwrot KochTr 15: [żałosć] *przejmuje do kości*.

s. 81/18 (Pam 52): *rozpalił ... w okrutnéj miłości* — *rozpalić* — o miłości, zob. np. SkarŻyw 249: *przywiodszy mu ná myśl niewiáste jednę ..., tak go jej osobą rozpalił ...*, zob. też KarnNap D3v: *rozpalić sie wielką miłością przeciw Pánu Bogu i wszystkim bliźnim twoim; okrutny* — ‘bardzo wielki’, jak np. *okrutna mgła* (LudWieś B3), *okrutny głód* (RejJóz K8), *okrutny strach* (RejWiz 170) i in.; *okrutna miłość* — zob. GórnDworz Aa8: *w okrutnej miłości będąc ... jednak sie obroniła onemu ogniovi*.

s. 81/19—20 (Pam 53—54): *Wenus, która bogátéj Ánkonie pánujesz, Á frá-sunkámi ludzkie rozkoszy fálszujesz* — *Ankona* — miasto nad Adriatykiem we Włoszech, założone przez uchodźców z Syrakuz, w którym była świątynia Wenery, zob. kom. II; *falszować* — ‘dodawać gorszych przymieszek’, zob. ModrzBaz 34: *Szynkarze wielkiego swowolenstwa używają fálszując i przyprawiając winá*, też ‘psuć’, zob. KochDz 105: *łákomstwo bezecne ludzką myśl fálszuje*.

s. 81/21—22 (Pam 55—56): *Jákowás nawálnością dziewczkę zápaloną Miotálá, urodziwym gościem uszaloną* — *nawalność* — ‘burza’, często przenośnie o silnym uczuciu, zwykle gniewu lub strachu, zob. NiemObr 7: *czásu plág i ndwalności gniewu Páńskiego; zápalony* — ‘owładnięty silnym uczuciem’, zob. np. HistRzym 31: *że byl zápalon wielką miłością ku swej siostrze*, zob. ModrzBaz 54v: [mężatki i dziewczki] *Zápalają ine przeciw sobie i sáme bywają zápalone; uszalony* — Śl. XVI notuje ten wyraz prócz tego tylko raz po i za Kochanowskim, zob. WitosłLut A4: *kiedys z Dydoną Miáldá spráwę, zdrádlwym gościem uszaloną*.

s. 81/23—24 (Pam 57—58): *bojázni w sercu używálá ... bledsza nád złoto bywálá* — *używać* z rzeczownikiem oznaczającym uczucie znaczy ‘przeżywać’ (to uczucie), jak np. RejPos 64v: *smętku używam*; *bledsza nád złoto* — porównania bledości do złota brak poza tym w Śl. XVI, zob. kom. II.

s. 81/25—26 (Pam 59—60): *Gdy przewaźny Tezeus, prágnąc ręki podnieść Ná srogi dziw, álbo śmierć, álbo cześć miał odnieść* — *przewaźny* — ‘odważny’, zob. 55/1 (II 24, 13), lub ‘znakomity’, zob. np. SkarKazSej 660b: *przewaźni senatorowie; podnieść ręki na kogo* — częsty zwrot, zob. np. RejJóz A8: *gryzie mię sumnienie, Żem podnios srogą rękę na swe pokolenie; podnieść* w rzadszej składni z dopełniaczem, zob. Leop ZZ3v: *podniosł głosu swego; dziw* — ‘potwór’, zob. BartBydg 92b: *Monstrum — dziw vel potwora; odnieść* — zob. 61/6 (Sob 4, 22) i kom. I; *odnieść śmierć* — zwrot nie notowany poza tym w Śl. XVI; *odnieść cześć* — zob. GórnDworz V v: *áby tej czci dárho nie odnosił ...*

s. 81/27 (Pam 61): *Jednák niebrzydkié Bogu jéj obiáty byly* — *jednak* — ‘w końcu’, zob. 28/17 (I 25, 4) i kom. I; *niebrzydki* — ‘nie wzbudzający wstrętu’, nie notowane poza tym w Śl. XVI, zob. natomiast *brzydki* w KromRozm II 1v (z Is 1/13): *Ká-*

dzenie wasze brzydkie mi jest; obiata — ‘ofiara’, zob. BielKron 322: ... *czynięcy bogom obiataę*.

s. 81/28—30 (Pam 62—64): ná Krępaku wiátr ze wszytkiej síly Burząc, dąb stáry wypárl, á ten wykręcony Padł i dobrą część lásu stárl — *Krępak* — ‘Karpaty’, zob. Mącz 39b: *Carpatus mons* — Gorá między naszą Polską á między węgierską ziemiá, Krępak zowá niektórzy; *ze wszytkiej síly* — wyrażenie notowane w materiałach Sl. XVI, zob. np. Leop Gen 31/6: *żemci ze wszytkiej síly swej służył ojcu wászemu; burzyć* — ‘kłębić się’, zob. np. RejPs 101: *nie dopuszczaj, aby już ty náwdłności náde mna burzyły; wyprzeć* — ‘wyrwać’, zob. J. Żebrowski, *Przeobrażenia Owidyjuszowe*, Kraków 1636, 166: *Skaly żywe i dęby z korzeniem wypieram* (cyt. za Lindem); *wykręcony* — ‘wyrwany z korzeniem’, zob. RejPos 163: *jáko cie Pismo zowie ... drzewem z korzenia wykręconym; dobra część* — ‘dość duża część’, zob. np. BielKron 286v: *Biskup augspsurski i inni grábiowie ... dobrą część trzymájá tej ziemie; zetrzeć* — ‘zmiażdżyć’, zob. np. MurzNT Matth 21/44: *ná kogo by záś on [kamień] pádl, tego zetrze*.

s. 81/31—32 (Pam 65—66): miészánca srogięgo Obálib, rogi ná wiátr ... miecáćego — *mieszaniec* — zob. Cn. Th. s.v. z wyjaśnieniem: *hybrida*, zob. też KochSat B3v: *Com słychał od Chirona, mieszańca dziwnego*; *chodzi o Minotaura*, zob. 81/8 (Pam 42); *obalić* — może ‘zabić’, zob. po Kochanowskim KolakCath B2: *Z swiátá nieszczesna Párká tego obalilá*; *zwrotów miotać rogi* [= rogami] *ani miotać na wiatr* Sl. XVI poza tym nie notuje, zob. natomiast *zwrot miotać głowá* 20/15 (I 18, 6) i kom. I; zob. też *na wiatr* ‘na próżno’, np. RejZwierc 22v: *aby dárho á ná wiátr nie strzelil*.

s. 82/2 (Pam 68): błędów i zdrády zákrytęj — *błądy* — ‘bezdroża’, zob. np. BudBib Deut 27/18: *Przeklęty zázodzący w błád ślepego ná drodze; zdrada zákryta* — nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 82/3—5 (Pam 69—71): Tęczyński był twój Tezeus, nowa Áryjádno, Który sercem i sílá mógl porównáć ... Z boháterskimi syny — *serce* — ‘odwaga’, zob. KlonKr A: *Potkáć się w boju ... jest serce, jest sílá; porównáć* — ‘równać się’, zob. RejPs 104: *kto może porównáć dobrociá z Tobá; bohaterski* — od *bohater* ‘heros’, jak w Górndworz Ii3v: *przeciwko którym ci sławni bohátyrowie* [Tezeus, Herkules] *ustáwicznie ... walczyli*, zob. też jednak *bohaterski syn* ‘rycerz’, CzahTr L2: *Sluchaj, bohátyrski synie, Co to chodzisz w kárácywie* [= zbroji]. Aluzja nie jest łatwa do wyjaśnienia. Ariadna wprawdzie zakochała się w Tezeuszu i pomogła mu wydobyć się z Labiryntu, ale nie odpowiada to roli Cecylii w stosunku do Tęczyńskiego, idzie więc może tylko o zakochanie się Ariadny w Tezeuszu, Cecylii w Tęczyńskim i o pochwałę Tęczyńskiego, którego dzielność równa jest dzielności zwycięzcy Minotaura.

s. 82/7 (Pam 73): *twarz ląskáwą i chuc przeciw sobie* — *twarz ląskawa* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI jako wyraz zyczliwości wyższego ku niższemu, zob. np. ModrzBaz 20: ... *z ktorych by ludzie skromni á ukládni ląskáwą twarz krolewską ... poznáć mógli; chuc* — ‘miłość’, zob. 60/28 (Sob 4, 15) i kom. I; *przeciw komu* — ‘wobec kogoś’, zob. RejPos 44v: *jáká miłość zázwdy mamy ukázowáć przeciw bliźnim nászym*.

s. 82/8 (Pam 74): Skłonił ... *serce* — częsty zwrot, w zapisach Sl. XVI najczęściej o stosunku człowieka do Boga, zob. WujJud 107v: *Skłoniłem serce moje ku pełnieniu przykazania Twego*, po Kochanowskim zob. np. PudłDydo A3: *Iże do Eneaszá swe serce skłoniłá*, zob. też Górndworz D6: *gdyż ku czemu inemu, á nie k niej, skłonne jest jego serce*.

s. 82/10 (Pam 76): *tobie silen był* — zob. 31/8 (II 1, 4) i kom. I.

s. 82/11 (Pam 77): *Oczy piérwsze poselstwá ... sprawowály* — zob. Górndworz Cc4: *oczy sáme, jáko pewni od sercá poslowie ...*; zob. też kom. I do 81/15—16 (Pam 49—50).

s. 82/12 (Pam 78): serdecznych tajemnic ... sie zwiérzały — *serdeczne tajemnice* — zob. SkarJedn 132: *iż ná strászliwym dniu sądnym ... tajemnice wszystkie serdeczne odkryte będą; zwierzać się tajemnic* — dość częsty zwrot, zob. np. SkarŻyw 101: *jednemu się tyło stáremu onej tajemnice zwierzył*.

s. 82/13—14 (Pam 79—80): zobopolna mowá przystąpiła: Ón twoim sługą chciał być — *zobopolna mowa* — ‘rozmowa’, prócz tego w KochFr 101: *Iż się nie mogę zobopolną mową Umáwiác z tobą; przystąpić* — ‘dojść’, zob. np. KuczbKat 255: *jesli ku tym przyczynam jeszcze też i drugie przystąpią ...*; sługą — zob. 5/6 (I 4, 5) i kom. I.

s. 82/15—16 (Pam 81—82): poseł uczciwy Miał żagle wiatróm podać — *uczciwy* — ‘czcigodny’, zob. np. Mącz 157d s.v. Honorificus; *żagle wiatrom podać* — zob. po Kochanowskim GrochKal 5: *okręty ... Z rękú ojcowskich syná z corką bráły, A żagle wiatrom w ten kraj podać miały*, zob. też KlonFlis H4: *Rozpuścisz żagiel, podasz go wiatrom w moc*, a także KochTr 23: *co podáli Żagle wiatrom ...*

s. 82/17 (Pam 83): Tym go potkał — ‘powiedział na początku’, zob. np. BielKron 377: *Napierwej krolá tym potkali, jesli [= czy] chce zachowác ... testament krolá Kázimierzá*, zob. też KochSat Bv: *Mowże mu, że źle wierzy, ujrzysz, czym cię potka*.

s. 82/18 (Pam 84): Omylné ... słowá — *omylny* — ‘mówiący nieprawdę, zwodniczy’, zob. np. Leop 2. Par 32/15: *Niechże was tedy nie zwodzi ... áni omylną namową z rozumu nie wywodzi; omylné słowa* — zob. np. RejPs 84: *uwierzył słowom omylnym*, zob. też KochPs 134: *nie będą omylné nigdy słowá moje*.

s. 82/18 (Pam 84): mój mężu miły — Tęczyński przed wyjazdem z Uppsali prosił Eryka XIV o rękę jego siostry. Według M. Kromera, uznanego za autora *Historii prawdziwej*, sam król Eryk Tęczyńskiemu „motu proprio siostrę swą Cecylią za małżonkę dawał, i mógł to być zaraz tam skończyć, lecz od swych powinowatych, co z nim jechali, był odradzon” (KromHist 22).

s. 82/20—21 (Pam 86—87): pospolitéj ustąpić potrzebie Swoją własna rzecz musi — *pospolity* — ‘społeczny, publiczny’, często w podobnym przeciwstawieniu, zob. np. BierEz M3: *Nie pátrzą dobrá pospolitego, Jedno pożytku swojego*, zob. też ModrzBaz 44v: *jesliby ... więcej rzecz swą niż pospolitą miłowáli ...*, zob. też KochSat B: *Ktorem rzecz pospolita miłsza niż swa była*.

s. 82/21 (Pam 87): jédź w dobrą godzinę — *w dobrą godzinę* — utarta formuła życzenia, zob. np. WyprPl C4v: *Jeszcze cię raz pożegnam. Jédź w dobrą godzinę*, zob. też KochEpRadz A2v: *Wsiádaj w dobrą godzinę*, oraz KochFr 129: *jédź sam w dobry czas*.

s. 82/22 (Pam 88): bywaj zaś, póki sie łzami nie rozplynę — *bywaj zaś* — ‘przybądź znów’, zob. np. BielŻyw 107: *gdy cie wzwowie, bywaj k niemu*, oraz Leop 2. Reg 24/8: *schodziwszy wszystkie ziemie byli zaś w Jeruzálem w dziewięci księżycach [= w 9 miesięcy]; łzami się rozplynąć* — zwrot nie notowany poza tym w Sl. XVI.

s. 82/23—24 (Pam 89—90): płác znakomity, Który jéj z oczu płynął jáko dészcz obfity — *znakomity* — ‘widoczny’ lub ‘bardzo wielki’, zob. 33/13 (II 1, 65) i kom. I, zob. też np. *znakomita odmiana* (LeovPrzep H2v), *znakomite męki* (HistAl K2) i in.; porównanie płaczu z deszczem zob. RejWiz 122: *Acz więc będzie pewny deszcz, ále z oczu komu*, i po Kochanowskim GórnTroas 63: *Źródła płyną po licu, á z twarzy dészcz spada*.

s. 82/25 (Pam 91): łzy ... własné ociérájąc — w druku prawdopodobnie błędnie właśnie, które znaczyloby ‘prawdziwie’; *łzy ocierać* — zob. RejPos 26: *Przestańcie od płaczu á otrzycie łzy swoje*.

s. 82/26 (Pam 92): serdeczną żáłość okrywájąc — *serdeczna żáłość* — zob. np.

Leop Deut 30/2: *jeslibyś serdeczną żalością sie złożył ...; okrywać — 'ukrywać', zob. np. WujJud 118v: Lecz wy, co wdszych roznie i niezgod okryć nie możecie ...*

s. 82/27—30 (Pam 93—96): bądź dobrej myśli. Bo by wszystkie siły Wietrzne i morskie zaraz na mię sie zmówiły, Nie zadržymają mégo żadną miarą biegu, A ja sie ... muszę stawić na twym brzegu — *być dobrej myśli* — 'być pogodnym, nie smucić się', zob. np. BierEz G4: *Bądź Ezopie myśli dobrej, Ták ciężkiego żalu nie miej; zaraz — 'równocześnie', zob. 55/21 (SobWst 7) i kom. I; siły wietrzne — nie notowane poza tym w Śl. XVI; siły morskie — zob. podobne wyrażenie WróbŻolt 88/10: Ty, miły Panie, panujesz mocy morskiej, po Kochanowskim zob. GórnTroas 45: *stępi sie silá Morska; żadną miarą — wyrażenie zleksykalizowane, zob. np. MurzHist F3: jestem od Boga odrzucon, ani żadną miarą mogę być zbawion; Nie zadržymają ... biegu — może 'nie powstrzymują dążenia', zob. w podobnie przenośnym sensie CzechEp 422: Przetom się wolał w biegu swym nieco ... zastawić; sie ... stawić na ... brzegu — zob. podobnie KochFr 97: *Puść się z niebá w snádnym biegu A staw się na Wiślnym brzegu.***

s. 82/31 (Pam 97): rękę jej uczciwą — *uczciwy* — zob. 82/15 (Pam 81) i kom. I, po Kochanowskim częste określenie osoby obdarzonej szacunkiem, w tym też podobnie przy wyrazie użytym metonimicznie, zob. np. ZawJeft 20: *czemu swoje, Ojcze, oczy odwracasz ode mnie uczciwé.*

s. 82/32—83/1 (Pam 98—99): także kotew krzywą ... i pobrzeżną linę odwiążali — *tamże* — prawdopodobnie 'natychmiast', zob. np. RejWiz 131v: *Wziąwszy go zd wirzech głowy i z mostu go zepchnął, Tájéże mármie utonął, zob. też częste połączenia: tamże unet, tamże natychmiast, tamże zaraz, tamże potem; kotew — rzadsza forma w stosunku do *kotwica*, w zapisach Śl. XVI tylko z Kochanowskiego i z tekstów późniejszych; wyrażenie *kotew krzywa* nie notowane poza tym w Śl. XVI, zob. kom. II; *pobrzeżna lina* — 'cuma', nie notowane poza tym w Śl. XVI; odwiążali — w 1 wydaniu odważali, prawdopodobnie 'wyrwali siłą' zob. bliski przykład w *Zbiorze rytmów polskich* J. E. Minasowicza, Warszawa 1755, I, s. 326: *Odważył mu ów ciężar niewzruszonej skały* (cyt. za Lindem).*

s. 83/2 (Pam 100): wysoką nawę odbijali — *wysoka nawa* — zapewne dla odróżnienia statku pełnomorskiego o wysokich burtach od niskiego statku przybrzeżnego; wyrażenia tego Śl. XVI poza tym nie notuje, zob. jednak *okręt wysoki* 85/5 (Pam 167); *odbijać* — czasownik przechodni, zob. GórnTroas 18: *Odbijajcie od brzegá łodzi, zob. też KochPs 165: Nawę do portu ... przybili.*

s. 83/3 (Pam 101): żądasz — 'pragniesz', zob. 25/29 (I 22, 4), w składni z bezokolicznikiem zob. np. ModrzBaz 17: *że z onemi mieszkáć żądał, ktorzy by wdzięczni á krotofilni byli.*

s. 83/4 (Pam 102): na wieki oglądasz — *na wieki* — 'kiedykolwiek', w materiałach Śl. XVI nie znaleziono podobnego użycia; *ogłądać* — 'zobaczyć', zob. 81/11 (Pam 45) i kom. I, zob. też KochPs 68: *wrychle (da Bóg) syny ... oglądasz.*

s. 83/5—6 (Pam 103—104): Siłá nieszczęście może, á nászé rozmysły Ná wyroku niepewnej Fortuny záwisły — *Siłá nieszczęście może* — zob. liczne podobne frazy, jak np. SkarŻyw 173: *jáko wiele mogą lzy i pokutá wiernego, i wiele in.; rozmysły — 'zamiary', zob. np. SkarŻyw 332: nie chcąc się w ták trudnym rozmysle skwápiáć, szedł rádzić się ... mistrzá swego; niepewna fortuna — wyrażenie notowane w Śl. XVI prócz tego po Kochanowskim, zob. np. SarnStat 952: *Nie jest rzecz sluszna, áby ... żádlliwości święté z fortuną, która jest niepewna, byly poczytáné; záwisnąć na czym — 'zależać od czegoś', zob. GórnDworz G2v: [postępki człowiecze] ták te, ktore ciátu należą, jáko też te, ktore nd umysle záwisły ...**

s. 83/7 (Pam 105): oczy w nim trzymają — zob. bliski zwrot GosiCast 74: *oczy swé wzgórze ... Trzymał*, zob. też KochPs 211: *W Tobie oczy swé trzyma wszedkié stworzenié*.

s. 83/10 (Pam 108): Ledwé ná póly żywą — zob. toż wyrażenie RejPos 210: *ledwo ná póly żywego odeszli*.

s. 83/11 (Pam 109): zastrzał — ‘strzała’, zob. np. WróbZolt 10/3: *oto grzesznicy naciągnęli luk swój, nagotowali zastrzały [sagittas]*; o zastrzale miłości zob. WP odsyłające do Szymonowica, *Sielanki*, s. 51, zob. też KochFr 110: *ten zdstrzał twój miłościwy*.

s. 83/12 (Pam 110): szedłeś łodzią po wiérzchu morskiej głębokości — *iść* — ‘płynąć’, zob. 3/13 (I 2, 8); *iść łodzią* — zwrot poza tym w Śl. XVI nie notowany, zob. natomiast np. Mącz 444a: *że k niemu rzymskie łodzie ciągnęły, szły; morska głębokość* — wyrażenie często notowane w Śl. XVI, głównie z tekstów biblijnych, zob. np. WróbZolt 64/8: *Tyś jest, który mieszasz głębokość morską*.

s. 83/13 (Pam 111): zá przyjąźnią wiátrów — *za przyjąźnią* — ‘dzięki życzliwości’, wyrażenie notowane w materiałach Śl. XVI, np. SkarJedn 136: *Zá przyjąźnią cesarzá Wigilijus papieżem został*; podobnego przenośnego użycia wyrazu *przyjąźń* materiały Śl. XVI poza tym nie notują.

s. 83/14 (Pam 112): Wysiadłeś ná brzég pruski — zob. Kot, 1935, s. 7: „Wraz z nim [Tęczyńskim] jechał poseł księcia finlandzkiego: obydwaj wylądowawszy w Prusiech udali się prosto do króla do Wilna”.

s. 83/15—18 (Pam 113—116): gdzie Wilná cicha Górę z wieku sádzoną potajemnie spycha, Czyniąc sobie gościniec cichy do siostrzyce, Któřej szumny bieg słyzy przez wąskie gránice — *Wilna* — Wilenka, dziś Wilejka, lewy dopływ Wilii; okrąża ona Górę Zamkową w Wilnie i płynie na pewnym odcinku równolegle do Wilii w niewielkiej od niej odległości (*Słownik geograficzny ...*, t. XIII, Warszawa 1890, s. 463); *z wieku* — ‘przed wiekami’, zob. RejPs 138v: *do miasta swego świętego, z wieków Tobie przebranego; sadzony* — może ‘usadowiony’, zob. WP, komentarz do tego miejsca; *cichy* — w pierwodruku bliski, może określenie uzasadnione; *szumny* — w materiałach Śl. XVI często o wodzie, zob. np. RejPs 138v: *wodne możności podniosły szumne burzliwości swoje*.

s. 83/19—20 (Pam 117—118): Támeś i páná zástal, i poselstwá swégo Słuszny poczet uczynił — *sluszny* — ‘taki jak należy’, zob. np. WujJud 177v: *bez spowiedzi i szusnej pokuty; poczet* — ‘sprawozdanie’, zob. np. C. Bazylik, *Historia o srogim prześladowaniu Kościoła Bożego*, Brześć 1567, s. 7: *dał poczet nauki swój* (cyt. za Lindem). Idzie o przybycie do Wilna, gdzie Zygmunt August ze względu na sprawy inflanckie i moskiewskie przebywał już ok. 3 lat; Dihm (s. 244—245) pisze, iż rezultaty poselstwa Tęczyńskiego — wobec zmienionej tymczasem sytuacji w Inflantach (zajęcie Rewla przez Szwedów) — nie spotkały się z zadowoleniem króla. Zygmunt August w liście do Eryka z 6 XI 1583 odpowiadał wymijająco na temat małżeństwa księcia Jana z królową Katarzyną, powołując się na zwyczaj wydawania za mąż najpierw starszej siostry.

s. 83/21 (Pam 119): od máłych do wielgich — szereg często notowany w Śl. XVI, zob. np. Leop 4. Reg 25/26: *Ruszywszy sie tedy wszystkie gmin od młdego do wielkiego ...*, zob. też KochOdpr C3: *jego wszeteczestwá ... Od máłych aż do wielkich wszyscy jawnie bronią; wielgi* — wariant fonetyczny w materiałach Śl. XVI notowany znacznie rzadziej niż *wielki*.

s. 83/22 (Pam 120): ludzkość — ‘uprzejmość, grzeczność’, zob. 74/18 (Tarn 38) i kom. I.

s. 83/23—24 (Pam 121—122): polá śniegiem, á głębokie brody Mroźna zimá przykryłá ciérpliwémi lody — *głębokie brody* — zob. 76/15 (Tarn 91), zob.

też KochJez B2: *bród głęboki ...; przykryć śniegiem, lodem* — zob. 41/17 (II 9, 8) i kom. I, zob. też po Kochanowskim PudlFr 67: *Miluchnym sobie płynicie szumem, wody, Niech was nie przykrywają zimné, śliskié lody; cierpliwe lody* — Śl. XVI nie notuje poza tym podobnej przenośni.

s. 83/26 (Pam 124): Bo cię do Filándyjéj pan znou wypráwił — instrukcja poselstwa do Jana, księcia Finlandii, dla Jana Tęczyńskiego i Henryka de Dohna została wydana z datą 10 listopada 1561 r. (zob. Elementa, t. XXIV, nr 98). Z Finlandii Tęczyński prowadził dalsze pertraktacje — od marca do czerwca 1562 r. — zarówno z księciem Janem, jak i z królem Erykiem w sprawach inflanckich i przede wszystkim w sprawach związanych z małżeństwem królowny Katarzyny. Przewidywano również odbyte w tym czasie przez Tęczyńskiego podróży do Szwecji, ale po zdobyciu przez Szwedów Parnawy (w czerwcu tegoż roku) Jan Baptysta odmówił przyjazdu pomimo zaproszenia ze strony Eryka. Ten okres jest obficie udokumentowany przez tzw. archiwum Jana Tęczyńskiego, znajdujące się w kopenhaskim archiwum Rigsarkivet; zawarte w nim listy i instrukcje zostały ogłoszone w XXIV tomie Elementów (zob. nry: 102, 103, 106, 107, 107a, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 120, 122, 144, 152 i in.).

s. 83/27—30 (Pam 125—128): Ná drógę niebezpieczną: boś musiał iść morzem Nie rákim, jákié krzywym okrętem więc porzem, Ále które ... mrozy lodem ugruntują, ... wiátry szaloné zetrą i zwojują — *iść morzem* — zob. 3/13 (I 2, 8); *krzywy okręt* — wyrażenie nie notowane poza tym w Śl. XVI, zob. kom. II; na morzach zamarzających nie używano statków o opływowych liniach kadłuba, lecz o liniach prostych, aby można je było wciągnąć na lód, zob. K. S. Badigin, *Po studium morjam*, Moskwa 1956; *więc* — partykuła o trudnej do sprecyzowania funkcji; *porzem* — wyłączna w XVI w. forma czasu teraźniejszego od czasownika *proć* (dziś: *pruć*) w znaczeniu m. in. 'robić bruzdy', podobne przenośne użycia o statkach w materiałach Śl. XVI tylko po Kochanowskim, zob. np. SapEpit A3: *Gdzie okrętem swym Hiszpan, Włoch ocean porze; bruzda za statkiem powstaje tylko na wodach nieoblodzonych; mrozy lodem ugruntują [morze] — podobnej przenośni nie notują poza tym materiały Śl. XVI, gdzie ugruntuować to 'założyć podwaliny (ziemi)', zob. Leop Hebr 1/10: Tyś ná początku ziemię ugruntuował, być może stanowi to rodzaj figury etymologicznej od wyrazu *grunt* 'ziemia', tj. 'uczynią twardym jak ziemia'; zetrą i zwojują — może przenośny szereg synonimiczny od znaczenia 'pokonać', idzie zapewne o oczyszczenie morza z kry dzięki „szalonym wiatrom”. Posłowie przeprawiali się zapewne przez Zatokę Ryską, z której droga wprost na północ wiedzie do Abo. Niebezpieczeństwa żeglugi w Zatoce o tej porze roku opisuje KromHist, relacjonując odjazd z Polski (w r. 1562 w październiku) Jana Fińskiego z małżonką, Katarzyną Jagiellonką: „W Rydze na morze wsiadł, i skoro się puścił, w nocy tak ciężki mróz uderzył, że i okręt zmarzł i z niemalem niebezpieczeństwem po ledzie nazad uchodzić i z królowną musiał, tak że tam trwał czas niemaly. On okręt kazawszy wyrębać z lodu, na głębokie morze obrócił prosto do Finlandyi, ale i ten ledwie tam przed fortuną doszedł, zdziurawiony na skałach, potarty, potłuczony, z wielkim onych, co w niem byli, niebezpieczeństwem i szkodą niemalą” — KromHist 24, w wydaniu tym zamieszczono również fragment mapy Olausu Magnusa z 1539 r. — są na niej zaznaczone przybrzeżne zamarzające wody Bałtyku.*

s. 83/31 (Pam 129): nieprzyjacielskié wojsko tuż leżało — od r. 1558 Iwan IV był w posiadaniu Narwy, ważnego portu nad Zatoką Fińską. Jeśli droga do Abo wiodła najkrótszym szlakiem, to jest pomiędzy wyspą Ozylią a lądem stałym, to rzeczywiście biegła tuż obok czy raczej pomiędzy terenami zajęтыми przez wojska moskiewskie. W czasie gdy

Tęczyński z de Dohnem przedsięwzięli tę podróż, został właśnie, po długotrwałych pertraktacjach, zawarty układ pomiędzy Infantami a Koroną i W. Ks. Litewskim (28 XI 1561).

s. 83/32 (Pam 130): złe miejsc — wyrażenie notowane dość często w Sl. XVI, zob. np. BielSpr 27: *zawiodszy we złe miejsca wojsko ...*

s. 84/2 (Pam 132): páná, który támtym ziemiám práwá dáje — idzie o Jana Wazę, wówczas księcia Finlandii; *dawać prawa* — zwrot często notowany, zob. np. Górn-Rozm B3: *izby ona Rzeczpospolita, której dają práwá, była wolna*, zob. też, jak w omawianym fragmencie *Pamiętki*, w znaczeniu 'panować' KochPs 105: *Królowie, którzy ... wyspom morskim práwá dawają*.

s. 84/3—6 (Pam 133—136): swój dawnéj nádzieje nie ciérpiąc odwłoki ... swój dwór wysoki Pożegnawszy, szedł morzem ku polskiej gránicy, Myśląc zancą królewne widziéć w swéj łóznicy — w pierwodruku *Pieśni: z swéj ... nádzieje*; Brückner, Krzyżanowski: w swéj ... nádzieje; przyjmujemy dającą zrozumiały tekst wersję pierwodruku *Pamiętki*: swój ... nádzieje; *dwór wysoki* — zob. LibLeg 10/113 (z listu sultana): *coście przysłali do mnie i do mego wysokiego dworu ... hetmana swojego* (rezydencją księcia Jana w stolicy Finlandii Abo był okazały średniowieczny zamek, zob. *Polski słownik biograficzny*, t. XII, hasło Katarzyna Jagiellonka, s. 218—220); *zancy* — 'wysokiego rodu', zob. 34/4 (II 2, 12) i kom. I; *łóznica* — zarówno 'łóże', jak i 'pokój sypialny', zob. Sl. XVI s.v.; jest to pierwsze w materiałach Sl. XVI użycie wyrazu *łóznica* na oznaczenie małżeństwa, uprzednio w takim użyciu *łóże*, zob. BierRozm 4: *Złym żonom czas nie pomoże, Im dalej, tym cięższe łóże*, po Kochanowskim zob. GrochKal 15: *Z których [krajów] i mátká [Zygmunta III] przyszła w twą łóźnicę*. Jan, książe finlandzki, starał się już ponad rok o królownę Katarzynę. Zygmunt August zwlekał z decyzją wydania Katarzyny za mąż przed starszą siostrą Anną — w liście z 26 marca 1562 r. pisał do J. Tęczyńskiego, aby dolożył starań, by starszą królownę wydać za starszego brata Jana, tj. króla Eryka (Elementa, t. XXIV, nr 107), a w tajnej instrukcji (może z marca 1562) zobowiązał go, by tłumaczył księciu Janowi, nie zrażając go wszakże, że dlatego „się Jego Królewska Miłość ociąga dać zań młodszej siostry swej, a gdyż jeszcze starsza nie jest wydana. Bo ten obyczaj był zawždy in familia regum Poloniae mało nie od wieków, iż ordinem et legem naturae w tem chowano ...” (Elementa, t. XXIV, nr 110). Wobec propozycji Jana Wazy, który odpowiedniemu kandydata do ręki królowny Anny widział w swoim młodszym bracie Magnusie, Zygmunt August zapytywał o ewentualne zabezpieczenie poziomu życia godnego królewskiej córki i, acz niechętnie, godził się przecież z takim wyjściem z kłopotliwej sytuacji (Elementa, t. XXIV, nr 108 i 110).

s. 84/7—8 (Pam 137—138): páńno święta, Niepráwieś z ojczyzny swéj w szczęsną chwilę wzięta — o użyciu epitetu *święty* w związku z osobami królewskiego rodu, zwłaszcza Jagiellonami, zob. 15/7 (I 13, 7) i kom. I, zob. też WujJud Bv: *święty á sławny twój dom Jágiellow ...*, lub KmitaPsal A3: *potomkowi Jágiellá świętego ...*; Niepráwieś ... w szczęsną chwilę — 'w niezbyt szczęsną chwilę'; *nieprawie* — zob. 22/13 (I 19, 12); *szczęсна chwila* — notowane w Sl. XVI, zob. np. LibMal 1549/148v: *dziś bądz szczęсна chwila ...*

s. 84/9—10 (Pam 139—140): zdarzy ... Bóg, że tego stolicę Osiędziesz, u którégóś dziś zá niewolnicę — *zdarzy Bóg* — fraza życząca, zob. np. RejJóz N6: *Zdarzy Bog, iż ten starszy ... wymidzie*; *stolicę osieść* — zob. np. ActReg 30: *że się to z woli boskiej stało, że tę stolicę polską osiadleś*; fragment mówi o znanym losie Katarzyny Jagiellonki więzionej wraz z mężem przez Eryka XIV, później królowej Szwecji.

s. 84/11 (Pam 141): Rychło po tym weselu — po ślubie Katarzyny Jagiellonki

z Janem Wazą, który odbył się dn. 4 X 1562, bez przedstawicieli obcych dworów, jedynie w asyście rodzin panów litewskich, niemniej uroczystości trwały cały tydzień: „Kolby, gonitwy, turnieje niemieckie i usarskie, muzyki, tańce i wszelakie kotofile i uczciwości się działy” (KromHist 27—28); zob. także Dihm, s. 250—251; Czaplński, *Polski słownik biograficzny*, t. XII, s. 219). M. Kromer opisuje trudną drogę powrotną księżęcej pary: zamarzłe morze w Rydze, szykany szwedzkie w Rewlu, groźba porwania królowej przez cara.

s. 84/12 (Pam 142): Wjáchateś ná stárostwo — Kochanowski tu się pomylił: Tęczyński już w styczniu 1561 r. był starostą, jak świadczą akta synodu ewangelickiego w Pińczowie, zob. Kot 1935, s. 7, zob. także instrukcję królewską dla poselstwa do księcia Finlandii z 10 listopada 1561, Elementa, t. XXIV, nr 98.

s. 84/13 (Pam 143): Wszem pożądkány — w druku pożądný, przyjmujemy wersję pierwodruku *Pamiętki* ze względu na sylabizm wiersza; *pożądný* i *pożądny* — wyrazy synonimiczne, zob. np. Prot D4: *W czym będzie smák niejáki niebieskiej rádości, Ktora jest pożądniejsza niżli ziemskie włości*, zob. też KochTr 17: *Czásie, požądnej ojczy niepamięci*.

s. 84/13—14 (Pam 143—144): nie wyszedł czas długi, Ześ wziął i województwo zá swoje posługi — *nie wyszedł czas długi* — fraza utarta, zob. np. RejFig Ee3v: *Nie wyszedł czas długi, syná mu powiá*. Można z tego wnioskować, że stanowisko to otrzymał Tęczyński za doprowadzenie do skutku małżeństwa królowej Katarzyny. Tymczasem list króla do Mikołaja Radziwiłła z 7 XII 1562 r. świadczy raczej o pretensji Zygmunta Augusta o nadmierną gorliwość w tej sprawie młodego hrabiego (król miał już powody do niepokojów o los siostry, choć uwięzienie jej miało się dokonać dopiero po roku); było to raczej utorowanie drogi do spodziewanego „spowinowacenia przyjaźni” Tęczyńskiego z księciem Radziwiłłem (w tym czasie ożyły nadzieje na ożenek hrabiego z córką Mikołaja). (List króla wyd. S. A. Lachowicz w: *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego*, Wilno 1842, nr 85, s. 157—158, komentują go Kot, 1935, s. 8, i Dihm, s. 251—252).

s. 84/16 (Pam 146): od Szwecyjéj — w druku do Szwecyjéj, zmieniamy ze względu na kolejność opisywanych zdarzeń; *od* w tej funkcji zob. np. BielKron 459v: *puścili sie od Kálekutu w okréciach*. Wszystkie uwzględnione wydania XIX- i XX-wieczne są zgodne z pierwodrukiem.

s. 84/17—18 (Pam 147—148): miłość w dyjámencie ryje Swé sławné obietnice i pod serce kryje — *dyjament* — ‘bardzo twardy materiał (kamień lub stal)’, zob. 1/10 (I 1, 5) i kom. I; *w dyjámencie ryc* — zob. też KochFr 74: *Serdecznego żalu tu nie ruszę, Bo ten w twárdym dyjámencie ryto, Aby wiecznie trwał*, zob. kom. II; *sławny* w wyrażeniu *sławne obietnice* — znaczenie trudne do sprecyzowania, zob. np. SkarKazSej 663b: *ktoż zwátpi w takim Pámie, który sławny á pewny jest w obietnicy swojej?*; zwrotu *pod serce kryć* Śl. XVI poza tym nie notuje, podobny zwrot zob. KochPs 67: *moje Życziwé słowá włoż pod serce swoje*.

s. 84/19 (Pam 149): ojczyste służby złożył z siebie — ojczyste — w pierwodruku *Pamiętki*, a także w przedruku Paprockiego patryjskie, nie notowane w materiałach Śl. XVI ani w Śl. stp., Cn. Th. i Lindem, zob. *patria* — ‘ojczyzna’ GórnDworz F6v; *ojczyste służby* — zob. po Kochanowskim VotSzl C2v: *Drugi stimulus narodowi nászemu szlácheckiemu do służby ojczystej ...; złożyć z siebie* — dosłownie ‘zdjąć okrycie, także zbroję’, zob. np. StryjKron 310: *złożywszy z siebie zbroje ...* Działalność poselska i dyplomatyczna Tęczyńskiego zakończyła się właściwie z chwilą zawarcia związku małżeńskiego między Janem Finlandzkim i królową Katarzyną; od sierpnia 1562 w kontaktach z Erykiem zastępuje go Paweł Chmielowski, sekretarz króla. Wynika to zapewne zarówno z pewnej pretensji

króla o usługi Tęczyńskiego, jak i przede wszystkim ze zmiany kierunku politycznego: wobec wrogości Eryka Zygmunt August rozpoczyna od zimy 1563 pertraktacje z Danią. (Omawia je obszernie Czapliński, s. 108—132).

s. 84/20 (Pam 150): Wzięłeś przed sie swé rzeczy — *wziąć przed się* — ‘oddać się czemuś’, zob. np. SkarŻyw 13: *opuszcilem ... te mårne świeckie rzeczy, á wziąłem przed się wåsz żywot zakonny; swe rzeczy* — wyrażenie w znaczeniu ‘to, co tego kogoś dotyczy’, zob. np. ActReg 111: *gdy o swych rzeczach będzie wiedzieć, o dalszych mówić będzie*.

s. 84/21 (Pam 151): Przodek miałá — ‘miała pierwszeństwo’, zob. np. BibRadz I 138c marg: *Jego chwałá ma zåwždy mieć przodek*.

s. 84/21—22 (Pam 151—152): imię pańskie świętę — przyjmujemy znaczenie ‘imię królewskie’, a nie ‘imię Boskie’; *święty* o Jagiellonach zob. 84/7 (Pam 137) i kom. I. 25 kwietnia 1563 r. Tęczyński otrzymał od Zygmunta Augusta instrukcję w sprawie negocjacji z Erykiem i Janem, lecz wkrótce potem (18 maja) zlecenie, by się z tym na razie powstrzymał, powtórzono w dn. 16 sierpnia tegoż roku (zob. Jensen, s. 198, na podstawie rkpsu Biblioteki Kórnickiej nr 260, fol. 104 nn. i rkpsu w *Tekach Naruszewicza*, 1563, I, nr 77), mimo to Tęczyński uzurpował sobie prawa posła (zob. Dihm, s. 238).

s. 84/22 (Pam 152): konał małżeństwo zåczętę — *konać* — ‘doprowadzić do skutku’, zob. 10/16 (I 9, 11); *małżeństwo zåczęte* — ‘małżeństwo, do którego poczyniono pierwsze kroki’, zob. Goski A4: [w ten dzień] *małżeństwo zåczynaj; konać ... zåczęte* (z odmiankami słowotwórczymi obu członów) notowane kilkakrotnie w Sl. XVI, zob. np. RejPs 203v: *to poczęte dobrodziejstwo racz kończyć nad nami*.

s. 84/23 (Pam 153): zebrawszy poczet przyjaciół niemåły — w orszaku J. B. Tęczyńskiego, dwukrotnie liczniejszym niż orszak królowny Katarzyny, znajdowali się: Jan Tęczyński — syn kasztelana krakowskiego Andrzeja, starosta rohatyński, Mikołaj Tarło — dziedzic zamku Laszki, chorąży przemyski, Krzysztof Włodzisławski z Brzezia, Erazm Czuryło z Wygnanowic, Aleksander Drohiczański z Drohiczan, Feliks Czarski z Czerska i Różyca, Jan Przypkowski z Przypkowic, Jan Młoszowski z Młodzowa, Stanisław Czerny, Erazm Otwinowski, Maciej Łowieniecki, Mikołaj Osmólski, Jan Strzeszkowski, Kacper Brzozowski, Marcin Swierczowski, Jakub Szpot (zob. Elementa, t. XXIV, nr 91). Byli wśród nich także Szwajcar Leo Curio, Anglik George North, dwaj Szwedzi, z których jeden nazywał się Olav Jakobsen, i podczaszy Tęczyńskiego Jiskier (zob. Jensen, s. 199).

s. 84/24—25 (Pam 154—155): gdzie ku niebu påttrå kåzimiérskie skåły, Puścileś sie ... po głębokiej Wiśle — *ku niebu patrzyć* — Sl. XVI nie notuje poza tym przenośnego użycia tego zwrotu; kåzimiérskie skåły — idzie o miejsce dzisiejszego Kazimierza nad Wisłą; *głęboka Wisła* — epitet *głęboki* jako określenie rzeki w Sl. XVI tylko z Kochanowskiego i po Kochanowskim, zob. KlonFlis G3: *Wisłę w krygi ujęli głębokå*, zob. też KochPs 105: *Od głębokiego brodów Eufrátå*, zob. też Koch-Prop 8: *Å Konrad przeciwko nim Krzyżaki prowadził I nád głębokå Wislå przy Dobrzyniu sådził*. Pierwszy etap wyprawy opisał E. Otwinowski, zob. An-Prot 20; wyprawy Tęczyńskiego dotyczą wiersze 9—12.

s. 84/28 (Pam 158): niefortunę — ‘nieszczęście’, zob. np. BielKron 191v: *Przyszlå nå nie tåka niefortunå, to jest wiåtr á deszcz, iż sie im kotwice ... tårgåły*.

s. 84/29 (Pam 159): Pan twęgo przedsięwzięcia z låskå nie przyjmowål — zob. kom. I do 84/21—22 (Pam 151—152). Jeszcze 3 września wysłał Zygmunt August list do Tęczyńskiego, w którym pod groźbą nielaski powstrzymywał go przed podróżą do Szwecji: „Quod ne aliter S. Tua faciat, mandamus pro gratia nostra” (Menckenius, nr 206,

s. 368, cyt. za Jensenem, s. 199); listu tego prawdopodobnie Tęczyński nie zdążył już otrzymać, skoro — jak sądzi Jensen — wsiadł na okręt ok. 10 września.

s. 84/30 (Pam 160): przejazd był niepewny; á tyś sie frásował — zachował się fragment listu Tęczyńskiego, wysłanego do króla na odjeźdnym, w którym pisał: „Acz teraz już nie czas po temu, któremu w tych kilku niedziel kilkanaście okrętów zginęło, wszakoż ja Panu Bogu się poruczywszy a rozkazaniu Waszej Królewskiej Mości czymia[c] dosyć, dziś w imię Boże na morze się puszczam i do Szwecyjej barzo w małym okręciku jadę; bo z większem żaden jachać pod ten czas nie chcial” (list z Gdańska, bez daty, w: *Elementa*, t. XXIV, nr 137).

s. 84/31—32 (Pam 161—162): ná Morzu Północnym ... król duński pływał z wojskiem mocny(m) — *Morze Północne* — Bałtyk, zob. np. BielKron 337: *z tych kráin Północnego Morzáz ..., jáko Filándyja, Litwomja, Szwecyja, Láponja ... pisáli je* [Goty] *wynić*; mocnym — w druku mocny, w pierwodruku *Pamiętki* mocnem, obie wersje możliwe; ze względu na dokładność rymu przyjmujemy, z poprawką fonetyczną, wersję pierwodruku *Pamiętki* — tak samo Mostowski, WP i Krzyżanowski. Dania miała na morzu flotę liczącą blisko 30 okrętów pod wodzą admirała Herlufa Trolle (zob. W. Czapliński, K. Górski, *Historia Danii*, Wrocław 1965, s. 179 i nn.; natomiast Jensen, s. 200, przypuszcza, że admirałem był w tym czasie Peder Skram). Sprzymierzeńcem Danii była flota lubecka. Już 31 lipca Dania i Lubeka wypowiedziały Szwecji wojnę, o czym Tęczyński jeszcze nie wiedział na pewno; w liście pożegnalnym do króla (zob. kom. I do 84/30 (Pam 160)) pisał z Gdańska: „Ta też tu sława jest, żeby król duński przeciw szweckiemu walkę podnieść miał ...” (*Elementa*, t. XXIV, nr 137).

s. 85/1 (Pam 163): sie skosztować — ‘spróbować sił w walce’, zob. np. RejZwierz 14v: *Wztał miecz, jemu dał drugi, by sie z nim skosztował*, zob. też KochMon 34: *co wadzi Znowu sie z nim skosztować?*

s. 85/2 (Pam 164): Komu każe Mars ... pánować — chodzi tu o panowanie na morzu i w Inflantach. Być może Kochanowski czyni aluzję do wyrażenia „dominium maris Baltici”, o które to panowanie rozpoczęła się wojna siedmioletnia; zob. 38/14—15 (II 5, 26—27) i kom. I; zob. też kom. II.

s. 85/3 (Pam 165): wieczny wyrok — *wieczny* — ‘przedwieczny’, zob. np. Rej-PosWstaw 41v: *iż z wiecznego wyroku Bogá Ojcá Syn Jego miły dla nas sie zstác miał człowiekiem*.

s. 85/5 (Pam 167): okręt wysoki — zob. 83/2 (Pam 100) i kom. I.

s. 85/6 (Pam 168): Miłość ..., która nie cierpi odwłoki — ‘nie może znieść odwłoki’ lub ‘nie może być odkładana’, zob. np. GórnDworz Y8v: *nie mogąc wycirpieć tej odwłoki ...*, zob. też zwrot prawniczy, GroicPorz e3: *... w rzeczách, które odwłoki nie cierpią*, zob. też KochPs 213: *Słowá Jego nie cierpią żadnej odwłoki*; całość jest przysłowiem, zob. N. ks. przysł. z dokumentacją od GoslCast 48.

s. 85/8 (Pam 170): zásię — ‘znów’, zob. np. WujJud 25v: *Siedzi ná prátwicy ojcowskiej. I zásię ma przysć z wielmożnością sędzić żywe i umárle*.

s. 85/9—10 (Pam 171—172): Poszłá ... przeddzięki, ryjąc morskie wály, Á żagle roztoczone pochóp z wiátru brály — *przeddzięki* — ‘wbrew swojej woli’, zob. BielKron [84]v: *áby go przywiedli przeddzięki, jesliby z dobrą wolą nie chciał przysć*, w materiałach Śl. XVI jest to jedyne użycie dotyczące przedmiotów martwych; *ryć morskie wály* — podobnego zwrotu przenośnego nie notują poza tym materiały Śl. XVI; *morskie wály* — prócz tego w Śl. XVI tylko ze StryjKron 72: *pod sámy uoz wály morskie bją; roz-toczony* — ‘rozwinęty’, zob. HistAl B4v: *chorągwie roztoczone*, zob. też An-Prot 21: *Roztoczą żagle; pochop* — ‘siła, energia’, zob. np. MurzNT Mar 4/28: *ziemia sama z swé-*

go pochopu owoc przynosi; możliwe też znaczenie ‘bieg’, zob. WP i komentarz, odwołujący się do zwrotu *płynąc z pochopem rzeki*.

s. 85/12 (Pam 174): nieuśmiierzony wicher — wyrażenie nie notowane poza tym w materiałach Śl. XVI.

s. 85/13 (Pam 175): gwałtowna ... niepogodą — w Śl. XVI poza tym po Kochanowskim, LatHar 176: *Od piorunow i gwałtownej niepogody wybaw nas*.

s. 85/14 (Pam 176): Wąły zá wálmi pędzi poruszona wodá — *wał* — zob. 7/11 (I 6, 11); *poruszony* — ‘wzburzony’, zob. HistAl 17v: *gdy [Morze Czerwone] nawálnością bywa poruszono*; w KochPam1: *Wełny zá wełny; wełna* — ‘fala’, zob. KochPs 165 w kom. I do 85/20—22 (Pam 182—184).

s. 85/16 (Pam 178): Świata nie znać, wiatry sie sobie sprzeciwiájá — *swiata nie znać* — zob. 40/2 (II 7, 2) i kom. I; *wiatry sie sobie sprzeciwiájá* — może przenośnia od jednego z zaświadczonych w materiałach Śl. XVI znaczeń: ‘klócić się’, ‘rywalizować’ lub ‘odpowiadać sobie (tu: wyciem)’, zob. 55/22 (SobWst 8), może też ‘wpadają na siebie z przeciwnka’, na co brak potwierdzenia w materiałach słownikowych, zob. też kom. II.

s. 85/17 (Pam 179): Usiłuje — prawdopodobnie ‘atakuje’, jak BielSpr 31v: *gdy nieprzyjaciel usiłuje mocą, tedy trzeba ściśnienia*.

s. 85/19 (Pam 181): Morze huczy, á nawę miecá nawálności — fraza *morze huczy* w Śl. XVI prócz tego z KochPs 69: *Huczy morze popędliwé*, zob. też 7/11 (I 6, 11) i kom. I; *nawę miecá nawálności* — zob. podobna fraza HistRzym 11v: *nawálności wziąwszy okręt ná sie náczęły im jáko piłá miotác*.

s. 85/20—22 (Pam 182—184): Raz sie zda ... z głębokiéj cdchláni — zgodny z rzeczywistym doświadczeniem opis wrażeń człowieka przeżywającego na statku burzę morską: złudzenie olbrzymiej głębokości, gdy się jest na szczycie fali, i wysokości zamykającej pole widzenia, gdy statek znajduje się między dwiema falami; obraz znany z Ps 106/26, zob. RejPs 160v: „gdy jednym rázem zda mu sie, iż jest ku niebu ná wodách podniesion, á drugi raz mu sie zda, jákoby miał upać do głębokości piekielnej”, zob. przykład tegoż z KochPs 165: „nawę to do niebá wełny wymiátájá, To záś w przepáści ślepe spuszczájá”; *głęboka odchłani* — poza tym w Śl. XVI nie notowane, zob. podobne LubPs P6v: *upadłem w odchłani srogie morzá głębokiego*.

s. 85/23—24 (Pam 185—186): w poboczne ławy Bije szturm — *poboczne ławy* — nie notowane poza tym w Śl. XVI, chodzi prawdopodobnie o belki konstrukcyjne tworzące boki statku, por.: *Ławy zowią się bale, któremi statek jest od spodu obity* (cyt. za Lindem, z niedokładną lokalizacją); *szturm* — ‘sztorm’, zob. StryjKron 72: *drogi áni znać dla piaskow od sturmow gwałtownych z morzá wybitych*.

s. 85/24—26 (Pam 186—188): Nawá żadnéj spráwy Nie słucha, ále w morskim rozgniewaniu pływa Sámopás, á mokra śmierć wieszád sie dobywa — *spráwa* — ‘kierowanie’, zob. Mącz 73c: *Habere procurationem alicuius rei* — *Miec ná sobie spráwę á opátrowanie niejákéj rzeczy*, zob. podobnie o kierowaniu okrętem KochSz A4v: *Wy sámý nawę i żagle spráwujcie*; *morskie rozgniewanie* — zob. podobną przenośnię Prot E: *Pirwej sie rozgniewawszy Eolowe wiatry Obálá skály twárde*, zob. też GórnDworz Mm6: *jáko ná rozgniewánym á niebezpiecznym morzu mieszkamy*; *mokra śmierć* — wyrażenie mówiące o rodzaju śmierci, zbudowane podobnie do częstego typu, jak *krzyżowa śmierć*, *obieszona śmierć*, *ścięta śmierć* i podobne, zob. po i za Kochanowskim GrochKal 11: *I ciebie ... Mokra śmierć poda w słonych wod zatopy*; *dobywać się* — ‘wdzierać się do wnętrza’, zob. też KochWr 38: *widząc gniewliwého mlódziéncá, który sie gwałtem w dóm do jednéj bialéj głowy dobywał ...*

s. 85/27 (Pam 189): okrutna niepogoda — Sl. XVI nie notuje poza tym tego wyrażenia.

s. 85/28 (Pam 190): zorzá z wody powstawála — zob. podobnie KochPs 7: *Ledwé z głébkógiégo morzá Ukaże sie rána zorzá.*

s. 85/30 (Pam 192): pienisté z nienaglá wáły upadály — z *nienaglá* — ‘stopniowo’, zob. 7/15 (I 6, 15) i kom. I; *pieniste wáły* — zob. podobne wyrażenie po Kochanowskim, GoslCast 9: *rozłożysty Symois w morze pędzi swój nawal pienisty; upadać* — o falach ‘cofać się’, zob. HistRzym 122: *Morze, które wylewa i zaś upada ...*

s. 85/31—32 (Pam 193—194): żagiel rozpięty Nawy ... prowadził — *żagiel rozpięty* — w materiałach Sl. XVI brak poza tym tego wyrażenia. Poprzedzający i następujący opis wskazują na jeden okręt, oczekiwalibyśmy więc *Nawę*, zwłaszcza że materiały Sl. XVI nie notują składni *prowadzić* z dopełniaczem; możliwe jest jednak, że jest to uogólniony opis morza po burzy, gdy okręty płyną spokojnie pod żaglami.

s. 85/32 (Pam 194): kędy dwa okręty — *kędy* — ‘gdy’, zob. np. BibRadz I 321a marg: *ná on czas, kędy powiedział ...* Wydarzenie miało miejsce w piątek 17 września 1563, koło wyspy Gotlandii. Również okrętowy dziennik Duńczyków mówi o dwu okrętach, które przypadkowo znalazły się na trasie polskiego statku, odbiwszy się od flotylli w czasie niedawnej burzy. Inaczej podaje PaprHerby 37: „król duński wyprawił ná nie siedrń okrętów, które im poczęły záchodzić z kilku stron w piątek o południu”. Dziennik duński — jak stwierdza Jensen — wzmiankował wprawdzie, że więcej duńskich statków odłączyło się od armady, ale w akcji przeciw polskiemu statkowi brały udział tylko dwa, kapitana Fransa Iversena („Die Schottische Pincke”) oraz kapitana Jergena Jensena (zob. Jensen, s. 200, przyp. 67, i Kot, 1935, s. 9).

s. 86/2—3 (Pam 196—197): Szyper głosem zawała — miejmy sie ku zbroil! Ludzie mamy nád sobą, á nie wiedziéć kogo — *szyper* — ‘kapitan okrętu’, zob. Cn. Th. s.v.: Navarchus, dominus navis, nauclerus, magister navis; *glosem* — ‘głośno’, jak BierEz F2: *Wszystek gmin glosem zawałal: ...; mieć sie ku zbroi* — ‘stanać do walki’, zwrot utarty, zob. BierEz K2: *Wstańcie, miejcie sie ku zbroi; nád sobą* — w słownictwie żeglarskim wysokością nazywa się odległość od punktu wyjścia, którą osiąga statek płynąc zakosami pod wiatr, *nád sobą* może więc znaczyć ‘przed sobą’ od strony nawietrznej, zob. w. 86/1: Z boku sie okazały.

s. 86/4 (Pam 198): Co jesli to Szwéd (u m<n>ie wátpliwa), nam błogo — wers w pierwodruku i we wszystkich przekazach staropolskich z wyjątkiem JK6B brzmi: Co jesli co Szwéd umié, wátpliwa, nam błogo; w JK6B brak pierwszego Co i wers jest sylabicznie wykolejony. Brückner uznał wers pierwodruku za zepsuty i wprowadził koniekturę: *Jesli to Szwed, co u mnie wátpliwa, nam błogo*. Koniekturę tę przyjął Krzyżanowski. Wydanie niniejsze proponuje koniekturę z nieco mniejszymi zmianami, motywując ją następująco: *Co jesli* jest poprawnym równoważnikiem ‘jesli’, zob. liczne przykłady w Sl. XVI s.v. *co*, *znac.* IV.3.a.β., np. ModrzBaz 2: *Co jesli sámá chęć w rzeczách wielkich godná jest chwały ...; składnia typu u mnie wátpliwa* w znaczeniu ‘uważam to za wątpliwe’ nierzadka w języku XVI w., zob. np. CzechEp 55: *tedy jednák to u mnie niepodobna, áby ... tego obaczyć i wyrozumiéć nie miał; błogo* — ‘dobrze, pomyślnie’, zob. np. RejKup y6: *Jesliście rządni, wam błogo*.

s. 86/7 (Pam 201): Przystaw królá szwedzkiégo ... dobrze tuszył — *przystaw* — ‘oficjalny wysłannik’, także ‘urzędowy opiekun’ jak w LibLeg 9/53v: *iżby W.K.M. raczel nam ... przystawa albo przewodnika ... do granice rozkazać daci; dobrze tuszyć* — ‘być dobrej myśli’, bardzo częsty zwrot, zob. np. Diar 21: *jako się wiele wszyčíkiego tego zle-go ... namnożyło, tak że sobie już trudno dobrze tuszyć możemy*, zob. też KochPs 187: *Duszo*

moją, przedsię ty tusz dobrze sobie. Przystaw króla szwedzkiego to zapewne jeden ze wskazanych przez Jensena dwu Szwedów, por. kom. I do 84/23 (Pam 153). Obecność przystawa wskazuje na jakieś porozumienia między Tęczyńskim a Erykiem, na które on sam wskazuje dalej, mówiąc o wysłanych jako obstawa okrętach.

s. 86/10 (Pam 204): *Nie to li są ... niech ja będę ścięty — Nie to li są — 'jeżeli to nie są (te)', z rzadkim użyciem li nie przy czasowniku, zob. RejJóz K8: masz gardło moje, onak li to będzie; niech ja będę ścięty — w materiałach Śl. XVI brak poza tym tej frazy.*

s. 86/12 (Pam 206): *Kto bądź, ten bądź — nam nie lza jeno być gotowo — kto bądź, ten bądź — 'wszystko jedno, kto', zob. 17/28 (I 16, 11) i kom. I; nie lza jeno — 'nie można uczynić nic innego, tylko ...', bardzo częste połączenie składniowe z dokumentacją już od Śl. stp., zob. też KochTr 5: Nie lza, nie lza, jedno sie zą tobą gotowdć; gotowo — 'w gotowości', zob. np. BielKron 244v: czekajmy nieprzyjaciela gotowo, by nás spiących nie zstał.*

s. 86/13—14 (Pam 207—208): *Koniec u Bogá w mocy; ... o sobie Czujmy ... ja z wámi w szczęściu i w żalobie — koniec — 'rezultat', zob. OrzJan 43: godzi sie mieczem szczęścia szukać, á jáki koniec Pan Bog i szczęście zdarzy, taki wdzięcznie przyjmowdć; czuć o sobie — 'myśleć o swoim bezpieczeństwie', zob. 38/13 (II 5, 25) i kom. I; w szczęściu i w żalobie — zob. też KochTr 9: Jednąk myśl ták w szczęściu, jáko i w żalobie Závždy niesiesz. Jest to antycypacja przyszłych wydarzeń: PaprHerby 37 pisze o dwukrotnych możliwościach ucieczki przy pomocy gdańskiego frajbitera Rudolfa (Alhorna — wedle identyfikacji S. Kota, 1935, s. 10), jednak Tęczyński nie godzi się na porzucenie wziętych jako zakładników towarzyszy. Ossoliński, s. 40, pisze także: „Podjechał był kiedyś po niego w nocy jeden imacz gdański, niejaki Rudolf, lecz wspaniały, mniej ważył swoją całość niżeli danych od siebie zakładników i swoje słowo”.*

s. 86/16 (Pam 210): *Pogotowiu — 'w gotowości', zob. np. Leop Hebr 10/11: tám tedy pogotowiu jest [praesto est] závždy káplan, który ná każdy dzień służy.*

s. 86/18 (Pam 212): *Támże ... dawno — tamże — zob. 82/32 (Pam 98); dawno — 'przed tym', zob. np. RejKup 77v: Dawno się bylo rozmyślać, Niż gdy już czas odpowiedać.*

s. 86/20 (Pam 214): *dwiemá i sam Herkules nie zdola — przysłowie, zob. N. ks. przysł. z dokumentacją z tego miejsca; dwiema — forma celownika, zob. Śl. XVI s.v. dwa, wykaz form fleksyjnych; zob. kom. II.*

s. 86/21—22 (Pam 215—216): *Żagiel i styr utraçon, nawá ustrzelána ... poimána — por. PaprHerby 37: „w mászt kulá uderzyła. I zátym druga strzelbá ták gęsto szlá, że mászt odciełi”. Kula urwała rękaw wojewodzie, druga omal nie położyła jego stryja, Jana Tęczyńskiego. Mimo jednak tych uszkodzeń statek polski mógł jeszcze płynąć, skoro Polacy zostali na nim, konwojowani do miejsca postoju głównych sił duńskich. Według Paprockiego mogli nawet jeszcze ująć na swym okręcie, gdyby nie to, że za namową cudzoziemskich towarzyszy podjęli rokowania z Duńczykami.*

Dalej Kochanowski opuszcza wszystkie wydarzenia, które miały miejsce na morzu po „poimaniu” przez Duńczyków: pertraktacje z admirałem, w których główną rolę odgrywali Jan Tęczyński — stryj, Krzysztof Włodzisławski i Erazm Otwinowski — sekretarz Jana Baptysty (jego mowa w przekładzie niemieckim znajduje się w archiwum kopenhaskim), ucztę na statku admirałskim i próby pojednawczego załatwienia sprawy, rewizję na statku polskim, połączoną z rabunkiem, wymianę zakładników i rozmieszczenie Polaków na statkach duńskich, próby odbicia samego Tęczyńskiego przez gdańskiego kapra Rudolfa, protesty Tęczyńskiego, powołującego się na „jus gentium in libera legatione” — przeciw rabunkowi zwłaszcza i przeciw obwożeniu go wokół Bornholmu „spectaculi aut trophaei

cuiusdam instar”, list Tęczyńskiego do króla Fryderyka II (z 18 X) z prośbą o umożliwienie dalszej podróży lub o przywiezienie go przed oblicze samego króla (list ten zob. Elementa, t. XXIV, nr 89). Szczegółowe wiadomości z tego okresu przynoszą — prócz relacji B. Pa-prockiego (pochodzącej zapewne od Jana Tęczyńskiego, starosty rohatyńskiego, który był prawdopodobnie również informatorem Kochanowskiego) — dwa duńskie dzienniki okrętowe, jeden pisany po łac., drugi w języku niem. (zob. Jensen, s. 199—203, który śledząc te relacje tworzy na ich podstawie swego rodzaju kalendarium wydarzeń zaszłych pomiędzy 18 września a 18 października, tj. w okresie objętym tymi relacjami).

s. 86/23—25 (Pam 217—219): Jako potym dał to król w moc pánu nászému ... przeciw szwedzkiému Spólną mieli — król — Fryderyk II duński; *dać w moc komu* — ‘zostawić do decyzji komuś’, jak MetrKor 59/76v: *To wszystko panom egzekutorom ... w moc dał, iżby oni tak jakoby najlepiej rozumieli, rozprawili*, zob. też Koch-Prop 9: *ludzie syci boju Dáli w moc dwiemá królom rádzić o pokoju; szwedzki* — określenie władcy samym przymiotnikiem od nazwy kraju częste w XVI w., zob. np. WierKróc A3: *moskiewskiego zá páná obierzcie; spólną mieć* — nie notowane poza tym w Sl. XVI, przymiotnik w rodzaju żeńskim bez rzeczownika określanego częsty w XVI w., zob. np. MurzHist Q: *już bych ... to nácięższą wiedział*. O zostawieniu decyzji Zygmunтови Augustowi por. Ossoliński, s. 44: „Tymczasem król [polski] odebrał od duńskiego wcale zaspokajający [list], nawet z oświadczeniem, że chce [otrzymać odpowiedź], jak ma się z Tęczyńskimi obejść i w ten do jego chęci zupełnie się stosować ...” O liście tym wspominają także S. Kot, 1935, s. 11, i J. Dihm, s. 259, ale tak jak Ossoliński bez podania źródła wiadomości — być może jest o nim wzmianka w listach obu królów z grudnia tegoż roku (zob. kom. I do 86/25—27 (Pam 219—221)). Król Fryderyk wiedział o zatrzymaniu Polaków przynajmniej od 14 października — z tego dnia bowiem pochodzi jego rozkaz odstawienia ich do Kopenhagi (a więc przed otrzymaniem listu samego Tęczyńskiego); rozkaz ten nie został od razu wykonany, czy to na skutek burz, czy niechętniej taktyki admirała — w Kopenhadze Polacy znaleźli się dopiero po św. Marcinie (tj. po 11 listopada — wg PaprHerby 39), przeżywszy na morzu straszliwe burze. 22 listopada król duński wysłał do Polski posłańca, by dowiedział się o prawdziwych przyczynach podróży obu Tęczyńskich (zob. Jensen, s. 202—203), a prawdopodobnie dopiero potem został wysłany list oficjalny — być może za pośrednictwem księcia Albrechta. Chyba nie tą drogą dotarł do Zygmunta Augusta wzmiankowany przez Kochanowskiego i Ossolińskiego list Fryderyka.

s. 86/25—26 (Pam 219—220): pan nász ... Stárał się, áby hrábiá był wolno puszczony — król polski dowiedział się o zatrzymaniu statku Tęczyńskiego z listu księcia Albrechta, przy tym również o podejrzaniach Duńczyków, że owa senatorska wyprawa do Szwecji jest świadectwem jakiejś podwójnej gry polskiej, toteż w pierwszym liście (z 13 listopada, zob. Menckenius, nr 261 — za Jensenem) starał się przede wszystkim rozproszyć podejrzania dotyczące jego polityki i szczerze wyjawiał prawdziwy cel podróży zakochanego młodzieńca. Król przyznawał, że mandat poselski był dany Tęczyńskiemu głównie dla większego prestiżu, a zresztą wkrótce potem cofnięty. Zapowiadał w nim pociągnięcie hrabiego do odpowiedzialności, ale nie wątpił przecież o wypuszczeniu Tęczyńskiego i jego przyjaciół z duńskiej niewoli. Tłumacząc niezrozumiałą dla Duńczyków samowolę polskiego magnata, król pisał: „Nie chwaliliśmy mu tego, ale nie było w naszej mocy zabraniać, ponieważ prawa każdemu wolności zastawują żenić się, gdzie mu się tylko podoba” (przekł. Ossolińskiego, s. 42). Książę Albrecht — pośrednik w korespondencji obu monarchów — listu tego nie wysłał, uważając go za zbyt surowy i niekorzystny dla Tęczyńskiego. Tymczasem Zygmunt August otrzymał od Fryderyka polubowny list, który — wobec zaniepokojenia dworu i senatu losami wojewody belskiego — został odczytany w senacie (piszą o tym

senatorzy w liście do Fryderyka, zob. niżej). W tej nowej sytuacji i przy nacisku rodziny i przyjaciół wojewody (Jensen wskazuje m. in. list prymasa Uchańskiego do Hozjusza z 25 listopada, znajdujący się w *Uchansiana*, III, wyd. przez T. Wierzbowskiego, Warszawa 1890, s. 44 i nn.) Zygmunt August wystosował nowy list do króla duńskiego (10 grudnia 1563 z Warszawy, zob. *Elementa*, t. IX, nr 274), znacznie łagodniejszy, a zarazem silniej domagający się wypuszczenia Tęczyńskiego i jego świty. Wkrótce potem wysłał do Kopenhagi posłów, Franciszka Rusockiego i Jana Zarembe, którzy prócz spraw związanych z przymierzem polsko-duńskim mieli się nadto ustnie dopominać uwolnienia załogi polskiego statku i jej przywódcy (instrukcja poselska z 23 grudnia 1563, zob. *Menckenius*, nr 279 — za Jensenem). Posłowie wieźli równocześnie list senatorów polskich do króla Fryderyka (datowany 27 grudnia, zob. *Elementa*, t. XXIV, nr 90), domagający się zwolnienia Tęczyńskiego w imieniu senatorów i odwołujący się do jego zasług dla Rzeczypospolitej; list ten podpisali: Jakub Uchański — arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski, Filip Padniewski — biskup krakowski, Wojciech Strzałkowski — biskup chełmiński (lub Wojciech Starożrebski — biskup chełmski), Marcin Zborowski — kasztelan krakowski, Spytek Jordan z Zakliczyna — wojewoda krakowski, Janusz z Kościelca — wojewoda sieradzki i hetman wielki koronny, Jan Firlej — wojewoda lubelski i marszałek wielki koronny, Piotr Myszkowski — podkanclerzy koronny.

s. 86/27—30 (Pam 221—224): niżli do skutku Tá rzecz przyszlá, Tęczyński od wielkiego smutku Wpadł w niemoc, z której mu ... Wstać nie obiecowała Kłoto zazdrościwa — *wpaść w niemoc* — 'zachorować' — zwrot bardzo częsty, zob. np. *BielKron* 300: *aż od záłości upadł w niemoc*; Kłoto zazdrościwa — tyleż *co śmierć zazdrościwa*, zob. także 73/19 (Tarn 14); o Kłoto w *Śl. XVI* przed Kochanowskim wzmianka w *BielKron* 23: *Cory Ácherontá ... Kłoto, Lachesis, Atropos*. Interwencje króla i senatorów okazały się spóźnione. Nie znamy dokładnej daty śmierci Tęczyńskiego. Nastąpiła ona przed 27 grudnia, bo taka jest data listu-zobowiązania, wystawionego przez szesnastu towarzyszy Tęczyńskiego już po jego śmierci, w którym proszą o zwolnienie oraz deklarują zachowanie lojalności wobec króla duńskiego w toczącej się wojnie; od wielkiego smutku — przyczyną śmierci Jana Baptysty była jakaś zakaźna choroba, skoro jej ofiarą padł nie tylko on sam, ale i część jego towarzyszy, por. *PapHerby* 37: „i sług zacnych Polaków niemało pomário, za zapowietrzaniem”. Znamy tylko jedną z ofiar z nazwiska. To podczasy Tęczyńskiego, Jiskier (zob. *kom. I* do 88/9 (Pam 267)). Również sam król Fryderyk w liście z 27 grudnia stwierdził, iż Tęczyński „morbo obiit” (zob. *Jensen*, s. 205, przyp. 96). Prawdopodobnie choroba ta miała związek z długim przebywaniem na morzu nieprzywykłych do trudów morskiej żeglugi Polaków, może wywołana była zaziębnieniem. Z listu Tęczyńskiego do Fryderyka II pisanego 18 października „ex classe ad Bernholmium” można wnioskować, że już w tym czasie niektórzy jego towarzysze zapadli na zdrowiu: „nam praeter caeli et maris intemperiam, qua comitatus ille meus insuetus alioqui illius aeris, vehementer atritus et consternatus est; maxima praemium rerum penuria et vitae discrimen tocies adii” (*Elementa*, t. XXIV, nr 83). Kochanowski przyczyną „febry” wojewody belskiego czyni melancholię i tęsknotę. Inaczej E. Otwinowski, który w *Heroes Christiani* prócz melancholii wynikającej z niespełnienia się matrymonialnych pragnień młodzieńca podaje także wyrzuty sumienia z powodów religijnych, ponieważ w Kopenhadze Tęczyński, uświadomiony kalwin, „pragnąc przypodobać się luteranom przyjmował komunię wraz z nimi obyczajem saskim, w czym pomagało mu wielu papistów i kalwinistów z jego orszaku” (w: *Andreae Vengerscii Libri Quattuor Slavoniae reformatae*, Warszawa 1973, s. 532, pierwodruk 1679, przekład za: S. Kot, 1935, s. 11).

s. 86/32 (Pam 226): w ciężkim płaczu strawił noc niespaną — *ciężki płacz* — wyrażenie kilkakrotnie notowane w Sl. XVI, zob. np. Górndworz Aa5: *z ustawicznego á z ciężkiego płaczu mogł znać jej niechęć do tego*, zob. też KochPs 184: *ciężki z oczu płdcz wyciska*, i KochZuz A3v: *w ciężkim płaczu ...; noc niespana* — zob. późniejszy zapis w: P. Kochanowski, *Goffred ...*, Kraków 1618, s. 325: *Dni i noce prowadził niespane* (cyt. za Lindem).

s. 87/3—4 (Pam 229—230): *fébra*, wzięwszy ... *moc*, ... *gorzálá*, Susząc *krwé* i *wilkości* — *febra* — ‘gorączka’, zob. FalZiol V [6]: *ktora [choroba] przychodzi ... z febrą, z kaszlem, z ciężkiem oddychaniem; wziąć moc* — ‘stać się silniejszym’, też o zjawiskach związanych z temperaturą, np. RejWiz 137v: *ogniá z pirwotku jeśli w czas nie gódsisz, Wierz mi, kiedy moc weźmie, bárziej sie przestárszysz; gorzec* — o chorobie połączonej z gorączką, zob. Oczko 34: *ták choróby, w które [choleryk] wpada, nagle á zrázu pálic á gorzec sie z nim zdádzá; suszyć krew* — zwrot poza tym nie notowany w Sl. XVI; *wilkości* — według ówczesnej medycyny cztery podstawowe płyny organiczne, zob. SienLek 1: *cztery wilkości znákomite: krew, kolerá [= żóć], flegmá [= śluz] i melánkohja [= tzw. czarna żóć]; suszyć wilkości* — poza tym tylko w znaczeniu procesu leczniczego, zob. np. FalZiol III 33a: *białe kádzidło jest wilkości flegmistych w głowie wysuszające*; szereg *krwé* i *wilkości* zob. FalZiol V 61v: *abowiem kto sie chce od powietrza morowego uchować, ma krew i insze wilkości dobre od złych uczycić*.

s. 87/5 (Pam 231): *Smák sfálszowany*, wszystko odpáđło od *chęci* — *sfalszowany* — prawdopodobnie ‘zepsuty’, zob. Górndworz H6: *ták są sfalszowane smysły nasze, iż ... wyrádcją rozsádek*; wszystko odpáđło od *chęci* — ‘stracił *chęć* na wszystko’, w Sl. XVI składnia *odpaść od czego* w tym znaczeniu zwykle przy podmiocie osobowym, zob. np. Leop Eccli 14/2: *Szczęśliwy jest, który ... nie odpáđł od nádzieje swojej*.

s. 87/7 (Pam 233): *Tesknóść z miáry* wychodzi — *tesknóść* — ‘ogólne zle samopoczucie’, jak np. w PudlFr 77: *Żle sie czuję ná zdrowiu, tesknóść mié zéjmuje, ale i ‘tęsknota*’, zob. np. SkarŻyw 134: *poduszczył mu bárzo ciężkie prágnienie i tesknóść do rodziców; z miary wychodzić* — ‘być zbyt wielkim’, zob. np. Górnrizm B3v: *tedyby wolność nászâ nie wychozdilá z miáry*.

s. 87/8 (Pam 234): *skárgá obciázliwa* — *obciázliwy* — ‘pełen smutku’, zob. np. RejPos 162: *już tákowemu jest trudniejsze uznánie jego, á jest obciázliwsze serce jego*; wyrażenie *skárga obciázliwa* po Kochanowskim i za Kochanowskim, zob. GrochKal 11: *Tákie i insze skárgi obciázliwe Słyszác boginie ...*

s. 87/9—88/2 (Pam 235—260): *Boże mój ... żywé ciáło* — ostatnie słowa umierającego jako motyw epicedialny zob. kom. II.

s. 87/10 (Pam 236): *więźniém umrzéc muszę* — G. S. Jensen zastanawia się, czy Tęczyński po przybyciu do Kopenhagi znalazł się w więzieniu. Poza tym określeniem Kochanowskiego inne polskie źródła nic o tym nie mówią (Jensen, s. 203, na podstawie relacji Norwega Thure Olavssona, który w tym czasie przebywał w stolicy Danii).

s. 87/11—12 (Pam 237—238): *srogie nie pożáry Morskie wody* — *srogie morskie wody* — zob. LubPs P2v: *Który ... srogie morskie wody, jáko chcesz, száfujesz; pożáry ... wody* — zob. 32/6 (II 1, 26) i kom. I.

s. 87/12 (Pam 238): *stárlý* — ‘zmiażdżyły’, zob. 81/30 (Pam 64).

s. 87/14 (Pam 240): *zatopy* — może ‘wielkie fale’, wyraz notowany w materiałach Sl. XVI poza tym tylko po Kochanowskim w GrochKal 11: *I ciebie ... Mokra śmierć podá w słonych wod zatopy*.

s. 87/17 (Pam 243): *Boże niezmiérzony* — wyrażenie często pojawiające się w *Psalterzu* Kochanowskiego, zob. np. KochPs 18 i wiele innych miejsc; *niezmiérzony* — u innych

autorów w Sl. XVI w pośrednim związku z Bogiem, zob. np. RejPos 326v: ... *boskim á niezmiierzonym tájemnicam Jego*.

s. 87/18 (Pam 244): od ... *nádzíeje dáleko rzucony — rzucony — prawdopodobnie ‘odtrącony’, zob. GrabowSet L2v: O Pánie, prace rąk Twych [tj. człowieka] nie rzucaj od siebie*.

s. 87/19 (Pam 245): o szátách ... *złotem tkánych — zob. podobnie WyprKr 36v: Koszulka ze złota tkana, lub SkarŻyw 52: w szátách złotem przeplátanych chodźcie, po Kochanowskim WitosiLut A3: Ubiór ná nim kosztowny, wszystkie złotem tkány*.

s. 87/20 (Pam 246): niewiasty — ‘synowej’, zob. Sl. stp. s.v., w Sl. XVI poza tym tylko raz w Mymer¹ s.v. nurus, obok panującej formy *niewiastka*.

s. 87/21 (Pam 247): máry gotuj — zob. GórnDworz Y6v: *miásto małżeńskiego loża máry ... rozkáz, ábyc przyjaciele twoi gotowali*.

s. 87/22 (Pam 248): zajrzało — zob. 19/4 (I 17, 12) i kom. I.

s. 87/24 (Pam 250): Ná ... *ślicznych ręku, byłbych Bogu wzięty — Ná ... ślicznych ręku — tenże obraz gestu miłości zob. 29/25 (II 25, 41); byłbych — ‘gdybym był’, zob. o tym typie zdania Z. Klemensiewicz, Zarys składni polskiej, Warszawa 1963, s. 97; Bogu wzięty — prawdopodobnie ‘wzięty do Boga’, wyrażenie to Sl. XVI notuje poza tym tylko o Wniebowstąpieniu, zob. RejAp 100v: Gdzież sie ten Syn podział? Oto słyszysz, iż jest wzięt do Bogá*.

s. 87/25—26 (Pam 251—252): *duszę podać, gdybykolwiek były Nieprzejednané siostry przedze swéj dowiły — duszę podać — ‘umrzeć’, zob. RejPos [105]: jáko potom [Chrystus] był podał duszę swą niewinną Bogu Ojcu swemu; gdybykolwiek — ‘kiedykolwiek by’, wyraz nie notowany poza tym w Sl. XVI*.

s. 87/27—28 (Pam 253—254): *prošby prózne Rozniósł nieunoszony wiatr ná morze różné — prošby prózne — w materiałach Sl. XVI nie znaleziono poza tym tego wyrażenia; nieunoszony wiatr — w Sl. XVI brak poza tym tego wyrażenia, o wyrazie nieunoszony zob. kom. I do 44/26 (II 13, 5); wiatr rozniósł — w materiałach Sl. XVI znaleziono podobne frazy, np. Leop Iob 30/15: odniósł jákoby wiatr žádóć moję; różny — być może ‘daleki’, zob. 55/6 (II 24, 18) i kom. I, być może jednak w wyrażeniu morze różné jest bład zamiast morzá, zob. KochPs 123: mé słowá prózne Rozniósł wiatr ná morzá różné*.

s. 87/31 (Pam 257): *prózne dusze kości — prózny — ‘nie mający czegoś’, zob. KuczbKat 136: żeby też dziatki mále tej wolej prozne były, zob. też KochMuza 25: Poéta słucháčzów prózny, wyrażenia prózny dusze Sl. XVI poza tym nie notuje, zob. jednak KochFrag 53: kiedy [dusza] prózna będzie ciáła; kości — ‘zwłoki’, zob. 79/7 (Tarn 167)*.

s. 87/32 (Pam 258): *Owa ... choć martwo — owa — ‘może’, zob. 58/11 (Sob 2, 23); martwo — ‘martwego’, częste w XVI w. użycie przysłowka w funkcji przymiotnikowej, jak w RejZwierz 6v: [koleryk] sie urodzi czarno, melánkolił lisowáto, flegmátyk bládo, zob. też BielKron 445: co w sobie czártowską náuką zábijáją płody, ták iż martwo rodzą*.

s. 88/4—5 (Pam 262—263): *przyszédł do skonánia, Pámieci ... zbywszy — przyjść do skonania — zwrot zbudowany według produktywnego wzoru przyjść do z rzeczownikiem odslownym oznaczającym stan, np. ReszHoz 119: do zubożenia przyszli, WujJud 4: wiele ludzi ... do znajomości prawdy Bożej przyszło; pamięć — ‘świadomość’, zob. RejPs 125: duszá ma práwie od pámieci odchodzi rádując sie temu*.

s. 88/5—6 (Pam 263—264): *jáko ... kwiat léże, Którégo przy uwróci ... plóg dosięże — porównanie zmarłego do ściętego kwiatu, zob. KochTr 14: Táké więc kwiaty leżą kosą podsiezoné; uwróc — ‘obrót plugiem na końcu bruzdy’, zob. Cn. Th. s.v.: Bustrrophe, est ubi desinit sulcus et alter inchoatur, ... Versura fit peracto suico*.

s. 88/7—8 (Pam 265—266): północné boginie plákáły, ... ciemné lásy i wynioslé skály — północné boginie — zob. po Kochanowskim GrochKal 15: *my, boginie tej pułnocnej wody ...; ciemne lasy* — wyrażenie często notowane w Sl. XVI, zob. BartBydg 97: *Nemus, gaj, silva umbrosa, ciemny las; wyniosłe skály* — wyrażenie nie notowane poza tym w materiałach Sl. XVI.

s. 88/9 (Pam 267): przyplawiono — ‘przywieziono statkiem’, zob. np. BielKron 75v: *Nábrálá ich z sobą Elissá á do Afryki przyplawilá.*

s. 88/10 (Pam 268): między sławné dziády poczcziwie włożono — *poczcziwie* — o pogrzebie: ‘z zachowaniem należnych obrzędów’, zob. np. HistAl H8v: *Porusá ... poczcziwie pochowali.* O pochówku Tęczyńskiego zob. PaprHerby 28: „Tego ciało leży w Kraśniku, mieście ojczystym”, zob. też BielKron 1597, 611: „Ciało jego morzem przyprowadzono do Gdańská i w Kraśniku pochowano”. W kościele parafialnym w Kraśniku prócz dwu dziadów (rodzonego i stryjecznego) Jana Baptysty, tj. Jana Gabriela i Stanisława Gabriela, był zapewne pochowany i jego ojciec, Stanisław Jan, a także inni członkowie rodu, których tablice i cenotafy mogły być w tym czasie w kościele, dziś już nie istniejące, jak np. Jana Tęczyńskiego, kasztelana krakowskiego (zm. 16 VI 1407), którego epitafy w kościele kraśnickim opisał i opublikował Sz. Okolski w „Orbis Polonus”, t. III, s. 17.

s. 88/11—14 (Pam 269—272): Trzy słowá ... PŁONÉ — problem nagrobka czy tablicy pamiątkowej Jana Baptysty Tęczyńskiego jest dotychczas sprawą kontrowersyjną. Od początku XIX w. pomnik dwu obejmujących się postaci, młodego rycerza i dziewczęcia, znajdujący się w prezbiterium kościoła parafialnego w Kraśniku (a ostatnio przeniesiony do jednej z naw), opatrzony herbami: Topór, Jelita oraz Prawda lub Zaremba, a także nowszego pochodzenia tablicą z napisem: „D.O.M. Quos vita conjunxit Mors in tumulum reduxit” — był przypisywany Janowi Tęczyńskiemu. Pomnik ten pochodzi prawdopodobnie z pracowni samego Santi Gucciego lub z jego szkoły. Wkomponowany weń herb Jelita skłaniał historyków sztuki do przypuszczeń, że jego fundatorem był Jan Zamojski, który wykupił Kraśnik w r. 1604 (a zmarł w 1605), czyli że pomnik ten powstał w pierwszych latach XVII w. Ostatnio J. Kowalczyk ocenia czas jego powstania na lata siedemdziesiąte XVI w., kwestionuje natomiast jego powiązanie z hrabią na Tęczylinie i szwedzką królową.

Sz. Starowolski nie mówi nic o wyglądzie ewentualnego pomnika, przekazuje natomiast napis, umieszczony na istniejącym ówczesnie pomniku lub osobnej tablicy. Brzmi on następująco: ILLUSTRIS DOMINUS IOANNES BAPTISTA TENCINIUS COMES PALATIN. BELZENSIS PRAEFECT. LUBLINENSIS, GENERE, ANIMI MAGNITUDINE ILLUSTRAVIT ET VIRTUTE EXTENDIT. CUM QUO BREVIS AETAS ET SUMMA GLORIA, AULA ET REGINA FORTUNA ET CONSTANTIA DIMICARUNT. SED PARANTEM MAGNA, MOMENTUM VITAE DESTITUIT ET AD MONUMENTUM PERDUXIT. ORA HOSPES ET LEGE TUUM IN ALIENO MONUMENTUM MONUMENTO (*Monumenta Sarmatorum*, Kr. 1655, s. 519).

Być może pomnik ten uległ zniszczeniu w w. XVII: w r. 1657 miasto było dwukrotnie zrabowane i spalone przez Szwedów, Wołochów i Węgrów, „nie przepuszczając ani świątyni Pańskiej, ani grobom umarłych”. I to tamten zapewne monument oglądała Cecylia Wazówna podczas bytności w Polsce z okazji ślubu swego siostrzeńca Zygmunta III Wazy z arcyksiężniczką Anną Austriaczką (maj 1592). (Zob. *Album lubelskie* wydawane przez A. Lerue’go, Oddział II, Warszawa 1859, s. 10—12; także A. Klodziński i M. Sokółowski, *Tęczyńscy. Pogląd na rozwój, zamożność i znaczenie rodu*, Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce IX, Kraków 1913, s. 194—206, oraz Katalog Zabytków Sztuki

w Polsce, VIII, 9, Warszawa 1961, s. 20, a wreszcie Jensen, s. 206—208; artykuł J. Kowalczyka, *Legenda o pomniku Jana Baptysty Tęczyńskiego i królowy Cecylii w Kraśniku*, „Biuletyn Historii Sztuki” XLVIII, 1986, nr 2—4, s. 263—276.

s. 88/11 (Pam 269): Trzy słowa ... niesie — *trzy słowa* — być może oznaczenie krótkiej wypowiedzi, jak np. CzechEp 393: *ná wtorą [rzc] málo nie trzemi słowy odpowiem*, zob. też Mącz 258b: *te tribus verbis volo* — ... *tylko mi cie ná trzy słowa trzeba; nieść* — ‘zawierać’, zob. np. Leop AAa: *Ten Żoltarz ... niesie w sobie Psálmow pultorástá*.

s. 88/13 (Pam 271): KOŚCI USPIONÉ — wyrażenie nie notowane poza tym w Śl. XVI.

s. 88/14 (Pam 272): O PRÓZNÉ TROSKI ..., O NADZIEJE PŁONÉ — *prózne troski* — w materiałach Śl. XVI brak poza tym tego wyrażenia; *nadzieje plone* — zob. po Kochanowskim np. JanNKar D3: *by mié były obietnice i nádziecie ploné prózno nie karmiły*, zob. też KochPs 52: *twé nádziecie nie mogą być ploné*, i in. zapisy w KochPs.

s. 88/15 (Pam 273): wieczny odpoczynek — fragment formuły modlitewnej, zob. Śl. stp. 1484 Reg 720: *Odpoczynienie wieczne daj im, Panie Boże*.

s. 88/17 (Pam 275): w jákiéj cénie będą rymy moje — *być w cenie* — zwrot licznie poświadczony w Śl. XVI, zob. np. RejZwierc 269: *jesli w tákiej cenie są powinne práwá ...; rymy* — ‘wiersze’, zob. 30/1 (I 25, 49) i kom. I.

s. 88/18 (Pam 276): Nie wynidzie z ludzkich ust — ‘ludzie nie przestaną mówić o ...’, zob. podobne zwroty RejPs 219: *slawá wesela ich nigdy z ust ich nie wystąpi*, Skar-Żyw 332: *iż Chrystus z ust jego nie wychodził i to, co do Niego ... wiedzie*.

Komentarz II

Nowsze omówienie utworu zob. S. Zabłocki, s. 215 i nn., zob. też Z. Szymdowa, 1969, s. 5—34.

s. 79/19—80/6 (Pam 1—8): Tobie niechaj ... áby trwały — wersy rozpoczynające epicedium i definiujące cel utworu: unieśmiertnienie imienia zmarłego (topos utworów funeralnych), przypominają wypowiedź Stat. *Silv.* III 3, 37—39:

nos non arsura feremus
Munera, venturosque tuus durabit in annos
Me monstrante dolor.

Warto też zauważyć, że ten sam topos występuje w KochEl III 7, 64—68, stanowiąc zakończenie utworu nie mającego charakteru żalobnego:

Carmina pro magnis accipe muneribus.
Pyramidas alii statuant, statuantque Colossos,
Incidant duris nomina marmoribus.
Saxa ruent annis, consumet marmora tempus,
Musarum nescit gloria sola mori.

Motyw dedykacyjny *Pamiętki* oraz prośba do muz o zapewnienie trwałości pieśni zbliżają utwór do pieśni Catull. 68, por. w. 41—46:

Non possum reticere, deae, qua me Allius in re
Iuverit aut quantis iuverit officiis
Nec fugiens saeculis obliviscentibus aetas
Illius hoc caeca nocte tegat studium:
Sed dicam vobis, vos porro dicite multis
Milibus et facite haec charta loquatur anus.

s. 79/19 (Pam 1): Tobie — zwrócenie się do zmarłego było toposem w epicedium antycznym, por. np. Stat. *Silv.* III 3, 182—204; III 3, 208; Ov. *Am.* III 9, 65—69. Topos ten przejęła również humanistyczna twórczość funeralna, por. m. in. Corvinus — *Epicedion in funus serenissimi Casimiri* (ed. J. Krókowski, Berlin 1962, s. 167 i n.), i Krzycki — *Ad tumulum divi Casimiri*.

s. 80/7—14 (Pam 9—16): Wiódłeś ... sławne dął — pochwała czynów walecznych przodków Tęczyńskiego zgodna jest z konstrukcją epicediów wprowadzających laus gentis zmarłego bohatera. Motyw pochwały przodków częsty jest w utworach żalobnych tak antycznych, np. Prop. IV 11 (*Na śmierć Kornelii*), jak i nowolac., np. H. Strozza, *Epicedium Caes. Borgii* (Strozzi poetae, Venetiis 1513), gdzie szczególnie nacisk położono na pochwałę rodu.

s. 80/8 (Pam 10): jáko z koniá trojańského — zwrot przysłowiowy nawiązujący do konia trojańskiego, w którym ukryli się najlepsi wojownicy greccy, por. Cic. *De orat.* II 22, 94: Ecce tibi est exortus Isocrates, magister iste oratorum omnium, cuius e ludo tamquam ex equo Troiano meri principes exierunt. Kochanowski tego zwrotu używa właśnie w takim znaczeniu jak Cic.

s. 80/20—28 (Pam 22—30): Szedłeś ... szwedzkiego — wyliczanie odbytych podróży jest częstym motywem w utworach panegirycznych. Opowiadanie o życiu zmarłego należy też do stałych części epicedium, por. m. in. Stat. *Silv.* III 3: *Consolatio ad Claudium Etruscum*, por. też Erasmus Rotterdamus, *Panegyricus ad Philippum ...* (ASD IV, 1), rozdział: *Peregrinationes eius*.

s. 80/23—26 (Pam 25—28): Kochałeś sie ... silá — również toposem pochwalnym jest opowiadanie o wykształceniu i uzdolnieniach zmarłego, por. np. Dantyszek, *In Dreviceium epicedium* (ed. S. Skimina, Kraków 1948), w. 11—12: ingenii fuerat cui vena disertii, Qui vario doctus noverat ore loqui.

s. 80/27—30 (Pam 29—32): Przeto ... nábáwil — zgodnie ze schematem laudacji wersy odnoszą się do tzw. cursus honorum — urzędów, jakie piastował, lub poselstw, w jakich brał udział zmarły, por. m. in. Poggio Bracciolini, *Oratio in funere D. Francisci Cardinalis*, rozdział: *Cursus honorum*. Por. też 74/1—12 (Tarn 21—32).

s. 81/1—2 (Pam 35—36): Godzien był ... Tytonowé ... Endymijonowé — przykłady słynnych z urody herosów. Tyton — mąż bogini Eos (Jutrzenki), która wyprosiła mu od bogów nieśmiertelność, lecz zapomniała o zapewnieniu wiecznej młodości. Imię Endymiona, ukochanego bogini Księżycy, Selene, stało się synonimem pięknego młodzieńca, por. Iuv. *Sat.* 10, 318—319:

Sed tuus Endymion dilectae fiet adulter
Matronae

Kochanowski osnuł swój utwór na kanwie 64 pieśni Catull.

s. 81/3—6 (Pam 37—40): Morskie nimfy ... słały — wersy te są nawiązaniem do Catull. 64, 14—18:

Emersere freti canenti e gurgite vultus
Aequoreae monstrum Nereides admirantes
Atque illic alma viderunt luce marinas
Mortales oculi nudato corpore Nymphas
Nutricum tenus extantes e gurgite cano.

Warto zauważyć, że Kochanowski zmienia tekst Catull. od w. 17 (to nie „mortales oculi” — ludzkie oczy podziwiają pierwszy raz ujrzane boginki, ale morskie nimfy z podziwem patrzą na Tęczyńskiego).

OBJAŚNIENIA

s. 81/5 (Pam 39): Nieśmiertelnemi láty kupować — aluzja do bogini Eos, która wyprosiła od bogów nieśmiertelność dla swego męża Tytona.

s. 81/7—10 (Pam 41—44): Ták przed láty ... dworze — wersy stanowią streszczenie (w pewnych miejscach parafrazę) Catull. 64, 73—75 oraz 81—85.

Ták przed láty Tezeus — por. Catull. 64, 73: Illa tempestate ... Theseus.

chcąc srogiégo pożyć Minotaurá, á ciężką dań z ojczyzny złożyć — por. Catull. 64, 81—83:

Ipse suom Theseus pro caris corpus Athenis
Proicere optavit potius quam talia Cretam
Funera Cecropiae nec funera portarentur.

Płynął ná prędkiej nawie przez głębokié morze I stáwił sie ná królá gortynskiego dworze — por. Catull. 64, 74—75:

Egressus curvis e litoribus Piraei
Attigit iniusti regis Gortynia tecta.

Tekst pol. można też zestawić z Catull. w. 84—85:

Atque ita nave levi nitens ac lenibus auris
Magnanimum ad Minoa venit sedesque superbas.

s. 81/11—14 (Pam 45—48): Tám skoro ... wschodzą — parafraza Catull. 64, 86—90.

Tám skoro go królewska dziewczká oglądála — por. Catull. w. 86—87:

Hunc simulac cupido conspexit lumine virgo
Regia

Którá ná wónnym lożu przy mátcie siedziála — por. Catull. w. 87—88:

quam suavis expirans castus odores
Lectulus in molli complexu matris alebat

Jákíe mirty nád chłodnym Eurotą sie rodzą Álbo kwiatki rozlicznych farb ná wiosnę wschodzą — por. Catull. w. 89—90:

Quales Eurotae progignunt flumina myrtus
Aurave distinctos educit verna colores.

s. 81/15—18 (Pam 49—52): Nie drzewiej ... miłości — parafraza Catull. 64, 91—94.

Nie drzewiej oká z niego chciwego spuściłá — por. Catull. w. 91—92:

Non prius ex illo flagrantia declinavit
Lumina

Áż ognia nieobácznym sercem záchwyciłá — por. Catull. w. 92: quam cuncto concepit corpore flammam.

Który w niej wszystkich członków zmácał áż do kości — por. Catull. w. 93: Funditus atque imis exarsit tota medullis.

I rozpalil niebogę w okrutnej miłości — por. Catull. w. 94: exagitans inmiti corde furores.

s. 81/19 (Pam 53): Wenus, która bogátéj Ánkonie pánujesz — parafraza Catull. 36, 13—14:

Quaeque Ancona Cnidumque harundinosam
Colis

s. 81/20 (Pam 54): *Á frásunkámi ludzkie rozkoszy fálshujesz — parafraza Catull. 64, 95: curis hominum qui gaudia misces.*

s. 81/21—24 (Pam 55—58): *Jákowáš nawálnošciá ... bywálá — przekład Catull. 64, 97—100:*

Qualibus incensam iactastis mente puellam
Fluctibus in flavo saepe hospite suspirantem!
Quantos illa tulit languenti corde timores,
Quam tum saepe magis fulgore expalluit auri

Jákowáš nawálnošciá dziewkê zápaloná Miotálá — por. Catull. w. 97—98: Qualibus incensam iactastis ... puellam Fluctibus.

urodziwym gościem uszaloná — por. Catull. w. 98: in flavo saepe hospite suspirantem.

Jákíej oná bojážni w sercu używálá — por. Catull. w. 99: Quantos illa tulit languenti corde timores.

Jáko częstokroć bledsza nád złoto bywálá — por. Catull. w. 100: Quam tum saepe magis fulgore expalluit auri.

s. 81/25—82/2 (Pam 59—68): *Gdy przewážny ... zákrytėj — przekład Catull. 64, 101—115:*

Gdy przewážny Tezeus, prágnąc ręki
podnieść

Ná srogi dziw, álbo śmierć, álbo cześć
miał odnieść.

Jednák niebrzydkié Bogu jěj obiáty były:

Bo jáko ná Krępaku wiátr ze wszytkiej
siły

Burzác, dąb stáry wypárl, á ten wykřęcony

Padł i dobrá część lásu stárl ná wszytkie
strory —

Tákžec męžny Tezeus miészánká srogięgo

Obálił, rogi ná wiátr próžno miecącęgo.

I wyszedł z wielką sławą po nici rozwitėj

Z lábiryntowych błędów i zdrády zákry-
tėj.

Cum saevom cupiens contra contendere
monstrum

Aut mortem oppeteret Theseus aut praemia
laudis

Non ingrata tamen frustra munuscula divis
Nam velut in summo quatientem brachia
Tauro

Quercum ... indomitus turbo contorquens
flamine robur

Eruit, illa procul radicibus exturbata
Prona cadit, late quast impetus obvia fran-
gens,

Sic domito saevom prostravit corpore The-
seus

Nequiquam vanis iactantem cornua ventis.

Inde pedem sospes multa cum laude reflexit

Errabunda regens tenui vestigio filo

Ne labyrinthis e flexibus egredientem

Tecti frustraretur inobservabilis error.

s. 82/11—12 (Pam 77—78): *Oczy piérwsz é ... zwiérzály — topos: oczy piérwszym pośrednikiem miłości, częsty jest w poezji erotycznej, por. m. in. Prop. II 15, 12: Oculi sunt in amore duces; Giovanni Boccaccio, Rime (ed. Ricci, Napoli 1965), III (XIII): Se fulgor de begli occhi, V (XXIV), IX (LXXV). Inne przykłady zob. kom. II do 53/8—9 (II 21, 7—8).*

s. 82/14 (Pam 80): *ślugą chciał być — topos niewoli lub służby dla ukochanej występuje często w poezji erotycznej, np. Boccaccio, Canto dall' amorosa visione (ed. jw., s. 423 i n.); zob. 5/6—8 (I 4, 5—7) i kom. II.*

s. 82/15—83/2 (Pam 81—100): *Ále kiedy czás ... nawę odbijáli — topos: rozstanie kochanków, niekiedy rozbudowany tak, że tworzy dłuższą scenę dramatyczną, częsty*

OBJAŚNIENIA

jest w poezji antycznej, np. w *Ov. Her.*, *Verg. Aen.* IV 296—392. Przedstawienie rozstania w *Pamiętce* najbardziej przypomina pożegnanie Ceiksa z Alcyone w *Ov. Met.* XI 415—470 (Sinko). Warto zwłaszcza zestawzić 82/23—24 (Pam 89—90) i *Met.* XI 419—420:

Ter conata loqui, ter fletibus ora rigavit
Singultuque pias interrumpente querellas

Przedstawioną przez Kochanowskiego scenę rozstania zestawia się również z *Ov. Her.* 13 (list Laodamii do Protesilausa) oraz z Ariosta *Orlando furioso*, Canto 41 (Szmydtowa, 1969). Podobną scenę: pożegnanie Odyseusza z Penelopą przed wyprawą na Troję, wprowadził Kochanowski do *El* IV 1, 18—28.

s. 82/18—19 (Pam 84—85): mężu ... bez siebie — wersy te można zestawzić z *Ov. Met.* XI 439—441:

Quod tua si flecti precibus sententia nullis,
Care, potest, coniunx, nimiumque es certus eundi,
Me quoque tolle simul.

s. 82/23—24 (Pam 89—90): płacz ... jako deszcz obfity — podobne wyrażenie również w *KochFor* 65, 9: lacrimarum ... imbre perenni.

s. 82/25—26 (Pam 91—92): A Tęczyński ... okrywając — nawiązanie do *Ov. Met.* XI, 445 i 448: Sidereus coniunx, neque enim minor ignis in ipso est ... Multaque respondit timidum solantia pectus.

s. 82/27—30 (Pam 93—96): Panno ... brzegu — pożegnalne słowa Tęczyńskiego przypominają wypowiedź Ceiksa z *Ov. Met.* XI, 450—453:

Hoc quoque lenimen, quo solo flexit amantem:
„Longa quidem est nobis omnis mora, sed tibi iuro
Per patrios ignes, si me modo fata remittant,
Ante reversurum, quam luna bis impleat orbem”.

s. 82/32—83/2 (Pam 98—100): tamże kotew ... odbijali — statek odbija od brzegu podobnie jak w *Ov. Met.* XI 455—456, 461—463:

Protinus eductam navalibus aequore tingi
Armarique suis pinum iubet armamentis
...
Ast iuvenes quaerente moras Ceyce reducunt
Ordinibus geminis ad fortia pectora remos
Aequalique ictu scindunt freta.

s. 83/5—6 (Pam 103—104): Siła nieszczęścia może ... zawisły — refleksja nad niepewnymi losami człowieka i siłą fortuny udaremniającej ludzkie zamiary często pojawia się w literaturze antycznej i nowołac., nabierając charakteru przysłowia, por. np. *Ov. Pont.* IV 3, 35—36:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu, quae valuere, ruunt.

Por. też Erasmus *Adag.* I 9, 72: De filo pendet.

s. 83/7—10 (Pam 105—108): Póki go widzieć mogła ... wzięli — rozpacz królewny w momencie oddalania się statku przypomina rozpacz Laodamii przy odjeździe Protesilaosa z *Ov. Her.* 13, 17—26 (Sinko):

Póki go widzieć mogła, oczy w nim trzymála.	Dum potui spectare virum, spectare iuabat ...
Potym ná sámé tylko już żagle pátrzáła.	Ut te non poteram, poteram tua vela videre...
Ná koniec, kiedy i ón, i żagle zniknęli	At postquam nec te, nec vela fugacia vidi ...
Ledwé ná póły żywą słudzy z brzegu wzięli.	Vix socer Iphiclus, vix me grandaevus Acastus, Vix mater gelida maesta refecit aqua.

(Zamiast imion własnych u Kochanowskiego: słudzy.) Pewne podobieństwo (taka sama sytuacja) można też dostrzec przy zestawieniu opisu rozpaczcy Cecylii ze sceną rozpaczki patrzącej na oddalający się statek męża Alcyone u Ov. *Met.* XI 466—473 (Sinko). Motyw rozpaczki z powodu rozstania jest też częsty w literaturze humanistycznej, por. m. in. L. Ariosto, *Orlando furioso*, Canto 41: Fiordiligi pełna rozpaczki śledzi oddalający się okręt Brandimarta (Szmydtowa, 1969):

Fiordiligi col cor di timor punto,
Empiendo il ciel di voti e di querele,
Quanto con vista seguitar le puote,
Segue le vele in alto mar remote.
Astolfo a gran fatica e Sansonetto
Pote levarla da mirar nel onda,
E ritrarla al palagio, ove sul letto
La lasciaro affannata e tremebonda.

s. 83/12—13 (Pam 110—111): Szedłéś łodzią ... pogody — opis spokojnej żeglugi (choć wyrażony innymi nieco słowami) zawiera Ov. *Met.* XI 474—477, dalszy ciąg opowieści o Ceiksie i Alcyone.

s. 83/13 (Pam 111): zá przyjąźnią wiátrów i dobréj pogody — może to być pol. odpowiednik łac. wyrażenia *lenibus auris* (Catull. 64, 84); zob. Mącz 41a: Aura ... Powietrze, też pogodá. Inne określenia to *venti secundi* (Hor. *Epist.* II 1, 102), *lenis ventus* (Hor. *Carm.* III 20, 13). Kochanowski stosuje też określenie: *faciles venti* (For 9, 5).

s. 83/15—18 (Pam 113—116): Jechałéś ... gránice — wersy zawierają typowy dla poematów (lub dla ekskursów) epickich opis miejsca: *descriptio loci*, zob. np. Verg. *Aen.* I 12—17, Ov. *Met.* XIV 51.

s. 83/28 (Pam 126): krzywým okrętem — jest to bardzo częste określenie statku lub łodzi, por. np. Verg. *Aen.* VI 4—5: *curva puppis*, Verg. *Georg.* I 360: *curva carina*; zob. kom. I.

s. 83/28 (Pam 126): porzem — odpowiednik łac. *findere*, por. Ov. *Trist.* III 10, 48: *rigidas ... findere ... aquas*.

s. 83/29—30 (Pam 127—128): Ále ... zwojują — opis jakby przeciwstawny przedstawieniu w Ov. *Trist.* III 10, 13—14:

Nix iacet et iactam ...
Indurat Boreas perpetuamque facit

s. 84/2 (Pam 132): práwá dáje — odpowiednik łac. *dat iura*; tak o Auguście mówi Verg. *Georg.* IV 562.

s. 84/4 (Pam 134): dwór wysoki — w takim samym znaczeniu stosował Verg. *Aen.* II 56 zwrot: *alta Priami... arx*.

s. 84/7 (Pam 137): Bóg mu tego życzył — podobnie mówi Verg. *Aen.* VII 259: *di ... secudent*.

OBJAŚNIENIA

s. 84/17 (Pam 147): w dyjámencie ryje — jest to zwrot przysłowiowy, por. Erasmus *Adag.* I 7, 43.

s. 84/27—28 (Pam 157—158): Nie wie ... sądzi — podobne refleksje dotyczące omylności ludzkich oczekiwań zawiera też m. in. poemat Ariosta *Orlando furioso*, Canto 41, 23—24 (Szmydtowa, 1969):

Oh, fallace degli uomini credenza.
Campò la nave che dovea perire

Podobnie Canto 43, 163—164:

Ah, Fortuna crudel, quanto disegno
Mi rompi. Oh, che speranze oggi mi levi.

Dłuższe rozważania na ten sam temat zawiera wiele traktatów prozaicznych z epoki odrodzenia, por. np. Poggio Bracciolini, *De miseria humanae conditionis* (*Opera omnia*, s. 86—131), szczególnie rozdział: *Fortunae licentia*.

s. 85/2 (Pam 164): Mars i Szczęście pánować — nawiązanie do przysłowia: Fortuna ... maxime in res bellicas potens (Liv. IX 17, 2).

s. 85/7—10 (Pam 169—172): Trzykroć ... z wiatru bráły — ten sam motyw, aczkolwiek nie w odniesieniu do odplywającego statku, wprowadza Ov. *Trist.* I 3, 55: Ter limen tetigi, ter sum revocatus. Godne naśladowania opisy unoszenia się statku po spokojnych albo wzburzonych fálach polecają XVI-wieczne podręczniki stylistyki i poetyki. Jako przykłady wskazują przede wszystkim *Eneidę* Wergiliusza, poematy Homera i *Meta-morfozy* Owidiusza (Erasmus, *De duplici copia verborum ac rerum*, Liber II, cap. 5, 1: *Descriptio temporis*). Jako przykład spokojnej żeglugi por.: Verg. *Aen.* III 268: Tendunt vela Noti, fugimus spumantibus undis; podobnie Verg. *Aen.* III 289—290, V 1—2, Ov. *Met.* XI 474—477. Kochanowski opis morskiej podróży wprowadził też do El IV 1 streszczającej przebieg tulaczki po morzu Odyseusza, por. np. El IV 1, 28: Commisit rapido vela ferenda Noto. Wers ten odpowiada w. 85/8 (Pam 172): Á żagle roztoczoné pochóp z wiatru bráły.

s. 85/11—27 (Pam 173—189): Jeszcze były ... niepogodá trwála — opis burzy na morzu, jak to zalecały poetyki, został skonstruowany na wzór podobnych opisów znajdujących się u poetów starożytnych, co można wykazać przez odpowiednie zestawienie tekstów.

s. 85/11—12 (Pam 173—174) — wersy te przypominają podobny opis zmiany pogody u Ov. *Met.* XI 480—481:

Jeszcze były wieczorné nie zágásły zorze,	Cum mare sub noctem tumidis albescere coepit
Kiedy nieuśmiérzony wicher wpadł ná morze.	Fluctibus et praeceps spirare valentius Eurus.

s. 85/13 (Pam 175) — wers ten można zestawić z Ov. *Trist.* I 2, 25:

Szum powstał i gwałtowna z wierzchu niepo- godá	fremunt immani murmure venti.
--	-------------------------------

s. 85/14 (Pam 176) — wers ten można zestawić z Verg. *Aen.* I 86:

Wáły zá wáłmi pędzi poruszona wodá	Vastos volvont ad litora fluctus
------------------------------------	----------------------------------

Por. też Verg. *Aen.* III 196—197:

venti volvont mare magnaue surgunt
Aequora.

s. 85/15—16 (Pam 177—178) — wersy te można zestawić z Verg. *Aen.* I 87—89:
 Krzyk w okręcie, á chmury nocy przyda- Insequitur clamorque virum stridorque ru-
 wają, dentum.
 Świątá nie znąc, wiátry sie sobie sprze- Eripiunt subito nubes caelumque diemque
 ciwiájá Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra

Por. teź Verg. *Aen.* III 198—199:

Involvare diem nimbi et nox umida caelum
 Abstulit

s. 85/17—18 (Pam 179—180) — zmaganie się ze sobą wiatrów przypomina najbardziej opis Ov. *Trist.* I 2, 27—30:

Usiłuje zachodny przeciwko wschodnému, Nam modo purpureo vires capit Eurus ab
 ortu,
 Nunc Zephyrus sero vespere missus adest,
 Usiłuje południ przeciw północnému Nunc sicca gelidus Boreas bacchatur ab
 Arcto,
 Nunc Notus adversa proelia fronte gerit.

s. 85/19—22 (Pam 181—184): Morze ... odchláni — wznoszenie się i opadanie sta-
 tku na fálach podobnie opisuje Ov. *Met.* XI 501—506:

Morze huczy, á nawę miecá nawálności. Sternitur interdum spumisque sonantibus
 albet.
 Ipsa quoque his agitur vicibus Trachinia
 puppis.
 Raz się zda jáko w przepácć pojźrzec Et nunc sublimis veluti de vertice montis
 z wysokości,
 Despiciere in valles imumque Acheronta vi-
 detur,
 Á kiedy sie zás wály rozstępują, áni Nunc ubi demissam curvum circumstetit
 aequor,
 Miástá widác wielkiégó z głębokiégó od- Suspiciere inferno summum de gurgite
 chláni. caelum.

Podobnie można opis Kochanowskiego zestawić z Verg. *Aen.* I 102—107:

stridens Aquilone procella
 Velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit

...

Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 Terram inter fluctus aperit

s. 85/23—26 (Pam 185—188): Piasek ... dobywa — wersy zawierają motywy za-
 równo z Verg. *Aen.* I 91, 104—117, jak i z Ov. *Met.* XI 492—509.

Piasek z wodą sie miésza — podobny obraz por. Verg. *Aen.* I 107: furit aestus
 harenis; Ov. *Met.* XI, 499: fulvas ex imo verrit harenas.

w poboczne ląwy Bije szturm niebezpieczny — podobnie Verg. *Aen.* I
 104—105: tum prora avertit et undis Dat latus; por. teź I 114—115: pontus In puppim
 ferit. Por. teź Ov. *Met.* XI 507: Saepe dat ingentem fluctu latus icta fragorem.

OBJAŚNIENIA

Nawá ... dobywa — podobnie przedstawia sytuację Verg. *Aen.* I 115—116 oraz Ov. *Met.* XI 492—493: sternik traci władzę nad sterem.

mokra śmierć ... dobywa — podobnie położenie marynarzy opisuje Verg. *Aen.* I 91: Praesentemque viris intentant omnia mortem. Opis burzy włączył Kochanowski do El IV 1, 39—42:

Infremuit caelum, tempestatesque coortae
Saxis illisas comminuere rates.
Victores domuit pontus; pars mersa profundo est,
Partem turbo rapax per maria alta tulit.

El IV 1, 47: Orta tempestate iterum, Boreaque furente, oraz IV 1, 179—184:

Atra repente diem nubes involvit, et ingens
Tempestat latis ingruit aequoribus.
Lintea scissa volant, eversi pondere mali,
In rapidas rector decedit ictus aquas.
Navem exarmatam missum ferit ab Iove fulmen,
Solvitur illa, viros obruit unda maris.

s. 85/28—32 (Pam 190—194): Názájutrz ... prowadził — opis pogody po burzy podobny u Verg. *Aen.* I 142—156.

s. 86/19 (Pam 213): Muzo, co dáléj powiesz? — wezwanie do Muzy typowe jest dla poematów epickich, często występuje u Verg., por. np. *Aen.* I 8. Podobnie KochEl I 15, 2: Musa, refer; co dáléj powiesz? — podobne zapytanie por. KochEl IV 1, 195: quid multis?

s. 86/20 (Pam 214): dwiemá i sam Herkules nie zdoła — przekład łac. przysłowia: Ne Hercules quidem adversus duos. Występuje też ono w formie: Nec Hercules contra plures, por. Erasmus *Adag.* I 5, 39.

s. 86/30 (Pam 224): Kloto zazdrościwa — bogini przeznaczenia, córka Nocy i Ereba, siostra Atropos i Lachesis, często występuje w utworach funeralnych określana jako: ferrea, dura, saeva, prodiga, invida, maesta. Kochanowski mówi o niej również w El III 8, 43—44:

nec prece victa, neque auro
Nobiscum Clotho ferrea foedus init.

s. 87/9—88/2 (Pam 235—260): Boże mój ... niż żywé ciało — topos: ultima morientium dicta (verba), występuje często w epicediach klasycznych, por. np. Stat. *Silv.* II 1, 146—153; V 1, 176—193; Plin. *Epist.* V 16; Prop. III 7, 55—64. Topos ten jest częsty także w poezji nowolac., por. m. in. Poliziano, *In Albierae exitum* (s. 227 nn.); Kallimach, *Doroth.*, w. 41 nn.

s. 87/9—18 (Pam 235—244): Boże mój ... dáleko rzucony — skargę umierającego z powodu utraconej wolności można zestawić z pochwałą wolności u Dantego, *Purgatorio* I 71—72:

Libertà va cercando, ch'è si cara,
Come sa chi per lei vita rifiuta.

Por. też Palingenio, *Zodiacus vitae* (*Leo*, s. 98):

O bona libertas, pretio pretiosior omni,
O summum, primumque decus, qua prorsus adempta
Nil gratum, nil dulce viris et vivere mors est.

s. 87/19—22 (Pam 245—248): Nie myśl ... zajrzáło — zmiana przygotowań do ślubu na przygotowania do żałobnych obrzędów z powodu śmierci któregoś z przyszłych obłubieńców występuje jako topos w twórczości antycznej, m. in. częsty jest w tragedii, np. Soph. *Ant.* 806—816, Eur. *Iph. A.* 363 i *Med.* 1021—1027; w literaturze łac. por. też np. Plin. *Epist.* V 16, 6—7. Kochanowski ten sam motyw wprowadza do El III 4, 67—80:

Heu, miserande puer, non tu amplius Itala regna,
 Aut patriae adspicies arva beata tuae.
 Nam cum promissam regum de sanguine sponsam
 Per maria alta petis, captus ab hoste fero es.
 Hinc dolor, hinc furiae accensae infelicis amoris,
 Hinc mors praecipiti dira secuta pede est.
 Non talem infelix mater te, nate, manebat,
 Urgens in reditum munera coepta tuum.
 Sed curru invectum sublimi, unaque puellam
 Insignem qualis trans mare digna peti.
 Nunc illa exsanguis artus fovet ossaque nuda,
 Et tibi pro thalamo tristia busta parat.
 Heu quo spes nostrae reciderunt, quo pia vota.
 Tot bona tam parvo clausa iacent tumulo.

s. 87/23—30 (Pam 249—256): Á ty, moją królowno, ... od żalości — narzekania na śmierć w dalekim kraju, z dala od ukochanej i matki przypominają skargi w *Cons. ad Liv.* 89—100, a także skargi chorującego na Korkyrze Tibullusa (Sinko), por. Tib. I 3, 3—9: Me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris. Abstineas avidas, Mors precor atra, manus ... non hic mihi mater ... Non soror ... Delia non usquam.

s. 87/31—88/2 (Pam 257—260): Wrzuc w morze ... niż żywé ciało — próśba Tęczyńskiego, aby jego zwłoki mogły chociaż dopłynąć do ukochanej, przypomina próśby Ariadny z *Ov. Her.* 10, 150 (Szmydtowa, 1969).

s. 88/5—6 (Pam 263—264): jáko więc kwiat léże ... dosięże — porównanie zmarłego do wędnącej rośliny stanowi topos w twórczości funeralnej, por. np. Stat. *Silv.* II 1, 106—109; wprowadzenie tego toposu zaleca Scaliger, *Poetices libri III*, cap. 51. Porównanie wprowadzone przez Kochanowskiego najbliższe jest Catull. 11, 22—24: cecidit velut prati Ultimi flos, praetereunte postquam Tactus aratro est.

s. 88/7—8 (Pam 265—266): Jego śmierci ... skály — oplakiwanie zmarłego przez naturę stanowi topos w literaturze antycznej, por. m. in. Ps.-Mosch. *Epit. Bion.*, a także Verg. *Ecl.* 5, 20—21:

Extinctum Nymphae crudeli funere Daphnim
 Flebant.

Również po śmierci Orfeusza rozpacza przyroda w *Ov. Met.* XI 44—49. Ten sam topos w KochDoralic 1—4:

Doralicem mecum silvae lugete peremptam
 Lugete et fontes, et maestis flumina ripis;
 Nunc horti plantaeque arescite, nunc hyacinti
 Liliaque exspirat: puellarum interiit flos.

s. 88/11—13 (Pam 269—272): Trzy słowá ... o nadzieje ploné — motywem napisu nagrobnego kończą się często utwory opisujące śmierć bohatera, por. m. in. *Ov. Met.* II 326—328, *App. Verg. Culex* 413—414.

OBJAŚNIENIA

s. 88/17—18 (Pam 275—276): *Á* jeśli ... imię twoje — przekonanie, że poezja zapewnia nieśmiertelną sławę opiewanemu bohaterowi wyraził Kochanowski również w utworach łac., por. np. El III 7, 67—68:

Saxa ruent annis, consument marmora tempus
Musarum nescit gloria sola mori.

Podobnie El III 9, 11—12:

Omnia victa situ et longa periere senecta,
Sola immortalis carmine fama viget.

Motyw ten najbardziej uwidocznił się u Petr. w *Triumphus Famae*.

Indeksy

Uwaga: Liczba statystyczna przy hasłach posiadających warianty ma postać sumy dodawania. Jeżeli w nawiasie pojawia się o jeden składnik więcej niż ilość wariantów, znaczy to, że pewna część użyć nie da się zaliczyć do żadnego z nich, np. FRASUNEK, FRASUNK, gdzie formy fleksyjne końcówkowe nie dają podstaw do orzekania o postaci hasłowej.

Indeksy uwzględniają też pochodzące z istniejących pierwszych wydań (*KochMał*, *KochZuzPieś*, *KochPam1*, *KochPoł*, *KochPot*, *KochSług*) wyrazy i formy, które nie weszły do wydania z r. 1586. Są one ujęte w nawiasy kwadratowe i lokalizowane według paginacji i wiersza pierwodruku, z dodatkowym wskazaniem odpowiedniego miejsca w wydaniu z 1586 r. Zapisy te traktowane są poza statystyką. Wplecione w cytaty zapisy, sygnowane na początku skrótem tytułu pierwodruku, wprowadzają nie przekraczające dwóch wyrazów różnice redakcyjne, a także warianty słotwórcze, fleksyjne i fonetyczne. Dotyczy to również różnic *a* jasnego i pochylonego, ale nie *e* oraz *o*, żaden pierwodruk bowiem nie oznacza *é* i *ó*. Nie dotyczy też różnic szyku.

W klamry ujęte są też hasła, formy i lokalizacje zapisów uznanych za błąd druku, o ile na skutek koniektury otrzymujemy inny wyraz lub wyraz ten usuwamy. Wszystkie typy zapisów ujętych w klamry nie wchodzi do statystyki hasła.

Odsyłacze w nawiasie kierują od wyrazu lub jego postaci fonetycznej nie występujących w zbiorze, których z jakiegokolwiek powodu czytelnik mógłby poszukiwać, do hasła w postaci zaświadczonej.

Gwiazdka sygnalizuje hasła zrekonstruowane, które w epoce historycznej języka polskiego nie posiadały formy podstawowej (*defectiva*).

Postaci hasła i rodzaje rzeczownika, na które czytelnik nie znajduje potwierdzenia w materiale, zostały ustalone na podstawie porównania z innymi tekstami Kochanowskiego lub wiedzy ogólnej o języku XVI w. (np. czasowniki przedrostkowe od *iść*).

Dodatkowy skrót

petr (*petrificatum*) — wyrażenie skostniałe

INDEKS
WYRAZÓW I FORM POLSKICH
W TEKŚCIE WIERSZOWANYM

- A** (317) *cn* — A 1/23, 2/6, 28, 3/9, 17, 4/4, 17, 6/23, 27, 7/12, 17, 21, 30, 8/12, 16, 23, 25, 9/2, 15, 24, 10/9, 20, 24, 11/1, 13/17, 19, 14/11, 13, 18, 21, 15/24, 16/16, 22, 29, 17/8, 13, 19, 18/17, 20, 28, 19/11, 20, 28, 20/29, 21/10, 22, 30, 22/5, 25, 29, 23/7, 9, 13, 16, 19, 24/4, 28, 25/17, 22, 26/5, 17, 19, 23, 25, 29, 27/8, 10, 18, 21, 28/9, 11, 25, 29/2, 16, 20, 22, 26, 32, 31/10, 18, 32/8, 17, 21, 26, 29, 33/9, 34/13, 22, 30, 32, 35/13, 14, 21, 23, 36/11, 19, 25, 37/10, 38/4, 17, 26, 28, 40/4, 11, 41/4, 6, 13, 17, 20, 24, 42/8, 43/20, 44/7, 17, 20, 25, 46/4, 19, 26, 47/17, 20, 24, 29, 48/11, 26, 51/4, 18, 52/27, 53/6, 54/7, 13, 26, 55/16, 22, 56/4, 9, 23, 24, 57/4, 10, 13, 27, 58/4, 10, 19, 23, 29, 59/14, 23, 30, 60/1, 3, 6, 11, 15, 20, 61/17, 25, 62/8, 11, 28, 63/5, 11, 16, 64/1, 19, 65/19, 66/17, 21, 29, 67/6, 15, 24, 68/3, 5, 13, 25, 27, 69/3, 6, 25, 27, 70/10, 17, 23, 26, 28, 71/5, 72/4, 12, 14, 73/21, 74/9, 13, 75/10, 12, 16, 24, 76/3, 21, 77/6, 12, 17, 23, 78/4, 9, 11, 22, 79/8, 80/2, 19, 22, 81/20, 82/12, 22, 25, 30, 83/2, 11, 13, 84/7, 85/10, 21, 30, 86/17, 87/3, 8, 23, 88/2, 4, 17; á 3/12, 4/12, 7/20, 8/17, 9/20, 10/3, 12, 21, 25, 11/7, 20, 12/6, 21, 23, 13/11, 14/22, 15/14, 18/24, 21/17, 23, 22/8, 23/22, 28, 24/6, 12, 25/20, 28/14, 31/7, 11, 32/19, 36/28, 37/20, 24, 38/13, 15, 29, 39/8, 40/1, 5, 42/14, 43/17, 45/11, 48/12, 21, 49/3, 12, 20, 27, 51/9, 12, 22, 54/18, 60/25, 65/10, 26, 66/20, 68/7, 72/6, 73/18, 75/5, 76/1, 19, 25, 80/15, 81/8, 29, 82/14, 17, 19, 31, 83/5, 20, 23, 84/13, 27, 30, 85/15, 19, 23, 26, 86/3, 11, 15, 87/13, 27; a (!) 50/31.
- A** (5) *pt* — A boday 5/16, 59/7, A kto wié 31/14; prze Bóg! á ná iáwi! Czy mię fen báwi? 11/28, á więc 21/19.
- ABOWIEM** (1) *cn* — Abowiém 73/24.
- ABY** (19) *cn* — Aby 5/15, 6/19, 11/12, 14/15, 28/19, 35/24, 48/20, 51/5, 73/17, 76/7; áby 13/15, 33/22, 68/6, 73/11, 76/9, 77/22, 80/6, 84/21, 86/26.
- ACH** (3) *int* — ách 38/4, 66/15, 86/29.
- ACZ** (6) *cn* — ACZ 7/1; Acz 26/8, 37/5, 67/8; ácz 52/18, 29.
- AFRODYTA** (1) *n-pers f* — *sg A*: Aphrodytę/ y zniá iézye fyná ... Spiéwał 53/22.
- AFRYKA** (1) *n-loc f* — *sg G*: plodnéy Afryki 37/3.
- AKRYZY** (1) *n-pers m* — *sg G*: By byłá z Akryzého Wenus nie szydziła 36/6.
- ALBO** (23) *cn* — Albo 2/21, 23, 6/4, 10, 10/2, 15/13, 47/15, 57/1, 2, 64/9, 11, 69/23, 70/19, 81/14; ábo *kt/5*, 2/31, 4/9, 10/1, 9, 14/1, 63/17, 81/26, 26.
- (ALBOWIEM) *cf* ABOWIEM.
- ALE** (61) *cn* — Ale 3/18, 26, 5/12, 7/27, 9/23, 29, 13/4, 17/7, 18/13, 19/18, 21/5, 23/18, 24/21, 25/9, 14, 26/16, 24, 28/27, 29/5, 27, 30/1, 32/5 [*KochPot*: Aleć (!)], 34/11, 37/11, 39/18, 41/26, 44/9, 45/26, 46/7, 27, 47/11, 49/6, 52/29, 56/29, 58/17, 60/8,

- 29, 61/11, 20, 23, 73/23, 75/1, 9, 26, 76/6, 78/25, 79/7, 80/25, 82/15, 20, 83/29, 84/9, 15; ále 3/3, 5/6, 43/2, 52/23, 71/9, 85/25, 88/3; ale (!) 77/1.
- ALE (1) *pt* — fluchay ále málo 22/4.
- ALEĆ (4) *cn* — Aleć 14/10, 20/1, 57/25, 58/8; [Aleć (!) *KochPot* A2v/13 (32/5)].
- ALEKSANDER (1) *n-pers m* — *sg I*: Tuż z Alexándrem Sygmunt 13/10.
- ALI (2) *cn* — Ali 21/28; áli (*r*) 25/11.
- ALIC (2) *cn* — Alic 61/29, 66/26.
- ALT (1) *sb m* — *pl G*: Vflyfyzfz tám pięć báffow (!) dwánaście difzkántow/ Sześć áltów/ ósm tenorów/ dwánaście wágántów 21/26.
- AMFIJON (2) *n-pers m* — *sg N*: lutni/ w któręý flodkie ftróny Bijąc Amphión/ kámien rofprofzóny Zwabił ná kupę 49/11. *A*: Przeszedłem iuz Amphióná (*r*) 33/28.
- AMFIJONOW (1) *ai* — *sg f G*: Do Amphionowéy lutnie 24/26.
- ANGLIK (1) *n-ethn m* — *pl N*: O mnie ... będą wiedziéc ... różného mieszkáncy świata Anglikowie (*r*) 55/6.
- ANI (53) *cn* — Ani 1/12, 13, 20, 3/20, 23, 6/16, 12/2, 18/7, 18, 22/20, 23/11, 27/17, 29/8, 37/6, 7, 38/8, 40/19, 42/28, 44/14; 45/20, 49/19, 50/24, 52/23, 54/5, 60/28, 67/3; áni 1/20 (*r*), 2/14, 3/23, 4/25, 25, 9/15, 12/1, 2, 14/15, 15, 16/18, 18/6, 7, 17, 38/2, 2, 7, 43/25, 44/5, 11, 47/1, 49/14, 50/23, 52/22, 54/17, 21, 55/10.
- ANI (1) *pt* — áni (*r*) 85/21.
- ANKONA (1) *n-loc f* — *sg D*: Wenus/ ktora (!) bogátęý Ankonie pánuiefz 81/19.
- APOLLO (1) *n-pers m* — *sg N*: Nie závázdy Apollo ftrzela/ Ale luk z lutnią podziéla 47/10.
- ARKABUZ (1) *sb m* — *pl G*: Potým do árkábuzów 21/19.
- ARYJADNA (1) *n-pers f* — *sg V*: Tęczynfki był twóý Tezeus/ nowa Aryádno (*r*) 82/3.
- ARYJON (1) *n-pers m* — *sg A*: Przeszedłem iuz Amphióná/ Y lutniště Arioná (*r*) 33/29.
- ATENY (1) *n-loc pl t* — *N*: Gdzie dziś bogáta Troiá? ... gdzie flawné Atheny? (*r do Mycény*) 77/14.
- AZA (2) *pt* — Aza 51/25, 73/18.
- AŻ (10) *cn* — Aż 2/8, 13/29, 33/20, 81/16; áż 4/28, 21/15, 18, 30/6, 8, 32/23.
- AŻ (8) *pt* — Aż 13/20, 22/18; áż 21/27, 45/3, 59/18, 65/17, 81/17; aż (!) 15/4.
- AŻBY (1) *cn* — Aż by 75/8.
- BABA (1) *sb f* — *sg D*: Cudnięýci będzie przáść kądziél/ niż w wiencu Siedziéc zá ftolem/ bábie przy młodziencu 23/4.
- BACZENIE (1) *sb n* — *sg A*: miłość mu baczenie odiełá 76/23.
- BACZNIE (1) *av* — Száfuy gotowým bácznie (*r*) 10/14.
- (BACZNY) *cf* NIEBACZNY.
- BACZYĆ (5) *vb impf* — *inf*: Chcięýzże pómnnić/ á dobrze báczýć 21/23, niechcefz báczýć ludzkich doległóści 29/19. *praes 3 sg*: baczy po fobie/ że ... 44/7, kto nie baczy/ iáko ... 73/24. *part praes act*: Bacząc/ że ... 26/21.
- BAC SIE (4) *vb impf* — [*inf*: Ze fię tákich wod bać iuz nie potrzebá *KochPot* A4/5 (33/18)]. *praes 3 sg*: Boday przepadł kto fye boi (*r*) 67/29, morze ... zámierzonych gránic przefkoczyć fye boi (*r*) 72/4. *praet 1 sg f*: Balám fye závázdy póki woyná trwála 19/17. *3 sg m*: Nie bal fye Cerberowéý ... páfczeki 76/12.
- BANIA (1) *sb f* — *sg A*: wody nie fyta Bánię beždenná (!) 50/7.
- (BARDZO) *cf* BARZO.

- BARWA** (3) *sb f — sg G*: Kwiatki bárwy rozmáitéy 64/22. *I*: Zyto ... swoią bárwą znác dawa| Iż ... 62/23. *pl A*: ziemiá ... W rozliczné bárwy znowu syc odzieie 41/21.
- BARZO** (10) *av — bárzo* 7/1, 14/10, 26/20, 57/19. *comp*: bárziéy 27/8, 45/28, 74/26, 86/5. *sup*: nabárziéy 21/2, 63/18.
- BAS** (1) *sb m — pl G*: Vřtyřyzř tám pięć bářřow (!) | dwánařcie difřkántów/ Szeřć áltów/ óřm tenorów/ dwánařcie wágántów 21/25.
- BASZTA** (1) *sb f — pl N*: Nie pomogly ... bářřty gęřté 46/2.
- BAWIĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: prze Bóg/ á ná iáwi| Czy mię řen báwi? (r) 11/29.
- BAWIĆ SIE** (2) *vb impf — inf*: nád połnémi (!) kwiatkami (!) syc báwić (r) 7/32. *praet 2 sg m*: Ne (!) dlugos řy ná mieyřcu z towarřyřřtwem báwił (r) 83/25. *
- BADŹ** (8) *cn — Bądź* 4/8, 9, 43/22, 23, 74/16; bądź 4/8, 8, 74/16.
- BAK** (1) *sb m — pl N*: Bąki ... troie grály 55/21.
- BECZKA** (1) *sb f — sg N*: Kař wino nořić| póki beczká leie 43/16.
- BELICA** (1) *sb f — sg I*: řzeřć par práwie/ Dźięwek ... Bélićá przepářányř 55/26.
- BESTYJA** (2) *sb f — sg N*: A to ták wieřřza beřřyia (r) Ze řy závářřdy ná dęřř myia 60/3. *pl I*: Niechćiał nas Bóg polořić równo zbeřřyiami (r) 51/8.
- BEZ** (21) *praep cum G — Bez* 69/19, 86/6; bez 7/16, 11/8, 14/12, 19/3, 21/13, 44/2, 56/26, 57/6, 21, 70/32, 78/17, 82/19, 88/3, Nie bez 13/25, 57/16, nie bez 48/13, 57/16, bez máłá 67/8; beř (!) kónćá 50/15.
- BEZDENNY** (1) *ai — sg f A*: Bánię beřřdenną (!) 50/7.
- BEZECNY** (2) *ai — sg m N*: On wól beřřecny 8/2. *pl I f*: Schrón řy ... przed beřřecnémi (r) Sióřřrámi (!) złęmi 50/19.
- BEZMIERNY** (1) *ai — sg m N*: beřřmierny niepokóy 28/17.
- (**BEZPIECZEŃSTWO**) *cf* **NIEBEZPIECZEŃSTWO**.
- BEZPIECZNIE** (3) *av — móęł by mi beřřecznie kářřdy głupřřwo zádác* 26/19, Co ma ten řywoř/ ná coby beřřecznie (r) Człowiek móęł kázác? 48/23, Ná to kářřdy nie myřłác móęł kázác beřřecznie (r) 74/24.
- BEZPIECZNY** (5) *ai — sg m N*: by wieřřny řen ná cię nie padł| zkądęř ty beřřeczny (r) 50/18. *A*: mieć beřřeczny przyřřęp 36/9. *L*: w porćie beřřecznym 78/17. *n N*: Pobóřně ięgo řřáránię/ Y beřřeczne nábywánię 69/21. *I*: beřřecznym řercem 11/15. *Cf* **NIEBEZPIECZNY**.
- BĘBEN** (1) *sb m — sg A*: w bęben przyřřijáią 57/28.
- BĘBENNICA** (1) *sb m — sg V*: Móy nadobny bębennico (r) 58/2.
- BIALĄGŁOWA** (4) *sb f — sg N*: ia biędna białągłowa (r) 76/27. *D*: Náuczonęy białęygłowie (r) 34/6. *V*: Nieuřřyta białągłowo (r) 24/13. *pl N*: Z kąd tę nieřřalořć białęygłowy máią 16/24.
- BIAŁY** (4) *ai — sg m N*: Biały dźięn 72/6. *A*: Iuř mi w ptaká biáleęo wierřch řy głowy mieni 54/24. *f N*: ręká biála (r do okazála) 68/29. *pl A subst*: zęby Nie práwie biále 22/13. *Cf* **BIALĄGŁOWA**.
- BIĆ** (8) *vb impf — inf*: bić w řřóny 25/17. *praes 2 sg*: zwięř leřny bijęřř (r) 63/16. *3 sg*: w poboczne ławy Bije řřturm 85/24; iáko bije w řćiani Z gwałtownym dźđřem grad zmięřřány 24/10, Cnotá móy kómpás/ křory nie wpolńocy| Ale w pól zbyřřków bije 49/6. *praet 3 sg m*: Bił Tátary .. y Turki 74/5. *imp 2 sg*: Gnieway řy iáko raczyřřł/ ieno nie biy 20/19. *part praes act*: Iutni| w křoręy řłodkie řřóny Bijác ... 49/11.
- BIĆ SIE** (1) *vb impf — imp 2 pl*: Biyćie řy póki chćęćie 21/16.
- (**BIEC**) *cf* **BIEŻEĆ**.
- BIEDNY** (8) *ai — sg m N*: Biędny Ixion 50/1; ia biędny człowiek 29/13. *L*: Ná tym tu biędnym řwiećie 10/23. *f N*: biędna moią głowá 9/10, być ná nos biędna muchá

- pádlá 20/14, ia biédna białagłowá 76/27. *D:* biedný Europie 7/13. *pl N subst:* Biédné pólmifki 38/22.
- BIEG** (6) *sb m — sg G:* Dodaycie mu ták szczęśliwego biegu (*r*) 20/7, wftytkié síly ... Nie zátzymáią mégo żadną miarą biegu (*r*) 82/29. *A:* ... flóncá/ które niefkónczóny Biég bieżąc ... 11/24; biég pochopnym strumienióm zágrodzić 49/23, Któréy [Wili] szumny biég słyży przez wąfkie gránice 83/18. *L:* nawę w biegu (*r*) Przybył (!) do brzegu 53/19.
- BIEGAĆ** (1) *vb impf — imp 3 pl:* Niech ... Láfy zá mną nie biegáią (*r*) 33/25.
- BIEGŁOŚĆ** (1) *sb f — sg N:* wielka w rzeczách biegłość 74/25.
- BIELIĆ SIE** (1) *vb impf — praes 3 sg:* śnieg po górach syc bieli (*r*) 15/26.
- BIESIADA** (4) *sb f — sg N:* á więc to bieśiadá? (*r*) 21/19. *G:* dziś vzyy bieśiady (*r*) 24/1. *L:* Boże nieday v ciebie bywác ná bieśiedzie (*r*) 20/11. *pl N:* luběsz mé bieśiady (*r*) 9/11.
- BIEŻEĆ** (3) *vb impf — praes 3 sg:* moiá prózna mowá przęc z á wiátry bieży (*r*) 29/26. *praet 3 sg m:* kón prędkonogi Bięgl zawód drogi 12/20. *part praes act:* ... flóncá/ które niefkónczóny Biég bieżąc ... 11/24.
- BISKUP** (2) *sb m — sg V:* Zacny Bifkupie 52/2; bifkupie drogi 52/27.
- BISURMAŃSKI** (1) *ai — pl D:* Pfóm Bifurmánfkim 37/29.
- BITNY** (1) *ai — pl G:* Zacné plemię dziádów bitnych (*r*) 34/4.
- BITWA** (1) *sb f — sg L:* Fortuná w bitwach zwycięstwem száfue 41/2.
- BLADY** (1) *ai — comp sg f N:* bledsza nád złoto bywáły 81/24.
- BLASK** (1) *sb m — sg G:* [zazdrość] Nie może ieý [cnoty] bláfku znieść 44/5.
- [BLISKI** *ai — sg m A:* ... Czyniac fobie gościniec blifki do fieftrzyce KochPamł A4/19 (83/17).]
- BLISKO** (2) *av —* Dziwnie to prawdy blifko (*r*)/ Ze ... 27/12. *comp:* śmierć bliżey niż ná piędzi 69/25.
- BŁAZEN** (1) *sb m — sg N:* V Bogá káždy blazen (*r*) 27/6.
- BŁAZNOWAĆ** (1) *vb impf — inf:* podpiwfszy lácnieý iuz błáznowác (*r*) 23/9.
- BŁĄD** (2) *sb m — pl N:* Dignitárftwá/ wrzędý/ Wfzytko to iáwné błędy (*r*) 27/15. *G:* wyfzedł ... Z Lábirintowych błędów 82/2.
- BŁĄDZIĆ** (2) *vb impf — inf:* Tyś mógl oycze nie błádzić (*r*) 28/2. *praes 3 sg:* niewiedzieć gdzie po świećie błádzi (!) (*r*) 19/19.
- BŁĘDNY** (1) *ai — sg n L:* ná błędnym morzu 9/28.
- BŁOGO** (1) *av — nam błogo* (*r*) 86/4.
- BŁOGOSŁAWIONY** (1) *part praet pass impf — sg m N:* Dzień to błogosłáwiony (*r*) 53/10.
- BŁOTO** (2) *sb n — sg G:* Którégo [człowieka] vlepiono ... z błotá (*r*) 77/20. *I:* przed kotem/ Piérzcháią nawiętfszym błotem (*r*) 59/22.
- BO** (60) *cn — Bo* 3/25, 4/27, 5/4, 6/20, 7/15, 9/21, 12/23, 13/26, 17/10, 19/26, 20/20, 22/8, 16, 27, 23/8, 25/11, 27/16, 20, 27, 35/8, 39/16, 41/12, 42/3, 48/2, 50/9, 56/25, 58/15, 59/16, 61/24, 62/10, 65/3, 25, 66/2, 71/21, 73/10, 76/20, 77/11, 78/10, 81/28, 83/22, 26, 86/8; *bo* 12/15, 14/6, 18/12, 21/30, 28/15, 36/7, 40/9, 47/6, 52/29, 54/9 63/20, 71/18, 73/12, 81/6, 82/27, 83/27, 86/24, 27.
- BODAJ** (11) *pt — Boday* 15/5; Boday 19/5, 22/6, 26/28, 67/18, 29; *boday* 5/16, 7/3, 14/22, 59/7; *Bodayby* 19/31.
- BODAJŹE** (2) *pt — Bodayże* 14/22, 21/29.
- BOG** (59) *sb m — sg N:* Ták to Bóg przyzřzał od wieku 9/20, Sam Bóg wié przyzřłé rzeczy 10/12, Bóg falfzu niechce 12/21, Ośtátek niechay Bóg ma ná śwýy pieczy 16/4,

W godzinie wlyftko Bóg wyrwóci śnádnie 16/8, Iuz to dawno Bóg odmyślił w niebie 24/3, Bóg was żegnay 26/26, temu Bóg porádził 27/26, to Bóg wié 29/1, ... co go Bóg wcale zachował (!) 32/11, Komu ściła/ co dofyć/ Bóg wdziałil ręką 37/16, Ten królem będzie/ kogo Bóg miánuie 40/20, Siłá Bóg może wyrwócié w godzinie 42/7, co im zázdrosć (!) wymie/ Bóg nágrádzác będzie 44/19, Bóg pomoż/ Królu iedyny 45/17, przyfzly czas Bóg ma w mocy 47/24, Niechciał nas Bóg položyc równo zbestyámi 51/8, ty/ coć Bóg dał siłę ... 51/18, Vchowa cię dzis (!) Bóg szkody 59/15, Co Bóg przeyżrzal/ to fye iuz nigdy nie odmieni 75/19, zá to niechay cię Bóg/ y ludzie miłuią 79/8, twóy smutek Bóg zinąd nágródzi 79/11, Ciebie iednák Bóg przewiódł przez złé mieycá cáló 83/32, Bóg mu tego życzył 84/7, zdarzy tenze Bóg/ że ... 84/9, [to nam dawno Bóg obiecał zniebá *KochPot* A4/3 (33/17)]. *G*: V Bogá káždy blazen 27/6, Pełné ich [*trupów*] morzá/ pełné brzegi byly/ Bogá rufzyly 32/32, nie twoiéy do głowy/ Wśpóminác Bogá żywego rozmowy 33/18, Tym mu wicéy od Bogá z láfki przyftępuie 36/23, Bogá dzieci/ Bogá trzebá/ Kto chce fyt byc śwého chlebá 57/7, Koniec v Bogá w mocy 86/13. *D*: pobożność Bogu miłá 56/25, by to prawdá bylá/ Dobrzebych Bogu fluzylá 61/19, Chwałá Bogu/ że ... 67/1, możesz Bogu dziękowác 77/4, nie brzydkie Bogu iéy obiáty byly 81/27, bylbych Bogu wzięty 87/24. *A*: Ofáték ná Bogá wkłáday 47/28, prze żywego Bogá 50/10, prze Bogá (*r*) 76/26; prze Bóg 11/28, 15/17, 61/5. *G a. A*: Iuz wicé dzieci iedno Bogá (*r*) 63/8. *I*: iuz dekrét gotowy Przed Bogiem leży 40/16. *L*: vfam w Bogu swoim 37/10. *V*: Boże mój 8/7, 87/9, Bożec pošli dobrá godzinę 9/18, mój Boże (*r*) 19/24, Boże nieday 20/11, žal fye mocny Boże (*r*) 37/28, mocny Boże (*r*) 65/20, Boże niezmierny 87/17. *pl D*: Tá ferce miękczy ... Bogóm podziemnym 48/17. *A*: Iego pieśni záłóściwé Ziely bogi niezycziwé 25/6, musiał miéć ná koniec po fwéy myśli bogi (*r*) 76/18. *I*: między Bogi śiedzác 75/23.

BOGACTWO (1) *sb n* — *sg G*: Aby lákoméy wodzie Tureckie towáry Bogáctwá nie przydály 11/13.

BOGATY (8) *ai* — *sg m I*: Bądź fye kto zacnym rodził/ y bogáтым (*r*) 43/22. *f N*: Cnotá (ták iest bogáta) nie może wziác szkody 44/13, Gdzie dziś bogáta Troiá? 77/13. *D*: bogátéy Ankonie 81/19. *pl N subst*: bogáté ftádá owiec niezliczonych 37/7. *G*: buntów ... bogátych 36/25. *A m pers*: Bogáté pány/ iáko profté flugi 6/15. *subst*: bogáté polá Węgiérkié 37/13.

BOGINI (3) *sb f* — *sg N*: W tancus iák iedná bogini (*r*) 69/5. *pl N*: Iego śmierci pólnocné boginie plákáły 88/7. *G*: ná láfce Bogiń 80/6.

BOGUMIŁA (2) *n-pers f* — *sg N*: Niech Bogumiłá frogóść iádowitá Zlych pánién flufzy 50/5. *G*: coby trudný Bogumily (*r*) Vfzy lubily 49/16.

BOHATER (1) *sb m* — *pl I*: Bohátéry walecznémi 46/16.

BOHATERSKI (1) *ai* — *pl I m*: Z Bohátérfkimi [*KochPami*: bohátýrfkimi] fyny 82/5.

BOJ (6) *sb m* — *sg A*: Szukác śmierci przez bóy krwáwy 67/23. *L*: ták w boiu/ iáko y w przy-miérzu 13/6, po długim boiu (*r*) Wytchlá w pokoiu 13/11, MOże kto ręká flawy doftác w boiu (*r*) 42/10, choc w boiu zębáty 53/18, Iego dziélnóć/ y fpráwá/ znáczna bylá w boiu (*r*) 74/3.

BOJAŻŃ (5) *sb f* — *sg N*: boiażn y grozá páná prowádzá 18/13. *G*: Nie bez boiażni 13/25, Aż od boiażni ná ziemi przyklęknie 13/29, Prózenem y boiażni/ y wfzelkiéy nádzieie 78/14, Iákiéy oná boiażni w ferce wzywála? 81/23.

BOK (2) *sb m* — *sg G*: dwá okréty Z boku fye okazały 86/1. *L*: przy twym boku (*r*) Siadam 52/7.

1. **BOLEĆ** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: zazdrosć ... Boleie/ że kto przed nią kiedy wysfzý fkokczy 44/6. *imp 3 sg*: Niechay drugi boleie 44/12.

2. **BOLEĆ** (7) *vb impf — praes 3 sg*: ACZ mię twa drógá/ mila/ bárzo boli (r) 7/1, Nálazi by sye/ kogo to niemniéy boli (r) 26/6, Nie źle czáfem zámilczéć/ co człowieká boli (r) 26/14, w fercu go przedsię boli (r) Dawna krzywdá 65/19, Iednák ia mam co mię boli (r) 67/5, chocia w fercu boli (r) 75/18. 3 *pl*: mię smutną ciężkié rázy bolá (r) 29/5.
- BOLESŁAW** (1) *n-pers m — pl A*: męźné Boleśláwy (r) 12/29.
- BOR** (2) *sb m — sg G*: Lipá ftoiąc w pośrzód dworu/ Wygláda (!) cię co raz z boru (r) 34/20. *pl I*: międy bóry/ y puśtém láfy 19/11.
- BOSFOR** (1) *n-loc m — sg G*: Puśté brzégi náwiedzę Bosphorá huczného 55/2.
- BOWIEM** (4) *cn — Bowiém* 18/10; *bowiém* 12/7, 84/31; *bowiem kt/6*.
- BOŻY** (5) *ai — sg f N*: żadna Boża noc 28/18. *A*: Cálá Bożą noc 30/6. *n N*: człek Bożé igrzyłko 27/13. *A*: Zeście mieycá (!) zásziedli Bożé ná ziemi 46/23. *I*: nád ftádem Bożym 46/21.
- BRACIA** (2) *sb f a. pl t — V*: A ták brácia przypiy káždy śwemu 23/7, my brácia o fobie Czuymy 86/13.
- BRAC** (8) *vb impf — praes 2 sg*: twiárdze bierzefz wárowné 46/6. 3 *sg*: Gdzie zárz y rá-tunek wpad z łobá bierze (r) 39/25, Nie bierze ten pan dárów 47/1, Któz wié/ iefli y tego przed sye nie bierze (r)/ ... Ze ... 52/17, wędá ryby bierze (r) 70/22. 3 *pl*: to zá krzywde biorá twoie látá 22/25, pómfstę ... Którą źli biorá (r) 50/8. *praet 3 pl subst*: żagle ... pochóp z wiátru bráły (r) 85/10.
- BRAC SIE** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Kto sye dlugo ná dobrá myśl bierze (r) 23/27.
- BRAMA** *cf* **BRONA**.
- BRATAĆ SIE** (1) *vb impf — inf*: Kiedy sye szczęście ztobá imie brátác (r) 43/9.
- BREW** (1) *sb f — pl N*: Brwi wynioflé y czárnáwé 68/24.
- BROD** (2) *sb m — pl N*: ftály rzéczné brody (r) 76/15. *A*: głębokie brody (r) Mroźna Zimá przykrylá ciérpliwémi lody 83/23.
- BROG** (1) *sb m — sg G*: Dolożywfzy zwiérzchem brogá (r) 63/7.
- BRONA, BRAMA** (2+1 = 3) *sb f — sg G*: ftróz ... Piekielnéy brony (r) 49/25. *pl N*: Puściły żelázné bróny (r) 46/3. *A*: przebił bramy twárdé Zacnych miaft Mácedonczyk ... datkiem 36/14.
- BRONIC** (3) *vb impf — praes 3 sg*: Gdzie gośpodárfkiéy głowy Od gorącého látá Bróni lift 40/8. *praet 3 sg m*: Charon ... brónił gwałtem drogi 77/2. *imp 2 sg*: Piękna nocy ... Brón wiátrów/ y nagléy wody 56/11.
- BRZEG** (16) *sb m — sg G*: Brzegu niewidác (!) 7/19; nawę ... Przybył (!) do brzegu (r) 53/20, Zeglarze ... od brzegu wyfoká nawę odbijáli 83/2, Ledwé ná póty żywá śludzy z brzegu wzięli 83/10, Nawá ... Trzykroć ... do brzegu názd sye wróciłá 85/8. *A*: Wyśiadteś na (!) brzeg Prufki 83/14. *L*: ftánie ná oyczystym brzegu (r) 20/8, ná brzegu śiedział 77/5, ia sye w rychle muśze ftáwić ná twym brzegu (r) 82/30. *pl N*: Pełné ich morzá/ pełné brzegi [KochPot: Rzeki ... Morzá] były 32/31; brzégi Hifzpánfkiego morzá 74/11. [G: wiłlá/ luż z brzegow wyfzłá KochPot A2/6 (31/8)]. *D*: Wilná luż brzegóm śilná 31/8. *A*: Któryś ... opánował ... Brzegi pólnocné 12/12; rzeki wpádły w brzegi swoie 32/26; brzégi náwiedzę Bosphorá 55/2. *L*: Zá twoim rofkazániém w brzegách morze ftoi 72/3.
- BRZEMIE** (1) *sb n — sg A*: iáko niewdzięczné brzemie (r) Vderzyć trofki o ziemié (!) 47/20.
- BRZEŻNY** (1) *ai — pl N subst*: brzéźné ... fkály 7/12.
- BRZMIEĆ** (1) *vb impf — fut 3 sg f*: fławá ... będzie w wfzách ludzkich brzmiałá (r) 75/27.

- BRZOZA (1) *sb f — sg N*: Twoiá kofá rozczofána/ Iáko brzozá przyodziána 68/19.
- BRZYDKI (1) *ai — sg n A*: Córy szlácheckie ... Píóm Bifurmánfkim brzydkie ściela loże 37/29. Cf NIEBRZYDKI.
- BUDOWAĆ (3) *vb impf — praes 3 pl*: iuz y ná wodźcie zamki buduią (r) 18/10, áni miaft/ áni wśi buduią (r) 38/2. *fut 3 pl m pers*: Będą drudzy twym kościam grób zacny budować (r) 80/3.
- BUDOWAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 sg*: ten ná flábym gruncie fye buduie (r) 17/10.
- BUDOWNY (3) *ai — sg m A*: Ná okręt ... budowny 18/15. *pl G*: zamków budownych (r) 45/5. *A subst*: zamki budowné (r) 46/5.
- BUDZIĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: pástérze ... Budzą láfy swoim grániém 62/21.
- BUJNY (1) *ai — sg n N*: Buyné drzewo wiátróm krzywo 34/10.
- BUNT (1) *sb m — pl G*: buntów ... bogátych fye káię 36/25.
- BURZA (1) *sb f — sg N*: burza niebo szpeci 47/15.
- BURZLIWY (1) *ai — sg n N*: burzliwé morze 18/6.
- BURZYĆ (1) *vb impf — part praes act*: wiátr ... Burząc [KochPam! : Borząc]/ dąb stáry wypárt 81/29.
- BUTNY (1) *ai — sg m D*: butnému (r) Tyránnowi Moskiewfkíemu 45/21.
- BY (50) *cn — BY* 1/6; By 1/8, 5/17, 8/1, 9/16, 13/23, 19/30, 21/2, 4, 25/8, 26/15, 29/23, 36/6, 37/25, 61/7, 73/8, 75/20; by *kt*/6, 3/24, 5/13, 6/16, 20, 9/26, 10/2, 3, 13/26, 27, 14/7, 20/14, 24/16, 26/5, 27/22, 28/12, 29/23, 37/10, 38/28, 39/18, 50/17, 51/23, 60/25, 61/18, 63/18, 67/6, 26, 68/10, 73/10, 75/5, 76/22, 82/27, by namniéy 52/6.
- BYĆ (182) *vb impf — inf*: być 2/3, 5/13, 14, 8/19, 10/6, 11/6, 15/9, 16/12, 17/15, 19/14, 23, 21/11, 40/15, 42/2, 6, 44/2, 45/11, 47/4, 52/32, 57/8, 60/11, 65/21, 68/1, 73/13, 78/15, 82/14, 86/12. *praes 1 sg*: -m ieft 53/4; -em 78/14; -m 19/16, 21/5, 53/11, 62/3, 87/18. *2 sg*: Ieftés 46/8; -ś ... ieft 9/18, 68/17; -és 50/18, 69/9, 80/28; -ś 9/5, 29/27, 45/12, 60/17, 62/4, 7, 66/9, 10, 69/5, 71/22, 73/9, 11, 76/27, 84/8, 10, 87/23. *3 sg*: IEft 51/2; Ieft 57/21; ieft 7/26, 8/29, 9/27, 11/22, 26, 12/17, 13/1, 3, 9, 39/17, 44/8, 13, 15, 46/26, 52/21, 25, 77/26, 79/9. *1 pl*: -fmy 15/17, 39/10. *2 pl*: -ście 21/14, 20. *3 pl*: Są 13/3; Ią 86/10. *praet 1 sg m*: byłem 87/27; -em ... był 9/19; -m był 16/29. *f*: -m ... była (r) 62/1. *3 sg m*: Był 78/3; był 6/8, 8/4, 10/20, 25/28, 26/24, 45/13, 74/1, 9, 76/21, 77/8, 81/1, 2, 82/3, 10, 84/30. *f*: była 5/2 (r), 60/22 (r), 65/22 (r), 74/3, 25 (r). *n*: było 7/31, 14/8 (r), 25/13 (r), 29 (r), 45/15. *3 pl m pers*: byli (r) 80/10. *subst*: były 3/7, 26/21, 32/9, 31 (r), 67/11 (r), 77/7 (r), 81/27 (r), 82/17 (r), 86/9. *fut 3 sg*: Będzie 3/24, 65/2; będzie 1/24, 16/7, 18/16 (r), 21/32, 23/3, 30/6, 38/24, 40/20, 43/11, 20 (r), 54/4, 58/12 (r), 59/24, 61/12, 64/11 (r), 18 (r), 78/23 (r), 86/16 (r), 88/2. *1 pl*: będziem 86/6. *3 pl*: Będą 34/14; będą 70/14, 88/17. *imp 1 sg*: niech ... będę 86/10. *2 sg*: Bądź 53/28, 72/15; bądź 4/4, 9/15, 20/24, 24/1, 46/13, 52/27, 82/27. *3 sg*: tobie dzięká bądź/ miłości 5/8, Kto bądź/ ten bądź 17/28, 86/12; Niech ... będzie 21/11, 55/10; niechay ... będzie (r) 56/20, 79/19. *1 pl*: Niech będziem 72/18. *con 1 sg m*: byłbych 87/24. *2 sg m*: byś ... był 26/5. *3 sg m*: byłby 8/2; by był 73/6; by ... był 73/10, 76/7, 86/26. *f*: by ... była 28/21, 58/5 (r), 61/18 (r). *3 pl m pers*: by ... Byli 27/23. *part praes act*: będąc 32/13, 52/9. *part praet act*: bywfzy 8/20, 54/10. — *Jako nieaglutynowane słowo posiłkowe* (46): *w fut 1 sg*: Będę 64/20; będę 21/1, 64/29; będę (!) 54/18. *2 sg*: będziefz 7/4, 73/19, 75/15. *3 sg*: Będzie 6/28, 20/3; będzie 2/1, 9/6, 10/25, 20/2, 22/5, 33/5, 34/28, 35/25, 44/19 (r), 75/27, 28. *1 pl*: będziemy (r) 58/7. *2 pl*: będziecie 9/8. *3 pl*: Będą 69/12, 80/3; będą 49/4, 55/5, 80/5. *w plusq 2 sg m*: -ś był 80/19. *3 sg m*: był 40/24, 45/29, 74/14, 75/4. *f*: była (r) 31/15. *n*: było 85/31. *3 pl subst*: były (r) 32/19. *w con praet 1 sg m*: bych był 14/7; bym ... był 87/15. *f*: bych była 19/7. *2 sg m*: byś

- był 84/21. 3 *sg m*: Boday był 19/5; By był 25/8; by ... był 14/15, 83/22. *f*: By była 36/6; by ... była 76/9. 3 *pl subst*: by ... były (r) 87/25.
- BYDLEĆE** (1) *av* — Izkodá zwác człowiekiem/ kto bydlecé żyje 51/6.
- BYDŁO** (5) *sb n* — *sg N*: trupy w koło sfrázliwé leżaly/ Ludzie/ y bydło/ wielki zwierz/ y mály 32/30, niech sye smocy/ Y wšytko bydło Protheowé ieży 49/7, Iuž mдіe bydło szuka cieniá 62/18. *A*: Oná lámá bydło liczy 71/1. *I*: Nie wysiedzial sye pástérz z bydłem wcale 31/24.
- (BYLICA) *cf* BELICA.
- BYSTRY** (4) *ai* — *sg n A*: w bystré morze 35/2. *pl N subst*: bystré rzeki 32/26, bystré nawálności 87/32. *A m an*: bystré konie 34/21.
- (BYTNOŚĆ) *cf* NIEBYTNOŚĆ.
- BYWAĆ** (6) *vb impf* — *inf*: bywác 20/11. *praes 3 sg*: bywa (r) 59/31. *praet 3 sg f*: bywála (r) 81/24. *n*: bywáło 56/21. *imp 2 sg*: byway 63/9, 82/22.
- BYWAŁY** (1) *ai* — *pl N m pers*: Zeglarze bywáli (r) Wšystek świat ... obiecháli 2/15.
- CAŁO** (2) *av* — Niechay nieschodzi cáło (r) Coć sye do rąk doftáło 16/10, Ciebie ... Bóg przewiódł przez złé mieycá cáło (r) 83/32.
- CAŁOWAĆ** (1) *vb impf* — *part praet act*: całowawszy rękę ieý wczúiwá 82/31.
- CAŁY** (14) *ai* — *sg m N*: Godziná tám iák rok cály (r) 25/16. *A*: Cály tydzien 77/5. *I*: Iákoby sye wrócił cálym (r) 68/2. *f N*: kiedyby cáła była głowá 28/21. *G*: cáły noc 4/27. *A*: Cáłá Bożá noc 30/6; cáłá noc 29/32; Cáła (!) [KochPam1: Cáłá] noc 85/27. *n G*: sumnienia cáłego (r) 3/19. *petr sg n L*: pás zániesiony wcale (r) 8/15, Nie wysiedzial sye ... wcale (r) 31/23, co go Bóg wcale zachowál (!) 32/11, bychmy wcale trwáli 38/28, Wštyd/ y cnotę chowác w cále (r) 71/8.
- CAR** (2) *sb m* — *sg N*: Car Mofkiewfki plác ... Puścił Królowi Polfkiému 45/1. *V*: Nieści-gniony Care drogi 45/10.
- CARSTWO** (1) *sb n* — *pl A*: Przełożonych występkí ... fzérokié ... Cárftwá zniszczyły 47/8.
- CECYLIJA** (1) *n-pers f* — *sg D*: coś przyrzékł piękny Cetyljiéy (r) 84/15.
- CENA** (1) *sb f* — *sg L*: iefli w iákíeý cenie będą rymy moie 88/17.
- CENAR** (1) *sb m* — *sg N*: Tám cénár/ y gonióny 70/16.
- CERBER** (1) *n-pr m* — *sg N*: sfróz nieokrócony Piekielný brony Cerber 49/26.
- CERBEROW** (1) *ai* — *sg f G*: Cerberowéy troiákíeý pásczeki 76/12.
- CHARON** (1) *n-pers m* — *sg N*: Charon frogi ... brónił gwałtem drogi 77/1.
- CHARONOW** (1) *ai* — *sg f A*: w lódz Charonowę (r) 39/19.
- CHART** (1) *sb m* — *pl A*: Máiac chárty pogotowi 63/29.
- CHCIEĆ** (60) *vb impf* — *praes 1 sg*: Chcę 59/12; chcę 7/2, 16/22, 17/15, 34/5, 50/23, 68/8. 2 *sg*: Chcesz 20/28, 45/11; chcesz 10/2, 16/20, 29/19, 59/25, 71/14. 3 *sg*: chce 1/25, 11/6, 12/21, 19/26, 38/15, 51/21, 57/8, 74/19, 76/25. 1 *pl*: Chcemy 10/6; chcemy 59/4 (r do niemy); chcemy 9/28 (r do musiémy). 2 *pl*: chcecie 21/16. 3 *pl*: chcą 21/10, 36/24, [KochStug A3v/4 (44/12)]. *praet 1 sg m*: Chciałem 26/22. 2 *sg m*: -eś ... chciał 80/15. 3 *sg m*: Chciał 87/1; chciał 39/13, 51/8, 77/1, 82/14. *f*: chciałá 7/14. *n*: chciało (r) 88/1. 3 *pl subst*: chciály (r) 81/5. *fut 2 sg m*: będziefz chciał 75/15. 3 *sg m*: będzie chciał 2/1, 20/2. *n*: będzie ... chciało (r) 35/25. *imp 2 sg*: Chciéy 21/23; chciéy 34/11, 68/1, 76/1. 1 *pl*: chciéymy 51/10. *con 1 sg m*: Chciałbym 4/13, 5/14. *f*: bym ... chciałá (r) 63/18. 2 *sg m*: byś chciał 3/24. 3 *sg m*: chciałby 85/1; by ... Chciał 51/3, 73/7; by chciał 10/24, 27/10. 3 *pl m pers*: by ... chcieli (r) 78/11. *part praes act*: chcąc 50/2, 81/7.

- CHCIEĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 sg*: o głodzie niechce syc tãncowãc 23/8.
- CHCIWOŚĆ (3) *sb f — sg G*: wiał chciwości (r) 6/2. *A*: Kto swã chciwość ... miãrkuie 18/5. *pl A*: gdy niepotrzebne chciwości odprãwię 37/11.
- CHCIWY (6) *ai — sg m G*: Kupcã ... chciwego 2/14. *A*: nãd chlopã chciwego (r) Nie-mãfz nic nãdzniefzãgo 27/18; nã żwiãrz chciwy (r) 66/7. *f N*: nieśmiertelný chwaly cnotã chciwa (r) 80/12. *n G*: Nie drzewiwy okã z niego chciwego spũściłã 81/15. *pl A subst*: domowã okrõciã nãiãzdy krwie chciwã (r) 2/2.
- CHĘĆ (2) *sb f — sg G*: wfzytko odpãdło od chęci (r) 87/5. *L*: wyroki twoie/ Nã ludzkiwy chęci wfzã 52/31.
- CHĘTNY (2) *ai — sg f G*: z chętný opoki Wftãl mur fzãroki 49/12. *comp sg m N*: Komu żelãzny Mars bẽdzie chętniefzy (r) 38/24.
- CHLEB (3) *sb m — sg G*: KTõ ma swãgo chlebã (r) Ilã czleku trzebã 5/19, niż bych ... Nie mógł syc chlebã nãieść 36/29, fyt byc fwãgo chlebã (r) 57/8.
- CHŁOD (2) *sb m — sg L*: siedzac w chłodzie (r) 34/30, 70/26 (r).
- CHŁODNIK (1) *sb m — sg I*: Niegardz moim chłodnikiem chrõściãnym 4/3.
- CHŁODNY (3) *ai — sg m I*: nãd chłodnym Eurotã 81/13. *pl N subst*: chłodnã zdroie 64/15, 65/6.
- CHŁOP (4) *sb m — sg N*: Y Chlop foremniiefzy bywa/ Gdzie kot welbie przemiefzkiwa 59/31; Iefli kto chlop/ czyli syc Grofem poczyta 47/2. *A*: nãd chlopã chciwego Niemãfz nic nãdzniefzãgo 27/18. *I*: iefli przed chlopem nieucieczefz 20/25.
- CHMURA (5) *sb f — pl N*: Iãkiã po niebie chmury syc miãfzãiã 7/6, PRzeçiwne chmury flonce nam zãkryly 31/5, chmury nocy przydawãiã 85/15, Rozchodziły syc chmury 85/29. *A*: Chmury czarnã wiãtr woiuie 47/16.
- CHOCIA *cf* CHOĆ.
- CHOCIAŻ (1) *cn — Choçiãz* 8/4.
- CHOĆ, CHOCIA (11 + 7 = 18) *cn — Choç* 4/2, 15, 27/7, 43/11, 65/17; *choç* 34/2, 8, 53/18, 58/19, 73/10, 87/32; *Choçiã* 24/15, 43/12, 45/24; *choçiã* 49/26, 52/26, 75/18, 80/19.
- CHODZIĆ (10) *vb impf — inf*: Przeftan ... zã mãcierã chodziã (r) 14/3. *praes 1 sg*: po nocy chodzã (r) 24/15. *3 sg*: Gdy koleiã ftãtek/ y żãrt chodzi (r) 23/17, Ze ãni pãftãrz nãd owcãmi chodzi (r) 38/7, Tobie kwõli w klõsiãnym wiãru Lãto chodzi (r) 72/8, Po niepogodnã ziemie piãkna Wiofnã chodzi (r) 79/12; [Tãm dopiero bẽdziã (!) znãc/ co po czãmu chodzi (r) *KochStug* A3v/12 (44/20)]. *praet 3 sg m*: W czãrwonã czapce chodzil 21/24. *fut 3 sg f*: fczãfliwa to drogã/ Po którãwy chodziã bẽdzie tãk wdãtnã nogã 9/6. *imp 2 sg*: Iuż nãzãd niechodz 77/3. *part praes act*: pãftãrze chodzãc zã niãm [za bydlem] ... 62/20.
- CHOROBA (1) *sb f — sg G*: Zebych iãkiwy choroby naglãwy nie vzył 52/11.
- CHORY (1) *ai — sg m A*: Lãcno ãiefzyã chorãgo gdyfmy zdrowi fãmi 39/10.
- CHOWAĆ (8) *vb impf — inf*: Wftyd/ y cnotã chowãc w cãle 71/8, nie vmiãleã chowãc (r) 77/3. *fut 3 sg m*: Bẽdzie ... ftãtecznie chowãl (r) Miłõści/ y wiãrã 20/3. *imp 2 sg*: Choway nas põki raczyfz nã tãy niãkiwy ziemi 72/17. *1 pl*: fãmi siebie Ku gwałtowniefzy chowaymy potrzebie 38/30. *con 2 sg m*: wiãrã ... Põmniã bys przy tym chowãl (r) 68/6. *3 sg f*: By kãmiãn/ by żelãzo w fercu fwym chowãlã (r) 29/23. *con praet 3 sg m*: By byl nãdznik lepiwy chowãl (r) 25/8.
- CHOWAĆ SIE (3) *vb impf — inf*: bo syc iuż niemãfz nã co chowãc (r) 14/6, Lepiwy syc nam nã lepfzã czãfny chowãc (r) 26/4. *imp 2 sg*: choway syc nã czãfny ... fortunniiefzã 75/12.
- CHRONIĆ SIE (1) *vb impf — praes 1 sg*: Chroniã syc ludzi 19/15.

- CHROPAWY (2) *ai* — *sg f N*: [kórą chropawa 54/23. *A*: plec chropawą 22/12.
- CHRÓŚCIANY (1) *ai* — *sg m I*: chlódnikiem chróścianym (*r*) 4/3.
- CHRZEŚCIJAŃSKI (1) *ai* — *sg m N*: Chrześcijánfki zakón 12/27.
- CHUĆ (4) *sb f* — *sg A*: kościóm/ które chuc twą czuią 79/7, zniaąc ... chuc przeciw fobie 82/7. *I*: Ani wzgárdzifz chucią moią 60/28. *L*: nic ná lámey chuci (*r*) 78/25.
- CHUDOBA (1) *sb f* — *sg G*: vczíwéy chudoby bez pořágu prágnę 11/8.
- CHUTNIE (2) *av*: Do Amphionowéy lutnie Spiefzyly fye láfy chutnie (*r*) 24/27. *comp*: tym íefcze chutniéy (*r*) Gdy nie bez lutniéy 48/12.
- CHWALEBNY (1) *ai* — *pl A subst*: práwá chwalebńe 2/11.
- CHWALIĆ (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: Chwałę íczęścié íráteczńe 11/5.
- CHWALNY (1) *ai* — *comp sg f N*: co chwálniefza w tobie 46/7.
- CHWAŁA (4) *sb f* — *sg N*: Chwałá Bogu/ że ... 67/1. *G*: pelen wieku/ y przytoynéy chwały (*r*) 78/7, nieśmiertelnéy chwały cnotá chciwa 80/12. *D*: Który glos twéy chwale zdoła? 69/15.
- CHWILA (9) *sb f* — *sg N*: chwilá terázniéfza 8/27, Zadna chwilá tá nie bylá/ Zebych ... 60/22. *A*: dzban ofufzony Stał chwilę 50/3, puśc fye ná chwilę pótá 59/14, w íczęńną chwilę 84/8. *L*: Pochwili 35/3, 41/18, pochwili 10/21, po zléy chwili piękny dzień przychodzi 41/13.
- CHWYTAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Tá [śmierć] zá gárdlo chwyta (*r*) Bogáté pány/ iáko prófće flugi 6/14.
- CHYBA (1) *cn* — Chybá 16/21.
- CHYLIĆ SIE (1) *vb impf* — *part praes act*: Chyląc fye ku stárzéy głowie 71/6.
- CI *cf* -Ć.
- CIAŁO (11) *sb n* — *sg N*: muśi zńifczéc ciálo (*r*) 51/4, Śmiertelné íego ciálo odpoczywa w grobie 75/25, będzíe fortunńiefza śmierć/ niż żywé ciálo (*r*) 88/2. *G*: Iáko cién nieodfłępný ciálá náfzláduie 44/3, Sufząc krew y wilkości strofkanégo ciálá (*r*) 87/4. *D*: zupełńemu ciálu krafá fpádníe 8/10. *A*: Ciálo ... do Polfki morzem przyplawiono 88/9; kto ciálo pogrzenie 17/14, Swé ciálo íeřz niewiádomý 66/16. *L*: téy fzláchetńý (!) dufzy w tym ciéle przyřtoi 9/25. *V*: Miéy wieczny odpoczynek/ o fzláchetńe ciálo (*r*) 88/15.
- CIĄGNAĆ (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: Ciagnę go [kota] drugi ná fufzy 59/17. *praes 2 sg m*: Wyřtáp ty cóř ciagnął kotá 59/13.
- CIĄGNAĆ SIE (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Infzy fye ciagną przy dworze 69/22.
- CICHO (1) *av* — Oczy piérwfzé pofelřtwá cicho řpárowáły 82/11.
- CICHY (3) *ai* — *sg m A*: Czyniác fobie gořćiniec cichy [KochPam1: blifki] do řiefřrzyce 83/17. *f N*: Wilná cicha (*r*) 83/15. *A*: Ty mądrych řpáwy ... Ná řwiát wydawáfz przez twą cichą zdrádę 4/21.
- CIEC (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: řpofńa piáná ciece miedzy zęby Z troiákiéy gęby 49/28.
- CIEKĄCY (2) *part praes act* — *sg m G*: ciekącého řtrumieniá 62/19. *L*: przy ciekącym prze-zornym řtrumieniu 43/14.
- CIEMNOŚĆ (1) *sb f* — *pl A*: podobńe zarzy: Którá ... ciemności nocńe w řwiátłość mieni 9/2.
- CIEMNY (5) *ai* — *sg f N*: ciemna noc 18/22, noc ciemna 72/6. *D*: Gdzie iáfna ciemńey nocy vřłępuie zorzá 74/12. *pl N subst*: ciemńe mgly 12/1, ciemńe láfy 88/8.
- CIEN (10) *sb m* — *sg N*: Iáko cién/ kiedy flóńcá mu niesřtawa 35/17, Iáko cién nieodfłępný ciálá náfzláduie 44/3. *G*: Iuř mdlé bydło řzuka ciéniá (*r*) 62/18. *A*: řtół w cién lipowy 40/5. *L*: niż bych ... řiedząc w cieniu (*r*)/ Nie mógl fye chlebá náieřć 36/28, Kař řtół gotowáf w iáworowym cieniu (*r*) 43/15, Azaby go lepiéy dáł w cieniu darmo (!)

- potem? 51/25. *pl G*: Z cieniów kłafztornych 13/2. *A*: Zawiódlęs ią w leśné cienie (*r*) 65/29. *V*: Słuchaycie wy nocné ciénié (*r*) 24/24.
- CIEPŁO** (2) *sb n* — *sg D*: Kiedy drzewo to ciepłu/ to zimnu láie 18/8. *pl N*: Albo nas ... zbytnié ciepłá kázá 57/2.
- CIEPŁY** (1) *ai* — *sg m L*: zásiész przy ciepłym kominie 33/19.
- CIERPIEĆ** (7) *vb impf* — *inf*: Vbóstwo ... káže człowiekowi Czynić/ y ciérpieć wżyfško 2/18. *praes 1 sg*: Ciérpię nocné niepogody 24/8; To nie táyna/ że ciérpię nie zá swoią winą 28/26. *3 sg*: Miłość rządziłá/ która nie ciérpi odwłoki 85/6. *3 pl*: Wyftępnych tám nie ciérpią 1/24. *praet 1 sg m*: Ciérpiałem ia tak wielé 26/18. *part praes act*: nie ciérpiąc odwłoki 84/3.
- CIERPLIWOŚĆ** (1) *sb f* — *sg N*: ciérpliwość fáma nalepfa w téy mierze 39/24.
- CIERPLIWY** (1) *ai* — *pl I m*: głébokié brody Mroźna Zimá przykryłá ciérpliwými lody 83/24. *Cf* NIECIERPLIWY.
- CIESZYĆ** (6) *vb impf* — *inf*: Láčno ciéfzyć chorégo gdyfmy zdrowi fámi 39/10. *praes 2 sg*: Ty ciéfzyfz nádzieiá Sercá/ które mdleią 4/22. *3 sg*: Ciefzy mię ten rym 39/1; [słowik] wdzięcznym głosem ciefzy (*r*)/ Kto fye kolwiek w drogę śpiefzy 66/31. *3 pl*: bo twé wdzięczné stróny Ciefzą vmyfl trapióny 40/10. *praet 3 sg m*: ciéfzyfl twóy rym drogi/ Dzięwki niebogi 50/3.
- CIEŚLA** (1) *sb m* — *sg V*: Zákláday koráb / cieślá náuczony 31/13.
- CIEŻAR** (1) *sb m* — *sg A*: Ciężar také dómowy ... musí nieść fáma 52/13.
- CIEŻKI** (10) *ai* — *sg m N*: ciężki grad 18/7. *L*: w fwym ciężkim fráfunku 29/13, W ciężkim żalu 67/16, w ciężkim pláczu 86/32. *f G*: z ciężkiéy trwogi 1/12, ciężkiéy záłości 19/7, ciężkiéy [KochPot: piekney (!)] rofy 32/27. *A*: ciężką dań 81/8. *pl N subst*: ciężkié rázy 29/5. *sup sg m N*: po rzékách wóz naciężfzy zbieżál 3/9.
- CIEŻKO** (1) *av* — *mnie ciężko nie będzie/ Ciebie nászládowác wżędzie 64/11.*
- CIOSANY** (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: ciofáné lodzie 3/13.
- CISZA** (1) *sb f* — *sg L*: w téy złéy cífzy (*r*) 25/22.
- CNOTA** (23) *sb f* — *sg N*: Cnotá fkarb wieczny 35/26, Cnotá (tak ieft bogáta) nie może wziąć fzkody 44/13, Cnotá móy kómpás 49/5; iákiéy cnotá doftoyności 12/6, cnotá klénot drogi 35/26, Zeby cnotá miałá być kiedy bez zazdrości 44/2, cnotá kiedykolwiek mieyfce śwé ośiedzie 44/20, Póki cnotá v dobrych mieyfce będzie miałá 75/28, nieśmieritelnéy chwały cnotá chciwa 80/12. *D*: Cnocie zayżrzá 34/9; Pónieważ cnocie żywéy my źli nie życzemy 2/7, cnocie ... Poświęconéy nie myśli doftępowác fkały 2/19, dufam iego fczéréy cnocie (*r*) 20/1, śmierć ... Niefolguie ni cnocie/ ni żadnéy godności 75/2. *A*: w cnotę włáfńá fye ogárné 11/7, Nieżyzné w cnotę [KochPot: w cnocie] to tám byly láta 32/9, Wfityd/ y cnotę chowác w cale 71/8, Ze ten człowiek prze cnotę doftál fye do niebá 75/22, Dufzy/ wiém/ że prze cnotę dobrze fye doftáło 88/16. *I*: zá cnotą w téz tropy zazdrość postępuie 44/4, ten vmyfl/ ... Tak fye był dobrze cnotą zewfząd obwarował 74/14. [*L*: Nie życzne w cnocie to tám byly láta KochPot A2v/18 (32/9)]. *pl A*: mężá ... który przez śwé cnoty (*r*)/ Mógl był iefcze przywrócić ón dawny wiek złoty 75/3. *L*: Przy takich cnotách/ wielka w rzeczách bieglóść byłá 74/25. *Cf* NIE-CNOTA.
- CNOTLIWY** (5) *ai* — *sg m N*: fyn cnotliwy (*r*) 73/9. *V*: człowiece cnotliwy (*r*) 43/10. *f G*: cnotliwéy żony 39/16. *n A*: cnotliwé śwé ferce 82/8. *pl G*: Z cnotliwych fpraw fwych 78/2. *Cf* NIECNOTLIWY.
- CNY** (5) *ai* — *sg m D*: Vdérz fye z pogáninem/ iáko flufze cnému (*r*) 51/19. *V*: Cny Władyfławie 13/8, Cny Láchu 38/14; cny Hrábiá z Tęczyná 84/11. *n N*: iego cné plemie 12/23.

- CO (2) *av* — Co rok 57/3; co raz 34/20.
- CO (2) *cn* — Co spiewam plákáčbych miálá 67/7; co drugim chciał rádźić/ fam fye nie rá-tnie 39/13.
- CO (140) *pron* — *N*: Co 2/9, 10/11, 29, 15/23, 16/7, 11, 25/27, 26/12, 42/6, 53/14, 61/2, 68/15, 16, 69/8; co 9/27, 14/8, 16/12, 18/5, 20/6, 22/5, 23/15, 25/14, 26/14, 27/11, 35/24, 37/16, 46/7, 61/4, 67/5, 69/6, 84/27, 86/16, 87/29, [KochSlug A3v/12 (44/20)], Miéy fye do śiérpá co żywo 62/25. *G*: CZego 71/14; Czego 25/29, 63/26, 65/4, 71/15, 76/9, 77/25; czego 14/20, 38/22, 52/25, 66/10, 86/5, Dla czego 18/25. *D*: Czemu nie vmrzefz? 8/14, Czemu mię w dóm ... nie puścifz? 29/11, Czemu ... spółem nie záfpięwamy? 56/8, Czemu mię ... nie požáry Morfkié wody? 87/11; niewiém czemu (*r*) 3/3, 19/15 (*r*), Ani wiém czemuś mi fye nievdálá 22/20, Smiéymy fye/ czy niémáfz czemu (*r*) 59/9, czemu mię oftré kry nie ftáry 87/12; [co po czemu chodźi KochSlug A3v/12 (44/20)]. *A*: Co 7/25, 29/30, 48/23, 75/19, 77/21, 86/24; co kt/7, 6/23, 7/7, 11/7, 14/6, 12, 16/22, 22/29, 23/25 (*r*), 24/16, 25/7, 27/27, 30/5, 35/12, 40/28, 44/19, 48/23, 49/16, 50/9, 53/13, 58/1 (*r*), 60/27, 61/8, 66/2, 68/11, 70/20, 74/27, 84/15, [86/4 *cf* TEN], 86/19, 19, ledá co (*r*) 23/24, Po co 2/11; Przécź 3/21, 18/19, przécź 77/9, 78/13. *I*: czym 34/28, zá czym 50/3. *L*: czym 26/2, 44/8, 79/9, 86/18. *indecl*: Co 21/6, 7, 22/4, 28/22, 29/7, 30/3, 35/4, 58/12, 60/12, 66/22; co 4/11, 6/27, 12/18, 13/17, 20/5, 24, 21/8, 23/23, 29/27, 32/11, 35/6, 14, 36/24, 44/18, 48/10, 51/2, 18, 54/5, 59/13, 21, 62/16, 68/5, co zá 14/19, 18/23, 66/14, co ... zá 17/3. (co 86/4 błędnie zamiast to *cf* TEN.)
- CO (2) *pt* — Co iefli 86/4; co do iedný 4/29.
- COKOLWIEK (6) *pron* — *N*: Cokolwiek 47/22; cokolwiek 17/12, 19/23. *A*: Cokolwiek 71/19. *indecl*: Co ich kolwiek przynioflá chwilá teráznięfza 8/27; co zebránia twęgo kolwiek będzie 43/20.
- CORA (2) *sb f* — *sg N*: oná niewinna córá (*r*) 66/29. *pl N*: Córy fzlácheckie ... Pfóm Bifurmánfkim brzydkie ścielá loże 37/28.
- COŚ (1) *pron* — *L*: ná czymś 3/4.
- COŹ (4) *pron* — *N*: Cóż 29/3. *A*: Cóż 26/3, 76/26. *indecl*: Cóż 6/9.
- COŹ (1) *pt* — Cóż kiedy wfpómniłz/ iákiéc dawał wychowánie 73/14.
- CUDNIE (1) *av* — *comp*: Cudnięyci będzie przáść káđźiél/ niź w wiencu Siedźieć zá stołem 23/3.
- CUDNY (1) *ai* — *comp sg f N*: W czérwonéy czapce chodźil/ zda mi fye cudnięfza (*r*) 21/24.
- CUDZOŁOŹNIK (1) *sb m* — *sg N*: Boday byl ... Ten cudzołóźnik ná morzu zágináł 19/6.
- CUDZY (1) *ai* — *pl A subst*: w cudzē ftrony 65/14.
- CUKIER (1) *sb m* — *sg A*: kiedy cię pocáluie/ Trzy dni w gębie cukier czuię 69/4.
- CYRENEJSKI (1) *ai* — *pl A subst*: Syrty Cyréneyfkie 55/3.
- CZAPKA (1) *sb f* — *sg L*: W czérwonéy czapce chodźil 21/24.
- CZARNAWY (1) *ai* — *pl N subst*: Brwi wynioflē y czárnáwē (*r*) 68/24.
- CZARNY (6) *ai* — *sg m I*: z czarnym wlofem 53/23. *L*: Sobótkę ... Zápalono w czarnym leście (*r*) 55/18. *pl N subst*: čmy czárnē wftáná 35/3. *A subst*: Chmury czárnē 47/16. *I f*: áni mię czárnēmi (*r*) Styx niewefolá zámknie odnogámi śwēmi 54/21. *du n I*: z czárnémá (*r*) ... oczémá 53/23.
- CZARNY LAS *cf* CZARNY LAS.
- CZART (2) *sb m* — *sg D*: Lupieftwo czártu porwano 24/17. *pl N*: Czárći pániá záś porwáli 25/12.
- CZAS (60) *sb m* — *sg N*: Tobie ... Czás poprzefťác śwíatá 23/2, Czás wćieka 23/28, 54/6; gdy czás przydzie oftátnięy potrzebie 17/13, nie fromotá/ co komu czás nieście 22/29,

Miło szaléc kiedy czas po temu 23/6, Póki czas był 25/28, Aż zły czas minie 33/20, Teraz był czas prorokować 45/13, iako czas niesie 55/17, Dziś przyszedł czas/ że... 56/12, kiedy czas przyzedł/ że... 82/15, nie wyfzedł czas długi/ Ześ... 84/13. *G*: Ná którym pływal czasfu zły przygody 32/15, wżytko to do czasfu (*r*) 60/9. *A*: przez ten czas 6/23, 8/23, w ten czas 19/5, 31/17 [*KochPot*: spełná], Trudno wytrwác y czas mály 25/15, Zem sye dał zá nos wodzić czas tak bárzo długi 26/20, ná ten czas 32/5, wczas 38/13, 86/6, W ten czas 41/25, 63/9, 76/16, przyfzly czas Bóg ma w mocy 47/24, Teraz maż czas/ wmiézfli co 58/1, Będzie mi go žal czas długi 65/2, Táiac ná czas wnętrzný rány 65/13, śmierc ná czas tráfilá 77/23, W ón czas 84/16, Chciállí též ná czas záfnác 87/1. *I*: Czáfem 47/13, 59/29, 70/22; czáfem 19/25, 26/14, 43/12, 48/26, 84/27, zá czáfem 32/23, tym czáfem 63/22 (*r*), 64/21, 86/17. *pl N*: Nie dawné czáfy/ gdy mié poczytano W liczbę fortunnych 16/26, iefli nie wróca sye ony Niefczéfné czáfy/ kiedy ... 31/15, Teraz nawesfélzé czáfy (*r*) 34/23, wieczné czáfy gdzie indziéy mu flaly 81/6. *G*: O Piékna nocy nád zwyczaj tych czáfów (*r*) 15/1, dálfzych czáfów czekáiac ... 48/2. *A*: SÉrce roście pátrzac ná té czáfy (*r*) 3/6, po swé wżyfztkié czáfy (*r*) 19/12, Lepiéy sye nam ná lepřzé czáfy chowác 26/4, Ná wieczné czáfy (*r*) 33/4, prze zimné czáfy (*r*) 41/15, Biały dzień/ á noc ciémna/ swoie czáfy znáia 72/6, choway sye ná czáfy ... fortunneyfzé 75/12. *I*: Témi czáfy 84/32.

CZASEM *cf* **CZAS**.

CZASZA (2) *sb f* — *sg N*: Temu czáfzá z rąk wypádlá 66/19. *A*: nie długo kóniecznie Doniesie czáfzé pácholek do gęby 48/25.

CZCÍC (1) *vb impf* — *praes 3 pl m pers*: Swiętá przed tym ludzie czcili (*r*) 56/22.

CZEKAĆ (11) *vb impf* — *inf*: Czékác (!) iuz/ nieboże/ bylo 25/13; ná dworze Mamy czékác ránéy zorze 56/13. *praes 3 sg*: Y ten okrag niebiefski czeka swégo kónca 77/18. *3 pl*: gwiazdy ... przyfzléy nocy nieznácnie czekáia (*r*) 9/4, Sámy cié ściány woláia/ Y z dobrą myślą czekáia (*r*) 34/18, Biédné pólmifki czego té czekáia (*r*) 38/22. *imp 1 pl*: nie ze wfchodu/ Ani czekaymy páná od zachodu 40/19. *part praes act*: Król Duńfski pływal ... Czékáiac ná fáfiadá 85/1; Bo dálfzych czáfów czekáiac (*r*)... Nie poczáfzfy žyć/ przefstáiem 48/2, káždy iuz stál ... czékáiac/ co ná koniec będzie 86/16, Nie czékáiac tym swoim niefortunnym wiekiem Ošťátniégo niefczéřcia 87/16.

CZELADŹ (3) *sb f* — *sg N*: Wżyfztká sye do roboty czeladz rzučilá 18/11. *D*: Rofkaž pánie czeládzi (*r*) 10/7. *A*: Ztąd roczną czeladz/ y wżytek Opátruie swóy dobytek 70/3.

CZERWIENIĆ SIE (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: podobné zarzy: Która nád wielkim morzem ráno sye czérwieni (*r*) 9/1.

CZEMU *cf* **CO**.

CZERWONY (2) *ai* — *sg f L*: W czérwonéy czapce chodžil 21/24. *n A*: twé wdziéczné řtróny ... trofski ... wiátróm podáia zá morze czérwóné (*r*) 40/12.

CZESTOWAĆ (2) *vb impf* — *praes 2 sg*: Męczyřz mié/ nie czestuiefz 20/27. *con 2 sg m*: Iefli též tak rozumiefz/ żebyř mié czestował (*r*) 20/26.

CZEŚĆ (5) *sb f* — *sg G*: pánná czci bež (!) kónca 50/15. *A*: CZolem zá czeř 20/10, Zá czeř wiéćéy/ niž lekkoř/ poczytal to sobie 74/17, álbo śmierc/ álbo czeř miał odnieř 81/26. *V*: O czci Phoebowa 53/25.

CZEŚTO (1) *av* — Częřto wiéć rádá řprawy swé odmienia 35/9.

CZEŚTOKROĆ (2) *av* — Częřtokroć/ ón ... w ciężkim pláczu řtrawil noc niespáná 86/31; Iáko czeřtokroć bledřza nád złoto bywáia? 81/24.

(CZEŚTOWAĆ) *cf* **CZESTOWAĆ**.

CZEŚTY (3) *ai* — *sg n A*: Strách pátrzac ná to czeřté polyřkáníé 31/9. *pl N subst*: Nie

- pomogły kule częste (r) 46/1. G: nieludzkie wrotá/ Świadomé mych częstych dróg 26/27.
- CZĘŚĆ** (2) *sb f* — *sg A*: zwiedziłeś część niemálą świata 80/16, dobrą część láfu stárl ná wfsytkié strony 81/30.
- CZŁEK** (3) *sb m* — *sg N*: Dziwnie to prawdy blifko/ Ze człek Bożé igrzyfko 27/13, Nie zázwdy człek będzie mlody 54/4. D: KTó ma śwego chlebá Ilé czleku trzeba 5/20.
- CZŁONEK** (1) *sb m* — *pl G*: ognia ... Który w niéy wfsytkich członków zmácał áż do kości 81/17.
- CZŁOWIECZY** (3) *ai* — *sg m A*: Dofyc ná rozum człowieczy (r)/ Dzién dziśieyfy miéć ná pieczy 47/26, ona [śmierć] y ták człowieczy (r) Vpad ma ná dobréy pieczy 67/24. *f N*: człowiecza (r) Wfsyftká o tym piecza 6/17.
- CZŁOWIEK** (39) *sb m* — *sg N*: Człowiek 48/24, 59/2, 69/18, 77/22, 78/21, rozumem nádány Człowiek 48/21; człowiek 3/19, 5/11, 10/13, 36/19, 22, 39/12, 41/26, 44/9, 52/22, 58/15, 71/19, 75/17, 22, 76/7, 77/19, 84/27, Szczęśliwy ia człowiek 9/26, zły człowiek 14/19, ia biédny człowiek 29/13, KAmieñ by był nie człowiek 73/6. G: Iz z człowieká ptak być może 65/21, iáko ... Wielé śmiercią człowieká ták godného ginie? 73/25. D: Vbóftwo ... każe człowiekowi (r) Czynić/ y ciérpieć wfsyftko 2/17, Tákżec flufzé człowiekowi (r)/ Odéymać fye frafunkowi (!) 47/18. A: pokuśá ... ná człowieká fny dziwné przywodzi 7/30, Nie źle czáfem zámilczéć/ co człowieká boli 26/14, trofki w pół wieká/ Zgryza człowieká (r) 43/4, [sarneczka] pędem człowieká (r) Mija zdáleká 49/20, Gdzie człowieká wicher pędzi 69/24. I: Y Izkodá zwác człowiekiem/ kto bydłécé żyie 51/6, ábys okazał/ żeś człowiekiem prawým 73/11, lecz bym wolnym žginał (!) był człowiekiem (r) 87/15. V: Smierci podległy człowiecze cnotliwy 43/10.
- CZOŁO** (5) *sb n* — *sg N*: Czolo iák mármór gládzony 68/23; Wfsyftká tu wieś siedzi wkolo/ A w pośrodku sámó czolo (r) 58/4. A: przy niem leći pogodá/ Zebrawfzy wlofy ná czolo (r) 54/8, Kwiatki ... Vládżę w nadobné kolo / Y wlożę ná swoie czolo (r) 64/25. I: CZolem zá cześć 20/10.
- CZUBATY** (1) *ai* — *sg m I*: Alic náfz dudkiem czubátym (r) 66/26.
- CZUĆ** (13) *vb impf* — *praes I sg*: rádość ná fercu niewymowná czuie (r) 5/5, Bo ia w tym piwie twoim rofkolzy nie czuie (r) 20/20, SRogié láncuchy ná fwym fercu czuie (r) 53/2, kiedy cię pocałuię/ Trzy dni w gębie cukier czuie (r) 69/4. 3 *sg*: Ani czuie w fercu żadnéy wády 3/20, Piaft y dziś to czuie (r) 12/22, im człowiek w pokládzie swoim wiécéy czuie (r) 36/19, człowiek czuie (r)/ Ze ... 39/12; [áni w fercu wádj Czuie KochSlug A3v/4 (44/12)]. 3 *pl*: Delphinowie śwé morzá ścięśnióńe czuia (r) 18/9, zmárłym kościóm/ które chuc twą czuia (r) 79/7. *imp 2 sg*: czuy wczás o fobie 38/13. 1 *pl*: my brácia o fobie Czuymy przedsię 86/14. *part praes act*: Zorawie czuiać žimę/ precz lecieli 15/29.
- CZUĆ SIE** (5) *vb impf* — *praes I sg*: Czuie fye że moiá koléy 58/28. 2 *sg*: Bo tobá szali/ á ty fye nie czuiefz (r) 22/8. 3 *sg*: Bo fye czuie prawie ná (!) swobodzie 3/25, Wyda mię tarzł/ gdy fye ferce źle czuie (r) 26/10. *imp 2 sg*: A ty fye czuy/ czuia koléy 58/23.
- CZUJNY** (1) *ai* — *sg m I*: Czujnym stróżem był záfwe pośpolitéy rzeczy 74/1.
- CZY** (7) *pt* — Czy 7/28, 32, 11/29; czy 24/22, 29/4, 38/21, 59/9.
- CZYJ** (2) *pron* — *sg m L*: w czyim 6/24. *f N*: czyia 58/23.
- CZYJKOLWIEK** (1) *pron* — *sg m N*: Czyykolwiek 43/24.
- CZYLI** (3) *pt* — czyli 15/17 (r), 38/14, 47/2.
- CZYNIĆ** (12) *vb impf* — *inf*: Vbóftwo ... każe człowiekowi/ Czynić/ y ciérpieć wfsyftko 2/18; Com ia tu miała czynić w téy kráinie? 7/25, Czego mi czynić nie miano 65/4,

Co miał z Tęczynfkim czynić 86/24. *praes 3 sg*: Co mi w ferce czyni trwoę 61/2, co cię fikutnieyfzą czyni (*r*) 69/6, fprzędna gofpodyni/ O wieczertzey pilność czyni (*r*) 70/30. *praet 3 sg m*: Czego nie czynił Orpheus/ aby iego żoná Moglá była z rąk wyniść frogiego Plutoná? 76/9, Znáczné poftugi czynił rzeczypofpolitéy 78/1. *f*: iáko cię znácznym fortuná czynilá (*r*) 80/25. *imp 3 sg*: Niechay czyni porządek 51/16. *part praes act*: gdzie Wilná čicha Górę ... fpycha. Czyniáć sobie gošćiniec čichy do ſieftrzyce 83/17.

CZYSTY (1) *ai* — *sg f L*: po czyftéy wodzie 3/12.

-Ć, CI (10+2 = 12) *pt* — -ć 3/3, 9/19, 19/29, 38/11, 48/10, 52/5, 57/11, 65/22, 66/6, 12; *ci* 3/4, 15/21. *Cf* ALEĆ, ALIĆ, JESZCZEĆ, TAKCI, TAKŻEĆ, TOĆ, ŻEĆ. ČMA (2) *sb f* — *sg G*: Zá tą zycziwéy čmy nocnéy pogodá 50/30. *pl N*: Pochwili čmy czarné wftaná 35/3.

DACH (1) *sb m* — *sg G*: z dáchu fpádnie 59/29.

DAC (34) *vb pf* — *inf*: by kto nie mniémal ... Ze zá to trzeba co dáć *kt/7*, Każefzli dáć 2/32. *fut 2 sg*: Ani fye im dafz rozwodzić 45/20. *3 sg*: Ten dobrá flawá nieda naprzód nikomu 17/25, Fortuná co da/ to záfię wziáć może 35/12, záfiéwku moiégo niepochybna wiará ... Nie da fye znáć/ że w fczęšciu przerównána iemu 37/4, fortuná ... To da/ to weźmie 42/4. *1 pl*: my nie damy/ bychmy wcale trwáli? 38/28, Czemu sobie rąk nie damy (*r*) 56/8. *3 pl*: z wyfokich pálaców pcháć fye nie dádzá (*r*) 18/14, Boć záš ludzie dádzá wiárę 62/10. *praet 1 sg m*: Zem fye da/ zá nos wodzić 26/20. *f*: Dálám wczorá táki drugi 65/1. *3 sg m*: Bóg ... Da/ nam rozum 51/9; KTo mi da/ fkrzydłá 11/18, Bóg ... da/ mowę 51/9, ty/ coć Bóg da/ ſilę/ y ferce po temu 51/18, W záchowaniu/ nie da/ fye vprzędzić nikomu 77/28, Iáko (!) potym da/ to Król w moc Pánu náfzému/ Co miał z Tęczynfkim czynić 86/23. *f*: Bo mu iá tym fpofobem dáłá Perfephoná 76/20, zwyčieftwo pogánóm z ſiebie flawné dáłá (*r*) 80/14. *3 pl subst*: piérwfzéy ták poczác dáły (*r*) 56/4. *imp 2 sg*: DZbanie mój ... day fye náchylic 4/12, Boże nieday v čiebie bywác ná biešedzie 20/11, nie day vmrzéc mnie fmutnéy 68/3, dayže mi dobrá wolá w domu 20/28. *3 sg*: Niech iá da fczęšcie przynamniéy rętfzému 41/8. *1 pl*: Daymy: á naprzód daymy 38/29. *con 3 sg m*: Azaby go [żywot] lepiéy da/ w čieniu darmo (!) potem? 51/25. *impers praet*: Bo mié záraz pobráć dano (*r*) 65/3, Zywotá żadnému z nas ná wieki nie dano (*r*) 76/5. *con*: Wziábych przedfię by co dano (*r*) 24/16. *part praet act*: dawfzy sobie po lbu/ potem fye iednáli 80/22.

DAC SIE (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: Day fye w moc wiátróm 8/17.

DALEKI (9) *ai* — *sg m G*: z dálekiégo kráiu 80/32. *f G*: do Hordy dálekiéy 37/27, z dálekiéy kráiny 40/24. *L*: w dálekiéy ftronie 74/10. *comp sg f A*: dálfzą drógę 84/26. *pl G*: Przypadków dálfzych 16/5, dálfzych czáfów 48/2. *A subst*: w té dálfzé ftrony 52/3. *petr sg n G*: zdáleká (*r*) 49/21.

DALEKO (10) *av* — Gdzieš dáleko 1/7, to cię dáleko mija 26/2, dáleko ... nawóm rofkázuiá 36/17, Lepiéy dáleko 37/12, Iákom od fwéy nádzieie dáleko rzucony 87/18. *comp*: Dáléy niechcę nic od čiebie 68/8, Dáléy žal niedopuscił 82/23; Coby y ten rok/ y dáléy trwác miáło 53/14, Smierć okrutna nádemná dáléy nie ma mocy 78/20, Muzo: co dáléy powiéfz? 86/19. *Cf* NIEDALEKO.

DAN, DANY (3+1 = 4) *part praet pass pf* — *sg f N*: Niżbyš woláłá ... być w ręce dáná (*r*) Srogiéy pogánce 8/19, KRóloom moc ná poddáné/ y zwierzchność dáná (*r*) 17/18, A wam więc nád ninieyfzemi (!) zwierzch ność (!) iefť dáná (*r*) 46/26. *A*: dla ludzkiégo dáná (*r*) Vlzenia/ w ciężkim pláczu ftrawił noc niefpáná 86/31.

- DANAE (1) *n-pers f* — *sg N*: W Twardéy kámiennéy wieży ... siedząc Dánáé ... 36/3.
DANY *cf* DAN.
- DANĀ (1) *sb f* — *sg A*: ciężką dań z oyczyny złożyć 81/8.
- DAR (5) *sb m* — *sg I*: Chciałbym twym dárem gości fwych pościć 4/13. *pl G*: Nie bierze ten pan dárów 47/1. *A*: CZego chceż od nas pánie/ zá twé hoyné dáry? (r) 71/14. *I*: świętych przenáydować dáry (r) 11/11, Kto gárdzi Pánskimi dáry (r) 59/6.
- DARMO (3) *av* — wšzyscy dármó miéyćie *kt/7*, Infzy to dármó po drógách miotáli 38/27; Azaby go [żywot] lepiéy dał w cieniu darmo (!) potem? 51/25.
- DATEK (2) *sb m* — *sg I*: przebił bramy twárdé Zacnych miaft Mácedonczyk ... datkiem 36/16. *pl D*: datkóm Hetmáni holduią 36/16.
- DAWACĀ (16) *vb impf* — *praes 1 sg*: wšzytkim/ fwoie księgi Dáię *kt/6*, Dáięć przodek w tym męftwie 20/23; wczás wam to znác dawam (r) 86/6. *2 sg*: Prózno mi fkwárnę dawafz 21/1. *3 sg*: iáwnie to znác dáie (r) Sam ná fye/ że ... 5/25, Gładkość wprawdzie flugi dáie (r) 24/20, páná/ który támtym ziemiám Prává dáie (r) 84/2; Zyto ... fwoią bárwą znác dawa (r) Iz ... 62/23, w plát język dawa (r) 69/26, Wino/ Iešień/ y iáblká rozmáité dawa (r) 72/9. *1 pl*: Więcýy pólmifków ná ftoły dawamy (r) 15/22. *3 pl*: niwy niemierzóné wolné zbożá dáią (r) 1/17, Acz mi miodu Podolńkié pásieki nie dáią (r) 37/5; Iemu pfczoły miód dawáią (r) 70/6. *praet 3 sg m*: iákieć dawał wycho-wánié 73/14. *fut 3 sg f*: będzie ... Ziemiá dawála wfzelákie (!) wżtyki 33/6.
- DAWACĀ SIE (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: by kto mógl być wolen/ ráczýy ci fye dáie (r) 5/13.
- DAWNO (5) *av* — Dawno fye nie fwéy twarzy przypátruiefz 22/9, Dawnoby z téy przy-czyny Swiát fye iáł żebrániny 27/24; iuz on y wftydowi Mir dawno wypowiedział 2/19, Iuz to dawno Bóg odmyšlił w niebie 24/3, Támtze fye okazał/ w czym dawno wąp-piono 86/18, [to nam dawno Bóg obiecał *KochPot* A4/3 (33/17)]. *cf* NIEDAWNO.
- DAWNOŚĆ (1) *sb f* — *sg N*: v niéy [*Fortuny*] żadna dawność nie pomoże 35/13.
- DAWNY (6) *ai* — *sg m N*: dawny zwyczaj 1/14. *A*: Swięcýy iáko zwyczaj dawny (r) 57/14, Mógl był iefcze przywrócić ón dawny wiek złoty 75/4. *f N*: Dawna krzywá 65/20; dawna ... Przypowieść 86/19. *G*: fwéy dawnéy nádzieie 84/3. *cf* NIEDAW-NY.
- DĄB (1) *sb m* — *sg A*: wiátr ... dąb ftáry wypárl 81/29.
- DBACĀ (6) *vb impf* — *inf*: niedbác o wielkié dochody 5/21, niedbác o pieniądze 78/27. *praes 1 sg*: NIEDbam áby zimné fkály/ Po mym gránii táncowały 33/22, NIEDbam choć kto infzy gáni 34/8. *praet 3 sg m*: o co fnaż dbał málo 14/12. *part praes act*: Ná prósbę nic niedbáiąc 77/2.
- (DBAŁY) *cf* NIEDBAŁY.
- DEKRET (1) *sb m* — *sg N*: iuz dekrét gotowy Przed Bogiem leży 40/15.
- DELFIN (1) *sb m* — *pl N*: Delphinowie fwé morzá ściešnióné czuią 18/9.
- DESZCZ (7) *sb m* — *sg N*: Sześć niedziel ... lal défcz 31/17, Który [plác] iéy z oczu plynął/ iáko défcz [*KochPam1*: dežd] obfity 82/24; zágorzále zbożá/ defcz ozywia fnađnie 72/12. *G*: zágorzále ziołá dżdżá z niebá woláią 40/4. *A*: to ták wiefcza beſtyia Ze fye záwždy ná défcz myia 60/4. *I*: Z gwałtownym dżdżem grad zmiéřzány 24/11. *pl A*: chmury ... niepogodné défcze pobudżyly 31/6.
- DIABEŁ (1) *sb m* — *sg V*: Pátrzay dyable/ że fye tu y gošćiom doftanie 20/18.
(DIAMENT) *cf* DYJAMENT.
- (DIAMENTOWY) *cf* DYJAMENTOWY.
- DLA (2) *praep cum G* — Dla 18/25; dla 86/31.
- DŁUG (1) *sb m* — *pl A*: Ani zborguief/ byś wyciągnął długi (r) 6/16.

- DŁUGI** (6) *ai* — *sg m N*: czas długi (r) 84/13. *A*: czas tak b́arzo długi (r) 26/20, czas długi (r) 65/2. *L*: po długim boiu 13/11. *f G*: długiey ńadzieie 16/9. *A*: sieć dłuą (r) 64/1.
- DŁUGO** (4) *av* — Bych długo niemial widzieć twoiey piéknéy twarzy 9/16, Kto sye długo ná dobrą myśl bierze 23/27, A ia długo mam bić w ftróny? 25/17, tak długo spiewal muzyk ón vbogi 76/17. *Cf* NIEDŁUGO.
- (DNIEPR) *cf* NIEPR.
- (DNIESTR) *cf* NIESTR.
- DNO** (3) *sb n* — *sg G*: do dná nie wypijam 20/13. *I*: Morze ... Dnem wzgóř stánie 49/3; Rzéki dnem wciekáia 40/3.
- DO** (53) *praep cum G* — Do 24/26, Dotyla 21/15; do 2/21, 4/12, 7/21, 14/23, 16/2, 11, 18/3, 11, 19/5, 20/13, 21/19, 23/22, 25/23, 32/3, 34/28, 37/27, 40/5, 44/17, 45/27, 48/25, 53/20, 59/16, 62/25, 63/12, 64/10, 70/10, 72/10, 75/22, 76/11, 78/12, 26, 79/3, 80/28, 83/17, 26, 84/12, [16 *cf* OD], 25, 85/8, 86/8, 27, 88/4, 9, co do iednéy 4/29, aż (!) do rána 15/4, do krwie 20/15, do gruntu 47/8, do śmierci 52/32, do śwítania 57/15, do czáfu 60/9, aż do kości 81/17, od málych/ do wielgich 83/21, [do iednego *KochPot* A3/9 (32/18)].
- DOBRO** (1) *sb n* — *sg G*: Niech ku pożytku dobrá spólného pomoże 51/13.
- DOBROĆ** (3) *sb f* — *sg N*: Któřéy dobroć/ któřéy wftyd iest nie wyflowiony 39/17, twa dobroć/ nigdy nie wftanie 72/16. *L*: któřemu nie miała Polfka w dobroci równia 15/8.
- DOBRODZIEJSTWO** (1) *sb n* — *pl A*: CZego chceř od nas pánie ... zá dobrodzieystwá 71/15, [Dziékuemy iemu ... Zá dobrodzieystwá (r) *KochPot* A4/7 (33/20)].
- DOBROWOLNIE** (1) *av* — buntów dobrowolnie bogátych sye káie 36/25.
- DOBRY** (44) *ai* — *sg m N a. V*: VZáluy sye kto dobry 28/14. *L*: Przy dobrym trunku 43/13. *f N*: Dobrac y miétká 48/10; dobra myśl 8/24, 23/14, 28/10, 48/12, 58/17, 59/8. *G*: dobréy flawy 28/29, dobréy rzeczy 58/9, bądź dobréy myřli 82/27, dobréy pogody 83/13. *D*: Dobréy myřli 27/5. *A*: Dobrą noc 25/21; Bożec pořli dobrą godzine 9/18, dayże mi dobrą wolá 20/28, ná dobrą myřl 23/27, dobrą ... flawę 51/3, dobrą część láfu 81/30, w dobrą godzine 82/21. *I*: dobrą flawá 17/25, z dobrą myřlá 34/18. *L*: ná dobréy pieczy 67/25, 74/2. *V*: Dobra [kustosz: Dobrá] myřli 4/1. *n N*: Niechci sye ... wfzyřtko dobré wodzi 17/5. *G*: dobrého winá 10/8, Nie wczyni taki nic dobrého (r) 23/21. *A*: boday wfzyřtko dobré miałá 7/3, dobré ... flowo 77/24. *L*: nędznik w dobrym mieniu 36/29. *pl N subst*: dobré látá 57/11. *G*: obyczáiw dobrych 2/12, Widzę Iá-gellá/ y dwu Kázimiérzu/ Dobrych tak w boiu/ iáko y w przymiérzu 13/6, dobrych lat 14/24, Póki cnotá v dobrych mieyřce będzie miałá 75/28. *A subst*: dobré obyczáie 51/15. *comp sg m G*: Lepřzego rządu 1/16. *f A*: Ná lepřzá myřl 63/20. *n G*: co iest lepřzego (r) 9/27. *pl A subst*: ná lepřzé czáfy 26/4. *sup sg f N*: ciérpliwoř fámá nalepřza w téy mierze 39/24. *pl N subst*: nalepřzé ... gody 14/18.
- DOBRZE** (28) *av* — Dobrze iuż nie szálieę 28/16, Dobrzebych Bogu fluzylá 61/19, Dobrze sobie poczynal 74/10; Byř dobrze y Sibyllę láty przerównála 5/17, Chcieyże ... dobrze báczyć 21/23, byř dobrze ... Wřtápil w łódź Charonowę 39/18, Gdy mu sye dobrze dzieie 41/27, dobrze żyć 47/29, Zyy dobrze 48/1, co piékné/ dobrze znáia 61/4, iestli cię dobrze znam 73/22, Tak sye był dobrze cnotá ... obwárowal 74/14, By kto dobrze řwym plá-czem ruřzył y kámieni 75/20, piekielné iędze dobrze że z nim nieplákáły 76/14, mnie sye dobrze dzieie 78/13, Nie wié czlowiek co dobrze 84/27, dobrze tufzył 86/7, Duřzy ... dobrze sye dostało 88/16, [Zbudowal Korab dobrze opatrzoný *KochPot* A3/5 (32/14)]; *comp*: Lepiey polnych Tátářów dawny zwyczay nieřie 1/14, Lepiey kuřlá řwiádómy

- 2/31, Lepięy li bylo przez morze syc pláwić 7/31, Lepięy syc nam ná lepšzē czáfy chowác 26/4, Lepięy dáleko plátu sobie tym popráwiē 37/12, Lepięy fkrómnie wycięрпиć 75/18; By był nędznik lepiēy chował 25/8, co lepiēy oni tám vmieią 30/5, Azaby go lepiēy dal w cieniu darmo (!) potem? 51/25, zdrowię lepiēy fluzy 58/18.
- DOBYTEK** (1) *sb m — sg A*: Opátruie fwy dobytek (r) 70/4.
- (DOBYTY)** *cf* **NIEDOBYTY**.
- DOBYWAĆ** (1) *vb impf — praet 3 pl m pers*: Którzy nieczęfny Troie dobywáli (r) 19/2.
- DOBYWAĆ SIE** (1) *vb impf — praes 3 sg*: mokra śmierć zewsząd syc dobywa (r) 85/26.
- DOCHOD** (1) *sb m — pl A*: niedbác o wielkiē dochody (r) 5/21.
- DOCHODZIĆ** (3) *vb impf — inf*: ktoby chciał rozumem wlyzftkiēgo dochodzić (r) 10/24. *praes 3 sg*: co zá glos vlyzu mych dochodzi (r) 18/23. *3 pl*: Tu ... áni ciēmnē mgly dochodzą (r) 12/1.
- DOCZEKAĆ** (2) *vb pf — inf*: dobrych lat doczekác 14/24. *con 1 sg f*: Bodaybych ... fkonálá/ Nizli nowiny tákiēy doczekálá (r) 19/32.
- DOCZESNY** (2) *ai — sg m A*: Doftalem zá doczefny wiecznego żywotá 78/18. *pl A subst*: wzgárdziwfzy tē doczefné rzeczy 51/2.
- DODAC** (2) *vb pf — fut 1 pl*: Iákiēgo fercá Turkowi dodamy (r) 38/9. *imp 2 pl*: Dodaycie mu ták szczęśliwego biegu 20/7.
- DOGODZIĆ** (1) *vb pf — inf*: Vmieífz ty hárdym dogodzić (r) 45/19.
- DOJACHAC** (1) *vb pf — praet 2 sg m*: fkoros doiáchal [KochPami: fkoros doiechal] kráiu oyczyftego 80/27.
- (DOJRZEC)** *cf* **DOZRZEC**.
- DOKAD** (3) *av* — Dokad ciē záś nie vyžrzē 8/26; dokad mi syc mily móy nie wróci 18/28, dokad wyroku Mars nie vczyni 38/15.
- DOKONAC** (1) *vb pf — fut 3 sg*: Iednák miē ten bezmierny niepokóy dokóna (r) 28/17.
- DOLECIEĆ** (1) *vb pf — inf*: czy moy (!) glos nie może Doleciēć ná twoie lože? 24/23.
- DOLEGŁOŚĆ** (1) *sb f — pl G*: niechcēfz báczyć ludzkich doległóści (r) 29/19.
- DOŁOŻYĆ** (1) *vb pf — part praet act*: Dolożywfszy zwierzchem brogá 63/7.
- DOM** (17) *sb m — sg N* — vpadł nieczęfliwy Dóm Proroká Greckiēgo 36/13. *G*: Ten ma wielē nád infzē w zacności domu (r) 17/24, Ześ miē z domu wyciagnął 52/3, pámiēć domu 52/20, Pokwáp syc do domu kiedy 64/10, Wiódlē (!) fwyó ród wyfoki z domu Tęczynfkiēgo 80/7. *D*: Zoná ... napewnieyfa podporá domowi (r) 42/19. *A*: V których káždy fwyó dóm wozi ná kolešie 1/15, dóm fwyó opuścziác 8/5, Czemu miē w dóm ... nie puścifz? 29/11. *L*: w fwym miefzkác oyczyfitym domu (r) 18/20, dayze mi dobrá wolá w domu (r) 20/28, vbóftwá nieznác w domu moim 37/9, Strzegác w domu porzákdu 52/15, Vrodził syc w Tarnowfkim záfłużonym domu (r) 77/27; niewiem w czym dómie (r do Iákómie) 6/24. *pl G*: Z herby domów ftárożytnych 34/3.
- DOMA** (3) *av* — fráfuie fwē ferce domá (r) 52/10, Máiac domá ten doftátek 70/31, Którzy domá/ y w polu/ godni w Polfcze byli 80/10.
- DOMOWY** (3) *ai — sg m A*: Ciēżar ... dómowy 52/13. *pl N m pers*: Tám goście tám y domowi (r)/ Sypáli syc ku ogniovi 55/19. *A subst*: domowē okróciē náiazdy 2/2.
- DONASZAC** (1) *vb impf — praet 3 pl subst*: Gdzie ledwē przedtym piórá donafzály (r) Mężnéy orlice 32/2.
- DONIEŚĆ** (2) *vb pf — fut 3 sg*: nie długo ... Doniešie czáfzē pácholek do gēby 48/25. *3 pl*: Owá miē tám ... byftrē nawálnóści Doniofá 88/1.

- DOPIĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: nie obrotney szynie ... kto będzie żyw/ śnádnie sye dopije (r) 21/32.
 (DOPIEKŁY) *cf* NIEDOPIEKŁY.
- DOPIERO (2) *av — który był dopiéro v niéy pod nogámi 10/20, dopiéro chce gónić 76/25.*
- DOPIERO (2) *pt — tá dopiéro zléklá sye 7/17, Tám dopiéro 63/6, [KochSług A3v/12 (44/20)].*
- DOPUŚCIĆ (2) *vb pf — fut 3 sg*: Ani mi śpác dopuści 29/8. *praet 3 sg m*: Dáléy žal nie-dopuścił 82/23.
 (DOROSŁY) *cf* NIEDOROSŁY.
- DOROŚĆ (1) *vb pf — plusq 2 sg m*: choiás był nie práwie iefcze dorófl woyny 80/19.
- DOROTA (2) *n-pers f — sg L*: Wfilyzéc co o Dorocie (r) 68/11. *V*: Nieprzeplácona Doroto (r) 68/14.
- DOSIĄC (2) *vb pf — fut 1 sg*: Dośięgę iuz głowá niebá 34/16. *3 sg*: Którégo przy vwróci ofstry plug dośięże (r) 88/6.
- DOSŁYSZEĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Ofstátniego ... niedoflyszal słowá 76/28.
- DOSTAĆ (5) *vb pf — inf*: MOże kto ręká flawy dostać w boiu 42/10. *praet 1 sg m*: Dostałem zá doczeľny wieczného żywotá 78/18. *3 sg m*: co dostał trefunkiem koróny 12/18, vżywa z rofkoszal/ czego dostał śnádnie 14/20, dostał flawy známienitéy 78/2.
- DOSTAĆ SIE (7) *vb pf — fut 3 sg*: że sye tu y gościom došťanie (r) 20/18. *praet 3 sg m*: dostał sye do niebá 75/22. *n*: Ták ci sye biédnéy Europie dostało (r) 7/13, Coć sye do rúk dostało (r) 16/11, Dotylam was rozwadzał/ aż mi sye dostało (r) 21/15, Dufzy ... dobrze sye dostało (r) 88/16. *con 3 sg m*: By mi sye teraz dostał iáko w ręce On wól bezecny 8/1.
- DOSTAŁY (1) *part praet act — sg m N*: iáko klos dostały (r) 78/8.
- DOSTATEK (1) *sb m — sg A*: Máiąc domá ten dostátek (r) 70/31.
- DOSTAWAĆ (5) *vb impf — praes 3 sg*: że mu iefcze niedostaie (r) 5/26, Komu dowcipu równo z wymowá došťáie (r) 51/14; ludzióm wielozádnym Wiela y niedostawa 37/15, málá niedostawa (r) 38/12. *praet 3 sg n*: Czego niedostawáło ... oycu twému Ku szczęściu ... nawyszému? 77/25.
- DOSTAWAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 sg*: Zyto sye w polu dostawa (r) 62/22.
- DOSTĘPOWAĆ (1) *vb impf — inf*: cnoćie ... Poświęconéy nie myśli došťepowác fkalý 2/20.
- DOSTOJNOŚĆ (1) *sb f — sg G*: iákiéy cnotá došťoyności (r) 12/6.
- DOSYĆ (9) *av — Dofyc ná tym-kiedy ... 10/28, 44/11, Dofyc ná dniu ma šťátek 27/4, Dofyc ná rozum czlowieczyl/ Dzién dźisiefzy mieć ná pieczy 47/26, ná swoie látá Dofyc młodé 80/16; Kto swá chćiwóść ná tym co doľyc miárkuie 18/5, kiedy sye iuz práwie doľyc zšťáło Pánfkiému gniewu 32/21, Komu śćiflá/ co doľyc/ Bóg vdzielił ręká 37/16, Mnieś iuz doľyc vczynił 79/6.*
- DOŚWIADCZYĆ (1) *vb pf — imp 3 pl*: Niech zóny frogich pohánców ... Doświádczá/ iákim pędem wicher leći 7/10.
- DOTKNAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Nie zyfczefz dufze/ którá dotklá raz napoiu Nie-pámiętného zdroiu 39/22.
- DOWCIP (3) *sb m — sg N*: Mnie śmutného ten dowcip nie rátuie 26/9. *G*: Komu dowcipu równo z wymowá došťáie 51/14. *I*: Tákés y dowcipem miał przed infzym śilá 80/26.
- DOWIADAĆ SIE (1) *vb impf — inf*: Teraz sye było dowiádać (r)/ Kto ... 45/15.
- DOWIĆ (1) *vb pf — con praet 3 pl subst*: gdybykolwiek były Nieprzeidnáné śioftry przeźdze swéy dowily (r) 87/26.

- DOWIEDZIEĆ SIE (1) *vb pf — fut 1 sg*: dowiem s^{ye} pewnie/ Dla czego ... 18/24.
- DOZNAĆ (2) *vb pf — inf*: bych inaczéy Doznać miał 10/4; Bych miałá doznać tákiéy niewdzięczności 19/30.
- DOZRZEĆ (1) *vb pf — part praet act*: Dożrzałfzy zdrády 12/19.
- DRAPAC (2) *vb impf — inf*: Lecz ia nie iáko niedźwiédz ... Myślé cié drápác 14/2. *praes 3 pl*: Ták odbiezáłé stádo więc drápáią (r) Rozboyce, wilcy 38/5.
- DRAŻNIC (1) *vb impf — praet 2 sg m*: Ześ ták frogié zwiérzę drażnił (r) 59/20.
- DRGAC (1) *vb impf — praes 3 pl*: Samy nogi práwie drgáią (r) 57/29.
- DROBNY (1) *ai — comp pl N subst*: gwiazdy drobnieyfzé 9/3.
- DROGA (13) *sb f — sg N*: sczéśliwa to drogá (r) 9/5, iefli komu drogá otwárta do niebá 44/17; ACZ mié twa drogá/ miá/ bárzo boli 7/1. *G*: żadné głógi/ Nie przekázá moiéy drogi (r) 64/6, Charon ... brónił gwałtem drogi (r) 77/2. *A*: BODay sczéśliwie té drogé odpráwił 15/5, Mnie do siebie drogé zádałz 63/12, Kto s^{ye} kolwiek w drogé śpiefzy 66/32, Przedsié ty w fwą drogé iechał 67/14, Ná drogé niebefpieczną 83/27, dáłszá drogé máiąc ná vmyśle 84/26. *pl G*: Swiádómé mych częftych dróg 26/27. *L*: Infzy to dármó po drogách miotáli 38/27.
- DROGI (7) *ai — sg m N*: byl v mnie niedawno ták drogi (r) 8/4, cnotá klénót drogi (r) 35/26, twóy rym drogi (r) 50/3. *A*: kón prędkonogi Biégl zawód drogi (r) 12/20. *V*: Care drogi (r) 45/10, bifkupie drogi (r) 52/27. *n I*: drogim złotem 87/19.
- DROGO (3) *av — Choć kto ściány drogo wiedzabi 4/2, Poftapifz z włóści drogo záplá-nych 43/18, dzwonów zániechay/ y mar drogo fláných 55/11.*
- DROGOŚĆ (2) *sb f — sg N*: zlá drogość ... wftáie 57/4. *G*: wielkiéy kámiénie drogości (r) 2/24.
- DRUGI (29) *pron — sg m N*: drugi 14/12, 21/17, 27/28, 29/30, 35/20, 42/15 (r), 44/12, 58/19, 59/17, 24. *G*: drugiégo 29/25. *A*: drugi (r) 65/1; drugiégo 27/20. *L*: Ná drugim świećie 50/9, Ieden po drugim 80/9. *f N*: druga 34/2. *G*: z drugiéy ftrony 86/25. *D*: Drugiéy 62/6. *pl N m pers*: drudzy 17/23, 21/28, 69/28, 80/3. *G*: drugich 56/15. *D*: drugim 39/13, 58/14. *A subst*: Drugié 37/27. *l m*: drugiémi 12/26. *V m pers*: Drudzy 62/29; drudzy 23/23.
- DRUGI (1) *nm — sg m A*: NIémázf/ y po drugi raz niémázf wátpliwóści 44/1.
- DRUKARZ (1) *sb m — sg A*: O Drukárzá nie mówié kt/8.
- DRWA (1) *sb pl t — G*: Niechay drew do kominá ... przynofzá 16/2.
- DRZEWIEJ (1) *av — Nie drzewiéy oká z niego chćiwégo spusćilá/ Aż ... 81/15.*
- DRZEWO (5) *sb n — sg N*: Kiedy drzewo to ciepłu / to zimnu láie 18/8, Buyné drzewo wiátróm krzywo 34/10. *L*: Bo by s^{ye} namniéy ná drzewie wzieżyły Powiéwné listki 13/26. *pl N*: Teraz drzewá liścié ná s^{ye} wzięły 3/10, Wfzytkę fwą krafé drzewá vtráćily 41/16.
- DRZWI (1) *sb pl t — I*: zá troifćémi Drzwiami siedząc 36/3.
- DUDEK (1) *sb m — sg I*: Alic náłz dudkiem czubátym 66/26.
- DUFAC (3) *vb impf — praes 1 sg*: ia dufam iego fczéréy cnoćie/ Ze ... 20/1. *imp 2 sg*: Nie dufay temu/ kto gładkość miłtue 17/9, Nie dufay w złoto 35/10.
- DUNAJ (1) *n-loc m — sg A*: Iedny zá Dunay Turkóm záprzedano 37/26.
- DUŃCZYK (1) *n-ethn m — sg N*: Iefliż téż Duńczyk/ ... Bez trudności nie będziem 86/5.
- DUŃSKI (2) *ai — sg m N*: Król Duńfki 84/32. *A*: poropzec Duńfki 86/17.
- DUSZA (12) *sb f — sg N*: tá s^{ye} dufzá zléknie 13/28. *G*: Nie zyfczełz dufze/ którá dotklá raz napoiu Niepámiétnégo zdroiu 39/22, prózné dufze kości 87/31. *D*: Dufzy/ wiém/ że prze cnotę dobrze s^{ye} doftáło 88/16; téy szláchetný (!) dufzy w tym ćiele przystoi

- 9/25, Wiecznie będzie krzyw méy dufzy (r) 61/12. *A*: każdą żywą dufzę (r) 33/9, Płatna to/ kiedy o dufzę (r) 45/7, muszę Wiecznie trapić moię dufzę (r) 67/17, dufzę podać 87/25. *pl N*: Dufze nągié iego Istrón żálofnych słuchály 76/13. *V*: Szláchetné dufze 13/13.
- DWA (6) *nm* — *N m pers*: dwá Lefczkowie 13/3. *m subst*: dwá węglá 68/25, dwá okręty 85/32. *f*: dwie rzeczy 32/19. *D*: dwiemá y sam Herkules nie zdoła 86/20. *A m pers*: Widzę ... dwu Kázimiérzu 13/5.
- DWANAŚCIE (2) *nm* — *A m subst*: Wfłyzysz tam ... dwánaście difzkántów/ ... dwánaście wágántów 21/25—26.
- DWOIĆ SIE (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: fzmárakiem złoto fye dwoi (r) 9/24.
- DWOJ (2) *nm* — *sg f G*: ze dwoiény złożony Náture 54/16. *n N*: to dwoie 74/28.
- DWOR (11) *sb m* — *sg N*: Dwór ... wfzytek fye rádował 83/21. *G*: stoiać w pośrzdó dworu (r) 34/19, Poftąpił z dworu 43/19. *A*: ná dwór/ ná dwór wole 21/28, fwóy dwór wyfoki Pożegnawfzy ... 84/4. *L*: ia fám ná dworze (r) 24/6, ná dworze (r) Mamy czekać ránéy zorze 56/12, Infzy fye ciągną przy dworze (r) 69/22, ftáwil fye ná Króla Gortynfkiego dworze (r) 81/10. *pl A*: Słac cię ná rozmáité wielkich Królów dwory (r) 73/16.
- DYGNITARSTWO (1) *sb n* — *pl N*: Dignitárftwá/ wrzędy/ Wfzytkto to iáwné błędy 27/14.
- DYJAMENT (2) *sb m* — *sg L*: w diámencie twárdym wykowany 40/17; miłość w Dyámencie ryie: Swé flawné obietnice 84/17.
- DYJAMENTOWY (1) *ai* — *pl A subst*: Iefli diámentowé goździe mus ma w ręku 1/10.
- DYSZKANT (1) *sb m* — *pl G*: Wfłyzysz tam pięć báffow (!)/ dwánaście difzkántów (r): Sześć áltów/ ósm tenorów/ dwánaście wágántów 21/25.
- DZBAN (3) *sb m* — *sg N*: dzban ofufzony Stał chwilę 50/2. *V*: DZbanie mój pifány/ Dzbanie poléwany 4/6.
- DZIAĆ SIE (3) *vb impf* — *praes 3 sg*: Nie porzucay nadżiecie/ Iákoć fye kolwiek dzieie (r) 41/11, człowiek zhárdżiecie: Gdy mu fye dobrze dzieie (r) 41/27, mnie fye dobrze dzieie (r) 78/13.
- DZIAD (2) *sb m* — *pl G*: Zaczé plemię dziádów bitnych 34/4. *A*: Ciáło ... między flawné dziády pocżziwie włożono 88/10.
- DZIAŁO (1) *sb n* — *pl N*: W co pozfly dziálá/ y náfzé turnie? 40/28.
- DZIATECZKI (1) *sb pl* — *A*: Oná dziateczki oycowi podobné Rodzi 42/26.
- DZIATKI (5) *sb pl* — *G*: Dziátek lichych pilnuiąc 52/16; mácochá/ dziátek piérwfszy żony Sirót nędznych przefstrzega wczáfu 1/18, przy nim żoná tylko/ A dziátek kilko 32/8, Ześ mię z domu wyciągnął ... Od máłych dziátek 52/4, iuz áni żony/ Ani dziátek náwiedzi 52/23.
- DZIECI (8) *sb pl* — *N*: Niech żony frogich pohánców/ y dzieci (r) Doświádczą ... 7/9, tychżefmy oyców dzieci? 15/17. *G*: gdy [orlica] do miłych dzieci (r) Z obłowem leci 32/3. *I*: Którzy zágnáli piękne lánie twoie/ Z dziećmi poפוļu 37/24. *V*: Dzieci/ z fláfzą do ftudniéy 40/5, Dzieci/ rády méy słuchaycie 56/18; Bogá dzieci/ Bogá trzeba 57/7, Iuz więc dzieci iedno Bogá 63/8.
- DZIEDZIC (1) *sb m* — *sg G*: Ani iuz spadków vpátruia krewni/ Dziedzicá pewni 42/29.
- DZIEDZICZYĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: W rozumie nie dziedziczy (r) 28/4.
- DZIELIĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: pohániec ... dzieli lup żálofny 37/21.
- DZIELNOŚĆ (4) *sb f* — *sg N*: Iego dziélność/ y fpráwá/ znáczna byłá w boiu 74/3. *G*: które fwéy dziélności (r)/ Macie zapláte 13/13. *A*: Prze których dziélność ... Polká fzéroko fwych gránic pómknęła 12/30. *I*: mafz y dziélnościá (r)/ Mafz iuz náden y ludzkościá 46/11.

- DZIEŁO (1) *sb n — sg I*: dziełem pracowitszym pieczętę odmienić 2/28.
- DZIEŃ (18) *sb m — sg N*: Dzień to błogofławiony 53/10, Dzień tu 71/9; aż dzień ... Gwiazdy rospędzi 4/28, po zły chwili piękny dzień przychodzi 41/13, Białe dzień/ a noc ciemna/ fwoje czafy znaia 72/6; dzień ... Trwa niefkonczony 12/3. *G*: Nie zpól lub nocy/ lub dnia 40/18. *A*: Dzień dziśieyfy mieć ná pieczy 47/27; ná dzień świętego Iana 56/16; Przy dobrym trunku strawisz dzień wefoly 43/13. *I*: Ptacy ... przededniem fpięwać poczynaią 3/17. *L*: Prácu y we dnie/ prácu y w nocy 57/5, Rádzilbych/ żebyś plákal/ y we dnie/ y w nocy 75/7; O przyfzłym dniu niechay próznę rady 24/2, Dofyć ná dniu ma ftátek 27/4. *pl N*: GOrące dni náftawaią 62/14. *D*: dnióm świętým nie folguiem 56/27. *A*: Trzy dni w gębie cukier czuię 69/4.
- DZIERZĘĆ (2) *vb impf — praes 1 pl*: Straż dżierzém 15/4. 3 *pl*: Gładkość wprawdzie flugi dáie/ Ale dżierzą obyczaię 24/21.
- DZIESIATY (1) *nm — sg n A*: Iuż to dżieżiatę láto niebo toczy 18/26.
- DZIEWKA (9) *sb f — sg N*: Królewka dżieżwka 8/19, 81/11, Tá k dżieżwka iáko młodzieniec 64/26, Nadobnać to dżieżwka bylá 65/22. *A*: Iákowás nawálnością/ dżieżwkę zápaloną Miotála 81/21. *V*: Nikczemna dżieżwko 8/13. *pl N*: ćiefzył twój rym drogi/ Dżieżwki niebogi 50/4. *G*: wftáło fześć par práwie/ Dżieżwek iednáko wbránych 55/25. *I*: Co Miefiąc między gwiazdami/ Toś ty iefł między dżieżwkami (r) 68/17.
- DZIEKA (5) *sb f — sg N*: tobie dżieżka bądź/ miłości/ Iżes ... 5/8. *G*: Każefz mi pić przezdżięki twé przemierzlé piwo 20/12, Nawá ... Pofzła potym przezdżięki 85/9. *I*: niech przyimie z dżieżką (r) 37/15. *pl A*: PAnu dżieżki oddawaymy 44/22.
- DZIEKOWAĆ (1) *vb impf — inf*: Ześ fye y fam wrócił/ możefz Bogu dżieżkować (r) 77/4. [*imp 1 pl*: Dżieżkuymy iemu inż (!) z práwego fercá/ Zá dobrodżieyftwá KochPot A4/7 (33/20)].
- DZIKI (1) *ai — sg m A*: Ná dżiki żwiérz 2/30.
- DZISIEJSZY (1) *ai — sg m A*: Dzień dżieżieyfy 47/27.
- DZIŚ (23) *av — Dziś* 17/1, 24/1, 49/15, 56/12, 26, 62/3; *dziś* 8/8, 12/22, 13/17, 15/21, 19/8, 24/1, 36/21, 38/20, 54/5, 59/28, 64/18, 66/31, 67/6, 77/13, 83/29, 84/10; *dziś* (!) 59/15.
- DZIWI (2) *sb m — sg A*: Gdy przeważny Tezeus prágnąc ręki podnięć/ Ná frogi dżiw ... 81/26. *pl N*: Ani w Polfcze iáko żywy/ Ziáwily fye tákie dżiwy (r) 67/4.
- DZIWNIE, DZIWNNO (3: 1 = 4) *av — Dziwnie* to práwdy blifko 27/12; Wfzytko fye dżiwnie plećie 10/22, w fwych fprawách dżiwnie fkrty 60/6; Dżiwnofmy fye pomięfzáli 25/19.
- DZIWNY (3) *ai — sg f G*: Oczy dżiwnéy piękności 53/8. *pl A subst*: fny dżiwné 7/30. *I m*: Sny nád zwyczay dżiwnými 87/2.
- DZIWOWAĆ SIE (1) *vb impf — praes 1 sg*: Nie dżiwuię fye Páno .../ Zeć ... 80/31.
- DZWON (2) *sb m — pl G*: Święć/ y dzwonów zániechay 55/11. *A*: Iuż v mnichów flyfzę dzwóny (r do stróny) 25/18.
- ENDYMIJONOW (1) *ai — sg n A*: Godzien był mieyfce záfięść Endymionowé (r) 81/2.
- EUROPA (1) *n-pers f — sg D*: Tá k fye biédny Europe doftáło 7/13.
- EUROTA (1) *n-loc m — sg I*: Iákie Mirthy nád chłodnym Eurotą fye rodzą 81/13.
- FAŁSZ (2) *sb m — sg G*: Bóg fałfzu niechce 12/21, iefli fałfzu/ czy práwdy fye ięli 29/4.
- FAŁSZOWAĆ (1) *vb impf — praes 2 sg*: Wenus/ ktora (!) ... fráfunkami ludzkie rofkofzy fáłfzuiefz (r) 81/20.

- FARBA (2) *sb f — pl N*: Tego niezetrą y weneckie fárby (r) 22/17. G: kwiatki rozlicznych farb 81/14.
- FAUN (2) *sb m — pl N*: Faunowie fkaczą leśni 34/32, 70/28.
- FEBOWY (1) *ai — sg f V*: O czci Phoebowa 53/25.
- FEBRA (1) *sb f — sg N*: fěbrá ... vřtáwnie gorzálá 87/3.
- FILANDYJA (1) *n-loc f — sg G*: Bo cię do Filándijéy Pan znou wypráwił 83/26.
- FILOZOF (1) *sb m — pl N*: Pijáli przed tym y Philozophowie (r) 4/16.
- (FINLANDYJA) *cf* FILANDYJA.
- FLASZA (1) *sb f — sg I*: Dzieci/ z fláfzą do řtudniéy 40/5.
- FOKAROW (1) *ai — sg f A*: trofki ... Niech vprzátńawřzy głowę Mkną w fkrzynię Fokárowę (r) 28/8.
- FOLGOWAĆ (4) *vb impf — praes 3 sg*: řmierć ... Niefolguie ni cnoćie/ ni żadný godnořci 75/2. 1 *pl*: dńiom řwiętyim nie folguiem (r) 56/27. *praet 3 sg m*: ogień ... iemu nie folgował (r) 82/10. *imp 2 sg*: folguy zdrowiu řwemu 79/5.
- FOREMNY (1) *ai — comp sg m N*: Chłop foremnieřzy bywa/ Gdzie kot welbie prze-mieřzkiwa 59/31.
- FORTEŁNY (1) *ai — sg m N*: fortélny Przemyřl 12/17.
- FORTUNA (14) *sb f — sg N*: Fortuná co da/ to zářię wziąć moře 35/12, Fortuná nawy ná morzu řpráwuie/ Fortuná w bitwach zwycięřstwem řzáfuié 41/1—2; Ořtátek/ iáko zácznie/ Tá k fortuná niech kona 10/16, řroga fortuná tá mi go záyřzřálá 19/4, kiedy go fortuná omyli 41/28, Bo znas fortuná w żywé oczy řzydři 42/3, Ze go řadna fortuná nigdy nie pořylá 74/15, iáko cię znácznym fortuná czynilá 80/25. G: V fortuny to řná-dnie/ Ze kto řtoiąc vpádnie 10/18, nářzē rozmyřly/ Ná wyroku niepewný fortuny zá-wiřly 83/6. D: Nie wiěř fortunie 35/6, Twéy řye fortunie/ nie tobie klániáią 35/15. I: Hářda myřl/ niech iáko chce z fortuná řye zbráći 74/19. *Cf* NIEFORTUNA.
- FORTUNNIE (1) *av — Niechay fortunnie/ y zdrów nam pánuie 13/18.*
- FORTUNNY (3) *ai — pl G*: gdy mię poczytano W liczbę fortunnych 16/27. *comp sg f N*: bęđzie fortunnieřza řmierć/ niź żywé ciáło 88/2. *pl A subst*: ná czářy ... fortunnieřzē (r) 75/12. *Cf* NIEFORTUNNY.
- FRANCUSKI (1) *ai — sg m G*: Króla řráncufkięgo 80/20.
- FRASOWAĆ (5) *vb impf — inf*: Ieřli řye (!) pocnie niefczęřcié řráfowáć (r) 43/7. *praes 3 sg*: Tego áni burzliwé morze řráfuié (r) 18/6, Tá kćēc mię řmutná to złē pániéy obyčziáe/ To tego plácz řráfuié 30/8, řráfuié řwē řerce 52/10. *imp 2 sg*: Nie řráfuy sobie ... głowy Kto ma być Królem 40/14.
- FRASOWAĆ SIE (6) *vb impf — inf*: ROzumie mój/ prózno řye mařz řráfowáć (r) 25/26, widzę/ że řye prózno řráfowáć (r) 26/11, [řye ... řráfowáć 43/7 *cf* FRASOWAĆ, TY], Iá řye nie vmiém řráfowáć (r) 58/13. *praes 2 sg*: winem/ co řye ty řráfuięřz o nie ... 6/27. 3 *sg*: Ze moje řerce prózno řye řráfuié (r) 19/27. *praet 2 sg m*: tyř řye řráfował (r) 84/30.
- FRASOWLIWY (1) *ai — sg m N*: Choć wřzytek wiek twóy bęđzie řráfowliwy (r) 43/11.
- FRASUNEK, FRASUNK (1+1+3 = 5) *sb m — sg N*: řráfunek podlány/ Táie by řnięg zářzřany 28/11. D: Odéymáć řye řrafunkowi (!) (r) 47/19. A: řráfunk/ y trofki porcuć 75/11. L: w řwym ciężkim řráfunku (r) 29/13. *pl I*: Wenus, ktora (!) ... řráfunkámi ľudzkié rořkofzy řáľřzuięřz 81/20.
- FRYMARCZYĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Nie przegra/ kto řrymárczy ná řlawę żywotem 51/24.
- FUKAĆ (1) *vb impf — praes 2 sg*: fukařz ná pácholki 20/16.
- FUNDAMENT (1) *sb m — sg A*: Tyř fundament záložyl nieobefzłéy řziemi 72/1.

- FUNT (1) *sb m — sg A*: rádę ná funt przedawa 69/27.
- FURTA (3) *sb f — sg N*: Dobrze iuz nie száleić/ ia furtá strapióna 28/16. *V*: Furto ...
 frożfza/ niźli páni twoiá 29/9, Furto ... niewdzięczna moich wczynności 29/28.
- FUSTA (1) *sb f — sg L*: W równéy fuście poplynę przez morfkié rozruchy 11/16.
- G cf K.*
- GADKA (1) *sb f — pl N*: Tám będą gadki pokrité (!) 70/14.
- GANIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Niedbam choć kto infzy gáni (r) 34/8.
- GARDŁO (3) *sb n — sg A*: śmierć nieuzyta (!) Tá zá gárdlo chwyta Bogaté pány/ iáko
 profté flugi 6/14. *pl A*: Gárdlá ná to odważaią 69/29; Co fobie gárdlá oftrzą ná niewinné
 piwo 21/7.
- GARDZIĆ (4) *vb impf — praes 3 sg*: ón gárdzi námi 10/21, Kto gárdzi Pánfkiemi dáry
 59/6. *praet 2 sg f*: On twoim flugą chciał być/ á tyś nie gárdziłá (r) 82/14. *imp 2 sg*:
 Dobra myśli ... Niegardz moim chlódnikiem chróściánym 4/3.
- GASZKON (1) *n-ethn m — pl N*: Gdzie Gafzkonowie? y wojfka vbráne (!)? 40/27.
- GDAŃSK (2) *n-loc m — sg G*: Puściles fye do Gdańfká po głébokiéy Wiśle 84/25, nizem
 ia do Gdańfká fye rużyl 86/8.
- GDAŃSKI (1) *ai — pl A subst*: Zóláwfkíe vrodzáie/ y Gdańfkíe požytki 36/27.
- GDY (37) *cn — GDY 55/15; Gdy 22/19, 23/17, 25/3, 32/12, 41/27, 48/13, 63/3, 80/21, 81/25*
 [KochPam1: Kiedy]; gdy 7/21, 11/9, 15/13, 16/14, 17/13, 19/5, 16, 26, 25/14, 26/10,
 29/30, 32/3, 33/14, 36/26, 37/11, 38/6, 39/9, 10, 53/28, 54/11, 61/21, 63/27, 66/17, 76/21,
 86/22, gdy ... tóz 2/8, Nie dawné czáfy/ gdy ... 16/26.
- GDYBYKOLWIEK (1) *av — Ná któr éy ... ręku ... Prągnąlem dufz é podác/ gdybykol-
 wíek byly Nieprzeidnáné sioftry przédze fwéy dwoily 87/25.*
- GDYŻ (2) *cn — Gdyż 77/10; gdyż 29/11.*
- GDZIE (39) *av — Gdzie 1/17, 15/3, 32/2, 39/21, 25, 40/6, 26, 27, 63/28, 69/24, 74/12,*
 75/23, 77/13, 14, 15, 80/29, Gdzie ... zewfząd 7/18, Tám ... Gdzie 23/15; gđzie 2/21,
 11/14, 31/11, 41/6, 50/29, 61/25, 76/11, 21, 77/13, 14, 80/12, 87/23, 88/1, nie tám gđzie ...
 Ale gđzie 9/28—29, niewiedzić gđzie 19/19, gđzie indziéy 19/29, 81/6, gđzie ... Tám
 58/17, tám gđzie 83/15, Tám gđzie 84/24.
- GDZIE (3) *cn — Gdzie 32/10, 59/32; gđzie 12/19.*
- GDZIEKOLWIEK (2) *av — GDzieśkolwíek íeft/ Bożec pošli dobrá godzinę 9/18; Gdzie-
 kolwíek 63/23.*
- GDZIEŚ (1) *av — Gdzieś 1/7.*
- GDZIEŚ (1) *pt — Gdzieś to namniéyż é flówko przez fkálé przepádlo 29/21.*
- GETA (1) *n-ethn m — pl N*: Lepfz égo rzádu Get é grubi wżywaią 1/16.
- GEŃBA (7) *sb f — sg G*: Vyżrzyfz ... z éby Nie práwie bial é/ ieno vchyl (!) géby (r) 22/13,
 nie dlugo ... Doniešie czáfz é pácholek do géby (r) 48/25, piáná cíecze miedzy z éby
 Z troiákiéy géby (r) 49/29. *A*: pśi ... wnetby mi géb é vliżáli 21/4, Bodayze wam smród
 w géb é 21/29, drugi wysfz éy nośá géb é nośi 35/20. *L*: kiedy cí é pocáliu é/ Trzy dni
 w gébie cukier czui é 69/4.
- GEŚTWA (1) *sb f — sg N*: Zadná géśtwá/ żádn é glogi/ Nie przekázá moi éy drogi 64/5.
- GEŚTY (4) *ai — sg m I*: pod géśtym láfem 63/23. *pl N subst*: báfzty géśté (r) 46/2. *A subst*:
 géśté wíéćierze 70/21. *V subst*: géśté láfy 9/7.
- GEŚLE, GEŚLI (1+1 = 2) *sb pl t — A*: Weźmi géśle ... A zágray 68/12; Niechay ...
 w złot é géśli ... gráią 10/9.
- GINAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: gdy raz mlodość minie/ Iuz ná wíeki (!) wíekóm ginie
 (r) 16/15, iáko téy kráinie Wiel é śmierciá człowieká ták godnégo ginie? (r) 73/25.

- GLADKI** (3) *ai* — *sg m A*: Zá ták gládkiého łaśiádá 61/27. *L*: w gládkim miłofniku 1/21. *comp sg f I*: Nie tylkoś nád inłzé gládfzú sye vrodziłá 9/22.
- GLADKOŚĆ** (4) *sb f* — *sg N*: Gládkość wprawdzie flugi dáie 24/20. *A*: Nie dufay temu/ kto gládkość miłuiie 17/9. *L*: Niechay mię wilcy požrą w tēju gládkości (r) 8/11, Niémáfz w tobie nic hárdości/ Co więc rzadko przy gládkości (r) 69/8.
- GLADZONY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Czolo iák mármór gládzony (r) 68/23.
- GLASKAĆ** (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Gláfcz ná nim iáko chcefz fkorę 59/25.
- [**GLEBIA** *sb f* — *L sg*: do iednego w głębiey potopieni *KochPot* A3/9 (32/18)].
- GLEBOKI** (6) *ai* — *sg m A*: głęboki łtrumién Tybrowy 55/8. *f G*: z głębokiéy odchláni 85/22. *L*: po głębokiéy Wiśle 84/25. *n A*: w głębokié morze 15/14, przez głębokié morze 81/9. *pl* [*G*: z głębokich odchláni *KochPam1* Bv/4 (85/22)]. *A subst*: głębokié brody 83/23.
- GLEBKOŚĆ** (2) *sb f* — *sg G*: Szedełs łodzią po wiérzchu morfkiéy głębokości (r) 83/12. *pl L*: w głębokościach morfkich zátopieni 32/18.
- GŁOD** (4) *sb m* — *sg N*: Niech światá glód nieściłka 27/29. *G*: z głodu nieznośnégo 50/21. *I*: głodem vmiéra 27/21. *L*: o głodzie niechce sye táncowác 23/8.
- GŁODAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Co łzpérki ... y twárdy fěr glodzą (r) 21/6.
- GŁODNY, GŁODZIEN** (1-1 2) *ai* — *sg m N*: glodny Tántáłus 76/16; Siáday zá ftoł iefliś glódzien (r) 66/9.
- GŁOG** (1) *sb m* — *pl N*: żadné głogi (r)/ Nie przekázá moiéy drogi 64/5.
- GŁOS** (16) *sb m* — *sg N*: gdzie ... głos pópólity wzywa 2/22, Żadná go pieśń/ zadny (!) głos nie rufzy 3/28, co zá głos vłzu mych dochodži 18/23, czy moy (!) głos nie może Dolećić ná twoie łoze? 24/22, Który głos twéy chwale zdola? 69/15, Niżby móy głos wyrzékł wfzytki/ Wiéśné wczáfy y požytki 71/11, twóy głos żalościwy Tym go potkał 82/16. *G*: co głofu sfáite 62/16. *A*: Vfłyfzycie wdzięczny głos 9/9, Słyfzję głos wdzięczny 11/28, ná iego głos stráfzliwy 59/23. *I*: kto z niezádnym głofem 21/22, ferce miękczy fwym głofem przyiemnym 48/16, zániechay ... głofem żálobliwym żółtarzów łpiéwáných 55/12, wdzięcznym głofem 66/31, Szyper głofem zázwoła 86/2.
- GŁOŚNY** (1) *ai* — *pl N subst*: mé głośné ftróny 69/11.
- GŁOWA** (25) *sb f* — *sg N*: Po których fobie tełkni biédna moiá głowá (r) 9/10, kiedyby cáła bylá głowá (r) 28/21. *G*: fwégo męža oná/ Głowy koroná 42/21, Głowy oftrzéc 45/28, Głowy nieufráfuię ... fobie 52/6; Żadny fkarb trofki nie wybije z głowy (r) 6/12, y fzkodá głowy pfowác 26/3, nie twoiéy to głowy (r) Włpóminác Bogá żywégo rozmowy 33/17, Gdzie gofpođárkiéy głowy (r) Od gorácégo látá Bróni łift 40/6, Nie fráfuy fobie ... głowy (r) 40/14, Oná wywabić trofkę vmié z głowy (r) 42/24, ten z głowy mróz nie zginie 54/13, Iuż mi w ptáká biálego wiérzch fye głowy mieni 54/24. *D*: Chyłac fye ku ftarfzýy głowie (r) 71/6. *A*: Głowę ná wet przyniešiono 66/18; vprzátnáwfzy głowę (r) 28/7, Wnet głowę zwieši 41/29, Włóž ná piękńá głowę twoię/ Tę rofkwitłá pracá moię 60/18. *I*: Miecefz głowá 20/15, plácze mi nád głowá (r) 29/7, Došięgę iuż głowá niebá 34/16, wynáłazł swoię głowá (r)/ Strzelbę 67/20. *L*: mieli łpelńá rozum w głowie (r) 4/17, co w głowie miał/ to mógl y wymówiē fńádnie 74/27. *pl A*: miećac ná óstrowy (!) Mofkiewfkié łupy/ y pobité głowy (r) 15/16. Cf BIAŁAGŁOWA, ŻŁOTOGŁOW.
- GŁOWICA** (1) *sb f* — *pl I*: głowicámi (!) łotroftwo mię tłucze 28/24.
- GŁUPI** (4) *ai* — *sg m N*: Nowá przypowiēć Polak fobie kupi/ Ze y przed fzkodą/ y po fzkodzie głupi (r) 39/4. *f I*: sámám ták głupiá bylá/ Zem ... 62/1. *pl N subst*: Iákié łudzkié głupié łpráwy 67/22. *A subst*: prze mé głupié łpráwy 7/24.
- GŁUPSTWO** (1) *sb n* — *sg A*: mógl by mi bełpiecznie káždy głupftwo zádác 26/19.

- GMACH (2) *sb m — sg A*: Miał mieć ... gmách otworzony 36/9. *pl G*: Poftapifz z dworu/ y gmáchów złoconych 43/19.
- GNIAZDO (1) *sb n — pl A*: Ptacy fobie gniazdá omyśláią 3/16.
- GNIEW (2) *sb m — sg D*: Nie puściles wódz gniewowi (*r*) 46/9; kiedy fye ... dofyc zftáło Pánfkiému gniewu 32/22.
- GNIEWAĆ SIE (1) *vb impf — imp 2 sg*: Gnieway fye .../ ieno nie biy 20/19.
- GNUŚNY (1) *ai — sg f N*: gnuśna Zimá 72/10.
- GODNOŚĆ (1) *sb f — sg D*: śmierć! ... Niefolguie ni cnoćie! ni żadnéy godności (*r*) 75/2.
- GODNY, GODZIEN (7+5 = 12) *ai — sg m N*: Godzien byl zá vrodá swoią! Tytonowé/ Godzien byl mieyfce zásiész Endymionowé 81/1—2; Nákarmię cię czegoś godzien (*r*) 66/10, nie tylko byl godzien téy flawnéy koronie 74/9. *G*: człowieká ták godnégo 73/25. *n N*: Godno pláczu nieczczęścié 39/14. *pl N m pers*: domá; y w polu/ godni w Polfcze byli 80/10. *subst*: Godné pálace twoiéy wielmożności 12/5; iefli mé nífkie progí Będą godné twoiéy nogi 34/14. *A subst*: chćiéymy wziác przedsię myśli godné siebie 51/10. *comp sg m N*: iádác ná śrérbrze godnieyfzy (*r*) 38/23. *I*: Za by fye człowiek mniémal godnieyfzym zywotá (!) 77/19. *Cf* NIEGODNY.
- GODY (1) *sb pl t — N*: kiedy mię nalepfzé miály podkác (!) gody (*r*) 14/18.
- GODZIĆ (2) *vb impf — praes 1 sg*: Nie ná żadną kradziész godzę (*r*) 24/14. *3 sg*: Z kimkolwiek przeftać twoie ferce godzi (*r*) 17/6.
- GODZIĆ SIE (3) *vb impf — praes 3 sg*: o wolność miłá Godzi fye oprzęd by więc y oftátnią siłá 51/23; Co niešie przyrodzeniéf zbrániác fye nie godzi (*r*) 77/21. *3 pl*: ci fye ná to godzá (*r*) 21/5.
- GODZIEN *cf* GODNY.
- GODZINA (7) *sb f — sg N*: Godziná tám iák rok cály 25/16. *G*: Káždéy godziny obawiy fye zdrády 35/11. *A*: Bożec pošli dobrá godzinę (*r*) 9/18, Iédż w dobrá godzinę (*r*) 82/21. *L*: W godzinie wfzyftko Bóg wywróci fnádnie 16/8, Siłá Bóg może wywrócić w godzinie (*r*) 42/7, Morze ... w godzinie (*r*) Dnem wzgóř stánie 49/2.
- GOLEŃ (1) *sb f — pl A*: Iuż mi fkórá chropáwa pádnie ná goleni (*r*) 54/23.
- GOŁO (1) *av — leći pogodá/ Zebrałfzy wlofy ná czolo*: Ztąd iéy lápay/ bo w tyl goło (*r*) 54/9.
- GOŁY (2) *ai — sg m N*: Komu záwždy nád fzyią wiśi miecz goły (*r*) 18/1. *pl N subst*: Málo przed tym gołe byly láfy 3/7.
- GONIC (2) *vb impf — inf*: Więc dopiéro chce gónić 76/25. *fut 1 sg m*: ia nie będę gónil (*r*) 21/1.
- GONIONY (1) *sb m — sg N*: Tám cénár. y gonióny (*r*) 70/16.
- GORA (11) *sb f — sg G*: fkocz z góry śmiele 8/17, ták wyfoko poftáwil że zgóry (*r*) Wfzyftek świat widzę 11/19, góry nie rádzęc wylátác 43/8, Nie záwždy grad z góry leći 47/14. *A*: Wilná ... Góř z wieku fádżóná/ potaiemnie fpycha 83/16. *pl N*: Gdzie ony zloté góry nie przebráné? 40/26. *G*: Wody z gór fzumią 31/7. *L*: po górách wftrónnych 13/24; śnieg po górách fye bieli 15/26, Ryby po górách wyfokich plywály 32/1, po górách zielonych 37/8. *Cf* WZGORĘ.
- GORĄCY (3) *ai — sg n G*: Od gorącého látá 40/7. *pl N subst*: GORące dni náftawáią 62/14. *A subst*: gorące woyny 4/8.
- GORTYŃSKI (1) *ai — sg m G*: ná Królá Gortynfkiego dworze 81/10.
- GORZEĆ (1) *vb impf — praes 3 sg f*: fěbrá ... vftáwnie gorzáłá (*r*) 87/3.
- GOSPODARSKI (1) *ai — sg f G*: gofpodárfskiéy głowy 40/6.
- GOSPODARSTWO (1) *sb n — sg G*: Kto z gofpodárftwá ... Zbierze pieniądze 42/14.

- GOSPODARZ (4) *sb m — sg N*: gospodarz fye wierci 21/13, wbogi gospodarz kryje pod fye klucze 28/25, gospodarz wziąłfzy siadkę (!) Idzie mrokiem ná vřadkę 70/17. *V*: Gospodarzu nářz wybrány 63/1.
- GOSPODYNI (1) *sb f — sg N*: Iprzętna gospodyni (r) O wieczeryy pilność czyni 70/29.
- GOŚCINIEC (1) *sb m — sg A*: Wilná čicha Górę ... fpycha. Czyniąc fobie gošciniec čichy do šieftrycy 83/17.
- GOŚĆ (8) *sb m — sg N*: Zeć fye ten gošć podobal z dálekiego kráiu 80/32. *I*: dziewkę ... vrodziwym gošciem vřzaloną 81/22. *V*: Gošciu mój 82/17; W ten čas gošciu byway v mnie 63/9. *pl N*: Tám gošcie tám y domowi/ Sypáli fye ku ogniovi 55/19. *G*: Chćiałbym twym dárem gošći fwych pošilić 4/13, milczeniem ... zbywałf gošći (r) 29/20. *D*: že fye tu y gošćiom dořtanie 20/18.
- GOTOW *cf* GOTOWY.
- GOTOWAĆ (5) *vb impf — inf*: Kaž řtół gotowác w iáworowym čieniu 43/15. *praet 1 sg f*: KOMum ia ... ten wianek gotowála? (r) 60/15. *imp 2 sg*: Ráčzy mi máry gotuy 87/21. *1 pl*: żołniérzowi pienádze gotuymy (r) 38/26. *part praes act*: oyciec ... wydárł řašiadowi/ Gotuiác niegodnému řpadek potomkowi 3/2.
- GOTOWAĆ SIE (1) *vb impf — imp 2 sg*: řámá fye gotuy wšiadác 34/22.
- GOTOWO (1) *av — nam* nie lza! ieno być gotowo (r) 86/12.
- GOTOWY, GOTOW (3+1 = 4) *ai — sg m N*: Aby go [żywor] człowiek gotów závždy byl polożyć 76/7; iuž dekrét gotowy (r) Przed Bogiem leży 40/15. *n G*: do gotowego gnušna Zimá wřtawa 72/10. *I*: Šzářuy gotowym bácznie 10/14. *cf* NIEGOTOWY.
- GOZDŹ (1) *sb m — pl A*: Iefli diámentowé goździe mus ma w řeku 1/10.
- GRAC (5) *vb impf — inf*: grác ná lutni 3/23. *praes 3 sg*: pářtérz ... Gra w pifczalkę prořte piešni 34/31, 70/27. *praet 3 pl subst*: Bąki zaráz troie grály (r) 55/21. *imp 3 pl*: Niechay ... w zloté gešli/ álbo w lutniá gráią (r) 10/9.
- GRAD (6) *sb m — sg N*: Tego áni burzliwé morze řrářuie/ Ani ciężki grad 18/7, Kufle lećy iáko grad 21/17, Sluchay (!) iáko bije w šćiany Z gwałtownym dźdzem grad zmiřzány 24/11, Nie závždy grad z góry leći 47/14. *pl N*: Ani šnięg/ áni zimné grády řřkodzą 12/2, Albo nas grády porážą 57/1.
- (GRAF) *cf* GROF.
- GRANICA (6) *sb f — sg D*: řzedł morzem ku Polřkięy gránicy (r) 84/5. *pl G*: Gránicy y zamków budownych Odbiezał 45/5; Polřká řzéroko fwych gránic pómknęłá 12/31, gránic ná nas ladá kto wiedzíe 15/24, morze ... zámierzonych gránic přefřkoczycy fye boi 72/4. *A*: přez wářkię gránice (r) 83/18.
- GRANIE (3) *sb n — sg G*: Nie bez piešni/ nie bez gránia (r) 57/16. *I*: pářtérze ... Budzą láfy swoim grániem (r) 62/21. *L*: Nředbam áby zimné řkály/ Po mym grániu táncowály 33/23.
- GRECKI (1) *ai — sg m G*: Proroká Greckięgo 36/13.
- GROB (4) *sb m — sg A*: Będą drudzy twym košćiam grób zacny budowác 80/3. *L*: wolę/ že ty pláčefz ná moim (!) grobie (r) 17/16, Šmiertelné iego čálo odpoczywa w grobie (r) 75/25. *V*: Zdraycá mój/ řynowřki grobie (r) 66/24.
- GROD (2) *sb m — pl A*: Može nic nieďbác o ... wyřokie grody (r) 5/22, y miářtá/ y grody (r) Nieušmierzóné zátopyły wody 31/21.
- GRODZIC (2) *vb impf — praes 3 pl*: Šzérzy jedni/ niř drudzy/ řwé ploty groďzą (r) 17/23. *praet 1 sg m*: Samem ... tę winnicę groďžil (r) 14/14.
- GROF (1) *sb m — sg I*: Iefli kto chlop/ czyli fye Grořem poczyta 47/2.
- GROMADA (1) *sb f — sg V*: ZWierzęć fye grómádo moiá 61/14.

- GRONO (1) *sb n — pl G*: do grón tak pięknych 14/23.
- GROZA (1) *sb f — sg N*: boiaźn/ y grozá pána prowadzą 18/13.
- GROŹNY (1) *ai — sg m I*: Chcełz być groźnym/ á wćiekałz 45/11.
- GRUBY (1) *ai — pl N m pers*: Getę grubi 1/16.
- GRUNT (7) *sb m — sg N*: to grunt wefela práwého 3/18. *sg G*: z gruntu wyfádzony 15/11, Z gruntu wykorzenióny 36/14, do gruntu zniścziły 47/8, z gruntu wpađaią 77/12. *L*: w grunćie wzdrygaią fye fkały 7/12, ná flábym grunćie fye buduie 17/10.
- GRYF (1) *sb m — pl N*: złoto ... które ... Gryfowie/ y mrówki kopaią 1/7.
- GRYŹĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: kogo gryzie mól zákryty 3/26.
- GRZECH (1) *sb m — pl G*: grzechów záluieim (!) 2/25.
- G RZECZY zob. K, RZECZ.
- GRZESZYĆ (1) *vb impf — praes 1 sg*: ia ... z mnieyszym niebespieczenstwem Grzeźę 47/6.
- GUMNO (2) *sb n — sg G*: do gumná wfzytko noši 70/10. *L*: Kiedy wfzytko naydziefz w gumnie (*r*) 63/10.
- GWALT (1) *sb m — sg I*: brónił gwałtem drogi 77/2.
- GWALTOWNIE (1) *av — comp*: Złoto ... przez twárdą opokę gwałtownięy przepádnie/ Niźli ras piórunowy 36/11.
- GWALTOWNY (6) *ai — sg m I*: Mrozem gwałtownym 2/15, Z gwałtownym dźdzem 24/11. *f N*: gwałtowna Rzymfka moc 77/15, gwałtowna ... niepogodá 85/13. *n D*: Gwałtownému (!) flońcu 62/17. *comp sg f D*: Ku gwałtownieyszey ... potrzebie 38/30.
- GWIAZDA (7) *sb f — sg D*: Widzę y ćiebie gwiazdzie równym práwie 13/7. *pl N*: gwiazdy ... znikaią 9/3, Mych niewczafów ... Lituią pełne gwiazdy 29/18. *G*: Wódz gwiazd 11/27. *A*: aż dzień ... Gwiazdy rofpedzi 4/29. *I*: Co Mieśiac między gwiazdami (*r*)/ Toś ty ieft między dziewkami 68/16, tyś niebo ... złotemi gwiazdami ... vháftował 71/23.
- (GWOŹDŹ) *cf* GOŹDŹ.
- HAMOWAĆ (3) *vb impf — inf*: mam hámovác [KochPot: záchowác] niezwyčajną wodę 33/15, hámovác plác twóy 73/8, chćiey plác hámovác (*r*) 76/1.
- HANNA (1) *n-pers f — sg V*: Háнно/ tobie kwóli śpiwam 33/26.
- HAŃBA (2) *sb f — sg N*: Vbóftwo/ hánbá wielka 2/17; co iednak twa hánbá miłości 87/29.
- HARDOŚĆ (2) *sb f — sg G*: Niemáfz w tobie nic hárdości (*r*) 69/7. *G a. D*: Niegdzięy mieyfcá mnięy hárdości (*r*)/ Nie naydziefz/ iáko w miłości 24/18.
- HARDY (5) *ai — sg m N*: On hárdy/ nieunofozony/ ... Car Moskiewfki 44/26. *f N*: Hárdá myśl 74/19. *pl D*: Który hárdym miéfza rzeczy 44/24, Vmiefz ty hárdym dogodźci 45/19. *A m pers*: hárdé (*r*) Tyranny 36/15.
- HARDZIE (1) *av — hárdzie nie kałz* 45/12.
- HEJ (1) *int — Hey Pánowie moi* 86/1.
- HERB (1) *sb m — pl I*: Z herby domów ftározytnych 34/3.
- HERKULES (1) *n-pers m — sg N*: dwierná y fam Herkules nie zdoła 86/20.
- HETMAN (2) *sb m — sg N*: Ze mu áni król/ áni hetman frogi 4/25. *pl N*: datkóm Hetmáni holduią/ Którzy ... nawóm rofkázuią 36/16.
- HISZPAN (1) *n-ethn m — sg N*: waleczny Hifzpan 55/7.
- HISZPAŃSKIE MORZE (1) *n-loc n — sg G*: brzęgi Hifzpañfkiego morzá (*r*) 74/11.
- HOJNIE (1) *av — ziemiá hoynie rodziła* 56/24; [bog hojnie nágrodzi KochŚlug A3v/11 (44/19)].

- HOJNOŚĆ (1) *sb f — sg A*: Rzēki wód nieprzebranych wielką hojność máią 72/5.
 HOJNY (1) *ai — pl A subst*: CZego chceż od nas pánie/ zá twé hojné dáry? 71/14.
 HOŁDOWAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: datkóm Hetmáni hołduią (r) 36/16.
 HORDA (1) *sb f — sg G*: do Hordy dálekiéy 37/27.
 HRABIA (9) *sb m — sg N*: Hrąbią 86/26. *V*: Hrąbią 73/7, 75/12, 76/1, 77/25, 79/20, 84/11, 85/4, 86/10.
 HUCZEĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: Morze huczy 85/19. *3 pl*: huczą frogié wály 7/11.
 HUCZNY (1) *ai — sg m G*: brzégi ... Bofphorá hucznégo (r) 55/2.
 HUF (1) *sb m — pl A*: Nie ząwždy Mars hufy wodži 47/12.
- I (279) *cn — Y* 2/2, 4, 26, 3/3, 8/6, 10, 9/4, 11/8, 19, 12/11, 32, 14/20, 15/6, 17/4, 18/12, 14, 19/25, 24/25, 25/7, 28/15, 30/2, 31/6, 32/18, 33/1, 5, 12, 16, 29, 34/2, 18, 37/2, 39/20, 42/19, 23, 44/16, 46/6, 21, 47/8, 49/7, 23, 28, 55/26, 56/7, 27, 61/4, 62/19, 20, 23, 64/16, 21, 25, 65/16, 66/4, 31, 67/13, 20, 69/10, 21, 70/8, 71/23, 72/2, 75/14, 77/1, 80/1, 4, 14, 81/10, 18, 82/1, 26, 84/2, 30, 87/29, 88/10, [KochPot A2/7 (31/10)]; *y* 1/7, 23, 2/11, 18, 22, 24, 29, 32, 3/13, 4/4, 20, 5/2, 11, 14, 22, 7/7, 9, 8/15, 19, 23, 9/7, 9, 14, 19, 11/3, 11, 15, 27, 12/30, 13/5, 18, 25, 15/16, 21, 16/27, 17/18, 21, 18/13, 19/11, 14, 22, 20/3, 4, 15, 21/6, 23/17, 25/2, 26/24, 26, 27, 28, 29/2, 30/5, 32/30, 30, 33/2, 35/10, 36/2, 9, 15, 27, 37/18, 38/19, 23, 39/6, 14, 16, 40/27, 28, 41/3, 29, 42/11, 15, 43/19, 22, 44/1, 15, 48/7, 14, 50/2, 19, 29, 51/17, 18, 52/4, 21, 25, 53/23, 25, 54/3, 15, 55/7, 56/11, 62/3, 66/14, 68/4, 21, 24, 70/3, 17, 71/8, 12, 72/9, 74/3, 4, 5, 20, 21, 75/11, 27, 76/24, 27, 77/6, 7, 14, 78/5, 7, 16, 79/4, 8, 80/2, 4, 10, 23, 81/4, 30, 82/2, 4, 7, 18, 23, 28, 83/1, 13, 30, 84/4, 18, 26, 85, 2, 3, 13, 86/14, 21, 87/4, 20, 88/5, 8, *y ... y* 2/18—19, 17/11, 22/12, 28/29, 31/21, 39/4, 46/11—12, 52/31, 53/14, 70/2, 75/7, 76/26, 78/14, 83/9, 19, ... *y ... y* 45/5—6, 50/6—7, *y ... Y* 12/17—18, 77/17—18, ... *y ... Y* 55/5—6, *Y ... y* 36/21, 71/17, 76/15, ... *Y ... y* 55/3—4, *y ... y ... y* 32/5—6, *y ... y ... Y* 55/11—12, ... *y ... Y ... y ... Y* 53/21—23, [iteż KochPot A2v/3 (31/21)].
- I (78) *pt — Y* 4/14, 10/25, 15/9, 16/6, 23/26, 25/4, 29/15, 45/8, 51/6, 59/31, 60/24, 61/26, 62/1, 74/22, 79/11, *Y* ták 21/9, 58/20; *y* 1/9, 3/24, 4/16, 5/17, 9/23, 10/2, 12/22, 13/7, 18/4, 10, 20/17, 18, 22/14, 17, 22, 25/15, 26/3, 32/25, [KochPot: zás] 37/15, 39/2, 25, 43/8, 45/26, 46/8, 27, 48/10, 26, 51/23, 52/17, 53/27, 55/19, 57/11, 58/11, 18, 59/28, 29, 60/2, 11, 21, 63/25, 67/28, 71/3, 74/8, 10, 27, 75/20, 76/11, 77/4, 11, 82/13, 84/14, 86/20, 27, 87/9, ták ... iáko *y* 13/6, zaráz *y* z 17/2, *y* ták 38/11, 67/24, nie tylko ... Ale *y* 79/7, Ták ... iáko *y* 80/18, iáko ... Ták ... *y* 80/26.
- IGRAĆ (2) *vb impf — praes 3 pl*: Stádą igrąią przy wodzie 34/29, 70/25.
 IGRZYSKO (1) *sb n — sg N*: człek Bożé igrzyfko (r) 27/13.
 IKAR (1) *n-pers m — sg A*: nád Ikará prędfzy przeważnégo 55/1.
 IKSYJON (1) *n-pers m — sg N*: Biédny Ixion ... Rośmiał sye niehcąc 50/1.
 ILE (1) *cn — táię* ilé moge/ iéy zbytków 29/2.
 ILE (1) *pron — KTó* ma śwého chlebá Ilé czleku trzebá 5/20.
 IM (3) *cn — Im ... Tym* 36/22; *im ... Tym* iefcze więcéy 27/8, 36/19.
 IMIĘ (3) *sb n — sg N*: Aby imię ... po nas tu zoftáło 51/5, Wyśnidzje z ludzkich vft sławné imię twoie 88/18. *A*: imię Páńfkie świeté/ Wziąwfy ná pomoc 84/21.
 INACZEJ (3) *av — ináčéy* 10/3 (r), 17, 74/16.
 INDZIEJ (2) *av — gdzie* indziéy 19/28, 81/6 [KochPam1: gdzie indzie].
 INNY *cf* INY.
 INSZY (18) *pron — sg m N*: Infzy 59/3; kto infzy 34/8. *D*: infzému (r) 60/16, 61/23 (r). *f G*: infzéy 9/12. *A*: infzá 61/9. *n A*: infzé 58/8. *I*: Nád wfzyftkim infzym 35/29. *pl*

- N m pers*: Infzy 38/27, 69/22; wfzyfscy infzy 19/1, 32/17. *A m pers*: infzé 17/24, 35/21. *subst*: infzé 9/22, 67/2. *I m*: infzými [*KochPam1*: infzemij] 80/26. *L*: infzých 9/21.
- INY, INNY (3+1 = 4) *pron* — *sg m N*: kto iny (r) 16/21, 40/25 (r). *A*: iny (r) 32/6. *pl N subst*: Dziś inné wiátry przeciwwko mnie wieiá 17/1.
- ISTNOŚĆ (1) *sb f* — *sg A*: Pátrząc ná fczérá iftność wiekuištý myśli 79/10.
- IŚĆ (17) *vb impf* — *inf*: boś muśiał iść morzem 83/27. *praes 3 sg*: gofpodarz ... Idzie mrokiem ná wfadkę 70/18, Idzie niepátrząc náзад 76/19; Nie idzie mu w smák obiad obfity 3/27, Wfzyłtko idzie ná wiátr mimo wfzy 3/29, Iełlic o fławę idzie 20/22, ziemiá idzie w popiół 40/1. 3 *pl*: po czyštý wodzie Idá státki/ y cíořané lodzie 3/13. *praet 1 sg m*: Kiedym fzedł w opcé kraie 87/13. 2 *sg m*: Szedłes między lud Królá Fráncufkiégo zbroyny 80/20, Szedłes morzczu morfkiéy głébkoci 83/12. 3 *sg m*: Szedł zá nią y do pieklá 76/11; fzedł morzem ku Polfkiéy gránicy 84/5. *imp 2 sg*: Idź gdzie cię nogij/ y wiátry powiodá ... Idź zdrów 50/29—31. *con 3 sg f*: którażby nie fził rádá/ Zá ták głádkiégo fásiádá? 61/26. *part praes act*: bydło liczy! Kiedy z polá idąc ryczy 71/2.
- IŻ (7) *cn* — *iz* 5/9, 62/24, 65/21; *iz* 44/7, 82/20, ták/ *iz* 31/19, Ták/ *iz* 82/9.
- JA (199) *pron* — *IA* 65/10; *Ia* 7/7, 9/19, 14/24, 19/3, 25/20, 29/1, 34/5, 50/23, 58/13, 63/18; *ia* 5/4, 7/25, 9/26, 11/9, 15, 14/1, 16/22, 17/15, 19/13, 24, 20/1, 20, 21/1, 23/22, 24/6, 25/17, 26/18, 28/16, 29/13, 29, 33/3, 47/5, 52/5, 31, 53/11, 54/17, 20, 58/29, 60/14, 61/8, 62/8, 63/25, 27, 64/8, 19, 67/5, 12, 28, 76/27, 77/9, 82/30, 86/8, 10, 14, 87/29. *G*: Mnie 26/9, 34/1; *mnie* 8/4, 23/22, 29/32, 63/9 (r), 67/15; *mię* (tylko w zdaniu zaprzeczonym) 8/25, 9/15, 20/2, 29/11, 15, 33/24, 54/21, 58/24, 60/24, 64/27, 78/19, 87/11, 12; *mié* (!) 86/4. *D*: *mi* 8/1, 28, 10/3, 11/18, 14/9, 18/28, 19/4, 25, 29, 20/4, 12, 28, 21/1, 4, 15, 24, 22/2, 20, 23/19, 26/19, 29/7, 8, 31, 37/5, 10, 52/12, 54/23, 24, 57/20, 22, 58/22, 27, 60/29, 61/2, 16, 62/7, 65/2, 4, 67/26, 68/5, 7, 69/1, 87/21; *Mnie* 9/12, 29/10, 63/12, 79/6; *mnie* 14/21, 16/29, 17/1, 21/16, 53/27, 64/11, 68/3, 76/26, 78/13. *A*: *mię* 5/3, 9, 7/1, 28, 8/11, 11/18, 29, 14/18, 23, 16/26, 17/3, 19/21, 22, 23, 20/13, 26, 27, 28, 21/3, 23/18, 26/10, 18, 28/17, 24, 29/5, 30/7, 8, 34/7, 39/1, 52/3, 54/20, 60/27, 61/7, 11, 62/12, 65/3, 67/5, 79/5, 82/28, 87/32; *Mnie* 50/25, 27, 55/7; *mnie* 14/13, 28/15, 55/7, 60/20, 69/10, 87/9. *I*: *mna* 4/4, 9/8, 13/22, 33/25, 40/9, 51/3, 57/23, 58/21, 21, 26, 26, 62/5, 78/20, 87/13. *L*: *mnie* 55/5, 60/21, 65/11.
- JABŁKO (1) *sb n* — *pl A*: Wino/ Ieśień! y iáblká rozmáité dawa 72/9.
- JACHAĆ *cf* JECHAĆ.
- JAD (2) *sb m* — *sg G*: ZLota to strzalá/ y króm wfzého iádu bylá 5/2. *pl* [*N*: niech fie ... śilá wfzytki iády (r) *KochStug* A3v/4 (44/12)]. *I*: niech fie fpuka iády (r) 44/12.
- JADAĆ (1) *vb impf* — *inf*: iádác ná śrębrze godnieyszý 38/23.
- JADOWITY (1) *ai* — *sg f A*: frogość iádowitá (r) 50/5.
- JAGIEŁŁO (1) *n-pers m* — *sg A*: Widzę iágellá/ y dwu Kázimiérzu 13/5.
- JAGNIĘ (1) *sb n* — *pl G*: zagrodá iágniát pełná 70/8.
- JAGODA (1) *sb f* — *pl A*: Niewiém co zá zły człowiek oberwał iągody (r) 14/19.
- JAK *cf* JAKO.
- JAKI (18) *pron* — *sg m N*: iáki (r) 66/13. *A*: iáki 28/28. *I*: iákim 7/10. *f G*: Iákiéy 81/23; iákiéy 12/6, 52/11. *A*: IÁká 52/1; Iáká 73/15. *L*: iákiéy 88/17. *n N*: Iákié 23/29. *G*: Iákiégo 38/9. *A*: iákié 73/14, 15, 83/28. *pl N subst*: Iákié 7/6, 67/22, 81/13; iákié 7/5.
- JAKIŻ (1) *pron* — *sg f N*: iákáž 21/20.
- JAKO, JAK (63+5 = 68) *av* — *Iáko* 19/9, 35/17, 41/15, 68/19, 81/24, 87/18, *Iáko* ... Ták 44/3; *Iáko* (!) 86/23; *iáko* 1/25, 2/16, 4/28, 8/1, 9/28, 11/20, 12/13, 21, 14/1, 23, 25,

- 15/3, 26, 16/20, 25, 20/19, 21/17, 22/28, 24/10, 19, 33/5, 42/4, 47/20, 51/12, 19, 52/29, 54/6, 57/14, 25, 59/4, 25, 60/1, 68/20, 22, 71/4, 73/9, 24, 74/19, 76/3, 22, 77/20, 78/8, 15, 21, 80/8, 82/24, 26, 85/20, 86/25, 88/5, [*KochStug* A3v/4 (44/12)], iáko ... Ták 9/24, 10/15, 35/18, tácy ... iáko 27/23, iáko ... Tákżeć 81/28; iák 15/23, 25/16, 50/21, 68/23, 69/5, [*KochPot* A3v/8 (33/5)].
- JAKO, JAK (21 + 1 = 22) *cn* — Iáko 18/27, 46/25; iáko 2/10, 6/15, 15/8, 44/28, 54/20, 55/17, 68/12, iáko żywo 9/19, 29/29, 34/9, ták ... iáko 13/6, Ták ... iáko 17/29, 64/7, 26, iáko żywy 67/3, iáko żyw 74/21, Nie ták ... iáko 80/13, Ták ... iáko y 80/18, iáko ... Ták 80/25; iák płynie ták płynie 7/16.
- JAKOBY (3) *av* — Iákoby 22/23; iákoby 49/18, Profto iákoby 22/21.
- JAKOBY (4) *cn* — Iákoby 38/18, ták ... Iákoby 9/27, 11/3, 68/2.
- JAKOKOLWIEK (3) *av* — Iákokolwiek 4/10; Iákoć fye kolwiek dzieie 41/11; iákokolwiek 26/22.
- JAKOWY (1) *pron* — *sg f I*: Iákową 81/21.
- JAN (2) *n-pers m* — *sg G*: ná dzień świętého Ianá (*r*) 56/16. *V*: IANIE TENCZYNSKI 88/13.
- JANCZAR (1) *sb m* — *pl G*: Złoto śrzodkiem Iánczárów zbroynych póydzie śnádnie 36/10.
- JARZYNA (1) *sb f* — *sg D*: Kofá fye zéydzie iárynie (*r*) 62/27.
- JASKOLKA (1) *sb f* — *sg A*: Sámá fye w iáfkólkę wdálá 66/27.
- JASNO (1) *av* — O Piękna nocy ... Pátrz ná nas iáfno 15/2.
- JASNY (3) *ai* — *sg f N*: iáfna ... zorzá 74/12. *pl N subst*: iáfné zorze 35/1, 71/9.
- JASZCZORKA (1) *sb f* — *pl N*: by namniéy rufzyły Iáfczórki krzakiem 13/28.
- JATKA (1) *sb f* — *pl G*: Máiąc domá ten doftátek/ Ze fye obéydzie bez iátek (*r*) 70/32.
- JAW (3) *sb f* — *sg L*: ná iáwi 7/27, 11/28 (*r*), 60/25 (*r*).
- JAWNIE (1) *av* — iáwnie to znác dáie 5/25.
- JAWNY (2) *ai* — *pl N subst*: iáwné błédy 27/15, Pierśi iáwné 68/29.
- JAWOROWY (1) *ai* — *sg m L*: w iáworowym ćieniu 43/15.
- JĄĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: Kiedy fye Ńczęśćie ztobá imie brátác 43/9. *praet 3 sg m*: Iął sobá trwożyć 76/22. *f*: Z wielkiéy tefknicie wlofy tárgác ięlá (*r*) 7/22.
- JĄĆ SIE (2) *vb pf* — *praet 3 pl m pers*: iefli fałzu/ czy prawdy fye ięli (*r*) 29/4. *con 3 sg m*: Dawnoby ... Świát fye iął zébrániny 27/25.
- JECHAĆ, JACHAĆ (2 + 1 + 2 = 5) *vb impf* — *inf*: w łowy ... iáchác 2/30. *praes 3 sg*: choć druga ná plác iedzie (*r*)/ Z herby domów ftárożytnych 34/2. *praet 2 sg m*: Iechałéś potym ziemiá 83/15; Przedsięś ty w fwą drógę iechał (*r*) 67/14. *imp 2 sg*: Iédź w dobrá godzinę 82/21.
- JEDEN (10) *nm* — *sg m N*: Ze nan fámégo świát był ieden málo 6/8, Sam ieden 19/12, ledwé ieden ze wfzytkiégo świátá 32/10. [*G*: do iednego *KochPot* A3/9 (32/18)]. *A*: A trudno náléść mafz iedného z wielá 17/8. *I*: Iednym rázem 76/23. *L*: W iednym 36/28. *f N*: Iedná z nich 50/13; Málo iest iedná śmierć pánienfkiéy winie 7/26. *G*: co do iednéy 4/29. *D*: po iednéy 9/3.
- JEDEN (7) *pron* — *sg m N*: Ieden po drugim 80/9; ieden 27/27. *f N*: iedná 41/24, W tancuś iák iedná bogini 69/5. *n I*: Nie wfzyfcy z iednym Ńczęśćiem ná świát fye rodzá 17/22. *pl N m pers*: iedni ... drudzy 17/23. *A subst*: Iedny ... Drugié 37/26.
- JEDLINA (1) *sb f* — *sg N*: Ńtrzymá cię tá niřka Iedliná 8/15.
- JEDNAĆ SIE (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: Názáiutrż fye iednáią 21/21. *praet 3 pl m pers*: dawfzy sobie po łbu/ potym fye iednáli (*r*) 80/22.

- JEDNAK (9) *cn* — Iednák 10/1, 28/17, 68/1, 70/20, 73/11, 81/27; iednák 83/32, 87/29, 88/9.
- JEDNAK (2) *pt* — Iednák 67/5; Gdyż iednák 77/10.
- JEDNAKI (3) *ai* — *sg m N*: iednákí ogień obiemá pánował 82/9. *n N*: ná szczęście wŕszelákíe/ Serce ma być iednákíe (*r*) 42/2. *G*: śmierć sŕawiedliwa/ Iednákíego ná wŕszyftki práwá wzywa 17/27.
- JEDNAKO (2) *av* — Słonce iednákó y pádnie y wŕchodzi 17/11, ŕześć par ... Dziówek iednákó wbránych 55/25.
- JEDNO *cf* JENO.
- JEDWAB (1) *sb m* — *sg I*: iedwabiem obité ŕciány 18/18.
- JEDYNY (1) *ai* — *sg m V*: Bóg pomoż/ Królu iedyny (*r*) 45/17.
- JELEŃ (1) *sb m* — *pl D*: Ielenióm nowé rogi wyraŕtáią 16/13.
- JENO, JEDNO (3+1 = 4) *cn* — Ieno 9/13, 26/7; ieno 20/19; Iedno 72/18.
- JENO, JEDNO (4+4 = 8) *pt* — Ieno że 7/14; ieno 14/21, 22/13, 86/12 [*KochPamI*: iedno]; nie Iza iedno 16/23, 73/10, nieIza iedno 16/1, iedno Bogá 63/8.
- JESIEŃ (1) *sb f* — *sg N*: Wino; IeŕŕieŃ/ y iábłká rozmáité dawa 72/9.
- JESLI (41) *cn* — Ieŕli 1/10, 2/3, 12, 20/6, 22, 26, 21/20, 35/25, 38/10, 42/16, 43/7, 45/12, 47/4, 64/2, 78/26, 82/10; ieŕli 2/9, 25, 8/7, 16, 18/17, 25/21, 29/5, 33/27, 34/13, 39/2, 41/7, 42/12, 44/17, 53/13, 63/11, 66/9, 73/22, 75/9, 77/17, 23, 26, 79/9, 82/17, 88/17, Co ieŕli 86/4.
- JESLI (6) *pt* — Ieŕli 47/2; ieŕli 20/25, 31/14, 52/17, 83/4, ieŕli ... czy 29/4.
- JESLIŻ (1) *cn* — Ieŕliż 86/5.
- JESZCZE (14) *pt* — Ieŕcze 24/7, 59/28, 85/11, 86/15; ieŕcze 5/26, 27/9, 36/20, 48/12, 57/27, 75/5, 77/23, 80/19, 87/9; ieŕczę (!) 75/4.
- JESZCZEC (1) *pt* — Ieŕczec 57/12.
- JEŚĆ (2) *vb impf* — *praes 2 sg*: Swé ciało ieŕz niewiádomy 66/16. 3 *pl*: Zbóyce ... nas nie-
rządne ... iedzą (*r*) 38/4.
- (JEŚLI) *cf* JESLI.
- (JEŚLIŻ) *cf* JESLIŻ.
- JEZIORO (1) *sb n* — *pl N*: Ieżiorá Iye ŕcináią 15/28.
- JEŻYĆ SIE (1) *vb impf* — *imp 3 sg*: niech Iye I mocy/ Y wŕzytko bydło Protheowé ieży (*r*) 49/7.
- JĘCZEC (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: drugi iuż ięczy (*r*) 21/17.
- JĘDZA (3) *sb f* — *pl N*: Srogié iędze 25/2, iędze niecnotliwé 50/11, Piekielné iędze 76/14.
- JĘZYK (3) *sb m* — *sg N*: Temu ... Ięzyk zmiłknął/ á twarz zbládlá 66/20. *A*: Próżnoŕ iey ięzyk wrzynał 66/1, w plát ięzyk dawa 69/26.
- JOWISZ (1) *n-pers m* — *sg N*: Ze Iowifz w wpominku złotym/ wtáióny Miał mieć beŕpie-
czny przyŕŕep 36/8.
- JUTRO (2) *av* — morzem! ... które dziś mrozy lodem wgruntuia/ Iutro wiátry ... żeŕta (!) 83/30; Co nan iutro przypádnie? 10/11.
- JUTRO (1) *sb n* — *sg L*: Iákíe ŕczęŕcie o iutrze przypádnie 23/29.
- JUŻ (65) *pt* — Iuż 8/28, 14/4, 16/15, 18/26, 19/1, 20/24, 24/3, 25/18, 31/8, 54/12, 23, 24, 62/18, 63/8, 27, 66/11, 77/3, 85/31, 86/9; iuż 2/18, 5/15, 9/4, 12, 14/6, 15/9, 18/10, 12, 22, 21/17, 23/9, 25/13, 20, 28/16, 24, 29/15, 32/21, 33/1, 28, 34/16, 26, 40/15, 42/28, 46/12, 50/10, 52/22, 54/12, 17, 60/12, 61/29, 62/3, 24, 63/4, 66/6, 70/13, 76/21, 79/5, 6, 83/8, 85/31, 86/15, 22, 29, [*KochPot* A4/5 (33/18), *KochPamI* Bv/2 (85/21)], nie iuż 41/12, iuż nigdy 75/19, 77/8; [inż (!) *KochPot* A4/6 (33/19)].

- K, KU** (16 + 15 = 31) *praep cum D* — Ktemu 60/7, 83/31; k 24/4, 38/17, 42/16, 75/6, 79/3, ktemu 1/23, 75/5, kwóli 33/26, 72/7, 8, k wóli 48/8, kwóli 67/6, k temu 77/23; grzeczy 45/28; Ku 38/30, 77/26; ku 6/19, 7/15, 12/14, 32/27, 51/13, 55/20, 66/25, 71/6, 78/5, 82/8, 84/5, 24, 86/2.
- KAJAĆ SIE** (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: buntów ... bogatych fye káię (r) 36/25.
- KAMIENIE** *cf* **KAMIEŃ**.
- KAMIENNY** (1) *ai* — *sg f L*: W Twardéy kamiennéy wieży 36/2.
- KAMIEŃ** *sb m*, **KAMIENIE** (?) *sb n* (6 ÷ 2 = 8) — *sg N*: **KAmieŃ** by był nie czlowiek 73/6; Y kámién stał/ y kolo 76/15. *A*: Amphión/ kámién rofprofzóny Zwabił ná kupę 49/11; **By kámién/ by żelázo** w fercu fwym chowála 29/23. *pl G*: **By kto dobrze fwym pláczem rufzył y kámieni** (r) 75/20. *I*: **Byś ... morzá kámienni** zábudował fwemi 1/9. *sg a. pl A*: w morze ... **Perły/ złoto/ y wielkiéy kámienie drogości** Zárzućmy 2/24. *V*: **Sluchayćie wy nocné ćienié/ Y nieumowné kámięnié** (r) 24/25.
- KARAC** (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: áni mię tym karzy (r) 9/15.
- KARB** (1) *sb m* — *pl A*: láčno zliczyfz pod oczymá kárby (r) 22/16.
- KARMIA** (1) *sb f* — *pl N*: **Trofká/ y plácz ferdeczny iego karmie** były 77/7.
- [**KARMIC** *vb impf* — *praes 2 sg*: ty káżdego karmyfz (!) s twey fzczódrobliwości *Koch-ZuzPieś* 25 (72/14).]
- KARTA** (2) *sb f* — *sg N*: **TObie niechay tá kártá będzié poświęcona** 79/19. *pl G*: **Lepiéy kuflá świádomy/ álbo kart piřánych** 2/31.
- KARTAGO** (1) *n-loc f* — *sg N*: **Gdzié Kárthago/ y Korint?** 77/14.
- (**KASAC**) *cf* **KAZAC** *imp 2 sg*.
- KAZAC** (14) *vb pf i impf* — *pf (7)*: *fut 2 sg*: **Lepiéy kuflá świádomy/ álbo kart piřánych/ Każefzli dáć y kostek práwem zákazánych** 2/32. *3 sg*: **Komu każe silny Mars/ y szczęście pánować** 85/2. *imp 2 sg*: **Kaž ty nam záśięć przy ćieplym kominie** 33/19, **Kaž byftré konie zákładác** 34/21, **Kaž ftól gotowác w iáworowym ćieniu** 43/15, **Kaž wino nośić** 43/16; *impers praet*: **Zywotá ... tym fpořobem żywác kazano** (r): **Aby ...** 76/6. *impf (6)*: *inf*: **Co ma ten żywot ná coby beřpiecznie Czlowiek mógl kázác?** 48/24, **Ná to káždy nie myřláć mógl kázác beřpiecznie** 74/24. *praes 2 sg*: **Kažefz mi pić przedźięki twe przemierzlé piwo** 20/12, **Od ftolu żenie każefz** 20/16. *3 sg*: **Vbóftwo ... każe czlowiekwowi Czynić/ y ćierpieć wřzyftko** 2/17. *imp 2 sg*: **Ieřliś plochy/ hárdzie nie kafz** (r) 45/12. *pf a. impf (1)*: *fut a. praes 2 sg*: **Kažefzli/ wierzyć będziemy** 58/7.
- KAZIC** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: **Albo nas grády porážá/ Albo zbytnié ćieplá kážá** (r) 57/2.
- KAZIMIERSKI** (1) *ai* — *pl N subst*: **Tám gđzie ku niebu pátrzá Káziemiér'kié** [*KochPam1*: **Káziemiér'kie**] *řkály* 84/24.
- KAZIMIERZ** (1) *n-pers m* — *du G*: **Widzę Iágeřlá/ y dwu Káziemiérzu** (r) 13/5.
- KAŻDY** (16) *pron* — *sg m N*: **káždy** 1/15, 26/19, 27/6, 35/16, 74/24, 86/15. *D*: **káždému** 65/25, 74/28. *A*: **káždého** 4/18 (r), 72/14. *N a. V*: **Káždy swoiéy włóz w vcho ledá co** 23/24; **przypiy káždy fwemu** 23/7. *f N*: **kážda** 50/22. *G*: **Káždéy gođziny** 35/11; **z káždéy ftrony** 1/19. *A*: **káždá** [*KochPot*: **wřzelką**] 33/9.
- KADZIEL** (2) *sb f* — *sg G*: **řiedzić v káđziéle** (r) 8/18. *A*: **przáć káđziéř** 23/3.
- KASAC** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: **Okazałéř/ że nie kářa** (r)/ **Choćia to porořem wřtrzářa** 45/23.
- KĘDY** (1) *av* — *kędy* 48/8.
- KEDY** (1) *cn* — *kędy* 85/32 [*KochPam1*: **kiedy**].
- KĘDYKOLWIEK** (1) *av* — **Kędy fye kolwiek będziéř obracála** 7/4.
- KĘDZIERZ** (1) *sb m* — *pl A*: **Morze ... kędziérze nářtrzępi** 49/2.

- KĘS (2) *sb m — sg A*: Podayże iéy kęs nádzieie 61/28, záląpił kęs wody 76/16.
- KIEDY (9) *av — kiedy* 14/3, 20/6, 23/20, 28/19, 37/25, 44/2, 6, 62/2, 64/10 (*r*).
- KIEDY (39) *cn — Kiedy* 3/19, 10/13, 15/11, 18/8, 43/9, 53/11, 57/28, 63/10, 71/2, 76/8, 85/12, 87/13; *kiedy* 10/28, 13/23, 14/18, 15/23, 19/9, 23/6, 29/3, 31/15, 32/21, 35/17, 44/11, 45/7, 48/11, 64/1, 69/3, 73/14, 82/15, 83/9, 85/21, 28, [*KochPam1 A3/19 (81/25)*], *kiedy ... tám* 39/11, *kiedy ... W ten czas* 41/24, *kiedy ... Wnet* 41/28, *kiedy ... Tám dopiéro* 63/5, *W ón czas/ kiedy* 84/16; *kiedyby* 28/21, 78/11.
- KIEDYKOLWIEK (1) *av — kiedykolwiek* 44/20.
- KIEDYŻKOLWIEK (2) *av — kiedyżkolwiek* 46/28, 78/24.
- KILKO (1) *pron — N*: dźiatek *kilko (r)* 32/8.
- KLASZTORNY (1) *ai — pl G*: Z ćieniów *klasztornych* 13/2.
- KŁĄTWA (1) *sb f — sg G*: *nie obrótnéy szyie Króm kłatwy/ kto będzie żyw/ fnądnie sye dopije* 21/32.
- KLENOT (1) *sb m — sg N*: *cnotá klénot drogi* 35/26.
- KLOTO (1) *n-pers f — sg N*: *niemoc/ z którém mu ... Wftác nie obiecowałá/ Kłoto zazdrościwa* 86/30.
- KLUCZ (1) *sb m — pl A*: *vbogi gošpodarz kryie pod sye klucze (r)* 28/25.
- KŁANIAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: *Twéy sye fortunie/ nie tobie klániaią (r)* 35/15.
- KŁAŚĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: *áni Nádzieie kładzie w gládkim miłofniku páni* 1/21.
- KŁAŚĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: *Kłáda sye láfy* 31/11.
- KŁOPOT (4) *sb m — sg G*: *Swiádómé ... mégo kłopotá (r)* 26/27, *bez kłopotá (r)* 78/17.
L: *Ze mié nie będzie chciał mieć w tym kłopocie (r)* 20/2. *pl D*: *Oná mężowym kłopotóm zabiéga* 42/22.
- KŁOS (1) *sb m — sg N*: *Sam sye práwie polożył/ iáko kłos doftaly* 78/8.
- KŁOSIANY (2) *ai — sg m A*: *więniec kłóšiąny (r)* 63/2. *L*: *w kłóšiąnym wieńcu Láto chodži* 72/8.
- KNIEJA (1) *sb f — pl A*: *By kiedy miály náviedzić fwé knieie (r)* 37/25.
- KOCHAĆ SIE (2) *vb impf — praes 2 sg*: *W czym sye kochasz/ to cié dáleko mija* 26/2. *praet 2 sg m*: *Kochałé sye w náukách* 80/23.
- KOLASA (1) *sb f — sg L*: *V których [Tatarów] káždy swóy dóm wozi ná kolešie (r)* 1/15.
- KOLEJ (4) *sb f — sg N*: *A ty sye czuy/ czyiá koléy (r)* 58/23, *Czuié sye že moiá koléy (r)* 58/28. *I*: *Gdy koleiá ftátek/ y žárt chodži* 23/17, *Więc koleiá záczynály* 56/3.
- KOLUMNA (1) *sb f — pl L*: *Iefli prágnie oyczyzny oycem być názwany/ Y tymże ná wyfokich kolumnách pišány* 2/4.
- KOLWIEK *w pozycji nieaglutynowanej (7)*: *Kędy ... kolwiek* 7/4, *Co ... kolwiek* 8/27, *GDzie ... kolwiek* 9/18, *iáko ... kolwiek* 41/11, *kto ... kolwiek* 42/8, *co ... kolwiek* 43/20, *Kto ... kolwiek* 66/32.
- KOŁEK (1) *sb m — sg L*: *Przywileie powiešmy ná kołku (r)* 23/12.
- KOŁO (12) *sb n — sg N*: *Y kámién ftál/ y koło* 76/15. *A*: *iáko pfczoły/ w koło swego páná* 15/3, *trupy w koło [KochPot: wżędzie] ... ležály* 32/29, *Wšzytká tu wieš siedzi wkoło (r)* 58/3, *Któré [kwiatki] ná łubce obfzytý/ Vřádę w nadobné koło (r)* 64/24, *Komin w koło obšiędziemy* 70/12, *ptacy w koło (r)* Ozywáią sye wefolo 70/23. *I*: *Zeglarze ... šwiát ... kołem obiecháli* 2/16. *L*: *PRóžno cié pátrzam w tym kole (r)* 63/14. *V*: *Zámná/ zámná piékné koło (r)* 58/21, 26 (*r*). *pl A*: *Miéy ná pošlednié kolá pilné oko* 35/7.
- KOMIN (3) *sb m — sg G*: *Niechay drew do kominá (r)* Ná stól przynofzą winá 16/2. *A*: *Komin w koło obšiędziemy* 70/12. *L*: *Każ ty nam zásiéć przy ciepłym kominie (r)* 33/19.

- KOMPAS (1) *sb m — sg N*: Cnotá mój kómpás 49/5.
- KONAC (2) *vb impf — imp 3 sg*: Ofáték/ iako zácznie/ Ták fortuná niech kona 10/16.
con praet 2 sg m: ábyś byl ... konał małżeńśtvo záczeté 84/22.
- KONEW (1) *sb f — sg I*: Wziął konwią/ áż mu ná łbie zołtály obręczy 21/18.
- KONIEC (13) *sb m — sg N*: Koniec v Bogá w mocy 86/13; Iefczec nie tu kóniec świátá 57/12. *G*: Y ten okrag niebiefki czeka swégo kónca (r) 77/18; pánná czci beż (!) kónca (r) 50/15. *A*: Cokolwiek raz przeminęło/ Niewrócony koniec wzięło 47/23, Ná koniec 83/9, 86/22, ná koniec 86/16; ná kóniec 74/20, 76/18, 77/11, Ná kóniec 78/7, ná kóniec 79/2.
- KONIECZNIE (2) *av — potrzeba kóniecznie (r) 2/26*, nie długo kóniecznie (r) Doniesie czáfę páchołek do gęby 48/24.
- KOŃ (10) *sb m — sg N*: kón mój/ flugá mój ná twym obroku 52/8; gdzie kón prędkonogi Bięgl zawód drogi 12/19. *G*: Kto ma naprzód z kóniá fpádác 45/16, Zkąd ... iáko z kóniá Troiánfkiego ... ludzie wielcy wychodzili 80/8. *A*: ná kón wśieść 2/29, ná kónli wśiedzie 18/15, Obróc swóy kón prędkonogi 45/9. *L*: lubo piefzo ... Lubo ... ná koniu 82/6. *pl A*: winem ... Będzie zámaczał potómek twóy konie (r) 6/28, Każ byftré konie zákládác 34/21.
- KOPA (1) *sb f — pl A*: wy młodzy noście śnopy/ Drudzy vkládáycie w kopy (r) 62/29.
- KOPAC (1) *vb impf — praes 3 pl*: które [zloto] ... Gryfowie/ y mrówki kopáią (r) 1/7.
- KORAB (2) *sb m — sg A*: Zákládáy korab 31/13, Zbudował fobie korab niezmierny 32/14.
- KORALOWY (1) *ai — pl N subst*: Vftá twoje koralowé (!) (r) 68/26.
- KORONA (4) *sb f — sg N*: swégo mężá oná/ Głowy koroná (r) 42/21. *G*: ten/ co dostał trefunkiem koróny (r) 12/18. *D*: nie tylko byl godzien téy flawnéy koronie (r) 74/9. *A*: w polu ná flupie koronę (r) Záwiesmy złotá 41/6.
- KORYNT (1) *n-loc m — sg N*: Gdzie Kárthago/ y Korint? 77/14.
- KOSA (5) *sb f — sg N*: Kofá fye zéydzie iárzynie 62/27; Gdy w ofáték zboża zátne Krzywa kofá 63/4, Twoiá kofá rozczofána/ Iáko brzozá przyodziána 68/18. *I*: ląká ... Kofá nigdy nie śieczona 64/17, 65/8.
- KOSIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: On ląki (!) ón polá kośi (r) 70/9.
- KOSTKA (1) *sb f — pl G*: Lepiéy kufá świádómy ... y koftek práwem zákazáných 2/32.
- KOSZTOWNY (1) *ai — pl G*: kofztowných pálaców 18/19.
- KOŚCIANY (1) *ai — pl A subst*: pokufá ... Która przez wrotá kościáné wychodzi 7/29.
- KOŚCIOŁ (1) *sb m — sg N*: Kościół cię nie ogárnie 71/16.
- KOŚĆ (7) *sb f — pl N*: TV ... LEZA TWE KOSCI VSPIONE 88/13; fchną dziś moje kości (r) 19/8. *G*: ognia ... Który w niéy wfzytkich członków zmácał áż do kości (r) 81/17. *D*: Będą drudzy twym kościam grób zacny budowác 80/3; zmárłym kościóm 79/7. *A*: Niechay ... wilcy ... po puftyniach rozniofá mé kości (r) 8/12, Wrzuc w morze ... prózne duze kości (r) 87/31.
- KOT (4) *sb m — sg N*: Gdzie kot welbie przemiefzkiwa 59/32. *A*: cóś ciągnął kotá (r) 59/13. *I*: przed kotem (r)/ Piérzcháią nawiętzym błotem 59/21. *V*: Kocie wfzytko to do czáfu 60/9.
- KOTARZA (1) *sb f — pl I*: Pod kotárzami (!) ... w polách śiedzą 38/3.
- KOTEW (1) *sb f — sg A*: Zeglarze ... kotew krzywą ... odwiázáli 82/32.
- KOWAC (1) *vb impf — fut 3 pl m pers*: Będą drudzy ... twarz twoię w miedzi lać/ y w mór- mórze kowác (r) 80/4.
- KRA (1) *sb f — pl N*: czemu mię oftré kry nie ftárly 87/12.
- KRADZIEŻ (1) *sb f — sg A*: Nie ná żadną kradzież godzę 24/14.

- KRAINA** (5) *sb f — sg G*: z dalekiéy kráiny (r) 40/24, Królu iedyny Szérokíey Polfkiéy kráiny (r) 45/18. *D*: iáko téy kráinie (r) Wielé śmiercią czlowieká tak godnégo ginie? 73/24. *L*: Com ia tu miálá czynić w téy kráinie? (r) 7/25, Którys napiérwéy zásiadł w téy kráinie (r) 12/10.
- KRAJ** (8) *sb m — sg G*: fkoros doiáchal kráiu oyczyfítégo 80/27, gość ... z dalekiégo kráiu (r) 80/32. *L*: W tym nieznaíomym kráiu 87/30. *pl N*: Nie odstráfzå zbytecznym ogniem zårázoné Kupcå kráie chćiwégo 2/14, Chwalå Bogu/ że té kráie (r)/ Niofå infzé obyczáie 67/1. *A*: byś ... náviedził pod ziemné niewefolé kráie (r) 39/20, żeś ... oglådał náznåczoné kráie (r) 84/1, w opcé kráie 87/13.
- (KRAK) *cf* KROK.
- KRASA** (3) *sb f — sg N*: zupełnému ciåtu krafå spådnie 8/10. *A*: Wzifytkę fwą krafę drzewå vtråciły 41/16. *V*: ftołów złoconych Krafo niebiefkich 53/26.
- KRASOMOWCA** (1) *sb m — pl V*: Precz krafomowce 41/5.
- KRAG** (2) *sb m — sg N*: Toli íest ón kråg odmiennéy fwiåtłóci 11/26. *I*: Pod kręgiem flóncå 50/16.
- KRES** (1) *sb m — sg A*: krés náznåczł póki mamy Plåkåc 39/8.
- KRETA** (1) *n-loc f — sg G*: do flawnéy Kréty 7/21.
- KREW** (8) *sb f — sg N*: krew przyrodzona 73/12. *G*: domowé okrócié náíåzdy krwié chćiwé 2/2, mniémafł/ że cię do krwié ziadłå 20/15, Prze oyczyznę ... krwié fwey nie zálowåc 79/2. *A*: fébrå ... vítåwnie gorzålå/ Sufzåc krew y wilkóci ftofånégo ciålå 87/4. *I*: Iåkobyé fzkody nieprzyiåciél twoie Krwiå fwą nágrodził 38/19, wfzytko cóś zniå poczynål/ Krwiå ná råbku wypifålå 66/3, Krwiå drudzy zyfk obléwåiå 69/28.
- KREWNÝ** (1) *sb m — pl N m pers*: Ani iuz fpadków vpåtruiå krewni (r) 42/28.
- KRÉPAK** (1) *n-loc m — sg L*: ná Krépaku 81/28.
- KROK** (2) *sb m — sg G*: nieuftepuy kroku (r) 38/16. *I*: Poftępuymyż tedy krokiem (r) 57/24.
- KROK** (1) *n-pers m — sg G*: Krokå pátrż/ iåko ... ku miåftu fwému fklånia oko 12/13.
- KROL** (25) *sb m — sg N*: Mocå wielé fwiåtå Wziål ... Król Mácedonfki 6/7, ná morzu pólnocnym (!) ... Król Duńfki plywał 84/32, dał to Król w moc Pånu náfzemu 86/23; Ze mu åni król/ åni hetman fropi 4/25, íest król wzroftem máy 13/3, Olbråcht/ król fercå wielkiégo 13/9. *G*: Ledwiec nam y tak Królå nie podawå 38/11, Zå powodem ... Stephånå Królå Polfkiégo 45/32, Szedłé między lud Królå Fråncufkiégo zbroyny 80/20, Obraneś poftem ... do Królå Szweckiégo 80/28, ftåwil fye ná Królå Gortynfkiégo dworze 81/10, Przyftaw Królå Szweckiégo 86/7, więdziém vmrzéc muřé Królå okrutnégo 87/10. *D*: Car Mofkiewfki plåc męznému Puřcił Królowi Polfkiému 45/2. *A*: Tenże nam ... Przywiódl był Królå z dalekiéy kráiny 40/24. *I*: Kto ma byé Królem 40/15; Ten królem będzié/ kogo Bóg miånuie 40/20. *V*: Królu iedyny Szérokíey Polfkiéy kráiny 45/17, Królu niezmożony 46/4, Królu niezwalczony 46/13; Niewiéfz królu/ niewiéfz 66/13. *pl N*: Królowie zåś máiå nád fobå pånå 17/19. *G*: ná ... wielkich Królów dwory 73/16, Przypåtruiåc fye ... wielkich Królów fpråwie 80/17. *D*: KRóloom ... zwierzchnóć dánå 17/18.
- KROLESTWO** (1) *sb n — sg A*: Z cięniów klåftornych ná króleřtwo wzięty 13/2.
- KROLEWNA** (3) *sb f — sg A*: Myřlåc zacnå Królewnę widziéć w fwéy lóznicy 84/6. *V*: KRólewno lutnie zlotý/ y rymów pócięfnych 39/6; A ty moia Królewno/ gđziéř teraz? 87/23.
- KROLEWSKI** (3) *ai — sg f N*: Królewfka dżiwkå 8/19, 81/11. *G*: KROLEWSKIEY LOZNICE 88/12.
- KROLOWAĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Ná ziemi/ y ná niebie wiecznie króluie (r) 17/21.

- KROM (7) *praep cum G* — Króm 21/32; króm 5/2, 7/28, 44/16, 75/1, 78/6, 83/14.
- KROTKI (3) *ai — sg m N*: Krótki wiek 16/9. *L*: W tak krótkim wieku 15/18. *pl A subst*:
za krótkie lata 6/6.
- KRWAWY (2) *ai — sg m N*: Krwawy Niepr 15/15. *A*: przez bóy krwawy (*r*) 67/23.
- KRYĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: vbogi gośpodarz kryje pod fye klucze 28/25, miłość w Dyámencie ryie: Swé flawné obietnice y pod ferce kryje (*r*) 84/18.
- KRZAK (1) *sb m — sg I*: by namniéy rufzyły Iáfczórki krzakiem 13/28.
- KRZYK (1) *sb m — sg N*: Krzyk w okręcie 85/15.
- KRZYKNAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: gdy pies krzyknie (*r*) 63/27.
- KRZYW *cf* KRZYWY.
- KRZYWDA (4) *sb f — sg N*: w ferce go ... boli Dawna krzywdá 65/20. *G*: człowiek ... téy krzywdy nie ma mieć ná pieczy 44/10, Niech téy krzywdy nie odnożę: By ... 61/6.
A: to zá krzywdę biorá twoie lata 22/25.
- KRZYWO (2) *av — krzywo przysiágl 3/1, pátrzyfz ná mię krzywo* (*r*) 20/13.
- KRZYWOPRZYSIĘŻNY (1) *ai — sg m D*: Przeciwko oycu krzywoprzysiężnému (*r*) 50/14.
- KRZYWY, KRZYW (6 · 5 = 11) *ai — sg m N*: Wiecznie będzie krzyw méy dufzy 61/12, Vmył twóy krzyw 66/8; kto będzie krzywy (*r*) ... nie zoftánie żywy 1/24. *D*: trudnóz tám krzywému wynić 46/29. *I*: krzywem okrętem 83/28. *f N*: Krzywa kofá 63/4. *G*: Krzywé (!) nogi 21/31. *A*: kotew krzywá (*r*) 82/32. *n N*: Co sobie gárdlá ostrzá ná niewinné piwo ...: niewiém co im krzywo (*r*) 21/8, gdy mu mieyfce krzywo (*r*) 29/30, Buyné drzewo wiátróm krzywo (*r*) 34/10.
- KRZYŻ (1) *sb m — sg I*: Krzyżem pádác 11/11.
- KSIĘGI (1) *sb pl t — A*: wftykim! fwoie księgi (*r*) Dáię *kt*5.
- K TEMU *cf* K, TEN.
- KTO (87) *pron — N*: KTo 11/18; Kto 5/25, 6/2, 10/10, 11/2, 12/9, 23/27, 38/12, 40/15, 42/14 [*KochMal*: Ten], 45/16, 57/8, 59/6, 67/19, 69/16, tému/ Kto 5/7, To ... Kto 5/24, Kto drugi 14/12, Kto bądź/ ten bądź 17/28, 86/12, Kto .../ Tego 18/5, to ... Kto 78/24, Kto wié 83/4; KTo 5/19; kto *kt*6, 1/24, 4/2, 15, 5/13, 10/19, 24, 11/18, 17/14, 20/22, 21/22, 32, 23/20, 25/21, 27/10, 42/10, 14 [*KochMal*: ow], 43/22, 44/6, 47/2, 51/2, 6, 12, 24, 52/12, 59/19, 61/11, 67/29, 69/16, 26, 73/6, 24, 75/20, 78/26, 83/22, 87/31, ládá kto 15/24, kto iny 16/21, 40/25, temu/ kto 17/9, kto wié 31/14, 38/14, kto infzy 34/8. *D*: KOMu 60/14; Komu 18/1, 37/16, 38/24, 45/14, 51/14, 59/8, 85/2; komu 18/19 (*r*), 22/29, 25/14, 44/17. *A*: kogo 3/26, 17/28, 26/6, 61/25, 83/3, 86/3 (*r*), Ten ... kogo 40/20. *N a. V*: VZálu y fye kto dobry 28/14.
- KTOKOLWIEK (4) *pron — N*: Kto fye kolwiek w drogę śpiefzy 66/32; ktokolwiek 2/1; kto mu kolwiek vfa 42/8. *I*: Z kimkolwiek 17/6.
- KTORY (93) *pron — sg m N*: Który 12/10, 17/20, 44/24, 60/17, 69/15, 81/17, 82/4, 24, ten ... Który 15/10, zá tego ... Który 16/28; który 10/20, 44/9, 49/5, 51/20, 53/18, 74/13, 75/3, 84/2. *G*: Którégo 7/24, 12/27, 88/6; którégo 13/10 (*r*), 79/20, tego ... v którégo 84/10. *D*: Którému 44/28, 46/28; którému 15/7, 43/1. *A*: Którégo 77/20; Który 73/9. *L*: którym 32/15, 40/25, 67/16. *f N*: Którá 7/29, 9/1, 28/28, 49/18, 50/17, 73/20, 74/26, 81/12, tá ... Którá 58/6; którá 39/22, 57/21, 61/7, 85/6; która (!) 81/19. *G*: Któréy 39/17, 83/18; któréy 4/1, 39/17, 49/10, 86/29, 87/24. *A*: Którá 33/14, 38/20, 50/8, 78/6; którą 20/4, 75/26. *I*: Którá 5/3; którą 19/8. *L*: Po któréy 9/6. *n N*: któré 11/23, 77/26, 87/22. *G*: którégo 46/24. *A*: któré 1/6, 83/29. *pl N m pers*: Którzy 19/2, 36/17, 38/2, 55/8, 80/10; którzy 46/18. *m pers a. m an*: Turczyn pfy zápuścił fwoiej/ Którzy ... 37/23. *subst*: Któré 33/11, 50/21; któré 4/23, 13/13, 79/7. *G*:

- Których 52/20, 22; których 1/15, 12/30, 84/20; [ktorich *KochZuzPieś* 3 (73/15)]. *D*: którym 46/20, 71/15 [*KochZuzPieś*: ktorich]. *A subst*: Któré 64/23. *I m*: Którémi 1/11; którymi [*KochPam1*: ktorem] 80/5. *L*: których 9/10, 53/9.
- KTORYŻ** (1) *pron* — *sg f N*: któraż 61/26.
- KTOŻ** (1) *pron* — *N*: Któż wie 52/17.
- KU** *cf* K.
- (**KUĆ**) *cf* KOWAĆ.
- KUFEL** (3) *sb m* — *sg G*: Lepięy kuflá świádómy/ álbo kart pińánych 2/31, kuflá nie przyimuię 20/21. *pl N*: Kuffe lecá iáko grad 21/17.
- KULA** (1) *sb f* — *pl N*: Nie pomogły kule częřtę 46/1.
- KUPA** (1) *sb f* — *sg A*: kámién rořprofzóny Zwabił ná kupę 49/12.
- KUPIĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Nowá przypowieřć Polak fobie kupi (r) 39/3.
- KUPIEC** (1) *sb m* — *sg G*: Nie odřrążá zbytecznym ogniem zaráżóné Kupcá kráie chćiwęgo 2/14.
- KUPIECTWO** (1) *sb n* — *sg G*: Kto z gořpodárřtwá/ á kto zás z wyřlugi Zbierze pieniądze: y z kupiectwá drugi 42/15.
- KUPOWAĆ** (1) *vb impf* — *inf*: Nieřmiertelnęmi láty kupowác ie chćiály 81/15.
- KUR** (1) *sb m* — *pl N*: áż kury odpieią 30/6.
- KURZAWA** (1) *sb f* — *sg L*: Świátá nie znác w kurzáwie (r) 40/2.
- KWAPIC SIE** (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Kwáp [*kwustosz*: Kwáp] fye póki iáfnę zorze Nie zápádną w byřtrę morze 35/1.
- KWAPIONY** (1) *part praet pass pf* — *sg f N*: kwápiona (r) Y nieřpodzięwána řmierć 79/20.
- KWIAT** (1) *sb m* — *sg N*: iáko więć kwiát leże 88/5.
- KWIATECZEK** (1) *sb m* — *pl A*: KOMum ia kwiateczki rwálá 60/14.
- KWIATEK** (6) *sb m* — *pl N*: Twarz iáko kwiatki mięřzánę/ Leliówę/ y różánę 68/20, kwiatki rozliczných farb ná Wiofnę wřchodzą 81/14. *A*: Kwiatki bárwy rozmáitéy 64/22; Będę ... kwiatki rwálá 64/21, Tobie kwóli rozlicznę kwiatki Wiofná rodzi 72/7. *I*: Czy nád poľnęmi (!) kwiatkami (!) fye báwić? 7/32.
- KWITNAĆ** (4) *vb impf* — *praes 3 sg*: kędy róża pozno kwitnie (r) 48/8, Nie závády ... Róża kwitnie/ y leliia 54/3, Wam kwitnie łáká zielona 65/7. 3 *pl*: Łáki kwitną rozmáicie 34/25.
- LABIRYNTOWY** (1) *ai* — *pl G*: Z Lábirintowych błędów 82/2.
- LACH** (1) *n-ethn m* — *sg V*: Cny Láchu 38/14.
- LAC** (5) *vb impf* — *praes 3 sg*: póki beczká leie (r) 43/16. *praet 3 sg m*: lał děřć 31/17. *fut 3 pl m pers*: Będą drudzy ... twarz twoię w miedzi lać 80/4. *impers praet*: Wino/ co w cię lano (r) 4/11. *part praes act*: Tkáiąc/ leiąc w fyę wřzytko/ póki zřřtawá řzyie 51/7.
- LADA** *cf* LEDA.
- LAMENT** (2) *sb m* — *sg N*: Niech przy próznym pogrzebie żadné nářzékánię/ Zaden láment nie będziej/ áni wřkarzánię 55/10. *I*: któřęgo ... řmierć ... lámentem/ y pláczem wřzytko nápełnił 80/2.
- LAS** (21) *sb m* — *sg G*: láfu řrednia miárá 37/1, Strzeż wilká wyřczękác z láfu (r) 60/10, dąb ... dobrą częřć láfu řtarł 81/30. *I*: pod gęřnym lářem (r) 63/23. *L*: w leřie (r) 22/28, 70/19 (r) Sobótkę ... Zápalono w czarnym leřie (r), Przy ... leřie 64/15. *pl N*: Niech ... Láfy zá mną nie biegią 33/25; goię były láfy (r) 3/7, Do Amřhionowęy lutnie řpieřzyły fye láfy chutnie 24/27, Kládą fye láfy 31/11, Zielenia

fyę pięknie ląfy (r) 34/24, Ięgo śmierci ... Pląkąty cięmnę ląfy 88/8. G: w pośrzód tych tu ląfów (r) 15/2. A: Oto ia znowu przyodzieię ląfy (r) 33/3, Pątrząy teraz ną ląfy (r) 41/14, Ty ... wmięfz ląfy wodzić 49/22, pąstęrze ... Budzą ląfy swoim grąnięm 62/21. I: Między ... puftęmi ląfy (r) 19/11. V: Zayżrzę wam gęftę ląfy 9/7. Cf CZARNY LAS.

LATAĆ (1) vb impf — praes 3 sg: Iąko ptak/ kiedy towarzysfzą zbędzie/ ... Sam ieden lata po fwę wfzyftkię cząfy 19/12.

LATO (22) sb n — sg N: Tobie kwóli w klófiány m więncu Ląto chodźi 72/8; Iuż wiofną/ iuż ląto minię 54/12. G: gofpodárkięgy głowy Od gorączęgo ląta (r) Bróni lift 40/7. A: dziefiątę ląto niebo toczy/ Iąko ... 18/26, Tąk ląto/ iąko śrężęgę/ Przy tobie ia wytrwąć mogę 64/7. pl N: ząwždy gorfzē ląta przypadaią 16/16, to zą krzywde biorą twoię ląta (r) 22/25, Nieżyznē w cnotę to tam były ląta (r) 32/9, Wróćąc fyę y dobrę ląta (r) 57/11. G: dobrych lat doczekać 14/24, lat ták fnądnie Mámkác nie wkrądnię 22/14. A: zą krótkię ląta (r) 6/6, które [słóńce] wrotnę ... Prowadźi ląta (r) 11/25, ną twę ląta (r) 23/1, po tē ląta 33/5, choć drugi zaydzie w ląta (r) 58/19, ną swoię ląta (r) Dofyć młodę 80/15. I: Byś dobrze y Sibyllę ląty przerównalą 5/17, Nam ząwždy z ląty cokolwiek odchodźi 17/12, przed ląty (r) 53/17, 81/7, Nieśmiertelnęmi ląty kupowć ie chćiály 81/5.

LEC (1) vb pf — fut 3 sg: iąko więc kwiat lęże (r) 88/5.

LECH (1) n-pers m — sg V: Lechu Słowianinie 12/9.

LECIEĆ (6) vb impf i pf — impf (5): praes 3 sg: iąkim pędem wicher leci (r) 7/10, [orlica] do miłych dzieci Z oblowem leci (r) 32/4, Nie ząwždy grad z góry leci (r) 47/14, Czas wćieka ... A przy niem leci pogoda 54/7. 3 pl: Kufle lećą iąko grad 21/17. pf (1): praet 3 pl m an: Zorawie ... precz lecieli (r) 15/29.

LECZ (20) cn — Lecz 6/17, 7/5, 9/28, 14/1, 17/16, 27/26, 35/18, 39/2, 11, 42/1, 12, 53/3, 73/22, 77/9, 84/7, nie tylko ... Lecz 1/9, nie ... Lecz 40/17; [Lecz KochPot A4v/3 (33/17)]; lecz 1/24, 6/7, 87/15.

LEDA, LADA (2+1 = 3) pt — ledą co 23/24, nie ledą 54/15; lądą kto 15/24.

LEDWE, LEDWIE (4-2 = 6) av — Ledwē 17/14, Ledwē ... żywy 59/24, Ledwē [Koch-Pam1: Ledwy] ną póly żywą 83/10; ledwē [KochPot: ledwie] 32/2; Ledwieć ... nie 38/11; aż mię ledwie ftaię 30/8.

LEDWE (1) pt — ledwē [KochPot: ledwie] ieden 32/10.

LEKKI (1) ai — pl D: ták lekkim ludziom 38/10.

LEKKOŚĆ (2) sb f — sg G: ną iąwifz plączę fwęgy lekkości? (r) 7/27. A: Zą cześć więcęgy niż lekkość/ poczytal to fobie 74/17.

LELIJA (1) sb f — sg N: Nie ząwždy ... Róza kwitnię/ y leliia (r) 54/3.

LELIJOWY (1) ai — pl N subst: Twarz iąko kwiatki mięfzánę/ Leliowę/ y różánę 68/21.

LESZCZEK (1) n-pers m — pl N: Są dwą Lefczkowie 13/3.

LEŚNY (4) ai — sg m A: żwięrz leśny bijęfz 63/16. pl N m pers: Faunowie fkcązą leśni (r) 34/32, 70/28 (r). A subst: w leśné cięnie 65/29.

LETNI (1) ai — sg m N: Ze fyę/ iąko wiątr letni/ odmieniaią 16/25.

LEW (1) sb m — pl G: Niechay dziś nągo w pośrzodku lwów ftoię 8/8.

LEŻEĆ (7) vb impf — praes 3 sg: Teraz ną fczęfnęgy ręce v drugięgo leży (r) 29/25, ziemią fpuftofzona Podolfka leży 37/20, iuż dekręt gotowy Przed Bogiem leży 40/16. 3 pl: TV ... LEZA TWE KOSCI VSPIONE 88/13. praet 3 sg m: Śnięg ną ziemi wysfzęgy lokćiá leżal (r) 3/8. n: nieprzyacięfkię woyfko tufz leżalo (r) 83/31. 3 pl subst: trupy w koło ... leżaly (r) 32/29.

LI (14) cn — li 2/32, 10/16, 17, 11/6, 18/15, 15, 21/11, 47/3, 3, 58/1, 7, 24, 86/10, 87/1.

- LI (3) *pt* — li 7/31, 11/22, 26, [*KochPam!* B/11 (85/1)].
- LICE (2) *sb n* — *sg N*: Twoje nadobné lice ieft podobné zarzy 8/29. *A*: żoná lubi tákié lice (*r*) 21/30.
- LICHO (1) *sb n* — *sg I*: co mię zá Wiédzímá ... lichem zdrádných flów vczárowałá 17/4.
- LICHWA (1) *sb f* — *sg G*: Człowiek w twéy pieczy vczciwie/ Bez wšelákiéy lichwy żywie 69/19.
- LICHY (2) *ai* — *pl G*: Dziaitek lichych 52/16. *sup sg f D*: naliżféy ofobie 74/18.
- LICZBA (3) *sb f* — *sg G*: Zwycięstwo liczby niechce 51/21. *A*: gdy mię poczytano W liczbę fortunnych 16/27. *L*: Wtęyze ieft liczbie ón zakonnik 13/1.
- LICZYĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Oná sámá bydło liczy (*r*) 71/1.
- LIK (1) *n-pers m* — *sg A*: Lyká z czarnym włofem y z czarnémá Spiéwał oczémá 53/23. (LILIA) *cf* LELIJA.
- (LILIOWY) *cf* LELIJOWY.
- LINA (1) *sb f* — *sg A*: kotew krzywá/ Zeglarze y pobrzézną linę odwiązáli 83/1.
- LIPA (1) *sb f* — *sg N*: Lipá ... Wygláda (!) cię co raz z boru 34/19.
- LIPOWY (1) *ai* — *sg m A*: w cién lipowy (*r*) 40/5.
- LIST (1) *sb m* — *sg N*: gośpodárfskiéy głowy Od gorácego láta Bróni list 40/8.
- LISTEK (1) *sb m* — *pl N*: by fye namniéy ... wzieżyły Powiédné listki 13/27.
- LIŚCIE (1) *sb n* — *sg A*: drzewá liścié ná fye wzięły 3/10.
- LITOŚCIWY (1) *ai* — *comp sg f N*: Ia litościwíza 50/23.
- LITOŚĆ, LUTOŚĆ (1+1 = 2) *sb f* — *sg G*: króm wšelkiéy litości (*r*) 75/1. *A*: Zem lutość miałá nád mężem vbogim 50/26.
- LITOWAĆ (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: Mych niewczáfów lituią nocy nieprzespáné: Lituią pelné gwiazdy 29/17—18.
- LIZAĆ (1) *vb impf* — *inf*: iáko niedźwiédź/ lápę lizác mufzę 14/25.
- LOCH (1) *sb m* — *sg L*: Ani w mém lochu winá Seremfskié stawáiá 37/6.
- LOD (6) *sb m* — *sg A*: Lamály lód/ polnocné ogrómné zatopy 87/14. *I*: które [morze] ... mrozy lodem vgruntuiá 83/29. *L*: siedziém iák ná ledzie (*r*) 15/23. *pl N*: Lody zefzły (!) 3/12. *A*: Nie opárł fye áz o lody (*r*)/ Niepláwnéy północnéy wody 45/3. *I*: brody ... Zimá przykrylá ciérpliwémi lody (*r*) 83/24.
- LOS (2) *sb m* — *sg N*: ná kogo lós naprzód pádnie 17/28, Czyykolwiek naprzód lós wywidzie 43/24.
- LUB, LUBO (4+3 = 7) *cn* — lub ... lub 40/18, lub téz 53/19; lubo ... lub 52/28; lubo ... Lubo 82/5—6.
- LUBIĆ (3) *vb impf* — *praes 3 sg*: Krótki wiek dlugiéy nádzieie nie lubi (*r*) 16/9, żoná lubi tákié lice 21/30. *con 3 pl subst*: Záspiéway/ coby trudnéy Bogumily Vfzy lubily (*r*) 49/17.
- LUBLIN (1) *n-loc m* — *sg G*: Wiáchałé ná Stároftwo swoie do Lubliná (*r*) 84/12. LUBO *cf* LUB.
- LUBY (2) *ai* — *sg n N*: Lubéřz moie wefelé 9/11. *pl N subst*: lubéřz mé biésiády 9/11.
- LUD (3) *sb m* — *sg A*: Pod miecz okrutny lud wydal zwierzony 15/12, Równym poczem wielki lud Wołofki poráził 74/7, Szedleś miédy lud Królá Fráncufkiégo zbroyny 80/20.
- LUДNY (1) *ai* — *pl I n*: ludnemi (*r do ziemi*) Miáfty 54/18.
- LUДZIE (25) *sb pl* — *N*: trupy w kolo ... lezáły/ Ludzie/ y bydło 32/30; W nádzieię ludzie orzá 9/14, Święty pokoiu/ ... ludzie ... zgnuśnieiá przy tobie 15/20, ludzie fnádníem zákrýc vmieiá 26/7, ludzie ná zęby iá wzięli 29/3, Świętá przed tym ludzie czčili 56/22, Boć záś ludzie dádzá wiárę 62/10, niechay cię Bóg/ y ludzie miluiá 79/8, z domu Tęczynfskiégo/ Zkád ... ludzie wielcy wychodźli 80/9. *G*: Chrónię fye ludzi 19/15, Nie

- znafz ludzi co ... 59/21, Ale ty rad z ludzi szydziłz 61/20, Był wziętym v wżech ludzi 78/3. *D*: Iefli tak lekkim ludziom nie zdolamy 38/10, by ... nie ludziom kwoli 67/6; ludzióm wieloładnym Wiela y niedostawa 37/14, Tego ludzióm [KochStug: ludziam] wwlóczy 44/8, Tymes ludzióm wszystkim miła 69/9. *A*: [Fortuna] ludzi poblaźniła 35/19, którym ludzi paść poruczono 46/20, którego ... śmierć/ ludzi zafmučila 80/1; Ludzie [KochPam1: Ludzi] mamy nád fobą 86/3. *I*: Z ludźmi popołu y miáftá/ y grody ... zátopyły wody 31/21, Niech szczépi między ludźmi dobré obyćzaié 51/15, Póki między ludźmi żyła 65/23.
- LUDZKI** (16) *ai* — *sg m A*: ludzki ... rodzaj 46/25. *f N*: Ludzka pochwałá 2/22. *A*: ludzká spráwiedliwóść 46/19. *L*: Ná ludzkiéy chęci 52/31. *n G*: dla ludzkiégo ... Vlżenia 86/31. *D*: przeciw ludzkiému mniemaniu 53/7. *pl N subst*: ludzkié rády 41/4, Iákié ludzkié głupié spráwy 67/22. *G*: ludzkich doleglóści 29/19, z ludzkich obyćzaiów 73/17, z ludzkich vft 88/18. *A subst*: ludzkié fercá 40/21, ná ludzkié nagrody 44/14, ludzkié rofkofzy 81/20. *L*: w wżach ludzkich 75/27. *N a. V subst*: O PROZNE TROSKI LVDZKIE 88/14. *Cf* NIELUDZKI.
- LUDZKOŚĆ** (3) *sb f* — *sg A*: Ludzkość ... okázác 74/18; ktoby cié był prze twą ludzkość nie miłował? 83/22. *I*: mafz y dziélnóściá/ Mafz iuz nádén y ludzkościá (*r*) 46/12.
- LUTNIA** (14) *sb f* — *sg N*: Lutnia wódz tanców/ y pieśni wczonych/ Lutnia ochlodá myśli vtrapiionych 48/14—15. *G*: wefela/ y lutnie zániecháć 8/23, Do Amphionowéy lutnie (*r*) Spiefzyły fye láfy chutnie 24/26, KRólewno lutnie zlotéy 39/6; Prędká dobrá myśl/ á tym iefcze chutniéy Gdy nie bez lutniéy (*r*) 48/13. *A*: Niechay ... w zloté gęśli/ álbo w lutniá gráiá 10/9, wziáwfyz lutniá Orphoeowé 39/18. *I*: Nie zázwyd Apollo strzéliá/ Ale luk z lutniá podziéla 47/11. *L*: grác ná lutni 3/23. *V*: Lutni moiá/ ty zemná 40/9, Powiédz Słowienki rym/ o wielostrona Lutni zlocona 53/16; Pómni fye lutni 33/17, VCiefzna lutni 49/10.
- LUTNISTA** (1) *sb m* — *sg A*: Przfzedlem iuz Amphioná/ Y lutnifté Arioná 33/29.
- LUTOŚĆ** *cf* LITOŚĆ.
- LWICA** (2) *sb f* — *sg N*: ia nie iáko ... mściwa Myślé cié drápác lwicá popędliwa 14/2. *pl N*: iák lwice z głodu nieznośnégo Wpadwfyz ná ftádo/ káżdá morzy fwégo 50/21. (*LYK*) *cf* *LIK*.
- ŁACNO** (6) *av* — Łacno ciézfyc chorégo gdyfmy zdrowi lámi 39/10, Łacno przyzwolę ná zgodę 61/10; łacno gdy chce niefczęścié vgodzi 19/26, łacno zliczyfz pod oczymá kárby 22/16, o wfzyftko łacno było 25/29. *comp*: podpiewfyz łacniéy iuz bláznowác 23/9.
- ŁAJAC** (3) *vb impf* — *praes 3 sg*: Kiedy drzewo to ciéplu/ to zimnu láie (*r*) 18/8, Polny świércz ... fłóńcu láie (*r*) 62/17. *part praes act*: Sámá fye w iáfkólkę wdálá/ Oknem láiac poleciałá 66/28.
- ŁAKOMIE** (1) *av* — cóś ty zebrał ... lákómie (*r*) 6/23.
- ŁAKOMY** (3) *ai* — *sg m D*: by nawięćy/ lákómému málo 6/20. *N a. V*: ách lákomy (*r*)/ Swé ciáło iéfz niewiádomy 66/15. *f D*: Aby lákoméy wodzie Tureckié towáry Bogáctwá nie przydály/ Wpadwfyz gđzie między fkály 11/12.
- ŁAMAC** (1) *vb impf* — *praet 3 pl subst*: Lamály lód/ pólnocné ... zatopy 87/14.
- ŁANI** (1) *sb f* — *pl A*: Turczyn pfy zápuścił swoie/ Którzy zágnáli piękne łanie twoie 37/23.
- ŁAŃCUCH** (1) *sb m* — *pl A*: SRogié láńcuchy ná fwym fercu czuié 53/2.
- ŁAPA** (1) *sb f* — *sg A*: iáko niedźwiédź/ lápę lizác mufzę 14/25.
- ŁAPAC** (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Ztąd iéy lápay/ bo w tył goło 54/9.

- ŁAPANY** (1) *part praet pass impf — sg m N*: iakoby żróbek niełápány (r)/ Ani páłterzka ręką vgláfkány 49/18.
- ŁASKA** (10) *sb f — sg N*: Twoiá łáfká ... nigdy nie vftáne 72/16. *G*: z łáfkí páńfkíey 32/13, od Bogá z łáfkí 36/23, Z twéy łáfkí 72/11. *A*: Łáfkęš nieprzyacielowi Vczynił 46/10; Abych iuż tę ... łáfkę znał po tobie 5/15, iefli twą łáfkę miéwam 33/27, Iego łáfkę wšpominaymy 44/23. *I*: Pan twégo przedšięwzięcia z łáfką nie przyjmował 84/29. *L*: ná łáfcé Bogiń 80/6.
- ŁASKAWIE** (2) *av — iako zácznie*/ Ták fortuná niech kona: raczyli łáfkáwie (r)/ Raczyli též ináčéy 10/16, Ze go żadna fortuná nigdy nie pożyłá/ Bąđž łáfkáwie/ bąđž mu syc ináčéy stáwiłá 74/16.
- ŁASKAWY** (5) *ai — sg m I*: być iedno był oycem/ choć nie ták łáfkáwym (r)/ 73/10, z ták łáfkáwym oycem 73/20. *V*: Oycze mój łáfkáwy (r) 7/23, łáfkáwy mój pánie łášiedzie 20/10. *f A*: twarz łáfkáwą 82/7.
- ŁATWIE** (1) *av — Latwie ón ludzkie fercá spráktykuie* 40/21.
- ŁATWY** (1) *ai — comp sg f N*: Latwieyſza to 28/21.
- ŁAWA** (2) *sb f — sg G*: powłtawfzy z łáwy (r) 66/21. *pl A*: w poboczne łáwy (r) Bije ſzturm 85/23.
- ŁAKA** (5) *sb f — sg N*: Przy tym lešie ... łáká nieprzepášiona 64/16, Wam kwitnie łáká zielona 65/7. *pl N*: Łáki kwitną 34/25; Polné łáki ... zákwiłnęły 3/11. *A*: On łáki (!) ón polá koší 70/9.
- ŁEB** (6) *sb m — sg G*: Zeby mu zelbá mušíały ſpáść rogi 8/3. *D*: dawšzy ſobie po łbu 80/22. *A*: chocia mu [Cerberowi] wšćiekly leb nákrywa Sto frogich wéžów 49/26. *L*: Y ták welbie rozumu potrzebwiu nie wielé 21/9, Wziął konwiá/ áž mu ná łbie zoštály obręczy 21/18, Gdzie kot welbie przemieſzkiwa 59/32.
- ŁODŹ** (5) *sb f — sg N*: Łódź moiá przedšię ſwym pędem pobeży 49/8. *G*: iák plynie ták plynie bez łodzie (r) 7/16. *A*: byš ... Włtápił w łódź Charonowé 39/19. *I*: Szedłéš łodźiá po wiérzchu morfikéy głébokości 83/12. *pl N*: po ... wodzie Idá ſtátki/ y ciołané łodzie (r) 3/13.
- ŁOKIEĆ** (1) *sb m — sg G*: Snieg ná ziemi wyšzéy lokciá lezał 3/8.
- ŁOTROSTWO** (1) *sb n — sg N*: Teraz iuż glowicami (!) łotroftwo mié tłucze 28/24.
- ŁOW** (1) *sb m — pl A*: w łowy (r) Ná dži ki zwiérz z ošczepem iácháć niegotowy 2/29.
- ŁOWIEC** (1) *sb m — sg N*: łowiec niepošpolity 60/5.
- ŁOŹE** (6) *sb n — sg D*: wierna ložu małženfkíemu 50/13. *A*: póyde ná lože (r) 20/23, czy moy (!) głoš nie može Dolećieć ná twoie lože? (r) 24/23, ten zimny próg mušę przyymowác zá lože (r) 29/16, Pšóm Bifurmánfkim brzydkie šćiełá lože (r) 37/29. *L*: ná wónnym ložu (!) ... ſiedziáłá 81/12.
- ŁOŹNICA** (2) *sb f — sg G*: MIASTO OBIECANEY KROLEWSKIEY LOZNICE (r) 88/12. *L*: Myšłác zacną Królewnę widzieć w ſwéy łóžnicy (r) 84/6.
- ŁUBKA** (1) *sb f — sg L*: Któré [kwiatki] ná łubce obšzytý/ Vſádže w nadobné kolo 64/23.
- ŁUDZIĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Czy mié pokuſá ludzi 7/28.
- ŁUK** (1) *sb m — sg A*: Nie záváždy Apollo ſtrzéłá/ Ale łuk z lutniá podziéłá 47/11.
- ŁUP** (2) *sb m — sg A*: pohániec ſprofný Nád Nieſtrem ſiedząc/ dzieli łup záłofny 37/21. *pl A*: Krwáwy Niepr plyná! miecąc ná óštrovy (!) Moškiewfkíe łupy/ y pobité głowy 15/16.
- ŁUPIESTWO** (1) *sb n — sg N*: Lupieſtwo czártu porwano 24/17.
- ŁZA** (4) *sb f — pl N*: iefli twoie łzy iemu nie pomogą 75/9. *A*: Próžnom ia łzy wyléwáłá 67/12, łzy tákže włáſnie (!) oćierájąc 82/25. *I*: póki syc łzami nie rošplynę 82/22.

- MACAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: Pozno puklérz/ przebić mácią (r) 38/32.
- MACEDOŃCZYK (1) *n-ethn m — sg N*: przebil bramy twárdé Zacnych miast Mácedonczyk 36/15.
- MACEDOŃSKI (1) *ai — sg m N*: Król Mácedonfki 6/7.
- (MACIERZ) *cf* MAĆ.
- MACOCHA (1) *sb f — sg N*: niewinna mácochá/ dziełek piérwłzéy żony ... przeftrzéga wczáfu 1/18.
- MAĆ (2) *sb f — sg G*: By więc fárneczká/ kiedy oblákána Mácierze szuka 13/24. *I*: Przetfan téż kiedy zá mácierzą chodzić 14/3.
- MAŁO (17) *av — Málo przed tym 3/7, Málo iest jedná śmierć pánienskiéy winie 7/26; nan sámégo świat był ieden málo (r) 6/8, by nawięcy/ lákomému málo (r) 6/20, wolu chciáá przysiéc málo (r) 7/14, o co fnadz dbal málo (r) 14/12, Poftoię málo 18/24, Niech ráczý nie bédzie mali go byc málo (r) 21/11, mnie tám ná tym málo (r) 21/16, fluchay ále málo (r) 22/4, málo sobie popráwiłz 62/11. comp: Nigdzieý mieyscá mniéy hárdósci Nie naydziefz/ iáko w miłości 24/18, Nalazł by fye/ kogo to niemniéy boli 26/6. sup: by fye namniéy ná drzewie wzieżyły Powiéwné listki: by namniéy ruszyły Iáfczórki krzakiem 13/26—27, Iefli namniéy przewinił/ byc mu w okowách 47/4, Głowy nieufráfuię by namniéy sobie 52/6.*
- MAŁY (15) *ai — sg m N*: iest król wzroftem máły (r) 13/3, wielki zwiérz/ y máły (r) 32/30. *A*: Trudno wytrwác y czás máły (r) 25/15. *f L*: w máléy wádze (!) 26/21, w moiéy máley ofobie 52/2. *pl G*: Od máłych dziełek 52/4, Dwór/ od máłych/ do wielgich/ wlyztek fye rádował 83/21. *comp sg f A*: Niemniéyżá mam przed owym nędznikiem niewolá 29/6. *n I*: z mniéyżym niebefpieczenftwem 47/5. *pl I m*: wam więc nád ninieyżými (!) zwiérzch nośc (!) iest dáná 46/26. *sup sg n N*: namniéyżé flówko 29/21. *petr sg n G*: málá niedoftawa 38/12, mé pieśni płácz bész málá (r) 67/8. *D*: twoie lzy iemu nie pomogá/ A tobie niepomálu ... Izkodzić mogá 75/10. *L*: przefstáwác ná mále (r) 71/7. *Cf* NIEMAŁY.
- MAŁŻEŃSKI (1) *ai — sg n D*: wierna lożu małżeńskiemu (r) 50/13.
- MAŁŻEŃSTWO (1) *sb n — sg A*: ábyś był ... konał małżeńftwo záczté 84/22.
- MAMKA (1) *sb f — sg N*: y lat ták fnádnie Mámkác nie vkrádnie 22/15.
- MARMOR (3) *sb m — sg N*: iefli áni mármór ferdeczný rány/ Ani włzá jedwabiem obité ściány 18/17, Czolo iák mármór gládzony 68/23. *L*: Będá drudzy ... twarz twoię w miedzi lác/ y w mármórze [*KochPam1*: mármurze] kowác 80/4.
- MARS (4) *n-pers m — sg N*: dokąd wyroku Mars nie vczyni/ nieuftepyu kroku 38/16, Komu żelázny Mars bédzie chętnieyzy 38/24, Nie závády Mars hufy wodzi 47/12, Komu każe silny Mars/ y szczęście pánowác 85/2.
- MARTWO (1) *av — Owá (!) mię tám/ choć martwo/ byftré nawátności Doniofá 87/32.*
- MARY (2) *sb pl t — G*: dzwonów zániechay/ y mar drogo flánych 55/11. *A*: Ráczý mi máry gotuy 87/21.
- MASZKARA (1) *sb f — sg A*: Zdiáęs máłzkárę ... Tyránnowi Mołkiewfkiému 45/21.
- MATKA (4) *sb f — sg A*: y mátkę/ y fyny Pożárlá wodá 32/5. *L*: przy mátce 81/12. *V*: mátko 87/19. *pl N*: Ták to mátki nam podáły 56/14.
- MĄDRY, MĄDR (5+1 = 6) *ai — sg m N*: Kto ták mądry że zgádnie/ Co nan iutro przy-pádnie? 10/10; Polak mądr po fzkodzie 39/1. *I*: mądrym flynie 4/15. *pl G*: mądrych fpráwy 4/20. *comp sg m D*: iefli nie mędrfzému (r)/ Niech iá [*koronę*] da fczęście przy-namniéy rętfzému 41/7. *sup sg m I*: Y z namędrfzym nie trzymam w téy mierze 23/26.
- MAŻ (16) *sb m — sg N*: Mąż 42/13; z poftáwy Zda fye mąż práwy 12/16, iest król wzroftem

- mały/ Ale mąż śmiały 13/4, Porwie syc mąż ku niéy 66/25. *G*: Ani z wielkim pořágiem męzá rzádzi ... páni 1/20, lam tylko łámá bez męzá zoftálá 19/3, iefli zóná męzá niezodobi 42/12, łwego męzá oná/ Głowy koroná 42/20. *D*: Iuż łyc ty mořesz mężowi przygodzić 14/4, Zoná wczúwa ozdoba mężowi (*r*) 42/18. *A*: Męzá wzmaga iáko moře 71/4; śmierć ... Wzięlá nam męzá tego 75/3. *I*: Zem lutość miałá nád mężem vboгим 50/26. *V*: wřtań mężu 50/17, móy mężu miły 82/18. *pl A*: Pomordowały ... Męże włařciwé 50/12.
- MDLEĆ** (1) *vb impf — praes 3 pl*: Ty ćiefzyřz nádźieią Sercá/ które mdleią (*r*) 4/23.
- MDŁY** (2) *ai — sg n N*: Iuż mdłé byđło řzuka ćieniá 62/18. *pl A subst*: nocna rořá ná mdłé źiolá pádnie 72/11.
- MELANKOLIJA** (1) *sb f — sg V*: Vřřap meláncolija (*r*) 27/3.
- MELODYJA** (1) *sb f — sg G*: od melodyjí ář pořná ná stole 21/27.
- MĘCZYĆ** (1) *vb impf — praes 2 sg*: Męczyřz mię/ nie czeřtuiefz 20/27.
- MĘKA** (2) *sb f — sg L*: byľby w ... męce (*r*) 8/2. *pl G*: Boday wřzytkich mąk řkofřtował 67/18.
- MĘSTWO** (4) *sb n — sg G*: Zwycięřtwo liczby niechce/ męřtwá potrzebuie 51/21, W Mořkwi znáki zoftáwił řwego męřtwá 74/6. *I*: opánował męřtwem řwoim ... Brzegi pólnocné 12/11. *L*: Dáić przodek w tym męřtwie 20/23.
- MĘŻNIE** (1) *av — męźnie wytrzymáć* 11/4.
- MĘŻNY** (4) *ai — sg m N*: męźny Tezeus 81/31. *D*: męźnému (*r*) ... Królowi Polřkiému 45/1. *f G*: piórá ... Męźnéy orlice 32/3. *pl A m pers*: męźné Boleřłáwy 12/29. [*subst*: piórá donáźyły Męźne Orlice KochPot A2v/11 (32/3)].
- MĘŻOW** (1) *ai — pl D*: Oná mężowym kłopotóm zabięga 42/22.
- MGŁA** (1) *sb f — pl N*: Tu widzę/ áni ćiemné mgły dochodzą 12/1.
- MIANOWAĆ** (1) *vb pf — fut 3 sg*: Ten królem bęđzie/ kogo Bóg miánuie (*r*) 40/20.
- MIARA** (10) *sb f — sg N*: lářu řrednia miárá (*r*) 37/1. *G*: Nie ma w řwym řzalenřtwie miáry (*r*) 59/5, CZego chceřz ... zá dobrodźieyřtwá/ którym niémářz miáry (*r*) 71/15, Tefkność z miáry wychodźi 87/7. *A*: Nie řpráwużye łyc przez miárę (*r*) 62/9. *I*: řadná miárá 82/29. *L*: w téy mierze 8/22, 23/26 (*r*), 39/24 (*r*), 78/25.
- MIARKOWAĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Kto řwá chćiwieść ná tym co dořyc miárkuie (*r*) 18/5.
- MIASTO** (10) *sb n — sg G*: áni Miářtá widáć wielkięgo 85/22. *D*: ku miářtu řwému řklánia oko 12/14. *pl N*: źnámienitę miářtá z gruntu vpadáią 77/12. *G*: przebił bramy twárdę Zacnych miářt Mácedonczyk 36/15, Którzy áni miářt/ áni wři buduią 38/2, zamków budownych Odbieźał/ y miářt wárownych 45/6. *A*: Moře nic niedbáć ... O wři/ o miářtá/ y wyřokię grody 5/22, y miářtá/ y grody ... zátopiły wody 31/21, Przełožonych wyřtěpki miářtá řgubily 47/7. *I*: ludnemi Miářty wřzárdzę 54/19.
- MIASTO** (1) *praep cum G* — **MIASTO OBIECANEY KROLEWSKIEY LOZNICE** 88/12.
- (MICENY) *cf MYCENY*.
- MIECĄCY** (1) *part praes act — sg m A*: męźny Tezeus/ mięřźáńca (!) řrogięgo Obálił/ rogi ná wiář próżno miecáćęgo (*r*) 81/32.
- MIECŁAW** (1) *n-pers m — sg V*: Miecláwie (*r*) 12/26.
- MIECZ** (3) *sb m — sg N*: Komu záwřždy nád řzyią wiři miecz goły 18/1. *A*: Pod miecz okrutny lud wyđał 15/12. *pl G*: řřród mieczów 53/19.
- MIEĆ** (144) *vb impf — inf*: mięć ná pieczy 10/26, 44/10, 47/27, 51/3, mięć beřpieczny przyřřep 36/9, mięć ... ná pieczy 46/25, mięć więńiec klóřiány 63/2, wářpńienia mięć nam nie potrzebá 75/21, mięć ... po řwéy myřli bogi 76/18, mięć ná wóđzy 78/28, gdzie řywego

szczęście mieć niechciało 88/1; mię ... mieć w ... kłopotie 20/2. *praes 1 sg*: Mam rofkofz 53/7; wftydu ... nié mam 8/6, A ia co mam rzéc? 16/22, Przéc z mam zayzrzéc ... pá-laców komu 18/19, świádká nie mam pláczu fwemu 19/16, Zdrowié rad mam od ciebie 20/21, długo mam bić w stróny? 25/17, mam ... niewolá 29/6, Nié mam vznác ... rá tunku? 29/14, mam há mowác ... wodę 33/15, nié mam wydác woléy 58/29, Tę nadzieię mam o to-bie 60/26, Nié mam przed Szymkiem pokoiá 61/15, nie mam mirá 62/8, mam co mię boli 67/5. *2 sg*: Ma fz 46/12; tę ma fz wá dę w fobie 15/19, trudno ná lésć ma fz ... 17/8, nie ma fz nikogo/ Coby ... 22/3, prózno fye ma fz frá fowác 25/26, ma fz wyzrzéc 41/25, ma fz y dziélnościá/ Ma fz iuż ná den y ludzkościá 46/11, Teraz ma fz czás 58/1, Nie ma fzli mię wydác woléy 58/24, Ze mię téż ma fz zá co fobie 60/27, ma fz mieć wiéniec 63/2. *3 sg*: Ma to twarz twoiá ... w fobie/ Ze ... 5/10, cnotá ... Ma mieysce w niebie 12/8; diámentowé goździe mus ma w ręku 1/10, KTó ma fwégo chlebá Ilé czeku trzebá 5/19, Prózno ma mieć ná pieczy 10/26, ma bez prace/ o co snadz dbá málo 14/12, Y iuż nam ma być ten pohániec frogi 15/9, Zá to co ma być/ żadenć nie ślubi 16/12, ma wiele ná d infz w zacności domu 17/24, mali go [rozumu] być málo 21/11 że cię ma powoli 26/15, Dofyc ná dniu ma ftátek 27/4, Kto ma być Królem 40/15, Serce ma być iednákie 42/2, krzywdy nie ma mieć ná pieczy 44/10, fkomné ma ná fwéy pieczy 44/25, Któremu ... Swiát ... równia nie ma (r) 44/29, Kto ma naprzód z koniá spádác 45/16, przyfzly czás Bóg ma w mocy 47/24, Co ma ten żywot 48/23, Człowiek ma śmiech z przyrodzenia 59/2, Nie ma w fwym szalenftwie miáry 59/5, człowieczy Vpad ma ná dobréy pieczy 67/25, W rzéce ma ... wiéćierze 70/21, Prózno fye ma przeciwić 75/17, iáko ma być 78/15, Smierć ... ná demná ... nie ma mocy 78/20, Człowiek ... niéma tu ná ziemi żadnéy pewnéy ściány 78/22. *1 pl*: ná dworze Mamy czekác ránéy zorze 56/13; Wiéćeyći śrębrá/ y złotá dziś mamy (r) 15/21, póki mamy (r) Plákác 39/8, nic nie mamy (r) 56/29, przyftoynieyfzýy ofiáry nie mamy (r) 71/21, vfność o tobie ... mamy (r) 75/14, Ludzie mamy ná d fobá 86/3. *2 pl*: fwéy dziélności/ Macie zaplá tę niebiefkié rá dności 13/14; macie pogodę 23/23, Nie macie tu oględác fye ná co 23/25, macie ... ludzki mieć rodzay ná pieczy 46/24, fámi macie ná d fobá páná 46/27, Któremu ... wczynić Poczec macie 46/29. *3 pl*: Z kąd tę nieftalość biá tęgłowy máiá (r) 16/24, Królowie zá s máiá ná d fobá páná 17/19, Ták odbiezále ftádo więc drápáiá ... wilcy/ gdy powoli máiá (r) 38/6, wzrok oftry máiá (r) 61/3, Rzéki wód ... hoynność máiá (r) 72/5. *praet 1 sg f*: Com ia tu miá lá czynić 7/25, Zem lutość miá lá ná d mężem 50/26; Nie miá lám wftydu 8/5. *2 sg m*: Táke s y dowćipem miá l przed infzymi si lá 80/26. *3 sg m*: Miá l mieć befpieczny przyftęp 36/9, Miá l żagle wiátróm podác 82/16; miá l w ręku 25/7, miá l wsiéć 40/25, iákie miá l o tobie ftáránié 73/15, Iéy pożytek ... miá l ná dobréy pieczy 74/2, co w głowie miá l 74/27, cześć miá l odniéć 81/26, Co miá l z Tęczynkim czynić 86/24. *f*: któremu nie miá l (r) Polfká w dobroći równia 15/17, z których [rzeczy] tá v ciebie Przodek miá l 84/21, gdy iuż miá l tóná c/ poimána 86/22. *3 pl m pers*: mieli fpe lná rozum w głowie 4/17, przeciw Szweckiému Spólná mieli 86/25. *subst*: kiedy mię nalepfzé miá lly podkác (!) gody 14/18, z drugich miá lly (r) 56/15. *fut 3 sg m*: bę dźie miá l z czym do Wifly 34/28. *f*: Póki cnotá v dobrých mieysce bę dźie miá l (r) 75/28. *2 pl subst*: bę dźiećie ... rofkofz miá lly (r) 9/8. *3 pl subst*: mieysce bę dą miá lly (r) 80/5. *imp 2 sg*: Miéy ná poślednie kolá pilné oko 35/7, Miéy wieczny odpoczynek 88/15; nie miéy zá stráconé 42/5, ná fz taniec miéy ná pieczy 58/10, mnie fámę ná fercu miéy (r) 60/20. *3 sg*: Ofáték niechay Bóg ma ná fwéy pieczy (r) 16/4. *2 pl*: Miéyćie to przed oczymá ... Ześćie ... 46/22; w fzyfcy dá rmo miéyćie (r) kt/7. *con 1 sg m*: Bych długo niemiá l widziéć twoiéy ... twarzy 9/16; bych miá l zwę tpić 10/2, bych iná czéy Doznác miá l 10/4, bych tá k miá l zá lówác 14/7. *f*: Bych miá l doznác

tákiéy niewdzięczności 19/30; Co fpiéwam plákáčbych miálá (r) 67/7; Trudnobym fye zdobyć miálá (r) Ná lepszá myśl 63/19. 2 sg f: Zebyś mi tę niewdzięczność okazowác miálá (r) 29/31; boday wfzytko dobré miálá (r) 7/3. 3 sg m: By miał ... hámowác pláč twóy 73/8; Przéczyby fye miał wftydác 3/21, Aby miał ná nim ... polégác 48/20; boday miał plákác 59/7. f: By mié która w to tknąć miálá (r) 61/7; żeby wfstchnąc raz nie miálá (r) 29/24, Zeby cnotá miálá być ... bez zazdrości 44/2. n: Coby ... trwác miálo (r) 53/14. 3 pl subst: By kiedy miály náviedzić swé knieie 37/25; Któréby miály ziemié opánowác 33/11. *impers praet*: gdy mié ... zá tego miano (r)/ Który ... 16/27, Czego mi czynić nie miano (r) 65/4. *part praes act*: Máiąc chárty pogotowi 63/29, Máiąc domá ten dostátek 70/31; Nic nie máiąc 36/24, Nie máiąc ktoby ... 52/12, máiąc oko wfzędzie 64/19, dálszą drogę máiąc na vmyśle 84/26. *part praet act*: Miawfszy odnieść sioftrę zenie 65/28. Cf NIEMASZ.

MIEĆ SIE (2) *vb impf* — *imp* 3 sg: Miéy fye do siérpá co żywo 62/25. 1 pl: miéymy fye ku zbroi 86/2.

MIEDZY cf **MIĘDZY**.

MIEDŹ (1) *sb f* — *sg* L: Będá dŹrudzy ... twarz twoię w miedzi láć 80/4.

MIEJSCE (10) *sb n* — *sg* N: gdy mu mieyfce krzywo 29/30. G: Nigdziéy mieyfca miénié hárdości Nie naydziefz/ iáko w miłości 24/18. A: cnotá ... Ma mieyfce w niebie 12/8, cnotá ... mieyfce swé ośiędzie 44/20, Póki cnotá v dobrych mieyfce będzie miálá 75/28, Między którymi fnać téż mieyfce będą miály/ Rymy moie 80/5, Godzien był mieyfce [KochPam1: miefiec] zásiéć Endymionowé 81/2; Zeście mieyfca (!) zásiedli Bożé ná ziemi: Z którego ... 46/23. L: Ne (!) dlugóś fye ná mieyfcu [KochPam1: miefciu] ... báwił 83/25. pl A: przez złé mieyfca [KochPam1: miefca] 83/32.

1. **MIENIĆ** (1) *vb impf* — *praes* 3 sg: Cokolwiek ná tym świecie czlowiek mieni fwoie 71/19.

2. **MIENIĆ** (1) *vb impf* — *praes* 3 sg: Którá [zorza] ... ciemności nocné w światłość mieni (r) 9/2.

MIENIĆ SIE (1) *vb impf* — *praes* 3 sg: Iuż mi w ptaká biálégo wierzch fye głowy mieni (r) 54/24.

MIENIE (1) *sb n* — *sg* L: nędznik w dobrym mieniu (r) 36/29.

MIERZONY (1) *part praet pass impf a. pf* — *pl* N subst: niwy niemierzone 1/17.

MIESIĄC (1) *sb m* — *sg* N: Co Mieśiác między gwiazdami/ Toś ty ieft między dziewczkami 68/16.

MIESZAĆ (2) *vb impf* — *praes* 3 sg: Który hárdym miéfsza rzeczy 44/24. *part praes act*: wicher leć/ Morze miéfsziác 7/11.

MIESZAĆ SIE (2) *vb impf* — *praes* 3 sg: Piafek z wodá fye miéfsza 85/23. 3 pl: Iákié po niebie chmury fye miéfsziác (r) 7/6.

MIESZANIEC (1) *sb m* — *sg* A: Tákżec mężny Tezeus/ miéfszańca (!) frogięgo Obálił 81/31.

MIESZANY (1) *part praet pass pf* — *pl* N subst: Twarz iáko kwiatki miéfszáné (r)/ Leliowé/ y różáné 68/20.

MIESZKAĆ (4) *vb impf* — *inf*: w fwym miefzkác oyczyftym domu 18/20. *praes* 1 sg: w twym pálacu miefzkam 52/7. 3 sg: miefzka w niebie 12/23, Czlowiek ná świecie miefzka/ iáko wywołány 78/21.

MIESZKANIEC (2) *sb m* — *sg* G: Mytilenfskiégo miefzkáncá ... Zabáwo 53/17. pl N: różnégo miefzkáncy światá Anglikowie 55/6.

MIEWAĆ (1) *vb impf* — *praes* 1 sg: iefli twá láfkę miéwam (r) 33/27.

MIĘDZY, MIEDZY (9+5 = 14) *praep* — *cum* A (3): między 11/14, 80/20 [KochPam1:

- miedzy], 88/10 [*KochPamI*: miedzy]. *cum I (11)*: Między [*KochPamI*: Miedzy] 80/5; między 19/11, 65/23, 68/15, 16, 75/23; między 22/10, 46/15, 49/28, 51/15, 68/17.
- MIĘKCZYĆ (1)** *vb impf — praes 3 sg*: Lutnia ... serce miękczy swym głosem przyjemnym Bogóm podziemnym 48/16.
- MIĘTKA (1)** *sb f — sg N*: Dobrać y miętká/ co ią naydzie wszędzie 48/10.
- MIJAĆ (2)** *vb impf — praes 3 sg*: pędem człowieka Mija 49/21; W czym syc kochafz/ to cię daleko mija (*r*) 26/2.
- MIKOŁAJ (1)** *n-pers m — sg V*: Nie fráfuy sobie/ Mikoláiu! głowy 40/14.
- MILCZENIE (1)** *sb n — sg I*: milczeniem ... zbywafz gości 29/20.
- MIŁ** *cf* **MIŁY**.
- MIŁO (1)** *av — Milo* [szaléc 23/6.
- MIŁOSNIK (1)** *sb m — sg L*: áni Nádzieie kładzie w gládkim miłofniku páni 1/21.
- MIŁOŚĆ (18)** *sb f — sg N*: Miłość rzádziłá/ która nie ciérpi odwłoki 85/6; Która [*strzałq*] mię niepochybna miłość vgodziłá 5/3, miłość zmysła fny fámá sobie 10/1, Iefli téż kiedy co to miłość znaćie 20/6, tę [*Zosię*] miłość noši 22/27, Czego miłość nie przywyknie 63/26, miłość mu baczenie odiełá 76/23, miłość w Dyámenćie ryie: Swé ... obietnice 84/17, tu miłość: tu niefczęście smęci 87/6. *A*: Będzie ... státecznie chowál Miłość/ y wiáre 20/4; Bądz miłość nieśiesz/ álbo fen spokoyny 4/9, kto mię w miłość ruży 61/11. *I*: miłościá vtrapióny 25/3. *L*: Nigdzięzy mieyscá mnię hárdości Nie naydziefz/ iáko w miłości (*r*) 24/19, To ... zázwdy w miłości (*r*) Sercá trapi 52/25, rospalił niebogę w okrutnéy miłości (*r*) 81/18. *V*: tobie dzięká bądz/ miłości (*r*) 5/8, (co iednák twa háńbá miłości) (*r*) 87/29.
- (MIŁOŚNIK) cf** **MIŁOSNIK**.
- MIŁOWAĆ (8)** *vb impf — praes 3 sg*: iáko [*Bóg*] miłuię (*r*) Spráwiedliwego 12/21, Nie dufay temu/ kto gládkość miłuię (*r*) 17/9, ón podobno gdzie indzięzy miłuię (*r*) 19/28, Zá trzewik mi zástępuie/ A powiáda/ że miłuię (*r*) 61/17. *praet 3 sg m*: Y miał w ręku co miłował (*r*) 25/7, Spráwiedliwość/ y prawdę ... miłował (*r*) 74/21. *imp 3 pl*: niechay cię Bóg/ y ludzie miłuią (*r*) 79/8. *con praet 3 sg m*: Bo ktoby cię byl ... nie miłował? (*r*) 83/22.
- MIŁOWANIE (1)** *sb n — sg L*: ia w swym miłówaníu trofki nie náyduię 5/4.
- MIŁY, MIŁ (18+7 = 25)** *ai — sg m N*: dokąd mi syc miły móy nie wróci 18/28, świát mu nie byl miły (*r*) 77/8; Któryś sam mił sercu mému 60/17. *G*: gdy przyaciela milégo stradamy 39/9. *V*: miły 60/16, 63/15, fynu miły (*r*) 79/3, móy mężu miły (*r*) 82/18; móy myły (!) (*r*) 67/10. *f N*: pobożność Bogu miłá (*r*) 56/25, Która twému sercu miłá (*r*) 58/6, iákoć miłá (*r*) 68/12, Tymeś ludzióm wszystkim miłá (*r*) 69/9. *A*: o wolność miłá (*r*) 51/22. *V*: Miła 16/19; miła 7/1, 17/5. *n N*: co komu miło (*r*) 25/14, káżdému piékné miło (*r*) 65/25. *A*: w to miłé wefelé 21/10. *pl G*: do miłych [*KochPot*: fwoich] dzieci 32/3. *V m pers*: mili pijánice 21/29. *comp sg m N*: Chybá żeć miłfzy podobno kto iny 16/21. *f N*: ieflic miłfza-śmierć ná ostréy fkále 8/16. *sup sg f V*: namilfza (!) (*r* do cudnieysz) 21/23. *Cf* **NIEMIŁ**.
- MIMO (2)** *praep cum A — mimo* 40/22, ná wiátr mimo wfy 3/29.
- MINAĆ (6)** *vb pf — fut 3 sg*: Y ten cię nie minie (*r*) 4/14, kiedy wié/ że go to nie minie (*r*) 10/28, gdy raz mlodość minie (*r*) 16/14, Aż zły czas minie (*r*) 33/20, Iuż wiofná/ iuż láto minie 54/12 (*r*). *praet 3 sg f*: żadna Boża noc nigdy nie minéłá (*r*)/ Abych ... 28/18.
- MINOTAUR (1)** *n-pr m — sg G*: chcąc frogiégo pożycz Minotaurá 81/8.
- MIOD (2)** *sb m — sg G*: Acz mi miodu Podolfkíe pásieki nie dáią 37/5. *A*: Iemu pfczoły miód dawáią 70/6.

- MIOTAC** (5) *vb impf — praes 2 sg*: Mieciesz głową 20/15. 3 *pl*: nawę miecą nawalności 85/19. *praet 2 sg f*: Iákováš nawalnością/ dziewczkę zápaloną Miotálá 81/22. 3 *pl m pers*: Infzy to dármó po drógách miotáli (r) 38/27. *part praes act*: miecąc ná óstrowy (!) Mofkiewfkié łupy 15/15.
- MIR** (2) *sb m — sg G*: ía z takim nie mam mirá (r) 62/8. *A*: iuž on y wftydowi Mir dawno wypowiedział 2/19.
- MIRT** (1) *sb m — pl N*: Iákié Mirthy nád chłodnym Eurotą fye rodzą 81/13.
(MITYLEŃSKI) *cf* MYTYLEŃSKI.
- MKNAĆ** (1) *vb impf — imp 3 pl*: trofki ... Niech ... Mkną w fkrzynię Fokárowę 28/8.
- MŁODOŚĆ** (1) *sb f — sg N*: gdy raz młodość minie 16/14.
- MŁODY** (5) *ai — sg m N*: Nie zázwdy człek będzie młody (r) 54/4. *A*: ná ... wíek jego młody (r) 81/4. *pl D*: Profto iákobyš młodym przyganiálá 22/21. *A subst*: ná swoie látá Dofyc młodé 80/16. *comp pl V m pers*: wy młodfzy noście fny 62/28.
- MŁODZIENIEC** (2) *sb m — sg N*: Ták dziewczká iáko młodzienciec (r)/ Nie próš mié nikt o móy wíeniec 64/26. *L*: niž ... Siedzić zá ftolem/ bábie przy młodziencu (r) 23/4.
- MŁOTEK** (1) *sb m — pl G*: Co tu ... Wrzećiádzów wkręcono/ młotków fkolátano 28/23.
- MNICH** (1) *sb m — pl G*: Iuž v mnichów ftyfżę dzwóny 25/18.
- MNIEMAC** (4) *vb impf — praes 2 sg*: mniémasz/ że ... 20/15. 3 *sg*: Któremu/ iáko sam mniéma (r)/ Świát ták wielki równia nié ma 44/28. *imp 2 sg*: niemniémay/ byš ... 26/5. *con 3 sg m*: by kto nie mniémał ... Ze ... *kt*/6.
- MNIEMAC SIE** (1) *vb impf — con 3 sg m*: Za by fye człówiek mniémał godnieyfzym zywotá (!) 77/19.
- MNIEMANIE** (2) *sb n — sg D*: przeciw ludzkiému mniemaniu (r) 53/7. *L*: W téy flawie/ y mniemaniu/ przyždeł ku ftárości 78/5.
- MNOŻYC** (1) *vb impf — praes 3 sg*: žal zakryty (!) Mnoży we mnie płácz 65/11.
- MNOŻYC SIE** (1) *vb impf — imp 2 pl*: Mnóźcie fye 33/7.
- MOC** (14) *sb f — sg N*: KRóloom moc ná poddáné/ y zwiérchność dáná 17/18, Gdzie fye oná gwałtowná Rzymfka moc podziálá? 77/15. *G*: Až by go zásię wyiál ... śmierci z mocy (r) 75/8, Śmierć ... nádemną dáléy nie ma mocy (r) 78/20. *D*: vfa ... mocy (r) 60/8. *A*: Day fye w moc wíátróm 8/17, kiedy iedná weźmie moc nawiędfzá (!) 41/24, dáł to Król w moc Pánu náfzému 86/23, fébrá wźiawfzy raz moc [*KochPam1*: wmoc]/ vftáwnie gorzálá 87/3. *I*: Mocą wielé świátá Wziál ... Król Mácedonfki 6/5. *L*: Trzymay fye ná mocy (r) 4/26, twóy fkarb v fczęścia w mocy (r) 35/22, przyfzly čás Bóg ma w mocy (r) 47/24, Koniec v Bogá w mocy 86/13. *Cf* NIEMOC.
- MOC** (45) *vb impf — praes 1 sg*: mogę 16/23, 61/1 (r), 64/8 (r), ile mogę 29/2. 2 *sg*: możeš 14/4, 78/9, możeš Bogu dziękować 77/4. 3 *sg*: MOże 42/10; Može 5/21, 42/11, 69/17; może 20/22 (r), 24/22 (r), 29/15 (r), 35/12 (r), 42/6, 7, 44/5, 13, 60/11, 65/21 (r), 73/13, wšyfztko cokolwiek być może (r) 19/23, iáko kto może (r) 51/12, iáko może (r) 71/4, Siłá niefczęście może 83/5. 3 *pl*: mogą (r) 75/10. *praet 2 sg m*: Tyš mógl 28/2. 3 *sg m*: mógl 16/28, 74/24, 27, 82/4, 26. *f*: Moglá 36/5; moglá 15/13, 83/7. 3 *pl subst*: mogly 50/10. *plusq 3 sg m*: Mógl był 75/4. *con 1 sg m*: bych mógl 9/26, bych ... mógl 36/29. 2 *sg m*: byš ... mógl 75/6. 3 *sg m*: mógl by 26/19; by ... mógl 5/13; by ... mógl 48/24. *con praet 3 sg f*: by ... Moglá byłá 76/10.
- MOCNO** (1) *av — trzymasz fye ták mocno podwoiá* 29/10.
- MOCNY** (6) *ai — sg m V*: mocny Bože 37/28, 65/20. *n I*: Król Duńfki ... z woyfkíem mocny (!) (r do północnym) [*KochPam1*: mocnem] 84/32. *pl N subst*: Zręby mocné 46/2, mocné Mycény 77/13. *A subst*: mocné (r) Brzegi północné 12/11.
- MOGIŁA** (1) *sb f — sg A*: ná mogiłę fmetną 50/31.

MOJ (96) pron — sg m N: mity mój 18/28, mój zyfk 23/18, mój wieniec 25/22, Cnotá mój kómpás 49/5, kóni mój/ flugá mój 52/8, mój głos 71/11; moy (!) głos 24/22. **G:** mégo kłopotá 26/27, mégo ... biegu 82/29; zaśiówku moiego 37/2. **D:** iéy ... vmyłł zázwydy memu rózný 26/25. **A:** o mój wieniec 64/27, Ná mój ... przyazd 87/20. **I:** moim chłódnikiem 4/3. **L:** w mém lochu 37/6; ná moim (!) (*zamiast:* mym) grobie 17/16, w domu moim (*r*) 37/9. **V:** Mój Myfzkowłki 54/21, Mój ... bębenico 58/2; DZbanie mój 4/6, Oycze mój 7/23, Boże mój 8/7, 87/9, mój Boże 19/24, mój pánie fásiedzie 20/10, ROzumie mój 25/26, Nieboże mój 59/19, mój myśliwczé 64/9, Zdraycá mój 66/24, mój myły (!) 67/10, Gościu mój 82/17, mój mężu mily 82/18. **f N:** moiá dobra myśl 8/24, moiá głowá 9/10, moiá vprzétymóść 26/24, moiá ... mowá 29/26, Łódz moiá 49/8, moiá ... wadá 57/18, moiá koléy 58/28, Alic fye iuz moiá śmieie 61/29. **G:** Z méy ftrony 7/3, trofki méy 18/29, zá méy pámiéci 28/22, rády méy 56/18; moiéy fzkody 24/9, moiéy (*r*) ... próšby 29/11, moiéy drogi 64/6. **D:** moiéy ... przygodzie 14/11; méy dufzy 61/12. **A:** próšbę moię (*r*) 8/7, pracá moię (*r*) 60/19, moię dufzę 67/17; prze má fprawę 16/18. **I:** chuciá moiá (*r*) 60/28. **L:** o moiéy wierze 52/14, w moiéy máłéy ofobie 52/2; w méy niebytności 52/14. **V:** moiá páni 34/7, Lutni moiá 40/9, grómádo moiá (*r*) 61/14, moiá Królewno 87/23. **n N:** moie wefełé 9/11, moie ferce 19/27, moie oko 36/20. **G:** mégo niewyfpánia 25/24, Zdrowia mégo 52/10. **D:** fercu mému (*r*) 60/17. **A:** zá mé ftaránié 14/13. **I:** zdániem moim (*r*) 5/23; mym włafnym 14/8. **L:** Po mym graniu 33/23. **pl N subst:** Mé próšby 67/11; mé biéfiády 9/11, mé ... oczý 18/27, mé poflugy 26/21, mé ... progi 34/13, mé pieśni 67/8, mé ... ftróny 69/11; moie kości 19/8, moie ... ftróny 46/14, Rymy moie 80/6, rymy moie (*r*) 88/17. **G:** Mych niewczáfów 29/17; vřzu mych 18/23, mych ... dróg 26/27; moich vczynności 29/28. **A subst:** prze mé ... fprawy 7/24, mé kości 8/12, mé próšby 87/27; moie życzliwości 19/29. **L:** w oczu moich 9/5. **V m pers:** Pánowie moi (*r*) 86/1. **m an:** PRácowité woly moie (*r*) 64/14, 65/5 (*r*). **subst:** mé fásiády 57/20.

MOKRY (1) ai — sg f N: mokra śmierć 85/26.

MOL (1) sb m — sg N: kogo gryzie mół zákryty 3/26.

MORD (1) sb m — pl A: mordy niecnotliwé ... okrócié 2/1.

MORSKI (11) ai — sg f G: morfkiéy głébokości 83/12. **n L:** w morfkim rozgniewaniu 85/25. **pl N subst:** Morfkié Nimphy 81/3, Morfkié wody 87/12; morfkié wody 19/21, morfkié wáły 31/19, wfzytkié śily Wietrzné y morfkié 82/28. **A subst:** przez morfkié rozruchy 11/16, Przez morfkié wody 50/28, morfkié wáły 85/9. **L:** w głébokościach morfkich 32/18.

MORZE (37) sb n — sg N: Morze nie stoi nigdy 49/1, Morze huczy 85/19; Ia wiem/ co vmié morze 7/7, zewřzad morze 7/18, Tego áni burzliwé morze fráfuie 18/6, Niebo/ á morze/ te dwie rzeczy były Swiát záfłapily 32/19, w brzegách morze stoi 72/3. **G:** potrofze fpadáło Wielkiego morzá 32/23, brzégi Hiszpánfkiego morzá (*r*) 74/11. **A:** Morze miéřzáiac 7/11, Morze/ y dáłřzú drógę máiac ná vmyśle 84/26; w morze ... Perły/ złoto/ y wielkiéy kámiénie drogości Zárzućmy 2/23, przez morze fye pláwié 7/31, w głébokié morze (*r*) ... Niepr płynáł 15/14, póki iáfné zorze Nie záfápná w byftré morze (*r*) 35/2, twé wdziécznę ftróny ... trofki ... wiátróm podáią zá morze czerwóné (*r*) 40/12, żegluiá przez morze (*r*) 69/23, iáfné zorze/ Zapádyłby (!) znówu w morze (*r*) 71/10, Płynáł ... przez głébokié morze (*r*) 81/9, kiedyś ná morze wřiádał 84/16, ná morze Nawá wychodźilá 85/7, wicher wpadł ná morze (*r*) 85/12, mé próšby próznę/Rozniófl ... wiátr ná morze róznę 87/28, Wrzuc w morze ... próznę dufze kości 87/31. **I:** nád wielkim morzem 9/1, wiátry/ co morzem włádicie 20/5, boř muřiał iřć morzem (*r*) 83/27, řzedł morzem 84/5, Ciáło ... do Polfki

- morzem przyplawiono 88/9. *L:* ná błędnym morzu 9/28, Boday byl ... Ten cudzo-
lóżnik ná morzu záginął 19/6, Fortuná navy ná morzu sprüfung 41/1, wszędy pełno
ciebiej *Y* w odchlániach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie 71/17, ná morzu północz-
nym (!) ... Król Duńfki pływál 84/31. *pl N:* Pełné ich morzá ... byly 32/31. *A:*
Byś ... morzá kámiennymi zábudował 1/9, Delphinowie fwé morzá ścięśnione czuiał
18/9.
- MORZE CZERWONE** *cf* CZERWONY, MORZE.
- MORZYĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg:* káżdą morzy fwęgo 50/22.
- MOSKIEW** (1) *n-loc f — sg L:* W Moskwi znáki zostáwíl fwęgo męstwá 74/6.
- MOSKIEWSKI** (3) *ai — sg m N:* Car Moskiewfki 45/1. *D:* Tyránnowi Moskiewfkiemu
(*r*) 45/22. *pl A subst:* Moskiewfkie lupy 15/16.
- MOSKWA** (1) *n-ethn f — sg N:* O mnie Moskwa/ y będą wiedziedź Tátárowie 55/5.
- MOWA** (5) *sb f — sg N:* moia prózna mowá przęcz zá wiátry bieży 29/26, zobopolna
mowá przystąpiła 82/13. *A:* Bóg ... Dál nam ... mowę 51/9. *I:* Ani mi spác dopuści
fwá żálofná mowá (*r*) 29/8. *L:* chcę podobác fye w mowie (*r*) Náuczoný białęglowie
34/5.
- MOWIĄC** (1) *part praes act — sg m A:* Ták byfmy go do ciebie mówiąc wflyżeli 78/12.
- MOWIĆ** (9) *vb impf — inf:* kiedyby vmárlí známi mówidź chcieli 78/11. *praes 1 sg:* O Dru-
kárzá nie mówię *kt/8*, nie mówię o flowá 28/20, Furto/ mówię 29/28, Wy/ mówię 46/20.
3 pl: iáko mówią 2/10. *praet 3 sg m:* Iefcze mówil 86/15, Więcý nie mówil 88/3. *part*
praes act: nie mówiąc nic trefnégo 59/11.
- (MOWNY) cf NIEMOWNY.**
- MOZG** (1) *sb m — sg G:* Rádoby niebożátko z mozgu ofzáłáło 21/12.
- MROK** (1) *sb m — sg I:* gofpodarz ... Idzie mrokiem ná wfádkę 70/18.
- MROWKA** (1) *sb f — pl N:* które [złoto] ... Gryfowie/ y mrówki kopáią 1/7.
- MROZ** (3) *sb m — sg N:* ten z głowy mróz nie zginie 54/13. *I:* przełádzoné Mrozem gwał-
townym polá 2/15. *pl N:* które [morze] ... mrozy lodem vgruntuia 83/29.
- MROZIĆ** (1) *vb impf — con 3 sg n:* Nákrýwalem/ żeby iéy zimno nie mroziło (*r*) 14/17.
- MROŻNY** (1) *ai — sg f N:* Mroźná Zimá 83/24.
- MŚCIWA** (1) *ai — sg f N:* mściwa (*r*) ... lwicá 14/1.
- MUCHA** (1) *sb f — sg N:* być ná nos biédna mucha pádlá 20/14.
- MUR** (2) *sb m — sg N:* z ... opoki wfál mur fzeroki 49/13. *A:* opoki Scífnyty fye w mur
fzeroki 24/29.
- MURAWA** (1) *sb f — sg L:* Siedli wfzyfcy ná muráwie (*r*) 55/23.
- MUS** (1) *sb m — sg N:* Iefli diámentowé goździe mus má w ręku 1/10.
- MUSIEĆ** (20) *vb impf — praes 1 sg:* MVfzę 14/6; Mufzę 19/14; mufzę 14/25 (*r*), 29/16,
45/8 (*r*), 67/16 (*r*), 82/30, 87/10, 29. *3 sg:* muśi 5/11, 22/28, 51/4, 52/14, 82/21. *1 pl:*
muśiemy (*r*) 9/29. *praet 2 sg m:* boś muśiał 83/27. *3 sg m:* muśiał 76/18. *3 pl subst:*
muśiály (*r*) 31/20. *con 2 sg m:* ábyś okazał/ żeś czlowiekiem práwym: Muśiałby go
żáłowáć 73/12. *3 pl subst:* by ... muśiály 8/3.
- MUZA** (3) *sb f — sg V:* Muzo: co dáléy powiéfz? 86/19. *pl D:* Muzóm poświęcony Ptak
55/3. *pl A:* Muzy Párnázkie ... Spiéwał 53/21.
- MUZYK** (1) *sb m — sg N:* ták dlugo spiéwał muzyk ón vbogi 76/17.
- MUZYKA** (1) *sb f — sg N:* Ze táka iefł Muzyká/ y tákie ftróny/ Których czlowiek flu-
cháiąc/ iuż áni żony/ Ani dźiatek náwiedzi 52/21.
- MY** (54) *pron — N:* my 2/7, 10/17, 38/28. *G:* nas 4/12, 16/5, 42/3, 51/8, 71/14, 76/5. *D:*
Nam 16/1, 14, 17/12, 48/8, 54/11, [70/7 *cf* NA, 1. ON]; nam 2/8, 13/18, 15/9, 10, 26/1,
4, 28/9, 31/5, 33/19, 38/11, 40/22, 51/9, 56/7, 14, 75/3, 16, 21, 86/4, 12. *A:* nas 9/29,

- 15/2, 27/16, 38/1, 4, 21, 39/2, 57/1, 72/17. *I*: námi 10/21 (*r*), 16/7, 23/11, 39/11 (*r*), 51/9 (*r*), 78/11. *L*: nas 15/24, 51/5. *V*: my 2/21, 41/6, 57/9, 86/13. *Cf* WA.
- MYCENY** (1) *n-loc pl t* — *N*: gdzie mocné Mycény? (*r*) 77/13.
- MYJAC SIE** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: A to ták wiefcza beftyia Ze fye zázwdy ná défcz myia (*r*) 60/4.
- MYLIĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: im fye bárziéy šili/ Tym iefcze więcéy myli (*r*) 27/9.
- MYSZKOWSKI** (1) *n-pers m* — *sg V*: Móy Myřzkowřki 54/21.
- MYŚL** (30) *sb f* — *sg N*: Wřzyřtká moia dobra myřl z toba precz odchodži 8/24, Z winá dobra myřl rořcie 28/10, Přeđka dobra myřl 48/12, gdzie dobra myřl pluży 58/17, Hářda myřl ... Z nienawiřciá nie zrówna 74/19, Tá ieft myřl oycá twégo 79/9; Tám dobra myřl ... nie pořtoi 23/14, Komu dobra myřl nie miłá 59/8. *G*: Iuż mi z myřli wypáđły té obecné twarży 8/28, wedle myřli ſwoiey 15/6, Zebych cię z myřli řpuřciłá 60/23, Pátrząc ná ſczérá iřtnoř wiekuiftey myřli (*r*) 79/10, wedle myřli Pána řwego 80/29, bądż dobrey myřli 82/27. *D*: Dobréy myřli ořtátek 27/5. *A*: to mi ... ná myřl więc przychodži/ Ze ... 19/25, Trudnobym fye zdobyć miáłá Ná lepřzá myřl 63/20; Kto fye długo ná dobrá myřl bierze 23/27. *I*: Sámy cię řciány ... z dobrá myřlá czekáią 34/18. *L*: muřiał mićć ... po řwéy myřli bogi 76/18. *V*: Dobra myřli 4/1. *pl N*: Myřli trapiá 87/6. *G*: Ochłodo myřli teřnych 39/7, Lutnia ochłodá myřli wtrapionych 48/15, o myřli řtrapionych Wdźięczna ochłodo 53/26. *A*: chciéymy wzięć przedřię ... Myřli waźné ná ziemi 51/11; ktemu obróć myřli ſwoie/ Iákobyć ... 38/17, chciéymy wzięć przedřię myřli godné ſiebie/ ... myřli waźné w niebie 51/10—11, Porzućić próźné myřli 78/28.
- MYŚLIĆ** (11) *vb impf* — *inf*: próźno myřlić o tym/ Co známi bęđzie potym 16/6. *praes 1 sg*: ia nie iáko niedźwiędź ... Myřlę cię drápáć 14/2; Spię/ á myřlę by ná iáwi 60/25. *3 sg*: cnoćie ... Pořwięconéy nie myřli dořtěpowáć řkály 2/20, Nie myřlić oná o tym/ że ... 52/5, myřli o zakłáđzie 60/12, Tá ieft myřl oycá twégo/ iefli o czym myřli (*r*) 79/9. *imp 2 sg*: Nie myřl mátko o řzátách 87/19. *part praes act*: Myřláć zacná Królewnę widźić w řwéy łóźnicy 84/6; zágray nie myřláć řilá 68/13, Ná to káždy nie myřláć mógl kázáć beřpiecznie 74/24.
- MYŚLISTWO** (1) *sb n* — *sg G*: Pomogę ia y myřliřtwá (*r*) 63/25.
- (**MYŚLIW**) *cf* NIEMYŚLIW.
- MYŚLIWIEC** (1) *sb m* — *sg V*: móy myřliwczé 64/9.
- MYTYLEŃSKI** (1) *ai* — *sg m G*: Myřilenřkiégo mieřzkáncá ... Zabáwo 53/17.

NA (252) *praep* — *cum A (146)*: Ná 2/30, 4/21, 16/3, 18/15, 57/9, 63/20, 74/24, 75/13, 77/2, 81/26, 83/27, 87/20, Ná wieczné czáły 33/4, Ná kóńiec 78/7, Ná koniec 83/9, 86/22; ná 2/9, 29, 3/6, 10, 5/26, 7/8, 30, 10/8, 13/2, 14/6, 15/2, 15, 22, 17/18, 22, 27, 28, 19/25, 20/13, 14, 16, 23, 21/5, 7, 30, 23/1, 25, 27, 24/14, 23, 26/4, 27/20, 28/28, 29/3, 31/9, 33/1, 13, 14, 34/2, 35/7, 38/25, 41/14, 42/1, 44/14, 47/26, 28, 48/23, 49/12, 50/18, 22, 31, 51/24, 54/8, 23, 56/16, 59/23, 30, 60/4, 18, 61/10, 64/25, 66/7, 18, 69/27, 29, 70/18, 72/11, 73/16, 19, 75/12, 77/9, 22, 23, 79/10, 80/15, 81/4, 82/28, 32, 83/8, 84/12, 16, 22, 85/1, 4, 7, 87/28, [*KochPot A2/8 (31/10)*], ná wiátr 3/29, 81/32, ná wieki 5/15, 29/14, 72/15, 76/5, 11, 83/4, ná wřzyřtki řtrony 12/3, ná oko 12/7, ná wieki (!) wiekóm 16/15, náźad 19/1, 76/19, 77/3, 85/8, ná ořtátek 21/14, ná dwór/ ná dwór 21/28, ná řtárořć 21/31, ná złořć 29/10, ná ten czás 32/5, ná řtroneę 41/5, ná wřzyřtek řwiát 49/15, ná chwileę 59/14, ná czás 65/13, 87/1, ná wřzć řtrony 69/12, ná potym 74/8, ná kóńiec 74/20, 76/18, 77/11, nákóńiec 79/2, ná Wiořnę 81/14, ná wřzyřtkie řtrony 81/30, ná póły

- 83/10, ná morze 85/12, ná koniec 86/16; Nam (!) 70/7; na (!) 18/15, 26/28, 83/14, nan 6/8, 10/11, Ni nacz 64/3. *cum L (106)*: Ná 10/23, 31/24, 32/15, 42/20, 52/31, 66/15, 83/6, 87/24, Ná ziemi 17/21, Ná drugim świecie 50/9; ná 1/15, 2/4, 3/4, 23, 4/26, 5/24, 8/16, 10/26, 13/26, 15/23, 24, 16/4, 17/10, 16, 18/5, 10, 19/10, 20/8, 11, 21/18, 27, 23/12, 27/4, 29/22, 25, 38/23, 41/6, 42/23, 44/10, 25, 46/25, 47/27, 48/7, 20, 22, 51/3, 52/8, 55/23, 58/10, 59/17, 25, 64/23, 65/18, 66/3, 67/25, 69/25, 74/2, 77/5, 78/25, 28, 80/6, 24, 81/9, 10, 12, 28, 82/6, 30, 84/26, ná ziemi 1/8, 3/8, 13/29, 46/23, 51/11, 54/17, 71/17, 77/10, 78/22, ná fercu 5/5, 60/20, ná iáwi 7/27, 11/28, 60/25, ná ... morzu 9/28, Dofyc ná tym 10/28, 44/11, ná niebie 17/21, 71/17, ná świecie 18/29, 27/10, 41/22, 52/19, 78/21, ná morzu 19/6, 84/31, mnie ... ná tym málo 21/16, ná dworze 24/6, 41/1, 56/12, nic ná tym 43/23, ná ... fercu 53/2, ná mále 71/7, ná tym świecie 71/19, ná ... ziemi 72/17, ná mieyscu 83/25; na (!) 3/25. *Cf* NAPRZOD, NAZBYT.
- NABAWIĆ** (1) *vb pf — praet 2 sg m*: Siebieś ... trofki niemáły nábáwil (r) 80/30.
- NABYTY** (1) *part praet pass pf — pl G*: króm nábytych przypraw 44/16.
- NABYWANIE** (1) *sb n — sg N*: Pobózne iego ftárání/ Y befpieczné nábywání (r) 69/21.
- NACHYLIĆ** (1) *vb pf — inf*: DZbanie mój ... day fye náchylic (r) 4/12.
- NAD, NADE** (26+3=29) *praep — cum A (12)*: nád 9/22, 15/1, 17/24, 27/18, 54/18, 55/1, 71/21, 81/24, nád to 75/10, nád zwyczay 87/2; nádewfzyftko 26/16, náden 46/12. *cum I (17)*: Nád 35/29, 37/21; nád 7/32, 9/1, 17/19, 38/7, 39/11, 46/21, 26, 27, 50/26, 64/20, 81/13, 86/3, nád fzyią 18/1, nád głową 29/7; nád 78/20.
- NADANY** (1) *part praet pass pf — sg m N*: rozumem nádány (r) Czlowiek 48/20.
- NADCHODZIĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: noc nádchodzi (r) 18/22.
- NADE** *cf* NAD.
- NADOBNIE** (1) *av — ty z tym nadobnie vmiélfz* 61/24.
- NADOBNY** (4) *ai — sg m V*: Mój nadobny bębennico 58/2. *f N*: Nadobnac to dźwiękń była 65/22. *n N*: nadobné lice 8/29. *A*: Władz [kwiatki] w nadobné koło 64/24.
- NADZIANY** (1) *part praet pass pf — pl N subst*: Wiatrem nádziané ... nádzieie 40/29.
- NADZIEJA** (20) *sb f — sg N*: Tá nádzieia świat mi flodzi 10/3. *G*: áni Nádzieie kładzie w gládkim miłofniku páni 1/21; Aleciem ... wypadl z téy nádzieie (r) 14/10, Krótki wiek dlugiey nádzieie nie lubi 16/9, niemálfz nádzieie (r)/ By ... 37/24, kęs nádzieie (r) 61/28, Prózenem ... nádzieie (r) 78/14, fwéy dawnéy nádzieie 84/3, Iákom od fwéy nádzieie dáleko rzucony 87/18; Nie porzucay nádzieie (r) 41/10. *A*: W nádzieię ludzie orzaj y w nádzieię sieią 9/14, W zamcéh nádzieię pokládal 45/25; Tę nádzieię mam o tobie/ Ze ... 60/26. *I*: ciefzyfz nádzieią (r) Sercá/ które mdleią 4/22, smutného fercá podpiérac nádzieią (r) 9/13, Stráciłem wfzyftko záraz y z nádzieią (r) 17/2. *L*: Przy nádziei oracz scífly/ Ze ... 34/27. *pl N*: Wiatrem nádziané puknęly nádzieie (r) 40/29. *N a. V*: O NADZIEIE PLONE 88/14.
- NAGI** (1) *ai — pl N subst*: Dufze nágié 76/13.
- NAGLE** (4) *av — w zágle Vderzaj wiatry nagle* (r) 11/10, Aleciem bárzo nagle wypadl z téy nádzieie 14/10, wfzyfcy infzy nagle zágárnieni 32/17, By miał nagle hámovac plácz twój 73/8.
- NAGŁY** (3) *ai — sg m I*: Nagłym wiatrem 65/15. *f G*: choroby nagły 52/11, nagły wody 56/11. *Cf* NIENAGŁY.
- NAGO** (1) *av — Niechay dziś nágo w pośrzodku lwów stoię* 8/8.
- NAGOŚĆ** (1) *sb f — sg A*: Tys fundámnt záložyl ... ziemi/ Y przykryleś iey nágość zióly rozlicznemi 72/2.

- NAGRADZAĆ** (1) *vb impf — fut 3 sg m*: co im zazdrość wymie/ Bóg nągrádzać będzie (r) [KochSlug: hojnie nągrodzi] 44/19.
- NAGROBNY** (1) *ai — sg f G*: śrzodek ... nagrobný tablice 88/11.
- NAGRODA** (2) *sb f — sg I*: Sámá oná nagroda/ y placą iest łobie 44/15. *pl A*: Ani fye téż ogląda ná ludzkie nagrody (r) 44/14.
- NAGRODZIĆ** (3) *vb pf — fut 2 sg*: nam łzkody nągrodziłz niefczęścia frogiego 75/16. *3 sg*: twóy fmutek Bóg zinađ nągrodzi (r) 79/11; [co im zazdrość vjmie/ bog hojnie nagrodzi (r) KochSlug A3v/11 (44/19)]. *con 3 sg m*: Iákobyć łzkody nieprzyaciél twoie Krwią śwą nągrodził 38/19.
- (NAGRODZONY) *cf* NIENAGRODZONY.
- NAJAZD** (1) *sb m — pl A*: domowé okrócić náiazdy 2/2.
- NAJDOWAĆ** (3) *vb impf — praes 1 sg*: ia w śwym miłowaniu trofki nie náyduię (r) 5/4, w tobie więcy niż we ftu infzych náyduię (r) 9/21. *2 sg*: Zemną łobie rzecz náyduiefz (r) 62/5.
- NAJDOWAĆ SIE** (1) *vb impf — praes 3 pl*: Oczy ... W których fye wšytki nayduią wdzięczności 53/9.
- NAJEŚĆ SIE** (1) *vb pf — inf*: niż bych ... Nie mógl fye chlebá náieść 36/29.
- NAKARMIC** (1) *vb pf — fut 1 sg*: Nákarmię cię czegoś godzien 66/10.
- NAKRYWAĆ** (2) *vb impf — praes 3 sg*: chocia mu wściekly leb nákrywa (r)/ Sto frogich wężów 49/26. *praet 1 sg m*: Nákrywałem/ żeby iéy žimno nie mroziło 14/17.
- NALEWAĆ** (1) *vb impf — imp 2 sg*: przedię go náléway (r) 21/21.
- NALEZION** (1) *part praet pass pf — sg m N*: Ledwé ieden ... Nálezion/ co ... 32/11.
- NALEŻCA** (1) *sb m — sg A*: Muzy Párnázkié/ y naleśce (!) winá ... Spiéwał 53/21.
- NALEŻĆ** (7) *vb pf — inf*: trudno náléść mafz iedného z wielá 17/8. *fut 2 sg*: Naydziefz kto w plát ięzyk dawa 69/29; nie naydziefz przyczyny 16/20, Nigdziey mieycá mniéy hárdości Nie naydziefz 24/19, Owa naydziefz y w tym rzędzie/ Coć zá wšytki płatná będzie 58/11, Kiedy wšyftko naydziefz w gumnie 63/10. *3 sg*: Dobrać y miętká/ co ią naydzie wšzędzie 48/10.
- NALEŻĆ SIE** (2) *vb pf — fut 3 sg*: Ledwé fye naydzie/ kto ciáło pogrzebie 17/14. *con 3 sg m*: Nálazł by fye/ kogo to niemniéy boli 26/6.
- NAMIASTEK** (1) *sb m — sg N*: To wšytko przyfzły namiátek ośiędzie 43/21.
- NAPALIĆ** (1) *vb pf — impers praet*: ogien napalono (!) (r) 56/6.
- NAPATRZYĆ SIE** (1) *vb pf — imp 2 sg*: Teraz fye nápátrż páнно/ kogo widzicie żadař (!) 83/3.
- NAPEŁNIC** (1) *vb pf — praet 3 sg f*: śmierć ... lámentem/ y płaczem wšytko nápełniłá (r) 80/2.
- NAPIERWEJ** (1) *av — Lechu Słowianinie/* Którys napiérwey zaśiadł w téy kráinie 12/10.
- NAPIERWSZY** (1) *ai — pl A subst*: napiérwřzé poczátki 2/27.
- NAPÓJ** (1) *sb m — sg G*: Nie zyczeřz duře/ która dotklá raz napoiu (r) Niepámiętného zdroiu 39/22.
- NA POŁY** *cf* NA, POŁ.
- NAPRZÓD** (7) *av — naprzód* 17/28, 38/29, 43/24, 45/14 [KochPol: pierwey], 16, 67/19, dobrą ślawą nieda naprzód nikomu 17/25.
- NARÓD** (1) *sb m — pl A*: Mnie niechay zaśle w poganfkie narody (r) 50/27.
- NARZADZIĆ** (1) *vb pf — fut 3 sg*: wymił nárządzi (r) 11/2.
- NARZEKAĆ** (2) *vb impf — praes 1 pl*: przécż ná tę śmierć ták nárzékamy (r) 77/9. *praet 1 sg f*: Próżnom ia ... żáłořnie nárzékálá (r) 67/13.

- NARZEKANIE** (1) *sb n* — *sg N*: Niech przy próznym pogrzebie żadne nárzékáníe (*r*)/
Zaden láment nie bédzie/ áni vřkarzáníe 55/9.
- (NASPANY) *cf* NIENASPANY.
- NASTAWAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Gorące dni nástawiają (*r*) 62/14.
- NASTAWIAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Tarczýe/ niź pierśi/ piérwýe nástawiają (*r*)
38/31.
- NASTĘPOWAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: pogodá nąstępuie (*r*) 47/17.
- NASTRZEPIĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Morze ... kędzierze nąstrzēpi 49/2.
- NASZ** (8) *pron* — *sg m N*: Alic nąřz dudkiem czubátým 66/26; Pan nąřz (!) 86/25. *D*:
Pánu nąřzému (*r*) 86/23. *A*: nąřz taniec 58/10. *V*: Gofpodarzu nąřz wybrány 63/1.
pl N subst: nąřzē turnieie 40/28, nąřzē rozmyřly 83/5. *A subst*: nąřzē ... rády 40/23.
- NASZLADOWAĆ** (3) *vb impf* — *inf*: Ciebie nąřzládowáć wszędzie 64/12. *praes 3 sg*:
cién nieodstępný ciáła nąřzláduie [*KochSlug*: nąřláuie] (*r*) 44/3; Wielkich pieniędzy/
wielká trofká nąřzláduie (!) (*r*) 36/18.
- NATENCZAS** *cf* CZAS, NA, TEN.
- NATURA** (1) *sb f* — *sg G*: ze dwoieý zložony Náture 54/17.
- NAUCZONY** (3) *part praet pass pf* — *sg m V*: ciēřlá nąuczony (*r*) 31/13. *f D*: Nąuczonyē
białęglowic 34/6. *pl N subst*: Wřzytki řpiēwáć nąuczonyē (*r*) 56/1.
- NAUKA** (1) *sb f* — *pl L*: Kochales řye w náukách 80/23.
- NAWA** (10) *sb f* — *sg N*: Trzykróc z portu ná morze Nawá wychodziłá 85/7; nawá żadný
řprawy Nie řlucha 85/24, nawá vřřzelána 86/21. *A*: nawę w biegu Przybył (!) do brzegu
53/19, od brzegu wyřoką nawę odbijáli 83/2, nawę miecą nawálnořci 85/19. *L*: Płynął
ná pędkiēy Nawie przez głębokie morze 81/9. *pl D*: Hetmáni ... Którzy ... řwiętným
nawóm rořkázuią 36/17. *A*: řagiel rořpięty/ Nawy ... prowadził 85/32; Fortuná nawy
ná morzu řpáwuie 41/1.
- NAWAŁNOŚĆ** (3) *sb f* — *sg I*: Iákowáš nawálnořcią/ dziewkę zápaloną Miotálá 81/21.
pl N: nawę miecą nawálnořci (*r*) 85/19, Owá (!) mię tám ... byřřre nawálnořci (*r*)
Doniořą 87/32.
- NAWIEDZIĆ** (4) *vb pf* — *inf*: niemąřz nádzieie/ By kiedy miály nąwiedzić řwē knieie
37/25. *fut 1 sg*: Puřtē brzēgi nąwiedzę Bořphorá huczného 55/2. *3 sg*: iuź áni żony/
Áni dźiatek nąwiedzi 52/23. *con 2 sg m*: byř ... nąwiedził pod ziemnę ... kráie
19/20.
- NAZAD** *cf* NA, ZAD.
- NAZAJUTRZ** (2) *av* — Nązáiutrz 21/21, 85/28.
- NAZBYT** (1) *av* — nązbyt vbóřtwa nieznác w domu moim 37/9.
- NAZNACZONY** (1) *part praet pass pf* — *pl A subst*: żeř ... ogládał nąznáczone kráie
84/1.
- NAZNACZYĆ** (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: krēs nąznácź 39/8.
- NAZWANY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Ieřli prágnie oyczyřny oycem być nązwány
(*r*) 2/3.
- NETA** (1) *n-pers f* — *sg V*: Néto 13/22.
- NĘDZNIK** (3) *sb m* — *sg N*: nędznik 25/8, nędznik w dobrym mieniu 36/29. *I*: przed
owym nędznikiem 29/6.
- NĘDZNY** (2) *ai* — *pl G*: Sirót nędznych 1/19. *comp sg n G*: nád chłopá chciwęgo Niemąřz
nic nędznieýřzēgo (*r*) 27/19.
- NI** (3) *cn* — ni 78/19, ni ... ni 75/2.
- NIC** (21) *pron* — *N*: Nic po tych ... potráwách 48/6; Nic wieczného ná řwiećie 41/22;
<nic> 21/11, nic 27/19, v řmierci nic ná tym 43/23, nic potým Sřebrze 48/6, nic ná

fámey chući 78/25. *G a. A:* Nic 36/24; nic 23/21, 36/24, 56/29, 59/11, 66/7, 68/8, 77/10.

A: Ni nacz 64/3. *indecl:* nic 5/21, 9/23, 62/3, 69/7, 77/2.

NICZYJ (1) *pron — sg f G:* nie bądź przyczyną ... Nicziłey ... trwogi 52/28.

NIC (1) *sb f — sg L:* wyfzedł ... po nići rozwitý/ Z Lábirintowych błędów 82/21.

NIE (391) *pt — NIE* 16/18, 33/22, 35/6, 40/14, 41/10, **NIE** zówždy 47/10, 54/2; *Nie* 2/13, 29, 3/27, 4/3, 5/6, 7/2, 8/5, 11/6, 9, 14/19, 23, 17/3, 9, 18/2, 3, 23, 22/26, 23/21, 25, 24/14, 19, 29/24, 31/23, 34/8, 12, 35/2, 10, 28, 36/29, 37/4, 39/22, 40/18, 44/5, 45/3, 27, 46/1, 9, 15, 47/1, 48/4, 9, 51/8, 24, 52/5, 12, 32, 58/24, 59/4, 5, 21, 62/9, 64/6, 27, 66/5, 7, 13, 73/13, 75/2, 76/12, 78/19, 80/24, 31, 81/15, 82/29, 83/28, 84/27, 85/25, 86/10, 87/16, 19, 27, 88/18, *Nie* tylko 9/22, 46/5, *Nie* bez 13/25, 57/16, *Nie* wżycy 17/22, *Niemniey*szą 29/6, *Nie* zówždy 47/12, 14, 54/4, *Nie* káżdému 74/28, *Nie* ták ... iáko 80/13; *Niémam* 29/14, 61/15; *nie kt*/6, 8, 1/17, 24, 25, 2/7, 12, 20, 3/3, 28, 4/1, 14, 28, 5/4, 16, 21, 26, 6/11, 12, 24, 7/19, 8/14, 25, 26, 9/15, 16, 20, 27, 28, 10/2, 25, 28, 11/1, 4, 13, 12/9, 21, 13/19, 22, 14/1, 7, 8, 16, 17, 21, 22, 24, 15/7, 13, 16/5, 9, 10, 12, 20, 22, 23, 17/25, 18/14, 20, 28, 29, 19/10, 15, 16, 20/2, 11, 13, 19, 20, 21, 25, 25, 27, 29, 21/1, 8, 11, 22/3, 8, 9, 15, 17, 20, 23, 23/8, 10, 14, 19, 22, 26, 28, 24/4, 22, 25/9, 20, 26/1, 5, 8, 9, 15, 27/29, 28/2, 4, 16, 18, 19, 20, 26, 28, 29/11, 12, 15, 17, 19, 24, 29, 31/12, 14, 17, 33/10, 16, 17, 24, 25, 34/1, 26, 35/13, 15, 17, 27, 28, 36/5, 6, 21, 24, 24, 37/5, 9, 15, 38/10, 11, 12, 16, 16, 28, 39/13, 21, 40/2, 16, 18, 41/7, 42/5, 8, 12, 16, 43/8, 17, 44/10, 13, 45/12, 23, 47/29, 48/1, 49/1, 5, 18, 50/2, 18, 51/21, 52/6, 11, 17, 27, 54/13, 21, 55/10, 16, 56/8, 9, 27, 29, 57/10, 12, 58/5, 13, 59/11, 60/16, 22, 24, 61/1, 6, 23, 26, 62/8, 63/26, 64/3, 11, 17, 65/4, 8, 27, 66/13, 67/6, 11, 68/3, 8, 13, 71/16, 18, 21, 72/16, 73/6, 10, 18, 19, 24, 74/15, 20, 24, 75/9, 15, 19, 24, 27, 76/3, 4, 5, 9, 14, 19, 22, 28, 77/2, 3, 3, 6, 8, 9, 10, 20, 21, 25, 28, 78/9, 10, 13, 20, 26, 27, 79/2, 5, 11, 80/15, 82/10, 14, 17, 22, 23, 83/22, 84/3, 13, 17, 29, 85/4, 6, 11, 16, 86/3, 6, 20, 30, 32, 87/11, 12, 88/1, 3, *nie* tylko 1/8, 73/22, 74/9, 79/6, *nie* trzeba 3/22, *niewiedzić* gdzie 19/19, *nie* fro-motá 22/29, *niemniéy* 26/6, *nie* potrzebá 34/15, 44/18, 52/18, 75/21, [*KochPot* A4/5 (33/18)], *nie* iuz 41/12, *nie* ták ... Iáko 46/24, *nie* bez 48/13, 57/16, *nie* ledá 54/15, *niepomátu* 75/10; *niémam* 8/6, 58/29, *nie* ma 44/29, *niéma* 78/22; *nię* (!) 9/23. *Cf* **NIE LZA**, **NIEMASZ**.

NIEBACZNY (1) *ai — sg m N:* iéy niebáczny vmyłl 26/25.

NIEBEZPIECZEŃSTWO (1) *sb n — sg I:* Więc ia podobno z mnieyzym niebefpie-czeństwem (r) Grzeźe 47/5. *Cf* **NIEPRZEZPIECZEŃSTWO**.

NIEBEZPIECZNY (3) *ai — sg m N:* szturm niebefpieczny 85/24. *f A:* Ná drogę niebefpie-czną 83/27. *pl A subst:* niebefpieczne wody 78/15.

NIEBIESKI (3) *ai — sg m N:* okrąg niebiełki 77/18. *pl G:* Stółów ... Krafo niebiełkich 53/26. *A subst:* niebiełkie rádości 13/14.

NIEBO (25) *sb n — sg N:* Niebo/ á morze/ té dwie rzeczy były Swiát zástapily 32/19; dzieśiáté láto niebo toczy/ Iáko ... 18/26, że nam niebo niesprzija 26/1. *G:* áz dzień ... Gwiázdy rozpędzi ... zniebá (r) 4/29, Bóg ... śmieie fye zniebá (r) 10/12, Tykam fye niebá (r) 11/21, Dośięgę iuz głowá zniebá (r) 34/16, zágorzáł ziółá dżdzá z niebá woláią 40/4, iefli komu drogá otwárta do niebá (r) 44/17, ten człowiek ... dołtal fye do niebá (r) 75/22, Ták do niebá przychodzá 79/3, [to nam ... Bóg obiecał zniebá (r) *Koch-Pot* A4/4 (33/17)]. *D:* ku niebu pátrzá Kázimiérłkié [kály 84/24. *A:* Włozę ná niebo znákomitá pręgę 33/13, burza niebo lzpeći 47/15, tyś niebo zbudował 71/22. *I:* Zebyś ... mnie cáłá noc plákáć pod niebem niecháłá 29/32. *L:* Iákié po niebie chmury fye mié-fzáią 7/6, [*cnota*] Ma mieyfce w niebie (r) 12/8, miezfka w niebie 12/23, mnie fye zdáło/ zem był wfzyttek w niebie (r) 16/29, Ná ziemi/ y ná niebie ... królúie 17/21,

- Iuż to dawno Bóg odmyślił w niebie (r) 24/3, Myśli ważné ná ziemi/ myśli ważné w niebie (r) 51/11, wżędy peino ćiebie/ Y w odchlániach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie (r) 71/17, W niebie iego oyczyzná 78/23.
- *NIEBOG (2) *sb m — sg V*: Nieboże mój 59/19; nieboże 25/13.
- NIEBOGA (7) *sb f — sg N*: niebogá 7/17 (r), 19/18, 76/25 (r). *D*: niebodze 65/24. *A*: niebogę 81/18. *V*: niebogo (r) 22/2. *pl A*: niebogi (r) 50/4.
- NIEBORAK (2) *sb m — sg N*: nieborak 76/28, 77/5.
- NIEBOŻĄTKO (1) *sb n — sg N*: niebożátko 21/12.
- NIEBRZYDKI (1) *ai — pl N subst*: nie brzydkie Bogu iéy obiáty były 81/27.
- NIEBYTNOŚĆ (2) *sb f — sg L*: w iego niebytności (r) 19/13, w méy niebytności 52/14.
- NIECH, NIECHAJ (24: 16 — 40) *pt — Niech* 1/25, 2/5, 7/9, 17/5, 21/11, 23/10, 27/29, 28/7, 33/24, 41/8, 50/5, 51/13, 15, 55/9, 61/6, 64/4; *niech* 10/16, 33/7, 37/15, 44/12, 49/6, 72/18, 74/19, 86/10, [KochSlug A3v/4 (44/12)]; *Niechaj* 8/8, 11, 10/8, 13/18, 16/2, 10, 25/23, 44/12, 51/16; *niechaj* 16/4, 20/29, 50/25, 27, 56/20, 79/8, 19.
- NIECHAĆ (2) *vb pf — imp 2 sg*: O przyfzłym dniu niechaj prózný rády 24/2. *con 2 sg f*: Zebyś ... mnie ... plákác pod niebem niecháá (r) 29/32.
- NIECHAJ *cf* NIECH.
- NIECIĆ (2) *vb impf — part praes act*: Niécác ognie 57/15; niécác ognie 15/4.
- NIECIERPLIWI (1) *ai — sg f N*: śmierć niećierpliwa 77/16.
- NIECNOTA (1) *sb f — sg A*: To zá twą niecnotę tobie 66/23.
- NIECNOTLIWY (4) *ai — sg m N*: Vmył! ... niecnotliwy (r) 66/8. *A*: prze zyfk niecnotliwy (r) 36/13. *pl N subst*: iędze niecnotliwé (r) 50/11. *A subst*: mordy niecnotliwé (r) 2/1.
- NIEDALEKO (1) *av — iuż nie dáleko żniwo* 62/24.
- NIEDAWNO (2) *av — niedawno* 8/4, 15/10.
- NIEDAWNY (1) *ai — pl N subst*: Nie dawné czáfy/ gdy ... 16/26.
- NIEDBAŁY (1) *ai — sg m N*: niedbály (r) 2/19.
- NIEDŁUGO (2) *av — nie długo kóniecznie Doniešie czáfzę pácholek do gęby* 48/24; *Ne długó (!) fye ... bawil* 83/25.
- NIEDOBYTY (1) *ai — sg m N*: Sklep ten niedobyty (r) 6/25.
- NIEDOPIEKŁY (1) *part praet act — pl A subst*: szpérki niedopieklé 21/6.
- NIEDOROSŁY (1) *part praet act — pl N m pers*: niedorośli wnukowie 71/5.
- NIEDZIELA (1) *sb f — pl G*: Sześć niedziel ... lál dęszc 31/17.
- NIEDŹWIEDŹ (2) *sb m — sg N*: ia nie iáko niedźwiedz ... Myślę ćię drápác 14/1, iáko niedźwiedz/ lápę lizác mużę 14/25.
- NIEFORTUNA (2) *sb f — sg N*: kiedy tóz nád námi Niefortuná pokaże 39/12. *A*: fwé śczęście zá wielką niefortunę fádzi 84/28.
- NIEFORTUNNY (1) *ai — sg m I*: tym swoim niefortunnym wiekiem 87/16.
- NIEGODNY, NIEGODZIEN (1+1 = 2) *ai — sg m N*: Niegodzien tego ten świát záwikłány/ Aby ... 48/19. *D*: wydarł fąśiádowi/ Gotuiác niegodnému fpadek potomkowi 3/2.
- NIEGOTOWY (1) *ai — sg m N*: w lowy Ná dżiki żwiérz z ofczepem iáchác niegotowy (r) 2/30.
- NIELUDZKI (1) *ai — pl V subst*: Bóg was żegnay/ niewdzięczné/ y nieludzkie wrotá 26/26.
- NIE LZA (2) *praed*: Nam nielza iedno pátrząc téż fwé (!) rzeczy 16/1; nam nie lza [Koch-Pam1: nielza]/ iedno być gotowo 86/12.

- NIEMAŁY (3) *ai* — *sg m A*: poczet przyjaciół niemący (*r*) 84/23. *f G*: trofki niemący 80/30. *A*: część niemąłą świata 80/16.
- NIEMASZ (9) *vb impf* — *Niémáfz* 44/1; *Niémáfz* 69/7; *Niémáfz* 27/19; *niémáfz* 44/1, 57/25, 59/9, 71/15; *niémáfz* 14/6, 37/24.
- NIEMIEC (1) *n-ethn m* — *sg N*: Mnie Niemiec/ y waleczny Hiszpan/ mnie poznają 55/7.
- NIEMIŁ (1) *ai* — *sg f N*: Komu dobra myśl nie miła (*r*) 59/8.
- NIEMOC (2) *sb f* — *sg A*: Wpadł w niemoc 86/29. *pl N*: Nie vtrapi mię śtarość/ ni przykré niemocy (*r*) 78/19.
- NIEMOWNY (1) *ai* — *sg f V*: VCjefzna lutni/ ... Niemowna przed tym 49/14.
- NIEMY (1) *ai* — *sg m N*: zwierz niemy (*r*) 59/3.
- NIEMYŚLIW (1) *ai* — *sg m N*: Alem prosto nie myśliw 21/5.
- NIENAGŁY (4) *ai* — *sg n G petr*: Bo sye znenagła przymknał z nią ku wodzie 7/15, Która [zarza] ... znenagła ciemności nocné w światłość mieni 9/2, Ten śnieg znenagła zéydzie 41/19, pienisté znenagła wály vcichály 85/30.
- NIENAGRODZONY (1) *ai* — *sg f N*: Włeczna frototá/ y nienágrodzona (*r*) Szkodá 37/18.
- NIENASPANY (1) *ai* — *sg f A*: noc ... nie náspána (*r*) 35/4.
- NIENAWIŚĆ (1) *sb f* — *sg I*: Hárdá myśl ... Z nienawiścią nie zrówna 74/20.
- NIEOBACZNY (1) *ai* — *sg n I*: ognia nieobácznym fercem záchwyčila 81/16.
- NIEOBESZŁY (1) *ai* — *sg f D*: nieobeszły ziemi 72/1.
- NIEOBROTNY (1) *ai* — *sg f G*: nie obrotnéy fzyie 21/31.
- [NIEODPRAWNY *ai* — *sg m N*: cień nieodpráwny *KochSlug* A3/16 (44/3).]
- NIEODSTĘPNY (1) *ai* — *sg m N*: cień nieodstępný [*KochSlug*: nieodpráwný] 44/3.
- NIEOKROCONY (2) *ai* — *sg m N*: ftróz nieokrócony (*r*) Piekielnéy brony 49/24. *f A*: fwą wołą ... nieokróconą (*r*) 2/5.
- NIEPAMIĘTNY (1) *ai* — *sg m G*: Nie zyfczefz duŹe/ która dotklá raz napoiu Niepamiętnégo zdroiu 39/23.
- NIEPEWNY (4) *ai* — *sg m N*: przeiazd był niepewny: ... Przeiazd niepewny 84/30—31; przewoźnik nie pewny (*r*) 7/19. *f G*: Ná wyroku niepewnéy fortuny 83/6.
- NIEPŁAWNY (1) *ai* — *sg f G*: Niepláwnéy północnéy wody 45/4.
- NIEPOCHYBNY (2) *ai* — *sg f N*: niepochybna miłość 5/3, zaśiékku moiego niepochybna wiará 37/2.
- NIEPODOBNY (1) *ai* — *sg m I*: Niepodobnym obyczáiem 48/3.
- NIEPOGODA (5) *sb f* — *sg N*: Szum powstał/ y gwałtowna zwierzchu niepogodá (*r*) 85/13, Cála (!) noc tá okrutna niepogodá trwála 85/27. *G*: V[zedlem frogich wiatrów/ y złéy niepogody (*r*) 78/16. *pl N*: Trofczą mię wiatry/ y złé niepogody (*r*) 19/22. *A*: Ciérpię nocné niepogody (*r*) 24/8.
- NIEPOGODNY (2) *ai* — *sg f L*: Po niepogodnéy żimie 79/12. *pl A subst*: niepogodné défcze 31/6.
- NIEPOKOJ (1) *sb m* — *sg N*: Iednák mię ten bezmierny niepokóy dokóna 28/17.
- NIEPOMAŁU *cf* MAŁY, NIE, PO.
- NIEPOSPOLITY (1) *ai* — *sg m N*: łowiec niepospolity (*r*) 60/5.
- NIEPOTRZEBNY (1) *ai* — *pl A subst*: niepotrzebne chciwości 37/11.
- NIEPR (1) *n-loc m* — *sg N*: w głębokie morze Krwáwy Niepr płynął 15/15.
- NIEPRAWDA (1) *sb f* — *sg L*: Ze mię w nieprawdzie zostáwiłz 62/12.
- NIEPRAWIE (4) *av* — *Vyżrzyłz* ... zęby Nie práwie biále 22/13, Nie práwieś z oyczyny fwyé w szczęfną chwilę wzięta 84/8; Poprawdzie mi nie práwie złé ferce tufzyło 14/9, chociaś był nie práwie iefcze dorófl woyny 80/19.

- NIEPRAWOŚĆ** (1) *sb f — pl G*: iefli grzechów záluiem (!) ... Y nieprawości swoich 2/26.
- NIEPRZEBRANY** (2) *ai — pl N subst*: zloté góry nie przebrané (r) 40/26. *G*: wód nieprzebranych 72/5.
- NIEPRZEJEDNANY** (2) *ai — sg f N*: Nieprzejednana to winá 66/12. *pl N subst*: gdybykolwiek były Nieprzejednane sioftry przédze swéy dowiły 87/26.
- NIEPRZEŁOMIONY** (1) *ai — pl I*: zá troiftémi Drzwiámi ... nieprzełomionémi (r) 36/3.
- NIEPRZEPASIONY** (1) *ai — sg f N*: láká nieprzepasiona (r) 64/16.
- NIEPRZEPLACONY** (1) *ai — sg f V*: Nieprzeplacona Doroto 68/14.
- NIEPRZEZPIECZEŃSTWO** (1) *sb n — sg A*: nie pómniać ná swoje Nieprzezpieczeństwo [KochPam1: Nieprze[pieczeń[stwo] 85/5. Cf NIEBEZPIECZEŃSTWO.
- NIEPRZYJACIEL** (8) *sb m — sg N*: moiéy sye przygodzie nieprzyjaciel śmieie 14/11, By nieznał nieprzyjaciel/ że cié ma powoli 26/15, Tegoć nie wydrze nieprzyjaciel frogi 35/27, Iákobyć szkody nieprzyjaciel twoie Krwią swą nágradził 38/18, lubo piefzo wojny/ Lubo prágnął ná koniu nieprzyjaciel zbroyny 82/6. *D*: Láfkęś nieprzyjacielowi (r) Vczynil 46/10, Y nieprzyjacielowi wiarę rad záchował 74/22. *pl D*: Nieprzyjacielom ferce y ná potym fkažil 74/8.
- NIEPRZYJACIELSKI** (1) *ai — sg n N*: nieprzyjaciel/kié woifko 83/31.
- NIERAD** (2) *ai — sg m N*: człowiek rad y nierad musi fluzyc tobie 5/11. *f N*: Nie rada cié ztąd pufczam 82/19.
- NIERZĄD** (1) *sb m — sg A*: co go Bóg wcale zachował (!) Gdy nierząd pfował 32/12.
- NIERZĄDNY** (2) *ai — pl A m pers*: Zbóyce ... nas nierządne/ ách nierządne iedzą 38/4.
- NIESKOŃCZONY** (2) *ai — sg m N*: dzień ... Trwa niefkonczony (r) 12/4. *A*: niefkonczóny (r) Biég bieżąc 11/23.
- NIESKORY** (1) *ai — sg f A*: pómfte niefkorą (r) 50/7.
- NIESPODZIEWANY** (1) *part praet pass impf — sg f N*: niespodziéwana śmierć 80/1.
- NIESPORY** (1) *ai — sg n D*: Závždy ná czymśi fchodzi pántwu niesporemu (r do czemu) 3/4.
- NIESPOSOBNY** (1) *ai — sg n G*: niesposobného ... Zdrowia mégo 52/9.
- NIESTAŁOŚĆ** (1) *sb f — sg A*: Z kąd tę niestałość bialégłowy maia 16/24.
- NIESTAŁY** (1) *ai — sg f N*: Nie wierz fortunie/ ... Bo to niestała páni z przyrodzenia 35/8.
- NIESTETY** (2) *int — Zbóyce (nieftéty) zbóyce nas woiuią 38/1, A ty moiá Królewno/ gdzieś teraz? nieftéty (r) 87/23.*
- NIESTR** (1) *n-loc m — sg I*: pohániec [sprofny Nád Niestrem siedząc/ dzieli lup zálofny 37/21.
- NIESYTY** (1) *ai — sg f A*: wody nie fytą (r) Banię beždenną (!) 50/6.
- NIESZCZĘSNY** (5) *ai — sg m N*: Czéstokroć/ ón niezczéfný [KochPam1: niezczéfný] ... w ciężkim pláczu strawil noc niespáną 86/31. *f N*: ia niezczéfná ... Mużę być závždy w trofce/ y w zálości 19/13. *G*: niezczéfnéy Troie 19/2, mnieś niezczéfnéy zániechał 67/15. *pl N subst*: Niezczéfné [KochPot1: Niezczefne] czáfy 31/15.
- NIESZCZĘSCIE** (12) *sb n — sg N*: (Bo lácno gdy chce niezczéście vgodzi) 19/26, Godno pláczu niezczéście/ y twoia przygodá 39/14, Iefli sye (!) pocznie niezczéście frałowác 43/7, Okaż to/ że cié tákże niezczéście nie zbudlo 76/4, Siłá niezczéście [KochPam1: niezczéście] może 83/5, Zwycięzył wieczny wyrok/ y niezczéście [KochPam1: niezczéście] twoie 85/3, tu niezczéście [KochPam1: niezczéście] fmeći 87/6. *G*: szkody nágradziłf niezczéścia frogiego 75/16, Nie czekáiąc ... Ošťatniégo niezczéścia [KochPam1: niezczéścia] 87/17. *D*: to sye nawetfzému Niezczéściu równa 5/8, ták sye podobálo

- Niefczęściu [*KochPam1*: Niefczęściu] 87/22. *A*: Iakoby vmial szczęścié/ y niefczęścié znośić 11/3.
- NIESZCZĘŚLIWOŚĆ (1) *sb f* — *pl G*: przyczynę wfzech niefczęśliwości (r) 2/23.
- NIESZCZĘŚLIWY (3) *ai* — *sg m N*: Niefczęśliwyś ty 76/27; niefczęśliwy (r) Dóm Proroká Greckiego 36/12. *f N*: niefczęśliwa (r) Wárná 80/11.
- NIEŚCIGNIONY (1) *ai* — *sg m V*: Nieścigniony Care drogi 45/10.
- NIEŚĆ (15) *vb impf* — *inf*: Ciężar ... dómowy ... muśi nieść sámá 52/14. *praes 2 sg*: Bądź miłość nieśiefz/ álbo fen fspokoyny 4/9, ... zmázę Którá dziś nieśiefz 38/20. *3 sg*: Lepiéy polnych Tátarów dawny zwyczaj nieśie (r) 1/14, co komu čás nieśie (r) 22/29, áni nieśie wády [*KochSlug*: áni w fercu wadj Czuie] 44/11, ácz oboie Twóy vrząd nieśie 52/30, iáko čás nieśie (r) 55/17, Co nieśie przyrodzenie 77/21, Bo táka śmierć nie nieśie z sobá żadnéy fzkody 78/10, Trzy fłowá śrzodek nieśie nagrobnéy tablice 88/11. *3 pl*: té kráie/ Niofá infz obyczáie 67/2; to záś niofá twé świéte obyczáie/ Ze ... 5/12, gdzie nas wiátry niofá 9/29. *praet 3 sg m*: niófl piérfwzé vrzędý 78/3.
- NIEŚMIERTELNY (3) *ai* — *sg m V*: nieśmiertelny pánie 72/15. *f G*: nieśmiertelny chwaly 80/12. *pl I n*: Nieśmiertelnémi láty 81/5.
- NIETAJNY (1) *ai* — *sg f N*: To nie táyna/ że ... 28/26.
- NIEUGASZONY (1) *ai* — *sg m N*: ogień ón nieugáfzóny (r) 11/22.
- NIEUMOWNY (1) *ai* — *sg n a. pl V subst*: nieumowné kámiénie 24/25.
- NIEUNOSZONY (2) *ai* — *sg m N*: On hárdy/ nieunofzony (r) ... Car Mofkiewfki 44/26, nieunofzony wiátr 87/28.
- NIEUSPIONY (2) *ai* — *pl G*: Pod strážá nieufpionych Spártánfkich zlayników 36/4. *A subst*: trofki nieufpióné (r) 40/11.
- NIEUŚMIERZONY (2) *ai* — *sg m N*: nieuśmierzony wicher 85/12. *pl N subst*: Nieuśmierzóné ... wody 31/22.
- NIEUŻYTY (3) *ai* — *sg f N*: śmierć nieużyta 75/1; śmierć nieużyta (!) (r) 6/13. *V*: Nieużyta białogłowo 24/13.
- NIEWĄPLIWY (1) *ai* — *sg f A*: wfność ... niewąpłiwá 75/14.
- NIEWCZAS (3) *sb m* — *sg A*: niewczás podéymowác 79/1. *pl G*: Mych niewczáfów lituiá nocy nieprześpáné 29/17. *A*: prze te niewczáfy (r) Dobrze iuz nie fzáleię 28/15.
- NIEWDZIECNOŚĆ (3) *sb f* — *sg G*: Bych miálá doznác tákiéy niewdzięczności (r) 19/30. *A*: Chćialem ... zwyciężyć niewdzięczność fwoiá ftrátecznością 26/23, Zebyś mi tę niewdzięczność okázowác miálá 29/31.
- NIEWDZIECZNY, NIEWDZIECZEN (4 - 1 = 5) *ai* — *sg m N*: Kto twych poślug niewdzięczen 5/7. *D*: niewdzięcznému pánu 26/17. *f V*: Furto ... niewdzięczna moich wczynności 29/28. *n A*: iáko niewdzięczné brzemie/ Vderzyć trofki o ziemię 47/20. *pl V subst*: niewdzięczné/ y nieludzkié wrotá 26/26.
- NIEWESOŁY (2) *ai* — *sg f N*: Styx niewefoła 54/22. *pl A subst*: pod ziemné niewefolé kráie 39/20.
- NIEWIADOMY (1) *ai* — *sg m N*: Swé ciáło iéfz niewiádomy (r) 66/16.
- NIEWIASTA (1) *sb f* — *sg G*: Ná móy/ y twéy niewiáfky przyiazd 87/20.
- NIEWIELE (1) *nm* — *Y* ták welbie rozumu potrzéżwiu nie wiele (r) 21/9.
- NIEWIERNY (3) *ai* — *sg m N*: Niewierny Turczyn 37/22. *V*: Zły á niewierny poháncze 65/26. *pl A subst*: Boday ... té niewierné zamki rdzá plugáwa ziadlá 26/29.
- NIEWINNY (3) *ai* — *sg f N*: niewinna mácochá 1/18, niewinna córá 66/29. *n A*: Co fobie gárdlá oftrzą ná niewinné piwo 21/7.
- NIEWOLA (5) *sb f* — *sg N*: Nie to niewola fluzyc 5/6. *A*: Niemnieyfzą mam przed owym nędznikiem niewolá (r) 29/6. *L*: niechay poniewoli nie pełnię nikomu 20/29,

- niemniémay/ byś fam był w téy niewoli (r) 26/5, w niewoli (r) ... wiecznie trwać woli 52/23.
- NIEWOLNICA** (1) *sb f* — *sg A*: v któregoś dziś za niewolnicę (r) 84/10.
- NIEWOLNIK** (1) *sb m* — *sg I*: Bądź fye kto zacnym rodził/ y bogáym/ Bądź niewolnikiem 43/23.
- NIEWROCONY** (1) *ai* — *sg m A*: Cokolwiek raz przeminęło/ Niewrócony koniec wzięło 47/23.
- NIEWYMOWNY** (1) *ai* — *sg f A*: rádość ... niewymowną czuię 5/5.
- NIEWYSŁOWIONY** (1) *ai* — *sg m N*: którzy [żony] wftyd ieft nie wyflowiony (r) 39/17.
- NIEWYSPANIE** (1) *sb n* — *sg G*: Świadek mégo niewyśpánia (r) 25/24.
- NIEWYTRWANY** (1) *ai* — *pl N subst*: wiátry niewytrwáné (r) 29/18.
- NIEZGANIONY** (1) *ai* — *pl N subst*: W tańcu tákże niezgánioné (r) 56/2.
- NIEZLICZONY** (1) *ai* — *pl G*: stádá owiec niezliczonych (r) 37/7.
- NIEZMIERZONY** (2) *ai* — *sg m A*: Zbudował fobie koráb niezmierzony (r) [KochPot: dobrze opátrzony] 32/14. *V*: Boże niezmierzony (r) 87/17.
- NIEZMOŻONY** (1) *ai* — *sg m V*: Królu niezmożony (r) 46/4.
- NIEZNACZNIE** (1) *av* — gwiazdy ... po iednéy znikáią/ Y ták iuz przyfzłyé nocy nieznaćnie czekáią 9/4.
- NIEZNAJOMY** (1) *ai* — *sg m L*: W tym nieznaíomym kráiu 87/30.
- NIEZNOŚNY** (1) *ai* — *sg m G*: z głodu nieznośného (r) 50/21.
- NIEZWALCZONY** (1) *ai* — *sg m V*: Królu niezwalczony (r) 46/13.
- NIEZWYCZAJNY** (2) *ai* — *sg f A*: niezwyczajną wodę 33/15. *pl N subst*: niezwyczajné opoki 24/28.
- NIEZWYKŁY** (1) *ai* — *sg n I*: Niezwykłym/ y nie ledá piórem opátrzony 54/15.
- NIEŻLE** (1) *av* — Nie źle czáfem zámilczéć 26/14.
- NIEŻADNY** (1) *ai* — *sg m I*: kto z niezádnym głósem 21/22.
- NIEŻYCZLIWY** (1) *ai* — *pl A m pers*: bogi niezyczliwe (r) 25/6.
- [NIEŻYCZNY *ai* — *pl N subst*: Nie życzne w cnotie to táb były látá KochPot A2v/18 (32/9).]
- NIEŻYZNY** (1) *ai* — *pl N subst*: Nieżyzné [KochPot: Nie życzne] w cnotę to táb były látá 32/9.
- NIGDY** (17) *av* — Nigdy 14/7, 19/10; nigdy 11/1, 14/8, 23/14, 28/18, 39/21, 49/1, 64/17, 65/8, 72/16, 74/15, 76/3, nigdy potym 33/10, nigdy przed tym 36/21, iuz nigdy 75/19, 77/8.
- NIGDZIEJ** (1) *av* — Nigdźiéy 24/18.
- NIKCZEMNY** (1) *ai* — *sg f V*: Nikczemna dziewko 8/13.
- NIKT** (9) *pron* — *N*: nikt 8/25, 23/10. *G*: nikogo (r) 22/3. *D*: Nikomu kt/5; nikomu 17/25 (r), 20/29 (r), 51/9, 77/28 (r). *N a. V*: Nie próś mié nikt 64/27.
- NIMFA** (1) *sb f* — *pl N*: Morfkié Nimphy ... Wzdycháły/ pátrząc ná twarz/ y wiek iego młody 81/3.
- (NINIEJSZY) *cf* MNIEJSZY.
- NISKI** (4) *ai* — *sg f N*: nífka (r) Iedliná 8/14. *L*: ná téy nífkiéy ziemi 72/17. *pl N subst*: mé nífkié progi 34/13. *A subst*: twoie nífkié progi 30/2.
- NIT** (1) *sb m* — *pl A*: Sklep ten niedobyty Puści prętko nity (r) 6/26.
- NIWA** (1) *sb f* — *pl N*: niwy niemierzone wolné zbozá dáią 1/17.
- NIŻ** (12) *cn* — Niż 63/17; niż 6/3, 8/9, 9/21, 17/23, 23/3, 38/31, 58/16, 69/25, 74/17, 88/2, niżem [KochPam1: niżlim] ia do Gdańfká fye rufzył 86/8.

- NIŻBY** (4) *cn* — Niżby 8/18, 37/13, 71/11; niż by 36/26.
- NIŻLI** (6) *cn* — Niżli 19/32, 36/12; niżli 10/13, 29/9, 77/24, 86/27, [*KochPam1* Bv/22 (86/8)].
- NOC** (26) *sb f* — *sg N*: ciemna noc nądchodźi 18/22, Ze to żadna Boża noc nigdy nie mi-
nęła/ Abych ... 28/18, Biały dzień/ á noc ciemna/ fwoje czasy znią 72/6, gdzie trwa noc
ná wieki 76/11. *G*: Bo cię cały nocy (*r*) Z rąk nie wypuścim 4/27, przyszlęły nocy
... czekają 9/4, noc pole nocy 29/7, Nie zpól lub nocy/ lub dnia 40/18, Cnotá mój
kómpás/ który nie wpólnocy (*r*)/ Ale w pól zbytków bije 49/5, chmury nocy przydawają
85/15. *D*: Gdzie iáfna ciemny nocy wstępuie zorzá 74/12. *A*: Dobrá noc 25/21, noc pole
nocy 29/7, całą noc 29/32, Cálą Bożą noc 30/6, cmy czarne ... Co noc nofzą nie náspá-
ną 35/4; Cála (!) noc 85/27, w ciężkim pláczu strawił noc niespáną 86/32. *L*: Choćá ták
po nocy chodzę 24/15, przyszlęły czas ... Pogrężony w twárdy nocy (*r*) 47/25, Prácy
we dnie/ prácy w nocy (*r*) 57/5, rzadko wńie w nocy (*r*) 60/7, y we dnie/ y w nocy (*r*)
75/7. *V*: Piękna nocy 15/1, 56/10. *pl N*: Mych niewczáfów lituía nocy nieprzefpáné
29/17.
- NOCLEG** (1) *sb m* — *sg N*: iuz mię noclég potkác wczáfwy nie może 29/15.
- NOCNY** (6) *ai* — *sg f N*: nocna rofá 72/11. *G*: cmy nocny 50/30. *pl G*: nocnych
wfzeteczników 36/5. *A subst*: ciemności nocné 9/2, nocné niepogody 24/8. *V subst*:
nocné cienié 24/24.
- NOE** (2) *n-pers m* — *sg N*: Nóé 32/7. *D*: Nóému 33/1.
- NOGA** (11) *sb f* — *sg N*: szczęśliwa to drogá/ Po której chodźić będzie ták wdátna nogá
(*r*) 9/6. *G*: Ani z okrutny śmierci śidel wyrwiezł nogi (*r*) 1/13, Krzywé (!) nogi ...
kto będzie żyw' fnádnie fye dopije 21/31, iefli mé níkie progi Będą godné twoiéy nogi
(*r*): Nogi piękny 34/14—15. *A*: Drugiéy nogę przystępuiez 62/6. *pl N*: Idź gdzie
cię nogi/ y wiátry powiodá 50/29, Sámy nogi práwie drgáją 57/29. *A*: Który niedawno
podał (!) nam pod nogi (*r*) 15/10, przedsię ná nogi pádnie 59/30. *I*: który był dopiero
v niéy [*Fortuny*] pod nogámi (*r*) 10/20.
- NOS** (4) *sb m* — *sg N*: Nos iako fznur wpleciony 68/22. *G*: drugi wyszzy nofá gębę noši
35/20. *A*: byc ná nos biédna muchá pádlá 20/14, Zem fye dał zá nos wodźic 26/20.
- NOSIĆ** (9) *vb impf* — *inf*: Każ wino nošic 43/16. *praes 3 sg*: Nie przećiw fye Zoši Bo tę
milošc noši (*r*) 22/27, drugi wyszzy nofá gębę noši (*r*) 35/20, On láki (!) ón polá
koši/ A do gumná wfzytko noši (*r*) 70/10. *3 pl*: cmy czarne wfána/ Co noc nofzą
nie náspána 35/4. *praet 3 sg m*: przyszedł ku stárošci/ Którą ón fnádnie nošil 78/6. *fut*
1 sg f: Sáám go [wieniéc] fwą ręká wilá/ Sáma go będę nošilá (*r*) 64/29. *imp 2 pl*:
wy miodfzy nošcie fnoy 62/28. *part praes act*: nofząc fwóy zafrzał w fkrzyošci (!)
83/11.
- NOWINA** (1) *sb f* — *sg G*: Bodaybych piérwé oftátnie fkonátá/ Niżli nowiny tákicy do-
czekáá 19/32.
- NOWY** (15) *ai* — *sg m A*: przyszedł o smutek nowy (*r*) 25/10. *I*: nowym rymém 30/1. *f A*:
Nowá przypowięš Polak fobie kupi 39/3. *V*: nowa Aryádno 82/3. *pl N subst*: nowé ro-
gi 16/13, nowé piórká 54/25. *A subst*: nowé źródłá 31/18. *petr sg n G*: Znowu 33/8;
znowu 33/3, 41/21, 71/10, 77/1, 83/26, 85/32; Z nowu 45/29.
- O** (12) *int*: O 2/1, 15/1, 39/15, 53/25, 88/14, 14; o 53/15, 26, 84/7, 85/4, 86/10, 88/15.
- O** (47) *praep* — *cum A* (20): O kt/8, 5/22, 61/8, 9, 79/5; o 5/21, 22, 6/27, 14/12, 20/22,
25/10, 29, 28/20, 45/3, 7, 47/21, 51/22, 61/5, 64/27, 78/27. *cum L* (27): O 24/2, 55/5,
70/30; o 6/18, 10/2, 16/6, 19/18, 35/23, 38/13, 52/5, 18, 60/12, 21, 26, 66/6, 68/11, 73/15,
75/14, 76/1, 77/6, 6, 79/9, 86/13, 87/19, o wodźie 3/24, o głodźie 23/8, o iutrze 23/29.

- OBA (1) *nm* — *D*: obiemá 82/9.
 (OBACZNY) *cf* NIEOBACZNY.
- OBACZYĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: tá obaczyłá (r)! Ze ... 36/7.
- OBALIC (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: mężny Tezeus/ miełzańca (!) frogięgo Obalił 81/32.
- OBAWAĆ SIE (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: czego fye bąrziéy obawam (r) 86/5.
- OBAWIAĆ SIE (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Kąždéy godziny obawiy fye zdrády 35/11.
- OBCIAŻLIWY (1) *ai* — *sg f N*: [kárzá obciążliwa [KochPam1: obciéżliwa (!)] (r) 87/8.
- OBCIEŻYĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: Która [śmierć ojca] cię ... smutkiem obciéżiłá (r) 73/21.
- OBCY (1) *ai* — *pl A subst*: w opcé kráie 87/13.
- OBEČNY (1) *ai* — *pl A subst*: té obecné twarzy 8.28.
- OBEJĆ SIE (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Máiąc doma ten dostátek; Ze fye obéydzie bez iátek 70/32.
- OBEJŹRZEĆ SIE (2) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Stánął; y obeyźrzál fye 76/24; źle fye obeyźrzál 25/11.
- OBERWAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Niewiém co zá zly człowiek oberwał iągody 14/19.
 (OBESZŁY) *cf* NIEOBESZŁY.
- OBFITY (3) *ai* — *sg m N*: obiad obfity (r) 3/27, défcz obfity (r) 82/24. *A*: plącz obfity (r) 65/11.
- OBIAD (2) *sb m* — *sg N*: niewiész iáki Obiad; y co zá przyśmáki! Ná twym stole 66/14;
 Nie idźie mu w smák obiad obfity 3/27.
- OBIATA (2) *sb f* — *pl N*: nie brzydkié Bogu iéy obiáty były 81/27. *I*: Obiátami [szukájąc v świętych pokoiá] 30/4.
- OBICIE (1) *sb n* — *sg L*: nic potym ... obiciu złotym 48/7.
 [OBIECAĆ *vb pf* — *praet 3 sg m*: to nam dawno Bóg obiecał zniebá! Ze ... KochPot A4v/3 (33/17).]
- OBIECANY (2) *part praet pass pf* — *sg f G*: MIASTO OBIECANEY KROLEWSKIEY LOZNICE 88/12. *pl L*: Nie myśl mátko o fzátach ... Ná móy! y twéy niewiáfty przyiazd obiecáných (r) 87/20.
- OBIECOWAĆ (1) *vb impf* — *praet 3 sg f*: Wpadł w niemocz/ z któréy mu iuz ... Wftác nie obiecowálá Kłoto zazdrościwa 86/30.
- OBIETNICA (1) *sb f* — *pl A*: miłość w Dyámencie ryie: Swé flawné obietnice 84/18.
- OBITY (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: iedwabiem obité ściány 18/18.
- OBJECHAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 pl m pers*: Zeglarze bywáli Wfyztek świat ... kolem obiecháli (r) 2/16.
- OBJEŻDZIĆ (1) *vb pf* — *inf*: Niech obieździć fwą wołá śmie 2/5.
- OBLEWAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Krwią drudzy zyfk obléwáią (r) 69/28.
- OBLĄKANY (1) *part praet pass pf* — *sg f N*: By więc fárnecká! kiedy oblákána (r) Máćierze fzuca 13/23.
- OBLÓK (2) *sb m* — *pl G*: obłoków [KochPot: z obłokow] trzáfkánie 31/10, wály Wyfokich będą obłoków sięgály 49/4.
- OBLÓW (1) *sb m* — *sg I*: ... orlice/ gdy do miłych dzieci Z obłowem leci 2/4.
- OBMOWIĆ (1) *vb pf* — *inf*: fám go obmówić [KochPol: omowić] muszę 45/8.
- OBOJ (2) *nm* — *sg n A*: złącz/ iákoś rozwiódł: bo ácz oboie (r) Twóy wrząd niešie ... 52/29. *L*: w oboim fczęściu 73/13.
- OBRACAĆ SIE (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: ludzkie rády wfópák fye obrácią (r) 41/4. *fut 2 sg f*: Kędy fye kolwiek będźiefz obracálá (r) 7/4.
- OBRADZAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Iemu fády obradzáią (r) 70/5.

- OBRAN** (1) *part praet pass pf — sg m N*: Obraneś poŕlem 80/28.
- OBREĆCZ** (1) *sb f — pl N*: Wziął konwią/ aż mu ná lbie zoŕtały obręczy (r) 21/18.
- OBROCIĆ** (4) *vb pf — imp 2 sg*: Obróć fwóy kón prędkonogi 45/9, ktemu ... Obróć wŕzytko ŕtáranié 79/4; ktemu obróć myŕli ŕwoie 38/17. *part praet act*: W ŕmiech obrociwŕzy náŕzé ploné rády 40/23.
- OBROCIĆ SIE** (1) *vb pf — praet 1 sg m*: Com ŕye rázów obrócił v twégo podwoia 30/3.
- OBROK** (1) *sb m — sg L*: kón móy/ flugá móy ná twym obroku (r) 52/8.
- OBROŚĆ** (1) *vb pf — praet 3 sg f*: oná niewinna córá/ Obroflá w flowicze piórá 66/30. (OBROTNY) *cf* NIEOBROTNY.
- OBSIEŚĆ** (1) *vb pf — fut 1 pl*: Kómin w kolo obŕiędziemy (r) 70/12.
- OBSZYTY** (1) *part praet pass pf — sg f L*: ná lubce obŕzytý (r) 64/23.
- OBWAROWAĆ SIE** (1) *vb pf — plusq 3 sg m*: ten wmyłl ... Ták ŕye byl dobrze cnotá zewŕząd obwárowal (r) 74/14.
- OBYCZAJ** (9) *sb m — sg I*: niepodobnym obyczáiem (r) 48/3. *pl N*: Wielki poŕag ... obyczáie ŕkrómné/ y wŕtydliwé 1/23, to záś nioŕá twé ŕwięte obyczáie (r) 5/12, Głádkoŕc wprawdzie flugi dáie/ Ale dźierzá obyczáie (r) 24/21, Tákžec mię ŕmtná to złé pániéy obyczáie (r)/ To tego plácz fráŕuie 30/7. *G*: Iefli ŕye obyczáiów dobrych nie trzymamy 2/12, Abyŕ wybiéral z ludzkich obyczáiów wzory 73/17. *A*: Niech ŕczépi miedzy ludźmi dobré obyczáie (r) 51/15, Chwałá Bogu/ że té kraie/ Nioŕá inŕzé obyczáie (r) 67/2.
- OCHŁODA** (3) *sb f — sg N*: Lutnia ochlodá myŕli wtrápionych 48/15. *V*: Ochłodo myŕli tefznych 39/7, o myŕli ŕtrápionych Wdźięczna ochłodo 53/27.
- OCIERAĆ** (1) *vb impf — part praes act*: lzy tákžec wŕlawnie (!) ociéráiąc (r) 82/25.
- OCKNAĆ SIE** (1) *vb pf — imp 2 sg*: Ockni ŕye 24/12.
- OD** (25) *praep cum G* — Od 20/16, 28/20, 40/7, 52/4: od 13/29, 20/21, 21/27, 36/23, 40/19, 44/8, 52/4, 65/17, 68/8, 71/14, 83/2, 86/28, 87/5, 18, 30, od wieku 9/20, 10/29, od počátku ŕwiátá 11/24, od wieczornéy zorze 24/7, Dwór/ od málych/ do wielgich 83/21; do (!) 84/16.
- ODBIEŻAŁY** (1) *part praet act — sg n A*: odbiežále ŕtádo 38.5.
- ODBIEŻEĆ** (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Gránic y zamków budownych Odbiežal 45/6.
- ODBIJAĆ** (1) *vb impf — praet 3 pl m pers*: Zeglarze ... od brzegu wyfoká nawę odbijáli (r) 83/2.
- ODCHŁAŃ** (2) *sb f — sg G*: áni Miáŕtá widác wielkiégo/ z głébokióy odchłáni (r) 85/22. [*pl G*: zglébokich odchłáni (r) *KochPamI* Bv/4 (85/22).] *L*: wŕzędy pelno ćiebie/ Y w odchłániach/ y w morzu/ ná ziemij/ ná niebie 71/17.
- ODCHODZIĆ** (2) *vb impf — praes 3 sg*: Wŕzytká moia dobra myŕl z tobá precz odchodži (r) 8/24, Nam záwždy z láty cokolwiek odchodži (r) 17/12.
- ODDAĆ** (2) *vb pf — fut 2 sg*: Ani wzgárdziŕz chuciá moia; Ale mi ia oddaŕz ŕwoia 60/29. *praet 3 sg m*: ŕwé popolitéy rzeczy ŕluzby oddal 44:10.
- ODDAWAĆ** (1) *vb impf — imp 1 pl*: PAnu dźięki oddawaymy (r) 44/22.
- ODEJMAĆ SIE** (1) *vb impf — inf*: Odéymác ŕye frafunkowi (!) 47/19.
- ODJAĆ** (2) *vb pf — fut 3 sg*: zly towárzyŕz Odéymie wŕzytko 43/3. *praet 3 sg f*: miłoŕc mu baczenié odiełá (r) 76/23.
- ODKŁADAĆ** (5) *vb impf — praes 2 sg*: iefli ty rad odkłádáŕz (r) 63/11. *imp 2 sg*: wŕiáday (!) ... áni więc odkłádáy (r) 43/25, dobrze žyc nie odkłádáy (r) 47/29. *part praes act*: ŕmierci odkłádáiąc (r) 8/6, Zyy dobrze nie odkłádáiąc (r) 48/1.
- ODŁOŻYĆ** (1) *vb pf — inf*: Kiedy przydá té wiéca/ trudno rok odłóžyc (r) 76/8.

- ODMIANA (2) *sb f — sg G*: boday tá wdzięczna twarz odmiány nie znála 5/16. *A*: W ten czas maż wyźrzéd odmiánę napředźą 41/25.
- ODMIENIAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: [Fortuna] rádá [sprawy] fwe odmienia (r) 35/9.
- ODMIENIAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: Z kąd tę nietałość białęglowy máia/ Ze fye/ iáko wiátr letni/ odmieniaią (r) 16/25.
- ODMIENIĆ (1) *vb pf — inf*: dziełem pracowitfzym piefczotę odmienić (r) 2/28.
- ODMIENIĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: Co Bóg przeyzřzał/ to fye iuz nigdy nie odmieni (r) 75/19.
- ODMIENNOŚĆ (1) *sb f — sg L*: Niegodzien tego ten świat zawiakłány/ Aby miał ... Człowiek ... fwe fczęśliwości Sádzić ná iego plochéy odmienności (r) 48/22.
- ODMIENNY (1) *ai — sg f G*: Toli iest ón krąg odmiennéy światłości 11/26.
- ODMYŚLIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Iuz to dawno Bóg odmyślił w niebie 24/3.
- ODNIEŚĆ (3) *vb pf — inf*: moiéy Skrytéy próšby nie vmiéřz odnieść pániéy fwoiéy 29/12, Miawfzy odnieść šioftrę ženie ... 65/28, álbo śmierć/ álbo cześć miał odnieść (r) 81/26.
- ODNOGA (1) *sb f — pl I*: áni mię czarnémi Styx niewefola zámknie odnogámi fweými 54/22.
- ODNOSIĆ (1) *vb impf — imp 1 sg*: Niech téy krzywdy nie odnofzę (r) 61/6.
- ODPAŚĆ (1) *vb pf — praet 3 sg n*: wfzytko odpádo od chęci 87/5.
- ODPIAĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: ář kury odpieią (r) 30/6.
- ODPOCZAĆ (1) *vb pf — fut 1 pl*: kiedy z polá zbierzemy/ Tám dopiéro odpoczniemy (r) 63/6.
- ODPOCZYNEK (1) *sb m — sg A*: Miéy wieczny odpoczynek 88/15.
- ODPOCZYWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Smiertelné iego ciáło odpoczywa w grobie 75/25.
- ODPRAWIĆ (3) *vb pf — fut 1 sg*: gdy niepotrzebne chciwości odpráwię (r) 37/11. *1 pl*: Skoro téř šiew odpráwiemy (r) 70/11. *con 3 sg m*: BÓday fczęśliwie tę drogę odpráwił (r) 15/5.
- (ODPRAWNY) *cf* [NIEODPRAWNY].
- ODPUŚCIĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: Oduść mi šilnyř przechirá 62/7.
- ODROŚLY (1) *part praet act — sg f A*: odroflą trawę 37/8.
- ODSIECZ (1) *sb f — sg G*: Nie przyřzlo mu do odšieczy (r) 45/27.
- (ODSTĘPNY) *cf* NIEODSTĘPNY.
- ODSTRASZYĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: Nie odřtrářą zbytecznym ogniem zarážoné Kupcá kráie chciwégo 2/13.
- ODWAŻAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: Gárdlá ná to odwařáią (r) 69/29. [*praet 3 pl m pers*: kotef krzywą Zęglarze y pobrzeźną linę odwařáli (r) *KochPam1* A4/3 (83/1)].
- ODWIAŻAĆ (1) *vb pf — praet 3 pl m pers*: kotew krzywą/ Zęglarze y pobrzeźną linę odwiářáli (1) [*KochPam1*: odwařáli] 83/1.
- ODWŁOKA (2) *sb f — sg G*: nie ciérpiác odwłoki (r) 84/3, Miłość ... która nie ciérpi odwłoki (r) 85/6.
- ODZIAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: kto mię odział pióry 11/18.
- ODZIAĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: ziemiá/ ... W rozliczne bárwy znowu fye odžieie (r) 41/21.
- ODŻAŁOWAĆ (1) *vb pf — inf*: to nádewfzyftko zaráz odžáłowác (r) 26/16.
- OFIARA (1) *sb f — sg G*: nád cię (!) przyftoynieyfzéy ofiáry nie mamy 71/21.
- OGARNAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: Kościól cię nie ogárnie 71/16.
- OGARNAĆ SIE (1) *vb pf — fut 1 sg*: w cnotę włápną fye ogárnę (r) 11/7.

- [OGARNIONY *part praet pass pf — pl N m pers: wŹyfcy infzy nagle ogárnieni (r) Koch-Pot A3/8 (32/17).*]
- OGIEŃ (10) *sb m — sg N: iednaki ogień obiemá pánowal 82/9; Toli iest ogień ón nieugáfzóny Zlotého fłóncá 11/22; Tegoć ... Niefpali ogien/ nie zábierze wodá 35/28. G: ognia nieobácznym ferce*m* záchwyciłá 81/16. D: Tám goście tám y domowi/ Sypáli fye ku ogniewi (r) 55/20. A: mnie sámę wrzuc w ogień 28/15; ogien napalono (!) 56/6. I: zbytecznym ogniem zaráżóné ... kráie 2/13. pl A: Niécąc ognie 57/15; niécąc ognie 15/4.*
- OGŁĘDAĆ (3) *vb pf — fut 2 sg: Kto wié/ iefli go potym ná wieki oglądáfz (r) 83/4. praet 2 sg m: żeś przedsię ogládal náznáczóné kráie 84/1. 3 sg f: fko*ro* go Królewka dziewka ogládá*ła* (r) 81/11.*
- OGŁĘDAĆ SIE (2) *vb impf — inf: Nie mácie tu oglédáć fye ná co 23/25. praes 3 sg: Ani fye téz [cnota] ogláda ná ludzkie nagrody 44/14.*
- OGON (1) *sb m — sg I: On [kot] przedsię ogónem wzgó*rę* 59/26.*
- OGOREK (1) *sb m — sg I: Co fobie gárdlá ostrzá ná niewinné piwo Rydzem/ śledziem/ ogórk*iem* 21/8.*
- OGROMNY (2) *ai — pl N subst: ogró*mne* wáły 49/3, pó*l*nocné ogró*mne* zatopy 87/14.*
- OJCIEC (19) *sb m — sg N: oyciec 3/1, 8/13, 50/25. G: oycá 12/25, 75/15, 79/9. D: oycu 50/14, 73/9, 77/25; dzie*te*czki oycowi podobné 42/26. I: oycem 50/19, 73/10, 20, oyczynny oycem 2/3. V: Oycze mój láfkáwy 7/23; oycze 28/2. pl N: by tácy fynowie Byli/ iáko oycowie (r) 27/23. G: tych*że*fmy oyców dzie*ci*? 15/17, Nie przef*ta*jąc ná fczę*ściu* z oyców zof*ta*wionym 80/24.*
- OJCOWSKI (3) *ai — sg m A: Oycowfki rzád záchowá*cie* 56/19. f G: możefz nie plákáć oycowfkiéy przygody 78/9, G*dy* fynowie oycowfkiéy wiáry popiéráli 80/21.*
- OJCZYSTY (5) *ai — sg m G: kráiu oyczyf*t*gó (r) 80/27. L: w fwym ... oyczyf*t*ym domu 18/20, ná oyczyf*t*ym brzegu 20/8. pl G: Praw oyczyf*t*ych 51/17. A subst: Oyczyf*t*é f*l*użby [KochPam1: pos*l*ugi pátryyfkie] 84/19.*
- OJCZYŻNA (7) *sb f — sg N: W niebie iego oyczyżná 78/23. G: oyczyżny oycem 2/3, ciężká dań z oyczyżny z*l*ożyć 81/8, Nie práwies z oyczyżny f*we*y w fczę*sná* chw*ilę* w*zię*ta 84/8. D: Zyc*zi*é oyczyżnie/ áby ... 13/15, Tym/ co fluzá oyczyżnie 44/18. A: Prze oyczyżne ... krwie f*we*y nie z*l*owáć 79/2.*
- OKAZAĆ (4) *vb pf — inf: Ludzkość wfzelką okázáć naliżf*zy* ofobie 74/18. praet 2 sg m: Okázale*ś*/ że ... 45/23. imp 2 sg: Okáz to/ że ... 76/4. con 2 sg m: áby*ś* okázá*ł*/ że*ś* ... 73/11.*
- OKAZAĆ SIE (2) *vb pf — praet 3 sg n: Tám*że* fye okázá*ł*/ w czym dawno wátpiono 86/18. 3 pl subst: dwá okręty Z boku fye okázá*ły* [KochPam1: f*ię* vkázá*ły*] 86/1.*
- OKAZAŁY (1) *ai — sg f N: Sz*yi*á p*ę*lna (!) okázá*ła* (r) 68/28.*
- OKAZOWAĆ (1) *vb impf — inf: niewdzięczność okázowáć 29/31.*
- OKNO (1) *sb n — sg I: Oknem ... polec*ia*łá 66/28.*
- OKO (23) *sb n — sg N: moie oko (r) ... nie z*mi*érza wyfoko 36/20. G: Nie drzewiéy oká z niego ch*ci*wégo fpu*śc*ilá 81/15. A: iákiéy cnotá dof*to*yno*ści*/ Widz*ę* ná oko 12/7, ku miáf*tu* f*we*mu fklánia oko (r) 12/14, Miéy ná pó*ś*lednie kolá pilné oko (r) 35/7, má*ia*ć oko wf*sz*éd*zi*e 64/19. du N: Oczy pié*r*wf*z*e pofel*st*wá c*icho* f*sp*ráwowy*ły* 82/11; Iáko mé f*sm*utné z*á*wf*z*e pláczá oczy (r) 18/27, oczy dwá w*ę*glá práw*ę* 68/25. G: g*dy* nam z oczu zniknie 2/8, Zetrzy f*en* z oczu 38/13, plácz z*ná*komity Który iéy z oczu p*l*yná*ł* 82/24. A: [Fortuna] oczy z*á*f*l*onilá 35/18, w żyw*ę* oczy 42/3, poy*ż*r*z*éc w oczy (r) 44 5, oczy w nim trzymá*ł* 83/7. I: Iáco zlicyfz pod oczymá káry 22/16, w*Ź*yf*tki* inf*sz*e oczymá przeno*ś*i 35/21, Miéy*cie* to przed oczymá z*á*w*z*dy f*wo*iem*ij*/ Ze*ści*e ... 46/22; Lyká*

- z czarnym włosem y z czarnemá Spiewał oczemá (r) 53/24. L: w oczu płacz rzewny 7/20, Tákás ty w oczu moich 9/5. V: Oczy dziwnéy piękności 53/8.
- OKOWANY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Spiewá więźień okowány (r) 65/12.
- OKOWY (1) *sb pl t* — L: Iefli namniéy przewinił/ być mu w okowách (r) 47/4.
- OKRAG (1) *sb m* — *sg N*: okrąg niebieski 77/18.
- OKRĘT (8) *sb m* — *sg A*: Ná okrętli budowny ... wśiędzie 18/15, Wśiadł ... ná okręt 82/32, przedśięś wśiadł w okręt wyfoki 85/5. I: ... morzem/ Nie takim/ iákié krzywým okrętem więc porzem 83/28. L: Trofká w okręćie/ trofká zá śiodłem będzie 18/16, Krzyk w okręćie 85/15. *pl N*: dwa okręty (r) Z boku fye okazały 85/32, Iuż były przeciw tobie wyfláné okręty (r) 86/9.
- OKROCIC (1) *vb pf* — *inf*: mordy niecnotliwé/ Y domowé okróćić náiazdy 2/2.
- (OKROCONY) *cf* NIEOKROCONY.
- OKRUTNY (8) *ai* — *sg m G*: więźniem ... Królá okrutného (r) 87/10. A: Pod miecz okrutny 15/12. f N: Śmierć okrutna 78/20, okrutna niepogodá 85/27. G: z okrutnéy śmierći śidel 1/13. L: W płáczu y w trofće okrutnéy (r) 68/4, w okrutnéy miłości 81/18. *pl G*: okrutnych rázów 28/19.
- OKRYWAĆ (1) *vb impf* — *part praes act*: ferdeczną záłość okrywáiąc (r) [KochPam1: pokrywáiąc] 82/26.
- OLBRACHT (1) *n-pers m* — *sg N*: To (!) téż iest Olbrácht/ król fercá wielkiego 13/9.
- OMDLEWAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: od pracéy áż omdléwa (r) 65/17.
- [OMOWIC *vb pf* — *inf*: śam go omowić mużę KochPot A2/17 (45/8).]
- OMYC (1) *vb pf* — *con 3 sg m*: Iákobyć Izkody nieprzyciáćiel twoie Krwią śwá nágródził/ y omył tę zmázę 38/19.
- OMYLIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: kiedy go fortuná omyli (r) 41/28.
- OMYLIĆ SIE (1) *vb pf* — *con 1 sg m*: Iákobych fye nie omylił/ co iest lepszégo 9/27.
- OMYLNÝ (1) *ai* — *pl N subst*: nie były Omylné twoie fłowá 82/18.
- OMYŚLAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Ptacy Iobie gniazdá omyśláią (r) 3/16.
1. ON (177) *pron* — *sg m N*: On 59/26, 70/9, 82/14; ón 10/21, 19/28, 40/21, 58/20, 70/9, 75/26, 78/6, 83/9, 86/31; on 2/18. G: Iego 25/5, 44/23, 74/3, 88/7; iego 2/6, 12/23, 19/13, 20/1, 42/23, 48/22, 59/23, 69/20, 74/4, 75/25, 76/9, 13, 77/7, 78/23, 81/4, 86/11, 87/8; ieg o (!) 74/26; z niego 81/15; go 3/28, 10/28, 19/4, 21/11, 65/2, 74/15, 76/6, Pátrzayże go 10/21. D: mu 3/3, 27, 4/25, 5/26, 6/7, 8/3, 10/29, 18/2, 3, 12, 20/7, 21/18, 29/30, 35/17, 36/23, 41/27, 42/8, 45/27, 47/4, 49/26, 74/16, 76/20, 22, 23, 77/8, 81/6, 84/7, 86/29; Iemu 70/5, 6; iemu 37/4 (r), 38/14, 75/9, 82/10, [KochPot A4/6 (33/19)]. A: go 19/24, 32/11, 41/28, 45/8, 47/3, 51/25, 59/17, 64/28, 29, 65/19, 66/17, 73/12, 74/26, 75/6, 8, 76/7, 78/12, 81/11, 82/17, 83/4, 7; nan 6/8, 10/11, náden 46/12; Nam (!) 70/7. I: znim 59/27, z nim 76/14. L: po nim 12/29, 76/19, o nim 19/18, 76/1, przy nim 32/7, ná nim 48/20, 59/25, w nim 60/1, 74/13, 83/7; przy niem 54/7. f N: Oná 29/4, 42/22, 24, 26, 71/1, 3; oná 42/20 (r), 44/15, 52/5, 31 (r), 67/24, 76/25, 81/23. G: Iéy 74/2; iéy 2/8, 10/17, 14/16, 17, 26/25, 29/2, 41/20, 44/5, 52/12, 54/9, 72/2, 81/27, 82/31; v niéy 10/20, 35/13. D: iéy 14/15, 42/4, 61/28, 66/1, 82/24; ku niéy 66/25. A: iá 29/3, 41/8, 48/10, 60/29, 65/29, 76/20. I: z nią 7/15, Przed nią 9/2, przed nią 44/6, znią 53/22, 66/2, zá nią 76/11. L: Ná niéy 42/20, w niéy 81/77. n G: go 21/21. A: o nie (r) 6/27. L: zá niem (r) 62/20. *pl N m pers*: oni 30/5. G: ich 8/27, 32/31; od nich 44/8, z nich 50/13. D: im 21/8, 44/19, 45/20. A *subst*: ie 81/5.
2. ON (16) *pron* — *sg m N*: On 8/2, 44/26, 27, 54/20; ón 11/22, 26, 13/1, 54/19, 76/17. A: ón 75/4, 84/16. f N: oná 66/29, 77/15. G: Onéy 41/3. *pl N subst*: ony 31/14 (r), 40/26.

- ONŹE (1) *pron* — *sg f G*: iéyże 53/22.
- OPANOWAĆ (2) *vb pf* — *inf*: Którémby [wody] miály ziemię opánowác (r) 33/11. *praet 2 sg m*: Któryś ... opánował męstwem swoim ... Brzegi północné 12/11.
- OPATROWAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Opátruie swóy dobytek 70/4.
- OPATRZONY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Niezwykłym/ y nie ledá piórem opátrzony (r) 54/15. [A: Zbudował Korab dobrze opátrzony (r) KochPot A3/5 (32/14)].
- OPIEK (1) *sb m* — *sg G*: Niechay ... zwierzóného nie wzdawa opieku (r) 13/19.
- OPIEWAC (2) *vb impf* — *part praes act*: Zámna/ zámna piękne kóto/ Opiéwając mi wefóło 58/22, 26.
- OPODAL (1) *av* — Bo tu opodal do wody 59/16.
- OPOKA (3) *sb f* — *sg G*: z chętný opoki (r) Wftal mur széroki 49/12. A: Złoto ... przez twárdá opokę gwałtownię przepádnie/ Nizli ... 36/11. *pl N*: niezwyczajné opoki (r) Ścińny fye w mur széroki 24/28.
- OPRZEĆ SIE (2) *vb pf* — *inf*: o wolność miłá Godzi fye oprzeć by więc y óstátnią siłá 51/23. *praet 3 sg m*: Nie opárł fye aż o lody/ Niepláwný północnéy wody 45/3.
- OPUSZCZAĆ (1) *vb impf* — *part praes act*: Nie miałám wftydu dóm swóy opuszczając (r) 8/5.
- ORACZ (3) *sb m* — *sg N*: Oracz pługiem zárznie w ziemię 70/1; Przy nádziei oracz ściłfy Ze ... 34/27, oracz vbogi śpiéwa 65/16.
- ORAC (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: W nádzieię ludzie orzaj y w nádzieię śięią 9/14.
- ORFEOW (2) *ai* — *sg f A*: lutnią Orphoeowę (r) 39/18. *pl G*: Orphoeowych strón 25/1.
- ORFEUS (2) *n-pers m* — *sg N*: Orpheus 76/9. V: Orpheu 77/3.
- ORLICA (1) *sb f* — *sg G*: Gdzie ledwé przedtym piórá donaszály Mężnéy orlice 32/3. [pl A: Gdzie ledwie przedtym piórá donaszály. Mężne Orlice KochPot A2v/11 (32/3)].
- OSIEŚĆ (4) *vb pf* — *fut 2 sg*: tego Stolicę Osiédzie[z/ v którógós dziś zá niewolnicę 84/10. 3 *sg*: To wftytko przyfzly namiástek osiédzie (r) 43/21, cnotá kiedykolwiek mieyfce swé osiédzie (r) 44/20. *imp 3 sg*: niech swiát spufofzály wszédzie Znowu osiédzie (r) 33/8.
- OSOBA (2) *sb f* — *sg D*: Ludzkość ... okázác nalizfzýy ofobie (r) 74/18. L: w moiéy máłýy ofobie (r) 52/2.
- OSOBNY (1) *ai* — *pl N subst*: póciechy ofobné (r) 42/27.
- OSTATEK (7) *sb m* — *sg N*: Dobréy myśli óstátek (r) 27/5. A: Óstátek/ iáko zácznie. Ták fortuná niech kona 10/15, Óstátek niechay Bóg ma w swoiéy pieczy 16/4, Óstátek ná Bogá wkłáday 47/28; Y ták welbie rozumu potrzebziwu nie wielé/ A óstátek chcá zálác 21/10, ná óstátek 21/14, Gdy w óstátek zboża zátne Krzywa kofá 63/3.
- OSTATNI (4) *ai* — *sg f D*: gdy czás przydzie óstátnięy potrzebie 17/13. I: óstátnią siłá 51/23. n G: Óstátniego ... fłowá 76/28, Óstátniego niefczścía 87/17.
- OSTATNIE (3) *av* — Bodaybych piérwéy óstátnie fkonálá 19/31, Gdy w óstátek zboża zátne Krzywa kofá iuz óstátnie (r) 63/4; Bo nie iuz fłonce óstátnie záchodzi 41/12.
- OSTROW (1) *sb m* — *pl A*: Krwáwy Niepr plynął/ miecąc ná óstrowy (!) (r) Moskiewkie lupy 15/15.
- OSTROŹNIE (1) *av* — nieśmiertelnéy chwaly cnotá chciwa/ Nie ták óstrożnie/ iáko śmieie fye potkálá 80/13.
- OSTROŹNY (1) *ai* — *pl G*: óstrożnych pów 38/8.
- OSTRY (4) *ai* — *sg m N*: óstry pług 88/6. A: wzrok óstry 61/3. f L: ná óstrýy fkalé 8/16. *pl N subst*: óstré kry 87/12.

- OSTRZEC (1) *vb pf — inf*: Głowy ostrzéc 45/28.
- OSTRZEŻONY (1) *part praet pass pf — sg m N*: ostrzeżony (r) 32/13.
- OSTRZYĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: Co łobie gárdłá ostrzą ná niewinné piwo Rydzem/ śłedziem/ ogórkíem 21/7.
- OSUSZONY (1) *part praet pass pf — sg m N*: dzban ofuszony (r) 50/2.
- OSYPAC (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Nie wiem co miéć zá Wiédźmá ofypálá (r) 17/3.
- OSZALEĆ (1) *vb pf — con 3 sg n*: Rádoby niebożátko z mózgu ofzáłáło (r) 21/12.
- OSZCZEP (1) *sb m — sg I*: Ná dżiki żwiérz z ofzczepem iáchác 2/30.
- OŚM (1) *nm — A*: ośm 21/26.
- (OTCHŁAŃ) *cf* ODCHŁAŃ.
- OTO (2) *pt — Oto 3/33; oto 58/9*.
- OTRZYMAĆ (1) *vb pf — inf*: Który mógl wżyśtko otrzymác v ciebie 16/28.
- OTUCHA (1) *sb f — sg G*: pelen otuchy (r) 11/15.
- OTWARTY (1) *part praet pass pf — sg f N*: iefli komu drogá otwárta do niebá 44/17.
- OTWORZONY (1) *part praet pass pf — sg m A*: Miał miéć bezpiecny przystęp/ y gmách otworzony (r) 36/9.
- OW (2) *pron — sg m [N: Ten ... ow KochMał A3v/18 (42/14)]. I: owym 29/6. n L: Iákoby wmiál śczęścié/ y nieścześnieć znośić/ Tému mężnie wytrzymác/ w owym fye nie wżnośić 11/4*.
- OWA (4) *pt — OWa 67/10; Owa 58/11, 76/17; Owá (!) 87/32*.
- OWCA (3) *sb f — pl G*: bogáté śtádá owiec niezliczonych 37/7, Nam (!) przychodzi z owiec welná 70/7. I: Ze áni pástérz nád owcámi chodzi 38/7.
- OWSZEM (1) *pt — Owszem 5/5*.
- OZDOBA (2) *sb f — sg N*: Zoná wczciwa ozdóbá mężowi 42/18. L: Cnotá ... króm nábytych przypraw świétna w śwéy ozdobie (r) 44/16.
- OZDOBIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: iefli żoná mężá nieozdobi (r)/ Mąż prózno robi 42/12.
- OZIMINA (1) *sb f — sg D*: Siérpá trzebá ożiminie (r) 62/26.
- OZYWAĆ SIE (2) *vb impf — praes 3 pl*: rozliczni ptacy w koło/ Ozywáią fye wefóło 70/24. *imp 3 sg*: Niech fye tu nikt z páństwem nie ozywa (r) 23/10.
- OŻYWIAC (1) *vb impf — praes 3 sg*: zágorzálé zbożá/ défcz ożywia śnádnie 72/12.
- PACHOLEK (3) *sb m — sg N*: nie długo kóniecznie Donieśie czáfzę páchołek do gęby 48/25. V: ty wedłá páná śiádz/ páchołku (r) 23/13. pl A: fukafz ná pácholki (r) 20/16.
- PADAĆ (2) *vb impf — inf*: Krzyżem pádáć 11/11. *praet 3 sg m*: Który niedawno podał (!) nam pod nogi 15/10.
- PADAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: Suché role fye pádáią (r) 62/15.
- PAJĘCZYNA (1) *sb f — sg N*: Boday tu páięczyná/ y pleśn na (!) was pádła 26/28.
- PALAN (1) *part praet pass impf — sg f N*: ná dzień świétego Ianá/ Závždy Sobótká pаланá (r) 56/17.
- PALEC (1) *sb m — pl L*: Po pálcách 54/25.
- PALIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: ŚLónce pali 40/1.
- PAŁAC (5) *sb m — sg L*: w twym páłacu mieśzkam 52/7. pl N: Godné páłace twoiéy wielmożności 12/5. G: boiázn/ y grozá ... z wyfokich páłaców pcháć fye nie dádzá 18/14. Przécz mam zayżrzéc kofztownych páłaców komu 18/19. A: Byś páłace rozwođził nie tylko ná ziemi 1/8.
- PAMIĘĆ (3) *sb f — sg G*: Pámięci y śil zbywfy 88/5; zá méy pámięci 28/22. A: tákowé żiolá/ Których śmák pámięć domu wygládzá zgołá 52/20.

- PAMIĘTAĆ** (2) *vb impf — fut 3 sg m*: Będzie pamiętał 20/3. *imp 2 sg*: STáteczny ymyłł pamiętayı záchowác 43/6.
- PAMIĘTNY** (1) *ai — sg f A*: fkárgę ... pamiętną (r) 50/32. *Cf NIEPAMIĘTNY*.
- PAN** (38) *sb m — sg N*: Pan 83/26, 84/29, 86/25, Pan świętobliwy 15/7, Wfzyftká ... czeladz ... Y fam Pan 18/12, Pan zńaczniefzy gdy pánftwem wzgárdzi (!) 36/26; To pan ... Kto przeftał ná swoim 5/23, To pan/ ... Komu żelázny Mars będzie chętniefzy 38/23, Nie bierze ten pan dárów 47/1, Tyś pan wfzytkiego świátá 71/22. *G*: wedle myśli Páná fwégo 80/29; być w ręce dáná Srogiéy pogánce/ winná bywfzy páná (r) 8/20, iáko pfczoły/ w kolo fwego páná (r) Straż dżierżém 15/3, ty wedla páná śiádz/ páchołku 23/13, nie ze wfchodu/ Ani czekaymy páná od zachodu 40/19. *D*: PANu dzięki oddawaymy 44/22; dał to Król w moc Pánu nászému 86/23; niewdzięcznému pánu tudzież podziękowác 26/17. *A*: Ták Páná/ iáko flugeł/ poima fnádnie 17/29, Támeś y Páná zástal 83/19; Królowie zász máią nád fobą páná (r) 17/19, boiázn/ y grozá páná prowadzá 18/13, y fámie maće nád fobą páná (r) 46/27, żeś przedsię ogládał ... páná/ który támtym zięmiam Práwá dáie 84/2. *V*: Godné pálace twoiéy wielmożności/ Pánie 12/6; Wfzyftko to zostánie Po twéy śmierci/ pánie (r) 6/22, (vchoway pánie) 10/4, Rożkaż pánie czeládzi/ Niechay ... 10/7, láfkawy mój pánie fásiedzie 20/10, ieno nie biy/ pánie (r) 20/19, Trzykróc fczęśliwy/ któremu ty zdárzyfz Ten związek/ pánie 43/2, CZego chcefz od nas pánie/ zá twé hoyné dáry? 71/14, Wdzięcznym cię tedy sercem/ pánie/ wyznawamy 71/20, Bądź ná wieki pochwalon/ nieśmiertelny pánie (r) 72/15. *pl A*: Tá [śmierć] zá gardlo chwyta Bogáté pány/ iáko profté flugi 6/15. *I*: przed pány záspiéway 21/22, w niewoli Pod pány fromotnémi 52/24. *V*: Hey Pánowie moi 86/1.
- PANI** (12) *sb f — sg N*: áni Nádzieie kładzie w gládkim miłofniku páni (r) 1/21, Dla czego płácze tá páni ták rzewnie 18/25, wfzeteczna páni wfzytkiego przyczyná 28/27, Furto ... frozfza/ niźli páni twoiá 29/9, NJe wierz fortunie/ ... Bo to niestała páni z przyrodzenia 35/8, páni w tym zniknęlá 76/24. *G*: Gdzieś to namniefz fłowko ... ná zápamiętálym vchu pániey śiádto 29/22, złé pániey obycczáie 30/7. *D*: moiéy Skrytéy próśby nie vmiézf odnieść pániey fwoiéy 29/12. *A*: Czárći pánią zász porwáli 25/12. *V*: páni wfzech pięknieyfza 8/26, Ty mię pochwal/ moiá páni (r) 34/7.
- PANIENSKI** (1) *ai — sg f D*: pánienfkiéy winie 7/26.
- PANNA** (8) *sb f — sg N*: pánná czći bez kónćá 50/15. *G*: z Akryzého ... Strózá zámknionéy pánný 36/7. *V*: Pánno wfzech pięknieyfza 5/10, Pánno zacnégo rodzáiu 80/31; Panno/ bądź dobréy myśli 82/27; Teraz fye nápatrz páнно/ kogo widziéć zádáfz (!) 83/3, o páнно święta 84/7. *pl G*: frogość iádowitá Złych pánién 50/6.
- PANOWAĆ** (5) *vb impf — inf*: Komu każe śilny Mars/ y fczęśćie pánowác (r) 85/2. *praes 2 sg*: Wenus/ ktora (!) bogátéy Ankonie pánuiefz (r) 81/19. *3 sg*: Nád wfzyftkim infzym pánuie przygodá 35/29. *praet 3 sg m*: iednáki ogień obiemá pánował (r) 82/9. *imp 3 sg*: Niechay fortunnie/ y zdrów nam pánuie (r) 13/18.
- PANŃSKI** (7) *ai — sg m D*: Pánfkiému gniewu 32/22. *f G*: bez Pánfkiéy pó mocy 57/6; z láfki pánfkiéy 32/13. *D*: Pánfkiéy woli 75/17. *n G*: z przyżrzenia pánfkiego 10/29. *A*: imię Pánfkié świętę 84/21. *pl I m*: Pánfkiémi dáry 59/6.
- PANSTWO** (6) *sb n — sg D*: Závždy ná czymści fchodzi pánftwu niefporemu 3/4. *A*: ten co ... dżiś pánftwo fpráwuie 13/17. *I*: Niźbych bogáté polá Węgierfkie z porzádnym Pánftwem Węneckim złączyl 37/14; Niech fye tu nikt z pánftwem nie ozywa 23/10, Pan zńaczniefzy gdy pánftwem wzgárdzi (!) 36/26. *pl N*: Bo ná kóniec y Pánftwá fzerokie wfłáią 77/11.
1. **PARA** (1) *sb f — pl G*: fześć par ... Dżiéwek iednáko vbráných 55/24.

2. **PARA** (1) *sb f — sg N*: chociaż mu [Cerberowi] ... párá smrodliwa/ Y [profna piána cie-
cze ... Z troiákiéy gęby 49/27.
- PARNASKI** (1) *ai — pl A subst*: Muzy Párnázié ... Spiewał 53/21.
- PAS** (1) *sb m — sg N*: strzyma cię tá nífka Iedliná/ y pás zániesiony wcale 8/15.
- PASIEKA** (1) *sb f — pl N*: Acz mi miodu Podolfkié pásiéki nie dáia 37/5.
- (**PASTERSKI**) *cf PASTERZKI*.
- PASTERZ** (5) *sb m — sg N*: Nie wysiedział fye pástérz z bydlem wcale 31/23, sam pástérz/
siedząc w chłodzie/ Gra w pifczalkę proste pieśni 34/30, 70/26, ani pástérz nád owcami
chodzi/ Ani ostrożnych pów zá sobą wodzi 38/7. *pl N*: pástérze ... Budzą láfy swoim
grániém 62/20.
- PASTERZKI** (1) *ai — sg f I*: iákoby żróbek niełápány/ Ani pástérzką ręką vgláfkány
49/19.
- PASZA** (1) *sb f — sg N*: PRácowité woły moje ... Tu wáfzá dziś pafza będzie 64/18.
- PASZCZEKA** (1) *sb f — sg G*: Nie bał fye Cerberowéy troiákiéy pásczeki (r) 76/12.
1. **PAŚĆ** (10) *vb pf i impf — pf (7): fut 3 sg*: ná kogo lós naprzód pádnie (r) 17/28, Czáfem
téz [kor] y z dáchu [pádnie/ A przedsié ná nogi pádnie (r) 59/30. *praet 3 sg m*: wiátr ...
dąb stáry wypárl/ á ten wykreony Padł 81/30. *n*: SLónce iuz pádło 18/22. *con 3 sg m*:
by wieczny Sen ná cię nie padł 50/18. *f*: byc ná nos biédna muchá pádlá (r) 20/14;
Boday tu páięczyná/ y pleśn na (!) was pádlá (r) 26/28. *impf (3)*: *praes 3 sg*: Słonce
iednáko y pádnie y wchodzi 17/11, Iuz mi [kór]á chropáwa pádnie ná goleni 54/23,
nocna rolá ná mdlé żiolá pádnie (r) 72/11.
2. **PAŚĆ** (1) *vb impf — inf*: którym ludzi páśc poruczono 46/20.
- [**PATRYJSKI** *ai — A pl subst*: Skoroś tedy posługi pátryjkie zložyl z siebie *KochPami*
A4v/25 (84/19).]
- PATRZĄC** (11) *vb impf — inf*: pátrząc ... [wé (!) rzeczy 16/1, Strách pátrząc ná to częsté
polyfkánié 31/9. *praes 1 sg*: PRóžno cię pátrzam w tym kole 63/14. *3 sg*: ná wyfępy
Przez spáry ... pátrza vrząd tępy 2/10, Z twoich rák wfzelkié żwierzę pátrza [wéy
żywności 72/13. *1 pl*: Ná cię wfzyfcy w téy spólnéy przygodzie pátrzamy (r) 75/13.
praet 3 sg f: Potym ná fámé tylko iuz żagle pátrzála (r) 83/8. *imp 2 sg*: PATrzay iáko
śniég po górach fye bieli 15/26; Pátrzayze go pochwili/ á ón gárdzi námi 10/21, Pátrzay
dyable/ że ... 20/18, Pátrzay teraz ná láfy 41/14.
- PATRZYĆ** (10) *vb impf — praes 2 sg*: pátrzyfz ná mię krzywo 20/13. *3 pl*: gdzie ku niebu
pátrzą Káziemiérkié [kály 84/24; Gdzie z reyeftru pátrza (!) co przystoi 23/15. *imp*
2 sg: O piękna nocy ... Pátrz ná nas iáfno 15/2; Kroká pátrz 12/13. *part praes act*:
Pátrząc ná fczérą iftność wiekuiftéy myśli 79/10; SERce roście pátrząc ná té czáfy
3/6, mnie pátrząc ieno fye ferce nie rolpádnie 14/21, Idzie niepátrząc náząd 76/19,
Morfkié Nimphy/ ... Wzdychály/ pátrząc ná twarz/ y wiek iego mlody 81/4.
- PAD** (3) *sb m — sg I*: iákim pędem wicher leci 7/10, Lódz moiá przedsié [wym pędem
pobieży 49/8, [sarneczka] pędem człowieká Mija zdáleká 49/20.
- PCHAĆ** (1) *vb impf a. pf — inf*: Ale boiażn/ y grozá ... z wyfokich pálców pcháć fye nie
dádzą 18/14.
- PELEN** *cf PEŁNY*.
- PEŁNIC** (1) *vb impf — imp 1 sg*: niechay poniewoli nie pelnię nikomu 20/29.
- PEŁNO** (1) *av — wfzędy* pelno ciebie 71/16.
- PEŁNY**, **PELEN** (6+5 = 11) *ai — sg m N*: pelen otuchy 11/15, pelen wieku 13/20, 78/7
f N: zagrodá iágniát pelná (r) 70/8, [Ziemiá ... pelná piękney rofy *KochPot* A3/16
(32/27)]; Szyiá pełná (!) okazała 68/28. *G*: żadný mi pelnéy nie podacie 23/19. *pl*

- N subst:* pełné gwiazdy 29/18, Pełné ich [trupów] morzá/ pełné brzegi były 32/31.
A subst: Ziemiá ... pełné [KochPot: pełná] ciężkiéy rofy Rozwilá wlofy 32/27. *petr*
sg n G: mieli spełná rozum w głowie 4/17, [Sześć niedziel (!) [pełná KochPot A2/17
(31/17)].
- PERŁA (1) *sb f — pl A:* w morze ... Perły/ złoto/ y wielkiéy kámiénie drogości Zárzućmy
2/24.
- PERŁOWY (1) *ai — pl N subst:* zęby śczéré perlowé (r) 68/27.
- PERSEFONA (1) *n-pers f — sg N:* Perfephoná (r) 76/20.
- PEWNIÉ (1) *av — dowiém fye pewnie (r)/ Dla czego ...* 18/24.
- PEWNY (4) *ai — sg f N:* Pewnáć iuz spráwá o tobie 66/6. *G:* Człowiek ... niéma tu ná
ziemi żadnéy pewnéy ściány 78/22. *pl N m pers:* Ani iuz spadków vpátruią krewni/
Dziedzicá pewni (r) 42/29. *sup sg f N:* Zoná vczúwa ... napewniéy/za podporá domowi
42/19. *Cf NIEPEWNY.*
- (PĘD) *cf PAD.*
- PĘDZIĆ (2) *vb impf — praes 3 sg:* ... przez morze/ Gdzie człowieká wicher pędzi (r)
69/24, Wáły zá wálmi pędzi poruszóna wodá 85/14.
- PĘTO (1) *sb n — sg L:* Mnie niechay oyciec trzyma w pęcie [rogim 50/25.
- PIANA (1) *sb f — sg N:* chocia mu [Cerberowi] ... párá smrodliwa/ Y [profna piáná] ciecze ...
Z troiákiéy gęby 49/28.
- PIASEK (1) *sb m — sg N:* Piafek z wodá fye miéřza 85/23.
- PIAST (1) *n-pers m — sg N:* Piaft 12/22.
- PIADŹ (1) *sb f — sg L:* śmierć bližéy niż ná piędzi (r) 69/25.
- PIĆ (3) *vb impf — inf:* Kažefz mi pić przedziéki twé przemierzlé piwo 20/12, kto wiécéy
pić może 20/22. *praes 2 sg:* ráczéy žwiérz leśny bijefz/ Niž táncuiefz/ álbo pijefz (r)
63/17.
- PIECZA (12) *sb f — sg N:* człowiecza Wřzyftká o tym piecza (r)/ Aby ... 6/18. *L:* Próžno
ma miéć ná pieczy (r) Smiertelné (!) wieczné rzeczy 10/26, Ořtátek niechay Bóg ma
ná řwéy pieczy (r) 16/4, człowiek ... téy krzywdy nie ma miéć ná pieczy (r) 44/10,
Który [Pan] ... [kromné] ma ná řwéy pieczy (r) 44/25, wřzytek ludzki miéć rodzay
ná pieczy (r) 46/25, Dzién džišieyřzy miéć ná pieczy (r) 47/27, IÉřt kto/ co by ...
Chćiał zemná dobrá tylko řlawę miéć ná pieczy? (r) 51/3, nářz taniéc miéy ná pieczy
(r) 58/10, oná [śmierć] y ták człowieczy Vpad ma ná dobréy pieczy (r) 67/25, WSi
řpokoyná/ ... Człowiek w twéy pieczy vczúwie/ Bez wfzelákiéy lichwy žywie 69/18,
Iéy pożytek ... miał ná dobréy pieczy (r) 74/2.
- PIEKIELNY (2) *ai — sg f G:* Itróż ... Piekielnéy brony 49/25. *pl N subst:* Piekielné iędze
76/14.
- PIEKŁO (1) *sb n — sg G:* Szedł zá nią y do pieklá 76/11.
- PIELGRZYMSTWO (1) *sb n — sg L:* Kto tám po tym pielgrzymřtwie kiedyzkolwiek
śiędźie 78/24.
- PIENIĄDZ (5) *sb m — pl G:* Wielkich pieniędzy/ wielka trofká nafzláduie (!) 36/18.
A: żołniérzowi pieniądze gotuemy 38/26, Kto z gořpodářtwá/ á kto zář z wyřługi
Zbierze pieniądze 42/15, niedbáć o pieniądze (r) 78/27. *I:* Co między pieniędzmi złoto/
... Toř ty iéřt miedzy džiéwkámi 68/15.
- [PIENIĆ SIĘ *vb impf — praes 3 sg:* pieni řię wiřlá KochPot A2/5 (31/7).]
- PIENISTY (2) *ai — sg f N:* pieniřta Wilná 31/7. *pl N subst:* pieniřtę ... wáły 85/30.
- PIERŚ (3) *sb f — pl N:* Pierři iáwné 68/29. *A:* Morřkié Nimphy/ po pierři wydáwřzy
řye z wody ... 81/3. *sg a. pl G:* Tarczy/ niż pierři/ piérwéy nářtawiáią 38/31.

- PIERWEJ** (4) *av* — Pierwéy 58/16; Pierwéy 8/9; piérwéy 19/31, 38/31; [pierwey *KochPol* A2v/1 (45/14)]. *Cf* NAPIERWEJ.
- PIERWSZY** (5) *nm* — *sg m D*: byś ... Swym płaczem mógł go wrócić k żywotu piérwżému (*r*) 75/6. *f G*: mácochá/ dźiatek piérwżéy żony ... przelstréga wczáfu 1/18. *D*: koleiá záczynály/ A piérwżéy ták poczáć dály 56/4. *pl A subst*: niófl piérwżé vrzędý 78/3. *N a. A subst*: Oczy piérwżé pofelstvá čicho spráwowály 82/11. *Cf* NAPIERWSZY.
- PIERZCHAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: przed kotem/ Piérzcháią nawiętszym błotem 59/22.
- PIES** (6) *sb m* — *sg N*: gdy pies krzyknie 63/27. *pl N*: Wiém żeby mię psi przedsię twoi pilnowáli 21/3. *G*: áni páftréz nád owcámi chodźi/ Ani ostrożnych pów zá sobá wodźi 38/8, Niech zá tobá smycz pów wodzę 64/4. *D*: Córy szlácheckié ... Pšóm Bifurmán-
fkim brzydkié ścielá łóże 37/29. *A*: Niewierny Turczyn pfy zápuščil swoie 37/22.
- PIESZCZOTA** (1) *sb f* — *sg A*: dziełem pracowitfzym piefczoté odmienić 2/28.
- PIESZO** (1) *av* — lubo piefzo woyny/ Lubo prágnął ná koniu nieprzyaciél zbroyny 82/5.
- PIEŚŃ** (8) *sb f* — *sg N*: Zadna go pieśń/ zadny (!) głos nie rufzy 3/28. *pl N*: Iego pieśni záložiwé Zięly bogi niezyczliwé 25/5, Acz mé pieśni płacz bez málá 67/8, Tám iuz pieśni rozmáité/ Tám będą gadki pokrité (!) 70/14. *G*: Lutnia wódz tanców/ y pieśni wczonych 48/14, Nie bez pieśni/ nie bez gránia 57/16. *A*: páftréz ... Gra w pifczalké prósté pieśni (*r*) 34/31, 70/27 (*r*).
- PIEĆ** (1) *nm* — *A*: Vfilyfzyfz tám pięć báffow (!) 21/25.
- (PIEŹ) *cf* PIADŹ.
- PIĘKNIE** (2) *av* — Polné láki pięknie zákwitnęły 3/11, Zieleniá fye pięknie láfy 34/24.
- PIĘKNOŚĆ** (1) *sb f* — *sg G*: Oczy dziwnéy piękności (*r*) 53/8.
- PIĘKNY** (22) *ai* — *sg m N*: piękny dzień 41/13. *f N*: piękna twarz 8/9, piękna Wiofná 79/12. *G*: twoiéy pięknéy twarzy 9/16, Nogi piękny 34/15, piękny fwobody 51/17; [piękny rofy *KochPot* A3/16 (32/27)]. *D*: piękny Cecylijéy 84/15. *A*: ná piękną głowé twoię 60/18. *L*: w téy piękny roćie 68/10. *V*: Piękna nocy 15/1, 56/10; piękna Zofia 54/2. *n N*: co piękné/ dobrze znáią 61/4, Bo káždému piękné miło 65/25. *G*: świátłóść ták piękného flóńcá 77/17. *I*: Zem iest ták pięknym šidlem włowiony 53/4. *V*: Zámna/ zámna piękné kolo 58/21, 26. *pl G*: do grón ták pięknych 14/23. *A subst*: piękné lánie twoie 37/23. *comp sg f N*: Pánno wfzech pięknieyfza 5/10, páni wfzech pięknieyfza (*r*) 8/26.
- PIJĄĆ** (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: Którzy głęboki strumién Tybrowy pijáią (*r*) 55/8. *praet 3 pl m pers*: Pijáli przed tym y Philozophowie 4/16.
- PIJANICA** (2) *sb m* — *pl G*: Abych kiedy okrutnych rázów nie podięlá Od tych sprofných pijánic 28/20. *V*: Bodayże wam smród w gębę/ mili pijánice (*r*) 21/29.
- PIJANY** (1) *ai* — *sg m I*: bądź zemná ztrżéżwym/ y z pijánym (*r*) 4/4.
- PILNO** (1) *av* — Przypátruiać fye pilno 80/17.
- PILNOŚĆ** (2) *sb f* — *sg A*: gošpodyni/ O wieczertzéy pilność czyni 70/30, Iáką pilność/ iákie miał o tobie stárání 73/15.
- PILNOWAĆ** (2) *vb impf* — *con 3 pl m an*: Wiém żeby mię psi przedsię twoi pilnowáli (*r*) 21/3. *part praes act*: Dźiatek lichych pilnuiać 52/16.
- PILNY** (1) *ai* — *sg n A*: Miéy ná posledníé kolá pilné oko 35/7.
- PIORKO** (1) *sb n* — *pl N*: Po pálcách wfzędý nowé piórká fye pufczáią 54/25.
- PIORO** (5) *sb n* — *sg I*: dekrét ... nie piórem piłány/ Lecz w diámenćie twárdym wyko-
wany 40/16, Niezwykłym/ y nie ledá piórem opátrzony Polecę precz 54/15. *pl N*:

- Gdzie ledwé przedtym pióra donafzwały Mężnéy orlice 32/2. *A*: oná niewinna córá/ Obroflá w flowiczy pióra (*r*) 66/30. *I*: kto mié odział pióry (*r*) 11/18.
- PIORUN (*1*) *sb m* — *sg N*: piórun gdzie zmierzy Zle nie wderzy 31/11.
- PIORUNOWY (*2*) *ai* — *sg m N*: Zloto ... przez twárdą opokę gwałtowniéy przepádnie/ Nizli ras (!) piórunowy 36/12. *f A*: Strzelbę frogą piórunową (*r*) 67/21.
- PISANY (*4*) *part praet pass pf i impf* — *pf (3)*: *sg m N*: dekrét ... nie piórem piány (*r*) 40/16. *V*: DZbanie mój piány (*r*) 4/6. *pl G*: Lepiéy kuflá świádómy/ álbo kart piáných (*r*) 2/31. *impf (1)*: *sg m N*: Iefli prágnie oyczyzny oycem być názwany/ Y tymże ná wyfokich kolumnach piány (*r*) 2/4.
- PISMO (*1*) *sb n* — *sg L*: Kochales fye w náukách/ y w piśmie vczonym 80/23.
- PISZCZAŁKA (*2*) *sb f* — *sg A*: pártérz ... Gra w piśczałkę prósté pieśni 34/31, 70/27.
- PIWO (*5*) *sb n* — *sg G*: Bych téż nabárzyéy piwá wczoráyfzého zrónil 21/2. *A*: Każefz mi pié przeddziéki twé przemierzlé piwo (*r*) 20/12, Iuż ty bądź tym rycérzem/ co piwo wśieczefz 20/24, Co sobie gárdlá ostrzą ná niewinné piwo (*r*) 21/7. *L*: Bo ia w tym piwie twoim rofkofzy nie czuié 20/20.
- PLAC (*3*) *sb m* — *sg G*: plácu nam poftapiono 56/7. *A*: druga ná plác iedzie/ Z herby domów Itárożyných 34/2, Car Mofkiewki plác ... Puścił Królowi Polfkiému 45/1.
- (PLAS) *cf* PLĘS.
- PLEMIĘ (*4*) *sb n* — *sg N*: iego cné plemię (*r*) Rządziło ziémię 12/23, Wystépuy śmiele/ y z tobą twé plemię (*r*) 33/2, Zaczé plemię dziádów bitných 34/4. *A*: Ztąd y siebie/ y śwé plemię (*r*) ... Opátruie 70/2.
- PLEŚĆ SIE (*3*) *vb impf* — *praes 3 sg*: Wfzytko fye dziwnie plećie (*r*) Ná tym tu biédnym świećie 10/22, A ktoby chciał ná świećie Vważyć/ co fye plećie (*r*) 27/11, Rádość fye z trofką plećie (*r*) 41/23.
- PLEŚŃ (*2*) *sb f* — *sg N*: Boday tu páieczyná/ y pleśn na (!) was pádlá 26/28. *I*: pleśnią piékná twarz przypádnie 8/9.
- PLĘS (*1*) *sb m* — *pl N*: Tám trefné plęfy z wklóny 70/15.
- PLUGAWY (*1*) *ai* — *sg f N*: rdzá plugáwa 26/29.
- PLUTO *a*. PLUTON (*1*) *n-pers m* — *sg G*: z rák wyniść frogiégo Plutoná (*r*) 76/10.
- PLACA (*1*) *sb f* — *sg I*: Sámá oná [cnota] nagrodá/ y placá ieft sobie 44/15.
- PLACIĆ (*1*) *vb impf* — *con 3 sg m*: Zlec by mi plácił moie zyczliwóści 19/29.
- PLACIEN *cf* PŁATNY.
- PŁACZ (*17*) *sb m* — *sg N*: w oczu płácz rzewny 7/20, mié smutná to złé pániéy obyczáie/ To tego płácz fráfuie 30/8, Acz mé pieśni płácz bez málá 67/8, Trofká/ y płácz serdeczny iego kármie były 77/7, Dáléy žal niedopuścił/ y płácz znákomity 82/23. *G*: Godno płáczu niefczęćie 39/14. *D*: Rádám gdy świádká nie mam płáczu fwemu 19/16. *A*: Bądź płácz/ bądź zártý/ bądź gorácé woyny/ Bądź miłość nieśiefz 4/8, žal zakryty (!) Mnoży we mnie płácz obfity 65/11, By miał nagle hámowác płácz twóy spráwiedliwy 73/8, chćiéy płácz hámowác 76/1. *I*: Skárząc fye z płáczem 7/23, byś ... Swym płáczem mógl go wróćic k żywotu piérwfzému 75/6, By kto dobrze fwym placzem ruszył y kámieni 75/20, którégó ... śmierć ... lámentem/ y płáczem wfzytko nápełnił 80/2. *L*: nie day vmrzéc mnie smutnéy/ W płáczu y w trofće okrutnéy 68/4, w ciężkim płáczu strawił noc niefpáną 86/32.
- PŁACZLIWY (*2*) *ai* — *sg f I*: fkárgą płáczliwą (*r*) 73/18. *V*: (ách wieści płáczliwa) (*r*) 86/29.
- PŁAKAĆ (*17*) *vb impf* — *inf*: krés náznácz/ póki mamy Plákáci/ gdy przyaciéla miłego stradamy? 39/9; Zebyś ... mnie całą noc plákác pod niebem niecháł 29/32, boday miał plákác siłá. Komu dobra myśl nie miłá 59/7, co spiewám plákácbych miálá 67/7,

- możesz nie plákáć oycowfkiéy przygody 78/9. *praes 1 sg*: Ale ná iáwifz pláczę fwéy lekkósci? 7/27, [pláczę 65/10 *cf* SPIEWAC]. *2 sg*: Lecz wolé/ że ty pláczefz ná moim (!) grobie 17/16, niewiém przécz pláczefz 78/13. *3 sg*: Dla czego pláczę tá páni ták rzewníe 18/25, pláczę mi nád głowá 29/7. *3 pl*: Iáko mé smutné záfwe pláczę oczy 18/27. *praet 3 pl subst*: Iego śmierci ... Plákály ciémné láfy/ y wynioflé fkály 88/8; Orphoowych strón fluchály Srogie iędze/ y plákály (*r*) 25/2, Piekielné iędze dobrze że z nim nieplákály (*r*) 76/14, Iego śmierci pólnocné boginie plákály (*r*) 88/7. *imp 2 sg*: nie plácz 79/11. *con 2 sg m*: żebyś plákał/ y we dnie/ y w nocy 75/7.
- PLÁT** (2) *sb m — sg G*: Lepiéy dáleko plátu sobie tym poprąwíę 37/12. *A*: Naydziefz kto w plát ięzyk dawa 69/26.
- PLÁTNY, PŁACIEN** (1+1 = 2) *ai — sg f N*: Plátna to 45/7; Coć zá wfzytki plátná będzie 58/12.
- PŁAWIĆ SIE** (1) *vb impf — inf*: przez morze fye pláwić (*r*) 7/31.
(PŁAWNY) *cf* NIEPŁAWNY.
- PŁEĆ** (1) *sb f — sg A*: pleć chropáwá 22/12.
- PŁOCHY** (2) *ai — sg m N*: Ieśliś plochyl hárdźie nie kafz 45/12. *f L*: ná iego [świata] plochény odmiénności 48/22.
- PŁODNY** (1) *ai — sg f G*: plódnéy Afryki 37/3.
- PŁONY, PŁONNY** (4+1 = 5) *ai — sg f G*: plónéy trwogi 52/28. *pl N subst*: trofki plóné (*r*) 28/5. *G*: pofráchow (!) plónnych (*r*) 13/25. *A subst*: W śmiéch obrociwfzy náłże plóné rády 40/23. *N a. V subst*: O NADZIEIE PŁONE (*r*) 88/14.
- PŁOT** (2) *sb m — sg G*: puść fye ná chwilę plotá (*r*) 59/14. *pl A*: Széřzény iedni/ niź drudzy/ fwé ploty grodzá 17/23.
- PŁUG** (2) *sb m — sg N*: iáko więc kwiat lęze/ Którégo przy wvróci oftry plug dośięże 88/6. *I*: Oracz plugiem zárznie w ziémie 70/1.
- PŁUŻYĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: gđzie dobra myśl pluży (*r*) 58/17.
- PŁYNAĆ** (10) *vb impf — inf*: iáko ná błédnym morzu/ ... gđzie nas wiátry niofá/ plynáć musiémý 9/29. *praes 3 sg*: iák plynie ták plynie bez lodźie 7/16, Co z przeyźrenia pánfkiégo od wieku mu plynie (*r*) 10/29, Morze nie stoi nigdy/ záfwdzy plynie (*r*) 49/1. *3 pl*: Wam plyná té chłódné zdroie 65/6. *praet 3 sg m*: Plynáł ná přédkiéy Nawie przez głébkóie morze 81/9; w głébkóie morze Krwáwy Niepr plynáł 15/15, gđy do Spárty plynáł (*r*) 19/5, Który [placz] iéy z oczu plynáł/ iáko défcz obfity 82/24.
- PŁYWAC** (4) *vb impf — praes 3 sg*: nawá ... w morfkim rozniewániu plywa (*r*) Sámopás 85/25. *praet 3 sg m*: Zbudowál sobie korań ... Ná którym plynáł ... Po wierzchu wody 32/15, ná morzu pólnocnym (!) Temi czafy/ Król Duńfki plynáł 84/32. *3 pl subst*: Ryby po górách wyfokich plynáły (*r*) 32/1.
- PO** (87) *praep — cum D* (7): po iednéy 9/3, potrzebíwíu 21/9, po temu 23/6, 51/18, potrořze 32/22, niepómáiu 75/10, po lbu 80/22, [po czemu *KochSlug* A2v/12 (44/20)]. *cum A* (6): Po co 2/11; po fwé wfzyfkié czáfy 19/12, po té látá wfzytki 33/5, po drugi raz 44/1, po wfzy 59/18, po pierśi 81/3. *cum L* (74): Po 9/6, 10, 33/23, 40/25, 54/25, 77/8, 79/12, Po twéy śmierci 6/22, Potým 7/16, 21/19, 27, 32/25, 55/24, 72/10, 82/13, 83/8, [*KochPor* A3v/15 (33/10)], Poprawdźie 14/9, Po śmierci 28/1, Po wierzchu wody 32/16, Pochwili 35/3, 41/18; po 3/9, 12, 5/15, 8/12, 12/29, 13/11, 17, 16/19, 38/27, 41/13, 44/7, 51/5, 59/12, 63/20, 75/26, 76/19, 78/24, 82/1, 84/11, 25, Co po tych fkárgách próřnych? 2/9, po niebie 7/6, pochwili 10/21, po górách 13/24, 15/26, 32/1, 37/8, Co potým? 15/23, potým 16/7, 22/5, 33/10, 80/22, 83/4, 15, 85/9, 86/11, 23, po świcie 19/19, poniewoli 20/29, po nocy 24/15, że cię ma powoli 26/15, Cóż potým? 29/3, gđy powoli máią 38/6, po řzkodźie 39/1, 4, NÍc po tych zbytnich potráwách:

nic potym Srébrze ná flúzbie 48/6, potem 51/25, ná potym 74/8, po fwéy myśli 76/18, Ieden po drugim 80/9, poprawdzie 80/30, po wierzchu morfkiéy głébokości 83/12.
Cf POGOTOWI, POSPOŁU, WPOŚRZOD.

POBIEZEC (1) *vb pf — fut 3 sg*: Lódz moia przedsię fwym pędem pobieży (r) 49/8.

POBITY (1) *part praet pass pf — pl A subst*: Niepr płynął/ miecąc ná óstrowy (!) Mofkiew-
fkié lupy/ y pobité głowy 15/16.

POBŁAŻNIC (1) *vb pf — praet 3 sg f*: [Fortuna] fwym pochlébftwem ludzi pobłażniła
(r) 35/19.

POBOCZNY (1) *ai — pl A subst*: w poboczne láwy Bije [szturm 85/23.

POBOŻNOŚĆ (1) *sb f — sg N*: pobożność Bogu miła 56/25.

POBOŻNY (1) *ai — sg n N*: Pobożné iego stáráníe 69/20.

POBRAC (1) *vb pf — inf*: Bo mié zaráz pobrać dano 65/3.

POBRZEŻNY (1) *ai — sg f A*: pobrzézną linę 83/1.

POBUDZAC (1) *vb impf — part praes act*: ziemiá nowé żródłá pobudzaiąc (r)/ Rzék
przymnażála 31/18.

POBUDZIC (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: chmury ... décze pobudziły (r) 31/6.

POCAŁOWAC (1) *vb pf — fut 1 sg*: kiedy cię pocałuię (r)/ Trzy dni w gębie cukier czuię
69/3.

POCHLEBSTWO (1) *sb n — sg I*: [Fortuna] fwym pochlébftwem ludzi pobłażniła
35/19.

POCHODNY (1) *ai — comp sg m N*: Skokiem taniec nańadnieyzy/ A tym ieczce po-
chodnieyzy (r)/ Kiedy w bęben przybijaią 57/27.

POCHOP (1) *sb m — sg A*: żagle ... pochóp z wiátru brały 85/10.

POCHOPNY (1) *ai — pl D*: pochopnym strumienióm 49/23.

POCHWALIC (1) *vb pf — imp 2 sg*: Ty mié pochwal 34/7.

POCHWALON (1) *part praet pass pf — sg m N*: Bądź ná wieki pochwalon 72/15.

POCHWAŁA (1) *sb f — sg N*: gdzie życziwa Ludzka pochwała ... wzywa 2/22.

(POCHYBNY) cf NIEPOCHYBNY.

POCIECHA (1) *sb f — pl N*: fkađ rořtá poćiechy ofóbné 42/27.

POCIESZNY (1) *ai — pl G*: KRólewno lutnie złotéy/ y rymów poćiefznych (r) 39/6.

POCZAC (3) *vb pf — inf*: piérwżéy ták począc dáty 56/4. *fut 3 sg*: Iefli fye (!) pocznie
niefcznościé frafowác 43/7. *part praet act*: Nie poczawży żyć/ przefáiem 48/4.

POCZATEK (2) *sb m — sg G*: od poczátku ţwiátá 11/24. *pl A*: Złéy napiérwższé poczátki
żądze wykorzenié 2/27.

POCZCIWIE (1) *av — Ciáło ... między flawné dziády poczćiwie włożono 88/10.*

POCZCIWY (1) *ai — sg f D*: Służmy poczćiwéy flawie 51/12.

POCZET (4) *sb m — sg A*: z fpraw fwych wczynić Poczet macie 46/29; Támeř ... pofel-
ftwá fwégo Służny poczet wczynił 83/20, zebrałfzy poczet przyaciól niemáły 84/23.
I: Równym pocztem wielki lud Wołofki poráził 74/7.

POCZUC (1) *vb pf — fut 3 sg*: żadnéy przeciwności ... nie poczuie (r) 75/24.

POCZYNAĆ (3) *vb impf — praes 3 pl*: Ptacy ... przededniem fpiéwác poczynaią (r)
3/17. *praet 2 sg m*: cóř znią poczynal (r) 66/2. *3 sg m*: Dobrze sobie poczynal y w dálekiéy
ftronie 74/10.

POCZYTAĆ (2) *vb impf — praet 3 sg m*: Zá cześć wiécéy/ niż lekkóć/ poczytał to sobie
74/17. *impers praet*: gdy mié poczytano (r) W liczbę fortunnych 16/26.

POCZYTAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 sg*: Iefli kto chłop/ czyli fye Grofem poczyta (r)
47/2.

POD (15) *praep — cum A (5)*: Pod 15/12; pod 28/25, 47/13, pod nogi 15/10, pod ferce

- 84/18. *cum I (10)*: Pod 38/3, 52/24, Pod strażą 36/4, Pod kręgiem flóncá 50/16; pod 22/16, pod nogámi 10/20, pod ziemiá 25/4, pod niebem 29/32, pod ... láfem 63/23, pod fkrzydłámi 72/18.
- PODAĆ (5) *vb pf — inf*: żagle wiátróm podác 82/16, Ná którý sličnych ręku ... Prágna-lem dufzý podác 87/25. *fut 2 pl*: žádný mi peľný nie podacie (r) 23/19. *praet [3 sg m*: podal 15/10 *cf* PADAĆ]. 3 *pl subst*: Ták to mátki nam podáły (r) 56/14. *imp 2 sg*: Podayze iéy kęs nádżicie 61/28.
- PODAN (1) *part praet pass pf — sg m N*: Chřeścijánfki zakón Podan Polakóm 12/28.
- PODAWAĆ (4) *vb impf — praes 3 sg*: tyl káždy podawa (r) 35/16, Ledwiec nam ... Królá nie podawa (r) 38/11; Gdżie flónce fwych prómieni nigdy nie podáie (r) 39/21. 3 *pl*: twé wdżięczne stróny ... trofki nieufpióné Prędkim wiátróm podáią zá morze czerwóné 40/12.
- PODDANY (1) *sb m — pl A*: KRóloom moc ná poddáné/ y zwiérzchność dáná 17/18.
- PODEJMOWAĆ (1) *vb impf — inf*: niewczás podéymowác (r) 79/1.
- PODJAĆ (1) *vb pf — con 1 sg f*: Abych kiedy okrutnych rázów nie podięłá (r) 28/19.
- PODKOPAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: podkopał hárdé Tyránny datkiem 36/15.
- PODLANY (1) *part praet pass pf — sg m N*: fráfunek podlany (r) Táié by śniég zágrzany 28/11.
- (PODLE) *cf* POLE *praep*.
- PODLEGLY (1) *part praet act — sg m V*: Smierci podległy człowiece cnotliwy 43/10.
- PODNIĘŚĆ (2) *vb pf — inf*: prágnąc ręki podnieść (r) Ná frogi dżiw 81/25. *impers praet*: porozrec Duńfki podniešiono (r) 86/17.
- PODOBAĆ SIE (3) *vb impf — inf*: Ia chcę podobać fye w mowie Náuczóný białęglowie 34/5. *praet 3 sg m*: Zeć fye ten gość podobał z dálekięgo kráiu 80/32. *n*: ták fye podobáło (r) Niefczęściu 87/21.
- PODOBNO (6) *pt —* Podobno/ iáko niedżwiędż: lápę lizác mufzý 14/25, Podobno zemná trzymacie 57/23; Mnie podobno iuż prózno szukác infzý rády 9/12, Chybá zeć milfzy podobno kto iny 16/21, ón podobno gdżie indżiýé miłúie 19/28, ia podobno z mnief- szym niebiespieczenstwem Grzezfý 47/5.
- PODOBNY (3) *ai — sg n N*: Twoie nadobné lice iest podobné zarzy 8/29. *pl G*: Zycżicie oyczynie: áby wam rodziłá Podobnych šilá 13/16. *A subst*: Oná dżiateczki oycowi podobné (r) Rodżi 42/26. *Cf* NIEPODOBNY.
- PODOLE (1) *n-loc n — sg L*: Bil Tátary w Podolu 74/5.
- PODOLSKI (2) *ai — sg f N*: ziemiá ... Podolfka 37/20. *pl N subst*: Podolfkie pášieki 37/5.
- PODPIC (1) *vb pf — part praet act*: podpiwfzy lácniýy iuż bláznowác 23/9.
- PODPIERAĆ (1) *vb impf — inf*: smutnégo ferca podpiérác nádżicieá 9/13.
- PODPORA (1) *sb f — sg N*: Zoná vczćiwa ... napewnieyfza podporá domowi 42/19.
- PODWOJE (2) *sb n — sg G*: Furto ... Mnie to ná złość trzymafz fye ták mocno podwoiá ? (r) 29/10; v twęgo podwoiá (!) (r) 30/3.
- PODZIAĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Gdżie fye oná gwałtowná Rzymfka moc podżiałá ? (r) 77/15.
- PODZIELAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Apollo ... luk z lutniá podżięłá (r) 47/11.
- PODZIEMNY (2) *ai — pl D*: Bogóm podżiemnym (r) 48/17. *A subst*: pod ziemné nie- wefóle kráie 39/20.
- PODZIĘKOWAĆ (2) *vb pf — inf*: niewdżięcznému pánu tudżież podżiękowác (r) 26/17. *praet 1 sg m*: tociem podżiękował (r) 20/27.
- POETA (2) *sb m — sg N*: poetá 54/16. *A*: Znal kto kiedy Poćtę trżężwięgo? 23/20.

- POGANIN (2) *sb m — sg I: Vdérz syc z pogáninem 51/19. pl D: zwycięstwo pogánóm z siebie flawné dáta 80/14.*
- POGANKA (1) *sb f — sg D: być w ręce dána Srogiéy pogánce 8/20.*
- POGAŃSKI (1) *ai — pl A subst: w pogánfkie narody 50/27.*
- POGODA (7) *sb f — sg N: Wieczna pogodá 12/3, pogodá nástępuie 47/17, Czas wcieka/ iáko wodá/ A przy niem leci pogodá (r)/ Zebrałfzy wlofy ná czolo 54/7. G: zycz pogody (r) 56/10, zá przyiáznia wiátrów/ y dobréy pogody (r) 83/13. A: macie pogodę (r) 23/23. I: Zá tá zyczliwéy émy nocnéy pogodá (r) 50/30. Cf NIEPOGODA.*
- (POGODNY) *cf NIEPOGODNY.*
- POGOTOWI, POGOTOWIU (1+1 = 2) *av — Máiac chárty pogotowi (r) 63/29; káždy iuz ítal w swoim rzędzie Po gotowiu 86/16.*
- POGREŻONY (1) *part praet pass pf — sg m A: przyzly czas Bóg ma w mocy/ Pogreżony w twárdéy nocy 47/25.*
- POGRZEB (1) *sb m — sg L: przy próznym pogrzebie 55/9.*
- POGRZEŚĆ (1) *vb pf — fut 3 sg: Ledwé syc naydzie/ kto ciálo pogrzebie (r) 17/14.*
- POHANIEC (4) *sb m — sg N: iuz nam ma być ten pohániec frogi 15/9, pohániec ísprofny Nád Nieftrem íiedząc/ dzieli lup zálofny 37/20. V: Zly á niewierny pohánce (r) 65/26. pl G: zóny frogich pohánców 7/9.*
- POIMACĆ (1) *vb pf — fut 3 sg: ná kogo lós naprzód pádnie/ Ták Páná/ iáko flugę/ poima ínádnie 17/29.*
- POIMANY (1) *part praet pass pf — sg f N: nawá wítrzelána. Ná koniec/ gdy iuz miáta tonąc/ poimána (r) 86/22.*
- POJC a. POJŚĆ a. POŚĆ (4) *vb pf — fut 1 sg: póyde ná loze 20/23. 3 sg: Zloto írzodkiem Iánczárów zbroynych póydzie ínádnie 36/10. praet 3 sg f: Nawá ... Pofzta ... ryiác morfkie wály 85/9. 3 pl subst: W co pózly dziaáta/ y náfze turnieie? 40/28.*
- (POJRZEĆ) *cf POJŹRZEĆ.*
- (POJŚĆ) *cf POJC.*
- POJŹRZEC (3) *vb pf — inf: Raz syc zda/ iáko w przepásć/ poyŹrzec [KochPamI: poyrzec] z wyfokości 85/20; Nie może íeý [zazdrość enocie] ... poyŹrzc w oczy 44/5. fut 3 sg: Gdzie poyŹrzy zewfżád morze 7/18.*
- POKARM (1) *sb m — sg L: o żadnym pokármie/ y o ínie nie wiedziaá 77/6.*
- POKAZAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg: kiedy tóz nád námi Niefortuná pokaże 39/12.*
- POKAZOWAĆ (1) *vb impf — inf: W przygodzie trzeba íerce ítalé pokazowác (r) 76/2.*
- POKI (15) *cn — Póki 25/28, 43/17, 65/23, 75/28, 83/7; póki 19/17, 21/16, 25/28, 35/1, 39/8, 43/16, 51/7, 72/17, 82/22; pokim żywá 62/3.*
- POKLAD (2) *sb m — sg L: im czlowiek w pokládzie swoim wíećcy czuie 36/19. pl A: Nie dufay w zloto/ y w żadné poklády (r) 35/10.*
- POKLADAĆ (1) *vb impf — praet 3 sg m: W zamcích nádzieie pokládaá (r) 45/25.*
- POKOJ (8) *sb m — sg N: Zly znim pokóy/ gorza zwádá 59/27. G: Obiátami ízukáiec w íwíetych pokoiá (r) 30/4, Niéмам przed Szymkiem pokoiá (r) 61/15. L: Polfka ... Wytchlá w pokoiu (r) 13/12, w boiu/ ... w pokoiu (r) 42/11, Znáczny íego porzádék/ y rozum w pokoiu (r) 74/4, Ták w pokoiu/ iáko y w zolníérfkieý zabáwie 80/18. V: Swíety pokoiu 15/19. Cf NIEPOKOJ.*
- POKORA (1) *sb f — sg D: gdy pychá nie moglá pokorze (r) Wytrzymác ítufu 15/13.*
- POKRYTY (1) *part praet pass pf — pl N subst: gadki pokrité (!) (r) 70/14.*
- [POKRYWAĆ *vb impf — part praes act: íerdeczná zálość pokrywáiac (r) KochPamI A3v/24 (82/26).*]

- POKRZYWA (1) *sb f* — *sg N*: Znam cię żółko żeś pokrzywá (r) 62/4.
- POKUSA (1) *sb f* — *sg N*: Czy mię pokuła ludzi ...? 7/28.
- POKWAPIC SIE (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: Pokwáp iye do domu kiedy 64/10.
- POLAK (4) *n-ethn m* — *sg N*: Polak mądr po szkodzie 39/1, Nową przypowieść Polak sobie kupi/ Ze y przed szkoda/ y po szkodzie głupi 39/3. *V*: Polaku 37/19. *pl D*: Chrześcijański zakon Podan Polakóm (r) 12/28.
- POLE (1) *praep cum G* — *noc pole nocy* 29/7.
- POLE (15) *sb n* — *sg N*: Twoiá/ miły/ tołkofs pole (r) 63/15. *G*: kiedy z polá zbierzemy 63/5, Oná łámá bydło liczy/ Kiedy z polá idąc ryczy 71/2. *A*: Vcieka w pole 49/20. *L*: w polu ná głupie koronę Zawięsmy 41/6, Zyto iye w polu dostawa 62/22, domá/ y w polu/ godni w Polfcze byli 80/10. *pl N*: Nie odtráfzają ... Kupcá ... prześádzoné Mrozem gwałtownym polá 2/15, Pómnia tu (!) Prułkié polá 80/11. *A*: Niżbych bogáté polá Węgierłkié z porządny m Pánstwem Węneckim złączył 37/13, śniegi polá wyłoko przykryły 41/17, nówiedzę ... polá zábieglé zá zimné triony 55/4, On łáki (!) ón polá kośi 70/9, polá śniegiem ... Mroźna Zimá przykryła 83/23. *L*: Pod kotárzami tylko w polách siedzą 38/3.
- POLECIEC (2) *vb pf* — *fut 1 sg*: Polecę precz 54/16. *praet 3 sg f*: Oknem láiąc poleciałá (r) 66/28.
- POLEGAC (1) *vb impf* — *inf*: Niegódzien, tego ten świat zawiłány/ Aby miał ná nim ... Człowiek polégac 48/21.
- POLEWAC (1) *vb impf* — *praet 1 sg m*: Poléwalem/ żeby iéy flónce nie sufzyło 14/16.
- POLEWANY (1) *part praet pass pf* — *sg m V*: Dzbanie poléwany (r) 4/7.
- POLEZEĆ (1) *vb pf* — *con 3 sg m*: boday poleżał (r) 14/22.
- POLNY (4) *ai* — *sg m N*: Polny świércz 62/16. *pl N subst*: Polné łáki 3/11. *G*: polnych Tátarów 1/14. *I m*: nád polnémi (!) kwiatkami (!) 7/32.
- POLSKA (6) *n-loc f* — *sg N*: Polłká łzeroko łwych gránic pómknęła 12/31, zá którego [Szymunta] Polłká zákwiłá 13/11, któremu nie miałá Polłká w dobroci równia 15/8. *G*: Ciáło iednák do Polłki morzem przyplawiono 88/9. *L*: Ani w Polfcze iáko żywy/ Ziáwiły iye tákie dziwy 67/3, Którzy domá/ y w polu/ godni w Polfcze byli 80/10.
- POLSKI (5) *ai* — *sg m G*: Stephána Króla Polłłkiégo (r) 45/32. *D*: mężnému ... Królowi Polłłkiému (r) 45/2. *f G*: Szerokiéy Polłłkiéy kráiny 45/18. *D*: ku Polłłkiéy gránicy 84/5. *pl A subst*: W ręce Polłłkié 45/30.
- POŁ (5) *nm* — *sg A*: w pól wieká 43/3, Cnotá mój kómpás/ który nie wpólnocy/ Ale w pól zbytków bije 49/5—6. *pl A*: ná póły żywą 83/10. *indecl*: zpól lub nocy/ lub dnia 40/18.
- POŁMISEK (3) *sb m* — *pl N*: czy nas półmiłki trzymáią? Biédné półmiłki czego té czekáią 38/21—22. *G*: Więcýy półmiłków ná stoly dawamy 15/22.
- (POLNOC) *cf* PUŁNOC.
- POŁNOCNY, PUŁNOCNY (6 + 1 = 7) *ai* — *sg m D*: Všilue Południ przeciw Pólnocnému [KochPam1: pułnocnemu] (r) 85/18. *f G*: Nie oparł iye aż o lody/ Niepláwnéy pólnocnéy [KochPol: pułnocney] wody 45/4; Tyran pułnocnéy łtrony 44/27. *n L*: ná morzu pólnocznym (!) (r) ... Król Duńłki pływá 84/31. *pl N subst*: pólnocné [KochPam1: pułnocne] ogrómne zatopy 87/14, pólnocné [KochPam1: pułnocne] boginie 88/7. *A subst*: Brzegi pólnocné (r) 12/12.
- POŁOCK (1) *n-loc m* — *sg N*: W ręce Polłłkié Połock przyšzedł 45/30.
- POŁOŻONY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Wefóło żywę w trofće położony (r) 53/5.
- POŁOZYĆ (2) *vb pf* — *inf*: Niechciał nas Bóg położyć równo zbestyámi 51/8, Aby go [żywot] człowiek gotów závády był położyć (r) 76/7.

- POŁOŻYĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Sam fye prawie polozył/ iáko kłos dostały 78/8.
- POŁUDNI (1) *ai — sg m N*: Všilue Poludni [*KochPam1*: połudny] przeciw Pólnocnému 85/18.
- POLYSKANIE (1) *sb n — sg A*: Strách pátrzáć ná to częšté polyfkánié (r) 31/9.
- POMIERNY (1) *ai — sg m N*: czlowiek ... pomierny 36/22.
- POMIESZAĆ SIE (1) *vb pf — praet 1 pl m pers*: Džiwnofmy fye pomiézfáli (r) 25/19.
- POMKNAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Polfka fzeroko fwych gránic pómknęła (r) 12/31.
- POMNIEĆ (8) *vb impf — inf*: Chciéyże pómniéc 21/23, Trudno nie pómniéc 84/17. *praes* [2 *sg*: pómniŹ coś przyrzékł piékney Cecyliey *KochPam1* A4/21 (84/15)]. 3 *sg*: pómni nieczczęśliwa Wárná 80/11. 3 *pl*: Pómniá tu (!) Prufkié polá 80/11. *imp 2 sg*: wiárę ... Pómni ábyś ... chowal 68/6; Ty pómni że ... 35/22, pómni [*KochPam1*: pómniŹ] coś przyrzékł piéknéy Cecylijiéy 84/15. *part praes act*: nie pómniác ná fwoie NieprzeŹpieczeńftwo 85/4.
- POMNIEĆ SIE (1) *vb pf — imp 2 sg*: Pómni fye lutni 33/17.
- POMOC (3) *sb f — sg G*: bez Pánfkiéy pómocy (r) 57/6. *A*: imię Pánfkié święté/ WziáwŹy ná pomoc 84/22. *L*: A ták fye ftáray o tákiéy pómocy (r) 35/23.
- POMOC (12) *vb pf — inf*: ty chciéy pómoc sámá 34/11. *fut 1 sg*: Pomogę ia y myśliftwá 63/25. 3 *sg*: Cóż pomoże zbroiá...? 6/9, Nie pomoże mu do fnu flodkié Źpiéwánié 18/3, Ani pomoże wládzá 27/17, v niéy żadná dawność nie pomoże (r) 35/13, Oná y Źpufczác pomoże (r) 71/3. 3 *pl*: iefli twoie lzy iemu nie pomogá (r) 75/9. *praet 3 pl subst*: Nie pomogly kule częšté 46/1. *imp 2 sg*: Pómož oto dobréy rzeczy 58/9. 3 *sg*: Bóg pomóž 45/17; iáko kto može/ Niech ku pożytku dobrá Źpólného pomože (r) 51/13.
- POMORDOWAĆ (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: Pomordowály ... Mężé włáściwié 50/11.
- POMSTA (1) *sb f — sg A*: Niech Bogumila ... flyŹy ... pómŹtę niefkorá Którá žli biorá Ná drugim Źwiećie 50/7.
- PONIEWAŻ (2) *cn — Póniewáż 2/7; poniewáż 51/4*.
- POPATRZYĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: PopátrŹ miedzy Źtoty/ PrawdziwŹéy roboty 22/10.
- POPEĐLIWY (1) *ai — sg f N*: lwicá popędliwa (r) 14/2.
- POPIERAĆ (1) *vb impf — praet 3 pl m pers*: Źynowie oycowŹkiéy wiáry popiéráli (r) 80/21.
- POPIÓŁ (1) *sb m — sg A*: ziemiá idzie w popiół prawie (!) 40/1.
- POPLYNAĆ (1) *vb pf — fut 1 sg*: W równéy fuście poplynę przez morfkié rozruchy 11/16.
- POPRAWIĆ (2) *vb pf — fut 1 sg*: Lepiéy dáleko plátu Źobie tym popráwię (r) 37/12. 2 *sg*: málo Źobie popráwiŹ (r) 62/11.
- POPRZESTAĆ (1) *vb pf — inf*: Tobie ... Czás poprzestác Źwiátá 23/2.
- PORADZIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: temu Bóg porádził (r) 27/26.
- PORAZIĆ (2) *vb pf — fut 3 pl*: Albo nas grády poráżá (r)/ Albo ... 57/1. *praet 3 sg m*: Równym poczem wielki lud Wołofki poráził (r) 74/7.
- [POROKOWAĆ *vb impf a. pf — inf*: Teraz był czas porokowác (r)/ Komu Źlyk pierwey zdeymowác *KochPol* A2v/1 (45/13).]
- POROWNAĆ (2) *vb pf — inf*: fercem y Źilá mógl porównác Źnádno/ Z Boháterfkimi Źyny 82/4. *praet 3 sg f*: WŹytko Źmierć nieciérpliwa z ziemiá porównála (r) 77/16.
- POROŻE (1) *sb n — sg I*: porożem wŹtrzáfa 45/24.
- PORT (2) *sb m — sg G*: Trzykroć z portu ná morze Nawá wychodziła 85/7. *L*: Teraz w porćie beŹpiecznym Źiedzę 78/17.
- PORUCZAĆ (1) *vb impf — praes 1 sg*: Tobie go ia tám poruczám/ móy Boże 19/24.

- PORUCZYĆ (1) *vb pf — impers praet*: Wy/ ... którym ludzi pász poruczono (r) 46/20.
 PORUSZONY (1) *part praet pass pf — sg f N*: poruszona wodá 85/14.
 [PORUSZYĆ *vb pf — fut 1 sg*: iuż tákich wod potym nie porufzę (r) *KochPot* A3v/15 (33/10).]
- PORWAĆ (1) *vb pf — praet 3 pl m pers*: Czárci pániá zász porwáli (r) 25/12.
 PORWAĆ SIE (2) *vb pf — fut 3 sg*: Porwie sye mąż ku niéy 66/25. *praet 3 sg m*: Chćiáli też ná czás záfnać/ porwal sye strwożony 87/1.
 PORWAN, PORWON (1+1=2) *part praet pass pf — sg n N*: Lupieftwo czártu porwano (r) 24/17. *pl N m pers*: Porwoniście zábity ... śmierći 21/14.
 PORZĄDEK (3) *sb m — sg N*: Znáczny [był] iego porządek/ y rozum w pokoiu 74/7. G: Strzegąc w domu porządku 52/15. A: Niechay czyni porządek 51/16.
 PORZĄDNY (1) *ai — sg n I*: z porządnym (r) Pánftwem Węneckim 37/13.
 PORZUCAĆ (1) *vb impf — imp 2 sg*: Nie porzucay nadzieie 41/10.
 PORZUCIĆ (2) *vb pf — inf*: Porzucić prózné myśli 78/28. *imp 2 sg*: Ráczéy fráfunk/ y trofki porzuc teráznieyżé 75/11.
 POSAG (3) *sb m — sg N*: Wielki posąg rodziców poftępki vczćiwé 1/22. G: vczćiwéy chudo- by bez poságu prágnę 11/8. I: Ani z wielkim poságim męžá rządzí ... páni 1/20.
 POSELSTWO (2) *sb n — sg G*: Támeš ... pofelstvá fwégo Służny poczet vczynil 83/19. *pl A*: Oczy piérwżé pofelstvá cicho spráwowały 82/11.
 POSEŁ (2) *sb m — sg N*: pofel vczćiwý 82/15. I: Obranéš poflem zaráz do Królá Szwecié- go 80/28.
 POSIEŚĆ (2) *vb pf — praet 3 sg m*: Silá posiadł włości Kto wiał chćiwości 6/1. *con 2 sg m*: BYś wfzyftko złoto posiadł 1/6.
 POSILIĆ (1) *vb pf — inf*: Chćiałbym twym dárem gości fwych posilić (r) 4/13.
 POSŁAĆ (2) *vb pf — praet 3 sg f*: Bo wfzytko cóš zniá poczynal/ Krwiá ná rąbku wypi- fálá/ Y fmutnéy śiefttrze poflálá (r) 66/4. *imp 2 sg*: Božec pošli dobrá godžinę 9/18.
 POSŁANIE (1) *sb n — sg A*: Sen v profataków przyymie y złé pofláníe (r) 18/4.
 POSŁANIEC (1) *sb m — sg V*: Zbóycá wláfný/ nie pofláníe (r) 65/27.
 POSŁUGA (5) *sb f — sg I*: Ieflić sye swoiá posługá (r) Ni nacz wiécéy nie przygodzę 64/2. *pl N*: w mályé wádze (!) byly mé poslugi (r) 26/21. G: Kto twych posług niewdzię- czen 5/7. A: Znáczne poslugi czynil rzeczypospolitéy 78/1, Zeš wziął y Woiewództwo zá swoje poslugi (r) 84/14, [Skoroš tedy poslugi pátryyfkie zložyl z siebie *KochPami* A4v/25 (84/19)].
 POSNAĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: Potym od melodiéy áž pofną ná stole 21/27.
 POSPOLITY (6) *ai — sg m N*: glos pofpolity 2/22. *f G*: Czuywym stróžem był záfwe pofpolitéy rzeczy 74/1. D: człowiek/ który fwé pofpolitéy rzeczy Służby oddal 44/9, Znáčne poslugi czynil rzeczypospolitéy (r) 78/1, pofpolitéy vftąpić potrzebie Swoiá wáfná rzecz muš 82/20. I: WY/ kótrzy pofpolitá rzeczą wládcie 46/18. Cf NIEPOSPOLITY.
 POSPOŁU (2) *av — Z* ludźmi pofpołu 31/21, Z dziećmi pofpołu 37/24.
 POSTAĆ (2) *vb pf — fut 1 sg*: Poftoię málo 18/24. 3 *sg*: Tám dobra myśl nigdy nie poftoi (r) 23/14.
 POSTAWA (2) *sb f — sg G*: z poštawy (r) Zda sye mąż práwy 12/15. A: po tobie znam taką poštawę (r) 16/19.
 POSTAWIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: kto mié odział pióry/ Y ták wyfoko poštawił 11/19.
 POSTĄPIĆ (3) *vb pf — fut 2 sg*: Poftąpiz z włości drogo zápláconych/ Poftąpiz z dworu/ y gmáchów złoconych 43/18—19. *impers praet*: plácu nam poftąpiono (r) 56/7.
 POSTĘPEK (1) *sb m — pl N*: Wielki posąg rodziców poftępki vczćiwé 1/22.

- POSTĘPOWAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: zá cnotą w téz tropy zazdrość poštěpuje (r) 44/4. *imp 1 pl*: Poštěpuuymyż tedy krokiem 57/24.
- POSTRACH (1) *sb m — pl G*: Nie bez boiaźni/ y postráchow (!) plónnych 13/25.
- POŚLEDNI (1) *ai — pl A subst*: ná poslední kolá 35/7.
- POŚRZOD *cf* WPOŚRZOD.
- POŚRZODEK (2) *sb m — sg L*: Niechay dziś nágo w pośrzodku lwów stoię 8/8, Wfzytká tu wieś śiedzi wkoło/ A w pośrzodku fámo czolo 58/4.
- POŚWIĘCONY (3) *part praet pass pf — sg m N*: Muzóm poświęcony (r) Ptak 55/3. *f N*: Tobie niechay tá kártá będzie poświęcona (r) 79/19. *G*: cnoćie ... Poświęconey nie myśli doštěpować [kály 2/20.
- POTAJEMNIE (1) *av — gdzie Wilná ćicha Górę z wieku fádzóną/ potajemnie [KochPam1: potajemnie] [pycha 83/16.*
- POTAJONY (1) *part praet pass pf — sg f N*: krew przyrodzona/ Nie może być ... potáiona (r) 73/13.
- POTEM *cf* PO, TEN.
- POTKAĆ (4) *vb pf — inf*: Y iuz mię noclég potkać wczćiwzy nie może ... ? 29/15; kiedy mię nalepżé miály podkác (!) gody 14/18. *praet 3 sg m*: twóy glos zálościwy Tym go potkał 82/17. *n*: mnie ... złé łczęścić potkáló (r) 14/13.
- POTKAĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg f*: gdzie nieśmiertelney chwały cnotá chćiwa ... śmiele fye potkálá (r) 80/13.
- POTŁUC (1) *vb pf — imp 2 a. 3 sg*: VZáluy fye kto dobry/ á potłucz zawiáły 28/14.
- POTOMEK (2) *sb m — sg N*: winem/ co fye ty fráfuiefz o nie/ Będzie zámaczał potómek twóy konie 6/28. *D*: oycić krzywo przyśiágl! ... Gotuiác niegodnému spadek potomkowi (r) 3/2.
- [POTOPIONY *part praet pass pf — pl N m pers*: do iednego w głębiey potopieni (r) KochPot A3/9 (32/18).]
- POTRAWA (2) *sb f — pl N*: Coć fye zdádzą té potráwy? (r) 66/22. *L*: Nic po tych zbytnich potráwach 48/6.
- PO TROSZE *cf* PO, TROCHA.
- POTRZĘBA (5) *praed — potrzebá kóniecznie 2/26, nie potrzebá (r) 34/15, 44/18 (r), 52/18, 75/21 (r), [Koch Pot A4/5 (33/18)].*
- POTRZEBA (4) *sb f — sg D*: gdy czás przyydzie oftátniēy potrzebie (r) 17/13, fámi śiebie Ku gwaltowniefy chowaymy potrzebie (r) 38/30, poſpolitēy wřtápić potrzebie (r) Swoiá włafná rzecz muři 82/20. *L*: w potrzebie (r) 67/26.
- (POTRZEBNY) *cf* NIEPOTRZEBNY.
- POTRZĘBOWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Zwycięřtwo ... męřtwá potrzebuie (r) 51/21.
- POTYM *cf* PO, TEN.
- POWAGA (2) *sb f — sg G*: Niech fye tu nikt z páńřtwem nie ozywa/ Ani z námi powagi wzywa 23/11. *A*: głowę zwieři/ y powagę zmyli 41/29.
- POWIADAĆ (5) *vb impf — inf*: Cięrpiałem ia ták wielę/ że mię wřtyd powiádác (r) 26/18. *praes 3 sg*: (powiáda) 29/9, 86/8, powiáda/ że ... 61/17. *3 pl*: powiádáiá (r) 1/6.
- POWIEDZIEĆ (5) *vb pf — fut 1 sg*: powiém wam/ że ... 23/16. *2 sg*: Muzo: co dálęy powiędz? 86/19. *imp 2 sg*: Powiędz Słowienřki rym 53/15; Ty fáma powiędz/ ... póki ... 39/8. *2 pl*: Powiędzćiefz mi mé řářiády/ Ieft tu która bez téy wády? 57/20.
- POWIESIĆ (1) *vb pf — imp 1 pl*: Przywileie powieřmy ná kołku 23/12.
- POWIEŚĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: Idź gdzie ćię nogi/ y wiátry powiodá (r) 50/29.
- POWIEWNY (1) *ai — pl N subst*: Powiēwné liřtki 13/27.

- POWINNOŚĆ** (1) *sb f* — *sg G*: przestrzegam swojej powinności (r) 29/1.
- POWOD** (1) *sb m* — *sg I*: W ręce Polki Polock przyszedł/ Z powodu ... Stephána Króla Polki 45/31.
- POWODZ** (1) *sb f* — *sg N*: powódz była Świat zátopiła 31/15.
- POWROZ** (1) *sb m* — *pl G*: Co tu za méy pámięci powrozów stárgano 28/22.
- POWSTAĆ** (2) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Szum powstał 85/13. *part praet act*: powstałszy z láwy 66/21.
- POWSTAWAĆ** (1) *vb impf* — *praet 3 sg f*: kiedy zorzá z wody powstawała (r) 85/28.
- POZBYĆ** (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: Boś pozbył ... cnotliwéy żony 39/16.
- POZNAĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 pl*: mnie poznają (r) Którzy głęboki strumień Tybrowy pijają 55/7.
- POZNO** (2) *av* — Pozno puklerzá przebić mácią 38/32; kędy róża pozno kwitnie 48/8.
- POŻADANY** (1) *part praet pass impf* — *sg m N*: Włzem požądny (!) [KochPam1: požądany] 84/13.
- POŻEGNAĆ** (1) *vb pf* — *part praet act*: swój dwór wyfoki Pożegnawszy 84/5.
- POŻREĆ** (3) *vb pf* — *praet 3 sg f*: y mátkę/ y lyny Pożárła wodá 32/6. 3 *pl subst*: Czemu mię ... frogię nie požárly (r) Morfkié wody? 87/11. *imp 3 pl*: Niechay mię wilcy požrá 8/11.
- POŻYC** (3) *vb pf* — *inf*: natwardzého vmię pożycz sęku 1/11, chcąc frogięgo pożycz (r) Minotaurá 81/7. *praet 3 sg f*: Ze go żadna fortuná nigdy nie pożycz (r) 74/15.
- POŻYTEK** (5) *sb m* — *sg D*: Niech ku pożytku dobrá spólnógo pomoże 51/13. *A*: Ięy [Rzeczypospolitej] pożytek/ przed swoim/ miał ná dobréy pieczy 74/2. *pl A*: niż bych wżytki Zółáwskie vrodzaje/ y Gdańskie pożytki (r) W iednym szpichlerzu zámknął 36/27, Kto twé wczáfy/ kto pożytki (r) Može wspomniéć zázarc wżytki? 69/16, Niżby mój głos wyrzékł wżytki/ Wiésné wczáfy y pożytki (r) 71/12, [Będzie ... Ziemiá dáwała wżelákie pożytki (r) KochPot A3v/10 (33/6)].
- PRACA** (5) *sb f* — *sg G*: ma bez prace/ o co śnadź dbał málo 14/12, Y fen mię prace nie zbáwi 60/24; od pracy áz omdléwa 65/17. *A*: Wlóz ná piékną głowę twoię/ Tę rokkwitła pracá moię 60/19, Trzebá pracá wyciérpiéć 79/1.
- PRACOWAĆ** (3) *vb impf* — *praes 1 pl*: Dziś bez przestánku pracuiem (r) 56/26. *imp 2 sg*: Pracuy we dnie/ pracuy w nocy 57/5.
- PRACOWITY** (3) *ai* — *pl V m an*: Pracowité woly moie 64/14; Pracowité woly moie 65/5. *comp sg n I*: dziełem pracowitszym pieczotę odmienić 2/28.
- PRAGNAĆ** (8) *vb impf* — *praes 1 sg*: wczíwéy chudoby bez pośágu prągnę (r) 11/8. 2 *sg*: Zlotá téz/ wiém/ nie prągniesz 71/18. 3 *sg*: Iefli prągnie oyczyzny oycem być názwany 2/3, im człowiek w pokládzie swoim więcéy czuie/ Tym ieszcze więcéy prągnie 36/20. 1 *du*: y ia/ y ona/ Nie prągniewá do śmierci być rozdzieloná 52/32. *praet 1 sg m*: Ná któręy ślicznych ręku ... Prągnąłem dużę podać 87/25. 3 *sg m*: lubo piefzo wojny/ Lubo prągnął ná koniu nieprzyaciéł zbrojny 82/7. *part praes act*: prągnąc ręki podniéść/ Ná frogi dżiw 81/25.
- PRAKTYKOWAĆ** (1) *vb impf* — *inf*: [kot] vmię y praktykować (r) 60/2.
- PRAW** *cf* **PRAWY**.
- PRAWDA** (8) *sb f* — *sg N*: iefli prawdá y z tego nas zbudzie 39/2, by to prawdá była 61/18. *G*: Dziwnie to prawdy blińko 27/12, iefli fałszu/ czy prawdy syc ięli 29/4. *A*: Spráwiedliwość/ y prawdę ... miłował 74/21. *I*: Poprawdzie 14/9, wprawdzie 24/20, poprawdzie 80/30. *Cf* **NIEPRAWDA**.
- PRAWDZIWY** (1) *ai* — *comp sg f G*: Popátrz miedzy szoty/ Prawdziwšy roboty 22/11.
- PRAWIE** (13) *av* — Teraz práwie świat syc wżytek śmieć 3/14, Bo syc czuie práwie na

(!) swobodzie 3/25, Zemowit ftoi wedla oycá práwie (r) 12/25, Widzę y ciebie gwiazdźie równym práwie (r) 13/7, Przed którą práwie schną dziś moje kości 19/8, Tyś fye vbrálá práwie wedle świátá 22/24, kiedy fye iuz práwie dofyć zstálo Pánfkiemu gniewu 32/21, wftálo sześć par práwie (r)/ Dźiwek iednáko vbránych 55/24, Sámy nogi práwie drgáią 57/29, Serce mi zákwitnie práwie (r) 69/1, Sam fye práwie polozył: iáko klos doftály 78/8, Iefli fye kto do tego sam práwie nie rzuci 78/26; ziemiá idźie w popiół práwie (!) (r) 40/1. Cf NIEPRÁWIE.

PRAWO (6) sb n — sg G: śmierć sprawiedliwa/ Iednákiego ná wfzyftki práwá vżywa 17/27. I: Lepiéy kuftá świádómy ... y koftek práwem zákazánych 2/32. L: my siedźiem w iéy [Fortuny] práwie (r) 10/17. pl G: Niechay ... Praw oyczyftych ... przefstrzégá 51/17. A: páná/ który támtym ziemiám Práwá dáie 84/2; Po co ftátut/ y práwá chwálébné ftáwiamy? 2/11.

(PRAWOŚĆ) cf NIEPRÁWOSOĆ.

PRAWY, PRAW (4+1 = 5) ai — sg m N: Dołyć ná tym kiedy praw/ áni nieśie wády 44 11; z poftáwy Zda fye mąż práwy (r) 12/16. I: żeś człowiekiem práwym (r) 73/11. n G: to grunt wefela práwego (r) 3/18, [z práwego sercá KochPot A4/6 (33/19)]. pl N subst: oczy dwa węglá práwé (r) 68 25.

PRAZEN cf PROZNY.

PRECZ, PRZECZ (4+1 = 5) av — Precz kráfomowce 41/5; Wfzyftká moiá dobra myśl z tobá precz odchodźi 8/24, Zorawie czuiąc zímę/ precz lecieli 15 29, Polecę precz 54/16; moiá prózna mowá przécź zá wiátry bieży 29/26.

PRĘDKI (5) ai — sg f N: kiedy równé towárzyftwo siédźiez/ Prędká dobra myśl 48/12. L: ná prędkiey Nawie 81/9. pl D: Prędkim wiátróm 40/12. comp sg m N: nád Ikárá prędfzy 55/1. sup sg f A: odmiánę naprędfzá (r) 41/25.

PRĘDKO (2) av — Sklep ten niedobyty Puści prętko nity 6 26, W zamcích nádzieię pokládał/ Ale y tych prętko ftrádał 45 26.

PRĘDKONOGI (2) ai — sg m N: kón prędkonogi (r) 12/19. A: Obróć fwóy kón prędkonogi (r) 45/9.

PRĘGA (1) sb f — sg A: Włózę ná niebo znákomitá pręgę (r) [KochPot: prągę] 33 13.

PROĆ (1) vb impf — praes 1 pl: iákie [morze] krzywym okrętem więc porzem (r) 83 28.

PROG (3) sb m — sg A: ten zimny próg mużę przyymowác zá loże? 29/16. pl N: iefli mé nífkie progi (r) Będá godné twoiey nogi 34/13, A: Alem ... twoie [furto] nífkie progi wdźięcznie vcálowáł 30/2.

PROMIEŃ (1) sb m — pl G: Gdźie flónce fwych prómieni nigdy nie podáie 39/21.

PROPORZEC (1) sb m — sg A: proporzec Duńfki podniešiono 86/17.

PROROK (1) sb m — sg G: Dóm Proroká Greckiego 36 13.

PROROKOWÁĆ (1) vb impf — inf: Teraz był czas prorokowác (r)/ Komu fzlyk naprzód zdéymowác 45/13.

PROSIĆ (3) vb impf — praes 1 sg: PProfzę/ ... Powieź Słowienfki rym 53/13; o to profzę (r)/ Niech téy krzywdy nie odnośę 61/5. imp 2 a. 3 sg: Nie proś mié nikt o mój wieniec 64/27.

PROSTAK (3) sb m — sg N: Proftak to/ który woýfko z wielkości fzáucie 51/20. A: ty rad z ludźi szydźifz/ Zwłáfczá gdy proftaká widźifz 61/21. pl G: Sen v proftaków przyymie y złé poftlánie 18/4.

PROSTO (3) av — Profto iákobyś mlódom przyganiálá 22/21; Alem profto nie myśliw 21/5, Wśiadł profto ná okręt fwóy 82/32.

PROSTY (3) ai — pl A m pers: Bogáté pány/ iáko profté flugi 6/15. subst: profté pieśni 34/31, 70/27.

- PROŚBA** (5) *sb f — sg G*: moiéy Skrytéy próšby nie wmiéłz odnieść pániéy fwoiéy 29/12. *A*: Boże móy/ iefli fłyfzyłz próšbę moię 8/7, Ná próšbę nic nie dbáiac 77/2. *pl N*: v ciebie móy myły (!) Mé próšby waźné nie były 67/11. *A*: mé próšby próźné/ Rozniółł ... wiátr 87/27.
- PROTEOW** (1) *ai — sg n N*: niech fye fmocy/ Y wfzytko bydło Protheowé iézy 49/7.
- PROWADZIĆ** (3) *vb impf — praes 3 sg*: któr é [słóńce] ... wrotné od początku świátá Pro-wádzí látá 11/25. 3 *pl*: boiaźn/ y grozá páná prowadzą (r) 18/13. *praet 3 sg m*: żagiel róšpięty Nawy znowu prowadził 85/32.
- PROZEN** *cf* PROZNY.
- PROZNO** (17) *av — PRóžno* cię pátrzam w tym kole 63/14; Próžno ma mieć ná pieczy Smiertelné (!) wieczné rzeczy 10/26, Próžno mi fkwárné dawáłz 21/1, Prácuw we dnie/ prácuw w nocy/ Próžno bez Pánłkiéy pó mocy 57/6, Próžnoś iéy iézyk wrzynał 66/1, Próžnom ia lzy wyléwála 67/12, Próžno fye ma przeciwić człówiek Pánłkiéy woli 75/17, Nieśmiertelnémi láty kupowác ie chciály: Próžno [KochPam1: Próžno] 81/6, Próžno [KochPam1: Próžno] y przypominác 86/27; Mnie podobno iuż próžno fzukác infszéy rády 9/12, Y próžno myślić o tym 16/6, moie ferce próžno fye fráfuie 19/27, ROzumie móy/ próžno fye máłz fráłowác 25/26, widzę/ że fye próžno fráłowác 26/11, iefli żoná męžá nieozdobi/ Mąż próžno robi 42/13, baczy po fobie/ że fye włpinác próžno (r) 44/7, miéłzánca (!) ... rogi ná wiátr próžno [KochPam1: próžno] miecącého 81/32.
- PROZNY, PROZEN, PRAZEN** (9+1+1 = 11) *ai — sg m N*: moiá vprzéymość/ y fńátek był prózny (r) 26/24; Próženem y boiáźni/ y wfzelkiéy nádzieie 78/14; V Bogá káždy blažen/ Choć tu przymówki prazen (r) 27/7. *L*: przy próžnym pogrzebie 55/9. *f N*: moiá prózna mowá 29/26. *G*: próžnéy rády 24/2. *pl A subst*: próžné myśli 78/28, mé próšby próžné (r) [KochPam1: próžne] 87/27, próžné [KochPam1: próžne] duſze kości 87/31. *L*: Co po tych fłkargach próžnych? 2/9. *N a. V subst*: O PROZNE [Koch-Pam1: próžne] TROSKI LVDZKIE 88/14.
- (PRUC)** *cf* PROC.
- PRUSKI** (2) *ai — sg m A*: na (!) brzeg Prufki 83/14. *pl N subst*: Prufkié polá 80/11.
- PRZAŚĆ** (1) *vb impf — inf*: przáść kádziél 23/3.
- PRZE** (27) *praep cum A — Prze* 12/30, 79/2, Prze Bóg 15/17, 61/5, Przeto 28/5, 39/24, 51/10, 69/11, 80/27, 84/23; *prze* 7/24, 16/18, 28/15, 31/10, 36/13, 38/20, 41/15, 75/22, 83/22, 88/16 [KochPam1: przez], *prze* Bóg 11/28, *prze* żywego Boga 50/9, *prze* Bogá 76/26; *Przéczy* 3/21, *Przecz* 18/19; *przecz* 77/9, 78/13.
- PRZEBIĆ** (1) *vb pf — praet 3 sg m*: przebił bramy twárdé Zacnych miáft Mácedonczyk 36/14.
- PRZEBITY** (1) *part praet pass pf — pl N m pers*: Próžno pukłérzá przebići máciáią 38/32.
- (PRZEBRANY)** *cf* NIEPRZEBRANY.
- PRZEBUDZONY** (1) *part praet pass pf — sg m N*: ze fńu przebudzony (r) 87/2.
- PRZEBYĆ** (1) *vb pf — praet 1 sg m*: Przebyłem ... niebefpieczné wody 78/15.
- PRZEBYWAĆ** (1) *vb impf — fut 1 sg m*: áni ia iuż przebywác ná ziemi Wiécéy będę (!) 54/17.
- PRZECHOWAĆ** (1) *vb pf — con 3 sg m*: Bodayże nie przechowál 14/22.
- PRZECHYRA** (1) *sb m — sg N*: śilnyś przechirá (r) 62/7.
- PRZECIW** (7) *praep cum D — przeciw* 73/7, 82/7, 85/18, 86/9, 24, *przeciw* twoiéy woli 7/2, *przeciw* ludzkiému mniémániu 53/7.
- [PRZECIWIAC SIĘ** *vb impf — praes 3 pl*: wiátry fię fobie przeciwiáią (r) KochPam1 B/26 (85/16).]

- PRZECIWIĆ SIE (3) *vb impf — inf*: niechęcę lye przeciwic (r) 16/22, Próžno lye ma przeciwic człowieka Pánkięy woli 75/17. *imp 2 sg*: Nie przeciw lye Zośi 22/26.
- PRZECIWKO (3) *praep cum D — Przewiko* 50/14; przeciwko 17/1, 85/17.
- PRZECIWNOSĆ (1) *sb f — sg G*: żadný przeciwności ... nie poczuie 75/24.
- PRZECIWNY (1) *ai — pl N subst*: PRzeciwné chmury 31/5.
1. PRZECZ *cf* CO, PRZE.
2. PRZECZ *cf* PRECZ.
- PRZED, PRZEDE (29+3 = 32) *pron — cum A (3)*: chciemy wziac przedsię myśli godné siebie 51/10, iefli y tego przed lye nie bierze/ ... Ze ... 52/17, Wziąłś przed lye lwe rzeczy 84/20. *cum I (29)*: Przed 9/3, 19/8, 40/16; przed 20/25, 21/22, 29/6, 39/4, 44/6, 50/19, 19, 59/21, 61/15, 74/2, przed tym 3/7, 4/16, 36/21, 49/14, 56/21, 22, przedtym 32/2, 87/11, [KochPot A3v/8 (33/5)], przed oczymá 46/22, przed láty 53/17, 81/7, Tákeś y dowcipem miał przed infzymi śilá 80/26, przed śmierciá 87/8; przede 3/17, 9/8, 13/22. *Cf* PRZEDSIĘ.
- PRZEDAWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: rádę ná funt przedawa (r) 69/27.
- PRZEDE *cf* PRZED.
- PRZEDSIĘ (22) *cn — Przedsię* 12/14, 23/22, 37/9, 53/19, 67/14; przedsię 4/17, 21/3, 21, 24/16, 26/8, 48/26, 49/8, 56/23, 29, 59/26, 30, 65/19, 84/1, 85/5, 86/7, 14; predsię (!) 6/17.
- PRZEDSIĘWZIĘCIE (1) *sb n — sg G*: Pan twęgo przedsięwzięcia z láfká nie przyjmował 84/29.
- PRZEDTYM *cf* PRZED, TEN.
- PRZEGRAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: Nie przegra/ kto frymárczy ná flawę żywotem 51/24.
- PRZEJAZD (2) *sb m — sg N*: Przejazd niepewny 84/31; przejazd [KochPamI: przejazd] był niepewny 84/30.
- PRZEJĆ a. PRZEJŚĆ a. PRZEŚĆ (1) *vb pf — praet 1 sg m*: Przezedłem iuz Amphioná 33/28.
- (PRZEJEDNANY) *cf* NIEPRZEJEDNANY.
- (PRZEJRZEĆ) *cf* PRZEJZRZEĆ.
- (PRZEJRZENIE) *cf* PRZEJZRZENIE.
- (PRZEJŚĆ) *cf* PRZEJĆ.
- PRZEJZRZEĆ (2) *vb pf — praet 3 sg m*: TákJ to Bóg przyeyrzał od wieku 9/20, Co Bóg przyeyrzał/ to lye iuz nigdy nie odmieni 75/19.
- PRZEJZRZENIE (1) *sb n — sg G*: z przyeyrzenia pánkięgo 10/29.
- PRZEKAZIĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: żadné głogi/ Nie przekázá moięy drogi 64/6.
- (PRZEŁOMIONY) *cf* NIEPRZEŁOMIONY.
- PRZEŁOŻONY (1) *part praet pass pf — pl G*: Przełożonych wystęпки 47/7.
- PRZEMIERZŁY (1) *ai — sg n A*: przemierzłé piwo 20/12.
- PRZEMIESZKIWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Gdzie kot welbie przemiefzkiwa (r) 59/32.
- PRZEMINAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg n*: Cokolwiek raz przeminęło (r)/ Niewrócony koniec wzięło 47/22.
- PRZEMOWIĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: przemów flowo 24/12.
- PRZEMYŚL (1) *n-pers m — sg N*: fortélny Przemysł 12/17.
- PRZENAJDOWAĆ (1) *vb impf — inf*: Nieumiém ia ... świętych przenaýdowác dáry 11/11.
- PRZENOSIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: wlyzftki infzē oczymá przenośi (r) 35/21.

- PRZEPASANY** (1) *part praet pass pf* — *pl G*: sześć par ... Dzieńwek iednąko vbránych/ Y Bélićą przepáfánych (r) 55/26.
(PRZEPASIONY) *cf* **NIEPRZEPASIONY**.
PRZEPASĆ (1) *sb f* — *sg A*: Raz sye zda/ iáko w przepásć/ poyrzec z wyfokości 85/20.
PRZEPASĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: Złoto ... przez twárdą opokę ... przepádnie (r) 36/11.
con 3 sg m: Boday przepadł kto sye boi 67/29. *n*: Gdzieś to namniyszé flówko przez fkałę przepádló (r) 29/21.
PRZEPASĆ SIE (1) *vb pf* — *con 3 sg n*: Boday sye przepádló (r) To twoie zwiérciádló 22/6.
(PRZEPLACONY) *cf* **NIEPRZEPLACONY**.
PRZEROWNAC (1) *vb pf* — *con 2 sg f*: Byś dobrze y Sibyllę láty przerównálá (r) 5/17.
PRZEROWNANY (1) *part praet pass pf* — *sg f N*: zaśiėwku moiėgo niepochybna wiárá: Rzádźcy płódný Afryki ... Nie da sye znáć/ że w łzczęściu przerównána iemu 37/4.
PRZESADZONY (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: przefádzoné (r) Mrozem ... polá 2/14.
PRZESKOCZYĆ (1) *vb pf* — *inf*: morze ... zámierzonych gránic przefkoczyć sye boi 72/4.
PRZESPANY (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: nocy nieprzespáné (r) 29/17.
PRZESTAĆ (3) *vb pf* — *inf*: Z kimkolwiek przestáć twoie serce godzi 17/6. *praet 3 sg m*: przestál ná swoim 5/24. *imp 2 sg*: Przestán téz kiedy zá máćierzú chodźić 14/3.
PRZESTANEK (1) *sb m* — *sg G*: bez przestánku 56/26.
PRZESTANIE (1) *sb n* — *sg G*: bez przestánia (r) 88/3.
PRZESTAWAC (6) *vb impf* — *inf*: przestáwác ná mále 71/7. *praes 1 sg*: z tymi/ co nic niechcú/ przestáię (r) 36/24. *1 pl*: Nie poczáfwszy żyć/ przestáiem (r) 48/4. *3 pl*: ztobú ... przestawáiú (r) 35/14. *part praes act*: Sześć niedziel ... lál dęfcz nie przestáiác (r) 31/17, Nie przestáiác ná łzczęściu z oyców zostáwionym 80/24.
PRZESTRZEC (1) *vb pf* — *con 3 sg m*: Ze nie maźz nikogo/ Coby cię przestrzégł 22/4.
PRZESTRZEGAC (4) *vb impf* — *praes 1 sg*: przestrzégám swoiėy powinności 29/1. *3 sg*: mácochá/ dźiatek piėrwłzėy żony ... przestrzėga wczáfu 1/19, iego wczáfu ná wlyfłtkim przestrzėga (r) 42/23. *imp 3 sg*: Niechay ... Praw oyczyfłtych/ y piėkný swobody przestrzėga (r) 51/17.
PRZETO *cf* **PRZE, TEN**.
PRZEWAŻNY (2) *ai* — *sg m N*: przewaźny Tezeus 81/25. *A*: nád łkárá prędfzy przewaźného (r) 55/1.
PRZEWIEŚĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Ciebie ... Bóg przewiódł przez złé mieysćá cáło 83/32.
PRZEWIEŻĆ SIE (1) *vb pf* — *inf*: chcíał sye znówu przewieść 77/1.
PRZEWINIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Iefli namniysz przewinił/ być mu w okowách 47/4.
PRZEWOŹNIK (1) *sb m* — *sg N*: przewoźnik nie pewny 7/19.
PRZEZ (19) *praep* — *cum G* (2): przezdźięki 20/12, 85/9. *cum A* (17): Przez 50/28, Przez fparý ... pátrza 2/10; przez 4/21, 7/29, 31, 11/16, 29/21, 36/11, 67/23, 69/23, 75/3, 81/9, 83/18, 32, [KochPam1 B3/10 (88/16)], przez ten czás 6/23, 8/23, przez miárę 62/9.
PRZEZDZIĘKI *cf* **DZIĘKA, PRZEZ**.
PRZEZORNY (1) *ai* — *sg m L*: przy ciekącym przezornym strumieniu 43/14.
(PRZEZPIECZEŃSTWO) *cf* **NIEPRZEZPIECZEŃSTWO**.
PRZEŻROCZYSTY (1) *ai* — *sg f G*: Zdróy przeźroczyfłty wody 37/1.

- PRZĘDZA** (1) *sb f — sg G*: gdybykolwiek były Nieprzeidnáné śioftry przędzie fwéy dowily 87/26.
- PRZOD** *cf* **NAPRZOD**.
- PRZODEK** (2) *sb m — sg A*: z których [rzeczy] tá v ciebie Przodek miałá 84/21; Dáięc przodek w tym męltwie 20/23.
- PRZY** (23) *praep cum L* — Przy 43/13, 64/8, 15, 69/2, 74/25, Przy nádźiei 34/27; przy 15/20, 23/4, 32/7, 33/19, 34/29, 43/14, 52/5, 54/7, 55/9, 69/8, 22, 70/25, 81/12, 88/6, przy tym 10/9, 68/6, przy twym boku 52/7.
- PRZYBIĆ** (1) *vb pf — praet 3 sg m*: nawę ... Przybył (!) do brzegu 53/20.
- PRZYBIJAĆ** (1) *vb impf — praes 3 pl*: w bęben przybijáią (r) 57/28.
- [**PRZYBYĆ**] *cf* **PRZYBIĆ**.
- PRZYBYWAĆ** (2) *vb impf — praes 3 sg*: przybywać mu rzkomo 3/3. *con 3 sg n*: Aby ku złotu złotá przybywáto (r) 6/19.
- PRZYCHODZIC** (4) *vb impf — praes 3 sg*: to mi czáfem ná myśl więc przychodzi (r) | Ze ... 19/25, po złey chwili piękny dzień przychodzi (r) 41/13, Nam (!) przychodzi z owiec welná 70/7. *3 pl*: Ták do niebá przychodzą 79/3.
- PRZYCISKAĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: oyciec ci przyćfka (r) | Czemu nie vmrzefz? 8/13.
- PRZYCZYNA** (7) *sb f — sg G*: nie naydźiefz przyczyny (r) 16/20, z téy przyczyny (r) 27/24. *A*: w morze/ przyczynę wfzech nieczęśliwości/ Perly/ złoto ... Zárzućmy 2/23. *I*: wfzeteczna páni wfzytkiego przyczyná (r) 28/27, ty coś przyczyná tych wfzytkich trudnoći 29/27, nie bądź przyczyná ... Nicziiey ... trwogi 52/27. *pl G*: Nie wymyślay przyczyn sobie 66/5.
- PRZYDAĆ** (1) *vb pf — con 3 pl subst*: Aby lákoméy wodzie Tureckie towáry Bogáctwá nie przydály (r) 11/13.
- PRZYDAWAĆ** (1) *vb impf — praes 3 pl*: chmury nocy przydawáią (r) 85/15.
- PRZYGANIAC** (1) *vb impf — con 2 sg f*: Profto iákobyś mlodym przyganiáto (r) 22/21.
- PRZYGODA** (8) *sb f — sg N*: Nád wfzytkim infzym pánuie przygodá (r) 35/29, Godno pláczu nieczęście/ y twoiá przygodá (r) 39/14. *G*: czáfu złey przygody (r) 32/15, więcéy spólnéy záluiefz przygody (r) 73/23, możefz nie plákác oycowfkiey przygody (r) 78/9. *D*: moiéy fye przygodzie nieprzyiáciel śmieie 14/11. *L*: W przygodzie trzebá ferce ftalé pokázowác 76/2, w téy spólnéy przygodzie 75/13.
- PRZYGODZIC SIE** (2) *vb pf — inf*: Iuż fye ty możefz mężowi przygodzić (r) 14/4. *fut 1 sg*: Ieflic fye fwoiá poftugá Ni nacz więcéy nie przygodzę (r) 64/3.
- PRZYJACIEL** (7) *sb m — sg N*: Wrzuć w morze/ kto przyiáciel/ prózné dufze kości 87/31. *G*: gdy przyiácielá milégo ftadamy 39/9. *A*: rozeznác vmiéy przyiácielá (r) 17/7. *I*: Tákim ia chcę być przyiácielém tobie 17/15. *pl G*: Zá tym przyiációl więcéy 17/26, poczet przyiációl niemály 84/23. *I*: siedząc z przyiácioly (r) 43/12. *Cf* **NIEPRZYJACIEL**.
- (**PRZYJACIELSKI**) *cf* **NIEPRZYJACIELSKI**.
- PRZYJAZD** (2) *sb m — sg G*: z przyiázdú twégo/ Dwór ... wfzytek fye rádowál 83/20. *A*: Nie myśl mátko o fzátách ... Ná móy/ y twéy niewiáfty przyiázd obiecáných 87/20.
- PRZYJAŻN** (2) *sb f — sg I*: zá przyiáźniá wiátrów/ y dobréy pogody 83/13. *L*: W przyiáźni raz záczętyéy záwždy trwál ftátecznie 74/23.
- PRZYJAĆ** (1) *vb pf — fut 3 sg*: Sen v proftaków przyymie y złé poftlánie 18/4.
- PRZYJECHAĆ** (1) *vb pf — praet 3 pl m pers*: Iuż wfzyfcy infzy názad przyiecháli (r) 19/1.

- PRZYJEMNY (4) *ai — sg m I*: głosem przyjemnym (r) 48/16. *f N*: lift: zá w f d z e n i e n i e p r z y j e m n a z a p l á t á 40/8. *L*: Przy twéy przyjemnýy rosp r á w i e 69/2. *pl A subst*: p r z y j e m n é f l o w á 9/9.
- PRZYJMOWAĆ (4) *vb impf — inf*: ten zimny próg mu f z e p r z y j m o w á ć z á ł o ż e ? 29/16. *praes 1 sg*: Zdrowié rad mam od ciebie/ ku f l á n i e p r z y j m u i e (r) 20/21. *praet 3 sg n*: P a n t w é g o p r z e d s i e w z i é c i a z l á f k á n i e p r z y j m o w a l (r) 84/29. *imp 3 sg*: niech p r z y j m u i e z d z i é k a / K o m u ... c o d o f y ć / B ó g w d z i e ł i ł 37/15.
- (PRZYJŚĆ) *cf* PRZYŚĆ.
- PRZYKŁĘKNAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: n á z i e m i p r z y k ł e k n i e (r) 13/29.
- PRZYKROŚĆ (1) *sb f — sg G*: k r ó m ż a d n é y p r z y k r o ś c i (r) 78/6.
- PRZYKRY (2) *ai — pl N subst*: p r z y k r é n i e m o c y 78/19. *sup sg f N*: n a p r z y k r f z a f k á l á 76/21.
- PRZYKRYĆ (3) *vb pf — praet 2 sg m*: p r z y k r y ł é s i e y [z i e m i] n á g ó ś ć ż i o ł y r o z l i c z n é m i 72/2. *3 sg f*: g ł e b o k i e b r o d y M r o ż n a Z i m á p r z y k r y ł á c i e r p l i w é m i l o d y 83/24. *3 pl subst*: ś n i e g i p o l á w y f o k o p r z y k r y ł y (r) 41/17.
- PRZYLEWAĆ (1) *vb impf — inf*: T e m u w i n á n i e t r z e b á p r z y l e w á ć (r) 3/22.
- PRZYŁOŻYĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: I e f l i f y e ż o n á n i e p r z y ł o ż y k t e m u 42/16.
- PRZYMIERZE (1) *sb n — sg L*: t á k w b o i u / i á k o y w p r z y m i e r z u (r) 13/6.
- PRZYMKNAĆ SIE (2) *vb pf — praet 3 sg m*: B o f y e z n i e n a g ł á p r z y m k n á z l n i á k u w o d z i e 7/15. *imp 2 sg*: D Z b a n i e m ó y ... P r z y m k n i f y e d o n a s 4/12.
- PRZYMNAZAĆ (1) *vb impf — praet 3 sg f*: z i e m i á n o w é z r z ó d ł á p o b u d z á i a ć / R z é k p r z y m n a z á ł á 31/19.
- PRZYMOWKA (1) *sb f — sg G*: p r z y m ó w k i p r a z e n 27/7.
- PRZYNAMNIEJ (4) *av — Przymamniéy* 67/26; *przymamniéy* 41/8, 51/5, 59/10.
- PRZYNASZAĆ (1) *vb impf — imp 3 pl*: N i e c h a y n á f t ó ł d o b r é g o w i n á p r z y n a s z á i a (r) 10/8.
- PRZYNIEŚĆ (4) *vb pf — fut 3 sg*: z á w ż d y c o p r z y n i e ś i e (r) 70/20. *praet 3 sg f*: C o i c h k o l w i e k p r z y n i o f ł á c h w i ł á t e r á z n i e y f z a 8/27. *imp 2 sg*: T e [w i a r e] m i p r z y n i e ś / á f a m ś i e b i e 68/7. *impers praet*: G ł o w é n á w e t p r z y n i e ś o n o (r) 66/18.
- PRZYNOŚIĆ (2) *vb impf — imp 2 pl*: n a m w i n á p r z y n o ś i e (r) 28/9. *3 pl*: N i e c h a y d r e w d o k o m i n á / N á f t ó ł p r z y n o ś z á w i n á 16/3.
- PRZYODZIAĆ (1) *vb pf — fut 1 sg*: O t o i a z n o w u p r z y o d z i e i e f á f y 33/3.
- PRZYODZIANY (1) *part praet pass pf — sg f N*: T w o i á k o f á r o z c z o f á n a i á k o b r z o z á p r z y o d z i a n a (r) 68/19.
- PRZYPADAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: z á w ż d y g o r f z é l á t á p r z y p a d a i a (r) 16/16.
- PRZYPADEK (1) *sb m — pl G*: P r z y p a d k ó w d á ł z y c h ż a d e n z n a s n i e z g á d n i e 16/5.
- PRZYPAŚĆ (5) *vb pf — fut 3 sg*: p l e ś n i á p i é k n a t w a r z p r z y p á d n i e (r) 8/9. K t o t á k m á d r y ż e z g á d n i e / C o n a n i u t r o p r z y p á d n i e ? (r) 10/11. I á k i é ś c z é ś c i é o i u t r z e p r z y p á d n i e (r) 23/29, ś n i e g i e m w ł o s p r z y p á d n i e (r) 54/11, N i e k á ż d é m u t o d w o i e z á r á z e m p r z y p á d n i e (r) 74/28.
- PRZYPATROWAĆ SIE (2) *vb impf — praes 2 sg*: D a w n o f y e n i e f w é y t w a r z y p r z y p á t r u i e f z (r) 22/9. *part praes act*: P r z y p á t r u i a ć f y e p i l n o w i e l k i c h K r ó ł ó w f p r á w i e 80/17.
- PRZYPATRZYĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: K t o f y e p r z y p á t r z y j m á ł á n i e d o f t a w a 38/12.
- PRZYPIĆ (1) *vb pf — imp 2 a. 3 sg*: p r z y p i y k á ż d y f w e m u 23/7.
- PRZYPLAWIĆ (1) *vb pf — impers praet*: C i á ł o ... d o P o l f k i m o r z e m p r z y p l a w i o n o (r) 88/9.
- PRZYPLYNAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: d o f l a w n é y K r é t y p r z y p l y n e ł á (r) 7/21.
- PRZYPOMINAĆ (1) *vb impf — inf*: I a k o (!) p o t y m d a ł t o K r ó ł w m o c P á n u n á z f e m u / C o m i a ł z T e c z y n f k i m c z y n i ć ... P r ó z n o y p r z y p o m i n á ć 86/27.

- PRZYPOWIEŚĆ** (2) *sb f — sg N*: co dawna wola Przypowieść: dwiemá y sam Herkules nie zdoła 86/20. *A*: Nową przypowieść Polak sobie kupi/ Ze y przed szkoda/ y po szkodzie głupi 39/3.
- PRZYPRAWA** (1) *sb f — pl G*: Cnotá ... króm nábytych przypraw świetna w łwéy ozdobie 44/16.
- PRZYPRAWNY** (1) *ai — pl N subst*: przyprawné stoly 18/2.
- PRZYPRAWOWAĆ** (1) *vb impf — praes 2 sg*: Ty vbogiému przypráwuiesz rogi 4/24.
- PRZYPUŚCIĆ** (1) *vb pf — fut 3 pl*: ktéy rádźie nie przypufczą ciebie 22/4.
- PRZYRODZENIE** (3) *sb n — sg N*: Co nieśie przyrodzeniu 77/21. *G*: Nie wierz fortunie/ ... Bo to nieftala páni z przyrodzenia (*r*) 35/8, Sam ... Człowiek ma śmiech z przyrodzenia (*r*) 59/2.
- PRZYRODZONY** (1) *part praes pass pf — sg f N*: krew przyrodzona (*r*) 73/12.
- PRYZRZEC** (1) *vb pf — praet 2 sg m*: coś przyrzékł piękny Cecyliję 84/15.
- PRZYŚIĄC** (1) *vb pf — praet 3 sg m*: oyciec krzywo przyśiągl 3/1.
- PRZYŚIEŚĆ** (1) *vb pf — inf*: wolu chciałá przyśieść málo 7/14.
- PRZYŚIĘGA** (1) *sb f — sg A*: wspomnié ná przyśięgę (*r*)/ Ze ... 33/14.
- PRZYŚMAK** (1) *sb m — pl N*: niewiész iáki Obiad/ y co zá przyśmáki (*r*) Ná twym stole 66/14.
- PRYZYTAĆ** (2) *vb impf — praes 3 sg*: Ták téy zláchetný (!) dufzy w tym cieie przystoi (*r*) 9/25, Gdzie z reyestru pátrza (!) co przystoi (*r*) 23/15.
- PRYZYSTAW** (1) *sb m — sg N*: Przystaw Króla Szwedkiego 86/7.
- PRYZYTAPIĆ** (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Potym y zobopolna mowá przytápiła (*r*) 82/13.
- PRYZYSTĘP** (1) *sb m — sg A*: Iowifz ... Miał mieć befpieczny przystęp 36/9.
- PRYZYSTĘPOWAĆ** (2) *vb impf — praes 2 sg*: Drugiý nogę przystępuiesz (*r*) 62/6. 3 *sg*: Tym mu wiécýy od Bogá z láłki przystępuie (*r*) 36/23.
- PRYZYSTOJENSTWO** (1) *sb n — sg G*: według przystojenstwá záchował łye wżędzy 78/4.
- PRYZYSTOJNY** (2) *ai — sg f G*: pelen wieku/ y przystojný chwały 78/7. *comp sg f G*: nád cię (!) przystojnyeszýy ofiáry nie mamy 71/21.
- PRYZYSZY** (6) *part praet act — sg m N*: przyzły namiástek 43/21. *A*: przyzły czas 47/24. *L*: O przyzłym dniu 24/2. *f G*: przyzły nocy 9/4. *pl N subst*: przyzły wieki 2/6. *A subst*: Sam Bóg wié przyzły rzeczy 10/12.
- PRZYŚĆ** (4 + 1 + 8 = 13) *vb pf — fut 3 sg*: Trudniý to przydzie/ niź ... 6/3, przydzie łye roziecháć 8/22; czas przydzie 17/13; wioná przydzie (*r*) 41/18. 3 *pl*: Kiedy przydá té wiéca 76/8. *praet 3 sg m*: przyzedł o smutek nowy 25/10, W ręce Polkié Polock przyzedł (*r*) 45/30, przyzedł czas 56/12, przyzedł ku stárości 78/5, czas przyzedł 82/15, przyzedł do łkonáńia 88/4. *f*: do łkutku Tá rzecz przyzła 86/28. *n*: Nie przyzlo mu do odsieczy 45/27.
- PRZYŚPIEĆ** (1) *vb pf — fut 3 sg*: Póki ... śmierć nie przyśpieie (*r*) 43/17.
- PRZYWABIĆ** (1) *vb pf — fut 3 sg*: Dobra myśli/ którý nie przywabi (*r*)/ Choć kto ściány drogo wiedzabi 4/1.
- PRZYWIEŚĆ** (1) *vb pf — plusq 3 sg m*: Tenże nam ... Przywiódl był Króla z dálekiý kráiny 40/24.
- PRZYWILEJ** (1) *sb m — pl A*: Przywileie powieśmy ná kółku 23/12.
- PRZYWODZIC** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Którá ... ná człowieka łny dziwné przywodzi (*r*) 7/30.
- PRZYWROCIC** (1) *vb pf — inf*: Mógl był ielczę (!) przywrócić ... wiek złoty 75/4.

- PRZYWYKNAĆ** (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: Czego miłość nie przywyknie (*r*) 63/26. *con 1 sg f*: Przywyklábych y ia zbroi 67/28.
- PRYZWOLIĆ** (1) *vb pf* — *fut 1 sg*: przyzwolę ná zgodę 61/10.
- PSOWAĆ** (2) *vb impf* — *inf*: y fzkodá głowy pľowác (*r*) 26/3. *praet 3 sg m*: Gdy [Bóg] nierząd pľował (*r*) 32/12.
- PSZCZOŁA** (2) *sb f* — *pl N*: iáko pľczoły/ w kolo řwego páná Straż dźierzém 15/3, Iemu pľczoły miód dawáią 70/6.
- PTAK** (7) *sb m* — *sg N*: Muzóm poświęcony Ptak 55/4; Aby iéy był áni źwierz/ áni zly ptak fzkodził 14/15, Iáko ptak/ kiedy towarzyszá zbędzie/ Nigdy ná rózdze zielónéy nie śiędzie 19/9, z człowieká ptak być może 65/21. *A*: Iuż mi w ptaká białégo wiérzch řye głowy mieni 54/24. *pl N*: Ptacy fobie gniazdá omyśláią 3/16; rozliczni ptacy w kolo/ Ozywáią řye wefolo 70/23.
- [PTASZEK *sb m* — *sg N*: Nie wysiedźiał fię żaden ptafzek w cále KochPot A2v/6 (31/23).]
- PUKLERZ** (1) *sb m* — *sg G*: Pozno puklérzá przebići máćáią 38/32.
- PUKNAĆ** (1) *vb pf* — *praet 3 pl subst*: Wiatrem nádźiané puknęły nádźieie 40/29.
- PUŁNOC** (1) *sb f* — *sg G*: Wiatry z pułnocy wftáią 15/27. *Cf* NOC, POŁ.
- PUŁNOCNY** *cf* POŁNOCNY.
- PUSTY** (2) *ai* — *pl A subst*: Puřtę brzęgi ... Bořphorá 55/2. *I m*: międy bóry/ y puřtémí láfy 19/11.
- PUSTYNIA** (1) *sb f* — *pl L*: Niechay ... wilcy ... po puřtyniach rozniofá mé kořci 8/12.
- PUSZCZAĆ** (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: Nie rádá cię ztąd pufczam 82/19.
- PUSZCZAĆ SIE** (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Po pálcách wřędy nowé piórká řye pufczáią (*r*) 54/25.
- PUSZCZONY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: wolno pufczony (*r*) 86/26.
- PUŚCIĆ** (5) *vb pf* — *fut 2 sg*: Czemu mię w dóm ... nie puřciřz? 29/11. *3 sg*: Sklep ten... Puřci přętko nity 6/26. *praet 2 sg m*: Nie puřciřles wódz gniewowi 46/9. *3 sg m*: Car Mořkiewřki plác ... Puřcił Królowi Poľřkiému 45/2. *3 pl subst*: Puřciły żeláznę bróny 46/3.
- PUŚCIĆ SIE** (2) *vb pf* — *praet 2 sg m*: Puřciřtes řye do Gdańřká po głębokięy Wiřle 84/25. *imp 2 sg*: puřć řye ná chwilę plotá 59/14.
- PYCHA** (1) *sb f* — *sg N*: pychá nie mogliá pokorze Wytrzymác řtufu 15/13.
- PYTAĆ SIE** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: áni řye pyta (*r*)/ Ieřli kto řłop 47/1.
- RACZEJ** (9) *av*: Ráczyé 75/11, 87/21; ráczyé *kt* 5, 5/13, 10/4 (*r*), 18/20, 21/11, 63/16, 87/11.
- RACZYĆ** (4) *vb impf* — *praes 2 sg*: Gnieway řye iáko raczyřz 20/19, Choway nas póki raczyřz ná téy niřkiéy ziemi 72/17. *3 sg*: iáko zácznie/ Ták fortuná niech kona: raczyli lářkáwie/ Raczyli téż ináčyé 10/16—17.
- RAD** (13) *ai* — *sg m N*: rad y nierad 5/11, Zdrowie rad nam od ciębie 20/21, Co drugi rad wczyni 29/30, ty rad z ludźi řydzifz 61/20, ieřli ty rad odkłádařz 63/11, nieprzyacięlowi wiáre rad záchował 74/22. *f N*: Rádám gdy řwiádká nie mam pláczu řwemu 19/16; Częřto więc rádá řpráwy řwé odmienia 35/9, táncuię bárzo rádá (*r*) 57/19, Y któřaby nie řzła rádá (*r*) Zá ták głádkięgo řářiadá? 61/26. *n N*: Rádoby niebożátko z mořzgu ofzáłáło 21/12. *pl N m pers*: CHcemy fobie być rádźi? (*r*) 10/6, Święty pokoiu/ ... ludźie rádźi zgnuřnieią przy tobie 15/20. *Cf* NIERAD.
- RADA** (10) *sb f* — *sg N*: TRudná rádá 8/22. *G*: Przęczy řye miał wřtydác řwoiéy rády

- (*r*) 3/21, prózno szukác infzý rady (*r*) 9/12, O przyfzłym dniu niechay prózney rady (*r*) 24/2, rady méy fluchaycie 56/18. *D*: ktý rádzie nie przypuczają ciebie 24/4. *A*: Ty mądrych fprawy/ y tájmną rádę (*r*) Ná świat wydawalz 4/20, rádę ná funt przedawa 69/27. *pl N*: ludzkie rady wfpák fye obráciaią 41/4. *A*: W śmiech obrociwfzy náfzë pioné rady (*r*) 40/23.
- RADOŚĆ** (3) *sb f* — *sg N*: Radość fye z trofką plecie 41/23. *A*: radość ná fercu niewymowna czuie 5/5. *pl A*: fwéy dzielnóści Macie zaplátę niebiefkie radości (*r*) 13/14.
- RADOWAĆ SIE** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: między Bogi fiedząc wiecznie fye ráduie (*r*) 75/23. *praet 3 sg m*: z przyázdu twégo Dwór ... wzytek fye rádował (*r*) 83/21.
- RADZIĆ** (4) *vb impf* — *inf*: co drugim chciał rádźić/ fam fye nie rátuie 39/13. *praes 1 sg* góry nie rádząc wylátác 43/8, Tóz rádę drugim záchowác 58/14. *con 1 sg m*: Rádzil-bych/ żebyś ... 75/7.
- RAK** (1) *n-pr m* — *sg G*: GDY flóńce Ráká zágrzëwa 55/15.
- RAKOSZ** (1) *sb m* — *pl N*: Onéy [fortuny] rákofze/ y Sémy flucháią 41/3.
- RAMIĘ** (1) *sb n* — *pl G*: z rámiön fążënihtë fkrzydłá wyraftáią 54/26.
- RANA** (2) *sb f* — *sg G*: áni mármór ferdeczný rány (*r*)/ Ani włzá iedwabiem obité ściány 18/17, Táiąc ... wnétrzný rány (*r*) 65/13.
- RANO** (1) *av* — Którá [zarza] ... ráno fye czérwieni 9/1.
- RANO** (1) *sb n* — *sg G*: aż (!) do ráná (*r*) 15/4.
- RANY** (1) *ai* — *sg f G*: ránéy zorze 56/13.
- RATOWAĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Mnie ... ten dowcip nie rátuie (*r*) 26/9.
- RATOWAĆ SIE** (1) *vb pf a. impf* — *praes a. fut 3 sg*: co drugim chciał rádźić/ fam fye nie rátuie (*r*) 39/13.
- RATUNEK a. RATUNK** (2) *sb m* — *sg N a. A*: Gdzie zaráz y rátunek wpad z sobą bierze 39/25. *G*: Niémam vznác ná wieki żadnégo rátunku? (*r*) 29/14.
- RAZ** (8) *av* — Raz fye zda/ iáko ... 85/20; gdy raz mlódość minie 16/14, żeby weftchnąc raz nie miálá 29/24, Nie zyfczelz duze/ która dotklá raz napoiu Niepámiehtëgo zdroiu 39/22, Cokolwiek raz przeminéło 47/22, W przyjáźni raz zácztéy 74/23, Człowiek áby raz vmárł/ z tym fye ná świat rodzi 77/22, fébrá wzięwfzy raz moc/ wftáwnie gorzáł 87/3.
- RAZ** (16) *sb m* — *sg N*: co raz 34/20; Złoto ... przez twárdą opokę gwałtowniéy przepádnie/ Nižli ras (!) piórunowy 36/12. *A*: Stráciłem wfzytko zaráz y z nádzieią 17/2, zaráz odzálowác 26/16, Gdzie zaráz y rátunek wpad z sobą bierze 39/25, Niémáfz/ y po drugi raz niémáfz wątpliwóści/ Zeby ... 44/1, Bąki zaráz troie grály 55/21, Bo mię zaráz pobráć dano 65/3, Kto twé wczály ... Može wfpómniéc zaráz wfzytki 69/17, by wfzytkie fily Wietrzné y morfkie zaráz ná mię fye zmówiły 82/28; Obranes pófłem zaráz 80/28. *I*: Nie káždému to dwoie zarázem przypádnie 74/28, Iednym rázem miłość mu baczenie odiéłá 76/23. *pl N*: iefli mię ... ciężkie rázy bolá 29/5. *G*: Abych ... okrutnych rázów nie podiéłá 28/19, Com fye rázów obrócił 30/3.
- RABEK** (1) *sb m* — *sg L*: Krwiá ná rábku wypifálá 66/3.
- RĄCZY** (1) *ai* — *comp sg m D*: iefli nie mędrfzému/ Niech iá [koronę] da fczęście przy-namniéy rétfzému (*r*) 41/8.
- RDZA** (1) *sb f* — *sg N*: Boday ... té niewierné zamki rdzá plúgáwa ziadłá 26/29.
- REJESTR** (1) *sb m* — *sg G*: z reyeftru pátrza (!) co przyfłoi 23/15.
- REKA** (22) *sb f* — *sg N*: ręká [twoja] biála 68/29. *G*: prágnąc ręki podnieść Ná frogi dziw 81/25. *A*: cálowawfzy rękę iéy wczíwiá 82/31. *I*: Samem fwą wlaflną ręká tę winnicę grodził 14/14, Komu ściłflą/ co dofyć/ Bóg wdzielił ręká (*r*) 37/16, ręká flawy doftác w boiu 42/10, żróbek ... páftrzką ręká wgláfkány 49/19, Sámám go fwą ręká wila

- 64/28. *L.*: ná szczęńny ręce v drugiego leży 29/25. *du A.*: By mi fye ... doftal ... w ręce (*r*) 8/1, być w ręce dáná Srogiy pogánce 8/19, W ręce Pol'kié Polock przyfzedł 45/30. *L.*: Iefli diámentowé gożdźie mus ma w ręku (*r*) 1/10, miał w ręku co milował 25/7, ludzka íspráwiedliwość w ręku trzymacie 46/19, Ná któryy ślicznych ręku ... Prágnálem dufzę podać 87/24. *pl G.*: Bo cię ... Z rąk niewypuścím 4/28, Coć fye do rąk doftáło 16/11, Czemu fobie rąk nie damy 56/8, Temu czáfzá z rąk wypádlá 66/19, Z twoich rąk wśzelkie żwierzę pátrza swéy żywności 72/13, z rąk wyniść frogiego Plutoná 76/10.
- ROBIĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Mąż prózno robi (*r*) 42/13.
- ROBOTA** (2) *sb f* — *sg G.*: Wfzyftká fye do roboty czeladź rzuciła 18/11, Popatrz miedzy fzoty Prawdziwfzý roboty (*r*) 22/11.
- ROCZNY** (1) *ai* — *sg f A.*: roczná czeladź 70/3.
- ROD** (1) *sb m* — *sg A.*: Wiódleś (!) fwóy ród wyfoki z domu Tęczyn'kiego 80/7.
- RODZAJ** (2) *sb m* — *sg G.*: Pánno zacnego rodzáiu (*r*) 80/31. *A.*: wfzytek ludzki mieć rodzaj ná pieczy 46/25.
- RODZIC** (1) *sb m* — *pl G.*: rodziców poftępki 1/22.
- RODZIĆ** (4) *vb impf* — *praes 3 sg*: Oná dźiateczki ... Rodzi 42/27; Tobie kwóli/ rozliczne kwiatki Wiofná rodzi (*r*) 72/7. *praet 3 sg f*: ziemiá hoynie rodziła (*r*) 56/24. *con 3 sg f*: Zycźcie oyczynie/ áby wam rodziła (*r*) Podobnych śitá 13/15.
- RODZIĆ SIE** (5) *vb impf* — *praes 3 sg*: Człowiek áby raz vmárł/ z tym fye ná świat rodzi (*r*) 77/22. 3 *pl*: ná świecie rodzą fye tákowe żiolá 52/19; Nie wfzyfcy z jednym szczęścím ná świat fye rodzą (*r*) 17/22, Iákie Mirthy nád chłodnym Eurotą fye rodzą (*r*) 81/13. *praet 3 sg m*: Bądz fye kto zacnym rodził 43/22.
- ROG** (4) *sb m* — *pl N.*: Zeby mu zelbá muśiály ípáść rogi (*r*) 8/3, Ielenióm nowe rogi wyraftáią 16/13. *A.*: Ty vbogiému przypráwuiefz rogi (*r*) 4/24. *I.*: rogi ná wiátr prózno miecącego 81/32.
- ROK** (4) *sb m* — *sg N.*: Godzińá tám iák rok cały 25/16, Co rok flábźé vrodzáié 57/3. *A.*: Coby y ten rok ... trwáć miáło 53/14, Kiedy przydą té wiéca trudno rok odłožýć 76/8.
- (**ROKOSZ**) *cf RAKOSZ*.
- ROLA** (1) *sb f* — *pl N.*: Suché role fye pádáią 62/15.
- ROSA** (2) *sb f* — *sg N.*: nocná rośá ná mdłé żiolá pádnie 72/11. *G.*: Ziemiá ... pełné ciężkiéy rofy (*r*) Rozwilá wfłofy 32/27.
- [**ROSTAPIĆ SIE** *vb pf* — *fut 3 pl*: kiedy fię záś wály roftapią *KochPamł Bv/3* (85/21).]
- ROŚĆ** (3) *vb impf* — *praes 3 sg*: SÉrce roście 3/6, Z winá dobra myśł roście (*r*) 28/10. 3 *pl*: íkąd roftą póciechy ofobné 42/27.
- ROŚMIAĆ SIE** (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Biédny Ixion ... Rośmiał fye niehcąc 50/2.
- ROTA** (1) *sb f* — *sg L.*: w téy pięknyé rocie (*r*) 68 10.
- ROWNAĆ SIE** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: to fye nawiętłżému Niełczęścíu równá 5/8.
- ***ROWNIE** (2) *sb n* — *sg G.*: któremu nie miáłá Pol'ká w dobroci równia 15 8, Któremu ... Świát ták wielki równia nié ma 44 29.
- ROWNO**, [ROWNIE] (5) *av* — *Zemowit* Itoi ... Z drugimi równo 12/26, Bo nas równo śmierć fadza 27/16, Nie chciał nas Bóg polożyć równo zbeftýami 51/9, Komu dowcipu równo z wymową doftáie 51/14, Śmiálemu wfzędý równo 51/22; [Ták równie *KochPamł A3/25* (81/31)].
- ROWNY** (5) *ai* — *sg m I.*: Równym poczem 74 7; Widzę y ciebie gwiazdźie równym práwie 13/7. *f L.*: W równý fuście 11/16. *n N.*: równé towarzýftwo 48/11. *L.*: w równym szczęścíu 54/19.
- ROZBOJCA** (1) *sg m* — *pl N.*: Rozboyce wilcy 38/6.

- ROZCHODZIĆ SIE (1) *vb impf — praet 3 pl subst*: Rozchodziły syc chmury 85/29.
 ROZCISKAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: co ieden zgrómádził/ To drugi wnet rozcińka (r) 27/28.
- ROZCZOSANY (1) *part praet pass pf — sg f N*: kofá rozczofána (r) 68/18.
 (ROZDZIELIĆ) *cf* ROZDZIELIĆ.
- ROZDZIELON (1) *part praet pass pf — du N m*: y ia/ y oná/ Nie prágniewá do śmierci być rozdzieloná (r) 52/32.
- ROZEZNAĆ (1) *vb pf — inf*: rozeznać vmiéy przyaciela 17/7.
- ROZGA (1) *sb f — sg L*: ptak ... ná rózdze zielonéy nie siędzie 19/10.
- ROZGNIEWANIE (1) *sb n — sg L*: nawá ... w morfkim rozniewaniu plywa 85/25.
- ROZJECHAĆ SIE (1) *vb pf — inf*: przyidzie syc roziechác (r) 8/22.
- ROZKAZAĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: Rofkaż pánie czeládzi/ Niechay ... 10/7.
- ROZKAZANIE (1) *sb n — sg I*: Zá twoim rofkazániém [KochZuzPieś: rofkazánim] w brzegách morze stoi 72/3.
- ROZKAZOWAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: wfzytkiemu świátu fam rofkázuie (r) 17/20.
 3 *pl*: Hetmáni ... Którzy ... nawóm rofkázuiá (r) 36/17.
- ROZKOSZ (7) *sb f — sg N*: Twoiá ... rofkofz pole 63/15. *G*: ia w tym piwie ... rofkofzy nie czuię 20/20. *A*: będziecie táką rofkofz miály 9/8, w tym swoim wzdychaniu/ Mam rofkofz 53/7. *I*: żywa z rofkofzá 14/20. *pl A*: wzgárdzić rofkofzy 78/27, fráfunkámi ludzkie rofkofzy fálfzuiefz 81/20.
- ROZKWIŁY (1) *part praet act — sg f A*: Włóž ná ... głowę twoię Tę rozkwitlá pracá moię 60/19.
- ROZLICZNY, ROŻLICZNY (5-1 6) *ai — pl N m an*: rozliczni ptacy 70/23. *G*: kwiatki rozlicznych farb 81/14; Wódz gwiazd rożlicznych 11/27. *A subst*: W rozliczne bárwy 41/21, rozliczne kwiatki 72/7. *I n*: žioly rozlicznemi (r do ziemi) 72/2.
- ROZMAICIE (1) *av — Ląki kwitną rozmáicie (r) 34/25.*
- ROZMAITY (4) *ai — sg f G*: Kwiatki bárwy rozmáitéy (r) 64/22. *pl N subst*: pieśni rozmáité (r) 70/13. *A subst*: Wino/ Ieśnie/ y iáblká rozmáité dawa 72/9, ná rozmáité ... dwory 73/16.
- ROZMOWA (1) *sb f — pl A*: Wfpóminác Bogá żywego rozmowy (r) 33/18.
- ROZMYŚL (1) *sb m — pl N*: náłzé rozmyfły (r)/ Ná wyroku ... fortuny zawiły 83/5.
- ROZNIEŚĆ (2) *vb pf — praet 3 sg m*: mé próšby prózne Rozniófl ... wiátr ná morze rózne 87/28. *imp 3 pl*: Niechay mię wilcy požrá ... A po puštyniach rozniófá mé kości 8/12.
- ROZNO (1) *av — Tego ludzióm wvlóczy/ w czym ieft od nich rózne (r) 44/8.*
- ROZNY (3) *ai — sg m N*: iéy niebáczny vmyfl zázwdy memu rózny (r) 26/25. *G*: rózného mieżkányci świata Anglikowie 55/6. *n A*: ná morze rózne (r) [KochPaml: rózne] 87/28.
- ROZPALIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Który [ogień] rospalił niebogę w okrutnéy miłości 81/18.
- ROZPAŚĆ SIE (1) *vb pf — fut 3 sg*: ieno syc ferce nie rozpádnie (r) 14/21.
- ROZPĘDZIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: áž dzień ... Gwiazdy rozpędzi ... zniebá 4/29.
- ROZPIĘTY (1) *part praet pass pf — sg m N*: żagiel rospięty (r) 85/31.
- ROZPŁYNAĆ SIE (1) *vb pf — fut 1 sg*: póki syc lzámi nie rosplynę (r) 82/22.
- ROZPRAWA (1) *sb f — sg L*: Przy twéy przyiemnéy rofpráwie (r) 69/2.
- ROZPROSZONY (1) *part praet pass pf — sg m A*: Amphión/ kámién rofprofzóny (r) Zwabił ná kupę 49/11.
- ROZRUCH (1) *sb m — pl A*: poplynę przez morfkie rozruchy (r) 11/16.
 (ROZSTĄPIĆ SIE) *cf* [ROSTĄPIĆ SIE].

- ROZSTĘPOWAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: kiedy syc zaś wály rofstępuia/ áni ...
 [KochPam1: fię ... roftapia iuz áni] 85/21.
- (ROZŚMIAĆ SIE) *cf* ROŚMIAĆ SIE.
- ROZTERK (1) *sb m — pl D*: roftérkóm zabięga 51/16.
- ROZTOCZONY (1) *part praet pass pf — pl N subst*: żagle roftoczoné 85/10.
- ROZUM (9) *sb m — sg N*: Znáczny [był] iego ... rozum w pokoiu 74/4. *G*: welbie rozumu ... nie wiele 21/9. *A*: mieli fpelná rozum w głowie 4/17, Dofyc ná rozum czlowieczy 47/26, Bóg ... Dal nam rozum 51/9. *I*: rozumem ... dochodzić 10/24, rozumem nádány Czlowiek 48/20. *L*: W rozumie nie dziedzicy 28/4. *V*: ROzumie mój/ prózno syc mafz fráfwówać 25/26.
- ROZUMIEĆ (5) *vb impf — praes 2 sg*: Iefli téż tak rozumiełz/ żebyś ... 20/26, IAKá rozumiełz zazdrość ziednałéś fobie 52/1, gdzie kogo tknąć rozumiełz (r) 61/25. 1 *pl*: wierzy będziemy! Aleć infz rozumieły (r) 58/8. *imp 2 sg*: Tóž y o mnie sam rozumiey (r) 60/21.
- ROZWADZAĆ (1) *vb impf — praet 1 sg m*: Dotylam was rozwadzał 21/15.
- ROZWIC (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Ziemiá ... Rozwilá włofy 32/28.
- ROZWIEŚĆ (1) *vb pf — praet 2 sg m*: złącz/ iákoś rozwiódt 52/29.
- ROZWITY (1) *part praet pass pf — sg f L*: po nići rozwitýy (r) 82/1.
- ROZWODZIĆ (1) *vb impf — con 2 sg m*: Byś páłace rozwodził nie tylko ná ziemi 1/8.
- ROZWODZIĆ SIE (1) *vb impf — inf*: Ani syc im [hardym] dałz rozwodzić (r) 45/20.
- ROZDZIELIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Którá [śmierć] cię z ... oycem roždzielilá (r) 73/20.
- ROŻLICZNY *cf* ROZLICZNY.
- ROŻA (2) *sb f — sg N*: Nie zázwdy ... Róža kwitnie y leliia 54/3; kędy róža pozno kwitnie 48/8.
- ROŻANY (1) *ai — pl N subst*: Twarz iáko kwiatki miełfzáné/ Leliowé/ y róžané (r) 68/21.
- (ROŻNO) *cf* ROZNO.
- (ROŻNY) *cf* ROZNY.
- RUSZYĆ (5) *vb pf — fut 3 sg*: Zadna go pieśn ... nie rufzy (r) 3/28, kto mię w miłość rufzy (r) 61/11. *praet 3 pl subst*: trupy ... Bogá rufzyły (r) 32/32. *con 3 sg m*: By kto dobrze fwym plączem rufzył y kámieni 75/20. 3 *pl subst*: by namnięy rufzyły (r) Iáf-czórki krzakiem 13/27.
- RUSZYĆ SIE (1) *vb pf — praet 1 sg m*: niżem ia do Gdańfká syc rufzył (r) 86/8.
- RWAĆ (2) *vb impf — praet 1 sg f*: KOMum ia kwiateczki rwálá (r) 60/14. *fut 1 sg f*: Będe ... kwiatki rwálá (r) 64/21.
- RYBA (2) *sb f — pl N*: Ryby po górach ... plywály 32/1. *A*: wędá ryby bierze 70/22.
- RYCERZ (1) *sb m — sg I*: ty bądź tym rycerzem/ co piwo všieczefz 20/24.
- RYCHŁO (4) *av — Rychło* po tym wefelu 84/11. *comp*: Rychléy ... fráświe fwé serce domá 52/9, Rychléy dobré/ niżli złé flówo záflużyłá 77/24; Tobiem ia złęgo flówá nie rzékl iáko żywo/ ... Alem cię rychléy nowym rymém wdárowal 30/1.
- RYCHŁY (3) *ai — petr sg n L*: wrychle 20/8, 40/25, w rychle 82/30.
- RYCZEĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: bydło liczy/ Kiedy z polá idąc ryczy (r) 71/2.
- RYĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: miłość w Dyámenćie ryie (r) Swé ... obietnice 84.17. *part praes act*: ryiąć morfkie wály 85/9.
- RYDZ (1) *sb m — sg I*: Co fobie gárdlá oftrzą ... Rydzem/ śledziem/ ogórkciem 21/8.
- RYM (7) *sb m — sg N*: Ciefzy mię ten rym/ Polak mądr po fzkodzie 39/1, VCiefzna lutni ... ciefzył twóy rym drogi Dżiówki niebogi 50/3. *A*: Powieđz Słowienfki rym 53/15. *I*: Alem cię ... nowym rymém wdárowal 30/1. *pl N*: Między którymi ... mieyfce będa miały/

- Rymy moje 80/6; iefli w iákiéy cénie będą rymy moje 88/17. *G*: KRólewno lutnie zlotéy/ y rymów pociefznych 39/6.
- RZADKO** (2) *av* — rzadko wfnie w nocy 60/7, NiémáŹ w tobie nic hárdóści/ Co więc rzadko przy gládkóści 69/8.
1. **RZAŁ** (4) *sb m* — *sg N*: Ná niéy [żonie] rzał wŹyftek 42/20. *G*: Lepfzégó rzału Getę ... wzywáią 1/16. *A*: OycowŹki rzał záchowáycie 56/19. *I*: Može kto ręką flawy doŹtác w boiu/ Može wymowá/ y rzałdem w pokoiu 42/11. *Cf* NIERZAŁ.
2. **RZAŁ** (2) *sb m* — *sg L*: naydźiefz y w tym rzedźie (*r*): Coć ... 58/11, káždy iuż Źtáł w Źwoim rzedźie (*r*) 86/15.
- (RZAŁCA) *cf* RZAŁŹCA.
- (RZAŁNY) *cf* NIERZAŁNY.
- RZAŁDZIĆ** (4) *vb impf i može pf* — *impf* (3): *inf*: Po Źmierci trudno rzałdźic (*r*) 28/1. *praes 3 sg*: Ani ... męžá rzałdži ... páni 1/20. *praet 3 sg f*: MiłóŹ rzałdžiá 85/6. *impf a. pf* (1): *praet 3 sg n*: iego cné plemię Rzałdžiło žięmię 12/24.
- RZAŁDŹCA** (1) *sb m* — *sg D*: Rzałdźcy ... Afryki ... Nie da Źye znác 37/3.
- RZEC** (6) *vb pf* — *inf*: co mam rzec? 16/22, Cóż temu rzec? 26/3. *praet 1 sg m*: Tobiem ia zlégo flowá nie rzékł 29/29. *3 sg m*: rzékł Nóému 33/1; To rzékł 82/31. *f*: wŹtáñ/ rzékłá 50/17.
- RZECZ** (18) *sb f* — *sg N*: poŹpolitéy wŹtápic potrzebie Źwoiá wáŹna rzecz muŹi 82/21, niŹli do Źkutku Tá rzecz przyŹłá 86/28. *G*: Nam nielza iedno pátrzáć též Źwé (!) rzeczy (*r*) 16/1, Pómož oto dobréy rzeczy (*r*) 58/9, Czuynym Źtróžem byl záwŹze poŹpolitéy rzeczy (*r*) 74/1. *D*: poŹpolitéy rzeczy (*r*) ŹluŹby oddáł 44/9, Głowy ofŹtrzéc báržiéy grzeczy (*r*) 45/28, poŹlugi czynil rzeczypoŹpolitéy (*r*) 78/1. *A*: Zemną Źobie rzecz náyduiefz 62/5. *I*: kótrzy poŹpolitá rzeczą wládaćie 46 18. *pl N*: Niebo/ á morze/ té dwie rzeczy byly Źwiát záŹtápiły 32/19. *A*: Sam Bóg wié przyŹłé rzeczy 10/12, Próżno ma miéć ná pieczy Źmiertelné (!) wieczné rzeczy (*r*) 10/27, hárdym miéłŹza rzeczy (*r*) 44/24, maćie nie ták Źwé wáŹné rzeczy (*r*) ... miéć ... ná pieczy 46/24, wŹgárdžiwŹzy té doczeŹné rzeczy (*r*) 51/2, WŹiáłés przed Źye Źwé rzeczy 84/20. *L*: wielka w rzeczách biegłóŹ bylá 74/25.
- RZECZNY** (1) *ai* — *pl N subst*: rzeczné brody 76/15.
- RZEKA** (6) *sb f* — *sg L*: W rzéce ma gęŹtę wiećierze 70/21. *pl N*: Rzeki dnem wćiekáią 40/3, Rzeki wód ... wielką hoynoŹ máią 72/5; [Pelne ich Rzeki ... byly *KochPot* A3v/1 (32/31)]; byŹtré rzeki wpádły w brzegi Źwoie 32/26. *G*: žięmiá nowé žrzdłá pobu- dzáiąc/ Ržék przyrnažáłá 31/19. *L*: po rzékách wóz naciężŹzy zbiefzał 3/9.
- (RZEKOMO) *cf* RZKOMO.
- RZEWNIE** (1) *av* — plácze ... rzewnie (*r*) 18/25.
- RZEWNY** (1) *ai* — *sg m N*: w oczu plácz rzewny (*r*) 7/20.
- RZKOMO** (1) *pr* — przybywác mu rzkomo 3/3.
- RZUCIĆ** (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: rzuciŹŹ Źięć 64/1.
- RZUCIĆ SIE** (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: Iefli Źye kto do tego Źam ... nie rzuci (*r*) 78/26. *praet 3 sg f*: WŹzyŹtká Źye do roboty czeładž rzuciłá (*r*) 18/11.
- RZUCONY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Iákom od Źwéy náđźicie dáleko rzucony (*r*) 87/18.
- RZYMSKI** (1) *ai* — *sg f N*: gwáłtowna RzymŹka moc 77/15.
- SAD** (2) *sb m* — *pl N*: Bąki ... grály: A Źády Źye Źprzećiwáły 55/22, Źády obradzáią 70/5.
- SADZÁĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Bo nas równo Źmierć Źadza (*r*) 27/16.

SADZIĆ (1) *vb impf — inf*: fwé szczęśliwości Sądzić ná iego [swiata] ... odmienności 48/22.

SADZONY (1) *part praet pass impf a. pf — sg f A*: Górę z wieku fádzoną 83/16.

SAM (60) *pron — sg m N*: Sam 10/12, 14/14, 32/7, 59/1, 78/8, Sam ná fye 5/26, Sam ieden 19/12; fam 11/20, 17/20, 18/12, 20/23, 26/5, 27/21, 34/30, 36/28, 39/13, 44/28, 45/8, 47/6, 58/16, 60/17, 21, 70/26, 77/4, 78/26, 86/20, fam fobie 46/8, fam siebie 68/7. *D*: Tobie ... fámému (r) 61/22. *A*: nan fámého 6/8. *f N*: Sámá 44/15, 64/28, 29, 66/27; fámá 7/5, 19/3, 15, 34/1, 11 (r), 22, 35/18, 39/24, 52/14 (r), 62/1, fámá fobie 10/1, Ty fámá 29/19, 39/8, Oná fámá 71/1. *A*: mnie fámę 28/15, 60/20. *L*: fáméy 78/25. *n N*: fámó 58/4. *pl N m pers*: fámí 39/10 (r), 46/27, fámí siebie 38/29, z fobą fámí 57/10. *subst*: Sámý 34/17, 56/15, 57/29. *A subst*: fámé 83/8.

SAM (1) *av — ia fám ná dworze* 24/6.

SAMOPAS (1) *av — nawá ... plywa Sámopás [KochPami: Sámopáfz]* 85/26.

SARNA (1) *sb f — sg N*: musí fákákáć/ iáko fárná w lesie 22/28.

SARNECZKA (1) *sb f — sg N*: STronifz przedemną ... By więc fárneczká 13/23.

SĄDZIĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: wierné ferce záfwsze gorzéz fądzi (r) 19/20, fwé szczęście zá wielką niefortunę fądzi (r) 84/28.

SĄSIAD (6) *sb m — sg G*: ftrách fąsiádá (r) 59/28. *D*: wydárł fąsiádowi (r) 3/1. *A*: którązby nie fzlá rádá Zá ták gládkiego fąsiádá? (r) 61/27, Król Duńki pływál z woyfkiem ... Czekaiać ná fąsiádá 85/1. *V*: láfkáwy mój pánie fąsiedzie (r) 20/10. *pl A*: mimo znaiom-fzé fąsiády (r) 40/22.

SĄSIADA (1) *sb f — pl V*: Powiedzciéfz mi mé fąsiády (r) 57/20.

SĄŻENISTY (1) *ai — pl N subst*: fążenifte fkrzydłá 54/26.

SCHNAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: fchną ... moje kości 19/8.

SCHODZIĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: ná czymści fchodzi páńftwu niesporemu 3/4. *imp 3 sg*: Niechay nie fchodzi cáło Coć fye do rąk doftáło 16/10.

SCHRONIĆ SIE (1) *vb pf — imp 2 sg*: Schrón fye przed oycem 50/19.

SEJM *cf* SJEM.

SEN (12) *sb m — sg N*: Sen v proftaków przyymie y złé pofłánié 18/4, by wieczny Sen ná cię nie padł 50/18; Czy mię fen báwi? 11/29, Y fen mię prace nie zbáwi 60/24. *G*: nie pomoże mu do fnu fłodkié śpiwánié 18/3, ze fnu przebudzony 87/2. *A*: Bądz miłość nieśiefz/ álbo fen fpokoyny 4/9, Zetrzy fen z oczu 38/13. *L*: o fnie nie wiedział 77/6. *pl A*: fny dziwné przywodzi 7/30, miłość zmyślá fny 10/1. *I*: Sny nád zwyczay dziwnémi 87/2.

SER (1) *sb m — sg A*: twárdy fér głodzą 21/6.

SERCE (45) *sb n — sg N*: SERce roście 3/6; ná szczęście wfzelákie Serce ma być iednákie 42/2, Serce ... tefkni 63/21, Serce mi zákwitnie 69/1; nie práwie złe ferce tufzyło 14/9, mnie ... ieno fye ferce nie rozpádnie 14/21, Z kimkolwiek przeltác twoie ferce godzi 17/6, wierne ferce záfwsze gorzéz fądzi 19/20, moje ferce prózno fye fráfuie 19/27, gdy fye ferce złe czuie 26/10. *G*: Sercá niezłeczą żadné zlotogłowy 6/11; Ani ty wyfwobodźfz fercá z ciężkiéy trwogi 1/12, fmutného fercá podpiérác nádzieią 9/13, król fercá wielkiego 13/9, nie fercá 26/8, Iákiego fercá Turkowi dodamy 38/9, Aza z fercá nie westchniefz? 73/18, [Dziękuymy iemu ... z práwego fercá (r) KochPot A4/6 (33/9)]. *D*: Która twému fercu miłá 58/6, Któryś fam mił fercu mému 60/17. *A*: Strách ferce wiál 7/20, Polfká ... ferce wzięłá 12/32, Tá [lutnia] ferce miękczy 48/16, coć Bóg dał ... ferce po temu 51/18, fráfuie fwé ferce 52/10, Nieprzyacielom ferce ... fkáził 74/8, ferce ftále pokazowác 76/2, Sklonił ... cnotliwé fwé ferce ku tobie 82/8, miłość w Dyámencie

- ryie Swé ... obietnice y pod fercce kryie 84/18. *I*: bezpiecznym fercem 11/15, ktoby mi ... iéy fercem fłużył 52/12, Wdzięcznym ... fercem 71/20, ognia nieobącznym fercem zachwyčila 81/16, fercem i siłą mógł porównać ... Z Boháterfkimi fyny 82/4. *L*: Ani czuie w fercu żadný wády 3/20, rádość ná fercu ... czuie 5/5, By kámién/ by želázo w fercu fwym chowála 29/23, SRogię láncuchy ná fwym fercu czuie 53/2, mnie fáme ná fercu miéy 60/20, Co mi w fercu czyni trwoę 61/2, w fercu go ... boli Dawna krzywá 65/19, w fercu boli 75/18, Iákiéy oná boiáźni w fercu vzywála? 81/23, [áni w fercu wadj Czuie *KochSlug* A3v/3 (44/11)]. *pl A*: ciefzyfz nádźieią Sercá/ którę mdleią 4/23, To ... Sercá trapi 52/26; Latwie ón ludzkie fercá fpráktykuie 40/21.
- SERDECZNY (4) *ai* — *sg m N*: plácz ferdeczny 77/7. *f G*: ferdeczný rány 18/17. *A*: ferdeczná zálość 82/26. *pl G*: ferdecznych táiemnic 82/12.
- SEREMSKI (1) *ai* — *pl N subst*: winá Seremfkie 37/6.
- SĘK (1) *sb m* — *sg G*: natwárdźzého vmié požyc sęku (r) 1/11.
- SFAŁSZOWANY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Smák zfálfzowany 87/5.
- SIAC (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: W nádźieię ludzie orzá/ y w nádźieię sieią (r) 9/14.
- SIADAC (2) *vb impf* — *praes 1 sg*: przy twym boku Siadam 52/8. *imp 2 sg*: Siáday zá ftót 66/9.
- SIATKA (1) *sb f* — *sg A*: gofpodarz wziáwfyz siadkę (!) (r) Idzie mrokiem ná vfádkę 70/17.
- (SIAŚĆ) *cf* SIEŚĆ.
- SIDŁO (4) *sb n* — *sg I*: Zem iest ták piękny m sídlem włowiony 53/4, Kiedym iá wálfzym sídlem vpleciony 53/11. *pl G*: Ani z okrutný smierci sídel wyrwiefz nogi 1/13. *A*: sídlá ftáwia 70/19.
- SIECZONY (2) *part praet pass impf* — *sg f N*: ląká ... Kofą nigdy nie śieczona (r) 64/17, 65/8 (r).
- SIEĆ (2) *sb f* — *sg A*: pod sieć vgodzi 47/13, rzuciłz sieć dlugą 64/1.
- SIEDZIEĆ (19) *vb impf* — *inf*: Siedzieć zá ftólem 23/4; siedziéć v kądziele 8/18. *praes 1 sg*: w porcie bezpiecznym siedzę 78/17. *2 sg*: siedziłz wyfoko 35/6. *3 sg*: Wfzytká tu wieš siedzi wkolo 58/3. *1 pl*: my siedziém w iéy [*Fortuny*] práwie 10/17, siedziém iák ná ledzie 15/23. *3 pl*: Pod kotárzámi (!) ... w polách siedzą (r) 38/3. *praet 3 sg m*: ná brzegu siedziál (r) 77/5. *f*: ná ... ložu (!) przy mátcę siedziálá (r) 81/12. *fut 1 sg f*: Będę nád wámi siedziálá (r) 64/20. *part praes act*: siedząc ták wyfoko 12/13, siedząc w chłodzie 34/30, 70/26, zá troistémí Drzwiámi siedząc 36/3, siedząc w cieniu 36/28, Nád Nieftrem siedząc 37/21, siedząc z przyácioly 43/12, między Bogi siedząc 75/23.
- SIERMIĘGA (1) *sb f* — *sg L*: W siermiędzeli .../ wzlotychli głowách 47/3.
- (SIEROTA) *cf* SIROTA.
- SIERP (2) *sb m* — *sg G*: Siérpá trzebá ożimie 62/26; Miéy fye do siérpá 62/25.
- SIESTRYCA (1) *sb f* — *sg G*: Wilná ... Czyniác fobie gošciniec ... do sieftrzyce (r) 83/17.
- SIEŚĆ (6) *vb pf* — *fut 3 sg*: ptak ... ná rózdze zielónéy nie śiedzie (r) 19/10, równé towárzyftwo śiedzie (r) 48/11, Kto tám [w niebie] po tym pielgrzymftwie ... śiedzie (r) 78/24. *praet 3 pl m pers*: Siedli wfzyfcy ná muráwie 55/23. *imp 2 sg*: wedlá páná śiádz/ pácholku 23/13. *con 3 sg n*: Gdzieš to namnieyfzē flówko ... ná zápámiętálym vchu pániéy śiádló (r) 29/22.
- SIEW (1) *sb m a. f* — *sg A*: śiów odpráwiemy 70/11.
- SIĘ (66) *pron* — *G*: siebie 51/10 (r), 63/12, 80/14, 82/19 (r), 84/19 (r). *D*: fobie 3/16, 5/14 (r), 9/10, 14/24, 21/7, 32/14, 36/22, 37/12, 39/3, 40/14, 44/15 (r), 52/1 (r), 6(r), 56/8, 60/27 (r), 62/5, 11, 63/21 (r), 66/5 (r), 74/10, 17 (r), 80/22, 82/7 (r), 12, 83/17, 84/4,

- 85/16, *fárná fobie* (r) 10/1, *fam fobie* (r) 46/8, y *mnie/ y fobie* 76/26; *fóbie (!)* 10/6. *A:* *Siebie* 80/30; *šiebie* 70/2, *fámi šiebie* (r) 38/29, *fam šiebie* (r) 68/7; *ná fye* 3/10, *day fye náchylic* 4/12, *Sam ná fye* 5/26, *pcháć fye nie dádzá* 18/14, *Zem fye dał zá nos wodzić* 26/20, *pod fye* 28/25, *da fye znáć* 37/4, *przed fye ... bierze* 52/17, *nie dał fye vprzędzić* 77/28, *Wzięles przed fye* 84/20; *w fye* 51/7; *wziáć przedsię* 51/10. *I:* *fobá* 17/19, 38/8, 39/25, 46/27, 57/10, 76/22, 78/10, 86/3. *L:* *fobie* 5/10 (r), 15/19 (r), 38/13 (r), 44/7, 75/26 (r), 86/13 (r). *Jako formant czasowników zwrotnych (248):* *fye kt/8*, 1/25, 2/12, 3/14, 21, 25, 4/12, 26, 5/7, 13, 6/7, 24, 27, 7/4, 6, 12, 13, 15, 17, 23, 31, 32, 8/1, 17, 22, 9/1, 22, 24, 27, 10/12, 13, 22, 11/4, 7, 21, 12/16, 13/26, 28, 14/6, 11, 21, 15/18, 26, 28, 16/11, 22, 23, 25, 29, 17/5, 10, 14, 22, 18/11, 12, 24, 28, 19/15, 17, 27, 20/18, 19, 21/4, 5, 13, 15, 16, 21, 24, 32, 22/5, 6, 8, 9, 18, 20, 24, 26, 23/8, 10, 16, 25, 27, 24/9, 12, 27, 29, 25/11, 19, 26, 26/2, 4, 6, 8, 10, 11, 27/8, 11, 25, 28/14, 28, 29/4, 10, 30/3, 31/11, 14, 23, 32/21, 25, 33/7, 17, 34/5, 22, 24, 35/1, 11, 15, 23, 36/25, 29, 37/28, 38/12, 39/13, 41/4, 11, 21, 23, 27, 42/4, 16, 43/9, 22, 44/7, 12, 14, 45/3, 15, 20, 47/1, 2, 6, 19, 49/6, 50/2, 19, 51/4, 19, 23, 52/19, 53/9, 13, 54/24, 25, 55/20, 22, 57/11, 22, 58/13, 16, 23, 28, 59/4, 9, 10, 14, 60/4, 61/8, 14, 29, 62/9, 15, 22, 25, 27, 63/19, 64/2, 10, 66/22, 25, 27, 32, 67/4, 29, 68/2, 69/22, 70/24, 32, 71/6, 72/4, 73/19, 74/14, 16, 19, 75/12, 17, 19, 22, 23, 76/12, 24, 77/1, 4, 15, 19, 21, 22, 27, 78/4, 8, 13, 26, 79/5, 80/13, 17, 22, 23, 31, 32, 81/3, 10, 13, 82/12, 22, 28, 30, 83/3, 21, 25, 84/25, 30, 85/1, 8, 16, 20, 21, 23, 26, 29, 86/1, 2, 5, 8, 18, 26, 87/1, 21, 88/16; *fye* 14/4. *Cf* PRZEDSIĘ.
- SIEGAĆ** (1) *vb impf — fut 3 pl subst:* *ogrómné wáły ... będą obloków sięgáły* (r) 49/4.
- SILEN, SILNY** (3-2=5) *ai — sg m N:* *Ieftes šilen y fam fobie* 46/8, *Iefli tobie šilen byl* 82/10; *šilnyš przechirá* 62/7, *šilny Mars* 85/2. *f N:* *Wilná Iuž brzegóm šilná* (r) 31/8.
- SILIĆ SIE** (1) *vb impf — praes 3 sg:* *im fye bárziéy šili* (r) | *Tym ...* 27/8. [*imp 3 pl:* *Niech sie ... šilá wšytki iády KochSług A3v/4* (44/12)].
- SILNY** *cf* SILEN.
- SILA** (7) *av — Šilá ... włości* 6/1, *Šilá Bóg może wywrócić w godzinie* 42/7, *Šilá niefczęście może* 83/5; *Podobnych šilá* (r) 13/16, *plákáć šilá* (r) 59/7, *nie myšláć šilá* (r) 68/13, *Tákeš y dowcipem miáł przed infšzymi šilá* (r) 80/26.
- SILA** (8) *sb f — sg G:* *ze wšytkiéy šily* (r) 81/28. *A:* *coć Bóg dał šilę ... po temu* 51/18. *I:* *oftátniá šilá* (r) 51/23, *šercem y šilá ... porównáć ... Z ...* 82/4. *pl N:* *by wšytkié šily* (r) *Wietrzné y morškíe ... ná mię fye zmówily* 82/27. *G:* *šil ... vbywa* 87/7, *Pámięci y šil zbywšy* 88/5. *A:* *ktemu ... Obróć ... twé wšytki šily* (r) 79/4.
- SIODŁO** (1) *sb n — sg I:* *trofká zá šiodłem będzie* 18/16.
- SIOSTRA** (6) *sb f — sg D:* *šieŃtrze* 66/4. *A:* *šioŃtrę* 65/28. *pl N:* *gdybykolwiek byly Nieprzeidnáné šioŃtry przedze šwéy dowily* 87/26. *I:* *ŠioŃtrámi (!)* 50/20. *V:* *ŠioŃtry* 56/6; *šioŃtry* 61/5.
- (SIOSTRZYCA) *cf* SIESTRZYCA.
- SIROTA** (1) *sb m a. f — pl G:* *Sirót nędznych* 1/19.
- SJEM a. SEJM** (1) *sb m — pl N:* *Onéy [fortuny] rákofze/ y Šéymy flucháią* 41/3.
- SKAKAĆ** (3) *vb impf — inf:* *muši škákáć/ iáko fárná w lešie* 22/28. *praes 3 pl:* *Faunowie škaczą lešni* 34/32, 70/28.
- SKAŁA** (12) *sb f — sg N:* *gdzie naprzykršza škálá* (r) 76/21. *G:* *cnoćie ... Pošwięconéy nie myšli doštěpowáć škály* (r) 2/20. *A:* *Gdzieš to namnieyšzé flówko przez škále przepádło* 29/21. *L:* *ieŃlic miŃŃza šmierć ná oštrę škále* (r) 8/16, *Nie wysiedziáł fye páŃtérz z bydłem wcale Ná žadnéy škále* (r) 31/24. *pl N:* *bržézné ... wzdrygáią fye*

- fkály (*r*) 7/12, fkály (*r*) Z wody wyźrzály 32/23, NIedbam áby źimné fkály (*r*) Po mym gráníu táncowály 33/22, ku niebu pátrzą Kázimíerfkíe fkály (*r*) 84/24, Iego śmierci ... Plakály ciemné lály/ y wynioflé fkály (*r*) 88/8. *A*: Wpadwlyz ... między fkály(*r*) 11/14. *V*: Zayźrzę wam gęflé lály y wynioflé fkály (*r*) 9/7.
- SKARAC (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: Boże mój: y tym iefcze fkarzefz mnie ... Ze ... 87/9.
- SKARB (4) *sb m* — *sg N*: Zadny fkarb trofki nie wybije z głowy 6/12, twój fkarb v fczęścia w mocy 35/22, Cnotá fkarb wieczny 35/26. *G*: do fpólného fkarbu 2/21.
- SKARGA (4) *sb f* — *sg N*: to iego ... fkargá obciążliwa 87/8. *A*: fkaręgę ná mogitę ... Wlóz więc pámiętną 50/31. *I*: fkargą plączliwą Zálówać fye nie będziefz ná śmierć 73/18. *pl L*: Co po tych fkargach próznych? 2/9.
- SKARZYĆ SIE (1) *vb impf* — *part praes act*: Skárząc fye z plączem 7/23.
- SKAZA (1) *sb f* — *sg A*: prze fwéy źemie fkázę (*r*) 38/20.
- SKAZIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Nieprzyiaćielom ferce ... fkaźil (*r*) 74/8.
- SKĄD (6) *av* — fkađ 42/27, 45/29; Zkađ 33/27, 80/8; Z kađ 16/24; zkađ 50/18.
- SKLEP (1) *sb m* — *sg N*: Sklep ten niedobyty Puści prętko nity 6/25.
- SKŁADAĆ (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Nie fkláday nic ná źwięrz chćiwy 66/7.
- SKŁAMAC (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: Zacie fklamála 50/15.
- SKŁANIAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: ku miáftu fwému fklánia oko 12/14.
- SKŁONIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Sklonil ... fwé ferce ku tobie 82/8.
- SKOCZYĆ (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: Boleie/ że kto przed nią kiedy wyszfzy fkokcy (*r*) 44/6. *imp 2 sg*: fkokcz z góry 8/17.
- SKOK (2) *sb m* — *sg I*: Skokiem taniec nafnádnieyfzy 57/26; niemáfz iáko fkokiem (*r*) 57/25.
- SKOŁATAĆ (1) *vb pf* — *impers praet*: Co tu ... młotków fkolátano (*r*) 28/23.
- SKONAC (1) *vb pf* — *con 1 sg f*: Bodaybych piérwéy ... fkonátá (*r*) 19/31.
- SKONANIE (1) *sb n* — *sg G*: przyzfzedl do fkonánia (*r*) 88/4.
- (SKOŃCZONY) *cf* NIESKOŃCZONY.
- SKORA (2) *sb f* — *sg N*: Iuż mi fkorá chropáwa pádnie ná goleni 54/23. *A*: Głafcz ná nim ... fkorę (*r*) 59/25.
- SKORO (7) *cn* — Skoro 35/16, 70/11, 83/23, 84/19; fkoro 41/20, 80/27, 81/11.
- (SKORY) *cf* NIESKORY.
- SKOSZTOWAC (1) *vb pf* — [*inf*: chćiaľliby fkoszfzowác (*r*) Komu każe ... Mars ... pánowác *KochPam1 B*/11 (85/1)]. *con 3 sg m*: Boday wfzfzytkich mąk fkoszfzowál (*r*) 67/18.
- SKOSZTOWAC SIE (1) *vb pf* — *inf*: chćiaľby fye fkoszfzowác (*r*)/ Komu każe ... Mars ... pánowác 85/1.
- SKOWAC (2) *vb pf* — *imp 1 pl*: Skuymy tálerze ná talery/ fkuymy (*r*) 38/25.
- SKROCIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Zaden ná świefie trofki méy nie fkróci (*r*) 18/29.
- SKROMNIE (1) *av* — fkrómnie wyciérpieć 75/18.
- SKROMNY (2) *ai* — *pl N subst*: obyćzái fkrómné/ y wfzydliwé 1/23. *A m pers*: hárdym miéľza rzeczy/ *A* fkrómné ma ná fwéy pieczy 44/25.
- SKRYTOŚĆ (1) *sb f* — *sg L*: nofząc fwóy zařtrzał w fkrzytości (!) (*r*) 83/11.
- SKRYTY (2) *part praet pass pf* — *sg m N*: w fwych fpráwách dziwnie fkrity (*r*) 60/6. *f G*: Skrytéy próšby 29/12.
- SKRZYDŁO (3) *sb n* — *pl N*: z rámiön faźęniťé fkrzydłá wyrafstáia 54/26. *A*: KTo mi dał fkrzydłá 11/18. *I*: záfwdy niech będzíem pod fkrzydłámi twemi 72/18.
- SKRZYNIA (1) *sb f* — *sg A*: trofki ... Niech ... Mkną w fkrzynię Fokárowę 28/8.
- (SKUĆ) *cf* SKOWAC.

- SKRZYPEK (1) *sb m* — *sg V*: SKrzytku/ ... Weźmi geśle 68/10.
- SKUTEK (1) *sb m* — *sg G*: do skutku (r) Tà rzecz przyfzłá 86/27.
- SKUTNY (1) *ai* — *comp sg f I*: co cię skutnieyżá czyni 69/6.
- SKWARNA (1) *sb f* — *sg A*: Próżno mi fkwárnę dawafz 21/1.
- SLABY (2) *ai* — *sg m L*: ná flábym gruncie fye buduie 17/10. *comp pl N subst*: Co rok flábřze vrodzáie 57/3.
1. SLĄC (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: Pfóm Bifurmánfkim ... ścielá lože 37/29. *praet 3 pl subst*: wieczné czáfy gdzie indziéy mu flály (r) 81/6.
2. SLĄC (1) *vb impf* — *part praes act*: Sląc cię ná ... wielkich Królów dwory 73/16.
- SLANY (1) *part praet pass pf* — *pl G*: mar drogo flánych (r) 55/11.
- SLAWA (11) *sb f* — *sg N*: flawá; którą ón zořtáwil po fobie/ Smierci nie zna 75/26. *G*: wfřtydu/ y dobréy flawy zápómniálá 28/29, ręká flawy dořtác 42/10, Z cnotliwych řpraw flwych/ dořtal flawy známienitý 78/2. *D*: Służmy pocřziwéy flawie 51/12. *A*: Ieflić o flawę idźie: kto wiécéy pić može 20/22, dobrá ... flawę miéć ná pieczy 51/3, kto fry-márczy ná flawę żywotem 51/24. *I*: dobrá flawá nieda napřzd nikomu 17/25, z wielká flawá 82/1. *L*: W téy flawie ... przyřzedł ku řtárości 78/5.
- SLAWIĆ (1) *vb impf* — *fut 3 pl subst*: Przeto cię mé głošné řtróny/ Będá flawić 69/12.
- SLAWNY (9) *ai* — *sg m A*: ten wieczór flawny (r) 57/13. *f G*: do flawnéy Kréty 7/21. *D*: téy flawnéy koronie 74/9. *n N*: flawné imię twoie 88/18. *A*: zwycięřtwo ... flawné 80/14. *pl N subst*: gdzie flawné Atheny? 77/14. *A m pers*: miédy flawné dziády 88/10. *subst*: miłóć w Dyámencie ryie: Swé flawné obietnice 84/18. *I m*: miédy flawnémi (r) Bohátéry 46/15.
- SŁODKI (3) *ai* — *sg n N*: řlodkié řpiéwáníé 18/3. *pl A subst*: w ... řlodkié řtróny 49/10. *I n*: řlotkiémi řlwy 42/25.
- SŁODZIĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Tà náđziéiá řwiát mi řlodži 10/3.
- SŁODZIĆ SIE (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: že fye tym řwiát řlodži (r) 23/16.
- SŁONY (1) *ai* — *pl A subst*: ná wody řloné 7/8.
- SŁOŃCE (16) *sb n* — *sg N*: SŁóńce iuž pádło 18/22, SŁóńce pali 40/1; Iuž bylo Słóńce wfzefzło 85/31; Słóńce iednáko y pádnie y wfřchodži 17/11; Gdy řlóńce Ráká zágrzéwa 55/15; žeby iéy řlóńce nie fuřzyło 14/16, Gdzie řlóńce řwych řrómiéni ... nie podáie 39/21, nie iuž řlóńce ofřatnié záchodži 41/12, ziemiá! řkoro řlóńce iéy zágrzeie ... 41/20. *G*: řwiátłóć ták piéknégo řlóńcá (r) 77/17; ogién ... Złotégo řlóńcá 11/23, Iáko cién/ kiedy řlóńcá mu niesřtawa 35/17, Pod kręgiem řlóńcá (r) 50/16. *D*: řwiéřcz ... Gwalto-wnému (!) řlóńcu Iáie 62/17; Ziemiá ku řloncu ... Rozwilá wfłofy 32/27. *A*: chmury řlonce nam zářkryły 31/5.
- SŁOWIANIN (1) *n-ethn m* — *sg V*: Lechu Słowianinie (r) 12/9.
- SŁOWICZY (1) *ai* — *pl A subst*: w řłowicze piórá 66/30.
- SŁOWIEŃSKI (1) *ai* — *sg m A*: Słowienfki řym 53/15.
- SŁOWIK (2) *sb m* — *sg N*: řlowik wiécéy nie řpiéwa 55/16, řpiéwa řlowik ná topoli 65/18.
- SŁOWKO (1) *sb n* — *sg N*: Gdźieř to namnieyřzé řlówko przez řkálę przepádło 29/21.
- SŁOWO (11) *sb n* — *sg N*: to potym řęczynfkiégo řlowo (r) 86/11. *G*: Tobiem ia złégo řlowá nie řzékł 29/29, Ofřatniégo ... niedořlyřzał řlowá (r) 76/28. *A*: řzemów řlowo (r) 24/12, Rychléy dobré/ niřli złé řlowo zářlużyłá 77/24. *pl N*: iefli nie byly Omylné twoie řlowá 82/18. *G*: co mié zá Wiéđzmá ... lichem zdrádných řlów wczárowálá 17/4. *A*: Vfřlyřzicie ... przyiemné řlowá (r) 9/9, nie mówię o řlowá (r) 28/20, Trzy řlowá řřzodek nieřie nagrobnéy tablice 88/11. *I*: wywabić řtrofkę wmié z řlowy řlotkiémi řlwy (r) 42/25.
- SŁUCHAĆ (12) *vb impf* — *praes 2 sg*: Suřafz (!) ? 24/22. *3 sg*: nawá řádnéy řřrawy Nie

- Słucha 85/25. 2 *pl*: to mój zysk/ że mię słuchacie (*r*) 23/18. 3 *pl*: Oney [*fortuny*] rá-
 kofze/ y Séymy słucháią (*r*) 41/3. *praet* 3 *pl* *subst*: Orphoeowych strón słuchály (*r*)
 Srogié idże 25/1, Dufze nágié iego strón ... słuchály (*r*) 76/13. *imp* 2 *sg*: słuchay ále
 málo 22/4; Słuchay (!) iáko bije w ściány ... grad 24/10. 2 *pl*: Słuchayćie wy nocné
 ćienié 24/24; rády méy słuchayćie (*r*) 56/18. 3 *pl*: Niech mię wilcy nie słucháią (*r*)
 33/24. *part praes act*: táka iest Muzyká/ y tákie stróny/ Których człowiek słucháiąc ...
 52/22.
- SŁUGA (6) *sb m* — *sg N*: flugá mój ná twym obroku 52/8. *A*: ná kogo lós pádnie/ Ták
 Páná/ iáko flugę/ poima fnádnie 17/29. *I*: On twoim flugą chciał być 82/14. *pl N*:
 Ledwé ná póły żywą fludzy z brzegu wzięli 83/10. *A*: śmierć ... zá gárdło chwyta
 Bogáté pány/ iáko prósté flugi (*r*) 6/15, Głádkóść ... flugi dáie 24/20.
- SŁUP (1) *sb m* — *sg L*: ná słupie koronę Záwiesmy 41/5.
- SŁUSZE (2) *vb* — *Vdérz* sye z pogáninem/ iáko słufze cnému 51/19; słufzé czlowieko-
 wi/ Odéymać sye frafunkowi (!) 47/18.
- SŁUSZNIÉ (2) *av* — Słufznie ... żáluiefz 75/5; słufznie/ moje oko/ ... nie zmiérza wyfoko
 36/20.
- SŁUSZNY (2) *ai* — *sg m A*: Támeś ... poselstwą swégo Słufzny poczet vczynił 83/20.
f G: lubo słufznýy/ lub plonéy trwogi 52/28.
- SŁUŻBA (3) *sb f* — *sg L*: nic potym Srébrze ná służbie 48/7. *pl A*: swé pospolitéy rzeczy
 Służby oddał 44/10; Skoroś ... Oyczytśe służby [*KochPam1*: posługi pátryy[skie]
 złożył z siebie 84/19.
- SŁUŻYC (11) *vb impf* — *inf*: Nie to niewola służyć/ ále służyć tému/ Kto ... 5/6, czlo-
 wiek ... musí służyć tobie 5/11, iemu/ czyli tobie Sczęścié chce służyć 38/15. *praes 3*
sg: Póki wiek służy 43/17, zdrowie lepiéy służy (*r*) 58/18. 3 *pl*: Służą oyczyźnie 44/18.
praet 3 sg n: póki sczęścié służyło (*r*) 25/28. *imp 1 pl*: Służmy pocziwéy sławie 51/12.
con 1 sg f: Dobrzebych Bogu służyła (*r*) 61/19. 3 *sg m*: ktoby mi w tym ... służył
 (*r*) 52/12.
- SŁYNAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: kto mądrym slynie (*r*) 4/15.
- SŁYSZEC (8) *vb impf* — *praes 1 sg*: Słyżę głos wdzięczny 11/28; Iuż v mnichów slyżę
 dzwony 25/18, ZEGar slyżę wybija 27/2. 2 *sg*: iefli slyżysz prośbę moię 8/7. 3 *sg*: Dobrá
 noc/ iefli kto slyży (*r*) 25/21, Któryy szumny bięg slyży przez wą[ki] gránice 83/18.
praet 1 sg m: Alem ... o nim ... slyżzálá (*r*) 19/18. *imp 3 sg*: Niech ... frogóść ...
 Zlych pánién slyży 50/6.
- SMAK (4) *sb m* — *sg N*: Smák zřálfzowány 87/5; Których [*ziól*] smák pámięć domu wy-
 gláda 52/20. *G*: Nie vczynią mu smáku przypráwné stoly 18/2. *A*: Nie idźie mu w smák
 obiad obfity 3/27.
- SMĘCIC (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: tu miłość/ tu nieścęścié smęci (*r*) 87/6.
- SMĘTNY (1) *ai* — *sg f A*: ná mogile smętną (*r*) 50/31.
- SMOK (1) *sb m* — *pl N*: niech sye smocy (*r*)/ Y ... bydło Protheowé ieży 49/6.
- SMROD (1) *sb m* — *sg N*: Bodayże wam smród w gębę 21/29.
- SMRODLIWY (1) *ai* — *sg f N*: párá smrodliwa (*r*) 49/27.
- SMUTEK (4) *sb m* — *sg G*: od wielkiego smutku (*r*) Wpadł w niemoc 86/28. *A*: przyzedł
 o smutek nowy 25/10, twój smutek Bóg ... nágródzi 79/11. *I*: Która [*smierć*] ćię ... smu-
 tkiem obćiężilá 73/21.
- SMUTNY (10) *ai* — *sg m G*: Mnie smutného 26/9, mię ... smutného 29/11. *A*: mnie smu-
 tného (*r*) 87/9. *f D*: smutnéy siestrze 66/4, mnie smutnéy (*r*) 68/3. *A*: mię smutną
 19/21, 29/5, 30/7. *n G*: smutného ferca 9/13. *pl N* *subst*: mé smutné ... oczy 18/27.
- SMYCZ (1) *sb f* — *sg A*: Niech zá tobą smycz pów wodzę 64/4.

- SNADNIE, SNADNO ($11+1+1=13$) *av* — V fortuny to fnądnie (*r*)/ Ze ... 10/18, czego dostał fnądnie (*r*) 14/20, W godzinie wżyftko Bóg wywróci fnądnie (*r*) 16/8, Ták Páná/ iáko fluge/ poima fnądnie (*r*) 17/29, nie obrotný lzyie ... fnądnie lye dopije 21/32, lat ták fnądnie (*r*) Mámkáć nie vkrádnie 22/14, Złoto šrzodkiem Ián-czárów ... póydzie fnądnie (*r*) 36/10, Zimá ... zéydzie fnądnie (*r*) 54/10, zbozá/ defcz ożywia fnądnie (*r*) 72/12, to mógl y wymówić fnądnie (*r*) 74/27, Którá [starość] ón fnądnie nošil 78/6; mógl porownác fnądno (*r*) Z ... 82/4. *comp*: ludzie fnądniéy zákryć vmieią 26/7.
- SNADNY (1) *ai* — *sup sg m N*: Skokiem tancie nafnądniéyzy (*r*) 57/26.
- SNADŹ (3) *pt* — fnadź 14/12; fnać 73/23, 80/5.
- SNOP (1) *sb m* — *pl A*: noście snopy (*r*) 62/28.
- SOBOTKA (2) *sb f* — *sg N*: ná dzień świętého Ianá Závždy Sobótká palaná 56/17. *A*: Sobótkę ... Zápálonó w czarnym lešie 55/17.
- SPAC (4) *vb impf* — *inf*: Ani mi spác dopuści 29/8. *praes 1 sg*: Spię/ á myšlę by ná iáwi 60/25. *2 sg*: TY spiz/ á ia fám ná dworze 24/6. *praet 1 sg m*: Iam nie spał 25/20.
- SPADAC (2) *vb impf i może pf* — *impf (1)*: *inf*: Kto ma naprzód z koniá spádác (*r*) 45/16. *impf a. pf (1)*: *praet 3 sg n*: potrołze spadáło (*r*) Wielkię morzá 32/22.
- SPADEK (2) *sb m* — *sg A*: Gotuiác ... spadek potomkowi 3/2. *pl G*: Ani iuz spadków vpátruią krewni 42/28.
- SPALIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Tegoć ... Niefpali ogien 35/28.
- SPANY (1) *part praet pass impf* — *sg f A*: w ciężkim pláczu strawil noc niefpáną (*r*) 86/32.
- SPARA (1) *sb f* — *pl A*: ná wyštępy Przez fpáry ... pátrza vrząd 2/10.
- SPARTA (1) *n-loc f* — *sg G*: do Spárty 19/5.
- SPARTAŃSKI (1) *ai* — *pl G*: Pod strážą ... Spártánfkich zlayników 36/4.
- SPAŚĆ (3) *vb pf* — *inf*: Zeby mu zelbá musiály fpáść rogi 8/3. *fut 3 sg*: ciálu krafá fpádnie (*r*) 8/10, z dáchu fpádnie (*r*) 59/29.
- SPODZIAĆ SIE (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: człowiek zgrzybieie/ Pierwéy niż lye fam spodzieie (*r*) 58/16.
- (SPODZIEWANY) *cf* NIESPODZIEWANY.
- SPOKOJNY (2) *ai* — *sg m A*: fen fpokoyny (*r*) 4/9. *f V*: WSi fpokoyna 69/14.
- SPOLNY (5) *ai* — *sg m G*: do fpólného fkárbu 2/21. *f G*: fpólný ... przygody 73/23. *A*: przeciw Szweckiému Spólną mieli 86/25. *L*: w téy fpólnýy przygodzie 75/13. *n G*: ku pożytku dobrá fpólného 51/13.
- SPOŁECZNY (1) *ai* — *sg m A*: Ciężar ... dómowy fpóleczny námá ... musí niéść fámá 52/13.
- SPOŁEM (1) *av* — Czemu ... fpólem nie záfpiewamy? 56/9.
- (SPORY) *cf* NIESPORY.
- SPOSOB (2) *sb m* — *sg I*: tym fpofobem 76/6, 20.
- (SPOSOBNY) *cf* NIESPOSOBNY.
- SPRAKTYKOWAĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Latwie ón [Bóg] ludzkie fercá fpráktykuie (*r*) 40/21.
- SPRAWA (15) *sb f* — *sg N*: Pewnáć iuz spráwá o tobie 66/6, Iego ... spráwá/ znaczna byłá w boiu 74/3. *G*: nawá żadnéy spráwy (*r*) Nie flucha 85/24. *D*: Przypátruiać lye ... Królów spráwie (*r*) 80/17. *A*: Nie zá ftarániém/ áni prze má spráwę (*r*) 16/18. *I*: Którégo spráwá Chrześcijánfkí zakón Podan Polakóm 12/27. *pl N*: Iákie ludzkie głupié spráwy (*r*) 67/22. *G*: z spraw fwych vczynić Poczet 46/28, Z cnotliwych spraw fwych/ dostał flawy 78/2. *A*: Iego spráwy przyfzle wieki ... wfópomioná 2/6, Ty mądrych spráwy ... Ná świat wydawafz 4/20, Którégom zbyłá prze mé głupié spráwy (*r*) 7/24,

- Prze których ... státeczné s[prawy (r)] Polfká ... ferce wziętá 12/30, [Fortuna] Często ... s[prawy fwe odmienia 35/9. L: w swych s[prawách dziwnie fkrty 60/6.
- SPRAWCA (1) *sb m* — *sg N*: s[prawca żyzności 11/27.
- SPRAWIĆ (2) *vb pf* — *praes 2 sg m*: Gdzieś w[szystko wedle myśli Páná ... s[prawił (r) 80/29. *con 3 sg m*: BOday ... w[szystko wedle myśli swoi[cy s[prawił (r) 15/6.
- SPRAWIEDLIWOŚĆ (2) *sb f* — *sg A*: Spráwiedliwośc/ y prawdę ... miłował 74/21; ludzká s[prawiedliwość w r[ęku trzymać 46/19.
- SPRAWIEDLIWY (3) *ai* — *sg m A*: iáko [Bóg] miłuje Spráwiedliwego 12/22; hánowáć plácz twój s[prawiedliwy (r) 73/8. *f N*: śmierć s[prawiedliwa (r) 17/26.
- SPRAWOWAĆ (4) *vb impf* — *praes 3 sg*: pánftwo s[práwuie (r) 13/17, Fortuná nawy ... s[práwuie (r) 41/1. *praet 3 sg m*: vmy[ł] który w nim to w[szystko s[prawował (r) 74/13. *3 pl subst*: Oczy ... po[fe]łstwá ... s[prawowały (r) 82/11.
- SPRAWOWAĆ SIE (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: Nie s[prawuyże s[ye przez miarę 62/9.
- SPROSNY (3) *ai* — *sg m N*: pohániec s[profný (r) 37/20. *f N*: s[profná piáná 49/28. *pl G*: Od tych s[profných pijáni 28/20.
- SPRZECIWIAC SIE (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: wiátry s[ye sobie s[przeciwiáią (r) [Koch-Pam1: fię ... przeciwiáią] 85/16. *praet 3 pl subst*: Bąki ... grály: A fády s[ye s[przeciwiály (r) 55/22.
- SPRZĘTNY (1) *ai* — *sg f N*: s[przętná go[spodyni 70/29.
- SPRZYJAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: że nam niebo nie[prz]ija (r) 26/1.
- SPRZYJAŻLIWY (1) *ai* — *sg f I*: mnie s[przyiáżliwám (r do wzywám) Bądż 53/27.
- SPRZYKRZYĆ SIE (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: bo s[ye mu iuż ziemiá s[przykrzytá (r) 18/12.
- SPUKAĆ SIE (1) *vb pf* — *imp 3 sg*: niech s[ye s[puka iády 44/12.
- SPUSTOSZAŁY (1) *part praet act* — *sg m N*: świat s[puftoszály 33/7.
- SPUSTOSZONY (1) *part praet pass pf* — *sg f N*: ziemiá s[puftoszona (r) Podol[ka leży 37/19.
- SPUSZCZAĆ (1) *vb impf* — *inf*: Oná y s[pufczáć pomoże 71/3.
- SPUŚCIĆ (3) *vb pf* — *fut 1 sg*: Spu[fcz]ę com w[zi]ął 11/7. *praet 3 sg f*: Nie drzewi[cy] oká z niego ... s[puśc]itá (r) 81/15. *con 1 sg f*: Zebych cię z myśli s[puśc]itá (r) 60/23.
- SPYCHAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: Wilná ... Gó[re] ... s[pycha (r) 83/16.
- (SREBRO) *cf* SREBRO.
- SROGI (27) *ai* — *sg m N*: Ze mu áni król/ áni hetman frogi (r) 4/25, iuż nam ma być ten pohániec frogi (r) 15/9, nie[pr]zyaci[el] frogi (r) 35/27, Charon frogi (r) 77/1. *G*: z rák ... frogi[ego] Plutoná 76/10, frogi[ego] ... Minotaurá 81/7. *A*: Ná frogi dziw 81/26; mi[ę]z[á]nca (!) frogi[ego] (r) 81/31. *f N*: Sroga fortuná 19/4, Sroga śmierć 87/11. *D*: Srogi[cy] pogánce 8/20; frogi[cy] śmierci 75/8. *A*: Strzelbę frogá 67/21. *I*: ty ták frogá nie bądż 9/15. *n G*: nie[fcz]ęścia frogi[ego] (r) 75/16. *A*: frogi[ę] obloków trzákánié 31/10, frogi[ę] zwi[erz]ę 59/20. *L*: w p[ę]cie frogim (r) 50/25. *pl N subst*: Srogi[ę] i[ę]dze 25/2; frogi[ę] wáły 7/11, frogi[ę] morfki[ę] wody 19/21, frogi[ę] ... Morfki[ę] wody 87/11. *G*: frogich pohánców 7/9, Sto frogich w[ę]żów 49/27, frogich wiátrów 78/16. *A subst*: Srogi[ę] láńcuchy 53/2. *comp sg f V*: Furto ... fro[ż]szaj ni[ż]li páni twoiá 29/9.
- SROGOŚĆ (2) *sb f* — *sg G*: w[ż]yc przeciw tobie ... t[ę]y srogości (r) 73/7. *A*: Niech Bogu-milá frogość iádowitá Zlych páni[en] s[ty]fzy 50/5.
- SROMOTA (2) *sb f* — *sg N*: nie s[romot]á/ co komu czas nie[si]e 22/29, W[ie]czna s[romot]á 37/18.
- SROMOTNY (1) *ai* — *pl 1 m*: w niewoli Pod pány s[romot]némi 52/24.
- STAĆ (10) *vb impf* — *praes 3 sg*: Zemowit stoi wedla oycá 12/25, Morze nie stoi nigdy 49/1, w brzegách morze stoi (r) 72/3. *praet 3 sg m*: dzban ofufzony Stal chwile[ę] 50/3;

- kamień *stał*/ y kolo 76/15, każdy iuż *stał* w swoim rzedzie 86/15. 3 *pl subst*: *stały* rzeczne brody 76/15. *imp 1 sg*: Niechay dżiś nágo *W* pośrzedku lwów *stoię* (*r*) 8/8. *part praes act*: Ze kto *stoiać* vpádnie 10/19, Lipá *stoiać* w pośrzed dworu/ Wygláda (!) *cię* 34/19.
- (STAC SIE) *cf* ZSTAĆ SIE.
- STADO (7) *sb n — sg A*: odbieźáte *stádo* ... drápáią ... wilcy 38/5, Wpadwfyz ná *stádo* 50/22. *I*: ná *stádem* Bożym 46/21. *L*: w tym *stádzie* (*r*) 60/11. *pl N*: *Stádá* igraią przy wodzie 34/29, 70/25; bogáte *stádá* owiec ... Strzygá ... trawę 37/7.
- (STAŁOŚĆ) *cf* NIESTAŁOŚĆ.
- STAŁY (1) *ai — sg n A*: ferce *stále* 76/2. *Cf* NIESTAŁY.
- STAN (1) *sb m — sg L*: w iego *stanie* 74/26.
- STANAĆ (4) *vb pf — inf*: *stánać* wedlá *ciebie* 67/27. *fut 3 sg*: wrychle *stanie* ná oyczytym brzegu 20/8, Morze ... Dnem wzgórz *stanie* 49/3. *praet 3 sg m*: *Stánał*/ y obeyzrzał *fy* 76/24.
- STARAC SIE (4) *vb impf — inf*: *stárac* *fy*! ... Aby ... 51/4. *praet 3 sg m*: *Stáral* *fy*/ áby ... 86/26. *imp 2 sg*: A *ták* *fy* *stáray* o *tákiy* pómcocy 35/23, O *mię* *fy* iuż nie *stáray* 79/5.
- STARANIE (5) *sb n — sg N*: Pobóźne iego *stáráníe* (*r*) 69/20. *A*: *mnie* zá *mé* *stáráníe* zlé *sczęścié* potkało 14/13, *iákié* *miał* o *tobie* *stáráníe* (*r*) 73/15, *ktemu* ... Obróć *wszystko* *stáráníe* 79/4. *I*: *NIE* za *stáráníem* *moim* 16/18.
- STARGAĆ (1) *vb pf — impers praet*: Co tu ... *powrozów* *stárgano* (*r*) 28/22.
- STARODUB (1) *n-loc m — sg N*: *Stárodub* z gruntu *wyfádzony* Pod *miecz* ... *lud* *wydał* *zwierzony* 15/11.
- STAROSTWO (1) *sb n — sg A*: *Wiáchałé* ná *Stároftwo* *swoie* do *Lubliná* 84/12.
- STAROŚĆ (3) *sb f — sg N*: Nie *vtrápi* *mię* *stárość* 78/19. *D*: *przyzedł* ku *stárości* (*r*) 78/5. *A*: ná *stárość* 21/31.
- STAROŻYTNY (1) *ai — pl G*: *domów* *stárożytnych* (*r*) 34/3.
- STARY (2) *ai — sg m A*: *dąb* *stáry* 81/29. *comp sg f D*: ku *stárzéy* *głowie* 71/6.
- STATECZNIE (3) *av — grzechów záluem (!)* *státecznie* (*r*) 2/25, *Będzié* (!) ... *státecznie* *chowal* *Miłość*/ y *wiárę* 20/3, *W* *przyiáźni* ... *trwał* *státecznie* (*r*) 74/23.
- STATECZNOŚĆ (1) *sb f — sg I*: *zwycięzyć* *niewdzięczność* *swoią* *státecznością* (*r*) 26/23.
- STATECZNY (4) *ai — sg m A*: *Státeczny* *vmył* 43/6. *n A*: *sczęścié* *státeczne* (*r*) 11/5. *pl A subst*: *Prze* ... *státeczne* *spráwy* 12/30. *sup sg m A*: *Ty* *zmiękczyz* *káżdęgo* *Náftátecznieyszégo* (*r*) 4/19.
- STATEK (4) *sb m — sg N*: *koleiá* *státek*/ y *zárt* *chodzi* 23/17, *moią* *vprzéymość*/ y *státek* *był* *próźny* 26/24, *Dofyc* ná *dniu* *ma* *státek* (*r*) 27/4. *pl N*: *po* *czyftéy* *wodzie* *Idá* *státki*/ y *ćiofáne* *lodzie* 3/13.
- STATUT (1) *sb m — sg A*: *Po* *co* *státut*/ y *práwá* ... *stáwiamy* 2/11.
- STAWAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: *áz* *mię* *ledwie* *stáie* (*r*) 30/8. 3 *pl*: *Ani* w *mém* *lochu* *winá* *Seremfkié* *stawáią* (*r*) 37/6. *Cf* ZSTAWAĆ.
- STAWIAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: *śidlá* *stáwia* 70/19. 1 *pl*: *Po* *co* *státut*/ y *práwá* ... *stáwiamy*? (*r*) 2/11.
- STAWIĆ SIE (3) *vb pf — inf*: *ia* *fy* ... *mufzę* *stáwić* ná *twym* *brzegu* 82/30. *praet 3 sg m*: *stáwił* *fy* ná *Królá* *Gortynfkiégo* *dworze* 81/10. *f*: *Bádz* *láfkáwie*/ *bádz* *mu* *fy* *ináczéy* [*Fortuna*] *stáwiłá* (*r*) 74/16.
- STAŃD (4) *av — Ztađ* 54/9, 70/2, 3; *ztađ* 82/19.
- STEFAN (1) *n-pers m — sg G*: *Zá* *powodem* ... *Stephána* *Królá* *Polfkiégo* 45/32.
- (STER) *cf* STYR.

- STO (2) *nm* — *N*: chocia mu ... leb nákrýwa Sto frogich wężów 49/27. *L*: w tobie więcý niź we ftu infzych náyduię 9/21.
- STOLICA (1) *sb f* — *sg A*: tego Stolicę (*r*) Osiędziefz 84/9.
- STOŁ (12) *sb m* — *sg N a. A*: Dzieci/ z fálzją do studnię: á stół w ciën lipowy 40/5. *G*: Od ftolu żenie każefz 20/16. *A*: Niechay ná stół ... winá przynafzają 10/8, Niechay ... ná stół przynofzją winá 16/3, Każ stół gotowác w iáworowym ciëniu 43/15, Siáday zá stół 66/9. *I*: Siedzief zá stolem 23/4. *L*: áż pofną ná stole (*r*) 21/27, co zá przyfsmáki/ Ná twym stole 66/15. *pl N*: Nie vczynią mu fsmáku przypráwné stoly (*r*) 18/2. *G*: ftolów zloconych Krafo niebiefkich 53/25. *A*: Więcý pólmfków ná ftoly dawamy 15/22.
- STOLEK (1) *sb m* — *pl A*: Wycifkales tálérze/ wycifkaż y ftolki (*r*) 20/17.
- STRACH (4) *sb m* — *sg N*: Strách ferce wiął 7/20, Strách pátrząc ná ... 31/9; (ftrách to bowiem tęgí) *kt/6*, Iefcze y dziś ftrách fásiádá 59/28.
- STRACIĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: ftráci ... zęby 48/26, Hárdá myfl ... ná koniec ftráci (*r*) 74/20. *praet 1 sg m*: Stráciłem wfzyftko záraz y z nádzieią 17/2.
- STRACONY (1) *part praet pass pf* — *sg n A*: nie miéy zá ftráconé (*r*) Co może być wróconé 42/5.
- STRADĄĆ (2) *vb pf* — *fut 1 pl*: gdy przyziácielá ... ftradamy (*r*) 39/9. *praet 3 sg m*: W zamcích nádzieię pokládał/ Ale y tych ... ftrádał (*r*) 45/26.
- STRAPIONY (2) *part praet pass pf* — *sg f N*: ia furtá ftrapióna (*r*) 28/16. *pl G*: myflí ftrapionych (*r*) ... ochlodo 53/26.
- STRASZLIWY (2) *ai* — *sg m A*: ná iego glos fstráfzliwy (*r*) 59/23. *pl N subst*: trupy ... fstráfzliwé 32/29.
- STRAWIĆ (2) *vb pf* — *fut 2 sg*: Przy dobrym trunku fstrawifz dzień 43/13. *praet 3 sg m*: w ... pláczu fstrawil noc 86/32.
- STRAŻ (2) *sb f* — *sg A*: Straż dzierzém 15/4. *I*: Pod strażą ... Spártánfkich zlayników 36/4.
- STROJ (1) *sb m* — *pl N*: té stroie (*r*) Iákoby nie twoie 22/22.
1. STRONA (11) *sb f* — *sg G*: z káždéy fstrony (*r*) 1/19, Z méy fstrony 7/3, Tyran pułnocný fstrony (*r*) 44/27, z drugiéy fstrony (*r*) 86/25. *A*: wywody ná fstronę (*r*) 41/5. *L*: w dálekiéy fstronie (*r*) 74/10. *pl A*: ná wfzyftki fstrony (*r*) 12/3, Ześ mié ... wyciágnął w té dálfzé fstrony (*r*) 52/3, żeglarz/ w cudzé fstrony (*r*) ... wiátre m zániëiony 65/14, ná wfzé fstrony (*r*) 69/12, ná wfzytkié fstrony (*r*) 81/30.
2. STRONA (8) *sb f* — *pl N*: Lutni ... twé wdziëczné fstróny (*r*) Ciefzją vmyflí ftrapióny 40/9, Ciebie moie wdziëczné fstróny (*r*) Niezmilczą 46/14, táka iefť Muzyká/ y tákié fstróny (*r*)/ Których ... 52/21, Przeto cié mé głośné fstróny (*r*)/ Będą flawifć 69/11. *G*: Orphoeowych fstrón fluchály Srogie iędze 25/1, Dufze ... iego fstrón zálofnych fluchály 76/13. *A*: bić w fstróny (*r*) 25/17, lutni/ w którý flodkié fstróny (*r*) Bijąc ... 49/10.
- STRONIC (1) *vb impf* — *praes 2 sg*: STronifz przedemną 13/22.
- STROSKANY (1) *part praet pass pf* — *sg n G*: krew y wilkości fstrofkáného ciáłá 87/4.
- STROŻ (3) *sb m* — *sg N*: fstróż nieokrócony Piekiefný broný Cerber 49/24. *G*: z Akryzëgo ... fstróżá zámknionéy pány 36/7. *I*: Czuywym fstróžem byl ... pofpolitéy rzeczy 74/1.
- STRUMIEN (4) *sb m* — *sg G*: mdté bydło fzuka ... ciekácého fstrumieniá (*r*) 62/19. *A*: Którzy głëboki fstrumiefñ Tybrowy pijáją 55/8. *L*: przy ciekácym przëzornym fstrumiefñiu (*r*) 43/14. *pl D*: biëg pochopnym fstrumiefñiom zágrodzić 49/23.
- STRWOŻONY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: porwał fye fstrwożony (*r*) 87/1.
- STRZAŁA (1) *sb f* — *sg N*: ZŁota to fstrzáłá/ y króm wfzëgo iádu bylá/ Którą mié ... miłość vgodziłá 5/2.

- STRZEC** (2) *vb impf — imp 2 sg*: Strzeż wilką wyfczćkćć z lćfu 60/10. *part praes act*: Strzegćć w domu porzćdku 52/15.
- STRZELĆĆ** (1) *vb impf — praes 3 sg*: Nie zćwćzdy Apollo strzćłć (r) 47/10.
- STRZELBA** (1) *sb f — sg A*: Kto ... wynćlćzł ... Strzelbę frogć pićrćunowć 67/21.
- STRZYC** (1) *vb impf — praes 3 pl*: Stćdć owiec ... Strzygć ... trawę 37/8.
- STRZYMAC** (2) *vb pf — fut 3 sg*: strzyma ćię ... Iedlinć/ y pćs 8/14. *praet 3 sg m*: nie strzymćł w mowy 25/9.
- STUDNIA** (1) *sb f — sg G*: Dziećci/ z flćfzć do studnićy 40/5.
- STUS** (1) *sb m — sg G*: pychć nie mogłć pokorze Wytrzymćć stufu 15/14.
- STWORZENIE** (1) *sb n — sg G*: Sam ze wfczytkićgo stworzenia (r)/ Człowiek mć śmiech z przyrodzenia 59/1.
- STYKS** (1) *n-loc f — sg N*: ćni mić czarnćmi Styx niewefola zćmknie odnogćmi śwćmi 54/22.
- STYR** (1) *sb m — sg N*: Zagel y styr wtrćcon 86/21..
- SUCHY** (1) *ai — pl N subst*: Suchć role 62/15.
- SUMNIENIE** (1) *sb n — sg G*: Kiedy człowiek sumnienia ććłćgo 3/19.
- SUSZA** (1) *sb f — sg L*: Cićgnie go [kota] drugi nć fufzy (r) 59/17.
- SUSZYĆ** (2) *vb impf — con 3 sg n*: żebć ićy flćnce nie fufzyło (r) 14/16. *part praes act*: fćbrć ... gorzćłć/ Sufzćć krew y wilkoćci stfofkćnćgo ćińłć 87/4.
- SWAT** (1) *sb m — sg A*: wydzie zć śwćtć (r) 58/20.
- SWOBODA** (2) *sb f — sg G*: Niechay ... pićknćy swobody przestrzćgć 51/17. *L*: Bo fyc czuie ... nć (!) swobodzie (r) 3/25.
- SWOJ** (120) *pron — sg m G*: śwćgo chlebć 5/19, 57/8, śwćgo mężć 42/20, śwćgo kćncć 77/18, Pćnć śwćgo 80/29; [swego pćnć] 15/3. *D*: plćczu [swemu] (r) 19/16, przypiy kćżdy [swemu] (r) 23/7. *A*: kćżdć morzy śwćgo (r) 50/22; [swój dćm] 1/15, dćm [swój] 8/5, [swój kćn] 45/9, [swój dobytek] 70/4, [swój rćd] 80/7, nć okrćt [swój] 82/32, [swój zafrzćł] 83/11, [swój dwćr] 84/4. *I*: Swym plćczem 75/6; [swym głofem] 48/16, [swym pćdem] 49/8, [swym plćczem] 75/20; Ićy pożytek/ przed swoim 74/2, tym swoim niefortunnym wiekiem 87/16. *L*: w pokłćdzie swoim 36/19, w Bogu swoim (r) 37/10, w swoim rzćdzie 86/15; w [swym ... oyczyftym domu] 18/20, w [swym ćiężkim [rćfunku] 29/13. *f N*: Swoić włćfnć rzecz 82/21. *G*: [swćy lekkoćci] 7:27, [swćy dziełnoćci] 13/13, [swćy ziemie] 38/20, [swćy żywnoćci] 72/13, [swćy szkody] 73/22, [swćy kwrwie] 79/2, [swćy dawnćy nćdzicie] 84/3, z oyczyzny [swćy] 84/8, od [swćy nćdzicie] 87/18, przćdze [swćy] 87/26; [swć (!) rzeczy] 16/1; [swoićy rćdy] 3/21, wedle myśli [swoićy] 15/6, [swoićy po-winnoćci] 29/1. *D*: Kćżdy [swoićy] włćż w wcho ledć co 23/24, pćnićy [swoićy] (r) 29/12; nie [swćy twarzy] 22/9. *A*: [swć wćlć] 2/5, [swć chćciwoć] 18/5, [swć krafę] 41/16, w [swć drćgę] 67/14. *I*: [swoić stćtecznoćci] 26/23, nie zć [swoić winć] 28/26, Ani wzgćrdzifz chucić moić/ Ale mi ić oddćłz [swoić] (r) 60/29, [swoić bćrwć] 62/23, [swoić pćflugć] 64/2, [swoić głowć] 67/20, zć wrodć [swoić] 81/1; [swć włćfnć rćkć] 14/14, [swć żćłofnć mowć] 29/8, [swć rćkć] 38/19, [swć rćkć] 64/28. *L*: nć [swćy pieczy] 16/4, 44/25, w [swćy ozdobie] 44/16, po [swćy myśli] 76/18, w [swćy lćżnicy] 84/6. *n G*: Iefli zćś bćdzie [swćgo] 35/25, [swćgo męftwć] 74/6, [swćgo] 83/19. *D*: ku mićftu [swćmu] 12/14; zdrowiu [swćmu] (r) 79/5. *A*: Swć ćińłć 66/16; mieyfce [swć] 44/20, [swć ferce] 52/10, 82/8, [swć plemię] 70/2, [swć [swć] 84/28; nć [swćo] 64/25, Cokćłwief nć tym świefie człowiek mieni [swćo] (r) 71/19, nć Stćroftwo [swćo] 84/12, nć [swćo] (r) Nieprzefpieczeńftwo 85/4. *I*: [swym ... milczeniem] 29/20, [swym pćchłćbftwem] 35/19, [swym wfczetczenftwem] 47/6; [swćm] 12/11, [swćm grćnićm] 62/21. *L*: w [swym miłćwćniu] 5/4, w [swćm] 29/23, nć [swym] 53/2, w [swym] z-

- lenftwie 59/5; przeftał ná swoim (*r*) 5/24, w tym swoim wzdychaniu 53/6. *pl* *G*: gości fwyh 4/13, fwyh gránic 12/31, fwyh prómieni 39/21, z fwyh fpraw 46/28, Z cnotliwych fpraw fwyh 78/2; niepráwości swoich 2/26, [do fwoich dzieci *KochPot* A2v/11 (32/3)]. *A m pers a. m an*: pfy ... fwoie (*r*) 37/22. *subst*: Swé flawné obietnice 84/18; fwé ploty 17/23, fwé morza 18/9, po fwé wfzyftkie czáfy 19/12, fpráwy fwé 35/9, fwé knieie 37/25, fwé ... Służby 44/9, fwé włáfné rzeczy 46/24, fwé fczęśliwości 48/21, przez fwé cnoty 75/3, fwé rzeczy 84/20; fwoie księgi *kt*/5, w brzegi fwoie (*r*) 32/26, myśli fwoie (*r*) 38/17, fwoie czáfy 72/6, ná fwoie látá Dofyc młodé 80/15, zá fwoie poflugi 84/14. *I m*: kámienni ... fwemi (*r*) 1/9. *f*: odnogámi fwemi (*r*) 54/22, przed oczymá ... fwoiemi (*r*) 46/22. *L*: w fwyh fprawách 60/6.
- SYBILLA** (1) *n-pers f* — *sg A*: Byś ... y Sibyllę látý przerównátá 5/17.
- SYGMUNT** (1) *n-pers m* — *sg N*: Tuż z Alexándrem Sygmunt 13/10.
- SYN** (13) *sb m* — *sg N*: Syn tylko worki zliczy/ W rozumie nie dziedziczny 28/3; Nie wmié fyn fzláchecki ná kón wsiéć 2/29, Któryś [*placz*] ty oycu winien/ iáko fyn cnotliwy 73/9. *G*: ták fye podobáło Niefczęściu/ któréc fyná żywego zayżrzáło 87/22. *A*: Aphrodytę/ y zniá iéyże fyná (*r*) ... Spiéwał 53/22, Iużci zóná wárzy fyná (*r*) 66/11. *V*: Synu 78/13; fynu 78/25, fynu miły 79/3. *pl N*: by tácy fynowie (*r*) Byli/ iáko oycowie 27/22, fynowie oycowfkiéy wiáry popieráli 80/21. *A*: y mátkę/ y fyny (*r*) Pozárlá wodá 32/5. *I*: mógl porównáć ... Z Boháterfkiimi fyny 82/5.
- SYNOWSKI** (1) *ai* — *sg m V*: fynowfki grobie 66/24.
- SYPAĆ SIE** (1) *vb impf* — *praet 3 pl m pers*: goście ... y domowi/ Sypáli fye ku ogniewi 55/20.
- SYRTA** (1) *n-loc f* — *pl A*: náwiedzę ... Syrty Cyrényfkie 55/3.
- SYT** (1) *ai* — *sg m N*: Kto chce fyt być fwégo chlebá 57/8. *Cf* NIESYTY.
- SZACOWAĆ** (3) *vb impf* — *inf*: A to iáko w nim fzacowáć (*r*) 60/1. *praes 1 sg*: Lecz to fczęściém fzacuię (!) (*r*) 53/3. *3 sg*: Profák to/ który woyfko z wielkości fzacuie (*r*) 51/20.
- SZAFOWAĆ** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: Fortuná w bitwach zwycięftwem fzafluie (*r*) 41/2. *imp 2 sg*: Száfuy gotowym bácznie 10/14.
- SZALEĆ** (2) *vb impf* — *inf*: Mllo fzałéc kiedy czás po temu 23/6. *praes 1 sg*: Dobrze iuż nie fzáleię 28/16.
- SZALEŃSTWO** (1) *sb n* — *sg L*: Nie ma w fwym fzalénftwie miáry 59/5.
- SZALIC** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: [*zwierciadło*] tobá fzali 22/8.
- SZALONY** (2) *ai* — *sg m N*: fzalony (*r*) Wicher 7/7. *pl N subst*: wiátry fzalóné 83/30.
- SZATA** (1) *sb f* — *pl L*: Nie myśl ... o fzátách ... złotem tkányh 87/19..
- SZATAN** (1) *sb m* — *sg D*: té trofki ploné Szátánowi zléconé 28/6.
- SZCZEPIC** (1) *vb impf* — *imp 3 sg*: Niech fczépi miedzy ludźmi dobré obyćzáie 51/15.
- SZCZERY** (3) *ai* — *sg f D*: fczéréry cnoće 20/1. *A*: ná fczérá iftność wiekuištéy myśli 79/10. *pl N subst*: zéby fczéré perlowé 68/27.
- SZCZEŚCIE cf SZCZĘŚCIE**.
- SZCZĘSNY** (2) *ai* — *sg f A*: w fczęfná chwilę 84/8. *L*: ná fczęfnéy ręce 29/25. *Cf* NIE-SZCZĘSNY.
- SZCZĘŚCIE, SZCZEŚCIE** (22-1 23) *sb n* — *sg N*: iemu/ czyli tobie Sczęście chce fluzyc 38/15; mnie ... złé fczęście potkáło 14/13, Iákie fczęście o iutrze przypádnie 23/29, póki fczęście fluzyło 25/28, Kiedy fye fczęście z tobá imie brátác 43/9, iáko cię twé fczęście nigdy nie wwiódló 76/3, Komu káże ... Mars/ y fczęście [*KochPam1*: fczęście] pánowáć 85/2, gdzie żywego fczęście [*KochPam1*: fczęście] mieć niechciáło

- 88/1; Ieŕli zaś będzie ŕczęście ŕwego chciało 35/25, Niech ia [koronę] da ŕczęście przy-
namniemy ręŕszemu 41/8; *G*: twój ŕkarb v ŕczęścia v mocy 35/22. *D*: Czego niedoŕtawia-
ło ... oycu twému Ku ŕczęściu ... nawysŕzemu? 77/26. *A*: ŕczęścię/ y nieŕczęścię znoŕić
11/3, Chwałę ŕczęścię ŕtateczne 11/5, ná ŕczęścię wŕzelákie/ Serce ma być iednákie
42/1, ŕwé ŕczęścię [KochPam1: ŕczęście] zá ... niefortunę ŕadzi 84/28. *I*: Nie wŕzycy
z iednym ŕczęściem ná ŕwiat ŕye rodzá 17/22, to ŕczęściem ŕzáczuię (!) 53/3. *L*: w ŕczę-
ściu przerównána iemu 37/4, w oboim ŕczęściu 73/13, Nie przeŕtáiac ná ŕczęściu [Koch-
Pam1: ŕczęŕciu] z oyców zoŕtáwionym 80/24, ia zwámi w ŕczęściu [KochPam1: ŕczę-
ściu] y wzálobie 86/14; w równym ŕczęściu vrodzony 54/19. *Cf* NIESZCZĘŚCIE.
- SZCZĘŚLIWIE** (1) *av* — *B*oday ŕczęŕliwie tę drógę odpráwił 15/5.
- SZCZĘŚLIWOŚĆ** (1) *sb f* — *pl A*: ŕwé ŕczęŕliwoŕci (r) Sádzic ná iego [ŕwiata] ... od-
miennoŕci 48/21. *Cf* NIESZCZĘŚLIWOŚĆ.
- SZCZĘŚLIWY** (8) *ai* — *sg m N*: ŕczęŕliwy ia człowiek 9/26; Chciałbym ták być ŕczęŕliwy
5/14, Trzykroć ŕczęŕliwy [KochMal: ŕczęŕliwy] / któremu ... 43/1, ŕczęŕliwy to będzie/
Kto ... 78/23, Nie byłem ták ŕczęŕliwy 87/27. *G*: Dodaycie mu ták ŕczęŕliwego biegu
20/7, Zá powodem ŕczęŕliwego (r) [KochPol: ŕczęŕliwego] Stephána Króla Polŕkiego
45/31. *f N*: ŕczęŕliwa to drogá: Po którey ... 9/5. *Cf* NIESZCZĘŚLIWY.
- SZCZODROBLIWOŚĆ** (1) *sb f* — *sg G*: ty káždęgo żywiŕz z twęy ŕczodroblivoŕci (r)
72/14.
- SZEROKI** (5) *ai* — *sg m N*: mur ŕzéroki (r) 49/13. *A*: w mur ŕzéroki (r) 24/29. *f G*:
ŕzérokię Polŕkię kráiny 45/18. *pl N subst*: Pánŕtwá ŕzérokię 77/11. *A subst*: ŕzé-
rokię ... Cárŕtwá 47/8.
- SZEROKO** (2) *av* — Polŕká ŕzéroko ŕwých gránic pómknęta 12/31. *comp*: ŕzérzy ied-
ni/ niŕ drudzy/ ŕwé płoty grodzá 17/23.
- SZEROKOWŁADNY** (1) *ai* — *sg m D*: Rzádzcy ... ŕzéroko wladnemu (r do iemu)
37/3.
- SZEŚĆ** (3) *nm* — *N*: ŕzeŕć 55/24. *A*: ŕzeŕć 21/26, 31/17.
- SZKODA** (17) *sb f* — *sg N*: nienágrodzona ŕzkodá 37/19; y ŕzkodá głowy pŕowác 26/3,
y ŕzkodá zwác człowiekiem/ kto ... 51/6. *G*: Vzálu y moięy ŕzkody (r) 24/9, Cnotá ...
nie moŕe wzáic ŕzkody (r) 44/13, wáruiac ŕzkody (r) 52/15, Vchowa cię dzis (!)
Bóg ŕzkody (r) 59/15, nie tylko ŕwéy ŕzkody (r) ... záluiefz 73/22, nam ŕzkody nágro-
dzifz nieŕczęŕcia ŕrogięgo 75/16, táka ŕmierć nie nieŕie z ŕobá žadnéy ŕzkody (r) 78/10,
króm wŕzelákięy ŕzkody (r) 83/14. *A*: O ... infzá ŕzkodę (r) 61/9. *I*: y przed ŕzkodá/
y po ŕzkodzie głupi 39/4. *L*: Polak mądr po ŕzkodzie (r) 39/1, y po ŕzkodzie 39/4, Po téy
ŕzkodzie 77/8. *pl A*: Iákobyć ŕzkody nieprzyacięł twoie Krwiá ŕwá nágrodzil 38/18.
- SZKODZIĆ** (3) *vb impf* — *inf*: twoie lzy ... tobie niepomálu ... ŕzkodzić mogá 75/10.
praes 3 pl: Ani ŕnię/ ani ... grády ŕzkodzá (r) 12/2. *con praet 3 sg m*: Aby ięy był ani
žwiérz/ ani zły ptak ŕzkodzil (r) 14/15.
- SZLACHECKI** (2) *ai* — *sg m N*: ŕyn ŕzláchecki 2/29. *pl N subst*: Córy ŕzláchecki 37/28.
- SZLACHETNY** (3) *ai* — *sg f D*: téy ŕzláchetný (!) duŕzy 9/25. *n V*: o ŕzláchetné ciało
88/15. *pl V subst*: ŕzláchetné duŕze 13/13.
- SZŁYK** (1) *sb m* — *sg A*: Komu ŕzlyk naprzód zdęymowác 45/14.
- SZMARAK** (1) *sb m* — *sg I*: iáko ... ŕzmárákiem złoto ŕye dwoi 9/24.
- SZTUR** (1) *sb m* — *sg N*: Nos iáko ŕznur vpleciony 68/22.
- SZOT** (1) *sb m* — *pl I*: Popátrž miedzy ŕzoty (r) Práwdziwŕzý roboty 22/10.
- (SZPARA) *cf* SPARA.
- SZPECIĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: burza niebo ŕpeći (r) 47/15.

- SZPERKA (1) *sb f — pl A*: *fzperki niedopieklé ... głodzą* 21/6.
- SZPICHLERZ (1) *sb m — sg L*: *niższych ... Zóławfkie vrodzaię/ y Gdanfkie požytki*
W iednym fzpichlerzu zámknął 36/28.
- (SZTOS) *cf* STUS.
- SZTURM (1) *sb m — sg N*: *w poboczne ławy Bije fzturm niebefpieczny* 85/24.
- SZUKAĆ (9) *vb impf — inf*: *Szukać śmierci przez bóy krwawy* 67/23; *próżno szukać infzý rady* 9/12. *praes 3 sg*: *kto więcý szuka* 5/25, [*sarneczka*] *Máćierze szuka po górach* 13/24, *mdlé bydło szuka cieniá* 62/18. *praet 3 sg m*: *Y pod ziemiá szukal żony* 25/4. *imp 2 sg*: *Szukay iáko chcefz nie naydziefz przyczyny* 16/20; *Nie szukay zbytnie* 48/9. *part praes act*: *Obiátami szukáiąc v świętych pokoiá* 30/4.
- SZUM (1) *sb m — sg N*: *Szum powstał* 85/13.
- SZUMIEĆ (1) *vb impf — praes* [3 *sg*: *Wodá z gor fzumi KochPot A2/5* (31/7)]. 3 *pl*: *Wody z gór fzumia* 31/7.
- SZUMNY (1) *ai — sg m A*: *fzumny bieg [rzeki]* 83/18.
- SZWECYJA (1) *n-loc f — sg G*: *kiedý ná morze wsiádał do (!) Szwecijý (r)* 84/16.
- SZWED (1) *n-ethn m — sg N*: *Co iefli co (!) Szwéd* 86/4.
- SZWEDZKI (3) *ai — sg m G*: *do Króla Szweckiego (r)* 80/28, *Przyftaw Króla Szweckiego* 86/7. *D*: *przećiw Szweckiemu (r)* *Spólná mieli* 86/24.
- SZYDZIĆ (3) *vb impf — praes 2 sg*: *rad z ludzi fzydzífz (r)* 61/20. 3 *sg*: *Bo znas fortuná w żywe oczy fzydzi (r)* 42/3. *con praet 3 sg f*: *By byłá z Akryzého Wenus nie fzydziła (r)* 36/6.
- SZYJA (4) *sb f — sg N*: *Szyiá pełna (!) okazała* 62/28. *G*: *nie obrotný fzyie (r) ... kto będzie żyw/ fnádnie fye dopije* 21/31, *Tkáiąc/ leiać w fye wfzytko/ póki zftawa fzyie (r)* 51/7. *I*: *nád fzyiá wiši miecz goły* 18/1.
- SZYKOWAĆ (1) *vb impf — praet 3 sg m*: *Kto naprzód woýfko fzykował (r)* 67/19.
- SZYMEK (2) *n-pers m — sg I*: *Niémam przed Szymkiem pokoiá* 61/15. *V*: *Szymku* 61/18.
- SZYPER (1) *sb m — sg N*: *Szyper* 86/2.
- ŚCIANA (5) *sb f — sg G*: *Człowiek ... niéma tu ná ziemi żadný pewný ściány (r)* 78/22. *pl N*: *áni mármór ferdeczný rány/ Ani vlą iedwabiem obité ściány (r)* 18/18, *Sámy cię ściány wołáią* 34/17. *A*: *Choć kto ściány ... wiedwabi* 4/2, *bije w ściány (r)* ... *grad* 24/10.
- ŚCIEŚNIONY (1) *part praet pass pf — pl A subst*: *Delphinowie fwé morzá ścięśnióne czuia* 18/9.
- ŚCIĘTY (1) *part praet pass pf — sg m N*: *niech ia będę ścięty (r)* 86/10.
- (ŚCIGNIONY) *cf* NIEŚCIGNIONY.
- ŚCINAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: *Ieżiorá fye ścináią (r)* 15/28.
- ŚCISKAĆ (1) *vb impf — imp 3 sg*: *Niech świáta głód nieścífka (r)* 27/29.
- ŚCISŁY (2) *ai — sg m N*: *oracz ścifly (r)* 34/27. *f I*: *ściflą ... ręká* 37/16.
- ŚCISNĄĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: *opoki Ścínęły fye w mur fzeroki* 24/29.
- ŚLEDŹ (1) *sb m — sg I*: *Co fobie gárdlá oftrzą ... Rydzem/ śledziem/ ogórkiem* 21/8.
- ŚLICZNIĘ (1) *av — tyś niebo zbudował/ Y ... gwiazdami ślicznies vhaftował* 71/23.
- ŚLICZNY (1) *ai — pl L*: *Ná ... śliczných rękú* 87/24.
- ŚLUBIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: *Zá to co ma być/ żaden ci nie ślubi (r)* 16/12.
- ŚLUBOWAĆ (2) *vb impf — praet 2 sg m*: *wiáre/ coś mi ślubował (r)* 68/5. 3 *sg m*: *Miłość/ y wiáre/ którą mi ślubował (r)* 20/4.
- ŚMIAĆ SIE (8) *vb impf — praes 3 sg*: *Teraz ... świát fye wfzytek śmieie (r)* 3/14, *Bóg ...*

- śmieie fye zniebá 10/12, moiéy fye przygodzie nieprzyaciél śmieie (r) 14/11, Infzy wśzeláki źwierź niemy/ Nie śmieie fye 59/4, Alic fye iuz moá śmieie (r) 61/29. 3 pl: Acz nie z fercá źwierźchu fye przedsię śmieią (r) 26/8. *imp 1 pl*: Smiéymy fye 59/9; Smiéyże (!) (*zamiast*: Smiéymy) fye przynamniéy temu/ Ze ... 59/10.
- ŚMIAŁY** (3) *ai* — *sg m N*: mąż śmiały (r) 13/4. *D*: Smiálému wśzędý równo 51/22. *I*: ták chciéy być śmiałym (r)/ Iákoby fye wrócił całym 68/1.
- ŚMIECH** (3) *sb m* — *sg G*: Chcę po was śmiechu śmiefzného 59/12. *A*: W śmiech obróciwzy náłżé ... rády 40/23, Człowiek ma śmiech z przyrodzenia 59/2.
- ŚMIEĆ** (1) *vb impf* — *imp 3 sg*: Niech obiedzic fwą wołá śmie 2/5.
- ŚMIELE** (3) *av* — *fkocz z góry śmieie* (r) 8/17, Wyftępy śmieie 33/2, Nie ták oftróźnie/ iáko śmieie fye potkáłá 80/13.
- ŚMIERĆ** (33) *sb f* — *sg N*: Śmierć okrutna nádemną dáley nie ma mocy 78/20; śmierć nieuzyta (!) Tá zá gárdlo chwyta Bogáté pány/ iáko profte flugi 6/13, Málo ieft jedná śmierć pánienskiéy winie 7/26, ieflic milfza śmierć ná ostrýe fkalé 8/16, śmierć fprawiedliwa/ Jednákiégo ná wśzytki práwá vżywa 17/26, Bo nas równo śmierć fadza 27/16, Póki ... śmierć nie przyspieie 43/17, śmierć bližéy niż ná piędzi 69/25, śmierć nieuzyta ... Niefolguie ... żadný godności: Wźięłá nam męžá tego 75/1, Wśzytko śmierć niecierpliwa z ziemiá porównálá 77/16, śmierć ná czas tráfilá 77/23, táká śmierć nie niešie z fobá żadný fzkody 78/10, którého kwápióna I niefpodźiwána śmierć/ ludzi záfmučilá 80/1, mokra śmierć zewśzęd fye dobywa 85/26, Sroga śmierć 87/15, będzie fortunniejszy śmierć/ niż żywé ciáło 88/2. *G*: flawá ... Śmierci nie zna 75/27; Ani z okrutný śmierci śidel wyrwiefz nogi 1/13, v śmierci nic ná tym 43/23, Nie prágniewá do śmierci być rozdzielóná 52/32, Szukác śmierci 67/23, Iego śmierci ... boginie plákály 88/7. *D*: Śmierci podległy człowiecze 43/10; Porwoniście zábitéy ... śmierci (r) 21/14, Až by go ... wyiáł frogiéy śmierci z mocy 75/8. *A*: Zálowác fye nie będziefz ná śmierć zazdrościwá? 73/19, álbo śmierć/ álbo cześć miał odnieść 81/26; przęcz ná tę śmierć ták nárzékamy 77/9. *I*: iáko ... Wielé śmierciá człowieká ták godného ginie? 73/25, przed śmierciá 87/8. *L*: Wśzyftko to zostánie Po twéy śmierci 6/22, Po śmierci trudno rzádzić 28/1. *sg D a. pl A*: śmierci odkládájąc 8/6.
- ŚMIERTELNY** (2) *ai* — *sg m N*: Próžno ma mieć ná pieczy Śmiertelné (!) (*zamiast*: Śmiertelny) wieczné rzeczy 10/27. *n N*: Śmiertelné iego ciáło 75/25. *Cf* NIEŚMIERTELNY.
- ŚMIESZNY** (1) *ai* — *sg m G*: fmiechu śmiefzného (r) 59/12.
- ŚNIEG** (8) *sb m* — *sg N*: Śnieg ná ziemi wyszżéy lokciá ležál 3/8; Tu ... Ani śnieg/ áni ... grády fzkodzą 12/2, śnieg po górach fye bieli 15/26, fráfunek podlany/ Táie by śnieg zágrzany 28/12, śnieg zniénaglá zéydzie 41/19. *I*: śniegiem włos przypádnie 54/11, polá śniegiem ... Zimá przykryłá 83/23. *pl N*: śniegi polá wyśfoko przykryły 41/17. (*ŚPICHLERZ*) *cf* *SZPICHLERZ*.
- ŚPIESZYĆ SIE** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: Kto fye kolwiek w drogę śpieszy (r) 66/32. *praet 3 pl subst*: Do Amphionowéy lutnie/ Śpieszyły fye láfy chutnie 24/27.
- SPIEWAC** (14) *vb impf* — *inf*: Ptacy ... przededniem fpiéwác pocznyniá 3/17, Temu ... nie trzebá ... grác ná lutni/ áni fpiéwác (r) 3/23, Wśzytki fpiéwác náuczóné 56/1. *praes 1 sg*: tobie kwóli fpiéwam (r) 33/26, Co fpiéwam plákáčbych miálá 67/7; *IA* plączę (!) (*zamiast*: fpiéwam) 65/10. 3 *sg*: Spiéwa więźień okowány 65/12, Spiéwa żeglarz 65/14, Spiéwa flówik ná topoli 65/18; flówik więcéy nie fpiéwa (r) 55/16; oracz vbogi fpiéwa (r) 65/16. *praet 3 sg m*: Muzy Párnázkie ... Spiéwał 53/24; ták długo fpiéwał muzyk ón vbogi 76/17. *impers praet*: iefli fye z tobá co fpiéwáło (r) 53/13.

- SPIEWANIE** (1) *sb n — sg N*: Nie pomoże mu do fnu flodkié śpiéwanié (r) 18/3.
- SPIEWANY** (1) *part praet pass impf — pl G*: głošem żalobliwym żołtarzów fpiéwanych (r) 55/12.
- ŚREBRO** (3) *sb n — sg G*: Więćcyći śrébrá/ y zlotá dziś mamy 15/21. *L*: nic potym Śrébrze ná fluzbie 48/7; iádác ná śrébrze godnieyfzy 38/23.
- ŚREDNI** (1) *ai — sg f N*: láfu średnia miárá 37/1.
- (ŚROD) *cf* ŚRZOD.
- (ŚRODEK) *cf* ŚRZODEK.
- ŚRZEŻOGA** (1) *sb f — sg A*: Ták láto/ iáko śrzeżogę (r)/ Przy tobie ia wytrwác mogę 64/7.
- ŚRZOD** (1) *praep cum G — szród mieczów* 53/19. *Cf* WPOŚRZOD.
- ŚRZODEK** (2) *sb m — sg N*: Trzy flowá śrzodek [*KochPam1*: frodek] niešie nagrobnéy tablice 88/11. *I*: Zloto śrzodkiem lánczęarów ... póydzie 36/10.
- ŚWIADEK** (2) *sb m — sg N*: móy wieniec ... Niechay wiši do świtánia/ Świádek mégo niewyfpánia 25/24. *G*: gdy świádká nie mam płáczu fwemu 19/16.
- ŚWIADOMY, ŚWIADOM** (3 · 1 4) *ai — sg m N*: Lepiéy kufá świádomy 2/31. *f N*: niefpofobnégo będąc świádomá (r) Zdrowia mégo 52/9. *pl N subst*: Świádomé tego brzęgi Hiłzpánłkiego morzá 74/11. *V subst*: nieludzkié wrotá/ Świádomé mych częftych dróg 26/27.
- ŚWIAT** (40) *sb m — sg N*: Dawnoby ... Świát fye iáł zebrániny 27/25, Którému ... Świát ták wielki równia nié ma 44/29; Teraz práwie świát fye wfzyftek śmieie 3/14, nan fá-mégo świát byl ieden málo 6/8, że fye tym świát flodzi 23/16, niech świát fpuftofzály ... Znowu ośiędźie 33/7, NIegodzien tego ten świát zawkłány 48/19, świát mu nie byl miły 77/8. *G*: Świátá nie znác 40/2, 85/16; wiele świátá (r) Wziął ... Król Mácedonłki 6/5, od poczátku świátá (r) 11/24, Tyś fye vbrálá ... wedle świátá (r) 22/24, Tobie ... Czás poprzeftác świátá (r) 23/2, Niech świátá glód nieśćifka 27/29, ieden ze wfzytkiého świátá (r) 32/10, różnégo miefzkány świátá Anglikowie 55/6, Iefzczé nie tu kóniec świátá (r) 57/12, Tyś pan wfzytkiého świátá 71/22, zwiedzileś częś niemálá świátá (r) 80/16. *D*: wfzyfkiému świátu fá rofkázuie 17/20. *A*: powódz byłá Świát zátopiłá 31/16, Niebo/ á morze/ té dwie rzeczy byly Świát záfłapily 32/20; Zeglarze ... Wfzyftek świát ... obiecháli 2/16, Ty mądrych fpráwy ... Ná świát wydawáfz 4/21, Tá nádzieiá świát mi flodzi 10/3, zgóry Wfzyftek świát widzę 11/20, Nie wfzyfcy z iednym fczęśćiem ná świát fye rodzą 17/22, Któreby [wody] miály ... świát zepfowác 33/12, ná wfzytek świát ... zálęcóna 49/15, Człowiek ... z tym fye ná świát rodzi 77/22. *L*: Wfzyfłto fye dziwnie plećie Ná tym tu biédnym świećie (r) 10/23, Zaden ná świećie 18/29, niewiedzieć gdzie po świećie bládzi (!) 19/19, ktoby chćiał ná świećie (r) Vwazyć co fye plećie 27/10, Nic wiecznégo ná świećie (r) 41/22, Którá [pomstę] žli biorą Ná drugim świećie 50/9, ná świećie rodzą fye tákowé žiołá 52/19, Cokolwiek ná tym świećie człowiek mieni fwoie 71/19, Człowiek ná świećie miefzka/ iáko wywołány 78/21.
- ŚWIATŁOŚĆ** (3) *sb f — sg N*: świátłóść ... floná 77/17. *G*: krąg odmiennéy świátłóści (r)/ Wódz gwiazd 11/26. *A*: Którá [zarza] ... ciemności nocné w świátłóść mieni 9/2.
- ŚWIECA** (1) *sb f — pl G*: Świeć/ y dzwónów zániechay 55/11.
- ŚWIERCZ** (1) *sb m — sg N*: Polny świércz ... floncu láie 62/16.
- ŚWIETNY** (2) *ai — sg f N*: Cnotá ... króm nábytych przypraw świétna w flwéy ozdobie 44/16. *pl D*: świétnym nawóm 36/17.
- ŚWIĘCIĆ** (1) *vb impf — imp 1 pl*: ten wieczór flawny/ Świéśmy 57/14.

- ŚWIĘTO** (3) *sb n — sg N*: Święto niechaj świętem będzie 56/20. *I*: świętem 56/20. *pl A*: Święta ... ludzie czcili 56/22.
- ŚWIĘTOBLIWY** (1) *ai — sg m N*: Pan świętobliwy 15/7.
- ŚWIĘTY** (9) *ai — sg m N*: ón zakonnik święty (*r*) 13/1. *G*: ná dzień świętego Iana 56/16. *V*: Święty pokoju 15/19. *f V*: o pánno święta (*r*) 84/7. *n A*: imię Pánfkie święté (*r*) 84/21. *pl N subst*: twé święté obyczáie 5/12. *G*: Nieumiém ... świętych przenáydowác dáry 11/11, szukáiąc v świętych pokoiá 30/4. *D*: dnióm świętým 56/27.
- ŚWITANIE** (2) *sb n — sg G*: do świtania (*r*) 25/23, 57/15 (*r*).
- TABLICA** (1) *sb f — sg G*: śrzodek ... nagrobnéy táblíce (*r*) 88/11.
- TAIĆ** (2) *vb impf — praes I sg*: táie ... iéy zbytków/ y złości 29/2. *part praes act*: Táiać ... wnętrzný rány 65/13.
- TAJAC** (1) *vb impf — praes 3 sg*: fráfunek podlany: Táie by śnieg zágrzany 28/12.
- TAJEMNICA** (1) *sb f — pl G*: Oczy ... ferdecznych táiemnic sobie sye zwiérzály 82/12.
- TAJEMNY** (1) *ai — sg f A*: táiemną ráde 4/20.
- (TAJNY) *cf* NIETAJNY.
- TAK** (79) *av —* Ták 9/20, 10/16, 29/13, 35/19, 38/5, 56/14, 21, 64/26, 76/1, 78/12, 79/3, 81/7 [*KochPamI*: Tákí], iáko ... Ták 9/25, 80/26, Ták ... iáko 17/29, 64/7, 80/18, Iáko ... Ták 19/13, 44/4, Ták ... Ze 74/14, Ták/ iz 82/9, Ták ze 84/1, [Ták równie *KochPamI* A3/25 (81/31)]; ták 5/14, 6/7, 8/4, 9/4, 6, 15, 26, 10/10, 11/2, 19, 12/13, 14/7, 23, 24, 15/18, 18/25, 20/7, 26, 21/20, 22/14, 24/15, 26/18, 20, 29/10, 38/10, 44/13, 29, 53/4, 56/4, 59/20, 60/3, 61/27, 66/17, 68/1, 73/10, 20, 25, 75/15, 76/17, 77/9, 17, 87/21, 27, [*KochPot* A2/8 (31/10)], iák ... ták 7/16, ták ... iáko y 13/6, Y ták 21/9, 58/20, A ták 23/7, 35/23, 78/9, ták/ iz 31/19, y ták 38/11, 67.24, nie ták ... Iáko 46/24, Nie ták ... iáko 80/13, ták ... Ze 84/27; tak (!) 62/1.
- TAKCI** (1) *av —* Ták ci 7/13.
- TAKI** (20) *pron — sg m N*: [Tákí *KochPamI* A3:1 (81/31)]; tákí 23/21. *A*: tákí 65/1. *I*: Tákím 17/15; tákím 62/8. *f N*: Táká 9/5; táká 52/21, 78/10. *G*: tákíeý 19/30, 32. *A*: táká 9/8, 16/19. *L*: tákíeý 35/23; tákíy (!) 8.2. *n A*: tákíe 21/30. *I*: tákím [*KochPamI*: tákíem] 83/29. *pl N m pers*: táký 27/22. *subst*: tákíe 52/21, 67.4. *G*: tákích 33/10, [*KochPot* A4/4 (33/18)]. *L*: tákích 74/25.
- TAKOWY** (2) *pron — sg f G*: tákowéy 5/9. *pl N subst*: tákowé 52/19.
- TAKŻE** (7) *pt —* Tákże 43/8; tákże 52/13, 56/2, 15, 76/4, 82.8, 25.
- TAKŻEĆ** (1) *av —* Tákżeć 30/7.
- TAKŻEĆ** (3) *pt —* Tákżeć 22/22, 47/18, 81/31 [*KochPamI*: Ták równie].
- TALER** (1) *sb m — pl A*: Skuymy tálérze ná talery 38/25.
- TALERZ** (2) *sb m — pl A*: Wycífkales tálérze 20/17, Skuymy tálérze ná talery 38/25.
- TAM** (29) *av —* Tám 1/18, 11/15, 55/19, 63/6, 70/13, 14, 15, 16, 81/11, 83/19, Tám ... Gdzie 23/14, gdzie ... Tám 58/18, Tám gdzie 84/24, [Tám dopiero *KochSlug* A3v/12 (44/20)]; tám 1/24, 19/24, 21/16, 22/12, 25/16, 32/9, 39/12, 46/29, 55/19, <70/16>, 77/5, 78/24, 84/13, 87/32, tám gdzie 9/28, 83/15.
- TAM** (2) *pt —* tám 21/25, 30/5.
- TAMTEN** (1) *pron — pl D*: támty 84/2.
- TAMŻE** (2) *av —* Támże 86/18; támże 82/32.
- TANIEC** (6) *sb m — sg N*: Skokiem taniec nafnádniefzy 57/26. *A*: náfz taniec miéy ná pieczy 58/10. *L*: W tańcu ... niezgánioné 56/2; Gdy cię w tancu widzę 22/19, W tancus iák jedná bogini 69/5. *pl G*: Lutnia wódz tanców 48/14.

- TANTALUS** (1) *n-pers m* — *sg N*: głodny Tántalus záląpił kęs wody 76/16.
- TAŃCOWAĆ** (4) *vb impf* — *inf*: o głodzie niechce syc tańcować (r) 23/8. *praes 1 sg*: tańcuie bårzo rádà 57/19. 2 *sg*: ráczey zwiierz leśny bijefz/ Niż tańcuiefz/ álbo pijefz 63/17. *con 3 pl subst*: Nledbam aby ... fkały/ Po mym graniu tańcowály (r) 33/23.
- TARCZA** (1) *sb f* — *sg G*: Tarczý/ niż pierśi/ piérwey náftawiaią 38/31.
- TARGAĆ** (1) *vb impf* — *inf*: włofy tårgác ięlá 7/22.
- TARNOWSKI** (1) *ai* — *sg m L*: Vrodził syc w Tarnowfkim ... domu 77/27.
- TATARZYN** (4) *n-ethn m* — *pl N*: O mnie ... będą wiedzić Tátárovie (r) 55/5. *G*: Lepięy polnych Tátarów ... zwyczaj nieście 1/14. *A*: waleczne Tátary woiowác 6/4, Bil Tátary 74/5.
- TEDY** (6) *cn* — *tedy* 45/29, 57/24, 64/9 (r), 71/20, 75/5, 84/19.
- TEN** (346) *pron* — *sg m N*: Ten 17/24, 25, 19/6, 32/13, 41/19, 82/7, 84/3, Ten ... kogo 40/20; ten 4/14, 6/25, 17/10, 26/9, 28/17, 39/1, 47/1, 48/19, 23, 54/13, 75/22, 77/18, 80/32, 81/29, ten/ co 12/18, ten co 13/17, ten ... Który 15/9, ten ... który 74/13, Kto bądź/ ten bądź 86/12, [Ten ... ow *KochMal* A3v/18 (42/14)]. *G*: Kto ... Tego 18/6; tego 30/8, 84/9 [*KochPam1*: tegoż]. *D*: Temu 3/22, 66/19; temu/ kto 17/9; temu (r do nawiętżemu) 5/6. *A*: Ten 43/2; ten 29/16, 53/14, 57/13, 60/15, 70/31, przez ten czas 6/23, 8/23, w ten czas 19/5, 31/17, ná ten czas 32/5, W ten czas 41/25, 63/9, 76/16; tego 57/9, 75/3, zá tego ... Który 16/27. *I*: tym *kt*/8, 17/26, 87/16, tym ... co 20/24, tym sfofobem 76/6, 20, tym czáfem 63/22, 64/21, 86/17. *L*: tym 20/2, 58/11, 60/11, 64/15, 87/30, Ná tym ... świećie 10/23, ná tym świećie 71/19. *f N*: Tá 6/14, 10/3, 48/16, 79/9, 86/28; tá 5/16, 7/17, 8/14, 13/28, 18/25, 19/4, 35/16, 36/7, 60/22, 77/17, 79/19, 84/20, 85/27, tá ... Która 58/5. *G*: téy 14/10, 19/7, 44/10, 57/21, 61/6, 73/7, z téy przyczyzny 27/24, téy/ co 54/5. *D*: téy 9/25, 24/4, 73/24, 74/9. *A*: Tę 60/19, 26, 68/7; tę 5/15, 14/14, 15/5, 19, 16/24, 22/27, 29/31, 75/14, 77/9, tę ... Która 38/19. *I*: tą 50/30. *L*: téy 7/25, 8/11, 12/10, 25/22, 26/5, 68/10, 75/13, 77/8, 78/5, 88/4, w téy mierze 8/22, 23/26, 39/24, 78/25, ná téy ... ziemi 72/17. *n N*: TO ... Ze 57/18; To 5/23, 11/22, 26, [13/9 cf TU], 22/7, 38/23, 52/25, 66/23, 86/11, co ... To 6/24, To ... że 28/26, Co ... To 68/17; to *kt*/6, 3/18, 5/2, 6, 7, 6/3, 9/5, 20/6, 21/19, 26/6, 28/21, 33/17, 35/8, 45/7, 51/20, 53/10, 60/3, 61/18, 22, 65/22, 66/12, 78/23, 86/10, 11, 87/8, Wfzytko to 6/21, 27/15, to ... Ze 10/18, 19/25, 27/12, to ... Co 10/28, to ... że 23/18, W czym ... to 26/2, wfzytko to 60/9, to wfzytko 71/18, to dwoie 74/28, Co ... to 75/19; co (!) 86/4. *G*: Tego 14/8, 20/25, 22/17, 35/27, Tego ... w czym 44/8, Tego ... co 61/1; tego 8/25, 9/26 (r), 30/5, 39/2, 48/19, 74/11, 78/26, 84/7, Co ... tego 25/27, 26/12, tego ... Ze 52/17. *D*: Temu 16/23; temu 26/3, 27/26, 38/17, 42/16 (r), 79/3, ktemu 1/23, 75/5 (r), po temu (r) 23/6, 51/18 (r), temu/ żeby 29/24, temu (r) Ze 59/10, Ktemu 60/7, 83/31, k temu 77/23; Tému 11/4. *A*: To 82/31, co ... To 27/28, To wfzytko 43/21; to *kt*/7, 5/12, 25, 9/20, 10/25, 12/22, 21/5, 10, 22/25, 24/3, 26/16, 29/1, 31/9, 10, 38/27, 61/5, 7, 69/29, 74/17, 24, 79/8, 86/6, 23, [*KochPot* A4/3 (33/17)], to ... Ze (!) 5/10, to co 16/12, Przeto 28/5, 39/24, 51/10, 69/11, 80/23, 84/23, co ... to 35/12, to ... Ze 46/22, 53/3, 60/1, to wfzytko 74/13, co ... to 74/27, nád to 75/10, to/ że 76/4, to/ co 86/19; cię (!) [*KochZuzPieś*: to] 71/21; tu (!) [*KochPam1*: to] 80/11. *I*: Tym 69/9, 82/17; tym 9/15, 23/16, 37/12, 61/24, 77/22, przed tym 3/7, 4/16, 36/21, 49/14, 56/21, 22, przedtym 32/2, 87/11, [*KochPot* A3v/8 (33/5)], zá tym 57/4, zá-tym (r) 66/25, Zá tym 70/29, tym ... Ze 87/9. *L*: tym 6/18, 9/25, 20/20, 23. 33/9, 48/6 (r), 26, 52/12, 53/6, 63/14, 75/21, 78/24, 84/11, przy tym 10/9, 68/6, Dofyc ná tym 10/28, 44/11, Co potym? 15/23, tym (r)/ Co 16/6, potym 16/7 (r), 22/5, 33/10, 80/22, 83/4, 15, 85/9, 86/11, 23, tym co 18/5, mnie ... ná tym má-

- ło 21/16, Potym 21/19, 27, 32/25, 55/24, 72/10, 82/13, 83/8, Cóż potym? 29/3, v śmie-
 rci nic ná tym (r) 43/23, tym/ że 52/5, ná potym 74/8, páni w tym znikneła 76/24;
 potem (r do żywotem) 51/25. *pl N m pers*: ci 25/20, ci ... Co 21/5, ci co 35/14. *subst*:
 té 22/22, 28/5, 32/19 [*KochPot*: ty], 38/22, 65/6, 66/22, 67/1, 76/8. *G*: Tych 80/15;
 tych 15/1, 2, 28/20, 45/26, tych wŹszytkich 29/27. *D*: Tym/ co 44/18. *A subst*: té 3/6,
 8/28, 26/29, 28/15, 51/2, 52/3, po té [*KochPot*: ty] láta wŹszytki 33/5. *I*: tymi/ co 36/24;
 Témi [*KochPam1*: Tym] czáfy 84/32. *L*: tych 2/9, 48/6.
- TENOR** (1) *sb m* — *pl G*: VŹlyŹyŹ tam piéć báŹfów/ dwánaście difzkántów/ Sześć ál-
 tów/ ósm tenorów/ dwánaście wágántów 21/26.
- TENZE** (10) *pron* — *sg m N*: Tenże 40/22; tenże 84/9. [*G*: tegoŹ *KochPam1* A4v/15
 (84/9)]. *I*: tymże 2/4. *f L*: téyże 13/1. *n N*: TóŹ 65/24. *A*: TóŹ 58/14, 60/21; tóŹ
 39/11. *pl G*: tychże 15/17. *A subst*: w téŹ tropy 44/4.
- TERAZ** (23) *av* — Teraz 3/10, 14, 19/19, 26/1, 28/24, 29/25, 34/23, 45/13, 15, 49/2, 52/14,
 58/1, 78/17, 83/3, Teraz że 55/1; teraz 8/1, 6, 33/1, 35/14, 38/17, 41/14, 57/13,
 87/23.
- TERAZNIEJSZY** (2) *ai* — *sg f N*: chwilá teráznieyŹza (r) 8/27. *pl A subst*: trofki ... te-
 ráznieyŹŹe (r) 75/11.
- TESKLIWY** (1) *ai* — *sg f G*: od tefkliwéy żony 52/4.
- TESKNICA** (2) *sb f* — *sg G*: Z wielkiéy tefknice 7/22. *L*: w ... zbytniéy tefknicy 88/4.
- TESKNIC** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: Po których sobie tefkni ... moiá głowá 9/10, po tobie
 Serce ... tefkni sobie 63/21.
- TESKNOŚĆ** (1) *sb f* — *sg N*: Tefkność z miáry wychodzi 87/7.
- TESZNY** (1) *ai* — *pl G*: myŹli tefznych (r) 39/7.
- TEZEUS** (4) *n-pers m* — *sg N*: Tezeus 81/7, przewaŹny Tezeus 81/25, męŹny Tezeus
 81/31, Tęczyńki był twóy Tezeus 82/3.
- TEŹ** (29) *pt* — téŹ 10/17, 11/6, 13/9, 14/3, 16/1, 20/6, 26, 21/2, 13, 23/23, 41/28, 44/14,
 47/13, 56/28, 58/5, 59/29, 60/27, 62/2, 63/18, 22, 70/11, 71/18, 80/5, 86/25, 87/1, Choćia
 téŹ 43/12, choćia téŹ 52/26, lub téŹ 53/19, IefliŹ téŹ 86/5; [iteŹ *KochPot* A2v/3 (31/21)].
- TĘCZYN** (2) *n-loc m* — *sg G*: Hrábiá/ z Tęczyńá 79/20, Hrábiá z Tęczyńá (r) 84/11.
- TĘCZYŃSKI** (1) *ai* — *sg m G*: Wiódlés (!) fwóy ród ... z domu Tęczyńkiégo (r) 80/7.
- TĘCZYŃSKI** (7) *n-pers m* — *sg N*: Tęczyńki 82/3, 25, 86/28. *G*: Tęczyńkiégo 86/11.
I: Tęczyńkim 86/24. *V*: Tęczyńki 83/11, IANIE TENCZYŃSKI [*KochPam1*:
 Tęczyńki] 88/13.
- TĘGI** (1) *ai* — *sg m N*: Źtrách to ... tęgi (r) kt/6.
- TĘPY** (1) *ai* — *sg m N*: vrząd tępy (r) 2/10.
- (TĘSK-) *cf* TESK-.
- (TITYJUS) *cf* TYTYJUS.
- TKAĆ** (1) *vb impf* — *part praes act*: Tkáiąc/ leiąc w Źyę wŹszytko 51/7.
- TKANY** (1) *part praet pass pf* — *pl L*: o Źrátách drogim złotem tkánych (r) 87/19.
- TKNAĆ** (2) *vb pf* — *inf*: By mię która w to tknąć miáła 61/7, gdzie kogo tknąć 61/25.
- TŁUC** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: głowicámi (!) lotroŹtwo mię tluće (r) 28/24.
- TO** (8) *cn* — To 30/5; to 20/27; to ... to 18/8, to ... To 30/7—8, To ... to 42/4. *Cf* TOĆ.
- TO** (7) *pt* — to 18/26, 28/18, 29/10, 21, 32/9, 45/24, Ták to 56/14.
- TOCZYĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: dzieŹiáté láto niebo toczy (r) 18/26.
- TONAĆ** (1) *vb impf* — *inf*: gdy iuŹ miáła [nawa] tonać 86/22.
- TOPOLA** (1) *sb f* — *sg L*: Spiéwa fłowik ná topoli (r) 65/18.
- TOWAR** (1) *sb m* — *pl N*: Tureckie towáry (r) 11/12.
- TOWARZYSTWO** (3) *sb n* — *sg N*: kiedy równé towarzyŹtwo Źiędzie 48/11. *G*: VŹýć

- z tobą towarzysztwá (*r*) 63/24. *I*: Ne (!) długoś fye ... z towarzysztwem [*KochPam 1*: z towarzysztwem (!)] bawil 83/25.
- TOWARZYSZ** (*3*) *sb m* — *sg N*: zly towarzysz (*r*) Odéymie wśzytko 43/2. *G*: pták/ kiedy towarzyszjá zbędzie 19/9, Boś pozbył towarzyszjá y notliwéy żony 39/16.
- TOŻ** (*1*) *av* — gdy nam z oczu zniknie/ tóż iéy żálujemy 2/8.
- TRACIĆ SIE** (*1*) *vb impf* — *praes 1 sg*: sam fye tracę swym wśzetczenstwem 47/6.
- TRAFIĆ** (*2*) *vb pf* — *fut 1 sg*: luź ia trąfię ... Gdzie zaiędźdźać zaiącowi 63/27. *praet 3 sg f*: śmierć ná czás trąfiłá (*r*) 77/23.
- TRAPIĆ** (*3*) *vb impf* — *inf*: mużę Wiecznie trapić moię dużę 67/17. *praes 3 sg*: To ... Sercá trapi 52/26. *3 pl*: Myśli trapią 87/6.
- TRAPIONY** (*1*) *part praet pass pf* — *sg m A*: vmył trapióny (*r*) 40/10.
- TRAWA** (*1*) *sb f* — *sg A*: Itádá owiec ... Strzygą odroflą trawę 37/8.
- TRAD** (*1*) *sb m* — *sg N*: Bodayże wam ... trąd ná twarz 21/30.
- TREFNY** (*2*) *ai* — *sg n G*: nie mówiąc nic trefnégo (*r*) 59/11. *pl N subst*: trefné plęfy 70/15.
- TREFUNEK a. TREFUNK** (*1*) *sb m* — *sg I*: dostał trefunkiem korony 12/18.
- TROCHA** (*1*) *sb f* — *sg D*: potrośze spadáło Wielkiégo morzá 32/22.
- TROISTY** (*1*) *nm* — *pl I*: zá troistémi (*r*) Drzwiami 36/2.
- TROJ** (*1*) *nm* — *pl N subst*: Bąki zaráz troie grály 55/21.
- TROJA** (*2*) *n-loc f* — *sg N*: Gdzie dziś bogáta Troiá? 77/13. *G*: nieczęśnéy Troie dobywáli 19/2.
- TROJAKI** (*2*) *nm* — *sg f G*: chocia mu [*Cerberowi*] ... piáná ćiecze ... Z troiákiéy gęby 49/29, Cerberowéy troiákiéy páfczeki 76/12.
- TROJAŃSKI** (*1*) *ai* — *sg m G*: z koniá Troiánkiégo (*r*) 80/8.
- TROP** (*2*) *sb m* — *pl A*: w téż tropy 44/4, tuź zá mną w tropy (*r*) 87/13.
- TROSKA** (*20*) *sb f* — *sg N*: Trofká w okręcie ... będzie 18/16, Trofká/ y plącz ... iego karmie byly 77/7; trofká zá śiodłem będzie 18/16, Wielkich pieniędzy/ wielka trofká nafzláduie (!) 36/18. *G*: w swym miłowaniu trofki nie náyduię 5/4, Zadny fkarb trofki nie wybije z głowy 6/12, Zaden ná świećie trofki méy nie fkróci 18/29, Siebieś ... trofki niemáléy nábwil 80/30. *A*: wywabić trofkę ... z głowy 42/24. *I*: Rádość fye z trofką plećie 41/23. *L*: Mużę być ... w trofće/ y w żáłości 19/14, w trofće polożony 53/5, w trofće człowiek zgrzybie 58/15, nie day vmrzć mnie fmutnéy/ W plączu y w trofće okrutný 68/4. *pl N*: té trofki plóné Szátánowi zléconé 28/5, trofki ... Zgryzá człowieká 43/3. *A*: twé ... stróny ... trofki nieuspioné ... wiátróm podáią 40/11, Vderzyć trofki o ziémie (!) 47/21, trofki porzuc terázniefz 75/11. *N a. V*: O PROZNE TROSKI LVDZKIE 88/14.
- TROSKAĆ** (*3*) *vb impf* — *praes 3 sg*: Trofće mię wśzytko 19/23. *3 pl*: Trofczą mię ... morfkié wody/ Trofczą mię wiátry 19/21—22.
- TROSKAĆ SIE** (*1*) *vb impf* — *praes 3 sg*: Kiedy fye człowiek trofće wiećéy niżli trzeba 10/13.
- TRUDNO** (*10*) *av* — Trudno wytrwáć y czás máły 25/15, Trudnobym fye zdobyć miálá Ná lepřzá myśl 63/19, Trudno nie pómnić 84/17; trudno náleść mafz iednégo z wielá 17/8, Co zginęło/ trudno tego wetowáć 25/27, 26/12, Po śmierći trudno rzádzić 28/1, Kiedy przydá té wieća/ trudno rok odłóżyć 76/8; trudnóz tám krzywému wynić 46/29. *comp*: Trudniéy to przydźie/ niż ... 6/3.
- TRUDNOŚĆ** (*2*) *sb f* — *pl G*: ty cóś przyczyná tych wśzytkich trudnośći (*r*) 29/27. *sg a. pl G*: Bez trudnośći nie będziem 86/6.
- TRUDNY** (*2*) *ai* — *sg f N*: Trudná rádá 8/22. *G*: trudný Bogumily 49/16.

- TRUNEK (1) *sb m — sg L*: Przy dobrym trunku strawił dzień 43/13.
- TRUP (1) *sb m — pl N*: trupy w kolo strąfzliwé leżały 32/29.
- TRWAĆ (9) *vb impf — inf*: w niewoli ... wiecznie trwać woli 52/24, Coby y ten rok/ y dą-
lęły trwać miało 53/14. *praes 3 sg*: dzień ... Trwa niefkonczony 12/4; do piekła: gdzie
trwa noc ná wieki 76/11. *praet 3 sg m*: W przyiaźni ... trwał státecznie 74/23. *f*: póki
woyná trwála (r) 19/17, Cála (!) noc tá ... niepogodá trwála (r) 85/27. *con 1 pl m pers*:
bychmy wcale trwáli (r) 38/28. *3 pl subst*: áby [rymy moje] trwały (r) 80/6.
- TRWOGA (4) *sb f — sg N*: zewfzad trwogá (r) 7/18. *G*: Ani ty wyfwbodźifz fercá
z ciężkiéy trwogi (r) 1/12, nie bądź przyczyná ... Nicziéy/ lubo flufznéy/ lub plonéy
trwogi (r) 52/28. *A*: Co mi w fercu czyni trwoę (r) 61/2.
- TRWOŻYC (2) *vb impf — inf*: Iął sobá trwożyć/ by ... 76/22. *imp 1 pl*: z sobá fami nie
trwóžmy (r) 57/10.
- TRYJO a. TRYJON (1) *n-pr m — pl A*: náwiedzę ... polá zábieglé zá žimné triony (r)
55/4.
- TRZASKANIE (1) *sb n — sg A*: prze to frogié obloków trzáfkanie (r) 31/10.
- TRZEBÁ (13) *praed — Trzebá* 78/27, 79/1; *trzebá kt/7*, 5/20 (r), 10/13 (r), 37/10, 57/7
(r), 59/18, 62/26, 76/2, nie trzebá 3/22, iáko trzebá (r) 4/28, 11/20 (r).
- TRZEWIK (1) *sb m — sg A*: Zá trzewik mi záfępuie 61/16.
- TRZEŻWI, TRZEŻWY (2 · 1 3) *ai — sg m A*: Znal kto kiedy Poęte trzeźwięgo? (r)
23/20. *I*: bądź zemná ztrzeźwym/ y z pijánym 4/4. *petr sg n D*: welbie rozumu po-
trzeźwiu nie wiele 21/9.
- TRZY (2) *nm — A*: Trzy dni 69/4, Trzy flowá 88/11.
- TRZYKROĆ (3) *nm — Trzykroć* 85/7, 8, Trzykroć fczęśliwy 43/1.
- TRZYMAC (8) *vb impf — inf*: Niechcę cię trzymać przeciw twoiéy woli 7/2. *praes 1 sg*:
Y z namędrfzym nie trzymam w téy mierze 23/26. *2 pl*: ludzká fprawiedliwość w ręku
trzymacie (r) 46/19, Podobno zemná trzymacie (r) 57/23. *3 pl*: czy nas pólmifki trzy-
máią? (r) 38/21. *praet 3 sg f*: oczy w nim trzymála (r) 83/7. *imp 2 sg*: Ták o nim ...
trzymay 76/1. *3 sg*: Mnie niechay oyciec trzyma w pęcie 50/25.
- TRZYMAC SIE (3) *vb impf — praes 2 sg*: Furto ... trzymafz fye ták mocno podwoiá
29/10. *1 pl*: Iefli fye obycaziów dobrych nie trzymamy (r) 2/12. *imp 2 sg*: Trzymay
fye ná mocy 4/26.
- TU (28) *av — TV* 88/12; Tu 12/1, 17, 43/14, 64/18; tu 7/25, 20/18, 23/10, 25, 26/28,
27/7, 28/22, 29/7, 51/5, 57/21, 58/3, 5, 59/16, 61/3, 71/9, 77/26, [80/11 cf TEN], Ná tym
tu ... fwiecie 10/23, w poźród tych tu láfów 15/2, Iefcze nie tu koniec fwiatá 57/12, tu
ná žiemni 78/22, tu ... tu 87/6; To (!) 13/9. Cf TUŻ.
- TUDZIEŻ (1) *av — tudzież* 26/17.
- TURCZYN (1) *n-ethn m — sg N*: Niewierny Turczyn pfy zápuścił fwoie 37/22.
- TURECKI (1) *ai — pl N subst*: Tureckie towáry 11/12.
- TUREK (4) *n-ethn m — sg D*: Iákiego fercá Turkowi dodamy 38/9. *pl D*: Iedny zá Dunay
Turkóm záprzedano 37/26. *A*: Trudniéy to przydzie! niż Turki zholdowác 6/3,
Bił Tátary ... y Turki waleczné 74/5.
- TURNIEJ (1) *sb m — pl N*: W co poźzły ... náfze turnieie? (r) 40/28.
- TUSZYĆ (3) *vb impf — praes 1 sg*: Ia sobie ták dobrych lat doczekáć nie tufzę (r) 14/24.
praet 3 sg m: dobrze tufzył (r) 86/7. *n*: Poprawdzie mi nie práwie źle ferce tufzyło (r)
14/9.
- TUŻ (5) *av — Tuż* 13/10, Tuż po nim 12/29; tuż po nim 76/19, tuż zá mná 87/13; tufz
83/31.
- TWARDY (7) *ai — sg m A*: twardy fér 21/6. *L*: w diámencie twardym 40/17. *f A*: przez

- twardą opokę 36/11. *L:* W Twardéy kamiennéy wieży 36/2; w twardéy nocy 47/25. *pl A subst:* bramy twárdé (*r*) 36/14. *sup sg m G:* natwárdźszégo ... sęku 1/11.
- TWARZ (15) sb f — sg N:** Twarz iako kwiatki miéřzáné 68/20; Ma to twarz twoiá ... w fo-
bief/ Zę (!) ... 5/10, boday tá wdzięczna twarz odmiány nie ználá 5/16, pleśniá piękna
twarz przypadnie 8/9, Wyda mię twarz 26/10, Mnie sáma twarz niewiedzie 34/1,
twarz zbládlá 66/20. *G:* Bych ... niemial widziéć twoiéy piękny twarzy (*r*) 9/16,
Aleś y zwyczajmi twarzy nic nię (!) zelżyłá 9/23. *D:* Dawno syc nie swéy twarzy
przypátruiefz 22/9. *A:* Bodayże wam ... trąd ná twarz 21/30, Będa ... twarz twoię
w miedzi láć 80/4, pátrząc ná twarz/ y wiek iego mlody 81/4, znáiąc twarz láfkáwa
82/7. *pl N:* luź mi z myśli wypády té obecné twarzy (*r*) 8/28.
- TWIERDZA (1) sb f — pl A:** twierdze bierzefz wárowné 46/6. .
- TWOJ (91) pron — sg m N:** Twój wrząd 52/30; potómek twój 6/28, Iaciem twój byl 9/19,
twój fkarb 35/22, twój wiek 43/11, twój rym 50/3, Vmyfl twój 66/8, Tęczynfki byl
twój Tezeus 82/3, twój głos 82/16. *G:* v twégo podwóia (!) 30/3, oycá twégo 79/9, z przy-
iáźdu twégo (*r*) 83/20. *D:* oycu twému (*r*) 77/25. *A:* plácz twój 73/8, twój smutek
79/11. *I:* twoim zginę 9/19, twoim sługá 82/14; twym dárem 4/13. *L:* Ze w twym pála-
cu mieřkam/ że przy twym boku Siadam: kón mój ... ná twym obroku 52/7—8, Ná
twym stole 66/15, ná twym brzegu 82/30. *f N:* Twoiá ... rofkofz 63/15, Twoiá kofá
68/18, Twoiá láfká 72/16; twarz twoiá 5/10, władza twoiá (*r*) 6/10, páni twoiá (*r*)
29/9, twoiá przygodá 39/14; twa drógá 7/1, twa dobroć 72/16, twa háńbá 87/29. *G:*
twoiéy ... twarzy 9/16, twoiéy wielmoźności 12/5, nie twoiéy to głowy 33/17, twoiéy
nogi 34/14; Z twéy láfki 72/11, z twéy řczodroblnořci 72/14, twéy niewiálfy 87/20.
D: Twéy ... fortunie 35/15; twéy chwale 69/15; przeciř twoiéy woli 7/2. *A:* prze twá...
zdrádę 4/21, twá láfkę 33/27, zá twá niecnotę 66/23, chuc twá 79/7, prze twá ludzkořć
83/22; ná ... głowę twoię (*r*) 60/18, twarz twoię 80/4. *L:* Po twéy řmierci 6/22, przy
twéy ... rořprawie 69/2, w twéy pieczy 69/18, w twéy zálořci 73/6. *n N:* Twoie ... lice 8/29;
twoie ferce 17/6, twoie zwięciádło 22/7, to wfzytko twoie (*r*) 71/18, nieřczęřcié twoie (*r*)
85/3, imię twoie (*r*) 88/18; twé plemię 33/2, twé řczęřcié 76/3. *G:* twégo co 35/24, ze-
bránia twégo 43/20, twégo przedřiwzięcia 84/29. *D:* twému fercu 58/6. *A:* twé ...
piwo 20/12; ná twoie loże 24/23. *I:* Zá twoim rořkazániém 72/3. *L:* w tym twoim piwie
20/20. *pl N m an:* při twoi 21/3. *subst:* té řtroie Iákoby nie twoie (*r*) 22/23, twoie látá
22/25, wyroki twoie (*r*) 52/30, Vřtá twoie 68/26, twoie lzy 75/9, twoie řłowá 82/18;
TWE KOSCI 88/13; twé ... obyczáie 5/12, twé ... řtróny 40/9. *G:* Z twoich rąk 72/13;
twych pořług 5/7. *D:* twym kořciam 80/3. *A subst:* ná twé látá 23/1, twé wczáfy 69/16,
zá twé ... dáry 71/14, twé ... řily 79/4; lánie twoie (*r*) 37/23, řzkody ... twoie (*r*) 38/18;
twoié (!) ... progi 30/2. *I n:* pod řkrzydłámi twemi (*r*) 72/18.
- TY (193) pron — N:** TY 24/6; Ty 4/18, 22, 24, 22/24, 28/2, 29/19, 49/22, 63/2, 71/22,
72/1; ty 1/12, 6/23, 27, 9/5, 10/2, 12/26, 14/4, 17/16, 22/8, 29/27, 43/1, 45/19, 46/4,
50/18, 61/20, 24, 63/11, 67/14, 68/17, 71/22, 72/14, 73/9, 76/27, 80/15, 82/14, 83/11,
84/30, 85/4, 87/23. *G:* cię 4/14, 27, 7/2, 8/26, 12/9, 14/2, 22/2, 34/17, 50/23, 53/28, 63/14,
71/16 [KochZuzPieř: cie], 76/3, 4, 83/22; Ciebie 46/14, 64/12; ciebie 12/7 (*r*),
16/28 (*r*), 20/11, 21, 24/4 (*r*), 67/10, 27 (*r*), 68/8 (*r*), 71/16 (*r*), 78/12, 84/20 (*r*).
D: -ć 8/16, 9/18, 16/11, 21, 20/14, 14, 22, 23, 27, 22/5, 35/27, 38/18, 41/11, 43/8,
51/18, 58/12, 61/14, 62/10, 64/2, 66/22, 68/12, 73/10, 14, 80/32; ci 5/13, 8/13, 16/12,
17/5, 23/3, 62/2, 66/11; TObie 79/19; Tobie 19/24, 23/1, 29/29, 49/24, 59/18, 60/16,
61/22, 72/7, 8; tobie 5/8, 11 (*r*), 17/15 (*r*), 33/26, 35/15, 38/14 (*r*), 66/23 (*r*), 73/7,
75/10, 82/8 (*r*), 10, 86/9. *A:* cię 8/14, 20/15, 22/4, 19, 26/2, 15, 30/1, 34/20, 50/29, 59/15,
19, 60/23, 62/4, 66/10, 69/3, 6, 11, 71/20 [KochZuzPieř: cie], [21 cf TEN], 73/16,

- 20, 22, 79/8, 80/25, 82/19, 83/26, 84/4 w cię 4/11, zá cię 22/18, ná cię 50/18, Ná cię 75/13; sye (!) 43/7; Ciebie 83/32; ciebie 13/7. *I*: toba 8/24, 22/8, 33/2, 35/14, 24, 43/9, 53/13, 63/24, 64/4. *L*: tobie 5/15 (*r*), 9/21, 10/2 (*r*), 15/20 (*r*), 16/19, 46/7 (*r*), 52/5 (*r*), 60/26 (*r*), 63/20 (*r*), 64/8, 66/6 (*r*), 69/7, 73/15, 75/14, *V*: Ty 34/7, 35/22, 39/8, 42/5; ty 9/15, 20/24, 23/13, 33/19, 34/11, 40/9, 51/18, 52/27, 58/23, 59/13, 68/1, 79/11.
- TYBROWY** (1) *ai* — *sg m A*: strumién Tybrowy 55/8.
- TYDZIEŃ** (1) *sb m* — *sg A*: Cály tydzien 77/5.
- TYGRYS a. TYGR** (1) *sb m* — *pl A*: lutni ... Ty vmiéřz Tygry ... wodzić 49/22.
- TYKAĆ** (1) *vb impf* — *inf*: áni cię chcę tykác (*r*) 50/23.
- TYKÁC SIE** (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: Tykam sye niebá 11/21.
- TYKANY** (1) *part praet pass impf a. pf* — *sg f V*: Néto nietykána (*r*) 13/22.
- TYLE** (1) *nm* — *G*: Dotyla 21/15.
- TYLKO** (14) *pt* — tylko 19/3, 28/3, 29/20, 32/7 (*r*), 38/3, 51/3, 56/28, 83/8, nie tylko ... Lecz y 1/8, Nie tylko 9/22, 46/5, nie tylko ... Ale 73/22, 79/6, nie tylko 74/9.
- TYŁ** (2) *sb m* — *sg A*: tyl káždy podawa 35/16, w tyl golo 54/9.
- TYM** (6) *av* — *im* ... Tym 27/9, 36/20, *Im* ... Tym 36/23; tym 48/12, 57/27, tym bárziéy 74/26.
- TYMCZASEM a. CZAS, TEN**.
- TYRAN** (3) *sb m* — *sg N*: Tyran pułnocný strony 44/27. *D*: Zdiáleš mářzkáre butnému Tyránnowi [*KochPol*: Tyránowi] Moskiew[kiému] 45/22. *pl A*: podkopál hárdé Tyránný datkiem 36/16.
- TYTONOW** (1) *ai* — *sg n A*: Godzien był ... Tytonowé (*r*) ... mieyfce zásiéř 81/1.
- TYTYJUS** (1) *n-pers m* — *sg N*: Tityus zmiéřczony Rořmial sye 50/1.
- U** (26) *praep cum G* — *V* 1/15, 10/18, 27/6; *v* 8/4, 18, 10/20, 16/28, 18/4, 20/11, 21/20, 25/18, 29/25, 30/3, 4, 35/13, 22, 43/23, 63/9, 67/10, 75/28, 76/21, 78/3, 84/10, 20, 86/4, 13.
- UBIEŻEĆ** (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: iáko mié do grón ... vbiežal (*r*) 14/23.
- UBIOR** (1) *sb m* — *sg N*: Wándę wydawa ubiór 12/15.
- UBOGI** (5) *ai* — *sg m N*: vbogi gořpodarž 28/25, oracž vbogi 65/16, muzyk ón vbogi (*r*) 76/17. *D*: vbogiému przypráwuiefz rogi 4/24. *I*: nád męžem vbogim (*r*) 50/26.
- UBOSTWO** (2) *sb n* — *sg N*: Vbóřtwo ... kaže czlowiekowi Czynieć ... wfzyřtko 2/17. *G*: nážbyt vbóřtwá nieznác w domu moim 37/9.
- UBRÁC SIE** (1) *vb pf* — *praet 2 sg f*: Tyš sye vbrálá ... wedle řwiátá 22/24.
- UBRANY** (2) *part praet pass pf* — *pl N subst*: Gdzie ... woy[ka] vbráne? (!) (*r*) 40/27. *G*: řzeř par ... Džiéwek iednáko vbrányř (*r*) 55/25.
- UBYWAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: řil ... vbywa (*r*) 87/7.
- UCAŁOWAĆ** (1) *vb pf* — *praet 1 sg m*: Alem ... twoié (!) ... progi wdžiéřcznie vcałował (*r*) 30/2.
- UCHO** (7) *sb n* — *sg A*: Káždy řwoiéy włóž w vcho ledá co 23/24. *L*: Gdzieř to ... řlówko ... ná zápámieťálým vchu pániéy řiádlo 29/22. *du N*: coby ... Bogumily Vřzy lubily 49/17. *G*: co zá glos vřzu myř dochorđi 18/23. *A*: Wřzyřtko idžié ná wiátr mimo vřzy (*r*) 3/29, áž po vřzy (*r*) 59/18. *pl L*: řlawá ... będzié w vřzách ludžkich břiřmiálá 75/27.
- UCHOWAĆ** (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: Vchowa cię ... Bóg řzkody 59/15. *praet 2 sg f*: řžeř mié vchowálá tákowéy žálořci 5/9. *imp 2 sg*: (vchoway pánie) 10/4.
- UCHYLIĆ** (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: vchyl (!) gęby 22/13.
- UCICHAĆ** (1) *vb impf* — *praet 3 pl subst*: wiátry včichály (*r*) 85/29.

- UCIEC (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: iefli przed chłopem nieucieczesz (r) 20/25.
- UCIEKAĆ (5) *vb impf* — *praes 2 sg*: Chcesz być groźnym/ á wciekasz (r) 45/11. 3 *sg*: iákoby żrzóbek nielápány ... Vcieka w pole 49/20; Czas wcieka 23/28, 54/6. 3 *pl*: Rzeki dnem wciekaią (r) 40/3.
- UCIESZNY (1) *ai* — *sg f V*: VCiefzna lutni 49/10.
- UCZAROWAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: co mię zá Wiédzmá ... lichem zdrádných fłow vczárowála (r) 17/4.
- UCZCIĆ (1) *vb pf* — *inf*: Chcesz mię vczćić? 20/28.
- UCZCIWIE (1) *av* — Człowiek ... vczćiwie (r); Bez wśzelákiéy lichwy żywie 69/18.
- UCZCIWY (6) *ai* — *sg m N*: pofel vczćiwý (r) 82/15. *f N*: Zoná vczćiwa 42/18. *G*: vczćiwéy chudoby 11/8. *A*: rękę iéy vczćiwą (r) 82/31. *pl N subst*: pośtępki vczćiwé (r) 1:22. *comp sg m N*: nocleg ... vczćiwfzy 29/15.
- UCZONY (2) *ai* — *sg n L*: w piśmie vczonym (r) 80/23. *pl G*: pieśni vczonych (r) 48/14.
- UCZYNIĆ (11) *vb pf* — *inf*: z sřpraw fwyh vczynić (r) Poczet 46/28, co ... mogly vczynić gorśżégo? 50/10. *fut 3 sg*: Nie vczyni ... nic dobrégo 23/21, Co drugi rad vczyni 29/30, dokąd wyroku Mars nie vczyni 38/16. 3 *pl*: Nie vczynią mu śmáku przypráwné stoly 18/2. *praet 2 sg m*: Láfkęś nieprzyaićielowi Vczynil 46/11; Cóżés y mnie! y fobie vczynil 76/26, Mnieś iuż dofyć vczynil 79/6, Támes ... pofelstwą fśwego Ślufzny poczet vczynil 83/20. *imp 2 sg*: vczyni! coć fye będzie zdáło 22/5.
- UCZYNNOŚĆ (1) *sb f* — *pl G*: Furto ... niewdzięczna moich vczynności (r) 29/28.
- UDAC SIE (2) *vb pf* — *praet 2 sg f*: wiem czemuś mi fye niewdáła (r) 22/20. 3 *sg f*: ná iáki żywot fye vdála (r) 28/28.
- UDAROWAĆ (1) *vb pf* — *praet 1 sg m*: Alem cię ... rymém vdárowal (r) 30/1.
- UDATNY (1) *ai* — *sg f N*: ták vdátna nogá 9/6.
- UDERZYĆ (3) *vb pf* — *inf*: Vderzyć trofki o ziémie (!) 47-21. *fut 3 sg*: piórún ... Zle nie vderzy (r) 31/12. 3 *pl*: w żagle Vderzą wiátry nagle 11/10.
- UDERZYĆ SIE (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: Vdérz fye z pogáninem 51/19.
- UDZIELIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Komu śćiřlą! co dofyć! Bóg vdzielił ręká 37/16.
- UFACĆ (3) *vb impf* — *praes 1 sg*: vfám w Bogu fwoim 37/10. 3 *sg*: kto mu kolwiek vfa! nie záginie 42/8, vfa záwždy mocy 60/8.
- UFNOŚĆ (2) *sb f* — *sg G*: zřtáwa vfności (r) 52/26. *A*: tę vfność o tobie niewátpliwá mamy: Ze ... 75/14.
- UFRASOWAĆ (1) *vb pf* — *fut 1 sg*: Głowy nieufráfuię ... fobie 52/6.
- (UGASZONY) *cf* NIEUGASZONY.
- UGŁASKANY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: żrzóbek nielápány! Ani pářtérzká ręká vgláškány (r) 49/19.
- UGODZIĆ (4) *vb pf* — *inf*: nie będzie vmiał w to vgodzić (r) 10/25. *fut 3 sg*: lácno ... niefczęścié vgodzi (r) 19/26, Mars ... pod śieć vgodzi (r) 47/13. *praet 3 sg f*: Którá [strzáłą] mię ... miłość vgodziła (r) 5/3.
- UGROZIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Nieugrozi zazdrość námá 34/12.
- UGRUNTOWAĆ (1) *vb pf* — *fut 3 pl*: które [morze] ... mrozy lodem vgruntuią (r) 83-29.
- UHAFTOWAĆ (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: tyś niebo zbudował! y złotémi gwiazdámi ślicznies vháftował (r) [KochZuzPieś: řlicznie vháwtował] 71/23.
- UJAĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: co im zázdrość vymie 44/19. *praet 3 sg m*: Kto viał chćiwóści 6/2, Strách ferce viał 7/20.
- UJECHAĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: gránic ná nas ládá kto wiedzíe (r) 15/24.
- UJEDWABIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: śćiány drogo wíedwabi (r) 4/2.

- UJMOWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Im fobie człowiek więcý ... wymuie (r) 36/22.
 (UJRZEĆ) *cf* UJRZEĆ.
 (UJŚĆ) *cf* UŚĆ.
- UJRZEĆ (4) *vb pf — inf*: mařz wyźrzcć odmianę naprędfżą 41/25. *fut 1 sg*: Dokąd cię zaś nie wyźrzcę 8/26, Którą [tęczę] gdy wyźrzcę [KochPot: vźrzcę] ... 33/14. *2 sg*: Vyźrzyřz tám y plec chropáwą 22/12.
- [UKAZAĆ SIĘ *vb pf — praet 3 pl subst*: dwá okręty Zboku się vkazały KochPamI Bv/15 (86/1).]
- UKŁADAĆ (1) *vb impf — imp 2 pl*: vkládaycie w kopy 62/29.
- UKŁAŚĆ SIE (1) *vb pf — con 1 sg m*: Bych fye vkladł 21/4.
- UKŁON (1) *sb m — pl 1*: Tám ... plęfy z vklóny (r) 70/15.
- UKRAŚĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: lat ... Mámkác nie vkrádnie (r) 22/15.
- UKRĘCIĆ (1) *vb pf — impers praet*: Co tu ... Wrzećiądzów vkręcono 28/23.
- ULEPIĆ (1) *vb pf — impers praet*: Którégo [człowieka] vlepiono ... z błotá 77/20.
- ULIZAĆ (1) *vb pf — con 3 pl m an*: psi ... wnetby mi gębę vlizáli (r) 21/4.
- ULUBIONY (2) *part praet pass pf — sg m N*: On ia/ iáko mię zowieřz/ wielce vlubiony (r) 54/20. *f V*: lutni ... Niemowna przed tym, áni vlubiona (r) 49/14.
- ULŹENIE (1) *sb n — sg G*: dla luřzkiego dána Vlenia: w ... pláczu strawił noc 86/32.
- ULŹYCĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: áni mármór ferdecnéy rány/ Ani vlźą iedwabiem obité ściány 18/18.
- ULÓWIONY (1) *part praet pass pf — sg m N*: Zem ieřt tak piękny m sídlem vlwiony (r) 53/4.
- UMARŁY (1) *part praet act — pl N m pers*: kiedyby vmárli známi mówić chćieli 78/11.
- UMIEĆ (19) *vb impf — praes 1 sg*: Nicumiém ia/ gdy w żagle Vderżą wiátry.../ Krzyżem pádác 11/9; Ia fye nie vmiém frářówác 58/13. *2 sg*: Vmieřz ty hárdym dogodźić 45/19; moiéy ... próřby nie vmiéřz odnieřć pániéy řwoiéy 29/12, lutni ... Ty vmiéřz Tygry/ vmiéřz láfy wodźić 49/22, Teraz mařz čas/ vmiéřzli co 58/1, ty z tym nadobnie vmiéřz (r) 61/24. *3 sg*: goździe mus ma w ręku/ Którémi natwárdřzého vmié poźycę řęku 1/11, Nie vmié řyn řzláchecki ná kón wřięć 2/29, Ia wiém/ co vmié morze 7/7, Oná wywabić trořkę vmié z głowy 42/24, [kot] vmié y práktykowác 60/2, [vmié 86.4 *cf* JA, U]. *3 pl*: luździe řnádníéy zákryć vmiéią (r) 26/7, co lepiéy oni tám vmiéią (r) 30/5. *praet 2 sg m*: nie vmialeř chowác 77/3. *fut 3 sg m*: nie bęďzie vmiał w to vgodźić 10/25. *imp 2 sg*: rozeřnác vmiéy przyiacielá 17/7. *con 3 sg m*: Iákoby vmiał řczęřćie y nieřczęřćie znořić 11/3.
- UMIERAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: głodem vmiéra (r) 27/21.
- UMOWA (1) *sb f — sg G*: nie řtrzymał vmowy (r) 25/9.
 (UMOWNY) *cf* NIEUMOWNY.
- UMRZEĆ (7) *vb pf — inf*: nie day vmrzcć mnie řmutnéy/ W pláczu 68/3, więźniém vmrzcć muřzę 87/10, muřzę ... vmrzcć od żálořci 87/30. *fut 1 sg*: nie vmrę 54/21. *2 sg*: Czemu nie vmrzcęř? 8/14. *con 1 sg m*: bych ináčzy Doznác miał ... vmárlby m ráczý 10/4. *3 sg m*: Człowiek áby raz vmárl/ z tym fye ... rodźi 77/22.
- UMYSŁ (7) *sb m — sg N*: Vmyřł twóy krzyw niecnotliwy 66/8; iéy niebáczny vmyřł záváďy memu różny 26/25, ten vmyřł/ który w nim to wfzytko řpárował/ Ták fye był dobrzc cnotą ... obwárował 74/13. *A*: ták vmyřł nářzádźi/ Iákoby vmiał ... 11/2, twé ... řtróny Cieřzą vmyřł trapióny 40/10, řTáteczny vmyřł pámiéty záchowác 43/6. *L*: dářřzá dróęę máiąc ná vmyřle (r) 84/26.
- UNIESIONY (1) *part praet pass pf — sg m N*: Wicher ná wody řloné vniesiony (r) 7/8.
 (UNOSZONY) *cf* NIEUNOSZONY.

- UPAD (2) *sb m — sg N a. A:* zaráz y ráturek vpad z fobą bierze 39/25. *A:* [śmierć] czlowieczy Vpad ma ná dobrý pieczy 67/25.
- UPADAĆ (2) *vb impf — praes 3 pl:* miałtá z gruntu vpadáią (r) 77/12. *praet 3 pl subst:* pieniešté ... wály vpadály (r) 85/30.
- UPAŚĆ (2) *vb pf — fut 3 sg:* Ze kto stoiąc vpádnie (r) 10/19. *praet 3 sg m:* vpadł ... Dóm Proroká Greckiého 36/12.
- UPATROWAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl:* Ani iuz spadków vpátruia krewni 42/28.
- UPEWNIAC (1) *vb impf — praes 1 sg:* w tym vpewniam káždá żywą dużę/ Ze ... 33/9.
- UPLECIONY (2) *part praet pass pf — sg m N:* Kiedym ia wáfzym [oczu] śidlem vpleciony (r) 53/11, Nos iáko fznur vpleciony (r) 68/22.
- UPOMINEK (1) *sb m — sg L:* Iowifz w vpominku złotym vtáióny 36/8.
- UPRZĄTNAĆ (1) *vb pf — part praet act:* Niech [troski] vprzátńawfzy głowę Mkną w fkrzynię Fokárowę 28/7.
- UPRZEDZIC (1) *vb pf — inf:* W záchowániu/ nie dáł fye vprzędzić nikomu 77/28.
- UPRZEJMOŚĆ (2) *sb f — sg N:* moia vprzýmóść/ y ftaćek był prózny 26/24. *I:* Chciałem złość ... wytrwác vprzýmóścią (r) 26/22.
- URACZYĆ (1) *vb pf — impers praet:* gdy go ták vraczono (r) 66/17.
- URODA (2) *sb f — sg G:* Nie záváždy człek będzie ... táy/ co dziś/ vrody (r) 54/5. *I:* Godzien był zá vrodą swoią ... mieyfce záśięść Endymionowé 81/1.
- URODZAJ (3) *sb m — pl N:* Tego áni burzliwé morze fráfuie ... áni złé vrodzáie (r) 18/7, Co rok flábźzé vrodzáie (r) 57/3. *A:* niż bych ... Zóláwfkíe vrodzáie/ y Gdanfkíe požytki W iednym fzpichlérzu zámknął 36/27.
- URODZIC SIE (2) *vb pf — praet 2 sg f:* Nie tylkoś nád infzē gládfzā fye vrodzila (r) 9/22. *3 sg m:* Vrodził fye w Tarnowfkim ... domu 77/27.
- URODZIWIY (1) *ai — sg m I:* vrodziwym goścíem 81/22.
- URODZONY (1) *part praet pass pf — sg m N:* w równym fczęścíu vrodzony (r) 54/19.
- URZĄD (4) *sb m — sg N:* ná wyftępy Przez fpáry ... pátrza vrzád tēpy 2/10, złącz/ iákoś rozwiódl: bo ácz oboie Twóy vrzád niešie ... 52/30. *pl N:* Dignitarftwá/ vrzędy (r)/ Wfzyftko to iáwné błędy 27/14. *A:* niófl piérwfzē vrzędy (r) 78/3.
- URZYNAĆ (1) *vb impf — praet 2 sg m:* Próžnoś iēy ięzyk vrzynał (r) 66/1.
- USADKA (1) *sb f — sg A:* gofpodarz wziáwfyz fíadkę (!) Idzie ... ná vřadkę (r) 70/18.
- USADZIC (1) *vb pf — fut 1 sg:* Kwiatki ... Któré ná łubce obfzytēy/ Vřadzę w ... kolo 64/24.
- (USIAŚĆ) *cf* USIEŚĆ.
- USIEC (1) *vb pf — fut 2 sg:* bądź tym rycérzem/ co piwo všieczefz (r) 20/24.
- USIEŚĆ (1) *vb pf — inf:* Po którym [królu] wrychle miał všięć kto iny 40/25.
- USILNY (1) *ai — pl V subst:* Všilné wiátry 20/5.
- USIŁOWAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg:* Všilue zachodny przeciwko wfchodnému: Všilue Południ przeciw Pólnocnému 85/17—18.
- USKARŻANIE (1) *sb n — sg N:* Niech przy ... pogrzenie ... Zaden láment nie będzie/ áni vřkaržániē (r) 55/10.
- USŁYSZEĆ (4) *vb pf — inf:* by ... Vfłyzć co o Dorocie 68/11. *fut 2 sg:* Vfłyzfyz tám piēć bářfów 21/25. *2 pl:* Vfłyzycie wdzięczny głos 9/9. *con 1 pl m pers:* Ták byfmy go do ciebie mówiac vfłyzeli (r) 78/12.
- USNAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg:* rzadko vfnie w nocy 60/7.
- USPIONY (1) *part praet pass pf — pl N subst:* TV ... LEZA TWE KOSCI VSPIONE (r) 88/13. *Cf* NIEUSPIONY.

- USTA (2) *sb pl t — N*: Vřtá twoie korałowé (!) 68/26. *G*: Nie wynidzie z ludzkich vřt ... imię twoie 88/18.
- USTAC (2) *vb pf — fut 3 sg*: twa dobroć/ nigdy nie vřtanie (r) 72/16. *con 3 sg f*: Iął sobą trwożyć/ by mu iáko nieuřtálá (r) 76/22.
- USTAWAĆ (1) *vb impf — praes 3 pl*: y Pánřtwá řzerokie vřtáią (r) 77/11.
- USTAWICZNIE (1) *av — z domu řęczynřkiego/ Zkąd vřtáwicznie ... Ieden po drugim ludzie wielcy wychodźili* 80/8.
- USTAWNIE (1) *av — řěbrá ... vřtáwnie gorzálá* 87/3.
- USTAPIĆ (3) *vb pf — inf*: pořpolitěy vřtápic potrzebie Swoiá włářna rzecz muři 82/20. *praet 3 sg m*: Tobie vřtápic ... Cerber 49/24. *imp 2 sg*: Vřtápic melánkolija 27/3.
- USTĘPOWAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: nocy vřtępuie zorzá 74/12. *imp 2 sg*: nieuřtępuy kroku 38/16.
- USTRONNY (1) *ai — pl L*: po górách vřtrónnych (r) 13/24.
- USTRZELANY (1) *part praet pass pf — sg f N*: nawá vřtrzelána (r) 86/21.
- USZALONY (1) *part praet pass pf — sg f A*: dziewkę ... vrodźiwym gořciem vřzalóná (r) 81/22.
- UŚĆ (3) *vb pf — fut 3 sg*: vydzie zá řwátá 58/20. *praet 1 sg m*: Vřzedlem ... wiátrów/ y ... niepogody 78/16. *con praet 1 sg f*: Vřzłábych bylá těj ... řálořci 19/7.
- UŚMIECHAĆ SIE (1) *vb impf — praes 2 pl*: Wřzytki mi řye vřmiejácie (r) 57/22. (UŚMIERZONY) *cf* NIEUŚMIERZONY.
- (UŚPIONY) *cf* USPIONY.
- UTAJONY (1) *part praet pass pf — sg m N*: Iowifz w vpominku złotym vtáiony (r) 36/8.
- UTRACIĆ (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: Wřzyřtkę řwá krařę drzewá vřtráćili (r) 41/16.
- UTRAPIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: Nie vřtrápic mię řtáročć 78/19.
- UTRĄPIONY (2) *part praet pass pf — sg m N*: miłošćią vřtrápiońy (r) 25/3. *pl G*: ochłodá myřli vřtrápiońych (r) 48/15.
- UTRĄCON (1) *part praet pass pf — sg m N*: Zageł y řtyr vřtrácon 86/21.
- UTROSKAĆ SIE (1) *vb pf — praet 1 sg f*: O com řye ia vřtrořkáłá (r) 61/8.
- UWAŻYĆ (1) *vb pf — inf*: ktoby řćiał ná řwiećie Vważyć/ co řye plećie 27/11.
- UWIEŚĆ (2) *vb pf — fut 3 sg*: Mnie řámá twarż nieuwiędzie (r) 34/1. *praet 3 sg n*: iáko ćię twé řczęřćie nigdy nie vřwiódló (r) 76/3.
- [UWŁACZAĆ *vb impf — praes 3 sg*: Tego ludzióm vřwłáćzá *Kochřlug* A3/21 (44/8).]
- UWŁOCZYĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Tego ludzióm vřwłóćzy [*Kochřlug*: vřwłáćzá] 44/8.
- UWROĆ (1) *sb f — sg L*: iáko ... kwiát řęże/ Któřego przy vřwróći ... plóg dořięże 88/6.
- UZNAĆ (2) *vb pf — inf*: Nięmam vřznáć ... rářunku? 29/14; Mogłá ... nieuřznáć nocnych wřzeteczników 36/5.
- UŻAŁOWAĆ SIE (2) *vb pf — imp 2 sg*: Vřzářuy řye moiěj řzkody 24/9. 2 a. 3 *sg*: Vřzářuy řye kto dobry 28/14.
- UŻYC (5) *vb pf — inf*: Vřżyć z tobá towarźyřtwá 63/24; bych mógl ták vřćyć tego 9/26, ktoby ... řćiał vřćyć řćięwř tobie ... těj řrogořci 73/7. *imp 2 sg*: vřćyć bięřiády 24/1. *con 1 sg m*: Zebych iákiěj choroby ... nie vřćyl (r) 52/11.
- UŻYTEK (1) *sg m — pl A*: będzie ... Zięmiá dawálá wřřelákie (!) vřćytki [*KochřPot*: poźytki] (r) 33/6.
- (UŻYTY) *cf* NIEUŻYTY.
- UŻYWAĆ (6) *vb impf — inf*: Žywotá ... tym řpóřobem vřćyváć kazáno 76/6. *praes 3 sg*: vřćyvá z řóřkóřzá/ řzego dořtál řnádnie 14/20, řmierć ... Iednákięgo ná wřzyřtki práwá

vżywa (r) 17/27. 3 pl: Lepszego rządu Getę ... vżywają (r) 1/16. praet 3 sg f: Iákiéy oná boiáźni ... vżywála? (r) 81/23. imp 3 sg: Niech syc tu nikt z páństwem nie ozywa/ Ani z námi powagi vżywa (r) 23/11.

W, WE (298 + 6 = 304) praep — cum A (92): W 16/27, 40/23, 28, 41/21, 45/30, W nádzieię 9/14, W ten czás 41/25, 63/9, 76/16, W ón czás 84/16; w 2/23, 29, 3/27, 4/11, 8/1, 17, 19, 9/2, 10/9, 9, 25, 11/7, 9, 15/14, 21/10, 29, 23/24, 24/10, 29, 25/17, 28/8, 15, 29/11, 32/9, 26, 34/31, 35/2, 10, 10, 39/19, 40/1, 5, 43/3, 44/5, 49/5, 6, 10, 20, 50/27, 51/7, 52/3, 54/24, 57/28, 58/19, 61/7, 11, 62/29, 63/3, 64/24, 65/14, 29, 66/27, 30, 32, 67/14, 69/26, 70/1, 27, 71/10, 82/21, 84/8, 85/5, 20, 23, 86/23, 29, 87/13, 31, w nádzieię 9/14, w kolo 15/3, 32/29, 70/12, 23, w ten czás 19/5, 31/17, wczás 38/13, 86/6, w żywé oczy 42/3, w téz tropy 44/4, w tyl 54/9, wkoło 58/3, w tropy 87/13, [wmoc KochPamI B2/21 (87/3)]. cum L (212): W 11/16, 13/1, 15/18, 21/24, 26:2, 28:4, 36:2, 28, 42/25, 47/3, 53/9, 56/2, 67/16, 68/4, 69/5, 70/21, 74:6, 23, 75:21, 76:2, 77/28, 78:5, 23, 87/30, W godzinie 16/8; w 1.10, 21, 3:20, 4:17, 5/4, 10, 6:24, 7:12, 20, 25, 8 2, 11, 9/5, 21, 25, 10/17, 11:4, 12/8, 10, 23, 13/6, 6, 12, 15/8, 19, 16:29, 17:24, 18/16, 20, 19/13, 14, 14, 20/2, 20, 23, 28, 22:19, 28, 23:3, 24/3, 19, 25:7, 22, 26/5, 21, 29/13, 23, 32/18, 33/9, 34/5, 26, 30, 35:22, 36/8, 19, 28, 29, 37:4, 6, 9, 10, 38/3, 40/2, 17, 41/2, 6, 42/10, 11, 43/15, 44:8, 16, 46:7, 19, 47/3, 4, 24, 25, 48/26, 50/25, 51/11, 25, 52/2, 7, 12, 14, 15, 23, 25, 53 5, 6, 18, 19, 54/19, 55/18, 57:5, 58/11, 15, 59/5, 60/1, 6, 7, 11, 61/2, 62/12, 22, 63/10, 14, 65/19, 67/3, 16, 26, 68/4, 10, 69/4, 7, 18, 70/19, 26, 71/17, 17, 72:3, 8, 73/6, 13, 74/3, 4, 5, 10, 13, 25, 26, 27, 75/7, 13, 18, 25, 27, 77/27, 78/17, 80:4, 4, 10, 10, 18, 18, 23, 23, 81/17, 18, 23, 83/7, 11, 84/6, 17, 85/15, 86/13, 14, 14, 15, 18, 32, 88/4, 17, [KochPot A2v/18 (32/9), KochSlug A3v/3 (44/11)], w pośrzodku 8/8, 58/4, wcale 8/15, 31/23, 32/11, 38/28, w téy mierze 8/22, 23/26, 39/24, 78/25, wrychle 20/8, 40/25, wprawdzie 24/20, w godzinie 42/7, 49/2, wcale 71/8, w tym 76/24, w rychle 82/30; we 9/21, 65/11, welbie 21/9, 59/32, we dnie 57/5, 75/7. Cf WPOŚRZOD.

WA (2) pron — D: námá (r) 34/12, 52/13 (r).

WADA (5) sb f — sg N: TO moiá nawiętsza wádá (r) Ze ... 57/18. G: Ani czuie w fercu żadný wády (r) 3/20, praw! áni niešie wády (r) 44/11, Iest tu która bez téy wády? (r) 57/21. A: tę mařz wádę w fobie! Ze ... 15/19.

WADZIC (1) vb impf — praes 3 sg: Wřzytkoć wádzi 20/14.

WAGA (1) sb f — sg L: w máléy wádze (!) były mé pořlugi 26/21.

WAGANT (1) sb m — pl G: Vřlyřyzř tam pięć bářřow (!) dwánařcie diřřkántów/ Szeřć ářtów/ ořm tenorów, dwánařcie wágántów (r) 21/26.

WALECZNY (4) ai — sg m N: waleczny Hifřpan 55/7. pl A m pers: waleczne Tátary 6:4, Turki waleczne (r) 74/5. I m: miedzy ... Bohátéry walecznémi (r) 46/16.

WAŁ (8) sb m — pl N: हुआ frogie wáły (r) 7/11, morřkie wáły (r) Wylać muřiały 31/19, ořrómné wáły (r) ... będą obłoków sięgáły 49/3, kiedy syc ... wáły rosřępuia 85/21, pienisté ... wáły [KochPamI: welny] vpadáły 85/30. A: Wáły zá wáłmi [KochPamI: Welny zá welny] pędzi ... wodá 85/14; ryiác morřkie wáły (r) 85/9. I: wáłmi 85/14.

WANDA (1) n-pers f — sg A: Wándę wydawa vbiór 12/15.

WARNA (1) n-loc f — sg N: pómní nieřczęřliwa Wárná 80/12.

WAROWAĆ (1) vb impf — part praes act: wáruiać řzkody 52/15.

WAROWNY (2) ai — pl G: miářt wárownych (r) 45/6. A subst: twięrdze ... wárowné (r) 46/6.

- WARZYĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Iużci żoná wárzy syná 66/11.
- WASZ (2) *pron — sg f N*: wáżzá ... pařza 64/18. *n I*: wářzym řidlem 53/11.
- WAŻNY (3) *ai — pl N subst*: v ċiebie ... Mé prošby wařné nie byly 67/11. *A subst*: Myřli wařné ná žiemí! myřli wařné w niebie 51/11.
- WAŚKI (1) *ai — pl A subst*: przez wařkié gránice 83/18.
- WĄTPIĆ (3) *vb impf — inf*: wątpić nie potrzebá/ Ze ... 44/18, wątpić nie potrzebá o moięy wierze 52/18. *impers praet*: w czym dawno wątpiono (r) 86/18.
- WĄTPIENIE (1) *sb n — sg G*: Wtym žádného (!) wątpienia mieć nam nie potrzebá 75/21.
- WĄTPLIWOŚĆ (1) *sb f — sg G*: niemářz wątpliwóři (r)! Zeby ... 44/1.
- WĄTPLIWY (1) *ai — sg f N*: wątpliwa 86/4. *Cf NIEWĄTPLIWY*.
- WAŻ (1) *sb m — pl G*: chocia mu [Cerberowi] ... leb nákrywa Sto frogich wężów 49/27.
- WCZAS (4) *sb m — sg G*: dźiatek ... przeřtrzęga wczářu 1/19, iego wczářu ná wřzyřtkim przeřtrzęga 42 23. *pl A*: WSi řpokoyna ... Kto twé wczářy ... Može wřpómnieć 69/16, Niřby móy glos wyrřekł wřzyřtki Wieřné wczářy 71/12. *Cf NIEWWCZAS*.
- WCZORA (1) *av — wczorá* 65/1.
- WCZORAJSZY (1) *ai — sg n G*: piwá wczorářřzého 21/2.
- WDAĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Sámá řye w iářkólkę wdáł (r) 66/27.
- WDZIĘCZNIE (2) *av — wdźięcznie řzmárákiem złoto řye dwoi 9/24, Alem ... twoię (!) ... progi wdźięcznie vćálowáł 30/2.*
- WDZIĘCZNOŚĆ (1) *sb f — pl N*: W których [oczach] řye wřzyřtki nayduiá wdźięcznoři (r) 53/9. *Cf NIEWDZIĘCZNOŚĆ*.
- WDZIĘCZNY (8) *ai — sg m A*: wdźięczny glos 9/9, glos wdźięczny 11/28. *I*: wdźięcznym głořem 66/31. *f N*: wdźięczna twarz 5/16. *V*: o myřli řtrapionych Wdźięczna ochłodo 53/27. *n I*: Wdźięcznym ... řercem 71/20. *pl N subst*: wdźięczne řtróny 40/9, 46/14. *Cf NIEWDZIĘCZNY*.
- WE *cf W*.
- WEDLE, WEDLA (4 · 3 · 7) *praep cum G* — wedle 12/7, 22/24, wedle myřli řwoięy 15/6, wedle myřli Pána řwego 80/29; wedla 12/25, 23/13, 67/27.
- WEDŁUG (1) *praep cum G* — według 78/4.
- (WEJŚĆ) *cf WNIŚĆ*.
- WELNA (1) *sb f — sg N*: Nam (!) przychodźi z owiec welná (r) 70/7. [*pl N*: pienieřte ... welny vpadáły KochPaml Bv/12 (85/30). *A*: Welny zá welny pędźi ... wodá KochPaml B/24 (85/14)].
- WENECKI (2) *ai — sg n I*: z porządnyř Pánřřtwem Węnećkim 37/14. *pl N subst*: wenećkie řárby 22/17.
- WENUS (2) *n-pers f — sg N*: Wenus 36/6. *V*: Wenus/ ktora (!) ... Ankonie pánuieřz 81/19.
- WESELE (6) *sb n — sg N*: Lubéřz moie wefełé 9/11. *G*: to grunt wefela práwého 3/18, wefela ... zániećháć 8/23, zbáwiwřřzy wefela 73/21. *A*: ořtátek ċhćá zálać w to milé wefełé (r) 21/10. *L*: po tym wefelu 84/11.
- WESOŁ *cf WESOŁY*.
- WESOŁO (4) *av — Wefoło żywe 53/5; Opiewáiąc mi wefoło (r) 58/22, 27 (r), ptacy ... Ozywáią řye wefoło (r) 70/24.*
- WESOŁY, WESOŁ (4 + 2 = 6) *ai — sg m N*: Będzie wefól ... y o wodźie 3/24, Dźiř bądź wefól 24/1. *A*: Przy ... trunku řtrawřřz dźięń wefoły (r) 43/13. *f V*: wři wefoła (r) 69/14. *pl N m pers*: Ieřliřćie ták wefełi! iářkáz v was zwádá? 21/20. *sup pl N subst*: Teraz nawefełřzē ćzářy 34/23. *Cf NIEWESOŁY*.

- WESTCHNAĆ** (2) *vb pf — inf*: Nie wierzę temu/ żeby westchnąć raz nie miałá 29/24.
fut 2 sg: Aza z fercá nie westchniesz? 73/18.
- WET** (1) *sb m — sg A*: Głowę ná wet przyniesiono 66/18.
- WETOWAĆ** (2) *vb impf — inf*: Co zginęło/ trudno tego wetować (r) 25/27, 26/12 (r).
- WĘDA** (1) *sb f — sg I*: wędą ryby bierze 70/22.
- WĘGIEL** (1) *sb m — du N*: oczy dwa węglá práwé 68/25.
- WĘGIERSKI** (1) *ai — pl A subst*: bogáté polá Węgiérskie 37/13.
- WIAĆ** (2) *vb impf — praes 3 sg*: wiátr zachodny wieie (r) 3/15. 3 *pl*: Dziś inné wiátry przeciwko mnie wieią (r) 17/1.
- (WIADOMY) *cf* NIEWIADOMY.
- WIANEK** (1) *sb m — sg A*: KOMum ia ... ten wianek gotowálá? 60/15.
- WIARA** (7) *sb f — sg N*: zaśiwku moiego niepochybna wiará (r) 37/2. *G*: synowie oycowkiéy wiáry popiéráli 80/21. *A*: Będzié (!) ... chowál Miłóść/ y wiárę/ którą mi ślubowál 20/4, Bóć zaś ludzié dádzą wiárę (r) 62/10, wiárę/ cóś mi ślubowál/ Pómni ábys ... chowál 68/5, nieprzyaciélowi wiárę rad záchowál 74/22. *L*: wátpić nie potrzebá o moiéy wierze (r) 52/18.
- WIATR** (30) *sb m — sg N*: wiátr zachodny wieie 3/15, Ze fye/ iáko wiátr letni/ odmieniaią 16/25, Chmury ... wiátr woiuie 47/16, wiátr ... dąb stary wypárł 81/28, mé próśby ... Rozniófl nieunofzony wiátr 87/28. *G*: żagle ... pochóp z wiátru brály 85/10. *A*: Wfzyftko idzié ná wiátr mimo wfzy 3/31, rogi ná wiátr prózno miecącého 81/32. *I*: Wiátrém nádziané pukněly nádzicie 40/29; żeglarz/ w cudzé strony Nagłym wiátrém zániesiony 65/15. *pl N*: Wiátry z pulnocy wfáiá 15/27; iákié wiátry wfáiá 7/5, gdzie nas wiátry niofá 9/29, w żagle Vderzą wiátry 11/10, Dziś inné wiátry przeciwko mnie wieią 17/1, Trofczą mié wiátry 19/22, Mych niewczáfów lituiá ... wiátry niewytrwané 29/18, Idź gdzie cié nogi/ y wiátry powiodá 50/29, któró [morze] ... wiátry fzalóné żetrá (!) y zwoiuiá 83/30, wiátry fye sobie fprzećiwiáią 85/16, wiátry wfáchály 85/29. *G*: Piękna nocy ... Brón wiátrów 56/11, Vfzedłem frogich wiátrów 78/16, Zá przyiázníá wiátrów 83/13. *D*: Day fye w moc wiátróm 8/17, Buyné drzewo wiátróm krzywo 34/10, stróny ... trofki ... Prędkim wiátróm podáiá 40/12, żagle wiátróm podác 82/16. *I*: moiá prózna mowá przecz zá wiátry bieży 29/26. *V*: Vsilné wiátry/ co morzem wládacie 20/5.
- WICHER** (4) *sb m — sg N*: co vmié ... fzalony Wicher 7/8; iákim pędem wicher leći 7/10, przez morze/ Gdzie czlowieká wicher pędzi 69/24, nieuśmierzony wicher wpádí ná morze 85/12.
- WICI** (1) *sb pl t — G*: woyná bez wici 21/13.
- WIĆ** (1) *vb impf — praet 1 sg f*: Sámám go [wieniec] ... wilá (r) 64/28.
- WIDAĆ** (2) *vb impf — inf*: áni Miáftá widác wielkiého/ z głébokiéy odchláni 85/22; Brzegu niewidác (!) 7/19.
- WIDZIEĆ** (16) *vb impf — inf*: Bych długo niemial widziéć twoiéy ... twarzy 9/16, kogo widziéć zádáfz (!) 83/3, Póki go widziéć moglá 83/7, Myślác ... Królewne widziéć w (wéy) lóznicy 84/6. *praes 1 sg*: iákiéy cnotá doftoynóści/ Widzę ná oko 12.7, Widzę Iágeltá 13/5, Widzę y ciébie ... Wládyfláwie 13/7; zgóry Wfzyftek świat widzę 11/20, Tu widzę/ áni ciémné mgly dochodzą 12/1, Tuż po nim widzę ... Bolefláwy 12/29, Gdy cié w tancu widzę (r) 22/19, widzę/ że fye prózno fráfowác 26/11. 2 *sg*: sámá widziłz/ iákié wiátry wfáiá 7/5, widziłz/ że nam niebo niefpriája 26/1, gdy profáká widziłz (r) 61/21. 3 *sg*: W śiermiędzeli go widzi 47/3.
- WIDZIEĆ SIE** (1) *vb impf — praes 3 sg*: iáko fye iéy widzi (r) 42/4.
- WIECE** (1) *sb n — pl N*: Kiedy przydą té wiecá/ trudno rok odłóżyć 76/8.
- WIECZERZA** (1) *sb f — sg L*: O wieczertzéy pilność czyni 70/30.

- WIECZNIE** (8) *av* — Wiecznie będzie krzyw méy dufzy 61/12, muŝę Wiecznie traścić moię dufzę 67/17; Ná ziemi/ y ná niebie wiecznie króluie 17/21, milczeniem wiecznie zbywałz gości 29/20, Moglá wiecznie nie vznąć ... 36/5, w niewoli ... wiecznie trwać woli 52/24, mnieŝ wiecznie zniewolilá 69/10, między Bogi ŝedząc wiecznie ŝye ráduie 75/23.
- WIECZNY** (15) *ai* — *sg m N*: Cnotá ŝkarb wieczny 35/26, wieczny (*r*) Sen 50/17, wieczny wyrok 85/3. *G*: wiecznego żywotá 78/18. *A*: Mięy wieczny odpoczynek 88/15. *V*: Wieczny wygnáncze 43/25. *f N*: Wieczna ŝromotá 37/18; Wieczna pogodá 12/3. *n N*: Niechceli [szczęście] ... być wieczné (*r*) 11/6. *G*: Nic wiecznego ná ŝwiećie 41/22, nic ná ziemi wiecznego nie znamy 77/10. *pl N subst*: wieczné czáŝy 81/6. *A subst*: wieczné rzeczy 10/27, Ná wieczné czáŝy 33/4, znáki zoŝtáwil ŝwego méŝtwa wieczné (*r*) 74/6.
- WIECZOR** (1) *sb m* — *sg A*: ten wieczór ŝlawny/ ŝwięcmy 57/13.
- WIECZORNY** (2) *ai* — *sg f G*: od wieczornéy zorze 24/7. *pl N subst*: wieczorné ... zorze 85/11.
- WIEDZIEĆ** (33) *vb impf* — *inf*: niewiedzieć gdzie 19/19; nie wiedzieć kogo 86/3. *praes 1 sg*: Wiém żeby ... 21/3; niewiém czemu 3/3, 19/15, Ia wiém co vmié morze 7/7, Niewiém co zá ... 14/19, 18/23, Niewiém iáko ... 14/23, Tego niewiém/ iefli ... 20/25, niewiém co ... 21/8, Ani wiém czemuŝ ... 22/20, niewiém ná iáki ... 28/28, Zlotá téz/ wiém/ nie prágnieŝ 71/18, niewiém przéczyć ... 77/9, 78/13, niewiém iáko 77/20, wiém/ że ... 88/16; niewiém w czym ... 6/24, Nie wiém co ... zá ... 17/3. *2 sg*: Niewieŝz królu/ niewieŝz iáki ... 66/13. *3 sg*: Sam Bóg wié przyŝlżé rzeczy 10/12, wié/ że ... 10/28, to Bóg wié 29/1, Oná wié iefli ... 29/4, kto wié iefli ... 31/14, kto wié 38/14, Któz wié/ iefli ... 52/17, Kto wié/ iefli ... 83/4, Nie wié człowiek co dobrze 84/27. *praet 3 sg m*: o żadnym pokármie/ y o ŝnie nie wiedział (*r*) 77/6. *fut 3 pl m pers*: O mnie Moŝkwá/ y będą wiedzić Tátárowie 55/5.
- WIEDŹMA** (1) *sb f* — *sg N*: co mię zá Więdzmá ofypálá 17/3.
- WIEK** (22) *sb m* — *sg N*: Krótki wiek długiéy nádzieie nie lubi 16/9, Choć wŝytek twóy wiek będzie fráŝowliwy 43/11, Póki wiek ŝluży 43/17. *G*: Ták to Bóg przyeŝrzál od wieku 9/20, Co z przyeŝrzenia páńŝkiego od wieku mu plynie 10/29, pelen wieku (*r*) 13/20, 78/7, Górę z wieku ŝádzóná 83/16; w pól wieká (*r do* człowieká) 43/3. *A*: przywrócić ón dawny wiek zloty 75/4, pátrząc ná ... wiek iego mlody 81/4; ná wieki (!) wiekóm 16/15. *I*: tym ŝwoim nieŝfortunnym wiekiem (*r*) 87/16. *L*: W ták krótkim wieku 15/18. *pl N*: iego ŝpráwy przyŝlżé wieki ... wŝpómioná 2/6. *D*: ná wieki (!) wiekóm 16/15. *A*: Abych iuż tę ná wieki láŝkę znał po tobie 5/15, Niémam vznąć ná wieki ... rátkunku? 29/14, Bądź ná wieki pochwalon 72/15, Żywotá żadnému z nas ná wieki nie dano 76/5, gdzie trwa noc ná wieki (*r*) 76/11, iefli go ... ná wieki ogládaŝz 83/4.
- WIEKUISTY** (1) *ai* — *sg f G*: wiekuistyéy myŝli 79/10.
- WIELCE** (2) *av* — wielce zálécona 49/15, wielce wlubiony 54/20.
- WIELE** (11) *av* — Ten ma wielé nád inŝzé w zacnoŝci domu 17/24, Ciéripiałem ia ták wielé/ że ... 26/18. *comp*: áni ia iuż przebywáć ná ziemi Więcýy będę 54/18, Więcýy nie mówil 88/3; Kiedy ŝye człowiek troŝcze więcýy niŝli trzebá 10/13, im ŝye bárziéy ŝili/ Tym ieŝcze więcýy myli 27/9, ŝlowik więcýy nie ŝpiewa 55/16, Ieflić ŝye ... Ni nacz więcýy nie przygodę 64/3, więcýy ŝpólnéy záluieŝz przygody 72/23, Zá czeŝć więcýy/ niŝ lekkoŝć/ poczytał to ŝobie 74/17, żadnéy przeciwnoŝci więcýy nie poczuie 75/24.
- WIELE** (17) *nm* — *N*: iáko ... Wielé ŝmiercią człowieká ták godného ginie? 73/25. *G*: ludzióm wielozádnym Wiela y niedoŝtawa 37/15; trudno náléŝć maŝz iedného z wielá (*r*) 17/8. *A*: wielé ŝwiátá Wziął ... Król Mácedonŝki 6/5. *comp*: Więcýyći ŝrédbrá/ y zlotá dŝiŝ mamy/ Więcýy pólmŝków ná ŝtoly dawamy 15/21—22; Kto więcýy ŝluka 5/25,

- w tobie więcý niż we ftu infzych náyduię 9/21, Zá tym przyaciól więcý 17/26, kto więcý pić może 20/22, im człowiek w pokládzie swoim więcý czuie/ Tym ielcze więcý prágnie 36/19—20, Im fobie człowiek więcý ... wymuie/ Tym mu więcý ... przystępuie 36/22—23, by mi więcý trzebá 37/10, czego iest więcý 52/25. *sup*: by náwięcý: lákomému málo 6/20. *Cf* NIEWIELE.
- WIELKI, WIELGI** (24: 1: 5: 30) *ai* — *sg m N*: Wielki pořag 1/22; Wřzyftek řwiát iáko wielki 2/16, wielki zwiěř! y mály 32/30, řwiát ták wielki 44/29. *G*: od wielkiego řmutku 86/28. *A*: wielki lud Wołofki 74/7. *I*: z wielkim pořágiem 1 20. *f N*: hánbá wielka 2/17, wielká trofká 36/18, wielka ... biegłość 74/25. *G*: wielkiý kámenie drogořci 2/24, Z wielkiý tefknice 7/22. *A*: wód ... wielká hoynořć 72/5, zá wielká niefortunę 84/28. *I*: z wielká řlawá 82/1. *n G*: Wielkiego morzá 32/23; król řercá wielkiego (*r*) 13/9, Miářtá ... wielkiego 85/22. *I*: nád wielkim morzem 9/1. *pl N m pers*: wielcy ľudzie 80/9. *G*: Wielkich pieniędzy 36/18; wielkich Królów 73/16, 80/17; Dwóřj od málych! do wielgich [*KochPamI*: wielkich] 83/21. *A subst*: o wielkie dochody 5/21. *comp sg m N*: więřzy nád zazdrořć 54 18. *sup sg n I*: náwięřzym błotem 59 22. *f N*: TO moia náwięřza wádá 57/18. *A*: weźmie moc náwięřzá (!) (*r* do napřędzá) 41/24. *n D*: náwięřzému (*r*) Nieczęřćiu 5/7.
- WIELKOŘĆ** (1) *sb f* — *sg G*: Prořtak to: któřy wořfko z wielkořci řzácie 51/20.
- WIELMOŻNOŘĆ** (1) *sb f* — *sg G*: Godné páłace twoiý wielmożnořci (*r*) 12/5.
- WIELOSTRONY** (1) *ai* — *sg f V*: o wielořtrona (*r*) Lutni 53/15.
- WIELOŻADNY** (1) *ai* — *pl D*: ľudzióm wielożadnym (*r*) Wiela y niedořtawa 37/14.
- WIENIEC** (5) *sb m* — *sg N*: móy wienciec ... Niechay wiři do řwitánia 25/22. *A*: Nie proř mię nikt o móy wienciec (*r*) 64/27; Ty mářz mieć wienciec kłóřianý 63/2. *L*: w kłóřianým wienciec Láto chodźi 72/8; Cudniýci będźie przářć káďziel! niź w wienciec (*r*) Siedźieć zá řtolem 23/3.
- WIERCIC SIE** (2) *vb impf* — *praes 3 sg*: gořpodarz řye wierci (*r*) 21/13. *imp 3 sg*: Niech řye wierci: iáko chce: nie zořtánie řywy 1/25.
- WIERĘ** (1) *pt* — *wieřę* 61/23.
- WIERNY** (2) *ai* — *sg f N*: wierna ložu małżeńřkiému 50 13. *n N*: wierné řerce 19/20. *Cf* NIEWIERNY.
- WIERZCH** (7) *sb m* — *sg N*: Iuź mi w ptaká bialęgo wierzch řye głowy mieni 54/24. *G*: Acz nie z řercá zwiěřzchu řye ... řmieiá 26/8, gdy iuź był v wierzchu! gďdzie naprzykrřza řkálá 76/21, gwałtowna zwiěřzchu niepogodá 85/13. *I*: Dolożywřzy zwiěřzchem brogá 63/7. *L*: pływáł ... Pó wierzchu wody 32 16, řzedleř łodźiá po wierzchu morřkiý głębokořci 83/12.
- WIERZYĆ** (5) *vb impf* — *praes 1 sg*: Nie wierzę temu; żeby ... 29/24. *praet 1 sg f*: Zemci téz kiedy wierzyla (!) (*r*) 62/2. *fut 1 pl m pers*: Kazeřzlij wierzyć będźiemy (*r*) 58/7. *imp 2 sg*: Nie wierz fortunie 35 6. *con praet 1 sg m*: Nigdy bych był nie wierzyl! bych ... 14/7.
- WIESZCZY** (1) *ai* — *sg f N*: to ták wieřcza beřtyia Ze řye záváwř ná dęřcz myia 60/3.
- WIEŚ** (5) *sb f* — *sg N*: Wřzytká tu wieř řiedzi wkoło 58/3. *V*: Wři řpokoyna/ wři weřoła 69 14. *pl G*: áni miařł: áni wři buduiá 38 2. *A*: może nic nieďbáć ... O wři! o miařta 5/22.
- WIEŚĆ** (1) *sb f* — *sg V*: (ách wieřci placzliwa) 86 29.
- WIEŚĆ** (1) *vb impf* — *praet 2 sg m*: Wiódlęř (!) řwóy ród ... z domu Tęczynřkięgo 80/7.
- WIEŚNY** (1) *ai* — *pl A subst*: Więřné wczářy y pożytki 71/12.
- WIETRZNY** (1) *ai* — *pl N subst*: wřzytkie řily Więtrzné y morřkie 82/28.
- WIEŻA** (1) *sb f* — *sg L*: W Twardęy kámiennę wieź 36/2.

- WIĘC (12) *cn* — Więc 3/1, 6/13, 21/13, 22/14, 25/10, 27/22, 41/28, 47/5, 56/3, 28, 60/5, 76/25.
- WIĘC (15) *pt* — więc 2/6, 13/23, 19/25, 35/9, 38/25, 39/12, 43/25, 46/26, 50/32, 51/23, 63/8, 69/8, 83/28, 88/5; wiec (!) 21/19.
- WIĘCIERZ (1) *sb m — pl A*: W rzęce ma gęfte więcierze (*r*) 70/21.
- WIĘZIENIE (1) *sb n — sg G*: z tego mię więzienia nikt nie wyfwbodzi 8/25.
- WIĘZIEN (2) *sb m — sg N*: Spięwa więzien okowany 65/12. *I*: więziēm vmrzęc mufzę Królá okrutného 87/10.
- WILK (4) *sb m — sg A*: Strżę wilká wyfzczekáć z láfu 60/10. *pl N*: Niechay mię wilcy požrá 8/11, Niech mię wilcy nie flucháią 33/24, Ták odbiezálé stádo więc drápáią Rozboyce wilcy 38/6.
- WILKOŚĆ (1) *sb f — pl A*: Sufzác ... wilkości strofkánęgo ciálá 87/4.
- WILNA (2) *n-loc f — sg N*: pięništa Wilná (*r*) [*KochPot*: wiłlá] Iuż brzegóm śilná 31/7, Wilná cicha Górę ... potaiemnie spycha 83/15.
- WINA (3) *sb f — sg N*: Nieprzeidnáć to winá (*r*) 66/12. *D*: Málo iest iedná śmierć pániēkiēy winie (*r*) 7/26. *I*: ciępię nie zá swoią winą (*r*) 28/26.
- WINIEN (2) *ai — sg m N*: Któryś [*placz*] ty oycu winien 73/9. *f N*: winná bywfzy páńá 8/20.
- WINNICA (1) *sb f — sg A*: Samem ... tę winnicę grodził 14/14.
- WINNOŚĆ (1) *sb f — sg G*: króm winności (*r*) 7/28.
- (WINNY) *cf* NIEWINNY.
- WINO (11) *sb n — sg G*: Temu winá nie trzebá przyléwác 3/22, Niechay ná stól dobręgo winá przynafzáią 10/8, Niechay ... Ná stól przynofzá winá (*r*) 16/3, nam winá przynoście: Z winá dobra myśl roście 28/9—10, naleśće (!) winá (*r*) ... Spięwał 53/21. *A*: Iákokolwiek zwano Wino/ co w cię lano 4/11, Wino/ Ieśień ... dawa 72/9; Każ wino nośić 43/16. *I*: winem ... Będzie zámaczál potómeK twóy konie 6/27. *pl N*: Ani w mém lochu winá Seremfkiē stawáią 37/6.
- WIOSNA (5) *sb f — sg N*: rozlicznę kwiatki Wiofná rodzi 72/7, Po niepogodny żimie piękna Wiofná chodzi 79/12; Pochwili wiofná przyydzie 41/18, Iuż wiofná/ iuż láto minie 54/12. *A*: kwiatki rozlicznych farb ná Wiofnę wchodzą 81/14.
- WISIEĆ (3) *vb impf — praes 3 sg*: Komu ... nád szyią wiśi miecz goły 18/1. *3 pl*: wyroki twoie/ Ná ludzkiēy chęci wiśzą 52/31. *imp 3 sg*: móy więniec ... Niechay wiśi do śwítania 25/23.
- WISŁA (2) *n-loc f — sg [N*: pieni się wiłlá (*r*) *KochPot* A2/5 (31/7)]. *G*: będzie miał z czym do Wiłly (*r*) 34/28. *L*: Puściłē sye do Gdanfká po głębokiēy Wiśle (*r*) 84/25.
- WJACHAĆ (1) *vb pf — praet 2 sg m*: Wiáchalēś [*KochPami*: Wiechaleś] ná Stároftwo fwoie do Lubliná 84/12.
- WKŁADAC (1) *vb impf — imp 2 sg*: Ofátēk ná Bogá wkłádáy (*r*) 47/28.
- WŁADAC (2) *vb impf — praes 2 pl*: wiátry/ co morzem włádacie (*r*) 20/5, którzy poſpolitą rzeczą włádacie (*r*) 46/18.
- WŁADNY *cf* SZEROKOWŁADNY.
- WŁADYSŁAW (1) *n-pers m — sg V*: Cny Włádyfláwie (*r*) 13/8.
- WŁADZA (2) *sb f — sg N*: Cóz pomoże ... włádza twoiá? 6/10, Ani pomoże włádza (*r*) 27/17.
- WŁASNY (7) *ai — sg m V*: Zbóycá włáfny/ nie poſláńcze 65/27. *f N*: poſpolitéy wſtápic potrzebie Swoiá włáfná rzecZ muśi 82/21. *A*: w cnotę włáfná sye ogárnę 11/7. *I*: ſwá włáfná ręká 14/14. *n I*: co nigdy mym włáfnym nie było 14/8. *pl A subst*: macie nie

- ták fwé włafné rzeczy/ Iáko wŷzytek ludzki mieć rodzay ná pieczy 46/24; lzy ...
włafnie (!) oćiéraiąc 82/25.
- WŁAŚCIWY** (1) *ai — pl A m pers*: Pomordowały ... Mężé włafciwé (r) 50/12.
- WŁOS** (5) *sb m — sg N*: śniegiem włos przypadnie 54/11. *I*: Lyka z czarnym włofem 53/23.
pl A: wlofy targać ięłá 7/22, Ziemiá ... pełné ciężkiéy rofy Rozwilá wlofy (r) 32/28,
Zebrałszy wlofy ná czolo 54/8.
- WŁOŚĆ** (2) *sb f — pl G*: Silá pośiadł włości (r) 6/1, Poŷtałifz z włości drogo zápláconych
43/18.
- WŁOŻYC** (7) *vb pf — fut I sg*: Włozę ná niebo znákomitá pręę 33/13; Które [kwiatki]
... Vřádzę w nadobné kolo/ Y wložę ná ŷwoie czolo 64/25. *imp 2 sg*: Włóž ná ... głowę
twoię Tę rořkwitłá pracá moię 60/18; řkárgę ná mogilę ... Włóž więc pámiętná 50/32.
2 a. 3 sg: Káždy řwoięy włóž w vcho ledá co 23/24. *I pl*: Ná tego my wřzytko włóžmy
(r) 57/9. *impers praet*: Ciálo ... między řlawné dźiády poczciwie wložono (r) 88/10.
- WNET** (3) *av — Wnet* 41/29; *wnet* 21/4, 27/28.
- WNĘTRZNY** (1) *ai — sg f G*: wnětrznęy rány 65/13.
- WNIESIONY** (1) *part praet pass pf — sg m N*: Tu y fortęlny Przemylf ięft wnieřony
(r) 12/17.
- [WNIŚĆ] *cf* WZNIĆ.
- WNUK** (1) *sb m — pl N*: niedorořli wnukowie (r) 71/5.
- WODA** (32) *sb f — sg N*: [Wodá z gor řzumi *KochPot* A2/5 (31/7)]; y mátkę/ y
řyny Požárłá wodá 32/6, Tęgóć ... Nieřpali ogienf nie záberze wodá (r) 35/28,
Czář wćieka/ iáko wodá (r) 54/6, Wáły zá wáłmi pęđzi poruřzona wodá (r)
85/14. *G*: pływáł ... Po więřczu wody (r) 32/16, řkáły Z wody wyřzárłý 32/24,
Zdróy przeřroczyřtęy wody 37/1, Nie opárl řye áž o lody/ Niepláwnęy północnęy
wody (r) 45/4, wody nie řyťá Bánię beždenná (!) 50/6, Brón wiátrów/ y nag-
lęy wody (r) 56/11, tu opodał do wody (r) 59/16, głodny Tántáłus záłápil kęř
wody (r) 76/16, Morřkię Nimphy ... wydawřly řye z wody (r) ... 81/3, zorzá z wody
powřtawáłá 85/28. *D*: Bo řye ... przymknał ... ku wodźie (r) 7/15, Aby lákomęy wodźie
Tureckię towáry Bogáćtwá nie przydáłý 11/12. *A*: mam hánowáć niezwyřzáyná wodę
(r) 33/15. *I*: Piařek z wodá řye mięřza 85/23. *L*: po czyřtęy wodźie (r) Idá řtáki 3/12,
Bęđzie węřól ... y o wodźie (r) 3/24, iuž y ná wodźie zamki buduiá 18/10, Stádá igraia
przy wodźie (r) 34/29, 70/25 (r). *pl N*: Wody z gor řzumia 31/7; Trořczá mię ...
řrogię morřkię wody (r) 19/21, miářtá/ y grody/ Nieuřmięřzónę zátopily wody (r)
31/22, Czemu mię ... řrogię nie požárył Morřkię wody? 87/12. *G*: nigdy ... tákich wód
nie wřzruřę 33/10, Řzeki wód nieprzebránych wielká hoyność máia 72/5; [Ze řię tá-
kich wod báć iuž nie potrzebá *KochPot* A4/4 (33/18)]. *A*: Wichęř ná wody řlonę
wnieřony 7/8, Przez morřkię wody (r) 50/28, Przebyłęm ... niebeřpieczné wody (r)
78/15.
- WODZ** (3) *sb m — sg N*: krąg odmięnnęy řwiátořci/ Wódz gwiazd rořliczných 11/27;
Lutniá wódz tanców 48/14. *A*: Wźiał cię zá wodźá řobie 84/4.
- WODZA** (2) *sb f — sg L*: mieć ná wodzy řáđze 78/28. *pl G*: Nie puřciłęř wódz gniewowi
46/9.
- WODZIC** (5) *vb impf — inf*: Zem řye dáł zá nos wodźic 26/20, Ty [lutni] wmięřz Ty-
gry/ wmięřz lály wodźic (r) 49/22. *praes 3 sg*: Ani ... přów zá řobá wodźi (r) 38/8,
Nie záwřđy Mars hufy wodźi (r) 47/12. *imp 1 sg*: Niech zá tobá řmycz přów wo-
dę (r) 64/4.
- WODZIC SIE** (1) *vb impf — imp 3 sg*: Niechci řye ... wřzytko dobrę wodźi (r) 17/5.
- WOJEWODA** (1) *sb m — sg V*: O zacny Woiewodá (r) 39/15.

- WOJEWODZTWO** (1) *sb n* — *sg A*: Ześ wziął y Woiewództwo zá swoie posługi 84/14.
- WOJNA** (5) *sb f* — *sg N*: póki woyná trwála 19/17, woyná bez wići 21/13. *G*: chociaś był nie práwie ... dorófl woyny (r) 80/19, lubo piefzo woyny (r)/ Lubo prágnął ná koniu nieprzyiáciel 82/5. *pl A*: Dzbanie ... Bądź pláčz/ bądź żarty/ bądź gorące woyny (r)/ Bądź miłość nieśiefz 4/8.
- WOJOWAĆ** (3) *vb impf* — *inf*: Tátary woiować (r) 6/4. *praes 3 sg*: Chmury ... wiátr woiiue (r) 47/16. *3 pl*: zbóyce nas woiiuá (r) 38/1.
- WOJSKO** (5) *sb n* — *sg N*: nieprzyiácielkié woýfko tuż leżálo 83/31. *A*: Proftak to/ który woýfko z wielkości źzácuie 51/20, kto naprzód woýfko źżykował 67/19. *I*: Król Duńfki pływál z woýfkíem mocny (!) 84/32. *pl N*: Gdzie ... woýfká vbráne? (!) 40/27.
- WOLA** (13) *sb f* — *sg G*: Nie maźli mié wydáć wołéy (r) 58/24, niémam wydáć wołéy (r) 58/29. *D*: przeciw twoiéy woli (r) 7/2, ludziom kwoli (r) 67/6, Próžno fye ma przeci-
wić czlowiek Pánfkiéy woli (r) 75/17; tobie kwóli 33/26, Nam k wóli 48/8, Tobie kwóli 72/7, 8. *A*: obieździć swá wołá ... nieokróconá 2/5, dayże mi dobrá wołá w domu 20/28. *L*: By nie znał nieprzyiáciel/ że cié ma powoli (r) 26/15, Ták odbieźáté stádo więc drápáią ... wilcy/ gdy powoli máią 38/6.
- WOLEĆ** (4) *vb impf* — *praes 1 sg*: wołéj że ... 17/16. *3 sg*: w niewoli ... wiecznie trwáć woli (r) 52/24. *con 1 sg f*: Wołálábym ... Vżyć z tobá towarzysztwá 63/22. *2 sg f*: Niźbyś wołálá śiedziéć v kądziéle 8/18.
- WOLEN** *cf* **WOLNY**.
- WOLNO** (1) *av* — *aby* Hrábiá był wolno pufczony 86/26.
- WOLNO** (2) *praed* — by mi w potrzebie Wolno stánąc wedlá ciebie 67/27; Tobie to wolno fámému 61/22.
- WOLNOŚĆ** (1) *sb f* — *sg A*: o wolność miłá Godzi fye oprzéc ... oftátnią śilá 51/22.
- WOLNY, WOLEN** (2 + 1 = 3) *ai* — *sg m N*: by kto mógl być wolen 5/13. *I*: lecz bym wolnym źginál (!) był czlowiekíem 87/15. *pl A subst*: wolné zbożá 1/17.
- WOŁ** (5) *sb m* — *sg N*: By mi fye ... dostál ... w ręce On wól bezecny 8/2. *G*: wołu chciálá przysiéść málo 7/14. *V*: ná dwór/ ná dwór wole (r) 21/28. *pl V*: PRácowité woły moie 64/14, PRácowité woły moie 65/5.
- WOŁAĆ** (4) *vb impf* — *praes 3 sg*: co dawna wołá (r) Przypowieść 86/19. *3 pl*: wołáią/ ná dwór ... wole 21/28, Sámy cié ściány wołáią (r) 34/17, źiolá dźdźá z niebá wołáią (r) 40/4.
- WOŁOSKI** (1) *ai* — *sg m A*: lud Wołofki 74/7.
- WONCZAS** *cf* **CZAS**, 2. ON, W.
- WONNY** (1) *ai* — *sg n L*: ná wónnym lożu (!) 81/12.
- WOREK** (1) *sb m* — *pl A*: Syn tylko worki zliczy 28/3.
- WOZ** (1) *sb m* — *sg N*: po rzékách wóz nácięższy zbieżál 3/9.
- WOZIC** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: V których [Tatarów] káždy fwóy dóm wozi ná koleśie 1/15.
- WPAŚĆ** (5) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Wpadł w niemoc 86/29; nieuśmierzony wicher wpadł ná morze 85/12. *3 pl subst*: rzeki wpádly w brzegi swoie 32/26. *part praet act*: Aby lákoméy wodźie Tureckié towáry Bogáctwá nie przydály/ Wpadwfy gdzie między [káty 11/14, iák lwice ... Wpadwfy ná stádo 50/22.
- WPOŚRZÓD** (2) *praep cum G* — w pośrząd ... láfów 15/2, w pośrząd dworu 34/19.
- WROCIC** (1) *vb pf* — *inf*: byś ... mógl go wrócić k żywotu piérwłzému 75/6.
- WROCIC SIE** (6) *vb pf* — *fut 3 sg*: dokąd mi fye miły móy nie wróci (r) 18/28. *3 pl*: Wróćá fye y dobré látá 57/11; iefli nie wróćá fye ony Nieśczeńné czáfy 31/14. *praet*

- 2 *sg m*: Ześ fye y fam wrócił/ możefz Bogu dziękować 77/4. 3 *sg f*: [nawa] do brzegu ... fye wróciła (*r*) 85/8. *con* 2 *sg m*: tak chciéy być śmiałym/ Iákoby fye wrócił całym 68/2.
- WROCONY** (1) *part praet pass pf* — *sg n N*: nie miéy zá ftráconé/ Co może być wróconé (*r*) 42/6. *Cf* NIEWROCONY.
- WROTA** (2) *sb pl t* — *A*: Którá [pokusa] przez wrotá kościáné wychodzi 7:29. *V*: Bóg was żegnay/ niewdzięczné/ y nieludzkié wrotá (*r*) 26/26.
- WROTNY** (1) *ai* — *pl A subst*: wrotné ... láta 11/24.
- WRYCHLE** *cf* RYCHŁY, W.
- WRZECIĄDZ** (1) *sb m* — *pl G*: Co tu ... Wrzeciądzów vkręcono 28/23.
- WRZUCIĆ** (2) *vb pf* — *imp* 2 *a*. 3 *sg*: Wrzuc w morze/ kto przyiaciél! prózné dufze kości 87/31; VZáluy fye kto dobry/ ... Y mnie ... wrzuc w ogień 28/15.
- WSADZENIE** (1) *sb n* — *sg A*: lift: zá wfádzenié przyjemná zaplátá 40/8.
- WSCHOD** (1) *sb m* — *sg G*: nie ze wfchodu (*r*)/ Ani czekaymy páná od zachodu 40/18.
- WSCHODNY** (1) *ai* — *sg m D*: Vśiluié zachodny przeciwo wfchodnému (*r*) 85/17.
- WSCHODZIĆ** (2) *vb impf* — *praes* 3 *sg*: Słonce iédnáko y pádnie y wfchodzi (*r*) 17/11. 3 *pl*: kwiatki ... wfchodzą (*r*) 81/14.
- WSIADAĆ** (4) *vb impf* — *inf*: Iámá fye gotuy wśiadać (*r*) 34/22. *praes* 1 *pl*: Wśiadamy? 38/21. *praet* 2 *sg m*: kiedys ná morze wśiadał 84/16. *imp* 2 *sg*: Czyykolwiek napród lós wynidzie. wśiaday (!) (*r*) Wieczny wygnánce 43/24.
- WSIEŚĆ** (4) *vb pf* — *inf*: ná kón wśieść 2:29. *fut* 3 *sg*: ná (!) kónli wśiędzie (*r*) 18/15. *praet* 2 *sg m*: przedśięś wśiadł w okręt 85/5. 3 *sg m*: Wśiadł ... ná okręt 82/32.
- WSPAK** (1) *av* — ludzkie rády wśpak fye obrácaią 41/4.
- WSPINAĆ SIE** (1) *vb impf* — *inf*: baczy po sobie/ że fye wśpinać prózno 44/7.
- WSPOMINAĆ** (2) *vb impf* — *inf*: nie twoiéy to głowy/ Wśpómináč Bogá żywégo rozmowy 33/18. *imp* 1 *pl*: Iego láfkę wśpominaymy (*r*) 44/23.
- WSPOMIONAĆ** (1) *vb pf* — *fut* 3 *pl*: iego spráwy przyfzłé wieki ... wśpómioną (*r*) 2/6.
- WSPOMNIEĆ** (3) *vb pf* — *inf*: Kto twé wczáfy ... Może wśpómniéć zaráz wfzytki? 69/17. *fut* 1 *sg*: wśpómnié ná przysięgę 33/14. 2 *sg*: Cóz kiedy wśpómniłf/ iákciéć dawał wychowánié 73/14.
- WSTAC** (9) *vb pf* — *inf*: Wpadł w niemoc/ z któréry mu iuż ... Wftáć nie obiecowałá/ Kłoto 86/30. *fut* 3 *pl*: čmy czarné wftána (*r*) 35/3. *praet* 3 *sg m*: z ... opoki Wftal mur fzeroki 49/13. *f*: którému nie miála Polfka w dobroći równia/ iáko wftála (*r*) 15/8. *n*: wftáło fześć par ... Dziewek iédnáko wbránych 55/24. 3 *pl m pers*: Iam niespal/ á či iuż wftáli (*r*) 25/20. *subst*: Zbożá wftály 3/15. *imp* 2 *sg*: wftána/ rzeklá: wftána męzu 50/17.
- WSTAWAĆ** (4) *vb impf* — *praes* 3 *sg*: drogość ... wftáie (*r*) 57/4; do gotowégo ... Zimá wftawa (*r*) 72/10. 3 *pl*: wiátry wftáią (*r*) 7/5, Wiátry ... wftáią (*r*) 15/27.
- WSTĄPIĆ** (1) *vb pf* — *con* 2 *sg m*: byś ... Wftąpił w lódz Charonowę 39/19.
- WSTRZĄSAĆ** (1) *vb impf* — *praes* 3 *sg*: porożem wstrząślá (*r*) 45/24.
- WSTYD** (6) *sb m* — *sg N*: Ciérpiałem ia tak wielé/ że mié wftyd powiádać 26/18, Któréy dobroć/ któréry wftyd iest nie wyflowiony 39/17. *G*: Nie miálałm wftydu 8:5, y wftydu y dobréy flawy zápómniála 28/29. *D*: wftydowi (*r*) Mir ... wypowiedział 2:18. *A*: Wftyd/ y cnotę chowác w cále 71/8.
- WSTYDAĆ SIE** (1) *vb impf* — *inf*: Przéczy fye miał wftydać fwoiéy rády 3/21.
- WSTYDLIWY** (1) *ai* — *pl N subst*: obyczáie fkrómné/ y witydliwé (*r*) 1/23.
- WSTYDZIĆ SIE** (1) *vb impf* — *praes* 1 *sg*: Aż fye zá cię wftydzę (*r*) 22/18.
- WSZAKOŻ, WSZAKŻE** (1+1 = 2) *cn* — Wfzákóž 26/11; wfzákże 52/30.

- WSZELAKI (6) *pron* — *sg m N*: Infzy wšeláki zvíierz 59/3. *f G*: Bez wšelákiéy lichwy 69/19, króm wšelákiéy fzkody 83/14. *A*: O wšeláką infzą fzkodę 61/9. *n A*: ná fzczeń-
 cié wšelákié (*r*) 42/1. *pl A subst*: wšelákie (!) vzytki 33/6.
- WSZELKI (4) *pron* — *sg f G*: króm wšelkiéy litości 75/1, Prózenem ... wšelkiéy nádzieie
 78/14. *A*: Ludzkość wšelką 74/18, [wšelką żywą dużę *KochPot* A3v/13 (33/9)].
n N: wšelkié zvíierzę 72/13.
- *WSZEN (7) *pron* — *sg m G*: króm wŹęgo iádu 5/2. *pl G*: wŹzech 2/23, 78/3, Páнно wŹzech
 piékniefza 5/10, páni wŹzech piékniefza 8/26. *D*: WŹzem 84/13. *A subst*: ná wŹzê
 ftrony 69/12.
- WSZETECZENSTWO (1) *sb n* — *sg I*: sam fye tráćé fwym wŹzetecenŹtwem (*r*) 47/6.
- WSZETECZNIK (1) *sb m* — *pl G*: Moglá ... nieuznáć nocnych wŹzeteczników (*r*) 36/5.
- WSZETECZNY (1) *ai* — *sg f N*: wŹzeteczna páni 28/27.
- WSZĘDY (4) *av* — wŹzędý 51/22, 54/25, 71/16, 78/4 (*r*).
- WSZĘDZIE (5) *av* — wŹzędzie 33/7 (*r*), 48/10 (*r*), 56/21 (*r*), 64/12 (*r*), 19 (*r*), [*Koch-
 Pot* A3/18 (32/29)].
- WSZYTEK, WSZYSTEK (44 + 36 + 6 = 86) *pron* — *sg m N*: wŹzytek [*KochMal*: wŹzytek]
 42/20, Świát ... wŹzytek 3:14, žem był wŹzytek w niebie 16/29; wŹzytek 43/11, 83/21.
G: ieden ze wŹzytkiégo [*KochPot*: wŹzytkiego] Źwiátá 32/10, TyŹ pan wŹzytkiégo
 Źwiátá 71/22. *D*: wŹzytkiemu Źwiátu ... rofkázuie 17/20. *A*: WŹzytek Źwiát iáko
 wielki ... obieháli 2/16, zgóry WŹzytek Źwiát widzę 11/20; wŹzytek zvíierz iny 32/6;
 wŹzytek 46/25, 70/3 (*r*), ná wŹzytek Źwiát ... zálecona 49/15. *f N*: WŹzytká 6/18,
 8.24, 18/11; WŹzytká 58/3. *G*: ze wŹzytkiéy Źily 81/28. *A*: WŹzytkę 41/16. *n N*: WŹzy-
 ftko 3/31, 10/22, WŹzytko to 6/21, 27/15; wŹzytko dobré 17/5, wŹzytko cokolwiek
 być może 19/23; WŹzytkoć wáđzi 20/14; wŹzytko 49/7, 87/5, wŹzytko to 60/9, to wŹzytko
 .../ Cokolwiek 71/18. *G*: wŹzytkiégo 10/24, 28/27; Sam ze wŹzytkiégo Źtworzenia
 59/1. *D*: wŹzytkiemu (*r*) 42/17. *A*: WŹzytko 77/16; wŹzytko 43/3, 51/7, 56/23, 57/9,
 70/10, 79/4, 80/2, 29, To wŹzytko 43/21, wŹzytko co 66/2, to wŹzytko 74/13; wŹzytko
 1/6, 2/18, 15/6, 16/8, 28, 17/2, 25/29, 63/10, wŹzytko dobré 7/3, nádewŹzytko 63/10.
I: Náđ wŹzytkim infzym 35/29. *L*: ná wŹzytkim [*KochMal*: wŹzytkim] 42/23. *pl
 N m pers*: wŹzyfcy 55/23, 75/13, Nie wŹzyfcy 17/22, wŹzyfcy infzy 19/1, 32/17. *subst*:
 WŹzytki 56/1, 57/22, 61/3; wŹzytki 53/9, [*KochSług* A3v/4 (44/12)]; wŹzytkié Źily Wie-
 trzné y morfkié 82/27. *G*: wŹzytkich 67/18, 81/17; tych wŹzytkich 29/27. *D*: Nikomu/
 álbo ráczéy wŹzytkim *kr*/5, ludžióm wŹzytkim 69/9. *A m pers*: wŹzytki 17/27, wŹzytki
 infzé 35/21. *subst*: wŹzytki 36/26 (*r*), 58/12, 69/17 (*r*), 71/11 (*r*), 79/4, po té látá wŹzytki
 (*r*) 33/5; ná wŹzytkié Źtrony 81/30; ná wŹzytki Źtrony 12/3; po Źwé wŹzytkié czáfy
 19/12. *V m pers*: wŹzyfcy *kt*/7.
- WŚCIEKŁY (1) *ai* — *sg m A*: chocia mu [*Cerberowi*] wŹciekły leb nákrýwa Sto ... wé-
 żów 49/26.
- WTENCZAS *cf* CZAS, TEN, W.
- WY (21) *pron* — *G*: was 21/20. *D*: Wam 65/6, 7; wam 9/7, 13/15, 21/29, 23/16, 46/26,
 86/6. *A*: was 21/15, 26/26, 28. *I*: wámi 64/20, 86/14. *L*: was 13/17, 59/12. *V*: WY 46/18;
 Wy 23/23, 46/20; wy 24/24, 62/28.
- WYBIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Zadny fkarb trofki nie wybije z głowy 6/12.
- WYBIERAĆ (1) *vb impf* — *con 2 sg m*: AbyŹ wybierał z ludzkich obyczáiów wzory 73/17.
- WYBIJAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: ZĘgar ... wybija (*r*) 27/2.
- WYBRANY (1) *part praet pass pf* — *sg m V*: Gofpodarzu náŹ wybrány (*r*) 63/1.
- WYCHODZIĆ (4) *vb impf* — *praes 3 sg*: Którá [*pokusa*] przez wrotá kościáné wychodzi
 (*r*) 7/29, Tefkność z miáry wychodzi 87/7. *praet 3 sg f*: z portu ná morze Nawá wycho-

- dziła (r) 85/7. 3 pl m pers: z domu Tęczynskiego/ Zkąd ... ludzie wielcy wychodzili (r) 80/9.
- WYCHOWANIE (1) sb n — sg A: iakić dawał wychowanie (r) 73/14.
- WYCIĄGNAĆ (2) vb pf — praet 2 sg m: Ześ mię z domu wyciągnął 52/3. con 2 sg m: byś wyciągnął długi 6/16.
- WYCIERPIEĆ (2) vb pf — inf: fkrómnie wycierpieć 75/18; Trzeba pracą wycierpieć 79/1.
- WYCISKAĆ (2) pf i może impf — pf (1): praet 2 sg m: Wyciśkales tálérze 20/17. impf a. pf (1): praes a. fut 2 sg: wyciśkaż y ftołki 20/17.
- WYDAĆ (6) vb pf — inf: Nie maźli mię wydać wołey 58/24, niemam wydać wołey 58/29, nie będziefz chciał wydać oycá 75/15, Tyches ty niechciał wydać 80/15. fut 3 sg: Wyda mię twarz 26/10. praet 3 sg m: Pod miecz ... lud wydał 15/12.
- WYDAĆ SIE (1) vb pf — part praet act: po pierśi wydawfzy fye z wody 81/3.
- WYDAWAĆ (2) vb impf — praes 2 sg: mądrych sprawy ... Ną świát wydawafz 4/21. 3 sg: Wándę wydawa vbiór 12/15.
- WYDRZEĆ (2) vb pf — fut 3 sg: Tegoć nie wydrze nieprzyaciół 35/27. praet 3 sg m: oyciec ... wydárł fąśiádowi 3/1.
- WYDZIWIĆ SIE (1) vb pf — inf: Temu fye ... nie mogę wydziwić (r) 16/23.
- WYGLĄDAĆ (1) vb impf — praes 3 sg: Lipá ... Wygláda (!) cię co raz z boru 34/20.
- WYGLADZAĆ (1) vb impf — praes 3 sg: Których [ziól] fńák pámięć domu wygladza 52/20.
- WYGNANIEC (1) sb m — sg V: Wieczny wygnáncze 43/25.
- WYJAĆ (1) vb pf — con 2 sg m: żebyś plákał ... Aż by go ... wyjął ... śmierci z mocy 75/8. (WYJRZEĆ) cf WYŹRZEĆ.
- (WYJŚĆ) cf WYNIĆ.
- WYKNAĆ (1) vb impf — praes 3 pl: Wykną przestáwác ná mále 71/7.
- WYKORZENIĆ (1) vb pf — inf: Złey napiérwfzē początki żądze wykorzenić (r) 2/27.
- WYKORZENIONY (1) part praet pass pf — sg m N: vpadł ... Dóm Proroká Greckiego/ ... Z gruntu wykorzenióny 36/14.
- WYKOWANY (1) part praet pass pf — sg m N: dekrét ... w diámencie ... wykowány (r) 40/17.
- WYKRĘCONY (1) part praet pass pf — sg m N: [dqb] wykřęcony (r) Padł 81/29.
- WYLAĆ (1) vb pf — inf: morfkie wály Wylać musiały 31/20.
- WYLATAĆ (1) vb impf — inf: góry nie rádzęć wylátác (r) 43/8.
- WYLEWAĆ (1) vb impf — praet 1 sg f: Próznom ia lzy wyléwála (r) 67/12.
- WYMOWA (2) sb f — sg I: Móże [kto sławy dostać] wymowá 42/11, Komu dowcipu równo z wymowá dostáie 51/14.
- WYMOWIĆ (1) vb pf — inf: co w głowie miał/ to mógl y wymówić fńádnie 74/27. (WYMOWNY) cf NIEWYMOWNY.
- WYMYŚLAĆ (1) vb impf — imp 2 sg: Nie wymyślay przyczyn sobie 66/5.
- WYNALEŹĆ (1) vb pf — praet 3 sg m: Kto ... wynálazł swojá głowá/ Strzelbę ... piórúnová 67/20.
- WYNIĆ, WYNIŚĆ (1+1+5 = 7) vb pf — inf: trudnóz tám krzywému wynić (r) 46/29; áby iego żoná Moglá byłą z rąk wynić ... Plutoná 76/10. fut 3 sg: Czyykolwiek napřzód lós wynidzie 43/24, Nie wynidzie z ludzkich vft ... imię twoie 88/18. praet 3 sg m: wyfzedł ... po nići rozwitę 82/1, nie wyfzedł czás długi/ Ześ ... 84/13. [f: wiflá/ Iuż z brzegow wyfzłá (r) KochPot A2/6 (31/8)]. plusq 3 sg m: fńąd był wyfzedł (r)/ W ręce Polfkie Polock przyfzedł 45/29.

- WYNIOSŁY (2) *ai* — *pl N subst*: Brwi wyniośle 68/24, wyniośle fkały 88/8.
 WYNIŚĆ *cf* WYNIĆ.
- WYPAŚĆ (3) *vb pf* — *praet 1 sg m*: Aleciem ... wypadł z téy nádzieie 14/10. 3 *sg f*: Temu czáfzã z rãk wypãdíã (r) 66/19. 3 *pl subst*: Iuż mi z myśli wypãdíy té ... twarzyć 8/28.
- WYPIJAC (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: do dnã nie wypijam 20/13.
- WYPISAC (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: wíztyko ... Krwiã ná rãbku wypifãlá (r) 66/3.
- WYPOWIEDZIEĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: wítzdowi Mír ... wypowiedzíãł 2/19.
- WYPRAWIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Bo çië do Filandijéy Pan ... wyprãwił (r) 83/26.
- WYPRZEĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: wiãtr ... dãb stãry wypãrl 81/29.
- WYPUŚCIĆ (1) *vb pf* — *fut 1 pl*: Bo çië ... Z rãk niewypuścím 4/28.
- WYRZYSTAC (2) *vb impf* — *praes 3 pl*: Ielenióm nowé rogi wyraftãią (r) 16/13, z rãmióm ... fkrzydłã wyraftãią (r) 54/26.
- WYRODZIĆ SIE (1) *vb pf* — *praet 1 pl m pers*: W tãk krótkim wiekufmy fye wyrodzíli (r) 15/18.
- WYROK (4) *sb m* — *sg N*: Zwycięzył wieczny wyrok 85/3. *G*: dokãd wyroku (r) Mars nie wczyni 38/15. *L*: nářzë rozmyłly Ná wyroku ... fortuny zãwiłly 83/6. *pl N*: wyroki twoie Ná ludzkiéy chëci wifzã 52/30.
- WYRWAĆ (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: Ani z ... řmierci řidel wyrwieřz nogi 1:13.
- WYRZEC (1) *vb pf* — *con 3 sg m*: Niżby móy glos wyrzëkl wíztyki/ Wieřné wczãfy 71/11.
- WYSADZONY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Stãrodub z gruntu wyřãdzony (r) 15/11.
- (WYSIAŚĆ) *cf* WYSIEŚĆ.
- WYSIEDZIEĆ SIE (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Nie wýsiedzíãł fye pãřterz ... wcãle Ná żãdnéy fkałe 31/23.
- WYSIEŚĆ (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: Wýsiedłëš na (!) brzëg Prufki 83/14.
- WYSLANY (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: byly przeciëw tobie wyflãné [KochPamł: wyslane] okrëty 86/9.
- WYSŁUGA (1) *sb f* — *sg G*: kto ... z wyflugi (r) Zbierze pienuãdze 42/14.
- (WYSŁOWIONY) *cf* NIEWYSŁOWIONY.
- WYSOKI (11) *ai* — *sg m A*: řwóy ród wyřokł 80/7, řwóy dwór wyřoki (r) 84/4, w okrët wyřoki (r) 85/5. *f A*: wyřokã nawë 83/2. *pl G*: Wyřokich ... obloków 49/4; z wyřokich pãłãców 18/14. *A subst*: o wyřokië grody 5/22. *L*: ná wyřokich kolumnach 2/4, po górach wyřokich 32/1. *V subst*: wyřokië fkały 9/7. *sup sg n D*: Ku řczëřciu ... nawyřzëmu (r) 77/26.
- WYSOKO (9) *av* — kto mië ... tãk wyřoko pořtãwił 11/19, řiedzãc tãk wyřoko (r) 12/13, Nie wiëř fortunief co řiedziřz wyřoko (r) 35/6, moie oko ... nie zmiëřza wyřoko (r) 36/21, řniegi polã wyřoko przykryły 41/17. *comp*: řnieg ... wyszëy łokciã leżãł 3/8, ty wyszëy 12/26, wyszëy nořã gëbę noři 35/20, że kto przed niã wyszëy [Koch-Sług: wyřzëy] fkcocy 44/6.
- WYSOKOŚĆ (1) *sb f* — *sg a. pl G*: iãko w przepãř: poyřzřëc z wyřokoci (r) 85 20.
- (WYSPANIE) *cf* NIEWYSPANIE.
- WYSTAPIĆ (1) *vb pf* — *imp 2 sg*: Wyřtãp ty coř ciãgnãł kotã 59/13.
- WYSTĘP (1) *sb m* — *pl A*: ná wyřtëpy (r) Przez řpãry ... pãřza wrzãd 2/9.
- WYSTĘPEK (1) *sb m* — *pl N*: Przelozonych wyřtëpki miãřtã zgbuřily 47/7.
- WYSTĘPNY (1) *ai* — *pl G*: Wyřtëpných tãm nie ciëřpiã 1/24.
- WYSTĘPOWAĆ (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: iuż ... ná ziemië Wyřtëpuy řmiele 33/2.
- WYSWOBODZIĆ (2) *vb pf* — *fut 2 sg*: Ani ty wyřwobodziřz řercã z ... trwogi 1/12. 3 *sg*: z tego mië wiëřzenia nikt nie wyřwobodzi (r) 8/25.

- WYSZCZEKAĆ (1) *vb pf — inf*: Strzeż wilką wyfczékąc z láfu 60/10.
- WYTCHNAĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Polfka ... po długim boiu Wytchła w pokoiu 13/12.
- WYTRWAĆ (3) *vb pf — inf*: Trudno wytrwác y czas mály 25/15, złość ... wytrwác vprzémostíá 26/22, Ták láto/ iáko srzeżogę/ Przy tobie ia wytrwác mogę 64/8.
- (WYTRWANY) *cf* NIEWYTRWANY.
- WYTRZYMAĆ (2) *vb pf — inf*: gdy pychá nie moglá pokorze Wytrzymác stufu 15/14; Tému [nieszczęściu] męźnie wytrzymác 11/4.
- WYWABIĆ (1) *vb pf — inf*: wywabić trofkę ... z głowy 42/24.
- WYWOD (1) *sb m — pl N a. A*: wywody ná ftronę 41/5.
- WYWOŁANY (1) *part praet pass pf — sg m N*: Człowiek ná świecie mieszká/ iáko wywołány (r) 78/21.
- WYWROCIC (2) *vb pf — inf*: Silá Bóg może wywrócić w godzinie 42/7. *fut 3 sg*: W godzinie wfzytko Bóg wywróci 16/8.
- WYZNAĆ (1) *vb pf — inf*: MVfzę wyznác 14/6.
- WYZNAWAĆ (1) *vb impf — praes 1 pl*: Wdzięcznym cię ... fercem/ pánie/ wyznawamy (r) 71/20.
- WYZRZEC (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: [kály Z wody wyźrzály (r) 32/24.
- WZDAWAĆ (1) *vb impf — imp 3 sg*: Niechay ... zwierzónęgo nie wzdawa opiekú 13/19.
- WZDRYGAĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: w gruncie wzdrygáią fye fkály 7/12.
- WZDYCHAĆ (2) *vb impf — praet 3 sg m*: Więcý nie mówił: ále wzdychał bez przestánia 88/3. *3 pl subst*: Nimphy ... Wzdychály [KochPami: Zdychály] pátrząc ná twarz ... iego 81/4.
- WZDYCHANIE (1) *sb n — sg L*: w tym swoim wzdychániu (r) Mam rokkozf 53/6.
- (WZEJŚĆ) *cf* WZNIC.
- WZGARDZIĆ (5) *vb pf — inf*: Trzebá wzgárdzić rokkozfy 78/27. *fut 1 sg*: ludnemi Miáfty wzgárdzę 54/19; Pan znáczniefzy gdy páństwem wzgárdzi (!) niż bych ... 36/26. *2 sg*: Ani wzgárdziłz chuciá moią 60/28. *part praet act*: wzgárdziwfzy té doczełné rzeczy 51/2.
- WZGORĘ (2) *av — Morze ... Dnem wzgorę ftánie 49/3, On [kor] przedsię ogónem wzgorę (r) 59/26.*
- WZIAĆ (23) *vb pf — inf*: Fortuná co dá/ to zásię wziác może 35/12, Cnotá ... nie może wziác fzkody 44/13, wziác przedsię myśli godné siebie 51/10. *fut 3 sg*: kiedy jedná [radość lub troska] weźmie moc nawiędfzá (!) 41/24, fortuná ... To dá/ to weźmie 42/4. *praet 1 sg m*: Spuścę com wziął 11/7. *2 sg m*: Wziáleś przed fye fwé rzeczy 84/20; Ześ wziął y Woiewódfstwo zá swoje pořlugi 84/14. *3 sg m*: Mocá wielé Źwiátá Wziął ... Król Mácedońfki 6/6, Wziął konwiá 21/18, Wziął cię zá wódfzá łobie 84/4. *f*: śmierć ... Wzięła nam męžá tego 75/3; Polfka ... ferce wzięła (r) 12/32. *n*: Cokolwiek raz przeminęło/ Niewrócony koniec wzięło (r) 47/23. *3 pl m pers*: ludzie ná zęby iá wzięli (r) 29/3, ná póly żywá řludzy z brzegu wzięli (r) 83/10. *subst*: drzewá liścié ná fye wzięły (r) 3/10. *imp 2 sg*: Weźmi gęśle 68/12. *con 1 sg m*: Wziąłbych ... by co dano 24/16. *part praet act*: imię Páńfkie ... Wziáwfzy ná pomoc 84/22; wziáwfzy lutniá Orphoeowę 39/18, wziáwfzy řiadkę (!) 70/17, febrá wziáwfzy raz moc/ wfstáwnie gorzálá 87/3.
- WZIĘCIE *cf* PRZEDSIĘWZIĘCIE.
- WZIĘTY (4) *part praet pass pf — sg m N*: z cięniów kłářtornych ná króelstwo wzięty (r) 13/2, bylbych Bogu wzięty (r) 87/24. *I*: Był wziętym v wfzech ludzi 78/3. *f N*: Nie práwieř z oyczyzny řwéy w řczęną chwile wzięta (r) 84/8.

- WZJEŻYĆ SIE (1) *vb pf — con 3 pl subst*: by łye namniéy ná drzewie wzieżyly (*r*) ... liłtki 13/26.
- WZMAGAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: gołpodyni ... Mężá wzmaga 71/4.
- WZNIĆ a. WZNIŚĆ (1) *vb pf — plusq 3 sg n*: luź bylo Słońce weszło [*KochPam1*: weszło] 85/31.
- WZNOSIĆ SIE (1) *vb impf — inf*: Tému [nieszczęściu] ... wytrzymać/ w owym [szczęściu] łye nie wznosić (*r*) 11/4.
- WZOR (1) *sb m — pl A*: Abyś wybiéral z ludzkich obyczaiów wzory (*r*) 73/17.
- WZROK (1) *sb m — sg A*: Włzytki tu wzrok ostry máią 61/3.
- WZROST (1) *sb m — sg I*: wzroftem mály 13/3.
- WZRUSZYĆ (1) *vb pf — fut 1 sg*: nigdy ... takich wód nie wzrułżę (*r*) [*KochPot*: poru-
fżę] 33/10.
- WZYWAĆ (2) *vb impf — praes 1 sg*: [lutni] mnie [przyziáliwam Bądż; gdy cię wzywam] (*r*) 53/28. 3 *sg*: gdzie ... głos poſpolity wzywa (*r*) 2/22.
- WŻDY (2) *pt — wždy* 19/18, 35/24.

Z, ZE (191 + 12 = 203) *praep — cum G (127)*: Z 4/28, 7/22, 13/2, 32/24, 46/24, 49/29, 72/13, 78/2, 82/2, Z méy ſtrony 7/3, Znowu 33/8, Z nowu 45/29, Z twéy láłki 72/11, Z boku 86/1; z 1/12, 13, 2/8, 4/29, 6/12, 8/25, 28, 10/12, 29, 12/15, 14/10, 15/27, 16/5, 17/8, 18/14, 21/12, 23/15, 31/7, 34/20, 35/8, 36/6, 38/13, 39/2, 40/18, 24, 42/3, 14, 14, 15, 24, 43/18, 19, 45/16, 49/12, 50/13, 21, 51/20, 52/3, 54/13, 26, 56/15, 59/2, 29, 60/10, 23, 61/20, 63/5, 65/21, 66/19, 21, 70/7, 71/2, 72/14, 73/17, 75/8, 76/5, 10, 77/20, 79/20, 80/7, 8, 14, 24, 32, 81/3, 8, 15, 82/24, 83/10, 20, 84/[3], 8, 11, 19, 20, 85/7, 10, 20, 22, 28, 86/29, 87/7, 88/18, [*KochPot* A2/6 (31/8), 8 (31/10), A4/4 (33/17)], z káždéy ſtrony 1/19, ztienağlá 7/15, 9/2, 85/30, z góry 8/17, 47/14, zgóry 11/19, z gruntu 15/11, 77/12, nie z fercá 26/8, zwiéřzchu 26/8, 85/13, z láłki páńfkiey 32/13, znowu 33/3, 41/21, 71/10, 77/1, 83/26, od Bogá z láłki 36/23, zdáleká 49/21, z fercá 73/18, z wieku 83/16, z drugiey ſtrony 86/25, [z práwego fercá *KochPot* A4/6 (33/19)]; ſpełná 4/17; ze 8/3, 32/10, 40/18, 54/16, 59/1, 87/2, ze włzytkiey ſily 81/28. *cum I (76)*: Z 12/26, 17/6, 24/11, 32/4, 34/3, 74/20, 82/5; z *kt*: 8, 1/20, 2/30, 4/4, 4, 7/15, 23, 8/24, 13/10, 14/20, 16/7, 17/2, 12, 22, 21/22, 23/10, 11, 26, 31/23, 33/2, 34/18, 28, 35/14, 24, 36/24, 37/13, 15, 39/25, 40/5, 41/23, 43/9, 12, 47/5, 11, 51/8, 9, 14, 19, 53/13, 22, 23, 23, 57/10, 59/27, 61/24, 62/8, 63/7, 24, 66/2, 70/15, 73/20, 74/19, 76/14, 77/16, 22, 78/10, 11, 82/1, 83/25, 84/29, 32, 85/23, 86/14, 24; Ze 62/5; ze 4/4, 40/9, 51/3, 57/23.

ZA (73) *praep — cum G (2)*: zá 13/10, zá méy pámiéci 28/22. *cum A (40)*: Zá 16/12, 61/16, 27, 74/17; zá *kt*: 7, 6/14, 14/13, 16/27, 20/10, 22/18, 25, 26/20, 29/16, 37/26, 40/8, 12, 42/5, 55/4, 58/12, 20, 60/27, 66/9, 23, 71/14, 15, 78/18, 79/8, 84/4, 10, 14, 28, [*KochPam1* B/24 (85/14)], zá krótkié látá 6/6, záraz y z nádźieią 17/2, záraz 26/16, 55/21, 65/3, 69/17, 82/8, záraz y ... z ſobą 39/25, záraz 80/28. *cum I (31)*: ZA 58/26; Zá 17/26, 45/31, 50/30, 58/21, 72/3, [*KochPot* A4/7 (33/20)], Zá tym 70/29; zá 14/3, 16/18, 18/16, 23/4, 28/26, 29/26, 33/25, 36/2, 38/8, 44/4, 58/21, 26, 62/20, 64/4, 76/11, 81/1, 83/13, 85/14, 87/13, zá czáfem 32/23, zá czym 50/3, zá tym 57/4, zá tym 66/25, zárazem 74/28.

ZA (4) *pt — co zá* 14/19, 18/23, 66/14; co ... zá 17/3.

ZABAWA (2) *sb f — sg L*: w żołniérfkiey zabáwie (*r*) 80/18. *V*: Lutni ... Mytilenfkiego miefzkáncá ... Zabáwo 53/18.

- ZABIEGAĆ (2) *vb impf — praes 3 sg*: Oná mężowym kłopotóm zabięga (r) 42/22. *imp 3 sg*: Niechay ... roftérkóm zabięga (r) 51/16.
- ZABIEGLY (1) *part praet act — pl A subst*: polá zabięglę za zímne triony 55/4.
- ZABITY (1) *part praet pass pf — sg f D*: Porwoniście zabitę ... śmierci 21/14.
- ZABŁĄDZIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: niezabłądzi (r)/ Kto ták wmyfl nárządzi 11/1.
- ZABRAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: Tęgóć ... nie ząbierze wodá 35/28.
- ZABUDOWAĆ (1) *vb pf — con 2 sg m*: Byś ... morzá kámienni ząbudowál 1/9.
- ZABY (1) *pt — Za by* 77/19.
- ZACHOD (1) *sb m — sg G*: nie ze wfchodu Ani czekaymy páná od zachodu (r) 40/19.
- ZACHODNY (2) *ai — sg m N*: wiátr zachodny 3/15, Všilue zachodny przeciwko wfchodnému 85/17.
- ZACHODZIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: nie iuz flónce oftátnie záchodzi (r) 41/12.
- ZACHOWAĆ (5) *vb pf — inf*: STáteczny wmyfl pámiętay záchowác (r) 43/6, Tóz rádę drugim záchowác (r) 58/14, [Zęć mam záchowác niezwyčzáyną wodę *KochPot* A4/1 (33/15)]. *praet 3 sg m*: nieprzyiácielowi wiąre ... záchowál (r) 74/22; co go Bóg wćále záchowál (!) (r) 32/11. *imp 2 pl*: Oycowłki rząd záchowayćie (r) 56/19.
- ZACHOWAĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg m*: wedlug przyłtoienftwá záchowál fye wfzędý 78/4.
- ZACHOWANIE (1) *sb n — sg L*: W záchowaniu/ nie dáł fye vprzędzić nikomu 77/28.
- ZACHWYCIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: ogniá nieobáczyym sercem záchwyciłá (r) 81/16.
- ZACIAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: w oftátek zboża zátnie (r) ... kofá 63/3.
- ZACNIE (1) *av — Zacnie* fklamálá 50/15.
- ZACNOŚĆ (1) *sb f — sg L*: Ten ma wiele nád infzē w zacności domu 17/24.
- ZACNY (11) *ai — sg m G*: oycá ... zacného (r) 75/15, Pánno zacného rodzáiu 80/31. *A*: grób zacny 80/3. *I*: Bądź fye kto zacnym rodził 43/22. *V*: Zacny, Bifkupie 52/2, Zacny Hrábiá 79/20; O zacny Woiewodá 39/15, o zacny Hrábiá 85/4. *f A*: zacną Królewnę 84/6. *n N*: Zacné plemię dżiadów bitnych 34/4. *pl G*: Zacnych miáft 36/15.
- ZACZAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: iáko zácnie (r)/ Ták fortuná niech kona 10/15.
- ZACZĘTY (2) *part praet pass pf — sg f L*: W przyiáźni raz zácztęty 74/23. *n A*: konat małżeńftwo zácztęć (r) 84/22.
- ZACZYNAĆ (1) *vb impf — praet 3 pl subst*: koleię záczyńály (r) 56/3.
- ZAD (4) *sb m — sg A*: názad 19/1, 76/19, 77/3, 85/8.
- ZADAĆ (2) *vb pf — inf*: mógl by mi ... káždy głupftwo zádác (r) 26/19. *fut 2 sg*: Mnie do śiebie drógę zádáfz (r) 63/12.
- ZAGARNIONY (1) *part praet pass pf — pl N m pers*: włzyfcy infzy nagle zágárnieni (r) [*KochPot*: ogárnieni] 32/17.
- ZAGASNAĆ (1) *vb pf — plusq 3 pl subst*: Iefcze były ... nie zágáfty zorze 85/11.
- ZAGINAĆ (2) *vb pf — fut 3 sg*: kto mu [*Bogu*] kolwiek vfa/ nie záginie (r) 42/8. *con praet 3 sg m*: Boday był ... Ten cudzołóźnik ná morzu záginał (r) 19/6.
- ZAGNAC (2) *vb pf — praet 3 pl m pers a. m an*: Turczyn pły ząpuścił swoie/ Którzy zágnałi piękne lánie 37/23. *impers praet*: Drugię do Hordy ... zágnano (r) 37/27.
- ZAGORZAŁY (2) *part praet act — pl N subst*: zágorzálę ziółá 40/4. *A subst*: zágorzálę ziółá 72/12.
- ZAGRAĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: Weźmi gęśle ... A zągray 68/13.
- ZAGRODA (1) *sb f — sg N*: zagrodá iągniát pełná 70/8.
- ZAGRODZIĆ (1) *vb pf — inf*: lutni ... Ty wmięfz ... bięg ... ftrumienióm zągrodzić (r) 49/23.
- ZAGRZAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: zienuá/ fkoro flónce ięy zągrzeie (r) ... 41/20.

- ZAGRZANY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: fráfunek podlany/ Táie by śnieg zágrzany (r) 28/12.
- ZAGRZEWAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: GDy flónce Ráká zágrzéwa (r) 55/15.
- ZAJĄC (2) *sb m* — *sg G*: Záiącá iuz nie znác w życie 34/26. *D*: záieżdzác záiącowi (r) 63/28.
- ZAJĆ a. ZAJŚĆ a. ZASĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: zaydzie w látá 58/19.
- ZAJEJDZĄC (1) *vb impf* — *inf*: záieżdzác záiącowi 63/28.
- (ZAJRZEĆ) *cf* ZAJŹRZEĆ.
- (ZAJŚĆ) *cf* ZAJĆ.
- ZAJŹRZEĆ (5) *vb impf i pf* — *impf (3)*: *inf*: Przéciz mam zayŹrzéc kofztownych pálaców komu 18/19. *praes 1 sg*: ZayŹrzę wam ... láfy y ... fkály/ Ze ... 9/7. *3 pl*: Cnoćie zayŹrzá iáko żywo 34/9. *pf (2)*: *praet 3 sg f*: tá [Fortuna] mi go záyŹrzálá (r) 19/4. *n*: Niefczęściu/ któréc fyná żywégo zayŹrzáło (r) [KochPami: zayŹrzáło] 87/22.
- ZAKAZANY (1) *part praet pass pf* — *pl G*: koftek práwem zákazáných (r) 2/32.
- ZAKŁAD (2) *sb m* — *sg L*: iuz myśli o zakládzie (r) 60/12. *pl G*: Dźiatek .../ zakládów zgody 52/16.
- ZAKŁADAC (2) *vb impf* — *inf*: Káz ... konie zákłádác (r) 34/21. *imp 2 sg*: Zákłáday koráb 31/13.
- ZAKON (1) *sb m* — *sg N*: Chrześcijánfki zákón (r) Podan Polakóm 12/27.
- ZAKONNIK (1) *sb m* — *sg N*: Wtýéze ieft liczbie ón zakkonnik świéty 13/1.
- ZAKRYĆ (2) *vb pf* — *inf*: ludźie fmadniéy zákryć wmiéią 26/7. *praet 3 pl subst*: chmury flonce nam zákryly (r) 31/5.
- ZAKRYTY (3) *part praet pass pf* — *sg m N*: kogo gryźie mół zákryty (r) 3/26; žal zákryty (!) (r) 65/10. *f G*: zdrády zákrytéy (r) 82/2.
- ZAKWITNAĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: Serce mi zákwitnie 69/1. *praet 3 sg f*: Polfká zákwitlá 13/11. *3 pl subst*: łáki pięknie zákwitnély (r) 3/11.
- ZALAĆ (1) *vb pf* — *inf*: ofáték [rozumu] chcą zálác 21/10.
- ZALECONY (1) *part praet pass pf* — *sg f V*: lutni ... ná wfzytek świát wielce zálécona (r) 49/15.
- ZALAPIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: głodny Tántálus zálápił kęs wody 76/16.
- ZALOŻYĆ (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: Tyś fundámént záložyl ... žiemni 72/1.
- ZAMACZAĆ (1) *vb impf* — *fut 3 sg m*: winem ... Będźie zámaczal potómek twóy konie 6/28.
- ZAMEK (5) *sb m* — *pl G*: zamków budowných Odbiežal 45/5. *A*: iuz y ná wodźie zamki buduią 18/10, Boday ... té niewierné zamki rdzá ... ziądlá 26/29, Nie tylko zamki budowné/ Y twiérdze bierzefz wárowné 46/5. *L*: W zamcéh nádźieię pokládal 45/25.
- ZAMIERZONY (1) *part praet pass pf* — *pl G*: zámierzóných gránic 72/4.
- ZAMILCZEĆ (1) *vb pf* — *inf*: Nie źle ... zámilczéc/ co człowieká boli 26/14.
- ZAMKNAĆ (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: áni mię ... Styx ... zámknie odnogámi fswémi 54/22. *con 1 sg m*: niź bych wfzytki Zóláwfkié wrodźáie ... W jednym fzpichlérzu zámknął 36/28.
- ZAMKNIONY (1) *part praet pass pf* — *sg f G*: Stróžá zámknionéy pány 36/7.
- ZAMYKAĆ (1) *vb impf* — *inf*: áni cię chcę tykác/ Ani zámýkác (r) 50/24.
- ZANIECHAĆ (3) *vb pf* — *inf*: wefela/ y lutnie zániechác (r) 8/23. *praet 2 sg m*: mnieś niefczęfneý zániechał (r) 67/15. *imp 2 sg*: Swiéc/ y dzwonów zániechay 55/11.
- ZANIESIONY (2) *part praet pass pf* — *sg m N*: pás zániesiony wcále 8/15, żeglarz/ w cudźe ftrony ... wiátrem zániesiony (r) 65/15.
- ZAPALIĆ (1) *vb pf* — *impers praet*: Sobótkę ... Zápálonó w czarnym leśie 55/18.

- ZAPALONY (1) *part praet pass pf — sg f A*: Iákováš nawálnošciá/ dziewkę zápaloná (r) Miotálá 81/21.
- ZAPAMIĘTAŁY (1) *part praet act — sg n L*: ná zápmiętáły wchu 29/22.
- ZAPASĆ (2) *vb pf — fut 3 pl*: póki ... zorze Nie západná w ... morze 35/2. *con 3 pl subst*: zorzej Západlyby (!) znowu w morze 71/10.
- ZAPŁACONY (1) *part praet pass pf — pl G*: z włości drogo zápláconych (r) 43/18.
- ZAPŁATA (2) *sb f — sg N*: líft: zá wfádenié przijemna zaplátá (r) 40/8. *A*: fwéy dziélnóšci j Maćie zapláté niebiefkie rádošci 13/14.
- ZAPOMNIEĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: wftydu/ y dobréy flawy zápmniáá (r) 28/29.
- ZAPRZEDAĆ (1) *vb pf — impers praet*: Iedny zá Dunay Turkóm záprzedano (r) 37/26.
- ZAPUSZCIEĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: Turczyn pfy zápušcił swoje 37/22.
- ZARABIAĆ (1) *vb impf — praes 1 pl*: tylko zárabiamy (r): Ale przedsię nic nie mamy 56/28.
- ZARAZ *cf* RAZ, ZA.
- ZARAZEM *cf* RAZ, ZA.
- ZARAŻONY (1) *part praet pass pf — pl N subst*: zbytecznym ogniem zárażoné (r) ... kráie 2/13.
- ZARZA *cf* ZORZA.
- ZARZNAĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: Oracz plugiem zárznie w ziemié 70/1.
- ZARZUCIĆ (1) *vb pf — imp 1 pl*: w morze ... wielkiéy kámiénie drogošci Zárzucmy 2/25.
- ZASIEŚĆ (4) *vb pf — inf*: Kaž ty nam zásiéść przy ... kominie 33/19, Godzien był mieyfcé zásiéść Endymionowé 81/2. *praet 2 sg m*: Lechu ... Którys napiérwéy zásiádł w téy kráinie 12/10. *2 pl m pers*: Zešcie mieyfcá (!) zásiédli Božé ná ziemi 46/23.
- ZASIEWEK (1) *sb m — sg G*: zášiewku moiego niepochybna wiárá 37/2.
- ZASIEŃ *cf* ZAŚ.
- ZASŁAĆ (1) *vb pf — imp 3 sg*: Mnie niechay [ojciec] záśle w pogánfkie narody 50/27.
- ZASŁONIC (1) *vb pf — praet 3 sg f*: [Fortuna] oczy záflonilá (r) 35/18.
- ZASŁUŻONY (1) *part praet pass pf — sg m L*: w Tarnowfkim záfluzonym domu 77/27.
- ZASŁUŻYC (1) *vb pf — praet 3 sg f*: Rychléy dobré/ nižli złé flowo záfluzylá (r) 77/24.
- ZASMUCIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg f*: kórego ... šmierci ludži záfmučilá (r) 80/1.
- ZASNAĆ (1) *vb pf — inf*: Chćialli téz ná czás záfnać 87/1.
- ZASTAĆ (1) *vb pf — praet 2 sg m*: Támeš y Páná záftal 83/19.
- ZASTAPIĆ (1) *vb pf — plusq 3 pl subst*: Niebo/ á morze ... byly Swiát záftapily (r) 32/20.
- ZASTEPOWAĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: Zá trzewik mi zástępuje (r) 61/16.
- ZASTRZAŁ (1) *sb m — sg A*: nořząc fwóy zástrzał w [krzytošci (!)] 83/11.
- ZASZ, ZASIEŃ (6+3 = 9) *av — záš* 8/26, 25/12, 35/25, 62/10, 82/22, 85/21; zášię 35/12, 75/8, 85/8.
- ZASZ (4) *cn — záš* 5/12, 17/19, 42/14, 83/23, [KochPot A3/13 (32/25)].
- (ZASZĆ) *cf* ZAJĆ.
- ZASPIEWAC (3) *vb pf — fut 1 pl*: Czemu ... [pólem nie záspiéwamy? (r) 56/9. *imp 2 sg*: lutni ... Záspiéway/ coby ... Bogumily Vfzy lubily 49/16. *2 a. 3 sg*: kto z niezádny m głošem przed pány záspiéway (r) 21/22.
- ZATAIĆ (1) *vb pf — inf*: Tego zátaić nie mogé 61/1.
- ZATOP (1) *sb m — pl N*: Lamály lód/ pólnocné ogrómné zatopy (r) 87/14.
- ZATOPIC (2) *vb pf — praet 3 pl subst*: y miáftá/ y grody/ ... zátopily wody 31/22. *plusq 3 sg f*: powódz byłá Swiát zátopilá (r) 31/16.

- ZATOPIONY (1) *part praet pass pf* — *pl N m pers*: w głębokościach morfickich zátopieni (r) [KochPot: potopieni] 32/18.
- ZATRZYMAC (1) *vb pf* — *fut 3 pl*: wżytkié síly Wietrzné y morfické ... Nie zátzymáią mégo ... biegu 82/29.
- ZATYM *cf* TEN, ZA.
- ZAWADZIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg n*: Tóz niebodze závádzílo (r) 65/24.
- ZAWIASA (1) *sb f* — *pl A*: potlucz zawiáfy (r) 28/14.
- ZAWIESIĆ (1) *vb pf* — *imp 1 pl*: ná flupie korunę Záviesmy 41/7.
- ZAWIEŚĆ (3) *vb pf* — *fut 1 sg*: nie závádoę (r) 23/22, 33/16 (r). *praet 2 sg m*: Záviodléš iá w leśné cienie 65/29.
- ZAWIKŁANY (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: ten swíát záváklány (r) 48/19.
- ZAWISNAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 pl subst*: náłzé rozmyflý Ná wyroku ... fortuny záváflly (r) 83/6.
- ZAWOD (1) *sb m* — *sg A*: Biégl záváod drogi 12/20.
- ZAWOŁAĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Hey Pánowie moi/ Szyper głósem záválo 86/2.
- ZAWRZEC SIE (1) *vb pf* — *praet 3 pl subst*: zbytnié záváarly (sye zdroie 32/25.
- ZAWSZE (3) *av* — záváże 18/27, 74/1, záváże gorzézý 19/20.
- ZAWŹDY (23) *av* — Záváždy 3/4, 56/17; záváždy 17/12, 18/1, 19/14, 17, 26/25, 46/22, 49/1, 52/25, 60/4, 8, 63/21, 70/20, 72/18, 74/23, 76/7, záváždy gorzézý 16/16, Nie záváždy 47/10, 54/2, Nie záváždy 47/12, 14, 54/4.
- ZAZDROŚCIWY (2) *ai* — *sg f N*: Kłoto zazdrošciwa (r) 86/30. *A*: šmierć zazdrošciwá (r) 73/19.
- ZAZDROŚĆ (6) *sb f* — *sg N*: Nieugroži zazdrošć námá 34 12, zá cnotá w též tropy zazdrošć poštepuie 44/4, co im zazdrošć vymie 44/19. *G*: Zeby cnotá miálá być kiedy bez zazdrošćí (r) 44/2. *A*: IAKá ... zazdrošć ziednales lobie ... w moiéy ... ofobie 52/1, wíetlzy nád zazdrošć 54/18.
- ZĄB (5) *sb m* — *pl N*: zęby šczéré perlówé 68/27. *A*: Vyżryflz tám ... zęby (r) Nie práwie biálé 22/12, ludzje ná zęby iá wzięli 29/3, nie dlugo ... Doniesie czáfzę páchołek do gęby/ A przedšje y w tym štráci czáfem zęby (r) 48/26. *I*: pianá ... ciecze miedzy zęby (r) 49/28.
- ZBAWIĆ (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: Y šen mię prace nie zbáwi (r) 60/24. *part praet act*: zbáwiwflzy wefela 73/21.
- ZBIERAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: ná drugiégo zbiera (r) 27/20.
- ZBIEŻEĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: po rzékách wóz náciężflzy zbiezal (r) 3/9.
- ZBLEDNAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg f*: Temu ... twarz zbládlá (r) 66/20.
- ZBŁAŻNIĆ (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: kto cię zblázníl (r) 59/19.
- ZBŁADZIĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: ták zbládzi (r)/ Ze ... 84/27.
- ZBOJCA (3) *sb m* — *sg V*: Zbóycá włáflny 65/27, *pl N*: Zbóyce (niešfety) zbóyce nas woiuiá 38/1.
- ZBORGOWAĆ (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Ani [šmierć] zborguie/ byš wyciągnął dlugi 6/16.
- ZBOŚĆ (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: iefli práwdá y z tego nas zbudzie (r) 39/2. *praet 3 sg n*: ze cię ... niešczęšćie nie zbudlo (r) 76/4.
- ZBOŻE (4) *sb n* — *sg G*: w ofšátek zboža zátnie ... kofá 63/3. *pl N*: Zbožá wšfály 3/15. *A*: niwy niemierzoné wolné zbožá dáią 1/17, zágorzálé zbožá [KochZuzPieš: zbožá] defcz ożywia 72/12.
- ZBRACIĆ SIE (1) *vb pf* — *imp 3 sg*: Hárdá myšli niech ... z fortuná (sye zbráci (r) 74/19.
- ZBRANIAĆ SIE (1) *vb impf* — *inf*: Co niešie przyrodzenié/ zbrániác (sye nie godži 77/21.

- ZBROJA (3) *sb f* — *sg N*: Cóż pomoże zbroiá (r) 6/9. *D*: Przywykłąbych ... zbroi (r) 67/28, mieymy fye ku zbroi (r) 86/2.
- ZBROJNY (3) *ai* — *sg m N*: nieprzyaciél zbroyny (r) 82/6. *A*: między lud ... zbroyny (r) 80/20. *pl G*: Iánczárów zbroynych 36/10.
- ZBUDOWAĆ (2) *vb pf* — *praet 2 sg m*: tyś niebo zbudował (r) 71/22. *3 sg m*: Zbudował fobie koráb 32/14.
- ZBYĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: ptak/ kiedy towarzyfzáz zbędzie (r) 19/9. *praet 1 sg f*: Oycze mój ...] Którégom zbyłá 7/24. *part praet act*: Pámięci y śil zbywfzy 88/5.
- ZBYT *cf* NAZBYT.
- ZBYTECZNY (1) *ai* — *sg m I*: zbytecznym ogniem zaráżoné ... kraie 2/13.
- ZBYTEK (2) *sb m* — *pl G*: táie ... iéy zbytków/ y złości 29/2, Cnotá mój kómpás/ który ... w pól zbytków bije 49/6.
- ZBYTNI (4) *ai* — *sg f L*: w ... zbytniéy tefknicy 88/4. *pl N subst*: zbytnié ... zdroie 32/25, zbytnié ciepłá 57/2. *L*: po ... zbytnich potráwách 48/6.
- ZBYTNIE (1) *av* — Nie fzukay zbytnie (r) 48/9.
- ZBYWAĆ (1) *vb impf* — *praes 2 sg*: milczeniem ... zbywafz gości 29/20.
- ZDAĆ SIE (7) *vb impf* — *praes 3 sg*: [Wanda] z postáwy Zda fye mąż práwy 12/16; zda mi fye cudnieyfza 21/24; Raz fye zda/ iáko w przepásć/ poyżrzec z wyfokości 85/20. *3 pl*: Coć fye zdádzą té potráwy? 66/22. *praet 3 sg n*: mnie fye zdáło/ żem był ... w niebie 16/29, lecz mu fye ták zdáło (r): Ze ... 6/7. *fut 3 sg n*: potym wczyn/ coć fye będzie zdáło (r) 22/5.
- ZDANIE (1) *sb n* — *sg I*: To pan zdániem moim/ Kto ... 5/23.
- ZDARZYĆ (2) *vb pf* — *fut 2 sg*: którégomu ty zdárzyfz (r) Ten zwiázek 43/1. *3 sg*: zdarzy ... Bóg/ że ... 84/9.
- ZDEJMOWAĆ (1) *vb impf* — *inf*: fzyk ... zdéymowác (r) 45/14.
- ZDJAĆ (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: Zdiáleś máfzkárę ... Tyrannowi Moskiewfkiému 45/21.
- ZDOBIĆ (1) *vb impf* — *praet 3 sg f*: Którá [biegłość w rzeczach] go ... tym bárziéy zdo bi- lá (r)/ Ze ... 74/26.
- ZDOBYĆ SIE (1) *vb pf* — *inf*: Trudnobym fye zdobyć miálá Ná lepfzą myśl 63/19.
- ZDOŁAĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: Który glos twéy chwale zdola? (r) 69/15, dwiemá y fam Herkules nie zdola (r) 86/20. *1 pl*: ták lekkim ludziom nie zdołamy (r) 38/10.
- ZDRADA (4) *sb f* — *sg G*: Dożrzawfzy zdrády 12/19, Káždéy godziny obawiy fye zdrády (r) 35/11, wyfzedł ... Z Lábirintowych błędów/ y zdrády zákrytéy 82/2. *A*: Dzbanie ... Ty mądrych fpráwy ... Ná świát wydawafz/ przez twą ćichą zdráde (r) 4/21.
- ZDRADNY (1) *ai* — *pl G*: lichem zdrádných fłów 17/4.
- ZDRAJCA (1) *sb m* — *sg V*: Zdraycá mój 66/24.
- ZDROJ (5) *sb m* — *sg N*: Zdróy przeżroczyftéy wody 37/1. *G*: Nie zyczfecz dufze/ która dotklá raz napoiu Niepámiętnégó zdroiu (r) 39/23. *pl N*: zbytnié závárfy fye zdroie (r) 32/25, Przy tym leśie chłodné zdroie (r) 64/15, Wam plyną té chłodné zdroie (r) 65/6.
- ZDROW (4) *ai* — *sg m N*: Zdrów bądź 46/13; Niechay ... zdrów nam pánuie 13/18, Idź zdrów 50/31. *pl N m pers*: Láčno ćiefzyć chorégó gdyfmy zdrowi fámi 39/10.
- ZDROWIE (4) *sb n* — *sg N*: zdrowié lepiéy flúży 58/18. *G*: niefpofobnégó będąć świádomá Zdrowia mego 52/10. *D*: folguy zdrowiu fwemu 79/5. *A*: Zdrowié rad mam od ćiebie 20/21.
- (ZDROWY) *cf* ZDROW.
- [ZDYCHAĆ *vb impf* — *praet 3 pl subst*: Morfkie Nimphy ... Zdychály pátrząc ná wiek iego młody KochPam! A3/26 (81/4).]

ZE *cf* Z.

ZEBRAĆ (5) *vb pf — fut 3 sg*: Kto z gospodarstwa ... Zbierze pieniądze 42/15. *1 pl*: kiedy z polą zbierzemy (r) 63/5. *praet 2 sg m*: coś ty zebrał ... ląkómie 6/23. *part praet act*: Zebrałszy włofy ná czolo 54/8; zebrałszy poczet przyjaciól niemáły 84/23.

ZEBRANIE (1) *sb n — sg G*: co zebrania twého kolwiek będzie 43/20.

ZEGAR (1) *sb m — sg N*: ZEGar ... wybija 27/2.

(ZEJŚĆ) *cf* ZYŚĆ.

ZEJŚĆ SIE *cf* ZYŚĆ SIE.

ZELŻYĆ (1) *vb pf — praet 2 sg f*: Aleś y zwyczáymi twarzy nic nię (!) zelżyła (r) 9/23.

ZEMOWIT (1) *n-pers m — sg N*: Zemowit stoi wedle oycá 12/25.

ZEMOWAĆ (1) *vb pf — inf*: Któréby [wody] miály ... świat zepfowác (r) 33/12.

ZETRZEĆ (5) *vb pf — fut 3 pl*: Tego niezetrą y weneckie fárby 22/17; które [morze] ... wiátry szalone zetrą (!) 83/30. *praet 3 sg m*: dąb ... Padł/ y dobrą część láfu stárł 81/30. *3 pl subst*: czemu mię ostré kry nie stárly (r) 87/12. *imp 2 sg*: Zetrzy sen z oczu 38/13.

ZEW SZAD (4) *av — zewsząd* 7/18, 18, 74/14, 85/26.

ZĘBÁTY (1) *ai — sg m N*: w boiu zębáty (r) 53/18.

ZGADNAĆ (3) *vb pf — fut 3 sg*: Kto ... zgádnie (r)/ Co nan iutro przypádnie? 10/10. Przypadkow dáłszych żaden z nas nie zgádnie (r) 16/5, żaden nie zgádnie (r) ląkie łczęście o iutrze przypádnie 23/28.

(ZGANIONY) *cf* NIEZGANIONY.

ZGINAĆ (7) *vb pf — inf*: Zginać wżytkiemu 42/17. *fut 1 sg*: ląciem twóy był ... y twoim zginę (r) 9/19. *3 sg*: Y zginie/ á nie będzie vmiał w to wgodzić 10/25, ten z głowy mróz nie zginie (r) 54/13. *praet 3 sg n*: Co zginęło/ trudno tego wetowác 25/27, 26/12. *con praet 1 sg m*: lecz bym wolnym žginał (!) był człowiekiem 87/15.

ZGNUŚNIEĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: Święty pokoju/ ... ludzie rádži zgnuśnią przy tobie 15/20.

ZGODA (2) *sb f — sg G*: Dżiatek .../ zakładów zgody (r) 52/16. *A*: O wżeláką infzą fzkodę/ ... przyzwolę ná zgodę (r) 61/10.

ZGOŁA (1) *av — Których [ziól] fmak pámięć domu wygládba zgoła* (r) 52/20.

ZGROMADZIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: co ieden zgrómádził (r)/ To drugi ... rozciřka 27/27.

ZGRYŻĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: trofki ... Zgryżą człowieká 43/4.

ZGRZYBIEĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: w trofće człowiek zgrzybieie (r) 58/15.

ZGUBIĆ (1) *vb pf — praet 3 pl subst*: Przełożonych wyřtepkí miáštá zgubily (r) 47/7.

ZHARDZIEĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: człowiek zhárdzieie (r): Gdy mu fye dobrze dzieie 41/26.

ZHOŁDOWAĆ (1) *vb pf — inf*: Turki zholdowác (r) 6/3.

ZIELE (4) *sb n — pl N*: zágorzáłé žiolá dżdzá z niebá woláią 40/4, ná świećie rodzá fye tákowé žiolá (r)/ Których fmak pámięć domu wygládba 52/19. *A*: rofá ná mdlé žiolá pádnie 72/11. *I*: przykryłes ię [ziemi] nágość žioly rozlicznemi 72/2.

ZIELENIĆ SIE (1) *vb impf — praes 3 pl*: Zielenią fye pięknie láfy 34/24.

ZIELONY (3) *ai — sg f N*: ląká zielona (r) 65/7. *L*: ná rózdze zielónéy 19/10. *pl L*: po górach zielonych (r) 37/8.

ZIEMIA (30) *sb f — sg N*: Ziemiá ku floncu ... Rozwiłá włofy 32/27; bo mu fye iuz žiemiá [przykrzylá 18/12, žiemiá ... Rżék przymnážálá 31/18, žiemiá fpuftofzona Podolřka leży 37/19, žiemiá idzie w popiół 40/1, žiemiá ... W rozliczné bárwy ... fye odzieie 41/20, žiemiá hoynie rodziłá 56/24; będzie ... Ziemiá dáwálá ... pożytki 33/6. *G*: prze sfwéy žiemie [kázę 38/20. *D*: Týs fundámnt záložyl nieobefzły žiemi (r) 72/1. *A*:

- rzekł Nóemu: iuż teraz ná ziemię (*r*) Występuy 33/1, Któréby [wody] miały ziemię opánować 33/11; iego ... plemień Rządziło ziemię (*r*) 12/24, Oracz plugiem żárnie w zięmię (*r*) 70/1; Vderzyć trofki o ziemię (!) (*r*) 47/21. *I*: Y pod ziemią szukał żony 25/4, Wszystko śmierć ... z ziemią porównála 77/6, Iechałes ... ziemią 83/15. *L*: Byś páłace rozwodził nie tylko ná ziemi (*r*) 1/8, Snieg ná ziemi wyszféy łóckią leżał 3/8, ná ziemi przykłénie 13/29, Ná ziemi/ y ná niebie ... króluie 17/21, Zeście mieyfcá (!) zaśiedli Bożé ná ziemi (*r*) 46/23, Myśli ważné ná ziemi/ myśli ważné w niebie 51/11, áni ia iuż przebywać ná ziemi (*r*) ... będę (!) 54/17, wszędy pelno ciebie/ Y w odchlániach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie 71/17, Choway nas ... ná téy nífkiey ziemi (*r*) 72/17, nic ná ziemi wiecznégo nie znamy 77/10, Człowiek ... niéma tu ná ziemi ... pewnéy ściány 78/22. *pl D*: páná/ który támtym ziemiám Prává dáie 84/2.
- (ZIEMOWIT) *cf* ZEMOWIT.
- ZIMA (5) *sb f* — *sg N*: Zimá ... zéydzie fnádnie 54/10, do gotowégo gnušna Zimá wftáwa 72/10, brody Mrožna Zimá przykrylá ... lody 83/24. *A*: Zorawie czuiąc zimę/ precz lecieli 15/29. *L*: Po niepogodnéy zimie piękna Wiofná chodzi 79/12.
- ZIMNO (2) *sb n* — *sg N*: żeby iéy zimno nie mrožilo 14/17 *D*: drzewo to cieplu/ to zimnu láie 18/8.
- ZIMNY (5) *ai* — *sg m A*: zimny próg 29/16. *pl N subst*: zimné grády 12/2, zimné fkały 33/22. *A subst*: przez zimné czáfy 41/15, zá zimné triony 55/4.
- ZINĄD (1) *av* — twóy smutek Bóg zinąd nágrodzi 79/11.
- ZIOŁA *cf* ZIELE.
- ZIOŁKO (1) *sb n* — *sg V*: Znam cię ziółko żeś pokrzywá 62/4.
- ZJAWIĆ SIE (1) *vb pf* — *praet 3 pl subst*: Ani w Polfcze ... Ziáwiły sye tákie džiwy 67/4.
- ZJAĆ (1) *vb pf* — *praet 3 pl subst*: Iego pieśni záłościvé Zięly bogi niezycziwé 25/6.
- ZJEDNAĆ (1) *vb pf* — *praet 2 sg m*: I Aką ... zazdrość ziednałes sobie 52/1.
- ZJEŚĆ (2) *vb pf* — *praet 3 sg f*: że cię [muchá] do krwi ziađlá (*r*) 20/15. *con 3 sg f*: Boday ... té ... zamki rdzá ... ziađlá (*r*) 26/29.
- ZLECONY (1) *part praet pass pf* — *pl N subst*: té trofki ... Szátánowi zléconé (*r*) 28/6.
- ZLĘCZYĆ (1) *vb pf* — *fut 3 pl*: Sercá niezłęczá żadné zlotogłowy 6/11.
- ZLĘKNAĆ SIE (2) *vb pf* — *fut 3 sg*: tá sye dużzá złęknie (*r*) 13 28. *praet 3 sg f*: tá dopiero złękłá sye 7/17.
- (ZLICZONY) *cf* NIEZLICZONY.
- ZLICZYĆ (2) *vb pf* — *fut 2 sg*: iáčno zliczyfz pod oczymá kárby 22/16. *3 sg*: Syn tylko worki zliczy (*r*) 28/3
- ZLAJNIK (1) *sb m* — *pl G*: Pod sražą nieufpionych Spártánfkich złayników (*r*) 36/4.
- ZŁĄCZYĆ (2) *vb pf* — *imp 2 sg*: złącz/ iákos rozwiódl 52/29. *con 1 sg m*: Niżbych ... polá Węgierfkie z ... Pánstvem Węneckim złączył 37/14.
- ZŁOCONY (3) *part praet pass pf* — *sg f V*: Lutni złocona (*r*) 53/16. *pl G*: gmáchów złoconych (*r*) 43/19, stolów złoconych (*r*) 53/25.
- ZŁOŚĆ (3) *sb f* — *sg A*: Chciałem złość ... wytrwác státecznością 26/22, Mnie ... ná złość 29/10. *pl G*: táie ... iéy zbytków/ y złości (*r*) 29/2.
- ZŁOTO (12) *sb n* — *sg N*: Złoto śródkiem Iánczárów ... póydzie fnádnie 36/10; fzmárákiem złoto sye dwoi 9/24, Co między piéniędzmi złoto (*r*)/ ... Toś ty iest między dżiówkami 68/15. *G*: Złotá ... nie prágniefz 71/18; Aby ku złotu złotá przybywáło 6/19, Więcýci srébrá/ y złotá dżiś mamy 15/21. *D*: ku złotu 6/19. *A*: BYś wsfyftko złoto posiadł 1/6, w morze ... Perly/ złoto/ y wielkiéy kámiene drogości Zárzućmy 2/24, Nie duřay w złoto 35/10, bledfza nád złoto 81/24. *I*: o szátách drogim złotem tkánych 87/19.

- ZŁOTOGŁÓW** *sb m*, **ZŁOTEGŁOWY** *pl t (I+I = 2)* — *pl N*: Sercá niezłeczá żadné zlotogłowy (*r*) 6/11. *L*: W śiermiędzeli go widzi/ wzlotychli głowách (*r*) 47/3.
- ZŁOTY** (10) *ai* — *sg m A*: przywrócić ... wiek złoty (*r*) 75/4. *L*: w wpominku złotym 36/8. *f N*: ZŁota to strzálá ... byłá 5/2. *G*: lutnie złotéy 39/6. *A*: koronę ... złotá 41/7. *n G*: Złotého flónca 11/23. *L*: po ... obiciu złotym (*r*) 48/7. *pl N subst*: złoté góry 40/26. *A subst*: w złoté gęśli 10/9. *I*: złotémi gwiazdami 71/23. *Cf* ZŁOTOGŁÓW.
- ZŁOŻONY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: ze dwoiéy złożony (*r*) Nátury 54/16.
- ZŁOŻYC** (2) *vb pf* — *inf*: dań z oyczyny złożyć (*r*) 81/8. *praet 2 sg m*: Skoroś ... Oyczyste fluzby złożył z siebie 84/19.
- ZŁY** (27) *ai* — *sg m N*: Zły z nim pokóy/ gorfza zwadá 59/27; zły ptak 14/15, zły człowiek 14/19, zły czas 33/20, zły towarzyszył 43/2. *V*: Zły á niewierny pohánce 65/26. *f N*: zła drogosc 57/4. *G*: Złéy ... żądze 2/27; czáfu złéy przygody 32/15, złéy niepogody 78/16. *L*: w téy złéy ciży 25/22, po złéy chwili 41/13. *n N*: złé sczęście 14/13. *G*: Tobiem ia złégo flowá nie rzékl 29/29. *A*: złé posłánié 18/4, Rychléy dobré/ niżli złé flowo záfłuzylá 77/24. *pl N m pers*: cnoćie żywéy my źli nie życzemy 2/7, pomstę ... Którá źli biorá 50/8. *subst*: złé vrodzáie 18/7, złé niepogody 19/22, złé ... obyczáie 30/7. *G*: frogosc iádowitá Złych pánién 50/6. *A subst*: przez złé mieycłá 83/32. *I f*: przed ... Sióstrámi (!) złémi (*r*) 50/20. *comp sg f N*: gorfza 59/27. *n G*: co... mogly wczynić gorfzého? (*r*) 50/10. *pl N subst*: gorfzé látá 16/16.
- ZMACAC** (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Który [ogieni] w niéy wfzytkich czlonków zmácal áż do kości 81/17.
- ZMARLY** (1) *part praet act* — *pl D*: zmárlym kościóm 79/7.
- ZMAZA** (1) *sb f* — *sg A*: Iákobyć ... nieprzyaciél ... omył tę zmázę (*r*) 38/19.
- ZMIERZAC** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: moje oko ... nie zmiérza wyfoko 36/21. (ZMIERZONY) *cf* NIEZMIERZONY.
- ZMIERZYC** (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: piórun gdzie zmierzy (*r*) 31/11.
- ZMIESZANY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Z ... dżdżem grad zmiéřzány (*r*) 24/11.
- ZMIĘKCZONY** (1) *part praet pass pf* — *sg m N*: Tityus zmiękczony (*r*). Rośmiał syc niechcąc 50/1.
- ZMIĘKCZYC** (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: Dzbanie ... Ty zmiękczyřz káždého 4/18.
- ZMILCZEĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 pl*: Ciebie moje ... stróny Niezmilczá 46/15.
- ZMILKNAĆ** (1) *vb pf* — *praet 3 sg m*: Temu ... Ięzyk zmilknął 66/20.
- ZMOWIĆ SIE** (1) *vb pf* — *con 3 pl subst*: by wfzytkié śily Wietrzné y morfkié ... ná mię syc zmówily (*r*) 82/28.
- (ZMOŻONY) *cf* NIEZMOŻONY.
- ZMYLIĆ** (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: powagę zmyli (*r*) 41/29.
- ZMYŚLAĆ** (1) *vb impf* — *praes 3 sg*: miłość zmyślá fny fámá łobie 10/1.
- ZNACZNIE** (1) *av* — śil znacznie wbywa 87/7. *Cf* NIEZNACZNIE.
- ZNACZNY** (5) *ai* — *sg m N*: Znaczný [był] iego porzádek ... w pokoiu 74/4. *I*: iáko ćie znacznym fortuná czynilá 80/25. *f N*: Iego dziélnosc ... znaczná bylá w boiu 74/3. *pl A subst*: Znaczné [kustosz: Zacné] posługi czynil rzeczypópolitéy 78/1. *comp sg m N*: Pan znaczniefzy gdy páństwem wzgárdži (!) niż bych ... 36/26.
- ZNAĆ** (23) *vb impf i może pf* — *impf* (20): *inf*: iáwnie to znać dáie Sam ná syc/ że ... 5/25, Záiáćá iuz nie znać w życie 34/26, zaśiéwku moiego niepochybna wiárá: Rządzcý plódnéy Afryki ... Nie da syc znać/ że wfczęściu przerównána iemu 37/4, nábzyt wbořtwá nieznáć w domu moim 37/9, Świátá nie znać w kurzáwie 40/2, Zyto ... swoiá bárwą znać dawa: Iż ... 62/23, Świátá nie znać 85/16, wczás wam to znać dawam 86/6; [Tám dopiero będzié (!) znać (!) co po czému chodzi KochŚlug A3v/12 (44/20)]. *praes*

- 1 sg*: Znam cię ziółko żeś pokrzywá 62/4; po tobie znam taką poftawę 16/19, iefli cię dobrze znam 73/22. *2 sg*: Nie znasz ludzi co ... 59/21. *3 sg*: sławá ... Smierci nie zna 75/27. *1 pl*: nic ná ziemi wieczného nie znamy (*r*) 77/10. *2 pl*: Iefli ... co to miłość znaćie (*r*) 20/6. *3 pl*: co piękne/ dobrze znáią (*r*) 61/4, dzień ... á noc ... swoie czáfy znáią (*r*) 72/6. *praet 3 sg m*: Znał kto kiedy Poétę trzézwięgo? 23/20. *con 3 sg m*: Ktoby cię nieznał 12/9. *part praes act*: znáiąc twarz láfkáwą/ y chuc przeciw fobie 82/7. *pf a. impf (3)*: *con 1 sg m*: Abych iuz tę ... láfkę znał po tobie 5/15. *3 sg m*: By nie znał nie-przyiaciél/ że ... 26/15. *f*: boday tá ... twarz odmiány nie znála (*r*) 5/16.
- ZNAJOMY** (*1 ai* — *comp pl A m pers*: mimo znáiomizé łásiady 40/22. *Cf* NIEZNAJOMY.
- ZNAK** (*1 sb m* — *pl A*: W Mofkwi znáki zoftáwił fwęgo męftwá wieczné 74/6.
- ZNAKOMITY** (*2 ai* — *sg m N*: płacz znákomity (*r*) 82/23. *f A*: znákomitą pręgę 33/13.
- ZNAMIENITY** (*2 ai* — *sg f G*: sławy známienitéy (*r*) 78/2. *pl N subst*: známienité miáftá 77/12.
- ZNIEŚĆ** (*1 vb pf* — *inf*: Nie może iéy [*cnoty*] bláfkú znieść 44/5.
- ZNIEWOLIĆ** (*1 vb pf* — *praet 2 sg f*: mnieś wiecznie zniewoliłá (*r*) 69/10.
- ZNIKAĆ** (*1 vb impf* — *praes 3 pl*: Przed nią gwiazdy ... po iednéy znikáią (*r*) 9/3.
- ZNIKNAĆ** (*4 vb pf* — *fut 3 sg*: gdy nam z oczu zniknie/ tóz iéy [*cnoty*] żáluujemy 2/8, Skoro tá [*Fortuna*] zniknie/ tyl káždy podawá 35/16. *praet 3 sg f*: páni w tym zniknęłá (*r*) 76/24. *3 pl m pers*: kiedy y óni y żagle zniknęli (*r*) [*KochPam1*: zniknęły] 83/9.
- ZNISZCZEC** (*1 vb pf* — *inf*: muśi zniszczyć ciało 51/4.
- ZNISZCZYĆ** (*1 vb pf* — *praet 3 pl subst*: Przelózonych wyftępki... fzérokié do gruntu Cárftwá zniczfily (*r*) 47/8.
- ZNOSIĆ** (*1 vb impf* — *inf*: Iákoby vmiał fczęścić/ y niefczęścić znośić (*r*) 11/3. (ZNOŚNY) *cf* NIEZNOŚNY.
- ZNOWU** *cf* NOWY, Z.
- ZOBOPOLNY** (*1 ai* — *sg f N*: zobopolná mowá 82/13.
- ZOFIJA** (*1 n-pers f* — *sg V*: piękna Zofia (*r*) 54/2.
- ZORZA, ZARZA** (*7+1 = 8*) *sb f* — *sg N*: Gdzie iáfna ciemnéy nocy wftępuie zorzá (*r*) 74/12, kiedy zorzá z wody powftawála 85/28. *G*: od wieczornéy zorze (*r*) 24/7, czekáć ranéy zorze (*r*) 56/13. *D*: Twoie ... lice iefť podobné zarzy (*r do* twarzy) 8/29. *pl N*: póki iáfne zorze (*r*) Nie západná w ... morze 35/1, iáfne zorze (*r*) Zapádyby (!) znouw w morze 71/9, Iefcze byly wieczorné nie zágáfty zorze (*r*) 85/11.
- ZOSIA** (*1 n-pers f* — *sg D*: Zośi (*r*) 22/26.
- ZOSTAĆ** (*7 vb pf* — *fut 3 sg*: nie zoftátanie żywy 1/25, Wfzyftko to zoftátanie (*r*) Po twéy śmierci 6/21. *praet 1 sg f*: Iam ... bez męzá zoftála (*r*) 19/3. *3 sg m*: Sam Nóé zoftał 32/7. *3 pl subst*: Wziął konwiá/ áż mu ná łbie zoftály obręczy 21/18. *con 3 sg n*: Aby ... ztobá twęgo co zoftáło (*r*) 35/24, Aby imię przynamniéy po nas tu zoftáło (*r*) 51/5.
- ZOSTAĆ SIE** (*1 vb pf* — *fut 3 sg*: coś ty zebrał .../ To fye zoftoi niewiem w czym dómie 6/24.
- ZOSTAWIĆ** (*3 vb pf* — *fut 2 sg*: Ze mię w nieprawdzie zoftáwifz (*r*) 62/12. *praet 3 sg m*: W Mofkwi znáki zoftáwił fwęgo męftwá 74/6, którą [*sławę*] ón zoftáwił po fobie 75/26.
- ZOSTAWIONY** (*1 part praet pass pf* — *sg n L*: Nie przefťaiąc ná fczęścíu z oyców zoftáwionym (*r*) 80/24.
- ZRĄB** (*1 sb m* — *pl N*: Nie pomogly ... Zręby mocné 46/2.
- ZROBIĆ** (*1 vb pf* — *praet 3 pl m pers*: Świętá przedtym ludzie czćili/ A przedśię wfzyftko zrobili (*r*) 56/23.
- ZRONIĆ** (*1 vb pf* — *con 1 sg m*: Bych ... piwá wczoráyfzého zronił (*r*) 21/2.
- ZROWNAĆ** (*1 vb pf* — *fut 3 sg*: Hárdá myśł ... Z nienawiściá nie zrówná 74/20.

- ZROZUMIEĆ SIE (1) *vb pf — imp 2 pl*: O Drukárzá nie mówię/ z tym sye zrozumięćie (r) *kt/8*.
- ZSTAĆ SIE (1) *vb pf — praet 3 sg n*: kiedy sye ... dofyć zstáło (r) Pánfkiému gniewu 32/21.
- ZSTAWAĆ (4) *vb impf — praes 3 sg*: Tkáiąc/ leiąc w sye wfzytko/ póki zstawa fzyie 51/7, zstawa vfnóści 52/26; Iáko cién/ kiedy flónca mu niesstawa (r) 35/17; co głofu sstáie (r) 62/16.
- ZUPEŁNY (1) *ai — sg n D*: zupełnému ciátu kraśá spádnie 8/10.
- ZWABIĆ (1) *vb pf — praet 3 sg m*: [Amfjon] kámién rosprozfoný Zwabił ná kupę 49/12.
- ZWAĆ (3) *vb impf — inf*: fzkodá zwáć czlowiekiem/ kto bydłecé żyie 51/6. *praes 2 sg*: On ia/ iáko mię zowiefz 54/20. *impers praet*: Iákokolwiek zwano (r) Wino 4/10.
- ZWADA (2) *sb f — sg N*: Iefłiście ták wefeli/ iákaz v was zwadá? (r) 21/20, Zły z nim pokoy/ gorfza zwádá (r) 59/27.
- (ZWALCZONY) *cf* NIEZWALCZONY.
- ZWĘTPIĆ (1) *vb pf — inf*: bych miał zwętpić o tobie 10/2.
- ZWIĄZEK (1) *sb m — sg A*: któremu ty zdárzyfz Ten związek 43/2.
- ZWIEDZIC (1) *vb pf — praet 2 sg m*: zwiedziłes część niemálá swiátá 80/16.
- ZWIERCIAŁO (1) *sb n — sg N*: Boday sye przepádo To twoie zwiérciádo (r) 22/7.
- (ZWIERZ) *cf* ŻWIERZ.
- ZWIERZAĆ SIE (1) *vb impf — praet 3 pl subst*: Oczy ... ferdecznych táemnic fobie sye zwiérzáły (r) 82/12.
- ZWIERZCHNOŚĆ (3) *sb f — sg N*: KRóloom moc ná poddáné/ y zwiérzchność dáná 17/18; wam ... nád niniefzemi (!) zwiérzch ność (!) iefst dáná 46/26. *G*: którym ... zwiérzchności nád fśádem Bóżyym zwierzono 46/21.
- (ZWIERZE) *cf* ŻWIERZE.
- ZWIERZONY (2) *part praet pass pf — sg m G*: Niechay ... zwierzóného nie wzdawa opieku 13/19. *A*: Stárodub ... Pod miecz ... lud wydał zwierzony (r) 15/12.
- ZWIERZYĆ (1) *vb pf — impers praet*: którym ... zwiérzchności nád fśádem Bóżyym zwierzono (r) 46/21.
- ZWIERZYĆ SIE (1) *vb pf — fut 1 sg*: ZWierzęć sye grómádo moiá 61/14.
- ZWIESIĆ (1) *vb pf — fut 3 sg*: głowę zwieśi 41/29.
- ZWŁASZCZA (3) *av — Zwłáfczá 61/21; zwłáfczá 14/8, á zwłáfczá 82/19*.
- ZWOJOWAĆ (1) *vb pf — fut 3 pl*: które [morze] ... wiátry ... żetrá (!) y zwoiuia (r) 83/30.
- ZWYCIĘSTWO (3) *sb n — sg N*: Zwycięstwo liczby niechce/ męstwá potrzebuie 51/21. *A*: zwycięstwo pogánóm z siebie fláwné dáłá 80/14. *I*: Fortuná w bitwach zwycięstwem fzáfuie 41/2.
- ZWYCIĘŻYĆ (2) *vb pf — inf*: Chciałem ... zwyciężyć niewdzięczność swoiá fśátecznością 26/23. *praet 3 sg m*: Zwyciężył wieczny wyrok/ y niefczęścíe twoie 85/3.
- ZWYCZAJ (5) *sb m — sg N*: Lepiý ... Tátárov dawny zwyczaj nieśie 1/14. *A*: O Piękna nocy nád zwyczaj tych czáfów 15/1, ten wieczór fláwny/ Swięćmy iáko zwyczaj dawny 57/14, Sny nád zwyczaj dziwnými 87/2. *pl I*: Aleś y zwyczajymi twarzy nic nię (!) zelzyla 9/23.
- (ZWYCZAJNY) *cf* NIEZWYCZAJNY.
- (ZWYKŁY) *cf* NIEZWYKŁY.
- (ZYGMUNT) *cf* SYGMUNT.
- ZYSK (3) *sb m — sg N*: to mój zyfk/ że mię fluchacie 23/18. *A*: prze zyfk niecnotliwy 36/13, Krwia ... zyfk obléwáią 69/28.

ZYSKAĆ (1) *vb pf* — *fut 2 sg*: Nie zyczfzefz dufze/ która dotklá raz napoiu Niepámieñnego zdroiu 39/22.

ZYŚĆ (3) *vb pf* — *fut 3 sg*: śnieg znienáglá zéydzie (*r*) 41/19, Zimá ... zéydzie fnádnie 54/10. *praet 3 pl subst*: Lody zefzly (!) 3/12.

ZYŚĆ SIE (1) *vb pf* — *fut 3 sg*: Kofá fye zéydzie iárzynie 62/27.

ŻLE (6) *av* — Zlec by mi plácił moie zyczliwości 19/29, piórun gđzie zmierzy Zle nie vderzy 31/12; Poprawdzie mi nie práwie źle ferce tufzyło 14/9, źle fye obeyzrzał/ áli ... 25/11, gdy fyę ferce źle czuie 26/10. *comp*: ferce záfwe gorzý łáđzi 19/20. *Cf* NIEŻLE.

ŻRZOBEK (1) *sb m* — *sg N*: iákoby żrzóbek nielápány Vćieka w pole 49/18.

ŻRZODŁO (1) *sb n* — *pl A*: ziemiá nowé żrzdłá pobudzáięc/ Rzeké przymnážálá 31/18.

ŻWIERZ (7) *sb m* — *sg N*: Aby iéy [winnicy] był áni źwierz/ áni zly ptak [zkodzil 14/15, trupy w kolo ... ležály/ Ludzie/ y bydło/ wielki źwierz/ y máły 32/30, źwierz niemy/ Nie śmieie fye 59/3. *A*: w łowy Ná dziki źwierz 2/30, y mátkę/ y fyny Požárłá wodá/ y wfzyftek źwierz iny 32/6, źwierz leśny bijefz 63/16, Nie fkláday nic ná źwierz chćiwy 66/7.

ŻWIERZĘ (2) *sb n* — *sg N*: Z twoich rák wfzelkié źwierzę pátrza fwý żywności 72/13. *A*: Ześ ták frogie źwierzę draźnil 59/20.

-*Ż cf* ŻE *pt*.

ŻADEN, ŻADNY (5+2+25 = 32) *pron* — *sg m N*: Zaden 55/10, Zaden ná świcie 18/29; żaden 16/12, 23/28, [KochPot A2v/6 (31/23)], żaden z nas 16/5; Żadny 6/12; żadny (!) 3/28. *G*: żadného 29/14. *D*: żadnému z nas 76/5. *L*: o żadnym 77/6. *f N*: Żadna 3/28, 60/22, 64/5; żadna 28/18, 35/13, 74/15. *G*: żadný 3/20, 23/19, 75/24, 78/10, 22, 85/24, króm żadný przykrości 78/6. *D*: żadný 75/2. *A*: żadną 24/14. *I*: żadną miárą 82/29. *L*: żadný 31/24. *n N*: żadné 55/9. *G*: żadného (!) 75/21. *pl N subst*: żadné 6/11, 64/5. *A*: żadné 35/10.

(**ŻADNY** *ai*) *cf* NIEŻADNY.

ŻAGIEL (7) *sb m* — *sg N*: Żagel y ftyr vtraçon 86/21; żagiel [KochPam1: żagle (!)] rofpięty Nawy ... prowadzil 85/31. *pl N*: y ón/ y żagle zniknęli 83/9, żagle roftconzone pochóp z wiátru brály 85/10. *A*: w żagle (*r*) Vderzą wiátry 11/9, żagle wiátróm podác 82/16, ná sámé tylko iuż żagle pátrzáłá 83/8.

ŻAL (5) *sb m* — *sg N*: ŻAl (!) mi cię ...! Ze ... 22/2; Będzie mi go žal czas dlugi 65/2, žal zakryty (!) Mnoży we mnie plácz 65/10, žal niedopuscił 82/23. *L*: mnieś ... zániechał W ciężkim żalu 67/16.

ŻALIC SIE (1) *vb impf* — *imp 2 sg*: žal fye mocny Boże 37/28.

ŻALOBA (1) *sb f* — *sg L*: ia zwámi w fczęściu y wżalobie (*r*) 86/14.

ŻALOBLIWY (1) *ai* — *sg m I*: głošem żalobliwym 55/12.

ŻAŁOSNIE (1) *av* — Próżnom ia ... żálofnie nárzékálá 67/13.

ŻAŁOSNY (3) *ai* — *sg m A*: łup żálofny (*r*) 37/21. *f I*: żálofná mowá 29/8. *pl G*: ftrón żálofnych 76/13.

ŻAŁOŚCIWY (2) *ai* — *sg m N*: glos żálościwy (*r*) 82/16. *pl N subst*: pieśni żálościwé (*r*) 25/5.

ŻAŁOŚĆ (6) *sb f* — *sg G*: Iześ mię vchowálá tákowéy żálości (*r*) 5/9, Vfzlábnych byłá téy ciężkiéy żálości (*r*) 19/7, vmrzéc od żálości (*r*) 87/30. *A*: ferdeczną żálość okrywáięc 82/26. *L*: Mufzę być záfwdy w trofcej/ y w żálości (*r*) 19/14, ktoby w twéy żálości (*r*) Chćiał ... 73/6.

(ŻAŁOŚNIE) *cf* ŻAŁOŚNIE.

ŻAŁOWAĆ (8) *vb imp* — *inf*: bych tak miał żałować (*r*)/ Tego ... 14/7, Musiałby go żałować 73/12, Prze oczyznę ... krwie swęty nie żałować (*r*) 79/2. *praes 1 sg*: nie żałuję (*r*) 9/20. *2 sg*: więcý spólnę żałujesz przygody 73/23, Słusznie ... żałujesz 75/5. *1 pl*: gdy nam z oczu zniknie/ toż ię żałujemy (*r*) 2/8; iefli grzechów żałujem (!) śtatecznie 2/25.

ŻAŁOWAĆ SIE (1) *vb impf* — *fut 2 sg m*: Aza ... Żałować sę nie będziesz na śmierć ... ? 73/19.

ŻART (2) *sb m* — *sg N*: koleją śtatek/ y żart chodzi 23/17. *pl A*: Dzbanie ... Bądź płacz/ bądź żarty ... nieśiesz 4/8.

ŻADAĆ (2) *vb impf* — *praes 2 sg*: kogo widzieć żadaś (!) (*r*) 83/3. *praet 3 sg m*: Czegoś żadał/ o wfzytko łączno było 25/29.

ŻADZA (2) *sb f* — *sg G*: Zły napierwżę początki żadze wykorzenić 2/27. *pl A*: mieć na wódzy żadze (*r*) 78/28.

ZE (97) *cn* — *Ze kt*: 7, 4/20, 9/8, 16/25, 20/2, 13, 22/3, 28, 26/20, 28/29, 33/15 [*KochPot*: *Zec*], 34/28, 36/8, 38/7, 39/4, 13, 44/19, 50/26, 52/3, 56/16, 59/20, 62/12, 74/27, 77/4, 80/32, 84/14, 85/4, [*KochPot* A4/4 (33/18)], to ... *Ze* 5/13, 10/19, 19/27, 27/13, 46/23, 53/4, 60/2, tak ... *Ze* 6/8, 20/8, 60/4, 62/2, 76/18, 84/28, w takiy (!) ... *Ze* 8/3, tę ... *Ze* 15/20, 75/15, *Ze to* 28/18, w tym ... *Ze* 33/10, Tak ... *Ze* 35/20, 74/15, o tym ... *Ze* 52/7, tego ... *Ze* ... *Ze* 52/19—21, TO ... *Ze* 57/19, temu *Ze* 59/11, Tę ... *Ze* 60/27, ten ... *Ze* 70/32, Wtym ... *Ze* 75/22, tym ... *Ze* 87/10; to ... *Zę (!)* 5/11; że 10/28, 16/29, 17/16, 20/15, 18, 21/3, 23/16, 26/1, 11, 15, 21, 35/22, 37/4, 43/3, 44/6, 7, 45/23, 56/12, 58/28, 61/17, 62/4, 67/1, 73/11, 76/14, 82/15, 84/9, 88/16, to ... że 5/26, 23/18, Ieno że 7/14, tak ... że 10/10, 11/19, 26/18, Chybá że 16/21, To ... że 28/26, o tym/ że ... że 52/5—7, to/ że 76/4, Tákże 29/13, Ták że 84/1.

-ZE, -Z (6 · 6 12) *pt* — -ze 10/21, 20/28, 21/23, 55/1, [59/10 *cf* ŚMIAC SIE], 61/28, 62/9; -fz 7/27, 9/11, 11, 57/20, 24; -z 46/29. *Cf* BODAJZE, CHOCIAZ, COZ, JAKIŻ, JESLIŻ, KIEDYŻKOLWIEK, KTORYŻ, KTOŻ, ONZE, TAMZE, TENZE, TOŻ, TUŻ.

ŻEBRANINA (1) *sb f* — *sg G*: Dawnoby ... Świat sę iął żebrániny (*r*) 27/25.

ŻEBY (10) *cn* — *Zeby* 29/31, 44/2, 52/11, 58/5, tá ... *Zeby* 60/23; żeby 14/16, 17, 75/7, tak ... żeby 20/26, temu/ żeby 29/24.

[ZEC *cn* — *Zec KochPot* A4:1 (33/15).]

ŻEGLARZ (3) *sb m* — *sg N*: Spięwa żeglarz 65/14. *pl N*: Żeglarze bywáli Wfzystek świát ... obiecháli 2/15, kotew ... Żeglarze y pobrzęną linę odwiązáli 83/1.

ŻEGLOWAĆ (1) *vb impf* — *praes 3 pl*: Infzy ... żęgluią przez morze 69/23.

ŻEGNAĆ (1) *vb impf* — *imp 3 sg*: Bóg was żęgnay 26/26.

ŻELAZNY (2) *ai* — *sg m N*: żelazny Mars 38/24. *pl N subst*: żelazné bróny 46/3.

ŻELAZO (1) *sb n* — *sg A*: By kámiem/ by żelazo w fercu fwym chowátá 29/23.

ŻNIWO (1) *sb n* — *sg N*: iuz nie dáleko żniwo (*r*) 62/24.

ŻOŁAWSKI (1) *ai* — *pl A subst*: Żóławfkie vrodzáie 36/27.

ŻOŁNIERSKI (1) *ai* — *sg f L*: w żołniérfkię zabáwie 80/18.

ŻOŁNIERZ (1) *sb m* — *sg D*: żołniérzowi pieniądze gotuemy 38/26.

ŻOLTARZ (1) *sb m* — *pl G*: zániechay ... głofem żalobliwym żoltarzów spięwanych 55/12.

ŻONA (17) *sb f* — *sg N*: Zoná wczciwa ozdobá męzowi 42/18; żoná lubi tákie lice 21/30, przy nim żoná ... Y dziátek kilko 32/7, iefli żoná męzá nieozdobi 42/12, Iefli sę żoná nieprzyložy ktemu 42/16, Iuzci żoná wárzy sýná 66/11, żoná powstáwfy z láwy 66/21, iego żoná (*r*) 76/9, Idzie ... á tuż po nim żoná (*r*) 76/19. *G*: dziátek piérwżęzy żony

(r) 1/18, Boś pozbył towarzysza y cnotliwéy żony (r) 39/16, Ześ mię z domu wyciągnął ... Od máłych dżiatek/ y od tefkliwéy żony (r) 52/4, iuż áni żony (r)/ Ani dżiatek ná-wiedzi 52/22; Y pod ziemią szukał żóny (r) 25/4. D: Od stołu żenie każełz 20/16, Miałwzy odnieść śiołtrę żenie (r) 65/28. pl N: Niech żóny ... pohánców/ y dżieci Doświadczą ... 7/9.

ZORAW (1) sb m — pl N: Zorawie czuiąc żimę/ precz lecieli 15/29.

(ŻUŁAWSKI) cf ŻOŁAWSKI.

(ŻURAW) cf ŻORAW.

ŻYCZLIWOŚĆ (1) sb f — pl A: Zlec by mi plácił moie życzliwości (r) 19/29.

ŻYCZLIWY (2) ai — sg f N: życzliwa (r) Ludzka pochwałá 2/21. G: życzliwéy cmy nocnéy 50/30. Cf NIEŻYCZLIWY.

(ŻYCZNY) cf [NIEŻYCZNY].

ŻYCZYĆ (5) vb impf — praes 1 pl: cnoćie żywéy my źli nie życzemy (r) 2/7. praet 3 sg m: Bóg mu tego życzyl 84/7. imp 2 sg: Piękna nocy życz pogody 56/10. 2 pl: Życźcie oy-czyźnie/ áby ... 13/15. con 1 sg m: życzylbym sobie/ Abych ... 5/14.

ŻYĆ (7) vb impf — inf: Dobrze żyć nie odkłáday 47/29, Nie poczáwfszy żyć/ przefstáiem 48/4. praes 1 sg: Wefoło żywé 53/5. 3 sg: kto bydłecé żyie (r) 51/6; Człowiek w twéy pieczy wczćiwie/ Bez wfzelákiéy lichwy żywie (r) 69/19. praet 3 sg f: Póki między ludźmi żyła (r) 65/23. imp 2 sg: Żyy dobrze 48/1.

ŻYTO (2) sb n — sg N: Żyto fye w polu dośtawa 62/22. L: Záiącá iuż nie znáć w żicie (r) 34/26.

ŻYW cf ŻYWY.

ŻYWIĆ (1) vb impf — praes 2 sg: ty káżdého żywifz [KochZuzPieś: karmyfz (!)] z twéy fczodrośliwości 72/14.

ŻYWNOŚĆ (1) sb f — sg G: Z twoich rák wfzelkié żwiérzé pátrza fwéy żywności (r) 72/13.

ŻYWOT (7) sb m — sg N: Co ma ten żywot/ ná coby beśpiecznie Człowiek mógl kázáć? 48/23. G: Żywotá żádnému z nas ná wieki nie dano 76/5; Za by fye człowiek mniémał godnieyżym żywotá (r) 77/19, Dośtałem zá doczeľny wiecznégo żywotá (r) 78/18. D: byś ... mógl go wróćić k żywotu piérwifzému 75/6. A: niewiém ná iáki żywot fye wdála 28/28. I: Nie przegra/ kto frymárczy ná flawé żywotem (r) 51/24.

ŻYWY, ŻYW (13 + 7 = 20) ai — sg m N: nie zoftánie żywy (r) 1/25, Ledwé drugi będzie żywy (r) 59/24; nie obrotnéy fzyie ... kto będzie żyw/ fnádnie fye dopije 21/32, Sprá-wiedliwość/ y prawdę/ iáko żyw miłował 74/21. G: Bogá żywégo rozmowy 33/18, Niefcześćiu/ któréć fyná żywégo zayżrzáło 87/22, Owá (!) mię tám/ choć martwo/ ... Doniołá/ gđzie żywégo fczęśćie miéć niechćiało 88/1. D: Mnieś iuż dofyć wczynił/ nie tylko żywemu (r): Ale y zmarłym kościóm 79/6. A: prze żywégo (r) Bogá 50/9. f N: pokim żywá (r) 62/3. D: cnoćie żywéy my źli nie życzemy 2/7. A: káżdá żywá dużę 33/9, Ledwé ná póly żywá fludzy z brzegu wzięli 83/10. n N: będzie fortunnieyżza śmierć/ niż żywé ciało 88/2; co żywo (r) 62/25, iáko żywo 9/19, 29/29 (r), 34/9 (r). pl N subst: Ani w Polfcze iáko żywy (r)/ Ziáwily fye tákie dżiwy 67/3. A subst: w ży-wé oczy 42/3.

ŻYZNOŚĆ (1) sb f — sg G: fprawcá żyzności (r) 11/27.

(ŻYZNY) cf NIEŻYZNY.

INDEKS
WYRAZÓW I FORM POLSKICH TYTUŁÓW,
ŻYWEJ PAGINY
I OPRAWY EDYTORSKIEJ

BAPTYSTA (1) *n-pers m — sg D*: Ianowi Baptifcie [*KochPam1*: Báptiście], Hrábi ná Tenczynie 79/16.

BEŁSKI (1) *ai — sg m D*: Belskiému Woiewodzie 79/16.

[BOŻY *ai — sg m G*: Roku Bożego M.D. LXXX *Pieśni trzy kt/7.*]

CNOTA (1) *sb f — pl I*: Wfzytkimi cnotámi hoynie obdárzonému 79/15.

DO (1) *praep cum G — do* 73/3.

[DOKOŃCZENIE *sb n — sg N*: Dokończenie *KochPam1* B2/13.]

DRUKARNIA (2) *sb f — sg G*: z Drukarnie Lázárwowéy *kt/9. L*: W Drukárni Lázárwowéy L6/3.

DWOJ (1) *nm — pl N subst*: PIESNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi dwoie *kt/4.*

HOJNIE (1) *av — Wfzytkimi cnotámi hoynie obdárzonému* 79/15.

HRABIA (2) *sb m — sg G*: do ... Hrábie z Tarnowá 73/4. *D*: Hrábi ná Tenczynie 79/16.

I (1) *cn — y* 79/17.

JAN (46) *n-pers m — sg G*: IANA KOCHANOWSKIEGO *kt/2, 1/1, 31/1, 79/13, [Pieśni trzy kt/2], IANA TARNOWSKIEGO* 73/2; do ... Ianá Kryfztofá, Hrábie z Tarnowá 73/4; I. Kochánowfkiego 2/żp, 4/żp, 6/żp, 8/żp, 10/żp, 12/żp, 14/żp, 16/żp, 18/żp, 20/żp, 22/żp, 24/żp, 26/żp, 28/żp, 30/żp, 32/żp, 34/żp, 36/żp, 38/żp, 40/żp, 42/żp, 44/żp, 46/żp, 48/żp, 50/żp, 52/żp, 54/żp, 56/żp, 58/żp, 60/żp, 62/żp, 64/żp, 66/żp, 68/żp, 70/żp, 72/żp, 74/żp, 76/żp, 78/żp. *D*: Ianowi Baptifcie, Hrábi ná Tenczynie 79/15.

KASZTELLAN (2) *sb m — sg G*: O SMIERCI IANA TARNOWSKIEGO, Káfztellaná Krákwskie^o, do lyna iego ... Káfztellaná Woynickiego 73/3—5.

KOCHANOWSKI (43) *n-pers m — sg G*: IANA KOCHANOWSKIEGO *kt/3, 1/2, 31/2, 79/13, [Pieśni trzy kt/2]; I. Kochánowfkiego* 2/żp, 4/żp, 6/żp, 8/żp, 10/żp, 12/żp, 14/żp, 16/żp, 18/żp, 20/żp, 22/żp, 24/żp, 26/żp, 28/żp, 30/żp, 32/żp, 34/żp, 36/żp, 38/żp, 40/żp, 42/żp, 44/żp, 46/żp, 48/żp, 50/żp, 52/żp, 54/żp, 56/żp, 58/żp, 60/żp, 62/żp, 64/żp, 66/żp, 68/żp, 70/żp, 72/żp, 74/żp, 76/żp, 78/żp.

KONIEC (1) *sb m — sg N*: KONIEC 88/19.

KRAKOW (2) *n-loc m — sg L*: W Krákwie *kt/9, L6/2.*

KRAKOWSKI (1) *ai — sg m G*: Káfztellaná Krákwfkie^o 73/3.

KRYSZTOF (1) *n-pers m — sg G*: do ... Ianá Kryfztofá, Hrábie z Tarnowá 73/4.

KSIĘGI (41) *sb pl t — N*: PIESNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi piérwfzé 1/3, *Pieśni I. Kochánowfkiego Księgi piérwfzé* 3/żp, 5/żp, 7/żp, 9/żp, 11/żp, 13/żp, 15/żp, 17/żp, 19/żp, 21/żp, 25/żp, 29/żp, *Pieśni I. Kochánowfkiego Księgi piérwfzé* 23/żp, 27/żp, *PIESNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi Wtóré* 31/3, *Pieśni I. Kochánowfkiego Księgi wtóré* 33/żp, 35/żp, 37/żp, 39/żp, 41/żp, 43/żp, 45/żp, 47/żp,

49/żp, 51/żp, 53/żp, 55/żp, 57/żp, 59/żp, 61/żp, 63/żp, 65/żp, 67/żp, 69/żp, 71/żp, 73/żp, 75/żp, 77/żp, 79/żp; PIEŚNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi dwoie kt/4.

LUBELSKI (1) ai — sg m D: Lubelskiemu Stároście 79/17.

LAZARZOW (2) ai — sg f G: z Drukarnie Łázarówéy kt/9. L: W Drukárni Łázarówéy L6/3.

[MAŁŻONKA sb f — sg L: O wczéiwey Malżonce Pieśni trzy kt/5.]

NA (1) praep cum L — Hrábi ná Tenczynie 79/16.

O (2) praep cum L — O 55/14, 73/1, [Pieśni trzy kt/3, 4, 5]; [o KochPot kt/1, A2/1].

OBDARZONY (1) part praet pass pf — sg m D: Włzytkimi cnotámi hoynie obdárzonému 79/15.

ON (1) pron — sg m G: iego 73/3.

PAMIĄTKA (10) sb f — sg N: IANA KOCHANOWSKIEGO. PAMIĄTKA ... Ianowi Bapuficcie, Hrábi ná Tenczynie 79/14; Pamiątká 80/żp, 81/żp, 82/żp, 83/żp, 84/żp, 85/żp, 86/żp, 87/żp, 88/żp.

PANNA (12) sb f — sg N: PANNA I. 56/5, PANNA II. 57/17, PANNA III. 58-25, PANNA IIII. 60/13, PANNA V. 61/13, PANNA VI. 62/13, PANNA VII. 63/13, PANNA VIII. 64/13, PANNA IX. 65/9, PANNA X. 67/9, PANNA XI. 68/9, PANNA XII. 69/13.

PAŃSKI (1) ai — sg m G: Roku Páńfkiégo 1586 L6/3.

PIERWSZY (15) nm — [sg f N: Piesn pierwfza KochPol A2/1]. pl N subst: Księgi pierwfz 1/3, 3/żp, 5/żp, 7/żp, 9/żp, 11/żp, 13/żp, 15/żp, 17/żp, 19/żp, 21/żp, 25/żp, 29/żp; Księgi pierwfz 23/żp, 27/żp.

PIEŚŃ (93) sb f — sg N: PIESN SVIENTOIANSKA O Sobótce 55/13; Piesn I. 1/4, 31/4, Piesn II. 3/5, 33/21, Piesn III. 4/5, 35/5, Piesn IIII. 5/1, 36/1, Piesn V. 5/18, 37/17, Piesn VI. 6/29, 39/5, Piesn VII. 8/21, 39/29, Piesn VIII. 9/17, 40/13, Piesn IX. 10/5, 41/9, Piesn X. 11/17, 42/9, Piesn XI. 13/25, 43/5, Piesn XII. 14/5, 43/26, Piesn XIII. 14/26, 44/21, Piesn XIIIII. 15/25, 46/17, Piesn XV. 16/17, 47/9, Piesn XVI. 17/17, 48/5, Piesn XVII. 18/21, 48/18, Piesn XVIII. 20/9, 49/9, Piesn XIX. 22/1, 51/1, Piesn XX. 23/5, 51/26, Piesn XXI. 24/5, 53/1, Piesn XXII. 25/25, 53/12, Piesn XXIII. 26/13, 54/1, Piesn XXIIII. 27/1, 54/14, Piesn XXV. 28/13, Piesn 71/13, [Piesn pierwfza KochPol A2/1, Piesn wtora KochSlug A3/13, Piesn trzecia KochMał A3v/13; Piefń o Potopie KochPot kt/1]. pl [N: Pieśni trzy/ IANA KOCHANOWSKIEGO Pieśni trzy kt/1.] G: PIEŚNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi dwoie kt/1, PIEŚNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi pierwfz 1/1, PIEŚNI IANA KOCHANOWSKIEGO Księgi Wtóré 31/1; Pieśni I. Kochánowfkiégo Księgi pierwfz 2/żp, 4/żp, 6/żp, 8/żp, 10/żp, 12/żp, 14/żp, 16/żp, 18/żp, 20/żp, 24/żp, 28/żp, Pieśni I. Kochánowfkiégo Księgi pierwsz 22/żp, 26/żp, Pieśni I. Kochánowfkiégo 30/żp, Pieśni I. Kochánowfkiégo Księgi wtóré 32/żp, 34/żp, 36/żp, 38/żp, 40/żp, 42/żp, 44/żp, 46/żp, 48/żp, 50/żp, 52/żp, 54/żp, 56/żp, 58/żp, 60/żp, 62/żp, 64/żp, 66/żp, 68/żp, 70/żp, 72/żp, 74/żp, 76/żp, 78/żp.

[PIOSNKA sb f — sg N: Piofnká o Potopie KochPot A2/1.]

[POŁOCK n-loc m — sg G: O wzięciu Połocká Pieśni trzy kt/3.]

[POSPOLITY ai — sg f G: O fátiecznym sludze R.P. Pieśni trzy kt/4.]

INDEKS WYRAZÓW I FORM

[POTOP *sb m — sg L*: Pieśń o Potopie *KochPot kt/1—2*, Piofńkã o Potopie *KochPot A2/1.*]

ROK (2) *sb m — sg G*: Roku M D Lxxxvj *kt/10*, Roku Pãńkiãgo 1586 *L6/3*, [Roku Bożego! M.D.LXXX *Pieśni trzy kt/7*].

[RZECZ *sb f — sg G*: O stãtecznym sãdze R.P. *Pieśni trzy kt/4*.]

[SŁUGA *sb m — sg L*: O stãtecznym sãdze R.P. *Pieśni trzy kt/4*.]

SOBOTKA (1) *sb f — sg L*: PIESN SVIENTOIANSKA O Sobótce 55/14.

STAROSTA (1) *sb m — sg D*: Belskiãmu Woiewodzie y Lubelskiãmu Stãrofcie 79/18.

[STATECZNY *ai — sg m L*: O stãtecznym sãdze R.P. *Pieśni trzy kt/4*.]

SYN (1) *sb m — sg G*: O SMIERCI IANA TARNOWSKIEGO ... do synã iego, Ianã Kryztofã 73/3.

ŚMIERĆ (1) *sb f — sg L*: O SMIERCI IANA TARNOWSKIEGO 73/1.

ŚWIĘTOJAŃSKI (1) *ai — sg f N*: PIESN SVIENTOIANSKA O Sobótce 55/13.

TARNOW (1) *n-loc m — sg G*: do synã iego, Ianã Kryztofã, Hrabie z Tarnowã 73/4.

TARNOWSKI (1) *n-pers m — sg G*: IANA TARNOWSKIEGO 73/2.

TĘCZYN (1) *n-loc m — sg L*: Ianowi Baptifcie, Hrabã nã Tenczynie [*KochPam1*: Tęczynie] 79/16.

[TRZECI *nm — sg f N*: Piesn trzecia *KochMal A3v/13*.]

[TRZY *nm — N*: Piesni trzy *Pieśni trzy kt/1*.]

[UCZCIWY *ai — sg f L*: O wczãwey Małżonce *Pieśni trzy kt/5*.]

W (3) *praep cum L — W kt/9*, *L6/2*, 3, [*Pieśni trzy kt/6*].

[WARSZAWA *n-loc f — sg L*: W Wãrfzãwie *Pieśni trzy kt/6*.]

WOJEWODA (1) *sb m — sg D*: Belskiãmu Woiewodzie y Lubelskiãmu Stãrofcie 79/17.

WOJNICKI (1) *ai — sg m G*: do ... Kãsztelanã Woynickiãgo 73/5.

WSZYTEK (1) *pron — pl I f*: Wszytкими cnotãmi hoynie obdãrzonãmu 79/15.

WTORY (25) *nm — [sg f N*: Piesn wtora *KochSług A3/13*]. *pl N subst*: PIESNI IANA KOCHANOWSKIEGO Ksiãgi Wtórã 31/3; *Pieśni I. Kochãnowskiãgo Ksiãgi wtórã* 33/żp, 35/żp, 37/żp, 39/żp, 41/żp, 43/żp, 45/żp, 47/żp, 49/żp, 51/żp, 53/żp, 55/żp, 57/żp, 59/żp, 61/żp, 63/żp, 65/żp, 67/żp, 69/żp, 71/żp, 73/żp, 75/żp, 77/żp, 79/żp.

[WZIĘCIE *sb n — sg L*: O wzięciu Polockã *Pieśni trzy kt/3*.]

Z (2) *praep cum G — z kt/9*, Hrabie z Tarnowã 73/4.

ZACNY (1) *ai — pl A subst*: Zacnã 77/*kustosz*.

INDEKS
WYRAZÓW I FORM ŁACIŃSKIEJ CZĘŚCI
OPRAWY EDYTORSKIEJ

CETERUS (1) *pron — pl n N*: &c. 79/18.

CUM (1) *praep cum Ab — Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1*.

ET (2) *cn* — &c. 79/18, Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

GRATIA (1) *sb f* — *sg Ab*: Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

INTACTUS (1) *ai* — *pl m Ab*: Intactis opulentior 1/5.

MAIESTAS (1) *sb f* — *sg G*: Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

OPULENTUS (1) *ai* — *comp sg m N*: Intactis opulentior 1/5.

PRIVILEGIUM (1) *sb n* — *sg Ab*: Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

REGIUS (1) *ai* — *sg f G*: Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

[REPETITIO *sb f* vel REPETERE *vb* — *sg N* vel *imp 2 pl*: Repetit. *KochPor* A2/3, A4/4; Repet. *KochPor* A2/8, 13, 18, A2v/4, 14, A3/4, 9, 14, 19, A3v/4, 9, 14, 19; Rep. *KochPor* A2v/9, 19.]

SACER (1) *ai* — *sg f G*: Cum gratia & priuilegio S. R. M. L6/1.

INDEKS
WYRAZÓW I FORM POLSKICH
W TEKŚCIE LISTU DO ZAMOJSKIEGO*

A (4) *cn* — A 11; á 14, 20, 21.

ABY (1) *cn* — áby 14.

ALE (1) *cn* — Ale 6.

ALEKSANDER (1) *n-pers m* — *sg G*: więzien wielkiego Alexándra 13.

ASPEKT (1) *sb m* — *sg N*: chocia zły ápekt 22.

BAĆ SIE (1) *vb impf* — *part praes act*: bojąc fie/ áby ... nie ... 13—14.

BO (1) *cn* — Bo 8.

BODAJ (1) *pt* — bodaj 20.

BRĄC (1) *vb impf* — *inf*: mamli to od W. M. fobie zá (1) krzywdę brąc 6.

BYĆ jako nieaglutynowane słowo posiłkowe (2) — w *plusq 3 sg m*: był 15. w *con praet 3 sg m*: by był 14.

CHCIEĆ (1) *vb impf* — *praes 2 sg*: chcefzli mie W. M. ná świecie mieć dluzey 6.

CHOCIA (1) *cn* — chocia 22.

CHYBIĆ (1) *vb pf* — *con praet 3 sg m*: áby był pierścieniá nie chybił 14.

CO (2) *pron* — *N*: co 20. *A*: co 12.

CZARNOLAS (1) *n-loc m* — *sg L*: w Czárnolefie 24.

CZEŚĆ (1) *sb f* — *sg L*: poczęści 22.

CZŁOWIEK (1) *sb m* — *sg N*: iákie tákie operepretium człowiek wczynić może 9.

* Reprodukja fototypiczna i transkrypcja listu znajdujå się w Aneksie 2 na s. 794—795.

INDEKS WYRAZÓW I FORM

DAĆ (2) *vb pf — inf*: gárdło dác 16. *fut 2 sg*: I Sthękác mi W. M. niedafz 4.
 DAWNY (1) *ai — petr n sg G*: zdawná 1.
 DŁUGO (1) *av — comp*: chcefzli mie W. M. ná świcie mieć dłuzy 7.
 DOBRY (2) *ai — sg m G*: fławy dobrego strzelcá 15. *n L*: w dobrym zdrowiu 8.
 DOSKONAŁY (1) *ai — sg m N*: nie ták dofkonály strzelec 18.
 DROGI (1) *ai — comp sg f N*: láfká W. M. droższa v mnie/ niż wżytka poetica 19.

G *cf* K.

GARDŁO (1) *sb n — sg A*: gárdło dác 16.

I (2) *cn — I 4*; Y 17.

JA (6) *pron — N*: ia 17, 21. *G*: mnie 19. *D*: mi 4, 7. *A*: mie 6.

JAKI (1) *pron — sg n A*: iákie ták 9.

JAKO (1) *av — iáko* 11.

JAN (1) *n-pers m — sg D*: Ianowi z Zamościa 2.

JEDNAK (1) *cn — jednák* 6.

JENO (1) *pt — ieno że* 18.

JESLI (1) *cn — Iefli* 20.

K (1) *praep cum D — grzeczy* 20.

KANCLERZ (1) *sb m — sg D*: Kánclerzowi Koronnemu 3.

KAZAĆ (1) *vb pf — imp 2 sg*: nie kaž mi W. M. theraz nic pifác 7.

KORONNY (1) *ai — sg m D*: Kánclerzowi Koronnemu 3.

KROL (1) *sb m — sg I*: przed Krolem 16.

KRZYWDA (1) *sb f — sg A*: żá (!) krzywdę brác 5—6.

KTOŻ (1) *pron — N*: któż 21.

LEDWE (1) *av — ledwe* 9.

LI (1) *cn — li* 6.

LI (1) *pt — li* 5.

LASKA (2) *sb f — sg N*: láfká W. M. droższa v mnie 18. *D*: Zátý fie láfce W. M. zálecám 23.

ŁUK (1) *sb m — sg G*: łuku ... pociągnąc 16.

MAŁO (1) *av — málo nie* 17.

MIEĆ (2) *vb impf — inf*: chcefzli mie W. M. ná świcie mieć dłuzy 7. *praes 1 sg*: mamli to ... żá (!) krzywdę brác 5.

MIŁOŚCIWY (2) *ai — sg m G*: láfce ... me^o Mściwe^o Pána 23. *D*: Miłościwemu Pánu 1.

MIŁOŚĆ (9) *sb f — sg N*: W. M. 4, 6, 8, 12, 21. *G*: W. M. 5, 19, 23. *D*: Ie^o Miłości Panu (!) 2.

MOC (1) *vb impf — praes 3 sg*: może 10.

MOJ (2) *pron — sg m G*: me^o 23. *D*: Memu 1.

MOWIĆ (1) *vb impf — praes 3 sg*: iáko on mowi 11.

NA (1) *praep cum L — ná* 7.

NAPRZOD (1) *av* — naprzod 21.

NIC (1) *pron* — *A*: nic 8.

NIE (10) *pt* — Nie 12; nie 4, 4, 7, 14, 15, 18, 20, 20, mało nie 17.

NIŻ (2) *cn* — niż 16; niż 19.

OD (1) *praep cum G* — od 5.

1. ON (2) *pron* — *sg m N*: on 11. *G*: *Ie^o* Miłości 2.

2. ON (1) *pron* — *sg m N*: on 12.

PAN (3) *sb m* — *sg G*: láfce ... *me^o* Mściwe^o Páná 24. *D*: Miłościwemu Pánu 1—2;
Ie^o Miłości Panu (!) 2.

PIERŚCIEN (1) *sb m* — *sg G*: áby był pierścieniá nie chybil 14.

PISAC (1) *vb impf* — *inf*: nie kaž mi ... nic piśác 8.

PO (1) *praep cum L* — poczęści 21.

POCIAGNAĆ (1) *vb pf* — *inf*: luku ... pociągnąć 16—17.

POMNIEĆ (1) *vb impf* — *praes 2 sg*: Nie pomnifz ... co ... 12.

PRAWDA (1) *sb f* — *sg L*: wprawdzie 17—18.

PROSIĆ (1) *vb impf* — *praes 1 sg*: profzēf/ nie kaž mi ... nic piśác 7.

PROSTO (1) *av* — profsto/ iáko on mowif/ ... 11.

PRZED (1) *praep cum I* — przed 16.

RACZEJ (1) *pt* — ráczey ... niż 15—16.

RZECZ (1) *sb f* — *sg D*: nie grzczý 20.

SIĘ (1) *pron* — *D*: fobie 5. *Jako formant czasownika zwrotnego*: fie 23.

SŁAWA (1) *sb f* — *sg G*: áby był ... ślawy dobrego strzelcá nie vtrácił 14.

STĘKAĆ (1) *vb impf* — *inf*: I Stękáć mi *W. M.* niedáfz 4.

STRZELEC (2) *sb m* — *sg N*: nie ták dofkonály strzelec 18. *G*: áby był ... ślawy dobrego strzelcá nie vtrácił 15.

ŚWIAT (1) *sb m* — *sg L*: chcefzli mie *W. M.* ná świecie mieć dluzey 7.

TAK (1) *av* — ták 18.

TAKI (1) *pron* — *sg n A*: iákie tákie 9.

TEN (2) *pron* — *sg n A*: to 5. *I*: Zátý 23.

TENŻE (1) *pron* — *sg n G*: thegoż 17.

TERAZ (2) *av* — teraz 10; theraz 8.

TEŻ (1) *pt* — theż 21.

U (1) *praep cum G* — v 19.

UCZYNIĆ (3) *vb pf* — *inf*: ledwe iákie tákie operepretium człowiek vczynić może 9—10.

praet 1 sg m: Y iam thegoż mało nie vczynifł 17. *3 sg m*: co on więziēń wielkiego Aléxándrá vczynifł 13.

UMYŚLIĆ (1) *vb pf* — *plusq 3 sg m*: vmyflifł był ráczey gárdio dác/ niż ... 15.

UTRACIĆ (1) *vb pf* — *con praet 3 sg m*: áby był ... ślawy dobrego strzelcá nie vtrácił 15.

W (3) *praep cum L* — w 8, 24, wprawdzie 17.

WASZ (8) *pron* — *sg f N*: *W. M.* 4, 6, 7, 12, 21. *G*: *W. M.* 5, 19, 23.

INDEKS WYRAZÓW I FORM

- WIEDZIEĆ (1) *vb impf — praes 1 sg*: niewiem/ mamli to ... żá (!) krzywdę brác 5.
 WIELKI (1) *ai — sg m G*: więzien wielkiego Alexándra 13.
 WIĘC (1) *cn — więc* 4.
 WIĘZIEN (1) *sb m — sg N*: co on więzien wielkiego Alexándra vczynil 13.
 WINIEN (1) *ai — sg m N*: ktoż winien? 21.
 WSZYTEK (2) *pron — sg f N*: wżytká 19. *n N*: wżytko 20.
- Z (2) *praep cum G — z* 2, zdawná 1.
 ZA (2) *praep — cum A (1)*: żá (!) 5. *cum I (1)*: Zátý 23.
 ZALECAĆ SIE (1) *vb impf — praes 1 sg*: Zátý fie láfce W. M. zálecam 23.
 ZAMOŚCIE (1) *n-loc n — sg G*: Panu (!) Ianowi z Zamościa 2.
 ZDROWIE (1) *sb n — sg L*: w dobrym zdrowiu 8.
 ZŁY (1) *ai — sg m N*: zły áfpekt 22.
- ŻE (2) *cn — że* 13, 18.

INDEKS
 WYRAZÓW I FORM ŁACIŃSKICH
 W TEKŚCIE LISTU DO ZAMOJSKIEGO

- ANIMUS (1) *sb m — sg N*: animus fimul cum re concidit 11.
- CETERUS (1) *pron — pl n N*: Ianowi z Zamościa/ Kánclerzowi Koronnemu. rc. 3.
 COGO (1) *vb — praes 2 sg*: qui scribere cogis 22.
 CONCIDO (1) *vb — praes 3 sg*: animus fimul cum re concidit 12.
 CUM (1) *praep cum Ab — cum re* 12.
- ET (1) *cn — Ianowi z Zamościa/ Kánclerzowi Koronnemu. rc. 3.*
- IANUARIUS (1) *sb m — sg G*: w Czárnolefie 14. Ianuarij/ 1580 24.
- NEQUE (2) *cn — neque ... neque* 10.
- OPERA (1) *sb f — sg G*: operepretium 9.
- POETICA (1) *sb f — sg N*: láfká W.M. drożfza v mnie/ níż wżytká poetica 19.
 PRETIUM (1) *sb n — sg A*: w dobrym zdrowiu ledwe iákie tákie operepretium człowiek vczynić może 9.
- QUI (1) *pron — sg m N*: qui 22.
- RES (2) *sb f — sg Ab*: animus fimul cum re concidit 12. *sg vel pl N*: neque res/ neque verba suppetunt 10.
- SCRIBO (1) *vb — inf*: scribere cogis 12.

SIMUL (1) *av* — animus simul cum re concidit 11.

SUPPETO (1) *vb* — *praes 3 pl*: neque res/ neque verba suppetunt 10—11.

VERBUM (1) *sb n* — *pl N*: neque res/ neque verba suppetunt 10.

INDEKS FREKWENCYJNY
WYRAZÓW POLSKICH
W TEKŚCIE WIERSZOWANYM

Uwaga: Po lewej stronie kolumny pierwsza liczba (lub dwie liczby połączone myślnikiem) informuje czytelnika o randze hasła lub grupy hasel o identycznej frekwencji. Druga liczba informuje o ilości hasel z daną frekwencją, trzecia liczba informuje o frekwencji hasła.

W kolumnie wypełnionej hasłami przecinek oddziela od siebie hasła, ukośna kreska oboczności hasel. Hasła homonimiczne oznaczono skrótami części mowy i ewentualnie numerami kolejnymi.

1	1	391	nie
2	1	346	ten
3	1	317	a <i>cn</i>
4	1	304	w/we
5	1	279	i <i>cn</i>
6	1	252	na
7	1	203	z/ze
8	1	199	ja
9	1	192	ty
10	1	182	być
11	1	177	<i>I. on</i>
12	1	144	mieć
13	1	140	co <i>pron</i>
14	1	120	swoj
15	1	97	że <i>cn</i>
16	1	96	moj
17	1	93	ktory
18	1	91	twój
19—20	2	87	kto, po
21	1	86	wszytek/wszystek
22	1	79	tak
23	1	78	i <i>pt</i>
24	1	73	za <i>praep</i>
25	1	68	jako/jak <i>av</i>
26	1	66	się
27	1	65	już
28	1	61	ale <i>cn</i>
29—32	4	60	bo, chcieć, czas, sam <i>pron</i>
33	1	59	bog
34	1	54	my
35—36	2	53	ani <i>cn</i> , do

INDEKS FREKWENCYJNY

37	1	50	by
38	1	47	o <i>prae</i> p
39—40	2	45	moc <i>vb</i> , serce
41	1	44	dobry
42	1	41	jesli <i>cn</i>
43—44	2	40	niech/niechaj, świat
45—47	3	39	człowiek, gdzie <i>av</i> , kiedy <i>cn</i>
48	1	38	pan
49—50	2	37	gdy, morze
51	1	34	dać
52—53	2	33	śmierć, wiedzieć
54—56	3	32	przed/przede, woda, żaden/żadny
57	1	31	k/ku
58—61	4	30	myśl, wiatr, wielki/wielgi, ziemia
62—65	4	29	drugi <i>pron</i> , nad/nade, tam <i>av</i> , też
66—67	2	28	dobrze, tu
68—70	3	27	prze, srogi, zły
71—72	2	26	noc, u
73—78	6	25	głowa, krol, ludzie, miły/mił, niebo, od
79—88	10	23	albo, cnota, dziś, oko, przy, szczęście/szczęście, teraz, wziąć, zawsze, znać
89—94	6	22	jako/jak <i>cn</i> , lato, piękny, przedsię, ręka, wiek
95—97	3	21	bez <i>prae</i> p, nic, wy
98—104	7	20	las, lecz, musieć, nadzieja, taki, troska, żywy/żyw
105—109	5	19	aby, ojciec, przez, siedzieć, umieć
110—115	6	18	choć/chocia, dzień, inszy, jaki, miłość, rzecz
116—125	10	17	dom, iść, mało, nigdy, płacz, płakać, prozno, szkoda, wiele <i>nm</i> , żona
126—135	10	16	brzeg, dawać, głos, każdy, ludzki, mąż, 2. on, raz <i>sb</i> , słońce, widzieć,
136—145	10	15	mały, nieść, nowy, pod, poki, pole <i>sb</i> , sprawa, twarz, wieczny, więc <i>pt</i>
146—155	10	14	cały, fortuna, jeszcze, kazać, li <i>cn</i> , lutnia, między/miedzy, moc <i>sb</i> , śpiewać, tylko
156—165	10	13	czuć, droga, koniec, prawie, przyść, rad, snadnie/snadno, syn, trzeba, wola
166—183	18	12	czynić, -ć/ci, dusza, godny/godzien, koło <i>sb</i> , nieszczęście, niż <i>cn</i> , o <i>int</i> , pani, piecza, pomoc <i>vb</i> , sen, skała, słuchać, stoł, więc <i>cn</i> , złoto, -że/-ż <i>pt</i>
184—204	21	11	bodaj, ciało, czekać, dwor, gora, krzywy/krzyw, morski, myśleć, noga, patrzeć, pełny/pelen, prozny/prozen/prazen, sława, słowo, służyć, 1. strona, uczynić, wiele <i>av</i> , wino, wysoki, zacny
205—228	24	10	aż <i>cn</i> , barzo, chodzić, cień, ciężki, daleko, jeden <i>nm</i> , koń, laska, miara, miasto <i>sb</i> , miejsce, nawa, ogień, 1. paść, patrzeć, płynąć, rada, smutny, stać, tenże, trudno, złoty, żeby
229—249	21	9	chwila, daleki, dosyć, dziewczka, hrabia, jednak <i>cn</i> , kiedy <i>av</i> , mówić, niemasz, nikt, nosić, obyczaj, raczej, rozum, sławny, szukać, święty, trwać, wstać, wysoko, zaś/zasię <i>av</i>
250—288	39	8	aż <i>pt</i> , bądź, bić, biedny, bogaty, brać, chować, dzieci, gość, jeno/

- jedno *pt*, kamień/kamienie, kraj, krew, miłować, nasz, nieprzyjaciel, okręt, okrutny, panna, pieśń, pokoj, pomnieć, pragnąć, prawda, przygoda, raz *av*, siła *sb*, słyszeć, 2. strona, szczęśliwy, śmiać się, śnieg, to *cn*, trzymać, wał, wdzięczny, wiecznie, zorza/zarza, żalować
- 289—342 54 7 2. boleć, cierpieć, czy, deszcz, dostać się, drogi, gęba, godzina, grunt, gwiazda, iż, jeden *pron*, kość, krom, leżeć, lub/lubo, naleźć, naprzód, nieboga, ojczyzna, ostatek, pański, pogoda, połnocny/pułnocny, przeciw, przyczyna, przyjaciel, ptak, rozkosz, rym, siła *av*, skoro *cn*, stado, także, Tęczyński *n-pers*, to *pt*, twardy, ucho, umrzeć, umysł, wedle/wedla, wiara, wierzch, własny, włożyć, *wszen, wynić/wyniść, zdać się, zginać, zostać, zwierz, żagiel, żyć, żywot
- 343—402 60 6 acz, bieg, boj, bywać, chciwy, cieszyć, cokolwiek, czarny, dawny, dbać, długi, dwa, frasować się, głęboki, grad, granica, gwałtowny, jeśli *pt*, kwiatek, lecieć, ledwe/ledwie *av*, lod, łączno, łeb, łoże, mądry/mądr, minąć, mocny, niżli, nocny, państwo, pies, podobno, Polska, pospolity, prawo, przestawać, przyszły, rozliczny/roźliczny, rzec, rzeka, sąsiad, sieść, siostra, skąd, sługa, taniec, tedy, tym, uczciwy, używać, wesele, wesoly/wesoł, wrocić się, wstyd, wszelaki, wydać, zazdrość, źle, żalność
- 403—506 104 5 a *pt*, baczyć, bezpieczny, bojaźń, boży, bydło, chmura, ciemny, cnotliwy, cny, cześć, czoło, czuć się, dar, dawno, dostać, dostawać, drzewo, dziatki, dzięki, frasować, frasunek/frasunk, gotować, grać, hardy, jechać/jachać, kosa, kraina, lać, laskawy, łąka, łódź, miotać, młody, mowa, niepogoda, nieszczęsny, niewdzięczny/niewdzięchen, niewola, odkładać, ojczysty, pałac, panować, pasterz, pieniądz, pierwszy, pioro, piwo, plony/plonny, podać, polski, pol, posługa, potrzeba *praed*, powiadać, powiedzieć, pożytek, praca, prawy/praw, przecz/przcz, prędko, prośba, przepaść, puścić, rodzić się, równo, równy, rozumieć, ruszyć, silny/silen, spólny, staranie, szeroki, ściana, tuż, ubogi, uciekać, użyć, wada, wieniec, wierzyć, wieść, wiosna, włos, wodzić, wojna, wojsko, woł, wpaść, wszędzie, wzgardzić, zachować, zajrzeć, zamek, ząb, zdroj, zebrać, zetrzeć, zima, zimny, znaczny, zwyczaj, żal, życzyc
- 507—646 140 4 aleć, bać się, białogłowa, biały, biesiada, bowiem, bystry, chłop, chuć, chwala, coź *pron*, dan/dany, długo, dzielność, dziwnie/dziwno, folgować, gardzić, gęsty, gładkość, głód, głupi, gospodarz, gotowy/gotow, grob, iny/inny, jakoby *cn*, jeno/jedno *cn*, kłopot, kolej, korona, kot, krzywda, ktokolwiek, kwitnąć, leśny, lza, Mars, matka, męstwo, mężny, mieszkać, mniemać, nadobny, nagle, nawiedzić, niecnotliwy, nienagły, niepewny, nieprawie, niski, niżby, nos, obrocić, okazać, osieść, ostatni, ostry, owa, pewny, pierwej, pisany, plemię, pływać, poczet, podawać, pohaniec, pojęć *a*. pojęć *a*. pość, Polak, polny, potkać, potrzeba *sb*, przestrzegać, przychodzić, przyjemny, przyjmować, przynamniej, przynieść, raczyć, radzić, rodzić, rog, rok, rozmaity, rychło, 1. rząd, rządzić, serdeczny, sidło, skarb, skarga, smak, smutek, spać, sprawować, stanąć, starać się, stateczny, sta-

- tek, stąd, strach, strumień, szyja, świadomy/świadom, tańcować, Tatarzyn, Tezeus, trwoga, Turek, ugodzić, ujrzyć, urząd, usłyszeć, waleczny, wczas, wesoło, wichur, wilk, woleć, wołać, wsiadać, wsięść, wstawać, wszelki, wszędy, wychodzić, wyrok, wzięty, za *pt*, zad, zasieść, zaś *cn*, zboże, zbyt, zdrada, zdrow, zdrowie, zewsząd, ziele, zniknąć, zstawać
- 647—862 216 3 ach, barwa, bezpiecznie, bieżać, bogini, brona/brama, bronić, budować, budowny, chciwość, chleb, chłodny, chować się, cichy, czeladź, częsty, człek, człowieczy, czyli, darmo, dno, dobroć, dochodzić, dokąd, doma, domowy, dowcip, drogo, dufać, dzban, dziać się, dziwny, fortunny, furta, gardło, gdzie *cn*, gładki, godzić się, gorący, granie, hamować, im, imię, inaczej, jakoby *av*, jakokolwiek, jasny, jaw, jąc, jednaki, jęzga, język, komin, krasa, królewna, królewski, krotki, kufel, leda/lada, li *pt*, liczba, lubić, lud, ludzkość, łajac, łakomy, marmor, miecz, moskiewski, mroz, muza, nagły, nagrodzić, najdować, naszładować, nauczony, nawalność, nędznik, ni, niebezpieczny, niebieski, niemaly, nieszczęśliwy, nieśmiertelny, nieużyty, niewczas, niewdzięczność, niewierny, niewinny, obfity, ochłoda, odnieść, odprawić, oglądać, ojcowski, opoka, oracz, ostatnie, owca, pacholek, pamięć, pąd, pić, pierś, plac, pleść się, począć, poczynać, podobać się, podobny, pojrzyć, polmisek, pomoc *sb*, porządek, posag, postąpić, poświęcony, pożreć, pożyć, pracować, pracowity, prog, prosić, prostak, prosto, prosty, prowadzić, przeciwieć się, przeciwko, przepaść *vb*, przestać, przykryć, przyrodzenie, radość, rość, rozny, rychły, skakać, skrzydło, słodki, służba, snadz, spaść, sprawiedliwy, sprosny, spuścić, starość, statecznie, stawić się, stracić, stroż, szacować, szczery, sześć, szkodzić, szlachetny, szwedzki, szydzić, śmiały, śmiech, śmieć, srebro, światłość, święto, takżeć *pt*, towarzystwo, towarzysz, trapić, troskać, trzeźwi/trzeźwy, trzykroć, trzymać się, tuzycie, tyran, uchować, uderzyć, ufać, ująć, urodzaj, ustąpić, uść, ważny, wątpić, wina, wisieć, wnet, wodz, wojować, wolny/wolen, wspomnieć, wypaść, wytrwać, zakryty, zakwitnąć, zaniechać, zaśpiewać, zawieść, zawsze, zbojca, zbroja, zbrojny, zbyć, zdołać, zgadnąć, zielony, złocony, złość, zostawić, zwać, zwierchność, zwłaszcza, zwycięstwo, zysk, żyść, żalony, żeglarz
- 863—1340 478 2 ali, alic, Amfion, aza, bawić się, bestyja, bezecny, biskup, blisko, bład, błądzić, błoto, bodajże, Bogumiła, bok, *I*. boleć, bor, bracia, brod, cało, car, chęć, chętny, chłod, chropawy, chutnie, ciągnąć, ciekący, ciepło *sb*, co *av*, co *cn*, co *pt*, cora, czart, czasza, czerwony, czestować, częstokroć, część, czyj, cma, datek, dla, doczekać, doczesny, dodać, donieść, dopiero *av*, dopiero *pt*, dopuścić, Dorota, dosięć, doznać, dra-pać, drogość, duński, dwanaście, dwoj, dyjament, dziad, dzierzeć, dziw, dzwon, fałsz, farba, faun, Gdańsk, gdyż, gdziekolwiek, gęśle/gęśli, ginąć, głębokość, głodny/głodzien, gmach, gniew, godzić, goły, gonić, grod, grodzić, gumno, hańba, hardość, hetman, huczeć, igrać, indziej, jad, Jan, jawny, jąc się, jednać się, jednak *pt*, jednak, jeść, jutro *av*, karta, kądziel, kęs, kiedykolwiek, kłosiany, kochać się, konać, konieczny, korab, krąg, krok, krwawy, kryć, krzywo, lament,

lekkość, lice, lichy, litość/lutość, litować, los, luby, lwica, laskawie, lawa, łożnica, lup, mać, mary, mdły, męka, mieć sie, mieszać, mieszać sie, mieszkaniec, mijać, mimo, miód, mir, młodzieniec, mniemanie, mur, nagroda, nakrywać, naleźć sie, narzekać, nazajutrz, nędzny, *niebog, nieborak, niebytność, niechać, niecić, niedawno, niedługo, niedźwiedź, niefortuna, niegodny/niegodzien, nie lza, niemoc, nieokrocony, niepochybny, niepogodny, nieprzebrany, nieprzejednany, nierad, nierządny, nieskończony, niestety, nieunoszony, nieuspiony, nieuśmierzony, niewesoły, niezmierzony, niezwyczajny, Noe, obejrzeć sie, obiad, obiata, obiecany, oblok, oboj *nm*, obracać sie, odchłań, odchodzić, oddać, odjąć, odmiana, odwłoka, oglądać sie, ogromny, okazać sie, opanować, opiewać, oprzeć sie, Orfeow, Orfeus, osoba, oto, ow, ozdoba, ozywać sie, padać, pamiętać, pędzić, piekielny, pienisty, pięknie, pijać, pijanica, pilność, pilnować, piorunowy, piszczałka, pleśń, płacziwy, płat, płatny/płacien, płochy, plot, plug, początek, poczytać, podnieść, podolski, podwoje, podziemny, podziękować, poeta, poganin, pogotowi/pogotowiu, pokład, polecieć, położyć, ponieważ, poprawić, porazić, porównać, port, porwać sie, porwan/porwon, porzucić, poselstwo, poseł, posieść, posłać, pospołu, postać *vb*, postawa, postępować, pośrodek, potomek, prawą, powaga, powstać, pozno, prędko, prędkonogi, pruski, przejazd, przejrzeć, przeważny, przodek, przybywać, przynudzić sie, przyjazd, przyjaźń, przykry, przymknąć sie, przynosić, przypatrować sie, przypowieść, przystać, przystępować, przystojny, przywyknąć, psować, pszczoła, pusty, puścić sie, radować sie, rana, ratunek *a*. ratunk, robota, rodzaj, rosa, *rownie *sb*, rozkazować, różnieść, roża, rwać, ryba, ryc, rzadko, 2. rząd, rzucić sie, sad, sądzić, schodzić, siadać, sieczony, sieć, sierp, skoczyć, skok, skora, skować, skromny, skryty, słaby, 1. słać, słowik, służe, słuźnie, słuszny, sobotka, spadać, spadek, spokojny, sposób, sprawić, sprawiedliwość, sprzeciwiać sie, strogość, sromota, stary, stawać, stawiać, sto, stradać, strapiony, straszliwy, strawić, straż, strzec, strzymać, suszyć, swoboda, szafować, szaleć, szalony, szczęśny, szeroko, szlachecki, Szymek, ścisły, ślubować, śmiertelny, śpieszyć sie, śrzodek, świadek, świetny, świtanie, taić, takowy, talerz, tam *pr*, tamże, terazniejszy, tesknica, tesknąć, Tęczyn, tknąć, trafić, trefny, Troja, trojaki, trop, trudność, trudny, trwożyć, trzy, tyl, ubostwo, ubrany, uczony, udać sie, ufność, ulubiony, upad, upadać, upaść, upleciony, uprzemość, uroda, urodzić sie, usiłować, usta, ustać, ustępować, utrapiony, uwieść, uznać, uzałować sie, wa, warowny, wasz, wdzięcznie, wenecki, Wenus, westchnąć, wetować, wiać, widać, wieczorny, wielce, wiercić sie, wierny, więzień, Wilna, winien, Wisła, władać, władza, włość, wodza, wolno *praed*, wpośród, wrota, wrzucić, wschodzić, wspominać, wszakoż/wszakże, wyciągnąć, wycierpieć, wyciskać, wydawać, wydrzeć, wymowa, wyniosły, wyrostać, wyswobodzić, wytrzymać, wywrocić, wzdychać, wzgorę, wzywać, wźdy, zabawa, zabiegać, zachodny, zaczęty, zadać, zaginać, zagnać, zagorzały, zając, zakład, zakładać, zakryć, zamknąć, zaniiesiony, za-

paść *vb*, zaplata, zatopić, zazdrościwy, zbawić, zbość, zbudować, zbytek, zdarzyć, zgoda, zimno *sb*, zjeść, złębnać się, zliczyć, złączyć, złotogłów/złotogłowy, złożyć, znakomity, znamienity, zwada, zwierzony, zwyciężyć, zwierzę, żalościwy, żart, żądać, żądza, żelazny, życzliwy, żyto

1341—3024 1684 1 abowiem, Afrodyta, Afryka, Akryzy, ale *pt*, Aleksander, alt, Amfijonow, Anglik, ani *pt*, Ankona, Apollo, arkabuz, Aryjadna, Aryjon, Ateny, ażby, baba, baczenie, bacznie, bania, bas, baszta, bawić, bąk, becзка, belica, bezdenny, bezmierny, bęben, bębennica, bić się, biegać, biegłość, bielić się, bisurmański, bitny, bitwa, błady, blask, blazen, blaznować, błędny, błogo, błogosławiony, bogactwo, bohater, bohaterski, Bolesław, Bosfor, brać się, bratać się, brew, brog, brzemię, brzeźny, brzmieć, brzoza, brzydky, budować się, budzić, bujny, bunt, burza, burzliwy, burzyć, butny, bydłęce, bywały, całować, carstwo, Cecylia, cena, cenar, Cerber, Cerberow, Charon, Charonow, chart, chcieć się, chłodnik, chociaż, choroba, chory, chronić się, chrościany, chrześcijański, chudoba, chwalebny, chwalić, chwalny, chwytać, chyba, chylic się, ciągnąć się, cicho, ciec, ciemność, ciepły, cierpliwość, cierpliwy, cieśla, ciężar, ciężko, ciosany, cisza, coś, coś *pt*, cudnie, cudny, cudzołożnik, cudzy, cukier, cyrenejski, czapka, czarnawy, czcić, czerwienić się, często, członek, czubaty, czujny, czyjkolwiek, czysty, dach, dać się, Danae, dań, dawać się, dawność, dąb, dekret, delfin, diabeł, dług, dobro, dobrodziejstwo, dobrowolnie, dobytek, dobywać, dobywać się, dochód, dogodzić, dojachać, dokonać, dolecieć, doległość, dołożyć, donaszać, dopić się, dorość, dosłyszeć, dostały, dostatek, dostawać się, dostępować, dostojność, doświadczyć, dotknąć, dowiadać się, dowić, dowiedzieć się, dożreć, drażnić, drgać, drobny, drugi *nm*, drukarz, drwa, drzewiej, drzwi, dudek, Dunaj, Duńczyk, dwoić się, dygnitarstwo, dyamentowy, dyszkan, działo, dziateczki, dziedzic, dziedziczyć, dzielić, dzieło, dziesiąty, dziękować, dziki, dzisiejszy, dziwować się, Endymijonow, Europa, Eurota, fałszować, Febowy, febra, Filandya, filozof, flasza, Fokarow, foremny, fortelny, fortunnie, francuski, frasowliwy, frymaczyć, fukać, fundament, funt, fusta, gadka, ganić, Gaszkon, gdański, gdybykolwiek, gdzieś *av*, gdzieś *pt*, Geta, gęstwa, gładzony, głąskać, głodać, głog, głośny, głowica, głupstwo, gniazdo, gniewać się, gnuśny, godność, gody, goleń, goło, goniony, gorczyński, gorzeć, gospodar-ski, gospodarstwo, gospodyni, gościniec, gotować się, gotowo, goźdź, grecki, grof, gromada, grono, groza, groźny, gruby, gryf, gryźć, grzech, grzeszyć, gwałt, gwałtownie, Hanna, hardzie, hej, herb, Herkules, Hiszpan, hiszpański, hojnie, hojność, hojny, holdować, horda, huczny, huf, igrzysko, Ikar, Iksyjon, ile *pron*, ile *cn*, istność, jabłko, jadać, jadowity, Jagielło, jagnię, jagoda, jakież, jakowy, janczar, jarzyna, jaskółka, jasno, jaszczorka, jatka, jawnie, jaworowy, jedlina, jedwab, jedyny, jeleń, jesień, jeśliż, jeszczeć, jezioro, jeżyć się, jęczeć, Jowisz, jutro *sb*, kajać się, kamienny, karać, karb, karmia, Kartago, kazić, kazimierski, Kazimierz, kąsać

kędy *av*, kędy *cn*, kędykolwiek, kędzierz, kiedykolwiek, kilka, klasztorny, kłatwa, klenot, Kloto, klucz, kłaniać się, kłaść, kłaść się, kłós, knieja, kolasa, kolumna, kolek, kompas, konew, kopa, kopać, koralowy, Korynt, kosić, kostka, kosztowny, kościany, kościół, kotarża, kotew, kować, kra, kradzież, krasomowca, kres, Kreta, krewny, Krępak, Krok, krolestwo, krolować, krzak, krzyk, krzyknąć, krzywo-przysiężny, krzyż, księgi, któryż, któż, kula, kupa, kupić, kupiec, kupiectwo, kupować, kur, kurzawa, kwapić się, kwapiony, kwiat, kwiateczek, labiryntowy, Lach, latać, lec, Lech, ledwe *pr*, lekki, lelija, lelijowy, Leszczek, letni, lew, lichy, lichwa, liczyć, Lik, lina, lipa, lipowy, list, listek, liście, litościwy, lizać, loch, Lublin, ludny, lutnista, łakomie, łamać, łani, łańcuch, łapa, łapać, łapany, łatwie, łatwy, łokieć, łośrostwo, łoś, łoświec, łubka, łudzić, łuk, łupiestwo, macać, Macedończyk, macedoński, macocha, małżeński, małżeństwo, mamka, martwo, maskara, mdleć, melankolija, melodia, męczyć, męźnie, mężow, mgła, mianować, miarkować, miasto *praep*, miecący, Mieclaw, miedź, 1. mienić, 2. mienić, mienić się, mienie, mierzony, miesiąc, mieszaniec, mieszaný, miewać, miękczyć, miętka, Mikołaj, milczenie, miło, miłośnik, miłowanie, Minotaur, mirt, mknąć, młodość, młotek, mnich, mniemać się, mnożyć, mnożyć się, mocno, mogiła, mokry, mol, mord, Morze Czerwone, Morze Połnocne, morzyć, Moskwę, Moskwa, mowiąć, mozg, mrok, mrowka, mrozić, mrożny, mściwy, mucha, murawa, mus, muzyk, muzyka, Myceny, myjąc się, mylić, Myszkowski, myślistwo, myśliwiec, mytyleński, nabawić, nabyty, nabywanie, nachylić, nadany, nadchodzić, nadobnie, nadziany, nagi, nago, nagość, nagradzać, nagrobny, najazd, najdować się, najeść się, nakarmić, nalewać, nalezion, naleźca, namiastek, napalić, napatrzeć się, napelnić, napierwej, napierwszy, napoj, naród, narządzić, narzekanie, nastawać, nastawiać, następować, nastrzępić, natura, nauka, nazbyt, naznaczony, naznaczyć, nazwany, Neta, niczyj, nič, niebaczny, niebezpieczeństwo, niebożątko, niebrzydki, niecierpliwy, niecnota, niedaleko, niedawny, niedbały, niedobyty, niedopieki, niedorosły, niedziela, niefortunny, niegotowy, nieludzki, Niemiec, niemil, niemowny, niemy, niemyśliw, nienagrodzony, nienaspány, nienawiść, nieobaczny, nieobeszły, nieobrotny, nieodstępny, niepamiętny, nieplawny, niepodobny, niepokój, niepospolity, niepotrzebny, Niepr, nieprawda, nieprawość, nieprzełomiony, nieprzepasiony, nieprzeplacony, nieprzezpieczeństwo, nieprzyjacielski, nie rząd, nieskory, niespodziewany, niespory, niesposobny, niestałość, niestały, Niestr, niesyty, nieszczęśliwość, nieścigniony, nietajny, nieugaszony, nieumowny, niewątpliwy, niewiadomy, niewiasta, niewiele *nm*, niewolnica, niewolnik, niewrocony, niewymowny, niewysłowiony, niewyspanie, niewytrwany, niezganiony, niezliczony, niezmożony, nieznaczný, nieznajomy, nieznośny, niezwalczony, niezwykły, niezłe, niezadny, niezyczliwy, nieżyzny, nigdzie, nikczemny, nimfa, nit, niwa, nocleg, nowina, oba, obaczyć, obalić, obawać się, obawiać się, obciążliwy, obciążyć, obcy, obecny, obejść się, oberwać, obicie, obiecować, obietnica, obity, objechać, objeź-

dzić, oblewać, obłąkany, obłow, obmówić, obradzać, obran, obręcz, obrocć sie, obrok, obrość, obsieść, obszyty, obwarować sie, ocierać, ocknąć sie, odbieżaly, odbieżeć, odbijać, oddawać, odejmać sie, odłożyć, odmieniać, odmieniać sie, odmienić, odmienić sie, odmiennosc, odmienny, odmyślić, odnoga, odnosić, odpaść, odpiąć, odpocząć, odpoczynek, odpoczywać, odpuścić, odrosły, odsiecz, odstraszyć, odważać, odwiązać, odziać, odziać sie, odżalować, ofiara, ogarnąć, ogarnąć sie, ogon, ogorek, okazały, okazować, okno, okowany, okowy, okrag, okrocić, okrywać, Olbracht, omdlewać, omyć, omylić, omylić sie, omylny, omyślać, onże, opatrować, opatrzony, opiek, opodał, opuszczać, orać, orlica, osobny, ostrow, ostrożnie, ostrożny, ostrzec, ostrzeżony, ostrzyć, osuszony, osypać, oszaleć, oszczep, ośm, otrzymać, otucha, otwarty, otworzony, owszem, ozdobić, ozimina, ożywiać, padać sie, pajęczyna, palan, palec, palić, pamiętny, panieński, 1. para, 2. para, parnaski, pas, pasieka, pasterzki, pasza, paszczeka, 2. paść, pchać, pełnić, pełno, perła, perlowy, Persefona, pewnie, pęto, piana, piasek, Piast, piądz, piekło, pielgrzymstwo, pierzchać, pieszczota, pieszo, pięć, piękność, pijany, pilno, pilny, piorko, piorun, pismo, ples, plugawy, Pluto a. Pluton, płaca, płacić, pławić sie, płeć, płodny, plużyć, pobieżeć, pobity, poblaźnić, poboczny, pobożność, pobożny, pobrać, pobrżeżny, pobudzać, pobudzić, pocałować, pochlebstwo, pochodny, pochop, pochopny, pochwalić, pochwalon, pochwała, pocięcha, pocieszny, pocziwie, pocziwy, poczuć, poczytać sie, podan, poddany, podejmować, podjąć, podkopać, podlany, podległy, Podole, podpić, podierać, podpora, podziać sie, podzielać, poganka, pogański, pogrężony, pogrzeb, pogrześć, poimać, poimany, pokarm, pokazać, pokazywać, pokładać, pokora, pokryty, pokrzywa, pokusa, pokwapić sie, pole *praep*, polegać, polewać, polewany, poleżeć, Połock, polożony, położyć sie, południ, polyskanie, pomierny, pomieszać sie, pomknąć, pomnieć sie, pomordować, pomsta, popatrzeć, popędliwy, popierać, popiół, popłynąć, poprzestać, poradzić, poroże, poruczać, poruczyć, poruszony, porwać, porządny, porzucać, posilić, posłanie, posłaniec, posnać, postawić, postępek, postrach, pośledni, potajemnie, potajony, potkać sie, potluc, potrzebować, powiesić, powieść *vb*, powiewny, powinność, powód, powoź, powroz, powstawać, pozbyć, poznać, pożądan, pożegnać, praktykować, prawdziwy, pręga, proć, promień, proporzec, prorok, prorokować, Proteow, prząść, przebić, przebity, przebudzony, przebyć, przebywać, przechować, przechyra, przeciwność, przeciwny, przedawać, przedsięwzięcie, przegrać, przejć a. przejść a. prześć, przejrzanie, przekazić, przelożony, przemierzły, przemieszkiwać, przeminać, przemówić, Przemysł, przenajdować, przenosić, przepasany, przepaść *sb*, przepaść sie, przerownać, przerownany, przesadzony, przeskoczyć, przespany, przestaniek, przestanie, przestrzec, przewieść, przewieźć sie, przewinić, przewoźnik, przezorny, przezroczyty, przędza, przybić, przybijać, przyciskać, przydać, przydawać, przyganiać, przyjąć, przyjechać, przykleknąć, przykrość, przylewać, przyłożyć sie, przy-

mierze, przymnażać, przymowka, przynaszać, przyodziać, przyodziany, przypadać, przypadek, przypatrzeć się, przypić, przypławić, przypłynąć, przypominać, przyprawa, przyprawny, przyprawować, przypuścić, przyrodzony, przyrzec, przysiąc, przysieść, przysięga, przysmak, przystaw, przystąpić, przystęp, przystojeństwo, przyspieć, przywabić, przywieść, przywilej, przywoździć, przywrocić, przyzwolić, puklerz, puknąć, pulnoc, pustynia, puszczać, puszczać się, puszczone, pycha, pytać się, Rak, rakoś, ramię, rano *av*, rano *sb*, rany, ratować, ratować się, rąbek, rączy, rdza, rejestr, robić, roczny, rod, rodzic, rola, rościć się, rota, równać się, rozbojca, rozchodzić się, rozciskać, rozczosany, rozdzielon, rozczynać, rozga, rozgniewanie, rozjechać się, rozkazać, rozkazanie, rozkwitły, rozmaicie, rozmowa, rozmyśl, rozno, rozpalić, rozpaść się, rozpędzić, rozpięty, rozplynać się, rozprawa, rozproszony, rozruch, rozstępować się, rozterk, roztoczony, rozważać, rozwić, rozwieść, rozwity, rozwodzić, rozwodzić się, rozdzielić, rożany, ruszyć się, rycerz, ryczeć, rydz, rządźca, rzeczny, rzewnie, rzewny, rzкомо, rzucić, rzucony, rzymski, sadzać, sadzić, sadzony, sam *av*, samopas, sarna, sarneczka, sąsiada, sążenisty, schnąć, schronić się, ser, seremski, sęk, sfalszowany, siać, siatka, siermięga, siestrzyca, siew, sięgać, siłić się, siodło, sirota, sjem *a*. sejm, skarać, skarżyć się, skaza, skazać, sklep, składać, skłamać, skłaniać, skłonić, skołatać, skonać, skonanie, skosztować, skosztować się, skrócić, skromnie, skrytość, skrzynia, skrzypek, skutek, skutny, skwarna, 2. ślać, ślany, ślawić, ślodzić, ślodzić się, ślony, Słowianin, słowiczy, słowieński, słowko, słupek, sływać, smęcić, smętny, smok, smrod, smrodliwy, smycz, snadny, snop, spalić, spany, spara, Sparta, spartański, spodziać się, społeczny, społecm, spraktykować, sprawa, sprawować się, sprzętny, sprzyjać, sprzyjaźliwy, sprzykrzyć się, spukać się, spustoszały, spustoszony, spuszczać, spychać, sromotny, stały, stan, stargać, Starodub, starostwo, starożytny, stateczność, statut, Stefan, stolica, stółek, stracony, stroj, stronić, strokany, strwożony, strzała, strzelać, strzelba, strzyc, studnia, stus, stworzenie, Styks, styr, suchy, sumnienie, susza, swat, Sybilla, Sygmunt, synowski, sypać się, Syrta, syt, szaleństwo, szalić, szata, szatan, szczepić, szczęśliwie, szczęśliwość, szczodroblowość, szerokowładny, szłyk, szmarak, sznur, szot, szpecić, szperka, szpichlerz, szturm, szum, szumieć, szumny, Szwecyja, Szwed, szykować, szyper, ścieśniony, ściety, ścinać się, ścisnąć, ścisnąć się, śledź, ślicznie, śliczny, ślubieć, śmieć *vb*, śmieszny, śpiewanie, śpiewany, średni, śrżeżoga, śrzod, świeca, świercz, święcić, świętobliwy, tablica, tając, tajemnica, tajemny, takci, takżeć *av*, taler, tamten, Tantalus, tarcza, targać, Tarnowski, tenor, teskliwy, teskność, teszny, Tęczyński *ai*, tęgi, tępy, tkąć, tkany, tłuc, toczyć, tonać, topola, towar, toż, tracić się, trapiony, trawa, trąd, trefunek *a*. trefunk, trocha, troisty, troj, trojański, troskać się, trunek, trup, Tryjo *a*. Tryjon, trzaskanie, trzewik, tudzież, Turczyn, turecki, turniej, twierdza, Tybrowy, tydzień, tygrys *a*. tygr, tykać, tykać się, tykany, tyle *nm*, Tytonow, Tytyjus, ubieżeć,

ubior, ubrać się, ubywać, ucałować, uchylić, ucichać, uciec, ucieszny, uczarować, uczcić, uczciwie, uczynność, udarować, udatny, uderzyć się, udzielić, ufrasować, uglaskany, ugrozić, ugruntować, uhaftować, ujechać, ujedwabić, ujmować, układać, ukłaść się, ukłon, ukraść, ukręcić, ulepić, ulizać, ulżenie, ulżyć, ulowiony, umarły, umierać, umowa, uniesiony, upatrować, upewniać, upominek, uprzątnąć, uprzędzić, uraczyć, urodziwy, urodzony, urzynać, usadka, usadzić, usiec, usieść, usilny, uskarżanie, usnąć, uspioły, ustawać, ustawicznie, ustawnie, ustronny, ustrzelany, uszalony, uśmiechać się, utajony, utracić, utrapić, utracon, utroskać się, uważać, uwolczyć, uwroć, użytek, wadzić, waga, wagant, Wanda, Warna, warować, warzyć, wąski, wątpienie, wątpliwość, wątpliwy, wąż, wczora, wczorajszy, wdać się, wdzięczność, według, welna, wet, węda, węgiel, węgierski, wianek, wici, wić *vb*, widzieć się, wiece, wieczera, wieczor, wiedźma, wiekuisty, wielkość, wielmożność, wielostrony, wieloładny, wierę, wieszczy, wieść *sb*, wieść *vb*, wieśny, wie-trzny, wieża, więciez, więzienie, wilkość, winnica, winność, wjachać, wkładać, Władysław, właściwy, wewnętrzny, wniesiony, wnuk, wodzić się, wojewoda, wojewodztwo, wolno *av*, wolność, wołoski, wonny, worek, woz, wozic, wrocic, wrocony, wrotny, wrzeciadz, wsadzenie, wschod, wschodny, wspak, wspinać się, wspomionąć, wstąpić, wstrząsać, wstydać się, wstydlivy, wstydzic się, wszeteczeństwo, wszetecznik, wszeteczny, wściekły, wybić, wybierać, wybijać, wybrany, wychowanie, wydać się, wydziwić się, wygladać, wygladzac, wygnaniec, wyjąć, wyknać, wykorzenić, wykorzeniony, wykowany, wykręcony, wylać, wylatać, wylewać, wymowić, wymy-słać, wynaleźć, wypijać, wypisać, wypowiedzieć, wyprawić, wyprzec, wypuścić, wyrodzić się, wyrwać, wyrzec, wysadzo-ny, wysiedzieć się, wysieść, wysłany, wysługa, wysokość, wy-stąpić, występ, występpek, występny, występować, wyszczeakać, wytchnąć, wywabić, wywod, wywołany, wyznac, wyznawać, wyz-rzec, wzdawać, wzdrygać się, wzdychanie, wzjeżyć się, wzmagać, wznic *a*, wznisć, wznosić się, wzor, wzrok, wzrost, wzruszyć, za-biegły, zabity, zablądzić, zabrać, zabudować, zaby, zachod, zacho-dzić, zachować się, zachowanie, zachwycić, zaciąć, zacie, zacność, zacząć, zaczynac, zagarniony, zagasnac, zagrać, zagroda, zagrodzić, zagrzać, zagrzany, zagrzewać, zająć *a*, zająć *a*, zaść, zajeżdzać, zaka-zany, zakon, zakonnik, zalać, zalecony, zalać, zalać, zalać, zamaczać, zamierzony, zamilczec, zamkniony, zamykać, zapalic, zapalony, zapamietaly, zaplacony, zapomniec, zaprzedać, zapuscic, zarabiac, zarazony, zarznac, zarzucic, zasiewek, zaslac, zastonic, zaslužony, zaslužyc, zasmucic, zasnac, zastac, zastapic, zastepowac, zastrzał, zataic, zatop, zatopiony, zatrzymac, zawadzić, zawiasa, zawiesic, zblednac, zblaznic, zbladzic, zborgowac, zbracic się, zbraniac się, zbyteczny, zbytnie, zbywac, zdanie, zdejmowac, zdjac, zdobic, zdobyć się, zdradny, zdrajca, zebranie, zegar, zelzyc, Zemowit, zepsowac, zębaty, zgnuśniec, zgola, zgromadzic, zgryzic, zgrzybic,

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

zgubić, zhardzieć, zholdować, zielenić się, zinać, ziołko, zjawić się, zjąć, zjednać, zlecony, zleczyć, złajnik, złożony, zmacać, zmarły, zmaza, zmierzać, zmierzyć, zmieszany, zmiękczony, zmiękczyć, zmilczeć, zmilknąć, zmówić się, zmylić, zmyślać, znacznie, znajomy, znak, znieść, zniewolić, znikać, zniszczyć, zniszczyć, znosić, zobopolny, Zofija, Zosia, zostać się, zostawiony, zrab, zrobić, zronić, zrownać, zrozumieć się, zstać się, zupełny, zwabić, zwętpić, związek, zwiedzić, zwierciadło, zwierzać się, zwierzyć, zwierzyć się, zwiesić, zwojować, zyskać, żyć się, źrzobek, źrzodło, żalić się, żałoba, żałobliwy, żalosnie, żałować się, żebranina, żeglować, żegnać, żelazo, żniwo, żoławski, żołnierski, żołnierz, żołtarz, żoraw, życliwość, żywić, żywność, żyzność

Aneks 2

REPRODUKCJE FOTOTYPICZNE I TRANSKRYPCJE PIERWODRUKÓW
TRANSLITERACJE ZAPISÓW RĘKOPIŚMIENNYCH
ORAZ ŁACIŃSKI PRZEKŁAD PIEŚNI II 5
PRZEZ M. K. SARBIEWSKIEGO

〈Pieśń I 17〉

k. 7

piesn nabożna

Iufz fzloncze padlo cziemna
nocz nadchody nyewym czo
szafluch ufthnich mie dochodzy
postoie malo poftoie malo 5
adowym fzie pewnye
dlia cze^o placze dliacze^o
placze tha tho pany rzewno

Iufz dziefianthi liato Iak fie
then bol thoczy austawy 10
cznye placzam moye oczy
adokanth my fie adokanth
mi fie muy mili nye fruczy
Zaden nafwieczie Zaden na:
fwieczie my trofky nye fkroczy 15

Pieśń nabożna

Inŝ / Blonęe padoło csienna
 nocz nactebodij nyemym czo
 ŝa ŝuch uŝbnieŝ mie ctobodij
 poŝtoie malo poŝtoie malo
 adonym ŝie jenyje
 dlia czeo plaŝe dhaŝe
 plaŝe tŝa tŝe paŝy tŝe dno

Inŝ dŝiŝantŝi lato tŝak ŝie
 tŝen bot tŝoŝy anŝtawij
 cŝnye plaŝam moŝy cŝy
 actokantŝy mi ŝie adokantŝy
 mi ŝie miŝy miŝy nyje fruchy
 Zaden naŝwiczie Zuden na
 ŝwiczie miŝy troŝki nyje ŝkroŝy

Już rościzy yny nasad przij
yccbalij ktorzy nyseżenżny
troj do bwoaly gum teraź
jama gum teraź sama bez
mija jestaba zla fortbu
na my ny stutis stafor
bunenny ny stutis baczmi
go sajrjula

Bodaj na w. czaś gdy do
swarżij pbnal tben czu
dzolożnik ynamorbu sgnal
vstlabim bila vstlabim bila
z bakt wielkij czienkożcy
dla ktorij pranye dka
ktorij pranye slymoie
kożcy
zaka zptak gdy towarz
bu bendzie napielw
dzywku wgdij nyenfxdżie

k. 7v

Iufz wfisczy yny nafad przy
 yechaly kturzy nyefczenfzny
 troy do biwaly Iam terafz
 fama Iam terafz fama befz
 meza zo stala Zla forthu
 na my nye stutis sla for
 thunamy nye stutis thacz mi
 go fayrzala

5

Boday na vn czafz gdy do
 fwarthy plinal then czu
 dzoloznik ynamorzu fginat
 vfzlabim bila vsla bim bila
 thak wielky czienfkofczy
 dlia ktury prawye dlia
 ktury prawie vfzly moie
 kofczy

10

15

Iako y ptak gdy towarzy
 fza fbendzie nafielionym
 drzywku nigdy nyeufiedzie

k. 8

amyendzy bory amyendzy
bory y pustymy lyafzy famie
den liata sam Iedenlyata
pothy wfithky czafzy

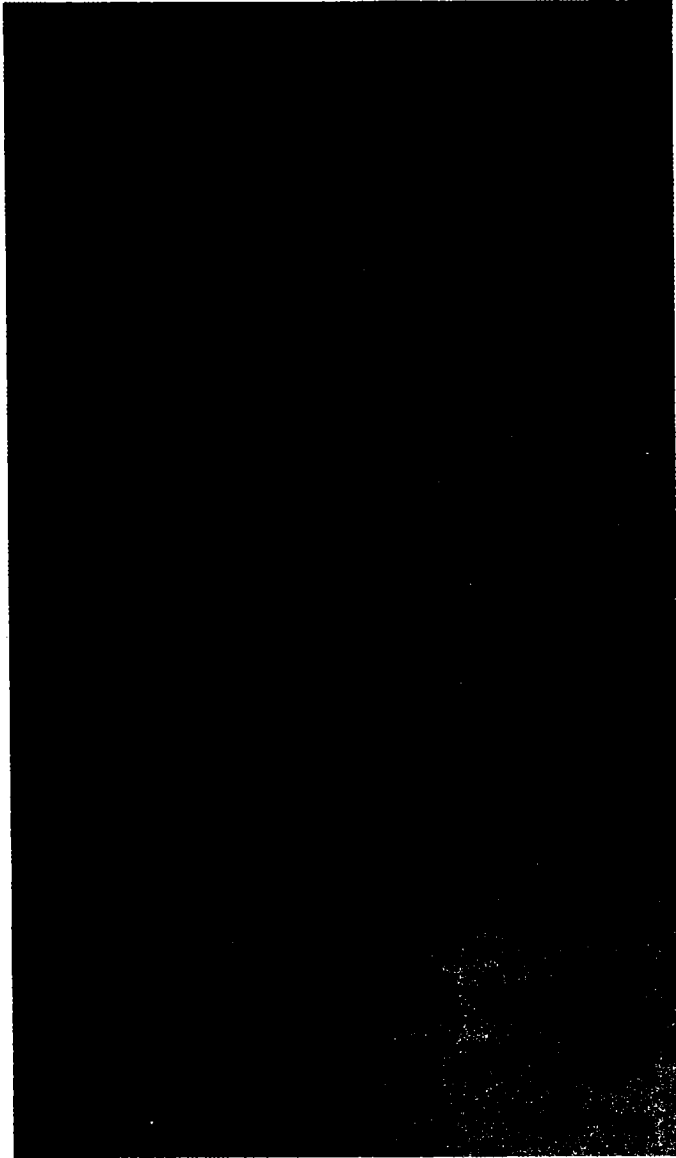
Ia tefz vfam wye^o fczyry 5
czno czye Zecz mnye un nye
zostawy vthim klopoczyebędzie
tho pomnial będzie tho pom
nyal y stateczne chował
czefcz wiare wfithke czefcz 10
wiare wfithke y tho czo my
szlubował

Boday na vn czafz gdy
dofwarthy plinal then czu
dzo loznik ynamorzu fginal 15
vflabim bila vfzlabim bila
tak wielky czienfkofczy

amyerelży bory amye: nożę
 bory y puštynę byaży samie
 den heita sem jedynlyzta
 potży wstżykij cęstży

ęa kęż wam rożę / chęry
 cęa cęę żęd męęę męęę
 żęstany vltim klopochę będę
 tżo pomniad będę tżo pom
 nyal y starychę chowal
 cęstży męęę wstżykij cęstży
 męęę wstżykij y tżo cęmę
 sęstęberwal

Będę na vncęstży gęęę
 dęwostży płmial tżo
 dęo lofink ynamerę
 vstębim bęa vstębim bęa
 tżo vnelkij cęęstży

k. 8v

dla ktury prawye dla
ktury prawye ufzly moie
kofczy

Pyesń.

Czego chcesz od nas Pánie zá twe hojne báry?
 Czego zá dobrodzieystwá/ktorich niemáš miáry?
 A osycot cienie ogármie/ wšedy pełno cjełte/
 A w odchlámach/ y w morzu/ ná zyciu/ ná niebie.
 Złotá teś/ wiem/ nie prágnieš: bo to wšytko twoie/
 Co kolwiek ná thym swiecie człowiek mieni swoje.
 Wdzyecznym cie tedy sercem Pánie wyznawamy/
 Bo nád to przystoyniešey ofiáry nie mamy.
 Tyś Pan wšytkiego swiátá/ tyś nie do zbudował/
 A z totem gwiazdami ślicznie vháw tował.
 Tyś fundáment záłożył nie odestley zyemi/
 A przykryeš iej nágość zyoty rozlicznem.
 Zá twoim rozkazámm w drzegach morze stoi/
 A zá mierzonych gránic przeskoczyć sie doi.
 Rzeki wod nieprzebránych wielka hojność máia/
 Byaty dzyen/ á noc ciemna swoje czásy znáia.
 Tobie k woli rozliczne kwiatki Wiosná rodzi/
 Tobie k woli w kłosiánym wiencu Látó chodzi.
 Wino Jesień/ y iábtká rozmáite dawa/
 Potym do gotowego gnušná Zimá wstawa.
 S twey láski/ nocná rosá/ ná mdle zyotá pádnie/
 A zágorzále zdoža dešć ošywia snádnie.
 S twoich rok wšelkie zwierze pátrza swey żywności/
 A ry káždego karmyš s twey šćzodrodlivości.
 Bądź ná wielki pochwalon/ nieśmiertelny Pánie/
 Twojá láská/ twa dobroć nigdy nie vstánie.
 Choway nas póki raczyš ná tey niškicy zyemi/
 Jedno záwždy niech bedziem pod skrzydłám **Twoimi.**

〈Pieśń o dobrodziejstwach Boga〉

Pieśń

Czego chcesz od nas, Pánie, zá Twe hojne dáry?
 Czego zá dobrodziejstwá, ktorých niemász miáry?
 Kościół Cie nie ogárnie, wszędy pełno Ciebie:

5 I w odchlániach, i w morzu, ná ziemi, ná niebie.

10 Złotá też, wiem, nie prágniejsz, bo to wszystko Twoje,
 Cokolwiek ná tym świecie człowiek mieni swoje.
 Wdzięcznym Cie tedy sercem, Pánie, wyznawamy,
 Bo nád to przystojniejszej ofiáry nie mamy.

15 Tyś Pan wszystkiego światá, Tyś niebo zbudował
 I złotemi gwiazdami ślicznie uháftował.
 Tyś fundáment záłożył nieobeszłej ziemi
 I przykryłeś jej nágość zioły rozlicznemi.

20 Zá Twoim rozkazánim w brzegach morze stoi,
 Á zámierzonych gránic przeskoczyć sie boi.

25 Rzeki wod nieprzebráných wielką hojność máją,
 Biały dzień á noc ciemna swoje czásy znáją.
 Tobie k woli rozliczne kwiatki wiosná rodzi,
 Tobie k woli w kłosiánym wieńcu láto chodzi,

30 Wino jesień i jábłká rozmáite dawa,
 Potym do gotowego gnuśna zimá wstawa.
 Z Twej láski nocna rosá ná mdłe ziołá pádnie,
 Á zágorzáłe zboża deszcz ożywia snádnie.

35 Z Twoich rák wszelkie zwierzę pátrza swej żywności,
 Á Ty káždego karmisz z Twej szczodrobliwości.

40 Bądź ná wieki pochwalon, nieśmiertelny Pánie!
 Twoja láská, Twa dobroć nigdy nie ustánie.
 Chowaj nas, poki raczysz, ná tej niskiej ziemi,
 Jedno zázwdy nich będziem pod skrzydłámi Twemi.

Pieśń o po-
topie

Pieśń o Poto- pie.

PIOSNKÁ O POTOPIE

Przeciwné chmury słońce nam
zákryły Repetit. I niepogo-
dne deszcze pobudziły,
Wodá z gor szumi á pieni się Wislá,
Już z brzegow wyszlá.

5

5

Strách pátrząc ná to częste poły-
skánie Repet. I ná ták srogie z obło-
kow trzásokanie;
Kładą się lásy, á piorun, gdzie zmie-
rzy, Żle nie uderzy.

10

10

Zákládaj korab, cieślá náuczo-
ny, Repet. Á kto wie, jesli się nie wro-
cą ony
Nieszczesne czásy, kiedy powodź byłá
Świát zátopiá.

15

Sześć niedziel spełná lał deszcz nie
przestájąc, Repet. Á ziemiá, nowe ź-
rzodlá pobudzájąc,

A 2

Rzek

Wiosna o Potopie.

Przeciwnie chmury słońce nam
zакryły / Repet. I niepogod-
ne deszcze pobudziły:

Woda z gór szumi / a pieni się wista /
Już z brzegów wyszła.

Głucha patrząc na to częste polys-
kanie / Repet. I na tak srogie z obłok-
ów trząskanie:

Kłoda się łasy / a piorun gdzie zmies-
rzy / Ie nie uderzy.

Główny Korab Cieśla nauczony /
Repet. A kto wie jeśli się nie wro-
ca ony

Nieszczęsne czasy kiedy powódź by-
ła świat zatopiła.

Główny niedzieli pełna lat deszcz nie
przeszł / Repet. A ziemia nowe z-
rodła pobudziła /

21 ij

Rzeł

Ażek przymnażała / tak iż Noście
waty / Wylać musiały.

¶ Z ludźmi pospołu miastá iteż gros
dy / Repet. Uieśmierzone zátopily
wody:

Uie wysiedział sie żaden ptaszek w
całe / Na żadney skale.

¶ Ryby po gorách wysokich pływá
ły / Rep. Gdzie ledwie przedtym pio
ra donaszály

Mezjne Ollice / gdy do swoich dzieci
z obłowem leci.

¶ Aleć ná ten czas y mátkę y syny /
Repet. Pożarliá wodá / y wszystkie ži
wierz inr:

Sam Noe został / przy nim żoná tyl
ko / Y dziatek kilku.

¶ Uie żreżne w enocie to tám byly
lata / Rep. Gdzie ledwie ieden ze w
wszystkiego świata /

Należion

ANEKS 2: PIEŚŃ O POTOPIE

15	Rzek przymnażálá, ták iż morskie wály Wylać musiály. Z ludźmi pospołu miástá i teź gro- dy Repet. Nieuśmierzone zátopiły wody;	5
20	Nie wysiedział się żaden ptaszek w cále Ná żadnej skále. Ryby po gorách wysokich pływá- ły, Rep. Gdzie ledwie przed tym pio- rá donaszály	10
25	Mężne orlice, gdy do swoich dzieci Z obłowem leci. Áleć ná ten czás i mátkę, i syny Repet. Pożárlá wodá, i wszystek ż- wierz iny;	15
30	Sam Noe został, przy nim zóná tyl- ko I dziątek kilka. Nieżyczne w cnocie to tám były látá, Rep. Gdzie ledwie jeden ze w- szystkiego świátá	20

[A 2 v]

Nálezion

Nálezion, co go Bog w cále zácho-
wał, Gdy nierząd psował.

Ten, będąc z łaski Páńskiej ostrze-
żony, Repet. Zbudował korab do-
brze opátrzony, 5

35

Ná którym pływał czásu złej przy-
gody Po wierzchu wody.

Á wszyscy inszy nagle ogárnieni
Repet. I do jednego w głębiej poto-
pieni; 10

40

Niebo á morze — ty dwie rzeczy były
Świat zástąpiły.

Potym zász zbytne závárzy się
zdroje, Repet. Á bystre rzeki wpádły
w brzegi swoje; 15

15

Ziemiá ku słońcu, pełná pięknej ro-
sy, Rozwiłá włosy.

Á trupy wszędzie strážliwe leżá-
ły: Repet. Ludzie i bydło, wielki ż-
wierz i máły; 20

A 3

Pełne

Należion eo go Bóg w całe zácho:
wał/ Gdy nkrzad psował.

¶ Ten bedac z łaski Par skiy ostrzes
żony/ Repet. Zbudował Korab dos
brye opátrzony:

Na ktorym plywał eżásu zley przyo
gody/ Po wierzchu wody.

¶ A wszyscy inszy nagle ogárnieni/
Repet. A do iednego w głebicy potos
pieni:

Niebo á Morze ty dwie rzeczy byly
Swiat zástapily.

¶ Potym zaś zbytnie zówárly sie
zdorie/ Repet. A bystre rzeki wpádly
w brzegi swoje:

Ziemia ku Storieu pełná piékney ros
sy/ Rozwila włosy.

¶ A trupy wszedzie stráśliwe leżás
ły/ Repet. Ludzie y bydło/ wielki zó
wierz y máły:

A ij Pełne

Pelne ich Rzeki/ pelne Morzã były/
Boga ruszyły.

¶ Rzekt Noemu: Już teraz na zie-
mie/ Repet. Występuj śmie/ y z to-
ba twoe plemie:

Oto ja z nowu przyodżicie lasy/ Na
wieczne czasy.

¶ Bedzie tak przedtym po ty lata w
sztyki/ Repet. Ziemia dawala wszes-
takie pożytki:

Mnożcie się/ niech świat spustoszą ty
wszedzie/ Znowu osiedzie.

¶ A w tym wpewniam wszelka ży-
wa dusze/ Repet. Ze już takich wod
potym nie porusze:

Ktoroby miały ziemie opánować/
A świat zepsować.

¶ Wloze na Niebo znakomita pras-
ta/ Repet. Ktora gdy wżtze w spos-
mnie na przyślece:

Śc mam

Pełne ich rzeki, pełne morzáz były —
Bogá ruszyły.

50 I rzekł Noemu: „Już teraz ná zie-
mię Repet. Występuj śmieie, i z to-
bą tve plemię; 5
Oto ja znowu przyodzieję lásy Ná
wieczne czásy.

Będzie ják przed tym po ty látá w-
szytki Repet. Ziemiá dawálá wsze-
lákíe póżytki; 10
55 Mnoźcie się, niech świat spustoszáły
wszędzie Znowu osiędzie.

Á w tym upewniam wszelką ży-
wą duszę, Repet. Że już tákich wod
potym nie poruszę, 15
60 Które by miály ziemię opánowác
I świat zepsowác.

Włóżę ná niebo znákomitą prę-
gę, Repet. Ktorą gdy uźrzę, wspo-
mnię ná przysięgę, 20

[A 3 v]

Żeć mam

Żeć mam záchowác niezwyčajną
wodę — I nie záchwiodę”.

65

Lecz to nam dawno Bóg obiecał
z niebá, Repetit. Że się tákich wod
bać już nie potrzebá.
Dziękujmy Jemu już z práwego ser-
cá Záchwiodziejstwá.

5

Jeć mam zachować niezwyčajna
wode/ X nie zawiode.

g Lecz to nam da: no Bóg obiecał
z nieba/ Repetit. Ze sie takich wod
bać już nie potrzebá:

Dziękuyemy iemu już z prawego serca/
Za dobrodzieystwa.

BN

Pamiętka

Wszystkimi cnotami hojnie obdą-
rzonemu Janowi Bąptyście,
hrábi ná Tęczynie, beł-
skiemu wojewodzie i lu-
belskiemu stá-
roście

5

Wszystkimi cnotami hojnie obda-
rzonemu / Janowi Baptyście
Hrabi na Tęczynie / Bes-
siemu Woiewodzie / y Lu-
belskiemu Sta-
roście.

Pamiętká wszytkiemí cno-
támi hojnie obdárzonemu Janowi Bá-
ptyście, hrábi ná Tęczynie, bełskie-
mu wojewodzie i lubelskiemu
stároście

5

Tobie niechaj tá kártá będzie poświęconá,
Zacny hrábiá z Tęczyná, ktorego kwápióna
I niespodziewána śmierć ludzi zászmučilá,
Á lámentem i pláczem wszytko nápełniłá.

5

Będą drudzy twem kościam grob zacny budowác
I twarz twoję w miedzi láć, i w mármurze kowác;
Miedzy ktoremí snadź teź miejsce będą miály
Rymy moje; ná lásce bogiń, áby trwály.

10

10

Wiodłeś swoj rod wysoki z domu Tęczynískiego,
Skąd ustáwicznie, jáko z koniá trojáńskiego,
Jeden po drugim ludzie wielcy wychodzili,
Ktorzy domá i w polu godni w Polszcze byli.

15

A 2

Pomniá

Pamiętka wszystkim
 tamihoynie obdárzonemu / Janowi Báp-
 tyście / Hrabina Teczynie / Belskie-
 mu Woiewodzie / y Kubelskiemu
 Staroście.

Tobie niechay tá kártá bedzie poświęconá
 Zaczny Hrabia z Teczyna /ktorego kwápióna
 Y niespodziewána śmierć ludzi zasinucilá
 A lámentem y pláczem wszystko nápełnilá.
 Beda drudzy twem kóściam grob zaczny budowác
 Y twarz twoie w miedzi lać y w mármurze kowác
 Miedzy ktoremi snadz te; mieysce beda miály
 Kymy moie : Ná lásce bogin áby trwály.
 Wiodleś swoy rod wysoki z domu Teczynskiego
 Z kad wystáwicznie iáko z kóniá Troiańskiego
 Jeden po drugim / ludzie wielcy wychodzili
 Ktorzy domá y w polu godni w Polsce byli.
 A 2 Pomnia

Pomnia to Pruskie pola/ pomni nieszczęśliwa
 Warna/ gdzie niesmiertelney chwaly cnota chciwa
 Nietak ostrożnie iako smiele sie potkala
 A zwycięstwo poganom z siebie slawne dala.
 Tyches ty niechcial wydac/ a na swoje lata
 Dosyc mlode zwiedziles czesc niemala swiata
 Przypatruiac sie pilno wielkich Krolow sprawie
 Tak w spokoju iako y w żołnierskiej zabawie.
 A chocias byl nieprawie ieszcze dorosl woyny
 Szedles miedzy lud Krola francuskiego zbroyny
 Gdy synowie oycowskiej wiary popierali
 A dawszy sobie po lbu potym sie iednali.
 Kochales sie w naukach y w pismie ucjonym
 Nieprzestajac na szczesciu z oycow zostawionym
 Ale iako cie znacznym fortuna czynila
 Takes y dowcipem miał przed inszemi sila.
 Przeto/ skoroś doiechal kraiu oyczystego
 Obranes poslem zaras do krola Szwecckiego
 Gdzies wszystko wedle myśli pana swego sprawil
 Siebies po prawdziu troski niemaley nabawil.
 Niedziwuje sie panno zacnego rodzaju
 Zeć sie ten gość podobal z dalekiego kraiu
 Godzien byl za vroda swoia Tytonowe
 Godzien byl miesce zasiesć Eudymionowe
 Morstkie Nymphy po pierśi wydawszy sie zwody
 Zdychaly patrzac na twarz y wiek iego mlody
 Niesmiertelnemi lamy kupowac ie chialy
 Projno/ bo wieczne czasy/ gdzie indzie mu slaly.
Taki

Pomnią to pruskie polá, pomni nieszczęśliwa
 Wárná, gdzie nieśmiertelnej chwały cnotá chciwa
 15 Nie ták ostrożnie jáko śmieie się potkálá
 I zwycięstwo pogánom z siebie sławne dáłá.
 Tycheś ty nie chciał wydać, á ná swoje látá 5
 Dosyc młode zwiedziłeś część niemálá swiátá,
 Przypátrując się pilno wielkich krolow sprawie
 20 Ták w pokoju, jáko i w żołnierskiej zabáwie.
 Á chociaś był niepráwie jeszcze dorosł wojny,
 Szedłeś miedzy lud krolá fráncuskiego zbrojny, 10
 Gdy synowie ojcowskiej wiáry popieráli,
 Á dawszy sobie po łbu, potym się jednáli.
 25 Kocháles się w náukách i w piśmie uczonym,
 Nie przestájác ná szczęściu z ojcow zostáwionym;
 Ále jáko cię znacznym Fortuná czyniła, 15
 Tákés i dowcipem miał przed inszemi siłá.
 Przeto skoroś dojechał kráju ojczystego,
 30 Obraneś posłem zaráz do krolá szwedzkiego,
 Gdzieś wszytko wedle myśli páná swego sprawił;
 Siebieś po prawdzie troski niemálej nábwiał. 20
 Nie dziwuję się, pánno zacnego rodzaju,
 Żec się ten gość podobał z dálekiego kráju:
 35 Godzien był zá urodá swojá Tytonowe,
 Godzien był miesce zásiesc Endymijonowe.
 Morskie nimfy, po piersi wydawszy się z wody, 25
 Zdycháły, patrząc ná twarz i wiek jego młody.
 Nieśmiertelnemi láty kupowác je chciały;
 40 Próżno, bo wieczne czásy gdzie indzie mu sláły.

[A 2 v]

Táki

Taki przed láty Tezeus, chcąc srogiego pożyć
 Minotaurá, á ciężką dań z ojczyzny złożyć,
 Płynął ná prędkiej nawie przez głębokie morze
 I stawił się ná krolá gortyńskiego dworze.
 45 Tam skoro go krolewska dziewczká oglądála,
 Ktora ná wonnym łożu przy mátcie siedziála,
 (Jákie mirty nád chłodnym Eurotą się rodzą
 Álbo kwiatki rozlicznych farb ná wiosnę wschodzą)
 Nie drzewiej oká z niego chciwego spuściła,
 50 Áż ognia nieobácznym sercem záchwyciła, 10
 Ktory w niej wszystkim członkow zmácał áż do kości
 I rozpalil niebogę w okrutnej miłości.
 Wenus, ktora bogatej Ánkonie pánujesz,
 55 Á frásunkámi ludzkie rozkoszy fálszujesz, 15
 Jákowás nawáłnością dziewczkę zápaloná
 Miotála, urodziwym gościem uszaloná,
 Jákiej oná bojázni w sercu używála,
 Jáko częstokróć bledsza nád zloto bywála,
 Kiedy przewážny Tezeus, prágnąc ręki podnieść
 60 Ná srogi dziw, álbo śmierć, álbo cześć miał odnieść. 20
 Jednak niebrzydkie Bogu jej obiáty były:
 Bo jáko ná Krępaku wiátr ze wszystkiej siły
 Borząc, dáb stáry wypárl, á ten wykręcony
 Padł i dobrá część lásu stárl ná wszystkie strony,
 65 Ták rownie męzny Tezeus mieszańcá srogiego 25
 Obálił, rogi ná wiátr próżno miecącego.
 I wyszedł z wielką sławą po nici rozwitej
 Z lábiryntowych błędow i zdrády zákrytej.

[A 3]

Tęczyński

Taki przed laty Tezeus/ chce frogiego pozyc
 Minotaura/ a cieška dań zoyczyżny zlozyc
 Plynal na pretkicy nawie przez glebokie morze
 Istawil sie na krola Gortynskiego dworze.
 Tam skoro go krolewska dziewczka ogladala
 Ktora na wonnym lozu przy matce siedziala
 Jakie mirty nad chlodnym Eurota sie rodza
 Albo kwiatki rozlicznych farb na wiosne wschodza.
 Niedrzewiey oka zniego chciwego spuścila
 A; ognia nieobacznym sercem zachwycila
 Ktory w niey wszystkich czlonkow zmatal az do kosci
 I rospalil nieboge w okrutney milosci.
 Wenus ktora bogatey Ankonie panuiesz
 A frasunkami ludzkie roskoszy falszuiesz
 Jako was nawalnoscia dziewczke zapalona
 Miotala/ wrodziwym gościeniem vszalona.
 Jakiey ona boiazni w sercu vzywala
 Jako czestokroć bledsza nad zloto bywala
 Kiedy przewazny Tezeus pragnac raki podniesc
 Na frogi dziw/ albo smierc albo czesć mial odniesc.
 Jednak nie bzytkie Bogu iey obiady byly
 Bo iako na Krepaku wiatr ze wszystkiey sily
 Borzac/ dab stary wyparl/ a ten wykrecony
 Padl/ y dobra czesć lasu starl na wszystkie strony.
 Tak rownie meżny Tezeus/ mieszańca frogiego
 Obalil/ rogi na wiatr prozno miecacego
 I wyszedl z wielka slawa po nici rozwitey
 Z Labiryntowych bledow y zdrady zakrytey.
Teczynski

Teczynski był twoy Tezeus nowa Tryadno
 Ktory sercem y siła mogli porównać snadno
 Z bohaterstki syny/ lubo pieszo woyny
 Lubo pragnal na koniu nieprzyiaciel zbroyny.
Ten znaiac twarz laskawa y chuc przeciw sobie
 Sklonil takze cnotliwe swe serce ku tobie
 Tak iz iednaki ogien obiema panowal
 Jesli tobie byl silen iemu niesolgowal.
Oczy pierwsze poselstwa cicho sprawowaly
 A serdecznych tajemnic sobie sie zwierzaly
 Potym y zobopolna mowa przystapila
 On twoim sluga chcial byc a tys niegardzila.
Ale kiedy czias przyszedl ze posel wczciwy
 Mial zagle wiatrom podac/ twoy glos zalosciwy
 Tym go potkal gošciu moy/ a iesli niebyly
 Omylne twoie slowa/ y moy mezu mily.
Nierada cie z tad puszczam a zwlaszcza bez siebie
 Ale iz pospolitey wstapic potrzebie
 Swoia wlasna rzecz musi iedz wdobra godzinie
 A byway zas po ki sie lzami nierosplyne.
Daley zal niedopuscil/ y placz znakomity
 Ktory iey z oczu plynal iako dezdz obfity
 A Teczynski lzy takze wlasnie ocieraiac
 J iako mogli serdeczna zalosc pokrywaiac.
Panno badz dobrej myśli/ bo by wszystkie sily
 Wietrzne y morskie za ras na mie sie znowily
 Niezatrzymajia zadna miara mego biegu
 A ia sie wrychle stawic musze na twym brzegu.

To

70 Tęczyński był twój Tezeus, nowa Áryjádno,
 Ktory sercem i siłą mógł porównać snádno
 Z bohátyrskimi syny, lubo pieszo wojny,
 Lubo prágnął ná koniu nieprzyjaciel zbrojny.
 Ten, znając twarz ląskáwą i chuc przeciw sobie, 5
 Skłonił tákże cnotliwe swe serce ku tobie,
 75 Tá k iż jednáki ogień obiémá pánował:
 Jesli tobie był silen, jemu nie folgował.
 Oczy pierwsze poselstwa cicho spráwowały,
 Á serdecznych tájemic sobie się zwierzáły. 10
 Potym i zobopolna mowá przystąpiłá:
 80 On twoim slugą chciál być, á tyś nie gárdziłá.
 Ále kiedy czas przyszedł, że poseł uczciwy
 Miał żagle wiátrom podác, twój głos żáłościwy
 Tym go potkał: „Gościu moj, á jesli nie były 15
 Omylne twoje słowá — i moj mężu miły,
 85 Nierádá cię stąd puszczam, á zwlászczá bez siebie.
 Ále iż pospolitej ustąpić potrzebie
 Swojá wláсна rzecz musi, jedź w dobrá godzinę,
 Á bywaj zás, poki się lzámi nie rozpłynę”. 20
 Dálej žal nie dopuścił i pláč znakomity,
 90 Ktory jej z oczu płynął jáko deszcz obfity.
 Á Tęczyński, lzy tákże wláсне ocierájác
 I jáko mógł, serdeczná żáłość pokrywájác:
 „Pánno, bądź dobrej myśli. Bo by wszytkie siły 25
 Wietrzne i morskie zaráz ná mię się zmowiły,
 95 Nie záttrzymáją żadná miárą mego biegu,
 Á ja się wrychle stáwić muszę ná twym brzegu”.

[A 3 v]

To

To rzekł, á całowawszy jej rękę uczciwą,
 Wsiadł prosto ná okręt; támże kotew krzywą
 Żeglarze i pobrzeżną linę odważáli
 100 Á od brzegu wysoką nawę odbijáli.
 Teraz się nápatrż, pánno, kogo widzieć žádasz. 5
 Kto wie, jesli go potym ná wieki ogládasz.
 Siłá nieszczęście może, á nasze rozmysły
 Ná wyroku niepewnej Fortuny záwisły.
 105 Poki go widzieć mogłá, oczy w nim trzymála,
 Potym ná sáme tylko żagle już pátrzáłá. 10
 Ná koniec, kiedy i on, i żagle zniknęły,
 Ledwy ná poly żywą słudzy z brzegu wzięli.
 110 Á ty, Tęczyński, nosząc swój zastrzał w skrytości,
 Szedłeś łodzią po wierzchu morskiej głębokości,
 Á zá przyjáźnią wiatrow i dobrej pogody 15
 Wysiadłeś ná brzeg pruski krom wszelákiej szkody.
 Jechałeś potym ziemią tám, gdzie Wilna cicha
 Gorę z wieku sádzoną potájemnie spycha,
 115 Czyniąc sobie gościniec bliski do siostrzyce,
 Ktorej szumny bieg słyszy przez wąskie gránice. 20
 Támes i páná zástal, i poselstwá swego
 Słuszny poczet uczynił; á z przyjáźdu twego
 Dwor, od máłych do wielkich, wszytek się rádował.
 120 Bo kto by cię był prze twą ludzkość nie miłował? 25
 Skoro záś polá śniegiem, á głębokie brody
 Mroźna zimá przykryłá cierpliwemi lody,
 Niedługoś się ná miescu z towarzyszem báwił,
 Bo cię do Filándyjej znowu pan wypráwił:

[A 4]

Ná

Torzeł/ a całowawszy iey rękę wzięciwa
 Wsiadł prosto na okręt/ tamże kotęs krzywę
 Żeglarze y pobrzeżna line odwajali
 A od brzegu wysoka nawę odbiiali.
 Teraz sie napátrz páнно łogo widzieć żadaś
 Kto wie iesli go potym ná wieki ogladaś
 Siła nieszczescie może/ a náśze rozmysły
 Ná wyroku niepewney sortuny záwisły.
 Połi go widzieć mogła/ oczy wnim trzymála
 Potym ná same tylko żagle iuż pátrzáła
 Ná koniec kiedy y on y żagle zniknęły
 Ledwy nápoly żywa sludzy zbrzegu wzięli.
 A ty Teczynski nośzac swoy zastrzał wskrytości
 Szedles łodzia po wierzchu morzkiej głębokości
 A za przyiążnia wiatrow y dobrej pogody
 Wyśiadles ná brzeg Pruski krom wszelákiej szkody.
 Jechales potym ziemia tam gdzie Wilná cicha
 Gore zwieku sádzona potáiemnie spycha
 Czyniac sobie gościniec bliski do sieżrzyce
 Ktorey szumny bieg slyszy przez wąskie gránice.
 Támes y páná zástał/ y poselstwa swego
 Slusżny poczet wczynił/ a z przyiążdu twego
 Dwor od máłych do wielkich wszytek sie ráadował
 Bo kto by cie był prze twa ludzkość niemilował.
 Skoro zaś polá śniegiem/ a głębokie brody
 Mroźna śimá przykryła cierpliwemi łody
 Niedlugos sie ná miejscu z towarzyszem báwił
 Bo cis do Silandyiey znowu pan wyprawil.

Na

Na drodze niebezpieczna / boż musiał iść morzem
 Nie takim iakie krzywym okrętem wiec porzem
 Ale ktore dziś mrozy lodem vgruntuia
 Jutro wiatry szalone zetra y zwoiua.
 Ktemu nieprzyacielskie woysko tuż leżalo
 Ciebie iednak Bog przewiodl przez zle miejsca cālo
 Takżes przed sie ogladal nāznāczone kraie
 Y Pana ktory tāmtych ziemiam prawā daie.
 Ten swey dawney nādzieie nie cierpiac odwołki
 Wzial cie za wodzā sobie / y swoy dwor wysoki
 Pożegnawszy szedl morzem / ku polskiey grānicy
 Myslac zacna krolewne widziec w swey lożnicy.
 A Bog mu tego życzyl / lecz o panno świeta
 Nieprāwies zoyczynny swey wsczesna chwila wsieta
 Ale zdarzy tenże Bog że tegoż stolica
 Osiedziesz v ktoregoś dziś za niewolnica
 Kychlo potym weselu / cny hrābiā z Teczyna
 Wiechales nā starostwo swoje do Lublina
 Wszem požadany a tām niewyszed lczās dlugi
 Żes wziāł y woiewodztwo za swoje poslugi.
 Ale pomnisz cos przyrzekł piekney Cecyliey
 W on czās kiedys nā morze wsiādal do szwecyiey
 Trudno nie pomniec miłosc w Dyāmentie ryie
 Swe slawne obietnice y pod serce kryie
 Skoros tedy poslugi pātryyskie zlozył z siebie
 Wziales przed sie swe rzeczy z ktorych tā ciebie
 Przodek miałā / abys byl imie Pāńskie swiete
 Wziawszy nā pomoc konal małżeństo zacżete.

Przetc

Przewo zebrawszy poczet przyjaciół niemiał,
 155 Tam gdzie ku niebu patrzą kázimirske skały,
 Puściles się do Gdańská po głębokiej Wiśle,
 Morze i dalszã drogę mając ná umyśle.
 Nie wie człowiek, co dobrze; á czásem ták zblądzi, 5
 Że swe szczęście zá wielkã niefortunę sądzi.
 Pan twego przedsięwzięcia z laskã nie przyjmował
 160 I przejazd był niepewny; á tyś się frásował.
 Przejazd niepewny: bowiem ná Morzu Północnym
 Tymi czasy krol duński pływał z wojskiem mocnem, 10
 Czekać ná sąsiadã, chciał li by skosztować,
 Komu każe silny Mars i Szczęście pánować.
 165 Zwycięzył wieczny wyrok i nieszczęście twoje,
 Żeś ty, o zacny hrábiá, nie pomniã ná swoje
 Nieprzebieczność, przedsię wsiadł w okręt wysoki; 15
 Miłość rządziła, która nie cierpi odwłoki.
 Trzykroć z portu ná morze nawá wychodziła,
 170 Trzykroć zásię do brzegu náзад się wrocila.
 Poszła potym przedzięká, ryjąc morskie wały,
 Á żagle roztoczone pochop z wiátru brály. 20
 Jeszcze były wieczorne nie zágásły zorze,
 Kiedy nieuśmierzony wichér wpadł ná morze.
 175 Szum powstał i gwałtowna z wierchu niepogodá,
 Welny zá welny pędzi poruszona wodá;
 Krzyk w okręcie, á chmury nocy przydawájá, 25
 Świátá nie znáć, wiátry się sobie przeciwiájá:
 Usiłuje zachodny przeciwko wschodnemu,
 180 Usiłuje połudny przeciw północnemu.

B

Morze

Przewo zebrawszy poczet przyjaciół niemały
 Tam gdzie ku niebu patrza Kazimierskie skały
 Pnścieś się do Gdańska po głębokiej Wisle
 Morze y dalsza droga maiać na wymśle.
 Niewie człowiek co dobrze / a czasem tak zbladzi
 Ze swe szczęście za wielką niesfortuna sadzi
 Pan twego przedsięwzięcia złość nieprzyymował
 I przejazd był nieperwy / a tyś się trąsował.
 Przejazd nieperwy / bowiem na morzu pulnocnym
 Tymi czasami król Duński pływiał zwojskiem mocnym
 Ciekając na sąsiada chciałliby skosztować
 Komu także silny Mars y szczęście panować.
 Zwycięzył wieczny wyrok y nieszczęście twoie
 Ześ ty o zacny hrabia niepomiąć na swoje
 Nieprzespieczeństwo przed się wsiadł w okret wysoki
 Miłość rzadziła / która niecierpi odwłoki.
 Trzy kroć z portu na morze nawą wychodziła
 Trzy kroć zaś do brzegu na zad się wrociła
 Poszła potym przezdziesiąt rył morskie wały
 A żagle roztoczone pochop z wiatru brały.
 Jeszcze były wieczorne niezagasły zorze
 Kiedy nieusmierzony wichur wpadł na morze
 Szum powstał y gwałtowna zwierzechu niepogoda
 Welny za welny padzi poruszona woda.
 Krzyk w okrecie / a chmury nocy przydawiaia
 Świata nieznac wiatry się sobie przeciwiwia
 Wsilnie zachodny przeciwko wschodnemu
 Wsilnie połudny przeciw pulnocnemu /

B

Morze

Morze huczy/ a nawa mieca nawalności
 Raz sie zda iako wprzepaść poyrzec z wysokości
 A kiedy sie zaś waly rostopia iuż ani
 Miasta widac wielkiego zglebokich odchlani.
 Piasek zwoda sie miesza a wpoboczne lawy
 Biie szturm niebezpieczny/ nawa żadney sprawy
 Niestlucha/ ale w morstem rozgniewaniu plywa
 Samopasz/ a mokra śmierć zewszad sie dobywa.
 Cala noc ta okrutna niepogoda trwała
 Nazajutrz kiedy zorza zwody powstawala
 Koschodzily sie chmury wiatry wcihaly
 A pieniste z nienagla welny wpadaly.
 Juz bylo słońce weszło iuż zagle rospisty
 Nawy znowu prowadzil/ kiedy dwa okraty
 Zboku sie wkazaly : Hey panowie moi
 Szyper glosem zawola/ mieymy sie ku zbroi.
 Ludzi mamy nad soba a niewiedziec kogo
 Co iesli co Szwed ymie/ watpliwa/ nam blogo
 Jesli tez Dunczyk czego barziej sie obawam
 Bez trudności niebedziem wczas wam to znać dawã
 Przysław krola Szwecckiego przed sie dobrze tuszyl
 Bo (powieda) nizlim ia do Gdańska sie ruszyl
 Juz byly przeciw tobie wyslane okraty
 Nietoli sa o Hrabia/ niech ia beda ściety.
 To iego/ a to potym Teczynskiego slowo:
 Kto badz ten badz nam nielża iedno byc gotowo
 Koniec y Bogã w mocy/ my bracia o scbie
 Czuymy / przed sie ia zwaami w sczesciu y wzjalobie.
Jescze

Morze huczy, á nawę miecą nawálności.
 Raz się zda jáko w przepásć pojrzeć z wysokości,
 Á kiedy się zás wály rostąpią, już áni
 Miástá widác wielkiego z głębokich odchłáni.
 185 Piasek z wodą się miesza, á w poboczne ląwy 5
 Bije szturm niebezpieczny. Nawá żadnej spráwy
 Nie słucha, ále w morskim rozgniewániu pływa
 Sámopász, á mokra śmierć zewsząd się dobywa.
 Cálą noc tá okrutna niepogodá trwálá.
 190 Názájutrz, kiedy zorzá z wody powstawálá, 10
 Rozchodziły się chmury, wiátry ucichály,
 Á pienne z nienaglá wełny upadály.
 Już było sólńce weszło, już žagiel rozpięty
 Nawy znowu prowadził, kiedy dwá okręty
 195 Z boku się ukazały. „Hej, pánowie moi, 15
 — Szyper głosem zázwoła — miejmy się ku zbroi!
 Ludzi mamy nád sobą, á nie wiedzieć kogo.
 Co jesli to Szwed (u m<n>ie wátpliwa), nam błogo,
 Jesli też Duńczyk, czego bárziej się obawam,
 200 Bez trudności nie będziem, w czás wam to znác dawa<m>”. 20
 Przystaw krolá szwedzkiego przedsię dobrze tuszył,
 „Bo — powieda — niżlim ja do Gdańská się ruszył,
 Już były przeciw tobie wysłane okręty.
 Nie to li są, o hrábiá, niech ja będę ścięty”.
 205 To jego, á to potym Tęczyńského słowo: 25
 „Kto bądź, ten bądź — nam nie lża jedno być gotowo.
 Koniec u Bogá w mocy; my, brácia, o sobie
 Czujmy; przedsię ja z wámi w szczęściu i w żálobie”.

[B v]

Jeszcze

Jeszcze mówił, á káždy już stał w swoim rżędzie
 210 Pogotowiu, czekájąc, co ná koniec będzie.
 Á tym czásém proporzec duński podniesiono,
 Támże się okazało, w czym długo wątpiono.
 Muzo, co dalej powiesz? — To, co dawna woła 5
 Przypowieść: dwiemá i sam Herkules nie zdoła.
 215 Żagiel i styr utraçon, nawá ustrzelána.
 Ná koniec, gdy już miała tonąć — poimána.
 Jáko potym dał to krol w moc pánu nászemu,
 Co miał z Tęczyńskim czynić (bo przeciw szwedzkiemu 10
 Spólną mieli); jáko też pan nász z drugiej strony
 220 Stárał się, áby hrábiá był wolno puszczoney,
 Prożno i przypominác, bo niżli do skutku
 Tá rzecz przyszlá, Tęczyński od wielkiego smutku
 Wpadł w niemoc, z ktorej mu już (ách, wieści płáčliwa!) 15
 Wstać nie obiecowála Kloto zazdrościwa.
 225 Czéstokroć on, nieszczesny, dla ludzkiego dána
 Ulżenia, w ciężkim płáczu strawił noc niespána;
 Chciał li też ná czas zásnąć, porwał się strwożony,
 Sny nád zwyczaj dziwnemi ze snu przebudzony. 20
 Á febrá, wziáwszy raz w moc, ustáwnie gorzálá,
 230 Susząc krew i wilkości stroskánego ciála.
 Smák sfálszowány, wszystko odpádło od chęci,
 Mysli trapią, tu miłość, tu nieszczeście smęci,
 Teskność z miáry wychodzi, sił zńacznie ubywa. 25
 235 Á to jego przed śmierciá skárgá obciężliwa:
 „Boże moj, i tym jeszcze skarzesz mnie, smutnego,
 Że więźniem umrzeć muszę krolá okrutnego!

Jeszcze mowit / a każdy już stał w swoim rzędzie
 Po gotowiu czekał co na koniec będzie
 A tym czasem porozec Duński podniesiono
 Tamże się okazało wczym długo wzięto.
 Muso: Co dalej powiesz? to co dawna wola
 Przypowieść/dwiema y sam Herkules niezdola
 Zagiel y styr utracen/ nawa wstrzelana
 Na koniec gdy już miała tonąć poimana.
 Jako potym dal to król w moc panu naszemu
 Comiał z Teczynskim czynić/bo przeciw szwedkiemu
 Spolna mieli/iako też pan nasz z drugiey strony
 Staral się aby hrabią był wolno puszczony.
 Projno y przypominac / bo niźli do skutku
 Ta rzecz przyszła/ Teczynski od wielkiego smutku
 Wpadł w niemoc/z ktorey mu już (ach wieści płaczi
 Wstać nieobiecowała Kłoto z zdróściwa wa)
 Cieszkroc on nieszczęsny/ dla ludzkiego dāna
 Dłżenia/ w cieszkim płaczu strawił noc nieśpāna
 Chcialli też na czas zasnąć / porwał się strwożony
 Sny nad zwyczaj dziwnemi ze snu przebudzony
 A febra wziawszy raz w moc wstawnie gorzala
 Suszac krew y wilkości strokanego ciała
 Smak sfalszowany wszystko odpadło od chęci
 Myśli trapią/ tu miłość/ tu nieszczęście smęci
 Testność zmiary wychodzi / syl znacznie vbywa
 A to iego przed śmiercią skargą obciążliwa
 Boże moy y tym jeszcze skarzesz mnie smutnego
 Ze wisznem vmrzeć muszę króla okrutnego.

B 2 Cjemu

Czemu mię przed tym radszey frogie niepożarły
 Morstkie wody? czemu mię ostre kry niestarły
 Kiedym szedł wobce kraie/ a tuż zámna wtropy
 Lamaly lod pulnocne ogromne zatopy.
 Sroga śmierć/ leczbym wolnym zginął był człowiekię
 Nieczekając tym swoim niesfortunnym wiekiem
 Ostatniego nieszczęścia: Boże niezmierny
 Jakom od swey nadzieie/ daleko rzucony?
 Niemysl matka o szatach/ drogim złotem tkanych
 Na moy y twey niewiaśty przyiazd obiecanych
 Raczej mi máry gotuy: Tak się podobáło
 Nieszczęściu/ ktorec syná żywego záyrzało.
 A ty moia krolewno/ gdzieś teras niestety
 Na ktorey ślicznych reku był bych Bogu wzięty
 Pragnalem dusze podać/ gdyby kolwiek były
 Nieprzeiednane siostry/ przedze swey dowily.
 Niebylem tak szczęśliwy/ a me próśby prójne
 Kozniosł niennoszony wiátr ná morze rozne
 I musze ja (co iednak twa háńba/ miłości)
 W tym nieznáiomym kraiu vmrzeć od żalości.
 Wrzuc w morze kto przyiáciel/ prójne dusze kóści
 Owa mię tam choć martwo bystre nawalności
 Doniosa/ gdzie żywego szczęście mieć niechciało
 A będzie fortunniejszy śmierć niż żywe ciało.
 Wiecey niemowil ale wzdychał bez przestánia
 A wtey zbytney tęsknicy przyszedł do skonánia
 Pamięci y sił zbywszy iáto wiec kwiat leże
 Ktorego przy vwróci ostry plug dosięje.

Jego

Czemu mię przedtym rádszej srogie nie požarty
 Morskie wody? Czemu mię ostre kry nie starty,
 Kiedym szedł w obce kráje, á tuż zá mną w tropy
 240 Łamáły lod pułnocne ogromne zatopy?
 Sroga śmierć; lecz bym wolnym zginął był człowiek(m), 5
 Nie czekájac tym swoim niefortunnym wiekiem
 Ostatniego nieszczęścia. Boże niezmierny,
 Jákom od swej nádzieje dáleko rzucony!
 245 Nie myśl, mátko, o szátách drogim złotem tkánych,
 Ná moj i twej niewiásty przyjazd obiecánych. 10
 Ráczej mi máry gotuj. Ták się podobáło
 Nieszczęściu, ktoreć syná żywego zájrzáło.
 Á ty, mojá krolewno, gdzie-ś teraz? Niestety!
 250 Ná ktorej ślicznych ręku, byłbych Bogu wzięty,
 Prágnałem duszę podać, gdybykolwiek były 15
 Nieprzejednáne siostry przędze swej dowiły.
 Nie byłem ták szczęśliwy, á me próśby prózne
 Rozniosł nieunoszony wiátr ná morze rózne.
 255 I muszę ja (co jednák twa háńbá, miłości)
 W tym nieznájomym kráju umrzeć od záłości. 20
 Wrzuć w morze, kto przyjácieł, prózne dusze kości:
 Owa mię tám, choć martwo, bystre nawáłności
 Doniosą, gdzie żywego Szczęście mieć nie chciało,
 260 Á będzie fortunniejsza śmierć niż żywe ciało”.
 Wiécej nie mowił, ále wzdychał bez przestánia, 25
 Á w tej zbytniej tesknicy przyszedł do skonánia,
 Pámięci i sił zbywszy; jáko więc kwiát leże,
 Ktorego przy uwroci ostry pług dosięże.

[B 2 v]

Jego

265 Jego śmierci pułnocne boginie płąkały,
Płąkały ciemne lasy i wyniosłe skały.
Ciało jednak do Polski morzem przyplawiono
I między sławne dziady pocziwie włożono.
Trzy słowá środek niesie nagrobnej tablice: 5
270 „Tu, miásto obiecánej krolewskiej łóznice,
Janie Tęczyński, leżą tve kości uspione.
O próżne troski ludzkie, o nádziewe płone!”
Miej wieczny odpoczynek, o szłáchetne ciało!
Duszy, wiem, że przez cnotę dobrze się dostało. 10
275 Á jesli w jákiej cenie będą rymy moje,
Nie wynidzie z ust ludzkich sławne imię twoje.

Dokończenie

[B 3]

Jego śmierci pulnocne boginie plakały
 Plakały ciemne lasy y wyniosle skały
 Ciało iednak do Polski morzem przyplawiono
 I miedzyslawne dziady pocztiwie wlozono.
 Trzy słowa srodek nieśie nagrobney tablice
 Tu miasto obiecanej Krolewskiej loznicie
 Janie Teczyński leża twe kości wspanie
 O prożne troski ludzkie/ o nadzieie ploneż
 Miei wieczny odpoczynek o szlachetne ciało
 Duszy wiem że przez cnota dobrze sie dostało
 A iesli w iakiey cenie beda rymy moie
 Niewynidzie z wst ludzkich sławne imie twoie.

Sokończenie.

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

Pieśni trzy

JANÁ KOCHANOWSKIEGO

O wzięciu Połocká
O státecznym słudze R. P.
O uczciwej małżonce

5

W Wárszawie
Roku Bożego MDLXXX

**Pieśni trzy/
IANA KOCHANOVVSKIEGO.**

O wzięciu Polocka.

O statecznym studze R. P.

O wzięciu Dalzorce.

**W Warszawie
Roku Bożego/ M. D. CCCC.**

Wemmu zdawná Mílościwemu Pá-
nu/ Ję Mílości Panu Janowi z Samościá/
Káncierzowi Koronnemu. zc.

Sthekác mi W. M. niedasz: wiec niez-
wiem/ mamli to od W. M. sobie zá krzy-
wde brác. Ale sednát / chcešli mie W. M.
ná swiecie wiec dlužey/ prosze/ nie kaž mi W.
M. theraz nie pisác. No w dobrym zdrowiu
ledwe iáké táké operepretium czlowiek wczy-
nie može / teraz neque res / neque verba suppes-
tunt. A prósto / iáko on mowi / animus simul
cum re cor. M. Nie pomniš W. M. co on
wizeń wíelkiego Alexándra wczynil / ze / do-
iac sie / á by byl pierścieniá nie chybil / á slawy
dobrego strzelcá nie vtrácil / vmyslit byl rás-
czey gárdlo dáć / niž luká przed Krolesem póciás-
gnac. *Xi* / *Xi* / *Xi* / máto nie wczynil (wpra-
wdzie nie iat doskonály strzelec) ieno že iáská
W. M. drožša v mnie / niž wšytká poetica.
Jesli co nie grzeczy (á boday nie wšytko)
kroz winien : ia naprzod / á W. M. thež po-
czesći / qui scribere cogis / chocia zly áspekt.
Zátý sie iásee W. M. zálecám meğ Mísciweg
Páná. w Czárnolesie 14. Januarij / 1580.

XV. Q. 510-11.

Memu z dawná Miłosciwemu Pá-
nu, Jego Miłości Pánu Janowi z Zamościa,
Kánclerzowi Koronnemu etc.

I stękáć mi W.M. nie dasz, więc nie
wiem, mam li to od W.M. sobie zá krzy- 5
wdę bráć. Ále jednák chcesz li mie W.M.
ná świecie mieć dłużej, proszę, nie każ mi W.
5 M. teraz nic pisáć. Bo w dobrym zdrowiu
ledwe jákie tákie operae pretium człowiek uczy-
nić może, teraz neque res, neque verba suppe- 10
tunt. Á prosto, jáko on mowi, animus simul
cum re concidit. Nie pomnisz W.M., co on
10 więziéń wielkiego Aleksándrá uczynił, że bo-
jąc sie, áby był pierścieniá nie chybił á sławy
dobrego strzelcá nie utrácił, umyślił był rá- 15
czej gárdło dáć, niż łuku przed krolem pocią-
gnąć. I jam tegoż máło nie uczynił (wpra-
wdzie nie ták doskonály strzelec), jeno że láská
15 W.M. droższa u mnie niż wszytká poetica.
Jesli co nie g rzeczy (á bodaj nie wszytko), 20
ktoż winien? Ja naprzod, á W.M. też po
części, qui scribere cogis, chocia zły áspekt.
20 Záty<m> sie lásce W.M. zálecam mego M<iło>ściwe<g>o
Páná. W Czárnolesie 14. Ianuarii, 1580.

[Av]

Pieśń pierwsza

Pánu dzięki oddawajmy,
Jego łaskę wspominajmy,
Który hárdym miesza rzeczy,
Á skromne ma ná swej pieczy. 5
5 On hárdy, nieunoszony,
On tyran pułnocnej strony,
Ktoremu, jáko sam mniema,
Świát tak wielki równia nie ma,
10 Car moskiewski plác mężnemu 10
Puścił krolowi polskiemu ;
Nie opárł sie áż o lody
Niepláwnej pułnocnej wody.
15 Gránic i zamkow budownych 15
Odbieżał, i miast wárownych ;
Płatna to, kiedy o duszę,
I sam go omowić muszę.
20 Obroć swój koń pędkonogi, 20
Nieścigniony care drogi.
Chcesz być groźnym, á uciekasz ;
20 Jesliś płochy, hardzie nie każ.

A 2

Teraz

Pieśń pierwsza: 2

W Anu dzięki oddawamy/
 Jego łaskę wspominamy :
 Który hárdym mieśa rzeczy/
 A skromne ma ná swey pieczy.
On hárdy nieunośony/
On **T**yrán pułnocney strony/
 Ktoremu/ iáko sam mniema/
 Swiát tak wielki równia niema.
Car **M**oskiewski plác meznemu
 Puścić **K**rolowi **P**olskiemu :
 Nieopárt sie áż o lody
 Niepláwney pułnocney wody.
Gránic/ y zamków budownych
 Odbiezał/ y miast wárownych :
 Płatna to/ kiedy o dusze :
 I sam go omowić musze.
Obroć swoy koń przekonogi/
 Nieścigniony **C**are drogi :
 Chcesz być groźnym á wciekaś :
 Jesliś płochy/ hardzie nie kaś.

A ij

Teraz

Teraz był czas porokować/
 Komu słył pierwey zdeymować :
 Teraz sie było doniać
 Kto ma naprzod z koniá spádać.
 Bog pomóż/ Krolu iedyny
 Szerokiey Polskiey kráiny :
 Dnieś ty hárdym dogodzić/
 Ani sie im daś rozwodzić.
 Zdiales máśłáre butnemu
 Tyránowi Mostkiewskiemu :
 Okazales/ że nie kása/
 Chocia to porożem wstrzása.
 W zamcech nádzieie pokładał/
 Ale y tych pretko stradał :
 Nie przyšlo mu do odsieczy :
 Słowy ostrzedz bárziew grzeczny.
 Znowu tedy/ zład był wyszedł/
 W rece Polskie Polock przyşedł :
 Za powodem szczęśliwego
 SŁEphaná Krolá Polskiego.
 Nie pomogły kule częste/
 Dreby mocne / bášty geste :
 Puscily żelázne brony :
 A ty Krolu niezmożony /

Ucietylko

	Teraz był czas porokować, Komu szlyk pierwej zdejmować; Teraz sie było dowiadać, Kto ma naprzod z koniá spádác.	
25	Bog pomoż, krolu jedyny Szerokiej polskiej kráiny. Umiesz ty hárdym dogodzić Áni sie im dasz rozwodzić.	5
30	Zdjátes mászkárę butnemu Tyránowi moskiewskiemu : Okazałeś, że nie kása, Chocia to porożem wstrząsa.	10
35	W zamcech nádzieję pokládał, Ále i tych prędko stradał. Nie przyszło mu do odsieczy : Głowy ostrzec bárziej k rzeczy.	15
40	Znowu tedy, skąd był wyszedł, W ręce polskie Połock przyszedł Zá powodem szczęśliwego Stefaná, krolá polskiego.	20
	Nie pomogły kule częste, Zręby mocne, bászty gęste : Puścily żelázne brony. Á ty, krolu niezmożony,	

[A 2 v]

45 Nie tylko zamki budowne
 I twierdze bierzesz wárowne,
 Ale, co chwálniejsza w tobie,
 Jesteś silen i sam sobie.
 50 Nie puściłeś wodz gniewowi, 5
 Łáskęś nieprzyjacielowi
 Uczynił. Masz i dzielnością,
 Masz już nádeń i ludzkością.
 Zdrow bądź, krolu niezwalczony.
 55 Ciebie moje wdzięczne strony 10
 Nie zmilczą między sławnemi
 Bohátery walecznemi.

Pieśń wtora

Niemász i po drugi raz niemász wátpliwości,
 Żeby cnotá miálá być kiedy bez zazdrości. 15
 Jáko cień nieodpráwny ciálá náśláduje,
 Ták zá cnotą w teź tropy zazdrość postępuje.
 5 Nie może jej blásku znieść áni pojźrzeć w oczy,
 Boleje, że kto kiedy wyźszej przed nią skoczy;
 Á iź baczy po sobie, że sie wspináć przno, 20
 Tego ludziam uwłacza, w czym jest od nich rozno.

[A 3]

Ale

Nietylko zamki budowane/
 Y twierdze bierzesz warowne:
 Ale/ co chwalcieysza wtobie/
 Jesteś silen y sam sobie.
 Nie puścites wodz gniewowi/
 Łaskę nieprzyjacielowi
 Dęziut : masz y dzielność/
 Masz iuz naden y ludzkość.
 Zdrow bądź Krolu niezwalczony :
 Ciebie inoie wdziać strony
 Niezmileża między sławnemi
 Bohater y walecznemi.

(Słowa tego mę-
 doł... ..)

Pieśń wtóra.

(wość /
 N i e m a ś / y p o d r u g i r a z / n i e m a ś w o t p l i s
 Żeby cnota miała być kiedy bez zazdrości.
 Jako cień nieodprawy ciała naśladuje/
 Tak za cnota w też tropy zazdrość postępuje.
 Nietożby iey błasku znieść/ ani pożytecz woczy:
 Boleie/ że kto kiedy wyiszy y przed nią skoczy:
 A iż baczy po sobie/ że sie wspinac próżno/
 Tęg ludziam w wtać / jest od nich rozno
 Ale

Ale człowiek/ktory swe pospolitey rzeczy (czy:
 Służby odda/tey krzywdy niema mieć na piez
 Dostć na tym/kiedy praw/ami w sercu wadzi
 Cznie: niech sie/iako chca/sila wżytki iady.
 Cnota (tak iest bogata) niemoże wziac szkody
 Ani sie też oglada na ludzkie nagrody:
 Sama ona nagroda/y placa iest sobie:
 A krom nabytych przypraw swietna w swey oz
 A iesli komu droga otwarta do nieba/ (zdobie.
 Tym/ co słuza oyczyźnie watpic nie potrzeba/
 Ze co im zazdrość wmie/bog hojnie nagrodzi:
 Tam dopiero bedzie znać/ co po czemu chodzi.

Pieśń trzecia.

Moze kto raka slawy dostac w boiu/
 Moze wymowa/y rzadem w pokoju:
 Lecz iesli Mzja zóna nieozdobi/

Maz prozno robi.

Ten z gospodarsiwá/ á on zaś zwystugi
 Zbierze pieniadze/ y z kupiectwá drugi:
 Jesli sie zóna nie przytoży ktemu/

Zginac w sztykemu.

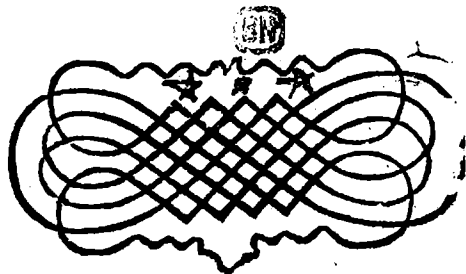
Zóna

Żoná wżciwa ozdoba mężowi/
 A napewnieysza podpora domowi:
 Na niey rzad wszytek: swego męża ona
 Głowy koroná.

Oná mężowym kłopotom zábiega/
 A iego wczásu ná wszytkim przesłrzega:
 Oná wywabieć umie troskę z głowy
 Stotkami słowy.

Oná dziateczki oycowi podobne
 Rodzi/ z kad rosta pociechy osobne/
 Ani iuż spadków wpatruie krewni/
 Dziedzicá pewni.

Trzy kroć szczęśliwy/ ktoremu ty zdarzyś
 Ten związek/ Pánie: ále zły towarzyszyś
 Odeymie wszytko/ ze troski w poł wieká
 Zgryza człowieká.

Komentarz do listu do Jana Zamojskiego*

ktv/1—3: List do Jana Zamojskiego kanclerza koronnego poprzedza *Pieśni trzy* przysłane przez poetę i wydrukowane w drukarni latającej podległej kanclerzowi dla uświetnienia uroczystości weselnych młodszej siostry przyrodniej kanclerza, Zofii Zamojskiej, z Łukaszem Działyńskim (zob. J. Kowalczyk, *Jan Kochanowski i Jan Zamojski, [w:] Jan Kochanowski i epoka renesansu. W 450 rocznicę urodzin poety 1530—1980*, Wrocław 1984, s. 263—281). Ślub odbył się 17 stycznia 1580, w niespełna dwa tygodnie po zamknięciu obrad sejmku zwołanego po zakończeniu zwycięskiej kampanii przeciw Moskwie, co zapewniło udział króla i wielu znakomitych gości. Program uroczystości obejmował m. in. melorecytację utworów okolicznościowych poety. *Pieśni trzy* zostały odbite dwukrotnie w krótkim, może parodniowym przedzigu czasu (zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Nieznane pierwsze wydanie „Pieśni trzech” Jana Kochanowskiego*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 100, Filologia Polska XVI, Toruń 1979, s. 101—102). Kolejności odbić różniących się minimalnie ustalić niepodobna. Egzemplarze rozdawano prawdopodobnie gościom weselnym.

ktv 4 (LZam2 1): stękać — może mieć dzisiejsze znaczenie, może też znaczyć ‘chorować’, zob. np. Mącz 70c: Decumbo ... — leżę, stękam, niemogę.

ktv 6—7 (LZam2 3—4): chcesz ... mie ... ną świecie mieć — *chcieć mieć kogo gdzie, kim* itp. — ‘chcieć, aby ktoś był gdzie, kim’ itp., składnia wielokrotnie potwierdzona w Sl. XVI, zob. np. s.v. mieć, znac. I.20K.a., np. OrzQuin Aa2: *Chce káćérz mieć Polskę królestwem ...*

ktv 9 (LZam2 6): operae pretium — ‘rzecz wartościowa, coś pożytecznego’, por. Liwiusz, *Praefatio* 1: Facturusne operae pretium sim, si a primordio Urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio, nec, si sciam dicere ausim ‘Nie jestem pewny, czy uczynię rzecz pożyteczną, jeśli opiszę dzieje narodu rzymskiego od samego początku, a gdybym nawet był pewny, nie odważyłbym się tego powiedzieć’. Słowa *operae pretium* mogące się kojarzyć ze zdaniem rozpoczynającym dzieło Liwiusza wraz z dalszymi cytatami łac. nawiązującymi do tekstów Cycerona, Horacego i Marcjalisa rozumiemy jako odpowiedź na naciski kanclerza, domagającego się od poety twórczości „obywatelskiej”. Dzięki nim pozornie prywatny list Kochanowskiego nabiera cech klasycznej „recusatio” — staje się wymówką i usprawiedliwieniem na wzór takich, jakie formułowali lirycy epoki augustowskiej nakłaniani do podejmowania tematów zalecanych przez władzę.

ktv 10 (LZam2 7): neque res, neque verba suppetunt — ‘zarówno znajomości rzeczy, jak i słów brakuje’, nawiązuje do Cic. *De orat.* 3, 142: dummodo hoc constet neque infantiam eius, qui rem norit, sed etiam explicare dicendo non queat, neque inscientiam

*Identyfikacja i interpretacja cytatów łacińskich na podstawie: J. Axer, *Problemy kompozycji makaronicznej. Poprzedzający „Pieśni trzy” list Kochanowskiego do Zamojskiego*, „Pamiętnik Literacki” LXXVI, 1985, z. 3, s. 123—134.

ANEKS 2: PIEŚNI TRZY

illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam 'byleby tylko uznać za zasadę, że jest nie do przyjęcia zarówno nieumiejętność wypowiedzenia się tego, kto zna rzecz samą, ale nie potrafi jej wyłożyć słowami, jak i niewiedza tego, kto rzeczy nie zna, choć mu słów nie brakuje'. *Res* oznacza tu 'temat'.

ktv 11—12 (LZam2 8—9): jáko on mowi, animus simul cum re concidit — 'duch upada wraz z rzeczą'; zob. Cic. *Tusc.* 3, 40: ut ait idem, „simul animus cum re concidit”; Kochanowski przytacza tu jako słowa samego Cyncerona drugi wers nieznanego poety z dwuwersu cytowanego przez Cyncerona. Czyniąc tak, powtarza zabieg samego Cyncerona, który poprzedni wers tego samego cytatu odnosi do siebie w liście prywatnym, zob. Cic. *Fam.* 9, 26. Wobec znaczenia *res* 'temat' aluzja oznacza, że „poecie ducha nie staje, gdy temat nie po temu”.

ktv 13—16 (LZam2 10—13): więzién ... luku przed krolem pociągnąć — Kochanowski odwołuje się do anegdoty zamieszczonej w *Apophthegmata* Plutarcha z Chajronei (tekst grecki m. in. w: *Plutarchi Chaeronensis omnium, quae extant, operum tomus secundus, continens moralia ...*, Francofurti 1620, s. 181, B 3—10; łaciński przekład w: *Plutarchi Chaeronensis Moralia ... Guiliel. Xylandro Augustano interprete ...*, Basileae 1572, t. I, s. 408, 14—23. Opowiadanie to weszło do wielu humanistycznych zbiorów anegdot, m. in. do *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus per Desiderium Erasmum Roterod. collectorum libri octo...*, Coloniae Agrippinae 1553, Liber quartus, Alexander Magnus 22.

ktv 20 (LZam2 17): nie g rzeczy — 'bez sensu', częste w XVI w., zob. np. BudBib I 339a: *Niektorzy* [wyrz „Kohelet”] *Káznodzieją, ále nie k rzeczy, przekládáją.*

ktv 22 (LZam2 19): qui scribere cogis, chocia zły áspekt — *qui scribere cogis* — 'który zmuszasz do pisania', zob. Hor. *Epist.* 2, 1, 228: et scribere cogas, we fragmencie dotyczącym stosunków z wysoko postawionym patronem (cesarzem Augustem), skłaniającym poetę do uprawiania twórczości epickiej; *zły áspekt* — 'złe położenie słońca, księżycy i planet, mające wpływ na losy człowieka'; zob. też Martialis 9, 89, 1—2: *Lege nimis dura convivam scribere versus Cogis, Stella.* „Licet scribere nempe malos” 'Nazbyt surowe to prawo, Stello, zmuszać współbiesiadnika do pisania wierszy. „W takim razie wolno ci pisać złe”'.

〈Pieśń świętojańska o sobótce〉

s. 126

Sobothky Iana Kochanowskiego¹

Gdy floncze raka zagrzywa²
 A flowyk wienczei niespiwa
 Sobothke yako czas nyesie
 Zapalono wczarnim lyesie / 5
 Tham gofczie tham³ y domowy
 Sipaly sie ku ogniowy
 Bąky zaraz throye grały
 A sady fie sprzeciwyaly / 10
 Siedly wżifczy na morawy
 A tham wśthalo szefcz par prawie
 Dziwek iednako vbranych
 I biliczą przepafsanych /
 Wśzithky śpiewacz nawczone
 Wthanczu thakze niezelzone 15
 Więncz kolieią zaczynały
 A pierwfzei thak poczāncz daly /

Piesn pierwsza
 Sioftry ogien zapalono 20
 I placzu nam wśthāmpiono
 Czemu fobie rānk niedamy
 A spolem nyezaspiewamy /
 Pienkna noczi zicz pogody
 Bron wyathrow y nagley wody
 Dzis przifzedł czas ze na dworze / 25
 Mamy czekacz raney zorze /
 Thak tho mathky nam podaly
 Samy thakze zdrugich myali
 Iz na dzien swienthego Iana
 Sobothka zawfze pałana / 30

¹ Po rządku I następuje XVIII-wieczny dopisek rękny: drukowane w zbiorach pieśni Kochanowskiego ale nieco odmiennie co do przestarzałych [?] wyrazów — porow edy Bohomolca p 466 sqq.

² zagrzywa — *g* przerobione z *k*.

³ tham — *t* przerobione z *y*.

Soboleży Jana Kochanowskiego

*Wskazywane w "Wierszach" "Pierwszą dośkonalszą" ale także odmienną, co do
formalności, wierszami — porówn. edy. Kłobucki, s. 466-499.*

Gdy słowki raka zapala
A słowik wunęgi nie spawa
Soboleż jakże gas. nępsu
Zapalono wozemim łępsu /
Wan gołzi Ham j domowy
Si palj su ku ognio wj
Bakj żroz żrozj gwałj
A galy su przozd wjalj /
Sudj wpiłj na morawj
A Ham w kabo fisz par padow
Dziwk w dnake vbranyj
I bilicze przepasanyj /
Wpiłki piewoz na wozie
Wzozę gależi niezłozne
Wunęż kelnicz żęgnaj
A pucrofi: jak porzucisz daly /

Piesn pucroga

Siostry ogur zapalno
I plarza nam w pępn piewo
Czemu sobie wozek niedamj
A spolem nężas piewamj /
Pucroga wozj żęż pogody
Braz wjatkado j nęgly wody
Dzi pępiłt żęż żę na dwożj /
Nawj żęż żęż wamj żęż
Tak żę nęgly nam podaly
Sawj żęż żę żęż żęż
Iż na dżio swanężo Janę
Soboleż żęż żęż patama /

177
177

Smużę ludzce pędzycim żęsb

A bężęćm mężęko żęrbęćę
Żężęćm żężęćm żężęćm
Żężęćm żężęćm żężęćm

Dzies w żężęćm żężęćm

J dnem żężęćm nie żężęćm

A żężęćm żężęćm żężęćm

A żężęćm żężęćm żężęćm /

Albo nas żężęćm żężęćm

Albo żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

A żężęćm żężęćm żężęćm /

Prężęćm żężęćm żężęćm żężęćm

Prężęćm żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm /

Nie żężęćm żężęćm żężęćm

A żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm /

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm /

Prężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm

Żężęćm żężęćm żężęćm /

s. 127

Swientha ludzie przedthim czczyly
 {A przetsfie wfsifko zrobiely
 A ziemia hoynie rodziela
 Bo pobożnoŃcz bogw miela⁴}
 Dzis wŃthawicznie praczuyem 5
 I dniom Ńwienthim nieffolguiem
 A thez thilko ze rabyamy
 A wzdy przethfie nicz niemamy /
 Albo nas grady porażą
 Abo zbithnie cziepla każą 10
 Czo rok ŃlabyŃze vrodzaie
 A zla drogoŃcz za thim wŃthaie /
 Praczuy wednie praczuy wnoczy
 Prozno przez panskiey pomocy 15
 Boga dzieczy boga trzeba
 Ktho chce Ńsith bicz Ńwego chlieba /
 Na thego my wŃzithko zlozmy
 A Ńamy sobą niethrwozmy
 Vroczańcz Ńie y dobre latha
 IeŃzcieć nie thu koniecŃz Ńwiatha / 20
 A theraz then wieczor Ńlawny
 Swienczmy yako zwyczay dawny
 Nieczańcz ognie do Ńwythanya
 Nie bez piefny nie bez granya /

Piesn wthora 25

Tho moya nawienthŃza wada⁵
 Ze thanczuye barzo rada
 Powiedcziez my me ŃaŃiady
 Iesth thu kthora przez thei wadi /

⁴ A przetsfie ... miela — dopisano innym atramentem i inną ręką.

⁵ wada — w przerobione z innej litery.

s. 128

Wfzithkie my fie vfmiechaczcie
 Podobno zemną trzimaczcie
 Pofthempuymiz thedy krokiem
 Alecz nimaſz iedno ſkokiem /
 Skokiem thaniecz naſnadnieyſzi 5
 A thim ieſcze pochopnieyſzi
 Kiedi wbemben przibiyayą
 Samey nogi prawie drgaya !
 Theraz maſz czas vmieſli czo 10
 Moy nadobny benbenyczo
 Wfzithka thu wies ſiedzi wkoło
 A wproſrodku ſamo czolo !
 Ze bi thez thu tha niebyła
 Kthora thwemu ſerczu myła
 Kazefli wierzić bendziemy 15
 Alecz inſze rozumiemy /
 Pomoz otho dobrej rzeczy
 A naſz thaniecz miey na pieczy
 Owa naydzieſz y wthim rzendzie
 Czocz za wfzithki plathna bendzie / 20
 Ia fie nievmiem ffrafowacz
 Thoz^b radze drugim zachowacz
 Bo wthrocze czlowiek zgrzibieye
 Pierwey niz ſie ſam ſpodzieie /
 Ale gdzie dobra myſl pluzy 25
 Tham y zdrowyu liepiey fluzi
 A chocz drugi zaydzie wlatha
 I thak on vidzie za ſwiatha /
 Za mną za mną pienkne koło 30
 Opiwaiąncz my weſſolo
 A thi ſie czuy czyya koliei
 Nie maſz li mie wydacz woliey /

^b Thoz — h przerobione z innej litery.

Wszakże mi się w smierci garzi
 Podobno zomax tuż magzi
 Pożem puzimig zedj kookom
 Alers nimaf widno skokim /
 Skokim ganicz nafa dnu i jfi
 A tym usze pcebo puzi fi
 Kudi wbrmba puzbi jajoz
 Samy nogi prabie drugajoz /
 Thoz mał ogas omu fi ego
 Moj nadobny bialbny ego
 Wpizka za wus sędzi w koto
 A wposrodku samo ozolo /
 Ze bi zoz za za niu byla
 Która wotna pceba niu la
 Kuz si wuzoz bialbny
 Alers inki raju niu ni /
 Pomoż ego dobru niu ego
 A nafs ganicz niu ni na puzi
 Dwa najdru fi j wim wladzi
 Gocz za wpuke piazna bialbni /
 Ja si niu wim frafowacz
 Thoz rabe drugim zachowacz
 Bo wpuke ego wladzi (puzi buzi)
 Puziwij niu si sam spodzic /
 Ale ego dobra niu fi puzi
 Thoz j zdrowija lufny thoz
 A egoz drugi zjedzi wladza
 I jak on widzi ego wladza /
 Za maż za maż puzi koto
 Opisowacz niu wpuke
 A ty si eguz ego za koto
 Dni maż li niu wladzi wladzi /

PIESN 3.

Za mja za mja p'ankar koto
 Spinayancz my w'p'sotu
 Gugi su ze mozia k'ehij
 A ja widac nie mam w'olij /
 Sam ze w'p'sk'icigo p'worz'icija
 G'lowak na sm'ic' p'p'ed'nod'g'nia
 J'afi w'p's'laki z'ow'ic' m'icij
 O'u sm'ic' su y'ake w'umij /
 Nie ma w'p's'win' f'elic'it'ow'ic' m'icij
 K'ko g'ard' p'ap's'k'ic'ij d'aw'ij
 A bodaj m'jat p'lak'oz' p'ila
 Komu dobra m'ysl' m'icijta /
 Sm'ic'ij m'ij su cz' m'ic' m'ic' e'g'm'
 Sm'ic'ij m'ij su p'ez'na m'ic'ijta g'm'
 Ze m'ic'ow'ic'ancz' w'ic' g'm' f'ic'ic'ij
 G'ogo po was sm'ic'ic'ij sm'ic'ic'ij /
 W'j'ost'ancz' m'ic' e'g's' e'g'm' g'm'at' k'ot'ca
 A p'uz'z' su na g'm'ic'ic'ij p'lo'ka
 W'g'o'w'ic'ic'ij d'og' bog' g'm'od'ij
 Bo za opodal do w'ody /
 G'm'ancz' go d'uz' na p'f'ic'ij
 T'obu t'og'ic'ia az po w'ic'
 Nieboz' m'ic'ij k'ko g'm' g'bl'az'ij
 Ze g'm'ic'ic'ij m'ic'ic'ij z'ow'ic'ic'ij d'raz'ic'ij /
 Nie z'raf' ludz' ego p'ez'ed' k'ot'ic'ij
 P'uz'f'ic'ic'ij m'ic'ic'ij m'ic'ic'ij b'lot'ic'm
 A na m'ic'ic'ij g'ic'ic'ij p'raf'ic'ij
 Lic' two d'uz'ic'ij b'ic'ic'ij z'ic'ic'ij /

Pieśń 3

Za mną za mną pienkne koło
 Opiwayąncz my weśsoło
 Czuye sie ze moya koliey
 A ya widacz nie mam woliey / 5
 Sam ze wżithkiego sŧhworzenya
 Człowiek ma śmiech sŧprzirodzenia
 Infzi wŧzelaki zwierz niemy
 Nie śmieye fie yako wiemy /
 Nie ma wŧwim ŧzalienŧhwie myary 10
 Ktho gardzi pańskie my dary
 A boday myał plakacz ŧsiła
 Komu dobra myśl niemyła /
 Śmiey my fie czy nie maŧz czemu 15
 Śmieymy fie przyinamnyei themu⁷
 Ze niemowięncz nycz threffnego
 Chcze po was śmiechu śmiefnego /
 Wŧyŧhamp thi ches čiągnał kotha
 A puszcz fie na chwile ŧplotha
 Vchowayczie dzis bog ŧzkody 20
 Bo thu opodał do wody /
 Čiąngnie go drugi na fuŧzy
 Thobie trzeba az po vŧzi
 Nieboze moy ktho cie zblaźnył
 Zes thak frogie zwierz draznył / 25
 Nie znaŧz ludzi czo przed kothem
 Pierŧchayą nawienthŧzim blothem
 A na iego glos ŧthraflivy
 Liedwo drugi bendzie żywy /

⁷ themu — *th* przerobione z innej litery.

s. 130

Głacz na niem jako chcesz skórę
 A on przethsie ogon wzgorę
 Zly snim pokoy gorfa zwada
 Iescze i dzis s thrach sąfiada /
 Czafem thez y zdachu spadnie 5
 A przedfie na nogy padnie
 I chlop foremniejszy bywa
 Kiedy koth⁸ we lbye przemiefkiwa /
 A tho jako w niem szaczowacz
 Ze vmie y prakthikowacz 10
 A tho thak wiefzcza bestia
 Ze fie zawsze na defcz miya /
 Wiencz lowiecz niepospolithi
 A wfwich sprawach dziwnie skrithi
 Kthemu rzadko vfnie wnoczi 15
 Ale nazbith vffa moczi /
 Koczic wszithko tho do czasu
 Strzez wilka wifczekacz zlasu
 A moze bicz y wthim s thadzie
 Czo iuz myśli o zakladzie / 20

Piesn 4.

Komum ya thi kwiathki rwała
 I then wianek zgothowała
 Thobie myli nie ynzemu
 Kthoris sam myl ferczu memu / 25
 Włoz na pienką głowę swoię
 The rozkwithlą praczą moię
 A mnie samę na ferczu miey
 Thoz y o mnie sam rozumyey /

⁸ koth — k przerobione z innej litery.

Głusz na nim jakę ogrozi skony
 A on puzęsi ogon wżgory
 Zły nim pokoy gęfca zwada
 Jęfca i dęfca strach (wzpiada) /
 Czapa 33 j z dęfca spadam
 A puzęsi na nogi padnie
 Jęfca fortanijęs Gwa
 Kęfca 33 wólby puzęsi kiwa /
 A to jako w nim fargowarz
 Zł wnuj puzęsi kęfca
 A to jako wnuj bęfca
 Zł fęfca gęfca na dęfca miwa /
 Wnuj łowicz męfca
 A wnuj sprawicz dęfca fęfca
 Jęfca wnuj wnuj wnuj
 Ale nęfca wnuj /
 Kęfca wnuj go do czasu
 Stęfca wnuj wnuj wnuj
 A wnuj wnuj wnuj
 Co inż wnuj o fęfca /

PIRSU

Kopan ja 33 kęfca wnuj
 Jęfca wnuj 33 wnuj
 Wnuj wnuj mi wnuj
 Wnuj wnuj wnuj wnuj /
 Wnuj wnuj wnuj wnuj
 Wnuj wnuj wnuj wnuj
 A wnuj wnuj wnuj wnuj
 Wnuj wnuj wnuj wnuj /

Nadna cngyła gza niebyła
 Złoty czy zmiści synostka
 I sto moje praczę nie gładny
 Spis a mgolny by na wady /

Tęże na gicij mam o gobic
 Ze tyż mnie nafi za oże sobie
 A niwzga rchsz cngicij mwiez
 Alti mij w oddaś swoiaz /

Tęże za gairz niwzga
 Ze my wscerze cngij kłwocz
 Wszęła gza wgrok ostry mawiz
 I go punkow dobrez gawiaz /

Przebog iostej za go profsz
 Nucz gzy kczuwi nicchniofz
 Bi myz angata kczora wty gławoz miata
 O gza si wgrokta /

O wstahy izba gody
 Kacno puzgwoz na gody
 Ale kto myz kmylofz rufsz
 Wucznie bndzie kczim mty dufsz /

PUSN S

Znoweżni si gromade moja
 Niwman puzod ginkien pokoy
 Ze tegomyk my gawgimpuz
 A powijada go mlyuz /

s. 131

Zadna chwyla tha niebyla
 Ze bich czie zmifli spuszczyła
 I fen mye praczey nie zbawy
 Spię a myślię by na yawy /
 The nadzieię mam o thobię 5
 Ze thez mnie mafz za czo sobie
 A niewzgardzisz chuczią moią
 Ale my ią oddafz swoią /
 Thego zathaicz niemogę
 Czo my wferczu cziny trwoę 10
 Wszithki thu wzrok ofthry maią
 I czo pienkne dobrze znaią /
 Przebog⁹ fioftry za tho profzę
 Niech they krziwdi nieodniofzę
 Bi mnie [[myala]]¹⁰ kthora wtho thkńcz miała 15
 O czom fie vthrofkała
 O wfelaką infzą fzkodę
 Laczno przezwoię na zgodę
 Ale ktho mye wmylofz rufzy
 Wiecznie bendzie krziw mey dufzy ; 20

Piesń 5

Zwierzencz fie gromado moya
 Niemam przed szimkiem pokoya
 Za trzewyk my zasthempuyę
 A powyada ze myluyę / 25

⁹ Przebog — r przerobione z innej litery.

¹⁰ myala — skreślone.

s. 132

Szimku by prawda była
 Dobrze bich bogu fluzila
 Ale thi rad złudzi szidzisz
 Zwłascza gdi prosthaka widzisz /
 THobie tho wolno samemu 5
 Ale wiere nyeinszemu
 Bo thi sthim nadobnye vmieffz
 A gdzie kogo thknącz rozumifz /
 I kthora by nye szla rada
 Za thak gladkiego sąfiada 10
 Poday¹¹ ze iey kens nadzieię
 Alicz sie iuz moya smieię /
 I samam thak głupią bila
 Zem czy thez kiedis wierziła
 Dzis iuz nycz i pokim ziwa 15
 Znam czie ziolko zes pokrzywa /
 Ze mną sobie rzecz nayduyefz
 Drugiey nogę przisthempuiefz
 Odpuszcz my fylnifs przechirą
 A ya sthakim niemam myrą / 20
 Niesprawuy ze sie przez myarę
 Bocz zas ludzie dadzą wyarę
 A malo fsobie poprawyffz
 Ze mnie wnieprawdzie zofthawifz /

Piesn 6 25

Gorącze dni nalthawaią
 Suche role sie padaią
 Polny zwierz czo głofu sthaie
 Gwalthownemu flonczu layę /

¹¹ Poday — P przerobione z B.

Świąta bij przeda bity
 Dobrze budy bogu świąta
 Alie ty kad głudzi świąta
 Złotyga edy prosta widzi /
 Hobi go wolno samemu
 Ale wnie wnie świąta
 Bo ty ogin nadobny vnieś
 A gnie kwy gnieś wnieś /
 I kwyra by nie gnie vnieś
 Za gnie gnieś wnieś
 Podaj ze nig kwy nadgny
 Alie ty su nig noga wnieś /
 I samo gnie gnieś wnieś
 Ze gnie gnieś wnieś
 Dze nig nig i pokin gnie
 Znan gnie gnieś wnieś /
 Ze nig nig nig nig nig nig
 Dwygij nig nig nig nig
 Odpusz nig nig nig nig
 A ja gnie nig nig nig /
 Nic przedaj gnie nig nig nig
 Bory gnie nig nig nig nig
 A nalo nig nig nig nig
 Ze nig nig nig nig nig nig /
 Pilska
 Gnie nig nig nig nig nig
 Gnie nig nig nig nig nig
 Polnij nig nig nig nig nig
 Gnie nig nig nig nig nig /

Już młde białe sukate zginęły
 I zginęły i zginęły
 A paszki i godziny zanim
 Budzą lasy swoim graniem /
 Żyją się w polu do góry
 I znowy tańczą znowy dawa
 Że nie niedaleko żywo
 Młody się do siropu żywo /
 Siropą białą zginęły
 Kęsa się zginęły zginęły
 A nie młode w siropie sirop
 Dważ w siropie zginęły /
 Gospodarka nasz w siropie
 Tęż nasz w siropie w siropie
 Gdzie w siropie zginęły
 Kęsa w siropie zginęły /
 A kęsa w siropie zginęły
 Tęż dęstwo od siropie
 Dęstwo zginęły broga
 Już młode dęstwo w siropie /
 W siropie czas w siropie w siropie
 Kęsa w siropie zginęły
 A w siropie w siropie
 Młde do siropie dęstwo zginęły /
 PIESN 1

s. 133

Iuz mdle bidlo fzuka czienya
 I czekącego sthrumienya
 A pasthirze chodząc za niem
 Budzą lasy swoim granyem /
 Zitho fie wpoliu dołthawa 5
 I z swoią barwą znac dawa
 Ze iuz niedaleko zniwo
 Miei fie do firpa czo ziwo /
 Sirpa trzeba ozimynye
 Kofa fie zeydzie yarzinye 10
 A wy mlodzi noszcze snopy
 Drudzi wkładayczie wkopy /
 Gospodarzu nasz wybrany
 Thy małz myecz wienyecz klofiany
 Gdy wołthatek zboza zathnye 15
 Krziwą kofsą iuz ofthathnie /
 A kiedy spola zbierzemy
 Tham dopiero odpoczinyemy
 Doloziwfzi zwierffchem broga
 Iuz wiencz dzieczi iedno boga / 20
 Wthen czas gofcziu biway v mnye
 Kiedi wżithko naydziefz wgumnie
 A iefli thi rad odkładafz
 Mnie do fiebie droge zadałz /

Piesn 7 25

Prozno czie patrzicz wthim kolie
 Twoya myli rofkofz polie
 A raczey zwierz liefny biyefz
 Niz thanczuiefz albo piyefz /
 Ia thez bich nabarziey chciała 5
 Trudno bym fie zdobicz myała
 Nalepfa mysl bo tho thobie
 Sercze zawzdi thefkni sobie /
 Wolala bich thez tham czasem
 Gdzie kolwiek pod gensthim lafem 10
 Vzicz sthobą thowarizstha
 Pomogę ya y myflywstha /
 Czego mylofcz nieprziwiknye
 Iuz ya thraffię kędy pies krziknyę
 Gdzie zaiezdacz zaiączowy 15
 Maiącz charthi pogothrowy /
 A kiedy rzuczifz fiecz długą
 Ieslicz fię swoią posługą
 Ninacz wienczey nieprzigodzę
 Niech za thobą smycz psow wodzę / 20
 Zadna genstha zadnę glogi
 Nieprzekazą moiey drogi
 Thak latho yako frzerzogę
 Przi thobie ya wythrwacz mogę /
 Albo moy mysliwcze thedi 25
 Pokwań fie do domu kiedi
 Albo mnie czienfzko niebendzie
 Ciebie nafladowacz wżendzie

Proszę o miłość i wspaniałość
 Twoją miłość i wspaniałość
 A ręką swoją i sercem
 Niezgodnie albo przysięgi /
 Ja też bierzę namiętnie i szczerze
 Tężno bym się z tobą miłować
 Należało mi być do twojej
 Sercem i sercem i sercem /
 Wolala bierzę i sercem i sercem
 Cóżże kocham pod gruszą lasem
 Wzrost i sercem i sercem
 Pomyśl, ja też miłuję /
 Cóżże miłość mi przysięgam
 Już ja sercem i sercem i sercem
 Cóżże i sercem i sercem
 Ma sercem i sercem i sercem /
 A kocham i sercem i sercem
 I sercem i sercem i sercem
 Ninasz kocham i sercem i sercem
 Niesz i sercem i sercem i sercem /
 Żadna i sercem i sercem i sercem
 Niesz i sercem i sercem i sercem
 Tyż i sercem i sercem i sercem
 Przysięgam ja i sercem i sercem /
 Albo miłuję i sercem i sercem
 Pokorę się do domu kocham
 Albo miłuję i sercem i sercem
 Cóżże i sercem i sercem i sercem

Pisn' - 8.

Pragony go woli moy,
 Pagi gin lusi eglodni adroj!
 I larka nympu-pafion
 Kofa nygdi nifuzonar /
 Tgu wafa dgo pafa bndzi
 A ga nainy eke kofidzi
 Bendi nab wany fudziata
 I gin zafsta kwiaghi zwata /
 Kwiatki bawwi wafnij gij
 Kgoni na tabry obpi gij
 Vfydy wadobni koto
 I wlogi na fwin gto /
 I gal dzika gale mldzi niny
 Nu pros ny nygta omij winiy?
 Sana go fuy rkyer wjta
 Sana go bndi nofla /
 Dalam wogora gakiy drung
 Bndzi ny go zal gus dngj
 Bo nyg zaway pobraz dno
 Gigo ny zingoz nymyano /
 Pragony go woli moy
 Wan phinx go eglodni adroj
 Wan kary gnyo larka gikna
 Kofa nygdi nyfuzonar /

Pisn' - 9

s. 135

Piesn .8.

Pracowythe woli moyę	
Przithim liefie chlodne zdroyę	
I łąka nyepzrępaŃioną	
Kofą nygdi niefieczoną /	5
Thu wafza dzis paŃza bendzie	
A ya maiącz oko wfzendzie	
Bende nad wamy Ńiedziała	
I thim czaŃsem kwiathki rwała /	
Kwiathki barwy rozmaythey	10
Kthore na łubcze obŃzithy	
VŃadzę wnadobne koło	
I wlozę na Ńwoię czolo /	
Thak dziwka yako mlodzieniecz	
Nie pros mye nychth o moy wieniecz	15
Samam go Ńwą ręką wyla	
Sama go bende noŃila /	
Dalam wczora thaky drugi	
Bendzie my go zal czas dlugy	
Bo myę zaraz pobracz dano	20
Czego my czynycz nyemyano /	
Pracowitzhe woly moyę	
Wam pliną the chlodne zdroyę	
Wam kwythnye łąka zielona	
KofŃą nygdi nyefŃieczona /	25

Piesn .9.

Ia spiewam a zał zakrithy
 Mnozi wemnie zał obffithy
 Spiewa wienzien okowany
 Thaiąncz na czas wnenthrzney rany / 5
 Spiewa zeglarz wczudze strony
 Naglim wyathrem zaniefiony
 I oracz vbogi spiewa
 Chocz od praczey az omdliewą. /
 Spiewa słowyk na thopoly 10
 A wferczu go przethie bóly
 Iawna krziwda moczny boze
 Iz szclowieka pthak bycz moze. /
 Nadobna tho dziewczka była 15
 Poky miendzi ludzmy zila
 Thoc nyebodze zawadzilo
 Bo kozdemu pienkne myło /
 Zly a niewierny pohancze
 Zboicza włafniey niz poslancze
 Miawfzi odniefcz siofthrę zenie 20
 Zaniofles ią wlefnie czienye /
 Proznos iey ienzik vrzinał
 Bo wfithko czos snią poczinał
 Krwią na rąmbką wypifała
 I smuthney sieftrze posłała / 25
 Niewymyslay prziczin sobye
 Iuz pewna sprawa othobie
 Nie składay nicz na zwirz chczywy
 Twoy vmifl krziw nyecznothliwy /

Ja spiewam o zal zakazany
Choc w imie zal obfity
Spiewa miedzi okowany
Tysiacny na dus wunaczny rany /
Spiewa z glaz wozdy strony
Nagim wyatym zaniwony
A owarz v bogi spiewa
Gosz od pwaroty az om dliwony /
Spiewa stonok na yopoty
A wstuzo go puzoty boly
Jadna kuzwoda moczny bogi
Iz szlomaka puzoty z mogi /
Nadobna go dzwika kupa
Poky mion dy ludzny zba.
Tjos nyobody zawadzilo
Bo kuzwoma puzoty mylo /
Zly a mionczny pogonoz
Zbaiza wlasny nyz postanob
Mladzi odniob sutzny z lmi
Zainofis ex wlasny ozimny /
Puznos nyz wuzok wuzinat
Bo wstuzo gos sioz postinat
Xewoz na repubko wuzpata
I sianozny sutzny postata /
Nimij mionczny puzozim zobij
Juz puzna syradwa o sioz
Nu skladow nyz na suez oby wy
Tvoj vniob kuzwom nyz sioz sioz /

Sjadaj za syol w glis glodzin
Nakomij ci syol godzin
Juz ci zna wazni siona
Nieprzecznanog to wozna /

Niewis kedu widwis jakij
Istajaj ci to za przysmakij
Na tym syolie ciy lakomij
Swi szalo zis niewyadomij /

A go: sp tak waznow
Glow na woz postakionow
Istnu szaja z rixh wipadka
Juzh zmilkuet a kwocz z bludka /

A zora wozpawaj si z lwoj
Zora su z ludzyc to postakionij
To za kwocz niwazaj, szobaj
Zdanyja moij w sinowskim grobu /

Pocniu su moz za nocy za tym
Aliez moij dnykto szewskim
Sama su w gaskolke wdala
Okada laiznow wyliszczata /

A ona nypwinna szora
Obucosa wslowijgo szora
I dny w szewskim glisim szobu
Kto su kolwuk w dawge spickij /

Chwala bogu z tej krajij
Nisic jistie obijajaj
Anj w polsice jako sziny
Nyslic szaj jaku sziny /

s. 137

Syaday za sthol ieslis glodzien
 Nakarmyę czie czegos godzien
 Iuz czy zona warzi fsina
 Nieprzeidnanacz tho wyna /
 Niewifz krolu nyewifz yaky 5
 Obyad y czo za przifmaky
 Na thwim stholie ach lakomy
 Swę czialo iesz niewyadomy /
 A gdi go thak wraczono
 Glowe na weth posthawiono 10
 Themu czafza zrak wipadla
 Ienzik zmilknął a thwarz zbladla /
 A zona powfthawfzi z lawy
 Czocz fie zdadzą the pothrawy
 tho za thwą niecznothę thobye 15
 Zdraycza moy wfinowskim grobie /
 Porwie fie mąż ku nyey za thim
 Alicz moy duthkem czubathim
 Sama fie wyaskolkę wdala
 Oknem laiancz wylicziała / 20
 A ona nyewinna czora
 Obrofla wflowycze pyora
 I dzis wdzienicznym glossem cziefzi
 Ktho fie kolwiek w drogę spieszzy /
 Chwala bogu ze thy krayę 25
 Niefą ynfze obyczayę
 Any wpolfcze yako ziwy
 Nieflichany thakie dziwy /

s. 138

Iednak ya mam czo myę boly
¹²Aby dzis nieludziom kwoly
 Czo spiewam plakacz bim myała
 Acz me piefny placz bez mała /

Piesn .10.

5

Owa v cziebie moy myli
 Me prozbi wazne niebyli
 Proznom ya lzi wilewała
 I zalofnie narzekala /
 Przethfies thi w swą drogę yechał
 A mnie niezczensfney zaniechał
 Wdzienszkim zaliu wkthorim mufzę
 Wiecznie thrapicz prze cięż dufzę /
 Boday wszithkich mąk fkoszthował
 Ktho naprzod woysko szikował
 A wynalazł swoią glową
 Sthrzelbe srogą piorunową /
 Iakie głupie luczkie sprawy
 Szukacz smierczy przez boy krwawy
 A ona y thak czlowieczy
 Vpad ma na dobrej pieczy /
 Przinamniey bi my wpotrzebye
 Volno sthanancz wedlie cziebie
 Prziwiklabich y ia zbroyi
 Boday przepadł ktho sie boyi /
 Iednak thi thak chciei biecz smyalim
 Iako bi fie wroczył czalim
 A niedał vmrzecz mnie smuthney
 Wplaczu y wthrocze okrutney /

10

15

20

25

¹² Na lewym marginesie na wysokości rzędów 2—5 dopisano innym atramentem i inną ręką: Vnas milosc vnas zgoda vnas wolnosc i swoboda ale choc bin bil i wniebie nie witrwam mila bezcziebie.

Jednak ja mam ego nuffy boly

Abi dżis nieludgom kwofy
Czo spikam plakerz bim mynta
Aż ma pufny placz bez mata /

Ona v dziebie moji myli

Me prozbi walec nielugi
Prognom ja lzi wilewata
I zalosnie nangskata /

Przez fies zi wofwac dwoje ziergat
A mnie nielozrogofnyj zaniogfat
Weginszkem zabu wofworem myff
Vielnie knapicz przl ziu duff /

Bodaj wofwofkies mek (koszofowat
Kto naprzod wofwofke fikowat
A wynalazl fwoic głowax
Szogelbs szogax prokundowax /

Jake głowu luczlic spradwy
Szukars smieroci przel boj kawadwy
A ona jżak oflowiczyj
Wpad ma na dobrej pifofy /

Przina mniyj bi my wofwofzefiyo
Volno spanowocz wofwie ofiebu
Przowilabich y na zbroji
Bodaj wofwofadl kżu sre boji /

Jednak zi galk ofziewi biez smyjalin
Jako bi fu wofwofil ofgalim
A nielol wofwofcz mnie smofwofnyj
Wylaczu j wofwofofzo ofkufwofnyj /

A wjane czoś mi skulawat
 Pomaj abis puzi gin rowat
 Tę mi puzinisz a sam siebie
 Daliej niczego njez od siebie /

Piersń II

H Skazipka bi wjezi piunkwej roczu
 Wchycisz go o doroczni
 Wezmij gnieciu jakoz myta
 A zagazij njez nielozes sika /
 Nuzezoplaczona doroczni
 Czo niendzi piunkwej zloty
 Czo nielozes niendzi gwiazdany
 Tęs bi usz niendzi dzwoni /
 Twoya kofsa rozgryszana
 Jako bezoga prziodziara
 Twaz jako kwiastki nielozes
 Lelozes i rożany /
 Nos jako (wplyw zgonj) smaz
 Czo nielozes wjezi zgonj
 Belski wjezi i zgonj duf
 A czo dwa wjezi prawe /
 Wjezi gwoni koralow
 A zimbij borski przelow
 Sija piunkwa okazala
 Piersi jadowe rozka bjata /
 Serce mi zakwitnie prawe
 Lęz gwoni przelozny rozprawie :

s. 139

A wyare czos my slubował
 Pomny aby przy thim chował
 Thę my przinies a sam siebie
 Daliey niechcze nycz od cziebie /

Pieśń .11.

	5
Skrzipku by wthey pienkney rocznie Vslifzicz czo o doroczcie Vezmy genslie yakocz myła A zagray nye myślącz fyla /	
Nieprzeplaczona dorotho Czo miendzi pieniądzmy zlotho Czo miefiącż miendzi gwiazdamy Thos thi iesth miendzi dziewczkamy /	10
Twoya kofsa rozczofsana Iako brzoza prziodziana Twarz iako kwiathki mieszanę Leliowe y rozanę /	15
Nos yako snur vplieczyony ¹³ Czoło marmur wygladzony Brwi wyniofle y czarnyawę A oczu dwa wenglia prawę /	20
Vstha thwoie koralowę A zemby szczere perlowę Siya pienkna okazała Pierfsi yawne renka była /	25
Sercze my zakwithnie prawię Przy thwei przyjemney rosprawie:	

¹³ snur vplieczyony — pierwotna kolejność vplieczyony snur zmieniona znakami korektowymi.

s. 140

A kiedi cię poczaluę
 Trzi dni wgembie czukier czuie /
 W thanczus yak iedna boginy
 A czo cie wdzienczniefzą cziny
 Niemałz wthobie nycz hardofczy 5
 Czo wiencz rzadko przy gładkofczy /
 Thi mes wŹzithkim ludziom myła
 A mnies wiecznie zniewoliła
 Prze tho cie me głołne Źthruny
 Benda łlawicz na wŹze Źthrony / 10

Piesn .12.

Wsi spokoyna wsi wesola
 Kthori glos thwey chwalie zdoła
 Ktho thwe wczasfi thwe pozithky
 Moze spomniec zaraz wŹzithki / 15
 Człowiek wthwei praczi vczziwye
 Bez wŹzelakiey lichwi ziwie
 Pobożne iego Źtharanye
 I beŹpiecznę nabiwanye /
 Infzi sie cziągną przy dworze 20
 Albo zegłuią przez morze
 Gdzie człowieka wicher pendzy
 A Źmiercz bliżey nyz na piendzy /
 Naydziełz ktho wplath ienzik dawa 25
 A radę na ffunth przedawą
 Krwią drudzi zisk obliewayą
 Garła na tho odwazaią
 Oracz plugiem zarżnie wziemie
 Źthąd i siebie y fwe pliemię:

A kardi egi poczali
Tęci dni wspaniałe znikają /
W gangos jak w dnie bogini
A ego egi w dnie znikają /
Niemaż niemaż w grs gaudofis
Ze wancz rzadke pugi glaukosi /
Dzi mes wspaniałe ludzom omiła
A mnis wiczi zinnwoliła
Pazę ku egi ni głosu Brany
Brodę sławic na wspaniałej /

PUSK - 12

Wsi spokojna wsi wsiota
Kroni głus groy cwałie złota
Kto gus w gausi gus po złoty
Maje sponicz zaraz wspaniałe /
Głowi wspaniałe pręgi wspaniałe
Bz wspaniałej ligwi zinnwoliła
Pobozne i go sycanę
I bopięzcy nabiwani /
Jaki si czołgany pugi dwoje
Albo z głuży pęgi wspaniałe
Głowi wspaniałe wspaniałe pęgi
A sponicz bliżej na wspaniałej /
Najdziej wspaniałe wspaniałe dawa
A rady na ffloty pęgi dawa
Kroni dawa zisk obliczany
Gacha na ego odwajany
Oraz pugi wspaniałe wspaniałe
Sponicz i sponicz i sponicz /

Słyszysz wargi... wstępk
 Opatrznie... /
 Jemu sady obna... /
 Jemu przoty... /
 Nam przycigody... /
 I zagrota... /
 In lachy... /
 A do guma wstęko... /
 Skono... /
 Komin... /
 Tjam... /
 Tjam... /
 Tjam... /
 Tjam... /
 A gospodacz... /
 Idzie... /
 Albo... /
 Jednak... /
 Wzgorze... /
 Szas... /
 A rozk... /
 O z... /
 Skada... /
 A sum... /
 Gra... /
 S... /
 Za... /
 O... /
 Ma... /
 Ze... /

s. 141

Sthąd roczną czeladź i wżittek	
Opathruie swoy dobytek /	
Iemu sady obradzają	
Iemu pzoły myd zbierają	
Nań przichodzi zowiecz welną	5
I zagroda yagniąth pełną /	
On ląnky on pola kofsi	
A do gumna wżithko nofsi	
Skoro thez siew odprawimy	
Komin wkoło obsiendziemy /	10
Tham iuz piefny rozmaythę	
Tham bendą gadky pokritę	
Tham threffne pliensi zuklony	
Tham y czenar y goniony /	15
A gospodarz wziąwzi siathkę	
Idzie mrokiem na wfadke	
Albo fidła sthawya wlielie	
Iednak zawzdi czo prziniefie /	
Wrzeczce ma gensthe wienczierze	
Czasem wendą rybi bierze	20
A rozliczni pthaczi wkoło	
Oziwaią sie wesolo /	
Sthada ygraią przy wodzie	
A sam pasthirz siedząc wchlodzie	
Gra wpifzczalke prosthe piefny	25
Sathirowie skaczą liesny /	
Za thim sprzenthna gospodyny	
O wieczerzi pilnosczi czini:	
Maiąc doma then dosthathek	
Ze sie obeidzie bez yathek /	30

s. 142

Ona fama bidlo liczy
Kiedi spola idąncz riczy
Ona y spuszczacz pomoze
Menza wzmaga iako moze /
A nie dorosli wnukowie 5
Chiląncz sie ku stharfzei głowie
Wikną przesthawacz na malie
Vsthid y cznothe chowacz wczalie /
Dzien thuz ale yafne zorze
Zapadlibi znowu wmorze 10
Niz bi moy głos wirzekl wsythky¹⁴
Viefne wczafsi y pozithki / ffinis

¹⁴ wsythky — pierwsze y przerobione z *th*.

Ona sama bidło liczy
 Kwi spola idący xirzy
 Ona i spuścacz ponoż
 Młaza wsmaga rako noż /
 A nie dorastli wnukowi
 Cgilaxuz si ku szałsi głowi
 Wikax przeloga warz na mahi
 Vsgid i gwałki cłowac wżali /
 Dzia bez ale gafni zozgo
 Zapadłibi znowu wmożo
 Niz bi moj los wiozłk wstygłk
 Vułni wżali i pozgłki / *fim*

* Dwa dobaż gowac si gwałi z soba wżaki
 Bilo kam swaca dosicz bili bez i gwałki /
 Luz gci si ułdu przegwał i ni mył ego szałki
 Jaki sobi przegłi szałki jako bi si zwał /
 Rżkl dżugi gorg ni wżki ni wżki wżki
 Prumęni ni wżki kłk polwin dżi go wżki
 Powidgat ni wżki kam ale wżki brax /
 A wżki wżki wżki wżki wżki wżki /

Alia
 Jednemu si gwałki si wżki wżki wżki /
 Znu zona wżki wżki si wżki /
 Szałki wżki ni wżki dżi wżki si wżki /
 Dżi wżki si wżki wżki wżki wżki /
 A z dżi wżki wżki wżki wżki wżki /
 Albo ego wżki wżki wżki wżki wżki /
 Wżki wżki wżki wżki wżki wżki /
 Bo wżki wżki wżki wżki wżki wżki /
 A wżki wżki wżki wżki wżki wżki /
 Wżki wżki wżki wżki wżki wżki /
 On si wżki wżki wżki wżki wżki /
 Boc wżki wżki wżki wżki wżki /

ŁACIŃSKI PRZEKŁAD PIEŚNI II 5
PRZEZ M. K. SARBIEWSKIEGO

PARODIA EX IOANNIS KOCHANOVII POETARUM POLONORUM
PRINCIPIS
LIBRI II ODE XXIV
CUM SCYTHAE CITERIOREM PODOLIAM
INOPINATO INVASISSENT POPULARITER DECANTATA

ODE V

Aeterna labes, nec reparabile,
Polone, damnum, Podoliam Getas
Impune vastare, et dolendas
Pone Tyram numerare praedas.

5 Eheu, pudendum! Threicii canes
Egere prae se non popularium
Armenta damarum, paternis
Non iterum reditura lustris.

10 Pars impudicis vendita Thracibus,
Pars Tauricanos iussa sequi Scythas.
Eheu! Gelonorum Polonis
Strata canum caluere nuptis.

15 Manus latronum ruris et oppidi
Ignara nostras irruit (heu pudor!)
Urbes, quibus pellita raptas
Plaustra vehunt revehuntque gazas.

20 Neglecta quondam sic pecorum lupi
Armenta vastant, quae neque pervigil
Servat magister, nec fideli
Cura canum comitata gressu.

Quantum Gelono pectoris addimus,
 Si versa turpi terga damus Scythae,
Iam paene laturo probrosas
 Civibus imperioque leges?

25 Heu, rumpe somnos, et vigiles age,
 Polone, curas, nec revocabili
 Diffide Fortunae, aut fugaci
 Anteveni tua fata tergo.

30 Tibi refuso, nunc age, sanguine
 Pulchri Gelonus nominis eluat
 Labem, et colonorum cruentis
 Damna riget lacrimosa rivis.

35 Surgemus? An nos distinet aurea
 Mensae supellex? Quos manet (heu, dolor!)
 Haec mensa convivas? In auro
 Nempe bibat, cui dulce ferrum est.

40 Nervum recisis in pretium scyphis
 Bello paremus. Quae male per vias
 Sparsit platearum, tuendis
 Haec eadem neget arca muris?

 Haec munerati nos potioribus
 Servemus ausis. Pectora non prius
 Quam vulnerantur scuta; frustra
 Exanimem tegit umbo dextram.

45 Me prisca lactat fabula, crescere
 Per ipsa Lechum damna. Sed heu! recens
 Ne me refellat fama, Lechum
 Damna suis cumulare damnis.

Przekład Sarbiewskiego ukazał się po raz pierwszy w zbiorze jego liryków: *Lyricorum libri quattuor*, Antverpiae 1632, jako utwór IV 5. Z tego wydania pochodzi nasz przedruk. Ostatnie wydanie opracował M. Korolko: M. K. Sarbiewski, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*. Przełożył T. Karyłowski, opracował M. K. przy współudziale J. Okonia, Warszawa 1980.

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA

(Jan Kochanowski, *Dziela wszystkie*, tom wstępny: *Wprowadzenie wydawnicze*)

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
10	5g	(<i>żądny</i> = cudny	(<i>żądny</i> = niecudny
10	6g	<i>żądny</i>	<i>żądny</i>
12	10d	Rycerz nátarł ku niém	Rycerz nátarł koniem
12	9d	i z wieżą, i z koniém	i z wieżą, i z słońiém
58	6d	KochPieś <i>Pieśni</i>	KochPieś <i>Pieśni</i> KochPieśDobr <i>Pieśń o dobrodziejstwach Boga</i>
67	po 33g		WP Jana Kochanowskiego <i>Dziela wszystkie</i> , Wydanie Pomnikowe, t. I—IV, Warszawa 1884
90	pod 12 d		205 a. Fenomená — 600 jw. 13 ₇ 5 odstępstw syłab.
158	3g kol. 2	— <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>u</u> — <u>uu</u>	— <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>uu</u> — <u>u</u>
174	6—7d	J. Axer, „ <i>Ukryta</i> ” <i>fraszka Kochanowskiego</i> , „ <i>Pamiętnik Literacki</i> ” (w druku).	J. Axer, <i>Rola kryptocytatów z literatury łacińskiej w polskojęzycznej twórczości Jana Kochanowskiego</i> , „ <i>Pamiętnik Literacki</i> ” LXXIII, 1982, z. 1—2, s. 172—177.

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA

(Jan Kochanowski, *Dziela wszystkie*, t. II: *Treny*)

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
25	10g	-bj	-bje
26	12d	w tym czasie teraz- niejszym	w tym w czasie terazniejszym
30	16d	<i>w státeczność</i> (= być panem státeczności)	<i>w státeczność</i> (= mieć státeczność)
43	po 15g	[dodać]	11/13 (11, 13) lekkié lekkié
58	2d	żáłościwe,	żáłościwé,
66	13d	lekkié	lekkié
90	12g	Bog	Bóg
103	5d	J. Axer, <i>Studia o tradycji literatury antycznej w „Trenach”</i> , Pam. Lit. 1982 (w druku).	J. Axer, <i>Tradycja klasyczna w polskojęzycznej poezji renesansowej a mechanizmy odbioru tej poezji</i> , Pam. Lit. LXXV, 1984, z. 2, s. 207—216.
105	16g	Warszawa 1958, s. 31. Zob. też	Warszawa 1958, s. 31. Zob. obraz złamanej tablicy, odrysowanej w monografii Pleniewiczza (Jana Kochanowskiego <i>Dziela wszystkie</i> , Wydanie Pomnikowe, t. IV, cz. 1, między s. 28 a 29) z podpisem: Płyta nagrobna rodziców J. Kochanowskiego, wykopana na miejscu dawnej kaplicy w Sycynie. Części napisu, które można odczytać, świadczą, że napis ten nie uległ zmianie. Zob. też
106	10d	jej odnaleźć.	jej odnaleźć. Istnieją jednak takie formuły w zachowanych płacach białoruskich, zob. Szejn, s. 643: А нима́ш нашогó таточкí, i inne miejsca.
123	12d	też Mącz. s.v. Taediosus — teskliwy, mierzio-ny; zob. RejWiz 37/30	też RejWiz 37/30

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
126	18—21g	RejWiz 52v/14: ... <i>Murzynowi</i>	Leop Act 5/10: <i>nátychmiast pádlá przed nogámi jego i umárlá</i> , po Kochanowskim GórńTroas 21: <i>Ogrómnny Hektor musiał trupem przed nogámi Páćc ojca mégo.</i>
146	20d	zob. kom. II.	znamy jednak wyrażenie <i>pożrzebiona nadzieja</i> , zob. RejPos 176; zob. kom. II.
147	16d	<i>mię smutného.</i>	<i>mię smutného.</i> Może jednak <i>zmysł</i> może znaczyć tyle, co rozum albo myśl, jak np. w BielKron 187: <i>ktory niebbále, leniwo á bez smysłu páństwo swoje spráwował.</i>
151	19g	(por. Axer)	[skreślić]
174	8g	Szczegółowa analiza wersu 4 por. Axer.	[skreślić]

Spis rycin na wklejkach

	Po str.
Kolo Fortuny. Fot. z: <i>Carmina Burana</i> , Stuttgart 1847	336
Lech. Fot. z: J. Bielski, <i>Kronika polska</i> ..., Kraków, J. Siebeneicher, 1597, s. 24	352
Krak. Fot. jw., s. 29	352
Wanda. Fot. jw., s. 32	360
Gonitwa do korony po polu najeżonym kolcami. Fot. jw., s. 36	360
Zygmunt Stary. Fot. jw., s. 505	360
Portret hetmana Jana Tarnowskiego z jego nagrobka w kościele katedralnym w Tarnowie (zm. 1561), wykonany przez Jana Marię Padowaną w l. 1561—1573, odnowiony w 1764 r. Fot. S. Deptuszewski i J. Langda	528
Portret syna hetmana, Jana Krzysztofa Tarnowskiego, z nagrobka w kościele katedralnym w Tarnowie (zm. 1567), wykonany przez Jana Marię Padowaną w l. 1567—1573, odnowiony w 1764 r. Fot. S. Deptuszewski i J. Langda	528
Medal odlany ku czci królowny Cecylii Wazówny i Jana Baptysty hrabiego Tęczyńskiego. Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. 4049 wg Katalogu Czapskich. Fot. Z. Malinowski	544
Nagrobek w kościele parafialnym w Kraśniku, uchodzący za nagrobek Jana Baptysty Tęczyńskiego (zm. 1563), wzniesiony ok. 1604—1605 na miejscu dawnego, zapewne przez Jana Zamojskiego. Wykonany w warsztacie Santi Guccio już po jego śmierci. Fot. W. Wolny	544

Spis treści

Wstępy wydawców	5
Wybór przekazu i charakterystyka wydania — M. R. Mayenowa	7
Cechy gramatyczne języka <i>Pieśni</i> — K. Wilczewska	24
Objaśnienia: założenia i organizacja	68
Komentarz I — M. R. Mayenowa, K. Wilczewska	68
Komentarz II — M. Cytowska	72
Aneks 1. Zmiany tekstowe w wydaniach i w rękopisach <i>Pieśni</i> — M. R. Mayenowa, K. Wilczewska	74
Wykaz błędów druku — K. Wilczewska	99
Tekst. Reprodukacja fototypiczna. Transkrypcja — K. Wilczewska przy współpracy B. Otwinowskiej	103
Objaśnienia	285
Źródła i literatura	287
Pozycje z literatury przedmiotu przywołane w objaśnieniach więcej niż jeden raz	287
Źródła w komentarzu I (Wykazy skrótów) — M. R. Mayenowa, K. Wil- czewska	289
Źródła w komentarzu II — B. Cytowska	290
Wykaz edycji dzieł Horacego, którymi posługiwano się przy sporządzaniu komentarza II	293
Wykaz edycji, wedle których cytowane są teksty nowolacińskie i włoskie	294
Komentarz I — M. R. Mayenowa i K. Wilczewska przy współpracy B. Otwi- nowskiej	295
Komentarz II — M. Cytowska	301
Indeksy — K. Wilczewska	575
Indeks wyrazów i form polskich w tekście wierszowanym	578
Indeks wyrazów i form polskich tytułów, żywej paginy i oprawy edytorskiej	727
Indeks wyrazów i form łacińskiej części oprawy edytorskiej	729
Indeks wyrazów i form polskich w tekście listu do Zamojskiego	730
Indeks wyrazów i form łacińskich w tekście listu do Zamojskiego	733
Indeks frekwencyjny wyrazów polskich w tekście wierszowanym	734
Aneks 2. Reprodukacje fototypiczne i transkrypcje pierwodruków oraz translitera- cje zapisów rękopiśmiennych:	745
— zapisu rękopiśmiennego pieśni I 17 — z: J. B. Egnatius, <i>De Caesari-</i> <i>bus libri III...</i> , Venezia 1517, Ossol sygn. XVI.O.9560, sygn. lwow. 170235	746

JAN KOCHANOWSKI: *PIEŚNI*

— pierwodruku <i>Pieśni o dobrodziejstwach Boga</i> — z: J. Kochanowski, <i>Zuzanna</i> , 1562, ostatnia strona tomiku, Ossol sygn. XVI.Qu.1636	754
— pierwodruku <i>Pieśni o potopie</i> — BN sygn. XVI.O.246 (Piekarski XVII.2.).	756
— pierwodruku <i>Pamiętki Janowi Baptyście, hrabi na Tęczynie</i> — Biblioteka Gdańska PAN, sygn. Nl 57, trzydziesta pozycja w klocku (Piekarski: XVI.1.)	768
— pierwodruku <i>Pieśni trzech</i> wraz z listem do Zamojskiego — BN sygn. XVI.Qu.570 adl., trzecia pozycja w klocku (Piekarski XIX.1.)	792
— zapisu rękopiśmiennego <i>Pieśni świętojańskiej o sobótce</i> — BN BOZ 1049 (wymiary oryginału 29 × 21 cm, reprodukcja 2:3	808
Łaciński przekład pieśni II 5 przez M. K. Sarbiewskiego	842
Błędy i uzupełnienia	845
Spis rycin na wklejkach	848

Redaktor naukowy
JERZY WORONCZAK
przy współpracy MIKOŁAJA SZYMAŃSKIEGO

Publikację opiniowali do druku:
JANINA ABRAMOWSKA i MARIAN KUCAŁA

Publikacja dotowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki

Okladkę, obwolotę i wyklejkę projektował
Jacek Sikorski

Redaktor
Krystyna Wasielczyk

Redaktor techniczny
Jacek Sikorski

Korektor
Elżbieta Wójcik

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Wydawnictwo, Wrocław 1991

Printed in Poland

PL ISSN 0519-864X
ISBN 83-04-02209-5

Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Wydawnictwo, Wrocław 1992
Ark. wyd. 64,10; ark. druk. 53,25 + 6 wkł.; ark form. A1 70,82
Zam. 219/86
Drukarnia Narodowa w Krakowie